R. P.

CORN. CORNELII

A LAPIDE

IN

ECCLESIASTEN.

ET IN LIBRVM

SAPIENTIAE

COMMENTARIVS.

CORN. CORNELII

A LAPIDE

E SOCIETATE IESV,

S. SCRIPTVRÆ OLIM
Louanij posteà Romæ Professoris.

IN

ECCLESIASTEN

COMMENTARIVS.

INDICIBVS LOCORVM SACRÆ SCRIPTVRÆ rerum & verborum instructus.

PARISIIS,

Sumptibus CLAVDII SONNII, viâ Iacobæâ, sub scuto Basileensi, & Circino Aureo.

M. DC. XXXIX.

CVM PRIVILEGIO REGIS CHRISTIANISSIMI.

ILLVSTRISSIMO
ET
AMPLISSIMO VIRO
PETRO SEGVIERIO
GALLIARVM CANCELLARIO.

AVTHOREM tibi deberi diutius eum non decuit, quem moribus tuis, ac virtutum claritate haud paulo magis, quàm noster hic expositione sua interpres, illustras. Cùm tu enim hac

ſtirpe, hac doctrina, hoc honorum gradu tantam animi æquitatem, ſermonis affabilitatem, in omni vitæ cultu moderationem adhibeas, nonne re ſatis, & factis doces habere te comprehenſum, atque perſuaſum, quanta rerum humanarum inanitas ſit, quantam earumdem eſſe deſpicientiam oporteat? Interpretem verò etſi eruditio ſingularis tua, qui abſtruſiſsima quæque peruideas, nullum deſiderat, tamen & tibi iſte laborem ſuum, atque induſtriam cupit probari, & ſibi quandam tecum muneris communionem, qui regiarum voluntatum ſummus Interpres ſis, gratulari. Accedit quod, cùm libri nulli ſint qui iniuſſu tuo in vulgus exeant, eiuſdem mecum artis participes nulli, tibi non multis, ac magnis beneficiis obſtricti, ius ſanè & æquum vi-

deatur istorum nonnullos ad te, qui omnium verbis gratias habeant, identidem redire, horum neminem grati erga te animi significationem non exhibere. Author igitur hic te adit, vt per te magis illucescat; Interpres, se vt tibi probet; Typographus, vt, qui re ipsa nulla tuis in se meritis respondere potest, saltem cùm fausta tibi omnia, tum ineuntem hunc annum fortunatissimum precetur,

Alt. T.

Addictissimus, deuotissimusque,
SEBASTIANVS CRAMOISY.
Typographus Regius.

SVMMA PRIVILEGII A CHRISTIANISS. *& Iusto Galliarum Rege concessi.*

LVDOVICI XIII. Galliæ & Nauarræ Regis authoritate sancitum est, & patentibus eius litteris cautum, ne quis in Regno ipsius, aliisve locis eius ditioni subiectis, intra decem annos à die impressionis primæ inchoandos ac numerandos excudat, vendat, excudendum, vendendúmque quovis modo & ratione curet, Librum qui inscribitur, *R. P. Cornelij Corn. A LAPIDE ex Societate IESV, Commentarius in Ecclesiasten, & Sapientiam Salomonis*, præter SEBASTIANVM CRAMOISY, Bibliopolam & Typographum Regium, aut illos quibus ipsemet concesserit. Prohibitum insuper eadem authoritate Regia omnibus eius subditis eundem librum extra Regni sui limites imprimendum curare, vel quempiam vbicumque fuerit ad id agendum impellere, ac instigare sine consensu dicti SEBASTIANI CRAMOISY, sub pœna confiscationis librorum aliisve pœnis originali diplomate contra delinquentes expressis. Datum Parisiis 6. Decembris 1638.

De mandato Regis sic signatum.

CEBRET.

Idem Sebastianus Cramoisy socios sibi adiunxit, Claudium Sonnium, Petrum Billaine, & Gabrielem Cramoisy, quibus eodem ac ipse huius Libri imprimendi ac vendendi Priuilegio vti concessit.

FACVLTAS R. P. GENERALIS.

MVTIVS VITELLESCVS Societatis IESV Præpositus Generalis. Cùm Commentarios in Ecclesiasten & Sapientiam Salomonis, P. Cornelij à Lapide, nostræ Societatis, tres eiusdem Theologi, quibus id commissum fuit, recognouerint, ac in lucem edi posse probauerint, facultatem concedimus, vt Typis mandentur, si ita ijs, ad quos pertinet, videbitur. In quorum fidem has litteras manu nostra subscriptas, & sigillo nostro munitas dedimus, Romæ 10. Martij 1637.

MVTIVS VITELLESCVS.

COMMEN.

INDEX SENTENTIARVM, SEV AVTHORITATVM SACRÆ SCRIPTVRÆ,

Quæ in hoc volumine sparsim citantur, vel explicantur librorum, capitum, & versuum ordine seruato.

EX GENESI.

EX EXODO.

EX LEVITICO.

EX NVMERIS.

EX DEVTERONOMIO.

ē

EX IOB.

EX PSALTERIO.

EX PROVERBIIS.

EX CANTICIS.

EX SAPIENTIA.

EX ECCLESIASTICO.

EX ISAIA.

EX MARCO.

EX LVCA.

EX IOANNE.

EX ACTIS APOST.

EX EPISTOLA ad Romanos.

EX I. EPISTOLA AD Corinthios.

EX II. AD CORINTHIOS.

EX EPISTOLA ad Galatas.

EX EPISTOLA ad Ephesios.

EX EPISTOLA AD Philippenses.

EX EPISTOLA AD Colossenses.

EX EPISTOLA I. AD THESSAL.

EX EPISTOLA I. AD Timotheum.

EX II. AD TIMOTH.

EX EPISTOLA. ad Hebræos.

EX EPISTOLA IACOBI.

EX SECVNDA PETRI.

EX PRIMA IOANNIS.

EX APOCALIP.

COMMENTARIA

COMMENTARIA IN ECCLESIASTEN.

ARGVMENTVM.

TRIA hic de more paucis præmittenda sunt. Primum, quæ & quanta sit libri auctoritas, ac quis auctor. Secundum, quæ eius materia, quæ methodus, quis finis & scopus. Tertium, quæ eius partitio, quot membra, & partes.

QVÆRITVR ergo primò, quæ & quanta huius libri sit auctoritas, quis & qualis eius Auctor? Auctoritas huius libri est Canonica Sacræ Scripturæ. Semper enim hunc librum Hebræi, æquè ac Græci & Latini habuere in Canone librorum Sacræ Scripturæ; nec vnquam hac de re dubitatum est: vnde semper recensitus est inter libros protocanonicos, tanquam Canonicus primæ classis. Id patet ex Canon. Apost Can. vlt ex Conc. Laodiceno & Carthag. 3. ac Florentino & Trident. sess. 4 S. Athanasio, S. August S. Hieron. in prologo Galeato, Innocentio primo, Gelasio & cæteris, qui catalogum librorum Canonicorum texuere. Excipio pauculos hæreticos, quos sine nomine recenset Philastr. hæres. 132 & Iacob. Christopol. præfat. in Cant. ac nonnullos Iudæos, qui teste S. Hieron. in fine Comment. opinati sunt hunc librum fauere sectæ Epicureorum, scriptumque à Salomone, cùm Veneri & ventri indulgeret, quos secutus est Theodorus Mopsuestenus ex Monacho Apostata, & Nestorij Magister, qui videns vanitatem mundi, ac præsertim luxuriam, quam Monachus spreuerat, & Apostata factus reperierat, hoc libro damnari; dixit Salomonem composuisse Ecclesiasten, *cùm prophetiæ gratiam non accepisset, sed tantùm illam prudentiæ gratiam, quæ altera est*, vti refertur in Synodo 5. Constantinopol. Action. 4 Hi ergo Ecclesiastæ obiiciebant quatuor. Primùm, quòd creaturas Dei bonas condemnare videatur vt vanas, cap. 1. Secundò, quòd eodem capite videatur docere æternitatem mundi, cùm ait: *Nihil sub sole nouum*. Et: *Terra in æternum stat*. Tertiò, quòd cap. 2. dicat: *Nil esse melius quàm comedere & bibere*; quod planè videtur esse pecuinum, Epicureum & voluptuarium. Atque huc impegisse

Ecclesiastes Protocanonicus. Quatuor ei obiecta.

A Epicurum testatur Clemens Alexandrinus lib. 5. Stromat. *Hinc, inquit, Epicuri mentem subiit casus, cum hoc dictum non intellexisset: vanitas vanitatum*, &c. Quartò, cap 3. 19. videtur suspectus de animæ mortalitate, cùm dicit: *Vnus interitus est hominis & iumenti*.

Verùm ad illa singulis quibusque locis respondebo, ac longè aliam fuisse Salomonis mentem demonstrabo. Lymphaticus Martinus Lutherus, pariter exculatus qui malo suo genio actus, effutire, imò insanire ausus est in colloquiis conuiuialibus: *Auctorem Ecclesiastæ videri sibi ocreis & calcaribus destitutum equitare tantùm in soccis, Ecclesiasten esse sicut Thalmud ex variis libris consarcinatum. Adhæc sententias Salomonis quas mensa accumbens funderet, fuisse ex ore loquentis exceptas, & postea in libros digestas*: nimirum homo
B temulentus & assiduus calicum remex, Salomonem ex suo metiebatur ingenio. ipse enim non nisi benè potus, & quasi ebrius dictare & scribere consueuerat, ideoque eius scripta insulsa, vomitu, asotia, sordibus, dicteriis, conuitiis referta sunt, vt non in libris, sed in scyphis studuisse, eáque inter pocula exarasse, imò eructasse & euomuisse videatur. Vnde rectè de eo cecinit noster Andreas Frusius.

Lutheri de Ecclesiaste censura.

Biblia, quæ tua sunt, sunt pocula bacchica Luther:
Est apotheca tua, bibliotheca tua

Auctor ergo libri huius Canonici primus, & primarius est Spiritus Sanctus, qui hæc suggessit & inspirauit Salomoni. Salomon verò eadem prolocutus deinde conscripsit, aut suo scribæ scri-
C benda dictauit; perinde vt Dauid pater eius Psalmos & ore cecinit, & calamo conscripsit ac posteritati consignauit; vterque enim tam viua voce, quàm scripto docuit populum Ita censent passim Doctores & Interpretes. Idque patet primò, ex ipso libri initio: *verba Ecclesiastæ, filij Dauid, regis Ierusalem*: quæ verba non sunt titulus libri, sed ipsum libri Exordium, ac prima eius pars. Secundò, idipsum patet ex c. 12 9. vbi de se Salomon loquens in tertia persona disertè asserit: *Ecclesiastes cum esset sapientissimus docuit populum, & enarrauit quæ fecerat, quæsiuit verba vtilia, &*

Auctor libri Salomon. Prob. 1. 2

3 *conscripsit sermones rectissimos*. Quid clarius? Tertiò, quia passim Salomon hic de se loquitur in prima persona, dicens: *Ego Ecclesiastes fui rex, vidi, consideraui, locutus sum, reputaui, verti, conuerti, consideraui*, &c. Hallucinatur ergo R. Moyses Kimchi tract. de Script. Sacr. & nonnulli Hebræi præsertim Thalmudici, quos citat & sequitur Eugubinus in cap. 1. Genes. ac citat eosdem Melchior Canus lib. 2 de locis c. 11. qui censent Salomonem ore dumtaxat hæc sua scita & parabolas enunciasse, quas deinde vulgi ore tritas & mente conseruatas, post multa sæcula collegerit & conscripserit Isaias, vt scripto ea posteritati mandaret; Errant inquam, vti ostendi Prouer. 25. 1. Cur Salomon hic se vocet Ecclesiasten dicam c. 1. v. 1. interim audi obiter S. Gregorium Nyssenum hic Homil. 1. tres huius nominis caussas recensentem. Prima est, quia docet Ecclesiastica, quæ spectant ad salutem animæ. Secunda, quia in vnum cœtum cogit Ecclesiam, vt hãc eius concionem audiat, qua illam in pietate instruat. Tertia, quia repræsentat Christum, qui est verus Ecclesiastes, id est Ecclesiæ fundator, doctor, gubernator, concionator. Quartam addit S. Gregor. Thaumaturgus cap. 1. v. 1. quod doceat totam Ecclesiam.

An scriptor Isaias?

Ecclesiastes dicitur 4 de caussis.

Porrò Hebræi teste S. Hieron. quos sequuntur moderni nonnulli, tradunt Salomonem hunc librum scripsisse pœnitentem, cùm scilicet de luxuria & idololatria sua pœnituit, adeòque ex hoc libro probant eum pœnituisse. Hic enim liber videtur symbolum pœnitentiæ, dum in eo accusat vanitatem luxuriæ, omniumque mũdi voluptatum, præsertim dum trecentas habens concubinas, & 700. vxores, id est vniuersim mille, eas abdicare & damnare videtur dicens cap. 7. 29. *Virum de mille vnum reperi, mulierem ex omnibus non inueni*. Et v. 27. *Inueni amariorem morte mulierem, quæ laqueus venatorum est*. Idololatriam verò suam damnare videtur, dum ait: *Vanitas vanitatum & omnia vanitas*: Idola enim in Script. vocantur vana & vanitas; quia cum nil sint nisi statuæ & simulachra aurea vel argentea, nil habent veri numinis, nil spiritus, nil vitæ & virium. Addit noster Pineda Salomonem post pœnitentiam, vt eam testaretur, primò scripsisse Ecclesiasten, deinde Prouerbia, ac vltimo loco Canticum Canticorum.

An scriptus à Salomone pœnitente?

Asserunt aliqui.

Verùm hæc traditio incerta est & dubia. Vnde Bellarm. lib. 1. de verbo Dei c. 5. quem alij sequuntur, censent Salomonem ante lapsum tres hosce libros scripsisse. Primò, quia ipse nullam in iis lapsus sui facit mentionem, imò disertè contrarium asserit, dum cap. 1. dicit vsque ad eam ætatem secum perseuerasse Sapientiam. *Et supergressus sum opibus*, inquit, *omnes qui ante me fuerunt in Ierusalem, Sapientia quoque perseuerauit mecum*. Se-
2 cundò, quia nullum prorsus idololatriæ aut pœnitentiæ suæ dat indicium: quod enim per *vanitas vanitatum* non intelligat idola & idololatriã, patet ex sequentibus totoq; libro, vbi vanitatem hanc genericam per species explicans, ostendit eam sitam in opibus, delitiis, honoribus, cantibus, poculis, &c. Nec idoli aut idololatriæ vspiam meminit; quod tamen facere debuisset, si de ea verè pœnituisset, vt eius scandalum & prauum exemplum quod subditis dederat, aboleret. Ipse enim regum Israëlis primus inuexit idola in Iudæam; quæ deinde in ea perdurarunt per trecentos an-

Negat Bellarm. & alij
Prob. 1.

A nos vsque ad Iosiam Regem, qui ea sustulit; atque huius mali origo & choragus extitit Salomon. An non ergo ea destruere, detestari, & omnibus inuisa efficere debuisset, si verè pœnituisset? Sic enim post natam in Israële idololatriam, vt ab ea omnes auocent, in idolorum vanitatem detonant Baruch cap. 6. Isaias cap. 41. & sequen. cæterique Prophetæ ad vnum omnes. Tertiò, 3
quia si Salomon iam habebat mille concubinas, erat vtique totus eneruis, carnalis & effeminatus, vt Spiritus sancti non esset capax, nec tam alta de mundi vanitate, de Dei timore, de æternitate posset meditari & eructare, vti hic facit. *Malum enim virum non est fas esse interpretem numinis*, ait Philo libr. *Quis rerum diuin. hæres*. Denique Ecclesiasticus cap. 47. narrans gesta Sa-
B lomonis prius eius scripta, posterius eius lapsum enarrat. Idem facit Iosephus lib. 8. Antiq. c. 2.

Chaldæus verò Paraphrastes censet Ecclesiasten à Salomone conscriptum, cum ex Dei oraculo 3. Reg. 11. 12 & 19. didicisset, regnum suum tam diues, felix & gloriosum ruiturum, & discindendum per schisma Ieroboam, qui sub Roboam Salomonis filio decem tribus à duabus dispescuit, & ad se traduxit, regnumq; Israel diuisum à regno Iuda, cui præfuit Roboam, constituit. Igitur censet Salomonem hic regni sui vanitatem per schisma declarandam deplorare. Audi eum ex interpretatione Complutensi (nam in Bibliis Regiis hæc desiderantur in Chaldæo) cap. 1 vers. 2. *Cum diuinationis spiritu prauideret Salomon Rex Israel, regnum Rehabam filij sui cum Ieroboam fi-*
C *lio Nebat diuisum iri, & imminentem Ierosolymis & templo vastitatem, populumque Israel captiuum ductum iri, ait: Vanitas vanitatum mundus iste. Vanitas vanitatum id omne, cui ego & pater operam dedimus*, &c.

Chald. censet hic prædici schisma regni Israelis à Iuda.

Verùm hoc oraculum de schismate regni Salomonis contigit post lapsum eiusdem. Fuit enim pœna eius luxuriæ, & idololatriæ à Deo iustè decreta. Quare quæ priori sententiæ Hebræorum, opinantium hunc librum à Salomone conscriptũ post lapsum, obstant; etiam huic opinioni Chaldæi officiunt. Adde nullam toto libro schismatis futuri mentionem fieri.

Refellitur.

QVÆRITVR secundò, quæ huius libri sit materia, quis stylus, quæ methodus? Resp. Argu-
D mentum Ecclesiastis est, ait S. Greg. Thaumaturg hic initio suæ Paraphrasis, ostendere *quam vana & inutilia sint omnia hominum negotia & studia, quæ in humanis rebus suscipiuntur*, vt homines traducat à sensibilibus, ad ea quæ sub sensum non cadunt, ait Nyssenus, puta ad cælestia & spiritualia ait S. Bernard serm. 1. in Cant. *Ne quicquam*, inquit S. Hieron *in mundi rebus putemus esse perpetuum, sed caduca & breuia vniuersa quæ cernimus*. Atque in hoc sensu apex virtutis consistit. Quocirca S. Chrys. hom. 3. ad popul. *Virtus*, ait, *est omnia humana despicere, & per omnes horas futura cogitare, nulli inhiare præsentium, sed scire quod omnia humana vmbra sunt, & somnium, & si quid hie vilius. Virtus hominem quasi mortuum ad huius vitæ res efficit, & ad nocentia quidem animæ saluti tanquam mortuum operatione carere, ad spiritualia verò sola viuere & operari*.

Argumentum Ecclesiastis.

Porrò veteres tres Salomonis libros ita materia & argumento distinxerunt, vt in Prouerbiis autument tractari Ethicam, in Ecclesiaste Physicam, in Canticis Theologiam. Ita Origen. Prologo in

Distinctio triam librorum Salom

in Cant S Basil. Homil. 1. in Prouerb. S Ambros. in Psalm. 35. S Hieron. hic & Epist. ad Paulin. A *Salomon*, inquit, *pacificus & amabilis Domino mores corrigit* (nempe in Prouerb.) *naturam docet*. (In Ecclesiaste) *Ecclesiam iungit & Christum*. (In Cant) Accedit Olympiodorus & alij Patres initio Catenæ in Prouerb. qui diuidunt Salomonis tres libros in tria rerum genera, nempe in *Ethica, Physica, & Hyperphysica*.

Ratio eorum fuit, quod in Ecclesiaste Salomon describat cæli, solis, elementorum, aëris, maris, terræ, ventorum mutationes, circuitus & vicissitudines quod est obiectum Physicæ, scilicet corpus generabile & corruptibile. Verum paucis remacu tangens Olympiad. initio Catenæ Prouerb. respondet, *Ecclesiasten rerum naturalium ratione obiter delibata, præsentis vitæ vanitatem ob oculos ponere*; Quæ ferè eadem verba sunt Didymi initio Catenæ in Ecclesiasten. *Ecclesiastes*, inquit, *in eo est, vt rerum naturalium inhærent contemplationi, vitæ præsentis detegat vanitatem*. Et Catena Græc. in Prouerb. initio asserit. *Ecclesiasten concionando blandè prouocare ad vniuersitatis contemplationem, & ea tractare, quæ ad animā aliquatenus in virtutum studio progressam faciunt*. B

Fixum ergo maneat librum hunc Ethicum esse; Physica enim tangit in ordine ad Ethicam, vt scilicet ex rerum naturalium metu, mutatione, interitu doceat earum vanitatem; ac consequenter vanos pariter esse homines, qui illis inhiant, ac vana eorum studia, furtiua & stulta eorum consilia, cassos & stultos eorum labores, quibus aceruandis opibus, vel vinis, vel villis, vel delitijs, vel honoribus per omnem vitam desudant, sui finis ac veræ felicitatis obliti Hęc enim consistit in Dei timore, obedientia & cultu. Vnde Lyran. censet argumentum Ecclesiastis esse, assignare vltimum hominis finem summumque bonum, in quo sita est hominis felicitas. Cum enim hac de re fuerint diuersissimæ, quas recenset M. Varro lib. de finibus, pura ducentæ Philosophorum opiniones & sententiæ: Epicurus enim felicitatem sitam censebat in voluptate, alij in sanitate, alij in honore, alij in scientia, alij in diuitiis, alij in amicis, &c. Salomon docet hos omnes à scopo & veritate aberrasse, ac veram felicitatem sitam esse in vanitatis mundique contemptu; & veritatis, id est veræ sapientiæ Deique cognitione & cultu, qui consistit in legis virtutisque studio, puta in pietate, temperantia, modestia, humilitate, patientia in aduersis, eleemosyna, resignatione & spe in Dei prouidentiam, eiusque religione & obseruantia Hæc sunt quæ toto oc libro pertractat, inculcat & commendat Salomon.

Vera felicitas in quo sita?

Verùm enim vero Deus præ cæteris Prophetis, vnum Salomonem huius vanitatis mundi præconem elegit & constituit, eo quod ipse omnes omnium bonorum & gaudiorum mundi voluptates expertus, meram in omnibus vanitatem repererit Ne quis enim diceret, illique obiiceret: Mira asseris de vanitate omnium creaturarum: nescio an ita vt dicis, res sese habeat: multas enim mihi non contigit experiri, imò multas ne noui quidem. Occurrit Salomon: Ego omnes expertus sum & quasi manibus tractaui, ac experientia didici in omnibus nullum verum esse gaudium, sed meram vanitatem, vmbram & fucum Quare ordinatè singula recensens, subiungit singula esse vana. Vnde Nyssenus ait: *In Ecclesiaste est ordinata quadam totius vitæ Salomonis confessio, & omnium operum enarratio*.

Hinc Georgius Ederus Oeconom Bibl lib 2. hunc librum vocat *Soliloquium Salomonis*, quod in eo solus Salomon loquatur de rebus sublimibus: qualia sunt Soliloquia S August. Thomæ à Kempis, S Bonau & aliorum, in quibus anima sola secum, vel cum Deo colloquitur

Quod ad ordinem & methodum, Ordo librorum Salomonis hic est In Prouerbiis instituit puerum, eumque ducet prima & communia Ethices, morumque honestiorum rudimenta. In Ecclesiaste informat iuuenem proficientem, eumque à terrena vanitate ad cælestem veritatem traducit In Canticis docet virum perfectum vnire se Deo, vt illi totus per amorem & contemplationem inhæreat; in eoque conquiescat Ita censent Origen. Nyssen Theodor. S. Gregor. Præfat in Cant. & alij passim Audi auctorem Catenæ Græc. initio Prouerb. *Prouerbia*, inquit, *spectant ad hominem spiritualis vitæ viam primum ingressum. Ecclesiastes ad animam aliquatenus in virtutum studio progressam, Cantica ad animæ in virtutibus iam consummatæ statum* Audi & luculentius S Bernard. serm 1. in Cant *Deinde cum duo*, inquit, *sint mala, quæ vel sola, vel maximè militant aduersus animam, vanus scilicet amor mundi, & sui nimius sui; pesti vtrique duo illi libri Ecclesiastes & Prouerbia obuiare noscuntur; alter sarculo disciplinæ praua quæque in moribus & carnis superflua resecans, alter luce rationis in omni gloria mundi fucum vanitatis sagaciter deprehendens, veraciterque distringens à solido veritatis. Denique vniuersis humanis studijs ac mundanis desiderijs prætulit Deum timere, eiusque obseruare mandata*. Et post nonnullas: *Depulsis ergo duobus malis duorum lectione librorum, competenter acceditur ad hunc sacrum theoricumque sermonem* (Canticorum) *qui cum sit amborum fructus, non nisi sobrijs mentibus & auribus omnino credendus est. Alioquin ante carnem disciplinæ studijs edomitam & mancipatam spiritui, ante spretam & abiectam sæculi pompam & sarcinam, ind gni ab impuris lectio sancta præsumitur*. Igitur ex mente S. Bern in Ecclesiaste pellitur vanus amor mūdi, in Prouerbiis superfluus amor sui, in Cāticis præscribitur castus amor Dei. Quocirca Salomon vtitur hic stylo virili, aeri, vehementi & seuero regio, qualis & materiam & auctorem decebat. C

Ordo libri Salomonis

Paphnutius Abbas apud Cassian. Collat 3 c 6. tres Salomonis libros triplici Abrenunciationi gradatim ita accommodat *Prima est*, inquit, *qua corporaliter vniuersas dimittat, mundique facultates contemnimus. Secunda, qua mores & vitia, affectusque pristinos animi carnisque respuimus. Tertia, qua mentē nostrā de præsentibus vniuersis ac visibilibus euocantes, futura tātummodo contemplamur, & ea quæ sunt inuisibilia concupiscimus. quæ tria vt simul perficiantur, etiā Abrahæ legimus Dominum præcepisse, cum dixit: Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui. Primum dixit: Exi de terra tua, id est de facultatibus mundi huius, opibusq; terrenis; secundo, de cognatione tua, id est de cōuersatione & moribus vitijs q; prioribus, quæ nobis à nostra natiuitate cohærētia, velut affinitate quadam & consanguinitate cognata sunt; tertia, de domo patris tui, id est de omni memoria mundi huius, quæ oculorum occurrit obtutibus*. Et sub finem capitis: *His tribus abrenunciationibus propriè* D

Notāt tres abrenunciationis gradus.

tres libri Salomonis aptantur. Nam Prouerbia prima abrenunciationi conueniunt, quibus concupiscentia carnalium rerum ac terrena vitia resecantur: secunda abrenunciationi Ecclesiastes, vbi vice versa quæ aguntur sub sole vanitas pronunciantur. Tertia Canticum Canticorum, in quo mens visibilia cuncta transcendens, verbo iam Dei cœlestium rerum contemplatione coniungitur. Simile habet S. Hieron ad Paulinum, cuius verba recitaui initio Prouerb.

Salomon typus Christi tripliciter.

Alleg B. Petrus Damiani serm. 1. de Natiu. B. Virginis hæc tria Salomonis nomina, tresque eius libros adaptat Christo, qui inquit: *Filius Regis & Rex, nec solum filius Dei, sed etiam Deus, Salomō, id est pacificus, est nobis in hoc exilio; Ecclesiastes, id est concionator, erit in iudicio; Idida, id est gloriosus, erit in regno; in exilio amabilis, in iudicio terribilis, in Regno admirabilis: in exilio pius, in iudicio iustus, in* B *regno gloriosus. Vide autem sinon vbique Rex: in exilio rector morum, in iudicio discretor meritorum, in regno præmiorum distributor; simulque considera, quia non Ecclesiastes, non Idida, sed Salomon tam gloriosum opus facere prænotatur.*

An carmine scriptus Ecclesiastes?

Censet S Gregor. Nazian. Poemate 33 & Damasc. lib 4. de Fide cap. 18 Ecclesiasten, æquè ac Prouerbia & Cantica, Hebræo carmine & metro esse conscripta Audi Nazianzenum: *Quinq; metris constant, Iob, Dauid, tres Salomonis, Concio* (Ecclesiastes) *& insignes Cantus, Prouerbia sacra.* Verùm cum in Ecclesiaste Salomon agat concionatorem, melius alij censent non metro, sed oratione soluta eum scripsisse. Est enim hic perpetua cōcio, eaque incitata & acris de vanitate mundi, in qua omnes affectus concitat, vt eam Lectori ad viuum repræsentet & persuadeat. Quocirca in ea vtitur crebris & pungentibus interrogationibus, C contentis exclamationibus, cæterisq; figuris Rhetoricis. Subinde tamen immiscet carmina vel quasi carmina, quale est illud: *Vanitas vanitatum & omnia vanitas: Tempus tacendi, tēpus loquendi,* &c. *Deum time & mandata eius obserua: Hoc est enim omnis homo.* Adde omnia posse dici carmina & metra generali acceptione, quia scilicet sententiosa sunt, acuta, & arguta æque ac breuia & concinna. Qua ratione S Hieron. Præfatione in Iob, asserit in Sacr Script. præsertim Hebræa esse *rythmū quendam dulcem, & tinnulis numeris pedum solutum* Sic omnis numerosa oratio dici potest metrum & carmen. Huc facit quòd liber hic refertus sit elegātibus parabolis, similitudinibus, ænigmatibus, quæ quid vatidicum & diuinum resonant, ac plus significant, qu m prima fronte ostentant. D Sic Lucilium suum à stylo simili commendans Seneca Epist 59. *Loqueris*, ait, *quantum vis, & plus significas quàm loqueris. Hoc maioris rei indicium est: apparet quoque animum nihil habere supernacui, nihil tumidi.*

Denique Prophetæ vocantur vates & poetæ, ac proinde prophetia ipsorum vocari potest metrū & carmen. Salomon autem fuit Propheta, & veras propriéque dictas edidit prophetias, vti ostendi Prouerb. 30. 1. Quanquam in Ecclesiaste vix sit vllam talem inuenire. Quod ergo ait S. August. lib. 17. de Ciuit c. 20. *Salomonem in tribus suis libris prophetasse*, vel Synecdochicè accipe, quòd scilicet in partibus quibusdam triplicis huius sui voluminis propriè prophetarit, puta Prouer. 30. v. 1. & a ac in Canticis, vbi perpetua est prophetia de Christo & Ecclesia: vel amplè accipe *prophetasse* pro Dei eloquia reserasse, Dei volun- A tatem explicuisse, diuinas sententias & Canonicos libros dictasse. Sic enim omnis Canonica Script. vocatur prophetia à S. Petro epist. 1. c. 1. v. 20. Denique Chald censet Salomonem hic verè prophetasse de futuro schismate Ieroboam; sic enim habet ex editione Complut. *Verba prophetiæ quæ prophetauit Ecclesiastes; ipse est Salomon, filius Dauid, Rex*, &c. Ex interpretatione verò Costi: *Verba præsagitionis, quam vaticinatus est concionator Salomon, filius Dauid, Rex* Ierusalem. *Cùm diuinationis spiritu prauideret Salomon* Rex *Israel, regnum* Rehabam *filij sui cum Ieraboam filio Nebat diuisum iri, & imminentem* Ierosolymis *& templi vanitatem, populumque Israel captiuum ductum iri*, &c.

Igitur Ecclesiastes vti Prouerbiis est altior, perfectior & sublimior, sic & iisdem obscurior est & difficilior Quocirca Philastrius asserit *Ecclesiasten paucis quidem conscriptum sententiis, omnem tamen thesaurum cœlestis scientiæ quærentibus continere.* Et S. Ambros. lib. de Tobia c. 13. iubet huic libro inhærendum, vt qui bonus sit ad omnia magister.

Finis Ecclesiastis.

Finis & scopus huius libri est, docere veram sapientiam; scilicet qua secernamus vanitatem à veritate; nimirum vt cognoscamus vana esse omnia quæ in terris se ostentant, alliciunt & abblandiuntur; vera verò & solida esse quæ in cælis sunt, vt ex hac dispari cognitione assurgamus ad mundi, vtpote vani contemptum, ac ad cæli Deique, vtpote veri solidique, amorem & desiderium. Tanta enim est vanitatis in hoc mundo exterior species & forma, tanta illecebra, tantus fucus, vt mens hominum nisi à Deo & Salomone edoceretur, in ea vanesceret, falsaque sumeret pro veris, vanisque concupiscentiis & peccatis absumeretur, & velut fumus in mortem secundam euanida contabesceret. Hunc ergo vanitatis rerum omnium fucum & laruam detegit hic Salomon, docetque terrena & vana spernere; ac cœlestia vt vera ambire, in quo consistit vera sapientia. Ita censet S. August. lib. 20. de Ciuit. c. 3. *In hac vanitate*, inquit, *cui quantum satis visum est intimanda totum istum librum vir sapientissimus deputauit; non vtique ob aliud, nisi vt eam vitam desideremus, quæ vanitatem non habet sub hoc sole, sed veritatem sub illo, qui fecit hunc solem. In hac ergo vanitate, nunquid nisi iusto* Dei *rectoque iudicio similis eidem vanitati factus vanesceret homo? In diebus tamen vanitatis suæ interest plurimum, vtrum resistat, an obtemperet veritati, & vtrum sit expers veræ pietatis, an particeps: non propter vitæ huius vel bona acquirenda, vel mala vitanda vanescendo transeuntia, sed propter futurum iudicium, per quod erunt & bonis bona, & malis mala sine fine mansura. Deinde ista subiicit: denique iste sapiens hunc librum ita conclusit, vt diceret:* Deum *time & mandata eius obserua, quia hoc est omnis homo; quia omne hoc opus Deus adducet in iudicium in omni despecto, siue bonum, siue malum. Quid verius, & salubrius dici potuit?* Deum *inquit time, & mandata eius custodi: quia hoc est omnis homo. Quicumque enim est hoc, est custos vtique mandatorum* Dei*: quoniam qui hoc non est, nihil est: Non enim ad veritatis imaginem reformatur, remanens in similitudine vanitatis.* Hucusque S. Aug.

Vnde S. Hieron. Comment. in Eccles. scripsit

ad

ad Blesillam S. Paulæ filiam primogenitam, hoc fine, vt ei mundi contemptum persuaderet. Audi eum in præfatione Comment. *Memini me ante hoc fermè quinquennium cum adhuc Romæ essem, & Ecclesiasten sanctæ Blesillæ legerem, vt eam ad contemptum mundi huius prouocarem, & omne quod in mundo cerneret putaret esse pro nihilo, rogatum ab ea, vt in morem Commentarioli obscura quæque dissererem, vt absque me posset intelligere quæ legebat. Itaque quoniam in procinctu nostri operis subita morte subtracta est, & non meruimus, ô Paula & Eustochium, talem vitæ nostræ habere consortem, tantoque vulnere tunc percussus obmutui: Nunc in Bethlehem positus, augustiori videlicet ciuitate, & illius memoriæ, & vobis reddo quod debeo.*

S. Hieron. vanitatis præco.

Porrò crebra huius vanitatis mundi prędicatione S. Hieron. S. Paulinum, Pammachium, S. Paulam, ac Romanam nobilitatem ad mundi contemptum, & ad secessum in Bethlebem pertraxit.

Deus est veritas, creatura est vanitas.

Ergo Salomon hoc libro lectorem à vanitate, id est ab amore mundi auocat, traducitque ad amorem Dei: Deus enim est ipsa veritas, entitas, soliditas, stabilitas, æternitas. Vnde S. Gregor. Nyssen. lib. de vita Mosis, agens de visione Dei in rubo ardenti Mosi exhibita, veritatem definit esse ipsum Deum. Sic enim ait: *Hæc enim est (vt ego sentio) veritatis diffinitio, firma eius qui est intellectio: falsitas enim est phantastica quadam circa id quod non est comprehensio, quasi subsistat quod non est: veritas autem est, eius quod vere est firma intellectio. Longis autem spacijs temporum altiori per quietem animo meditari oportet, vt firmiter intelligere possis quid sit quod verè est, quod natura sua est; quid quod non est, quod solùm esse videtur, cum per se atque natura sua minimè subsistat. Illustrat idipsum visione Mosis. Mihi enim videtur magnus ille Moyses ea in visione didicisse, nihil earum rerum quæ aut sensu comprehenduntur, aut mente perspiciuntur præter supremam essentiam, quæ omnium causa est, & à qua omnia dependent, verè subsistere. In nullo enim cæterorum impendentia* (independentiam vocant Scholastici) *perspici potest, ita quòd absque participatione veri entis possit esse. Solum id eodem modo semper se habet, nunquam augetur, nunquam minuitur, æqualiter ad omnem mutationem, tam ad peius quàm ad melius immutabile: peius enim ibi aut malum non est, melius inueniri non potest. Quare solum nulla re alia indiget, & solius cuncta indigent: solum cuncta appetunt, solo cuncta participant, & quæ participant per participationem & sunt & benè sunt. Quod autem participatur, nunquam imminuitur. Id igitur profectò est quòd verè est, & huius veri entis intellectio, ad quam tunc accesserit Moyses.*

Alcuinus, qui & Albinus, vanitatis præco.

Denique Albinus præceptor Caroli Magni Præfat. in Eccles. ait se Commentarium in eundem scribere, vt extractos è monasterio ad munia Ecclesiastica Oniam sacerdotē, id est Episcopum, Candidum Presbyterum, & Nathanaelem Diaconum à mundi vanitatibus præmuniret; atq; de vana possessione diuitiarum in huius sæculi delitiis sapientissimum Salomonem totum composuisse hunc librum; quem hortatur, vt semper pro magistro habeant in manibus.

QVÆRITVR tertiò, quænam huius libri sit partitio, quæ & quot partes? Hugo Victor. & post eū Richard. de S. Victor. lib. 3. super Apocal par. 2 c. 7. censent tres libri esse partes, quibus triplex hominis vanitas describatur: prima mutabilitatis, secunda mortalitatis, tertia curiositatis: Aut vt S. Bonau. vanitas naturæ, culpæ & miseriæ.

Duæ libri partes.

Verùm dico duas primarias Ecclesiastis esse partes. Prior est à cap. 1. vsque ad cap. 7. qua ostendit omnes res mundi sublunaris, quas homines vani magnas æstimant, inanes esse & vanas, ac proinde vanam esse felicitatem quæ in iis collocatur. Posterior à cap. 7. porrigitur vsq; ad finem, qua depulsa vanitate, demonstrat veritatem veramque felicitatem sitam esse in virtute, ac Dei timore & cultu. Igitur primo statim capite eos refellit, qui scientiâ summum bonum metiebantur: secūdo item ac tertio capitibus eos redarguit, qui in voluptate finem bonorum, vt Epicuræi collocarunt: quarto capite eos qui in honoribus: quinto & sexto eos confutat, qui in diuitiis & opibus felicitatem posuere. Prior itaque hæc capitum sex portio in refellendis alienis occupatur. altera verò totidem capitum pars in confirmanda sua sententia versatur. Igitur cap. 7. de tribus bonorum generibus disserit, *animi*, inquam, *corporis*, & *fortunæ*, déque contrariis malis: Quis horum omnium sit vsus; vtque res omnes nostræ à diuina pendeant prouidentia, luculenter ostendit. Hinc ad finem vsque libri de vita piè ac iustè transigenda, quo tandem Deo coniungamur, & fœlicitate perfruamur æterna, concionatur.

Axiomata vitæ prudentis.

Porrò in hisce multa statuit axiomata vitæ, iuxta veritatem verámque prudentiam instituendæ, qualia sunt: Humanam scientiam non efficere hominem felicem: vitam esse breuem & mille mutationibus obnoxiam: Humanos errores moresque per sæcula succedentia, & circulantia quasi in orbem redire, atq; eosdem fuisse omnibus sæculis communes: Nihil sub sole esse nouum: voluptatē efficere stultitiam & stultos: fœlicitatem non esse sitam in dominatu, in vxore & filiis egregiis, in longiore vita aut funeris pompa; adeóque illam non esse quærēdam in præsenti vita, sed in futura & æterna, virtutem pręstare opibus, robore aliisq; corporis dotibus: cogitandum esse Dei iudicium & prouidentiam: fœlicitatem parari obedientia diuinæ legis, operibus misericordiæ, mortificatione cupiditatum, animi lenitate & pace: Principem esse colendum: Principem debere esse iustum, sobrium, placidum, cupiditatum dominum, sapientes & probos honorantem, liberalem, & qui subditis de annona cæterisq; vitæ commodis abunde prospiciat; quippe qui se mortalem sciat, & eiusdē cum subditis esse naturæ & sortis: cogitandum de ingruente senio & morte. Denique sapientem & felicem esse, qui illud vbique præmeditatum habet & obseruat: *Deum time, & mandata eius obserua: hoc est enim omnis homo.*

Decem vanitatis 10. cap. perstringūtur.

Rursum hunc librum cum Lyrano minutius sic diuidas per singula capita, vt in illo totidem penè, puta decem vanitates recenseantur, nimirum in capite primo immoderatum sciendi studium: In secundo appetitio delitiarum: In tertio vitæ longioris desiderium: In quarto & quinto ambitio dominij dignitatisque: In parte quinti & in sexto toto cupiditas diuitiarum: In septimo diuinandi ars ac præscientia futurorum: In octauo venatio laudis & famæ: In nono fortunæ consectatio: In parte noni & in decimo toto corporis robur: In vndecimo & duodecimo specimen ætatis floridę.

Interpretes Ecclesiastis.

Interpretes qui in Ecclesiasten commētati sunt extant permulti, tam veteres quam neoterici: Ad sexaginta numerat Fabian. Iustinian. in calce

A iij

indicis sui vniuersalis, vbi catalogum interpretum S. Scripturæ contexit. Illustriores hic recenseho, quorum opera vsus & adiutus sum, sicut S. Hieron. initio Commentar. suorum recensere soler Origenem, Didymum, Apollinarium, &c. quos toto opere secuturus sit, ne identidem illos commemorare sit opus; nimirum humilitatis est, agnoscere vnde profeceris; æquitatis, cuique quod suum est reddere; gratitudinis, beneficium beneficio rependere, ac laudem doctrinæ & doctori refundere. Ea de causa cum sententias Auctorum recito, ipsis sæpe eorum verbis vtor, vt intuenti liqueat illa ipsorum esse non mea. Præclarè Plinius Præfat. ad Vespasian. *Obnoxii profectò*, inquit, *animi & infelicis ingenij est, deprehendi in furto malle quàm mutuum reddere, cùm præsertim sors fiat ex vsura.* Præclarius S. Basil. epist. 1. ad Gregor. Nazian. *Neque verò*, inquit, *ad discendum verecundum esse oportet, nec ad docendum malignum: quod ab alio tute didiceris, nequaquam clam habendum; cuiusmodi facere mulieres improbæ solent, quæ ex aliis ipsæ quæsitos liberos, viris suis tollendos subiiciunt, patrem ementientes. Auctorem verò ipsum prodere, grata commemoratione decet, verumque ipsius sententia parentem.*

Chal.

Primus ergo post Septuag. Aquilam, Symmach. Theod. & Syrum Interpres est Chaldæus Paraphrastes; qui putatur fuisse Ioseph cæcus. Sicut enim Onkeles Pentateuchum, & Ionathan Prophetas, sic Ioseph cæcus libros Salomonis cæterosque Hagiographos, puta Iob, Psalmos, Regum, Ruth ex Hebræo in Chaldæum conuertit, satis genuinè & consentaneè ad vulgatam Latinã, qua ratione vtilis est; nam cùm vocis Hebrææ sensum fideliter reddit, quia tamen Iudæus post Christum extitit, hinc iudaizat, & pleráque ad Iudaicam Synagogam & superstitionem detorquet, ac hinc inde miscet fabellas Rabbinicas: multa ex eis succidit, & expurgauit Arias Montanus in Chaldaica Paraphrasi, quam Biblus Regiis attexit, at non omnia.

S. Gregor. Thaumaturgus.

Secundus tempore, sed dignitate primus est S. Gregorius Episcopus Neocæsariensis, ob miraculorum gloriam cognomentò Thaumaturgus, qui Ecclesiasteo per metaphrasim *breuissimam & admirabilem*, ait Suidas, explicuit. Diuina enim sua sapientia, facundia, acumine, nouitate Lectorem mirè docet, mulcet, pungit & stimulat.

R. Haccades.

Tertius est R. Haccados, quem passim citat Galatin. lib. de arcanis fidei, sed hic allegoricus potius est, quàm litteralis; & allegorias habet somniis non absimiles.

S. Gregor. Nyssenus.

Quartus est S. Gregorius Episcopus Nyssenus, Frater S. Basilij, qui octo Homilias disertas sanè & doctas in Ecclesiasten elaborauit, quibus ipsemet Ecclesiasteo agit, ac Lectorem ad vanitatis mundi contemptum, velut Orator Christianus extimulat.

S. Hier.

Quintus est S. Hieron. qui more suo litteræ inhærens, genuinum primò eius sensum dilucidè reddit, deinde mysticum attexit: meritò sui æui Phœnix, ac in S. Scripr. explicanda doctor maximus, Ecclesiæ totius elogio celebratur.

S. Hieron. bis vertit libros Salomonis.

Nota S. Hieron. bis transtulit Ecclesiasten, Prouerbia, & Cantica. Primò, corrigendo veterem & antiquam vulgatam editionem Latinam iuxta versionem Septuag. à qua manauit: quare Græcos Septuag. in Latinum transtulit, itaque veterẽ editionem suæ puritati restituit. Secundò, immediatè illa ex Hebræo transferendo in Latinum. Hæc ita se habere docet ipse S. Hieron. hic in proœmio, ac disertè lib. 2. contra Ruffin. vbi sic ait: *Salomonis etiã libris, quos olim iuxta Septuag. additis obelis & asteriscis in Latinum verteram, ex Hebræo transferens, & dedicans S. Episcopis Chromatio & Heliodoro, hæc in præfatiuncula mea fine subscripsi: si cui sanè Septuag. Interpretum magis editio placet, habet iam à nobis emendatam.* Prior ergo versio S. Hieron. facta est ex Græco, posterior ex Hebræo iussu Damasi Pont. quam proinde recepit Ecclesia; estque vulgata nostra editio Latina. Vtraque extat in Commentario S Hieron. in quo tamen non posteriorem suam interpretatur vel modestiæ ergo, vel quia noua erat; sed priorem Septuag. vtpote veterem & vulgatam tunc editionem, quæ à posteriori, puta à vulgata moderna satis discrepat, ac proinde Cõment. S. Hieron. parum facit ad elucidationem vulgatæ modernæ. Porrò S. Hieron. in posteriori accommodat se Septuag. vbi ab Hebræo nihil vel parum distant: aliàs sequitur Aquilam, Symmach. & Theodotionem, sed præ omnibus Hebraicam veritatem, cuius sensum verũ & genuinũ, vt clarè repræsentat, subinde non verbõ verbo, sed sententiam sententia quasi paraphrasticè exprimit: hoc enim est munus fidelis & genuini interpretis, vti suis locis videbimus.

Olymp.

Sextus est Olympiodorus, partim Paraphrastes, partim Scholiastes, partim Commentator, qui breuiter, sed vtiliter Ecclesiasten explicuit: ita enim explicat, vt Lectorem ad virtutem & pietatem excitet.

Salonius. Albinus.

Septimus est Salonius, Eucherij filius, & Saluiani discipulus anno Domini 470. qui mysticè & breuiter Ecclesiasten explanat. Idem facit Albinus, siue Alcuinus, Bedæ discipulus, & Rabani magister. Salonij Commentarius in Prouerbia, & Ecclesiasten, idem planè ad verbum extat in Honorio Augustodonensi Presbytero, qui teste Trithemio, & Bellarmino floruit anno Domini 1220. Nisi quòd initium libri sit transpositum. Nam quæ de tribus nominibus Salomonis initio Ecclesiastis, eadem Honorius ponit initio Prouerbiorum. Rursum paucula in fine Prouerbiorum, quę ponit Salonius decurtat & omittit Honorius. Reliqua vt dixi, sunt eadem ad verbum. Porrò Salonius editus extat tom. S. Biblioth. Patrum. Honorius verò tomo siue sæculo 12. iuxta editionem Coloniensem.

Hugo Victor.

Octauus est Hugo de sancto Victore, qui ex S. Gregor (huius enim Commentarij manuscripti in Ecclesiasten extant in monasterio Cauensi) Homil 19. in Ecclesiasten conscripsit, quibus floridè & acutè singulas quatuor primorum capitum sententias, imò singula verba discurit, exugit, ac mel sacræ Ethices ad morum conformationem elicit & conficit. Fuit Hugo vir apprimè doctus facundus & religiosus, Monasterij sancti Victoris (vnde vocatus est de S. Victore) Parisiis Abbas, coæuus & familiaris S. Bern. sui sæculi lumẽ, adeo S. August. doctrinam & phrasim æmulatus, vt *Augustini lingua* sit nuncupatus. Moriens cum allata S. Eucharistia, ob stomachi nauseam eam sumere non posset, eam adorans: *Ascendat*, inquit, *filius ad Patrem, & seruus ad Dominum suum.* Itaque factum.

S Bonau.

Nonus est S. Bonauentura, qui Scholasticè Ecclesiasten pertractat.

Decimus

Decimus est Hugo Carensis, primus è sancti A Dominici ordine Cardinalis, qui obiter literam perstringens, mystico sensui se mancipat, in eóque rimando acutus est, acer, & copiosus. *Hugo Card.*

Vndecimus est Nicolaus Lyran qui Hebraicè non ad amussim peritus, passim sequitur Rabbinos, præsertim R. Salomonem, vti ipsemet fatetur in fin. lib. different. veteris ac noui testamenti. *Lyran.*

Hos secuti sunt Dionys. Carth. Cardin. Caietanus, qui duobus suis Rabbinis in testamento veteri, ac Erasmo in nouo plus æquo confidens, nouam eorum versionem edit, & suopte ingenio nouè explicat, à Vulgata & patribus sæpe discedens. *Caiet.* Item Francisc. Titelmanus, vir eruditus & religiosus; Ioannes Ferus, Gerardus Moringus, Hieroo. Osorius, Ioannes Campensis, Isidorus Clarius, Franciscus Vatablus, ac è Societate nostra Ioannes Lorinus breuiter sed accuratè; & Ioannes Pineda, qui vti fusissimè, ita plenissimè Ecclesiasten explanauit. *Titelm.* Ego ex omnibus hisce succum exprimam, mellilegium faciam, illudque methodicè, paucis clarè more meo Lectori hauriendum propinabo; ac non pauca ex meipso addam, quæ æterna Patris Sapientia mihi suggerere dignabitur.

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS.

Proponit thema libri: Vanitas vanitatum & omnia vanitas; *illudque probat primò ex rerum omnium circulatione; omnia enim, etiam sol, spiritus, flumina in orbem eunt & abeunt; quare nihil sub sole nouum. Secundò v. 12. ex scientiis, & studio sciendi, in quo magna elucet vanitas; quia qui addit scientiam, addit & laborem & dolorem.*

1 Verba Ecclesiastæ, filij Dauid, regis Ierusalem.
2 Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes: vanitas vanitatum, & omnia vanitas.
3 Quid habet ampliùs homo de vniuerso labore suo, quo laborat sub sole?
4 Generatio præterit, & generatio aduenit: terra autem in æternum stat.
5 Oritur sol, & occidit, & ad locum suum reuertitur: ibique renascens
6 Gyrat per Meridiem, & flectitur ad Aquilonem: lustrans vniuersa in circuitu pergit spiritus, & in circulos suos reuertitur.
7 Omnia flumina intrant in mare, & mare non redundat: ad locum, vnde exeunt flumina, reuertuntur vt iterum fluant.
8 Cunctæ res difficiles: non potest eas homo explicare sermone. Non saturatur oculus visu, nec auris auditu impletur.
9 Quid est quod fuit? ipsum quod futurum est: quid est quod factum est? ipsum quod faciendum est.
10 Nihil sub sole nouum, nec valet quisquam dicere, Ecce hoc recens est: iam enim præcessit in sæculis, quæ fuerunt ante nos.
11 Non est priorum memoria: sed nec eorum quidem, quæ postea futura sunt, erit recordatio apud eos qui futuri sunt in nouissimo.
12 Ego Ecclesiastes fui rex Israel in Ierusalem.
13 Et proposui in animo meo quærere & inuestigare sapienter de omnibus, quæ fiunt sub sole. Hanc occupationem pessimam dedit Deus filiis hominum, vt occuparentur in ea.
14 Vidi cuncta, quæ fiunt sub sole, & ecce vniuersa vanitas, & afflictio spiritus.
15 Peruersi difficilè corriguntur, & stultorum infinitus est numerus.
16 Locutus sum in corde meo, dicens: Ecce magnus effectus sum, & præcessi omnes sapientia, qui fuerunt ante me in Ierusalem: & mens mea contemplata est multa sapienter, & didici.
17 Dedique cor meum vt scirem prudentiam, atque doctrinam, errorésque & stultitiam: & agnoui quòd in his quoque esset labor, & afflictio spiritus.
18 Eò quòd in multa sapientia, multa sit indignatio: & qui addit scientiam, addit & laborem.

VERS. 1. VERBA *Ecclesiastæ, filij David, Regis Ierusalem. Ecclesiastæ*, id est Salomonis.

. Paret ex ipso verborum tenore & sententia, hunc non tam esse libri titulum, vti censuere S. Gregor. Nyssen. Homil. 1. Hugo Victor. & Hugo Cardinalis Dionysius & alij, quam ipsum libri exordium. Hic enim liber incipit, hicque ad marginem notatur primus primi capitis versus. Inde tamen desumptus est libri titulus & nomenclatura, vt vocetur Ecclesiastes, quod nomen stolidè improbat Luther. in Colloq. Conuiu. dicens hunc librum non Ecclesiasten, sed *Politica* vel Oeconomica Salomonis nuncupandum, qua in re toti Ecclesiæ patribusque omnibus, qui eum Ecclesiasten vocauere, contradicit, eosque inscitiæ arroganti supercilio coarguit.

Verbi etymon. *Verba. Verbum* dicitur à verberatu, quòd verberato lingua intra palatum ære, omnis oratio proferatur, ait P. Consentius & S. August. Varro verò verbum à veritate deducit, quasi verum; quod verum nos loqui oporteat. Talia sunt verba

Verbum q. verum. S. Scripturæ siue verba Dei, puta oracula verissima, grauissima, saluberrima. Vnde Aben Ezra: *Verba Ecclesiastæ*, hoc est inquit, non vulgaria, sed ex corde ad animum ascendentia, vt pote quæ vanitatem à veritate secernant, viamque ad veram felicitatem digito ad fontem intento omnibus palam demonstrent.

Ecclesiastæ Hebr. קהלת *Coheleth*, id est congregatoris, collectoris, concionatoris. Radix enim קהל *Cahal*, significat congregare cœtum, & ad eum verba facere. Vnde קהלה *kehilla*, vocatur congregatio, cœtus, Ecclesia, concio. Concio enim tam cœtum populi, quam orationem ad populum significat.

Salomon cur vocetur Ecclesiastes? Quæres primò, cur Salomon hic Hebr. vocetur *Coheleth*, Græcè, indéque Latinè Ecclesiastes?

RESP. 1. Resp primo Iacob. Christopol Præfat. in Cant. eum vocari *Coheleth*, id est collectorem; quod gnomas & scire dicta Dauidis Patris sui, cæterorumque Patriarcharum & Prophetarum hoc libro coaceruarit, & in vnum collegerit. Verùm hoc parum est probabile. Salomon enim cum esset sapientissimus mortalium, non eguit aliunde corradere sapientiam, qua ipse à Deo donatus & repletus erat: suam ergo hic promit, & non alienam.

2. Secundò Caiet. censet Salomonem dici *Coheleth*, id est collectorem, quod omnes vanitatis mundi modos & species hoc libro collegerit, easque ad viuum oculis subiecerit, atque vt addit Arias Montanus, quod enumerans singulas res mundi, mox subiiciat ciphram, o, dicens iterans-que: *Vanitas vanitatum & omnia vanitas*. Ciphra enim o, si sola ponatur, esto multiplicetur, nil valet, nullumque indicat numerum, ideoque vanitatis & nihili est index & nota. Verum hoc arctius & frigidius est.

3. Tertiò alij; eo quod inquiunt, anima Salomonis (*Coheleth* enim est femininum) cunctas in se scientias congregasset, vel potius Deus congregatas, & in vnum collectas in Salomonis sinum effudisset. Aut vt Nyssenus, quòd Ecclesiastes colligat omnia quæ ad probam Ecclesiæ pertinent administrationem, hoc est per quæ quis probè & ex virtute vitam instituat. Aut vt Dauid de Pomis, quod vniuersas Philosophorum de summo bono, in quo sita est fœlicitas, sententias (quas Varro

A lib. de finibus ducentas enumerat) summatim perstringat & confutet. Aut vt alij, quod vniuersas voluptates rerum omnium, quas expertus est, congeget, earumque vanitatem ostendat.

Quartò melius alij censent Salomonem dici Ecclesiasten, quod ex confuso hominum cœtu & tumultuante turba fecerit Ecclesiam ordinatam, pacatam & piam concionando & persuadendo ei, vt relictis vanis spebus & rebus amet & colat Deum verum. Ita S. Gregor. 4. Dialog. 4. *Hic liber*, inquit, *concienator dicitur: In cõcione verò sententia proponitur, per quam tumultuosa turba sententia comprimatur. Sed concionator verax quasi extensa manu tumultus omnium sedat, eosque ad vnam sententiam reuocat, cum in eiusdem libri termino ait: Finem loquendi pariter omnes audiamus: Deum time, & mandata eius obserua; hoc est enim* 4

B *omnis homo.*

Quocirca Salomon hic repræsentat Christum, qui ceu verus Ecclesiastes Ecclesiam sanctam formauit, instituit, docuit tam verbo quàm exemplo. Ita Nyssenus & Olympiodorus: *Ecclesiastes*, inquit, *vocatus est, tanquam cunctos mortales in Ecclesiæ cœtum vocans, & in concordiam nectens.*

Quintò & genuinè Salomon dicitur *Coheleth*, & *Ecclesiastes*, id est congregator & concionator, quòd populi cœtum conuocans, ad illum concionatus sit de vanitate rerum mundanarum, déque veritate virtutis & timoris Dei. Ita S. Athanas. in Synopsi, Salon. S Gregor. lib. 4. Dialog. c. 4. Bonau. & alij, quodque eandem concionem scriptis mandans, ad vniuersam Ecclesiam sæculorum omnium transmiserit. Omnis enim 5 Genuinè.

C Ecclesia & Respub. omni æuo & sæculo sua habuit comitia, suos populi cœtus, suas conciones, in quibus Principes, Senatores vel oratores perorabant de iis, quæ ad Rempub. vel ad ciuium certorum causas litesque spectabant. Ita fecere Græci; Athenienses sub Solone, qui vniuersa à se statuta permisit concionis arbitrio; Spartani sub Lycurgo: Romani sub Romulo, & magis sub Consulibus: Hebræi sub Mose, Ioue, Dauide, Salomone, & cæteris.

Porrò Cathedra ex qua Salomon concionabatur, erat solium regale, quod ipse ad hanc rem extruxit 3. Reg. 7. 7. *Porticum quoque solij*, inquit, *in qua tribunal est, fecit Salomon, & texit lignis cedrinis à pauimento vsque ad summitatem.* Similis concio Salomonis ad populum in dedicatione templi ab eo ædificati, recensetur 3. Reg. 8. 14.

D Audi S. Athanas. *Ecclesiastes*, ait, *vocatus est, quia ad populum ipse concionatus est, & qua spiritus sunt locutus*: & vt ait Thaumaturgus, *quia his verbis vniuersam Dei Ecclesiam affatur.*

Sic Moses, Legislator & Dux Israëlis crebrò concionatus est ad populum, cum ei legem Dei promulgaret & inculcaret, vt patet Exodi cap. 20. & seq. imò Deuteronomium non est aliud quam ardens & contenta concio, qua Moses moriturus Israëlem ad studium legis, cultumque Dei adhortatur. Similem eadem de re concionem ad populum habuit successor Mosis Iosue, iam moriturus c. vlt. & Iob. c. 29. Samuel. 1. Reg. 12. 7. Matthatias 1. Machab. 2. 49. ac Dauid Psal. 48. 2. *Audite*, ait, *hæc omnes gentes, auribus percipite qui habitatis orbem, &c. Os meum loquetur sapientiam, & meditatio cordis mei prudentiam.* Similis concio Dauidis est Psal. 77. 1. Sic fecit & Ezechias mittens Principes erant concionatores.

mittens præcones per totum Israëlem, vt eom ad Dei cultum & Pascha solemne reducerent. 2. Paral. 30. imò ipsemet Rex ad ipsos Sacerdotes & Leuitas concionatus est, exhortando eus ad purgationem templi, & legis zelum. 2. Paral. 29. 5. Ezechiam auum suo zelo & concione imitatus est Iosias Rex 4. Reg. 13. v. 1. & 2. Paral. 34. 31. *Stans*, ait, *in tribunali percussit fœdus inter Israelem & Deum*. Similem exhortationem ad Patres Concilij Niceni habuit Coostantius Magnus, vti refert Euseb. in eius vita; ac Theodosius per literas ad Patres Concilij Ephesini; Carolus Magnus ad Saxones, &c, ac auorum memoria Iagello Poloniæ Rex, qui Lituanos ingenti zelo concionando, & præmus inuitando ab idolorum cultu ad Christi fidem conuertit anno Domini 1387. ex quo deinceps prognati reges Poloniæ, ac nominatim modernus Sigismundus 3. auiti regni æquè ac pietatis hæres, Iagellonides cognominatur. Ita Cromerus lib. 15.

Talis ergo Ecclesiastes fuit Rex Salomon: sapientiæ enim eius fama exciti, certatim ad eum docentem ex toto orbe confluebant nationes & Principes, ac inter cos Regina Saba. 3. Reg. 4. Igitur non ad solos Iudæos, sed ad totam Ecclesiam, id est ad cœtum vel concionem ex cunctis mortalibus contractam hic concionatur, docetque in quo sita sit vera sapientia, scilicet in rerum vanarum contemptu ac veritatis verique Dei cultus studio, vt ab amore caducorum eos abducat; & ad desiderium æternorum transferat. Quocirca, vt notat Titelmanus, Salomon hic veri concionatoris munia strenuè obit, dum statim à principio thema proponit: *Vanitas vanitatum*, &c. Idipsum subinde repetens & inculcans in sermonis progressu, & circa illud per texeos totum sermonem; & quamuis (quod peritus concionator facit) digrediatur nonnunquam ad alia, eodem recurrit tamen, diligenter ac particulatim demonstrans veritatem primæ propositionis, quam sic plenè probat, vt conclusionem ad extremum & clausulam reponit. Præterea falsa quæ obstant argumento proposito refellit, veritatem confirmat, damnat vitia, virtutes laudat, prædicat; demum instat opportunè, importunè, arguit, obsecrat, increpat prout Ephesinum Ecclesiasten Timotheum Paulus vt faciat, obtestatur 2. Timoth. 4. 2.

Cur vocatur *Coheleth*, id est, *Concionatrix*.

Quæres secundò, cur Salomon Hebr. vocetur *Coheleth* femininè? Est enim *Coheleth* Benoni, id est participium actiuum femininum in coniugatione *Cal*, significans *congregatrix* vel *concionatrix* Respoodent aliqui Nouantes, vt Auenarius & Forsterus io Lexicis Hebr. *Coheleth* vocari non Salomonem, sed Ecclesiam vel Synagogam. Illam enim hic à Salomone concionantem induci Sed errant. Coheleth enim esse nomen non Ecclesiæ, sed Salomonis patet ex eo quod sequitur, *Filij David, Regis Ierusalem*: vnde clarè vertit Chald. *Verba* Coheleth *ipse est Salomon*. Ita S. Gregorius Thaomaturgus, S. Hieron. Nysseo. Olympiad & cæteri omnes.

Resp. 1.

Dico ergo primò, *Coheleth* esse nomen masculinum, non femininum. Patet primò, quia est nomen Salomonis, qoi vir est, non femina. Secundò, quia toto hoc libro *Coheleth* tribuuntur verba & epitheta masculina, non feminina, excepto vno loco c. 7. 29. quem locum nonnulli suspicantur corruptum. Hinc sequitur *Coheleth* non esse hoc loco Benoni, id est participium femininum in Cal, sed esse Toar, id est nomen verbale

A masculinum; perinde ac apud Latinos hæ voces doctus, eruditus, auditus, visus, sæpe non participia sunt, sed nomina. Ita censent Marinus, Mercerus & alij in Lexicis, & confirmant ex eo quod Heb קהל *Cahal* non sit vsitatum io *Cal*, sed in *Niphal* & *Piel*: *Coheleth* ergo oequit esse Benoni *Cal*: nomeo ergo sit oportet. Imò nonnulli suspicati sunt *Coheleth* dici quasi קהל עת *Cohel eth*, id est *collector vel mensor temporis*, eo quòd Salomon tam suæ, quàm aliorum ætatis tempora, & temporaria bona voluptatesque hoc libro metiatur, numeret, & æstimet, dicens omnia esse vana. Aut quasi קהל תלמוד *Cohel Talmud*, id est *Collector doctrinæ*, & vltima litera *Tau* valeat *Talmud*, vti Hebræi in abbreuiaturis per vnam literam initialem, totam dictionem significant.

B Dico secuodò, nomen *Coheleth* licet sit masculinum, habet tamen puncta, formam & terminationem femininam, puta Benoni, siue participij feminini in Cal. Ita censent omnes Hebraicè periti. 2

Porrò causa huius rei varia à variis affertur. Primò multi afferunt hanc, quod Hebræi sæpè permutent nomen femininum cum masculino & vice versa masculinum cum terminatione feminina, quando rei præstantiam & pulchritudinem denotare volunt, qualis est hæc concio Salomonis, quæ proinde vocetur *Coheleth*, q. d. *concionatrix*, ob elegantiam sermonis. Solent enim Hebræi rebus eximiè pulchris tribuere genus femininum, quia imago & assecla pulchritudinis, eiusque maxima illecebra est femina. Concionatrix ergo

Causa 1.

C idem est, quòd pulcher & eximius concionator. Soleot enim feminæ in dicendo esse disertæ, gratiosæ, elegantes, patheticæ, efficaces, ideoque viris persuadere quicquid volunt. Sic Psal 67. 12. *Dominus dabit verbum Euangelizantibus*, Hebr. est המבשרות *hammebasseroth*, id est euangelizatricibus femininè, quò significat excellentissimos à Deo prædicatores constituendos. Et Aggæi 1. 13. *Nuntius Domini de nuntiis Domini*, Hebr. est במלאכות *bomalachot*, id est *denuntiatricibus Domini*. Vide ibi dicta, ac Riberam ibidem. Sic Exodi 22. 18. *Maleficos* (Heb. est *mecapsepheth*, id est *maleficas* femininè) *non patieris viuere*. Similia sunt 2. Reg. 13. 39. io Hebræo, & alibi.

Secundam dant alij, quod sapieotia hic sit quasi concionatrix, ac per os Salomonis concionatur, vt vis & energia concionis significetur, quasi eius 2

D anima & forma sit ipsa sapientia. Hæc enim hic fuit quasi anima sapientissimi Salomonis. Simili modo Salomon Prooerb. c. 9. v. 1. & c 8. v. 1. & sequent. Et Ecclesiastes c. 24. 1. & sequent. ipsam sapientiam loquentem & concionantem inducit, ad maius concionis pondus.

Tertiam dant alij, quod Salomon fuerit *Coheleth*, id est vir, sed desinens in feminam, cum virile suom robur, qood hic ostendit, inflexit ad amorem fœmioarum, factusque est effœminatus & quasi fœmina. Hoc enim fore præuidebat Spiritus Sanctus, ideòque ei nomen *Coheleth* indidit Sic Isaias Principes mulierosos Israelis vocat mulieres c. 3 v. 12. *Mulieres*, inquit, *dominata sunt eis*. Et Nahum c. 3. 13. *Ecce populus tuus, mulieres in medio tui*. Sic Homerus Iliade 2. *O pepones*, inquit, *mala probra Achiua, non amplius Achiui*. Homerum de more secutus Virgil. 9, 3

Æneid. O verè Phrygia, ait, *neque enim Phryges.*

4 Quartam dant nonnulli, quòd à matre Bethsabee hæc didicerit Salomon. Hæc enim eum puerum docebat fugere ventrem & venerem velut vanitates, vti patet ex illo Prouerb. 31. 1. *Visio qua erudiuit eum mater sua*, &c. *Ne dederis mulieribus substantiam tuam, & diuitias tuas ad delendos Reges. Noli Regibus ô Samuel, noli Regibus dare vinum*, &c.

Fily David, Regis *Ierusalem.*] Græci habent *Regis Israel in Ierusalem*, sed perperam ait S. Hieron. Notat S. Hieron. tres Salomonis libros, scilicet Prouerbia, Ecclesiasten, & Cantica gradatim hominem ad perfectionem prouehere: primum enim esse incipientium, secundum proficientium, tertium perfectorum. *Primi libri titulus*, ait Hieronymus, *vocat Salomonem filium David, Regem Israel: Secundi filium* David, Regem *Hierusalem. In tertio non dicitur* Rex *vel filius* David, *quia plurimi sunt rudes, pauciores metropolita, rari qui superna sanctum derderent: propter primos ac secundos paterna dignitas, Regnique propry auctoritas indicatur: perfectis, quia non timore erudiunt discipulus, sed amore filius, proprium nomen sufficit, & aqualis magister est, & nescit se esse* Regem, *qua etiam de causa obseruatum est, nullum toto Canticorum libro* Dei *nomen exprimi ex ys qua possunt timorem incutere, sed nomina omnia amoris.*

S. Ambros. Præfat. in Lucam, & lib. de Isaac c. 4 quem sequitur Hugo de S. Victore triplicem hunc statum & gradum adaptat tribus patriarchis, Abraham, Isaac, & Iacob. Primus obediés fuit: secundus puteos fodit: tertius scalam, cui Deus innitebatur, ac per eam ascendentes & descendentes Angelos, vidit Genes. 28. 12. Alij eidem accommodant tres prisci Tabernaculi & Templi partes, puta Atrium, Sanctum, & Sanctum Sanctorum. Incipientes enim sunt in atrio paradisi, proficientes in Sancto, id est in ingressu eiusdem, perfecti sunt quasi in ipso cælo empyreo.

Censent Chald. & alij nonnulli Salomonem scripsisse Ecclesiasten, post schisma decem tribuum, quod fecit Ieroboam earum se Regem cõstituens, ideóque Salomonem se hic vocare Regem Ierusalem, id est duarum tribuum, non Israël; sed errant. Hoc enim schisma contigit post mortem Salomonis, sub Roboam eius filio.

Vocat ergo se Regem Ierusalem: Primò, quia illa erat metropolis duodecim tribuum, ac proinde regni totius caput. Sic Nabuchodonosor à Ieremia vocatur Rex Babylonis, id est Monarchiæ Chaldæorum, cuius caput erat Babylon. Et Sardanapalus vocatur Rex Niniues, id est Assyriorum, quorum Metropolis erat Niniue. Secundò, quia in Ierusalem erat Academia, vigebatque studium sapientiæ, quam hic docet Salomon. Tertiò, quia in eadem erat aula regia, in qua regnare solet luxus, auaritia, inuidia, fastus, omnisque vitiorum & cupiditatum vanitas, à qua ciues & aulicos suos hic auocat Salomon.

De etymo & splendore Ierusalem dixi Hebr. 7. 1. Genes. 14. 18. & alibi. Vide & Iosephum & Andrichomium in descriptione Ierusalem.

Mysticè, Ecclesiastes est Christus, qui electis suis persuadens contemptum vanitatis mundi, & amorem cæli est Rex Ierosolymitarum, id est videntium & contemplantium Deum, ideoque pace fruentium. Ierusalem enim Hebr. idem est A quod visio pacis.

Vanitas vanitatum dixit Ecclesiastes: Vanitas vanitatum & omnia vanitas. S. August. lib. de quantit. animæ c. 33. & de vera religione c. 21. & 33 & alibi legit *Vanitas vanitantium*, id est vanitati seruientium rebusque vanis inhiantium. Hi enim sunt vanitantes factique vani sicut ea quæ dilexerunt, aut vanitantium, id est fallentium, & vana specie decipientium. *Vanitas*, ait S. August. est fallacia & *vanitantes* sunt falsi vel fallentes. Idem tamen S. Aug. lib. 1. Retract. c. 7. ait, quòd licet ita expositio vera sit, mendosa tamen sit lectio, cùm iuxta Græcum legendum sit *Vanitas vanitatum*. Chald. *Vanitas vanitatum sæculum hoc: Vanitas vanitatum omne quod laborant, omnino vanitas.* Aquila, Symmac. Theodotion, cæ- VERS. 2.

B terique interpretes ait S. Hieron. vertunt ἀτμὶς ἀτμῶν, id est *vapor vaporum & omnia vapor.* Syrus: *Inanitas inanitatum & omnis res inanitas.* Arabicus: *Vanitas vanitatum, vniuersitas rerum vana.* Alij: *Nihilum nihil & omnia nihil.* Sic & Nyssenus. Gregor. Thaumaturgus metaphrasticè vertit. *Quàm inania sunt, nulliusque pretij cuncta hominum studia, simul ac negotia.* Anonymus: *Cuncta res otiosa, viles, erronea, mendaces. Sublimis prorsus*, ait S. Chrysost. serm. contra Concub. *& talis digna vox, quam Salomon ad se reuersus, & quasi ex vmbrosa quadam abysso ad lumen vera sapientia respicere valens, emisit tandem.* Idem Parænetica ad Eutropium: *Hunc*, inquit, *versiculum si saperent qui in potentia versantur, in parietibus omnibus, & in vestibus suis scriberent, in foro, in*

C *domo, in ingressibus: quoniam quidem multa sunt rerum facies, multa imagines falsa, qua decipiunt incautos, istud oportet quotidie salutare carmen, & in prandijs, & in cœnis, & in conuentu vnumquemque proximo suo canere, & à proximo suo libenter audire: Quia vanitas vanitatum est, & omnia vanitas.*

Grammaticè & Etymologicè vanitas est vacuitas, inanitas, leuitas à qua res dicitur euanida, dum citò perit & euanescit. Audi Nonium Marcellum lib. 4. *Vanum*, inquit, *leue, inane. Virg. Geor lib. 1. Sed illos Expectata seges vanis elusit aristis. Vanum est mendax. Virg. Æneid. 1. Ni frustra augurium vani docuere parentes. Sallust Iugurtha bello: Mauri vanum genus. M. Tull. de offic. lib. 1. Nihil enim proficiunt nisi admodum mentian-* Vanitas etymon.

D *tur, nec verò quicquam est turpius vanitate. Idem Tuscul. lib. 3. Tum ita varijs imbuimur erroribus, vt vanitati veritas & opinioni confirmata natura ipsa cedat. Vanum, insidiosum, subdolum. Virg. Æneid. lib. 2. Nec si me miserum fortuna Sinonem finxit, vanum etiam mendacemque improba finget. Vanum, obscurum. Virg. Æneid. 4. Et procul in tenuem ex oculis euanuit auram. M. Tull. de Repub. lib. 5. Vt nostra verò atas cum Rempub. sicut picturam accepisset egregiam, sed iam euanescentem vetustate.*

Donatus verò & Arruntius ita distinguunt hæc tria, falsum, vanum, & fictum. *Falsum*, inquiunt, *est, quo tegitur id quod factum est: Vanum, quod fieri non potest: Fictum, quod non est factum & fieri potuit. Falsum est fictum mendacium simile veritati: vanum nec possibile, nec verisimile: Fictum totum sine vero, sed verisimile. Falsum loqui mendacis est, fictum callidi, vanum stulti. Falsum loqui culpa est; fictum virtutis; vanum vecordia. Falsis decipimur, fictis delectamur, vana contemnimus.*

Vanitas

Vanitas ergo opponitur rei velut vmbra Res enim, puta corpus, est ipsa veritas, cuius vanitas est eius vmbra. Quare sicut vmbra sequitur suum corpus, sic creatura sequatur suum creatorem, ne euanescat, & in nihilum abeat. Omnis enim res creata in fieri, esse & conseruari pendet à Deo, sicut radius à Sole. Quare sicut Sole se subducente radius euanescit, sic Deo manum, id est operationem & conseruationem suam subducente, res creata redit in suum nihilum, ex quo à Deo per creationem educta est.

Vanus, ait Seruius, *dicitur quasi vacuus, & quasi vanno euentilatus*. Ouidius 3 Amot:

Ceres sterilem vanescit in herbam.

Hinc vanus vocatur stultus, quasi mente vacuus, qui in rebus inanibus studium collocat. Vanus quoque dicitur mentiens & infidus, qui leuia inaniáque pro grauibus & veris astutè componit.

B Vanus ergo est vanidicus, vaniloquus, leuis, mendax. Hinc vanitas vocatur leuitas, orendacium, fallacia Vanitati opponitur veritas, fidelitas, constantia Vnde C icero lib. 2. de Natura Deorum: *Nulla igitur*, ait, *in cælo nec fortuna, nec temeritas, nec erratio, nec vanitas inest, contráque omnis ordo, veritas, ratio, constantia.* Et lib 2. de legib. *Animi labes nec diuturnitate vanescere* (id est euanescere, aboleri) *nec manibus vllis elui potest.* Et ad Herennium lib. 2. *Vana est ratio quæ ex falsa causa constat.*

Vanitatis sex significata.

Vanitas ergo multa significat. Nam vanitas primò est inanitas, secundò breuitas, tertiò mutabilitas, quartò interitus, quintò mendacium, sextò fraus & fallacia, quæ omnia huic loco congruunt. Vnde pari modo vertas: *Inanitas inanitatum & omnia inanitas: breuitas breuitatum & omnia breuitas: mutabilitas mutabilitatum & omnia mutabilitas*; & sic de cæteris. q d. Omnia quæ in mundo, præsertim sublunari existunt, sunt summè inania, breuia, mutabilia, corruptibilia, mendacia, falsa & fallacia. Ex aduerso super lunam in cælo apud Deum omnia sunt solida, longa, immutabilia, incorruptibilia, vera & fidelia. Vanitas enim terrestrium opponitur veritati cælestium, quod in illis sit inanitas, in his soliditas: in illis breuitas, in his æternitas: in illis mutabilitas, in his immutabilitas: in illis interitus, in his constantia & constans existentia: in illis mendacium, in his veritas: in illis fallacia, in his fidelitas. O prima summaque veritas, veráque soliditas, solida charitas, chara æternitas, Deus meus & omnia, da vt nulla nos moueat vanitas, nec vana inanitas, nec inanis carnalitas, nec carnalis fugacitas; sed totos nos ad se rapiat tua veritas veráque felicitas.

Porrò Hebræi vtuntur abstractis pro concretis ad significandam rei excellentiam. Sic *Sanctū Sanctorum* ab eis vocatur *Sanctitas sanctitatum*, id est eximiè & summè sanctum ac venerandum. Sic Deus ait Abrahæ Genes. 12. 2. *Erisque benedictus*, Hebr *Eris benedictio*, id est affluens omni benedictione, vt non tam benedictus quàm ipsa benedictio nuncupari possis. Psal. 110. 3. *Confessio & magnificentia opus eius*; hoc est, opus Dei ita magnificum est, vt ipsa magnificentia dici queat: ideoque adeo laudabilis, vt ipsa confessio, id est laus vocari possit Sic 1. Corin. 1. 30. de Christo dicitur: *Factus est nobis sapientia à Deo, & iustitia, & sanctificatio, & redemptio*; Hoc est, factus est summus & sapientissimus iustificator, sanctificator, redemptor noster. Sic ergo dicitur creatura quælibet *vanitas vanitatum*, id est vanissima, idque

A triplici de causa.

Prima est, quia respectu Dei creatoris, qui est pelagus entitatis omnisque perfectionis, creatura omnis est quasi non ens & nihilum, iuxta illud. Creatura vanis. 3. de causis.

Substantia mea tanquam nihilum ante te. Psal. 89. 4. Et: *Omnes gentes quasi nihilum & inane reputata sunt*. Isaiæ 40. 17. Et: *Luna non splendet, & stellæ non sunt munda in conspectu eius*. Iob 25. 5. 1

Secunda, quia nulla res creata hominem potest beare, aut eius desiderium, vtpote immensum, exsatiare. Vera enim saties & felicitas sita est in solo Deo, vtpote quaquauersum infinito Si alibi eam quæris, vanè & frustra quæris. 2

Tertia, quia homo sua stultitia rebus creatis abutitur ad vanitates, vt scilicet vanas suas concupiscentias illis expleat, quibus sibi interitum præsentem & æternum accersit. Id clarè ostendit Sa-

B piens ex Idolis dicens. Sap 14 11. *Creatura Dei* (quæ à Deo bono bonæ creatæ sunt) *in odium factæ sunt* (vitio hominum, iis quasi diis inhiantium) *& in tentationem pedibus insipientium* (offendentium in illarum abusu nimio amore & cultu) *initium enim omnis fornicationis est exquisitio idolorum, & adinuentio illorum corruptio vitæ est Supernacuitas* (vanitas) *enim hominum hæc adinuenit.*

Hebraicè pro *vanitas vanitatum & omnia vanitas*, est: הבל הבלים הכל הבל *habel habalim hacol habel*. Vanitas dicitur הבל *hebel*, vel *habel* à rad הבל *habal*, id est vanus fuit, viluit, euanuit Vnde הבל *hebel*, ait Pagnin. est res quæ non est quippiam, aut quæ citò desinit, vt vapor, aut flatus qui exit ab ore. *Habal* cognationem habet cum Habel Hebr. quid?

C אבל *abal*, id est luxit à lugeo: Lugemus enim res euanescentes puta homines cum moriuntur: Et cum בהל *bahal*, id est exterritus est Mors enim vanitatem vitæ amantibus est omnium terribilium terribilissimum, ait Philos Et cum id est, בלה *bala* inueterauit, vetustate corruptus & consumptus est, iuxta illud Ouidij 15. Metamor.

Tempus edax rerum, túque inuidiosa vetustas
Omnia destruitis, vitiatáque dentibus æui,
Paulatim lenta consumitis omnia morte.

Tempus enim citò senectam, vetustatem, mortem & interitum rebus omnibus adducit: Et cum נבל *nabal*, id est cecidit, defloruit, emarcuit. Sicut enim rosa manè roseo colore & odore vernans, vespere marcescit: sic iuuentus, eiúsque decor in morte, vel senecta deperit, marcescit euanescit. Hæc enim omnia tendunt ad vanita-

D tem & nihilum. Ab Hebr. *habel*, id est vanitas, nonnulli per Aphæresin deriuant Latinum *bulla*, qua nihil est vanius, vt videre est, cum pueri ex smigmate, & aqua per fistulam; eam halitu suo (quem significat *habel*) inflando educunt: hæc enim ascendens in aërem illicò tenuem vanescit in auram. Vnde illud: *Homo bulla*. Ab *habal* quoque deriuant Græcum φαυλίζω, id est vilipendo; & φαυλίζομαι, id est vileo, vilesco; & φαῦλος, id est vilis, vanus, contemptus, homo nihili. *Hebel* ergo & *habel* Hebr idem est quod vanitas, nihilum, flatus, res nihili & nullius momenti, ait Nyssenus. Vnde quædam antiqua Hispaniensium Hebræorum versio, teste Pineda, sic legebat: *Nada de nada, dix coheled: nada è nada, todo es nada* Hinc *Abel* Hebr. dicitur *Habel*, id est vanitas, quia occisus à Cain citò periit & euanuit, ideóque primum viuumque fuit speculum vanitatis & breui-

ratis vitæ humanæ; quia *in imagine* (instar vmbræ) *pertransit homo.* Et: *Vniuersa vanitas omnis homo viuens.* Psal. 39. 6. quod sic explicat Hugo q. d. In homine existit trina omnisque vanitas, scilicet *concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum & superbia vitæ,* quæ ipse latè exaggerat.

ματαιότης quid?

Græcè Septuag. vertunt: *ματαιότης ματαιοτήτων, τὰ πάντα ματαιότης,* id est, *vanitas vel inanitas inanitatum, & omnia inanitas:* ματαιότης enim deriuatur à *μάτην,* id est frustra, inaniter, incassum, inuanum, abs re, sine fructu, futiliter, ideoque stultè: vnde à *μάτην* deriuant Italicum *matto* i. d est stultus. Sensus est q. d. homines vani, quasi cerebro vacui & stulti sectantur vanas opes, honores, delitias frustra & sine fructu, quia illas sæpe non obtinent; & esto obtineant diu ijs gaudere, ijsque se satiare nequeunt; imò illa hominem ad finem suum, ad quem à Deo creatus est, & ordinatus est, puta ad æternam felicitatem non conducunt, sed sæpe abducunt, & in gehennam deducunt. Stultus enim est, qui rebus futilibus se occupat, qui laborat frustra ac labores suos prodigit, imo per labores seipsum perdit & damnat, cum ijsdem facilè se saluare, & beare potuisset, si eos Deo impendisset. ματαιότης, siue *Vanitas,* inquit Nyssenus, *hic est vel verbum quod non cadit sub cogitationem & intelligentiam, vel res inutiles, vel consilium quod non potest consistere, vel studium quod non peruenit ad finem,* vel vt in summa dicam, id quod in quauis re vtili non potest constare.

Vapor quid?

Aquila, Symmach. & Theod. vertunt, *ἀτμὶς ἀτμίδων, τὰ πάντα ἀτμίς,* id est, *vapor vaporum & omnia vapor:* ἀτμὶς enim, ait S. Hieron. significat vaporem fumi & auram tenuem, quæ cito resoluitur. Vapor est exhalatio calida & humida vi solis ab aqua, vel aqueo educta, vt docet Arist. Meteor. Rursum vapor est causa materialis omnium eorũ, quæ in alto vel imo generantur, ait Albertus Magnus de Passion. aëris: hinc omnia, æquè vt vapor, euaporant & euanescunt. Vnde illud nostri Iusti Lipsij funebre carmen, quod ipse viuens composuit, & moriens sepulchro suo velut Sapientiæ & eloquentiæ suæ Epitaphium inscribi iussit:

Vis altiore voce me tecum loqui?
Humana cuncta fumus, vmbra, vanitas,
Et verbo vt absoluam, nihil.

De vaporis natura audi differentem S. Gregor. Nyssen. in Hexamero, siue in Historia sex dierum longiusculè ante finem: *Quoniam igitur vaporis concretio atque conglobatio, nubes est: vapor autem tenuium partium humoris expiratio atque exhalatio est: omnino necesse est quum ardore nubes exusta fuerit, tenue illud & indiuiduum vaporis corpus etiamsi humidam qualitatem non conseruet, non tamen quod ad ipsum attinet subiectum, ad interitum & abolitionem transire, ad nihilum redactum. Quatuor enim circa vaporem considerantur, humidum, frigidum, graue, quantitas. ex his quæcumque igni contraria sunt, vi præualentis consumuntur & è medio tolluntur. Neque enim humidum, neque frigidum si in igne versetur, tale permanet.*

Vita est vapor.

Ad hanc Aquilæ, Symmach. & Theod. versionem respexit S. Iacobus in Epist. c. 4. 15. dicens: *Quæ est enim vita vestra? vapor est ad modicum parens, & deinde exterminabitur.* Vide ibi dicta. Hinc & Psal. 77. 38. vbi nos habemus: *Defecerunt in vanitate dies eorum;* Chald. vertit: *Consumpti sunt dies vitæ vestræ tanquam vapor oris in hyeme.* Igitur sicut fumus & vapor quo altius ascendit, eo fit tenuior citiusque euanescit, sic homo quo ad altiores honores & plures vitæ annos prouehitur, eo citius abit & emoritur.

Significat ergo hæc gnome, nihil sub cælo esse solidum, nihil stabile, nih. durabile; sed omnia esse inania, inconstantia, mutationi perpetuæ obnoxia, breuia, caduca, circulantia, in orbem euntia & abeuntia: Quare similia esse ciphræ o, inquit Arias Mont. quæ si à numero solido separetur, nil efficit, nec numerus est, sed inanis exilisque circulus: Sic enim omnia sub cælo per se nudè spectata, inania sunt, paruique, imò nullius valoris & pretij. Rursum quo magis ciphram solam multiplicas, eo inanius plura inania coaceruas, quid enim efficiunt, aut significant oooooo? vtique nihil. Sic pariter quo plures opes, honores, cæterasque res vanas coaceruas, eo inanior & vanior, ac vano superbiæ vento fastuque turgidior efficeris. At sicut ciphra addito numero solido eum adauget, v. g. si ciphræ o præfigas 2. efficis viginti, si 3. triginta, si 6. sexaginta, si 9. nonaginta: Sic pariter si vanitas veritati adhæreat & copuletur, idest si homo Deo se iungat, & ad eius honorem opes in se vanas coaceruet & expendat, efficiet actus nobiles charitatis, eleemosynæ, cæterarũque virtutum, quibus Deo honorem, proximis vitam, sibi salutem æternam conciliabit. Denique sicut ciphræ ordine collocatæ, quò, loco situque vno remotiores sunt à numero solido, eo in decuplum immediatè præcedentem adaugent. Vnde o additum 2. eum adauget in decuplum; nam 20. faciunt viginti, quæ sunt decuplum binarij: si deinde secundo o. subnectas viginti, augebis in decuplum; nam 200 faciunt ducenta, quæ sunt decuplum vicenarij: Si vlterius tertium o. subiungas, ducenta augebis in decuplum: Nam 2000. faciunt duo millia, quæ sunt decuplum ducentorum. Insuper si quartam ciphram o. tribus præcedentibus annectas, augebis duo millia in decuplum: nam 20000. faciunt viginti millia, quæ sunt decuplum duorum millium: si quintam ciphram o. ordine consequenti addas, facies ducenta millia, quæ sunt decuplum viginti millium, & ita consequenter. Sic pariter quo plura temperantiæ, patientię, fortitudinis, ac præsertim humilitatis & charitatis opera vitæ tuæ in se vanæ attexis, eo maioribus gratiæ & gloriæ incrementis merita & coronam tuam adauges: ac præcipuè quo à numero solido, idest à Deo per crebros magisque demissos actus humilitatis te elongas, & profundius in abyssum tuæ vilitatis descendis, eo tuum, tuorumque operum & virtutum valorem & pretium maioribus, & quasi decuplatis lucris apud Deum inrendis, ac indies prioribus meritis longè augustiora accumulas. Vnde Arias Montanus censet Ecclesiasten Heb. dici *coheleth*, id est collectorem, quod Arithmeticè vanitates rerum singularum adiecta ciphra o. puta hoc lemmate *vanitas vanitatum,* enumeret. *Vbi putatis,* inquit Hugo Victor. *mens erat huius hominis, cùm hæc diceret? Homo erat, sed super hominem erat in claritate insolita* lucis diuinæ, &c. *In hanc igitur iste supra omnia caduca & transitoria mente raptus, vidit vniuersorum nihil esse quod maneat, & quasi stupore noua huius atque insolitæ visionis territus, exclamauit: Vanitas vanitatum & omnia vanitas.*

Res vanæ similes ciphræ.

Vniuersitatem

Vniuersitatem enim intuebatur, & totam vanitati subiectam, eiusque vanitatem omnium vanitatum vanitatem, id est omnem vanitatem in se continentem, quasi genus omnium generum (eo quod omnia in se rerum genera contineat) appellauit. Omnia enim vanitas, & ex omnibus vniuersitas, & vniuersa vanitas.

Aduertite ergo, ô filij Adæ, audite Salomonem, & Salomonis parentem Dauidem Regem intonantem: *Filij hominum, vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium?* Psal. 4. vt quid diligitis & ambitis opes, honores & delicias terrenas, quæ vanæ sunt & mendaces, imò ipsissima vanitas & mendacium. Ilico enim euanescunt, & sui amatores in æterna gehennæ incendia detrudunt. Vt quid non ambitis opes & honores cælestes, quæ in æternum durant, & vos perpetua felicitate beabunt? Vt quid seruitis mundo vano & fallaci? quænam hæc amentia? vt quid non seruitis Deo vero & fideli in promissis? Mundus enim est vanitas vanitatum & omnia vanitas: Deus est veritas veritatum & omnia veritas.

Mundus est vanitas, Deus veritas.

Ratio à priori.

Ratio à priori est, quòd Deus solus sit ipsum esse per essentiam, id est essentiæ pelagus immensum, solidissimum, æternum, independens, immutabile, optimum, sapientissimum, perfectissimum quaqua versum per omnes entis gradus & species. Cæteræ verò res omnes à Deo creatæ, ac præsertim sublunares esse ab eo participant diminutum, dependens, instabile, temporale, caducum, vmbraticum, mutabile, miserum, errans, imperfectum. In Deo ergo solo est veritas essendi, in creaturis verò vmbra dumtaxat & vanitas essendi. Vnde Deus ait Exodi 3. 14. *Ego sum qui sum*, siue *ego sum Iehoua* Vide quæ ibi hac de re fusè dixi; vbi ostendi quòd sicut Dei nomen est *ens*, vel *qui est*, sic creaturæ nomen est *non ens, non sum, non ens.*

Quocirca S. Athan. in Synopsi diuinæ Scrip. asserit: *hunc librum quosuis instruere ad pietatem, & vniuersa transcendere, atque hortari vt æternorum memoriam seruemus, & sciamus futurum aliquando vt mundus hic præsens finiatur.* Additque hoc libro *confutari vanam & aberrantem Ægyptiorum Philosophiam. Videtur ergo*, inquit, *in hoc libro de naturali Philosophari theoria*, &c. *Deijcit etiam Ægyptiorum religionem circa diuinationem ex hominis natiuitate, dicens: qui obseruat ventum non seret.*

Obiectio.

Obijciebant Hæretici initio citati Ecclesiastæ, quòd videatur hic criminari & damnare vanitatis omnes creaturas, cum tamen ipsæ à Deo vero & bono veræ & bonæ creatæ sint. Vnde occasionem sumpsere Manichæi dicendi, creaturas corporeas esse vanas & malas, ac à Deo malo creatas.

Resp. 1.

Respondeo primò, planè & genuinè, creaturas in se veras quidem & bonas esse, sed si cum Deo creatore comparentur, vanas esse & vmbraticas Infinitis enim partibus à Deo superantur; sicut vmbram suam in immensum superat sol Vnde Nyssen. *Huc*, inquit, *tendit vox Ecclesiastæ, non oportere ad hanc sensilem intueri vitam; quæ si conferatur cum ea, quæ verè est vita, non est, nec potest subsistere.* Et S. Hieron. *Aspiciens*, inquit, *elementa & rerum multiplicium varietatem, admirer quidem corporum multitudinem, sed recogitans omnia transire, & suo fine senescere, solumque*

A *Deum idem semper esse quod fuerit, cogor non semel, sed bis dicere: Vanitas vanitatum & omnia vanitas.* Et S Gregor. lib 5 in 1. Reg capite 12. *Vanitas vanitatum & omnia vanitas. In comparatione etenim æternorum bonorum vana sunt omnia, etiam bona temporalia; quicquid enim in hoc sæculo lætum, delectabile, sublime, aut prosperum cernitur, vanum profectò est; quia difficile habetur, & citò amittitur. Repentè quidem alta sæculi corruunt, pulchra transeunt, læta & prospera euanescunt. Nam cum stare in his floribus mundus blandiens cernitur, repentina fortuna turbatur, aut festina, & omnia deturbante morte concluditur. Vana ergo sunt gaudia sæculi, quæ quasi manentia blandiuntur, sed amatores suos citò transeundo decipiunt. Dicat ergo Propheta Samuel:*
B *Nolite declinare post vana, quæ non proderunt vobis, quasi dicat: stultè appetuntur bona sæculi, quæ ab appetitoribus suis non poterunt diutius teneri.*

Respondet secundò S. Chrysost. ad illud 2
Ephes. 4. *In vanitate sensus*, homil. 12. non tam creaturas esse vanas, quàm vana hominum studia, quæ in ijs plus æquò desudant, nec eas ad debitum finem referunt. *Quæ*, inquit, *à Deo facta non sunt, sed nostri opificij. Cælum non est vanum, neque terra, neque sol, neque ipsum corpus nostrum. Absit hoc: sed quid vanum est? Plantaui mihi vineas, constitui mihi cantores, coaceruaui aurum & argentum*, &c. Eleganter verò addit: *Rerum tuetur naturas solidas, & in bono constantes: humanas verò deprauata nostra natura artes &*
C *inuentiones suggillat, quæ non solùm animos nostros, sed creaturas ipsas corrumpunt & deprauant.*

Tertiò respondet S. Athanas. In Synopsi, non 3
hic damnari creaturas, sed concupiscentiæ circa eas vanitatem & inconstantiam, præsertim dum in ijs vltimum suum finem, omneque bonum & felicitatem Deo posthabito collocat. *Non*, inquit, *vt creaturam criminaretur, sed vt æterna contemplatus, temporariorum desideriorum admoneret esse vanitatem.* Quocirca Olympiodorus non simpliciter *vanitatem*, sed *vanitatem vanitatum* dictam esse censet *vt manifestè nos doceret voluptatem hominum, quæ circa mundana versatur, vanitatem esse.* Idemque in Præfatione, *Vt consilia*, inquit, *hominum reprehendat, qui in hoc mundo*
D *spem suam collocasse videntur.* Thaumaturgus verò in sua paraphrasi patheticè exclamat: *Quàm vana & inutilia sunt omnium ea hominum negotia & studia, quæ in humanis rebus suscipiuntur?*

Hoc est quod ait S. August. lib. de vera Relig. cap. 21. *Nisi sunt vanitates, non erunt alia vanitas.* Idque explicat exemplo arundinis in aquam immersæ, quæ cum appareat fracta, nulla est arundinis peruersitas, sed vel iudicij, vel visus deceptio fractam opinantis: Sic sanè non est vanitas aut peruersitas rei visibilis, quòd ad speciem fulgeat, sed animi carnalis & praui, qui illi totum se mancipat, illaque contra Dei legem voluntatemque vtitur & abutitur.

Accedit Vatab. *Vna sententia*, inquit, *damnat omnes omnium opiniones, qui felicitatem alibi quàm in Deo ponunt.* Et mox. *Non hic damnantur creaturæ Dei, sed prauus affectus & cupiditas hominum, qui non sumus contenti præsentibus istis creaturis Dei, & earum vsu, sed semper anxij sollicitique accumulare diuitias, honores*

gloriam, famam quasi perpetuò hic victuri, fastidiis interim illis quæ adsunt, & alia ex alijs semper affectantes. Hæc est enim summa vanitas & miseria, se vsu bonorum præsentium fraudare, & frustra affligi de futuris.

Hæc de gnome ista summatim dicta sint; Nunc singula eius verba ad bilancem reuocemus, & penitius libremus & expendamus.

Vanitas vanitatum. Caiet. vertit: *vanitas, vanitates: Salomon enim*, inquit, *subiungit introducendo nunc aliquam vanitatem, nunc multas vanitates simul, nusquam verò introducit vnam aliquam vanitatem excessiuam, quam appellet vanitas vanitatum* q. d. In omnibus rebus est vanitas, imò non vna vanitas, sed multæ vanitates in eas confluunt. Verùm longè melius noster, Septuag. Chald. Syrus, Arabicus, cæterique omnes vertunt per regimen genitiui *vanitas vanitatū*, quod

Vanitas vanitatū quid? Prima expos.

Primò Gratian. de Pœnitentia distinct. 2. cap. finali in calce, per vanitatem accipiens mutabilitatem, exponit q. d. Vanitas mutabilitatis, & mutationum continuatum est in rebus omnibus: omnes enim sunt in continuo motu, fluxu & permutatione, numquam in statu & requie. Audi Gratianum: *Hinc etiam*, ait, *Ecclesiastes: Cuncta quæ sub sole fiunt, id est quæ temporum vicissitudinem recipiunt, non tantummodo vanitas, quæ omni creaturæ ratione mutabilitatis inest, sed etiam vanitas vanitatum varietate permutationis, quam recipiunt, esse dicuntur.*

Hic sensus appositus est, sed arctior. Nam præter mutabilitatem multæ aliæ sunt vanitates in rebus.

2 Secundò alij exponunt, q. d. mundus hic est vanitas vanitatum, hoc est vniuersitas & complexio omnium vanitatum: conflatur enim ex singulis singularum rerum vanitatibus ita Hugo Victor quem audi: *Tantum eleuatur Canticum Canticorum à Cantico, quantum canticum à verbo, & deinceps verbum à silentio: & tantum sæculorum sæculum à sæculo, quantum sæculum solum à momento, vel item momentum à nihilo: Similique progressione hic per contrarium facta, tantò vanitas vanitatum deterior est à simplici vanitate, quanto simplex vanitas ab essentia solida & permanente. Sic per inculcationem legi potest sententia, vanitas vanitatum, vanitas vanitatum & omnia vanitas, vt in omnibus omnimoda vanitas exprimatur, & ex omnibus summa quædam confici intelligatur, quæ omnem contineat vanitatem; vt quasi singula quæque per se vanitas sint, & vniuersitas ex omnibus collecta, sit vanitas vanitatum. Sic in creatione rerum cum opera sua compleret Deus, vnumquodque opus per se bonum dicitur, & nouissimè vniuersitas, perfectis omnibus valde bona nominatur.*

3. genuinè. Tertiò & genuinè, cum dicit Salomon *vanitas vanitatum*, est Hebraismus, significans vanitatis præeminentiam & summitatem. Hebræi enim cùm quid præcellens, & summum in aliquo genere significare volunt, illud congeminant per regimen genitiui, vt cùm dicitur, Canticum canticorum, hoc est carmen excellens, Deus Deorum, rex regum, Dominus Dominantium, cælum cælorum, Sabbathum Sabbathorum, Sanctum Sanctorum, sæculum sæculorum, virgo virginum, mysterium mysteriorum, seu sacramentum sacramentorum, Græcè apud Dionysium Cælestis Hier. cap. 3. τελετὴ τελετῶν, puta Eucharistia. Dici-

A tur ergo *vanitas vanitatum*, id est summa, maxima, plenissima vanissima vanitas, scilicet est mundus hic sublunaris, siue res omnes terrenæ. Audi Nyssenum hic Homil. 1. *Dicitur*, inquit, *vanitas vanitatum, id est exuperans in vanitate; perinde ac si quis dicat, mortuo magis mortuum; & inanimo magis inanimum: ita etiam vanitas vanitatum, ostendit inseparabilem in vanitate exuperationem.* Vnde inferius homines vana sectantes comparat pueris facientibus domos in arena, quæ mox arena corruente corruunt. *Hoc est*, inquit, *humana vita, arena est ambitio, arena est potentia, arena diuitiæ, arena est quicquid est ex ijs, quibus magno studio per carnem fruimur, in quibus, vt quam minimè valeant subsistere, vana laborantes infantiles animæ, & in vnoquoque eorum multos labores tolerantes, si solum arena locum reliquerint, quæ in*
B *carne tanquam transfigitur, vitam, tunc agnoscent, quàm in hac re vanum posuerint studium. Nam cum vita materiali simul manet delectatio: secum autem nihil trahunt præter solam conscientiam.*

Audi S. Chrysost. homil. 55. ad Popul. Ant. *Vanitas vanitatum non simpliciter vanitas, sed per excellentiam. Salomonis quæso credamus, & res apprehendamus, in quibus non est vanitas, vbi veritas, vbi cuncta firma sunt atque stabilia, vbi sunt omnia supra petram ædificata, vbi senectus non est, nec transitus.* Idem Chrysost. in Psal. 4. *Quis est adeo excors, vt quærat nomina quæ rebus destituuntur? & persequatur inania quæ oportet fugere? Nonne omnia mentiantur & decipiunt? Ideo dixit Ecclesiastes; Omnia vanitas. Dixit Ecclesiastes.* Loquitur Salomon de se quasi de tertia persona: primò, vt

Salomon de se in tertia persona loquitur Cur?

C significet primarium auctorem libri esse Spiritum sanctum; qua ratione Balaam de se ait: *Dixit auditor sermonum Dei.* Numer. 24. 3. & S. Ioannes c. vlt Euang. v. 4. ait de se: *Hic est discipulus ille quem diligebat Iesus.* Secundò, id facit modestiæ & humilitatis ergo, qua de causa S. Paulus de se quasi de alio ait: *Scio hominem in Christo raptum in Paradisum.* 2. Corin. 12. 2. Tertiò, vt res adeo ingentes, salutiferas & admirabiles, obuias tamen, & quæ quotidie in oculos occurrunt, sed præ hominum stupore non aduertuntur, quasi de longinquo ostendat. Ita Hugo Victor. & Bonauent.

Et omnia vanitas. In Hebr. non est τὸ &, sed subintelligitur à nostro, Septuag. & alijs. Hebræa ergo sic habent: *vanitas vanitatum, omnia vanitas*, vel *omne vanitas*, vel *omnis vanitas*, vel *totum vanitas*.

Omnia vanitas quid? Prima explic.

D Primò genuinè hanc gnomen de vniuerso, siue mundo, præsertim sublunari cum Chaldæo sic exponas collectiuè. q. d. vniuersum hoc quod oculis circumlustro, cum tota rerum suarum congerie, est *vanitas vanitatum*, id est summa & extrema (vt vertit Vatab.) vanitas: *& omnia*, quæ in eo existunt, sunt *vanitas*, id est mera, nuda, pura, integra vanitas. Sic enim non decrescit, sed potiùs accrescit vis & neruus sententiæ per τὸ *omnia vanitas*: tum quia τὸ *omnia* significat nullam planè rem in mundo esse expertem, sed plenam vanitatis: quis enim excipiat, dicatque, mundus quidem est vanitas vanitatum, id est refertus variis vanitatibus; at non singula quæ in eo, sunt vana; occurrit illudque confutat, dicendo, imò singula & omnia quæ in eo sunt vanitas: tum quia τὸ *vanitas* idem est quod mera,

ta, imò ipsissima vanitas, hoc est vanissima vanitas. Vnde ex Chald. vertunt Reg. *omnino vanitas*.

Secundò potest hæc gnome accipi distributiuè, & adaptari singulis rebus mundi q. d. Non tantùm totus mundus, sed & singulæ partes. imò singulæ res mundi sunt *vanitas vanitatum*, id est vanissimæ: *& omnia* quæ in eis sunt, id est omnia earum accidentia, dotes, formæ, species & qualitates sunt mera *vanitas*.

Vnde posset ex Hebræo sic verti: *vanitas vanitatum omnis vanitas*: Sicque exponi per metathesin, quasi dicat, *omnis vanitas*, id est omnis res mundi in se vana, est *vanitas vanitatum*, id est plenissima vanitatibus.

Igitur sicut Xerxes ex sublimi specula contemplans suum exercitum, qui continebat ad decies septies centena millia hominum, illachrymans dixit: *Post centum annos nemo ex his omnibus in vita superstes erit*: Sic Salomon ex alto felicitatis suæ, aut potius Sapientiæ solio despiciens mundum hunc sublunarem, & omnia quæ in eo sunt, videnſque eorum vanitatem exclamat, & toti mundo, imò sæculis omnibus inclamat: *Vanitas vanitatum & omnia vanitas*. O miseri vanique mortales, vt quid vanis inhiatis & intabescitis, vt quid vanis iocubando cum vanitate euanescitis? Nonne vides ô homo, nonne sentis, nonne manu tangis res omnes esse vanas, fugaces, fallaces? Quænam ergo dementia illas tanto ardore prosequi, illis toto affectu adhærere, illis inniti? cum nihil sit in eis solidum, nihil magnum, nihil durabile, quod hominem beare, aut immensam animi eius capacitatem & desiderium exsatiare valeat. Esto enim res omnes bonæ, & consequenter veræ, à Deo bono & vero creatæ sint, tamen in se & ex se non bonæ nec veræ, sed malæ & vanæ sunt, quia ex se nihil sunt, ideòque in nihilum procliues: continua enim declinatione deuergunt, vt in suum nihilum, ex quo à Deo per creationem eductæ sunt, reuoluantur & relabantur. A Deo ergo habent quòd bonæ quòd veræ sunt: quia omne suum esse, omnem essentiam & existentiam a Deo acceperunt. Hæc rursum multa vanitate permista est: ideoque Salomon in hac gnome *vanitas*, iterat, triplicat, imò quinquies, quinquies enim repetit nomen vanitatis, vt multiplicem & quasi innumeram creaturarum vanitatem demonstret: quia enim ipsæ à Deo hauserunt esse participatum, imminutum, limitatum, modicum & remotum, præsertim quæ sublunares & terrestres sunt; hinc illud habent assiduo motui, agitationi, alterationi, defectui, miseriæ, interitui obnoxium, ideoque vanum & quasi vmbraticum, aut nullum præ Deo, qui est plena & omnimoda entitas, veritas, stabilitas, beatitudo & perfectio, ac præ Dei cultu, felicitate, & rebus æternis, quæ Dei veritatem & felicitatem participant. Hoc est quod ait Apost. Rom. 8. 20. *Vanitati enim creatura subiecta est non volens, sed propter eum qui subiecit eam in spe: quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloria filiorum Dei*. Quocirca hæc propositio, *vanitas vanitatum & omnia vanitas*, cùm sit generalis, vera est in rebus & obiectis tam lætis, quàm malis & tristibus. Hæc enim, æquè vt illa, sunt vana, id est exilia & breuia præ Deo, præ æternis gaudiis & pœnis. Salomon tamen prius

A dumtaxat in sequentibus prosequitur; propositio enim hoc quasi libri themate: *Vanitas vanitatum & omnia vanitas*. Illud deinde ex singularum rerum inductione demonstrat, scilicet ex vanitate & circulatione ventorum, solis, fluminum, & fusissimè rerum humanarum; ac post singulas sæpe iterat suum thema, suamque conclusionem perurget: *Vanitas ergo vanitatum & omnia vanitas*. Subinde tamen eam reticet, & lectori inferendam relinquit. Hinc

Tertiò, hæc gnome appropriari potest homini, propter quem totus hic mundus, & omnia hæc vana creata sunt, quòque patuus quidam est mundus, imò ad hominem solum eam arctat Chald. Caietan. & alij, q. d. Homo est vanitas vanitatum, id est vniuersitas vanitatis, & omnia quæ in homine existunt, sunt mera & inanissima vanitas. *Vanitas vanitatum est homo. Cur?*

B quid ergo est homo? est microcosmus vanitatum, est epitome & compendium vanitatum omnium, quæ per res cæteras sparsæ & distributæ sunt. Hoc autem à Patre Dauide didicerat Salomon, qui Psal. 38. 6. quò hic alludit Salomon, ait: *Ecce mensurabiles posuisti dies meos: & substantia mea tanquam nihilum ante te. Veruntamen vniuersa vanitas omnis homo viuens. Veruntamen in imagine* (instar vmbræ & vmbraticæ imaginis) *pertransit homo*. Homo ergo est *vniuersa vanitas* (*si viuens, multo magis mortuus*, ait S. Hieron.) quia sicut rerum omnium essentiam, sic & vanitatem in se comprehendit: nam subit iniurias corruptibilitatis, vt res inanimatæ: necessitatem nutritionis, accretionis, mortis, cum viuentibus: sensibilium affectionum & patibilium alternationem

C qualitatum, cum sentientibus: alternationem cogitationum, voluntatum, studiorum, consiliorum cum Angelis; at insuper peccatorum quæ nefanda, & cum natura pugnantia sunt, atrocitati; vt de morbis & ærumnis sileam, quibus supra animalia cuncta obnoxius est homo, vt docent Medici, & naturalis historiæ Scriptores, & qui deplorant lapsi hominis calamitates. Ita noster Lorinus, & alij passim ex S. Gregor homil 29. in Euang. *Omnis creatura*, inquit S. Gregor *aliquid habet homo. Habet namque commune esse cum lapidibus, viuere cum arboribus, sentire cum animalibus, intelligere cum Angelis. Si ergo commune habet aliquid cum omni creatura homo, iuxta aliquid omnis creatura est homo. Omni ergo creaturæ*

D *prædicatur Euangelium, cum soli homini prædicatur*. Hinc à Dauide & Salomone idem didicere & docuere Philosophi Antistrophæ ergo Salomonis sunt hæ eorum sententiæ. Persij: *O curas hominum, ô quantum est in rebus inane!* Aristotelis, qui rogatus quid esset homo, sic eum definiuisse fertur: *Homo est vanitatis exemplum, temporis spolium, fortunæ ludus, inconstantiæ imago, inuidiæ & calamitatis trutina, reliquum verò pituita & bilis*. Alius: *Homo est mancipium mortis, viator transiens*. Sophoclis in Aiace: *Video, ait, nos nil aliud esse nisi simulachra, quotquot viuimus, aut tenuem vmbram*. Theognis: *Delectare, ait, anime mi, mox alij erunt viri, ego vero terra nigra ero*. Pindari: σκιᾶς ὄναρ ἄνθρωπος. id est, *vmbra somnium est homo*. Philosophus quidam rogatus quid esset mundus? respondit, *Mundus est scrinium dolorum, schola vanitatis, forum impostorum*. Zeno Imperator audita suorum clade fugiens exclamauit: *Gnomæ Philosophi de vanitate. Græcorum.*

Ludibrium Dei est homo. Etenim vt ait Plautus: *Dij nos quasi pilas, homines habent.* Plinius scribit Apellem pinxisse Alexandrum Magnum tenentem fulgur manu, quasi imperio penetrantem ab ortu ad occasum, quia instar fulguris illicò vbique victor in triumphis gloriosus apparuit, & mox veneno & morte victus, velut inglorius disparuit. Vnde Iuuenalis de eius sepulchro Satyra 10.

Latinorum.

Vnus Pellaeo iuueni non sufficit orbis,
Sarcophago contentus erit: mors sola fatetur,
Quantula sint hominum corpuscula.

Trismegisti: *Exue vestem* (corpus) *corruptionis vinculum, viuam mortem, sensitiuum cadauer, sepulchrum circumuertibile, velamen opacum.* Seneca consolat. ad Marciam cap. 11. *Quid est homo? imbecillimum corpus & fragile, nudum, suapte natura inerme, alienæ opis indigens, & ad omnem fortunæ contumeliam proiectum.* Idem in Prouerb. *Homo vita commodatus, non donatus est.* Idem Præfat. in lib. 1. Natural. quæst. *Hoc est punctum,* loquit, *quod inter tot gentes ferro & igni diuiditur. O quàm ridiculi sunt mortalium termini?* imò quàm ridiculi sunt mortalium pũcto iolliantium animi? Et mox: *Cùm te in illa verè magna sustuleris, quoties videbis exercitus subrectis ire vexillis, & quasi magnum aliquid agatur, equitem modò ulteriora explorantem, modò à lateribus affusum, libebit dicere: It nigrum campis agmen, formicarum iste discursus est in angusto laborantium. Quid illis & nobis interest, nisi exigua mensura corpusculi? Punctum est illud in quo nauigatis, in quo bellatis, in quo regna disponitis, minima etiam cum illis vtrimque Oceanus occurrit. Sursum ingentia spatia sunt, in quorum possessionem animus admittitur; at ita, si minimum secum ex corpore tulit, si sordidum omne detersit, & expeditus leuisque ac contentus modico emicuit.* Et post nonnulla: *Illic incipit Deum nosse: Quid est Deus? mens vniuersi. Quid est Deus? Quod vides totum, & quod non vides totum. Sic demum magnitudo sua illi redditur, qua nihil maius excogitari potest. Si solus est omnia, opus suum & extra & intra tenet.* Hoc illi Platonicè.

Arabum. Arabum Prouerbium est: *Homo est filius defectus,* id est deficiens & plenus defectibus. Hebræorum: *Omnis homo mendax,* id est vanus, deficiens, fallax, errans, & ad mentiendum procliuis. Psal. 115. 11.

Hebræorum.

Democritus semper ridebat, Heraclitus semper flebat hominum vanitatem.

Denique Democritus quoties domo egrediens in publicum prodibat, semper ridebat; Heraclitus verò semper flebat. Rogati cur? responderunt se ridere & flere vanitatem mundi, vanasque hominum occupationes, curas & studia. Alteri enim omnia quæ agimus miseria, alteri ineptiæ videbantur.

Magis piè & patheticè exclamat S. Hieron in Epitaphio S. Paulæ: *O mortalium fragilis & caduca natura! & nisi Christi fides nos extollat ad cælum, & æternitas animæ promittatur, cum bestijs ac iumentis corporum vna conditio est, idem occubitus iusto & impio.* Et alibi: *Sine Christo vanum omne quod viuimus.*

Quæres, quæ & quot in mundo rebusque omnibus creatis sunt vanitates? Respondetur esse multas & penè innumeras, sed illustriores cæteris esse duodecim, contrarias totidem veritatibus, verisque bonis in Deo & cælo existentibus, quæ inspectiores mouent ad sui contemptum & Dei amorem.

Vanitates mundi 12.

Prima est, exiguitas, nimirum quòd omnis Prima.
A creatura & creata voluptas sit modica. Omnis enim creatura modicum esse accipit à Deo, ac cõsequenter modicum bonum: bonũ enim esse ipsũ consequitur, estque propriè passio entis. Quantũ ergo est ens, tantũ est eius bonum, non maius, non minus. Huic opponitur immensitas Dei, omniũque eius bonorum, quæ profluit ex immensitate essentiæ diuinę. Sperne ergo honorem modicum, quem tibi homines, qui sunt quasi formicæ terræ, tibi offerunt, & rependet tibi Deus honorem suũ, qui est immensus. Sperne delicias gulæ modicas, quæ ad spatium gutturis dumtaxat, quæ vix est vnius digiti, se extendunt, & fruere Deo, qui est mare deliciarum. Sperne opes terræ modicas, & posside regnum cælorum. Huc facit quod globus terræ & aquæ (& omnium quæ in eo sunt) ita sit exiguus, vt comparatus cum toto mundo, cũ illo B eandem proportionem habeat quam vnitas habet ad myriadum vndecim millia, & 623. myriades, vti docui Baruch 3. 25.

Secunda est vilitas, scilicet quòd omnis creata 2
voluptas, præsertim humana & carnalis sit terrea, vilis, & sordida; cum increata quæ est in Deo sit cælestis, sublimis, angelica, diuina Amas aurum & argentum? scis quid ames? amas terram rubram & albam, ait S. Bernard. amas purpuram, byssum & margaritas? scis quid ames? amas excrementa piscium, conchatum & vermium. Amas lautas mensas? scis quid ames? amas cadauera porcorum, vitulorum, anserum, perdicum, &c. Amas puellam? putidum scortum, vel saccum stercorum amas.

Tertia est, insatiabilitas, quòd omnis creata vo- 3
C luptas titillet animam, non satiet, sed irritet, vt aliasine fine concupiscat. Est ergo quasi hydrops, qui quo plus bibit, eo magis sitim acuit iuxta illud:

Quo plus sunt pota, plus sitiuntur aquæ.

Diuina verò mentem satiat, omneque eius desiderium explet: quia anima creata ad Dei imaginem, Dei est capax: vnde re quæ Deo minor est, qualis est omnis creatura, expleri nequit. Audi S. August. in Confess. lib. 1. c. 1. *Creasti nos Domine ad te, & inquietum est cor nostrum donec requiescat in te.* Quocirca Athan. in Synopsi: *Per id,* inquit, *quod ista vanitatem esse dicit, futurorum æternitatem significat,* vt ab illa ad hanc mentem animumque transferamus.

Quarta est, breuitas, quòd omnis creata volu- 4
ptas sit temporalis, caduca, momentanea, statimD que euanescat; diuina verò perpetua sit & æterna, duretque quamdiu durabit Deus, qui est eius obiectum, auctor & causa. Vnde Psal. 77. v. 33. dicitur: *Defecerunt in vanitate dies eorum, & anni eorum cum festinatione.* Hebr. *cum pauore.* Chald. *cum stupefactione* tantæ festinationis & celeritatis. Lege caput 5. Sapientiæ, vbi impij in inferno voluptatum suarum breuitatem serò agnoscentes, deplorant se illi inhiasse, quæ transijt, imò transuolauit vt auis, vt nauis, vt nuncius percurrens, vt fumus, &c.

Quinta est, instabilitas, quòd omnis creata vo- 5
luptas sit fluxa, nec habeat consistentiam, sed consistat in continuo motu & fluxu Nam *omnia prætereunt more fluentis aquæ.* Nullam ergo habent constantiam, nisi in perpetua sui agitatione & inconstantia: sunt ergo constans inconstantia: Diuina verò consistat in statu eodem semper & vniformi;

vniformi; quia Deus est constans, stabilis & immutabilis. Venaris opes, delicias, gloriam, venaris ventos, insequeris vmbram, ædificas in arena. Audi Apostolum 1. Corin. 7. 29. *Hoc itaque dico fratres: tempus breue est: reliquum est, vt qui habent vxores tanquam non habentes sint, qui flent tanquam non flentes, & qui gaudent tanquam non gaudentes, & qui vtuntur hoc mundo tanquam non vtantur: præterit enim figura huius mundi.* In qua verba Theoph. *Commonefacit*, inquit, *figuram appellans, omnes huius mundi res, oculos tantùm attingere, oculorumque pabulum esse, atque superficiem fluxam, nihil stabile aut subsistens habentem.*

6 Sexta est, falsitas, quòd nulla creata voluptas sit sincera, pura, mera & liquida, sed multis molestiis, doloribus & amaritudinibus permista. Paras conuiuium? quot dies solicitus es, vt epulas compares, appares, disponas? & quid tandem? Extrema gaudij luctus occupat. In Deo est purum, merumque gaudium, mel sine felle, vinum sine aqua.

Quocirca terrena omnia plena sunt fuco, quia exterius insignem speciem & pompam præ se ferunt; interiùs verò vacua sunt, & inania: Quare vani & vacui cerebro sunt qui iis inhiant. Sentiũt enim & tacitè dicunt illud, quod est apud Osee c. 8. 12 *Veruntamen diues effect● sum, inueni idolum mihi.* Diuitiæ enim sunt diuitis idolum, id est numen, sed inane & vanum. Audi Nyssenum: *Vanitas eorum dicitur, quorum nullus vsus, quæ magno studio & contentione facta sunt nullo scopo proposito, vt quæ in campo arenoso fiunt ædificia, quæ fit aduersus stellas iaculatio, ventorum venatio, cursoris aduersus suam vmbram decertatio, quando contendit quispiam vmbra sua verticem ascendere, & si quid eiusmodi inuenimus in iis, quæ facta sunt temerè, quæ quidem omnia vanitatis verbo subijciuntur.* Denique sic omnia paucis concludit: *Vanitas est res inutilis, vel consilium quod non potest consistere, vel studium, quod non peruenit ad finem,* &c.

7 Septima est, insensibilitas, quòd omnis creata voluptas animam non peruadat, nec penetrat, imò in se non attingat sed tantùm corpus sensusque afficiat, & per eos animam obiter perstringat: quare similis est pomis Sodomæ, quæ mox vt tanguntur in fauillam & cinerem abeunt: ac præstigiis magorum & sagarum, quibus Dæmon epulum instruit in specie opiparum, sed reuera falsum & inane; vnde eo peracto tam esuriunt quàm ante.

Audi Solinum Polyhist. c. 44 de pomis Sodomæ post cæleste eius incendium: *Ad speciem fulgent*, inquit, *mandi tamen non possunt: nam fuliginem intrinsecus fauillaceam ambitio tantùm extima cutis cohibet, quæ vel leui pressa tactu fumum exhalat, & fatiscit in vagum puluerem.* Talis est omnis vana terræ voluptas. Diuina verò voluptas ipsam animam occupat, peruadit & replet. Deus enim solus animæ, hoc est menti & voluntati illabi potest. Vide Hieron. Plat. de bono status relig. lib. 3. c. 1. *Vanum est, quod nec confert plenitudinem continenti, nec fulcimentum innitenti, nec fructum laboranti*, ait Guiliel Paris. tract. de vniuers cap. 52.

8 Octaua est, infidelitas, quòd omnis creatura infidelis sit, sæpeque spem quam promittit non præstet: sic agri, vineæ, prata sæpe non præstant fruges, quas in semente promittunt. Deus autem

A fidelissimus est, promissa sua præstat, imò superat plus dans quàm sit pollicitus. *Beatus ergo vir, cuius est nomen Domini spes eius, & non respexit in vanitates & insanias falsas.* Psal. 39. 5. Nam vt dicitur. Psal. 101. 4. *Defecerunt sicut fumus dies mei.* Vbi eleganter Cassiodorus: *Fumum videmus de flamma quidem egredi, sed in auras liquidas tenuissimè dissipari, nec substantia eius manet, quamuis ex corporali incendio generatus esse videatur. Merit ergo dies peccatorum globis fumiferis exæquantur, quos inuoluti ac tetris actionibus decepti homines perdiderunt, quod maximè ad superbiam mundi respicit, quæ quanto plus extollitur, tanto amplius euanescit.* Et Psal. 36. 2 ab impiorum felicitate auocans, eam ait instar fœni & olerum subitò exarescere: *Quoniam tanquam fœnum velociter* B *arescent, & quemadmodum olera herbarum citò decident.* Et v. 20. eandem comparans fumo: *Inimici Domini*, ait, *mox vt honorificati fuerint & exaltati, deficientes quemadmodum fumus deficiẽt:* Quam fumi similitudinem exponit eleganter S. August. *Fumus*, inquit, *à loco ignis erumpens in altum extollitur, & ipsa elatione in globum erumpent intumescit: Sed quanto fuerit globus ille grandior, tanto fit vanior: ab illa enim magnitudine non fundata & solidata, sed pendente & inflata & in auras, atque in ventos dilabitur, vt videas ipsam ei obfuisse magnitudinem. Quanto enim plus erectus est, quanto extensus, quanto diffusus vndique in maiorem ambitum, tanto fit exilior & deficiens, & non apparens.* Sed Aug. Nebiens. ex Hebr. vertit: *Sicut pretiosiora arietum consumentur sicut fumus.* C Clarius Chald. *Sicut gloria veruecum*, inquit, *qui cibo impinguantur, & finis eorum decollatio: sic impij confundentur, & in fumo gehennæ consumentur.*

Nona est, incertitudo, quòd omnis creaturæ 9 voluptas sit incerta: quàm sunt diuitiæ incertæ, quæ à fure rapi, ab incendio comburi, à mari hauriri possunt? Quam sunt honores incerti? tam incerti quàm homines hominumque voluntates, à quibus pendent. Cùm enim res omnes creatæ incertæ sint, nullam certitudinem amanti præstare possunt. At diuina voluptas tam certa est, quàm certus est Deus, cui inhæret, & à quo in nos dimanat. Oremus ergo cum Psalte: *Auerte oculos meos ne videant vanitatem.* Psal. 118. 37. vbi D Chald. vertit: *Ne videant falsitatem*, vel mendacium: quo loco eleganter S. Hilarius rogat; *Quos oculos, & à qua vanitate orat auerti? Orat auerti & animi & corporis oculos; eos scilicet qui in theatralibus ludis captiui incubant; eos qui vestium pretia mirantur; eos quos auri splendor & gemmarum varietas occupat.*

Decima est, fallacia: nam omnis creatura sepa- 10
rabilis est, sæpeque post vnum annum, mensem vel diem, & semper in morte ab amante separatur, eamque deserit. At diuina inseparabilis est. Beati enim in cælo nunquam à summo bono, suaque beatitudine auelli, aut separari possunt. Falsa ergo cum creaturis amicitia est, vera cum Deo, Angelis & sanctis. Ama amicos, qui te nunquam amare bonisque omnibus cumulare desinent, si tu prior eorum amicitiam non repudies. Falsa illa similis est segeti pulchræ, sed aurugine percussæ, ideoque steleri & siccæ de qua Virgil. 1. Georg. *illos*, scilicet agricolas,

Expectata seges vanis elusit aristis.

Vnde Seneca Epist. 80. *Omnium istorum*, inquit,

Latinorum.

Ludibrium Dei est homo. Etenim vt ait Plautus: *Dy nos quasi pilas, homines habent.* Plinius scribit Apellem pinxisse Alexandrum Magnum tenentem fulgur manu, quasi imperio penetrantem ab ortu ad occasum, quia instar fulguris illicò vbique victor in triumphis gloriosus apparuit, & mox veneno & morte victus, velut inglorius disparuit. Vnde Iuuenalis de eius sepulchro Satyra 10.

Vnus Pellaeo iuueni non sufficit orbis,
Sarcophago contentus erit: mors sola fatetur,
Quantula sint hominum corpuscula.

Trismegisti: *Exue vestem* (corpus) *corruptionis vinculum, viuam mortem, sensitiuum cadauer, sepulchrum circumuertibile, velamen opacum.* Seneca consolat. ad Martiam cap. 11. *Quid est homo? imbecillimum corpus & fragile, nudum, suapte natura inerme, alienæ opis indigens, & ad omnem fortunæ contumeliam proiectum.* Idem in Prouerb. *Homo vita commodatus, non donatus est.* Idem Præfat. in lib. 1. Natural. quæst. *Hoc est punctum,* inquit, *quod inter tot gentes ferro & igni diuiditur. O quàm ridiculi sunt mortalium termini?* imò quàm ridiculi sunt mortalium púcto inhiantium animi? Et mox: *Cùm te in illa verè magna sustuleris, quoties videbis exercitus subrectis ire vexillis, & quasi magnum aliquid agatur, equitem modò altiora explorantem, modò à lateribus affusum, libebit dicere: It nigrum campis agmen, formicarum iste discursus est in angusto laborantium. Quid illis & nobis interest, nisi exigui mensura corpusculi? Punctum est illud in quo nauigatis, in quo bellatis, in quo regna disponitis, minima etiam cum illis vtrimque Oceanus occurrit. Sursum ingentia spatia sunt, in quorum possessionem animus admittitur; at ita, si minimum secum ex corpore tulit, si sordidum omne detersit, & expeditus leuisque ac contentus modico emicuit.* Et post nonnulla: *Illic incipit Deum nosse: Quid est Deus? mens vniuersi. Quid est Deus? Quod vides totum, & quod non vides totum. Sic demum magnitudo sua illi redditur, qua nihil maius excogitari potest. Si solus est omnia, opus suum & extra & intra tenet.* Hoc illi Platonicè.

Arabum.

Arabum Prouerbium est: *Homo est filius defectus*, id est deficiens & plenus defectibus. Hebræorum: *Omnis homo mendax*, id est vanus, deficiens, fallax, errans, & ad mentiendum procliuis. Psal. 115. 11.

Hebræorum.

Democritus semper ridebat, Heraclitus semper flebat hominum vanitatem.

Denique Democritus quoties domo egrediens in publicum prodibat, semper ridebat; Heraclitus verò semper flebat. Rogati cur? responderunt se ridere & flere vanitatem mundi, vanasque hominum occupationes, curas & studia. Alteri enim omnia quæ agimus miseria, alteri ineptiæ videbantur.

Magis piè & patheticè exclamat S. Hieron in Epitaphio S. Paulæ: *O mortalium fragilis & caduca natura! & nisi Christi fides nos extollat ad cælum, & æternitas animæ promittatur, cum bestijs ac iumentis corporum vna conditio est, idem occubitus iusto & impio.* Et alibi: *Sine Christo vanum omne quod viuimus.*

Quæres, quæ & quot in mundo rebusque omnibus creatis sunt vanitates? Respondetur esse multas & penè innumeras, sed illustriores cæteris esse duodecim, contrarias totidem veritatibus, verisque bonis in Deo & cælo existentibus, quæ inspectiores mouent ad sui contemptum & Dei amorem.

Vanitates mundi 12.

Prima.

Prima est, exiguitas, nimirum quòd omnis A creatura & creata volupras sit modica. Omnis enim creatura modicum esse accipit à Deo, ac cõsequenter modicum bonum: bonũ enim esse ipsũ consequitur, estque propriè passio entis. Quantũ ergo est ens, tantũ est eius bonum, non maius, non minus. Huic opponitur immensitas Dei, omniũque eius bonorum, quæ profluit ex immensitate essentiæ diuinę. Sperne ergo honorem modicum, quem tibi homines, qui sunt quasi formicæ terræ, tibi offerunt, & rependet tibi Deus honorem suũ, qui est immensus. Sperne delicias gulæ modicas, quæ ad spatium gutturis dumtaxat, quæ vix est vnius digiti, se extendunt, & fruere Deo, qui est mare deliciarum. Sperne opes terræ modicas, & posside regnum cælorum. Huc facit quod globus terræ & aquæ (& omnium quæ in eo sunt) ita sit exiguus, vt comparatus cum toto mundo, cũ illo B eandem proportionem habeat quam vnitas habet ad myriadum vndecim millia, & 623. myriades, vti docui Baruch 3. 25.

Secunda est vilitas, scilicet quòd omnis creata 2
voluptas, præsertim humana & carnalis sit terrea, vilis, & sordida; cum increata quæ est in Deo sit cælestis, sublimis, angelica, diuina Amas aurum & argentum? scis quid ames? amas terram rubram & albam, ait S. Bernard. amas purpuram, byssum & margaritas? scis quid ames? amas excrementa piscium, concharum & vermicum. Amas lautas mensas? scis quid ames? amas cadauera porcorum, vitulorum, anserum, perdicum, &c. Amas puellam? putidum scortum, vel saccum stercorum amas.

Tertia est, insatiabilitas, quòd omnis creata vo- 3
C lupras titillet animam, non satiet, sed irritet, vt alia sine fine concupiscat. Est ergo quasi hydrops, qui quo plus bibit, eo magis sitim acuit iuxta illud:

Quo plus sunt potæ, plus sitiuntur aquæ.

Diuina verò mentem satiat, omneque eius desiderium explet: quia anima creata ad Dei imaginem, Dei est capax: vnde re quæ Deo minor est, qualis est omnis creatura, expleri nequit. Audi S. August. in Confess. lib. 1. c. 1. *Creasti nos Domine ad te, & inquietum est cor nostrum donec requiescat in te.* Quocirca Athan. in Synopsi: *Per id,* inquit, *quod ista vanitatem esse dicit, futurorum æternitatem significat,* vt ab illa ad hanc mentem animumque transferamus.

Quarta est, breuitas, quòd omnis creata volu- 4
ptas sit temporalis, caduca, momentanea, statimque euanescat; diuina verò perpetua sit & æterna, duretque quamdiu durabit Deus, qui est eius obiectum, auctor & causa. Vnde Psal. 77. v. 33. dicitur: *Defecerunt in vanitate dies eorum, & anni eorum cum festinatione.* Hebr. *cum pauore.* Chald. *cum stupefactione* tantæ festinationis & celeritatis. Lege caput 5. Sapientiæ, vbi impij in inferno voluptatum suarum breuitatem serò agnoscentes, deplorant se illi inhiasse, quæ transijt, imò transuolauit vt auis, vt nauis, vt nuncius percurrens, vt fumus, &c.

Quinta est, instabilitas, quòd omnis creata vo- 5
luptas sit fluxa, nec habeat consistentiam, sed consistat in continuo motu & fluxu Nam *omnia prætereunt more fluentis aquæ.* Nullam ergo habent constantiam, nisi in perpetua sui agitatione & inconstantia: sunt ergo constans inconstantia: Diuina verò consistat in statu eodem semper & vniformi;

vniformi; quia Deus est constans, stabilis & immutabilis. Venaris opes, delicias, gloriam, venaris ventos, insequeris vmbram, ædificas in arena. Audi Apostolum 1. Corin. 7. 29. *Hoc itaque dico fratres: tempus breue est: reliquum est, vt qui habent vxores tanquam non habentes sint, qui flent tanquam non flentes, & qui gaudent tanquam non gaudentes, & qui vtuntur hoc mundo tanquam non vtantur: præterit enim figura huius mundi.* In qua verba Theoph. *Commonefacit*, inquit, *figuram appellans, omnes huius mundi res, oculos tantùm attingere, oculorumque pabulum esse, atque superficiem fluxam, nihil stabile aut subsistens habentem.*

Sexta est, falsitas, quòd nulla creata voluptas sit sincera, pura, mera & liquida, sed mul-
6 tis molestiis, doloribus & amaritudinibus permista. Paras conuiuium? quot dies solicitus es, vt epulas compares, appares, disponas? & quid tandem? Extrema gaudij luctus occupat. In Deo est purum, merumque gaudium, mel sine felle, vinum sine aqua.

Quocirca terrena omnia plena sunt fuco, quia exterius insignem speciem & pompam præ se ferunt; interiùs verò vacua sunt, & inania: Quare vani & vacui cerebro sunt qui iis inhiant. Sentiũt enim & tacitè dicunt illud, quod est apud Osee c. 8. 12 *Veruntamen diues effectus sum, inueni idolum mihi.* Diuitiæ enim sunt diuitis idolum, id est numen, sed inane & vanum. Audi Nyssenum: *Vanitas eorum dicitur, quorum nullus vsus, quæ magno studio & contentione facta sunt nullo scopo proposito, vt quæ in campo arenoso fiunt ædificia, quæ fit aduersus stellas iaculatio, ventorum venatio, cursoris aduersus suam vmbram decertatio, quando contendit quispiam vmbra sua verticem ascendere, & si quid eiusmodi inuenimus in iis, quæ facta sunt temerè, quæ quidem omnia vanitatis verbo subijciuntur.* Denique sic omnia paucis concludit: *Vanitas est res inutilis, vel consilium quod non potest consistere, vel studium, quod non peruenit ad finem*, &c.

7 Septima est, insensibilitas, quòd omnis creata voluptas animam non peruadat, nec penetrat, imò in se non attingat sed tantùm corpus sensusque afficiat, & per eos animam obiter perstringat: quare similis est pomis Sodomæ, quæ mox vt tanguntur in fauillam & cinerem abeunt: ac præstigiis magorum & sagarum, quibus Dæmon epulum instruit in specie opiparum, sed reuera falsum & inane; vnde eo peracto tam esuriunt quàm ante.

Audi Solinum Polyhist. c. 44 de pomis Sodomæ post cæleste eius incendium: *Ad speciem fulgent*, inquit, *mandi tamen non possunt: nam fuliginem intrinsecus fauillaceam ambitio tantùm extima cutis cohibet, quæ vel leui pressa tactu fumum exhalat, & fatiscit in vagum puluerem.* Talis est omnis vana terræ voluptas. Diuina verò voluptas ipsam animam occupat, peruadit & replet. Deus enim solus animæ, hoc est menti & voluntati illabi potest. Vide Hieron. Plat. de bono status relig. lib. 3. c. 1. *Vanum est, quod nec confert plenitudinem continenti, nec fulcimentum innitenti, nec fructum laboranti*, ait Guiliel. Paris. tract. de vniuers. cap. 52.

8 Octaua est, infidelitas, quòd omnis creatura infidelis sit, sæpeque spem quam promittit non præstet: sic agri, vineæ, prata sæpe non præstant fruges, quas in semente promittunt. Deus autem

A fidelissimus est, promissa sua præstat, imò superat plus dans quàm sit pollicitus. *Beatus ergo vir, cuius est nomen Domini spes eius, & non respexit in vanitates & insanias falsas.* Psal. 39. 5. Nam vt dicitur. Psal. 101. 4. *Defecerunt sicut fumus dies mei.* Vbi eleganter Cassiodorus: *Fumum videmus de flamma quidem egredi, sed in auras liquidas tenuissimè dissipari, nec substantia eius manet, quamuis ex corporali incendio generatus esse videatur. Meritò ergo dies peccatorum globis fumiferis exæquantur, quos inuolutis ac tetris actionibus decepti homines perdiderunt, quod maximè ad superbiam mundi respicit, quæ quanto plus extollitur, tanto amplius euanescit.* Et Psal. 36. 2 ab impiorum felicitate auocans, eam ait instar fœni & olerum subitò exarescere: *Quoniam tanquam fœnum velociter*
B *arescent, & quemadmodum olera herbarum citò decident.* Et v. 20. eandem comparans fumo: *Inimici Domini*, ait, *mox vt honorificati fuerint & exaltati, deficientes quemadmodum fumus deficiẽt:* Quam fumi similitudinem exponit eleganter S. August. *Fumus*, inquit, *à loco ignis erumpens in altum extollitur, & ipsa elatione in globum erumpens intumescit: Sed quanto fuerit globus ille grandior, tanto fit vanior: ab illa enim magnitudine non fundata & solidata, sed pendente & inflata & in auras, atque in ventos dilabitur, vt videas ipsam ei obfuisse magnitudinem. Quanto enim plus erectus est, quanto extensus, quanto diffusus vndique in maiorem ambitum, tanto fit exilior & deficiens, & non apparens.* Sed Aug. Nebiens. ex Hebr. vertit: *Sicut pretiosiora arietum consumentur sicut fumus.*
C Clarius Chald. *Sicut gloria veruecum*, inquit, *qui cibo impinguantur, & finis eorum decollatio: sic impij confundentur, & in fumo gehennæ consumentur.*

Nona est, incertitudo, quòd omnis creaturæ 9
voluptas sit incerta: quàm sunt diuitiæ incertæ, quæ à fure rapi, ab incendio comburi, a mari hauriri possunt? Quam sunt honores incerti? tam incerti quàm homines hominumque voluntates, à quibus pendent. Cùm enim res omnes creatæ incertæ sint, nullam certitudinem amanti præstare possunt. At diuina voluptas tam certa est, quàm certus est Deus, cui inhæret, & à quo in nos dimanat. Oremus ergo cum Psalte: *Auerte oculos meos ne videant vanitatem.* Psal. 118. 37. vbi
D Chald. vertit: *Ne videant falsitatem*, vel mendacium: quo loco eleganter S. Hilarius rogat; *Quos oculos, & à qua vanitate orat auerti? Orat auerti & animi & corporis oculos; eos scilicet qui in theatralibus ludis captiui incubant; eos qui vestium pretia mirantur; eos quos auri splendor & gemmarum varietas occupat.*

Decima est, fallacia: nam omnis creatura sepa- 10
rabilis est, sæpeque post vnum annum, mensem vel diem, & semper in morte ab amante separatur, eamque deserit. At diuina inseparabilis est. Beati enim in cælo nunquam à summo bono, suaque beatitudine auelli, aut separari possunt. Falsa ergo cum creaturis amicitia est, vera cum Deo, Angelis & sanctis. Ama amicos, qui te nunquam amare bonisque omnibus cumulare desinent, si tu prior eorum amicitiam non repudies. Falsa illa similis est segeti pulchræ, sed aurugine percussæ, ideoque steleri & siccæ de qua Virgil. 1. Georg. *illos*, scilicet agricolas,

Expectata seges vanis elusit aristis.

Vnde Seneca Epist. 80. *Omnium istorum*, inquit,

personata felicitas est. Contemnes illos, si despoliaueris. Et Neruosius Epist. 115. *Miramur,* ait *parietes tenui marmore inductos, cum sciamus quale sit quod absconditur, oculis nostris imponimus. Et cum auro tecta perfundimus, quid aliud quàm mendacio gaudemus? scimus enim sub auro fœda ligna latitare. Nec tantùm parietibus aut lacunaribus ornamentum tenue prætenditur, omnium istorum, quos incedere altos vides, bracteata felicitas est. Inspice & disces, sub ista tenui membrana dignitatis quantum mali lateat.*

Et S. Chrysost. in illud Psal. 4. *Filij hominum vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium? Hic,* inquit, *& idololatriam & flagitiosam vitam videtur exprimere. Vanum enim dicitur illud, quod est inane, cum nomen quidem fuerit, res non fuerit. Sic apud Gentiles multa quidem Deorum nomina, res verò nequaquam. Nec minus in humanis rebus nomen est diuitiarum, res nullo modo: nomen Principatus, & remanet nudum & exile nomen. Quis enim adeo vecors est, vt nomina quærat, quæ rebus destituuntur, & inania persequatur quæ fugere oporteat?* Hoc est illud Psal. 61. 10 *Vani filij hominum, mendaces in stateris, vt decipiant ipsi de vanitate in idipsum.* Hebrea habent: *Mendacium filij viri.* Chald. *Nihil hominum filij: mendacium viri filij,* id est viri principes, vel felicissimi hominum, neque vnus tantum, sed *in idipsum* simul omnes, omnia humana adeo vana sunt, vt *de vanitate,* id est præ vanitate *decipiant,* id est fallaciora & mendaciora se ostendant. q. d. Si in vna lance bilancis ponas omnes filios hominum, etiam magnates & principes, qui felicissimi videntur, in altera verò colloces vanitatem, hæc vanitatis lanx illi Principum præponderabit. q. d. Omnes Principes, omnis eorum felicitas & gloria ipsa vanitate est leuior, vanior & inanior.

11 Vndecima est infirmitas: quia omnis creata voluptas infirma est. Amas mulierem pulchram? morbo ecce corripitur, deflorescit, decoloratur, fit turpis, purida, fœda. Amas Deum? incorruptibilis est, immortalis, sanissimus, qui suos sanctos sanissimos perpetuò vegetos, iuuenes & florentes efficit iuxta illud Malach. 4. 2 *Orietur vobis timentibus nomen meum sol iustitia, & sanitas in pennis eius.* Omnis ergo mundi gloria est velut puerorum pappus (puta carduorum flos & lanugo) qui cum suo ortu canescit, senescit (vnde & senecio vocatur) vanescit: ad minimum enim auræ motum in tenues villos, floccosque volantes abit.

12 Duodecima est, pernicies: creata enim voluptas noxia est & exitialis, ducitque ad dolores præsentes & æternos: at voluptas diuina vtilissima est & salutifera, ducitq; ad gaudia sempiterna. Ergo creatas *sperne voluptates, nocet empta dolore voluptas.* Dicito cum Demosthene: *Ego tanti pœnitere non emo. Delectare in Domino:* quia *delectationes in dextera eius vsque in finem.* Vide dicta Isaiæ 24 10. ad illa: *Attrita est ciuitas vanitatis.*

Plura vide apud Didacum Stellam, & Innocent. 3. Pont. libr. de vanitate & contemptu mundi, Hugonem Victor. Hugon. Cardin. Bonauent. Dion. Carthus. & Titelmannum in hanc Salomonis gnomen.

Vanitatis exempla.

Vis huius sententiæ & harum vanitatum exempla? Accipe apposita & pathetica. Primus in theatrum vanitatis mundi prodeat Gilimer Vvandalorum Rex, æquè ac Salomon Hebræorum, qui à Belissario victus, captus, & in triumphum ductus est, de quo audi Procopium lib. 2. de bello Vvandal. *Erat autem intra triumphi captiuos Gilimer ipse, purpuream quandam vestem humeros amictus, vna cum omnibus consanguineis ac Vvandalis, quòd proceritate corporum & pulchritudine præstarent. Postquam verò Gilimer in hippodromo constitit, ac Imperatorem in alta sede constitutum, populumque circumstantem conspexit, ac demum seipsum in quod fatum peruenerit, considerasset, neque fleuit, neque aliter conquestus est; tantùm illud Hebræorum voluminum memorauit: Vanitas vanitatum & omnia vanitas. Nec mora, ipse pariter & Belissarius iussi ab his qui Imperatoriam purpuram sustinebant, Iustinianum supplices adorauerunt.*

Gilimer.

Sed & ipse Belissarius eiusdem vanitatis factus est speculum & præco, cum post tot tantasque victorias & triumphos, iussu Theodoræ Imp. violentas manus iniiciens in S. Syluerium Pontif. iusta numinis vindicta eo miseriarum redactus est, vt excæcatus & bonis exutus stipem mendicare coactus sit, ac dicere: *Da obolum Belissario, quem extulit virtus, excæcauit inuidia:* Vti ex Volater. Crinito, Pontano & aliis narrat Baron. tom. 7. anno Christi 561.

Belissarius.

Lotharius Imp. Caroli Magni ex Ludouico patre nepos, qui Lotharingiæ nomen dedit, cum ipsa prius Austrasia diceretur, imperio quindecim annis iustè & piè administrato, recordatus sermonis, quem Ludouicus ipsius pater moriens habuerat de mundi vanitate, quam scilicet ipse quoque experiendo cognorat, humana omnia deserere constituit, atque ex illis imperij fluctibus in portum se religiosæ quietis recipere. Quamobrem mirante toto orbe terrarum in Prumiacensi Monasterio se conclusit, vbi reliquam vitam transigit in paupertate & obedientia, regno prius inter tres filios diuiso. Contigit hoc anno Domini 855. atque eodem vitam religiosam cum pia morte commutauit. Laudatus inuenitur à Rabano lib. de Anima, & ab Angelomo Præfat. in Cãt. Ita ex Reginone Baronius anno Domini 855. & Hier. Platus lib. 2. de bono status Relig. c. 26.

Lotharius Imp.

Fulgentius Romam veniens anno Domini 500. cum videret Theodorici regis aulam & Romanæ Curiæ gloriam: *Quàm speciosa,* inquit, *potest esse Ierusalem cælestis, si sic fulget Roma terrestris! Et si in hoc sæculo datur tanti honoris dignitas diligentibus vanitatem, qualis honor & gloria præstabitur sanctis contemplantibus veritatem?* Ita habet eius vita apud Surium 1. Ianuarij.

S. Fulgentius.

Sancto Benedicto mundi vanitas & exilitas, Dei verò veritas & maiestas in raptu hoc schemate à Deo ostensa est, vti narrat S. Gregor. lib. 2. Dialog. cap. 36. *Noctu,* ait, *ad fenestram stans & omnipotentem Deum deprecans, subitò intempesta noctis hora respiciens, vidit fusam lucem desuper cunctas noctis tenebras effugasse, tantoque splendore clarescere, vt diem vinceret lux illa quæ in tenebris radiasset. Mira autem res in hac speculatione secuta est; quia sicut post ipse narrauit, omnis etiam mundus velut sub vno solis radio collectus, ante oculos eius adductus est. Qui venerabilis pater, dum intentam oculorum aciem in hoc splendore corusca lucis infigeret, vidit Germani Capuani Episcopi animam in sphæra ignea ab Angelis in cælum ferri.* Causamque & modum huius visionis

S. Benedictus.

subijcit

subiicit S. Gregor dicens: *Quia animæ videnti Deũ angusta est omnis creatura. Quamlibet etenim parum de luce creatoris aspexerit, breue ei fit omne quod creatum est; quia ipsa luce visionis intimæ mentis laxatur sinus, tantumq; expanditur in Deo, vt superior existat mundo. fit vero ipsa videntis anima etiam super semetipsam. Cumque in Dei lumine rapitur super se, in interioribus ampliatur; & dum sub se conspicit exaltata comprehendit quam breuis fuit, quod comprehendere humiliata non poterat.*

S. Franciscus. Sic S. Franciscus in oratione raptus mente in Deum, & corpore in aëre pendulus aiebat: *Quis ergo sum Domine, quis tu? ego abyssus vanitatis, ignorantiæ, malitiæ & nihili; tu abyssus veritatis, sapientiæ, bonitatis & rerum omnium. Deus ergo meus & omnia.* Igitur sicut se habet vanitas ad veritatem, radius ad Solem, gutta ad mare, vapor ad terram, vmbra ad corpus, punctum ad totum vniuersum; sic se habet mundus ad Deum. Quid ergo tu ô homo es ad Deum, qui huius mundi & vniuersi non es millesima, nec multorum millionum millesies millesima pars & portio? ait S. Chrysost.

S. Saluius. S. Saluius Episcopus vita functus raptusque in cælum, cum ibi beatorum gaudia contemplatus esset, Dei iussu remissus ad corpus, quasi ex graui somno expergefactus, conuocatis omnibus exclamauit: *Audite ô dilectissimi & intelligite, quia nihil est quod cernitis in hoc mundo, sed sunt iuxta id quod Salomon Propheta cecinit; Omnia vanitas. Felix est qui ita agere potest in sæculo, vt gloriam Dei mereatur in cælo.* Quocirca vitam deinceps in magna sanctitate instituit, in eaque cursum feliciter consummauit, vti fusè narrat oculatus & auritus testis Gregor. Turon lib. 7. Histor. c. 1.

S. Dominicus. Gnomen hunc Salomonis crebrò vsurpabat S. Dominicus: quare vbique priuatim & publicè magna libertate & spiritu omnes, etiam magnates ad sæculi contemptum, & ad Christi amorem excitabat: Ita habet eius vita. Eum imitentur omnes religiosi.

Thomas à Kempis. Noster Thomas Theodidactos lib. 1. de Imitatione Christi cap. 1. *Vanitas vanitatum*, inquit, *& omnia vanitas, præter amare Deum & illi soli seruire. Ista est summa Sapientia, per contemptum mundi tendere ad cælestia regna. Vanitas igitur est diuitias perituras quærere, & in illis sperare. Vanitas quoque est honores ambire, & in altum se extollere. Vanitas est carnis desideria sequi, & illud desiderare, vnde postmodum grauiter oportet puniri. Vanitas est longam vitam optare, & de bona vita parum curare. Vanitas est præsentem vitam solum attendere, & quæ futura sunt non prouidere. Vanitas est diligere quod cum omni celeritate transit, & illuc non festinare vbi sempiternum gaudium manet.*

B. Iacoponus. B. Iacoponus in sæculo vir nobilis, iuris Doctor, celebrisq; causarum patronus, sed superbus, auarus & vanitatum mũdi mancipium, cum vxorem suam in festis ludisque publicis ruina theatri oppressam, aspero ad carnem cilicio indutam deprehendisset, tam subito eius casu, quàm asperitate vitæ compunctus, sæculo valedicens vexillum crucis in S. Francisci ordine secutus, mirus extitit sui, mundique vanitatum contemptor, pio irrisor, anno Domini 1300. Inter alia hunc de rerum vanitate rhythmum composuit, in quo inter cætera ita canit;

Quid mundus militat sub vana gloria,
Cuius prosperitas est transitoria?
Tam citò labitur eius potentia,
Quàm vasa figuli quæ sunt fragilia, &c.
Dic vbi Salomon olim tam nobilis?
Vel vbi Sampson Dux inuincibilis?
Quo Cæsar abijt celsus imperio?
Vel diues splendidus totus in prandio?
Dic vbi Tullius clarus eloquio,
Vel Aristoteles summus ingenio?
Tot clari proceres, tot rerum spatia,
Tot ora Præsulum, tot regna fortia,
Tot mundi principes, tanta potentia,
In ictu oculi clauduntur omnia.
Superna cogita, cor sit in æthere.
Felix qui potuit mundum contemnere.

Ita noster Raderus in eius vita, & Annales Minorum. *Logicus.*

Huic non absimilis fuit ille, qui mundi vanitate perspecta & despecta, ita cecinit in libro qui inscribitur, *Lauacrum conscientiæ*:

Linque coax ranis, cras coruis, vanaque vanis;
Ad Logicam pergo, quæ mortis non timet ergo.

Eutropius. Claudat Tragœdiam vanitatis mundi Eutropius, cuius initia fuere gloriosa, vltima vero tragica & funesta. Fuerat ipse Consul Constantinopoleos, atque Arcadij Imperatoris tutor & moderator, qui eum, & per eum totum orbem regebat, vt cuncti in eum magis quàm in Arcadiũ respicerent, cunctique eius gratiam ambirent. Incidit suo luxu & fastu in odium militum & ciuium, ipsiusque Arcadij, quorum iras & strictos enses metuens, profugit ad Ecclesiam quasi ad asylum, ac sub altari delituit. Instabant milites, eumque ad necem reposcebant, imò vi ab altari extrahere conabantur, eo quòd ipse paulo ante ius asyli Ecclesiæ lege lata abrogare voluisset. Interuenit S. Ioannes Chrysost. Ecclesiæ præsul, qui vt ius asyli tueretur, & Ecclesiasticam mansuetudinem in profugum ostenderet, hac oratione (quæ extat sub finem tom. 5. & inscribitur *ad Eutropium*) furentes in eum animos deliniuit: *Semper quidem frater, sed nunc præcipuè competenter dicetur: Vanitas vanitatum & omnia vanitas? vbi nunc est refulgens consulatus ambitio? Vbi resplendentes ad inuicem siderum toto orbe lampades? vbi equorum certamina? vbi diuersorum munerum pompa? vbi cœtena & varius totius orbis ornatus? vbi tuba & theatralis illa populi adulantis acclamatio? Repentini spiritus flatu tanquam folia cuncta decussa sunt, & arbor nuda derelicta est; & non solum nuda, sed & ab ipsis conuulsa radicibus: tanta enim vi ventus incubuit, vt ipsius arboris absolueret neruos.* Pergit deinde cæteras vanitatis species enarrare: *Vbi nunc simulati illi amici, vbi varia adulationum facies? vbi conuiuæ & prandiorum cœnarumque assecla? vbi parasiti? vbi electa vina & per totum diem tracta conuiuia? vbi coquorum exquisita artes? vbi denique omnis illa potentia & clientum greges ad gratiam cuncta loquentium? Nox erant omnia illa & somnium, & die exorto nusquam comparuerunt: vmbra erat, & pertransijt: fumus fuit, & dissolutus est: bullæ aquarum fuerunt, ac disrupta fuerunt: aranea tela erant, & discissa sunt. Propterea que iterum spirituale istud carmen canimus dicentes: Vanitas vanitatum & omnia vanitas. Hunc enim versiculum si saperent, qui in potentia versantur, in parietibus omnibus & in vestibus suis scriberent, in foro, domo, in ianuis, in ingressibus, &*

ante omnia in conscientijs suis, vt semper eum oculis cernerent, & corde sentirent. Et nonnullis interiectis, ita eius miseriam militibus furentibus repræsentat: *Intuemini*, inquit, *eum qui in tanto culmine erat, nunc vsque ad ima deiectum: & eum qui orbem terræ extenta manu quatiebat, nunc lepusculi alicuius aut ranæ timiditate attractum latitare, absque vllis vinculis ad basim columnæ huius astrictum, formidantem ac trementem*, &c. Hac oratione S. Chrysost turbam fureorem ad commiserationem commouit, & ad lachrymas inflexit, vt Eutropio parceret, & Arcadius tutaret se et vitam condonaturum. Iureiurando igitur accepto eductus ex Ecclesia Eutropius, in exilium mittitur. Sed rursus instante Gaina duce exercitus, eius æmulo, ac recrudescentibus odijs, Eutropius non tantùm consulari dignitate & patritio gradu deiicitur, sed & bonis vitaque priuatur, ac Calcedone securi percutitur: statuæ plurimæ, etiam aureæ illi erectæ euertuntur, omniaque eius monumenta abolentur: nomeo è fastis deletur, & perpetua notatus ignominia obliuione sepelitur. Ita miseri tolluntur in altum, vt lapsu grauiore ruant, feriuntque summus fulmina montes.

Denique audi Ascanium Martineogum in Genes. p. 2 pag. 1. 2. 5 vanitatis mundi exempla pathetice coaceruantem *Vanitas vanitatum*, &c. vbi Nemroth fastus? vbi Nini inclytum nomen? vbi Assueri supra viginti septem prouincias dilatata sedes? vbi Cyri tot laboribus comparata gloria? vbi Crœsi immensum aurum? vbi Darij partum vafrè regnum? Xerxis inoumerabiles copiæ sexdecim militum myriades excedentes? Alexandri vix Iodieo Oceano & Riphæis montibus terminatum imperium? Pompei amplissima potentia? Cæsaris inuicta fortuna? Augusti amplissima monarchia. Caligulæ fœdæ voluptates? Neronis inexcogitatæ illecebræ? *Vanitas vanitatum*, &c. Vbi Semiramidis mirifica potētia? Helenæ species infausta? Hecobæ numerosa proles? Cleopatræ nimiæ deliciæ? Liuiæ augusta felicitas? Agrippinæ nunquam satiatæ vanitates? *Vanitas vanitatum*, &c. Quonam loco conspici nunc possunt Babylon illa superba, Memphis immensa, Carthago Romani Imperij terror, Argos illustris, Athenæ disciplinarum nutrices, Corinthus pulchra, Sardis diues, Roma triumphans, Hierusalem sancta? *Vanitas vanitatum*, &c. Quo abiere septé illa ædificia toto orbe decantatissima, quæ propter admirandam operis magnitudinem extitere loco miraculi, vt nihil diuinius ars humana posset confingere aut excogitare? Scilicet Babylonis muri, Dianæ Ephesiæ templum, apud Rhodios Solis Colossus, Ægyptiæ Pyramides, Sepulchrum Mausoli, Turris Pharea, Simulacbrum Iouis Olympici? Quo Cyri Medorum Regia, Romana amphitheatra, & cætera mirifica ædificia, quæ nunc prostrata atque collapsa, vix quanta Roma fuerit suismet ruinis edoceant & prædicant? *Vanitas vanitatum*. Sed vt quid lubet exterarum rerum monumenta recensere, & nostrarum exempla non proferre? Vbi est amplissimum illud sapientissimi Salomonis imperium, quod vix à Dan ad Bersabee terminabatur, cuius Regia Reginam Sabaad stuporem perduxit? vbi immanes eiusdem diuitiæ, qui in quotidianis sumptibus farinæ coros sexaginta (corus autem mille libras continebat) boues domesticos duodecim, campestres

Aceruus exemplorū vanitatis.

A viginti, arietes centum, præter altilium ac ferarum quæ venatione capiebantur copiam immensam, absumebat, qui equorum quadraginta millia alebat in stabulis, curruum & equitum duodecim millia; qui præter omnia vectigalia sexcenta sexaginta sex talenta auri pro munere exigebat (talentum autem erat pondere librarum sexagintaquinque) qui septingentas reginas, ac treecentas concubinas alebat, in cuius tandem regno rāta erat copia argenti quanta & lapidum; imò & pro nihilo argentum putabatur. Nonne ipse in tanta humanarum terrenarumque rerum exuodantia, vnum hoc de rebus sæculi iudicium tulit: *Vanitas vanitatum & omnia vanitas?*

B Qui igitur hæc legis & alta mente recondis, vanitati nuncium remitte, ne cum ea euanescas, veritatem amplectere, Deo iungere, æternitati semper consistenti cor mentemque affige, vt eum ea stabili stabilis perdures, ac cum beata in omne æuum beeris. *Lux* enim *perpetua lucebit sanctis tuis Domine, & ÆTERNITAS TEMPORVM. Alleluia.* Audi Esdram lib. 4. c. 2. 34. *Expectate pastorem nostrum, requiem æternitatis dabit vobis: quoniam in proximo est ille, qui in fine seculi adueniet. Parati estote ad præmia regni: quia lux perpetua lucebit vobis per ÆTERNITATEM TEMPORIS. Fugite vmbram sæculi huius: accipite iucunditatem gloriæ vestræ. Ego testor palam Saluatorem meum, Commendatum donum accipite, & iucundamini gratias agentes ei, qui vos ad cœlestia regna vocauit.* Esdras.

C *Quid habet amplius homo de vniuerso labore suo, quo laborat sub sole?* Subaudi quàm vanitatem vanitatum? VERS. 3.

Pro *laborat* Hebr. est עמל *amal*, id est laborat anxiè & molestè; Græcè μοχθεῖ, id est affligitur, in ærumnis agit, vitam ærumnosam ducit. Labor ergo hic laboriosam tam actionem quàm passionem, omnemque dolorem, afflictionem, ærumnamsiue corporis, siue animi significat. Sensus ergo est q. d. Homo laborat assiduè, & fatigat se, milléque curis & ærumnis affligit, sed in vanum & frustra: quia omni suo labore, cura & afflictione nihil acquirit nisi vanitatem, puta vanas opes, honores, delitias, quæ ocyssimè in fumum abeunt & euanescunt. Vnde Hebr. est. *Quid residuum, vel superstes homini in omni labore suo quo laborat sub sole?* Septuag. Vatic. *Quid superest homini in omni labore suo?* Complut. verò, & S. Ambros. in Psalm. 118. serm 12. *Qua abundantia homini in omni labore suo?* Syrus: *Qua vtilitas filio hominis in omni labore suo?* Arabicus: *Qua præstantia homini in omni labore suo?* Aquila & Symmach. τί πλέον, id est, *Quid plus est homini*, vel *quid magis est homini?* Pagnin. *Qua vtilitas homini?* Alij, *Quid reliquum post laborem? quid pramij? quid mercedis? quid magnum? quid amplum? quid excellens refert homo ex omni labore suo quo laborat*, & velut in pistrino assiduè se defatigat? Chaldæus Paraphrastes: *Nam quid tandem reliquum est homini, postquam è vita discessit ex omnibus studijs suis, qua eum sub sole in hac vita occupatum tenuerunt, prætor studium legis, aliquando futuris sæculis diligentia sua à Domino præmium ferat?* Hebr. enim יתרון *itron* variæ amplæque significationis est: vnde significat *amplius, reliquum, superstes, superabundans, exuperans, excellens, præstans, mercedem, præmium*, &c. Tigurina: *Quantum* (quantulum, quam modicum, vile & exiguum)

exiguum) *enim homini reliquum est post omnem laborem, quem perfert sub sole.*

τὸ enim & *nam*, vt habet Chald. non est in Hebr. Septuag. & Vulgata, sed intelligitur. Dat enim causam cur omnia sint vanitas vanitatum, id est mera vanitas, quia scilicet ex omni labore & studio, quod ea anxiè & laboriosè prosequitur homo, nihil fructus refert nisi vanitatem, fumum & nihilum. Hugo Victor. verò censet hoc versu esse illationem ex præcedenti, q.d. *Si omnia vanitati subiecta sunt, opera hominum à vanitate aliena esse quomodo possunt? Si quod Deus creauit* (vanitas est) *quomodo nō multò magis quod homo facit?* Hinc patet hæc verba non esse impiorum negantium animæ immortalitatem, resurrectionem, & futura bonorum præmia, vt quidam autumat; sed esse ipsius Salomonis, vti S. Hieron. & cæteri omnes asseuerant, ipsumque loqui de labore hominum, qui rebus terrenis vanisque inhiant; hic enim vniuersus vanus est; non verò de labore Sanctorum, qui student pietati, virtuti & cultui Dei, Hic enim non vanus, sed verus vtilisque est, quia parit æternam gloriam, iuxta illod: *Non sunt condigna passiones* (quas tum patiendo, tum agendo & laborando subimus pro Deo) *huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis.* 2. Cor 4

Exposit. 1. *τὸ ampl⁹.* Igitur Hebr. *sitron* Græcum *περισσεία*, Latinum *amplius* multa notant, & multipliciter accipi possunt. Primò simpliciter & genoinè, q.d. quid post laborem contiouum, grauem & molestum homini amplius superest, nisi vanitas vanitatum, puta exiguum lucrum quod citò consumitur & euanescit? Erras ô miser homuncio, erras qui labore te defatigas & discrucias, qoasi magna lucra relaturus, cum non nisi vanitatem sis reportaturus. C
a Ita Hugo & Dion.

Secundò neruosius alij *τὸ amplius* referunt ad laborem; q.d. Quid ex labore suo amplius habet homo, subaudi quàm ipsum laborem, q. d. Ex labore nil acquirit homo nisi laborem, indéq; defatigationem dolores, & cruciatus, qua in re homo miserior & stolidior est cæteris animantibus & creaturis, quæ minùs laborant & suauiùs viuunt, cum homo plus laboret & ærumnosius viuat. Aues enim non serunt, neque metunt, sed grana ab agricolis seminata colligunt, indeque lætæ victitant, canunt laudantque Deum: boues, oues, equi cibo illaborato, puta gramine quod sponte terra germinat, pascuntur. At homo noctu diúque laborat, séque euiscerat ac mille curis discruciat, vt se, vxorem & filios alat: & tamen post omnes hosce labores & sollicitudines, vix D quicquam præter necessarium victum & vestitum acquirit. Adde, opes & honores quos acquirit, sæpe tot curis & molestiis esse permixtos, vt magis labores sint & dolores quàm honores & voluptates. Audi Senecam de breuitate vitæ c 2. *Quàm multis graues sunt diuitiæ? quàm multorum eloquentia quotidiana, ostentandi ingenij specie sanguinem educit? quàm multi continuis voluptatibus pallent; quàm multis nihil liberi relinquit circumfusus clientium populus?* Idipsum repræsentat illa inter onus & honorem non tam allusio vocis, quàm rei ipsius expressa veritas. Vt enim S. Isidor. dixit lib. 1. c. 26. *Honor ex onere venit, aut potius de honore onus.*

3 Tertiò *τὸ amplius* accipias pro mercede, q. d. ex omni labore quid mercedis refert homo? vtique exiguum vel nihil, q. d. Salomon: Appello citóque vos ô mortales ad rationes accepti & expensi supputandas. A Expendistis tot annos maximis in laboribus ruralibus, fabrilibus, mercatoriis, quam ex omnibus mercedem tantis laboribus parem accepistis? vtique nullam: labor enim superat omnem fructum quem percepistis. Huc facit illud Prouerb. 11. 18. *Impius facit opus instabile* (Hebr. *opus vel laborem mendacij*, id est vanum, mendacem & fallacem, quia sterilem & inutilem) *seminanti autem iustitiam merces fidelis.* 4

Quartò *τὸ amplius* & Hebr. *itron* accipias pro vtilitate, commodo & emolumento, q. d. *quid amplius*, id est qoid vtilitatis consecuti estis ex omni labore vestro? vtique parum. Laborastis vt asini, & vix obolos aliquot comparastis. Vnde Isidorus Clarius vertit: *Quem stabilem fructum referet homo, etiamsi multis modis se torqueat in hoc, vt fructum aliquem inueniat?* Ita S. Gregor. Neocæs. B Hugo. Victor. & alij. 5

Quintò potest *τὸ amplius* accipi non vt aduerbium, sed vt nomen (tale enim est Hebr. *itron*) comparatiuum significans *præ cæteris amplum, excellens & præstans*, q.d. Quid amplum, magnum & præstans è tot tantisque laboribus retulistis? vtique nihil, sed viles & exiles dumtaxat nummos vel fructus. Vnde Arabicus vertit, *Quæ præstantia*, siue *quæ virtus*, aut *quod beneficium vel munus?* S. Ambros. in Psal. 118. serm. 12. & S. August. 20. Ciuit. c. 3. *Quæ abundantia homini?*

Sic *amplius* pro amplo & præstanti sumitur Matth. 5. 47. *Si salutaueritis fratres vestros tantùm, quid amplius facitis?* Hoc est vt Vatab. *Quid eximium facitis?* Et Rom. 3. 1. *Quid amplius Iudæo?* id est vt Tigur. *In quo præcellat Iudæus?* S. Chrysost & Theod. *Quid honorificentius Iudæo?* Et 1. Thess. 5. 12. *Vt noueritis eos qui laborant inter vos, vt habeatis illos abundantius*, id est vt Ambrosiaster: *Vt illos habeatis summum honorem* Tigur. *Summopere in pretio.* Theod. *Plurimi eos facite.*

Nota *τὸ de vniuerso labore suo*, q.d. *Homo nascitur ad laborem*, sicut *auis ad volatum*, vt ait Iob c 5. Sed ipse sibi hunc laborem aggrauat & multiplicat sine fine, ex auaritia & cupiditate. Eundem augent filij, amici, inimici, multáque alia quæ fuse recenset. Eccles. c 40. 1. & seq. *Occupatio* (molestia & labor molestissimus) inquit, *magna creata est omnibus hominibus, iugum graue super filios Adam à die exitus de ventre matris eorum, vsque in diem sepulturæ in matrem omnium.* Vniuersus hic amplusque labor amplum exposcit præmium. Sed in cassum; quia vile & exiguum ei redditur. Vide ibi dicta. Si quotidianæ occupationes quas Eccles. ibidem recenset, irascendi, contendendi, tumultuandi, fluctuandi, timendi nullum hominem non malè habent, neque non acriter pungunt; Quantum putas excruciabunt vanissimorum hominum mentes pertinacissimæ aliæ, atqoe grauissimæ iræ, conteotiones tumultus; fluctuationes, timores & labores verè sui illorum proprij, verè sua vanitate & culpa, nulla vera honestáue causa suscepti. Ita Pineda.

Sextò *τὸ amplius* & Hebr. *isthron* significat residuum, siue id quod post laborem remanet & superest, q. d. quantulum est quod post tantos labores remanet & superest? vtiqoe exiguum, & 6 modicæ durationis paruíqoe æui & temporis, quia labor durat vsque ad senectam, imò per totam hominis vitam; quid ergo post eum in vita remanet quietis, recreationis & gaudij? vtique

perparum vel nihil; imò omne illud rursum in laborem & dolorem desinit, sicque omne vitæ huius melin amarum fel vertitur.

Hæc sententia vera est in vita, verior in morte, verissima post mortem. In vita enim post labores parum vel nihil remanet, quia totam vitam occupant labores, mordaces curæ, & dolores, vt omnem penè ab ea quietem & gaudium excludant.

In morte verior est, quia in morte cum vita finitur omne vitæ gaudium. Vnde illud: *Dormierunt somnum suum, & nihil inuenerunt omnes viri diuitiarum in manibus suis.* Psal. 74.6.

Post mortem verissima, quia vani impiique homines, qui in hac vita vanitati vanisque cupiditatibus seruierunt, laborarunt, sudarunt, in inferno videbunt se omni suo labore & sudore, nonaliud sibi comparasse, quàm ignes & tormenta gehennæ. Vnde illa eorum lamentabilis & inconsolabilis vox. *Ergo errauimus à via veritatis*, &c. *& lassati sumus in via iniquitatis & perditionis, & ambulauimus vias difficiles: viam autem Domini ignorauimus: quid nobis profuit superbia, aut diuitiarum iactantia quid contulit nobis? transierunt omnia illa tanquam vmbra*, &c. Sapien. 5. 6. Hic ille Sarcasmus, siue hostilis irrisio impiorum apud Isaiam c. 50. 11. *Ecce vos omnes accendentes ignem, accincti flammis ambulate in lumine ignis vestri, & in flammis quas succendistis: De manu mea factum est hoc vobis, in doloribus dormietis.* Vide ibi dicta.

Sub sole qui...

Resp. 1. *Quo laborat sub sole.* Primò q. d. Ego Salomon mentem eleuans ad cœlum, ibique supra solem, vel in sole spiritu meipsum constituens, indéque in terram despectans, omnes homines, hominumque labores, occupationes & studia, video omnia esse vana, nulliusque vtilitatis & fructus; quare eorum misereor, & miseratione cordis tactus eis inclamo! O miseri mortales: video opera vestra, vestras fabricas, vestras vrbes, prouincias, regna, imò totam terram esse instar puncti & centri, si cum vasta cœlorum amplitudine conferatur: video vos velut formicas discurrere, laborare, satagere, vt granula pauca conuehatis & in futuram ætatem recondatis. Video vos hac in re omnem vitam insumere: Omnibus ergo & singulis inclamo: *Vanitas vanitatum & omnia vanitas*, vanum est omne in quo laboratis, vani omnes labores vestri, in vanum consumitis vires vestras: quia ex omni labore vestro nil nisi alimoniam modicam consequemini, quam sine labore habent aues, oues & boues.

2 Secundò propriè τὸ *sub sole*, significat solem esse laboris moderatorem, dum oriens excitat hominem ad laborem, occidens ad quietem; dum laborantibus lumen & quasi facem præfert, dum eos suo assiduo & velocissimo motu ad motum & laborem extimulat. Sol enim singulis horis conficit vnum millionem & centum quadraginta millia milliarium, vti ostendi Genes. 1. v. 14. imò quotidie sol circuit totum cœli ambitum. Hinc illud Psal. 103. 22. *Ortus est sol*, &c. *exibit homo ad opus suum, & ad operationem suam vsque ad vesperam.* Sol ergo laboris est index, symbolum, stimulus & exemplum. Hugo de Sancto Victore verò censet τὸ *sub sole* dici ad contemptum, & irrisionem vani & miseri laboris hominum, qui luce solis arcetur, & ea finiente sistere cogatur: *Considerauit Ecclesiastes*, inquit, *quàm abiecta & misera sit mortalium conditio, qui in terra superficie quasi vermes quidam vana curiositate reptantes, subito lumine desuper infuso quasi ad illusionem excitantur captare quod vani appetunt, & eodem post modicum subtracto subita rursum cæcitate obuoluuntur, & nequaquam vltra in effectum prodire possunt.*

Tertiò τὸ *sub sole* notat nil amplius habere laborantes ab otiosis, quia sub sole omnes relicta præsenti vita communem mortem subimus. Vnde Seneca Epist. 91. *Impares*, inquit, *nascimur, pares morimur.* 3

Quartò, Hugo: *sub sole*, inquit, id est sub tempore: Sol enim suo motu describit dies, annos & tempora, q. d. Vanus est labor hominis, quo laborat tempori, cum natus sit vt laboret, & viuat æternitati. Ita Hugo vterque, scilicet Carensis siue Cardinalis, & Victorinus. Addit Carensis: *Sub sole*, inquit, *quasi luce, non duce.* 4

Quintò & maximè τὸ *sub sole*, notat tum locum laboris hominum, qui est sub sole in terra; tum materiam laboris, quæ sunt res terrenæ, idcoque viles & vanæ; tum finem laboris hominum terrigenarum: Hi enim sub sole vanè laborant vt subsolaria & sublunaria, id est terrena & caduca bona conquirant. Quare τὸ *sub sole* innuit quærendos homini esse labores, qui supra solem durent, & beent laborantem in cœlo, inquit Olympiod. Mundanus ergo, vanus & impius homo laborat sub sole, sibique parat mortem & gehennam: pius verò laborat supra solem, quia virtutum opera & merita conquirit, quibus viuat Deo, ab eoque donetur cœlo & vita æterna. Vnde S. Greg. Thaumat. hunc versum sic paraphrasticè vertit: *Neque enim facilè quis vel vnam aliquam reconsebit vtilitatem conciunatam ex omnibus, quæ homines super terram reptantes tanto corporum animorumque molimine parturiunt. Et licet in his temporalibus efficiant nihil, sed magis ab eis vincantur & fatigentur; ad contemplanda tamen super cœlestia generosiores mentis oculos attollere nolunt.* 5. Et genuine.

Opera ergo alia fiunt supra solem, alia sub sole: quæ ex gratia fiunt, opera inquam spiritus, supra solem sunt; quia non læduntur à temporis edacitate, & in cœlum empyreum æuumque felix & perenne operantem deducunt; quæ verò à carne prodeunt, sub sole fiunt, cum à solis conuersionibus atque annorum temporumque rubigine caro, terrenæque res absumantur & consumantur. Omnia ergo sub sole sunt vanitas: Proinde super solem, ait Paulinus Epist. 4. *Est veritas: Ita & qui in veritate consistunt, etsi intra mundum venant habitatione corporea, tamen supra mundum sunt conuersatione cœlesti, & astrorum choros, vel cælorum polos, euolantes spiritu scandunt & supernodant, celsioresque elementis agunt, non subditi rebus ac vsibus elementorum; sed affixa in Christo vita superiores mundo fiunt, manentes in eo qui est super omnia Deus benedictus in sæcula.*

Huc accedit Aben Ezra: *Corpus inquit & corporeus labor est sub sole, & animus sine spiritus eiusque labor est supra solem, quia à Deo originem habet, & ad eum redit.* Et Auctor Catenæ Græc. *Si labor*, inquit, *is qui sub sole est, inutilis est, supra solem labores mittere oportebat; illo enim penetrant virtutum actiones.*

Denique noster Pineda τὸ *sub sole*, inquit, Antithesim habet cum homine, qui solus, *sub sole* videtur non esse, vtpote quem Deus iusserit erectos ad sidera, & super sidera vultus tollere; ac minimè pronum, intentumque nunquam esse sublunaribus

naribus subsolaribusue. Ergo indignum prorsus, vt hominis labor, oculi, intentio ad ea quæ inferiora sunt sese abiiciant; cùm humanæ & liberæ hominis actiones neque à sole; neque ab hoc cælo pendeant, sintque ipsis cælestibus influxibus superiores ac nobiliores. Neque indignum tantùm, sed miserum etiam; nam laboris in res sublunares impensi præmium, sequi non potest animum hunc in regionem superam euolantem. Ergo videmur quasi de cælo audire Ecclesiastæ vocem hanc: Miseri mortui, *qui* non *in Domino moriuntur*, quorum est inanis labor: *opera enim illorum* non *sequuntur illos.* Apoc. 14.

Mysticè S. Ambros. in Psal. 118. Octonario 12. *Sancti*, ait, *spiritualibus semper intendunt, & vitæ æterna profutura vel cognoscere gestiunt, vel docere. Vnde Ecclesiastes ait: Quæ abundantia homini in omni labore suo, quo laborat sub sole, id est quæ abundantia spiritali homini laboranti sub sole iustitia? & subiecit: Generatio vadit & generatio venit: Vadit generatio, quia diuites eguerunt & esurierunt. Qui ante abundabant gratia* (Iudæi) *propter perfidiam suam egere cœperunt. Qui autem pauperes erant populi nationum, iam per fidem saciantur & abundant, sicut scriptum est: Edent pauperes & saturabuntur.* Psal 21.

Vers. 4. *Generatio præterit & generatio aduenit: terra autem in æternum stat.* Hebr. *Sæculum vadens & sæculum veniens; & terra in æternum stans.* Septuag. *Generatio vadit vel proficiscitur, & generatio venit: & terra in sæculum stat.* Symmach. *αἰώνιος*, id est, *est æterna.* Syrus: *Generatio abit & generatio venit; & terra in æternum stans.* Arabicus: *Generatio discedit & generatio venit: & terra in æternum est*

Explicat & probat id quod dixit v. præcedenti, *sub sole* nil homini esse residui ex omni labore suo, ex eo quòd generatio vna præterit cũ suo labore laborisque fructibus, & generatio noua aduenit, quæ pari modo mox præteribit: terram autem eandem semper manere, vt generationes hasce sibi assiduè succedentes ipsa constanter in se recipiat. (Sensus 1. genuinus.) Terra enim est quasi centrum, quod continet & sustinet tàm homines quàm elementa, cælos, totumque vniuersum: quare circa hoc centrum immobile mouentur & gyrant assiduè, tam hominum generationes & tempora, sæculáque sibi continuò succedentia, quàm sol & cæli, etiam venti & flumina, ac res vniuersæ vt v. sequent. explicat. Omnia enim hæc eo tendunt, vt vanitatem rerum terrenarum hominumque in iis laborantium ostendant ex continua vtrorumque mutatione, circulatione & successione, qua vna prætereunte & occidente aduenit oriturque altera in terra & circa terram, quam vbi res ortæ contigerint mox voluuntur & abeunt, nouæque oriuntur pari celeritate voluendæ, & mox abituræ: quare in terra nil oritur noui, quod curiosi homines quærunt, sed idem est semper rerum hominumque sibi succedentium circuitus & circulus. Ita S. Hieron. *Quid est vanius*, inquit, *hac vanitate, vt aliis morientibus nascantur alij, & homo nunquam permaneat? cum tamen terra, quæ propter hominem facta est, in æternum stet.* Et Nyssenus: (Terra est q. arena puerorum.) *Omne studium*, inquit, *quod versatur in ijs, quæ ad vitam pertinent, est planè puerorum ludus in arena* (hæc est terra) *in quo quæ ex ijs, quæ fiunt capitur oblectatio, simul desinit cum studio, quod ponitur in ijs quæ facta sunt. Nam simulatque cœpit mouere arena, simul circumfluens nullum relinquit vestigium eorum, quæ fuerunt elaborata. Hoc est humana vita; Arena est ambitio, arena est potentia, arena diuitia, arena est quicquid est, & in ijs vanè laborantes infantiles animæ*, &c. Cum verò *arenam* dicimus, intelligere quoque licet terram esse perpetuum quoddam theatrum, in quo peragitur fabula vanitatis dicente Apostolo: *Spectaculum facti sumus mundo & Angelis & hominibus.* 1. Corint. 4. 9.

Pro *Spectaculum* Græcè est θέατρον, id est, *theatrum facti sumus*: In theatro spectamur, in theatro huius mũdi comœdiam, imò tragœdiam vitæ nostræ quasi personati histriones agimus. Histriones enim, siue personæ comicæ & tragicæ sunt Imperatores, Reges, Principes, voluptuarij, epulones, diuites, mercatores, egeni & mendici, viduæ, pupilli, orphani, Domini, serui, milites, imbelles, pueri, senes, vlcerosus Lazarus, auarus epulo, sapientes, stulti, improbi & vanissimi mundanæ felicitatis sectatores. Hoc est quod ad mundi fugam adhortans Apostolus ait: *Præterit enim figura huius mundi.* 1. Corint. 7. 31 q. d. Mundus non habet rem, sed figuram & vmbram. Vide ibi dicta.

Secundò, S. Gregor. Thaumaturgus hoc versu 2
& sequenti censet notari breuitatem vitæ humanæ, ideoque hunc versum censet pendere à præcedenti, vnde vtrumque Paraphrasticè vertit: *Quid*, inquit, *est quod homines super terram reptantes, tanto corporum animorumque molimine parturiunt, atque ad cælestia mentis oculos attollere nolunt: Atqui interim generatio præterit & generatio aduenit, hoc est transeunt anni tempora, transeunt & anni.* q. d. Abeunt & recedunt non modò priuati homines, sed integræ generationes: & terra quidem velut hæres, superstes est vniuersarum hominis facultatum, suppellectilisq; pretiosissimæ, nam abeunte homine ipsa superstat humanæ vitæ spoliis onusta.

Ex aduerso. Franc. Vallesius Sacr. Philosoph. c. 62. censet hic significari generationum perpetuitatem, per circulationem, qua in orbem eunt & redeunt. Hoc inquit, quod Ecclesiastes obseruauit nihil aliud est, quàm quod Arist. in duobus vltimis capitibus secundi de ortu & interitu disertè tradidit, puta circularem esse rerum omnium mutationem, & hinc pendere mundi æternitatem, quia scilicet, sola mutatio circularis potest esse perpetua. Partes ergo mundi quæ per se sunt perpetuæ, vt solem & alia corpora cælestia, nullam mutationem substantiæ subire, sed circulo volui, accedereque & recedere eadem numero semper redeuntia: quæ verò corruptibilia sunt, fieri semper ex seipsis, circulo nascentia & intereuntia numero semper alia, sed specie eadem; vt ex aëre fit aqua, & ex aqua aër. Hunc generationum abeuntium & redeuntium circulum, quo mundus seruatur, innuit Ecclesiastes dicens: *Generatio præterit & generatio aduenit.* Ita Vallesius. Verùm error est contra fidem, dicere generationum successionem fore æternam.

Tertiò, Lyran Titelm. & alij hæc referunt ad 3
difficultatem scientiarum, quæ nascitur ex difficultate rerum cognoscendarum, eo quòd instabiles perpetuò gyrent, itaque fugiant stabilem oculi aciem mentisque contemplationem: talis enim est perpetua generationum, id est rerum generabilium & corruptibilium mutatio, alternatio &

viciſſitudo: talis quoque eſt ſolis circulatio, ventorumque flatus, fluminum curſus, quaſi hæc omnia ſpectent ad illud. v. 8. *Cuncta res difficiles: non poteſt eas homo explicare ſermone.* Ideo inquit Lyranus, fit mentio geoerationis prætereuntis, id eſt breuiſſimè labentis vitæ mortalium, vt cum vita breuis ſit, ars verò longa, excludat hominem à perfecta acquiſitione ſcientiarum. Ergo hæc ſententia ſimilis, aut ferè eadem eſt cum illa Sap. 9. 16. *Difficile æſtimamus quæ in terra ſunt; & quæ in proſpectu ſunt, inuenimus cum labore; quæ autem in cælis ſunt, quis inueſtigabit?*

4 Quartò, Olympiodorus cenſet terram hic induci vt quaſi teſtis, imò quaſi magiſter homine ſtabilior & ſapientior redarguat hominum vanitatem, inconſtantiam & improbitatem. Sic enim explicat: *Quid homines laboratis circa terrena, quando ipſa terra, ſenſu carens elementum, in longinquum tempus perdurat: vos autem ſecundùm generationem peritis? & terra quidem in æternum ſtat accuſatrix veſtri effecta, in qua nefaria opera perpetraſtis.*

Sic & Salonius. Accedit & Hugo Victor *Quid eſt quod terra ſtat? Perſeuerat in eo quod facta eſt; ſeruat naturam ſuam: conditionem ſuam non deſerit: quod accepit, hoc retinet incorruptum. Quare igitur & tu non ſtetiſti in eo, quod factus es ſuper terram?* Et rurſum: *Auſculta homo & erubeſce. Terra ſtat, & tu ſtare non potes?* Et Nyſſenus: *Ne ſis terra magis inanimis: ne ſis iis quæ ſenſu carent inſipientior.* S. Hieron. quoque & Albin. *Quid,* inquiunt, *hac vanius vanitate, quam terram manere, quæ hominum cauſa facta eſt, & ipſum hominem terræ dominum in puluerem repentè diſſolui?* Igitur cenſent hi Auctores terram hîc induci, vt ex ea diſcamus rectè viuendi modum, ſcilicet vt ex eius firmitate diſcamus in agendo, & patiendo firmitatem & conſtantiam. Item ex eius vilitate humilitatem, ſcilicet quod Adam factus dictuſq; ſit ab Adama, id eſt homo ab humo, terrigena à terra, iuxta illud Eccleſiæ in die Cinerum: *Memento homo quia puluis es, & in puluerem reuerteris,* quod petitum eſt ex Geneſ. 3. v. 19. Rurſum terra hîc obiicitur vt palæſtra, in qua velut ſtadiodromi decurrimus ad metam, & velut athletæ certamus pro præmio. Sic ergo curramus, ſic certemus vt comprehendamus.

5 Quintò, alii cenſent vanitatis demonſtrationem hîc peti à ſimilitudine terræ, ſolis, ventorum & fluminum q. d. Sicut terra eundem ſemper tenet locum, ac ſol, venti & flumina eundem ſemper tenent curſum; ſic homines eundem ſeruant ſemper vanitatis tenorem & curſum. Sicut enim generatio præterita præteriit, & euanuit; ſic & præſens & futura præteribit & euaneſcet; vt ex hominibus qui fuerunt & tranſierunt, iudicium facere poſſis de præſentibus & futuris, ſcilicet quod ſimili modo tranſibunt & morientur. Aut vt Rupertus, q. d. Vani & dementes ſunt labores, quos homines auari in comparanda terra impendunt, cum tot generationibus prætereuntibus & aduenientibus, hîc terra ſemper maneat, nec ab vllo tolli ſibique appropriari poſſit.

6 Sextò, nonnulli magis appoſitè cenſent terram, ſolem, ventos, flumina hîc induci, vt probent id quod dicitur v. 10. nihil noui fieri ſub ſole, ſed omnia in orbem ire & redire, ad retundendam hominum nouitati & nouis inhiantium curioſitatem, quæ vna in hominibus vanitatis pars eſt non minima. Huc accedit noſter Pineda, qui ſic exponit, q. d. Nihil ô homo ex tuo tibi labore, peruenturum amplius, poteris ex rebus aliis natura conſtantibus intelligere. Nunquid habet generatio adueniens, quod generatio præterita non habuerit? Quid iuuenis putat ſe inuenturum, quod ſenes non fuerint experti? Eadem terra, eadem vitæ ſemita calcatur omnibus; nam terra in æternum ſtat: ſol ad occaſum continenter currit anhelans. quid hodie inuenit denuò, quod heri non habuerit? Idem hemiſphærium occumbens deſerit, idem inuenit renaſcens. Vel hac ratione: Nihil magnum ſub ſole: quippe ex nulla re ſubſolari retulit beatitudinem generatio præterita, ſicut neque referet generatio adueniens: non ex fluminum aqua, non ex terra; ergo cùm nihil ſub ſole nouum, nihilo plus erunt beati futuri homines, quam fuerunt præteriti. Nec dicas: plus laborabo, & ſic amplius quàm illi fructus percipiã, quia eædem tibi, ſiue multum ſiue parum laboranti, vitæ leges ſuſtinendæ ſunt; eadem quæ aliis tui tibi laboris merces percipienda: Idem ortus & occaſus tibi expectandus eſt.

Anagog.

Anagogicè S. Gregor. in Pſal. 5. Pœniten. ad illa. *In generatione & generationem anni tui. Generatio,* inquit, *vadit & generatio venit, terra autem in æternum ſtat. Hæc eſt namque inſtabilis vita iſtius permutatio, vt decedentibus aliis alii ſuccedant, quibus poſtmodum ſimili modo deficientibus, alii non æquali conditione oriantur. Ex quibus tamen omnibus, quæ in ſæculo fuerunt, vel futuræ ſunt generationibus, vna illa & diuina generatio perficitur, quæ in æternum claritatis Dei conſortio perfruetur. In hac itaq; annos, id eſt æternitatem Dei permanſuram dicit Propheta; tunc videlicet, cum generatio quæ præcedit & quæ ſequitur vna facta fuerit nouiſſima vtpote morte deſtructa, quæ antequam in victoria abſorbeatur nihil ſtabile, nihil ſolidum, nihil dimittit illæſum.* Sic & R. Iſaac. in Midras *Cohelet,* id eſt in expoſitione Eccleſiaſtis, ad hunc verſum: *Generatio vadit & generatio venit, terra autem in æternum ſtat; hoc eſt,* inquit, *Regnum hoc ingreditur, & regnum hoc egreditur: Iſrael autem permanet. Et hoc eſt: Terra autem in æternum manet.* Qui enim ſunt veri Iſraëlitæ, id eſt Sancti dominantes Deo, vocantur terra, ob ſtabilitatem & beatam æternitatem, qua in cælo perfruentur. Ita Galatin. lib. 8. de Arcanis fidei c. 23.

Allegor.

Alleg. Generatio Iudæorum præteriit, generatio Chriſtianorum aduenit; terra autem, id eſt Eccleſia in æternum ſtat, quia eadem eſt Eccleſia vetus & noua, ob eandem fidem eundémque Dei cultum. Ita S. Hieron. & Orig. in Pſal. 89. 1. Generatio quoque tyrãnorum & perſecutorum, præteriit: huic ſucceſſit generatio Arrianorum & hæreticorum; ſed contra omnes immota perſiſtit terra, id eſt Eccleſia.

Tropol.

Tropol. Nonnulli hîc referunt ad generationem & genera vitiorum, quorum perſonas & laruas ſucceſſiue induit homo. Nam vt ait S. Hieron. Epiſt. 18. ad Mareellam: *Nunc ira perſonam leonis nobis imponit, nunc cura ſuperflua in annos plurimos duratura præcogitat: lætamur ad nummum, amiſſo obolo contriſtamur,* &c. *Cum enim ad imaginem Dei conditi ſimus, ex vitio noſtro perſonas nobis plurimas ſuperinducimus: & quomodo in theatralibus ſcenis vnus atque idem hiſtrio nunc Herculem robuſtus oſtendit, nunc mollis in Venerem frangitur, nunc tremulus in Cybelem; ita & nos*

tot

tot habemus personarum similitudines, quot peccata.

Rursum generatio veteris hominis præterit, & generatio noui aduenit per baptismum & pœnitentiam; itaque, Terra, id est anima in virtute fundata persistit, & permanet, adeoque beata æternitate donatur. Denique generatio laborum præterit, generatio præmiorum aduenit in cælo, quæ est terra viuentium, ideoque in æternum stat eius felicitas & gloria.

Ex omnibus hisce expositionibus, illa quam primo loco posui maximè genuina & literalis videtur; Proximè enim attingit scopum & finem Ecclesiastis, qui est ostendere omnia sub sole esse vana, ex eo quod omnia sint circulantia, eantque in orbem & abeant. Hoc enim significat τὸ *generatio præterit & generatio aduenit*, q.d. Generationes sæculorum omnium gyrant euntque in circulum, quia generatio generationi succedit continuò, sicut pars posterior circuli priori continua serie succedit. Sicut ergo posterior pars circuli dum voluitur extendit priorem, sic posterior generatio excludit quamlibet antecedentẽ. Causam subijcit dicens: *Terra autem in æternum stat*, q.d. Terra est quasi centrum huius gyrationis & circuli; circa illam enim gyrant assiduè omnes generationes, reuolutiones & successiones sæculorum. Sicut ergo centrum in circulo immotum sit oportet: in centro enim figitur vnus pes circini, & alter deinde pes in orbem circa centrum actus describit circulum: sic in rota axis, qui est quasi centrum, immotus consistat oportet, vt circa eum rota rotari possit. Pari modo terra, quæ huius circuli & gyrationis generationum est centrum, immota stet oportet, vt in ea & circa eam gyrationes hæ assiduè continuari & perpetuari queant: præsertim quia terra materiam, & causam gyrationibus & generationibus hisce suppeditat. Omnia enim ex terra generantur, Ipsa rursum generationem plantarum, animalium, hominum prætereuntem in se recipit. Omnia enim corpora dum moriuntur, in terram ex qua orta sunt, velut in matrem suam redeunt, vt ex ea noua generatio nouatum plantarum, animalium, hominum assiduè germinare & procreari possit, dum ipsa pluuiis irrigatur & solis radiis calefit, itaque fœcunda & fertilis efficitur Quare terra similis est arbori, quæ vt ait Plinius lib. 16. c. 20. & 21. *cum semper retineat comam, eadem tamen folia non durant, sed subnascentibus alijs arescunt vetera*: Simili enim modo in terra subnascentibus alijs hominibus & animalibus, veteres arescunt & moriuntur. Et hoc innuit vox *generatio*: quicquid enim est generabile, idem est & corruptibile. Quæ enim generantur oriuntur & crescunt, deinde decrescunt, senescunt & occiduot, iuxta illud Sap. 5. 13 *Nos nati continuò desiuimus esse.* Hinc collige vanos homines esse, qui vano & corruptibili mundo incubant, vtpote qui vniuersos eorum labores & fructus absumit & corrumpit; perinde ac stolida est columba, nec habet cor, vt ait Osee c. 7. v. 11. quæ cum videat oua & pullos ex nido suo semper auferri, quotidie tamen in nouis ibidem ponendis laborat.

Terra similis arbori.

Ex hoc deinde velut principio colligit Ecclesiastes v. 10. nihil sub sole esse nouum; sed omnia pari modo gyrare, & tempore sibi à Deo præstituto oriri & occidere, itéque in orbem & abire. Vnde vers. 11. concludit: *Non est piorum memoria, sed nec eorum quæ postea futura sunt erit recordatio apud eos, qui futuri sunt in nouissimo.* Nunc singula verba ad incudem reuocemus, & penitius examinemus.

Generatio, Hebr. est דור *dor*, a דור *dur*, id est duro, moror, vitam duco, item peregrinor, habito: quare *dor* idem est quod *duratio*, sæculum, peregrinatio, generatio, ætas, tempus vitæ quo homo peregrinatur in mundo. Hinc secundò per Metonymiam *dor*, id est generatio & sæculum, significat homines illa ætate & sæculo viuentes: Item omnia, quæ illo sæculo oriuntur, accidunt, & occiduot. Noster aptè vertit generationem, vt notet rerum sublunarium tum corruptionem: quicquid enim generatur, idem corrumpitur, vti iam dixi: tum circulationem; generationes enim rerum quotannis cum sole innouantur, vaduntq; in orbem. Denique vnius generatio est alterius corruptio, ac viceuersa vnius corruptio est alterius generatio, vt ait Aristot. Hinc Forerius in c. 38. Isaiæ ad illa, *Generatio mea ablata est*, Hebr. *dor*, id est *generatio*, deriuat à nomine דור *dor*, id est sphæra, circulus, pila: vnde *dor* inquit seriem vitæ significat; nam reuolutionem quasi sphæricam notat: Nostra autem vita tota in reuolutionibus & in vicissitudinibus consistit in c. 53. Isaiæ v. 8. *dor* inquit, Hebræis ætatem seu sæculum notat à volubilitate, quòd ætas ætati & sæculum sæculo succedat, vt circulum videatur efficere. Nam vt ait S. August in Psal. 38. ad illa: *Notum fac mihi Domine finem meum, & numerum dierum meorum, qui est*; non sunt, sed transeunt dies nostri, *& momentis transuolantibus cuncta rapiuntur.*

Heb. dor quid?

Præterit Hebr. est הולך *holech*, id est vadit, ambulat; septuag. πορεύεται, id est *proficiscitur*, q.d. In hoc mundo non sumus consistentes, sed ambulantes & viatores: assiduè enim proficiscimur tendimusque ad mortem, ac per eam ad immortalitatem. Hinc Arabicus: *discedit*. Syrus. *abit*. Alij, *transit*, *labitur*. q.d. humana & terrena cuncta accelerant iter, proficiscuntur, & quasi quopiam auolare velint, inducta iam pedibus talaria nectunt, abeunt, discedunt. Noster appositè vertit *præterit*: scilicet instar peregrini, qui terras perambulat, obit, relinquit & præterit. Omnes enim in hac vita peregrini sumus, & peregrinamur à Domino, vt ait Apost. atque *præterit figura huius mundi*, vti paulo ante dixi: quia mundus non habet substantiam consistentem, sed figuram prætereuntem & vmbram fugacem, iuxta illud Poëtæ Christiani: *Præterit vna dies, nescitur origo secundi.*

Et Cicero libro de Senectute: *Ætas præterita* ait, *quamuis longa, cum effluxisset, nulla consolatione permulcere posset stultam senectutem*; quia vt ait ibidem: *Tempus præteritum nunquam reuertitur.*

Et Virgil. 8. Æneid. *O mihi præteritos referat si Iupiter annos. Terra autem in æternum stat*) Nonnulli per terram hic, æquè ac Genes. 1. accipiunt materiam primam quæ eadem stat, id est substat rerum formis & generationibus tam prætereuntibus, quàm aduenientibus. Ita Alex. Alensis, Bonau. & Albertus. Verùm hoc symbolum & mysticum est. Constat enim ad literam per terram elementum terræ significari. Pro *æternum* Hebr. est עולם *olā* (vnde Latinũ *olim*) id est sæcu-

[A] lum, æternum; ac subinde non æternum absolutè, sed respectiuè, adeóque longum dumtaxat tempus significat. Vnde nonnulli sic explicant: *Terra in æternum stat*, id est stabit tamdiu, quamdiu eam incolent homines, quamdiu viuent in ea mortales. Sic Horat. air lib. 1. Epist. 10.

Seruiet æternum, quia parue nesciet vti.

Sæculum autem, ait Varro, *spatium centum annorum* (vnde ludi sæculares) *ita dictum à sene, quod hoc sit spatium senescendorum hominum.* Æternum tamen hic absolutè accipi potest. Terra enim in æternum stabit. Ita S. Thomas 1. part quæst 10. art. 3. *Æternitas*, inquit, *verè & propriè in solo* Deo *est, quia æternitas immutabilitatem consequitur, vt ex dictis patet. Solus autem Deus est omnino immutabilis. Secundùm tamen quòd aliqua ab ipso immutabilitatem percipiunt, secundùm hoc aliqua eius æternitatem participant: quædam ergo quantum ad hoc immutabilitatem sortiuntur à Deo, quòd nunquam esse desinunt, & secundùm hoc dicitur* [B] *Eccles. 1. de terra, quod in æternum stat: & sic æternitas angelis attribui potest, secundùm illud* Psal. *illuminans tu mirabiliter à montibus æternis.*

Pro *stat* Hebr. est עמד *amad*, id est, stat, permanet perseuerat, firma & stabilis est instar עמוד *ammud*, id est columnæ quæ stat sub domo, illámque fulcit & sustentat. Sic enim terra velut columna, ac velut centrum sustinet omnes elementorum & cælorum orbes, totúmque vniuersum.

Rursum huic loco propriè congruit *terra stat*, inquit Hugo Victor. *Vt venientes mittat, pertranseuntes portet, discedentes recipiat.* Salonius vero: *Terra stat*, inquit *accusatrix vestri effecta, in qua nefaria opera perpetrastis.* In die enim iudicij terra quasi testis, muta voce accusabit impios coram Christo Iudice, ac vindictam de eis [C] exposcet, quod se puram à Deo creatam suis sceleribus polluerint, maculauerint, violauerint. Vnde illud Psal 49. 4. *Aduocabit cælum desursum, & terram discernere populum suum.* Hinc Moses cælum & terram in testes vocat sancitæ à Deo legis, & ab impiis violatæ. *Audite cæli* inquit, *quæ loquor, audiat terra verba oris mei.* Deuter. 32. 1. Vide ibi dicta. Hinc Chald. hoc mysticè sic vertit: *Dixit Salomon Rex in spiritu Prophetiæ: Generatio bona iustorum abijt de hoc sæculo, propter peccata generationis pessimæ impiorum, qui facturi sunt post eos: Terra autem in sæculum sæculorum stat, vt sustineat vltionem eorum, quæ ventura sunt in sæculo propter peccata filiorum hominum.*

Terra accusabit impios.

Hinc patet perperam nonnullos Iudæos censuisse, τὸ *stat* significare terræ æternitatem, quòd illa increata sit & steterit ab æterno; quos [D] recenset & refutat R. Moses lib. 2. Doctoris dubiorum c. 29. stare enim significat permanere, quòd scilicet terra postquam à Deo creata est, perstat in æternum.

Igitur τὸ *Terra in æternum stat*, significat primò, terram à sui creatione semper durasse, durare, & duraturam in æternum, cum generationes hominum, animalium, rerumque omnium non durent, sed vna prætereunte altera & altera continuò succedat. Hæc enim est Antithesis inter generationes & terram, quòd hæc perduret, illæ verò abeant & in terram redeant. Ideo enim terra durat, vt generationum harum sibi assiduè succedentium sit mater, materia,

Terra in æternum stat.

[1]

[A] locus, receptaculum, & causa efficiens, dum plantis, animalibus & hominibus veteribus emorientibus, noua germinat & producit. Omnia enim hæc sunt proles, fœtus & filij Terræ, ideoque inter se congeneres & quasi fratres, vtpote terrigenæ ex eadem matre, scilicet terra geniti, quæ magna hominis est vilitas & humiliatio. Hinc Empedocles dixit, terram & aquam esse materiam generabilium corporum, vt farinam & aquam: aërem verò & ignem efficientia magis quam accipientia esse, & vires præstare magis quàm corpora rebus generandis. Vnde de ijs subijcit Salomon: *Oritur sol & occidit*, &c. *Lustrans in circuitu pergit spiritus.* Solis enim assecla est calor & ignis.

Huc facit expositio Catenæ patrum Græc quæ hic Romæ extat in Biblioth. Sfortiana, vbi eam vidi & legi quæ sic habet: *Quæ à Deo facta sunt* [B] *eadem manent vt sunt; è terra nasci, in terram abire, eandem stare terram, solem vniuersam terram circumeuntem, rursus in eundem terminum recurrere, &c. at in humanis sermonibus nugarum multum, vtilitatis nihil reperitur.*

Terra ergo est velut stadium mouentium & currentium, ideóque Hebr. dicitur ארץ *ereis*, à רוץ *ruit*, id est currere (quod Italicè dicitur *ruzzolare*) eo quod ad ipsam fixam & stabilem currant & ferantur vniuersa, tanquam in centrum & quietam sedem, ipsáque sit velut stadium, in quo decurrunt ab ortu ad occasum homines, æquè ac animalia resque vniuersæ. Terra igitur in æternum stat, id est durat & permanet, nec præterit vti prætereunt generationes sæculorum, de quibus dixit: *Generatio præterit, generatio aduenit.* Hisce enim terram, vtpote permanentem opponit dicens: *Terra autem in* [C] *æternum stat*, id est permanet & consistit, nec circa cæli orbes rotatur vt sol, de quo per antithesim subdit: *Oritur sol*, vnde Nazianz. orat. 4. *Terra* inquit *est quasi hypostasis generationum sibi succedentium*, quia ijs substat, eásque fouet & sustentat. Et Origen. Hom. 14. in Numer. ait Angelos promouere animalium natiuitates, virgultorum & plantarum incremeota, quasi communes terræ mundique aurigas.

Hinc secundò τὸ *stat* significat terram non moueri, sed firmam & immotam consistere contra veteres quosdam philosophos, qoi censuerunt cælum quiescere & terram moueri, [a] quæ teste Cicerone lib. 2. Academ. quæst. & Plutar. lib. 2. de placitis Philos. c. 13. & 15. fuit olim sententia Nicetæ Syracusij, Cleantis, Samij, Ecphanti Pythagorici, Heracliti Pontici, ac hoc sæculo Nicolai Coperni- [D] ci, Hinc plures philosophi censuerere Lunam esse solidam, in eáque habitare homines. Audi Macrobium lib. 1. in somnium Scipionis: *Denique illam* (Lunam) *ætheream terram Physici vocauerunt, & habitatores eius lunares populos nuncupauerunt, quod ita esse plurimis argumentis docuerunt.* Et Plato in Conuiuio, Lunam vocat cælum terrestre, & terram cælestem. Audi & Lactant. lib. 3. de falsa Sapieotia c. 22. *Xenophanes dixit intra concauum lunæ sitam esse aliam terram, & ibi aliud genus hominum simili modo viuere, quo nos in hac terra viuimus. Habent igitur illi Lunatici homines alteram lunam, quæ illis nocturnum lumen exhibeat, sicut*

Terram rotari multi censuerunt.

A *hac exhibet nobis. Et fortasse noster hic orbis alterius inferioris terra luna sit. Fuisse Seneca inter Stoicos ait, qui deliberaret, vtrùmne soli quoque suos populos daret, &c. Sed credo calor deterrebat, ne tantam multitudinem periculo* (cōbustionis à Sole) *committeret.* Hucusque Lactant. Edidit nuper ad hanc sententiam propugnandam opus de magnete Guliel. Gilbertus, Anglus & Medicus Londioensis, vbi libr. 6. probare contendit terram esse velut ingeotem magnetem, qui oon tantùm polos cæli respiciat, sed & proprios habeat polos, circa quos rotetur quotidie & circumagatur 24. horarum spatio, idque ad sui commo-

Eorum argumenta.

dum, vt scilicet diuersos cæli siderumque aspe-
ctus, & influxus ad rerum generationes opportu-
nos recipiat. Rationes eius friuolæ sunt, scili-
1 cet prima, qnod omnis generatio, inquit, non
tam ex quiete quàm ex motu fiat, sine quo vniuer-
2 sa rerū natura torpesceret. Secūda, quòd vires solis B
& lunæ geoerationes efficiant: moueri ergo & ro-
tari debet terra, vt illis se opponat, itaque eorum
influxus hauriat & suscipiat. Tertia, petitur ex
3 terræ motibus, quos crebro experimur: illi enim
videntur promanare ex interiore terræ motu, qui
totius terrestris globi spiritus commouet & exci-
tat. Quarta, quod animalia ipsa non viuant sine
4 motu cordis, arteriarumque motione & agita-
tione perenni: ergo & terra viuentium geni-
trix, similes motus & agitationes habeat opor-
tet.

Refelluntur.

Verùm hæc sententia repugnat non solùm Philosophiæ, sed & sacræ Scripturæ, quæ hoc loco aliisque asserit terram stare, firmamque & immotam consistere. vt Psalm. 93. 2. *Et enim firmauit orbem terræ, qui non commouebitur.* Iosue cap. 10. 12. imperans soli vt sisteret, & à motu quiesceret: C *Sol* ait *contra Gabaon ne mouearis, & luna contra vallem Aialon: steteruntque sol & luna.* Sol ergo mouetur, non terra. Eccles. 48. 26. *In diebus ipsius retro rediit sol, & addidit regi* (Ezechiæ) *vitam,* puta qnindecim annos vitæ. Baruch. 3. 32. *Qui* (Deus) *præparauit eam* (terram) *in æterno tempore*, hoc est qui fuodauit (hoc enim significat Hebr. כּוּן *con*, id est præparare) terram vt duret in æternum. Psal. 23. 2. *Quia ipse super maria fundauit eam*, scilicet terram. Psalm. 67. 69. *Et ædificauit sicut vnicornis sanctificium suum in terra, quam fundauit in sæcula.* Psal. 118. 90. *Fundasti terram & permanet.* Similia sunt Prouerb. 3. 19. Isaiæ Siv. 13. & 16. Iob 38. v. 4. 6. & 38. Huc facit quod S. Dionys. Areopag Epist. Ad Polycarpum, narrat in ecclypsi, quæ cōtigit in Christi Passione, lunam in plenilunio expositam soli; illi- D co ad solem regressam se interposuisse inter solem & terram, itaque fecisse ecclypsin. Denique congregatio Cardinalium sub Paulo V. anno Christi 1616. die quiota Martij, præsente Card. Bellarmino, ex hoc Salomoois loco damnauit Copernici seotentiam, quæ docet terram moueri.

Terram rotari multa censuerunt.

Ad 1. Ad primum respondetur terram non torpere, quia assiduè ab agricolis colitur, subigitur, aratur, sarritur, &c. vt fruges & fructus proferat. Omitto ventorum flatus ac alterationes caloris & frigoris, siccitatis & humoris, quos per quatuor anni tempora assiduè suscipit terra: Alteratio enim est species motus, qui terram torpere non sinit.

A Ad secundum resp solem & lunam moueri, vt terræ quiescenti influxus suos ad generationem necessarios imprimant. Causa enim efficiens accedere solet ad materiam, non materia ad causam efficientem. Agricola enim vadit ad agrum, non ager ad agricolam: Faber vadit ad ferrum, non ferrum ad fabrum. *Ad* 2.

Ad tertiùm resp. terræ motus non oriri ex motu naturali terræ, sed ex ventis & exhalationibus intra terræ viscera inclusis, qui dum erumpere & sursum ascendere volunt, eam succutiunt vt exitum quærant. *Ad* 3.

Ad quartum respondetur, animalia habere animam, ideóque egere cordis & arteriarum agitatione & pulsu: terram autem esse inanimem, ideóque ijs non egere, imò ea habere non posse. Qui enim hæc terræ dat, animam quoque illi det B oportet. Pluta vide apud nostrum Christ. Clauium in sphæra. Vide & quæ de terra dixi Genes. 1. v. 1. Denique audi S. Gregor. Thaumaturgum, qui paraphrasticè vertens, & hunc versum cum sequ. de sole, ventis & fluminibus connectens, & ex ijs causas cur terra stet ita paucis assignat, v. 7. *Res ipsa*, inquit, *rectè comparantur fluxui torrentium, qui in immensum maris profundum ingenti strepitu incidunt. Sunt tamen, quæ eadem manent semper, qualia sunt nasci è tellure, verti in terram, eandem perpetuò consistere terram; solem cum totam terram circumeat, perfecto circulo ad eandem recurrere exitus sui metam; item flare ventos, totque ac tantos amnes se in pontum effundere, ventosque irruentes neque cogere illum suos egredi fines, neque ipsos suis aberrare legibus. Et ea quidem vti conducibilia nostra huic vitæ, sic fiero congruebat.* C *Ad* 4.

Rursum τὸ, *Terra in æternum stat*, significat 3
terram non super aquas stare & fluitare, vti censuere nonnulli Philosophi & Theologi, sed sub ijs stare firmamque consistere. Nam Thales qui post Dauidem 500. ferè annis floruit sub Cyro: *Iudicauit*, ait Seoeca libr. 6. Natura, quæst. c. 5. *totam terram subiecto humore portari, innatare & sustineri velut aliquod grande nauigium his aquis, quas premit.* Et alij apud Plutarch. libr. 3. de Placit. Phil. cap. 15. censent, *terram aquis innatare instar platani foliorum, aut asserum, ideoque moueri.* Horum opinionem secuti sunt S. Athanas. orat. contra idola, S. Clemens libr. 8. Recognit. S. Chrysost. in Psalm. 533. S Hilar. in Psalm. 135. Euseb. in Psal. 23. Procop in Genes. cap. 1. Porrò Anaximenes, ait Plutar. censuit *terram vectari* D *aëre* cui incumbit, idque verisimile esse innuunt S. Basil. Ambros. & Damasc. qui idipsum colligunt ex illo Iob 26. 6. *Qui appendit terram super nihilum.*

Verùm vtrumque confutat hic Salomon. τὸ, enim *stat*, significat terram firmam consistere, & substare aquis, aëri, cæterisque elementis & cælis velut basin & centrum vniuersi.

Ratio à priori est triplex, iuxta tria genera causarum; Materialis enim causa stationis & immobilitatis terræ est, ipsa eius opacitas, densitas & grauitas, quæ exigit infimum mundi locum, vt cælis & elementis cæteris magis diaphanis, & leuibus subsit & substet. Omnia enim grauia teodunt deorsum, sicut leuia sursum. Quod ergo grauissimum est inter elementa, infimum poscit locum;

Immobilitatis terræ causa Materialis.

Grauissima autem est terra. Finalis est duplex. [Finalis duplex.] Prior, vt terra sit quasi centrum elementorum, cælorum & vniuersi: centrum enim debet esse in medio & imo circuli, vt æquè distet à singulis circuli partibus. Rursum centrum in circulo est immotum: sic terra in medio mundi est immota: si enim ipsa moueretur, suumque centrum mutaret, totus mundus pariter excentricaretur, extraque suum locum moueretur.

Posterior est, vt terra substet hominibus, animalibus & plantis, eorumque generationibus prætereuntibus & aduenientibus; hinc eadem firmaque consistat oportet. B. Alcuinus, siue Albinus Flaccus Præceptor Caroli Magni, disput. cum Pipino Caroli filio: *Quid*, inquit est *Terra? mater crescentium, nutrix viuentium, cellarium vitæ, deuoratrix omnium.* [Efficiens.] Causa efficiens est ipse Deus, creator & conseruator vniuersi, qui velut [B] Athlas mundum in vacuo siue nihilo sustinet, atque in mundi medio terram velut pilam in aëre pendulam, sine vlla basi aut fulcro stabilem firmamque sustentat. Hoc est quod ait Psaltes Psal. 133. *Qui fundauit terram super stabilitatem suam.* Aquila & Symmach. *Super sedem suam.* S. Hieron. & Chald. *Super basin suam*, melius alij, *super locum suum stabilem*, vt scilicet in centro suo stabilis & firma consistat. Vnde S. Iustin. quæst. 130. ad Orthodoxos: *Sustinent*, inquit, *cælum aqua, aquas terra, terram diuinus nutus.* Sic & S Basil. homil 1. Hexam & ex eo S. Ambros. lib. 1. Hexam. c. 6. quem audi: *Voluntate Dei immobilis manet, & stat in sæculum terra secundùm Ecclesiastæ sententiam: & voluntate Dei mouetur & nutat. Non ergo fundamentis suis nixa subsistit, nec* [C] *fulcris suis stabilis perseuerat; sed Dominus statuit eam, & fundamento voluntatis suæ continet, quia in manu eius sunt omnes fines terræ.*

[Theologica.] Causa symbolica & theologica est, quòd terra sit sedes Dei, imò scabellum pedum Dei; decet ergo eam esse immotam, vtpote quæ sit thronus gloriæ, & scabellum immobilis & firmissimæ diuinitatis. Eadē de causa cælum empyreum est immobile, quia ipsum est thronus gloriæ, in quo considet, & beatis se ostendit Deus. Decet enim tam thronum, quàm scabellum throni diuini esse immobile, vt Deum immobilem & iudicem quietissimum repræsentet. Atque hac ratione mundus, siue vniuersum est immobile, ideoque æternum, quia partes eius extremæ, putà summa & infima, sunt immobiles, esto inter has medij orbes cælorum & elementorum rotentur ad tempus, propter vsum hominum & animalium. Hoc est quod [D] ait Deus Isaiæ 66. 1. *Hæc dicit Dominus: Cælum est sedes mea, terra autem scabellum pedum meorum. Quæ est ista domus, quam ædificabitis mihi, & quis est ille locus quietis meæ?* Isaiam secutus Orpheus apud Clem. Alex lib. 6. stromat. ita de Deo canit:

Ipse autē in magno constans & firmus Olympo est:
Aureus huic thronus est, pedibus subnixaq; terra.

Ridiculum est quod de Philistion & Manete refert. S. Epiphan. hæres. 66. contra Manichæos: Philistione, inquit, Humeriferum (Deum) confingens, docet eum humero gestare vniuersam terram, & per triginta annos lassato humero, in alterum humerum transferre, indéque terræ motus fieri. Addit simile de Manete parente Manichæorum: Luna, inquit Manes, augescit & decrescit ac deficit, dum impletur ab animis eorum, [A] qui in cognitione incredulitatis ipsius moriuntur. Deinde easdem animas à Luna minore scapha deuehi dicit, & in Solem assumi, atque in beatorum sæculum deponi. Hę Epiphanis fuere fabulæ, Manetis, & Philistionis.

Porrò huic stationi & quieti terræ non officit terræ motus, quem subinde experimur, imò ipse confirmat id quod dixit, scilicet terram immotam consistere ex Dei voluntate & sustentatione. Inde enim sequitur, Deum ad nutum, vt suam potentiam, vel indignationem in terrigenas ostendat, eosque sui metu percellat, terram ad tempus aliquod concutere, adeóque subinde totam terram quassare, eamque è centro suo conuellere, vtì accidisse in terræ motu qui accidit in Passione Christi, ad ostendendam indignationem necis Christi filij Dei, censent Didymus in Catena Græca in [B] cap. 9. Iob, & alij, idque confirmant ex illo Iob 9. vers. 6. *Qui commouet terram de loco suo, & columnæ eius concutiuntur.* Et ex Ecclesi. c. 16. 18. & Psal. 17. 8. &c.

Rursum graues Philosophi & Theologi censent huic stationi, siue consistentiæ terræ non officere motum trepidationis, [Motus librationis terræ vnde?] quo eruditi Mathematici opinantur moueri, siue librari terram propter inæqualitatem partium eius magis minúsque grauium, ob summum æquilibrium centri; quia hic motus tam lentus & exiguus est, vt ab hominibus sentiri nequeat. Sicut ergo libra censetur eodem loco consistere, etiamsi eius lances librentur, & ex inæqualitate ponderis nunc ascendant, nunc descendant, quia eo non obstante libra situm locumque non mutat; sic multò magis terra stat & consistit eodem loco, etiamsi [C] modicè libretur. Imò eius consistentia, inquiunt, in hac libratione consistit, sicut libræ consistentia in libratione lancium consistit. Hoc vt intelligas, scito triplex in terra esse centrum, [Triplex terræ centrum.] Primùm rotunditatis terræ, quod est punctum medium in rotundo terræ globo, sicut centrum est punctum medium in circulo. Secundum centrum est grauitatis terræ, quòd est punctum in medio terræ, à quo omnes circumiectę partes terræ æqualiter quoad grauitatem distant, ita vt centrum non magis accedat ad partem vnam, quæ leuior sit quàm altera; sed præcisè in grauitatis, partiumque æquè grauium sit medio. Tertiùm est centrum totius vniuersi, quod est punctum in medio terræ æqualiter distans ab omnibus partibus peripheriæ, siue circuli & circumferentiæ cælorum. Hæc autem tria centra subinde reipsa [D] sunt diuersa, & loco sitúque à se inuicem distant, esto centrum grauitatis terræ semper nitatur, & tendat ad centrum totius vniuersi, vt sit in imo siue infimo mundi loco; hunc enim velut sibi proprium appetit & exposcit. Ratio ergo iam dictæ librationis terræ (æquè ac libræ) est inæqualitas ponderum, quæ nunc in vna lance vel parte terræ, nunc in alia maiora sunt, ideóque nunc hanc, nunc illam partem degrauant, & impellunt ad centrum vniuersi, siue ad punctum medium vniuersi, quod ab omnibus peripheriæ cælorum partibus æqualiter distat. Ad hoc enim mundi centrum sua grauitate feruntur omnia grauia, totáque terra. Quare differt, ac subinde loco sitúque distat, vti iam dixi, centrum rotunditatis terræ à centro grauitatis terræ, à quo omnes partes terræ

quoad grauitatem æqualiter distat: centrum enim grauitatis terræ est, vel esse apperit centrum mundi: centrum autem rotunditatis terræ, est punctum medium terræ, quod nonnihil à centro grauitatis terræ, & consequenter à centro mundi distare videtur: quia terra in vna parte grauior est quam in altera, habet enim plura onera & pondera, vt montes, rupes mare, &c. in vna parte quàm in altera, imò sæpe noua pondera accedunt vni parti non alteri, vt cum mare in æstu vnam partem terræ deserit & ad alteram fluit, eamque occupat & degrauat, ideoque tunc mutatur aliquatenus centrum grauitatis terræ, ac consequenter mouetur & libratur terra motu trepidationis, quo sese agitat & librat, donec hoc nouum centrum grauitatis suę mouendo se cocat, & quiescat in centro totius vniuersi. Hoc enim ceorrum vniuersi præcisè est punctum medium totius mundi, quod æqualiter ab omnibus orbium cælestium circumferentiæ partibus, velut centrum in circulo æqualiter distat: vnde ad illud, Omnia grauia tendunt, præsertim terra terræque partes omnes. Quocirca nonnulli insignes Mathematici censent, hanc terræ librationem esse veram causam æstus maris (non verò motum lunæ, vtpotè quæ noctu longissimè abest, estque in alio hemisphærio, ita vt cum terra inter eam & mare interiecta sit, non videatur luna in mare posse agere, & causare æstum maris) dum enim libratur terra, mare ad partem terræ in libratione humiliorem, vtpote ceotro viciniorem fluit & accurrit, & quia in libratione nunc vna pars terræ est humilior, nunc altera, idcirco mare in æstu ad vnam partem terræ fluit, in reciprocatione verò æstus ad alteram.

Verùm huic sententiæ obstat, quòd hæc terræ libratio pro varietate ponderum accedentium huic parti vel illi, sit vaga & instabilis: æstus verò maris sit certus & stabilis. Addunt alij egregij Mathematici, censentque hanc fuisse causam diluuij tempore Noe, nimirum quòd Deus globum terræ tunc ita librarit, vt nunc vltra centrum vniuersi eam depresserit, nunc eam super illud eleuarit. Cum enim eam depressit, illico maria & aquæ omnes confluentes ad centrum vniuersi, operuerunt totam superiorem superficiem terræ, vtpote depressam & centro vicinam; cùm verò eam eleuauit, maria & aquæ omnes refluentes ad superficiem terræ inferiorem, vtpote centro vniuersi viciniorem eam operuerunt; itaque non simul, sed successiuè texerunt totum globum terræ, ita vt in ea successiuè submersi sint omnes homines & animantia vbiuis locorum. Nam sola pluuia 40. dierum à Deo in terram immissa, non suffecit ad eam totam operiendam, ac præsertim ad hoc, vt supra altissimos montes aqua emineret quindecim cubitis, vti dicitur Gen. 7. & 8. Verùm hoc de diluuio maiori eget examine. Cæterùm sententiam hanc de motu trepidationis terræ, ita inter alios clarè & solidè è principiis Geometriæ probare conatur noster Gabriel. Vasquez in 1. 2 tomo primo, disput. 81. cap. 3. num. 20. Pro explanatione inquit, duarum difficultatum notanda est doctrina quædam Archimedis, Mathematicorum facile principis; primùm quidem terram & omnia grauia, quæ ipsi terræ innituntur, ita efficere corpus vnum quod attinet ad grauitatem, vt ponderibus suis librentur, sicut dixit Ouid. lib. 1. Meta-

A morphoseos in principio de ipsa terra: *Ponderibus librata suis*. Terram autem & cætera grauia, quæ terræ innituntur, ita grauitate sua tendere, & appetere coniungi centro indiuiduo magnitudinis totius mundi, vt quamuis alteri corpori graui innitantur, & ab eo detineantur, ne penetrent & coniungantur cum centro, sua tamen grauitate perpetuò ad hoc conentur, ac proinde imprimát corpori sibi subiecto impetum, quo nitatur deorsum tendere, ac corpus sibi subiectum impellere, vt sibi ipsis cedat loco, quousque deorsum adeo se deprimant, vt sint coniuncta cétro magnitudinis mundi. Neque verò hoc solùm efficit vnū corpus in aliud, quo impeditur & detinetur, verùm etiam partes eiusdem corporis inuicem conantur, & se mutuo impellunt impetumque imprimunt versus

B centrum mundi Id quod in ipsa aqua cōspicimus, cum gutta aliqua in puluerem cadit; omnes enim eius partes in modum orbis se cōtrahunt & comprimunt. Deinde ex eodem notandum est, terram ita esse in cētro vniuersi, vt nullo corpore nitatur, sed ponderibus suis ita ęquè libretur, vt cētrū suę grauitatis, quod est indiuisibile, penetret centri magnitudinis totius vniuersi, nec vltra tēdere possit, sed ibi necesse sit quiescere. Nā si hoc modo nō quiesceret, ascenderet, & ex seipsa à centro moueretur, quod est impossibile Centrum quidem magnitudinis vniuersi, est pūctum indiuisibile æquè distans ab vltima superficie circuli, & orbis supremi ex omni parte: centrum autem grauitatis ipsius terræ est indiuisibile illud, à quo si ducantur lineæ ad totam peripheriam ipsius terræ per lineam rec-

C ctam, est æquale pondus ex vtraq; parte. Et hoc centrū in omni corpore graui necesse est reperiri. Cum igitur hoc punctū. quod est centrū grauitatis terræ, penetrat punctum magnitudinis totius mūdi, terra quiescit. Cumq; hoc centrū grauitatis latitudinem non habeat, sed re ipsa indiuisibile sit, sequitur si ex vna parte terræ grauitas magis ponderet, mutari centrū grauitatis, & ita terram in eo statu quo antea erat, non quiescere. Nā impossibile est terrā quiescere, nisi punctum centri suæ grauitatis penetret, & respondeat pūcto totius orbis; alioquin sursū maneret. Sursum enim esse idē est, quod supra centrū magnitudinis vniuersi quiescere; mutato igitur cētro grauitatis, quantūuis parua mutatio sit, terra mouebitur motu quodā trepida-

D tionis, vt aliud punctū grauitatis respōdeat, & penetret punctū totius orbis, & ita rursus ponderib' suis æquè ex omni parte librata quiescat. Porrò grauitas terrę ex vna parte potest magis pōderare, cū antea non magis ponderaret, quam ex alia, vel quia ipsa ex illa parte grauior reddatur natiua sua grauitate per Physicā aliquā mutationē, vel quia ei adiungatur corpus aliquod; nā corpus illud innixū terræ grauitat supra ipsā, eiq; impetū imprimit, sicut & partes ipsius terræ sibi ipsis innitūtur, & impetū imprimunt. Quare ex eo quod aliquod corpus ex vna parte terræ coniungatur, mutabitur centrū grauitatis, & sequetur motus trepidationis in terra, vt diximus; & eo magis corpus illud ex illa parte pōderabit, quo maiorē impetum imprimet terræ; atq; idcirco pars illa terræ magis tūc grauitabit, ac consequenter pro eo tēpore maiori motu trepidationis terra mouebitur; quia centrum suæ grauitatis longiùs distabit à centro mundi, ideóq; ad illud omni nisu tendet, vt in illo quasi vltimo suo totiusque mundi centro conquiescat Ita Vasquez geometricè & præcisè.

Verùm hæc inæqualitas ponderum, & consequenter inæqualitas grauitatis laterum terræ, tam modica est, si cum tam vasta terræ mole & globo comparetur, vt imperceptibilis & insensibilis sit. Deus enim ita aquam terræ opposuit, vt terra in omni sua parte æquale quasi sustineat habeatque pondus, quare motus hic librationis & trepidationis terræ, si quis est, adeo modicus est, vt insensibilis sit. Quocirca Physicè loquendo, idem est centrum rotunditatis terræ cum centro grauitatis terræ, ac consequenter vtrumque coit & consistit in centro totius vniuersi, vt proinde verè dicat hic Sapiens: *Terra autem in æternum stat*; vti eruditè docet noster Christ. Clauius in cap. 1. Sphæræ.

Physicè trinũ terræ centrum est vnum & idem.

Tropol. Nyssenus homil. 1. sic exponit q. d. *Estote stabiles & immobiles*. 1. Corinth. 15. 58. *In te inconcussa maneat temperantia, firma fides, immutabilis charitas, stabilis & immobilis in omni* B *bono statio, sic vt quæ est in te terra stet in æternum. Si quis autem auarus pluribus diuitijs inhiat, & quasi mare quoddam immensam expandens cupiditatem, lucris non potest satiari, is ad mare quod hic est aspiciens, morbum curet*; vt sicut mare omnes fluminum aquas recipiens non redundat, quia eas rursum ferat per vapores, vel per fontes & flumina emittit: Sic pariter diues opes & lucra, quibus abundat, in pauperes effundat.

Tropol. Terra ergo docet hominem constantiam & perseuerantiam in bono, contra omnes generationes persecutorum: Hæ enim prætereunt, esto vna alteri succedat, vt hac ratione homo fidelis constanter teneat æternitatis, ad quam aspirat (cuius pariter symbolum est terra) imaginem, iuxta illud Sancti Bernardi: Si in prosperis non extollaris, neque in aduersis deprimaris, sed eandem animi constantiam tenoremque tenueris, eris quandam Æternitatis tenens imaginem. Idem S. Bernard. serm. 2 de Sancto Petro & Paulo: *Moses*, Deuter. 32 *de quibusdam ait: vtinam saperent, & intelligerent, ac nouissima prouiderent. In quibus vtique verbis tria nobis video commendari, sapientiam, intelligentiam, prouidentiam. Arbitror sanè tribus eas assignari posse temporibus, vt æternitatis quadam imago reformari videatur in nobis, præsentia moderantibus per sapientiam, præterita per intelligentiam diiudicantibus, nouissima prouidentibus ad cautelam.*

Allegor. Allegor. Ergo terra repræsentat Ecclesiam in persecutionibus; Tropolog. animam sanctam in tentationibus constantem. Anag. Ecclesiam triũphantem & constanti æternitate perfruentem, iuxta illud Psaltis: *Credo videre bona Domini in terra viuentium*. Terra enim morientium est palæstra certantium, terra viuentium est regnum Sanctorum, ait S. August. *In terra morientium spes mea Deus, in terra viuentium, portio mea Deus*, ait idem in Psal. 103.

Rursum terra in æternum stans est Beata Virgo Maria, quæ semper in gratia stetit, adeòque Christo vsque ad crucem & mortem astitit, atque omnibus se inuocantibus ope sua semper assistit. Ita S Aug. lib. 1. de Genesi contra Manich. c. 4. *Fons*, inquit, *ascendebat de terra, & irrigabat omnem faciem terræ, id est dignitas terræ, Mater Domini Virgo Maria rectissimè accipitur, quam irrigauit Spiritus Sanctus, qui fontis & aqua nomine in Euangelio significatur, vt qualis de limo terra, talis homo ille fieret, qui constitutus est in paradiso, vt operaretur ibi* A *& custodiret, id est in voluntate patris, vt eam impleret atque seruaret.*

Oritur sol, & occidit, & ad locum suum reuertitur: ibique renascens (Hebr & Sept. *Oriens.*) VERS. 5.

Gyrat per meridiem, & flectitur ad Aquilonem: lustrans vniuersa in circuitu pergit Spiritus, & in circulos suos reuertitur. VERS. 6.

Pro *ad locum suum reuertitur*. Hebr. est שואף *seoph*, id est anhelat, anhelus tendit, inhiat, ardenter cupit Septuag. ἕλκει, id est *trahit*. Arabicus: *trahitur*. Aquila, *aspirat* Symmach. & Theod. *recurrit*. Sol enim tanta velocitate rapitur ab ortu ad occasum, vt anhelare, & fessus anhelo spiritu ad occasum, quasi ad quietem rapi videatur, iuxta illud Psalt. 18. 7. *Exultauit vt gigas ad currendam viam: à summo cœlo egressio eius, & occursus eius vsq; ad summum eius, nec est qui abscondat*, &c. B quod ad literã de sole, Alleg de Christo & Apostolis per orbẽ euangelizando velocissimè discurrentibus, cunctosq; Dei fide illuminantibus, eiusque amore inflammantibus dicitur. Sol ergo est quasi gigas veloci cursu currens, & anhelans, ac quodammodo attrahens ventum, seu aërem præ desiderio redeundi Certè Oriente sole frigidior quam ante sentitur aura, ait noster Lorinus. Chald. vertit: *in nocte respicit, & vadit per viam abyssi, & oritur cras ab eodem loco, in quo heri ortus est.* Alius: *Abyssorum*) id est ingentium, & occultorum in aduerso nobis hemisphærio locorum apud Antipodes) *iter conficit*.

Sol in cursu anhelat.

Loquitur de motu & cursu solis non tam annuo, vt vult Theoph. Alex. Epist. 3. Paschali, quam quotidiano. S. Hieron. tamen, Hugo Victor. Bonauent Lyran Hugo Cardin. Carthusianus, Caietanus, Albinus, Thaumaturgus, Ioannes Ar- C boreus de vtroq, cursu interpretantur, tum diurno, tum annuo etiam prima verba textus, ita vt oriri sol censeatur, quando per vernale æquinoctium ingrediens ad nostrum populum consurgit; occidere, quando exiens per autumnale ad inferiora descendit: gyrare per meridiem (quæ sunt verba sequentia) quando in hyemalibus signis cõmoratur, flecti ad Aquilonem, quando in æstiuis, quæ polo boreali viciniora sunt, circumfertur.

Quæres, quorsum hic solis ortus, occasus & gyratio inducitur? Cur hic solis motus inducitur.

Primò, hæc accipias planè vt sonant, quasi significet hic Salomon, vanitatem quandam non solum terræ & terrigenis, sed & soli cœlisque inesse; vt sit argumentum à minori ad maius, q. d. Soli ipsi & cælis inest vanitas, id est instabilitas. D Omnes enim assiduè rotantur & gyrant, & velut circulantes in orbem eunt & abeunt: quanto magis ergo homo & terrena omnia sunt vana & instabilia, atque transeunt & euanescunt. Vnde Didymus & Nyssen. in Catena Græc. *Hoc*, inquiũt, *sibi vult: huius vniuersitatis naturam respiciens, siue qua in sole, siue qua in mari, siue qua in cælo sunt cõsideres, tuam ipsius naturam intelliges; nam quemadmodum solis huius, sic & naturæ nostræ suus est ortus & occasus.* RESP. 1.

Et S Hieron. *Hec autẽ*, ait, *idcirco dicit, vt doceat mutationibus temporum, & ortu occasuq; siderum humanam ætatem labi, & interire dum nescıat.*

2 Secundò, potest hic versus referri ad generationem prætereuntem & generationem venientem v. 4. vt significet rerum omnium circulationem, q. d. Omnia in mundo sunt circulantia, atque in orbem eunt & redeunt: Nihil ergo

in

in eo est fixum & stabile, cui cor affigas. Antecedens probo, quia generationes gyrant & circulares sunt, dum assiduè vna præterit altera aduenit. Sic pariter sol gyrat, dum oritur & occidit assidue, sic & venti & flumina. Atque inde concludit v. 10. nihil sub sole esse nouum, sed omnia in orbem ire & redire. Porrò sicut in generationum circulatione, terra velut earum omnium subiectum iugiter stat; sic in solis circulatione idem permanet sol, solisque motus, itus & reditus. Idem est de ventis & fluminibus, qui omnes labuntur in mare, illudque omnia excipit, nec tamen redundat.

3. Tertiò neruosiùs hic versus accipi potest, vt sicut v. præced. dedit causam materialem generationum, scilicet terram; sic hic earundem det causam efficientem, cur scilicet generationes in terra sibi assiduè succedant. Causa enim est gyratio solis, qui nunc accedens suo lumine ver & calorem, quo herbæ germinant & animalia prolificant, adducit; nunc abscedens, seque elongans hyemem affert & frigus, quo plantæ & animalia arescunt & emoriuntur. Cum enim sol motu anhelo, & irrequieto iugiter moueatur, locum mutet, hemisphærium alternet, necesse est pariter iugiter moueri res sublunares, quæ ab eo pendent, eorumque ortus & occasus alternare. Quare inconstantiæ & fugacitatis rerum terrenarum causa est inconstantia & fugacitas solis. Ita S. Hieron. Alcuinus & Nyssenus, quem audi: *Mortalium vita conteritur die diei succedente, ... nique partibus & conuersionibus, solisque cursibus certis & diffinitis, nunc antecedentibus, nunc sensim recedentibus.*

Hinc sol Hebr. & Chald. dicitur שמש *semes*, id est *minister*, quod quasi minister subseruiat Deo, & naturæ in rerum generatione, quodque nobis operantibus ministret, & quasi facem præferat.

4 Quartò, Noster Pineda hunc versum refert ad antecedentem ignorantiam humanam, quæ notatur v. 8. Ex Astronomiæ enim scientia, quæ præstantissima & iucundissima est, nil aliud certius de illa haberi potest, quàm quod sol cum cæteris sideribus oriatur & occidat, ac eosdem semper cursus repetat.

Denique Olympiod. *Certum*, inquit, *solis cursum dispositumque ostendit, vt nos ad illius contemplationem attollat, qui fabricatus est solem. Mouetur autem circulari motu, vt nonnulli arguunt ex verbis Esdræ ita dicentis: Magna est terra, & excelsum est cælum, & velox cursu est sol, & vertitur in circulo cæli, & in vna die ad locum suum reuertitur, quasi dicat: hic etiam sol quam libet magnus, ad solem iustitiæ comparatus, vanitas est. Mystico autem sensu ita intellige. Oritur sol in cordibus fidelium, dirigens adhuc proficientes ad ea quæ agenda sunt; sed & in ipsis occidit, quando altitudines sententiarum inquirunt, atque ita maius desiderium cognitionis illis accendit.*

Nota τὸ *renascens*, id est rursum oriens. Ortus enim solis videtur eiusdem natiuitas, quia sol ex aurora velut proles è matre nasci conspicitur, & à rudibus existimatur. Vnde Ænigma: *Filia sum matris, eadem mox gignitur ex me*, quod sicut dicitur de niue, quæ ex aqua gignitur & rursum in aquam resoluitur, sic etiam de sole dici potest, qui ex aurora & die nasci videtur, ac vicissim oriens auroram & diem progignit. Imò nonnulli Philosophi & Poetæ censuere, verè solem nasci

A ci ex ignitis vaporibus coëuntibus. Vnde Lucretius lib. 5. auroram & solis ortum ita pingit.

Aetheris auroram differt, & lumina pandit,
Aut quia sol idem sub terras ille reuertens
Anticipat, cælum radijs accendere tentans:
Aut quia conueniunt ignes, & semina multa
Quæ faciunt solis noua semper lumina gigni.

Sic & Epicurus censuit solem in occasu interire & in ortu renasci, teste Cleomede lib. 2.

Allegor. S. Chrysost. homil. de Futuro rom. 5. *Ortus est*, inquit nobis sol, *iustitiæ Christus, de sancta Maria secundum carnem genitus. Oriens quippe nomen est illi.* Zachar. 3. & 6. *Occidit verò quando post crucem ad inferna descendit, & ad locum suum reuertitur ipso dicente: Cum exaltatus fuero vniuersos traham ad me.* Ioann. 12. De hoc sole iustitiæ & Malachias pronunciat dicens c. 4.
Allegor.

B *In diebus illis orietur sol iustitiæ, & sanitas erit in pennis.* Vbi plura hac de re dixi. Christus ergo velut sol ortus est in natiuitate, occidit in morte, rursus ortus & velut renatus est in resurrectione, inquit Olympiodorus: Sol enim sua luce, splendore, calore, efficacia, viuificatione symbolum est Dei & Christi, vti per multas analogias ostendi Isaiæ 45. v. 1. Rursum S. Ambros. in Psal. 118. Octon. 12. *Oritur*, inquit, *sol iustis, occidit autem iniustis: oritur tranquillitati piæ mentis; occidit iracundiæ, vnde ait. Sol non occidat super iracundiam vestram: hic potest colligi, quia ijsdem oritur & occidit, quorum & vitia sepeliat, & illuminet gratiam: mortuus est enim peccato, vt Deo viueret; hoc est, peccato fuimus in illo mortui, vt Deo in perpetuum viueremus. Vide apud mysterium prannun-*

C *ciatum: Etoritur inquit, sol & occidit, & in locum suum trahit, hoc est quod ait Dominus: Cum exaltatus fuero, omnia traham ad meipsum. Traxit enim ad se omnium studia, vt vel peccata nostra crucifigeret, vel bonum ingenium ad iustitiam prouocaret. Aduerte quemadmodum trahat ad se: Pater volo vt vbi sum, & isti sint mecum. Et ad latronem ait: Hodie mecum eris in Paradiso. Aduerte quomodo omnia trahat. Exaltatus est in cruce, & totus credidit mundus.*

Tropol. licèt sol splendidissimum sit mundi astrum, *cæli oculus, temporum rector, siderum Dux, vitæ dator, animantium pater*, vt ait S. Nazian. Orat. 2. de Theol. & *expressa diuinæ bonitatis imago*, vt ait S. Dion. c. 4 de diuin nomin. tamen ille ipse vanitatis quoque est speculum & exemplum. Primò, quia instabilis est semperque rota-
Tropol.
Sol vanitatis speculum.

D tur, oritur & occidit, idque quotidie & celerrimè: nam quotidie totam terram circumit, quare ad viuum repræsentat breuitatem, ortum, occasum & interitum vitæ humanæ: sol enim continuo & velocissimo suo motu describit, definit & numerat horas, dies, menses & annos vitæ nostræ. Ita S. Hieron. Nyssen. Olymp. & alij.

Secundò, sol inconstantissimus est, dum singulis momentis locum & regionem mutat, ac vicissim singula Zodiaci signa percurrit: quare inconstantiæ humanæ est symbolum ac nominatim repræsentat inconstantiam & circumrotationem concupiscentiæ, vt habet textus Græcus Sapien. 4. 12. Ita R. Haccados apud Galatin. *Quamuis sol*, inquit, *calestesque orbes irrequietis motionibus super suos axes voluantur, nihil noui, nihil perfectionis comparant; non aliorsum qui ad suas appositiones habenas laxant, & ijsdem veluti versatili-* 2.

bus suarum concupiscentiarum axibus circumrotantur, nihil commodi bonire nancisceuntur. Natura itaque appetitienibus & animi motionibus inseruire, inutilis prorsus vanitas est.

3 Tertiò, sol subinde altissimè eleuatur, ac in meridie coruscus refulget, sed ilico descendit, lucemque & splendorem, nobis minuit, eumque planè in occasu perdit: Sic pariter homo, subinde ad altos honorum gradus, celebritatem & gloriam attollitur; sed mox verrente rota fortunæ deprimitur, ac sæpe in vita, semper in morte omne eius decus perit & occidit. Ita Nyssenus. Disce ergo à sole modestiam, ac *in die bonorum memor esto malorum, & memento paupertatis in tempore abundantia*, vt monet Ecclef. cap. 18. 25. sol enim vespere tenebras patitur, imò abscedens eas inducit. Nam vt ait Plinius lib. 2. c. 10. liquet, *non aliud esse noctem, quàm terra vmbram.* Vmbra autem & tenebræ obscuritatis, & aduersitatis sunt typus. Rursum sol interiectu lunæ patitur eclipsin, quæ defectus & infelicitatis humanæ est typus. Denique Plinius lib. 2. c. 12. *Quis ait cernens status siderum labores, non sua necessitati mortalis genitus ignoscat?*

4 Quartò, sol licet multis beneficus, aliis tamen est maleficus, quæ nimio calore arefacit & exurit; quocirca sol quo *exorte æstuauerunt, & aruerunt* bona Dei semina & virtutum germina, est diabolus eiusque tentationes, vti exponit Christus Matc. 4. v. 6. 15. & 17. ac ibidem S. Chrysost. & Nazian. orat. 1.

5 Quintò, in Hebr. repetitur *vau* conuersiuum, id est quod præterita vertit in futura. Vnde sic ex Hebræo ad verbum cum Pagnin vertas: *Et orietur sol, & ingredietur siue occidet sol*, vbi τὸ, & auxesim habet, & significat solem totum esse in eundo & redeundo, idque continuè & constanter (futurum enim Hebræis significat continuationem & constantiã) Rursum pro *reuertitur* Hebr. est *anhelat*, quæ omnia symbolicè significant hominem suis cupiditatibus abreptum, totum in eas ferri, præteritorum & futurorum oblitum, iis enim ardens, incitatissimo in eas cursu rapitur velut æstuans & anhelus. Hinc vulgus putat solẽ à bobus trahi, qui vesperi fessi & anheli, in occasu solem secum ad stabulum ducant, vt ibi simul quiescant, vti refert Plin. lib. 2. c. 98. & Seneca lib. 3. Natur. quæst. c. 26. Poëtæ verò fabulantur solem vesperè anhelum in mare se immergere, vt eo refocilletur & refrigeretur, teste Strabone lib. 1. Hinc illud Catulli l. 2. *Solis anhelantes abluit amnis* equos.

Fabulę de solis occasu.

Et illud Virg. 12. Æneid.

Orta dies, cùm primum alto se gurgite tollunt,
Solis equi lucemque elatis naribus efflant.

Et illud Boetij lib. 3. de Consol.

Cadit Hesperias Phœbus in vndas,
Sed secreto tramite rursus,
Currum solites vertit ad ortus.

Sol typus veritatis & virtutis.

Verum enim verò idem sol homini magis veritatis veræque virtutis, quàm vanitatis & vitij est schema & exemplum. Primò, quia cælestis, docet
1 hominem cælestia cogitare & amate. Secundò,
2 quia sua luce docet eum opera lucis, id est virtutis
3 operari. Ephes. 5. v. 8. Tertiò, quia ingenti sua velocitate, eaque continua & eiusdem semper tenoris, docet hominem ad labores debere esse impigrum & infatigabilem, vt in iis eodem semper te-
4 nore perduret. Quartò, quia suo calore, quo omnia viuificat, docet hominem charitarem & zelum, quo spiritu apostolico præditus omnes ad

A Dei amorem inflammet. Quintò, ab occasu rediens ad locum suum, id est orientem, *scho eph*, id est anhelat, hoc est summa auiditate, concitatione rapidissima, & ardentissimo desiderio fertur, & rapitur, anhelitu velut attracto eorum more, qui aliquò celerrimè contendunt, aut citum alicuius operis finem consequi volunt. Hic solis anhelitus docet hominem labore fessum, vires animumque meditatione & oratione, qua gratiam Dei attrahimus, innouate, vt per innouationem spiritus acuat desideria pia, nouaque opera continuè nouo animo, nouo feruore & ardore ordiatur. Vt mysticus ergo sol, nunquam Zodiacum, id est institutum tuum exeas; & per illum discurrens, omnes vitæ exemplo illuminate contendas. Iam te per orationis exercitationes, supra res corruptui obnoxias effer. Iam per honestas actiones te proximis subiice; sed postquam per aliquod tempus
B laboraueris, ad locum tuum, id est ad quietem propriæ inspectionis & emendationis reuertere. Dic animæ tuæ singulis mensibus: *Conuertere anima mea in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi.* Psal. 14. 7. Vbi nota orientem vocari, *locum suum*, quia solis proprium, siue quia in Oriente à Deo creatus est sol, vt vult Seuerianus: siue quia in Oriente oritur & quasi nascitur. Locus enim natiuita is vocatur suus & proprius. Orientem ergo vocat quasi solis & diei incunabula: siue quia sol ab Oriente declinans & occidens semper Orientem reperit, ibique renascitur: siue quia in Oriente primò se videndum exhibet, nobisque apparet pulcherrimus, scilicet roseus, auricomus & flammeus. Huc facit illud Psal. 18. quod paulò antè citaui: *Exultauit vt gigas ad currendam*
C *viam*, quod ad literam de sole dicitur; Alleg. de Christo & Apostolis. Vnde S. Gregor. Nazian. Orat. quæ est in laudem S. Basil eum soli comparans: *Laudatur*, inquit, *apud Dauidem solis pulchritudo, & magnitudo, & cursus & celeritas, & vis ac facultas: quippe qui sponsum splendere, gigantem magnitudine referat, ac longè lateque progrediendo tantum vim habeat, vt ab extremis extrema aquè collustret, nec locorum internallis ipsius feruor vllo modo minuatur. Basilio autem pulchritudo virtus fuit, magnitudo Theologia, cursus perpetua virtutis agitatio, per quotidianos ascensus ad Deum ferens; potentia, doctrina semen ac distributio. Itaque ne hoc quidem mihi dicere verendum est: in omnem terram sonum illius exiisse, atque in fines orbis terra vim illius verborum; quod de Apostolis Paulus dixit à Dauide mutuatus.*

6 Denique sol videtur quasi quidam corporum
D Deus, cùm ipse omnibus corporibus summè emineat, & cumulum omnium bonorum impertiar: hinc iure optimo vocatur (quia reuera est) fons omnis corporalis boni; quia nihil est in corporibus sibi subiectis, quod ab illo tanquam à fonte non effluat. An bonum est vita? sed sol omnia corpora vitæ capacia viuificar. An bonum est salus? sed suo motu mortalibus salutem afferr. An bonum est diuturniras? sed omnia conseruat. An bonum est augmentum? sed omnia disponit atque gubernat. An bonom est pulchritudo? sed omnia suo splendote condecorat. An bonum est voluptas? sed sua venustate oculos mirificè recreat. Dulce enim lumen, vt est apud Ecclesiasticum, & delectabile est oculis videre solem.

7 Ipse est qui terram fertilem reddit plantis, metallis, animalibus. Ipse aquam fœcundat pisci-

bus. Ipse aërem suo splendore quasi veste condecorat. Ipse lunam, stellas & omnes orbes cælestes illuminat. Denique à supremo cælorum vsque ad infima terrarum viscera, omnia suo influxu replet, fouet atque tuetur. O pulcherrima imago Christi mei! ô formosissimum vestigium ducis mei! laudo eum qui in te posuit tabernaculum suum: Glorifico eum, qui te tam decorum, tam agilem, tam fortem, tam admirabilem creauit, vt in te atque in tuis effectis suam mihi eximiam charitatem ostenderet.

Christianus sis sol mundi.

Esto & tu ô Christiane instar Christi, perinde, ac si ab eo relictus, imò factus esses sol mundi. Futurus es sol in cælo; nam *fulgebunt iusti sicut sol in regno patris eorum*. Matth. 13. *Esto ergo & sol in terra*: sol in contemplatione, sol in actione, sol in foro, sol in schola, sol in templo, sol in mensa, B sol in cubiculo, vt omnes illumines, accendas, viuifices? Hæc & plura noster Aluarez de Paz lib. 3. de Natura perfect. parte 3. cap. 28. Sic sol Orientis fuit S. Franc. Xauerius. *Gyrat per meridiem & flectitur ad Aquilonem.* Hebr. *vadens ad meridiem & circuiens ad Aquilonem.* Septuag. *vadit ad Austrum & gyrat ad Aquilonem.* Syrus: *Abit ad meridiem & circuit ad Aquilonem.* Symmach. *Vadit ad meridiem & circumit ad Boream.* Alij *Declinat, circumdat, deflectit, conuertitur ad Septentrionem.* Chald. *Vadit per omnem plagam australem in æquinoctio Aprilis & in solstitio Iunij: circuiens per gyrum pergit spiritus ad plagam Septentrionalem in æquinoctio Septembris, & in solstitio Decembris egreditur ab exitu Orientico mane, & ingreditur ad ingressum Occidentico in vespere.* Censet ergo Chald hoc versu notari quatuor C solis annique tempora, puta duplex æquinoctium, & duplex solstitium, scilicet æstiuum & Hibernum.

Nonnulli censent id dictum iuxta sententiam quorundam veterum, qui teste Arist. 2. Meteor. cap. 1. putabant totum mundum secundùm Septentrionalem partem in sublimè assurgere, secundùm Meridionalem verò demissum esse non solum in cælesti, sed etiam in terrestri globo. Quare solem terram non circum circa circuire, sed per diem meridiem dumtaxat obire, noctu verò deflectere ad Septentrionem, vt sub eius gibbo lateat & occultetur. Confirmant ex illo Isaiæ 14. *In cælum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti, in lateribus Aquilonis*, quasi scilicet Aquilo excelsior cæli pars sit. Verùm hæc omnia repugnant Astrologiæ, Theologiæ & S. Script. quæ docet orbem esse rotundum, ac proinde Septentrionem non esse al- D tiorem Australi parte, adeoque solem & cælum planè in orbem rotari, ac totum terræ globum qua quauersum circuire & circumambulare.

Rursum alij dicunt solem quotidie moueri per meridiem, cum mouetur ad meridianum; cùm enim ad eum peruenit est meridies, cùm verò eum transit ab eoque recedit, declinare videtur ad Aquilonem. Sed errant, quia aliud est meridianus, qui efficit meridiem; aliud Auster, siue plaga mundi meridionalis. Zodiacus enim obliquè & lateraliter secat meridianum inter Austrum & Aquilonem; quò fit vt sol decurrens zodiacum & transiens meridianum, nunc vergat & pergat ad meridiem, nunc ad Aquilonem, iuxta signa meridionalia vel Australia, quæ obit & per- A currit, vti ad oculum videre est in sphæra.

Sol gyrat per meridiem & Aquilonem.

Explosa ergo vtraque hac sententia, potest hic locus accipi dupliciter, scilicet primò de motu solis quotidiano, de illo enim dixit: *Oritur sol & occidit*. q. d. sol dum ab ortu mouetur in occasum, gyrat ad Austrum & flectitur ad Aquilonem: secundò de annuo. De diurno & quotidiano accipiunt S. Gregor. Thaumaturgus, Nyssen Hugo, Lyran. Valles. & Titelm De annuo. S Hieron. Olympiod Theophil Epist 3 Paschali. Caietan. Pineda & alij. Primò ergo de quotidiano sic exponit Lyran. & S. Thomas scribens in c. 37. Iob. Per Aquilonem, inquiunt, intelligit nostrum Hemisphærium, quod respicit Polum arcticum siue Septentrionalem. per Austrum verò intelligit Hemisphærium oppositum, in quo sunt Antipodes, quod respicit Polum Antarcticum siue Au- B stralem, q. d. sol oriens in nostro Hemisphærio Arctico per illud mouetur ad Austrum, id est tendit ad Hemisphærium Antarcticum, puta ad Antipodes; quò cum peruenit, rursum flectit ad Aquilonem, id est tendit reditque ad nos, nostrumque hemisphærium quod est sub polo arctico. Verùm sol gyrat propriè per meridiem in nostro hemisphærio, dum nobis exhibet horas meridianas. Meridies ergo est in nostro horizonte, & pars nostri hemisphærij: quare per meridiem non intelligit polum Antarcticum & Antipodes.

Primo quotidie.

Illis qui habitant sub Tropico Cancri

Quocirca magis præcisè & appositè respondet Francisc. Valesius de sacra Phil. cap. 62. hunc solis gyrum ab Austro in aquilonem verum esse, vereque apparere iis qui habitant sub Tropico Cancri (non verò iis qui habitant sub Æquinoctiali in sphæra recta) vti habitant Itali, Hispani, Syri & C Palæstini, apud quos hæc scripsit Salomon Illi enim cum habeant sphæram obliquam, hinc oblique eis mouetur sol gyrando ad austrum, indeque flectendo ad aquilonem. *Obliqua enim & fracta linea per austrum pergit ad Boream, & ita ad Orientem reuertitur*, ait S Hieron. Idque Valles. hac ratione Mathematica demonstrat: Nam quacumque die conuertat homo faciem ad eam partem qua oritur sol, & inde ducens per suum zenit lineam, describat circulum magnum & imaginatione secet mundum in duas partes æquales, eam mundi medietatem ad quam spectabit sua dextra vocabit meridiem, ad quam sinistra septentrionem aut aquilonem; quia habebit polum à sinistris, & à dextris meridianum motum solis: quotidie autem sol postquam gyrauerit per meridiem, intersecans illum magnum circulum (qui est linea longitudinis) flectetur ad oppositam cæli medie- D tatem; quare flectetur ad aquilonem. Intersecare autem eam lineam quotidie constat, quia sol cum fertur per æquinoctialem, describit magnum circulum: duo autem circuli magni non possunt non intersecare sese per medium: cùm verò recedere ab æquinoctiali non possit sol nisi per triginta gradus, & obliquitas sphæræ dictis in locis maior sit (quod eleuatio poli ab horizonte indicat) fit vt nunquam percurrat sol circulum, qui non intersecet circulum illum magnum, etsi non per medium & in partes æquales. Si autem intersecat, certè flectitur antequam perficiat diurnum motum ad oppositam medietatem, & quæ spectat ad aquilonem. Verissimè ergo sol ex quo nascitur gyrat per meridiem, & deflectens ad aquilonem redit in locum suum.

Causa ergo cur habitantibus sub Tropico Cancri, sol dum est in signis Borealibus videatur declinare ad Austrum, indéque reflecti ad Aquilonem, est obliquitas situs, æquè ac Zodiaci. Cum enim habitent in obliqua sphæra, hinc magis obliquum habent Zodiacum, in quo perpetuo mouetur sol, qui proinde circulando eis videtur obliquare cursum, nec directo motu sed obliquo gyrare ad Austrum, inde regyrare ad Aquilonem dum tendit ad occasum. Hanc obliquitatem innuit vox *gyrat*, & Hebr. סובב *soeb*, id est circuit. In obliquitate enim sunt gyri, flexus & circuitus, quibus sol oberrat. Cum enim Zodiacus obliquè secet æquinoctialem, æquè ac meridanum, qui meridiem nobis efficit, ita vt pars eius superior vbi nobis oritur sol, tangat Tropicum Cancri, vicináque sit circulo Arctico, qui Polum Arcticum siue Septentrionem respicit; inferior verò eius pars tangat Tropicum Capricorni, vicináque sit circulo Antarctico, qui Polum Antarcticum siue Australem respicit; Hinc fit vt sol oriens nobis in Tropico Cancri, dum est in signis Borealibus, videatur manè ferri à Septentrionali Oriente ad Meridianum, id est ad Meridiem, ac deinde declinare ad Aquilonem, vt tendat ad occasum; videatur inquam illi, qui sub verticali circulo, quem Meridianus in meridie secat, consistit facie versa ad solis ortum; idque facit tùm obliquitas situs & sphæræ, tum curuatura circuli Zodiaci & circulationis in motu solis. Hic enim post meridiem curuatur, flectiturque à meridiano & meridie, ac magis accedit vergitque ad Aquilonem, vt pergat ad occasum. Zodiacus enim, in quo per suam lineam eclypticam semper mouetur sol, à Tropico Cancri, qui respicit Septentrionem, obliquè tendit ad Æquatorem, & ad meridianum, eumque obliquè secat; quo facto obliquè regyratur & reflectitur per Aquilonem in occasum, vbi sol occidit, dum vt dixi obit signa Borealia.

Vallesio accedit noster Christoph. Clauius in sphæram Sacrobosci c. 2 pag. 145. vbi docet partē Australem & Borealem, siue meridiem & septentrionem tripliciter posse accipi respectu trium circulorum, scilicet Zodiaci, Æquatoris & Circuli Verticalis, qui scilicet vtrumque Polum ac Zenith, id est verticem capitis nostri transit, secatque hemisphærium nostrum in duas partes, Australem, quæ est ad Austrum; & Borealem, quæ ad Aquilonem vergit, atque tertia hæc acceptio Borealis & Australis valde seruit horologijs. Audi Clauium: *A tribus circulis, scilicet Zodiaco, Æquatore & Verticali propriè dicto, tripliciter sphæra ab Astronomis diuiditur in Hemisphærium Boreale & Australe*, &c. *Ex hac acceptione verticalis efficitur, vt sol in signis Borealibus decurrens, iuxta eius ortum & occasum dicatur Septentrionalis, reliquo verò diei tempore ante & post meridiem, Meridionalis vocatur.* Hunc sensum de motu solis diurno & quotidiano exigere videtur versio vulgata, quæ habet, *gyrat per meridiem*: Esto Hebr. & septuag. habeant, *vadit ad meridiem*. Vnde,

Secundo in motu anno.

Secundò potest hic locus accipi de motu solis annuo, siue de accessu & recessu solis inter Tropicos Cācri & Capricorni, vt sicut per τὸ, *sol oritur & sol occidit*, expressit motum solis diurnum, quo quotidie iuxta motum primimobilis per duodecim horas diei ab ortu fertur in occasum; ita per τὸ, *gyrat per meridiem*, vel vt Hebr. est *ad meri-*

A *diem, & flectitur ad Aquilonem*, exprimat motum solis annuum. q. d. Sol à Tropico Cancri gyrat ad Austrum & meridiem, id est ad Tropicum Capricorni, qui Australis est, quia respicit Polum Antarcticum siue meridionalem; quò cùm peruenit rursus flectitur reditque ad Aquilonem, id est ad Tropicum Cancri, qui respicit Polum Arcticum, siue Borealem & Aquilonarem. Sol enim inter hos duos Tropicos semper mouetur; cumq; vtrumque circumiuit, annuum suum cursum circulumque expleuit. Nunquam enim sol hos duos Tropicos excedit, eo quòd hi duo Tropici contineant terminentque Zodiacum, in quo semper mouetur sol. Quare sol dum est in Tropico Cancri, obit sex signa æstiualia (quæ tamen Mathematici vocant Borealia, eo quòd Polum Arcticum siue Borealem respiciant, ait Clauius in cap. 2. sphæræ pagin. 141.) quæ sunt Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo, Virgo. Arietem ingreditur in Martio, vnde 21. Martij facit æquinoctium vbique ferè terrarum. Hisce sex decursis ingreditur Tropicum Capricorni, in eoque obit sex signa hyemalia (quæ tamen Mathematici vocant Australia, eo quòd Polum Antarcticum, qui Australis est respiciant) quæ sunt Libra, Scorpius, Sagittarius, Capricornus, Aquarius, Pisces: quibus decursis, cursu annoque expleto redit ad Tropicum Cancri, eiusque sex signa æstiua iam dicta, itaque nouum ordiitur cursum & annum. Libram ingreditur sol in Septembri; vnde 21. Septembris facit Æquinoctium Autumnale. Sol igitur *gyrat per meridiem*, Hebr. *ad Meridiem*. septuag. *ad Notum*, id est ad Austrum, *& flectitur ad Aquilonem*, dum à Tropico Cancri qui Aquilonem respicit, obit semicirculum Zodiaci illi Tropico obiectum, sexque eius signa æstiualia, ac per ea decurrit tenditque ad Tropicum Capricorni: Hic enim spectat ad Austrum, id est ad Polum Antarcticum siue Australem; quò cùm peruenit rursus flectitur & regyrat ad Aquilonem, id est ad Tropicum Cancri, qui respicit Polum Arcticum siue Aquilonarem. Rursum noster Pineda τὸ *per meridiem*, quod habet vulgata, exponit q. d. A meridie vel trans meridiem, vel vltra meridiem. Fortè planius sic exponi posset: *Sol gyrat per meridiem*, id est per signa æstiualia, quæ magnum meridiem & æstum afferant, ita vt sex signa Tropici Cancri iam recensita ab Ecclesiaste vocentur meridionalia, quia æstiualia (esto à Mathematicis contrariè vocentur Borealia, qui respiciunt Polum Arcticum siue Borealem, vti paulo ante dixi) ac vice versa sex aduersa signa Capricorni vocentur ab Ecclesiaste Aquilonaria, quia hyemalia & frigida, (esto à Mathematicis vocentur Australia, eo quod Polum Antarcticum siue Australem respiciant) Hebr. enim דרום *darom*, æquè ac Latinum *Meridies*, sæpè notat plagam æstiuam & calidam; Talis enim est in meridie: Aquilo verò hyemalem & frigidam, talis enim est Aquilo.

Denique multi & graues Auctores, qui censent, mundum à Deo creatum in Septembri; tum enim tempus est fructuum, quos initio mundi creatos fuisse patet ex pomo vetito, quod comedit Adam (esto alij non minùs probabiliter censeant mundum creatum in Vere, cùm omnia florent & amœna sunt, puta 25. die Martij, quo die incarnatus & post 34. annos mortuus est Christus, vt hoc eodem die mundus à Deo

creatus, & à Christo recreatus & redemptus sit, vti dixi Genes. 1. & in Chronotaxi, quam Actis Apostol. præfixi ad annum Christi 34.) Hi inquam, qui mundum in Septembri conditum volunt, sic exponunt q. d. Sol cursum suum orditur in Septembri, ac gyrat *per meridiem*, id est decurrit per sex signa Australia Mathematicorum iam recensita, quæ sunt in Tropico Capricorni: quibus decursis *flectitur ad Aquilonem*, id est decurrit per sex signa Borealia, quæ sunt in Tropico Cancri. Hi ergo censent initium anni vulgaris primitus fuisse Septembrem, licet postea tempore Mosis Deus sanxerit vt primus mensis sit Nisan, id est Martius vel Aprilis, eo quòd ille sit Paschalis; vnde ab eo iussit Hebræos annum suum ordiri. Exodi 12. vers. 1. & seq. postea Romani secuti sunt, donec Iulius Cæsar statuit, vt annus inchoetur à Ianuario; quod in honorem natiuitatis & circumcisionis Christi secuti sunt Christiani.

Igitur hac phrasi, *gyrat per meridiem*, id est versus meridiem siue Austrum, *& flectitur ad Aquilonem*, significatur cursus solis annuus inter duos Tropicos, Cancri scilicet & Capricorni. Semper enim sol mouetur à Cancro in Capricornum, & à Capricorno in Cancrum: Ab Aquilone in Austrum, & vicissim ab Austro in Aquilonem.

Summa Ecclesiastes notat hic duplicem motum solis, scilicet primò communem & diurnum, quo motu primi mobilis quotidie mouetur ab ortu ad occasum, & inde redit ad ortum: secundò proprium & annuum, quo spatio vnius anni successiuè percurrit Zodiacum in sua linea Ecliptica, cuius vna medietas declinat ab Æquatore ad Austrum, altera ad Boream siue Aquilonem. Sic ergo sol vna parte anni mouetur à Borea ad Austrum, tuncque dicitur Borealis; altera ab Austro ad Boream, tuncque dicitur Australis. Mouetur à Borea versus Austrum, cum percurrit semicirculum Zodiaci ab Ariete per Cancrum vsque ad Libram, hoc est à Martio vsque ad Septembrem, quo tempore percurrit sex signa Borealia iam dicta: Mouetur verò ab Austro in Boream, dum percurrit alterum Zodiaci semicirculum à Libra per Capricornum vsque ad Arietem, quo tempore obit sex signa Australia, quod facit in Septembri vsque ad Martium. Breuiter vult dicere Ecclesiastes, solem proprio annuóque cursu nunc moueri ad Austrum, nunc ad Aquilonem, sicut motu diurno mouetur ab Oriente in Occidentem, itáque successiuè obire, lustrare, fœcundare omnes mundi plagas. Nominat Austrum priùs, quia Australis pars mundi dignior est, suauior, calidior, fœcundior Boreali: vult tamen dumtaxat dicere, solem successiuè nunc moueri ad Austrum, nunc ad Aquilonem, imo nunc per Austrum, nunc per Aquilonem, nec curat an prius ad Austrum, an prius ad Aquilonem moueatur. Hæc videtur genuina & solida, iuxta sensum & phrasim Mathematicorum huius loci expositio.

Scopus Ecclesiast.

Porrò Ecclesiastes id dicit hoc fine & scopo, ait Pineda q. d. Non contentus sol motu vnius hemisphærii diurno, alias etiam cæli oppositas plagas tentat & percurrit, sed non ideo quicquam maioris quietis, aut felicitatis adeptus ex annuo labore, quàm ex quotidiano; nihil in Meridie, aut Aquilone amplius inueniens quàm in Oriente, aut Occidente, in quo repræsentaA tam vides cordis humani inconstantiam, & illam veluti innatam loca mutandi, ac nouas semper stationes experiendi cupiditatem, vt melius habere possit, ac lucri aliquid feliciorisue conditionis adipisci: sed frustra: locus enim cupiditatem non minuit, nec internas passiones animo exuit, sed potiùs exulcerat, & molestias adauget iuxta illud: *Cælum, non animum mutant, qui trans mare currunt.* Vide S. Basil. Epist. 1. ad Greg. Theol. & Senecam Epist. 28 qui egregiè idipsum probat ex Socrate, Virgil. Flacco; ac eundem Senecam lib. de tranquillitate vitæ, vbi inter alia lib. 1. c. 12. citat laudatque illud Democriti: *Qui tranquillè volet viuere, nec priuatim agat multa, nec publicè ad supernacua se ferat.* Qare qui in cella sua sedens cum Deo & Angelis versatur, hic in B Deo suo conquiescit, illóque gaudet & fruitur, ideóque cella ipsi est præludium cæli, imò cælum terrenum, vti sancto Bernardo cella fuit instar cœli.

Igitur significat hic Ecclesiastes, solem moueri ab ortu in occasum, & gyrare per Austrum & Aquilonem, itáque quatuor mundi climata obire, perque totum mundi ambitum gyrare & circuire, vt scilicet lustret, illuminet calefaciat, viuificet omnes homines, omniáque animalia & plantas, quæ in quauis orbis plaga, etiam alterius hemisphærii nostro oppositi, degunt & viuunt: illud enim gyrando obit lustrátque sol. Acutum solis ænigma affert noster Pontanus volum. 3. progym. p. 1. c. 41.

Ænigma solis.

Quale animal dic esse putet, quod mobile, totum
C *Est oculus, neque pars præterea vlla manet.*
Quotidie gignit natum, sine matre creatum:
Qui tamen vna ipsa hac interit ille die.
Cuius item soror absente est genitore creata,
Partita imperium fratris, & interitum.

Sol enim totus est oculus, & sua luce gignit diem, sua absentia noctem, quæ est quasi soror diei: dies autem & nox alternis orbi imperant, ac sese inuicem successiuè interimunt.

Apologus solis, id est velocis beneficentiæ.

Symbolicè rursum, velocissimus hic solis motus & gyrus, notat velocem debere esse hominis in omnes beneficentiam. Habet hac de re festiuum solis & caliginis Apologum Cyrillus lib. 3. Apolog. mor. c. 14. *Dum ortus sol*, inquit, *in primo principio Orientis copiosissimâ luce fusa, tenebras vndique ab inhabitato hemisphærio mox fugasset, caligo aduersum ita eidem conquesta est di*D*cens: vt quid tanto largitionis impetu, tam repentino emissionis influxu, radiorum tuorum fulgores super terram fudisti? Numquid non satis erat debita moderatione paulatim influere, & ita me curialiùs modestâ contrarietate fugare? At ille respondit: tenebra es, & ideo ignorantia cæcitate referta sicut tenebra es locuta. Nimirum nesciuisti modum liberalis donationis. Nam cùm magna voluntas in dando est, & facultas adsit, non minor est in effundendo velocitas. Sic qui effundere potuit & distulit, concupiuit quod tenuit, nec voluntate plena dedit. Clarum est speculum liberæ voluntatis, effusa celeritas donationis. Eâ siquidem lucidè panditur, quòd virtus, non quod datur ametur! virtus autem in libera voluntate consistit. Audiuistíne, quod in Prouerbio fertur: Qui citò dat, bis dat. Nempe bis, quia voluntatem & placidam rem. Aut certè bis dat, quia voluntate & re, vnde voluntate non dedit, qui totū de feris ipsūmet opere donare tardauit. Nā*

vbi ad dădum facultas affuit, & interfuit tarditas, vbi voluntas non fuit. Reuera si dare diligitur, non tardatur. Deinde ipsum exemplo fontium & cælorum commonstrat: *Attende quaso, quanto impetu à natura dati fontes scaturiunt, venti funduntur, cælum vt det beneficium voluitur; & substantialis forma se totam materia, & puncto temporis elargitur. Beneficium ergo quantò datur velocius, tantò datur lubentius; & quantò liberalius, tantò charius sumitur & iucundius possidetur. Quibus dictis caligo disparuit.*

Exempla.

Vox *gyras* significat cælum esse rotundum & sphæricum, vt in orbem à sole gyrari & circuiri possit. Hinc patet esse Antipodes, id est Auersipedes, qui scilicet nobis oppositos & aduersos figant pedes, siue vt ait Cicero in somnio Sapien. *Aduersa nobis vrgent vestigia.* Multi olim negarunt esse Antipodes, vt Lactantius, S August. Plinius, Aristot. Lucretius, S. Gregor. Nazian. S. Chrysost. Theod. Theoph. sed alius & alijs persuasi rationibus. Lactantij enim lib. 3. Instit. 24. & lib. 7. c. 23. ratio erat, quòd ridiculè metueret, ne nobis aduersi quasi sursum penduli, caderent in cælum. Quare censuit ipse cælum non esse sphæricum, nec ambire totam terram, sed tantùm nostrum hoc hemisphærium, in eiusque limitibus finiri Sic & S Chrysost. hom. 14 & 27. in Epist. ad Hebr. Theodor & Theoph. in c. 8. ad Hebr. ac dubitat S. August. lib. 2. de Genes. ad liter. c. 9. Ratio verò S. August erat, quòd putaret partem terræ oppositam operiri aquis, ideóque esse inhabitabilem: aut si pars aliqua aquis operta non sit, eò non posse penetrari ob immensa marium spatia, quæ inter nos & illam interiacent. Quare non videri modum, quomodo homines ex Adam prognati eo peruenire potuerint. Ex script. enim liquet nullos alios esse homines, quàm qui ex Adam descendunt. Ita ipse lib. 16. de Ciuit. c. 9. *Nimis absurdum* inquit, *est, vt dicatur aliquos homines ex hac in illam partem Oceani immensitate traiecta, nauigare ac peruenire potuisse, vt etiam illic ex vno illo primo homine genus institueretur humanum.* Eadem fuit sententia & ratio sancti Gregor. Nazian. Epist. 71. ad Posthumanum. Aristotelis denique ratio fuit, quòd ex quinque terræ Zonis duas tantùm laterales censuerit esse habitabiles, puta illas quæ duobus Tropicis Cancri & Capricorni subiacent. Nam mediam ob æstum, duas vltimas ob frigus censuit esse inhabitabiles: quare per illas in alium orbem non fuisse, nec esse transitum: nemo enim tunc vltra Gades & columnas Herculis nauigarat. Vnde Carolus V. eas superans, suo insigni inscripsit, *plus vltra.* Ita Arist. l. 2. Meteor c. 5. & Plinius l. 2. c 68.

Antipodes olim multis incogniti.

Lactantio cur?

S. Augustino cur?

Aristoteli cur?

Verùm has omnes rationes elidit hic Ecclesiastes, qui asserit solem gyrare circa terram per omnes mundi plagas, vt lustret Antipodes Idem clarius docet experientia: Nam à centum & triginta annis Christophorus Columbus, cæteriq; illius asseclæ, nauarchi Hispani & Lusitani detexerunt nouum orbem & Antipodes, puta Peru, Mexico, Brasiliam, &c. vide nostrum Iosephum Acostam lib. 1. de Nouo orbe c. 1. & sequēt Et nostros Conimbricenses in lib. 2. de Cælo c. 14 qu. 2. art. 2. & Christoph Clauium in c. 1. Sphæræ Sacroboscip. 106. & 107. vbi docet terram in medio mundi sitam esse, ibique immobiliter quiescere, vt grauitatis centrum sit Ant podibus æquè ac nobis.

Antipodes esse probatur.

Hinc rursum patet cælum esse sphæricum siue rotundum, ac circa illud solem in orbem gyrari. Demonstrant id Physici & Mathematici. Lege Conimbric. lib. 2. de Cælo c. 4 q. 1 & Clauium in sphæram; quamuis id negare videantur nonnulli patres, vt Iustin quæst. 130. ad Orthod. (licèt illud opus non videatur esse S. Iustini, sed alterius, qui eo, imò Origine sit posterior) S. Ambros. lib. 1. Hexam. S. Chrysost. hom. 14. & 17. in Epist. ad Hebr. Theodot. in c. 8 ad Hebr. (qui tamen mutauit sententiam quæst. 20. in Genes.) Lactant. l. 3. Instit. c. 23. Procop. in c. 1. Genes. & Theoph. in c 8. ad Hebr.

Cælum esse sphæricū.

Alleg. Christus sol iustitiæ gyrauit per Austrum, dum euangelisando obiuit Iudæam, quæ Australis est regio, deinde flexit ad Aquilonem, cum ad gentes infidelitate & torpore frigidas rigidásq, misit Apostolos, qui eas splendore fidei illustrarunt, & calore charitatis inflammarunt. Ita S. Ambros. in Psal. 118. Octon. 12. *Ipse* (Christus) *Oriēs vadit ad Austrū, & gyrat ad Aquilonem. Ille vsque oriens, qui ait: Oriens nomen est mihi; qui semper oritur pijs, nunquam occidit. Ipse oriens populo Hebræorum, ad Austrum iuit, ad molliorem populum, luxuria magis fo uētis corporis lubricum, quàm impietatis immanitate prædurum: aut certè ad nobiliorem plebem, qua erat genus electum, vendicans sibi Patriarcharum prosapiam: sed quia perseuerabat in vitiis, nec emendabat errorem, ideo sol iustitia gyrauit ad gētes, qua ante eloquiis cælestibus defraudata immanes & ignobiles habebātur. Aquila enim grauis vētus, vis populi nationum; sed qui orāt graues ante perfidia, nunc super aquilas leuiores facti sunt fide atq; pietate, postquam venit qui diceret, Ab oriente adducam semen tuum, & ab Occidente congregabo te: dicam Aquiloni, adduc: & Africo, ne prohibeas. Et in Euangelio: venient ab Oriente & Occidente, ab Aquilone & Austro, & recumbent in regno Dei: & ecce sunt nouissimi qui erant primi, & sunt primi qui erant nouissimi. Deniq; & ipse Psalmista ait: Mons Sion, latera Aquilonis, ciuitas regis magni; Hoc est, qui erant Aquilonis latus, populus factus est regis aterni, qui solus est magnus Dominus.* Et inferiùs post nõnulla: *Vide ergo venientem solem nostrum ad Austrum, postea gyrantem ad Aquilonem,* &c. *vt fieret Deus omnia, & in omnibus. Ideo sanctum cælum dicitur, quia vicinior eum semper claritas solis illustrat. Habet splendorem suū domesticum, vt tenebras noctis non sentiat. Ideo Ecclesia & cælum dicitur, & mundus, quod habeat sanctos & Angelis & Archangelis comparãdos, habeat etiam plerosq; terrenos. Dicitur & orbis terrarum, qui est fundatus super maria, & super flumina paratus.*

Alleg. de gyro Euangelij.

Rursum sol iustitiæ, fidei & Ecclesiæ ortus est in oriente, pauca Iudæa: inde traiectus est in occidētem, cū S. Petrus ex Syria migrauit in Italiam, ac sedem Pontificiā Antiochia transtulit Romā. Idē gyrauit ad meridiem, cū sub idem tēpus illustrauit Ægyptū per S. Marcū, Æthiopiā per S. Matthæū, Africā per alios Apostolos: inde deflexit ad Aquilonem, sed tardiùs, cū S. Bonifacius cum socijs & Asseclis sub annum Domini 700. conuertit Germaniam, Frisiam, Saxoniam, Daniam, Poloniam, Russiam, aliásque Aquilonares regiones. Apostoli ergo vtrique Apostolici sunt Samsones, & soles iustitiæ. Sicut enim sol Hebr. & Chald. dicitur שמש *semes*, id est minister, à שמש *scamas*,

quod

quod Chald. & Syriacè significat *ministrare*, eo quòd quasi minister calorem & vitam impertiat creaturis omnibus, ac sui præstantia Dei Domini sui præstantiam iis repræsentet: sic pariter idem hominibus, & gentibus omnibus specialiter præstituerunt Apostoli: Ideoque sunt Samsones. Hebr. enim שמשון *Samson*, idem est quod paruus sol, qui scilicet Hebræis in tenebris captiuitatis optatus illuxit, eosque à Philisthæis suo robore liberauit.

Tropol. Tropol. Olympiod. Per quatuor mundi climata quæ sol percurrit, accipit quatuor virtutes cardinales, quas sol iustitiæ Christus fidelibus aspirat, scilicet per Austrum, qui à calida mundi regione spirat, prudentiam, quæ omnibus actionibus calorem & vitam rationalem aspirat. Per Aquilonem fortitudinem; est enim hic ventus acer, expeditus & rigidus. Per Eurum vel subsolanum, qui ab Oriente flat & sole oriẽte subnascitur, vt ait Plinius lib. 2. cap. 47. iustitiam, quæ per omnes commeat extenditurque virtutes. Per Zephyrum siue Liben, qui flat ab Occidente, temperantiam, quæ refrigerat voluptates corporis & exsiccat. Omnes igitur animæ regiones illustrans interno splendore, radiat sol iustitiæ. Hæc Olympiod.

Rursum locus solis est animus, sol vero est intelligentia spiritualis; Hæc oritur, quando à Deo cordi inspiratur; & occidit, quando radius lucis in pœnam imperfectionum nostrarum, vel ex Dei dispositione subtrahitur. Ad locum suum reuertitur, cum ad propriæ infirmitatis considerationem animus redit: postmodum verò renascimur, cum iterum ex seipso ad cognoscenda superiora conscendit. Gyrat per meridiem, cum beatitudinem cælestium spirituum recogitat. flectitur ad Aquilonem, cum damnatorum dolorem considerat.

Denique solis annique continua gyratio ad viuum repræsentat rerum omnium, præsertim humanarum gyrum & circulationem, scilicet omnia quasi circulãtia ire in orbem, abire, nouáque redire, Vnde Nyssen. *Ad solis*, inquit, *similitudinem nostra quoque natura est ortus & occasus: vna est omnibus via, vnus ingressus vita circulus*: & B. Antiochus homil. 30. *Quid aliud*, ait, *est hominis vita, quàm rota qua perpeti rotatu versatur?* Idque significat etymon anni. Annus enim *Anni etymon.* Hebr. dicitur שנה *Scana* ab iteratione & reuolutione: שנה *Scana* enim significat iterare, mutare reuoluere; Græcè verò annus dicitur ἐνιαυτὸς, ἀπὸ τοῦ ἐν ἑαυτῷ ἰέναι, quòd in seipsum eat, instar rotæ, iuxta illud Senecæ in Hercule furente: *Rota præcipitis voluitur anni*. Latinè autem dicitur *annus* inquit Seruius, quasi *anus*, id est annulus, quod in se redeat: Vnde Poëta:

Atque in se sua per vestigia voluitur annus.

Nam vt ait Varro: *Vt paruuli circuli annuli sic magni dicebantur anni*: vel ἀπὸ τοῦ ἀνανεοῦσθαι, id est ab innouatione. Atteius Capito verò annum ait significare temporis circuitum, ab *am*, id est circum. *Am*, inquit Priscian. lib. 14. Priscis significat *circum*. Vnde Cato dixit *am terminum*, id est circum terminum; hinc ambio, id est circumeo; ambesus, id est circumesus; ambustus, id est circumustus. Idem docet Varro & Festus. Noster verò Goropius Becanus annum à prisca voce Cimbrica. *Anna*, id est circulus deriuat. *Anna* enim est vox circularis: Vnde si eam inuertas, & retrogrado ordine legas, sonabit pariter *anna*. Hinc Romanis *Anna*, Dea perenna nuncupata est, iuxta illud:

Idibus est Annæ festum geniale perennæ.

Hanc enim Deam inuocabant quasi præsidem annorum, vt eius ope ad nouum annum possent redire. Eleganter S. Isidor. Pelus. lib. 2. Epist. 158. *Tempus*, inquit,

A *rotæ speciem imitatur, vt pote quod in se torqueatur & conuoluatur*. Nam vt ait Seneca de breuit. vitæ: *Præsens tempus breuissimum est, adeo vt quibusdam nullum videatur: in cursu enim semper est, fluit & præcipitatur: ante desinit esse, quam venit*. Porrò hæc vitæ rota, homini est laborum & dolorum rota, in qua assiduè rotatur & torquetur instar Ixionis, quem Poëtæ narrant ob stuprum à Ioue rotæ alligatum, in ea perpetuo rotari & cruciari. Vnde Seneca lib. de vita beat. c. 28. *Quid porrò*, inquit, *nonne nunc quoque etiãsi parum sentitis, turbo quidam animos vestros rotat, & inuoluit fugientes petentesque eadem, & nunc in sublime allegatos, nunc in infima allisos rapit?* Et S. Gegor. Nazian. in Carm. *Munde amice*, ait, *non tamen omnis amice, quid me in contrarium proficisci contendentem, trochi cuiuspiam instar versas?* Idem Epist. ad Sophronium. *Vides*, ait, *qua sit conditio rerum nostrarum, vtque rota quadam negotiorum humanorum cursu circumagatur, nunc his, nunc illis florentibus ac marcentibus, dum neque aduersitas, neque prosperitas nobis constat, sed quàm ocyssimè in diuersum mutatur & transilit, vt aquis ac literis aquæ inscriptis fidere liceat citiùs quàm humana felicitati*. Hæc est vertigo rerum humanarum; ô stolidi qui illi se credunt, ac velut perennaturæ cor affigunt, veræ æternitatis obliti. Idem Orat. de pauperum amore: *Naturâ*, ait, *nihil est in rebus humanis firmum, & æquabile ac durabile, atque eodem statu constanter manens: verùm res nostræ velut orbe quodam voluuntur, aliàs sæpe vno eodemque die, atque etiam interdum hora mutationes aduehente*. S. Ambros. lib. de Abraham: *Bona*, ait, *huius sæculi instabilia sunt, & rotarum in morem cum ipso sæculo voluuntur*. S. Nilus in Parænesi: *Vmbræ & rotæ tam tristia quam læta huius vitæ compara: Nam sicut vmbra non manent, & vt rota vertuntur*: ac subinde homines suosque heros in vertiginem fastus vel desperationis adigunt, peruertunt & euertunt, vti deplorat S. Petrus Damian. Epist. 15. *Ecclesiarum planè quoque Rectores*, inquit, *quibus potissimum huius rei cura debuisset incumbere, tanto mundanæ vertiginis quotidiè rotantur impulsu, vt eos à sæcularibus barbirasium quidã dimidat, sed actio non discernat*. Et S. August. in Psal. 19. v. 8. *Hi in curribus & hi in equis*, id est ait, *hi volubili successione temporalium bonorum trahuntur, & hi superbis efferuntur honoribus, atque in his exultant*. Sapientius Villegisus primus Vangionum Archiepiscopus, plaustrariis Fabri filius, vt se in humilitate natalium contineret, vbique per cubicula rotas depingi curauit, crebroque sibi dicebat: *Villegise memento quis fueris, quis sis, quid eris*. Ita Bruschius de Episcop. Ac nuper Leo 11.

D cùm 27. Pontificatus sui die gradu & vita decederet, Confessario magno animi sensu dixit: *Quàm satius modo mihi foret, si monasterij potius, quàm cæli claues tenuissem?*

Qui ergo stabilitatem optat, vt non cum mundo temporéque rotetur, sed stabilis semper, idémque sui similis inter omnes sæculi turbines perseueret; huc pedem mentis figat in Deo stabiliq; eius æternitate, qui vt ait Boëtius:

----- *Tempus ab æuo*
Ire iubet, stabilisque manens dat cuncta moueri.

Deus enim est basis mundi, centrum solis siderumq;, axis temporum. Circa Deum enim eiusque æternitatem, velut axem immotum assiduè rotantur sol, cæli sidera, elementa, omniáque orbis tempora & sæcula, atque ab eo continentur & sustentantur. Vis ergo in orbe esse stabilis, in ipso cor tuum defige, super cælos mente conscende, terram pedibus calca, Viue

Vita est rota laborum & dolorũ.

Gnomæ.

Vt sis stabilis fige cor in Deo.

Deo, viue Æternitati. *Quid suauius homini* ? ait S. Bernard. tract. de Charit. cap. 18. *Quid iucundius* A *quam mundum contemnere, & se reputare sæculo celsiorem, atque in bona conscientia vertice consistere, & mundum habere sub pedibus, nihil in eo videre quod appetat?* Et S. Nilus in Paræneſi: *Beatus qui voluptates calcat: metuunt enim dæmones cum eo certamen suscipere.*

Lustrans vniuersa in circuitu pergit spiritus. Hebr. *Circuiens circuiens* (id est assiduè circuiens) *vadit spiritus, & in circuitus vel gyros suos reuertitur spiritus.* Septuag. *Gyrat gyrans, vadit spiritus, & in circulos suos reuertitur spiritus.* Sic & Syrus, nisi quod pro *vadit* vertit *abit*, & pro *in circulos*, vertit *ad circulos suos*. Arabicus verò vertit: *Circundat ambiens*, scilicet *sol* qui præcessit: Deinde subdit de spiritu, id est vento: *Discedunt venti, & ad circulos suos reuertuntur venti*. Symmach. *Perambulans vadit ventus*, B *& per quæ circumierat reuertitur ventus*. Tigurina: *Aduersis mundi plagis venti surgentes meant, & in circulos suos venti reuertuntur.* Alius: *Conuersione sua circumiens properat aer, & secundum circuitus suos reuertitur aer.* Chaldaicam versionem recitaui superiùs.

Spiritus hic quis? Resp. 1. Quæres, quisnam hic spiritus? Primò, multi per spiritum accipiunt solem, quòd sol dicatur spiritus, tum ob velocitatem, tum ob radiorum & luminis subtilitatem, tum ob agendi vim & efficaciam. Sol enim omnia lustrat, & sua luce collustrat, ac in circulos suos reuertitur. Ita S. Hieron. Olympiod. Albinus, Hugo, Dion. Titelm. & nostri Conimbric. lib. 2. de cœlo c. 1. q. 2. art. 4.

Audi S. Hieron. *Sol dicitur spiritus, quod animet, & spiret, & vigeat, & annuos orbis cursus expleat, vt ait Poeta: Interea magnum sol circumuoluitur annum. Et alibi: Atque in se sua per vestigia voluitur annus. Siue quod luna lucentem globum, & astra Titania.*

Spiritus intus alit, totamque infusa per artus

Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.

S. Dion. c. 4. diu. nom. *Ad generationem*, inquit, *visibilium corporum confert* (sol) *& ad vitam ipsam mouet, & nutrit, & auget, & perficit, & mundat, & renouat*, instar spiritus.

An sol sit animatus? Hinc nonnulli censent solem esse animatum, idque S. Hieron. tribuit S. Thomas 1. p. q. 70. art. 3. Ab hoc tamen errore seipsum liberat S. Hieron. epist. 59. ad Auitum, & in c. 45. Isaiæ, vbi Origenem perstringit, quòd cælis animas tribueret rationales. Audi clarè id docentem Isidorum de natura rerum c. 27. vbi censet solem esse animatum ex S. August. *Salomon*, inquit, *cùm diceret de sole: Gyrans gyrando vadit spiritus, & in circulos suos reuertetur, ostendit solem ipsum spiritum esse, & quod animal sit, & spiret, & vegetat, & annuos orbes suos cursu expleat, sicut & Poeta ait: Interea magnum sol circumuoluitur annum. Et alibi: Luna lucentem globum, Titaniaque astra spiritus intus alit.*

Verùm iam dogma est Ecclesiæ, hoc est Patrum in quinta Synodo Oecumenica, Theologorum, & Philosophorum omnium, nec solem, nec cælos esse animatos. Verisimilius S. Thom. Opusc. 10. censet solem dici spiritum, quòd spiritum siue intelligentiam habeat non informantem, sed assistentem, mouentem & dirigentem: vbi S. Thomas per spiritum videtur accipere Angelum, qui soli assistit eumque voluit.

Secundò, Vallesſ. Sacr. Phil. c. 62. Aben Ezra & alij per spiritum accipiunt ignem. Hic enim ob puritatem, subtilitatem & igniendi vim videtur esse spiritualis: hic rursum calore suo efficit rerum generationes & transmutationes. Vnde est elementum nobilissimum & maximè necessarium, sicque Salomon hic ignem inter tria cætera elementa velut Principem assignat. Verùm hæc aliena & coacta videntur.

Tertiò, propriè & genuinè per spiritum accipias aërem & ventum, quem causat sol, de quo proximè sermo præcessit. Nam vt ait Seneca lib. 5. Natur. quæst. c. 6. *Aliquando per se ipse sol causa venti est, fundens rigentem aerem; & ex denso coactoque explicans.* Plinius lib. 2. c. 47. & sequent. *Ventos à sole non solum impelli, sed & generari docet: Sol*, inquit, *& auget & comprimit flatus. Auget exoriens occidensque: comprimit meridians æstiuis temporibus, itaque medio dies aut noctis plerumq; sopiuntur, qui aut nimio frigore aut æstu soluuntur: & imbribus venti sopiuntur.* 3. Genuinè.

Hinc Symmac. pro *spiritu* vertit *ventum*. Sic & Tigur. Vatab. & alij. Hæc est sententia S. Gregorij Thaumaturgi, Hugonis Victor. Caiet. Ioannis Feri Pinedæ & aliorum. Sensus ergo est q. d. Spiritus, id est aër impulsus, siue ventus per omnia omnesque mundi plagas flando discurrit, & circuit, ac reuertitur in circulos, id est ad sui principium, à quo rursum in orbem circum eat, & quasi circulum suum percurrat. Ventus inquam, idem, non numero, sed specie aut genere, q. d. Omnia in cælo, æquè ac in terra sunt circularia non stabilia, imò ipse sol, qui est quasi rex cælorum; ipse ventus qui in terra vt rex dominatur; ipsum mare & flumina, æquè ac omnes generationes terrenæ, suam habent vanitatem, puta circulationem, mutationem, irrequietum statum, fugam, occasum, interitum. Alij per Antithesim explicant q. d. In sole, ventis, fluminibus stabilis est C motus & naturæ cursus: at hominum gyri, casus, cupiditates, Phantasiæ sunt instabiles & incertæ, semperque fluctuant. Meminit aëris & venti, quia hic rerum generationi & humanæ vitæ subseruit; & perutilis est, tum ad euentilandum aërem, quiete torpentem & putrescentem: tum ad vapores noxios difflandos: tum ad hominis respirationem & refrigerationem, eiusque spiritus ne pigrescant acuendos & roborandos. Vnde Arist. lib. 6. Histor. Anim. c. 19. & lib. 4. de Generatione anim. c. 2. docet Aquilone forti & acri flante gigni masculos, Austro verò leni & tepido flante gigni fœminas. Denique *ventus est aeris flumen*, ait Apuleius. Aptè ergo rerum humanarum tenuitatem, inconstantiam & fluxum repræsentat. Véti commoda.

Spiritum ergo, siue ventum hic in scenam producit Salomon, tum quia is est vna inter causas D generationis rerum, earumque varietatis: tum quia ipse sua inuisibili tenuitate, summa celeritate, impulsu & instabilitate clarum est symbolum humanæ instabilitatis, inconstantiæ & infelicitatis. Sicut enim flanti Euro ab Oriente illico opponit se Zephyrus flans ab Occidente; hunc verò infringit Auster flans à meridie, cui mox aduersatur Aquilo flans à Septentrione: sic pariter prosperitati illico opponit se aduersitas, virtuti inuidia, opibus inopia, gloriæ calumnia, honori dedecus. Rursum sicut subinde pestilentes sunt venti morbosique hominibus afflant; sic pariter res terrenæ homini pestem & necem non rarò afferunt, præsertim si immodicè iis vtatur. Ventus symbolum vanitatis.

Porrò dicitur hic spiritus, id est aër & ventus lustrare omnia & in circulos suos reuerti; tum quia aër subtilitate sua omnia in terra & circum terram peruadit & penetrat, ac quasi lustrat, tum quia aër Venti lustrant omnia, quatatione.

cælo vicinus motu cælorum in orbem rapitur, & in circulos suos æquè ac cæli reuertitur; tum quia venti subinde sunt circulares, resque agitant in circulos,
2 quales sunt turbines & typhones; tum denique quia venti suum habent ordinem, qui in orbem & circu-
3 lum it & redit: Iam enim flat Eurus ab Oriente, mox succedit illi Auster à meridie, hunc excipit Zephyrus ab Occidente, hunc Aquilo à Septentrione, alijque plures inter hos medij & collaterales. Vnde nautæ orbem ventorum conficiunt ex 32. ventis collateralibus: describunt enim circulum in quo ad quatuor mundi plagas quatuor ventos primarios inde flantes collocant, ac cuique adiungunt alios octo collaterales, vt vniuersim sint 36.

Tropol.

Tropol. Quod multi putant esse literale, per spiritum accipias spiritum hominis irrequietum, vagum & inconstantem: talis enim est phantasia, & quæ eam sequitur cupiditas hominis, vt nunc hoc cogitet & velit, nunc aliud & aliud, ac rursum ad prima quæ cogitauit & voluit redeat, itaque gyret assiduè, & in circulos suos voluatur & reuoluatur. Ita Nyssen. graphicè hanc cordis & spiritus instabilitatem depingit S. Bernard. in Meditat. c. 9. *Nihil, ait, est in me corde meo fugacius, &c. Et dum per diuersa requiem quærit non inuenit, sed in labore miserum à requie vacuum manet, sibi non concordat, à se dissonat, à se resilit; voluntates alterat, consilia mutat, ædificat noua, destruit vetera, destructa readificat, eadem iterum atque alio & alio modo mutat & ordinat, quia vult & non vult, & nunquam in eodem statu permanet. Sicut enim molendinum velociter voluitur & nihil respuit, sed quidquid imponitur molit; si autem nihil apponitur, seipsum consumit: sic cor meum semper est in motu & nunquam requiescit, sed siue dormiam, siue vigilem somniat & cogitat quicquid ei occurrit. Et sicut molendinum arena, si imponatur, exterminat, pix inquinat, palea occupat: sic cor meum cogitatio amara turbat, immunda maculat, vana inquietat & fatigat.* Et inferiùs post nonnulla: *Cumque elabitur ab illis & inuoluitur in istis, vanitas illud recipit, curiositas deducit, cupiditas allicit, voluptas seducit, luxuria polluit, torquet inuidia, turbat iracundia, cruciat tristitia, sicque miseris casibus submergitur omnibus vitijs; quoniam vnum* Deum *(qui ei sufficere poterat) dimisit. Per multa dispergitur, & huc illucque quærit vbi requiescere possit, & nihil inuenit quod ei sufficiat, donec ad ipsum redeat.*

Cor est quasi molendinum.

B. Petrus Damiani Opusc. 12. c. 23. Hanc spiritus vertiginem, rotationem & circulationem simili themate describit: *Mola, ait, in gyro ducitur, & farina profertur: vnaquæque autem mundi huius actio mola est, quæ dum multas curas congerit, humanas mentes quasi per gyrum vertit, atque ex se quasi farinas proiicit: quia seductio cordis semper minutissimas cogitationes gignit*, præsertim dum spiritu ventoque vanitatis & fastus rotatur & agitatur: hic enim est turbo mentium.

Alij per ventos alternantes & sæpe contrarios, accipiunt contrarios rerum casus, & mutabiles, imò aduersos fortunæ flatus, contra quos hunc clypeum suggerit Boëtius lib. 2. de Consol. Prosa 1. *Postremò æquo animo toleres oportet, quicquid intra fortunæ aream geritur, cum semel iugo eius colla submiseris: quod si manendi abeundique scribere legem velis ei, quam tu Dominam sponte elegisti, nonne iniurius fueris, & impatientia tua sortem exacerbabis, quam permutare non possis? Si ventis vela committeres, non quo voluntas peteret, sed quo flatus impelleret, promoueris. Si aruis semina crederes, feraces inter se annos sterilesque pensares. Fortunæ te regendum dedisti: Dominæ moribus oportet obtemperes. Tu vero voluentes rotæ impetum retinere conaris. At omnium mortalium stolidissime, si manere incipit fors esse desistit.*

Omnia flumina intrant in mare, & mare non redundat. Hebr. *Omnes torrentes vadunt in mare, & mare non impletur.* Septuag. *Non est impletum.* Syrus: *Omnes torrentes præcipitantur in mare, & non impletur.* Arabicus: *Et mare non congregatur plenum.* Chald. *Omnes torrentes & fontes aquarum vadunt & currunt ad mare Oceanum, quod circuit mundum.* Vel: *Cuius ambitu tanquam annulo mundus continetur*, vt vertit Costus noster pro *torrentes* aptiùs vertit *flumina*, quia ex torrentibus concurrentibus nascuntur flumina quæ in mare decurrunt, cùm torrentes terra bibula sorbeantur, vel siccentur antequam ad mare perueniant. Ecclesiasten secutus Ecclesiasticus c. 40. 11. *Omnia*, inquit, *quæ de terra sunt in terram conuertentur, & omnes aquæ in mare reuertentur.* Sicut dixit de sole & vento, quod gyrent semper & in suos orbes recurrant: Sic hic ait de torrentibus, & inde nascentibus fluminibus, quod omnia decurrant in mare, indéque recurrant ad fluminum origines, vt hisce exemplis vanitatem, decursum & circulationem vitæ humanæ, omniumque rerum terrestrium repræsentet. Vnde S. Hieron. *Hebræi*, inquit, *sub torrentium & maris nomine, per metaphoram de hominibus significari arbitrantur, quod in terram de qua sumpti sunt redeant, & torrentes vocentur non flumina, eo quod citò intereant, nec tamen impleatur terra multitudine mortuorum.* Hinc Sanctus Gregorius Thaumaturgus paraphrasticè vertit: *Res autem ipsa rectè comparantur fluxui torrentium, qui in immensum maris profundum ingenti strepitu incidunt.* Eadem similitudine vsa Thecuitis 2. Reg. 14. 14. *Omnes*, inquit, *morimur, & quasi aquæ dilabimur in terram, quæ non reuertuntur.* B. Alcuinus Flaccus disputat. cum Pipino Caroli magni filio: *Quid*, inquit, *est mare? audaciæ via, limes terræ, diuisor regionum, hospitium fluuiorum, fons imbrium, refugium in periculis, gratia in voluptatibus. Quid sunt flumina? Cursus indeficiens, refectio solis, irrigatio terræ.*

Vers. 7.

Maris Epitheta.

Porrò mare ex tot fluminibus influentibus non impletur, non crescit, non redundat, vt super littora sese effundat terramue superstagnet, sed velut gurges insatiabilis omnia sorbet, & ad semper sorbendum hiat: hinc Pontum dici putant παρὰ τὸ πίνειν, quod aquas semper potet. Causam dat Aristot. 2. Meteor. c. 2. quòd aquæ ex mari vi solis educantur, & vel siccentur, vel in vapores & nubes vertantur; quodque mare sit vastissimum, vt flumina eius respectu sint instar paucarum guttarum. Causam aliam dabit Ecclesiastes v. sequenti. Hinc Prouerbia: Aquam in mare deferre, ligna in syluam, vlulas Athenas, in Ægyptum frumentum, crocum in Ciliciam; quæ dicuntur in eos, qui operantur inutilia & superflua.

Tropol. Mare insatiabile notat insatiabilem cupiditatem hominis, quæ semper voluptates bibit & tamen semper sitit, iuxta illud quod subdit Salomon v. 8. *Non saturatur oculus visu, nec auris auditu impletur.* Ita Nyssen. Vnde S. Ambros. lib. de Tobia c. 13. Docet mare insatiabile esse cor auari: *Omnes*, inquit, *torrentes vadunt in mare, & mare non adimpletur. Mare istud fœnerator est, omnium patrimonia tanquam fluctus absorbet, & ipse nescit expleri. Mare tamen plerique vtuntur ad quæstum, fœneratore nemo vtitur nisi ad dispendium. Ille multorum commodum est, hic vniuersorum naufragium.*

Mare 1. est cupiditas insatiabilis.

Simili modo gula, luxuria, ambitio est mare quod omnia sorbet. Gulosus enim & luxuriosus, æquè ac superbus, est helluo patrimoniorum, & gurges opum, rerumque omnium.

2. Mors & infernus. Symbolicè Rabbini in *Midras Cohelet*, id est Expos. Ecclesiastæ sic exponunt, q. d. *Flumina intrant in mare, & mare non redundat*, id est, Omnes mortui tendunt in infernum, & infernus nunquam impletur, nec redundat, iuxta illud Prouerb. 30. 15. *Tria sunt insaturabilia*, &c. *Infernus, & os vuluæ, & terra quæ non satiatur aqua.* Ita Galatin. lib. 6. de Arcanis fidei, c. 7. Simili modo mare typus est mortis & sepulchri: ad vtrumque enim homines omnes seu flumina decurrunt, vnò velut torrentes celerrimè rapiuntur. Vide 1. Reg. 14. 14. Audi S. August. in Psal. 109. ad illud: *De torrente in via bibet. Sicut torrens*, inquit, *pluuialibus aquis colligitur, redundat, perstrepit, currit, & currendo decurrit, id est cursum finit: sic est omnis iste cursus mortalitatis: nascuntur homines, moriuntur, & alijs morientibus alij nascuntur, succedunt, accedunt, decedunt, nec manebunt. Quid hic tenetur? quid non decurrit? quid non quasi de pluuia collectum it in abyssum? Quomodo enim fluuius repente collectus de pluuia, de guttis imbrium, it in mare, nec apparet, quia nec apparebat antequam de pluuia colligeretur: sic hoc genus humanum de occultis colligitur, & profluit in mortem, Rursus in occultum vergit, medium hoc sonat & transit. De hoc torrente bibit Christus, hoc est natus est mortuus.*

3. Amaritudo voluptatis. Rursum Richard. Victor. tract. 1. de statu inter. hominis c. 10. *Omnia flumina*, ait, *in mare feruntur, & omnis aqua dulcis in amaram mutatur; quia oblectamentum in fastidium vertitur, & omnis delectatio carnis in amaritudine terminatur*, iuxta illud: *Extrema gaudij luctus occupat.*

Denique audi M. Antoninum Imp. cognomento Philosophum, lib. 4. de vita sua: *Æuum*, inquit, *fluctus quidam est rapidus earum quæ fiunt rerum, simul enim vnumquodque & apparet & præterit, & aliud subsequitur, mox item aliud succedet. Omne quod nobis accidit ita consuetum est & notum, vt rosa vere, fructus æstate. Eadem est ratio morbi, mortis, calumniæ, insidiarum, omniumque eorum quæ stultis vel gaudium, vel tristitiam afferunt.* Et post nonnulla. *Dictum Heracliti semper est memoria tenendum: Terra mortem scilicet, esse aquam, aquæ aerem, aeris ignem, idque vicissim.* Et pluribus interiectis: *Collige etiam quos tu ipse nosti vnum post alium, cuius funus ipse curasses, mortuos: & quod heri fuit pisces, cras erit salsamentum, aut cinis. Momentaneum itaque tempus à natura esse constitutum considerandum est, æquoque animo è vita abeundum: perinde ac oliua maturitatem consecuta decidat, arborem quæ ipsam tulit ac genuit collaudet, & gratias agat. Similis esse debes promontorij, ad quod assiduè fluctus alliduntur; ipsum autem persistit, vtcumque vnda æstuantes circumferantur.* Vnde concludit: *Proinde quoties inciderit quicquam quod ad dolorem te prouocet, recordare huius præcepti: non illud infortunium esse appellandum, sed fœlicitati tribuendum, quod id fortiter feras.* Idem libro nono: *Iam nos omnes terra occultabit: post ipsa quoque mutabitur, & res deinde alia item in infinitum mutabuntur. Enimuero qui fluctus mutationum & motuum considerabit, earumque celeritatem, is omnia mortalia contemnet. Torrentis instar causa vniuersi rapit omnia. Ad locum vnde exeunt flumina reuertuntur, vt iterum fluant.*

A Pro *vnde* exeunt Hebr. est שהלכים *Scebolechim*, id est, *quò vadunt*, *quò*, id est ad quem locum, vel ex quo loco. Vnde duplex hîc est versio & duplex sensus: prior, vt significetur terminus ad quem tendunt flumina: posterior, vt significetur terminus à quo ipsa exeunt & prodeunt.

Priorem secuti Septuag. vertunt: *Ad locum quo torrentes eunt, illuc ipsi reuertuntur ad eundum;* vel vt habet versio Veneta: *Ad locum*, inquam, *maris pergunt flumina, vt iterum redeant & fluant.* Et Syrus: *Ad locum quò abeunt torrentes, ibi reuertuntur ad abeundum.* Et Arabicus: *Ad locum ad quem vadunt torrentes, ad ipsum reuertitur spiritus eorum: Vadunt enim.* Sic & Pagnin. Tigur. & alij.

Posteriorem secutus est noster vertens: *Ad locum vnde exeunt flumina.* S. Hieron. in Comment. ex B Symmacho: *Ad locum de quo torrentes exeunt, illuc ipsi reuertuntur vt introeant.* Chald. *Quasi ad locum enim ad quem torrentes vadunt & decurrunt, inde reuertuntur, & defluunt per cataractas abyssi;* Vel vt vertit Costus: *Cumque per cuniculos & abyssi commata, quo ex loco defluxerunt flumi, eodem ferantur, Oceanus ipse nullo completur modo.*

Duplex versio. 1 Prioris versionis hic est sensus, q. d. Flumina continuo cursu ad mare feruntur, in illudque sese effundunt, quò fit vt iterum iterumque semper fluant: continuò enim nouæ affluunt aquæ, quæ in mare defluunt; sicubi enim inhiberetur eorum fluxus in mare, sisterent, & alias affluere prohiberent; vtpote suum locum & alueum occupantes & implentes. Vnde ex Hebræo sic vertunt nonnulli: *Ad locum quo torrentes vadunt, illuc ipsi conuertuntur ad eundum*, q. d. flumina defluendo continenter sequuntur suos alueos C & lectos, atque illum, per quem semel cursum inchoarunt, constanter retinent, nec mutant vnquam, quod sanè mirum est.

2 Posterioris hunc sensum assignat Titelm. & alij nonnulli, vt cum priori coincidat, q. d. *Ad locum vnde exeunt flumina*, id est ad suas scaturigines & exordia reuertuntur, id est rursus affluunt nouæ fluminum aquæ, vt iterum fluant; quasi assignet causam perennitatis fluminum, hanc scilicet, quòd defluentibus eorum aquis nouæ ex montibus affluant, quæ per scaturigines rursus emanent, & decurrant in mare.

Verùm hic sensus frigidior videtur & coartior; Hoc enim propriè non est reuerti flumina ad locum vnde exeunt. Adde videri tautologiam: idem enim est dicere, perenniter fluunt fontes & flumina, quod, defluentibus fluminum aquis aliæ continuò affluunt: D perennis enim fluxus non est aliud, quàm priorum aquarum effluxus, & nouarum affluxus. Insuper iuxta hunc sensum non exponitur, nec datur ratio, cur mare ex tot fluminum influxu non redundet, quod sanè difficile est & stupendum.

Genuinus 2. sensus. Aptiùs ergo magisque connexè, profundè & neruosè sic exponas, vt hic det causam non solùm perennitatis fontium & fluminum, sed & cur mare ex tot tantisq; in se influentibus non redũdet: hoc enim magis admirabile est, quàm perennitas fluminum. Causa hæc est, quòd flumina in mare decurrentia rursum ex eo reuertantur, & recurrant ad sua principia vnde exierunt, vt iterum fluant, reuertantur in quam per æqualitatem; scilicet non in se eadem numero, sed in sui simili, siuè eadem specie; aqua enim fluminis quæ ingreditur mare, non egreditur eadem numero, sed alia illi similis, puta aqua maris, quæ vicina est terræ & abysso.

abysso. Sic enim per aliam partem exoneratur mare,
ac rursum implentur fluminum fontes, vt iugiter
Prob. 1. emanent aquas ac perennent. Hunc esse sensum li-
quet primò, ex τῷ *reuertuntur*. Secundò, quia hæc
2 est adæquata causa, cur mare ex tam numerosis am-
plisque fluminibus, quæ mare, imò plura maria effi-
3 cerent, in se ingredientibus non redundet; quia scili-
cet tantùm ex mare deorsum affluit, quantum sursum
influit. Tertiò, quia Ecclesiastes hic ostendit vani-
tatem rerum humanarum ex earum circulatione &
gyro, quod semper gyrent & in orbem eant. Hanc
autem circulationem probat ex sole, cælis, elementis,
scilicet, quòd sol & cæli in orbem gyrentur; quòd
aër & ventus in suos circulos reuertatur; quòd gene-
rationes hominum, animalium & plantarum ex terra
nascantur & in terram redeant, vt ex ea rursum pro-
deant & germinent. Ergo cùm ad eandem circula-
tionem probandam proferat flumina, eaque dicat re-
uerti ad sua principia, necessium est, vt id propriè in-
telligat, scilicet id fieri per circulationem, qua aquæ
ex mari ad fluminium fontes remittantur. Sic enim
sol, cæli & venti ad sua principia suosque ortus re-
deunt. Denique ita hanc reuersionem explicat S. Hie-
ronym. huius nostræ versionis auctor, S. Basilius,
Theod. & alii plurimi mox citandi.

Breuiter sed neruosè S. August. lib. 3. de Trinit. cap. 6. *continuo*, ait *quasi flumine latentium rerum ex occulto in promptum, ex prompto in occultum fit vbique circulatio.* Eleganter Ouidius lib. 15. Metam.

Cuncta fluunt, omnisque vagans formatur imago.
Ipsa quoque assiduo labuntur tempora motu.
Non secus ac flumen; neque enim consistere flumen,
Nec leuis hora potest, sed vt vnda impellitur vnda,
Vrgeturque eadem veniens, vrgetque priorem.

Eadem similitudine vtitur 3. de arte. Egregiè Basil. de fame & siccit. *Fluunt*, inquit, *tempora nec moratorem expectant, festinat dies, ignarum, & cessatorem prætereuntes; & quemadmodum fieri non potest, vt decursum fluuij sistas, ac aqua eius ad necessaria vti possis, nisi in primo occursu, & vbi sese obijcit haurias, ita neque tempus necessarijs circuitibus impulsum cohibere queas, aut iam elapsum ad caput reuocare, aut vsum illius habere, nisi quis eum se offeret arripiat.* Hæc Basil.

Homo est Fluuius. Tropol. homo est quasi fluuius assiduè defluens in mortem, vt per eam refluat ad Deum immortalem, qui solus habet esse stabile, constans & æternum. Audi Eusebium lib. 11. Præpar. cap. 7. *Cum enim omnia sensibilia in fluxu sint, continuè fiunt atque corrumpuntur, nec eadem vnquam permanere possunt. Fluuium autem eundem bis intrare, secundùm Heraclitum impossibile est. Quare nec mortalem substantiam si iteratò consideres, eandem habitu esse dices, sed mirabili commutationis velocitate modò dissipatur, modo contrahitur.* Ex quo infert: *Ridiculosi ergo sumus homines, vnam timentes mortem, qui multoties iam mortui sumus, & sæpe moriemur*, &c. *Corrumpitur enim iuuenis in virum, vir in senem, puer in iuuenem, infans in puerum: & qui heri fuit, in eum qui est hodie: quique hodie est, in crastinum? manet autem nullus idem. Nullus est idem, sed in vno momento circa phantasmata, circa vnam & communem materiam influentem ac refluentem omni momento commutantur. Quomodo enim si sumus ijdem, alijs nunc quam antea gaudemus? Alia modò amamus atque odimus, alia laudamus atque vituperamus, alijs verbis vtimur, alijs passionibus mouemur, non eandem figuram, non eandem de rebus sententiam habentes? Non enim possibile est, sine commutatione alijs nunc, quàm antea commoueri: nec qui aliàs atque aliàs mutatur, idem*

A *profectò est. Quod si idem non est, nec est, sed fluit continua mutatione: sensus autem ignorantia ipsius entis fallitur, & esse putat quod non est: quis igitur verè est? quod æternum est, quod ortum non habet, quod incorruptibile, quod nullo tempore mutatur.* Et cap. 6. Platonis ænigma proponit: *Plato quoque dicit: quid est quod semper est, & ortum non habet? & quid quod semper fit, est autem nunquam?* Ac respondet prius esse Deum, qui semper est, & nunquam est ortus; posterius esse creaturam & corpus, quod semper fit, & nunquam est in statu suo consistens & stabile, sed continuò mutatur fluit & defluit. Idipsum apposito ceti marini & piscatoris Apologo choro Parabolarum stipato, illustrat Cyrillus, lib. 1. Apol. mor. cap. 8. cuius titulus: *Tua spei ancheram in bonis perpetuis tantùm fige.* Æternis incumbe non fluxis. *Super maris vndam*, inquit, *cetus grandissimus in insulam eleuatus, cùm terra aridæ speciem mentiretur, piscator raticula fluctuans, terra cupidus in portum sophi-*
B *sticum hunc peruenit, moxque ibi descendens paruis leuata pullicula manu, ex petra & ferro genito rogo, sibi pius, cœpit fouere corpusculum algore rigidum, labore fessum & esuriе desiccatum. Verùm cùm ignis acuta caliditas insensibili piscis transactâ pinguedine, tandem in carnem sensibilem ad dorsi sensus descendisset; statim pisce commoto, terra motum existimans nauta stupidus, relictis omnibus cucurrit ad ratem. Sic inde veritate comperta tutus de nauicula, lamentabiliter ceto dixit, vt quid ostensa ingenti mole, & stabilitate lethaliter simulata, & cute picta mentiebaris te portum? Ni certè natabile lignum statim profugo subuenisset, in te confidentem me, raptum subito non minùs, quàm naufragium submersisses. Cui piscis respondit: Tu autem, quare ad quiescendum super rem instabilem descendisti? At ille: Certè quia tellus esse, non animal videbaris. Tunc al-*
C *ter: Nunquid omne quod videtur existit? an ignoras, quod plura in sola sui apparentia, & non in veritate fundantur? Nam sophista videtur Philosophus, & hypocrita sanctus.* Ex quibus hoc Epymithium, Apologi finem & fructum declarans colligit: Epymith. *Propter hoc charissime, tu qui maris incola periculosis versaris in fluctibus, & perniciei castris vndique obsessus, in ligno persi agili excundaris, quo in necessitate confugias, cui te credas, ac vbi stabilius confidas priùs ruminante diligentia videas, & clara prudentia circumspectione attendas. Nam si ex toto semel erraueris, præuentus morte, correctionis tibi postmodum nullus locus erit. Sic ergo tutum stabilitate perpetua portum quærens, hunc meliorem, & bonis melioribus optimum prudenter eligas, vbi confidentia securâ quiescas. Nonne sapiens architectus in terra stabilis fodiendo, quærit fundamentum stabilius? Et nauis peruigil gubernator, antequam suam ancheram accommodet, scrutator abyssi, plumbata cordula quærit tutissimum fundamentum? Stultus enim est, qui super rem*
D *instabilem fabricat; & omnino amens, qui rebus mollibus se ab ijsdem stabiliendum cõmendat. Vade igitur & hinc disce, nequaquam in perituris confidere, sed in æternis de cætero tua spei ancheram tantum fige. Quibus edoctus nauta consolatus discessit.*

Quæres primò, qua ratione flumina ex mari reuertuntur ad suas origines?

Qua ratione flumina redeant ad suas origines. Respondeo primò, quòd ex mari quotidie plurimi vapores vi solis educuntur, qui in aërem elati ibique vi frigoris in nubes densati & in aquas resoluti, decurrunt in flumina, eaque implent, vt iterum fluãt. Ita Olympiod. Procop. Rupertus, Isidor. Caiet. Vatabl. & alii; vnde pro *flumina* Hebr. est *torrentes*; hi enim propriè fiunt ex pluuiis vel niuibus in aquam resolutis, & sic mare non redundat, quia magna pars maris euaporatur; tantum enim inquiunt, ex mari

abit in vapores, quantum fluminum in illud intrat. Verùm hoc remotum est & minus proprium.

2 Secundò propriè & proximè, quia flumina in mare influentia, ex illo per subterraneos meatus & venas sensim redeunt ad sui origines. Modum, quo id fit mox explicabo. Hunc esse sensum liquet clarè ex S. Hieron. in Comment. qui vulgatam suam versionem ita interpretatur, vti & S. Basil. homil. 4. Hexam. Theodor. serm. 2. de Prouidentia, imò & Plato in Phædone, ac Seneca lib.3. Natur. q.c.15.

Audi singulos. S. Hieron. *Putant quidam*, inquit, *aquas dulces, quæ in mare fluunt, vel ardente desuper sole consumi, vel salsugini maris esse pabula. Ecclesiastes autem noster, & ipsarum aquarum conditor: eas dicit per occultas venas ad capita fontium regredi, & de matrice abysso in sua semper ebullire principia.* Sanctus Basilius asserit Dei nutu, aquas ex mari ad montium apices conscendere: *Aqua*, inquit, *infra delabendi propensione defluunt non remoratura, donec in suam amplitudinem effunderentur, vbi tanquam compedibus adstricta non amplius diffusè, nec decurrens alluuie exundantes, sed subter mare fluitantes, per angustas fistulas in sublime subuectæ, ab agitante spiritu in altum impulsa, superficie terra vi disrupta erumpunt & emicant, depo-nuntque per transcolationem salsorem & amarorem, & potulenta euadunt.* Theodoretus: *Aqua naturam ne arbitreris sua sponte in altum scandere, sed Dei verbo obedientem summos montium vertices occupare. Creatori autem facillimum est factu, aquarum naturam non modo in montium vertices, sed in medium quoque aërem subuehere, & amaram dulcedine condere, &c. eamque cuius naturalis motus deorsum fertur, sursum currentem ostendere.* Plato in suo Phædone Mosis, siue sacræ paginæ oraculi sententiam sequitur, vt in plurimis, inquiens: *Fontes ex ingenti illo Barathro, quod intra terram est, partim per patentes quosdam poros, partim per terræ soliditatem excolatos sic iterum redundant, vt quantum vna pars confluat, tantum altera fluat.* Seneca ab eodem idem recenset: *Quidam iudicant terram quicquid aquarum emiserit, rursus accipere, & ob hoc maria non crescere, quia quod influxit, non in suam vertunt, sed protinus reddunt. Occulto enim itinere subit terras, secreto reuertitur, colaturque transitu mare, quod per multiplices anfractus terrarum verberatum, amaritudinem ponit, & prauitatem saporis in tanta soli varietate exuit, & in sinceram aquam transit.* Adde Rupertum & Hugonem Victor. Rupertus: *Terra fundator*, inquit, *abyssum dispulit, & competens aquarum subsidium per intimas eius venas largè diffudit; & terra trahens aquas in omnes venas, copiosam sugit abyssi mammam.* Hugo Victor. super id Genes.2. *Fons ascendebat è terra*, &c. *Fons iste*, ait, *potest intelligi abyssus, scilicet matrix omnium aquarum, ex qua omnes fontes aquarum, & fluminum egrediuntur.* Plures mox citabo.

Quæ causa perennitatis fontiũ

Quæres secundò, quæ sit origo & causa fontium & fluminum, ac perennitatis eorum; cur scilicet iugiter emanent aquas? Resp. varias à variis dari origines & causas.

Prima sententia Arist. esse iugos vapores.

Primò, Aristot. 1. Meteor. c.13. Cum suis assectis censet fontes & flumina oriri ex aëre & vapore, vi frigoris in aquam resolutis. Hinc in Alpibus aliisque montibus oriuntur pleraque flumina, quia circa montes & rupes multi coëunt vapores, qui vi frigoris densantur, & in aquam resoluti defluunt in valles, ibiq; coëuntes torrentes & flumina efficiunt, vti oculis meis conspexi dum Alpes pertransirem.

A Romæ insignis quidam Mathematicus è Societate nostra mihi asseuerauit, se perscrutatum esse Alpes ac Salinas Alpium, atque in earum summitate vidisse cauernas ingentes in rupibus, easque rimis plurimis interiectis, vt per eas aër copiosus ingredi posset, in quibus vapor & aër calefactus, rupium & saxorum deinde frigore condensatus, & resolutus in aquam defluebat, & riuum perennem efficiebat, quo liquabatur sal, quod infernè ex eadem rupe effodiebatur. Continuò enim aër aëri ad impediendum vacuum succedebat, isque illico in aquam resoluebatur, sicut videmus in hyeme columnas, marmora & parietes in templis continuò sudare, & guttas stillare, vtiq; ex aëre in aquã resoluto. Accedit quod circa cacumina montium perpetui sint vapores, qui ad illa se colligunt & quasi colligant, hique roruleati à rupe illico in aquam resoluuntur, qui ex variis locis in vnum confluentes riuum, ac tandem torrentem, mox pluuium influxu adaucti fluuium efficiunt.

B

Secunda, esse statas niues & pluuias.

Secunda fluminum causa, sunt pluuiæ & niues. Pluuiæ enim in hyeme crebræ & copiosæ magnam aquarum vim depluunt, quæ in cauernis montium amplis & multis collecta, per angustos meatus & angusta fontium orificia sensim effluit, itaque continuationem fluminibus affert. Niues verò in Alpibus perpetuæ solis calore per diem liquatæ, magnam aquarũ vim fluminibus afferunt, adeo vt viri sapientes, inter quos fuit noster P. Leon. Lessius, censeant, præcipuam fluminum causam esse hanc niuium continuam & ordinatam liquationem. Ingens enim & immanis vis niuium est in Alpibus, qui in longum latumq; per plura centena milliaria extenduntur (Sanè ego cum sociis equitando per Alpes iuxta Tridentum, vix per decem dies eas per latum secare & transgredi potui, cùm C quotidie conficerem 30. circiter milliaria) quare niues per noctem decidentes in Alpes, per diem vi solis liquatæ, continuos torrentes, & hi confluentes continua flumina efficiunt. Argumento est, quòd dum sub hyemem ingentes sunt pluuiæ, flumina excrescunt in duplum vel triplum, imò exundant, & latè circum circa restagnant, vti Romæ experimur in exundatione Tiberis. Idem fit dum liquantur niues Alpium in Martio: tunc enim Mosa, Rhenus, Oenus, Mœnus, Athesis cæterique fluuij, qui in Alpibus nascuntur, mirificè intumescunt & sæpe exundant: quare in hyeme crescunt in duplum, in æstate decrescunt in duplũ. Alpibus cõsimiles sunt Apennini, Taurus, Olympus, Ardenna, aliique montes plurimi & vastissimi.

Verùm hæc non videntur sufficere ad perennitatem tot tantorumq; fluminum, quorum aliqui vastissimi sunt, & in latum ad viginti & plura milia extendũtur, D (qualis est fluuius quem Argenteum vocant in India) vt videantur non tam esse flumina quam maria. Nulli enim vapores, nullæ niues & pluuiæ ad perennem eorum cursum, tam amplum & vastum sufficere videntur; præsertim quia pluuiæ per æstatem raræ sunt & modicæ. Adde plures fontes & flumina oriri in cacumine montium altissimorum, quibus nulli adiacent montes altiores, vbi tantæ cauitates & receptacula niuium & pluuiarum esse nequeunt: alios verò oriri in imò vallium, vbi nulli sunt montes vicini, nullæ niues, nullæ cauernæ aquarum pluuialium, idque tanta aquarum copia, vt statim sint nauigabiles. Hinc & putei multi sunt profundissimi, in quorum fundo ex imis terræ venis scaturiunt aquæ viuæ, quæ perennem puteis suggerunt aquam. Denique Script. hoc loco & Genes.1.9. & alibi aliam magis vniuersalem, magisque adæquatam fontium & fluminum causam assignare videtur.

Tertia

Tertia, esse mare.

Tertia causa ergo plena & adæquata est hæc: matrix fontium, fluminum, aliarumque aquarum est mare. Quod vt intelligatur, notandum est primò, Deum prima die creationis aquæ & mundi, aut potius die tertia, qua secreuit aquas à terra, produxisse sub terra ingentes quasdam voragines siue receptacula aquarum, quæ script. abyssum, Philosophi barathrum vocant, noster interpres Deuter. 33. 13. vocat abyssum subiacentem, vbi Hebr. est *Abyssus cubans inferior.*

Aqua terræ immissa 4. de causis.

Fecit autem id Deus hoc vsu & fine, primò, vt immensam vim aquarum quæ initio mundi terram
1. operiebat, partim in illa reconderet, partim in ipsis maris alueis collocaret, quos tunc temporis etiam fecit, & è terra excauauit, sed non tantos nec tam profundos, vt soli illi omnem istam aquarum vim & molem caperent: alueum enim maris multis in locis valdè modicum, parumque profundum experiuntur
2 nautæ. Secundò id fecit, ait Philo lib. de opificio mundi, vt terram, ne siccitate fatisceret, humore
3 aquæ rigaret, contineret & coagularet. Tertiò, vt ex terra aqueo humore perfusa, metalla & lapides coa-
4 lescerent. Quartò ad plantarum, herbarum & stirpium, item fluminum, fontium, omnisque aquæ tam fontanæ quàm putealis productionem. Lege S. Basil. homil. 4. Hexam. S. Ambros. lib. 2. & 3. Theodor. serm. 2. de Prouidentia, ac Senecam lib. 4. de beneficiis c. 5. & 6.

Notandum secundò, sicut terra est mater viuentium & mixtorum terrestrium, sic mare est mater aquatilium, puta tot generis piscium, ostreorum, concharum, &c. Igitur sicut in matris & cuiuslibet hominis corpore, magna sanguinis copia est in hepate & corde, atque inde per plurimas venas in singula membra totumque corpus dispergitur: Simili planè modo, ait Seneca lib. 3. Natur. quæst. cap. 15. ingentes illæ cauitates, siue voragines sub terra, aquis refertæ, sunt terræ quasi hepar, ex quibus aquæ per occultos meatus & cuniculos quasi per venas, per omnes terræ partes, totumque orbem disperguntur, ac certis locis in fontes & flumina, vel in genesi mundi, vel posterioribus sæculis facta via erumpunt. Hoc enim est opus prouidentiæ Dei, qui ad terræ vsus iam dictos, vbique gentium certis locis fontes & flumina immiscuit & inspersit, perinde ac iisdem ventos statis locis & temporibus impertiit & distribuit. Hinc illæ phrases: *Terra suas habet venas venas aquarum viuentium: vena sulphuris, argenti viui, auri, auricbalci*, &c. Terra enim est quasi animal quoddam quatuor humoribus aptè distributis constans, sicut vicissim homo est instar terræ, adeoque microcosmus. Ita Seneca lib. 3. natur. quæst. c. 15. & Plutar. in vita Pauli Æmilij.

Aqua est quasi sanguis terræ.

Origo fluminum est Abyssus.

Igitur assero matricem aquarum esse abyssum, id est mare tum patens & publicum, tum latens & reconditum in cauernis, specubus, venisque terræ. Hæc enim est abyssus initio mundi à Deo condita, quam primitus aqua primogenia, ideoque dulci impleuit Deus, qua effluente per varias cauernas & venas versus origines fluminum, eius loco aqua è mari subintrauit, & continuò subintrat; atque hac ratione semper ex abysso hac, siue barathro fluminibus & fontibus aqua subministratur. Hinc omnia maria, adeoque mare Caspium, quod terra interiacens à reliquo mari dispescuit, per subterraneos meatus Oceano iungi, illique ceu matrici cohærere Geographi, vt Plinius, Strabo, Dion, Mela, non dubiis indiciis deprehenderunt; præsertim ex eo, quòd plura ingentia flumina in illud influant, ipsum tamen cum sit

A modicum non redundet, quia scilicet eadem per subterraneos meatus ex illo in Oceanum defluunt: Oceanus ergo est matrix omnium fluminum, & fontium, id est omnium aquarũ viuarum & fluentium.

Id ita esse probatur primò, quia hic est planus & obuius sensus huius loci, vti passim interpretes docent. Idem innuitur Ecclesiastic. cap. 23. 39. *A mari*, inquit, *abundauit cogitatio eius, & consilium illius ab abysso magna. Ego sapientia effudi flumina. Ego quasi trames aquæ immensæ de fluuio. Ego quasi fluuij Dioryx, & sicut aqua ductus exiui de paradiso.* Et cap. 40. 11. *Omnia quæ de terra sunt in terram conuertentur, & omnes aquæ in mare reuertentur.* Et Genes. 1. 9. *Dixit Deus: Congregentur aquæ quæ sub cælo sunt in locum vnum, & appareat arida: Et factum est ita. Et vocauit Deus aridam terram, congregationesque* *Prob. 1.*
B *aquarum appellauit maria.* Vnus enim locus sunt mare cum sua abysso, siue cauitate subterranea. Et Psal. 32. 7. *Congregans sicut in vtre aquas maris: ponens in thesauris abyssos.*

Secundò, quia id necessariò dicendum est de fluuio 2
paradisi, qui in quatuor ingentia flumina diuidebatur: Necdũ enim pluerat Deus super terram, vt ex pluuia vel vapore progigni posset. Genes. 2. 10. vt rectè ibi obseruauit Rupert. Ex mari ergo illa eduxit Deus. Idem à pari, vel simili dicendum videtur de reliquis terræ fontibus & fluminibus, saltem præcipuis & maioribus. Sicut enim Deus tertio mundi die terram ornauit montibus, arboribus, plantis, herbis, cæterisque seminibus; sic & eandem, æquè ac mare, ornauit fontibus & fluminibus ex abysso marina prodeuntibus, ad irrigandum & fouendum arbores, plan-
C tas, herbas & germina à se producta, vt flores & fructus germinarent, idque planè significat scriptura Genes. 2. 4. 5. & 6. *Istæ*, inquit, *sunt generationes cæli & terræ, quando creata sunt in die, quo fecit Dominus cælum & terram; & omne virgultum agri antequam oriretur in terra, omnemque terram regionis priusquam germinaret: non enim pluerat Deus super terram, & homo non erat qui operaretur terram: sed fons ascendebat de terra, irrigans vniuersam superficiem terræ.* Et Ecclesiasticus cap. 24: 39. verbis paulò ante citatis. Rursum Genes. 6. v. 11. dicuntur *rupti omnes fontes abyssi magnæ*, id est barathri iam dicti, ad inducendum terræ vniuersale diluuium; ad hoc enim non suffecit sola pluuia quadraginta dierum.

Tertiò, quia alia ratio adæquata, cur mare ex tot flu- 3
D minibus non redundet, dari nequit, nisi illa, quam dat hic sapiens, scilicet quòd quantũ aquarum ex fluminibus in mare influit, tantundem effluit in abyssum; nam causa quam dat Arist. scilicet mare esse vastissimum, ideoq; flumina illi parum addere, ac statim euaporari, non satisfacit. Plurima enim & maxima flumina assiduè in mare gurgites suos effundunt: quare vno anno, vno mense, imò vna hebdomada, continuo suo fluxu in tam vasto aquarum gurgite, quem in mare iugiter effundũt, multa maria efficerent; cũ videamus vapores in aëre & mari sæpe esse exiguos vel nullos; nec terrã, quæ magis quàm aqua euaporat, quicquam ex sua quantitate deperdere. Certè tot tantorumque fluminum per tot annos, imò per tot sæcula & annorum millia assiduus in mare illapsus, abyssum efficerent, ipsumque mare superarent. Cur ergo mare non intumescit supra omnes colles & mõtes? Sanè pontus augescit amnium accessu, eaque de causa se exonerat in Propontidem, teste Plinio lib. 2. c. 97. Causa ergo cur mare ex tot fluminibus non redũdet, est, quia vna eius pars abit in vapores & nubes, quæ in pluuias & niues resolutæ, ad capita fontiũ & fluminũ confluũt, & riuos

efficiunt: alia verò eius pars partim abit in lacus & flumina, quæ ex mari oriuntur, ipsoque sunt demis- A siora; partim effluit in cauitates subterraneas, ex quibus per venas plurimas, & per omnes terræ partes dispersas & diffusas, vel immediatè, vel mediatè ad capita fontium & fluminum confluit, ibique aquis pluuialibus, & niualibus ac vaporalibus, id est, iis quæ ex niue, vel aëre & vapore in aquas conuertuntur, commista, riuos efficit: hæ enim eius venæ iam dictæ magnæ sunt & plurimæ, quare magnam aquarum vim conuehunt, quæ dum in vnum alueum confluit, riuos & torrentes, atque ex eorum confluxu flumina ingentia efficit, perinde ac in homine sanguis in hepate copiosus, per venas plurimas toti corpori inspersas, in omnes corporis partes dispergitur; ac si venam vnam incidas, eo vndequaque confluit, & magna copia effluit, vt totus in peluim defluens, illam impleat. Porrò flumina plura mari esse demissiora, ex illoque oriri, liquet ex Geo- B graphia & Geographis. Imò Plinius lib. 2. cap. 103. *Subeunt terra*, inquit, *rursusque redduntur. Lycus in Asia, Erasinus in Argolica, Tigris in Mesopotamia: Et quæ in Æsculapij fonte Athenis immersa sunt, in Phalerico redduntur. Et in Atinati Campo flumen mersus, post viginti millia passuum exit, & in Aquileiensi Timauus.* Addit quid mirì de Alphæo fluuio, qui in Elide sub mari labitur, & intactus emergit in Arethusa Siciliæ flumine.

4 Quartò, alia quoque causa perennitatis tot fontium & fluminum dari nequit, quæ menti satisfaciat. Rursus, cur omnibus pænè locis si fodias, inuenturus sis aquam, eamque subinde loco profundissimo, quò nec pluuia nec vapor hic noster pertingunt, alia causa dari nequit, quàm quod Deus mundi Prouisor & Aquilex, aquas per venas in omnes mundi partes C distribuerit: vbique ergo sunt venæ aquarum in terra, sicut in corpore vbique sunt venæ sanguinis. Et sicut hæ venæ connectuntur in hepate, indeque sugunt sanguinem; sic venæ aquarum prodeunt à mari, indeque sugunt aquas, quæ in montibus erumpentes faciunt fontes, qui in valles confluentes, ibique coëuntes faciunt riuos & flumina. Hanc quoque causam innuit hic Sapiens. Huc faciunt cauernæ, quas in montibus plurimas & maximas esse constat experientia, scilicet ad excipiendum hasce aquas, qui in scaturigines defluant ibique fontes & flumina efficiant.

5 Quintò, id ipsum liquet ex sympathia multorum fluminum, quæ minùs à mari distant, vel minus terra percolantur: quædam enim salsa sunt vt mare, quædam æstum maris æmulantur, vt vnum in Gadibus, alterum Burdegalæ, tertium Antuerpiæ. D

6 Sextò, fauet experientia: Nam tempore belli Mitridarici apud Apameam Phrygiæ vrbem, quæ tamen longè distat à mari, nouos lacus & fontes emersisse scribit Nicolaus Damascen. & ex iis fluuium vnum salsum, qui magnam Ostrearum & marinorum piscium copiam effudit. Prodibat ergo ex mari per cauitates subterraneas. Rursum Asclepiadorus narrat legatos missos à Philippo Macedone, ad scrutandum thesauros & venas auri, per subterraneam specum multis diebus deambulasse, vidisseque ingentes fluuios, & immania aquarum inertium receptacula. Alias ex hoc barathro aquarum inundationes Valentiæ & alibi factas, narrant nostri Conimbr. in Meteora, tract. 9. c. 4.

7 Denique hæc est expressa sententia S. Hieron. S. Basil. Theod. Platonis, Senecæ, Ruperti, Hugonis Victor. quorum verba Paulo ante recitaui: Item Tertull contra Hermogenem, Salonij & Albini in hunc locum; Procopij, S. August. Bedæ in Genes. 2. v. 5. S. Gregorij 30. mor. 2. Damasceni lib. 2. de fide cap. 9. Isidori. 3. orig. 20. Plinij lib. 2. cap. 65. Philonis lib. de Mundi opificio, Magistri sentent. in 2. d. 14. in fine, S. Thom. in 2. dist. 17. q. 3. ar. 2. ad 4. & 1. p. q. 69. à 1. ad 2. 3. & 4. S. Bernard. Serm. 13. in Cant. initio, Alberti in 2. Meteor. tract. 2. cap. 11. Dionys. in cap. 8. Prouerb. Vallesij sacræ Philos. cap. 63. Conimbr. loco citato, Pinedæ & Lorini hic, Franc. Suarez lib. 2. de opere sex dierum cap. 6. in fine; imò Aristot. 1. Meteor. 13. ait hanc esse communem sententiam veterum Philosophorum. Hinc Homerus Iliade 14. & 21. Oceanum vocat *fluuiorum & rerum omnium principium*, imò *Deorum parentem*. Strabo lib. 1. eundem vocat *terra coronam*; Alij *zonam & cingulum orbis*; Alij *mammam viuentium*. Audi Philonem lib. de mundi Opif. *Liquet necessario humidam essentiam partem esse terra omnia parientis, sicut mulieres opus habent menstruis, cuilibet etiam matri tanquam partem summè necessariam, natura scaturientes mammas addidit, præparans alimenta nascituris infantibus. Mater autem etiam terra esse videtur: quapropter & priscis illis placuit, vt vocaretur Δημήτηρ, composito ex matre & terra nomine: non enim terra mulierem, vt dixit Plato, sed mulier terram imitatur. Merito igitur terra antiquissima matrum ac fœcundissima, natura tanquam mammas dedit amnium fluenta fontiumque, vt stirpes rigentur, & omnia animalia potum copiosum habeant.*

Obiicit Aristot. contra hoc Platonis barathrum: *Obiectio.* Altior est origo fluminum, quàm sit ipsum mare; quia flumina in mare velut inferiùs defluunt & descendunt: Ergo fieri nequit, vt ex mari rursum aquæ sursum ascendant ad originem fontium & fluminum. Hoc est enim contra naturam iuxta illud: *Sursum flumina.* Vnde causa cur per artem non possint fieri fontes perpetui, est, quod aqua altius sua origine ascendere nequeat.

Respondetur: Eadem difficultas est in Aristotelis & aliorum omnium sententiis. Nam quidam fontes oriuntur in summis altissimorum montium cacuminibus, quouis mari & terra altioribus, vt necesse sit aquam eo ascendere ex sua origine vel matrice, quæcumque illa assignetur: quædam tamen flumina quæ proximè & publicè ex mari oriuntur, ipso mari sunt humiliora.

Igitur Iulius Scaliger Exercit. 46. respondet aquam *Resp. 1.* esse extra locum suum naturalem, eo quod aëris locum occupet: aqua ergo superior, inquit, premit inferiorem, cupiens redire ad locum sibi debitum, ac premendo illam exprimit, facitque vt pressa exiliat in montibus per fontes & flumina. Cum enim ex prima Dei creatione aqua deberet terram totam operire, deinde ob habitationem animalium pars terræ liberata sit aqua, hinc illa aqua accumulari debet alteri aquæ, & attolli occupareque locum aëris, ita vt ibi sit aqua extra naturalem locum: quare suo pondere incubat aquæ illi quæ est in cauernis, vt locum suum naturalem recipiat: aqua autem in cauernis compressa, per canales quasi tubos à Deo factos, in montibus erumpit altius quam sit mare premens, quia pondus maris maius est, quia cogit aquam erumpere per canales arctos, cum alius erumpendi non sit locus. Sic enim videmus in aquæ ductibus magnis si canales arctentur, vt totam aquam simul effundere nequeant, impetu aquarum affluentium aquam protrusam, è canalibus solito altius exilire. Huc accedunt Doctores nonnulli, qui opinantur aquam esse altiorem terra,

atque

atque aliud à terra habere centrum, ideóque altius in terra exurgere.

Huc quoque pertinent nonnulli patrum, qui censent aquam terra sublimiorem, ideoque illam vi diuina quasi fræno per miraculum perpetuum contineri, ne terram obruat; ac ne id faciat, arenam velut compedes illi inijci & obijci à Deo. Ita opinantur S. Basil. homil. 4. Hexam. S. Chrysost. in Catena Iob, Theodor. in Psal. 103. S. Ambros. lib. 3. Hexam. c. 2. & 3. S. Thomas loco iam citato. Eadem fuit sententia Lucretij & Ciceronis lib. 2. de nat. Deor. Verùm idipsum confutant Mathematici, Philosophi & Theologi, qui docent aquam non esse altiorem terra, sed cum ea vnum efficere globum, ideoque vnum cum ea habere centrum. Ita Clauius in c. 1. Sphæræ. Peres. lib. 1. in Genes. Molina & Valentia in opere 5. diei, Conimb. lib. 2. de cælo q. 4. & alij passim.

Causa cur aqua sursum ascendat.

Vera ergo responsio & causa, cur aqua è mari sursum ad origines fontium surrepat, & ascendat, est Dei voluntas, ordinatio & prouida distributio, qui, vt dixi, aquam per omnia loca supera & infera ita distribuit, & dispertit ad vsus terræ hominumque & animalium necessarios vel commodos (sicut Aquileges & aquarum mensores aquas per canales & fontes distribuunt in vrbes, agros & hortos) perinde ac sanguinem distribuit in corpore humano. Sicut enim hepar sanguinem natura sua grauem & deorsum vergentem, naturaliter vi animæ distribuit non tantùm deorsum in femora, tibias & pedes, sed etiam sursum in pectus collum & caput: Sic pariter mare naturaliter virtute à Deo sibi indita, aquas per venas & meatus dispertit in omnes partes terræ; superas æquè ac inferas. Locus enim naturalis cuique est is, quem illi assignat Deus, ait D. Thom. Et quid mirum aquam ascendere supra montes, cum primùs ascenderit super cælos, ibique adhuc consistat? firmamentum enim diuidit aquas superas ab inferis. Genes. 1. 6. Accedit, quòd montes sint è terra terrei, ac proinde maris locus naturaliter exigat ijs esse superior, vt eos sibi subijciat. Terra enim imum poscit locum, aqua secundum, aër tertium: hinc aquæ initio mundi operuerunt totam terram; quare hic aquæ ascensus non est violentus, sed naturalis; tum quia fit à Deo Auctore naturæ; tum quia aqua poscit esse supra terram, cuius pars sunt montes; tum quia hic aquæ ascensus fit ob bonum vniuersi, ad quod omnes eius partes inclinant, consequenter & aqua, quæ vna est vniuersi pars: tum denique quia aqua è mari per venas toti terræ, singulisque eius partibus superis & inferis, eo modo se impertit & inspergit, sicut sanguis ex hepate per venas in omnia membra supera & infera sese infundit, & communicat per mutuam membrorum vnionem & sympathiam.

Modus quo aqua ascendit

At qua arte & modo Deus facit aquas ascendere ad origines fontium? Varij varios modos assignant. Primò, nonnulli probabiliter censent
1. aquam ascendere terræ exuctu, & velut spongiosarum attractione; sicut videmus aridam spongiam humorem ex vase suo suctu ad partes superiores attrahere, ac pannum in dolium immissum sensim illud euacuare. Si enim ex alto linea vel lanea fascia pendeat in vas aqua, aliunde humore plenum, ima fasciæ pars ex vase suget aquam, & ex ima suget altera illi proxima pars, & ex hac altera illi vicina, ac ita deinceps; eoque modo sensim aqua sursum proserpit & adscendit, donec ad summum fasciæ conscendat, vbi illam reflexam & deorsum vergentem sequens, distillet in terram, itaque omnem ex vase aquam educat, & in terram stillando deriuat. Addit Lyran. aquas maris terra percolatas fieri leuiores, & altius posse
A ascendere, quàm sit maris altitudo. Adiungit Albertus, aquam in terræ venis calefactam euaporare, itaque per vapores sursum ascendere ad capita fontium, ibique vapores vi frigoris in aquam resolui, ac fontes efficere. Sic venæ suo suctu trahunt sanguinem ex hepate sursum ad pectus & caput. Hac de causa Deus fecit varias in terra cauitates spongiosas, ideoque aquarum attractiuas, quæ gradatim vsque ad summos montes aquam è mari fugant quasi per siphones, ait Plinius: Dico quasi, quia in siphonibus nasus, & vt ita dicam proboscis, hoc est fistula exterior prominens ex qua aqua in terram defluit, debet esse longior & demissior fistula interiore, quæ ex vase aquam fugit; si enim exterior non sit longior interior non fuget aquam; In montibus autem orificium fontium non est demissius, sed altius mari, ex quo aquam fugit: Quare in hoc à siphonibus fontes discrepant.

Discrimen siphonum & fontium.

B Causa est, quòd in siphonibus in fistulam exteriorem, per quam suctu attrahitur aqua ex vase, nisi sit longior aër subintret, itaque impediat vacuum in fistula; ad quod impediendum si longior sit, ascendit aqua, cum aër illam ingredi, eiusque vacuum impedire nequeat. Secus est in venis aquarum tam latis & vastis in terra & montibus. Sic ergo aquæ è cauernis terræ sursum transmittuntur, & non tantùm vsque ad maris libramenta, sed etiam vsque in altissimos montes distributim penetrant & assurgunt. Igitur sicut Deus indidit magneti vim attrahendi ferrum, sic in terræ venis est vis attractoria aquarum, & quasi magnetica.

Secundò, alij censent aquam ex barathro sursum ascendere ad caput fontium vi flatuum subterraneorum, ventorum & spirituum in terra inclusorum. Sic 2.
C enim mare ventis agitatum subinde altissimè intumescit, & fluctus ad sidera tollit. Quid ergo mirum, si ad capita fontium eodem suo æstu agitatum, aquas per canales eleuet? Ita S. Basil. S. Hieron. Plato, Plinius, Valles. & Pineda. Audi Plinium lib. 2. c. 65. qui ex Græcis Geometrica subtilitate sic colligit: *Ergo totas, vnumque ex parte aquas vergere in centrum, ideoque non decidere, quoniam in interiora nitantur, quod ita formasse artifex natura debet, vt cum terra arida & sicca constare per se ac sine humore non posset, nec rursus stare aqua, nisi sustinente terra mutuo complexu iungerentur, hæc sinus pandente, illa vero permeante totam intra, extra, supra, venis vt vinculis discurrentibus, atque etiam in summis iugis erumpente, quo spiritu acta, & terræ pondere expressa, siphonum modo emicat, tantumque à periculo decidendi abest, vt summa quæque & altissima exiliat.* Qua ratio-
D ne manifestum est, quare tot fluminum quotidiano accessu maria non crescant.

Tertiò, alij hunc ascensum tribuunt cælo & sideribus: sic enim luna causat æstum maris, ita D. Thomas. 3.

Insuper alij plures sunt modi eleuandi aquam, vt patet in anthlijs, & in machina Tilibica, per quam in vasis conclusis aëre plenis, si aliunde aqua per foramen infundatur, videmus aërem aquas in alio vase sibi superpositas sursum eiaculari, vt sibi locum quærat, & in aquarum locum subintret. 4

Denique hic aquarum ascensus, & per totam terram æqua distributio, sicut & ventorum, pluuiarum, fulminum, grandinis, niuis, &c. stata generatio, & per singulas Prouincias diuisio, est opus peculiare diuinæ prouidentiæ, ait Theodor. serm. 2. de Prouidentia, toti vniuerso de aqua, salubritate & fœcunditate prouidentis, admiratione magis, contempla-

tione & gratiarum actione venerandum, quàm nimis exacta & curiosa disquisitione scrutandum, vt subiungit Ecclesiastes v. 8. & c. 7. v. 24. Dei enim sapientia & prouidentia est, quæ Prouer. 8. 28. ait, se ab initio librasse fontes aquarum, vel vt Hebr. est *fontes abyssi*, ita scilicet aquas eleuans ac suspendens tum in nubibus, tum maximè in matrice fontium abysso, vti ipsa loquitur, vt nunquam fontium & fluminum cursus sistatur, quibus velut vberibus terra quasi mater animantia omnia potet, iisque alimenta præbeat, ait Philo lib. de Mundi opif. Huc facit illud Psal. 103. 6. *Super montes stabunt aquæ.* Chald. *Erumpent super montes stagna aquarum.*

Obiectio. 2 Obijcies secundo: Aqua fontium & fluminum ab aqua marina plurimum differt tum dulcedine, tum colore, tum leuitate, tum alijs qualitatibus; ergo non videtur esse eadem, nec ab illa prodire.

Resp. 1. Resp. primò, in genesi & creatione mundi, vna ab alia non differebat: Omnium enim eadem erat aqua, eaque dulcis: alioquin enim sua salsedine terram quam operiebat, fecisset siccam, sterilem & adustam; die ergo tertia mundi, qua secreta est aqua à terra, & deducta in suos alueos & cauitates, factaque est mare, ac maris nomen accepit, effecta est salsa, idque ob hosce fines, scilicet primò, ne semper stando nec fluendo (vti stat mare) putresceret. Secundò, ad connaturalem piscium, qui ex mari nascuntur, generationem & nutritionem. Tertiò, ad faciliorem nauigationem: aqua enim marina, quia salsa, grauior est aqua dulci, ideoque facilius fert & sustentat naues, earumque onera ingentia. Ita Conimb. Tract. 10 in Meteora c. 9. Mansit tamen aqua dulcis, quæ primitus fuerat, in fontibus, fluminibus & sinibus subterraneis, eaque per suas venas in varias terræ regiones diffluente, marina salsa illi succedit, quæ pari modo per varios terræ meatus & anfractus percolata, fit dulcis, vt docet Arist. leuis, ac alterius à mari coloris & qualitatis, maximè cùm per mineralia sulphuris, ferri, æris, auri, vitrioli, &c. labitur, quorum virtutes imbibit & contrahit, ideoque medicinalis efficitur, vt patet in fontibus Spadanis, thermis Aquensibus, cæterisque similibus, qui proinde tam inter se, quàm à mari multis qualitatibus differunt & discrepant.

Eccles. 1. 7. flumina in mare. Symbolicè rursum, perennis hic fluminum in mare decursus, significat perennem debere esse hominis beneficentiam. Habet hac de re appositum Danubij & maris Apologum, multis rerum Parabolis fœcundum, Cyrillus lib. 3. Apolog. Mor. c. 23. cui titulus. *Quomodo beneficium*

Apologus profusę liberalitatis. *liberalis debeat esse perpetuum. Semper inundanti Danubio ait, sic locutum est æquor: Quando tua manationis impetus cessabit? quando terminabitur influxus? quousque latices dabis? at ille paululum indignatus respondit: Profectò loqueris sicut mare, quia omnia flumina insatiabiliter recipis, nec tamen iustè creuisti. Nimirum tunc liberalitatis mea cessabit influxus, cùm insatiabilitatis tua terminabitur appetitus. Non enim minor est valetudo virtutis, quàm defectio vitiositatis; & propter hoc, sicut cupiditati nihil satis est, ita liberalitatis nullus est finis. Responde mihi, quomodo ex quo, propter quod, & quid tribuat liberalis. Nonne ex inclinatione virtutis hoc præstat, ratione delectationis se totum communicat? Quoniam virtus quemadmodum natura illam inclinat semper peragit, nec vnquam existit otiosa. Vnde semper humilis inclinatus, iustus est, innocens, rectus, misericors, prudens, pius, liberalis, beneficus & profusus. Similiter verus amor sine fine est. Charitas enim nunquam excidit, & qui amans est perpetuò diligit, nunquam à dilectione retrahitur, nisi dilectio finiatur. Operatur enim amor magna si est, si*

A *autem desinit operari, amor non est.* Deinde modum docet, quo quisque etiam pauper possit semper esse liberalis. *At tamen nunquam deficit beneficium liberali ad dandum, cùm sit virtute & amore ditissimus. Nempe si pecunia deficit, adest lingua: si deest census, adest manus. Si est cellarium vacuum, non est consilium diminutum. Nunquam siquidem desunt virtuti diuitia. Non ergo deficiat virtuosa voluntas, quia non deerit fructuosa facultas.* Denique exemplo naturæ, cæli & solis id ipsum confirmat. *Attende quæso, quàm sint perpetuę emanationes beneficiorum liberalis naturę. Nonne cælum vitales virtutes semper inferioribus influit? Sol perpetuo lumen effundit, & semper gratissima tellus pascua gignit, & donec vixerit cor membra singula calefacit, hepar nutrit, cerebrum animat? Igitur liberalis beneficij perpetuus est influxus. Quibus dictis magis Danubius redundauit.* — *Fius modus.* / *Exempla.*

B **Mysticè mare est Christus & B. Virgo.** Mysticè, mare plenissimum & immensum sapientiæ, virtutum & gratiarum omnium est Deus & Christus. Vnde ipse ait Ioan. 7. 38. *Qui credit in me, &c. Flumina de ventre eius fluent aquę viuæ.* Item B. Virgo Maria. Vnde S. Bonauent. de laudib. Virginis. c. 7. *Omnia flumina intrant in mare, & mare non redundat*, sic mysticè exponit: *Sicut in mari aquarum, ita in Maria sunt congregationes gratiarum.* Insuper mare est sapientia, vti ipsa ait Eccles. 24. 39. vide ibi dicta. Porrò fontes & flumina sunt prædicatores & doctores, imò quilibet iusti & sancti, quin & peccatores, qui per orationem, gratiarum actionem aut pœnitentiam ad Deum omnis boni fontem in omnibus recurrunt, vt nouum lumen & gratiam impetrent. Vnde S. Thom. in c. 1. ad Roman. lect. 5. Redeunt, inquit, flumina, id est beneficia per gratitudi-

C **Gratię recurrant ad datorem Deum.** nem ad suum principium vnde exierunt, puta ad datorem Deum, itaque iterum fluunt, quia gratitudo de datis prouocat liberalitatem Dei ad noua danda. Nam vt ait S. Chrysost. homil. 26. in Matth. *Optima beneficiorum custos est memoria beneficiorum, & perpetua gratiarum confessio.* Et iterum idem homil. 2. ad populum Antiochenum: *Gratiarum actionem*, vocat, *magnum thesaurum, inconsumptum bonum*, diceret, *perennia fluenta.* Secus namque flumini non reuertenti exaresceret mare: ingratis etiam exarescit Deus. Quippe vt S. Bernard. ait: *Ingratitudo est ventus vrens, siccans fontem pietatis, roremque misericordia, fluenta gratię.* Et iterum: *Vias* & occultos *gratia canales obstruit*, quod ex Augustino in Soliloq. c. 18. transcripsit.

Sanè flumina plus reddunt mari, quàm nos reddamus Deo; illi enim rem ipsam reddunt, nos tan-

D tum verba & verbalem gratiarum actionem. Imitemur ergo flumina in velocissimo ad mare cursu, vt incitatissimo cordis affectu, si non operum effectu, ad Deum per amorem, confessionem & laudem recurramus. Audi S. Bernard. serm. 13. in Cant. initio. *Origo fontium & fluminum omnium mare est, virtutum & scientiarum Iesus Christus Dominus. Quis enim Dominus virtutum, nisi ipse est rex gloriæ? sed & iuxta Annę Canticum, idem ipse Deus scientiarum Dominus est. Continentia carnis, cordis industria, voluntatis rectitudo ex illo fonte manant. Non solùm autem, sed & si quis callet ingenio, si quis nitet eloquio, si quis moribus placet, inde est. Inde scientię, inde sapientię sermo. Thesauri siquidem sapientię & scientię ibi omnes absconditi sunt. Quid? casta consilia, iusta iudicia, sancta desideria, nonne riuuli fontis illius sunt? Quod si copia aquarum secretis subterraneisque recursibus incessanter æquora repetunt, vt in-*

de

A *de rursus ad visus vsusque nostros iugi & infatigabili erumpant obsequio, cur non etiam spirituales riui, vt armamentium rigare non desinant, proprio fonti sine fraude, & sine intermissione reddantur? Ad locum vnde exeunt reuertantur flumina gratiarum, vt iterum fluant. Remittatur ad suum principium cœleste profluuium, quo vberius terræ refundatur. Qualiter inquis? qualiter dicit Apostolus: In omnibus gratias agentes. Quicquid sapientiæ, quicquid te virtutis habere confidis Dei virtuti, & Dei sapientiæ deputa Christo.*

Actio recurrat ad orationem. Rursum S. Gregor. 3. Moral. cap. 2. vel iuxta aliam editionem 4. per mare accipit vitam contemplatiuam, ad quam flumina, id est prædicatores cæterique sancti, qui vitam actiuam agunt sæpe recurrant oportet, vt ex ea vim agendi sugant & hauriant: flumina inquit, sunt fulgura, de quibus

B Iob ait c. 28. *Nunquid mittes fulgura, & ibunt; & reuertentia dicent tibi, adsumus: quia post opera exteriora quæ sancti peragunt, semper ad sinum contemplationis recurrunt, vt illic ardoris sui flammam resirant, & quasi ex tactu supernæ claritatis ignescant,* &c. *Ad locum ergo de quo exeunt flumina reuertuntur, vt iterum fluant; ipsi quippe sunt flumina, qui hic fulgura sunt vocati: quia enim corda audientium rigant, dicuntur flumina; quia vero accendunt, fulgura vocantur. De quibus alias scriptum est: Eleuauerunt flumina Domine, eleuauerunt flumina voces suas. Et rursum: Illuxerunt fulgura eius orbi terræ. Ad locum ergo de quo exeunt flumina reuertuntur, quia sancti viri etsi à conspectu creatoris sui, cuius claritatem mente conspicere conantur, foras propter*

C *nos ad actiuæ vitæ ministerium veniunt, incessanter tamen ad sanctum contemplationis studium recurrunt: & si in prædicatione sua exterius nostris auribus per corporalia verba se fundant, mente tamen tacita ad considerandum semper ipsum fontem luminis reuertuntur.*

Eleganter & neruosè S. Bernard. ad fratres de Monte Dei: *Otiosum non est*, inquit, *vacare Deo, imo omnium negotiorum negotium; quoniam ex hoc vires proueniunt ad negotium*, & qui scit prudenter ad tempus quiescere, sciet postea strenuè & vtiliter laborare.

v. 8. *Cunctæ res difficiles: non potest homo eas explicare sermone: Non saturatur oculus visu, nec auris impletur auditu.* Septuag. *Omnes sermones graues; non poterit vir loqui: Et non satiatur oculus videndo, &*

D *non impletur auris ex auditu.* Syrus: *Omnes responsiones sunt laboriosæ: non satiabitur vir ad loquendum, neque saturabitur oculus ad videndum, neque implebitur auris ad audiendum.* Arabicus: *Sermones omnes sunt dimissi; non potest nisi loqui: & oculus non satiatur visu, & auris non impletur auditu.* Alij: *Non satiatur oculus videndo, nec auris impletur audiendo.*

Pro *cuncta res difficiles*. Hebr. est: *Omnes sermones* יגעים *iegeim*. Septuag. ἔγκοποι, id est laboriosi, graues, difficiles. Interpres Nysseni, *laborantes*. Minùs rectè Complut. & Regij legunt ἔγκωποι, per ω vertuntque *implicati*, nam ἔγκωποι per ω Græcis inusitatum & Lexicographis incognitum est. Symmach. κοπώδεις, id est operosi, molesti. Aquila κοπιῶσιν, id est, *laborem afferunt*. Alij: *Pleni laboris: lassitudine deficientes, vexati, fatigati.*

Expos. 1. Primò multi hanc gnomen exponunt de scientiis, q. d. omnes scientiæ tam Philosophicæ & naturales, quàm Theologicæ & supernaturales, quæ sermone

A Doctoris docentur & discipulis explicantur, sunt difficiles & laboriosæ. Laborat enim Doctor vt eas appositè ad captum discipulorum eloquatur; laborat & discipulus, vt eas hauriat & capiat, vtque conceptum suum conceptui doctoris conformet & adæquet: Hunc laborem experiuntur nostrarum scholarum magistri, æquè ac discipuli. Ita S. Hieron. Olympiod. Salon. Lyran. Hugo, Caiet. & alij.

Ex aduerso S. Gregor. Thaumaturgus censet, hîc hominum dicta & facta opponi gyrationi fluminum, ventorum & solis, quòd hæc sit stabilis & hominum vitæ perutilis, illa verò instabilia sint & inutilia. Vnde sic vertit: *Sol, venti, flumina suos non egrediuntur fines, nec à suis aberrant legibus: At vero quæ ab hominibus elucubrata, siue verba, siue opera,*

B *mensuram modumque nesciunt. Quàm frequens enim sermonum stultaque nugacitatis farrago? extra omnem tamen commoditatem. Veruntamen ita se habet hominum genus, audiendo narrandoque fabulas, & verum elabentium, quamuis in certis, aspectibus expleri nequit.*

Rursum Chald. hanc gnomen limitat ad prophetias & prænotiones futurorum: hæ enim sunt obscuræ & difficiles. Vnde sic vertit: *In omnibus verbis, quæ parata sunt vt fiant in sæculo, defatigati sunt prophetæ antiqui, & non potuerunt inuenire fines eorum: verùm vtique non est facultas viro, vt loquatur quod venturum est post se; & non potest oculus videre omne id quod futurum est, vt accidat in mundo; & non potest auris impleri audiendo verba omnium incolarum terræ.*

C Secundò, sermones accipi possunt pro rebus quæ sermone explicantur, per vsitatam Hebræis Metonymiam, vti accepit noster: Vnde vertas; *Cunctæ res sunt laboriosæ*, id est laborant, defatigant se, suspirant & quasi gemunt: יגע *iaga* enim significat laborare cum anhelitu, defatigari, suspirare, gemere, vt sensus sit q. d. Sicut sol, flumina, venti iam recensiti, sic & cæteræ res omnes assiduè mouentur, agitantur, laborant ac præ labore videntur delassari, suspirare & gemere, adeo vt hunc eorum laborem & gemitum homo non possit condignè, & plenè verbis explicare. Considera enim laborem quem subeunt arbores, boues, equi, asini, cameli, cæteraque animalia & iumenta in arando, onera portando, currum trahendo, currendo, certando, pugnando, 2

D &c. atque videbis omnia sub onere sæpe suspirare ac gemere, ac subinde considere & exanimari. Hoc est quod ait Apost. Rom. 8. 20. *Vanitati creatura subiecta est, non volens, sed propter eum, qui subiecit eam in spe: quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei: scimus enim quod omnis creatura ingemiscit & parturit vsque adhuc.* Ita noster Pineda.

Tertiò & genuinè, labor hic rerum non proprius & passiuus, sed improprius & actiuus accipitur. q. d. 3 Genuinè.
Cunctæ res sunt laboriosæ, id est, molestæ homini, quia eum defatigant tum in earum acquisitione, possessione, vsu & fruitione; tum in earum cognitione, quæ ex possessione & vsu consequitur: Omnes enim res delassant hominem vt eas capiat, possideat, vtatur & gustet, itaque eas per experientiam cognoscat & intelligat; præsertim quia post magnum laborem, quo eas homo nanciscitur, illico abeunt vel pereunt, itaque modicum sui vsum & gustum homini præbent, nec satiant eius oculos intuitu, vel aures auditu. Sũt enim instar fulminis, quod in momento se ostendit, & illico transit ac disparet. Vnde Forerius vertit:

Res nostris pereunt oculis, ac auribus omnes,
Tamque cito fugiunt, vt nullas mente tenere,
Atque videre diu, vel in illis dicere quicquam
Appositè certoue queas, nec si sapis ausis.

Hinc noster vertit, *Cunctæ res difficiles*, scilicet tum ad possidendum & fruendum, tum ad cognoscendum. τὸ enim *difficiles* idem est quod laboriosæ, molestæ, auaræ, morosæ, vt ægrè & modicè sui copiam præbeant, ac vix visæ & gustatæ aufugiant. Tales enim sunt omnes res terrenæ. Sic Cicero senes difficiles vocat morosos & molestos. Et Comicus meretrices difficiles vocat auaras, quæ sui copiam non faciunt nisi magnis precibus & pretiis. Hanc enim artem emungendi pecunias callent, si se difficiles præbeant; quibus proinde persimiles sunt omnes cæteræ mundi illecebræ.

Sensus ergo est q. d. Sol, venti, flumina in orbem eunt & abeunt, suisque gyris se implicant & inuoluunt; quare eos sistere & statis frui est impossibile; eosdem verò explicare & euoluere est perdifficile; perinde ac glomum filorum implicatum & intricatum extricare, & explicare est difficile etiam nexdi peritis. Sic difficile est explicare gyros fluminum, ventorum & solis per Zodiacum, eorumque dare rationes & causas, cur scilicet in orbem eant & quotannis recurrant; cur fluminibus in mare intrantibus illud tamen non redundet: cur venti in orbem eant, & nunc flent ab oriente, nunc ab occidente, nunc ab aquilone, nunc à meridie: Sic cæteræ res omnes & captu & cognitu sunt difficiles. Vnde *sermones*, vt est in Hebr. vel *res*, vt vertit Noster, Olympiod. transfert *rationes*: *Omnes*, inquit, *rationes difficiles*. Quis enim rationes & causas omnium rerum & mutationum assignet?

Ad scientiam enim & rerum cognitionem hæc propriè pertinere, patet ex τὸ *sermones laboriosi*, vti habent Hebr. Septuag. Chald. Syrus, Arabicus, & ex eo quod addit: *Non potest homo eas explicare sermone*. Et: *Non saturatur oculus visu, nec auris impletur auditu.*

Præter vanitatem rerum ergo consistentem in earum perpetua agitatione, inconstantia & circulatione aliam hic assignat in homine, quæ ex priori consequitur, scilicet, quòd homo partim ex innata sibi cæcitate & ignorantia, partim ex rerum ipsarum instabilitate, non possit in eis figere mentis oculum, easque planè perspicere & intelligere. Ipsæ ergo sunt *difficiles*, id est asperę, auaræ, sui copiam negantes, vt fugiant & prætervolent quamlibet auidè contuentem oculis & auribus auscultantem: quare in ijs mentem figere & conquiescere nequit homo, vtpote vanis & illico euanescentibus; sed bonum, verum, stabile, & æternum, puta Deum, in quo planè conquiescat, quęrat oportet. Homo enim quia animal est rationale, naturaliter appetit scire, ait Arist. quare hominis vt homo est, bonum & perfectio consistit in cognitione & scientia. Vnde Herillus summum bonum constituebat in scientia, teste Lactan. lib. 3. c. 3. Verùm quia hominis anima corpori misero immersa est, ideoque infima est in genere creaturarum spiritalium; ac per peccatum originale perdidit iustitiam originalem, quæ non tantùm gratiam conferebat, sed & naturam intellectumque perficiebat: hinc magna ei inest cæcitas, ignorantia & difficultas cognoscendi res tum naturales, tum multo magis supernaturales & diuinas; quæ ingens eius est vanitas & ærumna. Vnde Socrates teste Laertio in eius vita, dicebat *se hoc tantùm scire quod nil sciret; & nostram cognitionem magis vocandam* A *esse doctam ignorantiam quàm perfectam scientiam*; quem secutus Nicolaus Cusan. Card. tres libros scripsit de *docta ignorantia*: quin & Philosophi dicti Academici, siue sceptici, negabant hominem de rebus posse habere certam scientiam, cum tantùm habeant dubiam opinionem. Vnde ille (Empedocles si rectè memini) dicebat niuem reuera non esse albam, sed tantùm homini videri albam.

Mysticè, idque varie explicat Olympiodorus: *Mysticè.*
Omnes rationes, inquit, *tam quæ ad sæcularem, quàm* 1.
quæ ad diuinam sapientiam pertinent, non sine labore tradi possunt: Sæculares tamen ac mundanæ scientiæ plerumque discentibus detrimentum adducunt. Scientia vero Dei ac diuinus sermo semper est vtilis: quem tamen non poterit homo pro dignitate explicare, licèt alioquin prudens sit, nisi qui accepit donum doctrinæ, sapientiæque sermonem. Aliter: semper ferè 2.
B *diuini verbi doctores laborant, atque in angustia sunt, ac plerumque ab ipsa doctrina retrahuntur, cùm frustra se videant operam insumere, ac laborem solùm lucrari ob auditorum inobedientiam aut desidiam. Prędicationis itaque officium deterret eos, qui cum negligentia audiuntur. Aliter: Oportet prius facere, ac* 3.
deinde alios docere. Labor est itaque non vulgaris atque exiguus, sed valde periculosus, quemquam alios ea docere, quæ prius ipse non fecerit. Quapropter homo perfectus ac prudens cum res magnitudinem contemplatur, ab ipsa prædicatione resilit & retrahitur.

Et S. Hieron. *Notandum*, ait, *quod omnia verba sint grauia, & magno labore discantur, contra eos, qui putant otiosis sibi & vota facientibus venire notitiam scripturarum.* Hinc S. Basil. Epist. 68. confutat Eunomium dicentem, se veritatem, imò Deum C comprehendisse, proponens ei minutas quæstiones de natura formicæ, indeque concludit: *Si vero scientiâ minutissimę formicę naturam necdum es assecutus, quo modo incomprehensibilem Dei potentiam imaginatione tua comprehensam esse gloriaris?*

Porrò causæ cur res omnes homini sint difficiles ad intelligendum, & consequenter ad eloquendum & explicandum sunt variæ. Prima est, quòd intellectus hominis sit corpori, & phantasiæ ac sensibus alligatus. *Causæ cur scientia homini sit difficilis. 1.* Vnde nihil intelligit nisi cuius habet phantasma in imaginatione: nullius autem rei phantasma imaginatur, nisi quam oculis vidit, vel aure audiuit, vel alio sensu percepit. Sensus autem solùm percipiunt accidentia rerum, vt visus colorem, auditus sonum, gustus saporem, odoratus odorem, tactus colorem, &c. Sensus ergo non penetrant intima rerum, puta earum essentias, proprietates & D differentias essentiales, quas penetrant Angeli. Hinc fit vt homo paucissimas rerum naturas cognoscat, sed tantùm earum accidentia, ex quibus quasi per vestigia, & quasi per vmbram discurrendo conijcit, de ipsis naturis & substantijs quibus inhærent. Rursum sensus nisi eminus, non pertingunt ad res subtiles & remotas, quales sunt Angeli, animæ, aër, venti, cæli, sol, luna, sidera, quę tamen cognoscere & planè intelligere summè desiderat, æquè ac eloqui; sed non valet, quia elocutio respondet conceptui & intellectui, ac proinde rem non adæquat. Verbum enim oris respondet verbo mentis, imò sæpè illud non adæquat. Plura enim concipimus, quæ eloqui non valemus. Conceptus autem noster non adæquat rem ipsam, præsertim quoad essentiam & substantiam: hanc enim non nisi per velamen accidentium conspicit & concipit.

2 Secunda est, ipsa rerum agitatio, instabilitas, celer ortus & occasus. Hæc enim non faciunt diu sui A copiam ad ea oculis perlustrandum, cæterisque sensibus peruestigandum. Vnde Hippocrates initio Aphorismorum: *Ars longa*, inquit, *vita breuis, tempus praceps, experimentum periculosum, iudicium difficile*. Hinc Isidor. & Campensis Paraphrasticè vertunt: *Non enim subsistunt donec oculis, quantumuis diligenter contemplantis vel auribus audissimè auscultantis, fiat satis*. Exemplum est in hyacintho gemma, qui vt ait Plin. lib. 37. cap. 9. *Primo quoque aspectu gratus, euanescit antequam satiet, adeoque non implet oculos, vt penè non attingat, marcescens celeritis nominis sui flore.*

3. Tertia causa est, animæ humanæ, præsertim post peccatum depressio, hebetudo, ignorantia & cæcitas, de qua iam dixi. Vnde Seneca Epist. 89. *Si Protagoræ credo*, inquit, *nihil in rerum natura est nisi dubium. Si Nausiphani, hoc vnum certum est nihil esse certi. Si* B *Parmenidi, nihil est prater vnum. Si Zenoni, ne vnum quidem.*

Non saturatur oculus visu, nec auris impletur auditu. Hebr. *Non satiatur oculus videndo, nec auris abaudiendo.*

Educit hanc gnomen ex præcedenti. q.d. quia res omnes sunt difficiles ad intelligendum & eloquendum, hinc earum intuitu non satiantur oculi, nec auditu aures, & multò minùs satiatur curiositas, siue cupiditas videndi & audiendi, quæ in homine est immensa. Ratio est, quòd homo habeat mentem rationalem, quæ infinitarũ rerum est capax, eo quòd creata sit ad imaginem Dei, ac proinde nulla re nisi solo Deo satiari & expleri possit. Hæc ergo oculorum & aurium insatiabilitas in homine, non prouenit ex ipsis potentiis sensitiuis, vti notant Philoso- C phi, quia hæ secundùm se limitatæ sunt. Vnde in brutis visus & auditus, imò auiditas videndi & audiendi, limitati sunt & facilè satiantur, dum per eos nanciscuntur pabula, cæteraque naturæ suæ conuenientia. Prouenit ergo ex coniunctione cum intellectu & voluntate, quæ in homine insatiabilis est. Sensus ergo est q. d. Adeo cælorum, ventorum, solis fluminumque gyrationes, cæteræque res omnes variæ & difficiles sunt, vt oculos & aures sui admiratione semper detineant, nec eorum cupiditatem, & sentiendi sciendique sitim expleant. Hinc S. August. in Soliloquiis cap. 30. *Cum anima*, inquit, *creaturam desiderat, continuam famem habet; quia licet quod de creaturis desiderat adipiscatur, vacua tamen remanet, quia nihil est quod eam impleat, nisi tu Domine, ad cuius imaginem est creata.*

Appositè ad scopum suum Ecclesiastes nominat D oculos & aures præ cæteris sensibus, quia hi duo nobilissimi sunt, & ad cognoscendum aptissimi. Vnde visus & auditus sunt duo sensus disciplinæ, quia præ cæteris celerrimi sunt, certissimi & efficacissimi. Sentiunt enim ad magnam distantiam, & cum parua sui immutatione, & cum maiore in phantasiam impressione. Vnde & nomen acceperunt. *Aurium*, ait S. Isidor. lib. 11. Orig. c. 1. *inde dictum nomen à vocibus hauriendis. Vnde & Virgil. vocemque his auribus hausi. Aut quia Græci vocemque ipsã αὐδὴν vocant, ab auditu. Per immutationem enim literæ aures, quasi audes nuncupatæ sunt. Vox enim repercussa per anfractus earum facit sonũ, quo sensum excipiant audiendi.* Et paulò superius: *Oculi inter omnes sensus viciniores animæ existunt. In oculis enim omne mentis iudiciũ est: vnde & animi perturbatio vel hilaritas in oculis apparet. Oculi*, ait Cicer. lib. 2. de Natur. Deor. *tanquam*

Aurium etymon.

speculatores altissimum locum obtinent, ex quo plurima A *conspicientes funguntur suo munere.*

Audi Olympiod. *Audiendi sensus ac videndi principales regiique sunt, ac ceterorum sensuum maximè rationales: proprias namque operationes humana vita perutiles ac necessarias sine vlla satietate efficiunt. Gustus autem, odoratus ac tactus citiùs fatigantur ac tadio afficiuntur.*

Causa est, quòd visus & auditus sint magis spiritales, reliqui verò sẽsus magis corporales & crassiores.

Porrò causa, cur oculi & aures hominum sint insatiabiles, cum in brutis facilè satientur, est vt dixi, mentis infinita amplitudo, & cupiditas, quæ cùm infinita scire cupiat, vt immensam suam capacitatem expleat, nec possit ea scire nisi prius eorum species hauriat; adeoque sentiat per aures & oculos, hinc infinita oculis videre & auribus audire concupiscit. Hæc ergo eorum in hac vita est vanitas, quam in fu- B tura explebit immensa Dei visi veritas. Accedit rerum quæ videntur & audiuntur exilitas & fugacitas, quæ visum & auditum non satiant, sed irritant potius & cruciant. Vnde S. August. serm. 23. de verb. Apostoli: *Temporalia bona*, inquit, *non cessant nos inflammare ventura, corrumpere venientia, torquere transeuntia: concupita marcescunt, adepta vilescunt, amissa vanescunt.*

Exemplum insigne dat Seneca Epist. 73. *Solebat Attalus*, inquit, *hac imagine vti: vidisti aliquando canem missa à Domino frustra panis, aut carnis aperto ore captantem? quicquid excepit protinus integrum deuorat, & semper ad spem futuri hiat. Idem euenit nobis: quicquid expectantibus fortuna proiecit, id sine vlla voluptate dimittimus, statim ad rapinam alterius erecti & attoniti* (Alij legunt *attenti*.) *Hoc sapienti* C *non euenit, plenus est; etiamsi quid obuenit, securè excepit ac reponit, lætitia fruitur maxima, continua, sua.*

Huc facit illud Prouerb. 27. 20. *Infernus & perditio nunquam implentur: similiter oculi hominum insatiabiles.* Et Ecclesi. cap. 14. 9. *Insatiabilis oculus cupidi: non satiabitur donec consumat arefaciens animam suam.* Vide vtrobique dicta. Præclarè Hugo Victor. *Cor hominis*, inquit, *non sufficit toti orbi, quia cunctæ res difficiles, non vales homo eas comprehendere; & vicissim totus orbis non sufficit cordi hominis, quia oculus non saturatur visu, nec auris impletur auditu.* Et S. Ambros. lib. de bono mortis c. 7. *In vanum accipit animam suam (vt iam de huius vitæ dicamus molestiis) qui sæcularia sitit, ædificat corporalia. Quotidie ad edendum & bibendum surgimus, & nullus expletur, vt non post momentum esuriat ac sitiat. Quotidie lucrum quærimus, & nullus cupiditati* D *modus ponitur. Non satiabitur inquit, oculus visu, nec auris auditu. Qui diligit argentum, non satiatur argento. Nullus finis laboris, & nullus est fructus abundantia. Cupimus quotidie scire noua: & quid est ipsa scientia, nisi quotidiani doloris adiectio?*

Audi totum hunc Ecclesiastæ locum graphicè explicantem nostrum Martinum de Roa lib. 2. Singular. c. 1. *Cuncta res difficiles, non potest eas homo explicare sermone: non satiatur oculus visu, nec auris auditu adimpletur*; hoc est, cunctæ res duræ, morosæ, auaræ, nunquam se dant, nũquam sui copiam faciũt neq; sui fruendi locũ potestatẽue relinquunt; aque ita *non potest eas homo explicare sermone*, hoc est, cum eas vix gustarit, vix oculis vix auribus acceperit, quid in illis boni vel mali insit, aut cuiusmodi tandem sint, explicare non potest. Quantumuis enim attentissimè contemplantis aut celerrimè intuentis aspectum fugiunt, & aures audissimè auscultantis prætereuolant.

E

Non satiatur oculus visu; Cum neque oculis, neque mente comprehendatur, nec sit qui eas explicare sermone possit. *Nec auris auditu adimpletur.* Contrà verò quæ à Deo sunt bona, vera sunt, & quæ cor satiant. *Satiabor*, inquit Dauid, *cùm apparuerit gloria tua.* Audi Esdram Prophetam lib. 4. cap. 10. quem Deus iubet in templum suum ingredi, & oculos pariter atque aures illius splendore, magnitudine atque etiam pulchritudine pro arbitrio pascere: *Tu ergo*, inquit, *noli timere, neque expauescat cor tuum, sed ingredere, & vide splendorem & magnitudinem ædificij, quantum capax est tibi visus oculorum videre: & post hæc audies quantum capit auditus aurium tuarum audire.*

Quid est quod fuit? ipsum quod futurum est: quid est quod factum est? ipsum quod faciendum est; nihil sub sole nouum.

Aliqui ex Hebræo assertiuè vertunt, sed eodem sensu. *Id quod fuit illud futurum est, & id quod factum est illud fiet.* Syrus: *Quod est ipsum est quod factum est & ipsum fiet.* Arabicus obscurè: *Quæ res formans, format animam suam, faciendo idem.* Chald. *Quod iam ab antiquo fuit, id certè post euenturum est; & quod primis illis temporibus factum est, id etiam sub sæculorum exitum fiet: neque hic sub sole neotericum quicquam reperies.*

Distinguit solerter Euseb. lib. 11. Præpar. Euang. cap. 6. *Id quod fuit*, ab eo, *quod factum est*, siue esse à factum esse, ac per id *quod est*, vel *fuit*, intelligit res incorruptibiles, quales sunt sol, cæli, elementa, Angeli: hæ enim habent esse stabile: vnde Dei stabilissimi nomen est, *Ego sum qui sum*; per id verò, *quod factum est*, accipit res corruptibiles, quas facit natura vel ars.

Probat nihil sub sole esse nouum argumento à simili. q. d. Sicut res incorruptibilis eadem numero est quæ fuit, & quæ futura est, v. g. idem est sol præsens & futurus; sic res corruptibilis eadem specie est quæ facta est, & quæ facienda est: nam generationi hominum & animalium transeunti succedit alia & alia continuò similis, & eiusdem speciei; vnde concludit: Ergo nihil nouum est sub sole.

Hebræi apud R. Moysen lib. 2. Ductoris perplex. cap. 29. & Hugo censent hic à Salomone astrui æternitatem mundi, non ex sua, sed ex gentilium, & præsertim vxorum suarum alienigenarum, quas offendere non audebat, sententia. Hos secutus

Caiet. opinio. Caiet. seductus à suo Hebræo Interprete, censet Salomonem, *argumentari ex æternitate temporis, res omnes in motu circulari consistere, tam secundùm esse quàm secundùm fieri. Salomonem autem concionando loqui, & vti opinione quamuis falsa, probabili tamen secundùm id, quod probabilius est ex sensibilibus. Rationes enim naturales suadent æternitatem mundi.*

Refellitur. Verùm errat tripliciter. Primò, quòd asserit
1. probabilem esse opinionem de mundi æternitate.
Secundò, dum ait eam astrui ex rebus sensibilibus;
2. cum potius ex ijs mundi origo & creatio colligatur. Tertiò, quòd censet Salomonem, imò Spiritum sanctum, qui per os Salomonis hæc dictauit, vti ratione falsa, esto in speciem probabili, æternitatis mundi, ad probandam rerum omnium circulationem; hoc enim Spiritu sancto indignum est.

Huc pertinet error Origenis, scribentis in hunc locum teste Methodio lib. de Resurrec. & lib. 3. Periarchon, qui censet hic statui magnum Platonis annum, quo ipse putabat post duodecim (teste Cicer. 2. de nat. Deor.) annorum millia omnia præterita fore reuocanda, vt fiant præsentia, scilicet vt post aliquot sæcula ijdem qui nunc viuimus redeamus, idemque quod nunc facimus tunc quoque repetamus & faciamus; imò damnatos in inferno tunc fore saluandos. Censebat enim ante hunc mundum præcessisse alios, & post eum alios secuturos, citans ad hoc illud Isaiæ 65. *Ecce ego creo cælos nouos & terram nouam.* Putant aliqui hunc errorem à falsariis affictum Origeni, eiusque libris insertum, eo quòd ipse lib. 4. contra Celsum eum damnare videatur. Vt vt est, Origenistarum fuit error, quos refellit S. Hieron. Epist. ad Auitum, & S. August. lib. 12. de Ciuit. cap. 13. *Annus Platonicus*

Sic Epicurus, ait S. Hier. asserit per innumerabiles periodos, eadem & eisdem in locis, & per eosdem fieri: & Pythagoras censuit animas in alia & alia corpora migrare & remigrare.

Omissis manifestis hisce erroribus.

Primò, R. Moses loco citato, censet hoc dici ad significandam æternitatem mundi à parte posteriori, scilicet mundum deinceps duraturum in æternum: Sed quid hoc ad scopum Ecclesiastæ, scilicet ad probandam mundi vanitatem, id est instabilitatem? huic enim directè opponitur mundi stabilitas & æternitas. *Expos. 1.*

Secundò, meliùs ex aduerso Euseb. lib. 11. præpar. Euang. c. 5. 6. & 7. censet hæc dici, vt notet mundi fluxum, fugam & corruptionem, scilicet res mundi cum tempore continuò fluere & præterire, aliasque succedere, & in futuro successuras quæ pari modo fluent & præteribunt, ideoque nihil sub sole nouum, sed omnia veterascunt, senescunt, occidunt. 2.

Tertiò, Liran. censet hic post solis, ventorum & fluminum circulationem, tria alia argumenta ad probandam mundi vanitatem proponi. Primum esse, quòd omnes res mundi sint ad fruendum & cognoscendum obscuræ, cum ait: *Cunctæ res difficiles*, &c. Secundum, quòd non satient oculos & cor hominis, cum ait: *Non saturatur oculus visu, nec auris impletur auditu.* Tertium, quòd nil in eis sit nouum, sed omnia antiqua & vetera, cum ait: *Nihil sub sole nouum.* 3.

Quartò, alij referunt hęc ad scientias & opiniones. q. d. Nullę sunt nouæ opiniones & scientiæ, sed quę nunc videntur nasci eædem olim extiterunt, esto tempore sint abolitæ, iuxta illud Comici in Eunucho: *Nihil est dictum quod non sit dictum prius. Vnde præceptor meus Donatus*, inquit S. Hieron. *cùm ipsum versiculum exponeret: Pereant inquit, qui ante nos nostra dixerunt.* Huc facit illud Platonis lib. 3. de Repub. *Nihil inauditum.* Et Arist. lib. 1. de cælo. textu 22. & 1. Meteor. c. 3. *Necessum est*, inquit, *vt infinities eædem recurrant opiniones mundi æternitate supposita*, quam ipse supponit & constanter astruit. 4

Verùm hic sensus arctior est & minus appositus: non enim de rerum cognitione vel opinione, sed de rebus ipsis loquitur Eccles. cum ait: *Nihil sub sole nouum*: esto ad scientias & opiniones, vtpote cum ipsæ sint res & reales qualitates, hæc gnome extendi possit.

Quintò & genuinè, Ecclesiastes hic redit ad thema initio propositū, scilicèt vt probet omnia in mundo esse vana ex eo, quòd omnia eant in orbem & abeāt. 5 *Genuinè.*

Probauit

Probauit id ex gyratione continua solis, ventorum & fluminum; nunc idipsum probat ex gyratione ceterarum rerum, quòd scilicet omnia cum tempore eant & prætereant; ideoque post præterita succedant præsentia & futura, quæ pariter ibunt in præterita. Esto ergo futura iis, qui præterita non viderunt, videantur noua, sunt tamen antiqua, visa & trita ijs qui olim vixerunt: res enim præteritæ in futuris sui similibus, quæ succedunt, videntur nouę, sed non sunt, quia resurgunt duntaxat & renascuntur, vnde Tuanus vertit.

Nempe omnia quæ nunc
Miramur, priscis ea visa auditaque sæclis.

Et Horat. in Arte Poët.

Mortalia facta peribunt;
Multa renascentur, quæ iam cecidere, cadentque
Quæ nunc sunt in honore.

Ita exponunt S. Hieron. Olymp. Albinus & S. August. 12. de Ciuit. c. 13.

Dicit hoc Ecclesiastes, vt retundat hominum vanitatem, vanamque curiositatem, qua vetera fastidientes semper nouis inhiant, ideoque circumuagantur vt noua congerant; sed frustra, cùm nihil sit sub sole nouum; quia omnia in orbem eunt & redeunt. Hoc enim est thema, quod ab initio huc vsque probare contendit; esto v. præcedenti obiter quasi per parenthesin iniecerit aliud vanitatis argumentum, scilicet rerum ad sciendum & cognoscendum difficultatem, quodque auris non impleatur auditis, nec oculus visis, quò tamen etiam hi versus referri possunt, vt scilicet ostendant aures & oculos, quia curiosos & nouorum auidos, non satiari, eo quod nihil sit sub sole nouum. q. d. frustra laboras, ô homo, in cassum te crucias & torques dum per omnia vagaris, vt aurium, oculorum & cordis tui curiositatem nouorum auidam expleas, cùm nil noui sis reperturus, esto gyres ab oriente ad occidentem, sed omnia prisca & vetera. Hæc enim est mundi senescentis conditio; hæc temporis natura & ratio æquè ac omnium temporalium, vt scilicet consistant in continuo fluxu & gyratione, vtque præterita abeant, succedant præsentia, sequantur futura, quæ dum abierint in præterita, alia succedent præsentia, aliaque similia sequentur futura. Hic est perennis temporis & temporalium circulus, hic gyrus & rotatio.

Igitur Ecclesiastes postquam descripsit circularem motum partium vniuersi, puta cælorum & solis, aëris & ventorum, fluminum & fontium, nunc describit eundem ex parte temporis, cui res omnes subiacent, cum eoque voluuntur & prætereunt. q. d. nihil stabile, nihil constans sub sole, sed omnia æquè ac tempus, cui subsunt, circularia sunt & præterfluunt. Vis ergo scire, ô homo curiose, quid omni tuo curioso & molesto labore consecuturus sis, inspice prætentos & præterita; quod enim illi consecuti sunt tu consequeris, non aliud; frustra noua quęris quæ non sunt, nec fuerunt, nec erunt. Vnde Nyssenus: *Ad rogatum*, inquit, *breuis est responsio. Cogita quid sit quod est futurum, & cognosces id quod* fuit. q. d. Semper homines sollicitat futurorum appetitus: præsentia enim fastidiunt, velut possessis saturi: anhelant ad futura, velut ad noua curiosi. *Nouis*, inquit Seneca lib. 3. de Benef. c. 3. *cupiditatibus occupati non quid habeamus, sed quid petamus inspicimus; non in quod est, sed in quod appetimus intenti.* Hæc eorum vanitas fallit eos, quia nihil noui fit sub sole: nihil eximium habuerunt præteriti, nihil habebimus nos melius futuri; ex præteritis ergo colliges & metieris, quale quantumque bonum tibi tempus vitaque dabunt; colligent similiter ex nobis futuri. Notant Nyssen. & vterque Hugo, Card. scilicet & Victor. nullam præsentis temporis hic fieri mentionem, sed tantùm præteriti & futuri, eo quòd ex pręsenti nil habeamus nisi vnicum nunc indiuisibile: quare præsens illico transit in præteritum; pertinet ergo ad præteritum, vel ad futurum, quasi nexus & copula vtriusque, quia præsens nectit preteritum futuro.

Symbolicè, Rabbini quidam (qui putant hunc sensum esse genuinum & literalem; sed errant) apud Galatin. lib. 10. c. 2. & 4. hęc accipiunt de lege noua adumbrata in lege veteri. q. d. id quod per tot figuras adumbratum est in lege Mosaica, hoc reipsa explendum est per Christum in lege Euangelica. Ita R. Barachias ibidem: *Quid est*, ait, *quod fuit? ipsum quod erit; sicut fuit redemptor primus, id est Moses, ita erit redemptor vltimus*, puta Messias siue Christus.

Et Procop. in c. 48. Isaiæ: *Quęrunt nonnulli*, ait, *quomodo se noua fecisse asserat, cùm docente Ecclesiaste nihil nouum sub cælo fit. Christi ergo mysterium, longè ea quæ cernitur creatura maius, quod à Paulo etiam absconditum nominatur, intellexit.* Accedit Chald. qui v. 11. sic vertit: *Præteritarum nationum memoria non extat, neque earum quæ post futuræ sunt recordatio erit iis, qui temporibus regis Messiæ victuri sunt.*

Anagog. Olympiod. hæc accommodat ad merita præsentis vitæ & præmia futuræ: quod enim, quantumque præcessit meritum in terra, hoc tantumque nos sequatur præmij in cælo. 2

Rursum S. Hieron. S. August. 12. de Ciuit. 13. & Hugo censent Ecclesiasten loqui (in sensu mystico & anagogico) de præscientia & prædestinatione, in qua iam ea facta sunt quę futura sunt: *Qui enim*, ait S. Hieron. *electi sunt in Christo ante constitutionem mundi, in prioribus sæculis iam fuerunt*, scilicet in Dei mente & prædestinatione.

Denique Nyssen. notat τὸ *quod fuit*, mysticè de anima dici, quia creata est: τὸ *quod factum est*, de corpore, quod formatum est de terra: animam ergo dici futuram quod erat per sanctificationem, per hanc enim redditur ei gratia perdita per peccatum Adæ: corpus verò dici fore id quod factum est, per resurrectionem, qua resurgent olim facti & nati, sed mortui: quod vt feliciter fiat, redeundum esse animę & corpori ad statum quem prius habuerunt, scilicet ad puritatem & sanctitatem, in qua creati sunt à Deo in Protoplasto Adamo.

VERS. 10. *Nihil sub sole nouum; nec valet quisquam dicere: Ecce hoc recens est: iam enim præcessit in sæculis quæ fuerunt ante nos.* Septuag. *Non est omne* (id est *nullum est*) *recens sub sole, quis loquetur ac dicet: Vide hoc nouum est? Iam fuit in sæculis, quæ fuerunt ante nos.* Syrus: *quę fuerunt ab æterno*, id est à priscis primisque mundi temporibus. Chald. *Detur enim res de qua facilè quisquam prædicit: Vide nouum inuentum est; verumtamen veterum memoria id aliquando contigit.* Arabicus. *Et omne renouatum sub sole non potest loqui, & dicere: considera hanc rem, quia noua est, quæ iam facta est in præterito in sæculis ante nos.*

Nil nouũ sub sole quo sensu? Quæres, quomodo nil sub sole sit nouum, cum multa noua fiant per nouas artes nouè inuentas, cum noua fiant prodigia, cùm nouus Christus, nouam legem, nouaque in ea dederit pręcepta,

Resp. 1. Sacramenta & præmia: noua etiam sunt miracula, de quibus dicitur Eccles. 36. *In noua signa, & immutamirabilia.* Resp. primò S. Thom. 1. p. q. 73. art. 1. ad 3. hæc omnia præcessisse, & olim facta esse vel in se, vel in suis causis, vel in sui similibus. *Præcesserunt*, inquit, *secundùm similitudinem, sicut animæ quæ nunc creantur: Et similiter incarnationis opus, quia vt dicitur Philip. 2. filius Dei est in similitudinem hominum factus. Gloria etiam spiritalis secundùm similitudinem præcessit in Angelis, corporalis verò in cælo, præcipuè Empyreo.*

2 Secundò, S. Hieron. hæc arctat ad hominem. q. d. Homini nihil accidit noui; solus enim homo, inquit, loqui & dicere potest, vt habent Hebr. *Vide hoc nouum.*

Accedit Pineda, qui hæc ad hominum mores refert, quasi significetur mortalium studia & conatus ad felicitatem non esse nouos, neque nouas ad animi tranquillitatem vias iniri ab hominibus huius nostri sæculi. Tentata iam omnia à veteribus sub sole pro felicitate laborantibus; sed labore irrito. Fauet Thaumaturgi interpretatio: *Quid in posterum fieri queat, quod non iam confectum fuerit, aut geratur ab hominibus? quid nouum, quod nondum experimento compertum fuerit, dummodo insigne sit & memorabile.*

3. genuinè. Tertiò, planè & genuinè hæc referas ad naturam & artem, siue ad opera ordinaria quæ fiunt à natura vel arte. q. d. Nihil nouum sub sole, id est nihil noui accidit in naturali rerum cursu, scilicet cælorum, elementorum, siderum, ventorum, maris, hominum, animalium; item in artibus vitæ humanæ necessariis, quibus scilicet natura indiget, quales sunt fabrilis, agricultura, mercatura, vestiaria, pistoria, &c. Nil ergo obstat, quin non tantùm prodigia & miracula noua fiant, sed & artes miræ nouè inueniantur, vt bombardaria, typographica, &c. quanquam vtramque harum apud Sinas multis sæculis, antequam in Europa inuenirentur, extitisse, licèt Europæis inferiorem, tradant Historiæ Sinensium, præsertim illa quæ à nostro Nicolao Trigautio conscripta est. Lege Polidorum Virgilium de rerum Inuentione, qui singularum artium inuentores assignat, scilicet nobis nostroque æuo cognitos. Addit S. August. 12. Ciuit. 13. Prodigia & monstra quæ iam fiunt, olim facta, si non eadem, certè illis similia vel affinia.

C

Occurrit curiositati hominum otiosorum, quibus sua sors præsensque status displicet, placet alienus & remotus: quare optant videre aliud sæculum, dicuntque: vtinam vixissem sæculo Noe, Abrahæ, Mosis, Christi, Constantini; vel vtinam viuerem sæculo

D

sequenti, multa vtique noua & meliora experirer. Alij optant aiuntque: vtinam vidissem Noe, Abraham, Mosen, Christum; vel vtinam viderem Reges, Pontifices, Heroes post hoc sæculum secuturos; vtinam viderem noua quæ sub ijs facta sunt, vel fient. Mira enim per otium imaginantur quæ nunquam extiterunt, nec extabunt. Hos retundit hic Salomon, dicens: Quid vanè desideras cernere præterita vel futura, esto præsentibus contentus, quia hæc similia, imò eadem sunt cum præteritis & futuris; nihil enim sub sole nouum. Optas videre Noe, Abraham, Mosen, &c. at homines fuere similes nostris. Vides viros doctos, sanctos, Apostolicos; cogita te in illis videre Noe, Abraham, Mosen. Eundem vides solem, idem cælum, eandem terram quam ipsi viderunt. Vides similes arbores, plantas, frumenta, fructus, domos, artes & artifices, qualia ipsi viderunt, & qualia posteri videbunt. Quid ergo

A noui quæris, cùm in orbe nil sit nouum? Ars enim & natura eadem produxit & producet semper, quæ nunc producit.

Porrò constat supernaturaliter in lege noua, multa per Christum facta esse, & à Christianis fieri noua, ac in cælo omnia futura noua, iuxta illud. Apoc. cap. 21. *Ecce noua facio omnia.* Mysteria enim incarnationis Verbi, mortis, crucis, Eucharistiæ, etsi multis veterum typis fuerint tenuiter præfigurata, tamen reipsa planè fuerunt noua, stupenda, inaudita cùm in Christo extiterunt; Christus ergo nouus homo, noua lege & gratia fecit hominem nouum. Nam vt ait S. August. serm. 39. de Temp. *Ille qui venit per crucis irrisionem, carnis perimere corruptionem, & vetustatem vinculi mortis nostræ sua mortis nouitate dissoluere, mandato nouo fecit hominem nouum. Res enim vetus erat vt homo moreretur, quod*

B *ne semper valeret in homine, res noua facta est vt Deus moreretur.* Hoc est quod prædixit Ierem. c. 31. *Nouum faciet Dominus super terram: mulier circumdabit virum.* Ita Olympiod. *Nihil*, ait, *nouum est in hominum, animalium, plantarumque successionibus.* Et S. Thom. in 4. Dist. 48. q. 2. art. 1. ad 1. ait Ecclesiasten loqui de cursu naturali rerum, & de his quæ à sole fiunt, & à solis virtute pendent. Sic & S. August. 12. Ciuit. c. 13.

Hinc nouum orbem, siue Indias veteribus fuisse cognitas, ex Platone, Seneca & alijs ostendit noster Iosephus à Costa lib. 1. de Nouo orbe, & Pineda lib. 4. de rebus Salom. cap. 15. idque patet ex classibus Salomonis euntibus in Ophir, sed obliterata deinde fuit itineris huius semita & memoria. **Nouus orbis priscis cognitus.**

Quare nonnulli censent priscis pariter cognitam fuisse acum nauticam, siue calamitam & virtutem magneticam: per hanc enim, vtpote semper vergentem ad polum, cognoscunt nautæ polum polique Aquilonaris eleuationem, ac consequenter cæteras tres mundi plagas: vnde sciunt in qua orbis parte plagaque versentur, & quò tendere debeant, vt ad locum sibi destinatum pergant. Plures auctores tamen negant acum nauticam ijs fuisse cognitam; id enim volunt recens & nuperum esse inuentum: sed alia ipsis nauigandi, cursumque per mare dirigendi instrumenta, artes & modos concedunt, ac præsertim Chaldæorum & Ægyptiorum Astronomiam, per quam exactè lunæ, stellarum, siderumque situm, motumque contemplantes, iuxta ea iter suum dirigebant. Vide Pinedam lib. 4. de rebus Salomonis cap. 15. §. 4. & sequent. Certè Astrolabium fuisse cognitum priscis, ac nominatim Ptolomæo, ab eoque vocari planisphærium, docet noster Clauius initio libri de Astrolabio.

Non est priorum memoria, sed nec eorum quidem, quæ postea futura sunt erit recordatio apud eos, qui futuri sunt in nouissimo, id est posteriori tempore. Hebr. enim אחרון *acharon*, quod noster vertere solet *nouissimum*, idem est quod *posterius, sequens.* Septuag. *Non est memoria primis, & quidem nouissimis cum facta fuerint, non erit memoria eorum cum iis, qui futuri sunt in nouissimo.* Chald. *Non est memoria generationum* (Costus vertit *nationum*) *priorum, neque etiam posteriorum quæ futura sunt erit recordatio, cum generationibus, quæ erunt in diebus regis Messiæ.* Arabicus: *Non reperitur recordatio sæculorum præteritorum, neque faciendorum nouissimè.* Vatab. *Non durat memoria rerum priorum, neque apud* **Vers. 11.**

posteros

posteros memoria rerum quæ posthac erunt, durabit.

Hæc gnome tum de rebus omnibus prioribus & posterioribus accipi potest. Harum enim omnium est obliuio apud sequentes & posteros. Vnde noster vertit in genere neutro: *Sed nec eorum quæ futura sunt erit recordatio*: tum propriè de hominibus hominumque dictis & factis, qui pariter statim obliuioni traduntur: Vnde S. Hieron. & Septuag. vertit masculinè: *Sed nec eorum qui futuri sunt erit memoria.* Dicit hoc Ecclesiastes primò, vt occurrat tacitè obiectioni. Dicet enim quis: multa sub sole fieri noua, eo quòd similia non legerimus, vel audierimus olim esse facta. Respondet Ecclesiastes, illa esse facta, sed obliuioni tradita, eo quòd rerum memoria cum rebus ipsis dilabatur & euanescat, præsertim post plures annos & sæcula. Vnde Thuanus vertit:

Temporis exacti veniens obliuia tempus
Inducit: rerum quæ porro & cumque gerentur,
Vix minima ad seros manabit fama nepotes.

Secundò, vt elidat vanam in homine cupiditatem famæ, memoriç, & gloriæ apud posteros. Cum enim sciat homo sibi moriendum esse, nec posse se perenniter viuere, hinc optat viuere saltem in memoria & fama posterorum, sed frustra: quia & hoc citò effluit & perit. Hæc ergo est noua vanitas rerum humanarum, quæ earum contemptum inducit; quòd scilicet homo citò moriens & euanescens, ne sui quidem memoriam diu apud posteros relinquat, sed illa cum tempore rotetur & abeat. Hinc sæculum Hebr. dicitur עולם *olam*, quasi occultum, vel quasi עולם *olem*, id est occultans & abscondens, à rad. עלם *alam*, id est abscondit, eo quod gesta prioris sæculi occulantur & abscondantur à sequenti sæculo. Vide Sapient. 5. v. 10. & seq. Loquitur Ecclesiastes de memoria rerum naturalium & vanarum, quam vani homines consectantur, non de memoria virtutum operumque gratiæ, præsertim heroicorum: hæc enim perennat in multa sæcula, vti videre est in Martyrologio & festis Ecclesiæ, quæ quotannis celebrat memoriam Apostolorum, Patriarcharum, Prophetarum, Martyrum, Virginum, tum vt eos honoret, tum vt eorum virtutes fidelibus imitandas proponat. De his ergo dixit Christus: *Gaudete, quod nomina vestra scripta sunt in cælis.* Lucæ 10. 20. Et Psaltes: *In memoria æterna erit iustus.* Psal. 111. 6. Et Ecclesiast. c. 44. 14. *Nomen eorum viuit in generationem & generationem.*

Iusti ergo in cælo scribuntur, quia perennis erit eorum memoria & gloria. Vani verò & impij in terra & aqua scribuntur, quia illico conculcatur, deletur & defluit eorum nomen & fama, iuxta illud Ierem. 17. 13. *Recedentes à te in terra scribentur*: Et Psal. 9. 8. *Periit memoria eorum cum sonitu.* Et Prou. 10. 7. *Nomen impiorum putrescet.* Licèt enim Alexander, Iulius Cæsar, Pompeius, Nabuchodonosor memoriam habeant apud posteros & famam, tamen hæc putida est & infamis, scilicet quòd fuerint tyranni, raptores, impij & scelerati.

Loquitur Ecclesiastes à toto genere, siue de eo quod plærumque & plurimis accidit, esto in paucis sit exceptio. q. d. Omnia rerum, dictorum, factorum, animalium, hominum genera, quæ priori sæculo extiterunt, sequenti sæculo obliuioni traduntur, esto singulares aliqui viri ob eximiam sapientiam, eloquentiam, aliamue dotem habeant famam posthumam per plura sæcula, vt Socrates, Plato, Arist. &c. Sed hi perpauci sunt, & memoria eorum tenuis & rara apud paucos literatos extat, eaque plurium errorum & vitiorum næuo, vt libidinibus & falsorum

A Deorum cultu maculata. Vnde Apost. Rom. 1. in eos detonat dicens: *Qui cùm cognouissent Deum, non sicut Deum glorificauerunt*, &c. *Dicentes enim se sapientes, stulti facti sunt*, &c. *Propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum, in immunditiam vt contumeliis afficiant corpora sua*, per pæderastiam aliasque infames libidines, quas ibidem recenset.

Huius obliuionis priorum sæculorum, viuum exemplar & speculum est Roma. Cum ante octodecim annos eam ingrederer, quæsiui à viris in eius antiquitate versatis, in quanam Vrbis parte extitissent olim domus & palatia Iulij Cæsaris, Augusti, Pompeij, Scipionis, Vespasiani, Traiani, &c. ac responsum tuli de multis planè ignorari, de paucis coniecturam esse tali loco fuisse, sed obscuram &
B incertam. Vestigaui priscas Heroum statuas, mausolæa, titulos, pyramides, templa, basilicas, ac ex omnibus vix quicquam integrum reperi nisi Pantheon M. Agrippæ, sed ruinarum veterum ruderibus in terram depressum, & magna ex parte sepultum. Vbi ergo trophæa & monumenta Romuli, Numæ, Seruij Tulli, Tarquinij, Collatini, Bruti, Metelli, Coruini, Publicolæ, Torquati, Camilli? euanuerunt ac si nunquam fuissent, imò plurimorum nomina ignorantur, paucorum tenuis dumtaxat est memoria. Antiquissimæ & nobilissimæ familię Roman. vt Corneliorum, Lentulorum, Fabiorum, Pisonum, Ciceronum, Seruiorum, Scipionum cæteręque ad vnum omnes ita extinctæ sunt, vt nulla prorsus supersit, imò plęrarumque nomen ignoretur. Nimirum noua Roma sepeliuit veterem, Christiana gen-
C tilem, sancta profanam, & *Roma Roma sepulta iacet.* Ite nunc vani mortales, æternate cum Romanis in terris nomina vestra, incidite illa in marmoribus, erigite in statuis, statuite in colossis: breui hæc omnia delebit succedentis æui obliuio. *Papæ, quàm cito apud homines mortui gratia diffluit, & deserta apparet*, ait Euripides in Aiace. Et Naso 15. Metamorph.

Tempus edax rerum, tuque inuidiosa vetustas
Omnia destruitis.

Et Horat. lib. 2. Epist. 2.

Quæ priscis memorata Catonibus atque Cethegis,
Nunc situs informis premit, & deserta vetustas.

Nam & marmora vetustate videmus exesa. *Mors etiam saxis nominibusque venit: Vt in littore maris*
D *cumuli alij super alios appulsi, priores occultant: ita in vita quoque priora à sequentibus celeriter alscon-duntur*, ait M. Antoni. Imper. lib. 6. de vita sua. Et lib. 12. *Quam ridiculus & peregrinus, qui miratur ea quæ in vita fiunt?*

Anag. Olympiod. Beati ait in cælis, diuinæ visionis gaudiis absorpti, vix recordantur priorum laborum & dolorum, quos in hac vita subierunt; sed neque multum considerant damnatorum pœnas, siue eorum qui punientur in nouissimis per omnem æternitatem, esto vtraque sciant, nec vlla eos capiat obliuio, nec ignorantia.

Tropol. S. Hieron. ex Septuag. sic vertit, sicque explicat: *Non est memoria primis, & quidem nouissimis qui futuri sunt, non erit eis memoria cum his, qui futuri sunt in nouissimo: ille de Euangelio sensus est: quod qui in isto sæculo primi sunt, fint omnium nouissimi. Et quia Deus vt benignus & clemens, minimorum quoque & omnium recordatur, his qui propter vitium suum nouissimi esse meruerant non tantam dabit gloriam, quantam his qui se humiliantes nouissimi in mundo esse voluerunt. Dicitur ita-*

que in consequentibus: Non est memoria sapientis cum stulto in æternum. Alludit ad parabolam operariorum A primorum & nouissimorum: Matthei 20.

Ex aduersò alij hæc referunt ad decreta priorum & maiorum, quæ posteriores nepotes reuellunt & obliterant. Agis rex, cum senex quidam videns leges antiquas elanguescere, prauasque alias surrepere diceret: Spartæ res sursum versum inuerti, dixit per iocum: Hoc si fit, rationi conuenienter fit; nam puer ipse audiui à patre meo, sursum versum res sua ætate inuersas esse, idemque is se puerum ex suo patre audiuisse aiebat. Non ergo mirandum est, si posteriora prioribus deteriora eueniunt, sed si quando meliora aut similia obtingerent. Ita Plutar. in Lacon.

Ego Ecclesiastes fui rex Israel in Ierusalem, & proposui in animo meo quærere & inuestigare sapienter de omnibus, quæ fiunt sub sole. Septuag. *Ad in-*
Vers. 12. *quirendum & considerandum in sapientia de omnibus quæ fiunt sub sole.* Sic & Sirus. At Arabicus: B *Ego congregans* (alij, *ego concionator*) *factus sum rex super Israel in Ierusalem, & immutaui cor meum vt quæreret, & perspiceret cum sapientia de omnibus creatis sub sole.* Chaldæus multa ex suo admiscet, quæ mox recensebo.

Fabulantur Rabbini Salomonem hæc dixisse cùm post lapsum, abdicato regno factus pauper & quasi mendicus, dedidit se obsequio & doctrinæ dæmonis Asmodæi, qui præerat thesauris. Vnde Elias Leuita in Tisbi in voce *Asmodai*, ex Targum sic legit: *Ego Coheleth, Asmodai, rex Dæmonum*; quasi Salomon hic ex ore dæmonis, siuè Dæmon per os Salomonis loquatur. Franc. Georgius more suo secutus Hebræos, Problem. 82. ait hæc dicta à Salomone; *quando erat in deserto in cauea, & negotiabatur cum Asmodai.* Sed audi fusè Rabbinorum nugantium sensa sequentem C & exprimentem Chaldæum: *Cum Salomon rex sedisset in throno imperij sui, rebus secundis, plus æquo elatus, edictum Dei transiijt, comparauitque equitia, lecticas & equites multos; magnam præterea auri & argenti vim congregauit, & affinitate cum exteris nationibus coniunctus est: quare vehementer commotus Dominus, in eum Asmodæum dæmonum regem immisit, qui illum regno priuaret, & annulum de manu eius extraheret, perfectumque est vt ille vagus & profugus orbem peragraret, homines q; increparet: rediensque ad prouincias & loca terræ Israel, neque continens lachrymas sic vociferabatur: Ego Ecclesiastes, olim Salomon, appellatus fui rex Ierusalem animumque adieci vt postularem prudentiam à Domino, illo ipso die quo in Gibeon apparuit mihi, vt probaret me, & sciscitaretur quidnam esset, quod eum rogandum existimarem. Neque vero ab eo aliud quicquam con-* D *tendi, quam sapientiam; vti possem inter honestum & turpe in his omnibus rebus, quæ sub sole vsu venire consueuerunt, iudicium & scientiam adhibere, animaduertique facinorosa illa hominum opera, malum quiddam hominibus à Deo datum, vt in eo seipsos conficerent,* &c. ita habet versio Chaldei facta à Petro Costo, & à Complut. licèt in Biblijs Regijs multa ex his, quia fabulosa, è Chaldæo sublata sunt. Omissis hisce nugis & fabulis.

Primò Rabbini & nonnulli Catholici apud Hugonem Victor. hom. 5. censent hæc verba esse Salomonis, de lapsu suo pœnitentis. *Idcirco*, inquiunt, *noluit dicere, Rex sum in Hierusalem, quia deposita regni purpura de solio suo iam descenderat, contemptaque quam malè tenuerat potestate, in habitu pœnitentiæ reatum suum plangebat, ideoque ait, rex fui.* Addit Beda in fine tom. 7. cap. *de Salomone iudicium.*

Aiunt, inquit, *libri Hebræorum, Salomonem quin-* A *quies tractum fuisse per plateas Hierusalem, causa pœnitentiæ. Item eum aiunt venisse in templum, quod ipse ædificauerat, cum quinque virgis, de quibus quatuor legis periti dederit, vt verberaretur ab illis, qui communi consilio dixerunt, quod in Christũ Domini manum non mitterent, vnde frustratus ab illis, à se depositus est à regno.* Verùm hæc Hebræorum narratio videtur fabella ab eis more suo conficta, ad astruendam Salomonis pœnitentiam & famam. Videturque aduersari S. Script. quæ narrat Salomonem regem perdurasse vsque ad mortem, ac tum ei successisse Roboam filium. Probabilius alij censent Salomonem retento regno & sceptro pœnituisse, & pœnitentem hæc dixisse. Vnde Hugo ponderat τὸ *fui*: hoc enim verbum videtur omnino sonare regni mundique contemptum, quasi quod antea tanti fecerat nunc nihili faciat, imò nihil esse testetur. *Fui*, inquit, *iam* B *non sum, quia etsi sum idipsum, iam nihil esse agnosco quod sum.*

Secundò, planè & genuinè, hæc verba sunt Salomonis in regno regnique opibus mundi vanitatem experti, ideoque ait *fui*, vt præteritis regni annis plenam vanitatis huius experientiam se accepisse demonstret. Igitur Salomon hic à thesi descendit ad hypothesin, id est, à generali mundi vanitate ad particulares, atque vt eas confirmet asserit, se omnes expertum, & in omnibus vanitatem deprehendisse. ita S. Hieron. S. Gregor. Thaumaturgus & alij.

Ait ergo: Ego Ecclesiastes, id est concionator, qui Israeli totique mundo hic de vanitate mundi concionor, vt ab eius amore ad Dei cultum omnes traducam, iam per plures annos fui rex Israel, id est rex populi Iudaici, siue duodecim tribuum residens in C eorum metropoli, puta in Ierusalem: ibi enim in regali solio post Dauidem patrem meum consedi; quare omnibus hisce annis regni multa vidi, multa audiui, ac per sapientiam mihi à Deo inditam cuncta lustraui, cuncta examinaui, & in omnibus meram vanitatem agnoui.

Proposui in animo meo quærere, & inuestigare sapienter de omnibus quæ fiunt sub sole.

Primò, nonnulli censent Salomonem hic confiteri suam curiositatem, qua res omnes, etiam minimas nimis curiosè voluit scrutari & intelligere, ideoque subiungere: *Hanc* (curiositatis) *occupationem pessimam dedit Deus filiis hominum, vt occuparentur in ea.* Curiosi enim scrutantur inutilia & sæpe noxia, qualia sunt artes magicæ, quas Salomonem didicisse cum coluit idola, id est dæmones, nonnulli autumãt non improbabiliter; nam vt docet S. Hieron. Præ- D fat in Epist. ad Ephes. Curiositas magicarum artium solet idololatriæ iungi, eiusque esse quasi appendix. Hinc de Manasse ad idola declinante dicitur 4. Reg. 21. 6. *Extruxit altaria,* &c. *ariolatus est, obseruauit auguria, & fecit Pythones & aruspices multiplicauit.* Sic & Iulianus factus Apostata, colensque Deos gentium per magos, dæmones de suis rebus, ac nominatim de successu belli Persici, quo ipse periit, consuluit, vti ex Procop. & aliis docet Baron. Rursum impudicitiæ solet iungi veneficium. Vnde Quintil. Declamat. 4. *Veneficium*, inquit, *tota vita meretricis est*, & Auctor ad Herennium lib. 4. *Maiores nostri*, inquit, *quam impudicam iudicarunt, tam veneficij quoque damnatam existimabant.* Nam vt Apuleius ait lib. 9. *Hæ sunt familiares mulierum artes*; Salomon autem summè fuit mulierosus & impudicus, ita censet Pineda lib. 7. de rebus Salom. cap. 12.

Huc

Huc spectat expositio S. Hieron. quem sequuntur Albin. Hugo. Card. Dion. & Arboreus; scilicet Salomonem hic accusare suam curiositatem inuestigandi, non tam res naturales, quàm fortuitas Dei prouidentiæ subiectas, cur scilicet hic sit diues, honoratus, felix; ille pauper, vilis, infelix; cur hic sit Princeps, Prælatus, Rex; ille priuatus, ciuis, rusticus: Cur impij euehantur, pij deprimantur & affligantur. Audi S. Hieron. *Dat Ecclesiastes primò omnium mentem suam ad sapientiam requirendam, & vltra licitum se extendens voluit causas rationesque cognoscere: quare paruuli corriperentur à dæmone: Cur naufragia & iustos & impios pariter absorberent, vtrùm hæc & his similia casu euenirent, an iudicio Dei? & si casu, vbi prouidentia Dei? si iudicio, vbi iustitia Dei? Hæc inquit nosse desiderans, intellexi superfluam curam & sollicitudinem per diuersa cruciantem à Deo hominibus datam, vt scire cupiant quod scire licitum non est.*

Secundò, melius alij censent hîc agi de vera sapientia, licitóque eius vsu, siue per studium à Salomone acquisita, vt volunt Lyran. & Caiet. siue potius à Deo postulanti infusa: hac enim sapienter vestigabat res omnes, tam naturales, quam diuinas, quæ sub sole fiunt. Ita Olympiod. Accedit Chald. qui vertit: *Neque aliud à Deo postulaui quam sapientiam, vt possem inter honestum & turpe in his omnibus rebus, quæ sub sole vsu venire consueuerunt, iudicium, & sensum adhibere.*

Tertiò & optimè, planéque genuinè hæc accipias de sapienti consideratione actionum & occupationum hominum, quibus se varij variè occupant sub sole in hac vita. q.d. Ego Salomon per sapientiam mihi inditam, sapienter scrutatus sum singulas hominum sub sole occupationes; negotia, curas & studia, vt viderem an iis aliquid solidi boni, gaudij & felicitatis reperire possem; nihil tale reperi, sed potius in omnibus vanitatem & afflictionem spiritus. Hunc esse sensum liquet ex sequentibus, in quibus fusè singulas hominum occupationes, voluptates & studia ordine enumerat, ac sese per experientiam in singulis non nisi vanitatem & afflictionem inuenisse commemorat. Dicit, *de omnibus quæ fiunt sub sole*, vt omnia se lustrasse ostendat, nullo prorsus excepto. Rursum vt exactè & clarè quasi in solari lumine, se ea perspexisse insinuet, q.d. Sicut sol cuncta clarè lustrat & illustrat, sic & ego eadem Sole illustrante perspicuè conspexi, imò perinde ac si edito solis orbe consistens, omnia terrena longè sub me posita, velut exilia aspexi, & despexi. Præclarè S. Chrysost. Epist. 5. ad Theodorum lapsum: *Omnia*, inquit, *vmbra, somnia, cursus. Cursor est vita. Vt si quispiam rupis excelsæ verticem tenens, pelagus omne prospiciat, multosque inde nauigantium crebris fluctibus fregi, vnda submergi, alios in prærupti montis saxo collidi, nonnullos ad alia littora contendendo properare, aliquos tabulæ vnius auxilio ex fragmentis nauis inuenta à morte defendi, aliquando pro gubernaculo atque remigijs manibus tantummodo suis vti, alios autem videat turbidos fluctus multiformi, atque multiplici genere cadauera ferre. Ita est qui militat Deo, cùm se à tempestatibus atque turbinibus vitæ istius separarit, consistit in arduo semper ac tuto securus loco. Quid enim celsius potest esse, quid tutius, quam vnam tantum nos sollicitudinem gerere, quomodo Deo placere possimus? vidisti naufragia huiusmodi: pelagus vndasque declina, & excelsum illum huiuscemodi pelago quære nauigantem, & excelsum locum occupa, à periculo captiuitatis immunem.*

Hanc occupationem pessimam dedit Deus filijs hominum, vt occuparentur in ea. Septuag. *Quoniam distentationem malam dedit Deus filijs hominum, vt distendantur in ea.* Syrus: *Conuersationem malã dedit Dominus filijs hominum, vt sollicitentur in ea.* Arabicus: *Deus enim dedit filijs hominum confusionem, vt occupentur in illa.* Alij: *Vt affligerentur in ea.* Alij: *Vt mitescerent in ea.* Alij vtrumque complexi: *Vt illi* (Deo) *cum labore, sollicitudine, mansuetudine respondeant*, & satisfaciant. Vnde R. Hæccados vertit: *vt humilient se*, scilicet coram Deo creatore suo. Hebr. enim ענה *ana* significat affligi, prosterni, opprimi, humiliari, mansuescere, mansuetè respondere. Vnde ab *ana* deriuatur ענין *inian*, id est afflictio, sollicitudo, cura, humiliatio. Noster vertit: *Occupatio pessima*, id est laboriosissima & molestissima, quæ hominem assiduè affligit, torquet, cruciat velut in equuleo vel pistrino. Alij vertunt, *negotiatio misera. Septuag.* ait S. Hieron. *Aquila & Theodotion περισπασμὸν transtulerunt. quod indistentionem Latinus interpres expressit, eo quod in varias sollicitudines mens hominis distenta laniettur.* Interpres Nysseni vertit, *distractionem*, qua mens in varias quasi partes distrahitur & dissecatur: περισπασμὸς enim est distractio, diuulsio, distentio, qua quis distrahitur, distinetur circa multa, distenditur, satagit. Hoc enim significat περισπᾶσθαι. Ad hæc περισπασμὸς verti potest *circumflexio*, vt persistat in metaphora circulationis & gyrationis sæculorum, temporum, hominum, rerumque omnium, q.d. in hac terrenæ occupationis, laborum & dolorum rota assiduè circumflectuntur, rotantur & gyrantur homines, instar Ixionis, vti pluribus dixi v.9.

Rursum Septuag. c.5.2. Heb. *inian* vertunt περισπασμὸν, id est *tentatio*. Quæres, quænam hæc *occupatio pessima* homini à Deo data? Primò S. Hieron. quem sequuntur Albin. Hugo Card. Dion. Arboreus, respondet esse curiositatem cognoscendi parum vtilia, imò vetita: *vt scire cupiant*, inquit, *quod scire non est licitum*, vt scilicet velint nimiâ & difficili, longâ & superbâ curiositate scrutari omnia planè, tam mala quam bona, quæ fiunt sub sole, ibique sistant, nec ad creatoris cognitionem tendant vel assurgant. Hanc autem hominibus dedit Deus tum positiuè, quia scilicet indidit homini ingens scientiæ studium, moderandum tamen frænis rationis discretæ, sed homo eo abutitur ad nimiam curiositatem: tum obiectiuè, quia scilicet obiecit oculis mentique hominum omnes res mundi, & vt dicitur c.3.11. *Mundum tradidit disputationi eorum*, quasi illum cen ænigma hominibus natura sua curiosis scrutandum proponens.

Vers. 13.

Occupatio pessima quæ? Resp. 1.

2 Secundò, meliùs alij per occupationem hanc intelligunt studium, siue speculationem rerum ad eas cognoscendas, & hauriendam earum scientiam. Hoc enim sciendi desiderium Deus homini indidit, vt eum à rebus carnalibus auocaret, & ad contemplanda sublimia, præsertim cælestia & diuina traduceret. Eadem est pessima & molestissima, quia laboriosissima, adeóque sæpe spiritus & vires exhaurit, stomachum cerebrúmque debilitat, vitámque minuit vel adimit. Ita Lyran. & S. Cyrill. lib. 7. contra Iulian. Et noster Lorinus. Probant, quia sermo præcessit de sapientia, & sapienti rerum inuestigatione, q.d. Ego Salomon dedi me sapienti speculationi rerum; quia hanc occupationem Deus homini indidit, cùm ei indidit mentem rationalem res omnes scrutandi & cognoscendi auidam. Fauet Symmach. qui vertit ἀσχολίαν, id est otium litterarium, ita di-

ctum, quia summum est negotium, vt ait Seneca lib. de Breuitate vitæ c.13.& 14. (A) externa negotia cætera respuens, & laxamento quoque indigens: Vnde σχολὴ est schola, de cuius etymo ita canit Auson. Edyllio. 32.

Et cessare licet: Graio schola nomine dicta est,
Iusta laboriferis tribuantur vt otia musis.

Hinc rursus Hugo Victor. Dicit occupationem hanc à Septuag. vocari distentionem; quia occupatio scientiæ distendit homines vt exterius intumescant, interius inanes euadant: vt foris maiores appareant, intus soliditatem amittant, seipsos considerare non valendo. Nam *scientia inflat* (vti ventus inflat vtrem & follem) *charitas ædificat*. 1. Corin. 81. Verùm minùs congruè Salomonis sapientia illi à Deo indita, optimáque, qua sapienter, vtiliter & iucundè contemplabatur omnia, quæ sub sole fiunt, vocatur occupatio pessima. (B)

Genuinè. Tertiò ergo genuinè & aptissimè, occupatio hæc, est circa ea quæ sub sole fiunt, vti proximè antecessit, puta varia hominum negotia, studia, curæ, sollicitudines circa res terrenas, quibus alius in mercatura, alius in agricultura, alius in fabrili, alius in studijs, alius in aula, alius in alia re se occupat, vt vitæ alimenta, vel delicias, opes, honores & dignitates consequatur, q.d. Ego Salomon contemplatus sum omnia hominum sub sole studia, & curas quibus sese occupant, magnis continuisque laboribus & angoribus, circa res terrenas: hanc enim circa terrena occupationem Adæ, id est terreno homini, eiusque posteris indidit Deus, Heb. *Elohim*, id est summus gubernator, iudex & vindex, vt occuparentur & distenderentur in ea, tum ad fugam ocij; tum in pœnam peccati, iuxta illud Dei ad Adam: *Maledicta terra in opere tuo: in laboribus comedes ex ea cunctis* (C) *diebus vitæ tuæ: spinas & tribulos germinabit tibi, & comedes herbam terræ. In sudore vultus tui vesceris pane tuo, donec reuertaris in terram de qua sumptus es: quia puluis es & in puluerem reuerteris*. Genes. 3.17. Vnde appositè hanc occupationem pessimam explicans, subdit Ecclesiastes: *Vidi cuncta quæ fiunt sub sole, & ecce vniuersa vanitas & afflictio spiritus*.

Dicit ergo Ecclesiastes occupationem sub sole, qua scilicet homines se occupant, circa res terrenas soli subiectas, ac quærunt bona subsolaria & sublunaria, puta terræ opes, voluptates, honores esse pessimam, id est molestissimam, laboriosissimam, summè cruciantem; tum vt bona hæc acquirant; tum vt conseruent & augeant; tum dum ea amittunt, vel in morte relinquere coguntur.

(D) Quâ phrasi tacitè per argumentum à contrario colligendum relinquit, occupationem supra solem, qua scilicet homo quærit bona cælestia, ac versatur cum Deo & Angelis, esse optimam, id est honestissimam æquè ac iucundissimam. Hæc enim occupatio est prælibatio paradisi, ac prægustus vitæ beatorum & felicitatis æternæ. *Septem sunt*, ait Beda in Collectaneis, *quæ non inueniuntur in hoc mundo: vita sine morte, iuuentus sine senectute, lux sine tenebris, gaudium sine tristitia, pax sine discordia, voluntas sine iniuria, regnum sine commutatione. Septem vero hæc inueniuntur in regno cælorum*. Hunc esse sensum liquet ex Hebræo הוא *hie*, quod est exegeticum; exponit enim τὸ, *omne quod fit sub sole*, ab hominibus, per τὸ *occupatio pessima*, vt sit Epexegesis vel Appositio. Vnde ex Hebr. sic præcisè vertas cum Vatab. *Vt inuestigarem omne factum sub sole, id quod est occupatio misera, quam tradidit Deus hominibus vt occuparentur in ea*, vt sit quasi Parenthesis. Latinè sic verti posset: *Nam ea est occupatio misera, qua voluit Deus homines occupare*. Vel vt Tigur. *Quam occupationem laboriosam Deus hominibus iniunxit, vt ea humiles redderet*. Hinc & Chald. vertit: *Et vidi quod omnia opera filiorum hominum peccatorum sunt occupatio pessima, quam Deus dedit filijs hominum, vt affligerentur in ea*. S. Gregor. Thaumaturgus: *Sanè*, inquit, *diligenti indagine animaduerti, maximè variam esse rerum quæ in terris aguntur conditionem, didicique eum primis hominem ad laborem natum, plurimisque frustra occupari*. Deinde v. sequentem ita nectit & reddit: *Animum enim inferiora hæc omnia, grauia, maruleuto, & abominato spiritu distendunt*. Clarè quoque Olympiod. *Laboriosam occupationem dedit Deus filijs hominum, ad magnam illorum vtilitatem: quod in comparandis diuitijs, & in acqui-* (B) *renda inani gloria, ac etiam in ijs, quæ ventri ac gulæ gratificantur, summoperè laborandum. Si enim labores & angustias tantas subimus, vt possideamus quæ vana sunt, quonam flagitij progrederemur, si hæc ipsa otiosis nobis vltro aduenirent? Suum igitur quisque in pistrinum detrusus*.

Hæc enim occupatio pessima, est quasi equleus, in quo distenduntur, vt vertunt Septuag. & quasi pistrinum, in quo molam vertere coguntur assiduè mortales. Vnde Thuanus ita paraphrasticè vertit:

Quippe hoc regnator Olympi
Pistrinum, in pœnas, vita mortalibus omnis
Versandum sine fine dedit, sine fine mouendum.

Et S. Paulinus Epist. 4. ad Seuerum: *Considera*, ait, *huiusmodi mortalium vitam, & tota tibi species iumenti molentis occurret, vt ille pannis oculos corporis, sic iste sordibus vitæ suæ oculos mentis consutus per* (C) *errores suorum sensuum, quasi circa ambages molarum, laboriosa miser statione versaturus*. Solebant olim capti in bello, puta mancipia damnari (vti Samson à Philisthæis damnatus est. Iudic. 16.21.) ad pistrinum vt molam rotarent, idque suo æuo factitatum scribit S. August. Epist. 50. atque idipsum etiamnum factitant Saraceni. Tale prorsus pistrinum est vita hæc ærumnosa, ad quam omnes ob peccatum damnati sumus instar Ixionis. Et tamen sunt nonnulli, *qui molam negotiorum voluere suauem deputant voluptatem*, ait B. Petrus Damiani Opusc. 13. de perfectione Monachorum.

Occupationem hanc ærumnosam, Salomonem secutus Siracides graphicè depingit cap. 40.1. *Occupatio*, inquit, *magna creata est omnibus hominibus, & iugum graue super filios Adam, à die exitus de ventre matris eorum, vsque in diem sepulturæ in matrem* (D) *omnium*. Eius deinde partes siue species enumerat, *tumultum, fluctuationem, iracundiam, furorem, zelum, timorem, contentionem, mortem, romphæam, oppressionem, famem*, &c. Vox *occupatio* significat (Cur homini data?) primò, eam non esse vnius horæ vel diei, sed continuam, assiduam & perpetuam per omnem vitam. Secundò, eam totum hominem distinere & occupare, vt aliis vacare nec libeat, nec liceat. Tertiò, hominem tot laboribus, & doloribus huius vitæ occupatum, & quasi obrutum, nullum in ea inuenire solatium; ac proinde oculos mentis debere attollere ad Deum, eiusque opem & consolationem humiliter implorare. Ideo enim ipsa illi à Deo in pœnam peccati immissa est, vt coram Deo se humiliet, supplexque veniam opemque postulet. Alias causas & fines ob quos Deus illam homini immisit, suggerit Olympiod. Scilicet vt homo ex ipsa sua occupatione, tam dura & molesta, sic secum ratiocinetur: Si

quoquo

quoquo te vertes, & circa bonum, & circa malum laborare oportet; eligendus est labor & occupatio circa bonum, quem consequitur voluptas ineffabilis. Prudens enim est Sapientis dictum: *Ne labores extra præmium*, multò magis: *ne laborem facias laboris præmium*, vti faciunt qui laborant in vitio & scelere; per hoc enim non nisi labores & dolores sibi accersunt.

Rursus ex duobus malis minus est eligendum: elige ergo occupationem & laborem circa virtutem; quia is minor, quàm labor impensus vitio; tum ob honestatem virtutis; tum ob gaudiū & præmiū quod ex virtute consequitur. Dicat ergo sibi ipsi Sapiens: Omnis hæc mortalium vita dolore & mœrore est grauida, est equleus, est pistrinum; vt quid ergo illa me occupem? vita futura omni gaudio & iubilo est opulenta; vt quid ergo eam non ambiam? cur omne studium ei non impendam? Quicumque te cælo natum & destinatum agnoscis, terram despice, terrena despice, viue Deo, viue cælo, viue ÆTERNITATI.

Vis nosse quid sint omnes mundi opes, voluptates, honores? Audi respondentem S. Gregor. Nazian. in Carm. de vitæ itineribus, dum illi hæc Epitheta tribuit:

Lanugo, spectrum, ros, & leuis vmbra, vaporque,
Flumineus fluxus, fluxus & æquoreus,
Somnia, fluctiuagæ nauis vestigia, ventus,
Penna celer volitans, puluis & aura leuis.
Circulus æquali qui motu cuncta volutat,
Constans atque rotans, fixus & intereuns.

Vnde concludit.

Nil autem hic firmum prouidit Christus vt esset,
Quò tua firmorum pectora tangat amor.

Et S. Athanas. in Synopsi S. Script. in Ecclesiaste: *Vniuersa vanitas*, inquit, *& afflictio spiritus, & nihil amplius quàm vanitas consilij, & inanis voluntatis conatus, futurorum bonorum æternitatem significat: quapropter vniuersa transcendens hortatur, vt æternorum memoriam seruemus.*

Vers. 14. *Vidi cuncta* (opera, vt habent Hebr.) *quæ fiunt sub sole: & ecce vniuersa vanitas & afflictio spiritus.* Hæc verba pendent à v. 12. *Ego Ecclesiastes*, &c. Nam versus 13. quasi per parenthesim insertus est, vti ibidem dixi; minus congruè alij illa referunt arctantque ad v. sequentem, vti ibidem explicabo. Arabicus vertit: *Et cognoui omnes artes quæ fiunt sub sole: ecce omnes sunt vacua, & angustia spiritus.* Pro *vanitas* Aquila vertit ἀτμὶς, id est vapor. Vide dicta initio capitis v. 2.

Pro *afflictio spiritus* Hebr. est רעות רוח *reut ruach*, vbi *reut* secundùm diuersas radices diuersè à diuersis exponitur. Primò enim si *reut* deriues à רוע *roa*, id est malum esse, conteri, affligi, idem erit quod malitia (id est miseria) contritio, afflictio, vt vertit Noster. Hinc Syrus vertit, *sollicitudo spiritus*. Arabicus: *angustia spiritus*: Chald. *Contritio spiritus*; vel vt Costus vertit: *Animi molestia.* Alij: *Irritamentum spiritus.* Alij: *Defatigatio spiritus.* Vatab. *Fractio spiritus*, q. d. Ego Salomon contemplans omnia hominum studia, omnes occupationes & labores, inuenio omnia non tantum vana, hoc est suscipi conatu irrito, casso labore, exitu vano ac nullo; sed etiam spiritum, id est mentem hominis affligere, cruciare & conterere: singula enim tot curas, angores, ærumnas, molestias, labores homini afferunt, vt videantur nata ad affligendum illius animum. Ita S. Hieron. *Nihil aliud*, inquit, *deprehendi quàm vanitatem, & malitias, id est miserias spiritus, quibus anima diuersis cogitationibus afflictatur.*

Hebr. reut 1. est afflictio.

A

Rursum alij *malitiam spiritus* sic explicant, q. d. Omnia quæ in mundo sunt, malefico & quasi venenato spiritu sunt plena, quia hominem affligunt, cruciant, necant. Vnde Thaumaturgus vertit, vti transfert Brigittanus: *Animum inferiora hæc omnia graui, amarulento, & abominato spiritu distendunt.* Alij verò transferunt: *Spiritu prodigioso & execrando omnia hæc inferiora plena sunt, adeo vt ea colligere nemo queat, imò ne quidem cogitare, quanta res humanas absurditas inuaserit*, q.d. malus spiritus, puta diabolus, qui post peccatum homini & aëri huic dominatur, omnibus mundi illecebris se immiscet, facitque vt speciosiores & delectabiliores multò appareant, quàm reuera sint; itaque homines illicit, vt illis se oppleant & peccent, ac deinde virus suum per eas tum in corpus, tum in animum hominis instillat,

B

vt corpus morbis, animum dolore & remorsu, cæterisque peccatorum pœnis affligat & cruciet. Hinc & S. Hieron. ad v. sequentem: *Cuncta*, ait, *quæ sub sole facta sunt, diaboli arbitrio & spiritu malignitatis euersa sunt, dum ad eius instinctum peccata peccatis cumulantur.*

Secundò Aquila, Symmach. & Theodot. *reut* deriuantes à רעה *raa*, id est pascere, vertunt νομὴ vel βόσκησις, id est *pastio* vel *pastura spiritus*, id est *venti*. Iam pastio tripliciter accipi potest. Primò, obiectiuè, q.d. omnes mundi honores & illecebræ non sunt nisi perflantes venti, qui animum distendunt, at pascere & satiare nequeunt, iuxta illud Ierem. 14. 6. *Onagri steterunt in rupibus* (vbi magis perflant venti) *traxerunt ventum quasi dracones*; quare tales sunt sicut Chamæleon, qui vt ait Plinius lib. 8. c. 33. *Hiantis semper ore, solus animalium nec* a. Pasto.

C

cibo nec potu alitur, nec alio quàm aëris alimento. Secundò actiuè, q.d. Qui sequitur vanas mundi opes & honores, similis est pastori, qui pascit non oues, sed ventos, id est illi qui tentant rem inutilem & impossibilem. Quis enim ventos pascere & regere queat? iuxta illud Prouerb. 10. 4. *Qui nititur mendacijs, hic pascit ventos: idem autem ipse sequitur aues volantes.* Tertiò, pastio sumi potest pro depastio, q. d. Omnes res mundi non sunt aliud, quam depastio, perditio, destructio & consumptio spiritus. Sicut enim bos depascitur gramen, sic illæ depascuntur & consumunt omnes animæ vires, omnes spiritus, omne gaudium.

Tertiò, רעה *raa* Syrochaldaicè significat *cogitare*: vnde רעות *reut* à Pagnino vertitur *cogitatio*, à Sept. προαίρεσις, id est libera electio & voluntas.

Est allusio ad Hebr. רעה *raa*, id est pascere, eo

D

quòd cogitatio sit pabulum mentis, vel quod mens pascat regatque suas cogitationes, sicut pastor oues. Sensus ergo est q.d. Omnes mundi illecebræ, quæ cupidis videntur eximiæ, non sunt nisi eorum cogitatio, & imaginatio, quam parit cupiditas: ex illa enim imaginantur sibi eis inesse ingentia gaudia, satiem & felicitatem, quæ reuera non insunt; quare illecebræ non pascunt nisi eorum imaginationem, imò reuera non sunt aliud quàm imaginationes, & imaginaria gaudia & somnia: sicut enim somnians videtur sibi epulari, potare, saltare, ac reuera non epulatur, non potat, non saltat: vnde dum expergiscitur ieiunum, sitibundum & cubantem se reperit magis, quàm ante: sic pariter mundi deliciæ videntur mentem exhilarare, & satiare, at reuera non exhilarant & satiant, nec solida menti dant gaudia. Vnde Plato: *Spes mortalium*, ait, *sunt somnia vigilantium.* Et Platonem de more secutus Philo lib. de

Spes hominum somnia vigilantium.

Ioseph: *Vigilantium imaginationes*, ait, *somnijs sunt simillimæ: veniunt, abeunt, occurrunt, refugiunt, & priusquam comprehendantur auolant.* Rursum *προαίρεσις* est libera voluntas, electio, propositum, delectus, animi sententia, secta. Significat ergo ait S. Hieron. *Quod agat vnusquisque quod velit, & sibi rectum esse videatur, atque in diuersa libero homines ferantur arbitrio: & vana sunt vniuersa sub sole, dum inuicem nobis in bonorum & malorum finibus displicemus.* Quisque igitur in mundo pro libito agit, & voluntatis corruptissimæ ductum sequitur: ex quo fit, vt mundus iste sit velut carcer quidam insanientium, & singulorum quidem suis singulis erroribus, ac falsis opinionibus furentium. Et quod mirabile est, cum insaniant omnes, quisque solum se sapere, cæteros insanire existimat: Sicut Prouer. 18.2. scriptum: *Non recipit stultus verba prudentiæ, nisi ea dixerit, quæ versantur in corde eius.* Ita Pineda.

Accedit Olympiod. qui vanitatem summam in eo ponit, quod voluptuarij non ex necessitate, sed libera electione capessant voluptates illicitas, quibus sibi accersunt æterna gehennæ tormenta. Ad hæc *προαίρεσις* verti potest *præsumptio spiritus*, id est audacia ac superbia, qua elati multa magnaque, etiam vetita & supra vires audent & præsumunt. Ita S. August. homil. 1. de serm. Domini in Monte: *Vulgo*, inquit, *magnos spiritus superbi habere dicuntur, & rectè, quandoquidem spiritus ventus vocatur.* Nazianz. verò, orat. 10. *Præsumptio*, inquit, *spiritus est inconsideratus quidam animi impetus, & distractio hominis, ob veterem fortasse lapsum hac pœna mulctati.* Vbi Elias Creten. Nazianzenum exponit, *de animo temere atque inconsideratè impulso ad mundi vanitatem, atque huius vitæ labori & ærumnis ob violatum Dei mandatum addicto.*

4 Quartò, alij apud Pagnin. in Lexico, *reut* vertunt societas vel amicitia: רע *rea* enim est socius vel amicus, q. d. Dum quæris amicitiam hominum, vel societatem creaturarum, non aliud quæris quàm amicitiam & societatem cum spiritu, id est cum vento, quem videre & tenere nequis vt eo fruaris, cum ille dicto ocyus perflet, & diffluat & transeat. Ex hac rerum vanitate & afflictione colligit S. Cyprian. lib. 3. Testim. ad Quirinum c. 11. Fidelem cælestia tantùm & spiritalia cogitare debere, nec attendere ad sæculum: vtpote qui iam illi in baptismo renunciauit, idque multis script. testimonijs confirmat.

Verè S. Chrysost. Epist. 5. ad Theodorum Lapsum: *Sicut*, inquit, *in vtero puellus, sic in mundo viuimus multis intercluſi angustijs, venturique sæculi nec fulgorem, nec claritatem valentes contineri.* Quin & Pindarus Pyth. Ode 8. *Breui*, inquit, *mortalium oblectatio crescit; itidem verò & cadit in terram, infausto consilio concussa: dies vnius sunt homines. Quid est aliquis? quid vero nullus? vmbra somnium homines. Sed cum lux à Ioue data accesserit, splendidum est lumen hominum & suauis vita.*

VERS. 15. *Peruersi difficile corriguntur, & stultorum infinitus est numerus.* Hebr. ad verbum habent: *Quod deprauatum, vel peruersum est non poterit qui reconcinnare: & diminutio, vel defectus non poterit numerari.* Ita Vatab. Alij: *Curuitas non potest dirigi, & defectus non potest numerari.* Alij: *Quod curuatum est non poterit rectificari, & quod defectum habet non potest numerari, vel in numerum venire.* Septuag. *Peruersum non poterit adornari, & imminutio non poterit numerari.* Alij: *Peruersum non potest componi, restitui, aptari, præparari, emendari, conuenienter disponi, æquari.* Hæc omnia enim significat Hebr. תקן *takan*, scilicet, id quod distortum, incuruatum, obliquum vel deprauatum est corrigere, erigere & aptare, componere, inæqualitatem ad æqualitatem, curuitatem ad rectitudinem, difformitatem ad conformitatem & conuenientiam redigere, vt partes inter se congruant & consentiant. Vnde Hebræi vertunt *regulare*, vel *rectificare*. Arabicus: *Peruersum non potest dirigi, neque diminutum potest aggregari.* Noster solerter & clarè neutrum vertit in masculinum, puta peruersum in peruersos, ac per imminutionem vel defectum accipit defectum sapientiæ, puta stultitiam quæ est in stultis. Vnde vertit: *Stultorum*: Hi enim sunt minuti, non capite, sed cerebro, hoc est sensu & sapientia. Vnde & Syrus vertit: *Perturbatus non potest confirmari, & stultus non potest numerari.* Accedit Chald. cuius versionem inferiùs recitabo. Pro *stultus* Hebr. est חסרון *chesron*, id est defectuosum, mancum, indigens; item defectus, penuria, egestas. Est metonymia frequens Hebræis, qua ponitur abstractum pro concreto, scilicet defectus pro deficientibus sensu. Rursum est Auxesis: stulto enim deest sapientia, ac consequenter bona omnia, adeò vt ipse possit vocari *chesron*, id est ipsa egestas: Sicuti Ebion hæresiarcha dictus est, quasi אבין *ebion*, id est pauper, à summa pauperie quam ipse velut perfectionis studiosus, præ se ferebat, aut potiùs quod pauperrimè de Christo sentiret, negans eius diuinitatem, vt ait S. Ignatius Epist. ad Philad. *Si quis*, ait, *confitetur Iesum Christum nudum esse hominem*, &c. *inops est sensu, cognomento ebion.*

Pro *chesron* Septuag. vertunt *ὑστέρημα*, id est *defectus*. Sic & Symmach. *Defectus*, inquit, *non potest explere numerum.* Quare minùs rectè Complut. & Regij *ὑστέρημα* vertunt *posteritas*: Posteritas inquiunt, *non potest numerari*. Hebr. enim *chesron*, & Græcum *ὑστέρημα* significat defectum, inopiam, penuriam, & partes posteriores eius qui deficit, vincitur que; non autem progeniem vel posteritatem.

1 Iam si cum Hebræo aliisque in neutro legas: *Peruersum non potest reconcinnari, nec defectus numerari*: Primò, aliqui censent hoc dici contra illos, qui putabant mundum factum casu, ideóque imperfectum esse; tunc autem sententiam cum interrogatione legi oportere, hoc modo: Quidnam deprehenditur in hoc mundo, quod imperfectum sit atque peruersum, vel ita vt emendari oporteat illud? Quid verò etiam deficit in vniuerso mundo, vt addendum annumerandumque sit? S. Hieronymus hæreticos illos hinc arguit, qui quasdam naturas introducerent quæ non reciperent sanitatem: Recta enim inquit, ornatum recipiunt, & curua correctionem, nec peruersus dicitur, nisi qui deprauatus à recto est.

Peruersum non potest reconcinnari.

Secundò, alij ex aduerso censent hæc pertinere ad vanitatem rerum sublunarium, de qua v. præcedenti, eamque explicare & confirmare ex eo, quòd hæ res omnes, præsertim post peccatum Adæ, in eius pœnam deprauatæ sint ac imperfectæ, diminutæ, deficientes, euanidæ; quas nemo possit redintegrare, vt partibus omnibus suisque numeris sint plenæ & absolutæ; nemo perficere, aut adipisci, vt iis beatè fruatur: quia quod in iis deprauatum est non potest corrigi, quod in iis deest (vti plurima desunt) non venit in numerum: quod enim non est, sed deest, non potest æstimari & numerari. Præclarè S. Gregor. Nazian. Orat. de cura pauperum: *Nihil est in rebus humanis natura stabile, nihil æquabile, nihil sufficiens,*

sufficiens, nihil in eodem statu permanens: sed omnia quadam veluti rota circumuoluuntur, diuersas sæpe diebus singulis, & etiam horis vicissitudines afferente, vt instabilibus ventis, & nauigij mare secantis vestigijs, & fallacibus noctis in somnijs, quorum breuis est gratia, & his quæ per ludum in arena fingunt pueri, magis fidendum sit, quàm præsenti hominum prosperitati. Quare prudenter faciunt, qui propterea quod non fidunt rebus præsentibus, rationibus suis consulunt in futurum: & propter instabilem humanæ felicitatis conditionem, benignitatem & misericordiam, quæ nunquam deficit complectuntur.

Hinc rursum defectus rerum sublunarium numerari non possunt, quia sunt plurimi & innumerabiles, & tamen cum tot defectibus & egestatibus scateant, præseferunt & promittunt rerum abundantiam & copiam, quæ hominis cupiditatem satient & expleant, perinde ac Prouer. 9. 13. meretrix illa, *stulta & clamosa plenáque illecebris, & nihil omnino sciens*, vel vt legunt Septuag. *Mulier insipiens & audax, & indiga buccella*, tamen ambitiosè & mendaciter inuitat ad *panem suauem*. Non aliter mundus panis egens, fame enectus, siti confectus, mentitur conuiuium splendidum & opiparum, omniumque deliciarum locuples, atque refertum. Hæc ergo est earum vanitas. Ita Pineda.

B

Huc accedunt illi, qui priorem partem versus referunt ad indomabilem peruersitatis & malignitatis rerum contumaciam, posteriorem verò ad stultorum illis obstinatè inhiantium multitudinem, q. d. Omnia in mundo vana, id est molesta, absurda, peruersa sunt; quibus accedit vanitas & stultitia hominum, illis stultè inhiantium, & tam se quàm ipsa magis deprauantium. Vnde Thaumaturgus vertit: *Atque adeo ad tantam rerum deordinationem peruentum est, vt nec vel ad integrum boni statum mundus reparari, nec quantis absurditatibus humana negotia inuoluantur possit cogitari.* Et S. Hieron. qui varios hic sensus conglomerat: *Tanta malitia*, inquit, *in mundi huius capacitate versatur, vt ad integrum bonu statum mundus redire vix valeat: nec possit facile recipere ordinem & perfectionem suam, in quibus primum conditus est. Aliter: Omnibus per pœnitentiam ad integrum restitutis, solus diabolus in suo permanebit errore. Cuncta enim quæ sub sole facta sunt, illius arbitrio & spiritu malignitatis euersa sunt, dum ad eius instinctum peccatis peccata cumulantur. Denique tantus numerus est seductorum, & eorum qui de grege Domini ab eo rapti sunt, vt supputatione non queat comprehendi.*

Porrò res omnes per peccatum deprauatæ sunt, tum à Deo, vt esset homini in pœnam & flagellum, vt patet Genes. 3. 18. tum à diabolo, quia illarum speciem magis illecebrosam, quam reuera sit, homini ostentat, vt eum ad peccatum illiciat, vti dixi v. præcedenti: tum à concupiscentia hominis, quæ illis abutitur, illasque deprauat & corrumpit, vt sese ijs magis oblectet & expleat. Gula enim adinuenit nouas ferculorum illecebras, nouas mixtiones, noua condimenta eaque innumera, quibus simplex escarum natura corrumpitur & peruertitur. Luxuria adinuenit nouas & portentosas libidines: Superbia adinuenit nouos titulos, nouas pompas, nouos fastus. Curiositas adinuenit nouas vestium formas, nouos equorum rhedarumque apparatus, denique rerum omnium nouitatem. Hinc.

3 Tertiò, aliqui referunt hanc gnomen ad humanæ naturæ per peccatum deprauationem, q. d. Deus hominem, puta Adamum creauit integrum & rectum, tum in natura, tum in sanctitate & gratia. Iustitia A enim originalis non tantùm sanctificabat Adamum, sed etiam humanam in eo naturam in se imperfectã, & vt ita dicam mutilam, vtpote in qua appetitus sensitiuus sæpe aduersatur rationi & menti, ex eo quòd anima hominis partim sit animalis, habensque appetitus carnales eosdem, quos habent animalia: partim sit rationalis & spiritalis, habensque appetitus spiritales eosdem, quos habent angeli; hanc inquam aduersam, & quasi mutilam hominis naturam inter se confligentem, & compugnantem iustitia originalis sanabat, corrigebat, perficiebat, subdens appetitus omnes rationi & menti. Verùm sublata per peccatum hac iustitia, relapsus est homo in naturalem naturæ suæ imperfectionem, vt sensus rebellet rationi, concupiscentia voluntati, appetitus legi. Dicit ergo Salomon, hanc naturæ deprauationem esse tantam, vt à nullo hominum vel angelorum possit corrigi & redintegrari; quodque eius defectus, propensiones in omnia vitia, miseriæ & ærumnæ sint tot & tantæ, vt à nullo queant enumerari; ideo ad omnes eos restaurandos opus esse gratia Christi: hæc enim omnes inchoatè sanat in hac vita, ac perfectè sanabit in futura gloria. Viderunt hanc naturæ deprauationem philosophi, sed eius causam, scilicet peccatum originale ignorarunt. Vnde alij impiè accusarunt Deum, qui hominem tam miserum creasset: Alij naturam, quasi hominum esset nouerca, non mater, vt Cicero lib. 3. de Republ. quem citat S. August. lib. 4. contra Iulian. c. 12.

Sanctitas & sanitas Adæ.

Hinc Nyssen. sic explicat, q. d. vanitas iam dicta, accidit non à natura, non à Deo, sed ab hominis electione, vt vertunt Septuag. Quia spiritus noster à suo ornamento & integritate liberè discedens, factus est peruersus, mancus, distortus: & *quod peruersum est non poterit exornari*: Id est hæc hominis per peccatum corruptio & deprauatio non est conueniens, C nec congruit naturæ primitus à Deo institutæ, & iustitia originali exornatæ, ac velut ad amussim rationis & legis Dei directæ.

4 Quartò, perperam ex hoc loco argumentantur Donatistæ, peruersum esse baptismum qui malè credenti confertur, aut à male credente, puta ab hæretico impenditur, ac proinde non posse eum redintegrari, sed debere iterari ac de nouo conferri. Audi Parmenianum obiicientem S. Augustino lib. 2. contra Parmen. c. 16. *Qui malè credidit non potest consequi baptismi sacramentum, quia scriptum est: Peruersum non potest adornare.* Cui respondet S. Aug. *Peruersum non potest adornare: quia non est adornatum valeret sacramentum quod acceperat, si in fide peruersa* D *persisteret, sed potius ad supplicium: cum tamen ipsum sacramentum perfectè etiam in peruerso, quem non ornabat, sed iudicabat, integrum permaneret, & ideo nullo modo esset illius sacramenti violanda sanctitas, etiam cum esset illius hominis corrigenda peruersitas.* Baptismus ergo hæreticorum & impiorum est peruersus, non in substantia, quia si debitam materiam & formam seruent, verum & validum est sacramentum, ideóque sine sacrilegio iterari nequit, vt eo quis rebaptizetur; sed in vsu, quia grauiter peccat tam impiè conferens, quàm impiè suscipiens: quare non confert gratiam, sed imprimit characterem, per quem conferet quoque gratiam, cum per pœnitentiam sublatus fuerit peccati obex.

5 Quintò, Pagnin. in Lexico vertit, explicatque in sensu formali: *Peruersitas nunquam poterit esse rectitudo*; hoc est vitium nunquam potest esse virtus: sicut vt Græci in Catena: *Peruersus & in malitiam lap-*

sus, dum in malitia est, virtutem recipere non potest, scilicet in sensu composito quamdiu in malitia persistit. Caiet. verò: *Tortum non potest aptari*; quod ipse non tantum de moribus, sed etiam de rebus physicis accipit, v.g. *quod agnus rapitur à lupo, quod segetes destruantur ab imbribus vel caumatibus*: nemo enim agnum à lupo laniatum redintegrare, vel segetes imbre disiectas, aut æstu exustas restaurare potest.

Verum hic sensus parergus est, futilis & impertinens. Quare sensus secundo loco recensitus imprimis est genuinus, deinde tertius.

Sed iuxta Vulgatam quæ habet: *peruersi difficile corriguntur, & stultorum infinitus est numerus,* Varius huius sententiæ occurrit nexus & sensus.

Peruersi difficile corriguntur quo sensu?
Resp. 1.

Primò, censent aliqui esse occupationem, quâ Salomon occurrat tacitæ obiectioni. Dicet enim quis: si omnia in mundo sint vana, hominémque sibi indulgentem affligunt, vt quid ergo homines rationales vanitatem hanc videntes & audientes, ijs tamen obstinatè inhiant? Respondet causam esse, hominum illecebris mundi inescatorum, & dementatorum peruersitatem & stultitiam, qua velut effrænes furentésque equi in sua damna & præcipitia ruunt; hæc enim ipsi, vtpote cupiditate cæci non vident, concupiscentia sua occupati non præsentiunt, sed postea pœnam sentiunt & serò pœnitent. Hinc colligit Salomon: Non ergo illis, vtpote insipientibus, sed mihi sapienti, qui sedato rectóque iudicio omnia examinaui & iudicaui omnia esse vana, fidem adhibete.

2 Secundò, vterque Hugo, Card. & Victor. ac Lyran. censent hanc gnomen nectendam præcedenti; illam enim explere, quasi vanitas illa de qua v. præcedenti, hîc ea duntaxat intelligatur, quam viri sapientes, præsertim rectores & reges, qualis erat Salomon, experiuntur in gubernando, scilicet, difficultates corrigendi subditorum cupiditates & vitia, quòd peruersi difficile corrigantur. Verùm hic sensus nimis arctat gnomen præcedentem de vanitate rerum, cum illa in se sit indefinita, ampla & generalis. Huc accedunt illi, qui hanc gnomen nectunt v.13. ibique per occupationem pessimam accipiunt studium sciendi, mentísque speculationem, q.d. Non tantum cognitioni & speculationi sua inest vanitas & afflictio spiritus, sed & praxi: frustra enim hominum peruersorum mores corrigere velit sapiens, ideóque affligitur.

3 Tertiò, alij censent hic probari vanitatem rerum ex vanitate & peruersitate hominum, qui stultis suis concupiscentiis deprauati, à fine suo & felicitate declinant, séque coniiciunt in æterna tormenta. Quid enim vanius, quàm aberrare à suo fine? Quid stultius, quid miserius, quàm sibi accersere ignes perpetuos? Alij ex aduerso censent vanitatis rerum causam hic tribui, non Deo creatori, sed electioni vt habent Septuag. & peruersitati hominum, qui res bonas à Deo creatas suo abusu distorquent in malum, ac deprauant, itaque *harmoniacum mundi concentum vitiant, & dissonum efficiunt*, aiunt Patres in Catena Græcorum.

4 Quartò, Chald. hæc refert ad morientes in peccato. Hi enim post mortem pœnitere & corrigi nequeunt. *Vir*, inquit, *cuius peruersæ viæ sunt in sæculo, & moritur in eis, & non conuertitur ad pœnitentiam, non habet potestatem corrigendi. Et vir deficiens in lege & præceptis in vita sua, post mortem suam non habet potestatem vt commoretur cum iustis in paradiso voluptatis.* Verùm hic sensus mysticus est potius quàm literalis. Huc accedit illa inter alias S. Hieron. expositio paulò ante recensita, nimirum de improbis, quorum Dux & auctor sit diabolus, qui pœnitentiæ incapax in suo permanet errore: Et illa Catenæ Græc. *Peruersus & in malitiam lapsus, dum in malitia est, virtutem recipere non potest; & qui gratia Dei est destitutus, haudquaquam pijs Dei cultoribus potest adnumerari.*

Quintò & genuinè, assignat hic Ecclesiastes per modum exempli, vnam inter alias insignem vanitatem & afflictionem spiritus, quæ Ecclesiasten, id est virum sapientem & concionatorem, præsertim rectorem & regem, cui Reipub. & subditorum salutis cura incumbit, mire affligit & cruciat, nimirum quòd ex officio simul & zelo summè cupiat reformare Rempublicam, & subditos ab amore peruerso vanitatis, rerumque vanarum traducere ad amorem castum, veri boni, puta Dei, virtutis & felicitatis; id tamen omni suo labore & conatu assequi nequeat nisi in paucis, eo quòd plurimi sint peruersi, qui difficile se corrigi sinunt, & stultorum, vanis stultisque cupiditatibus seruientium infinitus sit numerus, Iuxta illud Ierem. 13.23. *Si mutare potest æthiops pellem suam, aut pardus varietates suas, & vos poteritis benefacere cum didiceritis malum.* Peruersi enim sunt, qui habitum malitiæ peccando induerunt, in eóque occalluerunt. 5. Genuinè.

Sensus ergo est q.d. Ego Ecclesiastes Rex Israel, consideraui omnia quæ fiunt sub sole, omnes hominum mores, omnia studia, ac vidi in omnibus esse vanitatem & afflictionem spiritus, atque inter alias vidi vnam insignem, quæ me, meique similes reges & rectores maximè affligit & pungit, scilicet quòd omni mea concione, omni lege & iussu, omni meo labore & conatu, parum & apud paucos proficiam; quia multò maior hominum pars fucata & fallaci vanitatis, vanarumque opum, deliciarum & honorum specie inescata, peruersè & obstinatè iis inhiat, ideóq; corrigi non vult; quare stultorum vanis stultisque mundi illecebris incumbentium, iísque se inebriantium & dementantium numerus est innumerabilis. Stultos vocat non physicè, sed ethicè, qui in veritate non speculatiua, sed practica errant & delirant, puta impios suis cupidinibus mancipatos, qui prauè de rebus agendis æstimant, dum vana bona veris, breuia æternis, terrena cælestibus anteponunt. Hæc enim ingens est stultitia. Rursum stultos vocat eos, qui in agendo sunt præcipites, temerarij, audaces, furiosi, quales non rarò sunt potentes & diuites, qui vanis mundi opibus incubant & abundant. Conatur Eugubinus lib. 7. de perenni Philos. c. 7. Cottæ apud Ciceronem argumentum contra prouidentiam dissoluere, quod cum tantus sit numerus stultorum, non videatur à Deo mundus factus propter istos, ac proinde casu extitisse, non ab illo. Contendit enim ostendere magnam proborum omni ætate multitudinem fuisse; maximam peccantium multitudinem pœnitere, paucos prodigiosè malos esse: longè paucissimos esse, qui si deprauatissimè viuant, non denique Deum quoquo tempore agnoscant & fateantur. Felicius alia succedit Eugubino respondendi via, donando plures improbos esse, pluris autem Deo censeri vnum probum mille improbis.

Stulti ethicè qui.

Mundus creatus etiam propter impios.

Ita Lorinus. Denique Deus mundum fecit primariò propter se, vt in eo suam potentiam, sapientiam & bonitatem ostenderet; secundariò propter Angelos & homines, præsertim probos, sed & propter improbos, vt scilicet hi ex mundo agnoscentes bonitatem

bonitatem creatoris erga se eum redament, itaque eius gratiam & gloriam consequantur: quod si nolint, sentiant iustitiam eiusdem & vindictam, in qua, æquè ac in misericordia probis exhibita, Deus glorificatur.

Porrò, quàm exiguus sit sapientum, id est proborum & saluandorum numerus, quàm magnus verò stultorum, id est impiorum & reproborum, patet ex illo Christi: *Multi sunt vocati, pauci verò electi.* Matth. 20. 16. & ex illo: *Intrate per angustam portam, quia lata porta & spatiosa via est quæ ducit ad perditionem, & multi sunt qui intrant per eam. Quàm angusta porta & arcta via est quæ ducit ad vitã, & pauci sunt qui inueniunt eam?* Matth. 7. 16.

Vnde S. Chrysost. homil. 40. ad Pop. *Quot*, inquit, *esse putatis in ciuitate nostra* (Antiochiæ, in qua erant plusquam centum hominum millia) *qui salui fiant? Infestum quidem est quod dicam: dicam tamen. Non possunt in tot millibus centum inueniri qui saluentur, quin & de his dubito.* Rationem subdit: *Quanta enim in iuuenibus quæso malitia? quantus in senibus torpor? filij curam gerit nemo, nemo zelum habet*, &c. Vide dicta Iacobi cap. secundo, vers. 13.

Quis prælatus id aduertens non lugeat, non se affligat? Quàm affligebat Paulum, Iudæorum Euangelio salutique suæ obsistentium stulta occæcatio. Audi eum luctum suum patheticè expectorantem, Rom. 9. 1. *Veritatem dico in Christo, non mentior, testimonium mihi præbente conscientia mea in Spiritu Sancto, quoniam tristitia mihi magna est, & continuus dolor cordi meo. Optabam enim egoipse anathema esse à Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israelitæ*, &c.

Anagog. Filij Israël, id est fideles & sancti soli Deo numerantur, & libro vitæ inscribuntur: at filij Esau, id est infideles & improbi non computantur, nec veniunt in numerum Dei, sed scribuntur in libro mortis & diaboli. Audi Patres in Catena Græc. *Dei numerus quo sanctos numerat, spiritualem quandam & definitam ordinationem significat: Numerans enim inquit, multitudinem astrorum. Hoc eodem numero etiam Mosi iubet Dominus, vt numeret filios Israel. Dauid verò de hominibus quid ait? Illic reptilia quorum non est numerus. Et in Prouerbijs Salomon: Multos enim confossos vulneribus prostrauit, & innumerabiles sunt quos occidit. Quid igitur nunc dicitur?* ὑστέρημα, *id est defectio, & qui occisi, & qui reptilia dicuntur, eiusdem sunt conditionis, illius nempe, quæ spirituali numero minimè congruit.*

Similia habet S. Hieron. dum ait masculos, id est fortes & generosos à Deo numerari, feminas verò, id est molles & effeminatos non venire in numerũ.

Vis consuetudinis.

Moraliter hic disce quanta sit vis consuetudinis, siue in bonum, siue in malum: sicut enim benè agere assueti difficile peruertuntur, ita peruersi malè agere assueti difficilius conuertuntur. *Diu*, ait Seneca Epist. 59. *in vitijs iacuimus, diu difficile est. Non enim inquinati sumus, sed infecti, ne ab alia imagine in aliam transeamus: ita nos stultitia tam pertinaciter tenet.* S. Hieron. verò, vel potius Rabanus (hic enim est Commen. Auctor) explicans illud Ierem. 13. 23. *Si mutare potest Æthiops pellem suam*, &c. neruosè ait: *Quicquid enim discitur, non natura est, sed studij, & propriæ voluntatis: quæ nimia consuetudine & amore peccandi quodammodo in naturam conuertitur.* Et S. Chrysost. 2. Cor. c. 4. *Magna est consuetudinis tyrannis, adeoque magna, vt perinde cogat ac*

A *natura.* Consuetudo enim ligat hominem, & quasi vinculis constringit ad id, cui consueuit, iterandum & prosequendum, adeóque videtur verti in naturam. Vnde Isaias c. 5. 18. *Væ*, ait, *qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, & quasi vinculum plaustri peccatum.* Et S. August. id ipsum expertus lib. 8. Confess. c. 5. *Ligatus eram*, inquit, *non ferro alieno, sed mea ferrea voluntate. Velle meum tenebat inimicus, & inde mihi catenam fecerat, & constrinxerat me; quippe ex voluntate peruersa facta est libido; & dum seruitur libidini, facta est consuetudo; & dum consuetudini non resistitur, facta est necessitas.* Vide S. Bernardum serm. de septem Spiritus sancti donis.

Idem S. August. in Enchrid. c. 80. *Peccata*, inquit, *quamuis magna & horrenda cum in consuetudinem venerint, aut parua, aut nulla esse creduntur, vsque*
B *adeo vt non solum non occultanda, verum etiam prædicanda ac diffamanda videantur.*

Et S. Gregor. 4. Moral. c. 28. *Quot vicibus prauæ frequentationis homo astringitur, tot quasi vinculis ad mentem ligatur.*

Et stultorum infinitus est numerus.] ו & Hebræis sæpe est causale, idémque valet quòd *nam, quia.* Dat ergo causam cur peruersi difficile corrigantur, quia scilicet stulti sunt: idque primò, quia peccant, peccatum enim est summa stultitia, quia sensum rationi, cupiditatem virtuti, præponit creaturam creatori, id est obolum millioni, granum segeti, guttam mari, globulum terræ toti cælo. Quid stultiùs? Secundò, quia peccata iterando, eorum habitum ac quasi necessitatem sibi inducunt. Tertiò, quia in iis obstinatè perseuerant, eaque sensim laudant, nec peccata æstimant, sed virtutes. Quar-
C tò, quia corrigi se non sinunt, sed recta docentes & monentes spernunt & rident. Hinc à Salomone stultitia hæc moralis vocatur egestas cordis, & stulti vocantur indigentes corde, id est priuati mente, hoc est recto rationis mentisque vsu, puta destituti vera prudentia sanoque mentis iudicio, vt patet Prouerb. 10. 13. & 21. Sic Roboam ab Eccles. c. 47. 28. vocatur gentis stultitia, & imminutus à prudentia.

Peccatum est summa stultitia. Cur

Aliter R. Haccados apud Galatin. qui vertens ex Hebræo: *Egestas hominum non potest numerari*, sic explicat: Plurimi hominum sunt pauperes, qui non sunt experti opum deliciarumque vanitatem; vnde putant illas ingens esse bonum, æstimantque se felices si eas adipisci queant; sed errant, quia peruersè iudicant de rebus sibi incognitis, quarum non habent experientiam, perinde ac cæci de co-
D loribus. Quare illis non est fides adhibenda, sed mihi Salomoni qui sum ditissimus, omnemque rerum humanarum abundantiam habui, ac omnia expertus & scrutatus in iis nullam felicitatem, sed meram vanitatem deprehendi. Verùm hic sensus languet & friget.

Moral. Hic disce primò, prudentiam & virtutem hominem efficere sapientem, imprudentiam verò & cupiditatem eum efficere insipientem & stultum, vti passim hic & in Prouerbiis vtrumque vocat Salomon, & hisce nominibus discriminat, causas ibidem recensui. Idem per vmbram videre, imò à Solomone didicere Philosophi, vt patet ex Socrate & Platone passim in dialogis, atque ex Aristot. lib. 3. & 9. Ethic. Verè Dio orat. 20. ita definit: *Stultus est, qui non est animi sui dominus: circumuoluitur enim, trahiturque facilè à leui quacumque occasione & colloquio.* Et Seneca

F

Epist. 9. docet. *Sapientem seipso contentum nulla re indigere, & tamen multis illi rebus opus esse: contra stulto nulla re opus est, nulla enim re scit vti, sed omnibus eget.* Idem epist. 15. *Quam vitam*, inquit, *dici existimas stultam? nostram: quos cæca cupiditas in nocitura, arte nunquam satiatura præcipitat: quibus si quid satis esse posset, fuisset; qui non cogitamus quàm iucundum sit nihil poscere: quàm magnificum plenum esse, nec ex fortuna pendere. Stulti vita ingrata est, trepida est, tota in futurum fertur.*

Concupiscētiæ sunt stultitiæ.

Secundò, hinc disce concupiscentiam esse meram magnamque stultitiam; vitiosos enim sui asseclas facit stultos. Id patet in ira, quæ hominem ratione priuat, facitque furere instar insani. In libidine, quæ sapientes dementat, vti dementauit Salomonem, Sampsonem, Dauidem: amor enim est cæcus & amens, idcóque amantes facit amentes; vti cernimus meretrices & puellas amore iuuenis B alicuius captas, rationem cum iudicio perdere, ac velut mentis impotes, & amore amentes. In superbia, quæ superbos inflat, vt putent se omnibus esse sapientiores, ditiores, potentiores, etiamsi sint insipientissimi, pauperrimi & vilissimi. Nonne stulta est vox illa Regis Babylonis, velut noui luciferi: *In cælum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti, in lateribus Aquilonis, ascendam super altitudinem nubium, similis ero Altissimo?* Isaiæ 14. 13. Et illa Pharaonis: *Meus est fluuius* (Nilus fœcundans Ægyptum) *& ego feci memetipsum.* Ezech. 28. 2. Sic in auaritia, acidia, gula, inuidia, cæterisque vitiis, atque in ipsis auaris, gulosis, acediis; inuidis, &c. multa dictamina; æquè ac opera stulta stolidaque reperies, vt si sincerè iudices dicere debeas, illos videri mente captos, fatuos, deliros.

Tertiò, hinc collige non esse sequendam multitudinem; hæc enim est stultorum, sed paucitatem; hæc enim est sapientum. *Stultorum*, inquit, *infinitus est numerus, infinitus*, id est maximus & quasi innumerabilis, vt habent Hebr. Rursum *infinitus* Syncategorematicè, quia assiduè singulis annis, imò diebus oriuntur & succedunt noui stulti, talesque succedent semper, quamdiu durabit hæc in mundo hominum vita.

Hoc est quod veteri adagio dicitur: *Loquendum vt multi, sapiendum vt pauci.* Vulgus enim sæpe de rebus, præsertim agendis sinistrè iudicat, erronea habet dictamina, animos depressos, & in terrena demersos; vitiis & scandalis abundat, sapientiæ & veræ virtutis expers est, vti multis patrum gnomis & exemplis ostendi Numer. c. 11. v. 4. & c. 20. v. 3.

Sapienti turba vitanda.

D Hac de causa viri sapientes, quales fuere olim Essæi, Ascetæ & Anachoretæ turbas, vrbesque fugerunt; & in solitudine cum paucis Sanctis, imò cum Deo & Angelis conuersati sunt. Hinc S. Antonius dictitabat, *aquam piscibus alimento esse, solitudinem autem monachis afferre ornamentum; atque pisces quidem cùm terram attingunt vitam amittere: monachos autem cum vrbes adeunt, grauitatem monasticam deperdere.* Ita refert Sozomen. lib. 1. Histor. c. 13. viderunt id per vmbram Philosophi, è quibus Seneca lib. de vita Beata c. 2. *Cum de beata vita agitur*, inquit, *non est quod mihi illud discessionum more respondeas. Hæc pars maior esse videtur. Ideo enim peior est. Non tam bene cum rebus humanis geritur, vt meliora pluribus placeant. Argumentum pessimi, turba est. Quæramus quid optimè factum sit, non quid vsitatissimum; & quid nos in possessione felicitatis æternæ constituat, non quod vulgo veritatis pessimo interpreti probatum sit.*

Gnomæ.

Idem Epist. 7. *Quid*, inquit, *tibi vitandum præ-* A *cipuè existimem quæris? turbam. Nondum illi te tutò committeris. Ego certè confiteor imbecillitatem meam: Nunquam mores quos extuli, refero. Aliquid ex eo quod composui turbatur, aliquid ex his quæ fugaui redijt. Quod ægris euenit, quos longa imbecillitas vsque adeo affecit, vt nunquam sine offensa proferantur, hoc accidit nobis, quorum animi ex longo morbo reficiuntur. Inimica est multorum conuersatio. Nemo non aliquod nobis vitium aut commendat, aut imprimit, aut nescientibus allinit. Vtique quo maior est populus cui commiscemur, hoc periculi plus est.* Et pluribus interiectis: *Subducendus populo est tener animus, & parum tenax recti. Facile transitur ad plures. Socrati, Catoni & Lælio excutere mentem suam dissimilis multitudo potuisset, adeo nemo nostrum, qui maximè concinnamus ingenium, ferre impetum vitiorũ tam magno comitatu venientium potest. Vnum exemplum luxuriæ aut auaritiæ multum mali facit. Conuictor delicatus paulatim eneruat & emollit. Vicinus diues cupiditatem irritat, malignus comes quamuis candido & simplici rubiginem affricuit. Quid tu accidere his moribus credis, in quos publicè factus est impetus. Necesse est aut imiteris aut oderis. Vtrum autem deuitandum est; ne vel similis malis fias, quia multi sunt, neue inimicus multis, quia dissimiles sunt. Recede in teipsum quantum potes: cum his versare, qui te meliorem facturi sunt. Illos admitte, quos tu potes facere meliores.* Exemplis idipsum denique confirmat. *Democritus ait, Vnus mihi pro populo est, & populus pro vno. Bene & ille quisquis fuit (ambigitur enim de auctore) cum quæreretur ab illo, quo tanta diligentia artis spectaret ad paucissimos peruentura: satis sunt inquit mihi pauci, satis est vnus, satis est nullus. Egregiè hoc tertium. Epicurus cum vni ex* C *consortibus studiorum suorum scriberet: Hæc inquit ego non multis, sed tibi; satis enim magnum alter alteri theatrum sumus. Ista mi Lucili cõdenda in animũ sunt, vt contemnas voluptatem ex plurium assensione venientem. Multi te laudant. Ecquid habes cur placeas tibi? Si is es quem multi intelligunt, introrsus bona tua spectet.* Ac rursum Epist. 8. seipsum in exemplum statuens: *Secessi*, inquit, *non tantum ab hominibus, sed etiam à rebus, & primùm à rebus meis. Posterorum negotium ago. Illis aliqua quæ possint prodesse conscribo. Salutares admonitiones velut medicamentorum vtilium compositiones litteris mando, esse illas efficaces in meis vlceribus expertus.*

Locutus sum in corde meo (Aquila & Symmach. VERS. 16.
cum mente mea. Chald. *In cogitatione cordis mei*) *dicens: Ecce magnus effectus sum, & præcessi omnes sapientia, qui fuerunt ante me in Ierusalem, & mens* D *mea contemplata est multa sapienter.* Hebr. *Et cor meũ vidit multam sapientiam & scientiam.* Sic & Septuag. Chald. Syrus, Arabicus & cæteri. Tigurina: *Subduxi autem rationem eiusmodi apud animum meũ: Ecce ego res magnas perfeci, & auxi sapientiam præ omnibus, &c.*

Hucusque Ecclesiastes probauit suum thema, nimirum omnes res mundi esse vanitates per rationes genericas & vniuersales, nunc idem probat per rationes specificas & particulares: Quare à toto rerum genere descendit ad singulas rerum species, in iisq; vanitatem demonstrat. Est ergo hic Inductio, qua singularum rerum vanitatem probat, indéq; inducit & colligit omnia sub sole esse vana, nec quicquam ex eis posse animum hominis satiare & beare. Incipit autem à sapientia, tum quia illa cæteris rebus dignitate eminet, ac plus veritatis minusque vanitatis videtur habere; tum quia Philosophi totum studium, omneque suum decus posuere in sapientia. Vnde

Seneca de Breuitate vitæ: *Siue sapientiæ studio*, ait, *nulla potest esse vera & solida animi beatitudo*: tum denique; & potissimè, quia Salomon sapientiæ fuit studiosissimus, eamq; à Deo præ rebus omnibus postulauit & impetrauit, atq; per eam omnium hominum occupationes, studia, & curas studiosè contemplatus est, vt ipse ait v. 13. in eaq; contemplatione animum suum pascebat & oblectabat: quare in ea videbatur sibi esse magnus sapiens & beatus. Verùm super illam ipsam hic se suamque considerationem reflectens, inuenit in illa quoque inesse vanitatem magnamque afflictionem spiritus. Ait ergo.

Locutus sum in corde meo. Primò, sensus est, q. d. Peruersorum & stultorum turbam, de qua v. præcedenti, deuitans secessi in cordis arcanum, ibique cum sapientia ipsa conuersatus, per eam omnia sapienter lustraui, considerauí & expendi. *Loqui aliquis dicitur in corde suo*, ait Olympiod. *cum mentem ad cogitandum applicat, secum disputat & ratiocinatur.*

Secundò, loqui in corde notat magnam cordis, id est mentis attentionem ad id quod homo sibi loquitur, & cogitat, qualem habent cogitabundi, tristes & melancholici. Tertiò, notat affectum & pathos, nimirum ingentem vel lætitiam & plausum, vel mœstitiam & molestiam. Vtraque hic notatur in Salomone, q. d. Locutus sum in corde, mihi secretò gaudens & applaudens de sapientia tanta mihi cælitus infusa; sed dum per eam vana & molesta hominum studia inspicio, mihi molestiam mentisq; afflictionē influxi, vti mox plenius ostendam. Sic Anna amaro corde & flens largiter, & attentè orans loquebatur in corde suo, *quia ex multitudine doloris & mœroris mei locuta sum*, ait ipsa ad Heli 1. Reg. 1. v. 13. & 16.

Ecce magnus effectus sum.] Magnus opulentia, magnus potentia, magnus animo, magnus imperio, magnus operibus & fabrica templi, magnus sapientia, magnus in mensis & ferculis, magnus comitatu & pompa equorum, curruum, famulorum & militum, magnus fama & gloria: fuit enim Salomon regum omnium sapientissimus, opulentissimus, potentissimus, delitiosissimus, magnificentissimus, famosissimus, gloriosissimus, vt patet 3. Reg. 10. & 11. Vnde vocatus fuit *rex magnus & rex regum*, teste Euseb. lib. 9. de Præpar. c. vlt. Hugo vterque Cardin. & Victor. putant hæc dici à Salomone ex iactantia, & vana sui complacentia. Melius alij censent hæc ab eo dici ex animi candore, & gratitudine erga Deum. Vnde non ait: Ego magnum me feci, sed *magnus effectus sum*, scilicet à Deo. Legit Interpres cum Septuag. הגדלתי *hogdalti* in *hophal* passiuè, id est magnificatus sum: iam legunt הגדלתי *hegdalti* in hiphil actiuè, id est *magnificaui*, scilicet meipsum, vel potius sapientiam meam, vt sequitur. Vnde Chald. vertit: *Ego auxi & addidi sapientiam super omnes sapientes, qui ante me fuerunt* (alij *præfuerunt*) *in Ierusalem.* Alij: *Ego magnificaui & auxi sapientiam*, &c. Alij: *Processi prudentia, & omnibus sapientibus præcellui.* Vatab. *Ego res magnas perfeci.*

Ac præcessi omnes sapientia qui ante me fuerunt in Ierusalem.] Heb. *super Ierusalem*, id est qui præfuerunt Ierosolymæ & Iudææ vel vt reges, sicut Dauid & Saul; vel vt Iudices & Principes, vt Othoniel, Gedeon, Sampson, Iepte, Heli, &c. vel vt Doctores & Legisperiti, vel vt Sacerdotes & Pontifices: quare dum eos sapientia antecellui, cæteros omnes mundi reges & philosophos eadem superaui; quia Iudæi, præsertim Legisperiti & Pontifices philosophis omnibus fuere sapientiores. Vnde 3. Reg. 3. 12. Salomon audit à Deo: *Dedi tibi cor sapiēs, vt nullus ante te similis tui fuerit, nec post te surrecturus sit*: fuit ergo Salomon à toto genere sapientior Adamo, Abrahamo, Moyse, Iosepho, Dauide, cæterisque Patriarchis & Prophetis, etsi id hoc loco neget S. Hieron. Esto in certo genere, v. g. in Prophetia superatus sit à Prophetis, in Psalmodiá & sanctitate à Dauide. Et mox cætera addens Deus: *Dedi tibi*, inquit, *diuitias & gloriam, vt nemo fuerit similis tui in regibus cunctis retro diebus.* Pro *processi sapientia*, Hebr. est *addidi sapientiam*, q. d. Sapientiam mihi cælitus inditam valde adauxi per experientiam, & quotidianam rerum speculationem. Ita Olympiod. Vnde Symmach. vertit: *Superexcedebam sapientia.* Quam ampla fuerit sapientia Salomonis, ipsemet fusè explicat Sapien. c. 7. v. 17. & seq. Vide Sixtum Senensem verbo Salomon, & Pinedam lib. 3. de rebus Salomonis.

Et mens mea contemplata est, multa sapienter, & didici: *contemplata est*, per speculationem & meditationem: *didici*, per experientiam. Hinc Origenes Procem. in Cant. docet sapientes Græcorum suam Philosophiam hausisse à Salomone: illo enim fuere posteriores, teste Clemente lib. 5. Stromat. Scientiâ enim naturali, puta rerum Physicarum, Ethicarum, Oeconomicarum & Politicarum Salomon omnes homines superauit: in supernaturali & diuina superatus fuit à Mose, Prophetis & Apostolis.

Dedique cor meum vt scirem prudentiam atque do- VERS. 17.
ctrinam, erroresque & stultitiam: & agnoui quod in his quoque esset labor & afflictio spiritus. Syrus: *Perturbatio spiritus.* Septuag. *Electio vel præsumptio spiritus.* Alij: *irritamentum spiritus.* Aquila: *Pastio venti.* Vide dicta v. 14. Alienum est illud Caiet. *Traditur hic*, ait, *fructus scientiæ, quod ipsum studium sciendi est fractio spiritus, vel ratio præcipua frangendi spiritum. Ignorantes enim suos prosequuntur spiritus, suis aguntur impulsibus.* Hoc enim est veritas non vanitas, vtilitas non noxa & vilitas, sancta stabilitas non rixosa leuitas; cum ex aduerso vanitatem & noxam sciendi hic astruat Salomon.

Pro *errores* Hebr. est הוללות *holelot*, quod Septuag. vertunt, *Parabolas.* Syrus & Arabicus, *Prouerbia.* Noster & Aquila, *errores.* Theodotion, *Prolapsiones.* Caiet. *tricas*, siue intricationes operum & negotiorum, quibus multi se intricant, adeò vt se extricare nequeant. Alij, *Insanias.* Arias, *nugas.* Fonteius, *furores.* Vitianus, *arrogantiam.* Thuanus, *Insanos pectoris æstus.* Chald. *Et dedi cor meum vt scirem sapientiam & stultitiam regni, & scientiam & intellectum probans, & cognoui quod etiam hoc est contritio spiritus viro, qui diligenter laborat vt inueniat ea.*

Pro *stultitiam* Hebr. est שכלות *sichlut*, quod si per *Samech* scribas significat stultitiam, sin per *sin* (quod idem valet quod *Samech*) significat prudentiam & intellectum, vt vertunt Septuag. & Chald. nimirum vani rerum mundi amatores, dum in ijs conquirendis se putant sapientes, coram Deo stulti sunt & delirant. Nam vt ait S. Paulus: *Sapientia huius mundi stultitia est apud Deum.* 1. Corint. 3. 19.

Eo quod in multa sapientia multa sit indignatio: & VERS. 18.
qui addit scientiam, addit & laborem. Ita legunt Codices Romæ emendati. Alij ex Hebræo legunt, *& dolorem*: vtrumque verum, & eodem res redit: quia omnis labor est dolor, & omnis dolor est labor. Aquila vertit: *Et tormentum.* Septuag. Hebr. מכאוב *macob*, vertunt *flagella*, Psal. 31. 10. Tigur. vertit: *Qui*

auget scientiam, simul auget quod eum cruciet.

Pro *indignatio* Hebr. est כעס *caas*, id est ira, indignatio, Syrus: *furor*. Septuag. *cognitio*. Arabicus: *Nam in multitudine sapientiæ multiplicatur doctrina, & quod augetur doctrina augetur dolore.* Chald. accipit hæc de ira Dei: *Quoniam vir*, inquit, *qui multiplicat scientiam cùm peccauerit, si non conuerstitur ad pœnitentiam, multiplicat iram ad faciem Domini: & qui addit scientiam & moritur in iuuentute sua, addit dolorem proximis suis.* Costus vero sic vltima ex Chald. vertit: *Conflat in se inuidiam & iram Domini, à quo ille scientia auctus fuerat: quod si ineunte ætate moriatur, sicuti ipse intestinam animi molestiam adauget.* Auctor Catenæ Græc. *Qui profundiorum*, ait, *causas inquirit, nec inuenit, hic addit laborem. Hoc minimè illis euenit, qui perfunctoriè student.*

B Repetendo exaggerat Ecclesiastes, & inculcat suum studium in vestiganda sapientia & scientia, vt ostendat se vtramque peritus inspexisse, & in vtraq; deprehendisse vanitatem & afflictionem. Pro *prudentiam & doctrinam*, Hebr. est *sapientiam & scientiam*. Sapientia, ait S. August. & Theologi, est cognitio rerum altissimarum, puta diuinarum & cælestium: scientia verò naturalium & humanarum, præsertim circa mores & res agendas. Sapientiæ opponit errores, id est falsas antiquorum siue Philosophorum, siue hæreticorum opiniones, ait R. Haccados, quales sunt hæreses de Deo Deiq; prouidentia, omnipotentia, omniscientia, &c. Scientiæ opponit stultitiam, qua stultè quis iudicat de rebus agẽdis, & stultè operatur, dum vitium præ virtute, imo pro virtute sectatur. Rursum sapientia accipi potest practica, pro prudentia supernaturali, ad ritè cognoscendum, colendum, amandum Deum per virtutes

C Theologicas: scientia verò pro prudentia naturali ad honestè viuendum, per virtutes morales, quibus quis fit fortis, temperans, castus, iustus, &c. Vice versâ per errores accipias superstitiones, idololatriam, falsosq; numinum cultus. vero Dei cultui oppositos: Per stultitiam verò, imprudentiam & incontinentiam viuendi, per gulam, luxuriam, fraudem, furtum, &c. Salomon enim passim in Prouerbiis, Ecclesiaste, & sapientia; per sapientiam & scientiam, non tam speculatiuam, quam practicam intelligit, puta Ethicam, quæ mores ad Deum ritè colendum, & ad se, æquè ac proximum legitimè amandum, iuxta normam rectæ rationis & legis diuinæ conformat: atque hanc maximè spectauit & sectatus est Salomon, vt eadem alios doceret, vti hisce libris facit. Sensus ergo est, q. d. Summo studio incubui, vt peruestigarẽ sapientiam & scientiam, tum speculatiuã, tum potius practicam, eamq; secernerem ab erroribus & stultitia, hoc est,

D vt virtutes tum Deum, tum hominem & proximum spectantes, à vitiis illis aduersis secernerem & distinguerem; vt hac ratione viam ad veram animi felicitatem vestigarem, scirem q; quid in hac vita hominem beare & felicem efficere posset: Verùm post longum studium & examen, inueni in his quoque suam inesse vanitatem & afflictionem spiritus; quia *in multa sapientia multa inest indignatio, & qui addit scientiam addit dolorem*: Scientiæ enim & studio affecla est labor & dolor: quare qui addit scientiam, addit & dolorem; tum quia quamdiu durat scientia, durat & labor; tum quia crescente studio crescit pariter capitis corporisque totius, deficientibus spiritibus vitalibus, defatigatio, labor, & dolor.

In scientia est indignatio. Quæres, quomodo in multa sapientia sit multa indignatio, atque in scientia dolor? nam vt docet D. Thom. 1. 2. q. 17. art. 1. *In contemplatione veritatis, maxima delectatio consistit. Omnis autem delectatio dolorem mitigat, & ideo contemplatio mitigat tristitiam vel dolorem: & tanto magis, quanto perfectius aliquis est amator sapientiæ: & ideo homines ex contemplatione diuina, & futuræ beatitudine in tribulationibus gaudent, secundum illud Iacob 1. Omne gaudium existimate fratres mei, cum in tentationes varias incideritis*, &c. Hæc S. Thomas.

Respondet Chald. per indignationem accipiendam esse iram & vindictam Dei, q. d. Deus indignatur sapientibus, qui cùm sciant quid agere debeant, id tamen non agunt; sed peruersè viuunt, nec agunt pœnitentiam. Sic & R. Salomon, ac ex parte S. Hieron. Olympiod. Albinus, licet magis in aliam sententiam deuergant. Rursum alij accipiunt indignationem, id est iram & inuidiam æmulorum, qui sapientibus sapientiam, famam & honorem inuident, q. d. Cum quis studendo euadit sapiens & eruditus, concitat sibi aliorum inuidiam, qui ægrè ferunt illum sibi in doctrina & fama anteponi; quare illius sapientiæ & famæ detrahunt, eamque deprimunt. Hinc illud c. 7. 8. *Calumnia conturbat sapientem.*

Verùm melius alij accipiunt indignationem ipsius sapientis, & dolorem scientis. 1

Primò ergo: *In multa sapientia est multa indignatio & dolor*, ait D. Thom. loco citato ad 1. *Vel propter difficultatem & defectum inueniendæ veritatis, vel propter hoc quod per scientiam homo cognoscit multa quæ voluntati contrariantur, & sic ex parte rerum cognitarum scientia dolorem causat; ex parte autem contemplationis veritatis, delectationem.* Studium enim sapientiæ auocat mentem ab omnibus sensuum voluptatibus, totamque ad contemplationem colligit & cogit. Hinc studiosi & speculatiui speculando consumunt optimos spiritus, & calorem naturalem à stomacho in cerebrum ad speculandum euocant: quo fit vt stomachus calore destitutus cibos concoquere nequeat, sed indigestos cibos, crudosque eorum succos ad hepar & membra transmittat, ex quibus gignuntur catharri, flatus, febres, cacochymia, hemicrania, aliisq; plures morbi, ac subinde hectica & phthysis, aut hydrops ex abundantia pituitæ. Atque hæc est causa, cur litterati plerique laborent stomacho, vti laborauit S. Greg. S. Chrysost. S. Hieron. S. Bernard. &c. *Labores sunt scientiæ comites*, ait Nyssen. additque Salomonem non prius voluptatibus se dedisse, *quàm gustata austeriori & seueriori vita, cum se præstitisset & à risu alienum, grauemq, & constantem, per quæ à studiosis maximè comparatur disciplina sapientiæ*: sed huius seueritatis pertæsum, laxasse fræna voluptati & concupiscentiæ. Accedunt nocturnę studiosorum vigiliæ & lucubrationes, abstinentia & ieiunia, lectio varia & multiplex, quæ cerebrũ deficcãt, accedunt & extenuant, vt illico in bilem concitetur.

Secundò, quia valdè studiosi & sapientes vel nascuntur, vel per studium & speculationem assiduam fiunt melancholici, morosi, tetrici, vti tradit Aristot. sect. 30. Problem. c. 1. vbi docet summos sapientes & philosophos fuisse melancholicos, adeòque nullum magnum ingenium sine mixtura dementię extitisse (melancholia enim est quædam amentia) Rursum ingeniosi propter spirituum multitudinem, feruorẽ, celeritatem, ait Pineda, accedente etiam sapientia, quæ ad deliberandum de rebus non longo spatio indiget, concitati sunt & indignabundi, quod dicebat Aristot. inueniri in iis, quibus *atra bilis permulta & calida*, & oppidò flatulenta inest, qui fiunt *percitis & ingeniosi, amasij, propensi ad omnem excandescentiam* 2

candescentiam & cupiditatem, nonnulli etiam loquaciores. Quia de re sapienter disserit Plato lib. 2. de Repubi. & in Theaeteto: *Admodum, inquit, difficile est reperire hominem ingeniosum simul & prae caeteris mansuetum: nam acuti sagacesque, memoresque ac dociles vt plurimum in iracundiam impetusque praecipites sunt: proruunt enim atque captantur quemadmodum sine retinaculis naues, & furiosi potius quam fortes existunt.*

3 Tertiò, quia in scientijs innumeræ sunt tricæ, obscuritates, antilogiæ, difficultates, quæ hominem studiosum faciunt tetricum, morosum, iracundum, præsertim dum videt se frustra laborare, nec veritatem assequi, dum videt tot sententias & opiniones inter se pugnantes, nec in eis cernit quid verum sit & certum, sed omnia dubia & implexa. Rursum dum quo plura cognoscit, eo plures nouas quæstiones & difficultates sibi incognitas exoriri aduertit, adeò- B que quo plura scit eo plura se ignorare perspicit: quę res illi molestiam & bilem concitat. Insuper dum suæ sententiæ ab aliis contradici, eamque confutari videt, affligitur. Ita S. Hieron. Thaumaturgus, Albinus, Olympiod. Vatab. Audi S. Hieronymum: *Sapiens delectam in abdito quàm in profundo latere sapientiam, nec ita se prabere mentibus vt lumen visui, sed per tormenta quadam & intolerandum laborem, iugi meditatione & studio prouenire.* Videas ergo sapientes inter ipsas vigilias & lucubrationes velut excandescere atque indignari, aduersus eas ipsarum rerum cognoscendarum difficultates, quas vel consequi, vel superare non possint; & quod in longiori conflictatione & lucta euenire solet, iam desperent de victoria, iam iterum aggrediantur & pugnēt, nunc fessi & lassi subsistant desideantque parumper, nunc iterum assurgant & cum rerum difficillimarum cognitione luctam instaurent. Ita Pineda. Doctorum ergo magna licet rerum cognitio, tamen non tam est plena scientia, quàm docta ignorantia. Doctores enim quo magis procedendo inuestigant rerum notitiam, eo magis se deprehendunt doctè ignorantes vel ignorantes doctos, quia vix vllas rerum naturas clarè perspicere possunt, sed tantùm earum accidentia, quæ sensibus patent.

Hominum scientia est docta ignorãtia.

4 Quartò, quia scientia inflat facitque hominem tumidum & superbum: Superbi autem proni sunt ad iracundiam, præsertim dum vident sibi vel à rationibus, vel ab hominibus obsisti & contradici, aut obices suæ prætensioni opponi, vt non possint sententiarum suarum firmam assertionem aut præmia, quæ per eam præsumpserant, consequi. Rursum sapiens videtur mereri honorem & eminentiam; quare dum à minùs sapientibus vel æmulis despicitur, ridetur, arguitur, censet sibi grauem fieri iniuriam, ideòque dolet, fit impatiens & irascitur. Vide Platonem in Theaeteto. Ita vterque Hugo, Card. & Victor. Lyran. Caiet. & alij. Sic videmus viros valde doctos procliues esse ad iram impatientiam & anxietatem, leuique verbo ad eam concitari.

5 Quintò, indignatur sapiens sibi, dum videt suam cæcitatem & infirmitatem ad perscrutandum, tot tātasque rerum abditarum veritates, etiam ethices & practicas, dumque longè maiorem difficultatem sentit ad eas opere explendum. Vnde S. Hieronym. & Olympiod. *Quanto magis*, inquiunt, *qui sapientiam fuerit consecutus, tanto plus indignatur quod subiaceat vitijs, & procul sit à virtutibus, quas requirit; ac proinde dolet super delictis suis, cum sciat cui plus traditur plus exigi ab eo, & potentes potenter tormenta passuros.* Addit Hugo ex scientiæ acquisitione notitiam

A nobilitatis animę suæ, vnde indignetur in inferioribus occupari, quæ sunt ea minùs digna. Ad hæc fastidium vitiosum nonnullorum super nobilissimo studio sacrarum litterarum, sicut olim nauseabant Hebræi super diuino cibo. Rursum honestam nauseam atque abominationem ad fœdas voluptates, ob gustatum suauem spiritualium rerum saporem. Postremò, iram cum indignatione in seipsum, in dæmonem, in vitia, in ea omnia quæ nos prouocant ad peccandum, si multa adsit sapientia, hoc est rerum diuinarum cognitio, benéque viuendi peritia multa. Idem iudicium de indignatione & iusto dolore, quem sentimus aduersus aliena peccata. *Si ego contristo vos*, dixit Apostolus, *& quis est qui me lætificat, nisi qui contristatur ex me?* 2. Corin. 2. 2. Ita Lorinus.

Rursum sapiens irascitur discipulis & alijs, quos videt sapientiæ & prudentiæ expertes, ac sæpe incapaces disciplinæ & incorrigibiles. Videt enim maiorem hominum partem, vitiosam, concupiscentiæ & vitijs suis indulgentem aspernari sana sapientiæ monita & virtutum præcepta, quæ res sapientem, præsertim rectorem & doctorem, qualis erat Salomon, valdè cruciat & affligit.

Sextò, S. Hieron. Epist. 30. de Fabiola loquens, 6 dolorem ponit in cupidine sciendi: *Iesu bone, ait, quo illa feruore, quo studio intenta erat diuinis voluminibus?* &c. *Nec verò sattabatur audiendi cupidine, sed addens scientiam addebat dolorem, & quasi oleum flammæ adijciens, maioris ardoris fomenta capiebat.* Accedit S. Gregor. Nazian. qui in Apolog. sic explicat, q.d. Quantum voluptatis quis studendo haurit, ex eo quod inuenit, tantum mœroris refert ex eo quod assequi non potest; perinde ac sitiens qui ab aquis delibatis auellitur: hic enim aquam, quam putat se habere, manibus tenere non potest; aut perinde C ac qui fulguris splendore illustratus, illico ab eo disparente deseritur.

Denique maximè & potissimè intendit hic Ecclesiastes significare studium sapientiæ & scientiæ, tum speculatiuæ, tum practicæ esse vanum, laboriosum & afflictiuum, dum in sola speculatione & cognitione rerum naturalium, & ethicarum, puta virtutum & vitiorum consistit; nec ad ipsam virtutum operationem & exercitationem transit, vt fiat practicè practicum. Virtus enim & vera sapientia ac scientia, quæ animæ dat quietem & feriem, non in arida speculatione, sed in honesta actione & operatione sita est; qua si careat vana est, & mera capitis fatigatio; quia suo fine & fructu, qui est actio vitáque honesta quę ducit ad felicitatem, destituitur. Hoc est quod propriè spectat hic Salomon, scilicet nudam sapientiā & D scientiam, etiā ethicam, non satiare, nec honestare, nec beare hominem, sed solùm timorem & amorem Dei studiumque virtutum: cætera omnia esse vana. Vnde cap. 12. 13. concludens ait: *Deum time & mandata eius obserua, Hoc est enim omnis homo.* Addit Olympiod. homines non nasci sapientes, sed fieri studio & labore. Rursum adepta iam sapientia hominem stimulat & cruciat, vt id quod per sapientiam faciendum nouit, hoc opere exequatur, scilicet vt concupiscentiis suis resistat, vt arduos virtutis labores capessat, qua in re magnam sentit difficultatem & spiritus afflictionem, instar Ezechielis, qui cap. 3. v. 3. & 14. iussu Dei comedit volumen, in quo erant lamentationes, carmen, & væ, eratque in ore ipsius vt mel dulce, sed abiit postea amarus in indignatione spiritus sui: & instar S. Ioannis, qui Apocal. 10. v. 9. librum sumpsit in ore dulcem vt mel, sed qui fecit amaricari ventrem ipsius. Talis est

scientia quæ initio delectat, sed postea dolorem, laborémque generat. Iam audi Olympiod. *Sapientiam & cognitionem non iam vanitatem esse dixit, sed spiritus electionem, monens nos nequaquam sati beneficio nasci, aut fieri homines sapientes, sed sapientia desiderio ac labore, petitamque à Domino Deo sapientiam consequentes. Quod si quis adhuc scientia plus habere desiderat, addat inquit & studiosos labores. Aut etiam sic intellige: Qui adeptus scientiam cognitionemque delinquit, longè amplius puniendus est: ideo qui addit cognitionem, addit & dolorem.*

Tropol. Tropol. Hæc accipias de cognitione sui: homo enim seipsum suasque infirmitates ad contemplandum, & multò magis ad rectè operandum considerans (quæ est vera sapientia & scientia) tot & tantas videt, vt ingentem tristitiam & iram contra seipsum concipiat, vti fusè explicat Auctor lib. de Anima & Spiritu apud S. August. tomo 3. cap. 49. *Qui apponit scientiam, apponit & dolorem; quia*, inquit, *quantò magis homo sua mala intelligit, tantò amplius suspirat & gemit: meditatio siquidem parit scientiam, scientia compunctionem, compunctio deuotionem, deuotio perficit orationem*: quæ deinde multis prosequitur. Et S. Gregor. 28. Moral. cap. 24. *Qui apponit scientiam, apponit & dolorem: quia quanto plus homo experit scire quid perdidit, tanto plus lugere incipit corruptionem sua sententiam, quam inuenit. Considerat namque vnde quò lapsus est: quod à paradisi gaudijs ad ærumnas vitæ præsentis; ab Angelorum societatibus venit ad curas necessitatum. Pensat in quot iam periculis iacet, qui prius sine periculo stare contempsit; luget exilium quod damnatus patitur, & suspirat ad cælestis gloriæ statum, quo per sinum securus posset, si peccare noluisset.*

Tu ergo ô studiose, ô religiose, ô magister, ô doctor, qui in arida speculatione annos perplures impendisti, vitam consumpsisti, vires exhausisti; expende quæso, quam sis à vera sapientia alienus: si notitiæ rerum humanarum & diuinarum minimè virtutem iungis, & rationem disputandi sciens, viam humilitatis & perfectæ charitatis ignoras. Nam si vera sapientia (vt dixit Lactantius) non potest cuiquam sine scientia & virtute contingere, quomodo te sapientem appellabo, quem scientia inflans, dementatum tenet, & charitas ædificans in sui contubernium non retinet. Si sapientia (vt ait Nazian.) ad Dei amorem non subuehit, & ex seruis iam amicos ac filios efficit. Quanam ratione te sapientem existimabo, quem verus Dei amor seruum non nouit, & Christus nec amicum, nec filium agnoscit.

Alia igitur via ad veram sapientiam quæ te beet, incedendum est, nimirum via humilitatis, charitatis, contemptus mundi, &c. vti fecit resipiscens Doctor Lan-francus, Berengarij Hæresiarchæ Antagonista & debellator, qui in alpibus à prædonibus captus, & indignè exagitatus, cùm hanc iniuriam impatientiùs tulisset, in se reuersus suamque insipientiam accusans & puniens, tradidit se vitæ monasticæ in Cœnobio Beccensi, vt veram sapientiam, puta patientiam disceret, vbi plures annos incognitus delituit; agnitus tandem creatus est Prior, mox Abbas, tandem Archiepiscopus Cantuariensis, ac successorem reliquit suum discipulum Sanctum Anselmum sub annum Domini 1060. Ita Trithemius tract. de viris illust. ordinis S. Benedicti c. 99.

Lan-franci conuersio.

Anagog. S. August. lib. 4. de Trinit. c. 1. docet scientiam infirmitatis suæ addere dolorem peregrinationis suæ, idque ex desiderio patriæ cælestis & conditoris sui. *Præposuit*, ait, *scientiam scientia, præposuit scire infirmitatem suam magis quàm scire mundi mœnia, fundamenta terrarum & fastigia cælorum: & hanc apponendo scientiam apposuit dolorem; dolorem peregrinationis suæ ex desiderio patriæ suæ, & conditoris eius beati Dei sui. In hoc genere hominum, in familia Christi tui Domine Deus meus, si inter pauperes tuos gemo, da mihi de pane tuo respondere hominibus, qui non esuriunt & sitiunt iustitiam, sed satiati sunt & abundant: satiauit autem illos phantasma eorum, non veritas tua, quam repellendo resiliunt & in suam vanitatem cadunt. Ego certè sentio quàm multa figmenta pariat cor humanum. Et quid est cor meum, nisi cor humanum?*

Et S. Gregor. in Ezechiel. lib. 1. homil. 10. *Mentem*, ait, *quam Spiritus Sanctus replet, in amaritudinem temporalium & delectationem æternorum commouet*, &c. *Rixatur secum de his quæ male egisse se recolit, & sibimetipsi displicet, cum ei ille placere iam cœperit, qui omnia creauit. Supernis inhiat, terrena iam omnia per mentis despectum calcat.* Et paulò post: *Dedignatur itaque subiacere temporalibus, & ardenter suspirat æternis. Vnde rectè quoque per Salomonem dicitur: eo quod in multa sapientia multa sit indignatio, & qui apponit scientiam apponit dolorem. Cælestia etenim cognoscentes, terrenis animum subdere dedignamur. Et dum plus sapere incipimus de his quæ male egimus, nobis ipsis irascimur, & fit in multa sapientia multa indignatio: quia quanto plus proficimus in cognitione, tanto nobis indignamur amplius de peruerso opere. Atque cum scientia dolor crescit; quia quanto magis æterna cognoscimus, tanto magis esse nos in huius exilij miseria dolemus, vel sicut in translatione alia dicitur: Et qui addit scientiam, addit dolorem. Quo enim scire incipimus quæ sint cælestia gaudia, eo magis vt errorum nostrorum laqueos possimus euadere, flendo laboramus. In multa ergo sapientia multa est indignatio: quia si æterna iam sapimus, concupiscere temporalia dedignamur. Si æterna iam sapimus, nosmetipsos despicimus egisse hoc, quod nos potuit ab æternitatis amore separare. Reprehendit semetipsum conscientia, accusat quod egit, damnat per pœnitentiam quod accusat, fit rixa in animo, parturiens pacem cum Deo.* Igitur qui apponit scientiam, scilicet supernorum, apponit dolorem, scilicet inferiorum & terrenorum: nam vt ait S. Isidor. lib. 3. senten. c. 20. *Quantum quisque potuerit superna scire quæ appetat, tantum de infimis quibus inhæret, acrius dolere debet.*

CAPVT

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS.

ECclesiastes fugiens laborem, quem senserat in studio sapientiæ, dat sese delitijs & voluptatibus, at in his quoque videns vanitatem rursum v. 12. applicat se sapientiæ, iterumque in ea vanitatem experitur. Denique v. 18. perstringit vanitatem eorum, qui opes accumulant futuro heredi, quem qualis sit futurus ignorant.

1 DIxi ego in corde meo: Vadam, & affluam deliciis, & fruar bonis. Et vidi quòd hoc quoque esset vanitas.

2 Risum reputaui errorem: & gaudio dixi: Quid frustra deciperis?

3 Cogitaui in cordē meo abstrahere à vino carnem meam, vt animum meum transferrem ad sapientiam, deuitaremque stultitiam, donec viderem quid esset vtile filiis hominum: quo facto opus est sub sole numero dierum vitæ suæ.

4 Magnificaui opera mea, ædificaui mihi domos, & plantaui vineas.

5 Feci hortos, & pomaria, & conseui ea cunctis generis arboribus.

6 Et extruxi mihi piscinas aquarum, vt irrigarem siluam lignorum germinantium.

7 Possedi seruos & ancillas, multamque familiam habui, armenta quoque, & magnos ouium greges, vltra omnes qui fuerunt ante me in Ierusalem.

8 Coaceruaui mihi argentum, & aurum, & substantias regum, ac prouinciarum: feci mihi cantores, & cantatrices, & delicias filiorum hominum, scyphos, & vrceos in ministerio ad vina fundenda.

9 Et supergressus sum opibus omnes, qui ante me fuerunt in Ierusalem: sapientia quoque perseuerauit mecum.

10 Et omnia, quæ desiderauerunt oculi mei, non negaui eis: nec prohibui cor meum quin omni voluptate frueretur, & oblectaret se in his, quæ præparaueram: & hanc ratus sum partem meam, si vterer labore meo.

11 Cumque me conuertissem ad vniuersa opera, quæ fecerant manus meæ, & ad labores, in quibus frustra sudaueram, vidi in omnibus vanitatem & afflictionem animi, & nihil permanere sub sole.

12 Transiui ad contemplandam sapientiam, erroresque & stultitiam (quid est, inquam, homo, vt sequi possit regem factorem suum?)

13 Et vidi quòd tantum præcederet sapientia stultitiam, quantum differt lux à tenebris.

14 Sapientis oculi in capite eius: stultus in tenebris ambulat: & didici quòd vnus vtriusque esset interitus.

15 Et dixi in corde meo: Si vnus & stulti & meus occasus erit, quid mihi prodest quòd maiorem sapientiæ dedi operam? Locutusque cum mente mea, animaduerti quòd hoc quoque esset vanitas.

16 Non enim erit memoria sapientis similiter vt stulti in perpetuum, & futura tempora obliuione cuncta pariter operient: moritur doctus similiter vt indoctus.

17 Et idcirco tæduit me vitæ meæ, videntem mala vniuersa esse sub sole, & cuncta vanitatem & afflictionem spiritus.

18 Rursus detestatus sum omnem industriam meam, qua sub sole studiosissimè laboraui, habiturus heredem post me.

19 Quem ignoro, vtrùm sapiens an stultus futurus sit, & dominabitur in laboribus meis, quibus desudaui & solicitus fui: & est quidquam tam vanum?

20 Vnde cessaui, renunciauitque cor meū vltra laborare sub sole.

21 Nam cùm alius laboret in sapientia, & doctrina, & solicitudine, homini otioso quæsita dimittit: & hoc ergo, vanitas, & magnum malum.

22 Quid enim proderit homini de vni-
uerſo labore ſuo, & afflictione ſpiritus, qua
ſub ſole cruciatus eſt?
23 Cuncti dies eius doloribus & ærumnis
pleni ſunt, nec per noctem mente requieſ-
cit: & hoc nonne vanitas eſt?
24 Nonne melius eſt comedere & bi-
bere, & oſtendere animæ ſuæ bona de la-
boribus ſuis? & hoc de manu Dei eſt.
25 Quis ita deuorabit, & deliciis affluet
vt ego.
26 Homini bono in conſpectu ſuo de-
dit Deus ſapientiam, & ſcientiam, & læ-
titiam: peccatori autem dedit afflictio-
nem, & curam ſuperfluam, vt addat, &
congreget, & tradat ei qui placuit Deo:
ſed & hoc vanitas eſt, & caſſa ſolicitudo
mentis.

Vers. 1. *DIXI ego in corde meo* (ex Hebræo vertas *cordi meo*. Ita Syrus) *vadam & affluam delitijs, & fruar bonis: & vidi quòd hoc quoque eſſet vanitas.*

Pro *affluam delitiis*, Hebr. eſt אנסכה בשמחה *anaſſecha beſimcha*, quod dupliciter verti poteſt; primò *tentabo te in gaudio*, vt *anaſſecha* deriuetur ex נסה *naſa*, id eſt *tentauit*, cui annectitur pronomen affixum כה *cha*, id eſt *te*. Ita Septuag. Secundò, *miſcebo gaudium*, vel *miſcebo in gaudio*, ſcilicet vina: vel potius *effundam in gaudio*, ſcilicet cor meum, vt *anaſſecha* deriuetur à נסך *naſach*, id eſt miſcuit, fudit, effudit, libauit, cui de more annectatur in futuro *He* paragogicum. Hoc ſecutus Noſter vertit: *affluam delitijs*, puta, vina, ſympoſia & conuiuia frequentabo, quæ homines animales ſumma æſtimant gaudia. Vnde Tigur. vertit: *Lætus indulgebo poculis*. Sed eodem redit vterque ſenſus. Salomon enim alloquitur ſeipſum, cordique ſuo dicit: *tentabo te in gaudio*, id eſt ô anime mi, qui in veſtigatione ſapientiæ afflictionem inueniſti, probabo te epulis feſtiuis & lætis, & videbo an in ijs ſatiem, quietem & felicitatem, quam veſtigas inuenies: genio ergo indulgebo, opiparè viuam. Complut. *Aſſuefaciam te delitijs.*

Rurſum pro *fruar bonis*, Hebr. eſt *vide in bono*, id eſt vide bonum, id eſt guſta bonum, fruere bonis: viſus enim quia omnium ſenſuum nobiliſſimus, hinc pro guſtu & quouis ſenſu capitur, vt Pſal. 33. 9. *Guſtate & videte* (id eſt *ſapite*) *quoniam ſuauis eſt Dominus*. Tigurina: *Experiar quantum in eo bonum ſit*. Alij: *videbis ô anime mi vniuerſam bonorum cohortem, & eliges tibi optimum.* D

Septuag. hanc gnomen ita reddunt: *Dixi ego in corde meo: veni nunc* (Olympiod. *age iam*) *tentabo te in lætitia, & vide in bono; & etiam hoc vanitas.* Paguin. & Tigur. *Etiam hoc inanitas eſt*. Syrus: *Dixi cordi meo: Veni & inueſtigem te in lætitia, & vide bonum; & ecce etiam hoc vanitas.* Arabicus: *Ego dixi in corde meo: veni vt narrem tibi in lætitiis, & videam te in ſorte bona: & ecce hoc vanum eſt*. Chald. Coſti: *Mecum vero tacitus dixi: Eia probabo me delitiis, & viuens voluptatibus fruar*. Chald. Complut. *Videbo bona ſæculi huius: & quando peruenit ad me tribulatio & triſtitia, dixi in verbo meo;* *ecce etiam hoc eſt vanitas*. Aquila: *Vapor & fumus* A
eſt. Auctor Catenæ: *Omnino decreui me ipſum vitiis tradere, & voluptates experiri; & intellexi hæc omnia eſſe vana*. Nyſſen. in Septuag. videtur legiſſe ἐν ἀφροσύνῃ; vnde vertit: *Tentabo te in inſipientia*. Sed legendum cum Complut. Vatic. & Reg. ἐν εὐφροσύνῃ, vertendumque *tentabo te in lætitia*: Sic enim habet Hebr. Chald. Syrus, Arab. & vulgata. Iam

Primò Albinus, Hugo Card. Dionyſ. Vatab. quin & S. Gregor. 4. Dial. c. 4. cenſent Salomonem velut concionatorem, hic non tam ex ſuo, quàm ex vulgi hominumque carnalium ſenſu & opinione loqui. Verùm id refellunt verba ipſius: *Dixi ego in corde meo*; quaſi intima cordis eius hæc fuerit cogitatio & electio.

Secundò, ex aduerſo Hugo Victorin. & Auctor Catenæ Græc. cenſent Salomonem deſperantem de B felicitate per ſtudium ſapientiæ, vtpote laborioſum & moleſtum, acquirenda, totum hic ſeſe dedere voluptatibus, vt in iis felicitatem meraque gaudia inueniat. *Ecce*, inquit, *qualiter deſperata, mens totam ſe in voluptatem proiecit, & carnis blandimenta tãm ſolum bona vocat, quia in eis laborem & afflictionem non inuenit, quaſi malam reputans inquiſitionem veritatis, in qua prius plus iuſto per curioſitatem ſe diſtendens laborauit.*

Tertiò, S. Hieron. cenſet hic ſermonem eſſe de ſpiritali quoque lætitia, quæ vanitas dicatur, quòd per ſpeculum eam videamus & in ænigmate, non facie ad faciem, vti faciunt beati in cælo. 1. Corint. 13. Accedit Caiet. qui vertit *miſcebo gaudium*; vbi inquit τὸ *miſcebo* ſignificat. Salomonem non voluiſſe ſe totum abijcere velut ſuem in voluptates, ſed C eas voluiſſe miſcere cum ſtudio ſapientiæ, vt huius tædium illarum gaudio temperaret & condiret: ſicut ſtudioſi ſuas habent recreationes honeſtas, quibus corpus animumque reficiunt, vt ſtudiorum laborem ſufferre queant; iuxta illud Catonis:

Interpone tuis interdum gaudia curis,
Vt poſſis animo quemuis perferre laborem.

Quartò, & genuinè Salomon veſtigans mentis quietem, ſatiem & felicitatem per res omnes totius mundi, cum eam non inueniſſet in ſtudio ſapientiæ, vt dixi in fine c. præceden. vtpote difficili & tetrico, adiecit animum eam veſtigare in aduerſa parte, puta delitiis, commodis & voluptatibus: iis ergo ſe dedit non ex deſperatione, nec ex intemperantia, ſed experientiæ cauſa, vt ſcilicet experiretur quid in eis eſſet veri gaudij & felicitatis. Ita Nyſſen. qui D docet Salomonem, *certo conſilio facta ſua proſequi, atque volentem ſe ad voluptates demiſiſſe*. Vult enim Salomonem adhuc ſibi mente conſtitiſſe; & *remiſiſſe ſe ad ea, quæ ſenſus cenſentur eſſe iucunda & delectabilia: non animi ad hæc attractum perturbatione, ſed vt conſideraret an ad veri boni cognitionem aliquid conferat ſenſus, qui in eis fuerit immoratus.*

Ait ergo Salomon cordi ſuo adhuc ſapientiæ ſtudioſo, timido, verecundo, & à voluptatibus carnis alieno; ſed ex ſapientiæ ſtudio moleſtiore, mœrenti & dolenti quaſi blandiendo, vt ad eas illud inflectat, ijſque mœrorem leniat & abſtergat: Eia age cor meum, obſecro, ſolue nonnihil rigorem tui ſtudij & laboris, ſeueritatem adeo moleſtam tantiſper ſepone, experire ſuauioris vitæ inſtitutum, voluptatibus te recrea, guſta quod tibi propono delitiarum poculum: vide an non iucundius ſit auſtero ſapientiæ

sapientiæ vino: experientia disces, quod adeò scire aues, an in delitiis sita sit huius vitæ iucunditas & felicitas. Id vult Nyssen. dum ait: *Gustata seueriori vita delapsus est ad iucundorum participationem, & cum se præstitisset à risu alienum, grauemque & constantem, per quā à studiosis maximè comparantur disciplina sapientiæ; tunc se remisit ad ea quæ sensui censentur esse iucunda, non animo.*

Iam singula verba expendamus. *Dixi in corde meo*, id est cogitaui, deliberaui, decreui tacitus apud me & secretè in corde meo, quod publicè dicere non fuissem ausus: puduisset enim me profiteri vitam voluptuariam, eamque præferre sapientiæ, ne viderer Epicuræus. *Vadam.* Hæc vox significat studium vagandi, & oberrandi per omnia voluptatum genera. Cum enim voluptatis illa sit natura, vt animum non satiet, sed in fine sui cum expleta est voluptuarium amaricet, & stimulo doloris configat, B hinc facit eius animum ab ea resilire, aliaque quærere, & alia sine fine; quia vbique inuenit voluptatem desinere in mœrorem, quem fugiens aliam & aliam semper vestigat iucunditatem.

Aff[illegible] delitiis. Hebr. *anaffeeba*, id est *effun[illegible]am in gaudium*, scilicet cor meum; vel *potabo in gaudio* cor meum; vel *libabo gaudio*, id est totum me dabo g[illegible], vt eo circumfluam; sicut vinum vel liquor, q[illegible]libatur [illegible] totus Deo libatur, & ad pede[illegible]aris in [illegible]orem effunditur. Per *gaudium* [illegible]tonymicè intelligit non solas gustus delitias, sed & qu[illegible] similes gaudium sensibus afferentes, scilicet risum, vinum, domos magnificas, hortos, pomaria, familiam splendidam, opes, auri argentique thesauros, cæteraque oculos oblectantia, quæ enumerat à vers. 1. vsque ad 10. C

Sic Matth. 25. 21. dicitur: *Intra in gaudium Domini tui*, id est intra in epulum nuptiale bonis omnibus, quæ gaudium cient, affluens, vt si in illud intres, in merum gaudium intrare videaris. Hinc aliqui hic vertunt: *cooperiam me gaudio.* Hebr. enim נסך *nasach*, id est *effundere*, alludit vti literis ita significato ad סכך *sachach*, id est tegere, abscondere, operire.

Et *fruar bonis.* Hebr. *Et vide bonum.* q. d. *O corculum meum, vide*, id est gusta, & experire quanta bona sint reposita in delitiis & gaudiis, itaque oblecta & fruere. Theologi distinguunt vti à frui, quòd vtamur mediis, fruamur fine & summo bono. Præposterum ergo est vtendis frui, hisque inferioribus bonis amore adhærescere, quod est, ait Hugo Cardinalis, amplexari arcum pro D pretio, munusculum pro amico, gaudiola pro sponso, vestigia pro ceruo, phantasma pro re, vmbram pro corpore, viam pro fine, intuitus vanissimos pro summa veritate, stillas tenuissimas pro suauitatis abysso, creaturam pro creatore Deo.

Et vidi quod hoc quoque esset vanitas, quia delitiæ sunt illecebrosæ, ac hominem animalem, vel nominatæ duntaxat illico irritant, & ad sui concupiscentiam accendunt; idcirco antequam eas sigillatim recenseat, ne quis earum amore capiatur, statim earum antidotum subiungit, scilicet quòd sint vanæ, imò mera vanitas, idque.

Delitiæ vanæ.

1\. Primò, quia tenues sunt, breues, & exiles: atque palatum sensumque tantum titillant & irritant; A perpetuò enim fluunt fugiuntque antequam capiantur, vti docet S. August. serm. 25. de verbis Domini. Quare animam non explent nec satiant, ideoque mox in tædium & nauseam vertuntur, vti docet S. Gregor. homil. 36. in Euang. Hinc non tam bona censenda sunt quàm minora mala. Comedis enim quia esuris, scilicet comestio minùs te affligit quam esuries: pelle comedendo esuriem, & comestio tibi pœna erit. Ita S. Bernard. ser. de primordiis, mediis & nouissimis: *Comedere appetis*, inquit, *quia fames te cruciat. Vtrumque labor est, sed quia fames grauior magis, comedere nescis esse laborem. Denique postquam fames depulsa fuerit, vide si non grauius ducis comedere quàm esurire. Sic se habent vniuersa sub sole, vt nihil sit in eis verè iucundum, sed ab vno semper transire velit homo ad aliud, salsque vicissitudine releuetur vtcumque, ac si profiliat ab aqua in ignem, & inde rursus in aquam resiliat, vtpote qui neutrum ferre possit. Omnis siquidem laboris remedium, alterius laboris initium est. Nemo in hoc sæculo nequam quod vult habere potest, quandoquidem nec iustus iustitia satiatur, nec voluptuosus voluptate, nec curiositate curiosus, nec ambitiosus inani gloria.* Rursum cui has epulas tam studiosè apparas? vtique corpori. Et quid est corpus? Respondeat Solon vnus è septem Græciæ sapientibus: *Corpus*, inquit, *cum oritur, putredo est: cum viuit, bellua: cum moritur, vermium esca.* Ito nunc & sagina carnem tuam, vt delicatum vermibus post mortem epulum appares.

Comedere est labor. Prob.

B

[illegible]que S. Basil. in Psal. 33. *In corporis voluptatibus, ait, plus molestiæ quàm voluptatis inest. In [illegible] sterilitas, vidu[illegible]ypia: In agricultura infœcundita[illegible] in mercatur[illegible] naufragia; in diuitiis insidiæ. Ipsa vero delitia & saturitas, & assiduus voluptatum vsus multos & varios secum trahunt morbos, multiplices affectiones.* Huc facit Prouerb. Arabum. cent. 1. n. 67. *Non est in durante*, id est non est durans, *in æternum voluptas, sic miseria non sunt reliquia.* q. d. Nemini vnquam tam bene & volupe est, vt sit durabile, ac vicissim nullum est malum, quod finem non habeat, siue nulla voluptas aut miseria perpetua vel diuturna est. Nota Arabismum: *Non est in durante*, id est, *non est durans.* Sic dicunt: *Deus est in potente*, id est *potens est: ego sum in credente*, id est *credens.* Ergo nihil voluptate breuius aut vanius. Vbi enim ab ea labia separata sunt, nullum eius superest vestigium.

C

2\. Secundò, quia magno labore, curis & sumptu parantur, quorum molestia grauior & diuturnior est modica & breui voluptate, quæ ex iis percipitur. Quot sunt qui vt conuiuium splendidum instruant, plures dies, septimanas & menses sollicitè curant vina delicata, phasianos, cygnos, artocreas, bellaria omnis generis, & ad ea conquirenda apparandaque turbam famulorum, cocorum, totamque familiam occupant: atque plures centenos nummos, quibus plures pauperes ad aliquod menses ali potuissent, in vnum prandium expendunt, vt paucos conuiuas opiparè excipiant, ad duas vel tres horas duntaxat? Ego certè tam modicam breuemque voluptatem tantis curis, tantaque opum, temporis, & famulorum iactura non emerem, diceremque: *Nocet empta dolore*, & tanto dolore *voluptas*, præsertim quæ mox in mœrorem, ex quo nata est, rursum conuertitur. Aspice è conuiuio domum redeuntes, & videbis vino grauatos, tetricos, mœstos, anxios,

quòd in mensa aliquid vel dixerint, vel audierint, vel fecerint, vel passi sint incongruum, molestum, noxium. Verè sapiens: *Extrema gaudij luctus occupat.* Hinc Chald. vertit: *Cum primùm aducunt super me angustia & afflictio, dixi, etiam hoc vanitas.*

3. Tertiò, quia stomachum onerant, somnum impediunt, membra cætera affligunt & cruciant, ac statim in sordes & stercora vertuntur. Nam vt ait Nazian. Orat. 38. *Delicia non sunt aliud, quàm pretiosum stercus.* Pretiosum, quia in precio guloso, ab eoque magno precio comparatum. Nazianzenum magistrum secutus S. Hieron. Epist. 13. ad Paulinum: *Qui Christum,* inquit, *desiderat, & illo pane vescitur, non quærit magnoperè, de quam pretiosis cibis stercus conficiat: quicquid post gulam non sentitur, idem fit tibi quod panis & legumina.* Et Nicetas in Orat. 38. Nazianzeni sub finem: *Omnis,* ait, *voluptas quæ nec ex Deo, nec in Deo suscipitur, voluptatis excrementum est.* Id ipsi didicerunt ex S. Paulo, qui Philip. 3. 8. ait: *Propter quem* (Christum) *omnia detrimentum feci, & arbitror vt stercora, vt Christum lucrifaciam.*

Eccles. 2. v. 1. vel 11. Verè Climacus Gradu 26. *Quod si vndique,* inquit, *corrupto vino fœtet, epulis satur est, cogita infelicem animam in tali corpore tanquam in sepulchro defossam.* Viuaciùs S. Chrysost. homil. 29. in Matth. *Certè,* inquit, *si posses animam hominis delicijs dediti cernere, non dubitares multo melius esse in sepulchro iacere, quàm his irretitum teneri, & graui insensibilitatis operculo tanquam saxo premi.* Et postquam ebrios & gulosos cu[illegible] quatuor iam dies sepulto comparauit, subdit: *Aggitur videamus ca[illegible] vinctum: [illegible] ebrio ebrij sint, perin[illegible] velaminibus & institis ligantur. Ita istis omnia sensuum organa concluduntur & vinciuntur.* Ac post nonnulla subiungit: *Vidistis mortuum, nunc & pollinctorem videte. Quis igitur pollinctor est? nempe nullus alius nisi diabolus, qui eos diligenter astringit & polit, vt non homines sed ligna esse videantur.*

4. Quartò, quia mentem obtundunt, hebetant, ineptam faciunt ac stupidam, vt orare, studere, operari, ratiocinari nequeant: denique faciunt vt homo non videatur esse homo rationalis, sed porcus & brutum irrationale. Quocirca rectè S. Eucherius Epist. ad Valerianum: *Anne aliquis,* inquit, *ex illis Aristippi Schola veritatem videbit, qui ingenio suo & studijs aut pecore nihil differt, cum beatitudinem in corporis voluptate constituat, cui Deus venter est & gloria in pudendis eius?* Hinc & illud Horatij: *Epicuri de grege porcus.* Et Seneca: *Voluptas,* ait, *non hominis, sed pecoris bonum est.* Et Clemens Alex. ex hortat. ad Gentes: *Illi,* ait, *instar vermium in cœno & voraginibus, nempe voluptatis fluentis volutati, inutilibus & stultis pascuntur delitijs, suilli quidem homines. Sues enim cœno magis delectantur quàm aqua munda, & in congesta palea versari cumulo est quædam vis insana delectatio, vt ait Democritus. Ne ergo porcis efficiamur similes, sed vt germani filij lucis intueamur lucem, & sursum aspiciamus, ne nos esse adulterinos deprehendat Dominus, sicut sol aquilas.* Et S. Chrysost. hom. 58. in Matth. *Quid,* ait, *deliciarum fœditas mali non inducit? sues ex hominibus facit, imo vero etiam multo maiores. Sus enim in luto voluitur & stercore nutritur: hic vero abominabilem magis sibi mensam construit, iniquas cõmixtiones excogitans. Hic nullo certè à Dæmoniaco discrimine separatur. imprudens enim & furiosus pariter est. Et dæmoniacum quidem miseramur, hunc vero auersamur & odimus, quia* sponte sibi furorem attrahit, & os, oculos, aures & cætera simpliciter sensuum instrumenta amarissimas voluptatis conficit cloacas. Et post nonnulla: *Quanto melior asinus ebrioso, quanto canis præstantior? Omnes certa animantes, quæ rationis expertes sunt, cum bibunt aut comedunt vltra quam satis est, etiam si mille homines cogerent, nunquam elabuntur: peiores igitur estis canibus & asinis, qui inebriamini.*

Denique Plato lib. 9. de Republ. voluptuarios vocat pecora, voluptates verò vmbras & simulachra veræ voluptatis; sicut Stesichorus Poëta ait Troianos veram ignorantes Helenam, de ipsius tantùm imagine contendisse. Similes ergo sunt pomis Sodomæ, quæ exterius speciosa videntur, at vbi aperueris, in fauillas & cineres resoluuntur, vti dixi Genes. 19. ex Iosepho & alijs.

5. Quintò, quia febres, morbos & mortem creant. Nam vt ait Sapiens: *Plures occidit crapula quàm gladius. Propter crapulam,* ait Eccles. c. 37. 34. *multi obierunt; qui autem abstinens est, adijciet vitam.* Vide ibi dicta. Præclarè S. Chrysost. hom. 45. in Matth. *Quemadmodum,* ait, *acuti vepres vtcumque capiuntur atque constringuntur, manus cruentant; eodem modo deliciæ pedibus, manibus, capiti, oculis [illegible] militer membris efficiunt: steriles etiam sunt, nullum quemadmodum vepres fructum producentes, at multo magis quàm cætera penè omnia ho[illegible] conficiunt. Delicijs enim senectu[illegible] sensus obtunduntur, de[illegible] tatio ret[illegible] ratius mens tenebris obducitur, corpu[illegible] solutum, maior stercoris copia reconditur atque re[illegible] tur: ita ex ingenti afflictorum aceruo, nauigio nimium oneribus oppresso, crebra contingunt naufragia. Quid enim responde quæso, ita corpus pingue efficere studes? An vt te ad immolandum deducemus, an vt mensæ immolatum apponamus? anes certè pingues ad saniorem dietam inutiles sunt.* Et inferius: *Quare amentiam atque stoliditatem ipsorum inde maximè quispiam admirabitur, quia nec ita sibi parcere volunt, sicut vtribus cæteri. Nam qui vina bucellucque traducunt, nolunt nimium vtres implere, ne distenti rumpantur: isti vero ærumnosum ventrem nec vtris quidem dignitate condonant, sed distentant & replent vsque ad fauces duplices.*

6. Sextò, quia deliciæ pertrahunt hominem in gulam, ebrietatem, crapulam, & gehenam; adeoque signum reprobationis certum est, si quis in hac vita diuitijs & delitus abundet, prædestinationis verò è contrario, si quis vtrisque careat, vti patet in diuite epulone & lazaro. Luc. 16. v. 25. vbi Abraham ait ad epulonem, fi[illegible] Lazari opem implorantem: *Fili recordare, [illegible] isti bona in vita tua, & Lazarus similiter [illegible] nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris.* Causam dat S. Hieron. Epist. ad Furiam de Viduit. seru. *Non Æthnei ignes,* inquit, *non vulcania tellus, non Vesuuius & Olympus tantis ardoribus æstuant, vt iuueniles medulla vino plenæ & dapibus inflammatæ.*

Deliciarum ergo vanitas & noxa ex eo liquet, quòd gulosus carnem suam saginet ad fomenta gehennæ: sicut herus saginat porcum vt mactet, iuxta illud Martial. lib. 14.

Ille tibi faciat bona Saturnalia porcus,
Inter spumantes ilice pastus apros.

Hinc porcus dictus est, quod porrecto rictu pascatur; & terram, dum herbarum radices rimatur, latius porrigat. Gulosus ergo est Epicuri de grege porcus, quẽ impinguat dæmon ad saginam gehennæ. Extat hac de re elegans Apologus vulpis & porci apud Cyrillũ lib. 4. Apolog. mot. c. 2. *Lautè,* inquit, *porcus à suo Domino enutritus, cùm impinguatus recumberet, ad eum vulpes* *Apologus Gulosi.*

vulpes veniens salutauit & dixit: Quomodo est tibi frater? At ille respondit: Quid petis? Nonne cernis vt latus, satiatus, incrassatus, nunquam fatigatus, sed semper delectatus quiesco? Sine cura ergo, *procurante hero, semper viuo in croceis. Vt quid ergo tu tota die vaga & famelica circuis, & cum tali amico ad habitandum non venis?* Quibus auditis vulpes insensatum deridens, subiunxit: *Certè verum est, quod crassities obtundit sensum, tollit motum, & continuatæ delitiæ subuertunt intellectum. Propter hoc parum vidisti, nec vnquam rectè iudicasti. Nimirum iste homo piscator factus est super terram, cibi dulcedine adornat hamum, & ad mortem suauiter trahit incautum. Ille magus effectus est hominis attractiuus, qui cum risu occidit, & cibis allectum deducit ad suspendium, & veluti venator callidus dulci fistula vocat ad laqueum. Replet enim ventrem tuum, vt te decoctum sapidius comedat; Dat furfures, vt pinguiorem te faciat; accommodat brodium, vt carnem sumat. O si intrasses domum eius & diligentiùs circumspexisses, profectò ex aliis infumatis porcis ibi pendentibus, quos ita nutriuerat, ab eo tibi præparatum incendium cognouisses. Bonis ergo & dulcibus cibis te ducit ad mortem, & hasce delitias conuertet tibi in tristitias sempiternas.* Vnde hoc Epimythium abstinentiæ colligit. *Absit à me talis amicus, qui subornat amore odium, & æternæ mortis sub mundi delitijs condit hamum. Abominor cibum eius, & manum blandientem repudio, ac ex nunc eius fructum sperno. Nolo sanè vt risu me conducat ad luctum, & sua falsis delitiis à me pelles separet vitale consortium. Calicem Pharaonis eligo, non ferculorum canistrum; sperno paleam, non flagellum; sagittam Ionathæ diligo, & Ioabi basium refugio. Quibus dictis mox fugit.*

Epimythium.

Vers. 2. *Risum reputaui errorem; & gaudio dixi: quid frustra deciperis?* Delitijs subnectit aptè risum, quia delitiæ & gaudia hominem soluunt in risum. q. d. Solent homines delitiis diffluere, indeque solui in risus, cachinnos & inepta gaudia, quasi iam adepti summum suum votum, summum bonum & felicitatem rerum: ego deprehendi illos toto cælo aberrare; nec mentis quietem, multo minus felicitatem esse consecutos; sed potius ex ijs grauatos, inquietos, anxios, & mœstos discedere: quare eorum risum dixi non esse risum, sed errorem; ac gaudium non esse gaudium, sed deceptionem.

Per risum ergo & gaudium accipe nimiam & effusam lætitiam, tum internam, tum externam; quæ risu, iocis & cachinno proditur. itē delitias, diuitias, rerūque splendorem & copiam, quæ lætitiam hanc risumque cient, per Metonymiam, vt risus ponatur pro obiecto, vel causa risus, puta pro illecebris quæ risum D cient. Minùs aptè ergo Arboreus hunc risum arctat ad irrisores & subsannatores, quasi in illos hic inuchatur Salomon.

Est Apostrophe ad emphasim & pathos. Alloquitur enim risum & gaudium quasi personas stultas, & fallaces, easque obiurgat, ac stultitiam & fallaciam exprobrat.

Pro *errorem* Hebr. est מהולל *meholal*. quod R. Salomon vertit *mistum*, à radice מהל *mahal*, id est *miscere*, iuxta illud Isaiæ 1. 22. *Vinum tuum mistum est aqua.* Alij verò censent passim litteram primam *mem* in *meholal* esse seruilem, nō radicalem; radicem enim esse הלל *halal*, id est ouauit, iubilauit, laudauit. Vnde aliqui vertunt. *Risui dixi, laudabilis esto*: quò respexisse videtur Syrus, dum vertit: *Risui dixi, vtilis sit.* Verùm cæteri omnes contrariè vertunt. Vnde *Meholal* noster primò vertit, *errorem*; secundò Chald. *derisionem*; tertiò Symmach. *tumultum*; quartò Septuag. *περιφορὰν*, id est *circumlationem, circulationem*; A Quintò, Nyssen. Olympiod. & alij vertunt, *amentiā*.

Primò ergo Noster vertit *errorem*, q. d. Risus est error, & ridiculi errant: quare longè absunt à vera sapientia & prudentia, quia temerè iudicio & debita mensura ob res, & voluptates mundanas tam exiles & viles, adeò gaudent sibique applaudunt, vt in effusum risum & cachinnos prorumpant, cùm vt paulò ante dixi, delitiæ mœrorem pariant, fletumque potius ciere debeant quàm risum. Nam vt ait S. August. loco mox citando: *Qui plorant de rebus vanis, inaniter plorant: Et qui rident de rebus vanis, de malo suo rident.* Errant ergo, quia gaudent vbi dolere, rident vbi flere deberent: sicut infantes ludunt & rident, etiam dum parentes ipsorum moriuntur. Vnde Physici docent risum oriri ex admiratione, admirationem ex ignorantia: hæc autem error est, vel errori coniuncta. Risus est error. Curi

B Error ergo notat immodicam animi exultationem, supra quam oporteat, aut deceat, supra modum, supra mensuram, supra quàm rerum merita & ordo patiantur. Errat enim qui de re & delectatione modica nō modicè, sed summè gaudendum iudicat, ideóq; summe gaudet, ridet & cachinnatur. Rursum per *dixi errorem* intellige, *dixi compescendum esse*: error enim corrigendus est, & quod nimium est in risu vel alia re, hoc refrænandum & compescendum est, vt sit Metalepsis. Vnde Thaumaturgus vertit: *Risum solutum compescui, & voluptatem ad temperantiam coerceui, acerbéque ei succensui.* Risus enim immoderatus error est, tum passiuè, quia ridens errat vti iam dixi; tum actiuè, quia ridentes errare facit, seducit & decipit, vt in delitias se effundant, ob quas mox summe dolebunt & lugebunt: quare vtraque de causa frænandus & compescendus est.

C Secundò, Chald. vertit. *Risum dixi derisionem in tempore tribulationis meæ*, vel vt Costus vertit: *De lætitia ipso calamitatis tempore dixi: ridicula est*: Quia ridiculum est ridere ob rem leuem & nullius momēti. Risus enim hic dignus est qui irrideatur. Vnde sapientes rident ridentes temere sine ratione: quin & mundus suis ludicris prouocans nos ad risum, irridet nos. Vnde S. August. serm. in cap. Ieiunij: *Iste mundus*, ait, *aut ridet nos, aut irridetur à nobis: aut despicimur, aut contemnimus.* Idem est ridiculus.

Tertiò, Symmach. vertit: *Risum dixi tumultum, idque sine causa.* Et Arabicus: *Risui dixi, quæ est causa elationis tuæ?* Qui enim effusè rident plaudūt & cachinnantur, magnos excitant strepitus, clamores & tumultus, iactantque inconcinnè caput, brachia, totumque corpus, vt potè agitati & concussi ab effrænata lætitia. Moral. disce hinc mundi illecebras plenas esse stulto clamore & strepitu. Itaq; mundi risus, ait Pineda, tumultus est, vociferatio est: & cum animi trāquillitatem atq; quietem illæ eius deliciæ polliceantur, nihil minus quàm quietem efficiunt; quippe nihil aliud sunt quàm animi commotio, perturbatio, fremitus, clamor, tonitru, & si quid aliud est, quod animi quieti & tranquillitati aduersetur. Dicas mundanam vanitatem instar gallinarum vbi ouo parto gracillare, atque perstrepere cantando. Quanquam is tumultus siue cantus non tam lætitiæ & risus, quam interni doloris, singultus & conceptæ vanitatis argumentum est; Sic de ea ipsa aue testante Columella, *parituras se gallinæ testantur crebris singultibus.* At doloris quæ causa alia, quam quod parto ouo venter vacuus vanissimum aërem susceperit? Ita Columella lib. 8. c. 5. Adde gallinas subinde parere oua subuentanea, imò inania & vento turgida: talia prorsus sunt vana mundi gaudia, Nota τὸ *elationis tuæ*, vt vertit Et tumultus.

Arabicus. Risus enim effusior & iactantior signum est elquationis & fastus, qualem præseferre solent gloriosi & arrogantes, qui sua ostentant & iactant spernentes alios, & subinde Deum ipsum. Vnde Hebr. *meholal* significat superbiam & stultitiam, impietatem arrogantium, vt patet Psal. 74.4. *Dixi iniquis, nolite iniquè agere*; Hebr. est *laholelim al tahollu: nolite extollere in altum cornu vestrum, nolite loqui aduersus Deum iniquitatem.*

Et vertigo. Quartò, Septuag. vertunt: Risum dixi περιφορὰν, id est circumlationem, circuitū, circumuagationem, vertiginem; item errorem, hallucinationem.

1. Vnde primò, Thaumaturgus per circumuagationem accipit risum solutum, temereque vagantem in ineptos iocos, cachinnos, gesticulationes, iactationes capitis, manuum cæterorumque membrorum,
2. vti faciunt stulti. Secundò Olympiod. vertit: *Risui dixi: Circumuagare longiùs à me, & abscede:* Sed hoc
3. alienius videtur. Tertiò melius alij censent risum vocari circumuagationem, quod hominem extra modestiæ ac rationis fines educat, & in inconditos effusæ lætitiæ gestus prorumpere, errare & vagari
4 faciat. Quartò, quod hominem intemperantem per omnia voluptatum genera, vt sese extatiet oberrare compellat, velut miserum mendicum & vagabundum, instar eius qui laborat capitis vertigine, vt in orbem ire & circulare semper optet. Vnde S. Basil. in Psal. 1. in Catena Græc. citans hunc locum risum vocat vertiginem: *Omnis anima, ait, quasi vertigine correpta ratiocinando vacillat, cum & cælestia in eligenda virtute animo versat, & cum præsentia sinitiens*
5. *voluptatem præfert.* Quintò, quòd homini grauem errorem & hallucinationem inducat, vti dixi explicatione prima: περιφορὰ enim hic potius errorem, vti habent Hebr. & vulgata, quàm circulationem signi-
6 ficat. Sextò, περιφορὰν vertas *circumlationem, id est delirium & amentiam.* vnde

Et mentis emotio vel insania. Quintò, Nyssenus vertit: *Risum dixi mentis emotionem* Olympiod. *Dixi risui amentiam. q. d. Insanus es & emota mentis,* quia effusè ridendo indecorè te geris, formamque peruertis, vt ob gestus ridiculos morio videaris, amens & stultus. Additque *risum,* idest voluptates terrenas vocari περιφορὰς, id est circumlationem; *vel quod,* inquit, *ad omnem ventum circumferantur bona ista terrena, quæ materiam suggerunt lætitiæ ac voluptati; vel, mutato in α, non* περιφορὰς *legimus, sed* παραφορὰν, *hoc est insaniam excæsu mentisque excessum: insanire enim videntur, ac esse sui obliti, qui in loco miseriæ & lachrymarum, lætandum sibi esse falsò existimant.* Et huiusmodi sūt, qui, vt dixit Seneca cap. 12. de vita beata: *Hilari insania insaniunt, ac per risum furunt.* Hinc vertunt nonnulli: *Risum dixi insaniam.* Alij: *Risui assuetum vocaui amentem.* Alij: *Risus & iucunditati dixi: Insanis, vel insanire facis.* Heb. enim הלל *halal* significat in altum attollere vocem laudando & iubilando; vnde *Hallelnia* est canticum lætitiæ, iubili & laudis. Hinc per catachresin *halal* significat stultescere, insanire: Solent enim stulti gloriabundi & iactabundi cum effuso clamore, risu & cachinno res suas supra fidem & veritatem celebrare & deprædicare, quod certū est amentiæ signum. Qui ergo de re exili & voluptate vili adeo gaudet, vt in risum & cachinnum effundatur, emotæ mentis, iactabundus & insanus; præsertim quia voluptatem expertam fastidiens, aliam & aliam inutilem & noxiam circumuagādo quærit instar famelici, miseri & dementis iuxta, illud Sapien. 4.11. *Inconstantia* (Græcè ῥεμβασμὸς, id est *turbo*) *concupiscentiæ transuertit sensum sine malitia.* Rationem dat Nyssen. risum ita describens: *Oris*
A *indecora dilatatio, tremorq; spiritus & totius corporis concussio, & genarū diductio, dentiumque & linguarū & palati apertio, colli que & vocis præter rationem fractio, quæ simul cum fractione spiritus interseratur, quid hoc aliud fuerit quā dementia?* Vnde Græci hūc immoderatū & impotentem risum vocāt συγκρίνον, quòd totū hominē quatiat: & Naz. in Car. Cygneis: *Risus, ait, est genarum impulsus & subsultatio cordis.*

Causa à priori Physica est, quòd risus oriatur ex petulantia quadam lienis, quando à sanguine fæcem maxime haurit, tunc enim extendit soluitque neruos & arterias, atque spiritus dispergit. Vnde subinde his extenuatum corpus suopte nutu decidit. Hinc risu nonnullos legimus mortuos & animam exhalasse, vti Xeuxi & Verrio pictoribus eximiis contigisse docet Rhodigin. lib. 1. c. 48. — Causa & ratio à priori.

Rursum Aristot. lib. 3. de Part. anim. c. 10. causam ri-
B sus assignat titillationē? *Rident enim celeriter, inquit, qui titillantur, quia motus celeriter ad eum locū peruenit, qui quanquam leniter calefaciat, tamen aperit, & mētem mouet præter voluntatem. Causa autē cur homo animaliū vnus titilletur, & cutis tenuitas est, & quod solus animalium omnium rideat. Est enim titillatio risus per eiusmodi motum partis, quæ alam complet. Ictū etiam, traiectis præcordijs, in prælijs risū attulisse, proditum est, scilicet ex calore, quem moueat vulnus.* — Titillatio causat risum.

Qui ergo immodicè rident immodicam habent titillationem, vel corporis vel animi, ideóq; in effusum risum soluuntur, quod animi sui impotis & amētis est signum: mox enim titillatio hæc in dolorem, & risus in mœrorem conuertitur; sicut cādela extincta flāma vertitur in fumū, & lux in caliginem. Hinc videmus melancholicos effusè lætari ridere, mox cessante lęti-
C titia & risu magis fieri tristes, vel iracundos quàm fuerint ante; vnde Beda in Prouerbus. *Præceps ad risū, præceps quoque fertur ad iram.* Plenius & clarius Conimbric. lib. 3. de anima c. 13. q. 1. art. 6. Physicas causas risus ita assignāt: Offerente se nobis re iucunda, & quæ risum excitare queat, perfunditur animus gaudio & lætitiæ, qua infectū cor moræ impatiens se dilatat, magnaque sanguinis efferuescentis & vitaliū spirituum fit diffusio, ad quam musculorū thoracis, ac pręsertim diaphragmatis motus sequitur (est verò diaphragma membranula quædā, partim carnea, partim neruosa, præcordia à visceribus disiungēs, quā Arist. 3. de partib. animal. c. 1. succincturam vocat, eiusq; munus esse putat impedire ne vapores, qui è ventriculo attolluntur, cor lædāt) ad diaphragmatis autem agitationem & porrectionem extenduntur simul musculi, qui à lateribus buccę sūt, gestusq; ille oris fit qui risus
D vocatur, quo animi gaudium & lætitia exprimitur. — Modus quo causatur risus.

Erit igitur causa efficiens risus, principalis quidem anima, instrumentaria appetitus & virtus motum exequens, simulque effusio sanguinis & spirituum, qui sunt quasi anteambulones risus: finis, gaudij seu lætitiæ explicatio: forma, ipsa oris ac faciei diductio. Ita verò hunc in modum risus diffiniri potest. *Risus est concitatio quędam animi ex re iucunda motus, ad cōceptum intus gaudium explicandū, qua thoracis & oris musculi impetu quodam mouētur.* Sunt autem quidā ad risum procliues, alij seueri. Nam cū obiectū risus sit res noua, ij quibus quodlibet nouum videtur, vt pueri & plebs, ex causa hac facile rident; non ita senes & philosophi. Item quia obiectum risus est res iucunda & læta, ducuntur assiduè in risum ij, qui suoptè ingenio hilares sunt, quales ferè esse solēt qui plurimum habent sanguinem, & eum dulcem, non biliosum aut melancholicum. — Quatuor causę risus.

Sic

Agelasti qui. Sic Agelasti, id est qui nunquam in vita risere, fuerunt Anaxagoras, Heraclitus, Phocion, Aristoxenus, Socrates, Cato, Crassus, vti Cicero, Plinius, Ælian. Laërtius & alij testantur

Nota hæc de intempestiuo nimioque risu dici; nam modicus & tempestiuus hominem decet, eiusque naturæ congruit, ac serenum lætumque efficit. Vnde Clemens Alex. lib. 2. Pædag. c. 5. docet risum homini esse naturalem & cognatum, si ei modus adhibeatur: *Concinna* inquit, *& decora vultus per risum remissio, instar instrumenti musici est μειδίαμα id est subrisio; incõcinna vero est dissolutio & cachinnatio* Et Philo lib. de præmijs & pœnis, ridendi affectum inter alios honestissimum dicit, vt qui repleat tranquillitate ac securitate totam animam. Risus ergo animam hilarem efficit. Vnde Marcial. lib. 7. Epigr. 24.

Nec grata est facies, cui gelasinus abest.

Gelasinus, id est diductio oris, & lineæ quæ ridendo efficiuntur: γέλως enim Græcis est risus. Hinc sicuti vitulinæ, & lubentiæ, lætitiæ præsidibus, Romani diuinos honores decreuerunt; sic Risum in Deos retulerunt Græci, diemque festum instituerunt, & annuos ludos cum solemnibus sacris ei Deo fecerunt, præcipuè Thessali & ex ijs Hypatenses, qui veneratione cultuque γέλωτος θεοῦ valde celebres & insignes extiterunt. Lycurgus quoque seuerissimæ ac rigidissimæ auctor disciplinæ, Risus marmoreum simulachrum Spartæ in delubro posuit; sanxitque vt ciues sui militiæ laboribus perfuncti, ei Deo religiosè supplicarent ait Gyraldus Syntag.

Risus Deus. 1. vbi elegans carmen Cæli Calcagnini in Risum recitatur. Ita noster Pontanus in Atticis bellariis n. 13.

Ineptus ergo, immodicus, scurrilis, & inhonestus, qui ex obiecto turpi oritur, hic risus intelligitur, qui homines omnes, sed præsertim fideles, prædicatores & religiosos dedecet. Vnde S. August. S. Basil. S. Bernard. & alij notant legi sæpiùs de Christo, quòd fleuerit, nunquam quod riserit: Hinc & eius voces sunt: *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.* Matth. 5. *væ vobis qui ridetis, quia flebitis.* Lucæ 10. 21. Hinc & notat S. Chrysost. hom. 6. Matth. in script. non legi de Paulo, vel quolibet alio sancto quòd riserit. Excidit S. Chrysostomo Abraham, qui sanctus fuit & risit accepto oraculo de Isaac sibi nascituro. Genes. 17. 17. Quocirca S. Basil. reg. 31. ex breuior. & S. Ephrem. tom. 1. tract. *non esse ridendum*, p. 110. in edit. fossij Romana, videntur omnem omnino in fidelibus, præsertim monachis, qui luctum profitentur, damnare risum: Quærit enim S. Basil.

S. Basil. vetat omnem risum quo sensu?

An in vniuersum ridere non liceat? ac respondet: *Cum Dominus eos damnet qui in hac vita rident, admodum perspicuum est nullum omnino locum dari fideli, in quo ridere debeat, & maximè in tam magno numero eorum, qui per transgressionem legis Deum inhonorant, & in peccatis morti se dant, quorum vicem mœrere & gemere conuenit.* Verùm hoc intellige de multo crebro & effuso risu; item de necessario; vnde cautè ait: *in quo ridere debeat*, non *liceat*: modicum ergo & sanctum qui ob conuersionem peccatorum, de qua teste Christo gaudent angeli, similiue pia de causa nascitur, non vetat, vti patet ex eius Admonit. ad filium spiritualem. Nam vt ait Eccles. c. 21. 23. *Fatuus in risu exaltat vocem suam:*

A *vir autem sapiens vix tacitè ridebit.* Vide ibi dicta. Refert S. Gregor. lib. 4. Dial. c. 14. Isaac magnis virtutibus clarum, tanta tamen lætitia perfusum, vt per eam suas virtutes celare, imo nonnullis obscurare videretur. Salomonem secuti sunt Philosophi. Celebris inter eos est Heraclitus, qui quoties domo egrediebatur flebat, sicut Democritus vice-versa ridebat; quòd illi omnia quæ agimus miseriæ, huic ineptiæ viderentur. Plato lib. 3. de Repub. in risum nimis profusos damnat: *Nam effusum risum* inquit *vehemens mutatio sequitur.* Epictetus in Enchiridio: *Risus* ait *neque multus, neque ob multa, neque solutus.* Dion. Philos. apud Stobæum serm. 72. *Risus continuus & intentus* ait *deterior est iracundia. Idcirco maximè viget in scortis & pueris stolidioribus. Mihi sanè facies magis ornari videtur lachrymis quàm risu; lachrymis enim vt plurimum bona aliqua doctrina coniungitur, risui verò lascivia: & flendo quidem nemo sibi concitauit auctorem contumeliæ, ridendo autem spem dedecoris auxit.* Sed erant stolidi Anabaptistæ cognomento eiulantes, qui perpetuò flent & eiulant, dictitantes, nihil æque gratum esse Deo ac iugiter lachrymari & eiulare, vti refert Staphylus, & ex eo Gabriel Prateolus in Catal. Hæresum verbo *eiulantes*.

Gnomæ de risu.

B

Et gaudio dixi: quid frustra deciperis?) Explicat risus errorem, scilicet quòd risus & gaudium huius mundi non sit aliud, nisi mera fraus & deceptio: promittit enim animo quietem, lætitiam, felicitatem, & non præstat, sed potiùs contraria affert, scilicet inquietudinem, mœrorem, miseriam. Hoc enim posterius hemistichium more Hebræo, explicat priùs, vti crebrò fit in Psalmis. Risus ergo idem est quòd gaudium, error idem quòd deceptio.

C

Hebr. & septuag. habent: *Et gaudio dixi, quid hoc facis?* Symmach. *Quid ipsa facis?* Syrus: *Quid fecisti?* Arabicus: *Cur fecisti hoc?* Pagnin. *Quid boni facis?* Tigur. *Lætitiam nescio quid parere.* Vatab. *Quid nam est id quod affers?* Chald. *De gaudio sic censi: quæ vtilitas est viro, quod ei mirifice incensus fuerit?* Alij clarè q. d. Quorsum te effundis in risum, iocos & effusam lætitiam? Pineda vertit. *Quid hoc coquis?* q. d. Putas te coquere delitias, at nescis te coquere res amarissimas; putas te coquere epulum, at coquis morborum mortisque pabulum. Paras mel, at inuenies fel. Sic facere pro coquere sumitur Genes. 18. 7. Vbi de Iacob coquente hœdum dicitur: *Festinauit & coxit* (Hebr. *& fecit*) *illum*: Facere enim coci est coquere. Gaudium ergo decipit perditque hominem, & simul ipsum cum homine decipitur, quia veram solidamque & permanentem lætitiam quam promittit non affert, sed illico desinit & in mœrorem conuertitur. Per gaudium accipe delicias, & quasuis voluptates parientes gaudium, sed fallax, fucatum, & in vana opinione dumtaxat hominum ijs inhiantium situm, cum reipsa potius pariant mœrorem & luctum. Vnde pro *gaudio* Thaumaturgus vertit, *voluptati* alij *iucunditati*: quare voluptates quod videntur esse, reuera non sunt, nec mentis inopiam & auiditatem explent, vti fatentur & serò dolent damnati in inferno Sapien. 5. 4. Audi Nyssenum: *Tanquam feræ alicui ad meos sensus adrepenti, voluptati statim resistebam & aduersabar, dicens: quid facis? quid*

D

natura virtutem effaeminas? cur animi robur emollis? cur animae vires eneruas? cur affers interitum rationi? cur impurarum cogitationum serenitatis puritati caligine tua immittis tenebras?

Salomonem secutus M. Aurelius Imper. ita de vanitate mondi ad suos peroraste dicitur: *Quae sum expertus liberè proferam; licet cum mei nominis nota, sed olim forsitan futuro saeculo profutura: Per omnia me vitia exercui, periculumq; feci, posset-ne seipsam exsaturare humana malitia. Deprehendi quò plus cibi sumo, famem acriorem, quo bibo magis, ardentiorem sitim, quo sum in somno indulgentior, maiorem somni cupiditatem: quo plura mihi sunt adhuc, his plura concupiscere, quo quaero diligentius minus inuenire; nihil demum vnquam obtinuisse quod appetitum sedaret, ac non aliud habendi potius libidinem prouocaret.*

V. 3. *Cogitaui in corde meo abstrahere à vino carnem meam, vt animum meum transferrem ad sapientiam, deuitaremque stultitiam, donec viderem quid esset vtile filiis hominum: quo facto opus est sub sole numero dierum vitae suae.* Hebr. & Chald. *Donec probarem & viderem quid ex eis esset bonum filiis hominum, vt facerent cum ipsi subsistunt in hoc saeculo, sub sole numero dierum vitae suae.*

Olympiad. *Reputaui quale nam bonum esset in hominibus, & quidnam operari possent dum in hoc mundo sunt, ex quo perpetuam in hac vita laetitiam voluptatemque consequantur.* Syrus: *Cogitaui in corde meo laetificare vino carnem meam: & cor meum cogitauit sapientiam, & tenuit stultitiam.* Arabicus: *Et sperauit cor si posset trahere humanitatem meam, tanquam abstractionem vini: Misit enim me cor meum ad sapientiam, & ad amplectendum gaudium per eam, &c.*

Nota pro *vt abstraherem à vino carnem meam,* Hebr. est: *ad trahendum in vino* (vel *in vinum*) *carnem meam.*

Quod primò nonnulli sic explicant de mixtura sapientiae cum voluptate, q. d. Ego Salomon expertus in solo sapientiae studio magnum inesse laborem & dolorem; in solis verò voluptatibus magnam inesse vanitatem & vilitatem, statui vtrumque coniungere, alterumque altero miscere & temperare, sicque experiri an in hac mixtura animus conquiesceret, & quaesitam diu tranquillitatem felicitatemque reperiret: decreui ergo trahere in vinum carnem meam, id est indulgere carni potum vini ad excitandam laetitiam, & ad sufficiendos spiritus animales, qui necessarij sunt ad contemplationem & studium sapientiae: cor verò & mentem statui dare sapientiae, vt sic & caro suas vini delitias, ac cor siue mens suum sapientiae pabulum epulumque nancisceretur. Ita ex R. Abraham Vatab. *Cum vidi* inquit *quòd sapientia sola generat dolorem, & quod risus solus non prodest, scrutatus sum viam vt cōcordarem vtrumque, & traxi carnem meam in vinum, & intellectum meum in sapientiam.*

Verùm incongrua videtur haec expositio; tum quia nemo ex professo potest simul vacare sapientiae & gulae praesertim vinolentiae, iuxta illud S. Hieron. *Non potes simul implere ventrem & mentem:* venter enim mero aestuans, offuscat hebetatque caput, ne possit contemplari, meditari & studere sapientiae, idque optimè sciebat Salomon: tum quia suum de huius mixturae experimento iudicium vtique more suo subiecisset Salomon, dixissetque: *Et*

A *inueni quòd hoc quoque esset vanitas:* Hoc autem non fecit.

Secundò, Chald. vertit: *Exploraui in corde meo attrahere in domum vini carnem meam:* vel vt vertit Costus, *vt inter epulas & pocula corpus meum producerem.* Sic & Syrus. Et Vatab. *Indagaui ergo corde meo corpus meum diutina voluptate oblectare,* quasi trahere sit idem quod distendere, ac protrahere moram. Et Caiet. *Trahere carnem in vino* ait, *est esse bibacem, & nunquam esse sobrium. Huiusmodi enim homines trahunt carnem suam in vino: & quoniam priuantur actibus verae vitae rationalis, vtpote nunquam plenè sobrij, idcirco non tam vitam quàm carnem, suam trahunt, non ducunt, vsque ad mortem.* Accedit S. Hieron. qui in Comment. vertit: *Consideraui in corde meo, vt traherem in vino carnem meam;*

B Sicque explicat: *volui vitam meam traducere delitijs, & carnem meam ab omnibus curis liberare, & quasi vino, sic voluptate sopire.* Deinde quod sequitur: *ac cor meum deduxit me in sapientia,* ita cum posteriori nectit, vt significet luctum carnis & spiritus, siue vinolentiae & sapientiae in Salomone. Vnde Hebr. est: *cor meum deduxit in Sapientia;* Id est ait S. Hieron. *Cogitatio mea & ratio naturalis retraxerunt me, & deduxerunt ad sapientiam requirendam stultitiamque calcādam, vt viderem quidnam boni illud esset quod homines in vita sua possent agere curriculo. Eleganter autem voluptatem ebrietati comparauit. Siquidem ebrietas euertit animi vigorem; quam qui potuerit Sapientia commutare, & (vt in quibusdam codicibus habetur) obtinere, is poterit ad*

C *scientiam rei istius peruenire, quid in hac vita appetendum sit, quid deuitandum.*

Tertiò septuag. pro ביין *beiain*, id est *in vino,* legentes כיין *keiain*, id est *sicut vinum*, vertunt: *Consideraui si cor meum trahet vt vinum carnem meam, & cor meum deduxit me in sapientia, & vt obtinerem laetitiā.* Vbi nota pro *trahet* Graecè est ἑλκύσει, pro quo Thaumaturgus & alij nonnulli legunt ἐκλύσει, id est dissoluet; sed prior lectio conformis est Hebreo, Vulgatae, Chaldaeo, Syro, Arabico & caeteris. Sensus est q. d. Cogitaui facere de vino quod feci de risu, dicens, *Risum reputaui errorem,* Cogitaui ergo experiri, an sicut vinum attrahit carnem & palatum suo gustu & dulcedine, ita Sapientia suo decore & specie attraheret ad se cor & mentem, vt

D ipsa sapientiae se dedens traheret ad se carnem, dominaretur voluptati, compesceretque omnes gulae & vinolentiae appetitus. Ita Moringus. *Cogitaui mecum* inquit, *an animus & ratio sit efficax ad trahendam carnem meam sicut est vinum,* id est quàm est vinum efficax ad trahendam carnem & gulam. Olim enim dubitatum fuit an vinum fortius sit quàm rex, quàm mulier, quàm veritas, vt patet 3. Esdrae 3. Accedit S. Gregor. Thaumat. *Cùm eam* inquit *vim esse animae cogitassem, vt temulentam corporis naturam atque instar vini diffluentem sistere possit, rursusque continentia cupiditatem domare, perspiciendum mihi esse constitui, quidnam tandem hominibus propositū sit serium, vereque bonum & honestum.* Eam verò cum vino comparationem vrget adhuc Olympiod. *Poculum* ait, *quod bibentes haurimus, à conspectu nostro tollitur & euanescit. Consideraui*

itaque num in prosperitatibus mundanis, voluptatibusq; humana mens esse possit ita virilis, vt absumere ac delere valeat quasi vinum epotum concupiscentias carnis. Igitur Salomon erubescens se victum à vino cogitat sic vincere vinum. Cogitat ergo experiri an non potentior sit mens ad vincendum vinum, domandamq; gulam, quàm vinum fuerit ad vincendā, & de statu rationis deijciendam mentem Ita Nyssen. *Si quando* inquit *sentiebam voluptatem sensim irrepere, ac blandiri & sensus delinire; Continuò resistebam increpans quod me emollire, ac effaminare vellet: ad hūc modum considerabam quemadmodum motus corporis ratio vinceret, in ipsa secū natura pugnaret ac dissideret; cum alio mens, aliò traheret caro, quin potius ratio carnis prudentiam absorberet; Sicuti cum sitientes exhauriunt poculum; neq; enim remanet vinum in eo, sed mutatur in eum qui bibit illud: quo facto expedita & certa extitit mihi via, omni remote errore ad scientiam rerum.*

Quartò, & genuinè S. Hieron. qui in Comment. verterat. *vt traherem in vino carnem meā;* postea iussu Damasi vulgatam cudēs versionem, re melius considerata vertit: *vt abstraherem à vino carnem meam*; illamq; versionem recepit & probauit Ecclesia. Hebr. enim משך *masach* significat trahere cum omnibus compositis (compositis enim carent Hebræi, ideoque pro ijs vtuntur verbo simplici, siue ipsa radice & themate) scilicet attrahere, protrahere, detrahere, abstrahere. Rursum ביין *beiain*, id est *in vino*, non raro sumitur pro מיין *meiain*; id est *à vino*, ב enim subinde capitur pro מן *min*, id est *à, abs, de*; Itaque hic accipiendum esse, patet ex nexu & filo totius orationis. Præcessit enim, *risum reputaui errorem, & gaudio dixi: quid frustra deciperis?* Huic enim aptè subiungitur: *Cogitaui abstrahere à vino carnem meam.* Per vinū enim æquè ac per risum, symposia, conuiuia, & quaslibet voluptates carnales, accipit per synecdochen. Ex vino enim sequitur luxuria, risus, tripudia omnisq; lasciuia. Propriè tamen vinolentiam intelligit: hæc enim cōtraria est studio sapiētiæ, quia fumis vini caput hebetat offuscat, ac subinde ratione & iudicio priuat, vt sapiētiæ vacare nequeat Per vinum ergo, immodicum vini vsum accipe. Nam vinum modicè sumptum acuit ingenium.

Sensus ergo est q.d. Cum deprehendissem risū, omniaq; mundi gaudia esse meras vanitates, errores, & deceptiones, cogitaui abstrahere carnem meam à vino, cæterisq; voluptatibus, vt vacarem sapientiæ, donec per eam viderem, quid hominibus esset vtile ad consequendam solidam lætitiā & felicitatem: *quo facto opus*, id est, quidque eos facere oporteat sub sole omnib' diebus vitæ suę, vt in iam dicta lætitia & felicitate persistant constanter per totam vitam. Hunc esse sensum liquet ex Hebræo, Chald Olympiod. & Patribus in Catena Græc qui sic explicant: *Cogitaui qua ratione rerum intelligibilium studium superius, carnis sensum intelligibili animæ parti obedire cogat, quasi tracto & cedente deteriore præstātiori.* Alius ibidē: *suspicātus* inquit *voluptatis accessionem, non secus ac furis cuiusdam accessum, qui sese in thesauris animæ latenter insinuat.*

Iam singula verba expendamus. Pro *cogitaui* Hebr. est תרתי *tarti*, id est peruestigaui, exploraui, circūlustraui. Radix enim תור *tur* significat indagare, per gyrum lustrare singula in orbem, circūspicere omnia circum circa per ordinē. Vnde תור
A *tor* est *turtur*, quòd caput assiduè gyret, vt omnia circumspiciat, quodq; meditabunda quasi secum cōsultet & deliberet; licèt alij à sono vocis quem gemendo edit, turturem dici autument. Significat ergo Salomon, se nō temerè ex tempore hæc pronunciare; sed magno examine prius omnia scrutatum, hæc maturo iudicio dictare. Ex vestigatione enim & examine, per Metalepsin intelligendū relinquit iudiciū, & decretum quod post examen sequi solet. *Tò abstrahere à vino*, notat magnā naturæ corruptæ ad vinum & voluptates inclinationem, vt ingenti vi & dolore ab ijs abstrahi & auelli debeat, perinde ac si cutis illi abraderetur: sicut cani os quod rodit, non nisi magna vi eripi potest. Pro *vt animum meum trāsferrem ad sapientiam*, Hebr. est. *Cor meum conducens me in sapientiam*, per quā deuitaui stultitiam, vt sequi-
B tur, & per quam vt Nyssen. legit: *Dominatum obtinuit in lætitiam* (voluptatem) Vnde R. Haccados: *Cor meum* inquit *duxit me per sapientiam, ne inualesceret super me calcāens, qui me pessundaret.* Hebr. enim נהג *nohec* significat propriè abducere, siue alio & in cōtrarium ducere vti puer à pædagogo à lusu abducitur ad scholam: Ait ergo Salomō: statui carnem meam abstrahere à vino, vt mentem à delitiis corporalibus abducerem ad spirituales, puta à gula ad sapientiam; quo significat hæc duo esse cōtraria, & sibi inuicem ex diametro aduersari; quare eū qui vult vacare sapiētiæ debere renunciare voluptati, cui quo magis renunciat, eò arctiùs sapientiæ iungitur, eiusq; fit capacior. Hinc Caiet. & Pagnin. vertunt: *Vt cor assuefacerem sapiētia.* Nam vt aiunt Græci in Ca-
C tena: *Qui sapientia ductum sequitur, voluptatibus imperat cum lætitia.*

Deuitaremq; stultitiam. Chald *Vt stultitiam inuenirem ediscerem* septuag videntur vertisse ἀφροσύνην, id est *stultitiam*, vt habet noster Hebr. Syrus & alij, Iam tamen in septuag legitur εὐφροσύνην, id est *lætitiam*. Vnde vertunt: *vt obtinerem lætitiam.* Olympiod. *Cor meum pellens* (abundans) *in lætitia* Arabicus. *Misit me cor ad sapiētiam, & ad amplectendum gaudium per eam*: Sed eodem redit sensus: per lætitiam enim ineptam, & effusam in voluptates carnales intelligunt, quæ non aliud est, quàm stultitia. Hinc Emblema:

Ne hilarem insaniam insanias.
Ne rapiat mētem nimium damnosa voluptas,
Et tua iucundo membra furore premat.
Non nisi ridenti vecors insania vultu
D *Allicit, in flauo toxica melle gerit.*

Rursum per *obtinerem* non intelligunt *haberem, possiderem, fruerer*; sed *vt obtinerem*, id est vt dominarer lætitiæ, sicut dux belli obtinet hostē, dū eum vincit & capit: hoc enim significat Græcum τοῦ κρατῆσαι ἐπ' εὐφροσύνῃ, id est vt regerem imperio, ac domiarer in exultantem lætitiam, ac immodicè gestientem voluptatem compescerem. Vnde Thaumaturgus: *Continentia* ait *in seruitutem redigit cupiditatem.* Et Nyssen. *vt dominatū obtinerem in lætitiam.* Et Caiet. *vt retinerem stultitiam, ne bacchare tur cor meum per eam.* Posset ex Hebræo verti: *vt obtinerem*, id est possiderem sapientiam; hanc enim significat שכלות *sichlut* per ש, licèt per ס significet stultitiam, vti dixi c. 1. v. 17. Vnde S. Hiero. in Comment. vertit: *vt obtinerem stultitiam*, hoc est vt apprehenderem, caperem, subijcerē (hoc enim significat Hebr. לאחז *leechoz*)

stultitiam, quod idem est cum eo, quod idem in vulgata vertit: *Deuitaremq; stultitiã*. Hostis enim A vincitur & capitur, vt caueatur & vitetur ne lædere possit: gula vero & libido vincitur non tam resistendo, quàm occasiones & illecebras fugiendo, quod vt Noster significaret, solerter vertit *deuitarem*. Minus rectè ergo Olympiod. censet Salomonem hic significare, se sapientia sibi à Deo indita abusũ ad indagãdum voluptates carnales, vt eas obtineret, iisq; se pasceret & immergeret.

Donec viderem quid esset vtile filiis hominum) Hebr. *Quid esset bonum*. Chald. *Quale esset bonũ illud filiorum hominum*, quod scilicet eos tranquillet, lætificet & beet.

Quo facto opus est sub sole) Hebr. *quod faciãt sub sole*, id est quod facere debeant homines vniuersi, si sapiunt & felices esse volunt; in quo occupare se debeant, quãdiu hîc viuũt; quare hoc vnum B faciãt oportet, huic vni totos sese impẽdant, hoc vnum omnibus viribus prosequantur, iuxta illud Christi ad Martham: *Martha, Martha sollicita es, & turbaris erga plurima. Por. ò vnum est necessarium*: nimirum *Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea*. Lucæ 11.

Numero dierum vitæ suæ.) Significat Salomon se vestigasse hoc bonum ait Nyssen. *quod non vni tantùm ætati cõueniret, sed perpetuum sit, & non tẽporarium, & in vitam vniuersam extendatur; & bonum sit omni ætati, primæ & mediæ & vltimæ, & omni numero dierũ nã: propter nullũ eorum, quæ sũt in corpore, licet per, etuò voluptate affici, sed bibendi voluptas simul desinit cum satietate, & in comedendis similiter saturatio extinguit appetitum.*

Rutsum *nùmero* significat paucos esse homi- C nis dies, & facile numerabiles. Sic enim *dies* vel *homines numeri*, Hebr. vocantur pauci qui statim numerari queunt, vti dixi Genes. 34. 30. & Num. 9. 20. Hoc est quod ait Iob c. 14. 5. *Breues dies hominis sunt, numerus mensium eius apud te est*. Hinc vetus adagiũ: *Tota vita dies vnus: Diarij omnes: Hemerobia voluptas & vana gloria*.

Moraliter hic nota primò, studioso sapiẽtiæ abstrahendam esse carnem à vino, cæterisq; carnis voluptatibus, vti fecit Daniel cum sociis, qui per hoc assecuti sunt magnam rerum scientiam, & Daniel donum Prophetiæ. Daniel, 1. 8. & seq vbi multa hac de re dixi Idem fecere S. Hiero. S. Basil. S. Gregor. S Chrysost. cæterique Doctores, quin & Philosophi, vti Crates, Zeno, Socrates; maximè verò Ascetæ & Anachoretæ, inter quos primas duplici titulo obtinẽt Esseni, de quorum continentia mira narrant Euseb Philo & Iose- D phus. Secundò, sapiẽtis opus esse in omnibus suis actibus respicere finem, vt scilicet eos dirigat ad salutem & felicitatem: hic enim est finis ob quem creatus est, hoc summum eius bonum Iugiter ergo cogitet illud: *Oculus in metam: Oculus in occipitio*, vt non tantùm ea quæ à fronte sed etiam ea quæ à tergo sunt, puta finem & futura respiciat. Et illud Aristot. *Voluptates specta non venietes, sed abeuntes*. Venientes enĩm sua specie & fuco illiciunt, abeuntes mœroris aculeum menti infigũt. Et illud Sapientis: *Quod commodauit fortuna, tollet, quod mutauit natura, repetet: quod parauerit virtus retinebit*.

V. 4. *Magnificaui opera mea, ædificaui mihi domos & plantaui vineas* Redit ad v. 1. *Dixi: vadam & affluam deliciis*: suas ergo delicias quas experiri voluit, vt scrutaretur quid in eis esset veri gaudij & felicitatis, hic sigillatim enumerat; ac tandem re- A censitis omnibus v. 11. subiungit, reperitq; se in omnibus inuenisse vanitatem & afflictionem spiritus *Quæsiuit in salsugine margaritum*, ait Nyssen. at non inuenit, ideóque idipsum confitetur, & toti mundo proclamat, vt omnes ab eius vanitate ad veritatem, verumque Dei timorem & cultum abducat; eoq; efficacius persuadeat, quo expertus loquitur, & se clara longaque experientia idipsum comperisse asseuerat; licet enim v. 3. proximè præcedenti dixerit: *Cogitaui à vino abstrahere carnem meam*, tamen per vinum non accipit omnia oculorum oblectamenta, quibus hic se pascit, sed gulã dumtaxat, vinolentiã & ebrietatem à qua se abstraxit, vt posset serena liberaq; mente vacare sapientiæ, vt per eam scrutaretur quid vtile esset filiis hominum, & quo facto iis B esset opus, hoc est quid facere debeant ad assequendam veram lætitiam & felicitatem per omnem vitam Scrutatur ergo idipsum hic in fabricis, vineis, hortis, &c quæ longè absunt à vinolentia, & amœnam habẽt mentis occupationem & recreationem Vnde S. Gregor. Thaumaturgus & Olympiod. hunc versum rectè connectũt cum præcedenti Sic enim ait Thaumaturgus: *Mirum me incessit desideriũ, vt viderem in quo digne per hanc vitam occuparentur mortales. Quocirca nihil omnium quæ admiratione digna censentur, omisi quod non tractarim. Exstructa sunt in excelsum palatia, vineæ consitæ sunt, &c.*

Magnificaui opera mea) multa, magna & magnifica opera exstruxi, puta magnificas domos, vineas, hortos, &c sub magnitudine enim intelligitur multitudo, adeoque *magnus* Hebr. idem C sæpe est quod multus, & magnitudo idem quod multitudo, vti alibi ostendi. Est enallage quãtitatis, quæ cõtinua ponitur pro discreta, & viceuersa Vnde Syrus vertit: *Multiplicaui opera mea*. Et Chald. *In extruendis sarò Ierosolyma magnifiecit operibus multis fui*. Alij. *Multa numero, & magnitudine ingentia opera construxi*. Per opera intellige, non tam publica in bonum Ierosolymæ vel regni erecta, qualia fuere templum, mœnia, fossæ, arces, turres, vrbes, propugnacula. 3. Reg. 9. quàm priuata, quæ Salomon ad suam non necessitatem, sed oblectationem & luxum splendidè extruxit. Ait enim: *Opera mea; & ædificaui mihi domos & plãtaui vineas*. Rursum per opera intelligit affabrè facta artificiosa, elaborata, expolita per ingens studium, artem & industriam. Vnde Arabicus vertit: *Magnificaui artes meas* Quic- D quid enim in natura excellens est, quicquid in arte reconditum, hoc sibi ex Tyro & circumquaq; acciuit Salomon.

Ædificaui mihi domos) qualis fuit illa, quam Salomon præ sua opulẽtia & magnificẽtia ædificauit tredecim annis, adeo splẽdida & admirabilis, vt ad eius intuitum obstupuerit Regina Saba. 3. Reg c. 7. & c. 10. v. 27. Similis fuit domus saltus Libani, & altera quã ædificauit filiæ Pharaonis, quam in sponsam acceperat. Vide Ioseph 8. Antiq c. 5. vel iuxta aliam editionem 2. & Abulens. 3. Reg. 7 quæst. 1. & seq plures alias ædificasse Salomonẽ, vt suo fabricandi desiderio satisfaceret, liquet ex hoc loco, & ex Chald. qui vertit: *Ædificaui mihi domos plurimas*. Et ex illo 3. Reg. v. 9. & 10. *Ædificauit quodcumque ei placuit vt ædificaret in Ierusalem, & in Libano, & in terra potestatis suæ*, Hebr. est, *Ædificauit desiderium quod deside-*

rauit Salemon adificare, quę phrasis notat ardēs in Salomone ædificandi studium, oc dicam libidinem Addit Chald. *feci thronum ex dentibus Elephantis & sellam regni.* A

Tropologiè vide Nyss. qua ratione domus animæ spiritalis virtutibus exstrui & ornari debeat, ideoq; caueri ornatus nimius domus corporalis, ne in illum mens suas curas, opes & tēpus insumat & exhauriat, vt parum ei supersit, quod in animæ fabricam impendat, vti fecit Nero, qui nolla in re damnosior fuit, quàm in ædificando, ait Sueton c. 31. vitæ eius: ædificauit enim Romæ palatium Colle Palatioo vsque ad Esquilinum tam immane, vt esset instar vrbis. Vnde vt idem Sueton. scribit. c. 39. hoc in illam scriptum fuit Distichoo:

Roma domus fiet, Veiet migrate Quirites:
Si non & Veies occupet ista domus.

Et Martial Epigram. 2.

Vnaque iam tota stabat in vrbe domus.

Extant etiamoum eius ruinæ & rudera, quæ mirā eius magnitudinem indicant. Sapienter Seneca Epist. 90. *A natura* inquit *luxuria descinit, qua quotidie seipsam incitat, & tot sæculis crescit, & ingenio adiuuat vitia: omnes ista artes, quibus aut excitatur ciuitas, aut strepit, corporis negotium gerunt, cui omnia elim tanquam serue prastabantur, nunc tanquam Dominæ parantur.*

Plantaui vineas) Vinearum Salomonis in libris Regum nulla fit mentio, sed Cantic. 8. 11. vbi ait sponsa, *Vinea fuit pacifico in ea qua habet populos,* Hebr. *Salomoni in Baal hamon*, quod Aben Ezra ait esse nomen proprium loci prope Ierusalem, vbi maior pars populi vineas habebat præstantissimas. Alij quibus faueт Chald. censent esse cognomen ipsius Ierusalem, quæ ob habitantium frequentiam sic vocata sit: Nam *Baal hamon* idem est quod *Dominus* vel *Domina multitudinis*, id est plurimi populi. Porrò hæc vinea tam fuit fertilis, tātiq; prouentus, vt ille quotānis æstimaretur mille argēteis. Subdit enim. *Tradidit eam custodibus; vir affert pro fructu eius mille argenteos.* Rursum noonulli huc referunt vineas Engaddi laudatissimas, quòd vuæ referrent saporem & odorem Cypri-num: Cyprus enim est arbor aromatica, idque putant significari Cant. 1. 14. *Botrus cypri dilectus meus mihi in vineis Engaddi.* Verùm an hæc comparatio dilecti cum Cypro & vineis Engaddi, petatur à propriis Salomonis vineis; an ab alienis non satis liquet, præsertim quia Engaddi procul aberat à Ierusalem, vtpote vicinum Iericho; sed quid vetat Salomon in remotis Iudææ locis suas habuisse delicias, villas & vineas, vti olim habuere Romani Capuæ, & in tota Campania? Sanè olim in sola Iudæa, adeoque in solo Engaddi erat vinea balsami præstantissima: balsamum enim frutex est qui si acuto vitro, lapide vel osse incidatur, stillat succum preciosissimum, eximiæ suauitatis & virtutis ad sanandos morbos, quem opobalsamum vocant, præferturque omnibus odoribus. Vide Adrichom. in Engaddi. Sic in monte Libano erant horti amœnissimi, quos irrigabat fons hortorū, de quo Cant. 4. Hic fons sensim excrescens efficiebat fluuium, qui Sabbathicus vocabatur, eo quòd mira Dei prouidentia, Sabbatho dumtaxat fluerer, reliquis sex diebus siccaretur, teste Iosepho lib. 7. Bellic. 14. vide Adrich. B C D

Porrò vinearum plantatio & cultura est honestissima, suauissima & vtilissima, vti docet Columella lib. 3. c. 3. proferunt enim vina præstantia in magna copia. Sanè eximia fuisse & delicatissima (qualia sunt Falerna Italorum) hæc Salomonis dubitare nequit, qui hæc eius verba & sequentia penitus introspicit; simulque eius indolem, ingenium, & studium scrutandi omnia quæ in mundo sunt delicata, pretiosa, eximia considerat.

Iam verò vites & botros in Palæstina esse ingentes & eximios liquet ex botro, quem duo exploratores missi à Iosué, ad eam explorandam, inde illum extulerunt, & in vecte ad eundem detulerunt. Num. 3 25. & ex vite Sorec præstantissima, de qua Isaiæ 5. 2. cuius vuæ non habebant acinum, vti testantur Hebræi, dabantque vinum rubens delicatissimum, adeoque vinum *Cot*, id est optimi coloris, odoris & saporis, ait Adrichom. in descript. Terræ Sanctæ in Dan. Item ex eo, quòd Israel dicatur quietè habitasse sub vite sua & sub ficu sua 3. Reg. 4. 25. vites ergo altæ sint oportet instar arborum & ficuum. Vnde & Genes. 49. 11. Iacob benedicens Iudæ ait: *Ligans ad vitem pullum suum*, vt scilicet ex ea oneraret asinum.

Rursum Salomon quicquid in orbe, adeoque in India erat rarum & pretiosum, per naues in Iudæam accersebat: quare non dubium, vites quoque pretiosas ex regionibus vbi illæ eximiæ sunt euocasse. Certè Plinius lib. 14. c. 1. scribit in Africa interiore tantas gigni vuas, *vt magnitudinem infantium puerorum exuperent*, & vuæ etiam *tumeant mammarum modo bumasti*. Dicitur enim Græcè vua *bumasti*, quòd bouis mammas rumore & magnitudine referat: Vnde à Varrone lib. 2. de re rustica c. 4. *Bumamma* vocatur, & à Macrobio lib. 3. Saturn. c. vltimo *Bumammia*. Straboque lib. 2. c. 11. & 15. meminit botrorum bipedali magnitudine, atque bipedales in nonnullis Italiæ locis produci cernimus. Denique in Palæstina potentia gigna vina, omniáque rubra nulla alba, Romæ ab ijs qui illam lustrauere cognoui. — *Vua bumasti quæ?*

Sub vineis & vinetis nonnulli intelligunt oliueta & ficeta: hæc enim iungi solent, adeoque in eodem sæpe campo feraci, videre est oleas & ficus vitibus insertas & immixtas, vti in Lombardia est cernere. *Eccles.* 2. 4. *plantaui vineas.* — *Prou. 24 iuxta Sep.*

Mysticè plantanda, putanda, colenda est cuique vinea animæ, tam suæ quàm alienæ. Audi S. Ambros. lib. 1. Ep. 7. *Rescindatur ait luxuries, delitiæ resecentur, & si quis fuit luxuriosus valedicat superioribus. Rescissa enim vinea fructum affert, semiputata frondescit, neglecta luxuriat ideoque scriptum: Tanquam agricultura homo imprudens, & tanquam vinea homo egens sensu, si reliqueris eum desertus erit. Colamus ergo corpus hoc nostrum, castigemus illud, redigamus ad seruitutem, non illud despiciamus: sunt enim membra nostra arma iustitiæ, sunt & arma peccati.*

Feci (alij *plantaui*, ac singulari arte & industria concinnaui) *hortos & pomaria, & conseui ea cuncti generis arboribus.* Hebr. *feci hortos & paradisos.* Hortus communiem est oletum: vnde *hortus* dicitur quasi *ortus*, quòd in eo olera oriantur. Paradisus verò hortus est exquisitarum arborum, fructum, florum, fontium, statuarum, auium, piscium & viuariorum, capreorum, ceruorum, ferarum, omnisque generis amœnitatum & deliciarum, quales fuere veterū — VERS. 5.

Romanorum Luculli, Pompeij, Ciceronis, &c. in agro Tusculano & Tiburtino, quibus modo ibidem vel pares vel suppares sunt Estenseum, Aldobrandinorum & similium, qui amœnitate & pretio certant cum hortis Alcinoi, si non superant, vbi hydralicos non tātùm organorum, sed & auium cantus meis auribus audiui. De voce Paradisi vide dicta Genes. 2. 8.

Noster vertit *pomaria*, quia in paradisis eminent arbores fructiferæ omnis generis, puta pomiferæ: pomum enim quemlibet fructum qui molliori est cortice significat, & à nuce distinguitur, quæ amigdala, auellanas & omnes fructus duri corticis continet. Subinde quoq; pomum omnes fructus tam duri quàm mollis corticis, nucesq; omnis generis complectitur. Ita hic accipitur. *Cuncti generis arboribus*. Hebr. est & Græcè, *cuncti fructus arboribus;* non quod omnes essent fructiferæ, solasq; fructiferas plātarit Salomon, cùm & infructiferę, vt cedrus, plantanus, cypressus foliorū copia, celsitudine, odore, aliisque dotibus miram afferant amœnitatem; sed quod præter has etiam plantarit fructiferas diuersorum fructuum atq; pomorum fertiles, ait S Hieron.

Verisimile est Salomonē frutices & arbores pretiosas ex Arabia, Ægypto, India toroq; orbe conquisitas in suos Ierosolymitanos paradisos trāstulisse, vnde Ioseph lib 8 Antiq. c. 2. tradit plantam balsami dono allatā à Regina Saba, feliciter à Salomone suo satam in solo, vbertim in Palesthina deinceps prouenisse, atque adeò in tanta copia, vt postea scripserit Plin 12. c. 25 *Balsamum vni terra Iudaa concessum*. Balsamum enim olim proprium fuisse Sabæ & Arabiæ felici, ac felicissimè prouenisse, apud Mecham & Medinam præcipuas Arabiæ fœlicis ciuitates, docet Prosper Alpinus Dial. de Balsamo c. 2. Strabo lib. 16. Diodorus Siculus lib. 2. Pausanias lib. 9. & alij. Inde à Regina Saba translatum in Iudæam ad Salomonem, eo plantāte felicissimè prouenit in Iericho. Inde translatū in Ægyptum irrigatū fonte, qui B. Virgini & puero Iesu scaturijt, cum fugiens Herodem eò secessit, copiosè germinare docent Baron. Burch. Adricho. & alij. Rursum verisimile est omnes frutices & arbores, præsertim aromaticas, quę nominātur à Salomone in Canticis, ab eo plantatas in suis paradisis, vt cedros, cypressos, calamum, myrrham, thus, cinnamomum, aloen, fauum cum melle Cāt. 5. 1. id est cannam mellitam, siue sacchaream, ex qua eruitur saccharum, vti nonnulli transferunt.

Prisci hortus dediti.

Tò Conseni innuit Salomonem non tantùm alienis, sed & suis manibus plantasse paradisos, vti fecit Cyrus minor in Sardiano paradiso, teste Cicerone de Senectute, de quo mox plura, & Diocletianus Imper abdicato sponte imperio Salonā in rus suum secessit, ibique plantationi & hortensi operi vacauit. Laertem Vlyssis patrem describit Homerus Odyssea vlt. repertum à filio, agros colentem. Imo Noe vineam plantauit, primusq; ex ea vinum expressit. Adam verò cæterique ante diluuium, ac post illud Abraham, Isaac, Iacob, cæterique Patriarchæ fuere agricolæ. Romæ celebres fuere Hortensij, ita dicti à vultu studioque hortorum. Similes Hortensios habet hæc ætas, inter quos Louanij olim vidimus Iustum Lipsium vacuum à studiis, tempus floribus in horto conserendis studiosè impēdere Vide ipsummet lib 2. de Constantia c. 2. & 3. ac Virgil. 4 Georg vbi mira elegantia hortorum culturam & amœnitatem celebrat. Iā verò horti magnam vtilitatem æque ac delectationem afferunt. Romæ videmus

A Hortulanos plurimos eosque opulentos, quia Itali magis herbis quàm carnibus vescuntur & pascuntur. Inter eas *Brassica sunt decus hortorum*, ait Columella. Sub *tò conseni* intellige quoque *inseui*. Nam vt ait Cicero de senectute: *Non modo cōsitiones delectāt, sed etiam insitiones*, & harum peritissimus erat Salomon, vtpote qui omnium arborum, herbarum, fruticum vires & dotes calleret, sciretq; quæ cui, qua ratione deberet inseri & inoculari. Vnde Fonteius vertit:

Posui ordine vites,
Inserui que pyros, ficus, cydonia, pruna,
Innumeras posui species, genus omne ferarum.

Porrò paradisos Salomonis fuisse eximios, ac superasse pēsiles hortos Nitocris, quos ei, velut vxori erexit Nabuchodonosor, mira arte & maiorē sumptu, vt orbis miraculum habiti sint, de quibus

B Plinius lib. 15. c. 4. facilè persuadet Salomonis cupiditas, opulentia & magnificētia. Illi autem partim erant in vrbe Ierusalem, puta in palatio regali Sionis, partim extra vrbem vbi speciosiores sunt cāpi. Sicut Romani in suburbano excitabant hortos, quales fuere Cæsaris & Antonij prope Tiberim, de quibus Dio lib. 47. Hinc Noster Vilaspādo to. 3. p. 1. lib. 2 ex Ioseph lib. 6 de bello c 6. docet portam Ierusalem dictam *Genath*, siue *portam gregis*, fuisse pariter portam hortorum (גן *gam* enim Heb. hortū significat) per quam erat egressus & descēsus in vallem Hennon amœnissimam, & torrentem Cedron hortis nobilem, atq; ad vallem Iosaphat. Ibi ergo erāt horti amœnissimi, qui rigabantur torrente Cedron. Vnde illud sponsæ

C Cant. 6. 10. *Descendi in hortum nucum, vt viderem poma conuallium*, septuag. vertunt *Poma torrentis*. Vnde ibidem ab Adrichom. in descripr. Ierusalem depingitur hortus regius, qui in Canticis dicitur hortus conclusus, in quo erat fons Rogel & omnis amœnitas.

Tropol. Nyssen. hic inuectiuam habet in inutilē hortorū cultum, ostenditq; qua ratione & quāta vanitate deliciæ quærātur in terra per ædificia, in aëre per plantas, in aqua per piscinas & fontes: moderata tamen hortorum coltura & agricolatio amœna, laudabilis vtilisq; est, & à Deo Adamo in paradiso commendata. Genes. 2. 15. Nam vt ait S. August. l. 8. de Genes. ad litter. c. 9. *Quid hoc opere innocentius vacantibus. & quid plenius magna cōsideratione prudentibus. Hortus* ait S. Isidor. lib. 17. Orig. c. 10. nominatur quod ibi semper aliquid oriatur. Nam cum alia terra semel in anno aliquid

D creet, hortus nunquā sine fructu est. Olus ab alēdo dictum, eo quod primum homines ab oleribus alerentur antequam fruges & carnes ederent. Tātum enim pomis arborū & oleribus alebantur, sicut animalia herbis. Igitur sicut Adam excoluisset Paradisum, si innocēs in eo perstitisset, non tātum ad esum fructuū, sed etiam ad perspiciēdas per experientiam herbarum, fructuū, fruticum naturas, dotes & proprietates, atq; ex iis assurrexisset ad clariorem Dei creatoris cognitionē, amorem, laudem & gratiarum actionē, eodem prorsus modo suos paradisos excoluit Salomō. Vnde dicitur *disputasse super lignis à cedro, quæ est in Libano vsq; ad hyssopū, quæ egreditur de pariete*. 3. Reg. 4. 33. quare ea manib⁹ tractare, serere, excolere Salomoni volupe fuit, æquè ac vtile: sicut & fuit Herculi manu sua quercus conserere, vt scribit Plin. l. 16. c. 4. atq; Agamemnoni plantare plātanos, vt idem Plin. refert l. 16. c. 44. Cyro gloriari solito agrum se ha-

bete suis manibus consitum, & directos in quincuncem ordines, multasq; arbores manu sua satas, teste Cicerone de senectute Antiquitas ait Plin. l. 19. c. 4. *Nihil prius mirata est quàm Hesperidū hortos, at regum Adonis & Alcinoi, itemq; pensiles, siue illos Semiramis, siue Assyriæ rex Cyrus fecit. Romani quidem reges ipsi coluere. Quippe etiam superbus Tarquinius nuncium illum sæuum, atque sanguinarium filio remisit ex horto.*

Porrò Chald. ex versione Conimbr. & Costi multa hic paraphrasticè addit. Sic enim habet: *Institui in Iabne circū circa vineas, vt ego & Silcatiarij mei aliquādo epularemur, & vinū nouū & vetus ad altare libaremus. Plātaui hortos irriguos & amœnitatis plenissima viridaria, vbi omnis generis olera seminaui, quæ ad victum & conuiuia, aut ad sanitatem vsui forent: herbas quoq; olfactu nobiles adieci, item & arbores steriles & aromata ferentes, quas ad me dæmones & nocentes Angeli ex India detulerāt: omnes itē arbores fructiferas. Horti autem termini erāt à muro Ierusalē vsq; ad littus aquarū Siluaeh.*

Silētiarij erant officiales intimi regis, qui quietē & silentiū in aula procurabāt, ac tumultus famulorum, rerumq; omniū cōpescebant, ne regis aures obrunderent, de quibus Iustinianus C. de silentiariis, & Procopi' l. 2. belli Persici. *Romani* ait, *adeo, qua quietis sunt in palatio ministri silentiarios vocāt siue domesticum arcanorum Principis consessum.*

B

Verū hæc meritò ex Chald. in Bibliis Regiis resecta & accisa sunt. Continent enim quędā dubia & apocrypha, quędā fabulosa & indigna, vt quod aiunt Salomonē arte magica vsum, & per dæmones accepisse plantas peregrinas ex remotis terræ regionibus.

C

Deniq; in hortis & paradisis suis testatur Salomon v. 11. se inuenisse vanitatem & afflictionē spiritus. Præter cōmunem enim omnib' rebus terrenis vanitatē, paradisorū illa propria est, quòd perpetuā exigāt curā & culturā, ac iuge areolarū, pergularū, sepiū, fontiū, apothecarū, labyrinthorū, viuariorū, &c. instaurationē, in quā ingentes quotannis expendendi sunt sumptus. Rursum quòd à multis, etiā Prælatis & Principibus visitētur, quos excipere oportet lautè & splēdidè: quare paradisi nō tā seruiūt hero, quā hospitibus cū quibus hero tēpus perdendū est, & opes profundēdæ. Insuper in paradisis vacatur cōmessationi, sympofiis, lasciuiæ, luxuriæ, aliisq; sceleribus. Deniq; paradisi, sæpe totā heri cogitationē, cupiditatē & sollicitudinem ad se rapiūt, vt de aliis quæ illi incumbūt cogitare nec liceat nec libeat. Quocirca S. Carolus Borromæus dictabat Episcopis & Prælatis nō aliū debere esse paradisū, quā Biblia & S. Scripr.

D

Præclarè S. Gregor. Naziā. Orat. 9. *Quousq;* ait *vanitatem quæritis & mendacium hanc scilicet vitā & delicias, & exiguā gloriolā & humilem potentiā, falsā prosperitatē, magnū aliquid & ampliū esse existimantes: qua quidem hanc rationem habent, vt nō magis eorū sint à quibus obtinētur, quā eorū, qui habituros se speraueruntnecq; horū rursus magis, quā illorum apud quos ne in expectatione quidem vnquā fuerūt, verū vt puluis à turbine, sic ea ab aliis ad alios subinde ventilentur ac iactentur, & sicut fumus dilabantur, & tāquam insomnia homines deludant, vmbraq; instar manibus teneri nequeant. ac denique; ita comparata sine, vt nec cū absint de iis consequidos desperēt qui nō habēt, nec eū adsūt, fida sint & certa.*

Notum est illud S August. *Homo (Iob) vicit in stercore, victus est (Adam & Salomon) in paradiso.*

A

Et extruxi mihi piscinas aquarū, vt irrigarem syluā lignorum germinantium. Hebr. & Græc. *Syluā producentem ligna* Chald. *Syluam quæ alit ligna ad incendendū*, id est syluam cæduam. S. Ambros. l. de Isaac c. 4. *Saltum germinantiū* scilicet ad inumbrādum, ad exhilarandum, ad fabriles vsus, ad ignem &c. Aliqui syluam hanc referunt ad domum, quā Salomō ædificauit & indigitauit saltum Libani, eo quòd cedris è libano allatis, loquiunt, ibique plantatis cincta foret.

Pro *piscinas* Aquila vertit λίμνας, id est paludes, stagna. Symmach. δεξαμενὰς, id est cisternas, canales, aquarum conceptacula.

Piscinæ hic propriè capi possunt pro viuariis, in quib' seruātur & alūtur pisces. Pisces enim priscis erant in deliciis, imò nōnulli piscibus dūtaxat vescebātur, non carnibus Pisces enim sunt humidiores, frigidiores, & faciliores ad digerendum, atque longè maior varietas est piscium, quàm sit carniū. Tales fuere piscinæ Neronis, in quibus ipse piscabatur reti aureo, purpura coccoq; funibus nexis, ait Suetō. c. 30. & 31. vitæ eiusdem. Mira sunt quæ de piscium in piscinis māsuetudine & oblectatione scribit Plin. l. 32. c. 2. vbi inter cætera ait: *E manu vescūtur pisces in pluribus Cæsaris villis, & c. In Labradij Iouis fonte anguilla inaures additas gerunt. In fonte Apollinis, quem Curium vocat, ter fistula euocati veniunt ad augurium Hierapoli Syriæ in lacu Veneris aditū orum vocibus parent vocati, exornati auro veniunt, adulantes scalpuntur, ora hiantia manibus inserendis præbent.* Idē lib. 20. c. 11. hoc pharmacum piscibus ægris assignat: *Pisces si ægrotent in piscinis, apio viridi recreantur.* Piscinæ quid? Resp. 1.

Rursum per piscinas generatim accipi possunt Cisternæ, lacus, riui & quæuis aquarū receptacula. Hęc enim primò seruiūt ad amœnitatem: aquæ enim pellucidæ & cristallinæ mirè oblectāt aspectū, præsertim dum in eis per cimbas nauigatur. Secundò ad refrigeriū: in piscina enim lauabāt se, imò natabant. Vnde & κολυμβήθρα, id est lauacrum siue natatoria vocabatur, qualis fuit natatoria Siloe, ad quā missus à Christo cæcus, in ea se lauās illuminatus est. Ioan. 9. Vnde Plinius iunior lib. 5. Epist. 6. ad Apollin. *Si natare* inquit *latius aut tepidius velis, in area piscina est.* Idem l. 2. Epist 17. *Coharet piscina calida mirificè, ex qua natantes mare aspiciunt.* 2

Tertiò, per piscinas accipi posūt thermæ & balnea, in quibus aquis calidis corpora abluebāt, fouebant, & à frigidis morbis curabāt, quales sunt thermæ Caroli magni, quę Aquisgrani calidissimę è terra scaturiunt, ita vt balneantes earū æstū aqua frigida temperare debeant. Sic Romanorum magnificentia fuit in thermis, illæq; erāt opus imperiale & regium, quales fuere thermæ Diocletiani, Cōstantini, Antonini, quarum reliquias, pristinæ magnificentiæ indices, etiamnum intuemur. 3

Quartò, in piscinis siue stagnis fiebāt naumachię, siue ludi & prælia naualia ad spectantiū oblectationē. Sic Nero, Tiberii in hortos Romæ declines iodu&o, piscinā siue stagnū effecit, in quo naumachia exercebatur, ad eius populiq; recreationē. 4

Quintò, & maximè hæ piscinæ & stagna seruiebant ad irrigationem hortorum & arborum. Vnde subdit Salomon: *Vt irrigarem syluam lignorum germinantium.* Cum enim Iudæa sit sicca & siticulosa, vt fiat humida & fæcunda, aquarum irrigatione indiget: Hæcque in Script. vocatur eius benedictio. Vnde & Piscina Hebr. vo- 5

catur ברכה *berecha*, id est benedictio. Hinc Axa petijt illam à Patre suo Caleb dicendo: *Da mihi benedictionem*, id est irrigationem aquarum. *Terram australem & arentem dedisti mihi, iunge & irriguam. Dedit itaque ei Caleb irriguum superius & irriguum inferius.* Iosue 15.19.

Ita Thaumaturgus: *Piscina ait erant ingentes ad aquarum exceptionem confectæ ad vberem & copiosam arborum irrigationem distributæ.* Hinc ex piscinis fiebant aquæductus, quibus aqua per omnes hortorum areolas, perque officinas & cubicula magna arte, æquè ac commoditate & iucunditate, deriuabatur. Sanè Romanorum veterum magnificentia fuit in aquæductibus, quorum reliquias etiamnum spectamus. Hinc Chald. sic habet: *Adieci præterea ad domum conuiuij aquarij fistulas, ad arborum & herbarum irrigationem apprimè commodas, fecique ex eis Castella & aquæductus ad syluam, varijs arboribus consitam irrigandam.* Plæraque enim arbores irrigationem aquarum amant, excipe paucas: Nam *aquas oderunt cupressi, iuglandes, castaneæ laburnum*, ait Plinius lib. 18.

Porrò quæ, quot & quales fuerint piscinæ Salomonis incertum est, quia nec Script. nec Ioseph. eas exprimunt: tantùm Iosephus lib. 6. belli c. 6. nominat *Stagnum Salomonis*.

Piscinam probaticam, id est ouinam siue pecuariam, in qua lauabantur oues immolandæ, opus fuisse Salomonis censet Vilalpendo, Adrichom. & alij in descriptione templi: sed illa hunc non pertinet, quia non Salomonis delitijs, sed vsibus templi deseruiebat. Piscinam siue natatoriam Siloé, in qua curatus est cæcus Iohan. 9. opus fuisse Salomonis opinantur nonnulli. Oritur hæc piscina ex fonte Siloe vicino, qui è radice montis Sion scaturit: aqua eius clara, dulcis & vberrima cum silentio placideque fluit in torrentem Cædron, Isaiæ 8. 22. de quo ita scribit Saligmacus lib. 10. c. 1. *Fontis huius aqua hodie adhuc ipsis etiam Saracenis in pretio est. Nam cum corpore naturaliter instar hircorum fœteant, in hoc fonte se & pueros suos lauant, eaque lotione fœtorem suum mitigant. Quin & eam Turcæ magni faciunt, quòd eius vsum oculorum visui conferre experiantur.*

Salomoni quoque aliqui tribuunt piscinas in Esebon, eo quòd earum pulchritudini comparet oculos sponsæ Christi ob claram Dei cognitionem. Cant. 7.

Deniq; sub piscinis accipe fontes, qui è loco altiore per canales deducti, in hortis & atrijs exiliunt magna intuentium voluptate; hi enim piscinã siue stagnum efficiunt. Celebris in Ierusalem erat fons Gion, isque duplex scilicet superior & inferior: oritur ex monte Giõ, vbi Salomon in regem à Nathan Propheta & Sadoc Pontifice vnctus fuit. 3. Reg. 1.

Mysticè. Mysticè, piscinæ sunt merita Christi & S. Sacramenta, quæ merita Christi continent, quæ Christus Dominus quasi verus Salomõ instituit vt irrigent syluam, id est Ecclesiam, in qua germinant omnis generis arbores, id est omnes eminentes sancti, tam Patriarchæ & Prophetæ quàm Apostoli, Virgines, Martyres & Piscina superior est baptismus, inferior est pœnitentia.

Vers. 7. *Possedi seruos & ancillas multamq; familiam habui, armenta quoque & magnos ouium greges, vltra omnes qui fuerunt ante me in Ierusalem* Septuag. *Mercatus sum vel emi seruos & ancillas*, &c. Heb. enim קנה *kana* significat emere, comparare, possi-

dere. Multa ergo mancipia emit Salomon, sicut iã
A emuntur Æthiopica; & præter Chananæa, Ægyptia aliarumq; gentium, Æthiopica quoq; emisse Salomonem, docet Iosephus lib. 8. Antiq c. 2.

Per *seruos*, tum mercenarios accipe, tum mãcipia; hæc enim propriè possidentur, sicut iumenta agri & census. Vnde à Platone vocantur *animata possessio*, à Plutarcho *animata instrumenta*. Hinc Nyssen. vertit: *Possedi seruos & ancillas tanquam caprarum & porcorũ greges, vtpote quod in pari ordine potestatis, & hac & illa subiecta essent.* Per *familiam* accipe vxores, filios, vernas, id est filios ex seruis dominatos. Vnde Hebr. est *filios domus*, Septuag. *& vernaculi fuerunt mihi*. Arabic. *Et facti sunt filij gentis domus meæ*. Campens. *& ex eis nati sunt mihi vernæ*. Horum copia facit tum ad heri splendorem & magnificentiam, tum ad imperij & operas, vt per eos tum domi, tum foris efficiat
B quicquid libet siue ad vtilitatem, siue ad oblectationem. Serui enim ad nutum hero obediũt, omniaq; eius negotia obeunt siue domestica, siue ruralia, siue forensia. Tales sunt agricolæ, coci, equisones, camelarij, redarij, pocullatores, pistores, fabri, textores, Phrygiones, asseclæ, satellites, armigeri, cubiculari, silentiarij, tabellarij, &c.

Habuit Salomon innumeram seruorũ & ancillarum turbam. Noster Vilalpando to. 2. lib. 5. disput. 3. c. 51. numerat ad 48. hominũ millia & sexcẽtos. Verùm si præfectos, officiales & aulicos his adnumeres, longè maior fuit copia, vt colligitur ex annona quotidiana aulæ Salomonis, 3. Reg. 4. 22. *Erat* inquit *cibus Salomonis per dies singulos triginta cori similæ, & sexaginta cori farinæ, decem boues pingues, & viginti boues pascuales, & centum*
C *arietes excepta venatione ceruorum, caprearũ atq; bubalorum & auium altilium.*

Armenta dicta quasi *armamenta* ab *armis*, quos habent validos ad onera ferenda, & vt armentur ad prælium. Vnde Virgil. 4. Æneid.

Bello armantur equi, bello hæc armenta minantur.

Vel *armẽta* quasi *aramẽta*, puta iumenta quibus aratur; talia sunt equi, asini, cameli, vaccæ, boues, bubali. Porrò equi Salomonis erãt plurimi, vt patet ex eorum stabulis: *habebat enim quadraginta millia præsepia equorum currulium, & duodecim millia equestriũ*, 3. Reg. 4. 26. hoc est habebat quadraginta millia equorum currulium in præsepijs, & duodecim millia equestrium. Est Hypallage. Hunc esse sensum liquet 2. Paral. 9. 25. vbi dicitur: *Habuit quoq; Salomon quadraginta millia equorũ in stabulis.* Cuique enim equo in stabulo cõmuni
D suum erat præsepium, id est locus præseptus, in quo ei dabatur pabulũ. Habuit ergo Salomõ vniuersim quinquaginta duo millia equorum in stabulis.

Porrò possedit Salomon, æquè ac Saul, Dauid cæterique prisci reges, magnos armentorum & ouium greges, tum ad cibum & vestitum, tum ad mercaturam, tum ad sacrificium, vt cùm ipse mille hostias vna vice immolauit. 3. Reg. 3. 4. adeo vt animarum victimarum eius numerum admirata sit Regina Saba 3. Reg. 6. 15. Sic Doeg. erat princeps Pastorum Saulis. 1. Reg. 15. 9. Sic *Messa rex Moab nutriebat pecora multa, & soluebat regi Israel centum millia agnorũ, & cẽtum millia arietum cum velleribus suis.* 4. Reg. 3. 4. Priscorum ergo opes erant non auri & argenti, sed pecorum & pecudum: vnde pecunia, quæ postea signata est effigie pecorum, quibus successit, nomen accepit. Ita Varro lib. 4. de lingua latina & Plin.

lib. 8. c. 3 nimirum viuo adhuc mundo viuæ placebant diuitiæ, & florentes crescentesque: Iam verò senescenti ac propè mortuo placent mortuæ, sepultæque æris auri & argenti: qua in re ait Nyssen. limites à Deo præscriptos transgressus est homo, exenterans & eruderans terram, eruens quæ Deus voluit abscondi.

Seruorum vanitas

Porrò vanitas propria seruorum & ancillarum est, quòd hero seruiant, non ex amore, sed ex metu, vel spe mercedis & lucri Rursum quòd seruili sint ingenio, magnaque egeant heri cura & assidua gubernatione, iuxta illud Eccles. 33. 25 *Cibaria & virga & onus asino: panis & disciplina & opus seruo. Operatur in disciplina & quærit requiescere; laxa manus illi & quærit libertatem. Iugum & lorum curuant collum durũ, & seruum inclinãt operationes assiduæ. Seruo maleuolo tortura & cõpedes: mitte illum in operationem ne vacet.* Insuper quòd ad oculum dumtaxat seruiant, ac sæpe sint infidi ac furaces. Huc facit insignis gnome R. Hillel in *Pirke Auoth*, id est in sententiis Patrum c. 2. *Qui multiplicat carnem, multiplicat vermes: qui multiplicat diuitias, multiplicat cũ eis dolores: qui mulieres multiplicat, multiplicat fascinationes: qui multiplicat ancillas, multiplicat fornicationem: qui multiplicat seruos, multiplicat fures: qui multiplicat legem, multiplicat vitam: qui studium multiplicat, pariter sapientiã multiplicat: qui multiplicat consilium, multiplicat prudẽtiam: qui multiplicat iustitiã, multiplicat pacem: qui verbũ legis acquirit, vitam in altero sæculo fœneratur æternã.*

Alleg. S. Hieron. Christus inquit qui verus est Salomon in aula, id est in Ecclesia sua habet *seruos, qui habent spiritum timoris in seruitute, & spiritalia magis desiderant quàm teneãt. Ancillas verò eas animas appellat, quæ adhuc corpori terraque sunt dedita. Vernas, qui seruos & ancillas anteeedũt, necdum tamen libertate donati sunt, nec nobilitati à Domino. Sunt autem alij ad instar boum & ouium, propter opera & simplicitatem, qui absq; ratione & scientia script. laborant quidem in Ecclesia, sed necdum ad id peruenere vt homines esse mereantur, & redeant ad imaginem conditoris; de quibus dicitur: Homines & iumenta saluabis Domine.* Psal. 35. 8.

V. 8. *Coaceruaui mihi argentum & aurum, & substãtias regum ac Prouinciarum.* Septuag. ἤθροισα, id est collegi, Coegi, congessi vbertim. Arabicus: *Aggregaui.* Chald. *Auri & argenti thesauros congregaui, constauique ex auro pustulato stateras & pondera æqui & boni. Census* (vel *peculia* vt vertũt Complut) *quoq; regum & prouinciarum mihi in tributum illati sunt.* Aurũ pustulatum est sæpius igne excoctum, ideoque purgatissimum & optimum: hoc enim crebra ignis actione tubercula & pustulas contrahit, vti docet Sabell. ad caput 44. Suetonij in Nerone, & Cuiacius lib. 7. obseru. c. 39. de quo dicitur Ps. 11. 7. *Argentum igne examinatum, purgatum septuplum*, id est multipliciter, quale est aurum obryzum.

Quantæ opes Salomonis? Resp. 1.

Quæres, quæ & quantæ fuerint opes Salomonis? Resp. id colligi posse primò, ex eo quòd illæ ex singulari Dei promisso & dono ei obtigerint: Dona autem Dei sunt eximia, superantq; humana omnia. Audi Deum ad Salomonem loquentẽ: *Diuitias autem & gloriam dabo tibi, ita vt nullus in regibus nec ante te, nec post te fueris similis tui* 2. Paral. 1. 12 quæ verba licet aliqui limitent ad Reges Israel, alij alijs modis, tamẽ ipsa per se illimitata & absoluta sunt. A Vnde Noster Vilalpando multis ostendit, Salomonem omnibus omnino regibus & monarchis fuisse opulentiorem: de quo mox plura

Secundo, ex eo quòd Dauid pater eius pro fa- 2
brica templi, reliquerit ei *mille millia talentorum argenti, mille millia* id est decies centena millia, & *auri centum millia talenta.* Talẽtum Hebræorum vt ostendi in fine Pentateuchi, duplo maius erat talento Attico: nam continebat *tria millia siclorum*, hoc est 125. libras auri, quæ faciunt *duodecim millia Coronatorum Francicorum.* Addit Noster Salianus in Annal. *& quingẽtos* Vnde hæc Dauidis talentorum auri & argenti millia, censet confecisse 2672 milliones, ac insuper 125 millia nummorum aureorum. Quibus si addideris 72. milliones ac 926. millia & 666. aureos, qui à populo liberaliter dati sunt 1. Paral 29. 4 hæ duæ B summæ ascendent ad bis mille septingentos & 45 milliones, 51 millia & 666. aureos. Vnde Budæus lib. 4. de Asse censet has Dauidis opes Salomoni relictas, fuisse decies maiores quam Darij vltimi regis Persarum, quas eo victo occupauit Alexander. Darius enim tantùm habuit 87 millia talẽtorum: quas autem Salomon congregauit in infinitum ire. Sanè hæc Dauidis opum & millionum summa videtur penè incredibilis: continet enim tantum auri, quantũ vix est in tota Europa; ac Iustum Lipsium meditãtem opus de amplitudine imperij Hebræorum, quasi antistrophon alteri quod ediderat de amplitud Imperij Romani, ab eo deterruerit, cum nõ caperet tantam opum magnitudinem Quocirca aliqui opinãtur talenta iam recensita fuisse minora, quibus C fauet Euseb lib. 9 de Præpar sub finem: *Talentum autem dico* inquit, *quod siclum appellant.* Siclus habebat põdus quatuor drachmarum; quare si argenteus erat, valebat quatuor Iulios siue regales Hispanicos: sin aureus, valebat quatuor coronatos Francicos: hi enim pondus habẽt quatuor dragmarum. Verùm sic summa hæc Dauidis exilis fuisset; nisi dicas siclos hos nõ fuisse simplices, sed duplos, imò decuplos, quomodo regalis Hispanicus si decupletur, facit Philippicum, dalerũ vel aureum. Hæc Dauid Salomoni reliquit pro templo; pro aula verò & proprijs vsibus ex amplissimis & cõtinuis hostium, cum quibus per omnem vitam, pugnauit, semperq; victor extitit, spolijs; item ex redditibus cæterisq; erogationibus plurima addidit, adeo vt Iosephus lib. 7. Antiq. c. 12. scribat: *Tantas diuitias hæredi reliquit* D *rex Dauid, quantas nullus alius rex vel Hebræorũ, vel aliarum gentium* Subdit Hyrcanum Pontificum ex sepulchro Dauidis accepisse tria talentorum millia, Herodem deinde magnam auri vim &c adeo vt nonnulli cẽseant cum Dauide sepultos fuisse mille milliones.

Tertiò, ex auro & opibus quas ei deferebant 3
naues ex Tharsis & Ophir, de quibus dicitur 3. Reg. 9. 26. 2. Paralip. 8. 17. & 3 Reg. 10 14. *erat pondus auri quod afferebatur Salomoni per annos singulos, sexcẽta sexaginta sex talenta auri, excepto quod negotiatores afferebant*, vt videãtur illa sexcẽta sexaginta sex talẽta auri ex ipsis fodinis, per Salomonis seruos quotannis erui solita: alia verò quorum nullus numerus, negotiatione & commercio earum gentiũ, quarũ littora legebant Salomonis naues, Ierosolymã aduecta. Ita Pineda.

Quartò, ex tributis & vectigalibus, quæ pen-

debant ei quotannis tum singulæ tribus Israël, quod aliqui ex 3. Reg. 9. 15. coniectant fuisse tantundem, quantum Hiram rex Tyri dedit Salomoni, scilicet 120. talenta auri, non quòd tantum penderent singulæ tribus (hoc enim immane fuisset & impossibile) sed simul vniuersæ: tum reges omnes circumcirca illi vectigales & subditi. 2. Paral. 8. 8. 3. Reg. 4. v. 21. & 24.

5 Quintò, ex donis & muneribus. Nam Hiram dedit ei 120 talenta, non quotannis vt aliqui putant, sed semel. Regina Saba dedit ei totidem. 3. Reg. 10. 10. & 2. Paral. 9. 23. dicitur: *Omnes reges terrarũ desiderabant videre faciẽ Salomonis*, &c. *& deferebant ei munera, vasa argẽtea & aurea & vestes & arma & aromata, equos & mulos per singulos annos.*

6 Sextò, ex Sapientia Salomoni indita, qua census annuos agrorum, pecorum, redditτuum, negotiationum, &c. mira industria augebat præter communem aliorum morem. Item ex summa pace, quæ ei in Regno fuit perpetua per annos 40 Hoc est quod de sapientia dicitur Sapien. 8. 18. *In operibus manuum illius honestas* (id est diuitiæ) *sine defectione*. Et Prou 8. 18. ait ipsa Sapientia: *Mecum sunt diuitiæ & gloria superba, opes & iustitia.*

7 Septimò, ex fabricis quas extruxit, Certè aliqui opinantur eum in templum insumpsisse tria millia millionum auri. Fuit enim hoc templum mũdi miraculum, ac quantum homini facere licet Deo digna domus, & inter mortales gloriæ thronus Hinc Dauid vouens pro fabrica templi reliquit Salomoni *tria millia talenta auri de auro Ophir, & septem millia talentorum argenti probatissimi ad deaurandos parietes templi.* 1. Paral. 29. 4. Quid ergo pro ipsa tantæ machinæ fabrica eidem reliquisse credemus?

Item ex sumptibus magnificis aulæ & familiæ pene innumerabilis, vt præcedenti recensitis, atque operariorum Aluit enim per omnes fabricæ templi & domorum suarũ annos, triginta millia Israëlitarum cędẽtium ligna in libano, *& septuaginta millia eorum qui onera portabant, & octoginta millia latomorum in monte, absque præpositis qui præerãt singulis operibus, numero trium millium & trecẽtorum.* Erãt hi Tyrij, quos ei submiserat Hiram rex Tyri, cui proinde Salomon præbebat *coros tritici viginti millia in cibum domui eius, & viginti coros purissimi olei per singulos annos.* 3. Reg. 5. 11. & sequent. Insuper alebat equorum 52. millia cum suis equisonibus, rhedis & curribus, vti dixi v. præcedenti.

Salomon ditior omnibus monarchis.

Denique Noster Vilaspando tom. 2 lib. 5. c. 44. vsq; ad 52. singula obuentionum Salomonis capita prudenter supputans, Salomonis opes, regum & monarcharum Assyriorum, Persarum, Græcorum, Romanorũ etiam redditibus & opulentiæ confert & præfert, adeò vt æstimet Salomonis censum, quadragies superasse censum regum Persarum. Salomon enim, inquit ipse, quotannis colligebat ex tributis 2226. talenta ex Ophir, prætetea 450. talenta, quæ simul iuncta, faciunt plusquam quadraginta quinque milliones aureorum. His iũge vectigalia portoriorum, pastionum, negotiorum, insuper spolia plurima & maxima, quæ Dauid per omnem vitam pugnans retulit ex hostibus. Addũt aliqui annuum cẽsum capitationis, quo quisque quotannis dimidium Sicli ex lege dabat templo: hunc enim Iudæi singuli pendebant, tum qui in Iudæa erant, tum qui in toto orbe erant innumeri. Verùm hic census
A cedebat Pontifici & templo, non regi & aulæ.

Noster Lorinus singulos Salomonis prouentus præcise recẽsens, supputans & definiens tandem cõcludit, atque: *Horum omnium quæ in omni vita sua Salomon habuit, quorum scriptura certum numerum designauit, summa est ter mille nongenti tres milliones, & septingenta sexaginta quinque millia, & nongenta viginti quatuor scutorum moneta Romana argẽti: quibus si addamus mille quadringẽta quadraginta auri talenta per triginta sex annos multiplicata, erunt quater mille sexcenti octoginta sex milliones, ducenta triginta tria millia, centum viginti quatuor. Præter hæc verò, vt colligitur ex dictis, magnam valde aliam summam habebat ex alijs multis rebus collectam, quarum iniri summa non potest, vt ex vectigalibus, negotiationibus, muneribus, qualem & quantum nullus*
B *vnquam monarcha vel Respublica habuit.*

Verùm præcisa hæc opum Salomonis supputatio difficulter ex script. probari potest, ac nonnulla incerta, imò minus probabilia pro veris & certis supponit, vt quòd Hiram quotannis dederit Salomoni 120. talenta, cum verius sit semel tantùm dedisse: quod singulæ tribus totidem talenta quotannis soluerint Salomoni, cum verius sit vniuersas simul non amplius persoluisse, &c.

Sufficit ergo dicere in genere, opes Salomonis fuisse maximas & innumeras, vtpote quæ repræsentarint opes spiritales Christi, qui verus est Salomon. Hæ enim maximæ sunt, puta gratiæ dona, virtutes, ac coronæ cælestis gloriæ innumeræ, quas Christus tum in se habet, tum in innumeros sanctos Prophetas, Apostolos, Marty-
C res, Virgines & partitur & distribuit. Hinc Salomon dicitur fecisse, vt tanta esset abundantia argenti in Ierusalem, quanta est lapidum. 3. Reg. 10. 27. ac collegisse vt aurichalcum aurum, & vt plumbum compleuisse argentum. Ecclesi. 47. 20. & rursum 2. Paral. 9. 20. *Argentum* inquit *in diebus illis pro nihilo reputabatur*, quæ licet per hyperbolem dicantur, tamen immanes Salomonis fuisse opes significant. Quò euasit tãta opum copia? Abijt, euanuit instar fumi; imò ex omnibus illis Salomon moriens ne obulum quidem secum detulit. Ita nunc cupidi, aurum auro cumulate, argento cistas opplete; ac scitote hæc omnia vobis in morte relinquenda, nec quidquam nisi virtutem & beneficentiam vos comitaturum ad tribunal Christi. *Et substantias*) Hebr. est סגלה *segula*, id est thesauros & res pretiosas,
D vti sunt gẽmæ, cymelia, mobilia. Hinc septuag. vertũt. *Opes regum* Syrus: *Possessionem regum.* Arabicus: *mundos regum & regionum.* Vatab. *Mundum pretiosum.* Tigur. *Peculium regum.* Alij: *Thesaurum & præcipuas opes.* Alij; *Thesaurum desiderabilẽ.* Campens. *Quæ propriè pertinent ad reges & prouinciarũ dominos.* Arias: *Peculium rerum, regaliũ arariorum gaza, & reconditoria aliorum principum.* Ergo Salomon à regibus & Prouinciis accipiebat non vulgaria, sed eximia & optima quæque, puta aurum præstantissimum, argentum nitidissimum, gemmas preciosissimas, ac quicquid apud ipsos rarum, eximium & pretiosum erat. Hinc de Israële ait Deus: *Eritis mihi in peculium* (Hebr. *In segula*) *de cunctis populis.* Exodi 19. v. 5. Vide ibi dicta, & 1. Petr. 2. v. 9. ad illa: *vos genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis.*

Porrò Salomon coaceruauit has opes, primò, iunior ex dono Dei; vnde τὸ *coaceruaui* signi- A ficat, ingentes opum aceruos & cumulos ab eo collectos; Deinde senescens ex auaritia, ait Nyssen. tuncque ex *neches*, id est substantia à Deo data, stimulante cupiditate fecit *kenes*, id est coaceruationem & corrasionem opum, opprimens subditos per nimia tributa, quæ deinde in suos adulatores & parasitos, ac in mille vxores & concubinas, cæterumque mensæ & voluptatum suarum luxum profundebat: qua in re peccauit contra legem Dei de rege ita sancientis Deut. 17. 17. *non habebit vxores plurimas, quæ alliciant animum eius; neque argenti & auri immensa pondera.* Atque hac de causa decem tribus ob nimias eius exactiones rebellarunt, ac reiecto eius filio Roboam sibi Ieroboam regem constituerunt. 3. Reg. 12. 4. & sequent. B *Pater tuus* inquiunt *durissimum iugum nobis imposuit, &c.*

Vanitas opum.

1 Denique vanitas propria diuitiis est prima, quod aurum & argentum, nil sint nisi terra rubra & alba, vt ait S. Bernard. cui sola hominum æstimatio dat pretium, quæ tamen coaceruatur, id est in aceruos redigitur, vt ex ea conflati nummi in arcis recondantur, nec vlli sint vsui vel commodo, sed in tenebrosis quasi ergastulis compactæ retrusæque delitescant. Vnde Dio Chrysost. Orat. 4. disputans cum Alexandro ait, genium auarum opes *non congregare eo impendia facturum, aut diuitiis congregatis vsurum, sed vinctas & infrugiferas custodire opes, reuera clausas in quibusdam occultis & tenebrosis carceribus.* Et Nyssen. hom. 4. vrgens τὸ *coaceruaui: libēter*, inquit, *scirem quid emolumēti redibit ad eum, qui hanc congregat materiam, & illud cernit in vniuerso, quod nunc cernit in exiguo, neque animæ vllum affert lucrum. Numerauit, reposuit, sigillo obsignauit; cum ab eo peteretur, negauit; & cum ei fides haberetur, etiam peierauit. Hæc est beatitudo, hic est finis eius, quod in eo ponitur studij.*

2 Secunda, quòd mille curis, timoribus, angoribus diuitem cruciet, ne quis eas surripiat; ne naufragio, incendio, rapina pereant. Vnde S. Gregor. *Nolite* ait *amare quæ amata inquinant, possessa onerant, amissa cruciant.* Et S. Basil. apud Anton. in Melissa p. 1. c. 34. *Quicquid vides* (ô auare inquit) *quicquid imaginaris, aurum est. Hoc tibi dormienti somnium, & vigilanti cogitatio est. Nam vt qui per insaniam delirant non ipsas res vident, sed quæ eis afflictio suggerit imaginantur. Sic* D *animus tibi auaritia detentus, nihil quàm aurum & argentum videt: & suauius quidem aurum quã sol conspectui tuo se offert.* Audi & Senecam in Hercule Oeteo Actu 2.

O si pateant pectora ditum,
Quantos intus sublimis agit
Fortuna metus! Bruttia, Coro
Pulsante fretum, mitior vnda est.
Pectora pauper secura gerit.

3 Tertia, quòd cupiditatem augeant in immensũ: qui enim lucratus est centũ aureos mox cupit lucrari ducētos, illico, trecentos, quadringentos, mille, ac deinde millionem, non vnum, sed plures iuxta illud:

Crescit amor nũmi, quantũ ipsa pecunia crescit.
Quo plus sunt potæ plus sitiuntur aquæ.

4 Quarta, quòd opes gulæ, luxuriæ, superbiæ, rapinæ omniumq; scelerum sint occasio & stimulus, vti Salomoni fuerunt: nam ab opibus itur in lu- A xum, à luxu in luxuriam, ab hac in hæresim, idololatriã & atheismum. Audi S. Chrysost. opum vanitatem, imò peruersitatem graphicè depingentem: *Diuitias dico luxus omnis ac nequitiæ parentes, intemperantiæ omnis ac libidinis patronas, vitij omnis inuentrices, exitiosarum omnium voluptatum adiutrices, continentiæ hostes, pudicitiæ inimicas, clandestinas virtutis omnis fures.* Sic recitat Chrysost. verba D. Damasc. in Parallelis l. 2. cap. 17. & ex Basilio sic adscribit: *Quo vsque tandem studio aurum erit animarum laqueus, mortis hamus, peccati illecebra? Quousque diuitiæ bellorum parentes, ob quas arma cuduntur, enses acuuntur? Ob eas causas cognati naturam non agnoscunt, fratres infesto ac sanguineo oculo sese intuentur. Propter opes solitudo prædones alit, mare pyratas, vrbes sycophantas? Quis mendacij pater est?* B *quis falsæ conscriptionis artifex? quis periurij procreator? nonne opes? Quis vobis ea quæ vestra sunt ad perniciem vestram conuertit? Ad subsidium vitæ, an vitiorum materiam & ad adinuentionem opes cõcessæ sunt?* &c. Et iterum ex eodem: *Vide ne cum opes innumeris laboribus tibi cumulaueris, peccatorum materiem tibi atque aliis compares, sicque duplicem pœnam tibi accersiuisse cōperiaris, nempe tũ ob eos, quibus abs te iniuria illata est, tum etiam ob eos quibus vitiorũ ansam & viaticũ subministrasti.*

Vide & S. Basil. hom. in diuites auaros, & Isidor. Pelus. lib. 2. epist. 146. vbi citat illud Isocratis: *Diuitiæ vitij potius quã virtutis sunt ministræ, vt quæ licentiam quidem inertia afferant, iuuenes autem ad voluptates cohortentur.* Et mox: *Apud veteres hoc in more positum erat, vt post conuiuiũ* C *lyram caperent, illudq; canerent: O diuitiæ vtinam nec in terra videamini, nec in mari.* Idq; cõfirmat exemplo Aristidis, Platonis, Epaminondæ, ac Cratetis, qui opes suas senatui cedēs dixit. *Crates Cratetem libertate donat.*

Quinta, quòd hominē periculo mortis præsētis 5 & æternæ exponant: multi enim diuites occidũtur ob pecunias, vt illas occidens surripiat; multi pariter ob easdem damnantur, vnde Christus ait: *Facilius est camelũ per foramen acus trãsire, quàm diuitem intrare in regnum cælorum.* Matth. 19. 24. Quid ergo profuit Salomoni nimis hæc opulētia, imò quãtum obfuit, cum in periculum salutis æternæ eum deduxit, imò reum gehennæ effecit? Quanto satius Salomon fuisset pauperior Iro, quàm ditior Cyro? Quàm mallet nunc mendicasse cũ Lazaro, quàm ingurgitasse se cũ Epulone? Fuit enim ipse opum gurges, & patrimoniorũ D tot regum & populorum helluo. Meminerint Principes, qui vt se ditent, nimiis tributis populũ grauãt, & pauperum sanguinem sugere, ac in Tribunali Christi velut homicidij reos accusandos fore, & ad mortem æternam damnandos. Nã vt ait Ecclesi. c. 34. 25. *Panis egentium, vita pauperũ: qui defraudat illũ homo sanguinis est. Qui aufert in sudore panem, quasi qui occidit proximum suum, qui effundit sanguinem, & qui fraudem facit mercenario, fratres sunt.*

Feci mihi cantores & cantatrices. Hebr. שרים ושרות *sarim vesa roth*, quod si per *sin* scribitur significat *principes & principissas.* Verum hic scribitur per *schin* Vnde significat *Inspectores & inspectrices*; item *cantores & cãtatrices*, qui iugiter notas musicas & rem canendam inspiciunt. Addunt aliqui significare *instrumenta musica*: his enim canunt cantores.

Vnde Pagnin. vertit: *feci mihi diuersa instrumenta musica.* Et noster Pineda per *Cantores & Cantatrices*, vt propriè vertit Noster accipit omne genus instrumentorum musicorum: quippe idem nomen substantiuum variarum per diuersa genera, notat eius rei, quam nomen significat, omnem diuersitatem & vniuersitatem. Cum enim Hebræi non habeant nisi duo illa genera, masculinum & femininum, qui vtrumque genus alicuius rei dicit, rem illam vniuersam comprehendit; Isaiæ 3. 1. *Auferam à Iuda validum & fortem, omne robur panis & omne robur aquæ:* Quem locum sic legit Cyprian. lib. 1. testim. ad Quirinum: *Auferam valentem & validam valentiam panis & valentiam aquæ.* Berzellai ait 2. Reg. 17. 3. *Nunquid audire possum vltra vocem cantorum & cantatricum?* vbi Chald Complut. *Audiam multâ vocem cythararum & hymnorum?* vbi cernis Cantatores & cantatrices accipi pro instrumentis musicis.

Porrò Dauid ad cultum Dei in templo, & Salomon ad suas delicias in mensâ & aula, hæc fecere musices instrumenta, psalterium, organum, citharam, tibiam, tympanum, decachordum, tintinnabulum, & cymbalum, chordas, tubam, fistulam, Sambucam, quàm nonnulli vocant harpam, alij buccinam, alij tubam, vt *Sambucha* dicta sit quasi סמבוכ *socius*, id est solis, *buccina* id est *tuba*; quòd bucca inflara instar tubæ clangeret. Melius alij sambucam dictam volunt, quod ex sambuco arbore, vel potius arbusto fistuloso conficeretur, vti indicat S. Hieron. ad Dardanum Optimè alij Sambucam censent esse vocem Hebræam. Nam Danielis 3. 5. vocatur *sabbecha* quasi *sambuca* (littera enim m. in dages absorbetur, & Eufoniæ causa in b. vicinam labialem commutatur & liquescit) Radix enim סבך *sabach* significat implectere, implicare, perplectere, quod in Sambuca duæ sint partes, quarum vna alteri inseritur, & iam adducitur, iam à Sambucino laxatur.

Sambucæ etymon.

Verùm planè & genuinè *cantores & cantatrices*, accipe pro viris & feminis, siue iuuenibus & puellis, canorè canentibus, tum voce, tum instrumento mosico: simul enim dum ore canunt, manu pulsant organum, cytharam, psalterium, aliuduè instrumentum, itaque duplex plenaque fit harmonia ab vno eodemque cantore; quòd si plures idem faciant, concinnè & harmonicè fit symphonia admirabilis & cælestis, quæ audientes rapit & mira oblectatione demulcet. Porrò principes solent habere musicos in aula ad manum, vt quoties lubet iubeant eos canere, atque hac illorum modulatione curas suas & mœrores dispellant, præsertim verò ijs vtuntur ad mensam vel à mensa, hicque versus fuit mos, præsertim Syrorum & Ægyptiorum, vt pueros comatulos comptosque canentes mensæ adhiberent, qui suarum forma & habitu decoro, tum voce modulante cõuiuarum aures æquè ac oculos pascerent. Vnde Ecclesiasticus c. 32. *Gemmula carbunculi* inquit *in ornamento auri, & comparatio musicorum in conuiuio vini. Sicut in fabricatione auri signum est smaragdi, sic numerus musicorum in iucundo & moderato vino.* Vide ibi dicta.

Sensus ergo est q d. *feci*, id est comparaui, constitui, disposui, ordinaui, per choros distribui mihi cantores & cantatrices, qui statis horis & locis canendo me oblectarent. Facere enim generale est verbum significans quamlibet actionem, dispositionem, ordinationem. Rursum *feci* propriè, id est iussi fieri, & dato precio confici curaui omnis generis instrumenta musica, preriosa & affabre elaborata, quibus psaltores & psaltriæ, æquè ac voce caoerent, meque recrearent. Vnde Chald. vertit: *feci in domo sanctuarii* (melius dixisset *in aula*) *instrumenta musices, vt canerent in illis cantores & cantatrices.*

Et cantatrices.) Has plenè planeque delitiosi & effeminati adhibebant ad cantus delicias: feminarum enim vox mollior est, dulcior & delicatior; quare virorum aures mentemque enirare & effeminare solet. Ita Antoninus Verus Imper. ait Capitolinus c. 8. vitæ eius, *adduxeruntsecum* (è Syria) *fidicines & tibicines & histriones, scurrasque mimarios, & præstigiatores, & omnia mancipiorum genera, quorum Syria & Alexandria pascitur voluptate.* Sic & apud Hebræos cantores erant serui & seruæ. Audi Esdram lib. 2. 67. *Absque seruis & ancillis, qui erant septem millia trecenti triginta septem, & inter eos cantores & cantatrices* 245. Similes fuere apud Romanos. Vnde Plautus in Sticho: *fidicinas, tibicinas, sambucinas* (quæ Sãbuca conarêt) *adduxit secum forma eximia.* Et Liuius lib. 9. Bell. Macedon. *Tunc psaltria, Sambucistriaque & conuiualia ludionum oblectamenta addita epulis.* Similes cantatrices & psaltrias tum voce tum instrumento musico, in delitiis habuisse reges Persarum docet Xenophon. lib. 4. Pædiæ, Curtius lib. 5. Athen. lib. 3. & Brisson. lib. 4. de Regno Persar. adduntque eas cum cantu iunxisse brachiorum gestus, saltus, & numerosos corporis motus, qui sanè parum casti erant, imò libidinis illices. Vnde Ouidius de Remedio amoris:

Eneruant animos cithara, cantusq; lyraq;
Et vox, & numeris brachia mota suis.

Cantorum vanitas.

1 Porrò vanitas propria cantorum, prima est, quòd cantus non sit aliud quàm vox & sonus aërem verberans & transiens: vbi enim sonuit, abijt & euanuit.

2 Secunda, quòd cantores suauitate & varietate modulationis vincantur ab auibus, præsertim à merula & philomela, quæ cùm sit auis vilis & pusilla, tamen cantu omnes aues & homines superat, ideoque non aliud nisi vox & cantus esse videtur.

3 Tertia, quòd vox puerorum delicata & gracilis post paucos annos mutetur & crassescat, perdatque suam in canendo delicatam gratiam & venustatem.

4 Quarta, quòd voces puerorum & præsertim fœminarum animum effeminent, ac sensim ad impudicos amores inuitent. Sicut enim Sirenes, sic & meretrices cantu amasios alliciunt, dementant & perdunt. Vnde Prouer. 5. 3. dicitur: *Fauus distillans labia meretricis, & nitidius oleo guttur eius: nouissima illius amara quasi absynthium, & acuta quasi gladius biceps.* Quocirca S. Hieron. ad Furiam mandat, *vt fidicinas & psalterias, & istius modi chorum diaboli, quasi mortifera Sirenarum carmina proturbet ex adibus suis.* Et Nyssen. hic: *O improbum* inquit *& importunum artificium, quàm densum acernatim immittit voluptatum fluentum, quod veluti quibusdam duplicibus torrentibus per auditum & visum*

sum mundat animas, vt videatur & audiatur malum. Cantus euertit auditum. cantus superat & prosternit oculum. Hinc muliebris sonus per factam cantuum harmoniam, secum sumit cor & deducit ad vitium. Illinc visus tanquam aliqua machina bellica in oculos eo, quod in aures cantibus incurrerat iam fracto, incurrens, auertit animam. Huius autem aciei dux est vinum, quod veluti quidam improbus sagittarius duplicibus telis hominem confodit, ad aures & oculos dirigens aculeos: Huic cãtus vanitati opponitur eiusdem veritas, qua olim Christiani in Agape siue conuiuio Eucharistico, Deo laudes & hymnos canebant, teste Tertull. Apolog. cap. 39. ad instar Christi, qui peracta vltima cœna Ὑμνήσαντες, id est *hymno dicto* cum Apostolis exiuit in montem Oliuarum. Matth. 26. 30. Vnde Apost. Ephes. 3. 18. *Nolite*, ait, *inebriari vino, in quo est luxuria, sed implemini Spiritu sancto, loquentes vobismet ipsis in Psalmis & Hymnis & canticis spiritualibus, cantantes & psallentes in cordibus vestris Domino.* Vide ibi dicta.

Et delicias filiorum hominum.] Aliqui delicias has interpretantur *cantores & cantatrices* iam recensitos, vt sit Epexegesis, qua exponitur finis & vsus eorum. q. d. Cantores & cantatrices alteri rei non seruiunt, nisi ad delicias, vt oblectent deliciosos hominum filios. Vnde Syrus vertit: *Feci mihi cantores & cantatrices, & suauitatem in filijs hominum.* Arabicus: *Feci mihi cantantes & cantatrices cum voluptate cum filijs hominum.*

Planius alij quaslibet mensarum, epularum, vinorum, pincernarum, vasorum, lancium, lauacrorum, thermarum, vt ait Chald. coronarum, tricliniorum siue lectulorum, in quibus veteres discumbebant, iuuenum comptulorum conuiuiis ministrantium, &c. delicias & lautitias accipiunt, quas graphicè depingit Philo lib. de vita contempl. vnde pro *delicias.* Aquila vertit τρυφάς, id est mollities, voluptates, luxus. Symmach. [illegible], id est cibos delicatos, cupedias, lautitias. Lyran. per delicias accipit speciosas vxores & concubinas Salomonis, easque plurimas, scilicet mille.

Deliciarũ fallacia.

Tropol. deliciæ sunt vanæ & fallaces, quia vita carnis in deliciis sæpe est mors animæ, rationis & spiritus. Non ego id assero, sed S. Paulus loquens de vidua 1. Timoth. 5. 6. *Quæ in deliciis est*, inquit, *viuens mortua est.* Qui enim delectatur in carne nequit delectari in Omnipotente. Iob. 27. 10. Causam dat ibidem S. Gregor. 18. mor. c. 8. *Vtrique se amores*, ait, *in vno corde non capiunt, nec in eo seges superna charitatis pullulat, in quo illam spinæ infimæ delectationis necant.* Similem causam dat S. Chrysost. hom. 13. in Epist. 1. ad Timoth. *Mortuus est*, inquit, *quisquis viuens cum delicijs degit. Quonam modo? Ventri solummodo viuit, sensibus cæteris mortuus. Neque enim aspicit quæ aspicienda sunt, neque audit quæ necessario audire conuenit, neque ea loquitur quæ decet loqui, nihilque in se viuere præter solam ventris ingluuiem indicat; cæterum quemadmodum mortuus quispiam in lectulo iacens complosis palpebris clausisque luminibus nullum omnino sensum habet, ita & hic, immo longè hic deterius quàm ille affectus est. Ille enim bona æquè ac mala eadem ratione non sentit, hic autem malorum tantùm admittit sensum, sed nihil boni penitus sentit. Nihil illum ex his quæ in futura vita seruantur mouet, sed ad omnia perstat immobilis, atque ita mortuus est, quemadmodum in cuniculum quendam obscurum & tenebrosum antrum præcipitatus, atque immunditia omni plenus, intimis & opacis vitiorum finibus conditus, semperque in tenebris* A *instar mortuus degit.*

Et inferius in Morali: *Maiori nos in dies fœtore implemus, cum deliciis magis instamus, corpore nostro instar vtris defluente, & dum quispiam huiusmodi satietate distentus, crebris ructibus etiam cerebrum violat, vapores vndique ex corpore tetri exhalant, veluti ex fornace quadam calore intrinsecus feruescente, vt est sapientum sententia. Quod si & hi qui foris sunt, ita indignantur & grauiter ferunt, quid pati existimas cerebrum intrinsecus, dum iugiter eiusmodi vaporibus quatitur nec euaporare valet? quid lacunas illas, iecur ac lienem? quid ipsa receptacula stercoris? & quod deterius est latrinas cautè curamus, vt obstruantur ne stercus ad superiora exhalet: ventris autem nostri latrinas non emundare curamus, verùm obstruimus atque oppilamus, & fumo ipso ad superna ascendente* B *vbi rex ipse sedem habet, cerebrum scilicet, desidemus, nullaque mouemur cura. Cur id quæso? Nempe quia ipsum non vt regem honestum ducimus, sed veluti immundum quempiam canem.* Et post nonnulla: *Merito igitur ait, quæ in deliciis est viuens mortua est: nihil enim vel loqui, vel audire conuenienter potest deliciis obsessa anima; efficitur namque mollis, ignaua, imbecilla, illiberalis, timida: interdum vero audaciæ, assentationis, imperitiæ plena: indignationis, iracundiæ, malorumque omnium receptaculum, bonis virtutibusque omnibus destituta. Quæ in delitiis* (inquit) *est viuens mortua est.*

Non decent stultum deliciæ. Prouerb. 19. 10. veræ scilicet, cælestes & diuinæ, quas Deus habet in dextera sua. Psal. 15. 10. & quas promittit sanguine Christi redemptis. Isaiæ 51. 3. puta delicias S. Script. Eu- C charistiæ, deuotionis, amoris, futuræ beatitudinis, quibus affluebat sponsa Cantic. 8. 5. Nam in illa, vt ait Psaltes Psal. 35. 9. *Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ* Domine, *& torrente voluptatis tuæ potabis eos. Inebriabuntur* verè, quia vt ait S. August. *Absorbebitur & perdetur mẽs humana, & fiet diuina, quia torrente voluptatis tuæ potabis eos.* Mundus hîc nos potat calice; imò gutta vuluptatis, quæ tamen sæpe plus aloes, quàm mellis habet; sed in futuro potabit torrente dolorum. Tu Domine nos hîc potas gutta doloris, sed in futuro potabis torrente, imò pelago voluptatum, *quoniam apud te est fons vitæ*, scilicet ipse *Deus erit ipsorum Deus*: ipse Deus replens in bonis desiderium animæ erit rationi plenitudo lucis, voluntati multitudo pacis, memoriæ cõtinuatio æternitatis. Verbo dicam: Deus erit omnia in omnibus, Deus omnes gloriæ, omnes opum, omnes scientiæ, omnes D gaudij, omnes deliciarũ suarum thesauros in electos amicos suos, imò se totum transfundet, itaque animam gloria & gaudio inebriabit, vt nec illa nec se capere posset anima & cor nostrum, sed lætitia dirumperetur & dissiliret, ni Deus supra naturam ea fulciret. Cur ergo infelix homo per multa creata vagaris, delicias quæris, & non inuenis, ama vnum in quo sunt omnia. Si delectat honor, si diuitiæ, *gloria & diuitiæ in domo eius*; si pulchritudo? *Fulgebunt iusti sicut sol*; si scientia, si libertas, si fortitudo? *Similes erunt Angelis Dei*; si satietas, si ebrietas? *Satiabimur cum apparuerit gloria tua*: si melodia? Ibi cum Angelis, Sanctus, Sanctus, Sanctus, & perpetuum alleluya canemus: Si societas, si amicitia? ibi Sanctorum mira societas & omnium vna voluptas; si securitas, si certitudo? ibi omniũ temporũ æterna est lõgitudo. Et hęc omnia in omnes ęternitates, quãdiu

Veræ deliciæ in solo Deo & cœlo.

mundus, quamdiu infernus, quamdiu Angeli, quãdiu Deus erit Deus. O chara æternitas, æterna veritas, vera charitas, chara felicitas, Deus meus, amor meus, Deus meus & omnia. *Quid enim mihi est in cælo, & à te quid volui super terram, Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternum?* O cor humanum, cor indigum, cor ærumnas expertum, ærumnis obrutum, quomodo non totum te in hoc vno tuo bono, tua requie, tuo centro defigis, hoc vnum omnibus votis & studiis prosequeris? *Scyphos & vrceos in ministerio ad vina fundenda.* Hebr. est שדה ושדות *scidda vesciddod*, quod à varijs variè vertitur. Primò Septuag. quos olim secutus fuit S. Hieronymus, vertunt: *Ministrum vini & ministras.* Olimpiod. *Propinatores & propinatrices; vt ex vario*, inquit, *propinantium aspectu, ac alternata mutatione appetitum sibi ad pocula prouocaret: vel tanquam valde mollis existens, ac mulierosi hominis ingenium* exprimens. Addit Nyssen. *Iuuentus exornata ad pulchritudinem, aut pueri per ornatum effeminati, aut etiam ipse sexus femininus versans in conuiuio, benignis inuitationibus flammam excitat indecoram.* Neocæs. *Pocillatores ex vtroque sexu delectos & eximios, nec numero quidem complecti possim.* Secundò Syrus: *Feci mihi potatores & potatrices.* Sic & Arabicus.

Tertiò, Chald. accipit thermas & balnea: *Feci*, inquit, *siphones qui effunderent aquas tepidas, & siphones qui effunderent aquas calidas.* Prisci enim Hebræi, Ægyptij, Syri, Persæ, Græci, Romani ad nitorem & delicias crebrò se lauabant in thermis & balneis, vt patet Iudith 10.3. Exodi 19.3. Exodi 2. 25. Daniel 13.15. 2. Reg. 11. 2. & ex Brissonio lib. 2. de Regno Persar.

Quartò, R. Salomon vertit: *Quadrigam & quadrigas, vel plaustrum, & plaustra.*

Quintò, Reuchlinus in Lexico, *honorem & magnificentias*, id est res splendidissimas & magnificentissimas.

Sextò, Marinus & Nouatores passim, *symphoniam & concentum musicum.*

Septimò, Aben Ezra, Campensis, Vatab. Pagnin. *mulieres selectissimas & pulcherrimas bello captas.* Huc spectat Hutteri nouatoris versio in Lexico, qui transfert, *coniugem & liberos.*

Octauò, optimè noster vertit, *Scyphos & vrceos in ministerio ad vina fundenda*, id est quibus pincernæ cæterique ministri mensæ, dum conuiuis ministrant, vina fundunt, temperant, & ad bibendum porrigunt. Nam & Septuag. vertunt: *Feci mihi ministros vini & ministras.* Et Aquila: *Feci vasculorũ diuersas species.* Et Symmach. *Feci mensurarum diuersas species & appositiones.* Vnde S. Hieron. in Comment. *Siue vrceos, siue scyphos, siue crateres, qui in ministeriis ordinantur, auro gemmisque distinctos Salomonem habuisse credendum est, & quod ex vno cratere alijs minoribus vasculis hauriretur, & per ministrorum manus potantium vinum turba susciperet.* Nimirum à שד *scad*, id est mamma, dicitur שדה *scidda*, id est Scyphus & vrceus, quod mammæ tumentis speciem referat, atque vinum, vti mamma lac, propinet. Vinum enim est lac senum. Porrò aurei erant, & plurimi Salomonis scyphi & vrcei, ijque variæ formæ & figuræ, qui à Pincernis & iuuenibus nobilissimis tanto ordine, decore & elegantia ministrabantur, vt eos cernens Regina Saba obstupuerit. 3. Reg. 10.5. Vnde S. Hieron. in Tradit. Hebr. Genes. 40. *Nec vile*, ait, *putetur officium* (Pincernæ) *cum apud reges barbaros vsque hodie maxima digni-*

A *tatis sit, regi poculum porrexisse. Poeta quoque de Catamito & Ioue scriptitant, quod amasium suum huic officio mancipârit*, puta Ganimedem. Sic Athen. lib. 10. docet Menelai filium fuisse pocillatorem. Plura similium exempla refert lib. 1. quin & Esdras fuit Pincerna Assueri regis. 2. Esdræ 1. 11. Sic Romæ Cardinalium pocillatores cernimus viros nobiles & honoratos, atque à primariis hoc munus ambiri. Audi de vario poculorum genere S. Ambros. lib. de Elia & Ieiun. c. 13. *Cerneus*, ait, *poculorum diuersorum ordines, aciem ordinatam putes, vasa exposita aurea & argentea (variatum sæpe in materia cornea, lignea, figulina, vitrea, crystallina, murrhina, lapidea, cerea,* &c.) *Pompam arbitreris, cornu in medio vini plenum, non epularis, sed præliaris instrumentum buccina, quod discumbentes in certamen accendat. Primo minoribus poculis, velut velitari pugna præ-*

B *luditur: Vbi res calere cœperit, poscunt maioribus poculis; tunc deferuntur phialæ, tunc maximi crateres quasi instrumenta bellorum*, &c. *cedunt pincernarum manus vina fundentium.*

Porrò Scyphus est vas potorium notum & celebre in conuiuiis; in scyphis enim æquè ac pateris bibuntur vina: σκύφος ait Athen. lib. 11. dicitur quasi σκύθος, à Scythis, quòd Scythæ eo vterentur præ cæteris, seseque inebriarent. Vrceus, & diminutiuè vrceolus, propriè est vas aquarium, quo vinum in Scypho infusa aqua diluebant. Vnde Martial. lib. 4.

Hic tibi donatur panda ruber vrceus ansa:
Stoicus hoc gelidam Fronto petebat aquam.

Inde dictus Græcè κρατὴρ, & Latinè crater à κεράννυμι, id est misceo, tempero, diluo, cuius præteritum est κέκραμαι, vnde κρατὴρ, & κεραστὴς, id est pocillator, pincerna, qui vinum aqua scitè temperat,

C miscet & diluit.

Mysticè S. Hieron. ex Aquila vertens κύλικας καὶ κυλίκια, id est calices magnos & paruos, siue crateres & scyphos, vt scilicet ex maioribus in minores vinum effusum conuiuis præberetur, hæc Christo adaptat, qui velut *Sapientia Patris, in cratere misto Prouer. 9. prætereuntes ad se conuocat: Corpus dominicum*, inquit, *craterem magnum debemus accipere, in quo non meraca diuinitas, vt in cælestibus fuit; sed propter nos humanitate media temperata est, & per Apostolos in minora κυλίκια, id est scyphos paruulos in toto orbe credentibus effusa sapientia est.*

Et supergressus sum opibus omnes, qui ante me fuerunt in Ierusalem: sapientia quoque perseuerauit mecum. Omnes, tum reges, tum mercatores, tum quoslibet alios licet opulentissimos. VERS. 9.

D Tò *opibus* non est in Hebr. Septuag. & Syro, sed intelligitur; sed opibus delitias & bonorum omnium copiam accipe. Nam Ops opis (vnde opes) gentilibus erat filia cæli ex Vesta, & soror vxorque Saturni, puta Tellus; quam vt scribit Seruius Græci Rheam vocant ἀπὸ τοῦ ῥεῖν, id est fluere, quòd terra rebus omnibus affluat. Hinc Festus: *Ops*, inquit, *antiqui dicebant, quem nunc opulentum, vt testimonio est ei contrarium inops.* Et Cicero de Senectute: *Quibus*, ait, *nihil est opis in ipsis ad bene beateque viuendum, iis omnis grauis est ætas.* Sicut ergo opes sunt auri & argenti, sic sunt & deliciarum, vinorum, scyphorum, vrceorum, &c. puta eorum copia & affluentia.

Hebræa ergo aduerbium habent: *Magnus euasi & auxi, vel cumulaui.* Quid? Varij varia supplent. Arabicus supplet *famam & statum. Magnificata est*, inquit, *fama mea, & auctus est status*

meus

mens maximè omnium, qui me præcesserunt in Ierusalem. Symmach. supplet *magnitudinem*: *Magnitudine*, ait, *superaui omnes*; vt in Hebræo sit Hendiadis: *Magnus euasi & auxi vel superaui*, id est, *magnitudine superaui*. S. Hieron. in veteri editione, quam habet in Comment. supplet *sapientiam*: *Et magnificatus sum*, inquit, *& adieci sapientiam*. Tigur. *Cumulaui res suaues*. Vatab. *auxi meipsum, id est meam dignitatem & magnificentiam*. R. Heccados: *Maior fui aliorum regum consuetudine, sicut scriptum est: feci mihi thronum eburneum, quod nusquam in alijs regibus factum est*.

Verùm noster optimè supplet *opes* cum Chald. qui vertit: *Multiplicaui bona & addidi diuitias*, velut vertit Costus: *Deliciisque diffluens opes congessi cumulatiores, quàm ante id tempus in Ierusalem habuerit nemo*. De deliciis enim & opibus fuit B omnis sermo præcedens: Atque opes, magnitudinem, famam, statum, res suaues, dignitatem & magnificentiam gignunt, ideoque tacitè complectuntur. Repetit & inculcat id quod dixit v. præcedenti. Alludit ad illud 2. Paral. 9. 22. *Magnificatus est rex Salomon super omnes reges terræ diuitiis & sapientia*. Nimirum voluit Deus eum ita magnificare, vt in hac magnitudine melius rerum omnium vanitatem experiretur, eamque efficaciùs aliis repræsentaret & persuaderet, ait Nyssen. Vnde omnes reges superauit, iuxta illud 3. Reg. 3. 12. *Vt nemo fuerit similis tui in regibus cunctis retro diebus*. Et 2. Paral. 1. 12. *Vt nullus in regibus nec ante te, nec post te fuerit similis tui*. Breuiter sed neruosè S. Laurent. Iustin. de ligno vitæ. cap. 3. *Fallax suauitas*, ait, *in temporalibus bonis, infructuosus labor, vana spes, perpetuus timor & periculosa inest iucunditas, cuius* C *initium sine prudentia, progressus absque rubore, & finis cum pœna*.

Sapientia quoque perseuerauit mecum] Hebr. *Sapientia quoque stetit vel astitit mihi*. Alij: *Permansit mecum*. Syrus: *Sapientia mea surrexit sibi*. Arabicus: *Attamen permansit sapientia mea apud me*. Interpres Olympiod. *Stabilis mihi fuit*.

Sapientia hic quæ? Qui putant Salomonem hunc librum scripsisse post lapsum, & pœnitentem hic laborant, vt sapientiam cum illo in lapsu perseuerantem assignent.

Resp. 1. Igitur primò aliqui per sapientiam accipiunt humanam & animalem, puta solertiam in excogitandis nouis voluptatum generibus, & augendis opibus, delitiis, luxu, pompa & gloria, quæ est sapientia mundanorum & peccatorum. Ita Nyssen. *Inueni*, inquit, *quicquid ad fruendum potest excogitari, & eruditus omni sapientia accessi ad faciendum earum* D *rerum periculum. Itaque & visus opem tulit cupiditati, & liberum arbitrium repletum fuit ijs quæ erant delectabilia*. Et Hugo de S. Vict. *Quæ est ista sapientia* ait, *quæ discursus amat & secretum fastidit? Vide ne forte similitudo fallat te: & non sit sapientia quod sapientia esse videtur*. Et Olympiod. *Adeo exaltatus sum, vt in nullo vnquam consilio rationeque aberrauerim*, q. d. nullus iactus aut piscatus in voluptate scrutanda irritus mihi cecidit. Fauet huic sententiæ Chald. qui vertit: *Sapientia quoque stetit in me & ipsa auxiliata est mihi*; vel vt vertit Costus: *Opes congessi, &c. idque acceptum fero sapientiæ meæ, quæ mihi auxilium præstabat*.

2. Secundò, Bonauent. Titelm. & Dionys. respondent sapientiam hic accipi non practicam sed speculatiuam, quam Dion. informem vocat, id est gratia, A charitate & bonis operibus destitutam & vacuam; sicut & nunc inquit, multi Theologi & Iuristæ non mediocriter docti, & prompti in allegando scripturas & documenta patrum & iura, sunt detestabilis vitæ. Eodem pertinet quod ait Moringus, indicatque Glossa interlinealis, perseuerasse sapientiam contemplatione & iudicio speculatiuo, non praxi & vsu morali. Abutens enim Salomon sapientia, reddidit eam animalem, sæcularem, diabolicam, terrenam. Hinc exaggeratur Salomonis peccatum, & in eius confessione pœnitentia magis declaratur, quòd sciens ac prudens peccauerit, & adeò insignem sapientiam ad eius auctoris offensam conuerterit, idque cognoscat & præseferat.

Tertiò, Thaumaturgus & Alcuinus pro *perseuerauit* ex Hebr. vertunt; *Stetit mecum*, illudque contrariè explicant; *Stetit*, id est cessauit & imminuta 3. B est. q. d. Inualescente in me concupiscentia, sapientia in me crescens stetit, sensimque imminuta est & decreuit, quod enim vlterius non proficit sed deficit, stare asserimus. Sic 4. Reg. 4. 6. dicitur: *Stetit oleum*, id est cessauit, subsidit, defecit. Hinc Patres docent luxuriam Salomonis punitam fuisse priuatione sapientiæ: Nam & naturaliter voluptates hebetant rationem, mentem & sapientiam. Ita S. August. 3. doctr. Christ. c. 21. S. Ambros. Apol. 2. Dauid c. 6. & 7. S. Gregor. 3. p. Pastor Admon. 27. & alij.

Quartò, alij per sapientiam accipiunt, scientiam rerum naturalium, quam Deus Salomoni æquè ac Adæ infudit, quæ in vtroque post peccatum remansit, vt eandem posteros docerent. 4

Quintò, Pineda sapientiam accipit pro expe- 5 C rimento & verissima rerum cognitione. q. d. In fruendis voluptatibus assistebat & auxiliabatur mihi sapientia, vt de rebus quarum capiebam experimentum rectè censerem, verumque iudicium proferrem.

Sextò, & genuinè sapientia hic, vti in Prouer- 6 bis cæterisque libris Sapientibus, non speculatiua, Genuinè. sed practica accipitur pro prudentia, & sincero de rebus agendis iudicio practico, quod proinde cum recta voluntatis electione ac virtute coniunctum est, imò illam imperat & producit. Vnde Lyran. ait perseuerasse sapientiam cum Salomone etiam delitiis vacante, donec immoderatè ijs vsus à mulieribus fuit deceptus, & ad idola abductus. Igitur videtur Salomon hîc de se loqui eo statu, quo voluptatibus quidem indulgebat, sed moderatè & honesto fine, scilicet vt indagaret & experiretur quid D in singulis esset boni, & num aliqua re animus hominis satiari, conquiescere & beari posset. Nam dum paulò post ijs immoderatè vsus Deum dereliquit, veram sapientiam & sanctitatem perdidit, ac infatuatus est & deprauatus, vt ait Script. 3. Reg. 11.

Hinc Hebr. pro *perseuerauit* habent *astitit*. q. d. In tot deliciis sapientia mihi astitit velut directrix & pædagoga, tum ne ijs seducerer méque totum immergerem, tum vt sincerè de earum vanitate, alibique quærenda vera felicitate iudicium proferrem. Vnde Chald. vertit: *Sapientia auxiliata est mihi*.

Idipsum cõfirmatur ex præced. vbi planè significat se integra adhuc & incorrupta mente scrutatum omnia, studio veræ sapientiæ & felicitatis, vt in quo illa sita esset inueniret. Vnde cap. 1. 12. ait: *Proposui in animo meo quærere & inuestigare sapien-*

ter de omnibus, quæ fiunt sub sole. Et v. 16. *Mens mea contemplata est multa sapienter, & didici: Dedique cor meum vt scirem prudentiam atque doctrinam, erroresque & stultitiam.* Et c. 2. v. 3. *Cogitaui in corde meo abstrahere à vino carnem meam, vt animum meum transferrem ad sapientiam, deuitaremque stultitiam, donec viderem quid esset vtile filiis hominum.* Quod ergo ibi dixit, idem hic asserit dicendo: *Sapientia quoque perseuerauit mecum*; quæ omnia significant Salomonem adhuc purum & illibatum hęc fecisse, studio non cupiditatis sed experientiæ & disciplinæ: quanquam experientia hæc illi occasio fuit excessus, intemperantiæ & luxuriæ, quia per mulieres deprauatum est cor eius: quam ad rem iuuit præsumptio sapientiæ, quòd videlicet videret sapientiam secum perseuerare, illique nimis præfidens lapsum non timeret, nec à sapientia & sanctitate se posse excidere crederet. Vnde Hugo Victor. *Grandis fiducia*, ait, *ideo secure peccasti, ideo confidenter effudisti cor tuum in delitias voluptatis, quia sapientia perseuerabat tecum. Quare enim intus positam quæreres, si ipsa foris vagum non relinquit?* Denique quis credat Salomonem iam luxuria & idololatria deprauatum, suum hic iudicium de rerum vanitate proferre & conscribere? Quis credat Spiritum sanctum instrumento tam scelerato vsum, hæc adeo sancta dictasse? Dicamus ergo Salomonem adhuc rectum, sapientem & sanctum hæc expertum esse, sensisse, sapuisse, iudicasse.

Alleg. S. Hieron. Hæc exponens de Christo, cuius typus fuit Salomon, ait, non in Salomone, sed in Christo stetisse sapientiam, quasi plenam & omnibus sui partibus cumulatam, vt augere non posset: *Qui profectum habet in sapientia*, inquit, *non ei stat sapientia; qui autem non recipit profectum, nec per momenta succrescit, sed semper in plenitudine est, iste dicere potest: Astat mihi sapientia.*

Vers. 10. *Et omnia quæ desiderauerunt oculi mei, non negaui eis, nec prohibui cor meum, quin omni voluptate frueretur.* Pro *non negaui* Hebr. est לא אצלתי *loabsalti*, id est *non separaui, non seruaui apud me.* Septuag. *Non abstuli.* Arabicus: *Non abscondi.* Alij: *Non segregaui, non eripui, non remoui è conspectu.*

Pro *nec prohibui*, alij vertunt: *non compescui, non coercui, non refrænaui, non auocaui.* Notat spontaneam & incitatam oculorum cordisque ad voluptates inclinationem, impetum & cursum, quem ipse non refrænarit, sed ei plenas laxarit habenas, intra limites tamen licitos honestatis & legis, ne quid illicitum vetitumve committeret. Iam.

Primò, Chald. per oculos accipit Senatores & iudices, quorum quæstionibus omnibus respondebat Salomon: sic enim habet in versione Complut. *Omnia quæ quæsierunt à me Principes & iudices ordinarij ad mundandum, & ad contaminandum, & ad iustificandum, & ad condemnandum, non prohibui ab eis interpretationem verborum, neque prohibui cor meum ab omni gaudio legis, quando tempus mihi vacabat; quoniam cor meum exultabat in sapientia, quæ data est mihi à facie Domini, & ab omnibus filijs hominum; & lætatus sum in ea magis quàm in omnibus laboribus meis: & hæc est pars mea bona, quæ parata est mihi, vt pro ea recipiam retributionem perfectam in sæculo venturo ab omnibus laboribus meis.*

Verùm hi oculi symbolici sunt. Vnde tota Chaldæi versio symbolica est & mystica, non literalis & genuina.

Secundò, R. Haccados apud Galatin. accipit oculos non corporis sed mentis & spiritus: Intelligentiæ
A ait animi mei, oculis fræna laxaui, totumque me dedi vestigationi & contemplationi rerum spiritualium & cælestium, ac in ea miram cordis voluptatem hausi, magisque lætatus sum quàm in rerum corporearum sensu & gustu. Verùm hic sensus pariter spiritalis est & mysticus.

Tertio ergo genuinè ad litteram oculos corporis accipe. q. d. Quicquid oculis meis placuit, quicquid eis pulchrum & gratum videbatur, id eis indulsi, nil eis eripui, nil asseruaui, sed permisi vt in res iucundas ad libitum plena potestate se effunderent, seque capita rerum specie aspiciendo pleno ore & orbe exsatiarent, tamen intra limites honestatis; necdum enim eos transilierat Salomon, vti tandem iis nimis indulgendo fecit.

Ait autem *desiderauerunt* Hebr. שאלו *sealu*, id est, *postularunt*. Symm. ἐπεθύμησαν, id est *concupierunt*;
B quia oculi sunt concupiscentiæ indices & illices. Vnde à S. Ioanne Epist. 1. cap. 2. v. 16. vocatur concupiscentia oculorum: quare oculos hic non nudos & solos, sed cum appetitu sensitiuo & concupiscentia rerum, quæ oculis insidet vel assidet, accipe. Vnde explicans subdit; *nec prohibui cor meum, quin omni voluptate frueretur.* Per oculos ergo cor quoque, id est appetitum & voluntatem accipe; quia vbi oculus, ibi est cor & amor. Vnde illud: *Oculos habentes plenos adulterij.* 2. Petri 2. 14. Oculi enim sunt in amore duces, quia nullus sensus est cordi mentique vicinior & coniunctior, quàm visus & oculus. Vnde in eo propria est sedes animi, ait Plinius lib. 11. c. 37. Hinc in oculo omnes animi affectus patent & cernuntur, nec vllus sensus eo celerius ac spiritalius operatur, ait Philo lib. de special. legib.

Oculi affectus indices.

C Denique summa est sympathia cordis & oculorum. Vnde illud vulgo tritum: *Oculi & cor proxenetæ* (id est conciliatores & mediatores) *peccati.* Et illud c. 11. 9. *Ambula in vijs cordis tui, & in intuitu oculorum tuorum.* Ratio à priori est, quòd oculus à Deo & natura cordi datus sit, quasi lux & dux suarum appetitionum & actionum: Sine oculo enim quasi cæcum est cor, nec quicquam visum velle vel appetere potest. Ignoti enim nulla cupido. Sicut ergo homo in tenebris sequitur lucernam præeuntem, quocumque illa ducit, sic cor sequitur oculum & visum. Hinc oculus quia celer, subtilis & versatilis est, quocumque se vertit & versat, eodem trahit & cor. Vice versa cor per oculum suos affectus pandit & enunciat, atque per oculum velut nuncium alios ad se allicit, & inuitat: Oculus ergo mouet imaginationem, imaginatio mouet appetitum sensi-

Ratio à priori.

D tiuum, hic voluntatem, perinde ac auicula mouet puerum, puer mouet matrem, mater mouet patrem vt auiculam prosequatur & capiat, pueroque tradat. Oculus enim similis est auiculæ, imaginatio puero, appetitus matri, voluntas patri. Audi hanc vagam & versatilem oculorum concupiscentiam graphicè depingentem Hugo Victor. hic. homil. 1. *Fallaces*, inquit, *rerum fucos & lubricos captat aspectus: oblita sui foras funditur, ac tota se curiositati dedens circuit omnia, lustrat vniuersa, si qua forte noua, si qua mira occurrant: ad omnes rerum motus semper altera, semper præceps, procax, petulans, impatiens & lubrica, vritur more impatientis, expectans videre quod futurum est, & ad omnem rerum vicissitudinem, siue tristes, siue læta fuerint, inconstanti mentis fluctuatione variatur.*

Moral.

Mor. de custodia oculi.

Moral. hic disce primo, quàm noxij sint oculi, si eis habenæ laxentur; ex aduerso quam necessaria sit continentia oculorum, vt mentis integritas seruetur. Oculi enim sunt portæ & fenestræ, per quas obiecta bona vel praua in animam ingrediuntur. Hinc per oculos Dauid lapsus est in adulterium cum Bethsabee, & Salomon in amorem 700. concubinarum. Plura hac de re dixi alibi, præsertim Thren. 3. 51. ad illa: *Oculus meus deprædatus est animam meam.* Et Eccles. 25.28. ad illa: *Ne respicias in mulieris speciem.* Et Ierem. 9.v.22. ad illa: *Ascendit mors per fenestras.* Quocirca Iob. cap. 31. 1. *Pepigi*, inquit, *fœdus cum oculis meis*, id est vt S. Chrysost. legit homil. 34. in Matth. *Legem posui oculis meis* (fœdus enim hic legem & decretum significat) *vt ne cogitarem quidem de virgine.* Cogitationis enim origo est oculus & intuitus. Vnde Eccles. cap. 9. *Virginem ait ne conspicias, ne scandaliseris in decore eius.* Quocirca Seneca de remedijs fortuitorum, in cæcitate constituit castitatem & innocentiam: *Oculos perdidi*, inquit, *quàm multis cupiditatibus via incisa est? quàm multis rebus carebis, quas ne videres vel eruendi erant? Non intelligis partem innocentiæ esse cæcitatem? Huic oculi adulterium monstrant, huic incestum huic domum quam concupiscat, huic vrbem & mala omnia. Certè irritamenta sunt vitiorum ducesque scelerum.* Hinc sancti gauisi sunt cæcitate, ac nonnulli eam à Deo postularunt & impetrarunt, vt S. Audomarus, S. Aquilinus, Maris Calcedon.

Secundò, quàm noxium sit indulgere suis desiderijs & affectibus; ex aduerso quàm salutaris sit eorum mortificatio. Salomon enim indulgens suis desiderijs præcipitauit se in luxuriam & idololatriam.

Rursum quàm periculosum sit velle experiri quicquid est licitum, nec terminos voluptatis sibi statuere, nisi in eo quod illicitum est. Facile enim terminos hosce & confinium liciti & illiciti, vtpote exiguum & indiuisibile curiosus transgreditur, itaque in peccatum prolabitur, vti fecit Salomon. Sic qui nil vult cauere, nisi quod est peccatum mortale, venialia multa committit, per quæ vicinus fit mortalibus, ac tandem in ea corruit, iuxta illud: *Qui spernit modica, paulatim decidit.* Eccles. 19.2. Vide ibi dicta. *Vis ergo cauere ab illicitis, tempera à licitis*, ait quidam Sanctorum.

Et oblectaret se in his quæ præparaueram.] Hebr. *Quia cor meum lætatum est in omni labore suo.* Symmach. *Ex omni studio laborum meorum:* Nimirum magis oblectant quæ labore sunt parta, quàm quæ ex hæreditate vel donatione vltro quasi dormienti obueniunt, tum quia magis propria sunt, tum quia carò steterunt iuxta illud Psal. 125. 6. *Euntes ibant & flebant mittentes semina sua: Venientes autem venient cum exultatione portantes manipulos suos.* Et illud Psal. 127. 2. *Labores manuum tuarum quia manducabis, beatus es, & bene tibi erit.* Hinc Beniamin charissimus fuit patri Iacob, quia ei fuerat Benoni, id est filius doloris, moriente in eius enixu matre. Genes. 35. 18. Quin & Aristot. lib. 9. Ethic. cap. 7. *Omnibus, ait, sua cariora sunt omnia, quæ summo labore confecta sunt.* Et Liuius D[illegible]de 1. lib. 4. *Labor*, ait, *& voluptas dissimillima natura, societate quadam coniuncta sunt.* Et alius: *Sicut optimum cibi condimentum est fames, sic optimum virtutis veræque voluptatis obsonium est labor.* Regia est Alphonsi Aragonum regis apud Panormit. lib. 1. de gestis eius, vox: *Regum cibus est honos, quem dij immortales non otio aut luxu, sed improbis laboribus multisque sudoribus hominibus vendunt.*

Laboriosa Pretiosa. Cur?

A *Et hanc ratus sum partem meam si vterer labore meo*] Hebr. & Septuag. *Et hæc fuit portio mea ex omni labore meo.* Campens. *In omni molesto conatu meo.* Alij: *In corporis & animi mei defatigatione, assidua solicitudine & cura.*

Eccles. 2. v. 10. & 11. voluptatis. Hæc omnia eleganti canis & vulpis Apologo, neruosis argumentis prægnanti, graphicè repræsentat Cyrillus lib. 4. Apol. Mor. cap. 3. cuius titulus: *De malo delitiarum. Sub meridiano æstu*, inquit, *ad canem aperto ore & inquieto pectore, sui cordis refrigerium attrahentem, iuuenis lupus dixit: ô insensate, miser, & sponte calamitati subiectus, si tantum tibi placent angustiæ, vt quid cum Empedocle Siculo te non proijcis in fornacem? Nimirum si te delectant tantum contra naturam pœnalitates, expecta parum, quia in morte cuncta pœnalia inuenies. Vt quid ergo in tantilla vita spretis refrigerijs, ex nunc ardes. Nam tu in nocte ouibus quiescentibus somnum nescis; illis tota die pabulantibus, panem tantùm & aquam sumis: Nocturno gelu & æstu diurno, illis spisso vellere coopertis ac mutuo se fouentibus, tu nudâ pelle in aëris tempestate solus degis. Illis sine timore iacentibus, tu suspensa palpebra lupi dentem, inde vngulam in aperto vigilans pertimescis. Quænam sunt interdum deliciæ tuæ, nisi acetosum lac, intestinum fœtidum, lectus lapideus, & suauis odor stercoris ouium? Quid plura? Infelicior es cunctis, & tu tibi mundum iam fecisti infernum. Surge miser, & relictis pœnis quære delitias, vt saltem antequam vitam finias, stillicidio gustatæ consolationis delibato, experientia quid bonum sit agnoscas.* Hisce rationibus Lupus persuasit cani vitam otiosam, & voluptuariam: vnde subdit: *Canis autem huius valida exhortatione deuictus, pro manumissione ad ouiculas venit & dixit: Dudum seruiui vobis, & obsessus vndique miserijs steti vobiscum. Vadam ergo, vt iuxta lupi monita in delitijs aliquantulum requiescam. Quo audito illæ gementes dixerunt: Quanquam simpliciores te sumus, tamen sapientia cum simplicibus conuersatur* (Prouerb. 3. 32.) *propter hoc rogamus te, vt antiquas amicas audias, & inimico tuo in æternum non credas: nescis vtique quod callidus lupus, quem dente non deiecit, arte ferit: Vnde quia te rigida vita dudum hostem acerrimum habuit, nunc per hortamenta delitiarum inuadit, vt delitijs emollitum inueniat, ac delicatæ carni inimicum dentem callidius infigat.* Deinde grauia deliciarum damna recēsentes: *An nescis*, inquiunt, *quod delitijs caro non solùm emollitur; sed rigor etiam animæ frangitur, vitiorũ ardor acuitur, virtutumque iugum curuatur, tumor passionum cor ipsum ingreditur, & rationis splendor obfuscatur? Nimirum delitiæ* (Iud. 15.) *fregerunt Sampsonem virum fortissimum, ac* (2. Reg. 11. 2.) *subuerterunt Dauidem virum sanctissimum, &* (3. Reg. 11. *deceperunt Salomonem virum sapientissimum. Quidnam mali corporales delitiæ non faciunt? foris mollificant cunctos vestimentis, balneis & vnguentis; intus vero replent edulijs, condimentis & vinis. Ideirco pes timorositate grauatur, calor humiditate obtunditur, & emollita cutis hinc inde leuissimè penetratur.* Ex quibus rectè concludunt: *Igitur frater mi si delitias quæris, perniciem diligis, & in dulci flumine lethaliter vis submergi: Venenum in saccharo appetis, & in æternas angustias risu & canticis vis deduci. Crede nobis, crede, & in huius vitæ delitijs, omne malum latitare agnosce. Rigor enim carnis, est valetudo virtutis. Quo audito, canis placatus cum ouibus quieuit.*

Apologus delitiarum

Delitiarũ damna.

Pars quinque significat.

Pars quinque significat. Primo pars est portio totius, totum enim diuiditur in suas partes. Vnde חלק *cheleq*, id est pars, dicitur à חלק *chalac*, id est partior, diuido, quòd totum in suas partes partiendo diuidatur. Alij *pars* à *pari* deriuant, quòd partes simul iunctæ æquales sint toti. Alij à *parum*, quò pars parum quiddam sit respectu totius.

1.

2. Secundò, pars est sors cuique obueniens. Ex toto enim sortium, conditionum & rerum genere, toti hominum generi à Deo attributo, cuique ab eodem sua assignatur pars & sors.

3. Tertiò, pars & hæreditas siue portio hæreditaria; tota enim hæreditas paterna in fratres hæredes diuiditur, quorum cuique sua cedit pars iuxta illud Psalm. 15. 6. *Dominus pars hæreditatis meæ & calicis mei.*

4. Quartò, pars est fructus, vt vertit Campensis, merces, lucrum cuique ex opere vel labore proueniens. Vnde aliqui pars deriuant à pario siue partu, quòd pars à labore deducta, & quasi parta sit.

5. Quintò, pars cuiusque est id quod illi est charissimum, puta bonum, quod ille præ cæteris adamat, sibi seligit & ambit. sic Christus minatur Petro: *Si non lauero te, non habebis partem mecum* in regno cælorum. Ioan. 13. 8. & Psaltes: *Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternum.* Psal. 72. 26.

Hic omnibus hisce modis accipi potest, sed magis secundo & quarto, & maximè quinto. Salomon enim suam sortem & sui laboris fructum assignat, hunc scilicet quòd frueretur labore suo partis, tanquam parte, id est fructu laborum suorum, summè à se adamato. Sensus ergo est. q. d. Hanc partem, id est sortem fortunatam, hunc fructum, hoc summum meum in hac vita bonum, hanc felicitatem meam esse censui, si vterer labore meo, id est opibus & delitiis, quas labore meo acquisieram. Vbi nota vanitatem huius partis, tum quòd pars esset gaudij, non totum gaudium, ac proinde eum non satiaret, ideoque ex vnius rei voluptate in aliam & aliam sine fine dilaberetur, satiem quærens & non inueniens, eo quòd illam non sit reperire nisi in Deo & cælo, iuxta illud: *Satiabor cum apparuerit gloria tua.* Psal. 16. 15. tum quod pars hæc parum ei lætitiæ dederit, quæ scilicet laborem non excederet, sed ei commensa esset: quantum enim laborauit, tantum labore suo deliciatus est sine vllo lucri auctario, imò cum damno, cum ex aduerso Deus pro vncia laboris rependat talenta gaudiorum, iuxta illud. *Qui reliquerit patrem, &c. & secutus fuerit me, centuplum accipiet & vitam æternam possidebit.* Matth. 19.

Mysticè Chald. hæc accipit de felicitate æterna. *Et hac ipsa*, inquit, *fuit pars mea bona, quæ statuta ad accipiendum super eam præmium perfectum in sæculo venturo ex omni labore meo.* S. Hieron. *Oculi animæ*, ait, *& mentis intuitus contemplationem desiderant spiritalem, quam peccator ignorans prohibet à vera iucunditate cor suum. Huic se ergo Ecclesiastes totum dedit, & leues tribulationes in sæculo æterna gloria compensauit. Hæc enim portio nostra est, præmiumque perpetuum, si hic pro virtutibus laboremus.*

Vers. 11. *Cumque me conuertissem ad vniuersa opera quæ fecerant manus meæ, & ad labores, in quibus frustra sudaueram, vidi in omnibus vanitatem & afflictionem animi, & nihil permanere sub sole.*

Sensus clarus est. q. d. Cum reflexissem animum ad considerandum fructum operum & laborum meorum, puta hortorum, palatiorum, piscinarum, seruorum, citharum, thesaurorum, auri, argenti, &c. vidi me labores meos frustra impendisse, eò quod in

A omnibus illis animi quietem, & felicitatem quam quærebam, non inuenerim, sed vanitatem & afflictionem spiritus: nihil enim diu permanet sub sole, sed omnia sensim intereunt & euanescunt, itaque herum inanem relinquunt, imò afflictum, eo quod suis, quæ tanto labore parauit, priuetur. Vide dicta v. 1. & c. 1. v. 2. verè Seneca de vita Beata c. 14. *Feras*, inquit, *cum labore & periculo venamur, & captarum quoque illarum sollicita possessio est: sæpe enim laniant dominum: ita habentes magnas voluptates in magnum malum euasere.* Vide eundem toto libro de breuitate vitæ. Ita Auctor Catenæ Græc. *Nam eiusmodi omnium*, inquit, *vnus finis est, vanitas, cuius quod supersit nihil in posterum reperitur. Nam simulatque operatio cessat, voluptas abraditur, nec aliquid in crastinum recondit, transactaque voluptatis operatione ne vestigium quidem lætitiæ, aut*

B *voluptatis reliquiæ iis supersunt, qui voluptati vacabant.* Nazian. in laudem Cæsarij: *Vidi quod hoc quoque esset vanitas. Omnia vidi ait Ecclesiastes, humana omnia cogitatione peragraui, opes, delitias, potentiam, instabilem gloriam, sapientiam quæ magis suffugit quàm teneatur, delicias iterum, sapientiam iterum, eadem sæpius reuoluens, ventris voluptates, hortos, famulorum greges, possessionum copiam: pincernas vtriusque sexus, cantores & cantatrices, arma, satellites, gentes ad genua procumbentes, collecta tributa, regis supercilium, omnia denique tam ad vitæ vsum necessaria, quàm superflua. Et quid post hæc omnia? Omnia vanitas, vanitas vanitatum & præsumptio spiritus, hoc est inconsideratus quidam animi impetus & distractio hominis, ob veterem fortasse lapsum hac pœna mulctati.*

C *Et nihil permanere sub sole*] Hebr. *Et non est* יתרון *itron*, id est residuum, reliquum, remanens. S. Hieron. in Comment. vertit: *Et non est abundantia sub sole*; idque mysticè sic explicat: *Christus in sole posuit tabernaculum suum. itaque qui necdum ad solis claritatem, ordinem, constantiamque peruenit, in hoc Christus nec habitare poterit, nec abundare.* De Hebr. *itron* plura dixi c. 1. v. 3. Præclarè S. August. lib. 20. de Ciuit. c. 3. *In hac vanitate, ait, cuius quantum satis visum est intimanda, totum istum librum vir sapientissimus deputauit, non vtique ob aliud, nisi vt eam vitam desideremus, quæ vanitatem non habet sub hoc sole, sed veritatem sub illo qui fecit hunc solem.*

Transiui ad contemplandam sapientiam erroresque & stultitiam. (Quid est, inquam, homo vt possit sequi regem factorem suum?) Est parenthesis; τὸ enim Vers. 12.

D *transiui ad contemplandum sapientiam*, pendet ab ijs, quæ post parenthesin sequuntur, ibique eius nexus & sententia expletur. Ita re meliùs considerata vertit S. Hieron. nam primò verterat: *Quia quis est hominum, qui possit ire post regem ante factorem suum?* Dicit ergo se contemplatum sapientiam, vt eam sequeretur, & stultitiam, vt eam caueret; ac deprehendisse quod tantum sapientia præcellat stultitiæ, quantum lux tenebris: si tamen eadem cum Dei Sapientia comparetur, exiguam & inanem esse.

Pro *transiui* Hebr. est פניתי *panithi*, id est faciem conuerti, respexi. Hæc vox notat tædium voluptatū, & animum Salomonis fluctuantem ac veritatis auidum. q. d. Post expertam opum, delitiarum, rerumque corporalium vanitatem, ex desiderio & studio inueniendæ quietis & felicitatis, iterum conuerti animum ad intermissam sapientiæ velitationem,

iterum

iterum tentaturus, an in ea quietem & felicitatem adeo optatam reperirem: ipsa enim mihi videbatur melior, dignior, cælestior, rebus omnibus corporeis, sed illico in ea quoque exilitatem & vanitatem deprehendens, per abruptum & patheticum epiphonema exclamo: *Quid est, inquam, homo, vt possit sequi regem factorem suum?* q.d. Quid est non tantùm in opibus, delitiis, omnique magnificentia, sed & in sapientia humana Deo æquandum, aut præ Deo non vanum, exile, mancum & defectuosum? Qua ratione enim homo miser, ignorans & cæcus possit sequi, nedum assequi Deum creatorem suum, sua sapientia omnia quę sunt vel esse possunt lustrantem, & comprehendentem? Et vt ait Glos. Interlin. Quomodo homo imitari queat, Deum in comprehensione sapientiæ? Ita S. Hieron. *Dicit*, inquit, *se post delicias voluptatesque damnatas, reuertisse ad sapientiam perquirendam, in qua plus erroris stultitiaque repererit quàm veræ certaque prudentiæ; non enim puto posse hominem tam liquido & purè scire sapientiam Creatoris & Regis sui, quàm scit ille qui conditor est. Itaque illa qua nouimus, opinari nos potius quàm tenere, & æstimare magis quàm scire quod verum est.* Sic & Hugo Victor. Olympiod. S. Bonauent. Caiet. Lyran. Arboreus & alij. Rursum hanc parenthesin referas appositè & genuinè ad errores & stultitiam, q. d. Errores & stultitiam adiunxi sapientiæ; quia quis hominum est ita sapiens & circumspectus, vt instar Dei fixus maneat iugiter in sapientia, nec aliquando declinet in aliquem errorem & stultitiam, vt aliquid imprudenter, ignoranter & insipienter cogitet, dicat aut agat? Sanè nemo.

Porrò cum triplex sit sapientia Dei, prima speculatiua, secunda practica siue artificialis, qua res omnes creat, format, seruat, gubernat, perficit: tertia actiua, siue moralis & Ethica, qua omnes suas actiones, tum internas, tum externas prudenter, iustè & sanctè iuxta dictamen rectæ rationis & legis æternæ exercet; In nulla harum homo Deum imitari & proximè sequi præualet, sed ab illo in infinitum transcenditur & distat. Primò enim sapientia Dei speculatiua, in infinitum omnem hominis scientiam & sapientiam superat & transcendit, quia Deo immenso est commensa. Secundò, idem facit sapientia Dei practica. Quis enim creet, formet & faciat ea quæ facit Deus? Imò quis ea quæ creat & facit Deus, modumque ea creandi & faciendi scrutari & penetrare valeat? Quid habent horti, domus, piscinæ à Salomone fabricata, ad cælum, solem, stellas, terram, mare, &c. à Deo creata? præsertim quia Christus lilium vnum vltro nascens, comparans cum aureis & gemmeis Salomonis vestibus, dicit: *Quia neque Salomon in omni gloria vestitus est sicut vnum ex istis.* Matth. 6. 29. Quis peruestiget arcana Dei consilia & decreta, cur hic sit diues ille pauper, hic rex, ille plebeius, hic sapiens ille insipiens, ac præsertim cur hic sit fidelis, ille infidelis, hic sanctus, ille impius, hic prædestinatus ille reprobus? Omnes vtique cum Apostolo exclamare debemus! *O altitudo sapientiæ & scientiæ Dei. Quam incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius?* Roman. 11. Tertiò, sapientiam Dei Ethicam quis imitetur? quis enim sequatur, imò mente intelligat & comprehendat quanta sit Dei bonitas, iustitia, patientia, magnificentia, sanctitas? Quis comprehendat charitatem Dei, quam exhibuit nobis per Christum in eius incarnatione, prædicatione, passione, Eucharistia, totaque eius Oeconomia? Quantula est nostra, qui terræ vermiculi sumus humilitas, si comparetur cum humilitate Christi; *Qui cum in forma Dei esset semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo.* Philipp. 2. Quantula est nostra obedientia, si conferatur cum obedientia Christi, qui cum esset Rex gloriæ, Patri suo *factus est obediens vsq; ad mortem, mortem autem Crucis?* Quantula nostra patientia, si supputetur cum patiẽtia Christi, qui atrocissimos dolores, summa opprobria, extremam paupertatem, denique omnis generis tormenta in cruce passus est diuina patientia, mansuetudine & constantia? Idem cogita de cæteris omnibus sanctorum virtutibus, quæ Christi virtutibus collatæ, non aliud sunt quàm quòd vmbra ad corpus, quòd vanitas ad veritatem, quòd gutta ad mare, quòd punctum ad cælum, quòd granum arenæ ad totum vniuersum. Hic genuinus est sensus Vulgatæ versionis; cuius auctor S. Hieron. in Hebræo legit עשהו *osehu*, id est factorem suum, vel עשהו *asahu*, id est fecit illum, pro quo iam alijs punctis legunt עשוהו *asuhu*, id est fecerunt illum vel illud. Igitur S. Hieron. sic ad verbum ex Hebræo transferendum censuit: *Quid est homo vt sequi possit regem, quem iam fecit illum? quem* scilicet hominem *fecit* rex, hoc est cuius factor est Deus. Vnde secundò in Vulgata clariùs vertit *factorem suum.* τὸ enim *illum* ex pleonasmo Hebræi redundat. Hebræi enim pronomini relatiuo adiungunt demonstratiuum, ad expressionem rei siue subiecti demonstrationem, vt *cuius semen eius in ipso est*, pro quo Latini dicunt, *cuius semen in semetipso est.* Genes. 1. 11.

Huc facit explicatio R. Haccados, quæ talis est. Quis est tam perfectus tamq; numeris omnibus absolutus, qui pari cum diuina lege, per omnia Dei præcepta, passu contendere valeat? Et aliorum qui sic explicant. q.d. Quis hominum est, qui cum Deo conditore suo pari de felicitate gressu certare, eiusq, tranquillæ vitæ beatitudinem sibi arrogare audeat, cum ne quidem opera illius imitari queat, nec creaturas illius etiam abiectiores elegantia, efficacitate, cæterisque dotibus assequi & adæquare? Vnde Cãpensis paraphrasticè sic vertit: *Iterum me conuerti ad ea, vt saltem viderem quanta sapientia vsus essem in omnibus illis, & deprehendi in vino insaniam multam, & in reliquis manifestam stultitiam. Quid enim est homo, vt imitatione regis Dei aliquid magnum conetur, cum nullam quantumuis paruam ex omnibus rebus, quas ille innumeras fecit, æquare possit?*

Ex dictis liquet perperam Lyran. & Dionys. censere, Salomonem hæc dicere ex sententia Epicuræorum & Simonidis, qui teste Arist. Ethic. lib. 10. docuit hominem corpore constantem corporalia tantùm debere sectari, nec ad spiritualia assurgere. Insolens enim hoc loco, & dura est personarum mutatio? antecedentia enim & sequentia indicant, omnia hæc ex vna & eadem Salomonis persona mentéque dici.

Melius Titelmanus hanc parenthesin refert ad magnifica opera Salomonis, de quibus sermo præcessit, q. d. Ideo à meis hisce operibus transeo ad contemplandam sapientiam, qui in illis nulla ratione possum æmulari Dei magnificentiam, possum autem imitari Dei sapientiam. Quid enim inquit, erant illa, licet tam magnifica Salomonis ædificia, domus saltus Libani, & regia eius habitatio, si ad cæli structuram conferantur? Quid idem templum illud tam celebre, tam admirabile omnibus, si ad templum Dei non manu factum conferas? Quid

horti illi manu consiti & plantati, si cum vniuersa terra verbo Domini pulchrè germinante, quasi latissimo & amœnissimo viridario vno comparentur? ita & in cæteris omnibus. Profectò nihil erat Salomon, quamuis tantus in omni gloria sua, vt regem factorem suum sequi posset. Atque iuxta hanc enarrationem redarguit hic Salomon, & irridet semetipsum, quemadmodum solemus interdum nosipsos irridere pro insaniis præteriti temporis, quod ea olim maximi fecerimus, quæ nunc æstimamus minimi.

Huc accedit Isidorus Clarius qui vertit: *Quid est homo, vt sequi possit regem in ijs quæ fecit?* id est qui imitatione regis aliquid magni conetur, cum nullam quantumuis paruam ex omnibus rebus, quas ille innumeras & maximas fecit, æquare possit.

Hæc de versione Vulgata. Alij enim distinguunt regem à factore, siue Deo, aliterque vertunt: Vnde B

Secundò, Syrus sic reddit: *Et perspexi ego ad videndam sapientiam, transgressionem & stultitiam. Nam quis est ille vir, qui ingredietur post regem in iudicium? dein enim illo qui fecit ipsum?* Vbi per regem accipit Salomonem, per factorem verò Deum, q.d. Perspexi exilem esse hominum sapientiam. Quis enim eorum est, qui in sapientia mecum, qui rex sapientissimus à Deo constitutus sum, certare aut iudicio contendere videat? Qua ratione ergo contendat cum Deo ipso? Alij hæc referunt ad pœnitentiam Salomonis, quasi suo exemplo ad eandem hortetur subditos, quos suo scandalo induxerat ad idololatriam, quasi dicat: Perspexi sapientiam sitam esse in Dei fide & cultu, perspexi & insipientiam sitam in perfidia & idololatria. Qui ergo secuti estis me desipientem & idola colentem, sequimini nunc resipiscentem & Deo adhærentem. At quis hoc faciet? Pauci vtique; quia omnes proniores sunt ad malum quam ad bonum; Pronius sequuntur praua quam sancta regum exempla. Ita Thaumaturgus, Olympiod. S. Hieron. & Albin. Audi Thaumaturgum: *Tandem expergefactus atque oculis restitutus, ea quæ in manibus habebam flagitiosa simul acerbitatisque plena esse perspexi, spiritusque non boni opificia. Proinde collectis & sapientiæ bonis & stultitiæ malis, magna hunc virum admiratione prosecutus fuerim: qui cum preceps ferretur, temereque vagaretur, postea mente recepta ad virtutem officiumque rediit.*

Sic & S. Hieron. atque ex eo Albinus: *Tandem, ait, in me reuersus, & opera mea plena vanitate, plena sordibus, plena spiritu erroris intuitus sum. nihil enim quod in mundo putatur bonum, bonum potui reperire. Reputans igitur quæ essent sapientiæ bona, & quæ stultitiæ mala, consequenter in laudem illius hominis* D *erupi, qui post vitia se refrænans, virtutum possit esse sectator.*

Tertiò, Septuag. pro *regem* vertunt *consilium*, quia Hebr. מלך *melech*, id est rex, significat quoque consultorem & consilium, eo quod regum sit consulere Reip. vti multis ostendi Daniel 4. v. 24. vertunt ergo: *Quis est homo qui ingrediatur post consilium, simul quæcumque fecerunt illud.* Ita Complut. licet Vatican. deleant τὸ *simul*. Alij vertunt, *simul quæcumque fecerint cum illo*. Aquila: *Quid autem homo vt sequatur consilium?* Arabicus: *Quis enim trahitur post consilium?*

Sensus est, q.d. Quis est homo qui ita sapienter & consultò omnia sua agat, vt nunquam à sapientia & consilio declinet in errorem & stultitiam, per quam aliqua insipienter & inconsultò admittat? Qui sensus idem est cum eo quem ingerit Vulgata, vti initio dixi, ac Thaumaturgus & S. Hieron. iam citati: A consilium enim prudens est, relictis vitijs sectari virtutes. Aliter Olympiod. qui tripliciter explicat, ac proinde censet hîc doceri quantum differt sapientia à stultitia, id est virtus à voluptate: per consilium accipit consultationem de modo implendi sua desideria & vota: *Quæramus*, ait, *an possit homo, qui elegerit sibi secundum hanc stultitiam viuere, complere sua desideria; hoc enim significat sequi post consultationem*, q.d. Ego Salomon meorum consiliorum & votorum, cui tantum suppetebat facultatum, compos non fui: Ergo non est, quòd quis alius se suorum compotem fore confidat. Quis ergo homo est qui ibit post, vel qui sequi possit consilium siue consultationem suam, q.d. Nullus aut rarus; neque enim quicumque ditescere appetit, penitus hoc consequitur, nec qui gloriæ cupidus est voti prorsus efficitur compos, vt eadem ratione in cæteris sese res habet: qui verò sapientiam adamarit, Deo duce feliciter ductus sequitur penitus consultationem, hoc est inuenit quod affectat. Alter sensus Olymp. est, vt Salomon attonitus erumpat in interrogationem: Quisnam est homo qui possit recipere, atque conuerti à desideriis suis, & inspicere motus electionis suæ, propositumque finem, vt diiudicet, vtrum sapienter viuat, an stultè. Tertiò, Olymp. exponit sic, q.d. Salomon eleuatus extra corpus, & per sapientiam, videns quòd post exitum huius vitæ, nemo potest redire ad vitam, & iterum frui eisdem rebus, quas dum viueret certo consilio exercebat, præposuit sapientiam stultitiæ.

Quartò, Chald. vertit: *Animo etiam lustraui sapientiam in regni administratione & intelligentiam: quid enim confert homini vti deprecatione lata iam à* C *rege sententia, cum iam vt repetatur ab eo supplicium decretum est?* q.d. Nemo decretum à Deo in stultos, id est voluptuarios supplicium effugere aut euertere potest: ergo sapientia præferenda est stultitiæ.

Factorem suum.] Legit Interpres *asebu*, vt dixi; Iam legunt עשוהו *asubu*, id est fecerunt illum vel illud. Vnde varij varia supplentes varios dant sensus. Primò, Vatab. & Pagnin. vertunt: *Quid est homo, vt veniat post regem, quod iam fecerunt?* sicque explicat, q.d. *Quid est homo vt veniat post regem, scilicet vt cognoscat quod iam fecerunt facientes? hoc est quod gestum est ab hominibus & stultè & sapienter.* q.d. *Quis est ille homo priuatus, qui exactius perspicere & cognoscere possit quæ gesta sunt, quam ego cognosco, qui sum rex?*

Secundò, alij iuxta Septuag. sic explicant, q.d. Quotus quisque est, qui sequatur consilium sanctæ & sapientis vitæ, & impleat omnia ea, quæ illud fecerunt, id est omnia annexa & præuia consilio, quæ illud quasi pariunt & gignunt. Sanè pauci sunt, ac fortè præter me Salomonem vix vllus. Tam multa enim agenda consilium hoc circumstant, vt difficile sit omnia circumspicere, nedum seruare & implere: Verti quoque potest: *qui fecerunt illud*, q.d. Quis sequetur heroes illos eximios, qui consilium hoc sapientis & perfectæ vitæ capessiuerunt, & reipsa moribus impleuerunt; quales fuêre Noe, Abraham, Isaac, Iacob, Moses, Dauid, &c. Sanè perpauci: plerique omnes enim sequuntur suas cupiditates, & instituta vitamque parentum & maiorum, atque in opibus & delitiis, in quibus illi felicitatem suam posuêre, hi quoque posteri eorum suam ponunt & collocant. Vnde aliqui vertunt: *Quis est homo, &c. qui non sit facturus ea quæ fecerunt alij?*

Tertiò, Arabicus vertit: *Quis enim trahitur post*

consilium,

consilium, & sciet id quod fecerunt homines per ipsum? A Hebr. enim את *ath* significat *per, cum, ante, apud;* multaque alia, vt patet ex Lexicis.

Quartò; Caiet. Ratio inquit, redditur, vt indicat particula (quia) cur Ecclesiastes verterit se ad videndam sapientiam & stultitiam, &c. Seu ad discernendum inter sapientes & stultos, ac intricatos, quia illi per sapientiam venient post regem, & obedient ei (*quem iam fecerunt eum*) id est electum à se; hi per stultitiam & tricas redacti sunt in potestatem Tyrannorum, & malorum Principum.

Quintò, planius Pagnin. vertit: *Nam quid est homo qui venturus est post regem, qui non sit facturus quod iam fecerunt alij ipsum?* id est, Quis præsumat plus in posterum vel nosse, vel prosperari quàm rex, qui sum ego, cùm frustra id hactenus alij conati sint: cœperunt enim, nec perficere potuerunt.

B Sextò, Simplicius Titelmanus vertit: *Quid est homo, vt possit sequi regem per ea quæ fecerunt?* hoc est: Quæ est hominis potestas, vt conetur assequi regem omnium Deum, & quasi videri illi æqualis per ea opera, quæ fecerunt homines vel facere possunt? q.d. Per nulla opera, aut in nullis operibus quæ ab hominibus possunt fieri, quisquam potest Deum assequi, vt faciat paria.

Myster. S. Trinitatis. Septimò, sublimius & diuinius alij censent hic innui mysterium S. Trinitatis. Sicut enim Genes. 11. dicitur in plurali, *Elohim bara*, id est *Deus* trinus in personis *creauit cælum & terram*; sic hic dicitur *rex fecerunt illum*, id est tres regiæ & diuinæ personæ fecerunt, & crearunt hominem ad imaginem & similitudinem suam, vt per memoriam similis sit Deo Patri, per intellectum, Filio per voluntatem & affectum Spiritui sancto. Ita Galatinus lib. 2. cap. 9. C Quocirca tota hominis sapientia, iustitia & felicitas in eo consistit, vt se Deo assimilet, quoad potest. Nam vt ait Ecclef. c.23. 38. *Gloria magna est sequi Dominum.* Quin & M. Antoninus Imp. cognomento Philosophus, rogatus quodnam esset summum hominis bonum, respondit, *Si Deos imitetur. Deorum autem imitationem esse, quam paucissimis indigere, & quam plurimis benefacere*, vti refert Iulianus Apostata in Cæsaribus.

Moraliter hic, & alibi S. Script. celebrat Deum, qua rex est & qua factor, id est Dei gubernationem creationem, siue Dei sapientiam & omnipotentiam, illaque opponit nostræ insipientiæ & infirmitati, vt hac ratione sternat nostram superbiam, præfidentiam, ingratitudinem, diffidentiam, anxietatem & nimiam solicitudinem. Hinc Iob c.9.4. *Sapiens corde est,* inquit, *& fortis robore: quis restitit ei & pacem habuit?* Et v.10. *Qui facit magna & incompreh visibilia & mirabilia, quorum non est numerus.* D Et v.14. *Quantus ergo sum ego vt respondeam ei, & loquar verbis meis cum eo?* Vide Isaiam c. 40. vers. 12. & sequent.

VERS. 13. *Et vidi quod tantum praecederet sapientia stultitiam, quantum differt lux à tenebris.* Pro *præcederet & differt*, Hebr. est יתרון *itron*, id est residuum, superans, dignitas, excellentia, vt dixi c.1.v.3. Vnde Septuag. vertunt. *Et vidi quia abundantia*, (Complut. *excessus*) *est sapientiæ super stultitiam.* (Symmach. ἀπαιδίας, id est carentiam disciplinæ, imperitiam, rusticitatem, insipientiam, ineptiam, temeritatem) *Sicut abundantia lucis super tenebras.* Thaumaturgus: *Grande etenim sapientiæ insipientiaque interstitium, tantumque discrimen quantum diei est ac noctis.* Arabicus: *Tantum præstantia, quantum præstat præstantia luminis super tenebras.* Syrus: *Et vidi* A *esse lucri in sapientia multò magis quàm in stultitia, sicut præstantius est lumen tenebris.* Vatab. *Et dignitas vel excellentia sapientiæ supra stultitiam.* Pagnin. *Vtilior est sapientia quam stultitia, sicut vtilior est lux quam tenebræ.* Alij: *Tanta est amplitudo, fructus, præmium, merces sapientiæ præ stultitia, quanta est amplitudo, fructus, præstantia lucis præ tenebris, solis præ caligine, visus præ cæcitate.* Chald. *Vidi ego in spiritu prophetiæ quoniam excedit sapientia stultitiam, quantum lux diei tenebras noctis.*

Nota appositè sapientiam, id est prudentiam, virtutem, sanctitatem conferri luci; stultitiam verò, id est imprudentiam, vitium & scelus conferri tenebris ob multas vtrinque analogias. Virtutis & lucis analogiæ.

Prima est, quod sicut lux est vera qualitas habens solidam essentiam & existentiam; tenebræ verò nil nisi lucis sunt priuatio, ideoque nihil: Sic & sapientia, id est virtus solidam habet subsistentiam, tenebræ verò, id est vitia virtutis tantùm sunt priuatio, nec solidam essentiam aut bonitatem habent. Ita Nyssen. 1

Secunda, sicut lux fugat tenebras, & tenebræ lucem; sic sapientiam pellit insipientia ac virtus vitium, atque vice versa insipientia si dominetur abigit sapientiam, & vitium virtutem. Ita Olympiod. 2

Tertia, summa est antipathia lucis & tenebrarum, qua fit vt nullam habeant societatem loci, temporis aut subiecti, iuxta illud: *Diuisit lucem à tenebris.* Genes.1.4. Et: *Quæ societas luci ad tenebras?* 2. Cor. 6.14. Et Eccles. 16.17. Græci Codices Complut. habent: *Lucem à tenebris diuisit adamante*, id est tanta firmitate & separatione lucem dispescuit à tenebris, ac si inter vtramque murum adamantinum fabricasset. 3

Quarta, lux est qualitas nobilissima, cælestis & diuina; talis est & sapientia ac virtus: tenebræ verò sunt caligo horrida, infernalis, & diabolica: Talia pariter sunt insipientia & malitia. 4

Quinta, lux dirigit omnes hominis gressus & actiones; tenebræ verò vtrosque impediunt. Sic sapientia dirigit omnes hominis operationes, quas insipientia perturbat & peruertit. 5

Notat secundò Pineda, per lucem accipi posse solem & diem; quia sol efficit lucem, & lux diem; per tenebras verò noctem & caliginem, quia eam causat. Sapientia ergo & virtus similis est soli & diei; insipientia verò & vitium simile est nocti. Sicut enim sol mundum & res omnes illustrat, sic sapientia hominis animum iubare suo ac radiis illuminat, illique splendorem, dignitatem atque ornamentum mirabile addit. Rursum sicut sol inferiora ista suo calore fouet atque vegetat, varietatem pulchritudinemque efficit; ita Sapientia suum ad corpus splendorem transmittit. *Sapientia* quippe *hominis lucet in vultu eius*: humanos sensus moderatur, modum oculis, ori, auribus adhibet, vniuersisque actionibus temperationem & pulchritudinem: contra verò stultitia, cùm semel animo insedit, caligine & tenebris omnia inuoluit, horrore atque squallore omnia deturpat, mentem obcæcat, sensus torpidos atq; squallentes facit, toti copori deformitatem intempestiemque offundit.

Plures analogias solis & sapientiæ, siue lucis & virtutis recensui Genes.1.v.8.& 16. Isaiæ 45.1. Eccles. 43.2. Ephes.5.8. ad illa: *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino: vt filij lucis ambulate: fructus autem lucis est in omni bonitate iustitia & veritate.* Iacobi 1.17. 1. Ioan.1.5. & sequent.

Symbolicè, lux symbolum est oculi & visus, tenebræ verò exoculationis & cæcitatis: hinc sapientia quæ lux est spiritalis, similis est oculo & visui; stultitia verò exoculationi & cæcitati. Quod enim est lux oculo, hoc oculus est corpori, & intellectus animæ. Vnde sequitur: *Sapientis oculi in capite eius: stultus in tenebris ambulat.*

VERS. 14 *Sapientis oculi in capite eius: stultus in tenebris,* (alij *in tenebrositate*) *ambulat: & didici quod vnus vtriusque esset interitus.* Campen. *Sapiens oculos habet in fronte, stultus velut cæcus palpitat.* Vatab. *Circumspectus est Sapiens, videt quid agendum sit*, cùm stultus cęcus sit & improuidus. Chald. *Sapiens contemplatur in principio quod futurum est in fine: oransque infausta iudicia Dei ab hominibus auertit & retardat: sed noui quod si non orauerit Sapiens, neque ex orbe infelix illud decretum depulerit, cùm in mundum* B *veniet vindicta, omnes eodem euentu censeri.* Pro *interitus* Hebr. est מקרה *micre*, id est *occursus*, euentus. Syrus: *accidens vnum accidit omnibus.* Arabicus: *Occursus vnus occurrit omnibus eis.* Thaumaturgus: *æqualis sors.* Scholiast. Græcus: *vnus finis.* S. Hieron. *Communis interitus, eadem plaga, eadem mors, pares angustiæ.* S. August. *Vnus incursus.* Campen. *Idem exitus.* Tigur. *Eadem fortuna.*

Explicat & confirmat quod dixit, sapientiam esse lucem, stultitiam verò tenebras, ex eo quod sapientia sit quasi oculus in sapientis capite, omnia quæ circum illum sunt instar lucis illustrans, stultitia verò tenebras mentis Cimmerias stulto circumfundat.

Igitur huius adagij sensus est q.d. Sapiens oculos lucidos habet in capite, ceu speculatores, oculos in- C quam, tum corporeos frontis, tum potius spiritales mentis, quibus ex alta quasi capitis arce & specula omnia cominus circumspicit, & eminus prospicit: quo fit vt omnia ipsi lucida & clara sint, atque in luce perpetua ambulet, vtque omnibus prouideat, noxia caueat, vtilia capessat. Lux hæc est circumspectio, prudentia & prouidentia: stultus verò perinde ac si oculos haberet in calcaneo, non in capite; in talis, non in cerebro, damna vel commoda non præuidet, nec prouidet, sed velut in tenebris ambulans obuias voluptates sectatur, ideóque in multa noxia, imò in exitium corporis & animæ corruit, iuxta illud Prouer. 4. 19. *Via impiorum tenebrosa, nesciunt vbi corruant.* Ita S. Basil. in Psal. 33. Audi Nyssen. orat. 2. in illud: *Faciamus hominem ad imaginem nostram: Genitus es*, inquit, *vt Deum videas & contempleris, non vt humi deiecta serpat vita tua, non vt pecudum voluptates consecteris, sed vt vi-* D *tam cælestem agas. Idcirco sapientis oculi sunt in capite ipsius. Cur autem non ad caput, sed in capite? nempe vt quæ excelsa ac sublimia sunt intueantur & spectent; qui autem ea non aspicit, sed terrena, is oculos humi defixos & sepultos habet.*

Sapientis oculi in capite. Hinc Chald. vertit: *Sapiens contemplatur in principio, id quod futurum est in fine.* Vnde illud: *In occipitio oculus*, vt finem respiciat. Et Caiet. Vident 1 inquit, oculi sapientis caput, id est principium operis, qui finis est, & consequenter media congrua. Finis enim est primum in intentione, quod hominem mouet ad opus, velut medium ad finem, quem præconcepit assequendum. Quocirca Poëtæ Ianum, qui prudentiæ est typus, pinxerunt bifrontem, eo quòd vir prudens antecedentia æquè, ac sequentia temporaterumque euentus procul aspiciat & præuideat, sibique prouideat. Igitur Sapiens oculos habet in capite, quasi in cælum defixos, stultus verò in pedi- A bus quasi in terram demersos. Huc faciunt veterum Adagia. *In virtute oculi & manus*, id est prudentia & operatio. *Oculus vitæ est sapientia: sal vitæ amicitia: antidotum vitæ, patientia.*

Secundò, sapiens oculos habet in capite, quia excelsa, cælestia & diuina contemplatur & spectat, a eoque omnem mentis suæ cogitationem, omnem actionem, omne studium, omnem intentionem suam dirigit. Stultus verò oculos videtur habere in pedibus, quia non nisi terrena, vilia, exilia cogitat, amat, sectatur. Ita Olympiod. Caput inquit, in corpore emicat & eminet, hinc oculos habere in capite, est superna & æterna contemplari. Et Thaumaturgus: *Nam qui virtutem, ait, sectatur, similis est homini clarè sursum, & vndequaque cernenti, atque fulgidissimo iubare iter facienti. Contrà qui vitijs erroribusque* B *implicitus, comparandus est erranti in tenebris: Cæcus enim est, & oculos illi tenebrosi opera sua effoderunt.* Et Auctor Catenæ Græc. ex Nyssen. *Quando, ait, speculatrix animæ vis rebus sensibilibus vacat, à natura situque suo auulsi luxantur oculi, & quamdiu per illos aspicit res infimas, in calcaneos migrant, illáque rerum sublimium contemplationis fit expers.* Sin autem vana quæ deorsum despiciens sursum aspiciat, oculos dicitur habere sursum in capite. Pulcherrimè verò S. Basil. homil. 11. Hexam. sub finem: *Vt herbas depascatur & attondeat ouis, facta est: eoque caput acclinat ac deflectit in terram, vt spectet ventrem, & quæ sub ventre sunt: quando in hunc scopum felicitatis illorum exitus conspirat, pastu vt exsatient vẽtrem, ac voluptate. Homo non item. Nec enim oculos in ventrem demittit. Ipsi ecenim caput est spectans in sublime, quo cælestem illam suam cognationem agnoscat & con-* C *templetur: Oculi nequaquam terra innuunt. Caue igitur quicquam designes, quod generositati tuæ repugnet naturæ. Terrena hæc ne circumspicias, sed cælestia vbi Christus est. Si consurrexistis enim ait, cum Christo, quæ sursum sunt quærite, vbi Christus est. Hac enim conditione & lege formatus es. Tui corporis effigies rudimentum quoddam est, quo docearis ad quem sis finem conditus; vt Deum contemplere factus es, non vt humi repat vita tua, non vt pecudum ritu voluptate perfruaris: verum vt ad normam & institutum cælestis vitæ tuam ipsius componas. Et hac gratia non inscitè dixit sapiens Ecclesiastes: Sapientis oculi in capite eius. Cuiusnam oculi non sunt in capite? Atqui hic, in capite, hoc est, vt ea contemplentur quæ in sublimi sunt. Nam qui non ad bona quæ in sublimi sunt, sed quæ in terra respectat; is vtique defigit detrahitve oculos in terram.*

D Alludit ad primam hominis & animalium creationem, in qua homo creatus est erecto corpore & capite, vt oculis cælum & cælestia aspiciat & ambiat; cætera verò animalia creata sunt capite & oculis ad pedes, & terram depresso, quia non nisi terrena pabula & gramina cogitant, amant & sectantur, iuxta illud Nasonis in Metamor. lib. 1.

Pronaque cum spectent animalia cætera terram,
Os homini sublime dedit, cælumque tueri
Iussit, & erectos ad sidera tollere vultus.

Hinc nonnulla animalia, præsertim pisces, habent oculos in ventre (vnde illud apud Horum; *solea oculata*) notantque stultos, *qui terrena sapiunt; quorum Deus venter est.* Philip. 3. 19. qui proinde rectè Dagonistæ vocitentur.

Audi S. Ambros. lib. 6. Hexamer. c. 9. *Ac primum omnium cognoscamus, humani corporis fabricam instar esse mundi: siquidem caput supra reliquos artus nostri corporis cernimus eminere, præstantissimumque esse omnium,*

omnium, tanquam inter elementa cælum, tanquam arcem inter reliqua vrbis mœnia. In arce autem hac regalem quandam habitare sapientiam, secundùm propheticum dictum; quia oculi sapientis in capite eius: hanc

Oculorum elogium.

esse cæteris tutiorem, ex illa omnibus membris vigorem prouidentiamque deferri. Quid enim robur & validitas lacertorum proficiat, quid velocitas pedum, nisi capitis velut principis sui, imperialis quædam adminiculetur potestas? Ex hoc enim aut destituuntur vniuersa, aut omnia fulciuntur. Quid agat fortitudo, nisi oculo duce vtatur in prælium? Quid fuga, si desit obtutus? Carcer est totum corpus, tenebroso inhorrens situ, nisi oculorum illuminetur aspectu. Tu oculos comparas soli & lunæ. Quod ergo sol & luna in cælo, hoc sunt oculi in homine. Sol & luna duo mundi lumina. Oculi autem quædam in carne fidesa fulgent desuper, & inferiora claro illustrant lumine, nec patiuntur nocte quibusdam nos tenebris implicari: speculatores quidam nostri die ac nocte excubant. Nam & ex sopore membris cæteris citius excitantur, & vigilantes circumspectant omnia: vicinorres enim sunt cerebro, vnde omnis manat visus videndi. Et nonnullis interiectis: *Caput itaque oculis explorat omnia, auribus occulta rimatur, cognoscit abscondita, audit quid alijs agatur in terris.* Vide eundem lib. de Arca & Noe.

Hac de causa in baptismo inungitur caput baptisati. Audi S. Ambrosium tract. 2. de Sacram. & habetur de consecrat. distinct. 4. can. 88. *Accepisti mysterium, hoc est vnguentum super caput. Quare super caput? quia sapientis sensus in capite eius.*

Tropol.

Tropol. Caiet. *Sapientis oculi*, ait, *sunt in capite*, id est iugiter caput reflexè velut in speculo intuentur, eo quod sapiens primùm noscat seipsum, omnesq; mentis suæ cogitationes & intentiones exactè discutiat, itaque omnia in luce operetur. Huc facit vetus adagium: *Oculus in pectus*, q.d. Inspice teipsum

Sic demum qui sis, quantus, qua sorte videbis,
Et pede prudenter te metiere tuo.

Rursum q.d. Sapiens ex oculis & capite dignoscitur, iuxta illud c. 8. v. 1. *Sapientia hominis lucet in vultu eius.* Et Prouerb. 17. 24. *In facie prudentis lucet sapientia, oculi stultorum in finibus terræ.*

Insuper oculi Sapientis, id est Principis (hic enim præ cæteris pollere debet sapientia, qua subditos omnes sapienter regat) sunt in capite eius: quia Princeps, qualis erat Salomon, vti capite, id est dignitate & auctoritate, sic & oculis, id est vigilantia & circumspectione cæteris eminere debet, vt ex alto regni sui throno omnes sibi subditos circumlustret, ab eisque omnia noxia arceat & profutura procuret. Hinc Ægyptij, Dei Hieroglyphicum dabant, *oculum in baculo*, oculo Dei prouidentiam, baculo potentiam denotantes. Vnde illud: *Oculus in sceptro*, id est vigilantia sit in Rege & Principe. Ita S. Ambros. in Psal. 1. pro *oculi* legens *sensus*: *Sensus*, inquit, *Sapientis in capite eius; Quod referri potest etiam ad Ecclesiæ præeminentes.* Idem Exhort. ad Virginit. *Oculi hominis in capite eius, id est* inquit, sapientiæ tuæ sensus. Oculi enim typus sunt sapientiæ & sensus.

Alleg.

Alleg. S. Hieron. Olymp. Salonius, Hugo, & alij per caput accipiunt Christum, in quem iugiter oculi mentis nostræ intendant oportet, vt ab eo sapientiam discamus & hauriamus: *Qui in perfectum virum peruenerit*, ait S. Hieron. *& meruerit vt caput ipsius Christus sit, oculos suos semper habebit ad Christum, & eos in sublime eleuans nunquam de inferioribus cogitabit.* Et S. Gregor. 17. Moral. c. 5. *Oculi Sapientis*, inquit, *in capite eius, quia videlicet Sapiens quisque illum tota intentione considerat, cuius se membrum esse per fidem pensat.* Et lib. 20. 4. *Oculi*, ait, *Sapientis in capite eius sunt, dum redemptoris sui semper opera, quæ imitari debeat, contemplatur.* Et vt idem ait Hom. 2. in Ezec. *Cum omnis nostra intentio in eum se erigit, ne si vias lucis aspicere oculus mentis neglexerit, statim clausus in tenebris erroris cadat.* Hinc ait Psaltes Psal. 118. *In mandatis tuis exercebor, & considerabo vias tuas.*

Anagog.

Anagog. Oculi spiritales eorum qui vacant vitæ contemplatiuæ sunt in capite, id est in parte superiori animæ, quæ mens & spiritus dicitur; Extaticorum verò sunt in ipso apice mentis, quò ad Deum euolant, in eumque se mergunt, vt videantur deificari, vnusque cum eo spiritus fieri; quia per ænigma vident Deum, in eoque futuræ felicitatis gaudia prælibant. Ita Lyran. quin & S. Hieron. in cap. 51. Isaiæ, & in c. 2. Daniel.

Et didici quod vnus vtriusque esset interitus.] Pro interitus Hebr. est מקרה *micre*, id est occursus, accidens, casus, euentus vt vertunt Septuag. Syrus, Chald. Vatab. Pagnin. per quem S. August. lib. 20. Ciuit. c. 3. accipit *ea mala, quæ bonis & malis videmus esse communia.* Olympiod. verò accipit tam bona quam mala, q. d. indifferenter sapienti & stulto, id est probo & improbo obuenit morbus æquè ac sanitas, opes æquè ac inopia, honor æquè ac contemptus, ac præsertim vita æquè ac mors. Hinc noster aptè vertit *interitus*, nullus enim euentus ita communis est omnibus, qui certò singulis obuenit, tam pijs quam impijs, ac mors, iuxta illud Horatij:

Pallida mors æquo pede pulsat pauperum tabernas,
Regumque turres.

Mors ergo est *micre*, id est communis omnium, nomine prorsus excepto, casus & occasus. Rursus mors est *micre*, id est occursus; occurrit enim non cogitantibus & non expectantibus, occupat incautos, intercurrit negotijs, delitijs & prosperitatibus hominum, vt cum in medijs versantur opibus, honoribus & gloria, mors eis ex latere obijcet, hæcque omnia in momento succidat, ipsosque exaltantes interimat.

Multi censent Salomonem hoc dicere non ex sua, sed ex aliorum, qui animæ immortalitatem negant persona, *vt repræsentet*, ait Nyssen. *obiectiones eorum, qui ad hanc vitam sunt pusilli & abiecti animi, & qui ex virtute nihil credunt lucri accidere, quoniam in eundem finem vtrisque vita desinit.* Sic & Thaumaturgus, Olympiod. Hugo Victor. Lyran. & alij. Verùm nil est quod cogat hoc dicere, imò sequentia & antecedentia indicant hic Salomonem ex se suaque mente loqui.

Sensus ergo est, q.d. Suggessit mihi mens vestigare, quid intersit inter sapientiam & insipientiam, ac deprehendi sapientiam quoad animam quidem, tantum superare stultitiam, quantum lux superat tenebras; in eo tamen pares reperi, q'ød quoad corpus, vtrisque, scilicet sapientibus & insipientibus, eadem sors & mors obueniat; atque ex eo tam sapientiæ, quàm stultitiæ suam quoque inesse vanitatem, id est fugacitatem & interitum, quo euanescat, comperi. Omnia enim hæc eò spectant, vt ostendat omnibus in rebus, quæ sub sole in terra sunt, se inuenisse vanitatem, vt inde concludat veritatem ambienti, mentem figendam esse in Deo & cœlo, in quo nulla est vanitas, sed vera stabilitas & stabilis æternitas.

Vers. 15.

Et dixi in corde meo: Si vnus & stulti & meus occasus erit, quid mihi prodest quod maiorem sapientiæ dedi operam? Quid mihi prodest, scilicet ad hanc vi-

ram progandam in terra, cum sapientia mihi vitam hanc conseruare, eamque à morte præseruare nequeat; sed sapiens æquè ac stultus, id est probus æquè ac improbus, legem mortis omnibus communem & fatalem subire debeat: nam in altera multum proderit sapientiæ, id est virtutis studium, vtpote quæ sapienti æternam felicitatem & gloriam conciliabit, cum stultitia, id est impietas & scelera, impio parient gehennam & mortem æternam. Abstrahit ergo hic Salomon à futuro piorum & impiorum post hanc vitam statu, & tantum præsentem huius vitæ spectat, vti solent facere Philosophi & Physici, quia loquitur rudi sæculo & rudibus Iudæis. Vnde signanter addit v. sequen. *sub sole*, q.d. Omnia sub sole sunt vana: Si ergo quæris veritatem veramque felicitatem, quære eam supra solem, apud Deum in cælo Empyreo. Toto enim hoc libro ostendit omnia terrena esse vana, id est morte finiri & euanescere, cælestia verò esse vera, id est durare, firmari, æternare.

Alij censent Salomonem, hæc dicere ex mente stultorum, id est impiorum, qui præsentibus inhiant, futura non curant, nec credunt aut sperant: quibus fauët septuag. qui pro יתר *iother*, id est *maiorem*, vertũt *abundanter & in abundantia*. Vnde sic ex eis legit S. Hieron. *Vt quid Sapiens factus sum ego? Tunc abundanter locutus sum ego in corde meo, quoniam insipiens loquitur ex abundantia*, (id est ex superfluente in ipso stultitia, ait Olympiod. Nam *garrulitatis fluenta tanquam ex fonte erumpunt stultitia*, ait S. Gregor.) *quoniam hoc quoque vanitas*. Et Syrus Septuag. more suo assectans: *Locutus sum, ait, in corde meo, quod hoc etiam vanitas sit, quia stultus multo magis loquitur.* Arabicus: *Quando locutus sum in corde meo præstantiam eius, quoniam stultus ex præstantia cordis sui loquitur.*

Verùm τὸ *stultus* non est in Hebræo. Quocirca nostra Vulgata versio, eiusque interpretatio paulò ante recensita, verior & germanior est.

Denique Chald. Thesin ad hypothesin deducens, per stultum accipit Saul, per sapientiam veò ipsum Salomonem; vnde vertit *Et dixi in corde meo, sicut euenit Sauli Regi, qui declinauit in stultitia sua, & non custodiuit mandatum, quod ei præceptum fuit super Amalec, & ablatum fuit ab eo regnum, mihi quoque veniet: & ad quid sapientior fui ego illo? Et locutus sum in corde meo, quod etiam hoc est vanitas, & nihil est nisi per sententiam verbi Domini.*

Vers. 16 *Locutusque cum mente mea, animaduerti quod hoc quoque esset vanitas.* q.d. Atque ita mecum in corde meo ratiocinans & disputans, definiui quod etiam hoc esset vanitas, nempe in sapientia propter seipsam velle quiescere, & nolle ad finem vlteriorem, puta ad vitam æternam tendere, ad quem perducere debet sapientia. Hæc enim est lux & dux ad vitam ingem & beatam. Ita Titelm. & alij.

Aliter Septuag. qui hæc ad stultum referunt. Vnde eos secuti S. Hieron. Thaumaturgus, Olympiod. Albinus & alij censent hic esse correctionem. Salomonem enim corrigere stultorum sententiam v. præcedenti recensitam, q.d. Sulti ex eo quod idem interitus, eademque mors obtingat sapienti quæ stulto, inferunt: ergo nil prodest studere sapientiæ & virtuti. At ego hoc eorum iudicium vanitatem, id est vanum & stultum esse pronuncio.

Vers. 17. *Non enim erit memoria sapientis similiter vt stulti in perpetuum, & futura tempora obliuione cuncta pariter operient: moritur doctus similiter vt indoctus.* S. Hieron. Thaumaturgus, Olympiod. Albinus, & Hugo Victor. secuti Septuag. Putant hîc notari discrimen sapientis & stulti, siue pij & impij, quod sapientis memoria duret in perpetuum, stulti verò non sit illi similis, sed dissimilis, eo quod cum hac vita euanescat. Itaque negationem *non* referunt ad τὸ *similiter*. q.d. *Non erit similiter*, id est similis memoria sapientis & stulti in perpetuum, id est in futuro æternitatis sæculo, quod omnia præsentia tempora obliuione operiet & sepeliet: quare non moritur doctus similiter vt indoctus; negationem enim *non* per Hebraismum ex initio versus hic repetendam censent, q.d. in futuro sæculo dissimilis erit memoria sapientis & stulti, id est probi & improbi, quia tunc florebit memoria sapientis, stulti verò obliuioni æternæ tradetur. Vnde Chal. vertit: *Non est memoria in sæculo venturo prudentibus cum stultis: & simul atque homo è viuis decedit, & ea quæ temporibus suis acciderunt, & quæ post eum euenient, omnino obliuione conteruntur. Quare igitur existimabunt homines eundem iustorum & sceleratorum euentum esse?* Sic pariter vltima hæc verba per interrogationem efferunt S. Hieron. in Comment. Olympiod. Arabicus, Vatab. & alij, cum ex aduerso vulgata Latina ea assertiuè legat, dicatque: *Moritur doctus similiter vt indoctus*; quæ lectio Hebræo conformior, ideoque verior est.

Vulgatæ ergo sensus planus est, q.d. Esto sapientia natura sua præstet stultitiæ, hoc est virtus vitio, quantum lux præstat tenebris, tamen in hoc pares sunt, quod vtramque succidat mors: adeo enim sapientia vitam conseruare nequit, vt nec memoriam possit. Tempus enim omni homini sicut vitam, sic & memoriam tollit, eamque obliuione sepelit. Quare moritur sapiens æquè ac insipiens, ac post mortem memoria vtriusque illicò obliuioni traditur & euanescit. Vtrique ergo sua hæc inest deploranda vanitas, imò subinde stulti, id est improbi longiorem habent memoriam, maioremque famam, quàm sapientes, id est probi, vti habuit Pharao, Nabuchodonosor, Alexander, cæterique Gentilium Tyranni: ex quo viri cordati rectè colligunt, post hanc vitam superesse iudicium, vitamque alteram, in qua à iusto iudice Deo probis præmia pro meritis, improbis supplicia reddentur. Hoc enim exigit Dei prouidentia & iustitia. Licet ergo ea sit dignitas Dei tantaque eius in nos merita, vt etiamsi nulla probis præmia, nec improbis supplicia decreuisset; à quouis tamen omni amore, obedientia & cultu colendus foret: virtutis etiam tanta sit honestas & decor, vt per se expetenda & ambienda sit, nulla quoque proposita pœna vel præmio, imò etiamsi nulla superesset homini altera vita, sed anima cum corpore interiret; qua ratione S. Bonauentura diabolo suggerenti, ipsum esse reprobum, ac proinde suadenti vt captaret huius vitæ voluptates, cum à futuris à Deo foret exclusus, respondit: *Si non datur frui Deo & virtute post hanc vitam, fruamur eo in præsenti*: tam enim vera & solida eius sunt gaudia, vt omnes mundi & carnis deliciæ cum eis non sint conferendæ: pax enim serenitas & lætitia bonæ conscientiæ, quam parit virtus, superat omnes mundi voluptates: his tamen non obstantibus, magna sapientiæ & virtuti hæc annexa est vanitas & miseria, quod morte succidatur & finiatur. Vnde nisi speraret aliam vitam beatam & æternam, valdè foret ærumnosa, paucique eius labores & dolores, vtpote præmio carentes, capesserent. Quocirca ait Apost. 1. Corinth. 15. v. 19. *Si in hac vita tantùm sperantes in Christo sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus*; quia

sine

sine spe & fructu studemus mortificationi carnis, eiusque voluptates abdicamus, quibus cæteri indulgent.

Nota hæc omnia accipienda esse de vita & memoria præsenti apud homines, quam pari fine in morte terminant sapiens & stultus, probus & improbus, non verò de futura apud Deum. In illa enim erunt impares & dissimillimi probus & improbus. Nam *pretiosa* apud Dominum *mors sanctorum eius*. Psalm. 115. Ex aduerso *mors peccatorum pessima*. Psalm. 33. Similiter: *In memoria æterna erit iustus*. Psal. 111. Rursum: *Iusti autem in perpetuum viuent, & apud Dominum est merces eorum, & cogitatio eorum apud Altissimum*. Sapien. 5. Ex aduerso de impijs dicitur Psal. 87. 6. *Quorum non es memor amplius, & ipsi de manu tua repulsi sunt*. Et Psal. 48. *Sicut oues in inferno positi sunt, mors depascet eos*. Infernus etiam vocatur ᾅδης, id est obliuio, & terra obliuionis. Psal. 87. 13. eo quòd damnati qui in eo degunt reiecti, despecti & velut obliuioni æternæ traditi sunt. Hinc Poëtæ fabulantur Lethen esse fluuium apud inferos, cuius latices si quis gustauerit, omnium rerum obliuiscitur de quo Lucanus lib. 9.

Quam iuxta Lethes tacitus perlabitur amnis,
Infernis (vt fama) trahens obliuia venis.

Similia habet Virgil. 6. Æneid. & Ouidius lib. 1. Tristium Elegia 7. Quin & Varro ac Festus lethum, id est mortem deriuant à Græco λήθη, id est obliuio, quam affert mors; licet Priscianus deriuet à prisco verbo *leo*, id est deleo, quoniam mors omnia delet. Hinc & antiqua apud S. Hieron. versio hoc loco sic habet: *Eo quod ecce diebus qui superuenient vniuersa obliuio operiet*: quod Olympiod. sic explicat, q.d. In venturo sæculo quæcumque in hac vita nobis occurrerint, siue infirmitas, siue sanitas, siue diuitiæ, siue paupertas in obliuionem ibunt.

VERS. 17 *Et idcirco tæduit me vitæ meæ videntem mala* (misera, ærumnosa, caduca, quæ in morte finem accipiant) *vniuersa esse sub sole, & cuncta vanitatem & afflictionem spiritus*. Hebr. *Et odiui vitam, quod malum esset super me opus, quod factum est sub sole: quia omnia vanitas, & רעות reut, id est malitia, siue afflictio spiritus*, vt vertit Arabicus. Septuag. vertunt προαίρεσις, id est *electio* vel præsumptio spiritus. Chal. *Contritio spiritus*, vel vt Costus vertit, *Ægritudo animi*. Syrus: *Perturbatio spiritus*. Pagnin. *Cogitatio spiritus*. S. Hieron. *Pastio venti*. Caietan. *Fractio spiritus*. Campensis, *Cruciatus animi*. Alij, *Irritamentum vel defatigatio spiritus*. Alij: *Molestia animi*. Vide dicta v. 15. & c. 1. v. 14.

Hoc tædium vitæ sentiunt sapientes quoque & sancti, tum ob vitæ labores, molestias & dolores, tum ob eius breuitatem & finem, quòd scilicet omnia eius bona finiantur in morte, tum ob eius cupiditates, tentationes & pericula peccati ac damnationis, quæ crebrò suggerit; tum in perfectis ob desiderium fruendi Deo, quem tantoperè diligunt, eumq; intentissimè semper amandi & laudandi. Vnde hoc tædium sentiebat S. Paulus dicens: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius?* Rom. 7. Et: *Coarctor autem è duobus: desiderium habens dissolui & esse cum Christo*. Philip. 2. v. 23. Vide ibi dicta. Idem huius vitę tædium, & migrationis ad meliorem desiderium habuit S. Iob. c. 10. 1. Ionas c. 4. 8. Rebecca Genes. 27. 46. Elias 3. Reg. 19. 4. Dauid Psal. 141. 8. Ieremias c. 20. 14. S. Augustinus obsessa à Vvandalis sua Hippone; quin & Christus imminente passione. Marci 14. 33. Vide S. Cyprian. de mortalitate, & S. Ambros. lib. de bono mortis.

Porrò alij aliam huius tædij Sapientis causam afferunt, scilicet quod videat stultorum stultitiam, id est impietatem & scelera, ob quæ dolet & ingemiscit. Vnde Chald. vertit: *Odi certè improbam vitam degentes. Neque enim nisi grauatè ferre possum nefaria illa facinora, quorum homines hoc in orbe sunt perquam studiosi*. Et Symmachus: *Malum mihi visum est opus, quod fit sub sole. Malum enim opus* (inquit Olympiod.) laboriosam vitam peccatorum hominum intelligit. Nyssen. & Thaumaturgus referunt ad ipsius exactæ vitæ labores & studia vanitatis: *Vitam* (inquit) *omnem meam execrari cæpi, quam in rebus vanis traduxeram, atque consumpseram terrenis laboribus intabescens; etenim omnia mihi magna cum molestia elaborata sunt*.

Rursus detestatus sum omnem industriam meam, qua sub sole studiosissimè laboraui, habiturus hæredem post me. VERS. 18.

Quem ignoro, vtrum sapiens an stultus futurus sit: & dominabitur in laboribus meis, quibus desudaui & sollicitus fui. Et est quicquam tam vanum? VERS. 19.
Hebr. *Odiui etiam ego omnem laborem meum, quem laboraui sub sole, eo quod dimittam illum homini, qui venturus est post me. Et quis scit vtrum sapiens sit an stultus, qui dominaturus est in omni labore meo, quo laboraui, & in quo sapui sub sole?* id est quem sapienter obiui sub sole, quo sapienter opes paraui. Interpres Nysseni, *quem mea industria excogitaui*. Alius per Antiphrasin vertit: *Quo desipui vel quo deceptus sum*. Chald. *Et obstupui in corde meo, & dixi hoc etiam vanitas*. Ita & Septuag. nisi quod pro *qui dominaturus est*, vertant dubitanter *vtrum dominaturus sit*. Sic & Arabicus. Alius vertit: *An in libidinibus versaturus sit*, siue an pro libito & libidine dominaturus sit, vsurusque & abusurus opibus meis. Septuag. vertunt ἐξουσιάσει, id est *auctoritatem & principatum exercebit*. Interpres Nysseni: *Imperabit*. Complut. *Licentiosus erit*. Alij: *Potestatem habebit*. Campensis: *Accipiet omnia mea*. Hebr. est verbum שלט *scalat*, id est ad libitum pleno iure dominari. Vnde *Sultan* siue *Soldanus*, est Rex vel Imperator absolutus, qualis est Turca. *Odiui*, id est tæduit me, vti vertit Noster v. 17. nauseaui, abhorrui, detestatus sum.

Transit ad vanitatem studij ditandi filios & hęredes, quod magnam hominum partem detinet & occupat; transit autem accommodè & oportunè. Cum enim initio capitis recensuisset vanitates opum, hortorum, deliciarum, &c. ab ijs transit ad Sapientiam, in qua licet cæteris præstantiore hanc vanitatem se reperisse asserit, quod sapiens æquè moriatur ac stultus; nunc ne quis occurrat & dicat, etsi Sapiens moriatur, relinquit tamen post se filios & hæredes, in quibus superfit eius nomen & fama, adeoque in quibus quasi in viua sui imagine superstes sit & viuat; respondet, magnam & multiplicem in quærendo ditandoque hærede esse vanitatem.

Prima est, quòd hac in re ingens sit vti cupiditas homini innata, sic & sollicitudo ac assiduus labor & dolor, adeóque tota vita insumatur in coaceruandis opibus, quibus coaceruans non fruitur, imo paulò post in morte eas deserere cogitur, ac inops reuerti in terram, è qua inops processit, iuxta illud: *Nudus in hunc mundum veni, nudus reuertar ad sepulchrum*. Et illud Apostoli: *Nihil enim intulimus in hunc mundum, haud dubium* — Cura hæredes ditandi est vanitas. 1

quod nec auferre quid possumus. 1. Timoth. 6. 7. Vnde Saladinus, qui magnis laboribus & prælijs conquisierat regnum Syriæ & Ægypti, moriens iussit linteum, cui cadauer suum inuoluendum erat, in hasta erectum per castra circumferri, ac præconem per vias & compita proclamare: *Saladinus Asiæ Imperator, moriens nihil aliud ex tantis opibus secum auferet.* Ita Blondus Decade 6. lib. 6. Talis ergo defraudat suum genium, vt alterius fauces hiantes impleat. Verè Seneca Epist. 14. *De incremento,* inquit, *cogitat; oblitus est vsus; fit ex Domino procurator.* Quocirca Plutar. in Moral. eos comparat canalibus, qui aquam non sibi sed alijs seruant; *vt hi quoque alijs,* inquit, *ij alijs seruent instar figlinorum canalium, qui nihil in se retinent aquæ, sed vnusquisque proximo à se eam tradit, donec extrinsecus Sycophanta aliquis aut Tyrannus fracto tubulo, alio derivet auertatque diuitias.*

2 Secunda, quòd ea relicturus sit alteri, & nesciat cui, an filio, an extero. Sæpe enim desunt filij, aut si sint, bonis paternis priuantur, iuxta illud: *Thesaurizat, & ignorabit cui congregabit ea.* Psal. 38. 7. Et: *stulte hac nocte animam tuam repetunt à te: quæ autem parasti cuius erunt?* Lucæ 12. 20. Sic Roboam opes sibi à patre Salomone relictas, ac regnum decem tribuum amisit. 3. Reg. 12. 20. Insuper Sesac Rex Ægypti anno quinto post mortem Salomonis, diripuit eius thesauros. Vnde Sanctus Antonius apud Sanctum Athanasium citans hunc locum (licèt paulò aliter translatum) sic suos adhortatur ad veritatis virtutisque studium: *Ad summum illud perspicere debemus, quod etsi nostras velimus retentare diuitias, cum lege mortis ab ipsis diuellamur inuiti, vt in libro Ecclesiastæ scriptum est: quia nescit homo, quid sit post eum in labore suo. Cur ergo non facimus de necessitate virtutem? cur non ad lucranda regna cælestia vltrò relinquimus, quod lucis istius fine perdendum est? Nihil eorum cura sit Christianis, quæ secum auferre non possunt; illud potius debemus expetere, quod nos ducat ad cælum: sapientiam scilicet, castitatem, iustitiam, virtutem, sensum peruigilem, pauperum curam, fidem in Christo robustam, animum iræ victorem, hospitalitatem. Hæc sectantes mansionem nobis in terra quietorum, secundum Euangelium præparabimus.*

3 Tertia, quod nesciat an hæres, esto sit filius, cui opes tanta cura (ac subinde per fas & nefas, cum certo animæ suæ damnationisque periculo) coaceruat, sit futurus sapiens, an stultus, gratus an ingratus, custos, an prodigus; sæpe enim filij lautè & luxuriosè viuendo, illicò dilapidant opes à parentibus tot annis, tantis laboribus partas. Idem faciunt Nepotes, qui bona sibi à patruis, eò quod filijs careant relicta atque magna sollicitudine coaceruata, aleis, symposijs, nugis & pompis, prodigunt, aut in meretrices effundunt. Qua re quid vanius est? videtur Salomon præsagijsse stultitiam Roboam filij sui, imò eius initia certaque inditia in ipso notasse: Iam enim grandis natu, adeoque quadragenarius successit patri in regno. Vnde Chald. vertit: *Et odi labores, qui me in hac vita sub sole versarunt: quod enim relinquetur Roboam filio meo, qui mihi in regnum succedet, insurgens Ieroboam seruus eius decem tribus de manu illius auferet, & cum eo in societatem regni veniet.* Hinc Ecclesi. cap. 47. 27. de Salomone ait: *Et dereliquit post se de semine suo gentis stultitiam, & imminutum à prudentia Roboam, qui auertit gentem consilio suo.* Sic sæpe filios à parentum sapientia & virtute degenerare experimur, adeoque commune ferè est vt sapientum filij minus cæteris sapiant, imò desipiant. Vnde illud: *Heroum filij noxæ.* Cuius rei causas physicas & ethicas recensui. Ecclesi. 30. vers. 13.

Quartà, quod hæres sæpe ignotus, ingratus, stultus & prodigus *dominabitur in laboribus, quibus desudaui*; vt scilicet ego fuerim opum mearum seruus, ille sit dominus: ego in laboribus vt eas congererem desudauerim, ille ijs voluptuariè dominetur & triumphet. Quocirca Sapienter Olympiod. *Melius est,* inquit, *per seipsos, dum sumus in hac vita, dispensare diuitias nostras in pauperum & egenorum necessitates, vt thesaurum indeficientem in cælis nobis comparemus, quàm alios in eorum hæreditatem transmittere, qualescumque demum eos fore contingat.* Et S. Chrysost. hom. 9. de Pœnit. *Cupis,* ait, *hæreditatem bonam filijs relinquere? eleemosynam relinque.* Et S. Cyprian. tract. de oper. & eleemosyna, longiusculè ante finem, loquens de vidua quæ filiis postpositis farinam quam habebat, in pane dedit Eliæ. 3. Reg. 17. ideoque ab eodem farinæ & olei multiplicationem accipere meruit: *Nec filijs,* ait, *abstulit mater quod Eliæ dedit, sed magis contulit filijs, quod benignè & piè fecit.* Obijcit deinde sibi: *sed enim multi sunt in domo liberi, & retardat te numerositas filiorum, quominus largiter bonis operibus insistas*; ac respondet: *atqui in hoc ipso operari amplius debes, quo multorum pignorum pater es. Plures sunt, pro quibus Dominum depreceris: multorum delicta redimenda sunt, multorum purganda conscientiæ, multorum animæ liberandæ.* Et post nonnulla: *Si ergo verè filios tuos diligis, si eis exhibes plenam & paternam dulcedinem charitatis, operari magis debes, vt filios tuos Deo iusta operatione commendes. Nec eum liberis tuis cogites patrem, qui & temporarius & infirmus est: sed illum pares, qui æternus & firmus filiorum spiritualium pater est. Illi assigna facultates tuas, quas hæredibus seruas: ille sit liberis tuis tutor, ille curator, ille contra omnes iniurias sæculares diuina maiestate protector. Patrimonium Deo creditum nec respublica eripit, nec fiscus inuadit, nec calumnia aliqua forensis euertit. In tuto hæreditas ponitur, quæ Deo custode seruatur. Hoc est charis pignoribus in posterum prouidere, hoc est futuris hæredibus, paterna pietate consulere, secundum fidem Scripturæ Sanctæ dicentis: Iunior fui & senui, & non vidi iustum derelictum, neque semen eius egens pane. Tota die misretur & fænerat, & semen eius in benedictione est.* Et iterum: *Qui conuersatur sine vituperatione in iustitia, beatos post se filios relinquit.* Prouerb. 20. 4

Mysticè, S. Hieron. & ex eo Albinus (licèt ipsi hunc sensum vt literalem afferant) hæc exponunt de labore spiritali, quo diebus ac noctibus vir Sapiens in Scripturis laborat vt componat libros, vt memoriam sui posteris derelinquat, & nihilominus in manus stultorum veniant, qui frequenter secundum peruersitatem cordis sui, semina inde hæreseos capiant & alienos labores calumnientur. Probat S. Hieronymus hunc esse magis conuenientem sensum etiam secundùm literam: quia subditur: *Et dominabitur in omni labore meo in quo laboraui, & in quo Sapiens factus sum sub sole: Quæ enim,* inquit, *Sapientia est, terrenas diuitias congregare?* Sed hæc ratio non vrget: Sapientia enim apud Hebræos latè sumitur pro quauis prudentia, solertia, industria, vti superius ostendi

Vnde

VERS. 20 *Vnde cessaui, renunciauitque cor meum vltra laborare sub sole. Renuntiauit*, hoc est nuncium remisit vlteriori labori, valedixit labori, noluit amplius laborare. Sic dicimur renunciare officio, vitæ, amicis, cum illa abdicamus. Vnde Quintil. lib. 10. c.7. *Mea sententia*, inquit, *ciuilibus officijs renunciabit*, id est valedicet. Et renunciare deposito apud Vlpianum, & rerum depositarum curam & custodiam deponere. Hebr. est. *Et conuersus sum ego vt abdicarem corde meo omnem laborem, quo laboraui sub sole.* Symmach. *Circumegi me.* Syrus: *Et conuersus sum vt lenirem essentiam cordis mei de omni labore, quo laboraui sub sole.* Arabicus: *Reuersus sum ad contemnendam in corde meo vniuersitatem laboris mei.* Schol. *Vt recusarem laborem.* Alij: *Vt cohiberem cor meum à labore.* Chald. *Vt facerem desperare cor meum, super omnem laborem quem laboraui ad acquirendum.* Hebr. enim יאש *iaes* in piel significat abdicare animum ab ea re, quam perficere satagebat, ac connotat diffidentiam & desperationem. Vnde נואש *noas* in Niphal passiuè significat obrui malo, vt quis desperet, & à cœptis desistat, quasi malum sit extremum & immedicabile, q. d. actum est, conclamatum, desperatum, deploratum est.

VERS. 21. *Nam cum alius laboret in sapientia & doctrina & sollicitudine, homini otioso quæsita dimittit. Et hoc ergo vanitas & magnum malum.* Nonnulli hæc per Parenthesin intercipiunt hoc modo: *Nam (cum alius laboret in sapientia & doctrina & sollicitudine. Hebr. in rectitudine) homini otioso quæsita dimittit. Et hoc ergo vanitas.* q. d. Vanitas est coaceruare opes hæredi. Nam illas magno labore & cura quæsitas otioso dimittit; cum alius qui sapit, sibi vacet, sibique coaceruet sapientiam doctrinam & rectitudinem, siue iustitiam. Fauent Septuag. qui vertunt: *Quia est homo, quia labor eius est in sapientia & in scientia & in virtute: & homini qui non laborauit in eo, dabit partem suam.* Campensis: *Quicquid sic illi partum est.* Ita Olympiod. Qui Septuag. ita exponit, q. d. *Contempsi laborare circa res vanas, rationibus colligens, quod est alter labor dignus laude, qui stabiles congregat virtutum diuitias. Est autem huiusmodi labor, quem laborat homo, vt acquirat sapientiam, scientiam & fortitudinem. Hunc igitur laborem ego potiorem ducens conuersus sum, vt renunciarem cordi meo in omni labore quem laboraui sub sole, hoc est circa res vanas.* Sic & Thaumaturgus: *Cæterum*, inquit, *vbi eos* (vanos, qui opes coaceruent hæredi incerto) *abiecerimus, tunc perspicuum erit vera hominis bona esse sapientiæ thesauros, & fortitudinis peculium: quod si quis harum cura neglecta, alterius cuiuspiam rei cupiditate incitatur; hic & mala bonis anteponit, & vitium pro benignitate & virtute consectatur.* Sic & Nyssen.

Verùm Latini & Græci Codices omnes æquè ac Hebræi, nullam hic ponunt parenthesin. Quare pergit Salomon multis amplificare vanitatem eorum, qui omne studium collocant in corrogandis opibus hæredi, quem nesciunt qualis futurus sit, sapiens an stultus, probus an improbus. τὸ *nam* significat hic dari causam eius quod præcessit, cur Salomon cessarit laborare, nunciumque remiserit labori, quo dictudus erat hæres; quia scilicet hic labor cum sit negotiosus, otioso & inerti hæredi quæsita relinquit: quare laborans nil habet præter laborem & molestiam, otiosus verò hæres habet omnem laboris fructum, rerumque copiam: quod *vanitas est & malum magnum*: *malum*, id est miseria, indignitas, afflictio magna.

Porrò quod ait: *Cum alius laboret in sapientia & doctrina & sollicitudine*: Per hæc tria accipe tres egregias animæ dotes, quibus parantur opes, non solùm spiritales, sed & corporales. *Sapientia* enim notat rerum cælestium & diuinarum studium, Deique religionem & cultum, qui à Deo meretur & impetrat omnia corpori necessaria, iuxta illud Christi promissum: *Quærite primùm regnum Dei, & hæc omnia adijcientur vobis.* Math. 6. Per *doctrinam* accipe prudentiam humanam, quæ prudenter dirigit negotia & actiones omnes, quo fit vt feliciter succedant pariantque copiosos fructuum, opumque prouentus. Per *sollicitudinem* accipe sedulitatem, diligentiam, industriam, quæ mirè valet ad opes augendas. Pro *sollicitudinem* Hebr. est כשרון *kisron*, id est rectitudinem, congruentiam in rebus conuenienter agendis, industriam. Septuag. vertunt ἀνδρείαν, id est *virtutem in qua vis fortis est, fortitudinem.* Arabicus vertit, *vigorem.* Scoliast. *vigorem.* Syrus: *prosperitatem.* Interpres Nysseni, *Excelsi animi virtutem.* Thaumaturgus; *fortitudinis peculium, vel adeptionem.* Chald. *iustitiam.* Campensis, *frugalitatem.* Hisce omnibus enim parantur, vel partæ augentur opes. Hæc omnia augent rei vanitatem. Primò enim vanum & malum, id est miserum est opes, quas tanta sapientia, prudentia, virtute parasti relinquere homini otioso & inerti, qui nihil in eis laborauit, vt habent Hebræa. Vanitas ditare hæredes. 1

Secundò, vanum & miserum est, ait Sanctus Hieronymus; *quod sudor mortui deliciæ sunt viuentis*, præsertim cum hæres viuens opibus virtute defuncti partis, abutitur ad luxum & vitia, vti fecit filius prodigus. Lucæ 15. 13. ac faciunt nepotes, id est prodigi: quia enim nepotes sæpe patruorum vel auorum patrimonia prodigunt per gulam & luxuriam, hinc *prodigi* vocantur nepotes. Similiter mysticè, posteri sæpe magistrorum suorum scripta vel opera contemnunt, imò vituperant, carpunt, perdunt. Causam dat Hugo Victor. *Quia subsequentium negligentia hoc paratum in vsu assumere respuit, quod priorum sagax diligentia non sine grandi labore & cura acquisiuit.* Præclarè S. Chrysost. apud Anton. in Melissa p.1. c. 35. *Inexplebilitas*, ait, *admodum violenta est, & auaritia præpotens; rapaces vitam hominum perturbant, & huius quidem rapinæ sunt, delitiæ autem aliorum: in ipsum cadit execratio, fruitio in alios: aduersus ipsum eduntur suspiria, abundantia contingit alijs: aduersus ipsum funduntur lachrymæ, ab alijs vsurpantur pecuniæ: ipse apud inferos punitur, & alij sæpenumero in ipsius diuitijs voluptuantes cantillant.* 2 Gnomæ.

Sapienter Demochares: *Non diues*, inquit, *sed diuitijs vtens beatus est.* Et Democritus: *Multi diuitum sunt procuratores, non Domini, diuitiarum.* Ita Maxim. serm. 12.

3 Tertiò, quòd auari opes suas sæpe non filijs, sed exteris hæredibus, imò hostibus relinquant. Vnde Chald. vertit: *Hominem enim inuenias, cuius summum in sapientia cognitionéque rerum & iustitia est studium: is absque liberis ex hac vita migrans, cui non vigilauerit, sua tanquam illius partem derelinquet. Nunquid & hoc vanitas & insigne malum?* Nam vt rectè ait Saluian. initio. lib. 4. de Gubernat. Dei: *Quid est dignitas in indigno, nisi ornamentum in luto?*

Præclarè S. Ambros. lib. de Naboth c. 4. hanc va-

nitatem auarorum exaggerans: *A vobis igitur*, inquit, *prius pœnam exigitis, quàm pauperibus erogetis. Vos igitur vestro affectu luitis misera paupertatis ærumnas, & pauperes quidem non habent quo vtantur; vos autem nec ipsi vtimini, nec alios vti sinitis: eruitis aurum de metallis venis, sed rursum absconditis. Quantorum vitas in illo infoditis auro? Cur illa seruantur, cum legeritis de auaro diuite: Thesauros condit, & ignorat cui congregat eos? Hæres otiosus expectat, hæres fastidiosus increpat quod serò moriamini. Odit incrementa hæreditatis suæ, ad damna festinat. Quid igitur miserius, quando nec apud illum cui laboratis, gratias derelinquitis? Propter illum totis mœstam diebus toleratis famem, quotidiana mensa vestra damna metuentes: propter illum diurna aggeratis ieiunia.*

Quartò, quod auari pauperes, & in eis Christum debita ex charitate alimonia defraudent. Pathetice Saluian. lib. 4. ad Eccles. Cathol. *Omnis*, inquit, *egestuosus pro se tantum & in se eget: Solus tantummodo Christus est, qui in omnium pauperum*

Antitheses Christi & auari.

vniuersitate mendicet. Et cum hæc ita sint, quid ais ô homo, qui Christianum te esse dicis, cum Christum egere videas, vt facultates tuas in quibuscumque non indigentibus derelinquis? Christus pauper est, & tu opes diuitum cumulas. Christus esurit, & tu delitias affluentibus paras. Christus etiam aquam sibi deesse quæritur, & à te apotheca ebriosorum vino replentur. Christus rerum omnium egestate conficitur, & à te luxuriosis copiæ congregantur. Christus tibi pro muneribus à te datis præmia sempiterna promittit, & tu nil præstaturis cuncta largiris. Christus tibi & pro bonis bona immortalia, & pro malis mala æterna proponit: & tu nec bonis cælestibus flecteris, nec malis perennibus commoueris: & credere te Domino tuo dicis, cuius nec remunerationem desideras, nec iracundiam contremiscis? Non credis igitur, sicut iam diximus libro superiore, non credis, &c.

Quid enim proderit homini de vniuerso labore suo,
VERS. 22 *& afflictione spiritus, qua sub sole cruciatus est.*
Cuncti dies eius doloribus & ærumnis pleni sunt,
VERS. 23. *nec per noctem mente requiescit. Et hoc nonne vanitas est?* Campens. *Et hoc stultum est.* Hebr. *Nam quid est homini in omni labore & malitia cordis sui, quo ipse laborat sub sole? Quia cuncti dies sui in doloribus, & indignatio occupatio eius. Et quidem in nocte non dormit cor eius: Et hoc est vanitas?*

Pro *afflictione* Hebr. est רעיון *raion*, id est malitia, hoc est miseria, afflictio. Septuag. vertunt ἐν προαιρέσει, id est *in electione, vel voluntate cordis sui.* Pagnin. *In cogitatione.* Alij, *In molimine, vel defatigatione cordis sui.* q. d. Quo fine, quo fructu auarus tanta & tam multa assiduè molitur, séque defatigat? vtique nullo. Campens. *In animi tormentis, quibus se torquet.* Alij, *in contritione.*

Pro labore Aquila vertit βάσανος, id est tormentum, pœna, cruciatus, supplicium, quæstio, examen. Septuag. ἄλγημα, id est molestia, calamitas, tormentum doloris, mœroris & ægritudinis.

Auarorum vanitas 1.

Pergit exaggerare vanitatem & afflictionem auarorum, qui coaceruant opes hæredi incerto eorumque vsu & fructu genium suum defraudant. His enim omnis labor, ipsæque opes non prosunt, sed valdè obsunt, idque primò, quia talis perpetuò laborat, nec labore suo fruitur; quare tota eius vita est labor & cruciatus, imò laborum & dolorum continuus eculeus: *& cuncti dies eius doloribus pleni sunt.* Quia vt ait Hugo & Bonauent. *Pœnam ma-*

A *gnam habet inquisitio, sed fructum inuentio non habet.* Quare minus genuinè Olympiod. hæc refert ad laborem bonorum æquè ac malorum. *Adueniet*, ait, *homini labor, quem laborat, siue bonus sit siue malus, ab electione consilij, vt in virtutem impensus laudandus sit; si verò in vitium, efficiat dies plenos dolorum & molestiarum.*

Constat enim ex anteced. & sequen. hic tantùm agi de labore malorum & auarorum, non verò bonorum. Præclarè Saluian. lib. 2. contra Auaritiam in auaros, filios ditare satagentes inuehitur: *Quæ*, ait, *insania est ô miserrimi, vt hæredes alios quoscumque faciatis, vos ipsos verò exhæredetis? vt alios relinquatis vel breui diuites, vos ipsos æterna mendicitate damnetis?* Quin & Plutar. in Moral. *Auaritia*, ait, *vel molesta & morosa hera parare cogit, frui prohibet, & concupiscentiam cum excitet,*
B *voluptatem adimit: & planè multa possidens, ac nunquam consequens vt bene sibi sit, refert balneatoris asinum, qui ligna & malleolos identidem adportans, fumo semper & fauilla oppletus in nullam lauacri, caloris, munditiæque partem venit.*

Quocirca Palladius aurum vocauit doloris & curiæ filium, nec ab illo tantum existimat natum, sed nutritum, educatum, fotum, perpetuoque cum illo, cum dolore nimirum ac labore diuites agere vitam affirmauit. Prosper lib. 2. de vita Contemplat. c. 13. *Diuitias*, inquit, *qui habent, sine labore non quærunt, sine difficultate non inueniunt, sine cura non seruant, sine noxia delectatione non possident, sine dolore non perdunt.*

Secundò, quod cuncti dies eius *ærumnis pleni* 2
sunt. Hebr. *Ira occupatio eius.* Chald. *Ira furoris est negotium eius.* Septuag. *Iracundia sunt distentio eius.*
C Syrus: *Furor conuersatio eius.* Alius: *Indignatio negotio eius.* Campens. *Conatus eius tædio plenus.* Interpres Nysseni: *Ira fuit vexatio animi eius.* Arabicus: *Quoniam vniuersitas dierum eius in confusione, plena doloribus & iracundia.*

Multa enim auaro occurrunt, quæ eius iram exacuunt & bilem accendunt, vt famulorum negligentia, sociorum perfidia, opum naufragia hostium rapinæ, incendia, mercium corruptio, pretij decrementum, & mille talia, ob quæ irascitur, excandescit, tumultuatur, furit, sæuit. Omne ergo diuitũ opus & labor non est aliud, quàm animi sui irritatio & excruciatio. O virum insignem in se discruciando & excarnificãdo occupatum. Verè Seneca Epist. 40. *Horum*, inquit, *qui felices vocantur, hilaritas ficta est, aut grauis & suppurata tristitia, & quidem grauior, quia interdum non licet palam esse miseros, sed inter*
D *ærumnas cor ipsum exedentes necesse agere felicem.* Huc facit illud Iuuenalis Satyra 14.

Sed quo diuitias hac per tormenta coactas?
Cùm furor haud dubius, cùm sit manifesta phrenesis,
Vt locuples moriaris egenti viuere fato.

Rursum Seneca Epist. 108. *Desunt*, ait, *inopiæ multa, auaritiæ omnia. In nullum auarus bonus est, in se pessimus.*

Tertiò, quod nec per noctem mente requiescit, 3
quia curæ & sollicitudines ne merces pereant, ne diripiantur, ne vilius vendantur, &c. eum quiescere non sinunt; cum pauper sua tenui sorte contentus per diem lætus viuat, noctu quietus altum dormiat. Igitur auarus per diem torquetur tristitia & ira, eaque multiplici; per noctem verò inquietudine, vigiliis & curis. Thaumaturgus: *Siquidem diu noctuque*, inquit, *semper vrgentibus & corporis & animi laboribus*

laboribus, cor suum perpetuis & euanidis curis lancinat, seque molestis negotijs & enim torquet & discruciat; vel vt alius vertit: *Perpetuis anima curis dinexatur, pectore illi ob absurda negotia ingemiscente & palpitante.* Et S. Cyprian. Epist. ad Donat. *Inter diuitias suas trepidos cogitationis incerta sollicitudo discruciat: Non eibus securo somnusue contingit: suspirat ille in conniuio, & cum epulis marcidum corpus mollior alto sinu condiderit, vigilat in pluma. Exigit pœnas pariter de potentiori sublimitas.*

Nemosius S. August. tractat. 9. in Ioannem. *O homo*, inquit, *qui laboras amando auaritiam, cum labore amatur quod amas; sine labore amatur Deus. Auaritia iussura est labores, pericula, tristitias, tribulationes, & obtemperaturus es. Quo fine? vt habeas quo impleas arcam, & perdas securitatem, securior forte eras antequam haberes, quàm cum habere cœpisti. Ecce quod tibi iussit auaritia. Implesti domum, timentur latrones: acquisiuisti aurum, perdidisti somnum. Deus sine labore cum amatur, acquiritur & tenetur.*

Auaritiæ schema viuum.

Isidor. Pelus. lib. 2. Epist. 233. Auaritiam siue opum cupidinem comparat hydræ, quæ multa capita & inexplebilem habebat ventrem; Briareo gyganti centimano, & Scyllæ omnia cum nauibus sorbenti, ac tandem eam similem esse dicit mulieri amanti & improbæ, *Belluina forma prædita*, inquit, *ignémque spiranti, ac sexcentas viperas crinium loco in capite habenti, perpetuo sibilantes ac mortiferum venenum euomentes, sexcentas item manus vnguibus abundantes, quarum opera & adiumento alios lacerat, alios sagittis impetit, ab alijs pecunias extorquet, ac denique sexcenta ora. Neque enim minatur duntaxat, aut calumnias struit, verum etiam adulatur, ac seruilem in modum alloquitur, & peierat, turpisque quæstus causa innumeras occasiones excogitat.*

Insuper dat eidem oculos acres, asperos, & igneos, aures occlusas ad gemitus pauperum; apodem, id est sine pedibus esse dicit, eo quòd quē semel corripuerit ab eo recedere nequeat, vel nesciat. Vnde concludit: *Ecquis igitur acerrimo huiusmodi & inexplebili furore, atque innumera peccata & maledicta, & dedecora, & intemperantias, ac petulantias nobis constante capiatur? Ecquis animum inducat tum in hac vitatam miserè viuere, vt dies noctisque velut flagris quibusdam laceretur, ne requiem vllam aut somnum sentiat, & in futura suppliciorum atq; cruciatuum initium acciperet? Quid autem initium dico? Hæc enim eos quos cœperit, tyranno quouis acerbius torquet & excruciat, in eos insultans, ac præcipuas partes attingens, ac ne tantillum quidem interquiescere finens; verùm grauiorem ipsis pœnam inferens, quam ij luant, qui ad metalla (quæ atrocissima pœna est) damnati sunt. Nam illis confecto opere somno ac quiete frui licet: his ea somni quoq; portum velut aggesta terra obstruēs, noctu quoque sæua illa & inhumana edicta proponit: hos enim ad latrocinia mittit, illos ad cædes perpetrandas*, &c.

Hinc patet auaros esse auri seruos & mancipia, imò deteriores seruis. Serui enim defraudant genium suū, cibisque parcunt vt erogent pecuniam qua se redimant & in libertatem asserant. At auarus defraudat genium vt opes recondat, & arcæ quasi carceri includat, ac simul se eidem mancipat. *Vbi enim est thesaurus tuus, ibi est cor tuum*, ait Christus: miseriores ergo sunt Tantalo, qui in mediis aquis sitit; Et Mida, qui auro pro esca vtens fame periit. Vide Horat. lib. 1. serm. Satyra 3. Haitonus Armenus in Histor. Tartariæ c. 26. narrat anno Domini 1258. Caliphum ab Haolano hoste captum, fame mori coactum, cum illum conclaui auro gemmisque pleno inclusisset, eo quod auri cupidus, ex auaritia necessarios ad bellum sumptus non suppeditasset, ideoq; victus in Haolani manus incidisset.

Quartò, quod auari vt filios vel nepotes ditent multas fraudes, vsuras, iniquos cōtractus, crudelitatem in pauperes committant, quibus sibi gehenam & æterna tormenta accersunt. Exaggerat hoc grauiter Saluianus lib. 3. ad Eccles. Cathol. *Amate*, inquit, *non obsistimus, amate filios vestros, sed tamen secundo à vobis gradu: ita illos diligite, ne vos odisse videamini. Inconsultus namq; & stultus amor est alterius memor, & sui immemor. Non accipiet*, inquit *scriptura sacra, iniquitatem patris filius, neque pater accipiet iniquitatem filij sui. Et Apostolus: Vnusquisque*, inquit, *onus suum portabit.* Vnde sic concludit: *Relicta itaque filijs diuitia, parentes non liberant de mendicitate, imò relicta immoderatè filijs facultas, parētum est sempiterna mendicitas: ac per hoc nulli parentibus magis noxij, quàm filij nimis amati. Dum enim illi patrijs bonis affluunt, parentes in sempiternitate cruciantur. Etiamsi tam pius sit filius, vt refrigerādi supplicij paterni gratia, communicare cum patre postea bona relicta cupiat, non valebit: reddere si quidem post mortem patris pietas filij non poterit, quod viuenti; inde notio sua & infidelitas denegarit.*

Et paucis interiectis idipsum acrius exemplo Epulonis perurget: *Flamma*, ait, *infelicium mortuorum diuitijs non refrigeratur hæredum. Diues ille in Euangelio, qui purpura induebatur & bysso, absque dubio qui locuples in hoc sæculo ipse fuerat, etiam hæredes suos morte ditarat: sed nequaquam hoc ei proderat, quod opibus ac talentis eius germani diuites incubabant; & ille guttam refrigerij impetrare non poterat. Illi erant in abundantia, sed ille egestate: illi in gratulatione, sed ille in dolore: illi in diuitijs, sed ille in tormentis: illi fortasse iugiter in luxuria, sed ille semper in flamma. O infelix, ô miseranda conditio! Bonis suis alijs præparat beatitudinem, sibi afflictionem: alijs gaudia, sibi lachrymas: alijs voluptatem breuem, sibi voraginem perennem. Vbi erant tunc affines, vbi propinqui, vel filij si habuerat, vel germani quorum meminerat, & quos certè tanto amore dilexerat, vt eorum ne in supplicio quidem positus obliuisceretur? Quid ei proderant, quid suffragabantur? Torquebatur infelix & opes suas alijs deuorantibus, ille refrigerij guttam ardens petebat, & impetrare non poterat.*

Ac rursum post pauca in eorum stoliditatem miserandam exclamat: *O grauis nimium & lugenda conditio! Pauper beatitudinem emit mendicitate, diues supplicium facultate. Pauper enim penitus nil haberet, emit æternas diuitias egestate. O quanto his facilius tam multa rerum possessione diues poterat comparare, qui inter tormenta æstuans & inter supplicia proclamans: Pater inquit, Abraham miserere mei, & mitte Lazarum, vt intinguat extremum digiti sui in aqua, vt refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma*, &c.

Nonne melius est comedere & bibere de laboribus suis, & ostendere animæ suæ bona? Et hoc de manu Dei est. Quidam vertit: *Imò ego video quod hoc ipsum est de manu Dei.* Tigur. *Non enim aliud homini bonum obuenit ex labore suo, quam quod comedit; quod etiam video manu Dei exhiberi.* Vers. 24.

Olymp. Bonauent. & Hugo vterque, scilicet Cardinalis siue Carensis & Victorinus, imò S. Gregor. 4. Mor. 1. & 4. censent hæc & sequentia, dici ex sententia stultorum, puta Epicuræorum, qui pecuinam vitam agebant, quorum hæc erat mens & vox.

Ede, bibe, lude, post mortem nulla voluptas. Hoc ergo censebant esse de manu Dei, id est hoc esse bonum & donum felicitatis datum à Deo. Sic diues ille voluptuarius dicebat Lucæ 12. 10. *Anima mea comede, bibe, epulare, habes multa bona posita in annos plurimos.* Quin & Socrates dixit, *probos edere vt viuant, improbos vero viuere vt edant & bibant.* Ita Laert. lib. 8. & Aurelianus de Boneso potatore aiebat, *eum natum non vt viueret, sed vt biberet*, teste Æliano lib. 12. variar. histor. c. 29.

Verùm nexus orationis poscit, hæc dici ex mente eiusdem Salomonis, q. d. Ego videns vanitatem & stultitiam auarorum, qui corrogant opes hæredi incerto, non sibi, dico satius esse comedere & moderatè vti suis bonis, nec fraudare genium suum, sed ostendere, id est exhibere animæ suæ bona, id est commoda & iucunda, vt honestè genio indulgeat, hocque esse insigne Dei donum. Ita S. Hieron. Albin. Lyran. Dion. Titelm. & alij passim. Vnde quidam ex Hebr. sic vertunt: *Et quis iustius comedet, aut quis festinabit (ad laborem meum) magis quam ego?* Sic ostendere sæpe in Script. significat exhibere, dare, præstare: donum enim quod datur, & cui datur ostenditur, vt oculos sensusque eius pascat. Est metalepsis. Sic Psalm. 84. 8. Psaltes orat: *Ostend.*, id est exhibe *nobis misericordiam tuam.* vnde explicans subdit: *& salutare* (id est salutem vel saluatorem) *tuum da nobis.* Sic Exodi 33. 19. Deus dicit Mosi: *Ego ostendam omne bonum tibi*, id est exhibebo tibi meam essentiam siue meipsum, vt me videas facie ad faciem, sed in corpore assumpto. Visio enim Dei continet omne bonum. Psal. 70. 20. *Quantas ostendisti*, id est immisisti, *mihi tribulationes.* Psal. 59. 5. *Ostendisti*, id est immisisti, *populo tuo dura.*

Tropol. Titelm. Ostendere ait, animæ bona, non tantùm significat exhibere commoda sibi, sed & alijs per opera misericordiæ. Insuper vacare pietati; hæc enim est animæ pabulum, vita & salus. Vnde Chald. vertit: *Igitur qua re alia summum hominis bonum censeri possit, quàm vt edat & bibat, sique in luce omnium lautissimè accipiat: Et videre faciat animam suam bona ante filios hominum, exequendo mandata Domini, & ambulando in vijs quæ recta sunt coram eo, vt benefaciat ei ex labore suo.* Verùm hoc mysticum est, non litterale, vti mox ostendam.

Et hoc de manu Dei est, hoc scilicet comedere & ostendere animæ suæ bona, q. d. Frui velle fructu laboris proprij, neque auarè illud hæredi recondere, insigne est donum & beneficium à manu Dei datum & acceptum: manus ergo quia donationis & largitionis est instrumentum, hinc pro ipsa donatione & largitione sumitur Metonymicè: donum intellige naturale, quod manet ex naturalis prudentiæ dictamine, atque ex licito & liberali amore, quo quis amat seipsum.

Mysticè S. August. hæc accipit de Eucharistiæ sumptione; sic enim ait lib. 17. Ciuit. 20. *Quid enim in hac sententia credibilius dicere intelligitur, quam quod ad participationem mensæ pertinet, quam sacerdos ipse mediator noui testamenti exhibet secundum ordinem Melchisedech, de corpore & sanguine suo?*

Rursum S. Hieron. & S. Gregor. 4. Mor. 1. hæc accipiunt de pabulo S. Script. & verbi Dei; Thaumaturgus quoque & Nyssen. de sapientia & doctrina, quæ instar cibi animam pascit, exhilarat, roborat & beat. Thaumaturgus enim sic vertit: *Neque enim summum & perfectum bonum in esculentis & poculentis consistit, & si alioqui maximè Dei beneficio alimenta mortalibus contingunt. Verùm probitate praditus vir sapientiamque Dei dono consecutus, cælesti voluptate fruitur.*

Et Anastasius Sinaita in quæstion. & respons. de varijs argumentis quæst. 43. *Non carnaliter*, inquit, *comedere & bibere iubet Ecclesiastes, sed spiritualiter. Nam qui dixit: Ne decipiamini in saturitate ventris, quomodo ad ea quæ dixit euertenda, iubet lautati & ventri indulgere? Comedit autem quispiam & bibit spiritualiter operans mandata Dei, cibum manentem in vitam æternam.*

VERS. 25. *Quis ita deuorabit & delitijs affluet vt ego?* Hebr. *Quis comedet, & quis festinabit* vel *accelerabit extra* (scilicet ad fructum laboris sui, puta ad epulas) *præ me.* Hebr. est verbum חוש *chus*, quod propriè significat *festinare*; Addit Pagnin. & *sentire, vel sensibus frui.* Vnde ipse vertit: *Quis comedet, & sensibus* (præsertim gustu) *fruetur vt ego?* Symmach. vertit ἀναλώσει, id est sumptus faciet vel consumet. Aquila, & eum secutus S. Hieron. in Comment. contrariè vertit φείσει, id est parcet; *Quis comedit*, inquit, *& quis parcit sine illo?* quia pro חוש *chus* per *schin*, legit חוש *chus* per *sin*, quod idem est cum חוס *chus*, id est parcere. Iam.

Primò, Olym. Hugo vterque, Bonau. & Lorin. hæc censent dici ex sententia Epicuræorum: hi enim vt lupi deuorant & delicijs affluunt, vti fecit Salomon post lapsum.

Secundò, alij censent Salomonem hac phrasi vti, vt auarum & sordidum in alterum extremum & contrarium, in quo ipse aliquando fuerat, declinet, scilicet ad liberalem suarum opum vsum. Sic enim Ethici (vt Arist. l. 2. Ethic.) docent vitiosum in alterum extremum conari debere, vt ad medium virtutis perueniat; perinde ac virga curua in aduersam planè partem flectitur, vt ad medium rectitudinis deducatur.

Tertiò, & genuinè Salomon hic suo exemplo confirmat id quod dixit v. præcedenti, allicitque auaros, vt opibus labore suo partis moderatè vtantur, nec ijs se defraudent, vt ea seruent hæredi, q. d. Me accipite in exemplum vsus & fruitionis bonorum, meque regem sapientissimum imitamini. Ego enim pro regali magnificentia deuoraui, id est largiter comedi & delicijs circumfluxi. Quis enim me vixit sumptuosior, liberalior, magnificentior? vt vertit Campensis. Patet ex lib. 3. Reg. c. 4. Hinc & Tigur. vertit: *Quis enim comedit, & ad laborem quis promptior fuit quam ego?* Vatab. *Quisnam edere debeat, & quis præparare debeat* (scilicet ad fruitionem opum labore meo partarum) *præterquam ego?* Deuorare enim, æquè ac inebriare, subinde non in malam partem, vt gulam significet, sed in bonam, vt liberalem vsum copiamque notet, accipitur, idemque est quod cibo & potu affluere, sed intra terminos temperantiæ & licitæ hilaritatis. Sic enim fratres Ioseph cum eo epulantes inebriati, id est exhilarati sunt. Genes. 43. 34. Sic & S. Ioannes deuorauit, id est auidè comedit librum Apocalyp. 9. Et virga Aaron deuorauit virgas Magorum, id est serpens Aaronis deuorauit serpentes magorum. Vtrinque enim virgæ versæ erant in serpentes. Exod. 7. 12.

Mysticè hæc referas ad sapientiæ studium, vti dixi in fine versus præced. Sapientia enim cælitus indita fuit Salomoni. Vnde Chald. vertit: *Et quis quæso vel in sententia legis vigilantior, vel circa summi illius venturi iudicij diem sollicitus magis quam ego?*

Porrò Septuag. pro ממני *mimmenni*, id est, *præ me*, vel *sicut ego*, legentes ממנו *mimmenun*, id est *ab illo*,

ab illo, id est sine illo, vertunt: *Quis enim comedet, & quis bibet sine illo?* scilicet Deo. q. d. cibus & potus, quem edis & bibis non tuum, sed Dei est donum, ab eius liberali manu acceptum, vti dixit v. præced. illi ergo per gratiarum actionem referendum est.

Sic & Arabicus: *Quoniam*, ait, *quis manducat aut bibit extra ipsum.* Sic & Syrus & Thaumaturgus: *Nihil enim*, inquit, *saluti nostræ seruiens, extra ipsius est prouidentiam.* Hinc Clemens Roman. lib. 4. Constit. c. 4. monet viduas, pupillos & pauperes, vt illa quæ sibi dantur cum omni metu, reuerentia & gratiarum actione recipiant. *Quis enim vestrum*, inquit, *edit aut bibit sine ipso?* scilicet Deo. Citat enim hunc locum iuxta Septuag. Necdum enim extabat S.Hieron. eiusque Latina vulgata versio. Et Olympiod. *Dona adiaphora*, inquit, *à Deo hominibus tribuuntur, qualia sunt diuitiæ, bona valetudo, auctoritas: nihil ergo in hominibus inuenitur boni, præter edendi bibendique voluptatem.*

VERS. 26 *Homini bono in conspectu suo* (Symmach. *qui placuit ei*) *dedit Deus sapientiam & scientiam & lætitiam: peccatori autem dedit afflictionem & curam superfluam, vt addat & congreget, & tradat ei qui placuit Deo: sed & hoc vanitas est, & cassa sollicitudo mentis.* Hebr. est *malitia*, id est *afflictio spiritus*, de qua dixi v.11. & c. 1. v. 14. Pro *peccatori* Tigur vertit: *aberranti à recto itinere* sapientiæ & felicitatis, vitæque iucundæ. Syrus vertit: *Quoniam viro, cui est bonū in conspectu suo, dedit sapientiam*, &c. Arabic. *Concessit enim homini bonum, & dedit huic faciem sapientiæ & gaudij: & dedit illi qui peccat confusionem, vt augeatur & congreget, vt det illud bono ante faciem Dei.* Chald. *Quoniam viro, cuius opera recta sunt, concedit in hoc mundo sapientiam & cognitionem, tandem quoque venturo sæculo lætitiam; improbo vero subiicit malum quoddam, vt opes congreget, congregetque res multas mancipi, vt aliquando ab eo recepta, illi quem elegerit Deus transcribantur. Hoc etiam est vanitas impio, & animi ægritudo.* Huc pertinet Prouerbium Arabicum Cent. 1. n. 53. *Allide malum Medicum* (*narangum*) *malo punico*, id est, *pone in corde tuo sapientiam, & thesauriza in corde tuo scientiam.*

Insistit declarandæ vanitati auarorum, coaceruantium opes suis filiis & hæredibus, eamque confirmat ex discrimine bonorum & peccatorum. Sensus est q. d. Hoc est discrimen inter sapientem siue bonum, & insipientem siue peccatorem, quòd Deus sapienti, qui in conspectu suo bonus est, hoc est qui Deo placet & acceptus est, det sapientiam cognoscendi veritatem, scilicet verum vnicuique hominis bonum situm esse in Deo, Deique cognitione, amore & cultu: & scientiam, qua prudenter opes congreget, easque dispenset ex legis Dei præscripto ad suam suæque familiæ sustentationem, & quod superest subuentioni egenorum impendat: indeque lætitiam, quòd veritati, id est Deo innixus vanas opes parui pendat, easque ritè distribuat ad vsus honestos, quibus sibi Dei gratiam & gloriam conciliet. Vnde Chald. vertit: *Deditque ei lætitiam cum iustis in futuro sæculo: peccatori autem Deus dedit afflictionem & curam*, vt laboriosè & anxiè coaceruet opes, easque deinde relinquat hæredi, non quem ipse mente destinauit, sed ei qui placuit Deo, quem scilicet Deus designarit, qualis est pauper vel iustus aliquis liberalis, qui eas in pauperes vel opera pia expendet. Symmach. vertit: *Vt dentur illi qui placuerit Deo*, iuxta illud Prouerb. 13. 22. *Bonus relinquet hæredes filios & nepotes, & custoditur iusto substantia peccatoris*; velut legit S. August. Epist. 50. *Thesaurizantur iustis diuitiæ peccatorum.* Et Iob. cap. 27. v. 16. *Si comportauerit quasi terram argentum, & sicut lutum præparauerit vestimenta; præparabit quidem, sed iustus vestietur illis, & argentum innocens diuidet.*

Nota primò, quod dicitur, *bonus in conspectu suo*, Albinus τὸ *suo* refert ad ipsum hominem bonum. q. d. homo qui sibi ipsi in conscientia videtur bonus & probus: Verùm τὸ *suo* refert Deum, qui sequitur. Iam bonus in conspectu Dei, per Hebraismum idem est quòd placens Deo, gratus oculis Dei. Potest autem quis gratus esse Deo multis nominibus, & ob varias dotes tum naturæ, tum gratiæ; ob dotes naturæ possunt etiam peccatores placere Deo: ob dotes gratiæ soli iusti, qui propriè dicuntur grati esse Deo, illique placere velut eius amici, filij & hæredes. Et sic hic accipitur. Opponitur enim peccatori, quanquam per peccatorem propriè hic intelligatur auarus, ac consequenter per bonum in conspectu Dei, liberalis, vt Psal. 117. 1. *Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in æternum misericordia eius.*

Nota secundò, pro lætitia, quam indit sibi placenti & grato Deus, peccatori dat afflictionem & curam, id est laborem, sollicitudinem, molestiam, difficultatem coaceruandi opes: Hæc afflictio partim est pœna, & hac ratione positiuè à Deo immittitur peccatori, vt illa ceu flagello eius peccata præsertim auaritiæ castiget, eumque ad bona cælestia quærenda impellat & adigat, ait Olympiod. partim est culpa, quatenus ab auaritia proficiscitur, eiusque est affectus & actus; & sic non positiuè, sed permissiuè à Deo infligitur peccatori. Deus enim peccatum minus peccato maiore castigat, permittit vt peccator in pœnam præcedentium peccatorum labatur in auaritiam tantam, quæ illi mille curas angores & dolores conciliet. Igitur sicut sapientia, virtus & liberalitas parit mentis lætitiam, & conscientiæ de bonis operibus exultantis mirificum gaudium; sic insipientia, vitium & auaritia, parit mentis angores, dolores & sollicitudines. Verè Seneca Epist. 23. *Huius* (bonæ mentis) *fundamentum quod sit quæris? Ne gaudeas vanis: fundamentum hoc esse dixi; etiam culmen est.*

Nota tertiò, hæc gnome significat quid sæpe fiat à Deo, non quid semper: nam subinde vice versa Deus iustos ad incrementum patientiæ & meriti sinit paupertate affligi, vt omni suo labore & cura vix sumptus ad alendam familiam necessarios parare possint: Impiis vero dat copiam opum vltro & sine labore, qui proinde illis lætantur & epulantur, vti non rarò fecit in nouo testamento: in veteri enim ferè faciebat contrarium. Iudæis enim promiserat *Exempla.*
copiam rerum temporalium, si sibi fideliter seruirent. Vnde exempla huius sententiæ sunt in Hebræis, qui duce Mose exeuntes ex Ægypto, à Deo obtinuerunt opes & spolia Ægyptiorum. Exodi 12. 36. Iidem duce Iosue expugnantes Chananæos eorum diuitias possederunt, vt patet ex lib. Iosue. Sic Dauid possedit bona stulti & auari Nabal, ducens eius vxorem Abigail. 1. Reg. 25. 42. item opes Syrorum, Ammonitarum. 2. Reg. 10. & 11. ac Moabitarum. 2. Reg. 8. v. 4. & 11. Sic opes congestas à Diocletiano & Maximiano iuratis hostibus Christianorum obtinuit Constantinus Magnus, qui ex eis basilicas

& templa plurima Christianis magnificentissimè ex ædificauit. Idem hodie sæpe fieri videmus. Sanè hæreticorum opes perplures Deus ad Christianos, imò ad religiosos deriuauit. Ita ex hæreticorum bonis erexit plura collegia Societatis Iesu, quæ hęresim conuellerent & hæreticos ad fidem orthodoxam conuerterent. Tale est collegium Augustæ Vindelicorum à Fuggeris, quorum nonnulli tum Lutherani erant, erectum: Tale quoque est Collegium Gandauense in Belgio, vbi natus fuit Carolus V. & alia plura.

Sed & hoc vanitas est, & cassa sollicitudo mentis] Loquitur de peccatore & auaro, cui Deus dedit afflictionem & curam superfluam: nam bono & liberali dedit sapientiam & lætitiam, vti paulò ante dixit. Minus rectè ergo Caiet. idipsum ad bonum & liberalem extendit, qui fruitur opibus labore suo partis. Licet enim, inquit ipse, sit hoc donum Dei, tamen vanitas vocatur, quia res modica est citoque euanescens. Minùs aptè quoque Hugo Victor. idipsum di-
A latat *ad vanitatem & cassam sollicitudinem iusti requirentis diuitias peccatoris, aut illas concupiscentis, & si acceperit, cor apponentis.* Pro *cassa sollicitudo mentis* ex Hebræo vertas; *Pastio venti.* q. d. opes & res omnes terrenæ non magis replent mentem, quàm ventus satiet famem. Audi S. Bernard. de dilig. Deo: *Instituta ratione vtentis spiritus, cibus est vitalis & naturalis; pecunia vero* (& idem de aliis bonis diceret) *sic non replet vel minuit animi famem, quomodo nec corporis ventus. Denique si famelicum hominem apertis faucibus vento, inflatis haurire buccis aërem cernas, quo quasi consulat fami, nonne credas insanire? Sic non minoris insania est, si spiritum rationalem rebus putes quibuscumque corporalibus non magis inflari quàm satiari. Quid namque de corporalibus ad spiritualia? Nec illa sanè spiritualibus, nec isti è regione refici corporalibus queunt.*

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS.

Ostendit vanitatem rerum ex tempore, cui omnes subiacent. Primò, ex eò quòd singula cum tempore transeant, ac suas subeant vices & vicissitudines, idque multis exemplis per Antithetorum combinationes demonstrat. Secundò, v. 14. ex eo, quòd tempus, & res temporales comparata Deo, Deique operibus, vtpote constantibus & perpetuis, sint vana & instabiles, fluida & caducæ. Tertiò, v. 16. quòd tempus omnia mutans subinde inducat tyrannides & tyrannos, sub quibus regnant scelera & scelerati, affliguntur & exulant virtutes ac virtute præditi. Quartò, v. 18. quòd tempus hominibus omnibus adducat mortem, & interitum similem bestijs.

1 Omnia tempus habent, & suis spatiis transeunt vniuersa sub cælo.
2 Tempus nascendi, & tempus moriendi.
Tempus plantandi, & tempus euellendi quod plantatum est.
3 Tempus occidendi, & tempus sanandi.
Tempus destruendi, & tempus ædificandi.
4 Tempus flendi, & tempus ridendi.
Tempus plangendi, & tempus saltandi.
5 Tempus spargendi lapides, & tempus colligendi.
Tempus amplexandi, & tempus longè fieri ab amplexibus.
6 Tempus acquirendi, & tempus perdendi.
Tempus custodiendi, & tempus abiiciendi.
7 Tempus scindendi, & tempus consuendi.
Tempus tacendi, & tempus loquendi.
8 Tempus dilectionis, & tempus odij.
Tempus belli, & tempus pacis.
9 Quid habet amplius homo de labore suo?
10 Vidi afflictionem, quam dedit Deus filiis hominum, vt distendantur in ea.
11 Cuncta fecit bona in tempore suo, & mundum tradidit disputationi eorum, vt non inueniat homo opus, quod operatus

tus est Deus ab initio vsque ad finem.

12 Et cognoui quòd non esset melius nisi lætari, & facere bene in vita sua.

13 Omnis enim homo, qui comedit & bibit, & videt bonum de labore suo, hoc donum Dei est.

14 Didici quòd omnia opera, quæ fecit Deus, perseuerent in perpetuum: non possumus eis quidquam addere, nec auferre, quæ fecit Deus vt timeatur.

15 Quod factum est, ipsum permanet: quæ futura sunt, iam fuerunt: & Deus instaurat quod abiit.

16 Vidi sub sole in loco iudicij impietatem, & in loco iustitiæ iniquitatem.

17 Et dixi in corde meo: Iustum & impium iudicabit Deus, & tempus omnis rei tunc erit.

18 Dixi in corde meo de filiis hominum, vt probaret eos Deus, & ostenderet similes esse bestiis.

19 Idcirco vnus interitus est hominis & iumentorum, & æqua vtriusque conditio, sicut moritur homo, sic & illa moriuntur: similiter spirant omnia, & nihil habet homo iumento amplius: cuncta subiacent vanitati.

20 Et omnia pergunt ad vnum locum: de terra facta sunt, & in terram pariter reuertuntur.

21 Quis nouit si spiritus filiorum Adam ascendat sursum, & si spiritus iumentorum descendat deorsum?

22 Et deprehendi nihil esse melius quàm lætari hominem in opere suo, & hanc esse partem illius. Quis enim eum adducet, vt post se futura cognoscat?

VERS. 1. *Omnia tempus habent, & suis spatiis transeunt vniuersa sub cælo.* Pro tempus Hebr. est זמן *zeman*, id est tempus statum, siue constitutum. Hebr. ergo sic habent: *Omni rei est tempus constitutum, & tempus omni voluntati* (id est omni volito, siue omni rei quam quisque optarit & voluerit) *sub cælo.* Septuag. *Omnibus tempus est & καιρός, id est oportunitas omni rei sub cælo.* Syrus: *Omni rei est tempus, & tempus omni negotio sub sole.* Arabicus: *Omni tempori & omni rei sub sole est tempus.* Chald. *Omni viro veniet tempus, & hora omni negotio sub sole.* Alij: *Cuique rei suum est præfinitum tempus, limitatum & determinatum.* Campensis: *Vicissitudo est suis spatiis, neque quicquam sub sole est stabile.* Symmach. *Omni rei est hora: & omnis ministerij & negotij est tempus.* Thaumaturgus: *Per hoc tempus omnia contraria contingunt.* Alij: *Omnibus est tempus, & suam oportunitatem habet quæcumque res sub cælo.* Nota τὸ *transeunt.* Tempus enim consistit in continua successione & transitu. Tempus enim vt ait Aristot. *est numerus* (mensura) *motus secundùm prius & posterius.* Sicut ergo motus consi-
A stit in continua agitatione & successione, dum pars posterior assiduè succedit priori, eamque protrudit & extrudit: Sic & tempus, quod non est aliud quàm proprietas & mensura motus. Hinc collige, quàm parùm veræ essentiæ & existentiæ habeat tempus, æquè ac motus, atque res omnes, quæ motui & tempori subiacent. Tempus enim præteritum non est, sed præteriit; futurum non est sed erit: Solum præsens est & existit: præsens autem est duntaxat vnum indiuisibile nunc, id est vnum instans temporis. Vnde aptè dixit ille, hominem & res temporales verè non existere vllo tempore, sed tantùm in vno nunc, siue in vno instanti temporis. Porrò Varro lib. 5. de lingua Latina: Tempus ait esse dicunt interuallum mundi & motus. Id diuisum in partes aliquot maximè ab solis & lunæ cursu. Itaque ab eorum *tenore temperato tempus* dictum; vnde *tempestiua:* & à mo-
B tu eorum, qui toto cælo coniunctus Deo, mundus casu venit: à quo tempus id ab hoc *Deo, dies* appellatur. Huc vsque Varro.

Tempus tantum existit per instans præsens.

Quæres, cur Salomon tam fusè agit de tempore, eiusque tam varias actiones & epitheta per quatuordecim antitheta assignat? Resp. primò, vt omnium rerum vanitatem euincat, ex tempore, cum quo vt ait hoc versu & v. 9. omnia transeunt & euanescunt, idque ex decreto Dei; quia Deus præfiniuit rebus singulis tempus, quo oriantur, durent, occidant. Decreuit enim cuique tempus, quo existat, quando & quantum durare debeat: hanc enim statam periodum temporis cuiusque rei significat Hebr. *zeman*, quod noster vertit tempus. Vnde Lyran. censet hæc dici (imò toto hoc capite non aliud doceri) vt liqueat felicitatem non esse ponendam in longæuitate; nec
C eam esse appetendam, eò quòd, certa periodus durationis à natura, siue à Deo auctore naturæ, cuique rei sit præstituta, inter quas est periodus vitæ humanæ, qua debet homo esse contentus, sicut & cætera periodo sibi à Deo data.

Cur hic temporis antitheta? Resp. 1.

Secundò, ex definita & præstituta à Deo rerum periodo, siue ex vicissitudine & successione contrarij, quod rebus singulis quolibet versu opponit, ostendit instabilitatem mobilitatem & circulationem rerum omnium, scilicet omnia volui cum sole, & in orbem ire cum tempore. Dicit *sub cælo*, ait S. Hieron. quia cæteræ *substantiæ spiritales nec sub cælo nec tempore continentur*, quales sunt Angeli: Vnde non habent contraria, quæ eas mutent vel interimant, vti habent homines & res omnes sublunares, quæ elementis contrariis & inter se pugnantibus constant, ideoque variant, mutantur & occi-
D dunt. Ex paucis autem hisce exemplis quæ assignat, similem antithesin temporis in rebus & actionibus omnibus cuilibet, faciendam, & assignandam relinquit. Est enim inductio imperfecta. 2.

Tertiò, innuit vanas esse & præposteras hominum curas, qui cùm singulis rebus tempus & opportunitas, vt vertunt Septuag. præfinita sit à Deo & natura, prudenter expectanda vel patienter ferenda sit, ipsimet sua industria & sollicitudine nimia illam præfinire, inuertere vel anteuertere volunt, qua in re frustra stulto cassoque & irrito conatu laborant. 3.

Quartò, Tertul. lib. de Virgin. velandis cap. 1. per tempus accipit gradus temporum, quibus tum natura in qualibet re, tum gratia in homine ad perfectionem prouehitur. *Nihil*, inquit, *sine ætate est,* 4

omnia tempus expectant. Denique Ecclesiastes: Tempus inquit, omni rei. Aspice ipsam creaturam paulatim ad fructum promoueri. Granum est primò, & de grano frutex oritur, & de frutice arbuscula enititur. Deinde rami & frondes inualescunt, & totum arboris nomen expanditur. Inde germinis tumor, & flos de germine soluitur, & de flore fructus aperitur. Is quoque rudis aliquamdiu & informis, paulatim ætatem suam dirigens, eruditur in mansuetudinem saporis. Sic & iustitia (nam idem Deus iustitiæ & creaturæ) primo fuit in rudimentis natura Deum metuens: dehinc per legem & prophetas promouit infantiam: dehinc per Euangelium efferbuit in iuuentutem. Nunc per Paracletum componitur in maturitatem.

5 Denique, ex tempore semper transeunte, circulante, & euanescente, euidenti demonstratione concludit, omnes res tempori subiectas, cum eo transire, gyrare, & euanescere. In rebus enim temporalibus dominatur & regnat tempus. Hinc Varro lib. 4. de lingua Latina, ex Pythagora quatuor statuit rerum principia, scilicet corpus, locum, afflictionem & tempus. *Duo enim sunt*, inquit, *rerum exordia, status & motus: quod stat aut agitatur, est corpus: vbi agitatur, est locus: quod est in agitatu, est actio. Corpus est, vt cursor: locus, stadium: qua currit, tempus: actio, cursio. Quare fit vt omnia sint quadripartita, & ea æterna: nam neque vnquam fuit tempus, quin fuerit motus (eius enim interuallum est tempus) neque motus, vbi non locus & corpus (quòd alterum est quod mouetur, alterum vbi) neque agitatus vbi non sit actio. Igitur initiorum quadriga, locus, corpus, tempus, & actio.* Huc vsque Varro.

Ænigma temporis.

Huc facit disceptatio septem Græciæ Sapientum, quam recitat Plutar. in eorum conuiuio. Cùm enim Æsopus rogatus, *quid esset antiquissimum?* respondisset *tempus. Quid maximum? Mundus. Quid sapientissimum? veritas. Quid pulcherrimum? lux. Quid communissimum? mors. Quid vtilissimum? Deus. Quid damnosissimum?* Genius. *Quid robustissimum? fortuna. Quid facillimum? Quod suaue est.* Thales nonnulla corrigens & transponens, ita ad singula respondit: *Quid est antiquissimum? Deus: Ortu enim caret. Quid maximum? Locus. Reliqua enim mundus continet, ab hoc cōtinetur. Quid pulcherrimum? mundus. Omnes enim eius partes ordine aptæ sunt. Quid sapientissimum? Tempus: id enim alia inuenit, reliqua inueniet. Quid communissimum? Spes. Quibus enim reliqua omnia desunt hæc adest. Quid vtilissimum? virtus: hæc enim reliqua etiam rectè vtendo vtilia facit. Quid damnosissimum? Animi vitium: huius enim præsentia plurima bona corrumpuntur. Quid validissimum? necessitas. ea enim sola est insuperabilis. Quid facillimum? quod est natura consentaneum: nam voluptates etiam sunt quæ sæpenumero respuuntur. Cum Thaletis dicta omnes approbassent, Cleodemus: Huiusmodi inquit, Niloxene quæstiones proponere & soluere regibus conuenit.*

Temporis hieroglyp. stella.

Hinc Ægyptij, & veteres Mythologi ac Philosophi Mystici, hæc dabant temporis Hieroglyphica & symbola: Stella est temporis Hieroglyphicum, quia nihil in mundo toto statam temporis legem obseruat quàm stellæ & cæli, quę cùm semper moueantur, eodem semper temporis interuallo certisque periodis eò redeunt, vnde moueri cœperant. Ita Pierius Hierogl. 56. pag. 536.

Populus arbor.

Per populum quoque arborem tempus indicabant, quòd arbor ea bicoloribus sit foliis prædita, quibus præcipuas ipsius temporis partes, scilicet diem & noctem repræsentat. Ita Pierius Hierogl. 52. p. 505.

Falx.

Falcem etiam attributam Saturno, cui tempora subijciuntur, ad significandum tempus nonnulli volunt, quòd tempus omnia metit execatque & aufert. Ita Pierius Hierogl. 56. p. 536. Appositè Phocylides:

Temporibus semper cautus seruire memento,
Nec reflare velis aduersum flumina venti.

Serpens.

Rursum Ægyptij temporis reuolutionem significabant per serpentem conuolutum, & ore caudam apprehendentem. Audi Claudian. libro 2. Stilicon.

Est ignota procul, nostraque impervia menti,
Vix ad unda deis, annorum squalida mater,
Immensi spelunca æui, quæ tempora vasto
Suppeditat, reuocatque sinu, complectitur antrum
Omnia qui placido consumit numine serpens,
Perpetuumque viret squamis, caudamque reducto
Ore vorat, tacito relegens exordia lapsu.

Et mox.

Scribit iura senex, numeros qui diuidit astris,
Et cursus stabilesque moras, quibus omnia viuūt
Ac pereunt, fixis iam legibus illerecens.

Inuersores temporum exosi.

Porrò prisci notabant inuersores temporum, velut vitæ præposteræ actores & duces. Ita notarunt Heliogabalum, qui traiecit dierum actus noctibus, & nocturnos diebus, æstimans hoc inter instrumenta luxuriæ, ita vt serò de somno surgeret, & salutari inciperet, manè autem dormire. Ita Lampridius in eius vita. Seneca Epist. 123. *Sunt*, ait, *qui officia lucis noctisque peruertunt. Talis horum contraria omnibus non regio, sed vita est. Sunt quidam in vrbe antipodes, qui vt ait M. Cato, nec orientem vnquam solem viderunt, nec occidentem.* Et inferiùs in quendam lucifugam, qui sub noctem expergiscebatur, diluculo ibat cubitum, ita acutè & salsè iocatur, vt dicat eum admodum frugaliter viuere, quippe qui nihil insumeret nisi noctem. Et quibusdam illum sordidum & auarum dicentibus: *vos*, inquit, *& lichnobium dicetis.* Est autem hæc vox ambigua, significans eum vsque adeo non esse auarum, vt etiam lucernas absumeret, vel adeò parcum vt lucernis victitaret. Pericles Tolmidem belli ducem, alieno tempore molientem incursionem in Bœotiam, retinere tentauit dicens: Si non crederet Pericli, at non erraturum tamen, si prudentissimum consiliarium operiretur tempus. Verùm Tolmides respuens sanum consilium, temeritatem luit strage exercitus & sui cæde. Ita Plutar. in Pericle.

Præfectus Adriani Imper. nomine Similis, præfecturæ renuncians septem annos sibi vixit; vnde hoc epitaphium suo sepulchro incidi iussit: *Hic situs est Similis, qui multos annos egit, septem autem vixit.* Ita Xiphilinus in Adriano.

Mor. de pretio temporis.

Tropol. hic disce, quantum sit pretium temporis tam citò transeuntis & auolantis, quantaque eius habenda sit cura. A tempore enim hoc modico & fugaci pendet æterna nostra salus vel perditio, iuxta illud, *Momentum vnde pendet æternitas.* Deus enim ab æterno cuique suum præstituit tempus, imò annum, horam & diem. v. g. vt sæculo primo tali anno, mense, die & hora nascatur, ac post tot annos tali die & hora moriatur S. Petrus, S. Paulus, Nero, Vespasianus, Domitianus; sæculo secundo S. Ignatius, S. Dionys. S. Polycarpus, Traianus, Adrianus, Antoninus: Sæculo tertio Constantius, Constantinus, Diocletianus, Maximian. &c. Sic cuique ho-

minum præfixit certum sæculum, certum annum, certam diem, quo nasciturus, victurus & moriturus est. Vtere ergo, ô homo, si sapis, tempore tibi à Deo præstituto & admenso: aliud enim non habebis ex omnibus sæculorum voluminibus per omnem æternitatem, imò nec horam, nec punctum temporis, quo pœnitentiam agere, merita comparare, & vitam æternam promereri valeas. Suum tempus habuere damnati, sed male expenderunt, & quo lucrari poterant cælum, acquisiuere infernum. Quàm vellent nunc sibi dari horam pœnitentiæ? quantos labores & cruces vltrò susciperent, si ad vitam redire liceret? Sed frustra, clausa est ianua, transiit tempus eorum: tibi adhuc superest, vide vt illud rectè expendas, nec serò malè expensi te similiter pœniteat. Præclarè Hugo Victor. hic & lib. de vanitate mundi in fine: *Omnia*, ait, *tempus habent, videlicet certum & definitum, vel quando incipiant, vel quando finiantur: siue etiam quamdiu subsistant, vt prudens animus in his omnibus non putet aliquid esse, quod semper stare possit, vt in eo fiduciam ponat, sed potius veris & permanentibus bonis se conformans, ita rerum mutabilium vanitatem despiciat, vt licet vnaquaque re pro tempore vtatur dum præsens est, nunquam tamen in eius transitu animum à statu suo declinare permittat. Ille enim prudentissimus est, qui sic scit transeuntia in vsum vertere, vt tamen non norit in eorum defectu mentem à sua stabilitate declinare. Malè ergo fecit, cum quadam sibi quasi potiora ex omnibus ad iucunditatem elegit, & in eis felicem se esse posse credidit: quia & omnia suo tempore bene vtenti bona sunt, & tamen omnia quæ mutabilitati subiacent, licet in miseria qualemcumque consolationem præbeant, felicitatem tamen conferre non possunt. Nihil ergo suo tempore abiiciendum, & nihil non suo tempore eligendum. Sed sic animus ad vsum temporis præparetur, vt tamen ad mutabilitatem temporis non mutetur.*

Audi S. Bernard. in declamat. *Filij hominum vsquequo graui corde? vt quid diligitis vanitatem & quæritis mendacium? Tempus hoc animabus non corporibus est assignatum, dies salutis vtique non voluptatis. Omnia tempus habent: animabus nunc operam dare necesse est. Nam in carne qui seminat, solum exinde metet corruptionem.* Memento illius S. Ambros. in Psal. 1. *Tu dormis, & tempus tuum* non dormit, sed *ambulat.* Circa æternitatem enim voluuntur omnia tempora & sæcula, sicut rota circa axem. Audi & Senecam Epist. 121. *Nihil satis est morituris, imo morientibus; quotidie enim propius ab vltimo stamus, & illò vnde nobis cedendum, hora nos omnis impellit.* Et mox: *Ad mortem dies extremus peruenit, accedit omnis. Carpit nos illa, non corripit; ideo magnus animus conscius sibi melioris naturæ, dat quidem operam vt in hac statione, qua positus est, honestè se atque industriè gerat; nihil tamen horum quæ circa ipsum sunt suum indicat, sed vt commodatis vtitur peregrinus & properans.*

Sapiens sua facit opportunè.

Secundò, sapientis est omnia facere tempore oportuno, & captare occasiones bene agendi: insipiens enim non obseruat opportunitatem, ideoque insipienter & præposterè, ac sine fructu laborat & operatur. Vide S. Antiochum hom. 91. cuius titulus est, *quod semper captanda sit temporis opportunitas.* Sapiens ergo ex animo euellit nimiam & intempestiuam agendi sollicitudinem, ac tempus actioni opportunum expectat, imò à Deo postulat, vt occasiones merendi, & heroicos virtutum actus exercendi sibi suggerat, iuxta illud Ephes. 2. 10.
A *Ipsius enim sumus factura, creati in Christo Iesu in operibus bonis, quæ præparauit Deus vt in ijs ambulemus.* Sapienter Boëtius lib. 2. de Consol. Metro 6.

Signat tempora propriis
Aptans officiis Deus;
Nec quas ipse coercuit,
Misceri patitur vices.

Et Ouidius lib. 1. de remed. amor.

Temporibus medicina valet, data tempore prosunt,
Et data non apto tempore vina nocent.

Hoc vt repræsentarent Poetæ, occasionem finxere esse Deam, volubili rotæ, alatis pedibus insistentem, vertigine quadam celerrima se in orbem circumagentem, anteriore capitis parte crinita, vt prehendi posset, posteriori calua, vt teneri nequiret. Vnde illud: *Fronte capillata est, à tergo occasio calua.*
B Vide dicta Ierem. 8. 7.

Tertiò, nonnulli hæc accommodant inconstantiæ cogitationum & cupiditatum hominis, quibus fauent Hebr. quæ sic habent: *Omni voluntati*, (id est cupiditati & voluptati hominis) *suum est tempus.* Hanc inconstantiam graphicè hisce versibus depingit Horat. lib. 1. Epist.

mea sic pugnat sententia secum,
Quod petiit spernit, repetit quod nuper omisit,
Æstuat, & vitæ disconuenit ordine toto,
Diruit, ædificat, mutat quadrata rotundis.

Apologus temporis. Aurea mediocritas.

Quartò, Nissen. & Olympiod. per tempus accipiunt modum siue mensuram, puta auream mediocritatem in omni actione seruandam, iuxta illud Græcorum: μηδὲν ἄγαν, καιρὸς ἄριστον, id est, *ne quid nimis, occasio res est optima.* Et illud Horat. lib. 2.
C Carm. Ode 10.

Auream quisquis mediocritatem
Diligit, tutus caret obsoleti
Sordibus tecti, caret inuidenda
Sobrius aula.

Eccles. 3. 1. Hanc Salomonis gnomen insigni cicadæ & formicæ Apologo, pulchris exemplis illustrato, graphicè depingit Cyrill. lib. 1. Apol. Mor. cap. 4. *In feruore messis*, inquit, *cantans & quiescens cicada, cùm vidisset formicam multo labore granum suis organulis attrahentem, compatiens ei dixit: vt quid in tanto æstu, cùm natura refrigeratiuam quietem & humectantem vmbram requirat, tu non solùm aridam circuis & tempestatem sustines, sed quod peius est, graui onere te occidis? Nonne vides, quod ego in vmbra viridi cum sibilo requiescens, in suffocante æstu refrigerantem cordis anhelitum capere vix pos-*
D *sum? Quiesce ergo donec messis transeat incentiuum. Cui mox improuidæ, prouida formica prouidè respondit:* (Eccles. 3. 1.) *Omnia tempus habent, & suis spatiis vniuersa transeunt sub cælo. Quamobrem sicut quæque suo loco & tempore agenda sunt, ita & inquirenda. Nam si res oportunum tempus negligens transierit, cùm illo indiguerit, postea minimè ipsum reperiet, eo quod horâ debitâ sibi necessaria non quæsiuit. Sic ergo charissima nobis vtendum prouidentia est, vt vitæ quidem alimenta accommodata illo tempore vigiles colligamus, quando illa naturæ beneficentia, dum hæc quærimus, inuenimus. Tempus autem colligendi est messis, vnde nunc prouidè laboribus collige, vt in arida hyeme opulenta requiescamus: Tu verò improuida futurum tempus negligens, in instabili puncto quietis nunc existis, imo nunc magis abuteris cantilenis, & cùm solium, quo nunc delectaris quasi vmbra*

transferis, grauis ardor famis simul cum egestate succedet, cùm in messe nihil congregaueris. Nonne igitur diro improuidentia gladio vitam, quam multum diligis, peremisti. Deinde hanc gnomen, quòd *omnia tempus habent*, variis exemplis fontium, Zodiaci, solis, terræ, vitis confirmat. *Exempla.* *Sed attende quæso, vt in suis rebus regularitate mirabili prouidentia natura ducatur. Nam venarum plenos fontes in pascuis animalium semper habet, vt cùm necesse fuerit, iis debitum ac præparatum prouida distribuat alimentum: Etenim in circuitu zodiaco sol prouido ductore conducitur, vt sic prouideatur mutatis temporibus, cum prouidentia gignit. Similiter pro sequenti anno semel suauiores palma dactylos generat: Sic & vitis liquorem dulcissimum pari ordine distillat. Ita quoque fontes, qui non semper scaturiunt, terra virtute stellarum, diutinâ semel humiditate imbutâ, profusi cernuntur. Nonnè totus naturæ ordo prouidentiâ gubernatur? Quid igitur eâ spretâ, quæ est vitæ iam commoda gubernatrix, futuroque neglecto de præsentibus tantum cogitas? Ego certè ni fallor, de futuris plus curo. Nam præteritum perdidi, præsens cæli cursu rapidissimo iam transiui, & tantùm quod superest futurum possideo.* Deinde Epimythion, siue finem & fructum Apologi subiicit dicens: *His auditis muta cicada rogauit formicam, vt hæc quid essent definitione monstraret. At illa libenter preces admittens ait: Prouidentia quidem (si verbum dignum habeo) est hæc: Arte vigili rationis, in hac vita transitoria temporalia iustè congregare, & congregata inuiolabiliter conseruare, ex quibus semper viuas in æterna & gloriosa quiete. Quo dicto, onerata processit ad nidulum suum.*

Vers. 2. *Tempus nascendi & tempus moriendi.* Pro *nascendi* Hebr. est ללדת *laledet*, quod & nasci & gignere significat. Vnde Septuag. Arabicus, Vatab. Campen. Arias & alij vertunt: *Tempus gignendi & tempus moriendi.* Chald. verò Costi: *Quandoque definitum est tempus procreationi & sobolis, quandoque moriendi.* Rabbini in Midras exponunt q.d. aliquando partus iungitur cum morte, cum scilicet fœtus mox post conceptionem in vtero, aut post natiuitatem iam in lucem editus moritur. Verùm hæc expositio coarctior & arctior est, æquè ac illa Chaldæi Complut. *Tempus est electum ad pariendum filios; tempus est ad occidendum filios rebelles & prouocatores, vt obruantur lapidibus secundùm verbum Iudicum.* Melius noster Pagnin. Syrus, Clarius, Tigur. & alij vertunt: *Tempus nascendi*; huic enim directè per Antithesin opponitur *tempus moriendi.* Hinc Thaumaturgus vertit: *Nata sunt aliqua, dein emoriuntur.*

Salomon suum thema quod v. 1. proposuit, scilicet *omnia tempus habent, & suis spatiis vniuersa transeunt sub cælo*, probat per inductionem variorum exemplorum & contrariorum sibi vicissim succedentium, per quatuordecim eorum combinationes vsque ad v. 8. vbi ex illis infert & concludit, omnia sub cælo esse vana, nec quicquam ex labore continuo homini relinqui, sed omnia transire & euanescere. Primum exemplum est, quod cuique rei viuenti tempus à Deo & natura præfinitum sit nascendi & moriendi. Sicut enim omnibus quæ oriuntur, stata est lex vt occidant & moriantur; sic pariter iisdem statum est tempus oriendi & occidendi, siue nascendi & moriendi. Sic flores, frondes, germina oriuntur in vere, occidunt in hyeme. Sic animalia & homines nascuntur in infantia, moriuntur in senecta.

Atque hoc tempus ab homine mutari, prorogari,
A inuerti nequit. Frustra ergo laborat senex, vt prorogет sibi annos viuendi, rectè operandi & merendi, cum illi moriendi instet tempus, & vt ita dicam fatum: qui ergo sapit, dum viuit & viget, accumulet sibi virtutum & bonorum operum merita. Hæc igitur biga nascendi & moriendi est, qua omnes vehimur ad mortem, & per eam ad immortalitatem, vel beatissimam in cælis, vel miserrimam in gehenna. Tacitè ergo hominem monet Salomon. q. d. Scias ô homo qui natus es in mundo, tibi moriendum esse & exeundum de mundo; para te ergo, & virtutum opera compara, quæ post mortem Iudici Christo offeras, vt propter ea ab illo cælo adiudicari: non verò ad gehennam damnari merearis. Hoc vt innueret Moses Genesi, id est ortui rerum subiunxit Exodum, id est exitum & occasum, ait Nyssen. & Olympiod. Igitur Salomon hæc dicit eo fine, *vt*
B *temporaria vita nos admoneat*, ait Olympiod. *vt mentione mortis velut quodam stimulo eos expergefaciat, qui in carnalis vitæ profundum sunt immersi, & ad curam futurorum excitet*, ait Nyssen. Rursum natiuitati subiungit mortem, quasi nullum sit tempus viuendi medium, vt innuat mox à natiuitate hominem tendere ad mortem, & incipere mori, iuxta illud: *Nos nati continuò desinimus esse.* Sap. 5. 13. quia quot horis iam nati viuimus, totidem quasi passibus pergimus ad mortem. Ita *nascendo morimur, moriendo viuimus omnes.* Quid est vita? assiduus cursus ad mortem. Quid mors? transitus ad immortalitatem.

Tropol. S. Hieron. spiritaliter renascimur ait, per timorem, iuxta illud Isaiæ c. 26. 18. iuxta Sept. *A timore tuo Domine concepimus, & parturiuimus & peperimus spiritum salutis*: morimur verò per amo-
C rem: dum enim crescimus ad amorem Dei, moritur timor, iuxta illud: *Perfecta charitas foras mittit timorem.* 1. Ioan. 4. *Tropol.*

Symbolicè Hebræi: Israeli inquiunt, siue Synagogę & populo Hebræorum tempus nascendi fuit, cùm in Ægypto post mortem Ioseph succrescere cœpit. Exodi 1. de quo Ezech. c. 16. 4. ait: *Quando nata es in die ortus tui?* Tempus moriendi fuit, cum in captiuitate Assyriaca, Babylonica & maximè Romana. Respub. Iudæorum euersa & dispersa quasi interiit. Vnde Ezech. 37. 12. Captiuitas Iudæorum comparatur sepulchro, captiui ossibus aridis, reduces in patriam resurgentibus. Melius primi Christiani nascebantur in Ecclesia per Baptismum, moriebantur gloriosè per martyrium. Eis ergo tempus nascendi erat Baptismus, moriendi martyrium. *Symbol.*

D Denique tempus nascendi Ecclesiæ Christi & Christianorum, fuit tempus moriendi Synagogæ Iudæorum; tunc enim hæc periit cum illa nata mox peperit, adeoque cum ex sterili Ecclesia natus est Gentilium populus, amisit filios Synagoga, ait S. Hieron. in c. 5. Micheæ.

Tempus plantandi, & tempus euellendi (Hebr. *eradicandi* vel *extirpandi.* Sic & Syrus & Arabicus) *quod plantatum est.* Campens. *Nunc amputamus quæ olim vt adolescerent curauimus.* Chald. *Tempus consitionibus & euulsionibus arborum suum est.*

Post opus naturæ (tempus scilicet nascendi & moriendi) subnectitur opus artis & artificis cooperantis naturæ, ait Hugo, puta tempus plantandi arbores, frutices, herbas, vt caules, betas, brassica, &c.

ac tempus

ac tempus eas euellendi vt nouæ plantentur. Tempus singulas plantandi iuxta ortum certorum siderum, præsertim lunæ, ventorum, pluuiarum, serenitatum, &c. exactè describit Columella lib. 2. de re rustica c. 8. & seq. ac Varro lib. 1. c. 27. & seq. Ita Chald. Thaumaturgus & alij. Quarè quod S. Hieron. & Albinus exponunt, tempus plantandi esse tempus nascendi, & tempus euellendi esse tempus moriendi, quod præcessit, non litterale est, sed mysticum.

Tropol. Tropol. Tempus plantandi virtutes, est cum statis temporibus oportet nunc vacare pœnitentiæ, vt in quadragesima; nunc lætitiæ spirituali, vt in Paschate; nunc operibus eleemosynæ, vt tempore pestis, famis, belli, nunc patientiæ, vt tempore morbi, tentationis, persecutionis; nunc operibus vitæ actiuæ, nunc contemplatiuæ, prout obedientia vel necessitas ea requirit, & alternis iniungit, vt sæpe oporteat relinquere Deum propter Deum, id est orationem propter actionem. Obedienti ergo nunc quies contemplationis plantanda est, nunc euellenda, & cum actione commutanda, cum id obedientia exigit. Rursum tempus eradicandi zizania est, cum concupiscentiæ, suggestiones dæmonis, ac tentationis carnis & mundi ex imaginatione & appetitu euellendæ sunt.

Symbol. Symbol. Hebræi inquit S. Hieron. hasce omnes combinationes referunt ad Synagogam & populum Israel. *Tempus*, inquit, fuit *generandi & plantandi Israel, tempus moriendi & ducendi in captiuitatem. Tempus occidendi eos in Ægypto, & tempus de Ægypto liberandi. Tempus destruendi templi sub Nabuchodonosor, & tempus ædificandi sub Dario. Tempus flendi & plangendi euersionem vrbis, & tempus ridendi atque saltandi sub Zorobabel, Esdra & Nehemia. Tempus dispergendi Israel, & tempus in vnum congregandi. Tempus quasi cingulum & baltheum circumdandi Deo populum Iudæorum, & tempus ducendi eos in Babyloniam captiuitatem, & ibi computrescere trans Euphratem. Lege* μεῖζωμα *Hieremiæ. Tempus quærendi illos & seruandi, & tempus perdendi illos & proijciendi. Tempus scindendi Israel, & tempus iterum consuendi. Tempus tacendi prophetas nunc in captiuitate Romana: & tempus loquendi eos tunc, quando etiam in hostili terra Dei consolatione & alloquio non carebant. Tempus dilectionis, qua eos sub patribus ante dilexit; & tempus odij, quando in Christum intulerunt manus. Tempus prælij, modò non agentibus eis pœnitentiam; & tempus pacis in futuro, quando intrante plenitudine gentium omnis Israel saluus erit.*

Anag. Anag. Tempus plantandi choros beatorum in cælo, & reprobos eradicandi è terra, vt detrudantur in gehennam, ibidem perpetim arsuri, erit dies Iudicij: tunc enim omnis *plantatio, quam non plantauerit pater meus eradicabitur*, ait Christus Matth. 15. 13.

VERS. 3. *Tempus occidendi, & tempus sanandi*] Syrus: *Tempus ad occidendum, & tempus ad viuificandum.* Thaumaturgus: *Quæ nunc curabilia, deiu lethalia fiunt.*

Primò, Hugo Victor. Tempus occidendi inquit, oues & boues est, cum eos mactamus, vt eorum carnibus à Deo, ob corporum post diluuium debilitatem, indultis vescamur: Tempus sanandi est, cum ijs in quadragesima & ieiunio abstinemus, eos seruamus & quasi sanamus.

Secundò, & genuinè tempus occidendi est, cũ reus à Iudice ad mortem damnatur, item cum hostes iusto prælio inuaduntur: tempus sanandi, cum in prælio A sauciati læsi, infirmique curantur, cum damna bello illata per pacem resarciuntur. Vnde Arabicus vertit: *Tempus certandi, & tempus medendi.* Et Chald. *Tempus sæpe expostulat omnia flammis & ferro miscere: aliud vero malè habentibus mederi*, puta quo ægri curandi sunt.

Tempus flendi, & tempus ridendi: tempus plangendi, & tempus saltandi. Arabicus: *Fletus tempus, & risus tempus. Conquerendi tempus, & saltandi tempus.* Chald. *Tempore suo deflendi sunt ægri, & alio tempore hilaritate & risu recolligendus est amicus. Statuta die lugendi sunt mortui, & alia die gaudio exultandum est.* Thaumaturgus: *Lachrymatur, paulo post ridetur: nunc luctus, dein & tripudium.* Campens. *Interdum mœsti lugemus, interdum lætitia subsilimus.* Lyran. *Tempus flendi est*, inquit, *in infortuniis, tempus ridendi in eufortuniis.* Tempus ergo flendi & B plangendi est in luctu, ob funera parentum vel amicorum, ob clades priuatas vel publicas, ob pericula & aduersa quælibet. Tempus ridendi & saltandi est in publica lætitia, puta in triumphis, victoriis, festis, epulis, nuptiis; vbi nota flere & ridere est priuatum, plangere & saltare publicum. Sensus ergo est q. d. Iam planges in funere, iam saltabis in conuiuio; iam efferes ad funus tuam vxorem, iam aliam nuptiis secundis assumes; nunc funeralia conuiuia, nunc celebrabis nuptialia. Sic omnia contrarietatibus plena sibi succedentibus, & ex disparibus nexa catena, viduitas cum nuptiis; fessitatio in puluere tempore planctus, & saltatio atque tripudium lætiori tempore publicoque gaudio, ait noster Pineda. Aduertit Nyssen. in Caten. Græc, κοπετὸν; id est planctum seu C pectoris tunsionem, intensionem addere in fletu & eiulatu: Et ὄρχησιν, id est saltationem, addere intensionem & amplificationem in lætitia foras erumpere gestiente, atque tripudio exultanti.

Nota choros & choreas ex se non esse illicitas, imò subinde esse sanctas, vti fuêre Dauidis saltantis ante arcam ex iubilo mentis in honorem Dei. 2. Regum 6. 14. & 16. & Hebræorum in gratiarum actionem ob transitum maris rubri, & submersum Pharaonem. Exodi 15. 20. Item illæ feminarum ob cæsum à Dauide Goliath. 1. Regum 18. 6. imò iusserat Deus, vt Hebræi quotannis celebrarent festum Tabernaculorum sacro tripudio; ac saltarent in tabernaculo coram Domino, vti ostendi Leuit. 23. 40. Sic à saltu sacro Gentiles Romæ celebres erant Salij, in Creta Curetæ, in Phrygia Corybantes.

D Verùm magnus in choreis adhibendus est modus, ne in lasciuiam & luxuriam abeant. Vnde Iudæis carnalibus permissæ sunt potius quàm Christianis. Quare in choreas Christianorum inuehuntur acriter omnes ferè Patres, vt S. Basil. hom. 14. contra Ebriet. S. Ambros. lib. de Elia & Ieiun. c. 18. S. August. serm. 215. de Temp. S. Chrys. hom. 48. & 56. in Genes. & 49. in Matth. Clemens Alex. 2. Pædag. 20. Euseb. 13. de Præpar. c. 12. Lactan. 6. Instit. 20. & alij. Quin & contra eas extant leges Imper. vt Constantini apud Euseb. in vita eius c. 18. Theodosij & Valentin. *de spectat.* c. 5. Arcadij l. *omnes*, C. *de feriis*; Leonis & Anthemij ibidem l. vlt. Multò magis eas vetât leges Canonicę, de Consecr. distinct. 1. c. *qui diebus*, & dist. 3. c. *irreligiosa*. Quocirca Matth. Clingius in locis Theol. c. de Chorea: *Quid*, inquit, *est chorea? Est circulus cuius centrum est diabolus, & circumferentia omnes angeli eius.*

VERS. 4.

K

Tropol. Tropol. S. Hieron. *Nunc*, inquit, *flendi tempus est, in futuro ridendi. Beati enim flentes, quoniam ipsi ridebunt. Luca 6. Plangendum est in præsentiarum, vt postea saltare valeamus illa saltatione, qua saltauit Dauid ante arcam: quia qui in præsenti sæculo sua plangit peccata, ridebit potius in futuro*, iuxta illud Malach. 4. 2. *Egrediemini & salietis sicut vituli de armento.* Et Didymus in Catena Græc. *Tempus præsentis vitæ*, ait, *flendo oportunum est: tempus verò ridendi in spe iacet.*

Nota in hisce antithesibus indicari ordinem contrariorum: prius enim est tempus flendi, posterius ridendi. Sic prius est tempus nascendi, deinde moriendi: prius est tempus plantandi, deinde euellendi: prius tempus tacendi, deinde loquendi, & ita de cæteris.

VERS. 5. *Tempus spargendi* (Hebr. *proiiciendi*. Septuag. *mittendi*. Syrus *iaciendi*) *lapides, & tempus colligendi*. Campens. *Nunc diruimus vetera ædificia, nunc noua construimus*: Mirum est aliquos pro *lapides* substituere *fructus*; vnde Thaumaturgus vertit: *Nunc terræ fructus quis congregat, dein abiicit.* Iam

Tempus spargendi lapides. Tempus spargendi lapides est, cum diruuntur domus, cum ex agro, horto, vinea lapides abiiciuntur, ne semina, herbas & plantas suffocent: tunc ergo
1 ager elapidatur, cum lapidibus liberatur & purgatur. Tempus colligendi est, cum iidem lapides colliguntur & in aceruum adunantur, vt ex iis fiat sepes aut murus agro, horto vel vineæ contra bestias & fures tutando.

2 Secundò, Arboreus hanc gnomen arctat ad fabricas Salomonis, quas nunc ædificarit, nunc destruxerit; sicut & hodie videmus homines opulentos sæpe domum quam ædificarunt destruere, hoc solo nomine quòd forma displiceat, ac nouam nouæ formæ velint exædificare; quæ sanè sumptuosa est vanitas & inconstantia.

3 Tertiò, Caietan. per lapides accipit pretiosos, puta gemmas. q. d. Tempus est colligendi gemmas & ornamenta, ac tempus est proiiciendi illa, puta in tempore vastitatis & excidii, iuxta illud Thren. 4. 1. *Dispersi sunt lapides Sanctuarij in capite omnium platearum.* Rursum q. d. Hoc sæculo parui fiunt gemmæ, & quasi sparguntur, mox alio sæculo colliguntur, magnoque habentur in pretio. Æstimatio enim hominum dat pretium gemmis, æquè ac medalliis, cumque illa sæpe euariet, hinc sæpe variatur pariter pretium gemmarum.

4 Quartò, profundius Pineda hoc refert ad lapides sacculi, puta ad pondera quibus merces & nummi ponderabantur: hæc enim olim erant lapidea & lapides. Prouerb. 16. 11. q. d. Est tempus quo homo vacet mercaturæ, ideoque colligat lapides, id est pondera quibus suas merces, æquè ac nummos ponderet & mensuret. Vicissim est tempus, quo hominem iam opulentum & senem tædet mercaturæ, cupitque quietus sibi viuere & Deo, ideoque spargit abiicitque lapidea hæc pondera.

Tropol. Tropol. Auctor Catenæ Græc. Lapides ait, sunt virtutes, quibus vitia lapidamus & obruimus. *Quid enim aliud est temperantia quam lapis, quo effrenes adbiuensque animæ affectus deturbatur atque posternitur. Rursum lapides sunt sermones S. Script. quibus hostem deiicere & obruere possimus; eosdem tamen in sinum animæ recolligere nos iubet, vt oportuno tempore illis in aduersarios vtamur, vt eiusmodi lapidum iactus nullo vnquam tempore deficiant, neque vnquam succumbamus.*

Symbol. Symbolicè primò, S. Hieron. refert nonnullos qui sic exponunt, q. d. Legi seueritatis successit lex clementiæ, puta legi veteri lex noua. In lege enim veteri rei adulterij aliorumque criminum iubentur lapidari: Lex noua verò hunc rigorem legis veteris sustulit, cum Christus adulteram absoluit, & Pharisæis eam lapidare volentibus dixit: *Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat.* Ioan. 8. 7. verùm ipse hanc expositionem non probat, scilicet vt literalem: vt mystica enim admitti potest.

Alleg. Alleg. S. Hieron. Hoc tempore inquit, lapides, id est corda Iudæorum lapidea dispersa sunt à Christo, fide, veritate, salute; sed in fine mundi colligentur, cum ad Christum conuertentur, & vniuersi congregabuntur.

Anag. Anagog. Lapides electi sunt sancti, quos Deus mittit in mundum, vt illum sanctificent: colligit verò, cum eos ad se per mortem recipit, ne videant mala gentis suæ, vtque cælestem Ierusalem ædificent, ait S. Greg. 3. Dial. c. 37. in fine.

Tempus amplexandi, & tempus longè fieri ab amplexibus] Arabicus, *separandi*. Communiter interpretes accipiunt amplexum coniugum, vsumque matrimonij. q. d. Nunc tempus est dandi operam procreandis liberis, nunc abstinendi & continendi, cum scilicet vacandum est orationi, pœnitentiæ, ieiunio (vt in quadragesima) iuxta illud 1. Cor. 7. *Nolite fraudare inuicem nisi forte ex consensu ad tempus, vt vacetis orationi.* Item cum vxor est ægra, patitur menstrua, senex est, abest, &c. Ita S. Hieron. Olympiod. Hugo, Bonauent. Lyran. Dion. & cæteri ferè omnes. Sic Noe cum filijs omnibusque animalibus in arca abstinuit vsu coniugij, ob communem in totius mundi per diluuium subuersione luctum, vti dixi Genes. 8. 16. Hinc Chald. *Suo tempore ad vxorem est aditus; septem verò diebus luctus ab ea recedendum est.* Sic Saræ dixit Tobias sponsæ suæ c. 8. *Surge & deprecemur Deum hodie & cras & secundùm cras, quia his tribus noctibus Deo iungimur: tertia autem transacta nocte in nostro erimus coniugio: filij quippe sanctorum sumus.* Accedit Vatab. qui sic exponit quod contrahamus matrimonium, aut non, sed maneamus cælibes, hoc pendet à Deo: matrimonium habet suum tempus.

Paulo aliter Thaumaturgus: *Nunc*, ait, *vir mulierem deperit, atque insano amore complectitur; nunc eam impensè odit & auersatur*, præsertim post copulam, cuius rei Physicam causam dat Aristot. & Physici, vti post eam exosam habuit Thamar Amnon, *ita vt maius esset odium, quo oderat eam amore quo ante dilexerat.* 2. Reg. 13. 14. Hinc Campensis hoc loco vertit: *Nunc operam damus amplexibus, nunc ad amplexus nauseamus.*

Secundò, Hugo, Pineda amplexum accipiunt amicorum & amicitiæ. q. d. Nunc tempus est amplexandi amicos colendique amicitiam, nunc ab ijs abstinendi, vt cum absunt, moriuntur, vel infideles deprehenduntur. q. d. Instabilis est hominũ amicitia, in eaque est vanitas vel mortis, vel absentiæ, vel perfidiæ, vel mœstitiæ. Stabilis verò est cum Deo, in eaque est veritas, sinceritas, constantia & beata æternitas. Illi ergo inhære; *& in illo veterasce.* Eccles. 2. 6.

Allegoricè, tempus amplexus & coniugij fuit in lege naturæ & Mosaica, cum dictum est: *Crescite & multiplicamini.* Genes. 1. Tempus verò

continentiæ

continentiæ est in lege noua cum dicitur: *Sunt eunuchi qui se castrauerunt propter regnum cælorum.* Matth. 19. *Quia præcepti veteris* (testamenti) *est, vt terra procreationibus impleretur: noui vero vt continentia atque virginitate cælum impleatur*, ait S. Isidor. lib. 2. de Offic. Eccles. c. 17. Sic & S. Hieron. & Olympiod.

Symbolicè, tempus suum est vacandi sapientiæ, contemplationi & amplexibus Dei cum Maria; tempus pariter abstinendi eis, vt vacetur actioni cum Martha, puta vt seruiatur necessitatibus corporis, vel saluti proximorum. Ita S. Hieron. & Hugo. Sic Moses accepturus legem per 40. dies in monte collocatus est cum Deo, at postea peccante populo, & idololatrante descendit vt eum corrigeret. Exodi 32. 7.

VERS. 6 Tempus acquirendi — *Tempus acquirendi* (Hebr. *quærendi*) *& tempus perdendi.* Arabicus: *Iacturam faciendi tempus.* Chal. *Tempus est electum ad quærendam pecuniam, & tempus est electum ad perdenda supellectilia.* Campensis: *Nonnunquam magno studio quærimus, quod paulo post perdamus.*

1. Primò, Hebræi hoc arctant ad Dauidem & Salomonem. q. d. Tempus acquirendi tribui Iudæ regnum Israel fuit sub Dauide, tempus illud perdendi fuit sub Roboam filio Salomonis, ob eius idololatriam. 3. Reg. 12.

2 Secundò, Olympiod. q. d. Tempus est quo rem tuam perdas, & tempus est quo perditam rursum inuenias, vt sit hysteron proteron. Primò enim ponitur τὸ *acquirendi* deinde *perdendi*, cum in reipsa prius sit perdere quàm perditum acquirere.

3. Tertiò, Thaumaturgus, Nyssenus, Lyranus, Hugo, Bonauent. & alij hæc adaptant mercatoribus & lucra captantibus. q. d. Est tempus cum mercatores lucra acquirant, est cum eadem perdant, vt cum naues mercium patiuntur naufragium, aut capiuntur ab hostibus, vel merces ipsæ corrumpuntur, aut ob aliarum appulsum minoris veneunt. Suadet ergo, ait Pineda, vt æquo iacturas animo patiamur, & siue cum fortuna, siue potius cum Deo supremo rerum arbitro & gubernatore lucri & iacturæ societatem ineamus, in rerum temporalium negotiatione & possessione: Nam *si bona suscepimus de manu Dei, mala quare non sustineamus?* Temperanda lucri lætitia cum amissionis & iacturæ ægritudine. Itaque vt ille alius sapienter dicebat: *fortunæ obyicienda animi confidentia, & perturbationi ratio.* Neque magnifacienda fortuna, quæ *non tam dono quàm mutuo dat*, pro libito repetitura. *Non est enim valde optabilis* (vt refert ex Lacone quodam Cicero) *fortuna aptata rudentibus*, rei nimirum inconstanti, & vel cum ventis, vel cum fluctibus mille semper in discriminibus versanti.

4 Quartò, & genuinè, τὸ *perdendi* hic verbum est, non neutrum, sed actiuum, vt idem sit, quod corrumpere, abijcere, dissipare; hoc enim significat Hebr. אבד *abbed.* Et sic eadem penè hæc est combinatio, cum sequenti: *Tempus custodiendi, & tempus abiiciendi.* q. d. Est tempus cum res, puta annonam, fruges, opes compares & acquiras: est rursum tempus cum easdem perdas & prodigas, vt cum ingruit tempestas in mari, pestis in terra, hostis in vrbe. Rursum cum fruges ipsæ sunt corruptæ, aut cum alia de causa res nostras fastidimus, ideoque eas abiicimus & flammis tradimus. Ita S. Hieron. Albinus & alij.

Mysticè. Mysticè, S. Athan. tract. in illud, *profecti in pagum qui ex aduerso est inuenietis pullum*, primò exponit de Christo. q. d. Christus quæsiuit hominem peccato Adæ perditum: *quia*, inquit, *iam longo tempore perditum erat genus humanum, & peribat diaboli fraudibus. Tempus enim quærendi venit, & eximendi è captiuitate.* Secundò, de peccatore pœnitente. q. d. Require per pœnitentiam quod perdidisti per culpam. Aut q. d. acquire gratiam, perde peccatum. Tertiò, de iusto. q. d. vt acquiras animæ salutem, perde & mortifica eius concupiscentiam; vt acquiras virtutes perde vitia; vt acquiras cælum perde terram; vt acquiras spiritualia perde temporalia, iuxta illud Christi: *Qui inuenit animam suam perdet illam:* Et; *Qui perdiderit animam suam propter me, inueniet eam.* Matth. 10. 39. *vt scilicet tempore martyrij neque possessionibus, neque liberis, neque parentibus, neque corpori, ne ipsi quidem animæ parcitum velimus, sed nos offeramus vsque ad mortem, vt inueniamus animam nostram in regno cælorum. Qui igitur vult inuenire animam suam, perdat eam in hoc tempore. Necessum est ergo in nobis perdi malitiam, vt quærentes virtutem eam inueniamus. Si quis enim non conquieuerit ab ira, quomodo ad mansuetudinem exercebitur? si quis à se non exterminarit fornicationem, quomodo is ausit temperantiam profiteri? Quæsiui inquit, quem diligit anima mea, quæsiui & inueni eum, & introduxi illum in domicilium matris meæ, & in cellam genitricis meæ.* Huculque S. Athan.

Rursum Auctor Catenæ Græc. *Tempus*, ait, *acquirendi vniuersa, hæc vita est, acquirendi inquam Dominum, quæ quærere nos oportet; è contrario autem id amittere debemus, cuius possessio, iactura, cuius omissio lucrum est.*

Tempus custodiendi, & tempus abiiciendi. Syrus: *Tempus ad connectendum est, & tempus ad soluendum.* Thaumaturgus: *Nunc anxia seruat custodia, quod dein fastidiens sponte proijcit.* q. d. Est tempus cum res tuas custodias, est vicissim tempus cum eas abiicias, cum scilicet corruptæ sunt, aut imminet tempestas, pestis, mors, hostis, latrones, &c. vti iam dixi. Arctius Campensis: *Nonnunquam*, ait, *comparcimus, quod postea dilapidemus.* Alieniùs Olympiod. Dispensator ait, nouit quo tempore pecunias apud se custodiat, quo expendat. Alij. Nouit liberalis quando pecunias seruet, quando eas in pauperes eroget.

Tropol. tempus custodiendi opes est, cum iuuant ad alendam familiam, & virtutem eleemosynæ operandam; tempus eas abiiciendi est, cùm nocent animæ, eamque incitant ad gulam & luxuriam, aut à studio orationis & perfectionis auocant: Vnde Christus ad adolescentem: *Si vis*, ait, *perfectus esse, vade & vende omnia quæ habes, & da pauperibus.* Matth. 19. Ita Hugo.

Mysticè, Hugo Victor. Tempus est ait, cùm Deus suos fideles à tentationibus & periculis custodit: rursum tempus est, cum eos illis exponit & obiicit, vel in pœnam peccati, vel vt probet & augeat eorum patientiam, fidem & virtutem.

Tempus scindendi (alij *lacerandi*) *& tempus consuendi.* Arabicus: *Tempus abscindendi, & tempus consuendi.* Alij, *suendi.* Alij, *resarciendi.* Campensis: *Quandoque discerpimus quod olim consuimus.* Chald. *Die sua super mortuo vestis conscindenda, & tandem etiam fractura est sarcienda.* VERS. 7.

Tempus scindēdi vestes Hebræis erat in graui clade, vel audita blasphemia quapiam, vti Caiphas scidit

vestes suas Christo asserente se esse filium Dei, dicens; *blasphemauit*. Matth. 26. 62. Vice versa cessante clade vestem laceratam consuebant. Tempus ergo scindendi, est tempus luctus: tempus consuendi, est tempus lætitiæ & gaudij. Rursum vt vestis quæpiam conficiatur, pannum apposite ad corpus scindere, deinde consuere oportet. Ad hæc vt ex vna veste alia concinnetur, v. g. vt ex tunica fiat thorax, eam scindere & pectori aptare, ac deinde sarcire necesse est. Sic Deus, qui fuit primus mundi sartor, Adæ è pellibus consuit tunicam. Genes. 3.

Minus aptè Thaumaturgus hæc refert ad scissionem corporis. q. d. Est tempus, quo corpus gladio conscindas & vulneres in bello, vel iudicio ad puniendum crimen: Est rursum tempus, quo illud conscissum redintegres, & quasi consuas. Alienius quoque Didymus in Catena Græc. *Homo*, inquit, *iam occidit, iam occiditur*.

Mysticè, Hebræi: *Tempus*, inquiunt, scindendi regnum Israel fuit sub Roboam, quo decem tribus ab eo desciscentes regem constituere Ieroboam. 3. Reg. 12. Tempus consuendi erit, cum in fine mundi omnes Israelitæ conuersi ad Christum, in vnam Ecclesiam & regnum nunquam discindendum conspirabunt. Ezech. 34. 26.

Symbolicè, Hugo Victor. hæc refert ad fœderis & amicitiæ copulationem & dissociationẽ. *Habet enim* inquit, *consutionem suam tempore suo consensus socialis: habet & scissionem in tempore suo zelus iustæ contradictionis*.

Sublimius idem Hugo inferiùs hæc refert ad copulationem naturæ & gratiæ. *Ea*, inquit, *quæ scinduntur substantialiter vnum sunt: ea vero quæ consuuntur essentialiter quidem diuersa sunt, sed mediante vinculo fili quasi accidentaliter vnum fiunt. Sic enim omnis homo corruptibilibus & perituris vnitur per naturam; sed efficitur particeps æternorum per gratiam. Sic quippe consuuntur humana & diuina in vnum, vt quæ duo fuerant per naturam, fiant vnum per gratiam. Compunctio siquidem ipsa acus est; & dilectio filum. Et facit viam acus & perforat vtrumque, vt filum vtrumque contineat; neque enim consutio aliter fieri potuisset, nisi vtrumque foraretur & vtrumque contineretur, quia discederet alterum ab altero, & facile se ab vnitate diuideret, si vtrumque vinculum non contineret. Propter hoc vtrumque perforat acus compunctionis, & filum dilectionis connectit vtrumque, vt stent simul & non discedant ab inuicem.*

Rursum tempus scindendi est tempus excommunicandi, quo peccator impœnitens abscinditur ab Ecclesia, vt per hanc pœnam & infamiam pœniteat; itaque rursus Ecclesiæ assuatur & vniatur, vti Paulus fornicarium abscidit, & pœnitentem rursum assuit Ecclesiæ. 2. Corint. 2. Ita Auctor Catenæ Græc.

Alleg. discissum fuit Christi corpus in passione, consutum in resurrectione. Idem fiet nobis.

Tropol. Scindimus corda per pœnitentiam & resecationem vitiorum, consuimus per nouæ vitæ virtutumque texturam. Rursum societatem cum hæreticis vel improbis discindimus, ac Catholicis probisque sociamur, dum iniquos contractus rescindimus & æquos inimus. Denique Arrius lacerauit tunicam, id est Ecclesiam Christi; quam S. Athanasius rursum consuit; vti S. Petro Alexandro Episcopo Christus per visum ostendit. Vide eius vitam apud Surium 26. Nouem.

Tempus tacendi, & tempus loquendi. Chald. Complut. *Tempus est electum ut proferantur verba contentionis & tempus est electũ ad proferendum verba contentionis*. Chald. verò Costi sic habet: *Aliquando ponendus est orationi & precibus modus: alias vero contentione verborum vtendum*. Refert ergo ipse hæc ad precum studium vel silentium. Didymus in Catena Græc. *Homo*, ait, *iam loquitur, iam tacet*. Tempus tacendi est in schola, in precibus, in concione. Rursum cum superior, præceptor vel senior loquitur, subdito, discipulo, & iuueni tacendum & auscultandum est: cùm doctor vel concionator iam senex voce, memoria, facundia, gratia destituitur, taceat, ac lampadem munusque loquendi, docendi & prædicandi resignet iuniori iis pollenti. Tempus loquendi est doctori cum docendum est, prædicatori cum prædicandum, superiori cum monendus vel corripiendus est subditus; pari, cum consilium, consolationem, vel directionem impendere debet proximo: Hinc Salon. *Verba tua*, inquit, *tantisper silentio premes, donec commoda loquendi sese offerat occasio*. Audi S. Hieron. *Pythagoricos reor, quorum disciplina est tacere per quinquennium, & postea eruditos loqui, hinc originem sui traxisse decreti. Discamus itaque & nos prius non loqui, vt postea ad loquendum ora reseremus. Sileamus certo tempore, & ad præceptoris eloquia pendeamus. Nihil nobis videatur rectum esse, nisi quod discimus: vt post multum silentium de discipulis efficiamur magistri. Nunc vero pro sæculorum quotidie in peius labentium vitio, docemus in Ecclesiis quod nescimus. Et si compositione verborum vel instinctu diaboli, qui fautor errorum est, plausus populi excitauerimus contra conscientiam nostram, scire nos arbitramur, de quo aliis potuimus persuadere. Omnes artes absque doctore non discimus, sola hæc tam vilis & facilis est, vt non indigeat præceptore.*

Hac de causa Salomon præponit tempus tacendi temporι loquendi, quia tacendo discimus loqui. Quocirca Hugo Victor. Instit. mor. c. 16. *Non ait Salomon*, inquit, *tempus loquendi & tempus tacendi, sed tempus tacendi & tempus loquendi; quia priùs in silentio forma loquendi sumitur, quæ postmodum tempore loquendi in voce teneatur*. Vnde S. Basil. in Reg. fus. c. 13. *Silentium*, ait, *est gymnasium bene loquendi*. Et B. Diadochus lib. de perfect. Spirit. c. 70. *Præclara ergo res*, inquit, *est silentium, nihilque aliud quàm mater sapientissimarum cogitationum*. Rursum S. Hieron. in regul. monach. c. 22. *Ex hoc enim*, inquit, *in eremo edocti S. Patres, summa cum diligentia obseruant silentia, tanquam sanctæ contemplationis causam*. Et S. Bernard. Epist. 88. *Iuge silentium, & ab omni strepitu sæcularium perpetua quies, cogit cælestia meditari*. B. Dorotheus serm. 20. *Caue à multiloquio: hoc enim sanctas ac rationabiles, & à cælo aduenientes cogitationes penitus extinguit*. Denique silentium docet facere id quod iubet S. Bernard. in Specul. Monach. *Antequam verba proferas, bis ad limam veniant, quàm semel ad linguam*. Et illud S. Augustin. *Omne verbum prius veniat ad limam, quàm semel ad linguam*. Albert. Magnus lib. de Virtutib. c. 31. *Vbi non est taciturnitas, ibi homo facile ab aduersario superatur*.

Silentium docet loqui.

Gnomæ.

Plura hac de re dixi Prouerb. 25. 11. & Ecclesi. 20. 6. & 7. vbi citaui S. Gregor. & S. Ambrosius hunc locum exponentes. Pluribus exemplis idipsum confirmat Zozymus Papa, vt habetur distinct. 36. cap. *Qui Ecclesiastici*.

Hinc

Hinc etiam, ait, idem Saluator noster, prius in medio Doctorum sedit, audiens illos & interrogans, & postea prædicare cœpit; quia prius quisque discere, & postea prædicandi officium vsurpare debet. Hinc etiam Salomon ait prius, tempus tacendi, & postea loquendi: quia Veritas prius tacendo discitur, & postea loquendo prædicatur. Hinc idem Dominus ait: qui audit dicat, veni. Hinc etiam prius Apostolos docuit, deinde eos ad prædicandum misit, dicens: Estote prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ. Sic etiam prius post resurrectionem illis sensum aperuit & scripturas explanauit, & postea dixit eis: Euntes in mundum vniuersum, &c.

Scopus sententia. Porrò, Salomon hanc gnomen ponit hoc fine. Primò, vt ostendat vanitatem sapientiæ & facundiæ,
1. ob quam non raro superbiunt viri docti & eloquentes, præsertim doctores & prædicatores, cum ob dicendi gratiam plausum, habent, & post se trahunt greges auditorum & discipulorum, qui ab ore eorum pendent. Hisce enim succedit tempus tacendi, cùm ob senium, morbum, aliamue causam deflorescit hæc docendi dicendique gratia: aut cum superuenit alius doctor, vel concionator magis disertus, quem populus priore relicto sequitur: qua in re sæpe naufragium & auditorum, & numinis, & tranquillitatis patiuntur concionatores; qui proinde si vanam hanc populi auram sectentur, miserrimi sunt: illa enim instar venti mutatur; & nunc hunc, nunc illum sequitur, priorem deserens. Qui ergo sapit, hoc munus obeat purè ex obedientia & amore Dei, ac cum S. Francisco eadem quiete animi, & eadem alacritate concionetur paucis & multis, plebeis & nobilibus: magnum cogitet se habere auditorem Deum, ac de eo dicat id quod Plato de Aristotele: *Hic vnus mihi sufficit: pluris enim est quàm mille alij.*

2. Secundò, vt doceat prudentem prudenter distinguere tempus quo tacendum est, & quo loquendum; quare cum fructu loqui & tacere: cùm imprudens vtrumque peruertat, ac loquatur cum tacendum esset & taceat cum loquendum foret; ideoque sine fructu, imò cum damno tam suo quàm proximi loquatur vel taceat, iuxta illud: *Est tacens non habens sensum loquelæ: & est tacens sciens tempus aptum, Homo sapiens tacebit vsque ad tempus: lasciuus autem & imprudens non seruabunt tempus.* Ecclesi. 20. 6. Ita S. Gregor. 3. p. Pastor. Admon. 15. *Tempus tacendi*, inquit, *& tempus loquendi: discretè quippe vicissitudinum pensanda sunt tempora, ne aut cum restringi lingua debet, per verba inutiliter defluat: aut cùm loqui vtiliter potest, semetipsam pigrè restringat.*

VERS. 8. *Tempus dilectionis, & tempus odij.* Septuag. *Tempus amandi, & tempus odiendi.* Syrus. *Tempus ad amandum, & tempus ad odiendum.* Arabicus. *Diligendi tempus, & contumeliæ tempus.* Campensis: *Interdum amamus, interdum odio prosequimur amatum.*

Sensus est q. d. Nihil in orbe, nihil etiam in hominis appetitu fixum & stabile, sed variantia omnia
1 & vana: nam rem quampiam, puta amicum, quem nunc diligis, odio prosequeris, cum eum noxium, infidelem, contrarium experieris, aut certè cum mutato affectu tuo ille tibi displicebit. Sic dilectio & odium accipitur actiuè: potest & accipi passiuè, q. d. Ne nimis confidas amico & amicitiæ, quod ab eo diligaris; quia is qui nunc te diligit mox odiet. Sic enim in hominibus hi affectus alternant, vt quod nunc ardenter concupiscunt, mox vbi & potiti fuerint, fastidiant, & subinde odiant. Quocirca Bias monebat: *Sic ama tanquam osurus, sic odi tanquam amaturus.*

Propriè sapientis & iusti amoris causa & obiectum est virtus, odij peccatum: quare iusto tempus dilectionis est, cùm proximum videt vacare virtuti; odij, cum viderit eundem declinare ad peccatum; tunc enim eum odit non vt hominem, sed vt peccatorem, imò propriè peccatum dumtaxat in eo odit, vt illud exterminet, proximumque ab eo liberet; aut certè si superior sit, illud iusta punitione ad aliorum terrorem vindicet: Vnde Chald. vertit: *Tempus idoneum vt vnus amet socium suum, & tempus idoneum vt odio habeat virum peccatorem,* præsertim qui te & alios in peccati societatem pertrahere satagit.

B Denique, tempus amoris est in iuuentute, quæ sanguine, calore & spiritibus abundans procliuis est ad amandum: tempus odij est in senectute quæ frigida, torpida, tristis & tetrica ad fastidium & odium propendet. Hinc Synagogæ adhuc teneræ & iuuenculæ ait Deus: *Ecce tempus tuum, tempus amantium.* Hebr. דודים *dodim*, id est amorum vel vberum. Ezech. 16. 8.

Tropol. nunc est tempus diligendi carnem & animam, vt eam ad Dei gratiam & gloriam promoueamus: nunc odiendi eandem, cum prauis eius cupiditatibus resistendum est, iuxta illud Christi. *Si quis venit ad me, & non odit patrem suum, & matrem, & vxorem, & filios, & fratres, & sorores, adhuc autem & animam suam, non potest meus esse discipulus.* Lucæ 14. 26. Ad hæc S. Cyprian. de singular. Cleric. *Tempus amandi*, ait, *& tempus odio habendi. Ama feminas inter sacra solemnia* (vt ad illa ipsas, ô Clerice admittas) *& odio habe in communione priuata* (ne priuatim cum illis verseris) *si vis Salomonis tenere doctrinam.*

Rursum S. Hieron. Tropol. sic exponit: *Tempus est amandi post Deum liberos, vxorem, propinquos: & tempus odiendi eos in martyrio, cum pro Christi confessione rigidos impietas oppugnat inimica.* Sic & S. Ambros. in Psal. 118. Octon. 15. *Tempus amandi*, inquit, *& tempus odio habendi, hoc est tempus martyrij, quando ea quæ diuina sunt omnis charitatis necessitudinum præferenda sunt*, &c. *vt quos dilexeris odisse, & quos oderis amare conueniat.*

Alleg. idem S. Hieron. q. d. Tempore Salomonis amanda erat circumcisio & lex Iudaica, nunc tempore Christi odienda est & repudianda. Anag. idem q. d. Tempus huius vitæ est quo præsentia amamus, quæ in futura beatitudine fastidiemus & odio prosequemur.

Denique, Auctor Catenæ Græc. Amandi ait, nec non odio habendi tota vita tempus est; sed amoris scopus non alius, quàm Deus: Scopus odij, hostis vitæ nostræ, dæmon.

Tempus belli, & tempus pacis.] Hæc Antithesis subalterna, & fere eadem est cum præcedenti. Tempus enim belli est tempus odij, & tempus pacis est tempus concordiæ & amoris. Vnde Arabicus vertit: *Tempus belligerandi, & tempus pacificandi & salutandi.* Chald. *Tempus est electum ad præliandum, & tempus est electum ad faciendum pacem.* Campensis: *Interdum inimicitias exercemus, iterum amplectimur pacem.* Sensus ergo est q. d. Tempus est quo bello paranda est pax, vt cum hostes Rempubl. inuadunt aut lædunt,

cum seditiosi vel improbi turbant quietem communem, cum vitia & cupiditates in nobis alijsue resecanda sunt; quo facto tempus est pacis. Pax enim per se expetenda est, vtpote quæ virtute, iustitia bonisque omnibus temporalibus & spiritalibus florere facit Rempubl. Hinc in Script. vocatur *Deus pacis*, & *pax Dei*, scilicet donum singulare & proprium. Philip. 4. 7. Rom. 15. 33. bellum verò suscipiendum est non propter se, sed propter pacem.

Belli etymum.

Vnde bellum dicitur per antiphrasim quasi minimè bellum, id est pulchrum; vel à bellua, quasi belluinum; vel bellum quasi duellum (sicut pro *bonum* olim dicebant *duonum*) Aut à Belo, qui primus bellum mouit, vti alibi dixi ex Cassiodoro lib. 1. variar. Epist. 30.

Rursum Thaumaturgus sic exponit, q.d. *Res humanæ nunc bello affligantur, nunc tranquillæ & pacatæ sunt: tantáque est earum inconstantia, vt quæ modo secundæ esse videbantur, celeri momento in certissima mala dilabantur.*

Mysticè, S. Ambros. in Psal. 118. Octon. 15. *Tempus belli est*, inquit, *quo etiam bellum pro Christi nomine perfidis pignoribus inferamus. Tempus pacis, quia in pace locus eius est.* Et Nyssen. in Caten. Græc. *Tempus pacis est tota vita, vt pax nobis*, inquit, *cum Deo sit, eo quod hostilem infestumque animum erga aduersarium* (satanam) *sumpserimus.*

Denique, Noster Aluarez de Paz. lib. 2. de vita spirit. part. 2. c. 15. Omnes has Salomonis Antitheses eò applicat, vt significet quemque sibi suæque perfectioni prius vacare debere, deinde in proximi salutem incumbere. Cogita, inquit, quia omnia tempus habent, & prius debes virtutibus adolescere, & ad perfectionem spiritualis ætatis peruenire, quam filios Deo generes & aliorum mater appelleris. Aduerte ô anima, quia nunc in principio conuersionis tuæ *tempus* est *nascendi*, & ad diuinum amorem perueniendi, & postea erit *tempus moriendi* pro fratribus, ita vt cum Paulo possis dicere: *Quotidie morior per vestram gloriam, fratres.* 1. Corinth. 15. 3. Nunc *tempus* est *plantandi*, ac in te ipsa virtutes inserendi; postea erit tempus euellendi de cordibus aliorum, quod perperam à veternoso hoste plantatum est. Nunc *tempus occidendi*, vt scilicet inordinatum tui amorem extinguas, & in matutino interficias omnes peccatores terræ: & deinde erit *tempus sanandi*, cum apta eris aliorum vulneribus mederi, & verbo doctrinæ infirmis mentibus curationem afferre. Nunc *tempus destruendi*, quæ malè in sæculo ædificaueras; & postmodum erit *tempus ædificandi* cùm opes aggregaueris, quibus valeas virtutem arcem in alijs extruere. Nunc *tempus flendi* propria delicta, & postmodum erit *tempus ridendi*, atque gaudendi de impiorum à te facta conuersione. Quia de prædicatoribus ita scriptum est: *Euntes ibant & flebant mittentes semina sua; venientes autem venient cum exultatione portantes manipulos suos.* Nunc *tempus plangendi* propter propria mala, & deinde erit *tempus saltandi* ex deuotionis affectu propter fratrum bona. *Tempus colligendi lapides* & parandi arma necessaria ad prælium, ac in posterum erit *tempus dispergendi* eos & infigendi in fronte Philisthæi. Nunc *tempus amplexandi* sponsum qui pascitur inter lilia, ac deinceps erit *tempus longè fieri ab amplexibus*, cum charitatis dono perfecta, dicas cum Paulo: *Optabam ego ipsa anathema esse à Christo pro fratribus meis.* Nunc *tempus acquirendi* dona quæ postea distribuas, & deinde erit *tempus perdendi* teipsam, hoc est laborandi & affligendi vt lucrum animarum acquiras. Nunc *tempus custodiendi*, arcem mentis tuæ, & postea erit *tempus abijciendi* ex parte curam tui, vt aliorum quoque curam admittas. Nunc *tempus scindendi* cor tuum, & peccatorum dolore molliendi; ac deinde erit tempus consuendi, hoc est in bonum proximorum conficiendi sermonem ex sententiis Scripturarum. Nunc *tempus tacendi*, & postea *tempus loquendi*: quia (vt inquit Hugo) prius per silentium tempore tacendi discitur, quod postea per verbum tempore loquendi proferatur. Denique nunc *tempus dilectionis* Dei, & *tempus belli* aduersus ea quæ huic dilectioni obsistunt; & in posterum erit *tempus* exercendi *odij* aduersus ea quæ tuus dilectus odit, & *tempus* inter occupationes quietis & *pacis*.

Quid habet amplius homo de labore suo? nisi hanc contrariorum vicissitudinem iam recensitam inconstantiam, lancinationem, vanitatem, quod est thema & argumentum totius libri initio propositum, ac deinde post singulas inductiones iteratum, velut Epiphônema & conclusio. Vnde Campensis vertit: *Quem fructum capit homo ex tam pugnantibus & molestis occupationibus?* q. d. nullum, quia omnia sibi inuicem per vices temporum succedunt, cruciant & euanescunt. Vnde infert Thaumaturgus: *Dicamus igitur*, inquit, *tam infructuosis laboribus aliquando longum valere*, vt scilicet vtamur ijs obiter velut in transitu, nimirum qualibet re in tempore suo, sed interim maneamus mente fixi in Deo & æternitate, ad illamque tendamus iugiter & aspiremus. Et S. Hieron. *Cum omnia*, ait, *suo labantur tempore, quid frustra conamur & tendimus, & breuis vitæ labores putamus esse perpetuos? nec contenti sumus secundum Euangelium malitia diei: nihilque in crastinum cogitemus. Quid enim possumus habere in hoc sæculo amplius laborando? in quo id tantùm à Deo hominibus datum est, vt alius alia sectando habeat in quo erudiri, & exercere se possit.* VERS. 9.

Rursum Nyssen. censet hæc de morte dici, quod omnes hominum labores eorumque fructus finiantur in morte, vt τὸ *de labore* sit idem quod *post laborem & vitam. Perinde*, inquit *est ac si diceret: Quid habet ex humanis omnibus laboribus, & quibus nihil ad eum redit, amplius? Agros colit, nauigat, militaribus operibus affligitur, mercaturam exercet, damnum patitur, lucratur, litigat, pugnat, causa cadit, sententia data litem vincit, infelix censetur, beatus existimatur, domi manet, errat apud exteros. Quid ei, qui per hæc suam consumit vitam, amplius affert? An non simul atque desijt viuere, omnia tecta sunt obliuione, & ab ijs quorum studio tenebatur desertus abit nudus?*

Insuper Chal. sic habet: *Quid amplius habet vir operans, qui laborat vt faciat thesauros, & vt congreget pecuniam, nisi adiuuetur desuper sidere bono?* Septuag. *Quæ abundantia est facientis quibus ipse laborat?* Syrus: *Quæ vtilitas in opere quo ipse laborat?* Arabicus: *Quid restat illi qui facit omnibus in rebus quibus laborat?* Hæc enim omnia significat Hebr. יתרון *ittron*, vti dixi cap. 1. vers. 3. Sensus omnium est, q. d. Ex dictis temporum vicissitudinibus liquet, nihil homini ex omni labore remanere fixum & stabile, in quo conquiescat: ac proinde nihil superesse, nisi vt per illas omnes opportunè decurrat, & cum transeuntibus transeat; quare nullam sibi in hac

vita

vita felicitatem statuat, cum nil in ea sit perpetuum, nil durabile, sed omnia temporalia, transeuntia & vana. Felicitatem ergo quærat in futura æternitate, ad eamque se paret seruiendo Deo vero, in eoque omnes suas spes defigat, apud quem omnia sunt solida, firma, æterna.

Vers. 10 *Vidi afflictionem, quam dedit Deus filijs hominum, vt distendantur in ea.* Hebr. ענות *anoth*, id est vt humilientur, affligantur, crucientur in ea.

Hæc gnome Hebraicè & Græcè iisdem verbis extat c. 1. 13. (licet Noster pro *afflictionem* ibi vertat *occupationem*; pro *distendantur, occupentur*) vbi eam explicui: quare ibi dicta hic non repetam. Pertinet hæc gnome ad præcedentem interrogationem, & ad illam videtur esse responsio, aut certè tacitæ responsionis ratio & confirmatio. Vnde Campensis vertit: *Quem fructum capit homo ex tam pugnantibus & molestis occupationibus? Deprehendi quod Deus illas immiserit animis hominum, vt ipsi se illis torqueant.* Et Thaumaturgus cum v. præcedenti vertisset: *Dicamus igitur tam infructuosis laboribus aliquando longum valere*; Hoc versu rationem subdens ait: *Siquidem omnia hæc mea sententia, ad exagitandos homines venenatis aculeis armata sunt.* Sic & vterque Hugo, Caiet. Osorius & alij.

Porrò S. Hieron. & ex eo Albin. ac Titelm. hanc gnomen referunt ad sequentem de inuestigatione mundi, & rerum à Deo creatarum, q. d. Deus homini hanc occupationem scrutandi res in mundo à se creatas indidit, vt ea honestè occupatus, Deum creatorem agnosceret, amaret, laudaret, itaque abstineret à curiosa rerum diuinarum & abditarum vestigatione, atque ab omni vitio.

Denique Nyssen. hanc afflictionem à Deo homini datam censet, non per se, sed ex occasione, qua homo rebus Dei bonis abutitur nimio amore & studio, quo se affligit; perinde inquit ac si quis conuiua cultro ad cibos secandos dato abuteretur ad sui, vel aliorum necem. Sic & Olympiod. *Homo*, ait, *lapsus à recto, & à constanti ratione auersus, id quod est in vnoquoque vtile, vertit in contrarium.* Fauet versio Chaldæi, qui in pœnam peccati hanc afflictionem homini impio datam opinatur: *Vidi*, inquit, *negotium castigationum & vindictam, quam dedit Dominus filijs hominis qui sunt improbi, vt affligantur in eo.*

Vers. 11. *Cuncta fecit* (Deus præcessit) *bona in tempore suo.* Hebr. *Omne fecit pulchrum in tempore suo*: hinc mundus Græcè vocatur κόσμος, à rerum ornatu & pulchritudine. Docet vices temporum iam assignatas esse bonas, vtpote factas & ordinatas congruè ad tempus quodlibet, ab optimo & sapientissimo Deo, ad creaturam & hominis bonum & commodum.

Pulcher, vel vt prisci dixere *pulcer*, à pollendo dicitur, quod polleat forma. Nam vt ait Cicero 4. Tuscul. *Pulchritudo corporis est apta figura membrorum, cum coloris quadam suauitate.* Sic pulchritudo mundi consistit in apta elementorum, cælorum, cæterarumque partium figura, dispositione, nexu, suam in mistis habens variegatam, & omnigenam colorum suauitatem. Pulchritudo temporis, & rerum temporalium consistit in congrua partium eius successione, proportione & nexu, quòd scilicet tempus nascendi præeat, sequatur tempus crescendi, generandi, ac tandem finiat tempus moriendi. Sic pulchritudo anni est, quòd hiemi frigidæ & rigidæ succedat ver tepidum, florens & virens (vnde *ver* dicitur quod omnia *faciat virere*) veri succedat æstas messe fœcunda, æstati autumnus vuis, pomis fructibusque diuersicoloribus ornatus, & quasi pictuatus. Sic ergo Deus fecit omne pulchrum in tempore suo, quia v. g. verna amœnitas pulchra est in vere, nec pulchra aut decora foret & commoda in hyeme, vel æstate: sic & frigus pulchrum est in hyeme, non in æstate, &c. Hoc est quod dicitur Genes. 1. 10. & 12. *Et vidit Deus quod esset bonum*: bonum enim est decorum & pulchrum. Vnde Septuag. hic vertunt: *Vniuersa quæ fecit bona in tempore suo.* Et Syrus: *Omne quod facit optimum in tempore.* Et Arab. *Omnes res quas fecit cognoui esse optimas.* Symmach. *Bonum vnumquodque in tempore proprio.* Chald. *Dixit Salomon in spiritu prophetiæ: Omnia fecit Dominus bona in tempore suo.*

Est occupatio, qua occurrit tacitæ obiectioni. Dicet enim quis: Si creaturæ in se sunt vanæ & caducæ, qua ratione ergo à Deo vero & æterno creatæ sunt? Respondet, creaturas quatenus à Deo factæ sunt esse bonas & pulchras: quatenus verò in seipsis subsistunt, vanas esse & ad nihilum, ex quo à Deo per creationem eductæ sunt, sponte sua inclinare & vergere. Rursum vanas esse, quatenus homo ijs abutitur, ijs quasi summis bonis præ Deo, imò contra Deum cor suum affigens, vt ijs fruatur séque ex satiet, cum solus Deus mentem hominis ex satiare queat, idcóque homo creaturis duntaxat vti, solo autem Deo frui debeat, vti docet S. August. & ex eo Theologi.

Et mundum tradidit disputationi eorum. Campensis: *Et mundum hunc totum exposuit examinandum ingenio illorum.* Hebr. & עלם *olam tradidit in corde eorum. Olam* autem primò significat absconditum quid, ab עלם *alam*, id est abscondit. Secundò, perpetuum & æternitatem; cuius finis nobis absconditus est. Tertiò, sæculum & mundum, siue decursum temporum rerumque omnium in mundo quorum limites & termini nobis absconditi sunt. Syrus vertit, *Essentiam mundi*, id est naturam & substantiam mundi. Mundus datus disputationi qua ratione?

Hinc multiplex oritur versio, & consequenter multiplex interpretatio.

Primò, aliqui apud Titelmannum vertunt. *Deus tradidit absconsionem in corde hominum: absconsionem*, id est ignorationem mortis; hæc enim summè homini est abscondita: vnde prima antithesi v. 1. posuit tempus moriendi, ad quod hic alludit. q. d. Mors cuilibet certa imminet, sed incertus est nobis eius dies & hora; idque voluit Deus à nobis abscondere, vt vigilare nos doceret, sanctéque viuere, vt scilicet ita viuamus quasi quotidie morituri. Resp. 1.

Secundò, Caiet. & Dauid de Pomis vertunt: *Perpetuitatis desiderium dedit Deus in corde hominum:* Quocirca nil inueniet homo in rebus terrenis, vtpote caducis, quod hoc eius desiderium satiet, sed ad Deum & cælum animum attollat oportet, vt in eo defixus æternitatis desideratæ fiat capax & compos, contemnendo temporalia & sectando æterna. Et Didymus in Catena Græc. *Æuum*, inquit, *dedit illis, hoc est æternitatis disciplinam & scientiam, id est regnum cælorum, quod intra nos esse Dominus pronunciauit: quod dum multiplici perturbationum operitur atque obsidetur tumultu, non facilè ab hominibus inuenitur.* 2

Tertiò, & optimè Septuag. Syrus & Arab. vertunt: *Et sæculum siue mundum tradidit in corde eorum*: Verùm hic quæritur, quid sit *in corde eorum?* Primò, *eorum*, scilicet dæmonum, qui dominantur in mundo, ait Thaumaturgus, q. d. Deus mundum permisit diabolo cum asseclis suis, vt in eo vsque ad 3

diem iudicij dominetur, hominesque tentet. Vnde à Paulo Ephes. 2. 2. Vocatur Princeps aëris huius; & à Christo Princeps huius mundi. Ioan. 12. 31. Audi Thaumaturgum: *Omnia hæc mea sententia, ad exagitandos homines aculeis venenatis armata sunt, & malignus dæmon, qui ab initio mundi vsque ad finem nocendi semper est auidus, ringenti ore sæculum hoc circuit, & immodicè contendit, si qua occasione nacta figmentum Dei perdere possit.*

Secundò, melius alij τὸ *eorum*, intelligunt *hominũ*, de quibus hic omnis est sermo: nam dæmonum nulla facta est mentio. Iam quia cor sedes & symbolum est multarum rerum, scilicet, primò amoris & oble-

Cor multa notat.

1 ctationis; secundò voluntatis & dominij; tertiò electionis; quartò disputationis & examinis; hinc multiplex hic oritur sensus. Aliqui ergo sic exponunt, q. d. Deus quidem creauit mundum, & omnia quæ in mundo sunt pulchra & bona, illaque tradidit cordi hominis, vt eorum amore, vsu & gustu modestè & honestè se oblectaret; sed hominis cor ijs abutitur dum totum se in illa effundit; ideóque rebus pulchris à Deo creatis seipsum deformat, & sordibus peccatorum conspurcat. Vnde S. Hieron. sic exponit, q.d. *Dedit Deus mundum ad inhabitandum hominibus, vt fruantur varietatibus temporum, & non quærant de causis rerum naturalium, quomodo creata sint omnia, quare hoc vel illud ab initio mundi vsque ad consummationem fecerit crescere, manere, mutari.*

2 Nyssen. vero censet hic significari, *Vndenam humana natura distracta sit à bono & recto, videlicet occasione accepta ex diuinis beneficijs: nam Deus quidem ad bonum fecit omnia; hominibus autem dedit rationem, qua discernant id quod est melius: malo autem consilio recedentes à ratione & tempore, id quod est vtile vertunt in contrarium.*

His adde expositionem Vatabli, quæ talis est: omnia opera Dei bona sunt, & facta in tempore suo, & quæ in hoc mundo fiunt, id est negotia huius mundi, id est cupiditatem & desiderium cognoscendi res huius mundi indidit menti hominum, & ita in hoc mundo negotiantur quasi semper victuri sint.

3 Tertiò, alij cor accipientes pro voluntate & dominio, sic exponunt, q.d. Deus mundum adeo pulchrum conditum tradidit cordi, id est voluntati & dominio hominis, vt eius esset dominus, Princeps, & quasi Rex mundi, vt ad libitum vteretur herbis, plantis, arboribus, animalibus, auro, argento, metallis, &c. Sed homo hoc dominio abusus, rebellis fuit Deo summo omnium Domino, ideóque hoc dominium non quidem omnino illi ademptum, sed valde à Deo accisum & imminutum est. Hinc noster Pineda sensatè sic exponit: Deus dedit mundum & sæculum, omnesque sæculi & temporis vanitates in corde hominis, q.d. Deus effecit hominem microcosmum & paruum mundum, vt illam temporum varietatem & inconstantiam in seipso experiretur; ac præterea intelligeret nihil extra seipsum quærendum esse, neque in externo aliquo bono ponendam esse humanam felicitatem, sicut scriptum est: *Regnum Dei intra vos est.* Quicquid ergo boni & tranquillitatis aut voluptatis concupiscis, noli extra te quærere, sed in teipso & in corde tuo, cum perturbationes animi composueris, desideria clauseris, impetus effrænatos compescueris, ac externa omnia contempseris: animi tui bona propria tua sunt, perpetua sunt, & tecum illa portabis vbicumque tandem esse contigerit: non item illa externa, quæ breuiter deserent.

4 Quartò, alij accipiunt cor pro cordis, id est mentis electione, q.d. Deus mundum totum, omniáque contraria quæ in eo sunt, tradidit electioni hominis, vt eligat in eo bona, vel mala prout ipsi libuerit, iuxta illud Eccel. 15. 14. *Deus ab initio constituit hominem, & reliquit illum in manu consilij sui. Adiecit mandata & præcepta sua. Si volueris mandata seruare, conseruabunt te, &c. Apposuit tibi aquam & ignem; ad quod volueris porrige manum tuam.*

Quintò, optimè Noster cor accipit pro cordis, id 5
est mentis examine, disputatione, meditatione, disquisitione, cognitione. Horum enim officina est cor, siue mens: Vnde illud:

Cor sapit, & pulmo loquitur, fel commouet iram.

Idipsum euincit id quod sequitur: *Vt non inueniat opus quod operatus est Deus:* Disputauerunt enim Philosophi, & etiamnum disputant de mundo, dum alij eum ex aquis, alij ex atomis, alij ex terra, &c. conflatum dixere. Hinc tot eorum sectæ, Academicorum, Stoicorum, Septicorum, Peripateticorum &c. adeóque quot sæpe Philosophi, tot sunt diuersæ de mundo, cælis, stellis, ventis, &c. opiniones & sententiæ.

Porrò duplici disputationi hominis mundum tradidit Deus, scilicet intellectus & voluntatis, cognitionis & electionis, speculationis, & affectus.

Primò enim, Deus mundum quasi pilam pulchram obiecit obtutibus hominum, vt eius rerumque in ea contentarum, puta cælorum, elementorum, ventorum, plantarum, animalium, &c. naturas, proprietates, vires, actiones, æquè ac temporum varietates iam recensitas scrutarentur, itaque in ijs agnoscerent laudarentque Dei creatoris pulchritudinem, sapientiam, potentiam, beneficentiam, ac in rebus agendis tempus cuique rei gerendæ à Deo destinatum, & accommodatum disquirerent & captarent. Ita Didymus, S. Hieron. Tirelm. & Franc. Vallesius Sacræ Phil. c. 64. & 65. Porrò Olymp. censet permisisse Deum, vt circa mundum sint solliciti & occupentur sapientes mundi huius, ne si assiduè & tranquillo animo attendissent ad fabricam, & structuram mundi huius, perspecta & cognita illius pulchritudine, visibilia hæc Deum esse, vel Deos arbitrarentur. Item dedisse omnibus filijs hominum sæculi præsentis cognitionem, quod nempe cuncta esse cœperint ac desitura sint. Eorum verò quæ ante initium temporis fuerunt, quæque post hoc sæculum futura sunt, certam & manifestam scientiam non haberi.

Nyssen. verò & Hugo censent mundum à Deo datum disputationi, id est contemplationi & moderatæ peruestigationi hominum, sed ab eis per abusum euasisse materiam, & obiectum curiosæ noxiæque disputationis & disceptationis, tam varia, tam multa, tam absona, tam temeraria, tam impia de Conditore ipso, de prudentia & iudicijs ipsius, de felicitate, &c. inquirendo, disceptando, iudicando, & interim ad exactam rei quoque cuiuspiam naturalis notitiam vix, ac ne vix quidem perueniendo ex omnibus, quas fecit Deus à principio creationis, ac deinceps vsque ad finem.

Secundò, Deus tradidit mundum disputationi hominis, vt homo secum disputans & ratiocinans de vanitate mundi, déque temporum rerumque omnium temporalium successione, rotatione & transitu; atque ex alia parte de Dei veritate, constantia, æternitate & omnimoda perfectione; inde concluderet sibique diceret: Ergo cor tuum & amorem auoca à mundo, & transfer ac defige in Deum: ille enim solus immensum tuum sciendi & amandi desiderium

A derium satiare, & beare potest. Hoc enim fine mundus à Deo creatus hominique traditus est, vt per mundum transcenderet ad mundi opificem, in eoque omnes suas res & spes defigeret, itaque stabilem quietem & felicitatem perpetuam nancisceretur. Quocirca Nyssen. *Quicumque illis*, inquit, *quæ acceperunt, non vt oportet, & ad vtilitatem vsi sunt, non inuenerunt opus Dei, quod fecit Deus ad scopum vtilitatis, ab initio creationis vsque ad vniuersi consummationem, cum in ijs quæ sunt nihil sit mali.*

Vt non inueniat homo opus, quod operatus est Deus à principio vsque ad finem, q.d. Traditus est mundus disputationi hominum, vt videntes Dei opus tam pulchrum, tam sublime, tam perfectum & consummatum, non inueniant, id est inuenire nequeant intimas eius dotes & perfectiones, quæ illi plurimæ insunt *à principio vsque ad finem*, id est à capite ad calcem, ab imo ad summum, à fundamentis ad tectum, à centro terræ vsque ad culmen cælorum; sed de illis iugiter disputent, & inter se disceptent: quo fit, vt cogantur hoc opus admirari & obstupescere, ac multò magis eius opificem Deum, qui hanc mundi admirandi machinam, velut palatium magnificentissimum omnibus suis numeris absolutum exædificauit, ac summum illi fastigium imposuit, manumque extremam addidit, vt ex hac admiratione omnes ad eius amorem, venerationem & cultum raperentur.

B

Secundò, alij contrariè exponunt, q.d. Deus mundi opera noluit condere plena & omni ex parte perfecta, vt omnimodam in eo consummationem non inueniret homo, ideóque ijs mentem non affigeret, sed ad Deum assurgeret, in eóque suam felicitatem constitueret. Non inueniet ergo homo hoc opus perfectum & vtile, cui non aliquid perfectionis desit: non enim voluit Deus sua opera *ab initio vsque ad finem*, id est ita perfecta, vt non aliquis illis desit numerus: nihil voluit esse perpetuum, & omni tempore vtile ab initio vsque ad finem, sed suo tantùm tempore, id est breui & præscripto. Ita Pineda.

C

Tertiò, alij per interrogationem affirmatiuè explicant, q. d. Quomodo non inueniet homo hoc Dei in mundo opus? imò verò si diligenter illud consideret, inueniet vtique illud perfectum & numeris suis absolutum à principio vsque ad finem, vt nihil vspiam ei desit. Rursum inueniet idipsum à principio vsq; ad finem, id est semper & omni tempore quo singulas eius partes & membra perlustrarit, ac singulorum naturam, vsum & vtilitatem attentius perpenderit.

D Verùm primus sensus est genuinus, vt patet ex sequen. sic enim explicat Salomon v.14.

A principio vsque ad finem.] Hoc est penitus, ait Caiet. qui id refert ad *τὸ inueniat*, q. d. tradidit Deus mundum disputationi hominum, vt homo penitus eius proprietates & conditiones, eorumque causas & effectus inuenire nequeat, ideóque iugiter velut dubius de ijs disputet. Varab. verò, *vt non inueniat à principio vsque ad finem*, id est inquit, vt omnia quæ in mundo sunt perfectè & intimè cognoscere & penetrare nequeat, peruadendo ea à principio vsque ad finem. Chald. *Ne innotescat viro à principio, quid futurum sit in fine dierum vsque ad sæcula sæculorum.* Additque: *Dies etiam extremus mortis eos latuit, ne homini exploratum esse possit, quid à capite ad rerũ calcem euenturum esset.* Cui accedit Bonau. & Carthus. *A principio*, inquit, *vita hominis vsque ad mortem, seu per totam vitam.*

A Melius alij referunt ad opus, eo sensu quo paulò ante dixi, q. d. Opus Dei, puta mundus hic adeo pulcher & perfectus creatus est, *à sui principio vsque ad finem*, hoc est à primo creationis die vsque ad sextum & vltimum, Genes. 1. vt eius pulchritudinem, harmoniam, connexionem, perfectionem homo inuenire & comprehendere nequeat, imò vt *à principio vsque ad finem*, id est à prima, id est minima & vilissima creatura vsque ad vltimam, i. est nobilissimam & præstantissimam, nullam, ne minimam quidem plenè perspicere & penetrare valeat. Quis enim comprehendat naturam dotésque omnes muscæ, culicis vel pulicis; nimirum:

Eminet in minimis maximus ipse Deus.

Et cognoui quod non esset melius, nisi lætari, & facere benè in vita sua. VERS. 12.

Omnis enim homo qui comedit & bibit, & videt VERS. 13.
B *bonum* (id est fruitur bono) *de labore suo, hoc donum est Dei.* Hebr. *Et scio non esse melius in eis* (mundi operibus & creaturis) *quàm lætari & facere bonum in vita sua.* Varab. *Cognoui quod nulla hominibus sit felicitas in eis, nisi vt gaudeant & beneficijs afficiant proximos.* Didymus in Catena Græc. *Cognoui sanè res per seipsas nullam vel bonitatem, vel felicitatem continere, sed ipsas rerum rationes, id est scientiam atque veram illarum notitiam, propter quam naturam gaudere rationalem comparatum sit; atque ipsum benefaciendi exercitium hoc demum bonum, faustum felixque hominibus est. Nihil enim sic nutrit & adæquat animam, quemadmodum virtutis pabulum scientiæque fluenta.*

S. Bonau. Hæc accipit dicta ex mente & persona non Salomonis, sed insipientium & Epicureorum. Verùm Thaumaturgus, S. Hieron. Albinus, C S. August. vterque Hugo, Lyra. Caiet. Varab. Titelm. & cæteri omnes hæc accipiunt, vt dicta ex persona Salomonis, idque verba ipsa planè significant. Sensus ergo est, q. d. Ego Salomon contemplans partim rerum instabilitatem & vicissitudinem, quam successio temporis continuè affert, vti dixi initio capitis; partim curiosam, molestam, inutilem hominum de mundo disputationem, cùm impossibile sit res mundi penetrare & comprehendere, satius esse iudicaui modestè vti creaturis, secundùm stata cuique tempora, quibus à Deo ad fruendum nobis offeruntur, atque in eorum moderato vsu & gustu honestè me oblectare, itaque vitam agere in honesta lætitia & bonis operibus; quia hoc est voluntas Dei, cuius proinde donum est frugalis rerum creatarum vsus, nec lasciuiendo per abusum, nec fraudando genium per sordidam auaramque parsimoniam, Vi-
D de dicta cap. 24. Repetit enim hic & inculcat quod ibi dixit. Lætitiam hanc opponit afflictioni spiritus, quam affert cupiditas, & labor rerum humanarum, vti sæpius dixit.

Alleg. Nil est melius, quàm comedere carnem & bibere sanguinem Christi in Eucharistia, ita S. August. lib. 17. Ciuit. 20. vbi contendit hunc sensum esse literalem. Nam Salomonem inquit, *Non sapere carnales epulas voluptates satis illud ostendit*, vbi ait (cap. 7.) *Melius est ire in domum luctus, quam ire in domum potus.* Et paulo post: *Cor*, inquit, *Sapientium in domo luctus, & cor insipientium in domo epularum.* Verùm has gnomas suis locis ad literam explicabo.

Et bene facere.] Hæc vox tria significat: primò, felicitèr viuere, iucundè & hilariter vitam agere, quod Græcè vocant εὖ πράττειν, vt sit ferè idem quod lætari. Sic hic accipit Aben-Ezra: *Facere bene,* — Bene facere tria notat. 1

inquit, *est frugali vsu bonorum se exhilarare.* Et Campensis: *Exhilarare*, inquit, *sese, benefacere sibi dum viuit.* Et Bonau. sic distinguit: *Lætari*, inquit, *in fruendo, & facere bona delectabilia operando.* Verùm cum hoc vult significare Script. addere solet quippiam, ac dicere, facere bene sibi, vel animæ suæ.

2 Secundò ergo melius alij, per facere bene censent notari beneficentiam. Ita S. Hieron. *Habentes*, inquit, *victum & vestitum, his contenti simus: & quicquid supra habere possumus, in pauperibus nutriendis & egentium largitione consumamus.* Et Didymus in Catena Græc. *Cognoui*, inquit, *animi tranquillitatem & beneficentiam maxima hominis esse bona.* Et Moringus: Cognoui ait, nil melius esse, quàm bona concessa in honestos vsus conuertere, dum vita suppetit, primùm in modestam sui tutelam; mox si quid superest, in largitiones pias & alienas necessitates erogare, iuxta illud Pauli, imò Christi: *Beatius est magis dare quàm accipere.* Actor. 20.35. vide ibi dicta. Nihil enim tam diuinum quàm benefacere, omnésque beneficijs sibi deuincire. Sic & Vatab. Arboreus & alij: Sapienter ex Heraclito, Maximus serm. de beneficencia: *Opportuna beneficentia*, ait, *quasi cibus famis conuenientius, animi indigentiam* (ex auaritia, sacram inquam illam auri famem) *sanat.* Quin & Plutar. lib. *de suauiter viuendo secundùm Epicurum*, ex eius mente asserit, suauius esse affici maleficio & iniuria, quàm eodem alios afficere. Et Seneca lib. 3. de beneficijs cap. 15. *Generosi animi*, ait, *& magnifici est, iuuare & prodesse; qui dat beneficia, Deos imitatur.*

3 Tertiò plenè & optimè facere, bene idem est, quòd ex virtute operari, facere quod honestum est, Dei legem implere. Hoc enim significat facere bene vel bonum. Psal. 33.15. *Diuerte à malo & fac bonum.* 2. Paral. 24.16. & alibi. Ita Thaumaturgus: *Persuasum habeo*, inquit, *maxima hominis bona esse, iucunditatem mentis & bonorum operum actiones.* Et Chal. *Dixit Salomon Rex spiritu prophetiæ: Perspectum mihi est, nihil aut melius aut præstantius hominibus datum, quàm vt gaudio legis seipsos reficiant, totamque vitam optimis operibus transigant.* Sic & Nyssen. Olympiod. & alij.

Aptè nectit hæc duo, scilicet, lætari, & benefacere; vt indicet non esse veram lætitiam nisi in benefaciendo; adeóque causam veræ lætitiæ esse, bene semper agere. Vis ergo semper lætari? Semper bene agito; sic enim semper eris lætus; Non enim est lætior mens, quàm quæ sibi conscia recti; lætior inquam, *Nunc quidem per spem lætitiæ, postea autem bonæ lætitiæ fructu accepto, propria ijs qui digni sunt, lætitia*, ait Nyssen. & Auctor Catenæ Græc. Hinc multi felicitatem constituerunt in lætitia. Vnde Aristot. lib. 7. Ethic. vocem μακάριος deriuat à χαίρειν, id est gaudere, lætari, quasi μάλα χαίρων, hoc est beatus sit, qui valde lætatur. Et S. Isidor. lib. 10. Orig. *Beatus*, ait, *dictus, quasi bene auctus, scilicet ab habendo quod velit, & nihil patiendo quod nolit. Ille autem verè beatus est, qui & habet omnia quæ vult bona, & nihil vult mali. Ex his enim duobus homo beatus efficitur. Propter rerum rationes cognoscendas*, inquit, *& propter bonum operandum rationalem naturam lætari, natura comparatum est.* Et Thaumaturgus: *Hæc sola*, ait, *voluptas diuinitus obuenit, si rebus gerendis iustitia præeat.* Hinc olim Anachoretæ, & nunc veri religiosi semper sunt læti; adeóque S. Antonius ex sola mentis lætitia, à cæteris omnibus dinoscebatur, teste S. Athan. in eius vita. Vide Hieron. Platum lib. 3. de bono status religiosi c. 2. & seq. Ex aduerso de voluptatum gaudiis γλυκυπίκροις, mellefelleis & amarulentis. Sic scribit Ecclesi. 3.12. bene agere & lætari. S. Chrysost. homilia de compunctione: *Vt homines ægri*, inquit, *cum multis febribus aguntur, si in aquas semetipsos frigidas immerserint, ad præsens sibi aliquid quidem videntur quasi esse solatij; multiplicatas verò flammas febrium sibi reparant: Ita & nos agimus, cum conscientiæ stimulis agitamur, si merè externas gaudij & lætitiæ causas quæramus.* Idem hom. 65. ad popul. docet mundi gaudia parere tristitiam; gaudia verò spiritus durare & crescere: *Bona*, inquit, *est talis lætitia, omni mundana melior lætitia, ita lugentem omnibus gaudentibus propono.* Et infra: *Propterea gaudio lætamur inutili, quod est mundi, quod statim extinguitur & infinitos parit mœrores. Tristemur potius tristitia gaudij genitrice, non autem lætitia tristitia parente gaudeamus: lachrymas fundamus, multam suppeditantes voluptatem: neque risu rideamus, dentium stridorem nobis parientes. Affligamur tribulatione, ex qua indulgentia nascitur: neque delitias quæramus, ex quibus multa tribulatio paritur & angustia.*

Et videt bonum.] id est gustat bonum, puta comedit, & bibit rem sapidam, ac illa fruitur, seséque oblectat. Visus enim quia sensuum nobilissimus, Metonymicè, pro gustu & quouis sensu sumitur.

Quare quod Nyssen. ait, *Videt bonum*, id est, *facit bonum*, puta vacat pietati, & bonis operibus, mysticum est, non litterale: *Quia*, inquit, *quod est cibus & potus corpori, per quæ conseruatur natura, hoc est animæ ad bonum aspicere, & hoc est verè donum Dei, in Deum defixos habere oculos. & sicut homo carnalis in comedendo, & bibendo habet vires: ita qui ad bonum aspicit*, &c. Atque Auctor Catenæ Græc. *Nihil sic nutrit, & adaquat animam, quemadmodum virtus & scientia.*

Hoc donum Dei.] Scilicet insigne & eximium. Hebr. *Donum Elohim ipsum*, q. d. hoc donum est peculiare numinis & prouidentiæ: hanc enim significat *Elohim*. Campensis: *Donum Dei manifestum esse putet.* Chald. *Atque adeo qui ederit & biberit, si hoc toto æuo indulserit, & filijs moriens fructus laboris sui reliquerit, hoc ipso videatur summo beneficio affectus à Deo.* Didymus in Catena Græc. *Exploratum habeo temporalium hunc rerum vsum cœlitus hominis obuenire, dummodo iustitia actionum omnium dux sit.* Causam dat Eccl. 3.12. S. Chrysost. hom. 1. in Epist. ad Corinth. *Is, inquit, qui spirituali gaudio fruitur, à mœrore arripi non potest; sed probè vndique armatus ingruentia tela propulsat: Etenim quibusuis armis violentior est voluptas ea, quæ secundùm Deum percipitur.* Et mox: *Contra verò qui terrenis voluptatibus effluit, à quibusuis arripi & expugnari potest; ac perinde ei accidit atque illi, qui imbecillibus armis instructus est, ac vel leuissimo ictu sauciatur.*

Didici quod omnia opera quæ fecit Deus, perseuerant in perpetuum: non possumus eis quicquam addere, vel auferre, quæ fecit Deus, vt timeatur. VERS. 14 Arabicus: *Cognoui omnes creaturas, quas creauit Deus, futuras in æternum secundum ordinem & statum suum: neque potest addi eis, aut diminui ex eis.* Septuag. *Super illud non potest adijci, & ab illo non potest auferri.* Syrus: *Super illo non est addendum, & ab illo non est diminuendum.*

Quæres, quomodo hic versus nectatur & cohæreat præcedentibus?

Primò Caiet. Hebr. לעולם *leolam*, inquit, id est *in perpetuum*, verti potest *in sæculum*, q. d. Quicquid

quid facit Deus illud erit in suo sæculo, in sua temporis periodo, vt idem hic dicatur quod v. 1. *Omnia tempus habent*: sed hoc frigidum est, obscurum & coactum. Sic enim dixisset בעלם *beolam*, id est in sæculo, non *leolam*, id est in sæculum, siue in perpetuum: Quare minus aptè quoque vertit Campensis: *Quicquid facit Deus, erit quale ipse id esse volet.*

Secundò, Thaumiturgus hunc versum nectit cum eo quod immediatè præcessit, scilicet moderatè comedere, bibere, & frui labore suo, esse donum Dei, si nimirum illa fiant hoc fine, vt per ea tendamus ad bona cælestia & perpetua. Vnde sic paraphrasticè vertit: *Quanquam non inficias ierim ex Deo esse, etiamsi temporalibus fruamur, modo per ea duce iustitia ducamur in cælestia, inter moritura que nunquam opera.*

Tertiò, Hugo Victor. per opera Dei, accipit iudicia Dei, præsertim prædestinationis electorum & reprobationis impiorum. Fauet versio Chald. *Scio*, inquit, *in spiritu prophetia, quod omnia quæ fecit Deus in sæculo, siue bonum, siue malum, quicquid determinatum est ex ore eius, hoc erit in sæculum: neque est potestas viro, vt addat eis, nec habet potestatem minuendi: & in tempore quo venit vindicta in sæculo, Deus fecit vt timeant filij hominis à facie eius.* Dilucidius ex Costo: *Perviđi etiam quæ fecit Dominus in hoc mundo probis & sapientibus, &c. vt eum obseruent homines & colant.*

Verùm hæc omnia mystica sunt, non litteralia & genuina.

Quartò, noster Pineda hanc gnomen refert partim ad affectionum cordis humani vicissitudinem, qua nunc amat, nunc odit, nunc ridet, nunc flet, nunc congregat, nunc abijcit, &c. vti dixit initio cap. vt illi hic per Antithesim opponat Deum, in quo est constans diuinæ naturæ firmitas & æternitas, iuxta illud Iacobi 1. 7. *Apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio.* Humana igitur opera sibi inuicem in orbem succedunt, abeuntque cum tempore: vnde ijs semper aliquid addimus, vel detrahimus, mutamus & mutamur in horas; vetera fastidimus, noua semper sectamur. At Dei cogitationes & opera firma sunt, sibi constant, durantque in perpetuum: voluntas eius immutabilis est: quod semel voluit semper vult, ac decreto à se tempore assequitur. Rursum hanc gnomen refert ad id quod præcessit: *Qui videt bonum de labore suo, hoc donum Dei est*, vt significet Salomon, quæ cum frugalitate, moderatione, pietate, coniuncta sint, ea opera Dei esse, Dei dona esse, quæ ille largitur, ideoque non pendere ex illa temporaria & inconstanti fortuna, sed perpetua esse & constantia.

Quintò & genuinè, hæc refert more Hebræo non ad proximè præcedentia, sed remotius & superius, puta ad v. 1. *Omnia tempus habent*, &c. & ad v. 11. *Cuncta fecit bona in tempore suo.* Dat enim antithesin duplicem inter opera hominum, & opera Dei; prior est, quod opera hominum non durent, nisi stato, illóque modico tempore; Dei verò opera durent in perpetuum. Posterior, quod homo pro tempore opera mutet, ijsque aliquid addat, vel detrahat; eò quòd diminuta & imperfecta sint: Dei verò opera perfecta sint; ideóque nihil eis addi aut detrahi possit. Opera Dei intellige, tum creationem mundi, rerumque omnium, quæ in mundo sunt; tum earumdem conseruationem, prouidentiam, & gubernationem, qua facit vt omnia stato tempore sibi succedant, nuncque sit tempus viuendi, nunc

A moriendi, nunc plantandi, nunc euellendi, &c. Hæc enim successio ex lege Dei est continua & perpetua. Igitur licet quoad indiuidua singuli homines, eorumque opera in orbem succedant & abeant, alijs nouis succedentibus; tamen Deus facit, vt quoad speciem, eadem perdurent, scilicet vt successio indiuiduorum cuiuslibet speciei, tam animalium, quàm rerum & actionum quarumlibet, sit perpetua iugiterque continuet, scilicet vsque ad consummationem sæculi. Et hoc maximè spectat hic Salomon, vt patet tum ex connexione huius versus cum v. 1. & cæteris sequen. hucusque, tum quia ita se explicat v. sequenti dicens: *Quod factum est, ipsum permanet: quæ futura sunt, iam fuerunt: & Deus instaurat quod abijt.* Ne quis enim cum temporum rerumque mutatione putaret Deum, Deique decreta & opera mutari, occurrit, asseritque Deum, Deique opera & de-

B creta esse immutabilia, ac sibi constare in perpetuum: quia Deus facit vt res incorruptibiles, quales sunt angeli, animæ, cæli, in seipsis semper durent; corruptibiles verò durent non in se; sed in continua nouorum indiuiduorum successione. Deus enim procurat & efficit, vt sit constans perpetuaq; temporum, rerumque omnium in eo successio, ordo, vicissitudo: hoc enim pertinet ad *Elohim*, id est ad Dei numen & prouidentiam, eiusque proprium est munus & officium: perpetui enim gubernatoris est, omnia suo ordine perpetuare: quare homo nil ei addere potest, nil detrahere vel auferre; ideóque frustra ei reluctabitur vel obnitetur, quia certò eueniet id quod ordinarit, ac peribit omne id quod contra Dei ordinem molitus fuerit homo. Porrò D. Thom. 1. 2. q. 98. art. 2. ad 2. hanc gnomen extendit ad legem veterem, cui successit lex noua. Lex enim vetus per

C nouam impletur, perficitur, & quasi perpetuatur: quanquam de lege propriè hic non sit sermo. Ita vt dixi hanc gnomen explicat S. Hieron. *Nihil*, ait, *est quod in mundo nouum sit. Solis cursus & lunæ vices & terræ, arborumque siccitas vel virror cum ipso mundo nata sunt, atque concreta. Et idcirco Deus certa ratione cuncta moderatus est, & iussit humanis vsibus elementa seruire, vt homines hæc videntes intelligant esse prouidentiam, & timeant à facie Dei, dum ex rerum æqualitate, cursu, ordine atque constantia intelligunt creatorem. Inuisibilia enim Dei per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque virtus eius & diuinitas.*

Ex hac gnome, quod omnia opera Dei durent in perpetuum, D. Thom. 1. p. q. 104. art. 4. colligit nullam rem creatam annihilari: quia esto sit corruptibilis quoad formam, manet tamen quoad materiam

D primam. Idem quæst. 65. art. 1. ad 1. ex eadem docet creaturas quò magis appropinquant Deo, eò magis perpetuari & esse incorruptibiles: Vnde corpora mixta corrumpi substantialiter quoad formam, cælos verò mutari quoad locum, Angelos verò in se mutari dumtaxat quoad actus internos cognitionis & volitionis. Vis ergo magis magisque firmari & stabiliri? mentem tuam magis magisque iunge Deo.

Non possumus ei quicquam addere vel auferre.] q. d. Non possumus nouas rerum species producere, quas non produxerit Deus; nec etiam species à Deo productas possumus auferre, & interimere. Rursum non possumus statam temporum successionem, cuique actioni & rei à Deo præstitutam immutare, vel inuertere. Insuper nihil est in mũdo superfluum; nihil etiam deest quod faciat ad eius complementum. Ipsamet animalia noxia & venenata etiam ho-

A mini prosunt; quia eum *aut pœnaliter lædunt, aut salubriter exercent, aut vtiliter probant, aut ignoranter docent*, ait S. August. lib. 3. de Genes. ad lit. c. 17. Esto enim possit homo ex commixtione variarum specierum simplicium, nouam mixti speciem producere, vt patet in pharmacis, in monstris, in mulis, leopardis, lyciscis, &c. Hæc enim primitus non creauit Deus, sed ex commixtione ab hominibus procurata equorum cum asinis, nati sunt muli; ex commixtione leonum cum pardis, nati sunt leopardi; ex commixtione luporum cum canibus, nati sunt lyciscæ: tamen tota vis nouas hasce species producendi est in natura vtrique animali à Deo indita: ac proinde hæc ipsa primitus produxit Deus, non formaliter in seipsis, sed causaliter quasi in semine & radice, putà in animalibus ex quorum commixtione ista nascuntur. B Tacitè hac sententia Salomon hominem auocat à vano labore, æquè ac timore; nam per eum nulla rei fit accessio sine Dei ope, nec vlla decessio sine Dei nutu & voluntate, iuxta illud de iustis Psal. 33. 11. *Non minuentur omni bono*, q.d. Nemo iustis vel minimam partem voluptatis, gaudij aut victus eripere poterit; quia Deus eos fortunat & prosperat. Omne enim Dei opus est efficax, ratum & firmum, cum vice versa omne opus hominis ex se sit inefficax, irritum & cassum.

Quæ fecit Deus vt timeatur.] Dum immensa eius potentia, sapientia ex operibus & gubernatione iugiter æstimatur & celebratur. Hebr. *Vt timeant* (homines) *à facie eius.* Arabicus: *Et Deus fecit vt terrerentur à facie eius.* Olympiod. *Vt timeant faciem eius.* Campensis: *In hoc fecit vt nos illum reuereamur.* Thaumaturgus: C *Reuerentia enim & admiratione digna sunt* Dei opera, ac consequenter ipse Deus multò magis, vt exultemus ei cum tremore. S. Hieron. *Deus hæc omnia fecit, vt timeant homines ab eo quod semel disposuit, in aliud declinare* (vt se totos diuinæ dispositioni & legi subdant, nec aliud illi repugnans attentent) *pulchrè autem temperauit dicens, vt timeant à facie eius. Vultus quippe Domini super facientes mala.* Psal. 33. Alludit ad etymon *Elohim*. *Elohim* enim dicitur ab אלה *ala*, id est adiurauit, obligauit, obstrinxit, quòd Deus omnia creando, creaturas iuramento sibi obstringat ad sui timorem, cultum & amorem, vti dixi Genes. 1. Timor Dei enim in Script. comprehendit Dei metum, amorem, reuerentiam, obedientiam, cultum illi quasi summæ maiestati, summæque potestati, prouidentiæ & beneficentiæ debitum. *Primus in orbe Deos fecit timor*, ait Statius. Vnde & nonnulli, inter quos est S. Clemens Rom. Epist. 1. nomen Deus siue θεὸς, deriuant D à δέος, id est timor. Quis enim non timeat Deum fulminantem, tonantem, ventis, procellis & terræ motibus omnia quassantem? quis non amet dantem fruges, fructus rerumque copiam? Sic Deus à Iacobo vocatur timor Isaac, id est quem timebat & reuerebatur Isaac. Genes. 31. 42. Et Deus Malachiæ 1. 6. *Filius*, inquit, *honorat patrem, & seruus dominum suum: si ergo pater ego sum, vbi est honor meus? Et si dominus ego sum, vbi est timor meus?* Deo enim propter summum dominium & imperium necis & vitæ, cæli & gehennæ, debemus summum timorem: eidem quasi summo omnium patri debemus summum honorem, summam obedientiam & summum amorem. Hinc Iob. c. 31. 23. *Semper*, inquit, *quasi tumentes super me fluctus timui Deum, & pondus eius ferre non potui.* Et S. Ioannes Apoc. 15. 3. *Magna*, ait, *& mirabilia sunt opera tua Domine Deus omnipotens: iustæ & veræ sunt viæ tuæ rex sæculorum. Quis non timebit te Domine, & magnificabit nomen tuum? quia solus pius es: quoniam omnes gentes venient, & adorabunt in conspectu tuo.*

Quod factum est, ipsum permanet: quæ futura sunt, iam fuerunt: & Deus instaurat id quod abijt. Hebr. *Id quod fuit iam est, & quod futurum est iam fuit, & Deus requirit id quod persecutioni subiacet.* Hoc enim est Hebr. נרדף *nirdaph*, quod quidam vir doctus vertit *quod raptum est*; sed hallucinatus est: *nirdaph* enim censuit per Metathesin esse נטרף *nitraph*, id est *raptum*, cum hæc duo litteris licet affinia, significatione tamen sint valdè diuersa: radix enim רדף *radaph* significat persequi, טרף *taraph* verò rapere. VERS. 15.

Inculcat & confirmat id quod dixit v. præcedenti, nimirum perpetua esse Dei opera, perpetuamque rerum temporalium successionem, v.g. *Sol qui nunc oritur, & antequam nos essemus in mundo, fuit, & postquam mortui fuerimus, oriturus est*, ait S. Hieron. Et: *Homo fuit, homo etiam est: arbor fuit, arbor etiam est*, ait Olympiod. Idem dixit c. 1. v. 9. quare plura hîc non addam.

Pro *Deus instaurat id quod abijt*, Hebr. est *Elohim quærit vel requirit persecutum*, vel *insecutum*, id est præteritum, hoc est Deus restituit & restaurat ea quæ à tempore insequenti abrepta sunt, & iam prætererunt. Vnde Campensis vertit: *Assiduè namque reuocat, quæ velut fugata hinc abierunt.* Et Vatab. *Deus inquirit id quod ab insequenti propellitur. Inquirit*, id est, *instaurat.* Sic Dauid Psal. 118. v. 167. petit se à Deo quæri, id est instaurari. Et Iob. cap. 3. 4. rogat Deum, vt non requirat, id est restituat diem qua natus erat. Et S. Hieron. *Deus requirit id quod perijt, quod expulsum est, quod esse cessauit.* Tempus enim præteritum pulchrè dicitur à præsenti & futuro propelli, & ab eo velut insequenti persecutionem pati & fugari; sicut in flumine aqua præcedens à sequenti propellitur, & fugatur.

Porrò Thaumaturgus hanc gnomen refert ad præscientiam & decreta voluntatis diuinæ, quæ semper durant; sic enim vertit: *Iuxta præscientiam Dei ea quæ olim sunt facta, nunc existunt: & futura perinde certa sunt, atque si nunc sint facta.* Et Campensis: *Quod fuit olim nunc est, & decretum fuit olim, vt etiam temporibus futurum esset.* Insuper Hugo Victor. censet hanc gnomen accipiendam esse, *non solum de operibus Dei, quibus creaturam mundi disponit, quod sine mutatione & confusione ordinis maneant in æternum, sed etiam de dispositione iudiciorum eius, quod legem prouidentiæ suæ non mutent, vt fiat quod ipse non disposuit.*

Hinc & alij hanc gnomen & præcedentem accipiunt de iudicijs Dei, quibus bonos præmiat, improbos punit. Hæc enim licet Deus ad tempus intermittat, tamen mox rursum reuocat & instaurat. Quocirca Septuag. & Syrus vertunt: *Deus requiret eum qui persecutionem patitur.* Arabicus: *Et Deus requirit petitum.* Symmach. *Deus inquiret pro ijs qui vexati expelluntur*, q.d. Deus vindicat innocentis iniustè afflicti iniurias & necem, vti vindicauit cædes martyrum occidendo persecutores, Neronem, Decium, Diocletianum, &c. per hanc enim persecutorum occisionem, martyrum innocentia declaratur, eorumque nomen, fama, gloria & quasi vita restituitur & instauratur. Ita S. Hieron. *Et Deus*, inquit, *quæret eum qui persecutionem patitur: vtitur hoc testimonio in persecutione gentilium, ad consolandum eum qui in martyrio perseuerat. Et quia omnes iuxta Apostolum qui piè viuere volunt in Christo, persecutionem patiuntur, habent consolationem; quia Deus quærit persecutionem*

persecutionem patienter; sicut requirit sanguinem interfecti, & venit quærere quod perierat, & erroneam ouem suis humeris ad gregem reportauit. Et Thaumaturgus: *Is qui iniustè læsus est,* inquit, *Deo auxiliatore vtitur.* Nam vt ait Eccles. c. 1. 29. *Ad tempus sustinebit patiens, & postea redditio iucunditatis.* Et Christus: *Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam: quoniam ipsorum est regnum cælorũ.* Matth. 5. citat, vrgetq; hunc locum Lucifer Calarit. Episcopus in Apologia pro S. Athanasio.

Accedit Chald. Sed ipse hanc vindictam prorogat vsque ad diem iudicij: *In die iudicij magni,* inquit, *futurus est Dominus, vt requirat egenum & pauperem de manu impij, qui persecutus est eum.*

Anag. Deus in resurrectione instaurabit corpus quod perijt, quodque passum est in martyribus, vt reuiuiscat & gloriosum resurgat. Ita S. Hieron.

VERS. 16. *Vidi sub sole in loco iudicij impietatem: & in loco iustitiæ iniquitatem.* Campens. *In quo regnat impius.* Alij: *In quo dominatur impietas,* vel *iniquitas.*

Porrò Codices Septuag. hîc variant. Vaticani etiã habent: *Et adhuc vidi sub sole locum iudicij, illic impius: & locum iusti, illic pius;* quam lectionem secutus Arabicus vertit: *Cognoui quoque sub sole locum iudicij: ibi est enim apostata; & locum iusti, & ibi est fidelis,* nimirum pro ἀσεβὴς, id est impius, nonnulli legerunt εὐσεβὴς, id est pius. Sic quoque legit Lucifer Calar. Apol. pro S. Athanas. quod aliqui exponunt, q. d. Vidi paradisum preparatum pijs, & gehennam præparatã impijs. Vnde Thaumatur. *Vidi,* inquit, *in infimis partibus punitionis quidem barathrum impios recipiẽs, pijs autem locum alium tranquillum.* Sic & Olymp. qui dubitat an paradisus piorum sit in terra, an in cælo, eò quòd dicatur hîc esse *sub sole.*

Verùm Codices, Septuag. Complut. vtroque loco legentes ἀσεβὴς, id est *impius,* sic vertũt: *Et adhuc vidi sub sole locum iudicij, illic impius: & locum iustorũ, illic impius.* Et S. Hier. iuxta editionem priscam acceptam à Septuag. *Vidi,* inquit, *locum iudicij, vbi impietas: & locum iustitiæ, vbi iniquitas.* Sic quoq; Syrus: quæ sanè lectio respondet Hebræo & Vulgatæ Latinæ, ideóq; vera est & genuina. Accedit & Chal. *Iterum,* inquit, *sub sole vidi forum iudicij, in quo conscripti corrupti iudices innocuos condemnarent, nocentesque sententijs suis absoluerent: & locum in quo inuenitur iustus, præterea & impius, qui ei præsit propter peccata generationis huius.*

Sensus ergo clarus est, q. d. Vidi in tribunali iudicij sedentem iudicem impium, qui iniustas proferret sententias; ideóq; in loco vbi regnare debebat iustum iudicium, vidi regnantem impietatem, ac in solio iustitiæ vidi præsidentem iniquum, qui contra ius & fas iudicaret, ideóque in eo vidi dominantem iniquitatem. Pro eodem sumit iudicium & iustitiam, atque iniquitatem & impietatem, cum alioqui propriè impietas sit scelus contra Deum, iniquitas sit scelus cõtra æquitatẽ, quo iustitia & ius proximi violatur. Sed vt dixi, impietas hic accipitur pro iniquitate & iniustitia, puta pro iniusta iudicis sententia; hæc enim rectè vocatur impietas, quæ lædit iustitiam, qua non tantùm proximus, sed & Deus qui iuris & iustitiæ omnis est auctor, violatur: Quare iniquus iudex facit vt in solio iustitię sedeat iniustitia, in eóque velut regina imperet & dominetur, ac thronum Christi occupet Anti-Christus.

Igitur per locum iudicij & iustitiæ, propriè hic publica tribunalia & subsellia iudicum intelliguntur, generatim tamen quiuis locus iudicandi sententiamque proferendi accipi potest, qualis est vbi lites mercatorum, agricolarum, opificũ, priuatim dirimuntur. Porrò hæc primò vocat locum iudicij, deinde iustitiæ, vt indicet iudices prius debere diligenti maturóque iudicio rem examinare, antequam æquam certamque pro iustitia ferant sententiam. Nota τὸ *sub sole,* q. d. Iniustitia non nisi sub sole, inter homines cupidos & auaros locum habet; nam supra solem in cælis habitat iustitia. Vnde à Poëtis fingitur Themis iustitiæ Dea assidere Deo supremo iudici. Hinc & illud Ouidij lib. 1. Metamor.

Et virgo cæde madentes,
Vltima cælestum terras Astræa reliquit,

quasi ab iniustis hominibus auolãs ad iustum Deum. Rursus τὸ *sub sole,* notat indignitatem & impudentiam iniquorum iudicum, quod in conspectu lucidissimi & purissimi solis, adeóque solis iustitiæ, putà Christi Domini, audeant impuram, tenebrosam & iniustam pronunciare sententiam, itaque iustitiam, velut virginẽ castissimam suæ fidei commissam violare, iuxta illud Eccles. 20. 2. *Concupiscentia spadonis deuirginauit iuuenculam, sic qui facit per vim iudicium iniquum.*

Quocirca in eos detonat Isaias c. 59. 14. *Conuersum est retrorsum iudicium, & iustitia longè stetit; quia corruit in platea veritas, & æquitas non potuit ingredi. Et facta est veritas in obliuionem, & qui recessit à malo prædæ patuit, & vidit Dominus, & malum apparuit in oculis eius: quia non est iudicium.* Difficultas hîc est in nexu, qua ratione scilicet hæc gnome huc inseratur, & cohæreat cum præcedentibus.

Primò, aliqui nectunt cum τὸ *vt timeatur* v. 14. q. d. Deus fecit omnia vt timeatur, sed tanta est improbitas hominum, vt ipsum non timeant, sed palam in tribunalibus eum eiusq; veritatem & iustitiam, proferendo iniquas sententias, conculcent. Ita Ferus. Sed hoc longè petitum videtur.

Secundò, Hugo Victorinus quem sequitur noster Lorinus, censet hîc nouum vanitatis genus recenseri. Cum enim vanitatem magnam recensuisset, sitam in tẽporum rerumq; omniũ vicissitudine & fugacitate, quasi *non satis esset malorum ex hac inconstantia,* ait Campensis, subtexuit hanc maiorem de iudiciorum corruptela: Ex qua, sicut & ex priori, homines accipiunt occasionem murmurandi contra diuinam prouidentiam, quod videant: *iustum hic multa mala perpeti, & impium regnare pro scelere,* ait S. Hieron. Vnde illi respondet Ecclesiastes v. 17. Deum hæc iniqua iudicia reformaturum, & iusto suo iudicio ius suum cuique restituturum.

Tertiò, Thaumaturgus, Didymus & Olymp. censent hæc spectare ad pœnas impiorũ & præmia piorum, quasi post recensitas hominum vanitates & prauitates, hic eorum congruum supplicium attexat. Citaui verba Thaumaturgi initio huius versus. Verùm eorum versio, & consequenter explicatio planè dissonat ab Hebræo & à Vulgata.

Quartò, noster Pineda sic vertit, vt postquam dixerit rerum omnium humanarum vicissitudinem esse & summam inconstantiam; sola autem Dei opera firma & stabilia; nũc obijciat firmiter & stabiliter visã sibi *sedere in loco iudicij impietatem,* & vbi maximè videbatur regnatura iustitia, *iniquitatem* dominari per summam tyrannidem, ac tam constanter exerceri iudicia iniqua, vt in hac re nulla esse vicissitudo videatur, neque tempus vllum iustitiæ castè & integrè colendæ. Respondeat verò v. 17. non defuturum suum quoque tempus sempiternæ legi & supremi arbitri iudicio, cum videlicet *iustum & impium iudicabit Deus, & tempus omnis rei tunc erit.*

Quintò, alij qui secuti versionem Septuag. censent versu præced. agi de iudicijs Dei, quibus punit eos, qui insontes persequuntur, appositè cum ijs hanc gnomen connectunt, vtpote quæ explicet hanc persecutionem maximè cerni & sentiri in impijs iudicum sententiis, quibus innocentes opprimunt, ac proinde in eorum consolationem Deum hæc iudicia suo tribunali correcturum.

Sextò, & genuinè hic versus pertinet ad v. 10. *Vidi afflictionem*, &c. vt patet conferenti vtrimq; verba præsertim in Hebræo. Hebræa enim hic habent: *Et adhuc vidi sub sole in loco iudicij impietatem*, q. d. Vidi duplicem in hac mundi vanitate hominum afflictionem. Priorem recensui v. 10. scilicet quòd homo affligatur continuo labore operum temporalium, quæ non constant nec durant, sed cum tempore voluuntur & abeunt: quare labor eorum & afflictio irrita est & vana; quia caret fructu qui stabilis sit & perseueret. Posteriorem hic recenseo, quòd scilicet in solio iudicij sæpe præsideat iudex impius, regnetque impietas, quæ pios, & pietatem opprimat. Iungit hãc priori; quia illi similis est analogicè. Illa enim afflictio laboris naturalis est & physica, hæc verò peruersi iudicij moralis & ethica. Atque, sicut illa oritur ex vicissitudine temporum, & fugacitate rerum temporalium. sic hæc pariter oritur ex vicissitudine iudicum & iudiciorum; quòd scilicet probis iustisq; iudicibus in solio succedant improbi & iniusti. Rursum sicut de illis dixit Deũ instaurare id quod abijt; itaque res successiuas perpetuare, non in indiuiduo, sed in specie eadem: sic hic asserit Deum instauraturum iniqua improborum iudicia, cum ea publicè condemnabit, & punitet, iustisque læsis suum ius restituet.

Igitur est sequela, hic nexus totius capitis: v. 1. proponit hoc thema capitis: *Omnia tempus habent, & suis spatijs transeunt vniuersa sub cælo.* Illud deinde probat inductione per res naturales, dicens: *Tempus nascendi, & tempus moriendi: tempus plantandi, & tempus euellendi*, &c. Ex quibus concludit v. 10. se in omni hac temporum successione, vidisse succedentem assiduè laborem labori, & afflictionem afflictioni. Idem thema hic probat per res ethicas siue morales, scilicet ex eo quòd in solio iudicij & iustitiæ, iustis iudicibus per temporum successionem sæpè succedant iniusti, qui improbis patrocinentur, ac probos affligant & opprimant, sed his quoque succedet tempus diuini iudicij iustissimi, quò Deus solio iudicij iustitiam ab improbis ademptam restituet, & iniquitatem ex eo deturbabit. Vnde appositè ad thema: *Omnia tempus habent*, subdit sequenti v. 17. *Iustum & impium iudicabit Deus, & tempus vniuscuique rei tunc erit*, q. d. Sicut res physicæ suum tempus habent, sic & ethicæ: sicut opera operibus in tempore succedunt, sic & iudicia iudicijs; adeóque omnia cum tempore transeunt & euanescunt; transit enim iustitia, cum à succedente iniquo iudice profligatur per iniustitiam; transit vicissim eius iniustitia, cum à Deo iudice arguitur & plectitur. Præclarè S. Gregor. lib. 26. Moral. *Summus locus*, ait, *bene regitur, cum is qui præest, vitijs potius quam subditis dominatur.*

Graphicè hanc iudiciorum iniquitatem depingit S. Cyprian. lib. 2. Epist. x. ad Donatum. *Sanè*, ait, *inuicem discordantium rabies, & inter togas pace rupta forum litibus mugit insanum, hasta illic & gladius, & carnifex præsto est, vngula effodiens, equuleus extendens, ignis exurens: ad hominis corpus vnum supplicia plura quam membra sunt. Quis inter hæc vero subueniat? patronus? sed præuaricatur & decipit. Iudex? sed sententiam vendit. Qui sedet crimina vindicaturus, admittit, & vt reus innocens pereat, fit nocens iudex. Flagrant vbique delicta, & passim multiformi genere peccandi per improbas mentes nocens virus operatur.* Particulatim deinde modos iniustitiæ enarrat, subdens: *Hic testamentum subijcit: ille falsum capitali fraude conscribit: hic arcentur hæreditatibus liberi, illis bonis donantur alieni. Inimicus insimulat, calumniator impugnat, testis infamat, vtrobique grassatur in mendacium criminum prostituta vocis venalis audacia; cum interim nocentes nec cum innocentibus pereunt. Nullus de legibus metus est; de quæsitore, de iudice, pauor nullus: quod potest redimi, non timetur: esse iam inter nocentes innocuum crimen est: malos quisque non imitatur, offendit. Consensere iura peccatis, & cœpit licitum esse quod publicum est. Quis illic verum pudor! quæ esse possit integritas; vbi qui damnent improbos, desunt? soli tibi qui damnentur occurrunt.*

Iudiciorũ iniquitatis schema.

Porrò, afflictio hæc ethica grauior duriorque est priori physica & naturali, quia nil magis cruciat homines, quam si iudicentur, damnentur & puniantur, vt nocentes, cum sint innocentes. Et quid indignius quam si in solio iustitiæ sedeat & præsideat iniustitia? si in tribunali æquitatis regnet & dominetur iniquitas? si pietatem opprimat impietas, probitatem improbitas, innocentiam malitia, sanctitatem scelus, humanitatem tyrannis & sæuitia? Audiant iudices & paueant Dauidem, imò Deum summum iudicem ijs intonantem: *Deus stetit in Synagoga Deorum* (iudicum) *in medio autem Deos diiudicat. Vsquequo iudicatis iniquitatem, & facies peccatorum sumitis?* &c. *Ego dixi: Dij estis, & filij excelsi omnes. Vos autem sicut homines moriemini, & sicut vnus de principibus cadetis.* Psal. 81. 1. vbi pro *Deos* Hebr. est *Elohim*, id est Angelos vel Deos, quo significat iudicem debere esse quasi Angelum, imò Deum inter homines, vt liber ab omni carnis & sanguinis affectione, iuxta Deum & veritatem sententiam ferat; itaque sit quasi *obambulans in terra Deus, & Sanctus in carne Angelus.* Vnde Philo lib. de Iudice, in eo requirit sinceritatem, & tranquillum animum nulli perturbationi obnoxium; vt imitetur Deum de quo ait Sapiens. c. 12. 18. *Tu autem dominator virtutis cum trãquillitate iudicas.* Hinc & iniquus iudex hoc loco vocatur רשע *rasca*, id est inquietus, tumultuãs, turbulentus; imò vocatur in abstracto רשע *resca*, id est inquietudo, tumultus, turbatio, quia omnia miscet, turbat, offuscat, peruertit. Et Psal. 74. 3. *Cum accepero tempus ego iustitias iudicabo.* Audiat Iosaphat regem, grauiter ijs inculcantem: *Videte quid faciatis; non enim hominis exercetis iudicium, sed Domini, & quodcumque iudicaueritis in vos redundabit. Sit timor Domini vobiscum, & cum diligentia cuncta facite: Non enim est apud Dominum Deum nostrum iniquitas, nec personarum acceptio, nec cupido munerum.* 2. Paral. 19. Hinc in Conc. Calcedonensi & Ephesino c. 22. in subsellio quasi pro tribunali collocabatur codex Euangeliorum, vt Christi iudicis personam repræsentaret, quam in iudicando Episcopi præ oculis haberent, atque iustam ex eius mente sententiam proferrent. Sic Æthiopes feruntur in Senatu cathedram excelsam statuere, eamque vacuam, quasi in ea resideat Deus iudicij arbiter & moderator, quem proinde Senatores omnes in ferendis sententijs intueri, vereri, imitarique debeant. Ægypti reges, de more iudices ad iusiurandum adigebant, vt etiam si quid rex iuberet eos iudicare, quod iustum non

Euangelia in tribunali Conc. Ephes. etc.

non esset, ne iudicarent, ait Plutar. in Moral. qui & addit; at quî fieri potest, vt ciuitas iudices habeat incorruptos, vbi potestatem iudicandi magno vendit Princeps? M. Antoninus Imperator dictitabat *priuatos quidem homines multos habere iudices; principi autem nullum alium esse iudicem, quàm Deum.* Ita Xiphilinus in eius vita. Traianus Imper. præfecto vrbis strictum porrexit gladium, dixitque: *Cape ferrum hoc, & si quidem rectè gesseris imperium, pro me, sin aliter, contra me hoc vtere.* Ita Niceph. lib. 3. Histor. Eccles. cap. 23. Cambyses Sisamnum Iudicem, quòd iniquam pecunia corruptus sententiam protulisset, excoriauit, coriòque tribunal siue sellam iudiciariam instrauit, ac in ea Othonem Sisamni filium Iudicem sedere iussit, dicens: *Memento in qua sella sedeas & iudices.* Ita Herodot. lib. 5.

VERS. 17. *Et dixi in corde meo: Iustum & impium iudicabit* B *Deus.* (*In die iudicij*, ait Chald.) *& tempus omnis rei tunc erit. Tunc*, scilicet in die iudicij, quo iudicabit Dominus. Per *iustum* quemlibet accipe, fed propriè innocentem iniuriam passum, & iniustè ab iniquo iudice condemnatum: per impium verò, iniquum iudicem, qui insontem iniquè condemnauit. Hac gnome enim Salomon solatur se, & simul eos qui insontes condamnantur, spe iudicij diuini, quòd scilicet Deus hæc iniqua hominum iudicia suo æquissimo iudicio reformabit & corriget, ac insonti suum ius & patientiæ coronam; iniquo verò iudici meritum supplicium, & pœnam talionis decernet ac reipsa irrogabit. Hoc enim est officium *Elohim*, id est numinis & prouidentiæ, vt iustis læsis suum ius & famam restituat, iniustos verò lædentes pro meritis castiget; Imò inde colligimus esse numen, foréque vniuersale Dei iudicium; sic enim argumentamur: in hac vita sæpe innocentes à nocentibus damnantur & opprimuntur: Ergo iustitia & rectus rerum ordo exigit, vt sequatur Dei iudicium quo iniustitiæ hæ detegantur, corrigantur, damnentur, plectantur, ac innocentibus suæ innocentiæ, laus, & merita restituantur. Tunc ergo *stabunt iusti in magna constantia aduersus eos qui se angustiauerunt, & abstulerunt labores eorum.* Sapient. 5. quia vt ait Ecclesi. c. 35. 16. *Non accipiet Dominus personam in pauperem, & deprecationem læsi exaudiet. Iudicabit iustos & faciet iudicium, vt tollat plenitudinem superborum, & sceptra iniquorum contribulet.* Ita explicat S. Hieron. quem audi: *Sub sole, inquit, isto veritatem & iudicium exquisiui, & vidi etiam etiam inter iudicum ipsa subsellia non veritatem valere, sed munera, siue aliter: Arbitratus sum aliquid iustitiæ in præsenti sæculo geri; vel* D *pium nunc pro suo merito recipere; vel impium pro suo sceclere puniri, & è contrario reperi quàm putabam. Vidi enim & iustū multa mala hîc perpeti, & impium regnare pro scelere. Postea vero cum corde meo colloquens & reputans, intellexi non per partes Deum, & per singulos iudicare, sed in futurum tempus reseruare iudicium, vt omnes pariter iudicentur, & secundum voluntatem & opera sua ibi recipiant. Hoc est enim quod ait: Et tempus omni voluntati, & super omne factum ibi, id est in iudicio, quando Dominus cœperit iudicare, tunc futura est veritas: nunc iniustitia dominatur in mundo. Tale quid & in sapientia, quæ filij Sirach inscribitur, legimus; Ne dixeris: quid est hoc, aut quid est istud? omnia enim cum tempore suo requirentur.* Ecclesi. 39.

Et tempus omnis rei tunc erit. Tempus, scilicet examinis, iudicij & retributionis, quo innocenti læso patientiæ corona, nocenti & lædenti supplicium pro A meritis irrogetur. Hoc ergo erit tempus iudicij Dei, sicut in hac vita tempus est libertatis & iudicij hominum, vt agant & iudicent quod libet. Respicit ad v. 1. *Omnia tempus habent*, q.d. & nocentes suum nocendi tempus habent, & innocentes patiendi. vicissim Deus habebit tempus vtrumque iudicandi; sicut fures suum habent tempus furandi, & Prætor suum habet tempus eos suspendendi.

Hebræa habent: *Et tempus omni voluntati, & super omne opus ibi.* S. Hieron. ex Septuag. in versione antiqua: *Tempus est omni voluntati* (alij *complacentiæ*) *super omne factum*; vt sit Hendiadis, per quam omissa copula *&*, voluntas cum facto & opere copuletur, q.d. Tempus ibi erit iudicij extremi, quo scilicet Deus iudicabit omnem voluntatem, id est omnem actum voluntatis, puta quicquid liberè volueris, & elegeris, ac insuper omne opus quod ex hac electione patraueris, à quo iudicio nulla cadit appellatio, nulla euasio, nulla excusatio. *Ibi super* notat iudicium hoc Dei superius fore, & dominaturum omnibus hominum, etiam Regum & Imperatorum, operibus, vt illi omnes se subdere, & ab eo sententiam iustam æquè ac ineuitabilem, quam nemo euadere possit, recipiant. Hinc Pagnin. vertit: *Quia tempus omni est quod volueris, & super omne opus ibi erit iudicium.* Tigurina: *Illic enim tempus est quo omni voluntati, & omnibus factis præmium condignum rependitur.* Vatab. *Tempus est omni rei, idque iuxta omnia opera illic, q. d. postequam omnia consideraui per verbum Dei, dixi apud me, iudicaturum esse Deum iustos & impios, iuxta vniuscuiusque opera illic, id est in die iudicij, quia omnia fiunt suo tempore.* Alius: *Est enim tibi tempus oportunum pro omni re & pro omni opere.* C Syrus & Aquila: *Quia tempus omni negotio est, & omnia opera ibi.* Arabicus: *Quoniam omni rei & omni operi tempus.* Chald. clarè: *Quoniam iudicium paratur omni rei & omni operi; quæ fiunt in hoc sæculo iudicabuntur ibi.*

Dices, Apoc. 10. v. 6. Angelus in fine mundi, putà sub diem iudicij, iurat per viuentem in sæcula sæculorum: *Quia tempus non erit amplius*, quomodo ergo hîc dicitur tunc tempus fore omni rei? Respondetur, in die iudicij non erit tempus amplius merendi vel demerendi, sed tempus iudicandi & præmiandi, vt pro meritis quisque pœnam, vel præmium recipiat. Rursus tunc tempus non erit amplius, quia cessabit motus cælorum ac consequenter tempus, quod est mensura motus. Tempori ergo succedet æternitas gloriæ in iustis, & gehennæ in iniustis.

Hinc colligunt Doctores, in die iudicij Deum reuelaturum hominum conscientias, vt quisque videat tum sua, tum aliorum hominum quorumlibet dicta, facta, cogitata, & volita etiam secretissima, quia hoc exigit publica Dei iudicis iustitia, vt scilicet ex ijs omnes videant iustè Deum cuiq; gloriam, vel supplicium condignum pro meritis decernere: iuxta illud Sibyllæ:

Cunctaque cunctorum cunctis arcana patebunt.

Ita censet S. August. tractat. 53. in Ioan. S. Basil. tractat. de Virginit. Lactan. lib. 7. c. 21. & 22. Isidor. Pelus. lib. 2. Epist. 94. Ansel. in Elucidario, Magister Scholast. in 4. distinct. 43. vel 47. Hoc est quod ait S. Ioan. Apoc. 20. 12. *Et libri aperti sunt*, &c. *& iudicati sunt mortui ex his quæ scripta erant in libris, secundum opera ipsorum.* Vide ibi dicta.

Dixi in corde meo de filijs hominum, vt probaret eos Deus, vt ostenderet similes esse bestijs. Ita passim le- VER. s. 18

gunt Codices Latini; vnde mirum in Vaticanis legi: *Dixi in corde filijs hominum*, nisi Calcographorum sit mendum. Nam & Heb. Chald. Septuag. Syrus, Arab. & cæteri habent præpositionem *de*, sic enim habent Hebræa: *Dixi in corde meo de verbo filiorum Ada*. Septuag. & ex ijs S. Hieron. in priori sua versione, per verbum accipiunt loquelam hominis; vnde vertunt: *Dixi ego in corde meo de loquela filiorum hominis, quia separabit illos Deus, & vt ostendat quia ipsi iumenta sunt*. Quod S. Hieron. sic exponit: *Hoc solum* (discriminis) *inter homines & iumenta Deus esse voluit; quia nos loquimur, illa sunt muta, nos voluntatem sermone proferimus; illa torpent silentio*. Et Thaumaturgus: *Discreta*, ait, *inter se sola vocis articulatione*. Olympiod. verò pro *separabit* vertens, *indicabit*, exponit, q.d. De omni verbo tum oris tum mentis, reddenda est ratio in die iudicij, de quo sermo præcessit, iuxta sententiam Christi Matth. 12. 36. *Dico autem vobis, quoniam omne verbum otiosum quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die iudicij*. Septuag. de more secutus Syrus vertit: *Dixi ego in corde meo de colloquio filiorum hominum, quos creauit Deus*. Et Arabicus: *Dixi autem ego in corde meo de verbis filiorum hominis, quod Deus iudicauerit ea, & ostendit eis quod sint bestiæ*. Verùm Noster cum Chald. per verbum, melius accipit rem & negotium, per Metonymiam Hebræis vsitatam. Vnde vertit *de filiis hominum*. Sic & Pagnin. Tigur. Campensis, Vatab. & alij. Nota pro *vt probaret eos* Hebr. est לברם *lebaram*; quod secundò verti potest, *vt purgaret* vel *purificaret eos*; Tertiò, *vt eligeret eos*. Ita Pagnin. Quartò, *vt separaret, secerneret, diiudicaret eos*. Ita ex Septuag. Arabicus & Olympiod. Quintò, *vt crearet eos*. Ita Syrus & Vatab. qui ברם *baram* deriuant à ברא *bara*, id est creauit, quasi א, vtpote littera quiescens, sit prætermissa. Ex hisce versionibus colligas mortem & miserias corporis humani post peccatũ, quibus homo similis est bestijs, hoc fine illi à Deo inflictas: primò, vt superbiam eius, qua cõtra Deum se erexerat, humiliaret & sterneret: secundò, vt eius inobedientiam iudicaret & castigaret: tertiò, vt eius cupiditates frænaret & purgaret: mors ergo & morbi sunt superbiæ remedium, inobedientiæ supplicium, concupiscentiæ frænum & piaculum, imò sal & nitrum. Nunc ad censum.

Miseriæ hominis tres fines.

Hæc sententia videtur imperfecta & pendula; quæritur ergo vnde pendeat, vbi perficiatur & expleatur? Triplex est responsio. Primò enim aliqui censent eam pendere à v. sequenti. Secundò alij à v. præcedenti. Tertiò alij censent illam in seipsa consistere, seséque explere.

Primò ergo, aliqui eam nectunt versui sequenti hoc modo, q.d. Vt Deus probaret hominum fidem & spem de futura vita & beatitudine, ostendendo & faciendo eos quoad corpus similes esse bestijs, idcirco constituit, vt vnus sit interitus hominis, & iumentorum, & æqua vtriusque conditio. Hoc ipso enim probat & explorat eorum fidem & spem; dum alios videt ex hac hominis & bruti æqualitate non credere animam esse immortalem, sed censere eam cum corpore mori & interire, ac proinde desperare de futura vita & felicitate: alios verò ex aduerso videt solerter secernere animam à corpore, ac sentire hominem quidem bestijs esse similem quoad corpus, sed dissimilem quoad animam: hãc enim immortalem habet homo, cũ bestijs omnibus illa sit mortalis, pereatque cum corpore; quare satagunt animam excolere virtutibus, vt à Deo futura gloria donentur; hos ergo si-

A bi asciscit & beat Deus, illos verò reijcit & damnat. Hic nexus probabilis est: planè enim hæc sententia videtur spectare ad sequentia. Tantùm ei obstat distinctio, putà punctum, quod hunc versum à sequenti dispescit & discriminat: & quod pro *idcirco* Hebr. sit כי *ki*, id est *quia*, quæ vox significat versum sequentem non explere præcedentem, sed eius causam dare.

Secundò, alij nectunt cum v. præcedenti, sed vario nexu. Primò S. Hieron. sic nectit: *Non mirandum*, inquit, *in præsenti vita inter impium & iustum nullam esse distantiam, nec aliquid virtutis valere; sed incerto euentu omnia volutari; cum etiam inter pecudes & homines secundum corporis qualitatem nihil differre videatur, & sit eadem nascendi conditio, sors vna moriendi*. Secundò, Aben-Ezra, Caiet. &
B Dion. censent Salomonem hîc nõ ex sua, sed ex Epicureorum sentẽtia loqui, qui censent animã hominis æquè ac brutorum cum corpore interire, ac proinde indulgendum esse voluptatibus huius vitæ, nec enim sperandas esse alias in futura. Huc accedit Paraphrasis Thaumaturgi: *Quomodo ergo olim insipienter censui, apud Deum reputari, iudicarique similiter; nihilque differre iustè & iniustè agere; ratione præditum, vel brutum esse; Quia omnibus sine discrimine tempus dispensatur, & mors irrogatur*. Tertiò, Noster Pineda magis cordatè censet, Salomonem hic significare, quod Deus in die iudicij examinaturus sit cuiusq; hominis vitam; an scilicet ille vixerit vt homo; an vt bestia: iniqui enim iudices, qui vt dixit v. 16. sontes iustificant, insontes condemnant, viuunt vt bestiæ, imò sicut feræ, similesque sunt leonibus & lu-
C pis, qui animalia cætera laniant & vorant, iuxta illud: *Leo rugiens & vrsus esuriens, Princeps impius super pauperem*. Prou. 28. 15. & iterum Habac. 1. 13. & 14. *Quare non respicis super iniqua agẽtes, & taces deuorante impio iustiorem se? & facies homines quasi pisces maris, & quasi reptile non habẽs principem*. Maior enim piscis deuorat minorem, idq; impune nullo prohibente. Vnde Campens. vertit: *Cum non inuenirem causam aliam quare Deus hæc permitteret, visum est mihi velle illum huiusmodi humanis tumultibus hominẽ sic exercere, vt videat se in hac vita parũ differre à brutis; non aliter enim inter se homines tumultuantur, nec maiori sæpe ratione quàm bruta inter sese*.

Tertiò, & genuinè hæc sententia per se consistit, & in se ipsa expletur, vt patet ex Hebræo qui sic habet: *Dixi in corde meo super verbo* (id est super re & negotio) *filiorum Adam* (id fieri hoc fine) vt *probaret eos Deus*.

D Vis & energia sententiæ consistit in τῷ *super negotio filiorum Ada*, q.d. Corde meo considerans negotium, id est conditionem, naturam & sortem filiorum Adæ, quòd scilicet ex Adama factus sit Adam, id est ex humo creatus sit homo; ideóque similis bestijs in edendo, bibendo, generando, ambulando, dormiendo, moriendo, &c. Hoc inquam negotium hominum considerans, dixi de eo, ipsum hoc fine esse factum à Deo, vt per illud probaret homines; an scilicet credant & sperent animæ immortalitatem & gloriam suam æternam, q. d. Vt experiretur Deus hanc hominum fidem & spem, ostendendo eos externus similes esse bestijs, quæ carent omni fide & spe; ideo dedit eis corpus terrestre; corruptibile & mortale, quale habent bestiæ: insipientes enim & carnales ex hoc conijciunt animam suam, æquè ac corpus, similem esse animæ bestiarum, ac cum corpore morituram; ideóque dant se ventri & veneri: sapientes verò secernunt animam à corpore, ac

animam

animam hominis rationalem & immortalem esse cē- A
sent, bestiarum verò irrationalem & mortalem; ideó-
que satagunt viuere, non vt bestiæ, sed vt Angeli; vt
eorum felicitatem adipisci mereantur. Ita Olim-
piod. *Monet nos per hæc*, inquit, *ne corpori indulgea-
mus, sed animam quæ prædita est ratione, qua similes
Angelis sumus, virtutibus excolamus.* Et Vatab.
*Æstimaui in corde meo conditionem hominum, vt
Deus excellentißimos creauerit, simul cernens quomo-
do ipsi sese in pecudum conditionem abijciunt.* Et
Chald. *Dixi ego in corde meo propter negotium filiorum
hominum, quibus adduxit dominus plagas & infirmi-
tates malas, vt tentaret eos & vt probaret eos, fecit
Deus; vt videret si conuerterentur ad pœnitentiam,
vt dimitteret eis, & sanarentur. Impij autem qui sunt
sicut iumenta non conuertuntur; ideoque corripiuntur,
vt male sit eis.* Videtur Chald. pro דבר *dabar*, id est
B verbum, alijs punctis legisse דבר *deber*, id est pestis,
mortalitas, mors. Vnde vertit: *Quod venient super
eos percußiones & morbi mali*: Pessimus enim est
pestis.

Porrò, licet non sit necesse scrupulosè scrutari
hîc omnium sententiarum inter se connexionem, cò
quòd Salomon hic varias vanitatis mundi species si-
gillatim recenseat, & ab vna ad aliam planè diuer-
sam sine ordine & nexu transeat; tamen hoc loco
commoda connexio & transitio assignari potest. Di-
xerat enim v.16. Inter alias vanitates, non minimam
esse iniquitatem iudiciorum & iudicum qui reos ab-
soluunt, ac insontes damnant & morte plectunt. Iam
similem illi vanitatem attexit, scilicet quòd homi-
nes quoad corpus sint similes animalibus & bestiis;
adeo vt ipsimet verè animalia sint, & nonnullis be-
stiæ & bruta esse videantur, præsertim quia vnus est
C interitus hominum & bestiarum. Si dicas, discrimen
esse quoad animam, quod hominum anima sit im
mortalis; adeóque iudicanda à Deo, vt præmium,
vel supplicium æternum recipiat, vti dixit v.17. bru-
torum verò anima sit mortalis & pereat cum corpo-
re: subiungit, multis hoc esse obscurum & dubium,
imò si externa & sensus spectes videri falsum. Multi
enim ex eo quod videant homines mori vt bruta,
censent animam hominum interire, vti interit ani-
ma brutorum. Hoc est enim quod ait v. 21. *Quis*
(quotus quisque) *nouit si spiritus filiorum Adam
ascendat sursum, & si spiritus iumentorum descendat
deorsum?* atque hæc maxima hominis est vanitas,
imò ærumna, error & vitium, nimirum quòd ani-
mæ suæ nobilitatem & æternitatem ignoret, ac pro-
inde non curet bene viuendo illi consulere, vt in
æternum illam beet, sed voluptatibus illicitis se de-
D dat, quibus æternum ignem illi accersit. Ne quis
verò putet verè rem ita se habere, scilicet ex inte-
ritu corporis hominis, rectè colligi interitum ani-
mæ eiusdem, addit, Deum id fecisse, vt proba-
ret & tentaret homines, hominumque de animæ
immortalitate fidem & spem. Vnde paulò ante cla-
rè dixit & edixit: *Iustum & impium iudicabit
Deus, & tempus omnis rei tunc erit*, quo cla-
rè significat animæ immortalitatem, eiusque pro
meritis iudicium, præmiumque, vel supplicium
æternum.

Homo videtur sibi bestia.

Et ostenderet similes esse bestijs.] Hebr. *ad viden-
dendum quod ipsi iumenta ipsi sibi*; quod variè acci-
pi potest. Primò, q.d. vt videre liceat quod ipsi sint
1 iumenta, ipsi inquam apud se. Vnde Arabicus ver-
tit: *Ostendit eos quod ipsi sunt bestia.* Sic & Se-
ptuag. Complut. Secundò, q. d. vt ostenderet ho-
minem in hominem grassari instar bestiæ, iuxta
A illud: *Homo homini lupus.* Tertiò, q.d. vt ostenderet 3
quòd sicut homines sunt iumenta, & bestiæ cum be-
stijs; sic vicissim bestiæ sint bestiæ ipsis hominibus,
dum in eos sæuiunt eosq; laniant & deuorant, vt fa-
ciunt leones, lupi, tigrides, pantheræ, &c. Quartò, pro 4
ipsi sibi verti potest *ipsis sibi*, q.d. Homo non tantùm
quoad corpus, sed etiam quoad suam opinionem, sè-
cundùm animam ac mores bestiales, atque ignoran-
tiam, quæ eum facit propriæ obliuisci dignitatis;
perinde ac si nihil differret à bestijs, illis similis esse
videtur. Sicut Nabuchodonosor similis factus est
boui, partim quoad figuram corporis quia ince-
debat vt quadrupes, & herbis vescebatur vt bos;
partim quoad corruptam suam imaginationem, qua
sibi videbatur esse pecus. Daniel 4. 22. Denique
homo qui viuit vt bestia, moritur vt bestia. Quin- 5
tò, Caiet. vertens: *Et ad videndum quod ipsi bestia
B ad ipsos*, exponit q. d. Homo est bestia ad seip-
sum, id est homo est politica quædam bestia; quo-
niam communicant homines inter se; sed alij do-
losè, vt vulpes; alij crudeliter, vt lupi; alij su-
perbè despiciendo cæteros, vt leones; alij gulosè,
vt porci; alij libidinosè, vt asini, &c. Pro *bestijs*
enim Hebr. est בהמה *behema*, quod omne quadru-
pes, siue cicur & mansuetum, vti sunt equi, oui, &
boues; siue agreste & ferum, vti sunt lupi, leones,
pardi, significat. Vnde Elephas vocatur *behemoth*,
id est bestiæ in plurali, quod mole corporis multa-
rum sit instar bestiarum. Iob. 40.10. Noster crebrò
vertit *iumenta*.

Homo ergo similis est bestiis, quæ impetu passio-
num non iudicio rationis aguntur, nec vni bestiæ, sed
omnibus peior est bestijs. Bestiæ enim non sæuiunt
in bestias eiusdem speciei, sed in illas quæ diuersæ: at
C homo in hominem sæuit. Homo igitur imitatur,
imò superat canis inuidiam, lupi voracitatem, leo-
nis superbiam, tigridis sæuitiam, asini acediam, ser-
pentis malitiam, vulpis fraudulentiam, suis immun-
ditiam, hirci luxuriam: vbi nunc est gloriatio tua ô
nobilis? quid te iactas, ô diues? quid pauperem sper-
nis, quid ignobilem alloqui dedignaris, cum non
tantum homini pauperi, sed & iumentis, porcis &
hircis factus sis similis, par & æqualis? Ito nunc au-
ro splendidus, alto supercilio tumidus, equis rhedis-
que superbus, famulorum turba magnificus: sed in-
spice te, memento, quia comparatus es iumentis insi-
pientibus, & similis factus es illis.

Tropol. Vestes bestiarum pelliceæ, quibus Deus
induit Adamum post peccatum, significant nos be-
stiarũ indolem per illud induisse; ideóq; cum eis ex-
uturos corium mortalitatis, ait S. August. in Psa. 103.

D *Idcirco vnus interitus est hominis & iumentorum,
& æqua vtriusque conditio. Sicut moritur homo, sic &
illa moriuntur: similiter spirant omnia, & nihil habet
homo iumento amplius: cuncta subiacent vanitati.*
Thaumaturgus: *Neque esse iura mortis seueriora in
alia animantia quam in homines.* Chald. hæc arctat
ad hominem peccatorem. Sic enim vertit: *Quoniam
occasus hominis peccatoris & occasus bestiæ immundæ,
occasus vnus est omnibus his; & sicut moritur bestia
immunda, sic moritur iste, si non conuertitur ad pœni-
tentiam ante mortem, & spiraculum spiritus amborum
simul iudicabitur omnimodo, & nihil amplius remanet
de viro peccatore, quam de iumento immundo, neque est
alia differentia inter ambos nisi domus sepulturæ; quo-
niam omnia sunt vanitas.*

Hinc nonnulli opinati sunt impios tam quoad VERS. 19.
animam, quam quoad corpus interire vt bruta. Ve-
rùm hic est error: quare perperam. Chald. hæc ar-

ctur ad peccatorem, cum Hebræa, Græca, Syra, Arabica habeant absolutè & generatim, *vnus interitus est hominis & iumentorum.*

Pro *interitus.* Hebr. est מקרה *micre*, id est accidens, ita Syrus; euentus, ita Septuag. Sors, ita Arabicus, conditio, occursus, casus; Putà ijdem affectus eædem cupiditates, ijdem morbi & ærumnæ, iidem casus, ijdem mores & vitia. Vnde Olymp. vertit: *Iumentorum itaq; brutalis vita, quæ veneri indulget, vanitas mera est.* Noster tamen vertit, *interitus* siue mors, quia ipsa est accidens omnibus hominibus cõmune, necessarium, certum, ineuitabile; dies tamen eius & hora est anceps & incerta. Rursum mors homini est casus vltimus, in quem omnes alij humanæ vitæ casus recidunt, vti dixi c.2.v.14. Et hoc voluisse Salomonem patet ex eo quòd *micre*, id est accidens & casum hunc explicans subiicit: *Sicut moritur homo, sic & illa moriuntur.*

An Eccles loquatur ex mente infideliũ?

Nonnulli cẽsent Salomonem hîc loqui non ex sua, sed ex Epicuræorum sententia, qui negant animæ immortalitatem, ita Thaumaturgus, Clarius, & S. Gregor. 4. Dialog. c. 4. quem audi. *Concionator noster velut ex mente infirmantium humanæ suspicionis sententiam proponit, dum dicit: vnus interitus est hominis & iumentorum, & æqua vtriusq; conditio; sicut moritur homo, sic & illa moriuntur. Similiter spirant omnia, & nihil habet homo iumento amplius. Qui tamen ex definitione rationis suam postmodum sentẽtiam profert, dicens: Quid habet amplius sapiens à stulto, & quid pauper, nisi vt pergat illuc vbi est vita? Qui igitur dixit: nihil habet homo iumento amplius, ipse rursum definit, quia habet aliquid sapiens non solum amplius à iumento, sed etiam ab homine stulto, videlicet vt pergat illuc vbi est vita. Quibus verbis primum indicat, quia hic hominum vita non est, quam esse alibi testatur. Habet ergo homo hoc amplius iumentis, quia illa post mortem non viuunt, hic verò tunc viuere inchoat, cùm per mortem carnis hanc visibilem vitam consummat.* Probat deinde idipsum alio Ecclesiastæ testimonio: *Qui etiam longè inferius dicit: Quodcumque potest manus tua facere instanter operare, quia nec opus, nec ratio, nec scientia, nec sapientia erit apud inferos, quò tu properas. Quomodo ergo vnus interitus est hominis & iumenti, & æqua vtriusq; conditio? aut quomodo nihil habet homo iumentis amplius, cùm iumenta post mortem carnis nõ viuunt, hominum verò spiritus pro malis suis operibus post mortem carnis ad inferos deducti, nec in ipsa morte moriuntur? sed in vtraque tam dispari sententia demonstratur, quia concionator verax & illud ex tentatione carnali intulit, & hoc postmodum ex spiritali veritate definiuit.*

Resp. negatiue.

Melius alij censent Salomonem ex sua mente & sensu loqui, q.d. Deus volens hominis fidem probare & explorare, fecit eum quoad corpus similem bestijs: idcirco sicut interit & moritur corpus bestiæ, sic & hominis. Corpus enim hominis simile est corpori bestiarũ, sicut in ortu & progressu, sic in occasu ac morte. Oritur enim & nascitur ex terra; progreditur siue continuat vitam spirãdo, puta per respirationem; Occidit & moritur dum in terram, ex qua ortum est redit. Ita S. Hieron. *Ne putar mus*, inquit, *dies de anima, intulit: Omnia facta sunt de terra & reuertẽtur in terram: de terra autem nihil aliud nisi corpus factum est.* Et S. Thom. 1. p. q. 75. art. 6. ad 1. notat hæc dici de corpore hominis, non de anima, idque hac ratione probat: *Nam anima brutorum*, inquit, *producitur ex virtute aliqua corporea* (virtute seminis per traducẽ: sicut enim lux vnius candelæ lucem in alia accendit; sic anima vaccæ, ouis, lupi, leonis, &c. producit ani-

Homo similis bestiis corpore non anima.

mam vituli, agni, lupi, leonis, quem generat) *anima*
A *verò humana producitur à Deo, & ad hoc significandum dicitur Genes. 1. quantum ad alia animalia: Producat terra animam viuentem. Quantum verò ad hominem dicitur, quod inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ. Et ideo concluditur Eccles. vlt. Reuertatur puluis in terram suam vnde erat, & spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum. Similiter processus vitæ est similis quantum ad corpus, ad quod pertinet quod dicitur in Eccl. Similiter spirant omnia. Et Sap. 2. Fumus & flatus est in naribus nostris, &c. Sed non est similis processus quantum ad animam; quia homo intelligit, non autem animalia bruta: vnde falsum est quod dicitur: nihil habet homo iumento amplius: & ideo similis est interitus quantum ad corpus, sed non quantum ad animam.* Hucusque Doctor Angelicus.

Rursum *idem est interitus hominis & iumentorum,*
B quia quantum per sensum & experientiam colligi potest, idem est modus generationis & corruptionis in iumẽtis, qui est in homine (simili enim modo procreantur & senescentia moriuntur iumenta, quo homines) excepta dumtaxat differentia perfectionis & subsistentiæ formæ humanæ, puta animæ rationalis, quam ex modo generationis & corruptionis hominis non colligeremus, nisi illa aliunde nobis innotesceret, puta ex spiritali operatione intellectus, quà etiam Deum & Angelos incorporeos intelligit, ac libera voluntatis, ex extasi, & raptu, ex meritis & demeritis, & maximè ex actibus gratiæ, atque ex fide & reuelatione S. Script.

Moraliter S. Bernar. toto serm. 82. in Cantic. pulchrè ex hoc loco docet quod anima hominis, quæ Deo similis est, creata in simplicitate, immortalitate, & libertate, per peccatum in tribus hisce facta
C sit illi dissimilis, similisque bestijs; sic enim ait: *Inde* (ex peccato) *anima dissimilis Deo, inde dissimilis est & sibi: inde comparata iumentis insipientibus & similis facta est illis: inde quod legitur commutasse gloriam suam in similitudinem vituli comedentis fœnum: inde homines tãquam vulpes duplicitatis & fraudis foueas habent, & quia pares vulpibus se fecerunt, pars eorum vulpium erunt: inde iuxta Salomonem vnus exitus hominis & iumento: quid ni similiter exeat qui similiter vixit? more bestiali incubuit terrenis, more bestiali excedit terris. Audi aliud: Quid mirum si similem sortimur exitum, qui & similem habemus introitum? vnde enim hominibus, nisi de similitudine bestiali, ille tam intemperans ardor in coitu, tam immoderatus dolor in partu? Ita homo in conspectu & ortu, in vita & morte comparatus est iumentis insipientibus & similis factus est illis. Quid, quod libera creatura sibi subditum ap-*
D *petitum non regit vt domina, sed sequitur & obsequitur vt ancilla? Nonne & in hoc se assimilat & annumerat cæteris animantibus, quæ natura non in libertatem vocauit, sed condidit in seruitutem, seruire suo ventri, appetitui obedire?*

Similiter spirant omnia.] Hebr. vnus רוח *ruach*, id est, *spiritus est omnibus. Spiritus*, id est, habitus siue respiratio, vt vertit Symmach. Flatus siue aura vitalis, vt vertit Vatab. omnia enim animalia æquè ac homo respirant, ac respiratione attrahunt aërem, vt calorem cordis & viscerum temperent, itaque vitam conseruant & prorogant: vnde cum respiratio vel strangulatione vel catharro impeditur, homo suffocatur & moritur. Vide Arist. lib. de respiratione. Hinc anima nonnullis dicitur ab ἄνεμος, id est, aura, ventus, ait Isidor. lib. 11. Orig. c. 1. licèt ipse id refutet, additque *anima est vita, animus consilij. Anima enim est spiritus quo viuimus*, ait Nonius; *Animus*

quo

quo sapimus. Græce dicitur ψυχὴ à ψύχεσθαι, id est à refrigerando. Vnde Campensis vertit: *Nec apparet, aliam hominis, aliam brutorum esse animam*, id est, halitum vitalem.

Notant Rabbini nonnulli animam Hebr. tria habere nomina, quæ triplicem eius vim significent, scilicet נשמה *nescama* significare vim rationalem, quæ est radius diuinitatis: נפש *nephes* vim sensitiuam: רוח *ruach* vim vitalem. Hinc R. Abraham *nescama* constituit in cerebro, *nephes* in iecore, *ruach* in corde. sicut Physici & Medici triplices constituunt in homine spiritus, scilicet rationales, qui subseruiunt discursui & speculationi mentis; animales, qui subseruiunt sensationi & ambulationi; vitales, qui subseruiunt respirationi & vitæ. Verùm hoc discrimen non est perpetuum: nam *ruach* significat quoque vim rationalem, vt patet v. 21. & c. 12. 7. Imò Spiritus sanctus, qui non tantùm est rationalis, sed & diuinus, imò Deus, in script. & à Rabbinis passim vocatur *ruach hacados*.

Et nihil habet homo iumento amplius. Septuag. *Et quid abundauit homo à pecore? nihil.* Theodotion. *Quæ præstantia hominis?* Symmach. *Et quid amplius habet homo pecore?* Tigur: *Nec habet homo quicquam præstantius pecore.* Alij: *Dignitas hominis supra bellues nulla*, scilicet quoad corpus; nam quoad animam homo habet vitam perennem & immortalem, quam non habent bruta. *Nihil*; ergo, subaudi quoad corporis mutabilitatem, mortem & externa omnia. Vnde Chald. vertit: *Residuum viri pro iumento non est quicquam inter vtrumque, nisi domus sepulchri.* Nobiles enim & diuites inter homines splendida sibi erigunt sepulchra, qualia non eriguntur bestiis.

Cauendus hic est Comment. Vatabli, vel potius Vatablo ab Hæreticis insertus, qui sic explicat q. d. *Humana ratio sola non deprehendit excellentiam hominis supra belluas: quia quicquid videtur oculo rationis in homine est vanissimum.* Hoc enim erroneum est & sapit Epicureismum. Nam certum est seclusa fide, sola ratione naturali, cognosci hominem præstare bestiis per animam rationalem & immortalem. Animam enim hominis esse immortalem multis rationibus naturalibus probant, & euincunt Physici in lib. de Anima: Quocirca Doctores, qui Vatablum castigarunt, censoria virgula hunc locum notarunt, ac verba iam citata expunxerunt.

Mysticè S. Hieron. Homo, inquit, est iustus; iumentum, peccator, qui sæpe per Dei gratiam & pœnitentiam iustum æquat, imò superat. de quo mox plura.

VERS. 20 *Et omnia* (*omnia*, id est, vtraque, scilicet homo & iumenta: de his enim solis sermo præcessit) *pergunt ad vnum locum* (in terram vt sequitur) *de terra facta sunt, & in terram pariter reuertentur.* Septuag. & Syrus: *Omnia facta sunt de puluere, & omnia reuertentur in puluerem.* Nam Hebr. pro *terra* est עפר *aphar*, id est, puluis, scilicet aqua mixtus, putà limus vel lutum. S. Hieron. *Omnia de humo facta sunt, & omnia reuertentur ad humum.*

Alludit, imò citat illud Genes. 3. 19. *Donec reuertaris in terram, de qua sumptus es: quia puluis es, & in puluerem reuerteris.* Vide ibi dicta. Hinc terra ab Ecclesi. cap. 40. 1. vocatur mater omnium: quocirca Iunius Brutus accepto Delphis Apollinis oraculo, eum dominaturum Romæ, qui primus osculatus fuisset matrem, illico osculatus est terram, ac eiectis Tarquiniis regibus, primus Romæ con-

A sul creatus est, teste Liuio lib. 1. Simile somnium Iulio Cæsari orbis imperium portendisse narrat Sueton. in vita eius c. 7. Hinc quoque prisci Gentiles, teste Varrone lib. 1. de lingua Latina, puerum recens natum in terra statuebant, & opem Deam (id est Terram) implorabant, quam & Leuanam, à leuando de terra, nuncupabant; & Faunam à fauendo, & Fatuam à fando, quasi non ante contactum eius fari fas sit, & Maiam ac Bonam, denique Magnam matrem. Ita noster Lorinus.

Quis nouit si spiritus filiorum Adam ascendat sursum, & spiritus iumentorum descendat deorsum? VERS. 21.
Hebr. Septuag. & Syrus addunt, *in terram*. Arabicus: *ad profundum terræ.* Campensis: *Quotusquisque interim nouit, an hominis ascensura sit sursum; an anima reliquorum animantium cum corporibus interitura sit?*

B S. Gregor. 4. Dialog. cap. 4. Olympiod. Lyran. Bonau. Caiet. & alij censent hæc dici à Salomone, non ex persona & mente sua, sed impiorum, putà Epicuræorum negantium animæ immortalitatem; vel certè de ea dubitantium. Id enim verba præseferunt. Vnde Thaumaturgus vertit: *Insipienter olim censui, &c. incertum esse de animabus humanis, an in altum subuolaturæ sint, & de reliquis brutorum, an deorsum defluxuræ sint.*

Verùm si antecedens de similitudine, similique interitu hominis & bestiarum, quod ex suo sensu posuit v. 18. & 19. ac conclusionem quam ex eo elicit v. 22. dicens: *Et deprehendi nihil esse melius quam lætari, &c.* intuearis, omnino censebis eum hîc pariter ex sua mente sensuque loqui, vt scilicet significare velit, homines, præsertim illius æui rudes & animales, ex eò quòd vident corpora homi-
C num corrumpi & mori æquè ac iumentorum, atque externa omnia simili modo se habere in homine ac in brutis; interna verò hominis, præsertim animam & spiritu non peruident, idcirco vix perspicere animam hominis esse immortalem, cùm brutorum sit mortalis. Sensus ergo est q. d. Quis nouit, id est, quotusquisque nouit & certò sibi persuadet spiritum, id est, animam hominis post mortem corporis ascēdere sursum ad Deū, qui illam creauit vt illā velut immortalem iudicet, ac pro meritis immortale illi præmium, vel supplicium decernat, ac reipsa tribuat; animam verò brutorum descendere in terram, vt corpore in puluerem resoluto intereat & euanescat, quasi dicat: Pauci hoc nouerunt, idque ægrè admodum, difficulter & dubiè; adeo vt Aristoteles vir summi ingenij à multis putetur de animæ immortalitate dubitas-
D se. Ita S. Hieron. *Quis nouit si spiritus filiorum Adam, &c. Non inter pecudes & hominem*, inquit, *secundùm animæ dignitatem nihil interesse contendit, sed adiiciendo: Quis, difficultatem rei voluit demonstrare. Pronomen enim, quis, in Scripturis sanctis non pro impossibili, sed pro difficili semper accipitur, vt Isai. 53. 8. Quis enarrabit? Psal. 14. 1. Quis habitabit? Ierem. 17. 9. Quis cognoscet?*

S. Hieronymum de more sequitur Alcuinus, Salonius, Hugo Card. & passim Latini. Hinc & Chal. vertit: *Quis adeo sapientia excellit, vt ei exploratum esse possit num animi hominum in cælum peruolent, spiritus verò iumentorum descendat sub terram?* Atque hæc est insignis hominum vanitas, ignorantia & error, quam hîc deplorat Salomon, quòd scilicet seipsos, hoc est, animam suam eiusque conditionem non cognoscant, nesciantque an mortalis sit

an immortalis; an in cælum, an in terram reditura sit. Nam Philosophi, ac inter eos diuinus Plato hac de re dubiè, obscurè, friuolè locutus est. Plato enim in Phædro & alibi, Deum vocat mundum, qui circulo fertur. In huius conuexa parte, ait, existere idæas veras, quas anima alis subuecta contempletur, donec redire domum cogatur. Postea negat eandem reuerti eam, nisi elapsis decem mille annis, donec alæ recrescant: Nisi quis sincerè sit philosophatus, cui reddetur post tres mille annos, &c. Homines assignat certis planetis quos quisque sequatur, & cum eis lustret idæas mundi intellectualis. Epicurus quoque hoc Sorite ridebat mortem, dicens eam *nihil ad nos pertinere: quod enim dissolutum sit, id esse sine sensu: quod autem sine sensu sit, id nihil omnino ad nos pertinere*, inquit Cicero lib. 2. de finib. Soritis vitium & paralogismum detegit Tertull. lib. de Anima: *Dissoluitur*, inquit, *& caret sensu non ipsa mors, sed homo qui eam patitur. At ille dedit ei passionem,* B *cuius est actio; quod si hominis est pati mortem dissolutricem corporis & peremptricem sensus, quàm ineptum, vt tanta vis ad hominem non pertinere dicatur?* Adde sensum animæ morte non extingui, imò illo eam sentire ignes æternos, iisque vri in gehenna.

Platonis de anima deliria.

Spiritum ire sursum significat

Nota. *Spiritum hominis ascendere sursum*, multa significat. Primò, animam hominis non esse è terra, nec ex traduce animæ parentum generari, vti generantur

1. animæ brutorum, quæ proinde cum corpore moriuntur, & resoluuntur in terram ex qua prodierunt, sed sursum è cælo à solo Deo creari, & creando homini infundi: ideoque illam esse spiritalem & immortalem, ac proinde post mortem corporis ad Deum creatorem suum reuerti & sursum ascendere, vt illi se sistat & reddat, iuxta illud cap. 12. 7. *Spiritus* C *redeat ad Deum qui dedit illum*. Hinc animam hominis poëta dixit esse *diuinæ particulam auræ*. Et alius: *Igneus*, ait, *est illis vigor, & cælestis origo*. Itaque ex hoc loco non infirmatur, sed potius confirmatur animæ hominis æternitas & immortalitas. Eandem clarè astruit c. 11. v. vlt, & c. 12. v. 8. & 15.

Secundò, quod ascendat ad Deum velut ad suum

2. iudicem, vt prout gessit in vita bonum vel malum, ab eo sententiam supplicij vel præmij accipiat. Licèt enim Doctores graues, vt Domin. Soto in 4. distinct. 45. art. 3. conc. 2. Francisc. Suarez. 3. part. tom. 2. q. 59. art. 6. disput. 52. Sect. 2. Greg. de Valentia tom. 4. disput. 11. q. 1. puncto 2. Barthol. Sibylla in quæst. Peregrinis, Petrus Thyræus lib. 1. de apparit. Spirit. c. 14. n. 134. Henricus Henriques lib. vlt. Summæ c. 25. §. 1. & alij censeant animam post D mortem hominis iudicium particulare subire, dum adhuc est in corpore, ac iudicari primo instanti post mortem, vt peracto iudicio mox è corpore vel in cælum, vel in infernum deferatur: tamen per catachresin dicitur anima ascendere sursum, quia ascendit ad Deum Iudicem, qui sursum in cælis habitat, ibique in throno gloriæ cum Angelis residet. Vnde S. August. vel quisquis est Auctor. lib. de Vanitate sæculi c. 1. *Cum anima*, inquit, *separatur à corpore, veniunt Angeli, vt perducant illam ante tribunal Iudicis*. Idem asserit S. Chrysost. homil. 14. in Matth. Quocirca Suarez loco citato ait, animas dici ascendere in cælum, quia eleuantur intellectualiter ad audiendam sententiam Iudicis, putà Christi hominis, quod ipse subinde per se, sub inde per Angelos exercet, inquit Thyræus, estò iudicandi nec Christum, nec Angelos videant.

Tertiò, significat animam hominis creatam esse à 3.
A Deo, vt cælo cælestique felicitate fruatur: Quare illam, si ex Dei lege vixit, ab eo cælo gloriaque æterna donari & beari. Hinc Apost. ait, quòd Christo veniente ad iudicium, *simul rapiemur in nubibus obuiam Christo in aera, & sic semper cum Domino erimus*. 1. Thes. 4. 17. Ita S. Bonau. Lyran. Caiet. Dion. & alij.

Ad hanc expositionem accedunt, qui sic explicant. q. d. Quis nouit, id est, quis oculis conspexit, aut euidenti ratione & clara demonstratione cognouit, animam hominis esse immortalem & cælestis gloriæ capacem, brutorum verò esse mortalem, & in terram ire? Multi enim non credunt nisi quæ oculis conspiciunt, præsertim circa futura bonorum præmia in cælo, & malorum supplicia in inferno. Vnde diues epulo petebat ab Abraham mitti Lazarum ad fratres suos, qui testaretur eum torqueri in gehenna; B cumque Abraham diceret: *Habent Moysen & prophetas, audiant illos*, regessit: *Non, pater Abraham; sed si quis ex mortuis ierit ad eos, pœnitentiam agent*. Lucæ 16. 29. Sic Genes. 3. 7. de Adam & Eua post peccatum dicitur: *Cognouerunt* (id est senserunt & viderunt) *se esse nudos*. Ita Hugo: *Nemo*, inquit, *hominum hoc scit, quemadmodum sciuntur ea quæ videntur & audiuntur, & tanguntur & cæteris sensibus percipiuntur: non enim putant scire aliquid posse, nisi oculo carnis videatur & contingatur sensu*.

Porrò Caiet. sic explicat. q. d. *Quis nouit*, id est, nullus nouit. *Nullus enim philosophus*, inquit, *hactenus demonstrauit animam hominis esse immortalem: & nulla apparet demonstratiua ratio, sed fide hoc credimus, & rationibus probabilibus consonat*. Sic & Vatab. Campensis. Ferus, quin & Scotus in 4. distinct. 43. quæst. 2. Verùm hos refellit Melchior Canus lib. vlt. de locis c. vlt. Et S. August. lib. de immort. animæ, duodecim rationibus Physicis probat eam esse immortalem, atque passim alij verius censent ratione naturali demonstrari posse, animam hominis esse immortalem; sed hanc rationem non capiunt nisi rari, qui celso & perspicaci sunt ingenio. Quare multi fidelium potius fide credunt, quàm per rationem sciunt animam esse immortalem.

Rursum R. Salomon exponit q. d. *Quis nouit*, id est quis cogitat, quis aduertit, quis considerat animam esse immortalem, vt ex hac consideratione moueatur ad sanctam vitam, vt animæ saluti consulat? q. d. Pauci id faciunt, pauci id practicè sciunt. Sic de Deo dicitur Psal. 138. 1. *Tu cognouisti* (id est tu aduertis, inspicis, consideras) *sessionem meam & re-* D *surrectionem meam*.

Denique S. Hieron. hæc exponit de limbo patrum, ad quem tempore Salomonis post mortem descendebant animæ iustorum: multi enim ignorabant vbinam hic limbus foret, an sursum in cælo, an deorsum in inferno. q.d. Quis nouit quonam eant animę eorum qui nunc moriuntur, an scilicet ascendant in cælum, an descendant in infernum? Audi S. Hieron. *Hoc autem dicit, non quod animam putet perire cum corpore, vel vnum bestiis & hominibus præparari locum, sed quod ante aduentum Christi omnia ad inferos pariter ducerentur. Vnde & Iacob pariter ad inferos descensurum se dicit. Et Iob pios & impios in inferno queritur retentari. Et Euangelium, Chaos magnum interpositum apud inferos, & Abraham cum Lazaro & diuite in suppliciis esse testatur; & reuera antequam flammeam illam rotam, & igneam romphæam ad paradisi fores Christus cũ Latrone reseraret,*

clausa

clausa stant cælestia, & spiritus pecoris hominisque æqualis vilitas coarctabat. Et licet aliud videretur dissolui, aliud reseruari, tamen non multum intererat perire eum corpore, vel infernis tenebris detineri.

Moraliter hîc disce, quanta sit vanitas & cæcitas animæ, quæ seipsam suasque dotes & æternitatem non perspicit, nisi à Deo illuminetur. S. August. Epist. 100. ad Euodium, narrat Gennadium medicum dubitantem de immortalitate animæ, per Angeli apparitionem in somnis eandem fuisse edoctum. Dicebat enim illi Angelus: *Vbi est modo corpus tuum? ille respondit: in cubiculo meo. Scisne, inquit ille, in eodem corpusculo nunc illigatos esse, & clausos & otiosos oculos tuos, nihilque illis oculis te videre? Respondit: Scio. Tunc ille: Qui sunt ergo, inquit, isti oculi quibus me vides? Ad hoc iste non inueniens quid responderet, obticuit. Cui hæsitanti ille, quod his interrogationibus docere moliebatur aperuit, & continuò: sicut, inquit, illi oculi carnis tuæ vtique in dormiente atque in lectulo iacente nunc vacant, nec aliquid operantur; & tamen sunt isti quibus me intueris, & ista vteris visione: ita cum defunctus fueris, nihil agentibus oculis carnis tuæ, vita tibi inerit qua viuas, sensusque quo sentias. Caue iam deinceps ne dubites vitam manere post mortem. Ita sibi homo fidelis ablatam dicit huius rei dubitationem. Quo docente, nisi prouidentia & misericordia Dei.*

Exempla de immortal. animæ.

Simile exemplum probans animæ immortalitatem recenset Ioannes Moschus in Prat. Spiritual. cap. 195. de Euagrio philosopho, qui post mortem chyrographum pecuniæ in pauperes erogandæ, & post mortem recipiendæ à Synesio Episcopo acceptum, ipsi reddidit dicens, sibi iam esse satisfactum. Marsilius Ficinus disputans de immortalitate animæ cum Michaele Mercato magni nominis Philosopho, vterque cum altero pactus est, vter eorum ex hac vita prior decederet (si liceret) alterum de alterius vitæ statu redderet certiorem. Prior decessit Marsilius Florentiæ, qui in hora mortis Mercato absenti longeque dissito apparens: O Michael inquit, ô Michael, vera sunt illa quæ de immortalitate animæ disseruimus: quo dicto ex oculis mirantis euanuit: atque exinde Mercatus licèt probe vixisset, tamen perfectiori virtuti se dedit ac philosophiæ valedicens, quod reliquum fuit temporis, mundo defunctus, soli vitæ futuræ vixit. Rem fusè narrat Baronius tom. 5. ad annum Christi 411.

Galenus ait animã esse mortalem.

Quin & Galenus Medicorum Princeps, ex sympathia animæ cum corpore censuit eam esse mortalem. Vide eum tomo 1. lib. *Quod animi mores corporis temperantiam sequantur.* cap. 3. vbi docet, quòd anima in genere non sit aliud quàm temperatura quatuor primarum qualitatum, puta caloris, frigoris, humiditatis & siccitatis. Anima verò rationalis, inquit, quæ species est animæ, non est aliud quàm temperatura cerebri: vnde cerebro nimis calefacto, vel frigefacto anima abit, & homo moritur. Cùm ergo temperatura hæc intereat, videtur & anima rationalis interire. Ita ipse. Verùm antecedens est falsum; Anima enim rationalis non est temperatura qualitatum; sic enim esset corporea, cùm sit spiritualis, imò purus spiritus. Vnde Galenum refellit Isidor. Pelus. lib. 3. Epist. 124. Pythagoras verò, Plato & cæteri censuere eam esse immortalem. Vnde & Heraclitus Epist. ad Amphidamanta: *Non occumbet*, ait, *morbo Heraclitus, morbus occumbet Heracliti*, &c. *Corpus descendet ad fatalem locum: at animus non descendet, cùm sit immortalis, in cælum euolabit sublimis. Eum accipient atherea domicilia, & Ephesios criminabor. Vir faber non in hominibus, sed in dijs.* Idem asserit Cicero in Somnio Scipionis & Quintil. Declam. 10. §. 18. vbi ait. *Animam vero flammei vigoris impetum, perennitatemque non ex nostro igne sumentem, sed quo sidera volant & quo sacri torquentur axes, inde venire, vnde rerum omnium auctorem parentemque spiritum ducimus, nec interire nec solui, nec vllo mortalitatis affici fato: sed quoties humani pectoris carcerem effregerit, & exonerata membris mortalibus, leui se igne lustrauerit, petere sedes inter astra, donec in alia fata sæculo pugnante transmigret. Deinde prioris corporis meminisse, Inde euocatos prodire manes, inde corpus & vultus & quicquid videmus accipere, occurrere suis imagines charas aliquandò, & oracula fieri, & nocturnis admonere præceptis, sentire quas mittamus inferias, & honorem percipere tumulorum.*

Eius ratio.

Refellitur.

Animam immort. censet Pythagoras cæterique Philosophi

A

B

Clemens Alexand. lib. 4. Stromatum sub finem: *Admiror*, inquit, *Epicharmum qui apertè dicit: si fueris mente pius, nihil mali patieris mortuus. Superius manet in cælo spiritus. Et Poëtam Lyricum canentem: impiorum autem animæ sub cælo volant in eruentis doloribus, sub malorum iugis inuitabilibus; piorum autem in cælis habitant, cantibus beatorum principem canentes in hymnis. Non ergo huc de cælis anima ad ea quæ sunt deteriora demittitur. Deus enim facit omnia ad ea quæ sunt meliora, sed ea quæ vitam elegit optimam ex Deo & iustitia, cælum terra commutat.* Plures Philosophorum sententias pro immortalitate animæ citat Eugubinus lib. 9. de Perenni Philos.

C

Præclarè Alphonsus Aragon. Rex reuoluens opera Senecæ, rogatus cur animus hominis ita esset insatiabilis, respondit. *Animus hominis à Deo profectus, non prius conquiescit, quàm eo redeat, vnde profectus est.* Ita olim Lucretius:

Gnomæ

Cedit enim retro de terra quod fuit ante
In terras; sed quod missum est ex atheris oris,
Id rursum cæli fulgentia templa receptat.

Et Neotericus:

Cæli ratio in animo, terræ est in corpore.
Cui magnus animus est, ei magnum nihil.

Porrò longè maior meliorque Philosophorum numerus, censuit quidem hominum animas post mortem corporis ascendere sursum, sed huic sententiæ sua quisque addidit commenta & fabellas. Ita censuit Trismegistus, Orpheus, Socrates, Musæus, Pherecydes Pythagoræ magister, Aratus, Homerus, Empedocles, Seneca, Virgilius, Phocylides cuius est illud:

D

Defunctis superest vita, & dij deinde creantur;

quod respondet illi sententiæ Christi: *Erunt sicut Angeli Dei in cælo.* Matth. 22. 30. Citat eos Eugubinus lib. 9. Verùm Plato addidit animas sapientum & fortium euehi in cælum ad stellas, quæ eis ante descensum in corpora dominabantur: Ariuè ad aërem: Virgil. 6. Æneid. ad Campos Elysios: Stoici ad Lunam, quos secutus Lucanus ita canit:

Quodque patet terras inter, lunæque meatus
Semidei manes habitant, quos ignea virtus
Innocuos vita, patientes atheris imi
Fecit, & aternos animum collegit in orbes.

Horum errores recenset & refutat Tertul. lib. de Anima c. 54. Addit Gregor. Nyssen. (vel potius Nemesius: huic enim ascribitur hic liber in Bibliot.

S. Patrum tomo 9. editionis secundæ) lib. 2. Philos. c. 7. Ethnicos omnes qui animam immortalem dixere, animarum transmigrationem in alia & alia corpora vnanimi consensu docuisse, cùm tantùm circa animarum formas, locum, & statum diuersa sentirent. Fides verò Catholica docet, animas impiorũ ab initio mundi illico à morte in infernum detrudi, iustorũ verò quæ purgatione egent in purgatorium amandari, vbi cum plenè purgatæ fuissent, ante Christum in Limbum patrum migrasse, post Christum verò statim in cælum recipi, vt definit Concil. Florent. in decreto vnionis. Errant ergo Caluinus & Nouantes, qui censent animas in antro delitescere, aut dormire vsque ad diem iudicij extremi.

Immort. animæ iuncta cum Numine. Denique immortalitas animæ coniuncta est cum Numine, siue prouidentia & iustitia Dei; hanc enim decet impios, qui in hac vita opprimunt pios in altera punire, ac pios præmiare. Hinc qui negant immortalitatem animæ, mox negant Numen, fiuntque athei. Vice versa fides immortalitatis animæ & spes felicitatis eiusdem, hominem excitat ad omnem virtutem, quantumuis arduam. Ita Martyres ad martyrium accendebantur spe futuræ vitæ, vt patet in Machab. c. 7. Quin & Socrates iniustè damnatus ad mortem, gaudebat quòd animus corpore, velut carcere, liber inciperet sui esse iuris, meliusque quàm ante victurus foret, vti refert Plato & Laert. in eius vita. *Cyrus moriens filijs suis ait: nullo modo filij hoc vnquam mihi persuasi, vt animus viuat, donec fuerit in corpore mortali; quum verò ab hoc solutus fuerit, moriatur*, ait Xenophon & Cicero in Cato. Alphonsus Aragonum Rex maximum argumentum immortalitatis sibi videri dicebat, quòd corpus in hac vita decrescere, ac per omnia membra suos quasi fines & terminos habere videret; animos verò quanto ad annos accederent, tanto magis intelligentia, virtute, & sapientia crescere.

Mysticè. Mysticè S. Hieron. Homo, inquit, est iustus, iumentum est peccator; aut homo est vir eruditus, iumentum est simplex & rusticus, de quibus dicitur Psal. 35. v. 8. *Homines & iumenta saluabis Domine.* Et Psal. 72. *Vt iumentum factus sum apud te, & ego semper tecum. Et in omnibus prophetis homines & pecora in Hierusalem saluanda dicuntur, & impleri terram repromissionis pecoribus & armentis. Quis scit vtrum sanctus, qui hominis appellatione dignus est, ascendat in cælum; & vtrum peccator, qui iumentum vocatur, descendat in terram? fieri enim potest vtrumque pro incerto vitæ huius & lubrico statu, vt & iustus concidat, & peccator resurgat; & nonnunquam eueniit vt rationabilior & eruditus in scripturis, id est homo non circumspectè, & vt scientia sua dignum est, viuat, & deducatur ad inferos; & simplicior quisque atque rusticior, qui iumentum, hominis comparatione dicatur, melius viuat, & martyrio coronetur, ac Paradisi sit colonus.*

Sic & Auctor Catenæ Græc. Ascendere sursum, inquit, est ascendere ad sublimem virtutis statum; descendere deorsum, est ruere in profundum vitiorum. q. d. *Ne per ea quidem quæ iusti & iniusti faciunt, dignosci planè ante iudicium possunt. Multi quippe iniusti ad iustitiam transferuntur, & in sublime euecti sunt; & contra multi iusti iustitia exciderunt, seseque in vitia demerserunt.*

Præclarè S. Gregorius Nyssen. lib. de Virgin. c. 5. *Vt porcorum oculi*, inquit, *natura in terram conuersi, mirificarum rerum cælestium aspectum non habent; sic animus corporis luxu perditus, cùm ad humilia & ea quæ sunt pecudum inclinatus sit, non cælum amplius, neque reliquarum rerum conuenientiam & decorem cernere poterit: Quare vt voluptatem diuinam & beatam animus noster quietus ac liber maximè respiciat, ad nullas omnino res caducas & terrenas se ipse conuertet, neque earum voluptatum particeps fiet, quæ ad communis vitæ indulgentiam comparatæ sunt, sed omnem potius amoris vim à rebus corporis ad eam traducet pulchritudinis contemplationem, quæ & corporis expers est & mente cernitur.*

Et Iulius Firmicus lib. 1. Astron. cap. 2. *Animus*, inquit, *qui immortalis est, si à vitiis ac libidinibus terreni corporis fuerit separatus, ac sui originis & seminis constantiam retinens, vim suæ maiestatis agnouerit, omnia quæ difficilia atque ardua putantur, facilè diuinæ mentis inuestigatione consequetur. Dic mihi quis in cælo iter maris vidit? quis attritu lapidum scintillam latentis ignis excussit? quis potestates cognouit herbarum? cui se tota natura diuinitatis & ostendit & prodidit; nisi animo qui ex cælesti igne profectus, ad regimen & gubernationem terrenæ fragilitatis immissus est? Ipse huius scientiæ rationem, ipse computos tradidit, ipse solis ac lunæ & cæterarum stellarum, quæ à nobis errantes, à Græcis verò planetæ dicuntur, cursus, regressus, stationes, societates, augmenta, ortus, occasus monstrauit, & in fragilitate terreni corporis constitutus, breui maiestatis suæ recordatione hæc omnia, vt traderet, non didicit, sed agnouit*, quod vltimum cum grano salis accipe, ne in Platonis errorem, scilicet scientiam nostram esse duntaxat reminiscentiam eorum quæ prius sciuimus, incidas.

Et deprehendi nihil esse melius, quàm lætari hominem in opere suo, & hanc esse partem illius. Quis enim eum adducet, vt post se futura cognoscat? Vers. 22.

Multi rursum censent Salomonem loqui in persona Epicuræorum, aut sua, dùm desiperet, & voluptatibus indulgeret. Ita Thaumaturgus, Olympiod. Bonauentura, Hugo Victor. & alij, quin & S. Gregor. 4. Dialog. 4. quasi hic idem dicat quod Epicurus: *Ede, bibe, lude post mortem nulla voluptas.* Audi S. Gregor. *Salomonis liber in quo hæc scripta sunt, Ecclesiastes appellatus est: Ecclesiastes autem propriè concionator dicitur. In concione vero sententia promitur, per quam tumultuosa turbæ seditio comprimatur. Et cùm multi diuersa sentiunt, per concionantis rationem ad vnam sententiam perducuntur. Hic igitur liber ideirco concionator dicitur, quia Salomon in eo, quasi tumultuantis turbæ suscepit sensum, vt ea per inquisitionem dicat, quæ fortasse per tentationem imperita mens sentiat. Nam quot sententiat, quasi per inquisitionem mouet, quasi tot in se personas diuersorum suscipit: Sed concionator verax, velut extensa manu, omnium tumultus sedat, eosque ad vnam sententiam reuocat, cum in eiusdem libri termino ait: finem loquendi omnes pariter audiamus: Deum time, & mandata eius obserua. Hoc est enim omnis homo.* Et post nonnulla: *Hoc itaque mihi visum est bonum, vt comedat quis, & bibat, & fruatur lætitia ex labore suo. Et longè inferius subiungit: Melius est ire ad domum luctus, quàm ad domum conuiuij. Si enim bonum est manducare & bibere, melius fuisse videbatur ad domum conuiuij pergere, quàm ad domum luctus. Ex qua re ostenditur, quia illud ex infirmantium persona intulit, hoc vero ex rationis definitione subiunxit.*

Melius S. Hieron. Auctor Catenæ Græc. Lyran. Hugo Victor. Titelm. & alij censent hæc dici ex persona

persona Salomonis & sapientum, idque duplici sensu; priori quasi dicat: Supposita animi immortalitate, iudicio diuino & cælesti felicitate, quæ pauci cognoscũt, deprehendi & cõclusi nihil melius in hac vita esse, quàm lætari hominẽ in opere suo, vt scilicet lætus incumbat operibus honestis & sanctis, præsertim charitatis & eleemosynæ; hæc enim sunt opera hominis qua homo est puta rationi & menti conformia, quibus ad finem suum, putà ad cælestem gloriam perducatur.

Secundò & germanè, ex similitudine hominis cum brutis præsertim in morte, colligit, nihil esse melius, quàm nimiis vanisque curis & sollicitudinibus de rebus futuris valedicere, ac se dare honestæ & modestæ lætitiæ, vti faciunt cætera animalia, quæ nobis temperantiæ, fortitudinis, lætitiæ, cæterarumque virtutum dant exempla. q. d. Saltem, ô vanissime homo qui nihil præ brutis sublimius, nil melius sapis, conare tamen sapere, quod sapiunt illa; pelle inanes animo curas; præsentibus vtere frugaliter; futurorum cupiditatem abiice; & animum relinque liberum paratumque melioribus animi cogitationibus, atque iucundissimæ animi tranquillitati, ita Pineda, Lorinus, & cæteri.

Lætari ergo in opere suo, est frui bonis labore suo partis, frui inquam non ad libidinem, sed secundùm rectam rationem quæ dictat, vt ex illis tibi primò, deinde aliis per eleemosynas cæteraque opera bona benefacias. Virtus enim parit veram solidamque lætitiam, intemperantia verò & vitium parit nauseam & mœstitiam. Ita S. Hieron. Lyran. & alij. Hic enim propriè est labor suus; quia nil tam nostrum, quàm benefactum ex virtute: hoc enim est opus nostri liberi arbitrij gratia Dei adiuti & imbuti.

Et S. Hieron. *Nihil est ergo, ait, bonum in vita ista, nisi quod lætatur homo in opere suo faciens eleemosynam, & futuros sibi thesauros in regno cælorum præparans. Hanc solum habemus portionem, quam nec fur, nec latro valet, nec tyrannus auferre, & quæ nos post mortem sequetur.* Hoc enim sensu conclusionem hanc ex simili rerum vanitate intulit v. 12. & cap. 2. v. 24. vbi simili modo dixit hanc esse partem, id est, sortem illius, vt scilicet sibi consulat, non suis hæredibus. Id clarè significat Chald. dum vertit: *Tandemque perspicio nihil esse in hac vita melius, quàm vt exhilaretur homo in optimis operibus, comedatque & bibat, & animum lætitia afficiat. Hæc enim est optima pars in hoc sæculo assignata est, vt futuram sibi vitam conciliet. Cur enim sic apud se loquitur homo: Quorsum mihi diuitiarum erogatio vt iustitiam colam? Satius est, vt eas liberis meis relinquam, aut meipsum extrema senectute colam. Quis enim ipsum adducet, vt videat, quæ post eum futura sunt?* Mysticè S. August. (licèt ipse id velit esse litterale) lib. 12. de Ciuitate c. 20. hanc gnomen accipit de Eucharistia, dum ait: *Non est bonum homini, nisi quod manducabit & bibet: quod credibilius dicere intelligitur, quàm quod ad participationem mensæ huius pertinet, quam sacerdos ipse mediator testamenti noui exhibet secundum ordinem Melchisedech, de corpore & sanguine suo: id enim sacrificium successit omnibus illis sacrificiis veteris testamenti, quæ immolabantur in vmbra futuri; propter quod etiam vocem illam in Psalmo tricesimo nono eiusdem mediatoris per prophetiam loquentis agnoscimus: sacrificium & oblationem noluisti, corpus autem perfecisti mihi; quia pro illis omnibus sacrificiis & oblationibus corpus eius offertur, & participantibus ministratur.* Probat id hac ratione: *Nam ipsum Ecclesiasten in hac sententia manducandi*
A *& bibendi, quam sæpe repetit, plurimumque commendat, non sapere carnales epulas voluptatis, satis illud ostendit, vbi ait: Melius est ire in domum luctus, quàm ire* Ecclef. 7.
in domum potus. Et paulo post: Cor sapientium in domo luctus, & cor insipientium in domo epularum. Sic & Philastrius lib. de hæresibus sub finem, vbi impugnat Epicuræos. *Quis enim eum adducet* (ad hanc notitiam, ait Lyra) *vt post se futura cognoscat?* Campensis: *Quis indicabit illi, quid post ipsum futurum sit?*

Varij variè hoc exponunt. Primò, Epicuræi q. d. Fruere bonis huius vitæ, indulge ventri & veneri; quia hæc certa sunt; futura verò bona, æquè ac animæ immortalitas, dubia & incerta.

Secundò, q. d. fruere bonis huius vitæ dum viuis, quia post mortem non dabitur ad ea, nec ad vitam reditus. Ita Thaumaturgus. Additque Olym-
B piod. *Non dabitur reditus ad vitam, vt pœnitentiam agat.*

Tertiò, Pineda censet hîc tangi illam quæstionem, an scilicet animæ necdum beatæ cognoscant ea, quæ circa suos in terris aguntur, iisque intersint. Respondet enim negatiuè, non cognoscere, nec interesse. Eodem modo respondet S. August. lib. de cura pro mortuis c. 13. & seq.

Quartò, & genuinè, q. d. fruere honestè & modestè bonis tuis, nec futura, aut futuros hæredes respice; quia hęc est pars & sors tua, quam scis & tenes: quis enim te ad futurorum prænotionem adducet, vt scilicet cognoscas, quales habiturus sis hæredes, cum illi tibi planè incerti & dubij sint? Quis rursum te adducet, vt cognoscas quò anima tua post mortem itura ad limbum, perrectura sit; an scilicet in cęlum; an in infernum? Sufficiat tibi ho-
C nestè & modestè viuere, vt ad limbum & sinum Abrahę deducaris, vbicumque ille sit. Quare noli te anxiè vexare & excruciare, vt cognoscas, quid post mortem animæ tuæ, vel hæredibus tuis euenturum sit. Ita S. Hieron. Chald. Hugo Victor. Dion. & alij. Hoc enim sensu hanc clausulam, siue conclusionem vsurpauit cap. 2. v. 24. Redit enim hic ad insignem & communem illam præ cæteris vanitatem, qua auari magno labore & cura opes congerunt, easque recondunt filiis, nepotibus, aliisque incertis, & sæpe ingratis stultisque hæredibus, itaque genium suum defraudant: hanc enim vanitatem identidem exagitat, vt v. 12. & cap. præced. vers. 18. 19. 20. 21. & seq. Insuper posito, quòd homini cuipiam non possit persuaderi animæ immortalitas, quod rudi illo sæcu-
D lo frequens erat, persuadet ei saltem, vt bonis suis rectè & frugaliter vtatur, eáque ipsemet rite dispenset.

Denique hæc gnome torqueri potest in nimis anxios, qui curiosè & scrupulosè se vexant incertitudine suæ prædestinationis & reprobationis, itaque vel in desperationem, vel in amentiam aguntur; nam hoc dilemma semper animo versant: Nescis an sis à Deo prædestinatus; an reprobatus, nec potes Dei prædestinationem vel reprobationem auertere, vel mutare: Si ergo ab æterno Deus te reprobauit, quicquid agas damnaberis: sin te prædestinauit, quicquid agas saluaberis. Quid ergo agam incertus & anceps? quò me vertam? quis mihi dicet an reprobus sim & damnandus, an prædestinatus & saluandus? quis scit an spiritus meus ibit sursum in cælum, an deorsum in tartarum. Hisce rectè

opponas hanc gnomen Salomonis: fruere honestè & modestè tuis bonis & Dei donis ad tuam aliorumque salutem, & caue peccata ac lætus Deo seruito: ita certò saluaberis. Noli ergo scrutari secretum prædestinationis & reprobationis: hoc Dei est: illi ergo illud committe & resigna. Quis enim te adducet in altam illam diuinitatis speculam, vt futura quæ in eius præscientia & prædestinatione recondita sunt, præuideas & prænoscas? Hac ratiocinatione anxietatem hanc, & tentationem ex incertitudine prædestinationis conceptam, dispulit S. Ægidius socius sancti Francisci, vir magnæ prudentiæ & sanctitatis, & Thomas à Kempis lib. 1. de Imitatione Christi cap. vlt. de seipso narrat: Cum, inquit, qui-
A dam anxius inter metum & spem frequenter fluctuaret, & quadam vice mœrore confectus, in Ecclesia ante quoddam altare se in oratione prostrauisset, hæc in se reuoluit dicens: O si scirem quòd adhuc perseueraturus essem! statimque audiuit intus diuinum responsum: Quid si hoc scires, facere velles? fac nunc quod tunc facere velles, & bene securus eris; moxque consolatus & confortatus diuinæ se commisit voluntati, & cessauit anxia fluctuatio: noluitque curiosè inuestigare, vt sciret, quæ sibi esset futura, sed magis studuit inquirere, quæ essent voluntas Dei bene placens & perfecta, ad omne opus bonum inchoandum & perficiendum.

CAPVT QVARTVM.

SYNOPSIS.

Occasione iniquorum iudiciorum & iudicum, de quibus egit cap. 3. v. 16. transit ad vicinam quandam, eamque vniuersalem, & insignem mundi vanitatem & affectionem, scilicet calumniam, id est, mendacium, vim & fraudem, quæ vbique grassatur. Videmus enim vbique pauperes & imbecilles à diuitibus & potentibus iniustè vexari & opprimi: Inde v. 2. transit ad affinem inuidiam, ac v. 5. ad desidiam: mox v. 7. ad auaritiam eius, qui cum hærede care at, laborat assiduè, non sibi, sed incerto successori, cuius occasione v. 9. attexit damna solitudinis & commoda societatis: mox v. 13. proponit regum & reginarum vanitatem. Denique v. 17. præponit obedientiam stultorum victimis.

Hinc liquet argumenta huius capitis esse varia, nec inter se connexa; nam ab vna vanitate transit ad aliam disparem & diuersam, vti idem in Prouerbijs, & Siracides in Ecclesiastico varias materias disparatas eodem capite sine nexu & ordine pertractant.

Si quis tamen omnino velit hæc connecti, ad vnumque scopum redigi, dicat cum Lyrano, Pineda, & alijs, Salomonem sicut cap. 1. ostendit vanitatem scientiarum humana industria acquisitarum, & c. 2. delitiarum, & c. 3. longæuitatis siue desiderij longæ & diuturnæ vitæ; Sic hoc cap. demonstrare vanitatem regendi & dominandi, quæ sita est in honorum cupiditate & ambitu, ac libidine regnandi: huius enim vanitatem demonstrat sex argumentis. Primò, quòd illa pariat tyrannides, scilicet pauperum calumnias & oppositiones. v. 1. Secundò, quòd pariat inuidiam. v. 4. Tertiò, quòd pariat desidiam & auaritiam, vt opes per fas & nefas corradat, quibus alijs præcellat v. 4. & seq. Quartò, quòd pariat Leoninam solitudinem, qua superbè amicos præ se contemnat, velitque solus omnibus eminere v. 7. & 8. Quintò, quòd ex hac superbia oriatur

stultitia v. 9. & seq. Sextò, ex regni breuitate & instabilitate, quòd sæpe rex regno deiiciatur, & pauper ad regnum euehatur v. 14. Vnde colligendum relinquit in tanta regnandi vanitate nullam inesse animi tranquillitatem, nec felicitatem. Quocirca v. 17. concludit nihil esse melius pietate & Dei cultu: in hoc enim sitam esse veritatem & stabilitatem, veramque & stabilem felicitatem.

1 VErti me ad alia, & vidi calumnias, quæ sub sole geruntur, & lacrymas innocentium, & neminem consolatorem: nec posse resistere eorum violentiæ, cunctorum auxilio destitutos.

2 Et laudaui magis mortuos, quàm viuentes:

3 Et feliciorem vtroque iudicaui, qui necdum natus est, nec vidit mala quæ sub sole fiunt.

4 Rursum contemplatus sum omnes labores hominum, & industrias animaduerti patere inuidiæ proximi: & in hoc ergo vanitas, & cura superflua est.

5 Stultus complicat manus suas, & comedit carnes suas, dicens.

6 Melior est pugillus cum requie, quàm plena vtraque manus cum labore, & afflictione animi.

7 Considerans reperi & aliam vanitatem sub sole.

8 Vnus est, & secundum non habet, non filium, non fratrem, tamen laborare non cessat, nec satiantur oculi eius diuitiis: nec recogitat, dicens: Cui laboro, & fraudo animam meam bonis? in hoc quoque vanitas est, & afflictio pessima.

9 Melius est ergo duos esse simul, quàm vnum: habent enim emolumentum societatis suæ.

10 Si vnus ceciderit, ab altero fulcietur. væ soli: quia cùm ceciderit, non habet subleuantem se.

11 Et si dormierint duo, fouebuntur mutuò: vnus quomodo calefiet?

12 Et si quispiam præualuerit contra vnum, duo resistunt ei: funiculus triplex difficilè rumpitur.

13 Melior est puer pauper & sapiens, rege sene & stulto, qui nescit præuidere in posterum.

14 Quòd de carcere catenisque interdum quis egrediatur ad regnum: & alius natus in regno, inopia consumatur.

15 Vidi cunctos viuentes, qui ambulant sub sole cum adolescente secundo, qui consurget pro eo.

16 Infinitus numerus est populi omnium, qui fuerunt ante eum: & qui postea futuri sunt, non lætabuntur in eo, sed & hoc vanitas & afflictio spiritus.

17 Custodi pedem tuum ingrediens domum Dei, & appropinqua vt audias. Multo enim melior est obedientia, quàm stultorum victimæ, qui nesciunt quid faciunt mali.

VErti me ad alia, & vidi calumnias (Syrus *oppressiones*) *quæ sub sole geruntur, & lacrymas innocentium, & neminem consolatorem: nec posse resistere violentiæ, cunctorum auxilio destitutos.* VERS. 1.
Chald. *Et conuersus sum, & vidi omnes violentias, quæ factæ sunt iustis, qui angustiati sunt in hoc sæculo sub sole, de manu tribulantium eos, & non est qui loquatur eis consolationes, neque qui redimat.*

Calumnia propriè est falsi criminis obiectio, ait Cicero Orat. 1. in Salust. siue est alicuius in litibus per fraudem & frustrationem vexatio, siue vt Nonius, est malitiosa & mendax infamatio. Vnde Actores in iudicio præstare debent iuramentum calumniæ, se scilicet nihil malitiosè, mendaciter & fraudulenter dicturos vel acturos. Hæc est verbalis calumnia: realis verò est, cum quis alteri per vim aut fraudem nocumentum in bonis, fama, aut vita iniustè infert, siue in iudicio, siue extra iudicium; & sic calumnia accipitur hic, & passim in script. vt significat violentiam, fraudem, insidias, circumuentionem, oppressionem, vti dixi Prouerb. 28. 16. Hoc enim significat Hebr. עשק *asac*. Septuag. vertunt sycophantiam, de qua voce ibidem multa notaui. Nocentissimum est hoc malum. Vnde Prouerbium: *Sycophantæ morsus immedicabilis.* Idem dicitur *vitilitigator*, quasi vitiosus litigator, obtrectator, calumniator, quales sunt, qui nil nisi contentiones, rixas & pugnas quærunt, de quibus Plinius in Prologo: *Ergo securi, ait, etiam contra vitilitigatores, quos Cato eleganter ex vitiis & litigatoribus composuit, quid enim illi aliud, quàm litigant aut litem quærunt?*

Hebr. עשקים *ascukim* abstractum est simul & concretum, tamque actiuum, quàm passiuum. Vnde significat oppressiones, oppressos & opprimẽtes, quales in litibus sunt malitiosæ & cauillosæ interpretationes testamẽtorum, pactorum & decretorũ, frustrationes, lites sumptuosæ in re minima, fraudes. Arabicus ע accipiens pro vicina gutturali ח ac pro *ascukim* legens חשקים *chasukim* (חשק *chasac* enim significat concupiscere, desiderare, amare) vertit: *Et conuersus sum & vidi desideria, quæ fiunt sub sole, omnes simul, & vim deriuantem à manu eorum, qui ea reposuerunt, & non reperitur eis consolator.* Totus mundus

enim plenus est concupiscentiis & desideriis, vt ait S. Ioan. Epist. 1. c. 2. v. 16.

Quæ sub sole geruntur.] Omnes enim prouinciæ, vrbes, pagi pleni sunt calumnia, hoc est, violentia & fraudulentia. Vnde Ierem. c. 6. 6: *Hæc*, ait, *est ciuitas visitationis: omnis calumnia in medio eius.* Vide ibi dicta, & Psal. 13. 4. *Qui deuorant plebem meam sicut escam panis.* Idipsum graphicè depingit S. Cyprian. lib. 2. Epist. 2. ad Donatum: *Paulisper*, ait, *te crede subduci in montis ardui verticem celsiorem: speculare inde rerum infra te iacentium facies, & oculis in diuersa porrectis, ipse à terrenis contactibus liber, fluctuantis mundi turbines intuere. Iam sæculi & ipse miseraberis, tuique admonitus, & plus in Deum gratus maiore lætitia, quod euaseris, gratulaberis. Cerne tu itinera latronibus clausa, maria obsessa prædonibus, cruento horrore castrorum bella vbique diuisa, madet orbis mutuo sanguine, & homicidium, cùm admittunt singuli, crimen est; virtus vocatur, cùm publicè geritur: impunitatem sceleribus acquirit, non innocentiæ ratio, sed sæuitiæ magnitudo.*

Sic Daniel c. 6. per calumniam coniectus est in lacum Leonum, S. Ioseph in carcerem, Susanna in mortis discrimen. Daniel. 13. Vnde de hac impiorum in pios potestate imperio & grassatione queruntur apud Deum passim prophetæ, vt Dauid Psal. 72. Abacuc. cap. 1. 13. Iob. c. 21. 7. Ieremias c. 12. 1. Hinc Philosophus: *Mundus*, ait, est *forum impostorum*, adde & tyrannorum, vt in eo pauperibus & oppressis cum damis dicere liceat illud Martial. lib. 14. *Dente timetur aper, defendunt cornua ceruum: Imbelles damæ quid nisi præda sumus?*

Et lacrymas innocentium] Hebr. est *ascukim*, id est *oppressorum*. Verùm Commen. Hebr. actiuè vertit *opprimentium*: C *Vide*, ait, *per Spiritum sanctum omnes deceptores in gehenna secundùm opera eorum, quæ facta sunt sub sole, propter transgressiones legis; & ecce lachrymæ ipsorum flentium super animabus suis*: In gehenna enim *est fletus, & stridor dentium.* Matth. 8. 12. præsertim iis qui insontes vexauere, eosque ad lachrymas adegere. Verùm de iis hîc non est sermo.

Et neminem consolatorem] siue quia tanta est calumniantium potentia, vt nemo ei se opponere valeat, vel audeat; siue quia ea est inhumana & praua hominum indoles, vt potentiori se iungant, & infirmiorem ruentem deserant, imò in lapsum impellant, iuxta illud Psal. 38. 10. *Domine quis similis tibi? eripiens inopem de manu fortiorum eius, egenum & pauperem à diripientibus eum.* Hoc enim est proprium Dei opusque Numinis. Et Psalm. 61. 4. *Irruitis in hominem, interficitis vniuersi vos, tanquam parieti* D *inclinato & maceriæ depulsæ.* Talis erat Christus in passione. *Circumspexi*, ait, *& non erat auxiliator.* Isaiæ c. 65. 5. Quocirca Deus ab omnibus desertos in suam tutelam suscipit, protegit, vindicat, iuxta illud Psal. 71. 12. *Liberabit pauperem à potente, & pauperem, cui non erat adiutor.* Et Psal. 9. 14. *Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor*; & Prouerb. 23. 10. *Ne attingas paruulorum terminos, & agros pupillorum ne introeas: propinquus enim* (Deus qui Hebr. vocatur גואל *goel*, id est redemptor & vindex, qualis olim erat propinquus, v. g. frater) *illorum fortis est, & ipse iudicabit* (vindicabit) *contra te causam illorum.* Symmach. vertit: *Non est eis παραμυθούμενος*, id est, qui in calamitate verbis adhortetur, & incommodum fortunæ leuat.

Nec *posse* (Innocentes à violentis oppressos) *re-* A *sistere eorum violentiæ*; vtpote *omni auxilio destitutos.* Hebr. *Et à manu calumniantium, vel opprimentium eos fortitudo*, scilicet non est: Chald. *Et non est qui vindicet eos de manu molestantium eos in fortitudine manus, & in virtute.* Pagnin. *Et de manu opprimentium eos viribus, non erat eis consolator.* Campensis: *Nec esset qui eos consolaretur, multo minus, qui de violentis opprimentium manibus eos eriperet.* Alius: *Nec habent vim vllam contra manum illorum, qui eos calumnia afficiebant.* Alius: *Et in manu opprimentium est potentia.* Alius: *Et de manu opprimentium eos potens, non est eis consolator.* Horum enim vox est Sapient. 2. 11. *Sit fortitudo nostra lex iustitiæ*, vt quod libet liceat, quódque possumus & volumus hoc legitimum iustúmque habeatur, sit pro ratione voluntas, pro lege gladius, pro iustitia potentia; quod est tyrannorum axioma.

B *Et laudaui magis mortuos quàm viuentes.* VERS. 2.
Chald. addit, *qui adhuc permanent in tribulatione.*

Et feliciorem vtroque iudicaui, qui necdum na- VERS. 3.
tus, nec vidit mala quæ sub sole fiunt. Campensis: *Quæ homines in homines designant.* S. Hieron. *Qui necdum expertus est omnia mala mundi.* Chald. *Non enim scelerata illa opera vidit, quæ toto orbe sub sole fiunt.* Tigur. vero: *Qui nondum expertus est molesta negotia, quæ fiunt sub sole.*

Olympiod. Hugo Card. & Dion. censent hæc dici ex mente rudium, qui impatientes ad tantas mundi oppressiones, ex desperatione optant sibi mortem, vt iis liberentur. Melius S. Hieron. Alcuinus, Hugo Victor. & alij passim autumant, hæc dici ex mente Salomonis, & Sapientium, C q. d. feliciores, ideoque laudabiliores sunt iam vita functi, vtpote exempti omni calumnia, hoc est, iniuria, fraude & violentia, quàm viuentes, cui illi semper expositi sunt, ac reipsa sæpe illa vexantur & cruciantur: vtrisque autem feliciores sunt, necdum nati, quia non viderunt, id est, non senserunt, nec experti sunt hæc mala, quæ mortui senserunt, viuentes adhuc sentiunt; melior ergo est illorum, quàm horum sors; illique hisce sunt fortunatiores. Addunt sanctus Bonauent. & Titelman. hanc gnomen extendi ad cæteros homines viuentes, qui ab iniuriis immunes oppressionibus aliorum, quas passim vident, sensu compassionis condolent, iisque affliguntur & cruciantur, hisce enim feliciores sunt mortui, qui nullo sensu doloris vel propriæ vel alienæ calamitatis tan- D guntur.

Valde enim cruciat pios viros oppressorum afflictio, & opprimentium violentia. Vnde Mathathias visa tyrannide Antiochi in Iudæos exclamauit: *Væ mihi, vt quid natus sum videre contritionem populi mei?* 1. *Machabeor.* 2. 7. Sic passim Ieremias gemit, & suspirat ob calamitates Iudæorum, mortemque optat, ne eas videat. cap. 20. 14. eandem optat. Elias 3. Reg. 19. 4. Tobias. cap. 3. 6. Moses Numeror. 11. 15. Et S. Polycarpus visa persecutione Imperatoris in Christianos exclamabat: *O bone Deus, in quæ tempora me seruasti, vt hoc patiar?* Testis Euseb. lib. 5. Histor. c. 19.

Et feliciorem (non positiuè vtpote qui non est, nec existit, ac proinde felicitatis non est capax; sed negatiuè,

negatiuè, id est minus infelicem) *vtroque iudicaui qui necdum natus est.* S. Hieron. id refert ad animas; *quæ*, inquit, *antequam ad nos in corpus descendant, versantur apud superos, & tamdiu beatæ sunt, quamdiu cælesti Ierusalem, & choro perfruuntur Angelico.*

Verùm hic est error Origen. ex cuius sententia hic loquitur S. Hieron. non ex sua. Hunc enim errorem passim ipse impugnat Epist. 8. ad Demetriadem, & 27. ad Eustochium & 59. ad Auitum & 61. ad Pammach. contra errores Ioannis Ierosol.

Rursum Orig. hom. 7. in Num. S. Bonauent. Caiet. Titelm. Vatab. & alij; per necdum natum, intelligunt abortiuum, quales sunt paruuli, qui sine baptismo decedunt, euntque ad limbum, ibique feliciorem, quàm viuentes agunt vitam.

Verùm planè & simpliciter hîc accipias eum, qui necdum generatus, nec conceptus est, ac necdum B extitit in rerum natura. Vnde Hebr. habent, *qui necdum fuit.* Septuag. & Syrus: *Qui necdum est factus*: Chald. *Qui adhuc non fuit, nec creatus est in sæculo.* Hîc enim nullum sensum doloris habuit vel habet, sed habiturus est, si nascatur, cùm mortui sensum doloris habuerint, viuentes adhuc habeant.

Comparantur hîc viuentes & mortui cum non nato, quoad bona malaque naturæ, non gratiæ; in his enim gratiæ, viuentes superant mortuos & necdum natos, cùm in illis superentur. Sensus ergo est q. d. Si commoda & incommoda naturalia spectem, quæ sunt tam in vita, quàm in interitu; tam in eo qui viuit, quàm in eo qui mortuus est, vel necdum natus, satius est, & optarim interiisse, & nunquam esse natus, quàm viuere. Tunc enim caruissem om- C nibus calumniis & ærumnis vitæ, quas tantas tum in me, tum potius in aliis experior & video, iisque intimè condoleo, vt omnia vitæ commoda & iucunda cum eis non sint comparanda. Simili sensu ait Ierem. cap. 20. 14. *Maledicta dies, in qua natus sum.* Vide quæ ibidem fusè hac de re dixi.

An præstet non esse quam male esse?

Quæres, an melius beatiusque sit, non esse, quàm male esse? Resp. primò melius est mori, imò non esse, & annihilari, quàm peccare. Peccatum enim, præsertim mortale, est malorum omnium summum, ac summa diuinæ maiestatis offensio & iniuria. Melius est autem tollere hanc Dei iniuriam, quàm priuato huic homini dare esse, & vitam tam malam tamque noxiam. Sicut enim bonum Reipub. commune & publicum est, reos læsæ maiestatis regiæ interfici; sic multò magis bonum publicum tam Dei, quàm totius vniuersi D est, reos læsæ maiestatis diuinæ interimi, & si fieri posset annihilari. Omnis enim creatura appetitu naturali magis inclinatur in bonum Dei; vtpote commune, quàm in suum proprium; vtpote priuatum, ideoque magis appetit pugnare pro bono Dei, quàm suo proprio; quare magis malum Dei, putà peccatum auertere satagit, quàm suum esse conseruare, imò suum esse exponit periculo pro bono Dei. Hinc iustus mallet in nihilum redigi, quàm peccatum habere: quia peccatum peius est quàm non esse; licèt enim non esse nil habeat boni, tamen pariter nil habet mali: peccatum autem nil habet boni & plurimum mali. Ex parte verò Dei & vniuersi, melius est reprobos esse etiam in tormentis gehennæ, quàm non esse, quia in eis resplendet decor iustitiæ & gloria vindictæ diuinæ, quod est bonum

Melius est annihilari quam peccare. Cur?

publicum vniuersi; In eis enim culpæ respondet A & adæquatur pœna, in eáque resplendet maiestas diuinæ iustitiæ & potentiæ. Quod si ad hoc possent attendere damnati, minus laborarent in tormentis, Deique iustitiam magis redderent commendabilem, ait noster Salmeron tom. 9. c. 10. Sit ergo hoc primum axioma.

Satius est non esse quam damnari.

Secundum esto: Satius est non esse quàm damnari, & cruciari in inferno: Vnde animæ damnatæ in inferno optant mori & annihilari, vt tanta gehennæ tormenta euadant, imò iuxta rectum id optabilius est. Quis enim prudens non mallet perire omnino ac nihil sentire, quàm tot tamque atroces gehennæ ignes & dolores in æternum sentire, sine vlla spe consolationis & gaudij? Quid enim prodest esse, viuere & sentire, si non nisi in igne summisque doloribus sit, viuat & sentiat? Hinc communis illa damnatorum in die iudicij vox & lamentatio, vt dicant *montibus: Cadite super nos; & collibus, operite nos.* Apocal. 6. Docet id disertè Christus loquens de Iuda proditore: *Bonum* (id est melius & vtilius) *erat ei*, inquit, *si natus non fuisset.* Matth. 26. & Marci 14. Nam, vt ait, ibidem S. Hieron. *Multò melius est non subsistere, quàm male subsistere.* Et Auctor serm. ad fratres in Eremo apud S. August. serm. 20. *Quare*, inquit, *ille melius fuisset si natus non fuisset, nisi quia melius est omni esse carere, quàm in inferno iacere?* Idem docent ibidem Theop. Victor Antioch. Anselmus, Beda, Lyra. Franc. Lucas, Barradius & alij passim, quorum hoc est axioma: *Satius est non esse, quàm miserum esse, satius est non viuere, quàm viuere in suppliciis.* Quin & S. Bernard. serm. 35. in Cant. & S. Thom. in 4. distinct. 50. quæst. 2. art. 5. quæstiun. 3. idem asserunt.

Contrarium videtur sentire S. August. lib. 3. de lib. arbit. cap. 7. & 8. quem sequuntur Dionys. Arboreus & Titelmanus hic. Ratio eorum est, quòd melius sit esse, quàm non esse; Ergo & melius est esse miserum, quàm non esse; Quia miser saltem habet suum esse, quod est primum & summum hominis bonum, & fundamentum cæterorum. Verùm hoc physicè verum est, ac nudè & simpliciter melius est esse, quàm non esse. Moraliter verò, & secundùm prudentem æstimationem melius & eligibilius est non esse, quàm habere esse omni voluptate & bono vacuum, ac omni dolore & malo plenum, quale habent damnati in gehenna. Quid enim prodest esse, physicè in se bonum, si tot malis & doloribus vndique circumplicetur & inuoluatur? Sicut, quid prodest mel, si plenum sit felle? quid prodest cibus optimus, si vndique veneno sit infectus & viriatus? Porrò qui Deum diligit mallet esse in inferno, quàm non esse, quia vel sic pœnas sustinendo, gloriam Deo daret: & quia talis diligeretur à Deo, vt amicus & filius, quod summum est bonum. Vnde Moses optauit ex charitate & amore Iudæorum, deleri de libro vitæ. Exodi 32. & Paulus anathema fieri à Christo pro Iudæis. Rom. 9. Imò S. Anselmus: *Si hinc*, inquit, *inferni ardorem, inde peccati horrorem cernerem, & alterutrum mihi eligendum foret, mallem in infernum insilire, quàm peccatum committere.*

Pueri in limbo malunt esse quam non esse.

Tertium axioma: Anima puerorum, qui mortui sunt in peccato originali, deguntque in limbo puerorum, malunt esse, quàm non esse. Ratio est, quia peccatum originale non est actus illarum proprius

Ratio à priori.

nec ex actu proprio, sed alieno, putà Adami protoplasti contractum. Ita S. Thom. 1. 2. q. 83. art. 1. ad 5. *Melius*, inquit, *est sic esse animæ* (in peccato originali) *secundùm naturam, quàm nullo modo esse, præsertim cum possit per gratiam damnationem euadere.* Fauet S. August. lib 5. contra Iulian. c. 8. *Ego*, inquit, *non dico paruulos tanta pœna esse plectendos, vt eis non nasci potius expediret.* Et Liran. *Habebunt paruuli*, inquit, *vitam iucundiorem, quàm in hoc mundo naturaliter haberi possit.* Scotus in 2. distinct. 33. c. 1. censet *paruulos omnium rerum naturalium cognitionem habituros longè maiorem, quàm omnes philosophi habuerunt.* Marsil. in 2. quæst. 19. art. 5. ait eos *amaturos Deum super omnia*, similia docent cæteri Scholastici in 2. distinct. 33. qui paruulis tantùm tribuunt pœnam damni, pœnam verò sensus adimunt: vnde S. Bonauen. asserit eos sua sorte contentos viuere.

Hinc colligit noster Lessius lib. 13. de perfect. diuinis c. 22. sub finem, paruulos hosce cognituros vtcumque clarè & distinctè essentiam animæ suæ, & etiam naturas Angelicas; etsi non tam perfectè; quódque semper laudaturi sint Deum ex sui & aliarum rerum creatione. Ad hoc enim à Deo conditi sunt, neque eo per peccatum aliquod proprium priuari meruerunt; non tamen dicendi sunt beati etiam beatitudine naturali, vt asserit Pelagius, quia labes peccati originalis obstat, quo minus beatitudinem naturalem obtineant, ob quam damnati sunt pœna damni, id est, carent visione Dei, quæ summa est pœna & miseria. Addit tamen eos nullum concepturos mœrorem ex amissione visionis beatificæ, eo quod illam sua culpa non amiserunt. Hæc ille; Alij aliter sentiunt: sed hæc alibi discutienda sunt.

Præstat mors vita miserrima.

Quartum: multi in hac vita tot morbis, carceribus, tormentis, persecutionibus cæterisque ærumnis circumuallantur, vt si hæc in se spectes, & nudè cum bono vitæ conferas, seposita fide & spe, melius sit eis mori, quàm viuere. Satius enim est carere vita, quam eam habere tot malis oppressam. Nam vt ait Comicus: *Non est viuere, sed valere vita.* Quin & Iob. c. 3. 20. *Quare*, ait, *misero data est lux, & vitæ his qui in amaritudine sunt? qui expectant mortem, gaudentque vehementer cum inuenerint sepulchrum.* Et Ecclesi. c. 30. 17. *Melior est mors, quàm vita amara; & requies æterna, quàm languor perseuerans.* Sic Iob ærumnis obrutus optabat mortem & non esse cap. 3. 1. *Pereat*, inquit, *dies, in qua natus sum.*

Excipe fideles.

Dico seposita fide & spe, quia hæc suadent homini omnia aduersa fortiter tolerare ob spem futuræ gloriæ, vti tolerarunt Martyres. Hæc enim gloria tanta est, vt omnis tribulatio ei comparata sit exigua iuxta illud Apost. *Non sunt condigna passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis.* 2. Corinth. 4. Quin & Christus: *Beati*, ait, *qui persecutionem patiuntur propter iustitiam: quoniam ipsorum est regnum cælorum.* Matth. 5. Vnde dicebat S. Franciscus: *Tanta est gloria quam expecto, vt omnis me pœna delectet.* Addo etiamsi Deus nullum statuisset tolerantiæ præmium in futuro, imò etiamsi anima interiret cum corpore, tamen fideli ex amore Dei, & virtute fortitudinis, fortiter sustinendæ forent omnes tribulationes, quas Deus illi immitteret, aut immitti permitteret, velletque ab illo sustineri.

Ratio à priori.

Ratio est, quia Deo creatura sese per omnia submittat, resignet & obediat oportet. Ipse enim A summus omnium, ac vitæ necisque est Dominus. 2 Rursùm maius est bonum charitatis, fortitudinis, & conformitatis cum voluntate diuina, quàm sit bonum vitæ, famæ, sanctitatis, &c. quod proinde priori cedat oportet, vt si per aduersitates auferatur, libens eas fidelis subeat ex charitate, fortitudine, & obedientia, ob quas omnia aduersa parui æstimanda, & sustinenda sunt. Christiano ergo philosopho dicendum cum S. Gregor. Nazian. Epist. 64. ad Philagrium: *Morbo crucior & gaudeo, non quia crucior, sed quia alijs patientiæ sum magister.*

Sancti mori optant ne videant tot mala.

Quintum, multi sancti desiderant mori ex affectu pietatis & charitatis, ne videant tot Dei offensas, totque suas & proximorum ærumnas & tentationes. Ita Apostolus: *Infelix ego homo*, inquit, *quis me liberabit de corpore mor-* B *tis huius?* Rom. 7. 24. Et: *Cupio dissolui, & esse cum Christo.* Philip. 2. Sic Dauid: *Heu mihi*, inquit, *quia incolatus meus prolongatus est!* Psalm. 119. 5. Sic loco beneficij à Deo datum fuit Ezechiæ 4. Reg. 20. 19. & Iosiæ 4. Reg. 22. 21. prius mori, quàm videre mala Iudæis inferenda à Chaldæis. Sic S. August. Hippone sua obsessa à Vvandalis petiit à Deo vnum è tribus, scilicet aut vrbem liberari obsidione, aut dari patientiam ad eam sustinendam, aut eripi ex hac vita, & tertium obstinuit teste Possid. in eius vita.

Mysticè Olympiod. multo feliciores, inquit, sunt mortui peccato, & viuentes Christo, quàm qui viuunt in peccato; & beatiores viuentibus sunt mortui, tum iusti, quia labores deseruerunt, tum peccatores; quoniam lassabantur hîc in C peccatis, & futuram gehennæ pœnam sibi minuerunt; dum enim citius mortui sunt, pauciora secum detulerunt peccata. Hinc Thaumaturgus vertit: *Inter iniustos & impios, melius habent vita defuncti, quàm superstites, & vtriusque conditione potius eligeretur sors eius, qui futurus malus nondum natus est, neque humanam attigit improbitatem.* Et S. Ambros. in Psal. 118. Octon. 18. *Mortuus*, inquit, *præfertur viuenti, quia peccare desinit: mortuo præfertur qui natus non est, quia peccare nescinit.* Idem lib. de fide resurrectionis ex hoc Salomonis loco, ac simili Dauidis Psalm. 119. 5. & Ieremiæ cap. 15. colligit fideli optandam esse mortem potius quàm vitam: *Si igitur*, inquit, *viri sancti vitam fugiunt, quorum vita etsi nobis vtilis, sibi tamen inutilis æstimatur, quid nos facere oportet, qui nec alijs prodesse possu-* D *mus, & nobis vitam hanc quasi fœnebrem pecuniam vsurario quodam cumulo grauescentem, onerari indies peccatorum ære sentimus?* Citatque illud Apostoli 1. Corinth. 15. *Quotidie morior;* & illud Platonis in Phædone: *Philosophia est meditatio mortis.*

Antistrophæ, imò assecLæ Salomonis sunt hæ philosophorum gnomæ. Plutarchi in consol. ad Apollonium: *O mors, Pæan medicus accedas. Portus enim procul dubio vnicus es, per terrarum orbem.* Ibidem refert ex Arist. hoc Sileni dictum, quasi oraculum vulgari prouerbio celebratum: *Non nasci omnium est optimum, mortuum autem esse longè est melius quam viuere.* Additque, multis numen ipsum sic reuelasse, & testatum esse. Hinc antiquis mel symbolum mortis, fel vitæ habebatur. Senecæ: *Mors est.*

Portus

Portus æterna placidus quiete.

Exempla. Agria, aut vt alij Cydippe, Sacerdos Veneris, à Cleobe & Bitone filijs ad Dianæ templum curru vecta, cùm deam orasset, vt illis pro pietate præmium daret, quod homini videretur optimum; mortuos in lecto manè reperit, vt refert Cicero Tuscul. 1. qui & addit: Silenum pro magno munere regem Midam docuisse, *non nasci hominem optimum esse, proximum autem quamprimum mori.* Idem Pindaro Principi Lyricorum ab Apolline Delphico fuisse responsum, vt scilicet moreretur, hocque esse optimum refert Suidas & Plutar. loco citato. Euripides in Bellerophonte: *Ego*, ait, *iuxta sententiam vulgo celebratam optimum esse dico: non nasci hominem.*

Plato in Axioco graphicè humanæ vitæ miserias depingens, narrat Agamedem & Trophonium cum Apollinis Pythij templum ædificassent, orasse pro mercede dari sibi, quod optimum esset, cumque obdormissent, nunquam deinde surrexisse. Idem accidit Iunonis Argiuæ Sacerdotibus; vnde ille de Amphorao:

Iupiter hunc totis animis, hunc magnus Apollo
Diligit, & iusti metas non attigit æui.

Causiani, & plures populi lugent in lucem editos, defunctos autem beatos prædicant. Hinc homo dum nascitur à fletu vitam inchoat, vt indicet se nasci ad miserias vitæ, ac ex felici statu, quo nondum natus fruebatur, ad infelicem nascendi viuendique transire. Arimnestus interrogatus, *quod maximum homini bonum esset?* respondit: *bene mori*, vti refert Stobæus serm. 119. vbi & hæc duo addit.

Aristoteles sæpe dicebat, *è vita migrare esse optimum, velut è conuiuio non sitibundum, nec temulentum.*

Aristides cognomento iustus, rogatus quatenus deceat hominem viuere? *Tantisper*, ait, *dum deprehendat emori præstare, quàm in calamitatibus viuere.*

Gorgias senex rogatus *an libenter moreretur? Maximè*, inquit, *nam tanquam ex putri & diffluente domuncula, non inuitus discedo.* Ita Stobæus serm. 115.

Bassus Senex, *Si quid incommodi aut metus in morte esse diceretur ab alijs, morientis hoc esse vitium dicebat, non mortis; mors enim nihil incommodi hominibus affert, sed ab omnibus incommodis ac fortunæ miseræ procellis liberat*, teste Seneca Epist. 30.

Sublimiùs Alphonsus Aragon. rex cernens Gabrielem Surrentinum adolescentem moribundum, timore mortis perculsum: *Non est*, ait, *cur tantopere mortem timeas, cum hæc benè pièque morientibus sit vita, atque eius vitæ principium, quæ neque doloribus, neque metu, neque inuidiæ, neque ærumnis vllis subiecta est.* Ita Panorm. & Æneas Syluius de gestis & dictis Alphonsi.

Polyænus, non dolendum esse propter mortuos dicebat, eo *quòd melius sit mori, quàm miserè viuere.* Ita Maxim. serm. 35.

Lacæna quædam, cùm filium audisset in acie cecidisse ait:

Plorentur timidi, mi infletus humabere nate:
Et matre hac verè dignus es, & patria.

Ita Plutar. in Lacon.

Hæc nimirum à Salomone hausere Plato, & Philosophi: Salomoni ergo, vt sapientiæ fonti, reddantur.

Rursum contemplatus sum omnes labores hominum,
A *& industrias, animaduerti patere inuidiæ proximi: & hoc ergo vanitas, & cura superflua est*, id est, cura mala, molesta, anxia, imò pessima & summè affligens. Nam Hebr. est רעות רוח *reuth ruach*, id est afflictio spiritus. Septuag. *Præsumptio spiritus.* Complut. *Electio spiritus.* Tigur. *Negotium permolestum.* Campensis: *animi molestissimum tormentum.* Vide dicta c. 1. v. 14. Syrus: *Et vidi ego omnes laborantes, & omnes artifices operis, quia zelus viri à socio suo, & hoc quoque vanitas, & perturbatio spiritus.* Arabicus: *Et cognoui ego omnes labores, & vniuersitatem roboris artium, quòd inuidia natura hominis à proximo illius erit; hoc quidem vanum, & afflictio spiritus.*

Pro *proximi* Hebr. est *socij.* Inuidia enim est inter æquales & homines eiusdem artis & sortis, hinc *figulus figulo inuidet, faber fabro, cantor cantori, vicinus vicino*, ait Hesiod. in Oper. & Diebus. Vide
B Aristot. 2. Rhetor. c. 10. & 11. & Plutar. Opusc. de fraterno amore. Sic ab initio mundi Cain ex inuidia occidit Abel fratrem suum; Esau persecutus est Iacobum, filij Iacob Iosephum fratrem; Core, Dathan, & Abiron, Mosen & Aaronem contribules suos. Numer. 16. Saul Dauidem; Romulus Romæ conditor, Remũ fratrem occidit, de quo Lucan. lib. 1.

Fraterno primum maduerunt sanguine muri.

φθόνος enim parit φόνον, id est inuidia parit homicidiũ, imò parricidium iuxta illud Pauli: *Plenos inuidia & homicidio.* Rom. 1. 29. Notat tamen S. Augustinus lib. 11. de Genes. ad literam, inferiorem subinde superiori, quia optat ei coæquari; ac vicissim superiorem inferiori, dum metuit ne ei coæquetur, fiatque par pari.

A calumnia transit ad inuidiam, vel tanquam ab
C effectu ad causam: inuidia enim causat calumniam; inuidus enim calumniatur facta alterius, vt ea obscuret, & sua præ illis illustret extollatque: vel tanquam à simili ad simile; sicut enim potentiores per calumniam, id est vim & fraudem opprimunt infirmiores: Sic inuidi persequuntur sibi similes & æquales.

Industria] Hebr. כשרון *kisron*, id est rectitudo, congruentia, industria. Vnde S. Hieron. vertit: *Fortitudinem & gloriam laborantium.* Auctor Catenæ Græc. *Robur & virilitatem.* Septuag. *Virtutem operis.* Pagnin. Congruentiam *operis.* Caietan. *Rectitudinem.* Campen. *conatum.* Alij, *aptitudinem.* Symmach. vertit γοργότητα, id est vigorem, alacritatem, acrimoniam, viuacitatem, agendi facilitatem & velocitatem, quæ faciat hominem in opere efficacem, expeditum & terribilem. Inuidia enim petit non viles & vulgares, sed industrios, magnanimos & *Inuidia petit magnos.*
D eximios. Horum enim fulgor obstat splendori aliorum, eumque offuscat, qui proinde illi inuident. Vnde illud: *Alta petit liuor, perflant altissima venti. Optima, cibus inuidiæ.* Hinc Sidonius Apollinaris Epist. 4. lib. 1. ad Gaudentium ait: *O terque quaterque beatum te, de cuius culmine datur amicis lætitia, liuidis pœna, posteris gloria, vegetis & alacribus exemplũ, desidibus & pigris incitamentum.* Et Apuleius lib. 1. Florid. *Quoniam in magna ciuitate*, ait, *hoc quoque genus inuenitur, qui meliores obtrectare velint, quàm imitari, & quorum similitudinem desperant, eorũ affectant simultatem.* Extat hac de re pulchrum Emblema, in quo pingitur palma excelsa, ramis, & dactylis *Inuidiæ Emblema.* luxurians, ad cuius radices infernè glomerantur ranæ, & serpentes qui eam arrodunt, vel coaxando conuiciantur, subijcitur Lemma: *Inuidia integritatis assecla.* Vnde Carmen:

Palma caput tollit cælo ardua, cuius ad ima
Rana loquax, stabulantur & hydri.
Oppugnant proceres, quorum via consona recto est,
Degeneres, atque inuida lingua.

Meminit huius emblematis Plutar. lib. de Silentibus Pythiæ oraculis. Hinc Poëtæ dixere vel finxere fortunam cum inuidia colligatam. Audi Statium lib. 5. Silu.

Quisnam impacata consanguinitate ligauit
Fortunam inuidiamque Deus? quis iussit iniquas
Æternùm bellare deas? nullamne notabit
Illa domum, toruo quam non hac lumine figat
Protinus, & sana perturbet gaudia dextra?

Inuidia proximi] Inuidia hîc tripliciter accipitur: primò mutua, qua superbi sibi inuicem inuident, & se mutuo in eadem arte, scientia, officio æmulantur, vt alter alterum superare contendat, q. d. labores hominum, quibus magna machinantur, sæpe non ex veritate veraque virtute, sed ex vanitate vanoque fastu & inuidia promanant; ideo enim quisque laborat, omnesque vires animi & corporis in opere exerit, vt socium superet cæterisque emineat. Vnde Hebr. habent: *Vidi omnem laborem & omnem industriam operis, quod ipsa sit zelus, vel æmulatio viri à socio suo.* Tigur. *Vidi omnem laborem & omnem industriam agendi, mutuam esse æmulationem.* Pagnin. *Vidi omnem laborem & omnem congruentiam operis, quod esset inuidia vniuscuiusque ad proximum suum.* Campensis: *Multa*, inquit, *experientia didici, hominum conatus & studia non alio tendere, quàm vt quisque vicino suo quibus possit artibus noceat, & rem propriam promoueat. Quod quid est aliud, quàm molestissimis curis animum miserè torquere?*

Secundò, inuidia cum Lorino accipi potest actiuè. Vnde Chald. vertit: *hoc quoque vanitas est peccatori* (inuido) *& contritio spiritus.* q. d. Vidi labores & industrias hominum proborum & sapientum, ex virtute susceptos, parere inuidiam intuentium, quæ magna est vanitas & afflictio inuidorum. *Inuidia* enim *est animi inuidentis serra*, ait, Socrates, *& cordis rubigo*, ait Antisthenes apud Laert. lib. 6. cap. 1. quia cor ipsum rodit, exedit, consumit. *Putredo ossium inuidia*, ait Salomon Prouerb. 14. 30. *Zelus & iracundia imminuit dies*, ait Eccles. c. 30. 26. Quocirca S. August. serm. 13. de Temp. *Inuidia*, ait, *est anima tinea, tabes, carnifex, vipera.* Vnde Seneca *Vellem*, inquit, *oculos inuidorum esse vbique, vt omnium felicitatibus torquerentur.* Ita accipit S. Hieron. dum, ait: *Quid enim vanius, quid instabilius, quàm homines non suas flere miserias, sed melioribus inuidere?* Et Thaumaturgus, qui paraphrasticè sic vertit: *Iam hoc* (calumniarum & calumniantium, de quibus v. 1.) *exemplo meo liquidum sit, si qui in viros claros euadant, quanta eos proximorum sequatur inuidia. Tametsi is, qui maligni dæmonis œstrum & stimulum illum in præcordijs gerit, & ex aliena felicitate inconsolabilem mœrorem concipit, nihil aliud inde consequatur, quàm quod suam ipsius animam vna cum corpore consumens discruciet.*

Inuidia vipera.

Quocirca, sapiens consilium & acutum ad inuidiam profligandam, præsertim in scientia & eloquentia, suggerit Plinius Iunior lib. 6. Epistol. 17. ad Restitutum: *Disertior ipse es*, inquit, *tanto magis ne inuideris: nam qui inuidet, minor est. Denique siue plus, siue minus, siue idem præstat; Lauda vel superiorem, vel inferiorem, vel parem. Superiorem, quia nisi laudandus ille non est, non potes*
A *ipse laudari: inferiorem, aut parem, quia pertinet ad tuam gloriam, quàm maximum videri, quem excedis vel exæquas.*

Tertiò, & genuinè inuidiam, quatenus *vanitas est & afflictio spiritus*, accipe passiuè. q. d. labores & industriæ virorum strenuorum, magna probè sanctéque molientium, in se quidem vera est virtus & gloria, sed tamen secum vehit non leuem vanitatem & afflictionem; nam sibi conciliat æmulorum inuidiam, quæ heroica generosorum molimenta impedit, & interuertit, ac eos affligit, prosequitur, cruciat & deprimit, ne eis videatur inferior. ita S. Bonauent. Lyran. Hugo Victor. Caiet. Titelm. & alij. Hunc sensum exigit nostra versio, quæ habet: *Industrias animaduerti patere inuidia* æmulorum, vt ab eis industrij vexentur, & sæpe euertantur. patere enim inuidiæ, idem est quod
B obnoxium esse inuidiæ, pati inuidiam, vexari ab inuidis.

Denique plenus erit sensus si tertio addas secundũ, ac inuidiam non solum passiuè, sed & actiuè accipias. Ita S. Hieron. & ex eo Alcuinus: *Vidi*, inquit, *omnem fortitudinem & gloriam laborantium, & deprehendi bonum alterius esse alterius malum, dum inuidus aliena felicitate torquetur, & patet insidÿs gloriosus*, q. d. Opera gloriosa hoc vanitatis & afflictionis adiunctum habent, quod pariant inuidiam, quæ torquet & exagitat tam inuidos, quam eos quibus inuidetur, dum ab inuidis insidias & calumnias sustinere coguntur. Vnde illud: *Inuidia sibi & alÿs est venenum.* Sic & Olympiod. & Hugo Victor.

Socrates rogatus, *quid viris bonis molestum esset?* dixit *malorum felicitas. Quid malis? bonorum prosperi-*
C *tas.* Ita Anton. in Melissa serm. 70. p. 1.

Aristot. rogatus, *quid esset inuidia? Est*, inquit, *fortunatorum antagonista.* Ibidem serm. 62.

Cleobulus rogatus, *quænam præcipuè essent cauenda?* respondit *amicorum quidem inuidia, inimicorum autem insidiæ.*

Porrò modi declinandi, vel superandi inuidiam sunt varij. Primum dat Crates Thebanus apud Laert. lib. 6. c. 5. Si præclara quidem geras, sed gloriam, opes, & honores contemnas: hæc enim tria ferè pariunt inuidiam. Cato senior; eos qui fortuna moderatè sobriéque vterentur, dicebat minimè peti inuidia. Non enim, inquit, nobis, sed bonis quæ nos circumstant, inuident homines. Externa bona extra hominem sunt, at insolenter vtenti vitium intra hominem est; qui eo sibi conflant inuidiam, verè sunt inuidiosi; ita Plutarch. in Rom. apopht. & Stobæus
D serm. 36. *Diuitiæ*, ait ille, *iniuriæ sunt pignora.*

Modus vincendi inuidiam. 1.

Rursum prudenter monet Comicus: *Propter inuidiam vela opulentiam*; & Cato in Distichis:

Inuidiam nimio cultu vitare memento,
Quæ si non lædit, tamen hanc sufferre molestum est.

Vide quæ de inuidia dixi Genes. 37. vers. 4. & 5. Prouerb. 19. 30. Eccles. 14. vers. 8. Præclarius idem docet S. Basil. homil. de inuidia, vbi ostendit, remedium inuidiæ esse, nihil ex fluxis hisce bonis quæ inuidiæ sunt materia, magnifacere, sed vana & exilia, vti sunt, existimare. Secundum est, cedere honori & officio, cui æmuli inuident. 2
Ita D. Greg. Nazian. cum intelligeret se ob successum felicem in Ecclesia, quorumdam odio laborare, respondit: *Absit vt mei causa aliqua simultas inter Dei sacerdotes oriatur. Si propter me est illa tempestas, tollite & mittite me in mare.* Ita Eccles. Histor. lib. 11. cap. 9.

Et

Et Seneca Epist. 105. *Inuidiam, ait, effugies, si te non ingesseris oculis, si bona tua non iactaueris, si scieris in sinu gaudere.* Sapienter Auctor Emblem.

Falle viuens, sed non te.

Vixerit is bene, qui natus moriensque fefellit
Externos, solus cognitus ipse sibi.

Felix qui latuit, λάθε βιώσας, latenter viue. Difficilis est gloriæ custodia.

3 Tertium est, inuidorum obloquia non verbis, sed factis retundere & superare, ideóque obloquia dissimulare & contemnere, imò ea accipere, vt virtutis testimonia, in eisque gloriari. Nemini enim inuidetur, nisi qui præclara gerit, qui clarus est & eximius. Hinc Cicero 1. Catilin. *Inuidia, ait, virtute parta, gloria putanda est, non inuidia. Cæterum ego inter homines* (ait Chares) *tam diu mihi videor esse fortunatus, quamdiu inuidiosus fuero. Inuidiam non probo* (inquit Euripides) *velim tamen propter bona mihi ab alijs inuideri.* Sapienter Philosophus: *Ora virtute obtura, non metu. Linguas non præscinde, sed caue.* Rursum, *Satius est vt quis sit inuidiosus, quam miserabilis*, ait Herodot. in Thalia, & Pindarus in Nemeis hymno 8. Vnde Themistocles adhuc adolescens, nihil dum præclari se facere dixit: Nondum enim inuideri sibi. Nam sicut Cantharides vegeto maximè tritico innascuntur, & rosis pulchrè florentibus; sic inuidia maximè inuadit bonos viros, & in virtute proficientes, & ingenij personæque gloriam sustinentes, ita Anton. in Melissa par. 1. serm. 62. Sicut sol affert necessariò vmbram, & qui in sole ambulant eos statim sequitur vmbra: sic virtus parit inuidiam, & eos qui in gloria versantur, necessariò sequitur æmulatio. Hinc *paruulum occidit inuidia.* Iob. 5. 2. quia sicut sol non eclipsat lunam, nec luna terram, sed è conuerso, terra lunam, & luna solem, id est inferior superiorem, sic superiores virtute & gloria non inuident inferioribus, sed inferiores superioribus. Inuidia ergo signum est paupertatis & egestatis, quod quis, eo, cui inuidet, sit inferior, pusilli & parui animi. Nam & *inuidere ægritudinis est, & æmulari & obtrectare*, ait Cicero Tuscul. 3. Rursum Plutar. lib. de differ. odij & inuidiæ asserit, felicitatis animique magnitudine sæpe inuidiam extingui: *Neque enim*, inquit, *credibile est Alexandro aut Cyro inuidere quemquam cunctorum iam dominis.* Sapienter Beda in Prouerb. *Nihil*, ait, *magnum in rebus humanis, nisi animus magna despiciens.*

Exemplum S. Bernardi

Quocirca S. Bernard. triplici ratione inuidiam superandam esse, scilicet primò humilitate, secundò charitate, tertiò auctoritate, non tam verbo quam facto docebat. Audi Auctorem vitæ eius lib. 1. sub finem: *Tanta ergo virum illum sanctum vsque hodie apud Deum, & apud homines commendant sacrarum insignia virtutum, testimonia circumuallant sanctitatis, charismata Sancti Spiritus illustrant, quodque maius his omnibus & difficillimum est in rebus humanis, hæc ei omnia sine inuidia adesse videntur. Compescit autem ab eo inuidiam, quod omni inuidia maior est, inquantum nequitia cordis humani, hoc sæpe cessat hominis inuidere, quo non potest aspirare; sed & ipse omnem inuidiam aut mortificat exemplo humilitatis, aut mutat in melius prouocatione charitatis, aut si nequior, vel durior est, obruit pondere auctoritatis.* Et post nonnulla: *Sed qui omnem hominem diligens, nullum aliquando inimicum habet virtute sua, nonnunquam tamen est quod patiatur inimicantem sibi gratis iniquitate aliena. Caritas autem quæ totum eum possidet, patiens est, benigna est, & sapientia vincens malitiam, patientia impatientiam, superbiam humilitate.*

Denique licet inuidia afflictionem pariat ei cui inuidetur, tamen eidem affert solatium & gaudium. Indicat enim tantum ipsi boni inesse, quantum adest inuidiæ; sicut enim quantum crescit corpus, tantum crescit eius vmbra, sic quantum crescit virtus, tantum crescit & inuidia. Inuidiæ ergo afflictionem sopiat, inuidendi causa, putà virtus & gloria. Quocirca Plutar. lib. de pernicioso pudore, taxat eos qui ob metum inuidiæ à præclaris operibus cessant: *quando sæpe non minore malè audiendi, quàm male patiendi metu ducti, honestatem prodiderunt nonnulli, ob impatientiam infamiæ.* Idem per allegoriam Scyllæ & Charybdis repræsentat Anulus in picta poesi, dum ita canit:

Inuidia obtrectans monstris, est Scylla, caninis;
Funditus at mergens paupertas, vasta Charybdis.
Incidet in Scyllam, qui vult vitare Charybdim.
Allatrat liuor mordax, absorbet egestas.
Ex vtroque malo minus elige: qui sapit, optat
Inuidiosus enim mage, quam miserabilis esse.

Satius ergo est incidere in Scyllam, id est in inuidiam, quàm in Charybdim, id est in miseriam & inopiam, præsertim virtutum & meritorum. Inuidiosum vocat eum, qui ob opes & virtutes occasionem dat vt sibi æmuli inuideant, inuidos verò eos qui inuidioso inuident, alioqui præstat inopem esse & miserum, quam inuidum; sed inuidiosum præstat esse, quam miserum. Plura de inuidia vide apud S. August. serm. 83. de Temper. Nazian. de orat. 12. S. Cyprian. tract. de zelo & liuore, S. Basil. homil. de inuidia, S. Chrysost. in c. 12. Epist. 1. ad Corinth. S. Ephrem. tom. 1. pag. 37. S. Gregor. 5. Mor. c. vlt. & 3. p. Pastor. c. 11. B. Antiochum homil. 55. S. Bernard. hom. 13. in Psal. 90. Anton. in Melissa serm. 62. Maxim. serm. 54.

Complicat manus & edit carnes suas.

Stultus complicat manus suas, & comedit carnes suas. S. Ambrosius legit, *viscera sua, dicens*: Chald. *Stultus vadit & complicat manus suas in æstate, & non vult laborare, & in hyeme comedet quicquid est ipsi, & etiam operimentum quod est super pellem carnis suæ*: hoc enim diuendit vt cibum comparet. S. Hieron. *Stultus contundit manibus pectus suum.* Campensis: *Stulti iunctis manibus desident otiosi, & quicquid habent consumunt.* Vatab. *Absumit omnia sua.*

1. Inuidus.

Primò, aliqui putant hic pingi inuidum: hic enim ex dolore & inuidia complicat, stringitque manus, & carnes suas comedit, dum eas liuore tabescens consumit, corque suum exedit. Ita Thaumaturgus & Ioannes Ferus. Vnde symbolum Pythagoræ: *Cor ne edito*, id est ne curis vel liuore te conficias.

2. Superbus

Secundò, alij censent hic pingi ambitiosum: hic enim superbè complicat manus, putans sibi otioso & inerti omnia deberi, & omnia vltro in suum inuolatura. Superbia enim parit inertiam: Vnde superbos videmus pigros, nec velle laborare. Ita Lyran.

3. Auarus.

Tertiò, autumant nonnulli hic pingi auarum; hic enim arctat manus ne quicquam eroget, ac præ auaritia genium suum fraudat, vt macrescat & carnes suas exedat. Ita Hugo.

4. Gulosus.

Quartò, alij opinantur hic describi gulosum, & libidinosum; hic enim per gulam & luxuriam quam manibus perpetrat, lædit valetudinem, carnesque & vires suas exhaurit, vti docet Salomon Prou. 5. 11. Vnde Auctor Catenæ Græc. *Impius, ait, comedit carnes suas, dum exsatiat se malis quæ ex carne nascuntur.*

5. Otiosus. Quintò, & genuinè pingitur hic otiosus, piger & iners, qui complicatis manibus torpidus desidet, ac torpore, indéq; consequente egestate, fame & inedia carnes suas consumit. Commodè enim transit ab inuido ad pigrum, quia multi vt vitent inuidiæ morsus & damna, dant se inertiæ, vt viuant tranquille, sed egentes & miseri. Ita S. Hieron. Campens. Caiet. & Titelm. Huc pertinet Emblema Scyllæ & Charybdis, quod sub finem v. 4. recitaui. Audi S. Hieron. *Totum quod differit hoc est, vt ostendat & eum qui laborat, & habet aliquid in mundo patere inuidiæ: & rursum eum qui viuere vult quietè, inopia opprimi, & esse vtrumque miserabilem, dum alius propter opes periclitatur, alius propter inopiam egestate conficitur.* Hinc Symmach. vertit: *Stultus complicatur manibus suis.* S. Clemens lib. 2. Constit. Apost. c. 4. *Otiosus*, inquit, *manus suas complexus est, & carnes suas deuorauit:* indéque concludit: *Si quis inopia premitur, quia edax, aut ebriosus, aut otio deditus sit, hic non est subsidio dignus, imò neque dignus Ecclesia Dei.* Vnde colligit viduæ otiosæ, voraci & temulentæ non esse largiẽdam eleemosynam. Symbolicè Hugo Victor. *Complicat*, ait, *manus suas quasi pactum faciens cum otiositate.* Caiet. *Tanquam chatas habens manus, vt illas complectatur seruando ab exercitij labore.* Olympiod. *Tanquam complectens eas ob delectationem, eisque salutando blandiatur*, comeditque carnes, quia caro eius egestate consumitur: Sic idem Salomon pigrum pingit conserentem manus, eidemque nuditatem & famem minatur. Prouerb. c. 6. 9. & 10. & c. 18. 8. & c. 19. 24. & c. 24. v. 33. & c. 26. 15.

Huc facit Prouerb. Hebręorum: *Fuit fames, & non transiuit per ostium artificis*; quia opifices laborando lucrantur vitæ necessaria, itaque famem depellunt. Porrò otiosus hic vocatur *stultus*, quia summa stultitia est otio se ad famem & tabem adigere.

Hinc S. Clemens lib. 2. Constit. c. 63. suo & seniorum sacerdotum exemplo, iuniores clericos ad laborem seriò hortatur: *Etenim & nos*, inquit, *verbo Euãgelij incumbimus, tamen exercere illa quasi adminicula operis huius non negligimus: partim enim nostrum sunt piscatores, partim tabernaculorum opifices, partim agricolæ, ne vnquam otiosi simus.*

Edere carnes, quid? Resp. 1. *Comedit carnes suas.*] Primò Chald. per carnes accipit vestes quæ regunt carnes, q. d. otiosus consumit vestes, dum eas vendit, vt victum comparet. Secundò
2 melius alij, *comedit carnes*, id est otio extenuatur & fit macilentus; otium enim succum corporis deterit & exhaurit, sicut exercitatio & labor eundem adauget, facitq; fortes & succulentos, quia *quantũ otiositas sua impinguat, tantum subsequenti inedia maceratur; ideo comedit carnes suas*, ait Olympiod. Tertiò, & optimè
3 *comedit carnes suas*, id est summa inedia & fame carnes suas consumit, ac subinde emoritur. Est hyperbole. Vnde Vatab. & Camp. vertunt: *Omnia sua consumit.* Quartò, comedere carnes, significat rabiem fa-
4 mis, qua adacti otiosi famelici, in vxores, filios, & carnes suas grassantur, eorum opes deuorant, imò subinde eos mordent & vorant, vti Iob. ait c. 13. 14. *Quare lacero carnes meas dentibus meis?* Potuit enim fieri, ait Philippus Presbyter ibidem, vt Iob præ vehementia doloris manus siue labia sua dentibus laceraret, & se iam tormentis deficiente, animam exeuntem, velut efferendam, portaret in manibus. Similes phrases sunt Iob. c. 19. 22. & c. 31. 31.

Sic polypus brachia sua vorare perhibetur ab Oppiano lib. 2. licèt idipsum neget & refutet Plinius lib. 9. c. 9. & Arist. lib. 8. Histor. anim. c. 2. Omnes enim otiosum pigrúmque auersantur, nec ei succurrere dignantur. Ingerunt enim ei legem Apostoli, *Si quis non vult operari nec manducet.* 2. Thessal. 3. 10. Simili schemate ait Moses Deuter. 28. 53. *Comedes fructum vteri tui, & carnes filiorum tuorum, & filiarum tuarum in angustia, & vastitate, qua opprimet te hostis tuus*: sicut in obsidione Ierosolymitana matres fame rabidæ comederunt proprios filios. Et Isaias c. 9. 19. *Et erit*, ait, *populus quasi esca ignis, vir fratri suo non parcet, & declinabit ad dexteram, & esuriet: & comedet ad sinistram, & non saturabitur: vnusquisq; carnem brachij sui vorabit, Manasses Ephraim, & Ephraim Manassem, simul ipsi Iudam.*

Mysticè, S. Ambros. Epist. 30. in editione Roman. iuxta aliam edit. 36. *Stultus*, ait, *complicat manus suas, & deuorauit viscera sua, id est corporalibus se implicauit negotijs, & deuorauit viscera sua, sicut mors præualens, & ideo non inueniet vitam æternam. Sapiens autem attollens opera sua, vt lucerent coram patre suo, qui in cælis est, non absumpsit, sed eleuauit viscera sua, vsque ad resurrectionis gratiam. Hæc gloriosa sapientis saltatio, quam saltauit Dauid; & ideo vsque ad sedem Christi sublimitate spiritalis saltationis ascendit, vt videret atque audiret dicentem Dominum Domino suo: sede à dextris meis.*

Dicens: Melior est pugillus cum requie, quàm plena vtraque manus cum labore, & afflictione animi. τὸ *dicẽs* non est in Hebręo, Chald. Græco, Syro, Arabico.

Vnde Thaumaturgus, S. Hieron. Olymp. Albin. & Caiet. censent hic esse Antithesin versus præcedentis, quasi ibi otiosus, qui complicat manus & fame tabescit, hic negotiosus describatur, isque duplex, scilicet nimis laborans, & moderatus in labore. Virtus enim consistit in moderatione, & in medio duorum extremorum vitiorum, quæ hic sunt otium, & nimius labor, nimiáque sollicitudo: in medio horum duorum consistit mediocritas laborandi, quæ dicit: *Melior est pugillus cum requie, quam plena vtraque manus cum labore & afflictione animi.* Vnde Thaumaturgus vertit: *Atqui præoptarit vir Sapiens & cordatus altera manum cum facultate & lenitate implere, quàm vtramque, ærumna, & fraudulenti spiritus calliditate & versutia.*

Id reipsa verum est. Vnde idipsum sæpe alibi docet Script. vt: *Melius est modicum iusto, super diuitias peccatorum multas.* (Psa. 36. 16) *Melius est parum cum timore Domini, quàm thesauri magni & insatiabiles.* (Pro. 15. 16.) *Melius est parum cum iustitia, quàm multi fructus cum iniquitate.* (Prou. 16. 8) *Melior est buccella sicca cum gaudio, quàm domus plena victimis cum iurgio.* (Prou. 17. 1.) Victui necessaria sufficiunt, vt sicut sine paupertate, sic absque diuitijs sit: quod Salomon à Deo poscebat (Prou. 30. 8) quin & Apollonius Tyaneus, cum diceret: *Concedite mihi Dij pauca habere, & nullius indigere.*

Verum melius Noster Interpres. Hunc versum nexuit præcedenti, censuitque vtrumque ad vnum & eundem pertinere, putà ad otiosum & pigrum, ac proinde per Mimesin eius sensa hîc exprimi, ideóque supplendum esse τὸ *dicens*. Otiosus ergo hac sententia, quæ in se sæpe vera est, abutitur ad velandam suam pigritiam. Ita S. Bonau. Hugo Victor. Campensis, Titelm. Osorius & alij.

Hebr. ad verbum habent: *Bonum plenitudo manus cum quiete, præ plenitudine manuum duarum* (vel *plurium*. Hebr. enim חפנים *chaphnaim*, cum sit tantum duale, & duas manus, & plures manus significat, támque est plurale quam duale) *cum labore & afflictione spiritus.*

Vbi nota *plenitudo manus*, est pugillus, siue paruus pugnus, putà tantum, quantum quis digitis ad manum

num complicatis compressisque stringere & complecti potest. Vnde Hebr. כף *caph* significat manum curuam, qualis est in pugno siue pugillo.

Pro *plena vtraque manu*, Hebr. est *plenitudo chaphnaim*, id est plenitudo duarum (vel plurium) volarum siue palmarum, puta manuum extensarum. Opponitur ergo pugillus vnus, duabus manibus extensis, quæ non tantum pugilli duplum, sed quadruplum & amplius complectuntur. Hinc Symmach. vertit: *Melior est plenus pugillus cum requie, plenitudine vtrarumque manuum cum labore.* Septuag. quos sequitur Syrus & Arabicus vertunt: *Bona plenitudo pugilli requietis, super plenitudines duorum pugillorum laboris, & præsumptionis spiritus.* Syrus: *Melior est plenus pugillaris requie, quàm plena manus labore & perturbatione spiritus.* Arabicus: *Plena palma requie, multo magis, quàm plena duæ palmæ labore & afflictione spiritus.*

Nonnulli sic explicant, q.d. præstat duplo minus victus & sumptus etiam necessarij, si duplo quietis & otij adderetur, quam è contrario duplo amplius cibi, diuitiarum, & delitiarum, si de quiete & otio alterum tantum detraheretur. Verum hic sensus arctus est, nimisque Arithmeticus.

Sensus ergo genuinus est, q.d. pugillus farinæ, vel escæ, id est modicum & minimum cibi, quo frui possis cum quiete, præstat vtraque manu plena delitijs, id est præstat copiosissimis & lautissimis epulis, si eas cõparare debeas cũ labore & afflictione animi, quia melior est quies animi cum cibo modico, quam afflictio & tumultus animi cum cibo optimo & maximo: melior est pax mentis cum fame, quam perturbatio mentis cum satietate. Id verum esse liquet in Religiosis, qui feliciores sunt sua frugalitate cum quiete, quàm reges & principes suis epulis cum tot curis. Tranquillitas enim animi est bonum altioris ordinis, quod omnes delitias, omniaque bona corporalia longè superat & transcendit. Hoc verum est, sed inde perperam concludit otiosus & piger: Ergo mihi supersedendum est omni labore & afflictione: Ergo cauenda est mihi vita laboriosa & industria, quæ concitat æmulorum inuidiam: malo esse pauper, & carere inuidia, quàm præclara gerere, quæ mihi moueant inuidiam. In qua collectione siue conclusione

Pigri paralogismus.

1 errat primò, quia ab vno extremo nimij laboris declinat ad alterum extremum, putà ad merum otium & desidiam, cùm mediam virtutis, putà moderati laboris sortem capessere deberet. Vnde Campensis vertit: *Melius est paululum cum ignauia quàm multa conquirere laboriosè*, qui manifestus est error, & dictamen acediæ.

2 Secundo, quia dum declinat inuidiam passiuam, incidit in actiuam, quæ peior est: paupertas enim impellit eum, vt aliena concupiscat & furetur, vt diuitibus opes inuideat & auferat; dum ergo non vult fieri per laborem & opes inuidiosus, per desidiam & inopiam fit inuidus, quod longè deterius est; pigri enim, quia inopes, industrijs opulentorum inuident tam industriam, quàm opulentiam.

3 Tertiò, quia otium & desidia mille ingerunt homini cogitationes, cupiditates, timores, sollicitudines quæ longè magis affligunt otiosum, quàm labor negotiosum. Id docet Salomon Prouerb. 21. a. *Desideria occidunt pigrum. Noluerunt quicquam manus eius operari: tota die concupiscit & desiderat.*

Quartò, quia licet in temporalibus subinde melius sit modicum cum requie, quàm multum cum labore, tamen in spiritalibus id falsum est; si enim fidelis, prẹsertim sacerdos, vel religiosus, diceret: volo quiescere in mea iustitia, nolo laborare, vt fiam sanctior, nolo crescere in gratia, meritis & gloria, nolo tendere ad perfectionem, grauiter peccaret. Vnde S. Chrysost. acriter inuehitur in eos, qui dicunt sufficit mihi si saluer, si in vltimo Angelorum choro in cælo consistam: imò verò inquit, debes conari, vt ad Cherubinos, & Seraphinos euehaiis.

Mysticè. Mysticè, Olympiod. tripliciter exponit. Primò,
1 pugillus ait, est indeficiens fides, quę est in Dominum Iesum Christum. Duo autem pugilli intelligendi sunt, cum quis duobus dominis seruire studet, Deo scilicet, & mammonæ, & opprobria illa pati, quæ propheta commemorat: *Vsquequo claudicabis in* 3. Reg. 18. *vtrumque poplitem?* melius est ergo sine vlla controuersia, quod hîc prius ponitur. Aliter: Pugillus vnus, 2 vnitas ipsa quæ materia caret: pugilli duo, materialia quæ diuidi possunt. Habetur prætèrea ipsa dualitas in Scripturis Sacris immũda & impura. Nam immunda animalia bina ingrediebantur in arcam Noë. Melius ergo est vnitatem sequi, ac officiosam vitam ducere cum quiete, hoc est sine manis gloriæ fuco, quã occupari circa dualitatem, hoc est res materiales. Ali- 3 ter: Contemplari possumus hominem fuisse olim pugillum, cum videlicet Deus puluerem de terra accipiens, ac veluti pugillo concludens plasmauit hominem. Pugillus etiam fuit mulier: à latere enim Adam costam manu Deus apprehendens, Euam plasmauit. Melior ergo est cœlibatus pugillis duobus, hoc est dualitate & copula coniugali. Quamuis enim coniugium damnandum non sit, cœlibatus certè laudabilis & molestia carens. Hucusque Olymp.

Et afflictione animi.] Hebr. *reut* & afflictionem, & malitiam significat. Posterius hoc secutus Thaumatur. vertit; *sedulos spiritus malitiam.* Et Chald. *Melior, ait, homini est plenus cibi pugillus in tranquillitate animi, & à furto & rapina alienus, pugillis duobus cibo refertissimus, vt & concussione conquisitis: nam & hos aliquando in iudicio repensurus est summa sua molestia, & animi perturbatione*, q.d. Satius est parum, iustè partum cum quiete, quàm multa iniustè parta cum rapina & tumultu. Nam, vt ait S. Hieron. *Iustitia requiem habet, iniquitas laborem.* Verùm *reut* hoc toto libro non tam malitiam culpæ, quàm pœnæ, id est afflictionem significat, vti cæteri passim vertunt: hæc enim directè opponitur queti & tranquillitati.

Considerans reperi, & aliam vanitatem sub sole. VERS. 7.

Vnus est, & secundum non habet, non filium, non VERS. 8. *fratrem, & tamen laborare non cessat, nec satiantur oculi eius diuitijs, nec recogitat dicens: Cui laboro, & fraudo animam meam bonis? In hoc quoque est, & afflictio pessima.* A vanitate pigri fame tabescentis, transit ad contrariam vanitatem auari, sordida parcimonia tabescentis, qui semper laborat, vt corradat opes, non sibi, nec filio, aut fratri, quibus caret, sed incerto & ignoto hæredi: hæc magna est vanitas, vnde eandem sępius iterat & inculcat, ac perstringit Salomon, vt c. 2. v. 18. & seq. c. 3. v. 22. Vide ibi dicta.

Vnus est.] Hoc est vnicus est, siue solus sine filio, & fratre, hoc est sine proximo & necessario hærede: vnus enim pater multiplicatur, & fit multus in filiis; vnde vna eius hæreditas in multos filios diuiditur, fitque multiplex. Licet enim iure Cæsareo laterales, putà nepotes, ab intestato succedant in bona patrui defuncti, vsque ad decimum gradũ inclusiuè, tamen non tenetur testator deficientibus, tum ascendentibus (vti sunt pater, auus, abauus) tum descendentibus (vti sunt filij & filiorum filij) instituere hæredes consanguineos in linea transuersali, vt patet In-

ftit. de inoffic.testam. in princ. vers. Soror autem l. frater. C. eod.tit.

Porrò per vnum maximè notat sordidè auarum, qui nummos suos abscondit, solusque crebrò inspicit, ne à quo, furto subducantur. Vnde à nullo eos videri sinit, qualis fuit Comicus ille Euchio, qui opes domi defodit, & anum domo extrudit, ne illa opum sit conscia; sic enim ait: *Exi, age, exi. exeundum hercle est hinc foras.*

Circumspectatrix cum oculis emissitijs.
Oculos hercle istos, improbos, effodiam tibi.
Ne me obseruare possis, quid rerum geram.
Quæ in occipitio quoque habes oculos pessima.

Huc accedit Olympiod. *Vnum,* inquit, *hoc loco accipit, qui seipsum tantummodo fouet & diligit, qui ne habere quidem velit filios, ac fratres. Nam qui desiderio illorum tenetur, quamuis natura nullos affines & consanguineos habeat, qui tamen secūdum Dei præcepta charitatem sectatur, omnes homines quamuis externos esse sibi filiorum loco putat, & fratrum, iuxta illud, Esto orphanis tanquā pater, & tanquam maritus matri eorū.*

Mysticè, S. Ambros. lib. de Instit. virg. c. 10. hæc explicat de Christo. *Est vnus,* inquit, *& non est secundus ei, de quo dictum est: magister vester vnus Christus est, vnigenitus Dei filius, solus, primus, vnus Deus, quod vult faciens, non quod imperatur (videlicet vt Deus est) est vnum quid cum patre, vnicus sine peccato, solus sine adiutorio (in passione) non est finis laborum eius, quia pro omnibus aduocatus est apud patrem, & infirmitates nostras suscepit, & pro nobis dolet & infirmatur: non satiatur oculus eius diuitijs, quia ipse est altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, in quo sunt thesauri mysteriorum cælestium. Non est finis omni populo eius, quia populus Christi innumerabilis, finem non habet, cui fides resurrectionis æterna, perpetua vitæ acquirit ætatem.* Sic & Salonius & Alcuinus.

Verùm Christo non conuenit id quod sequitur: *In hoc quoque vanitas est.* Vnde S. Ambros. idipsum applicat Christianis, qui vno Christo relicto, vano seruiunt sæculo, vti mox patebit; sanè hæc allegoria literæ & scopo Salomonis parum consona, imò dissona videtur. Vnde Hugo Card. *Hæc,* inquit, *impositio potius, quam expositio videtur,* nisi S. Ambros. & S. Hieron. auctoritate fulciretur, ob quorum reuerentiam illam repudiare non audeo.

Et secundum non habet.] id est deest ei legitimus hæres, putà filius vel frater. Vnde Chald. clarè vertit: *Et non est secundus præter eum: neque etiam filium, neque fratrem habet, ad hæreditandum facultates eius.*

Et tamen laborare non cessat.] Hebr. Septuag. & Syrus: *Nec est finis omni labori eius.* Arabicus: *Nec in omni labore suo est confusus,* non pudet eum laborare assiduè instar asini. Aquila vertit τιλὸς, quæ vox & finem, & perfectionem significat, q.d. Nondum se satis opibus plenum perfectumque existimat, sed plura & plura semper appetit, nondum res suas confectas, nondum se vicisse difficultates & impedimenta fortunatæ sortis autumat. Campensis: *Cupiditatibus eius nulla diuitiæ satisfaciunt.* Nimirum egenus est, qui egenum se æstimat, ideóque coaceruare non cessat, esto sit ditissimus. *Miser est, qui se non beatissimum iudicat, licet imperet mundo,* ait Seneca Epist. 9. Et Comicus: *Non est beatus, esse qui se non putat;* nec miser, qui se non æstimat miserum. *Tuum quidem malum,* ait Marcus Antoninus Imper. cognomento Philosophus lib. 4. de vita sua, *non est in alterius animo positum, neque in conuersione vlla aut mutatione cæli, vbi ergo? in opinione de malis tua. Nihil igitur malum esse iudica, & omnia bene habebunt.* A *Quod si corpus, quod animo tuo est proximum, secetur, vratur, suppuretur, putrefiat; tamen ea pars quæ iudicare de his debet, quieta sit: hoc est existimet nihil esse neque bonum, neque malum, quod ex æquo potest bono atque malo accidere: nam quod ei qui secundum naturam viuit, ex æquo accidit, id neque secundum, neque contra naturam est.*

Nec recogitat dicens.] Campensis: *Neque vnquam ad se redit, vt apud se dicat, quibus laboro?* Hæc verba non sunt in Hebræo & Græco, sed subintelliguntur: vnde solerter ea suppleuit Noster & Chald. Est hæc insignis incogitantia, & dementia auarorum, quod non recogitent vsum & fructum, imò vanitatem suorum laborum, & curarum, quibus continuo frustra se vexant. Similis est illa diuitis auari, qui proinde audit à Christo: *Stulte hac nocte* B *repetent animam tuam à te; quæ autem parasti cuius erunt?* Lucæ 12.19. Dementiam hanc clarius repræsentat Eccles. c. 11. 18. & seq. *Est qui locupletatur parcè agendo, & hæc est pars mercedis eius, in eo quod dicit. Inueni requiem mihi, & nunc manducabo de bonis meis solus, & nescit quod tempus prætereat, & mors appropinquet, & relinquet omnia alijs, & morietur.*

Cui laboro.] τὸ *cui* non est neutrum, q.d. ad quam rem, quo fine, quo fructu laboro; sed masculinum, *cui*, scilicet homini vel hæredi; hunc enim significat Hebr. מי mi. Chald. *Cui tandem me excrucio?* Thaumat. *Ex eo lubens quæsiuerim, quam ob causam laboribus se conficiat?*

Et fraudo animam meam.] Defraudo genium meū, non audens vti opibus, tanto labore meo partis, sed eis parcens, easque asseruans incerto hæredi. Hebr. *Et deficere facio animam meam.* Alij. *Imminuo animam meam.* Septuag. *Fraudo animam meam bonitate,* C id est iucunditate & voluptate sua. Syrus: *Perdere facio animam meam bona.* Arabicus: *Bonum:* Chald. *Et non dicit in corde suo, cui ego laboro & fraudo animam meam bonis? Surgam & faciam ex eo eleemosynam, & lætabor in hoc sæculo cum filijs hominum, & in sæculo venturo cum iustis.*

Tropol. S. Ambros. de Instit. Virg. c. 1. *Cur ergo,* inquit, *sæculo (& non vni Christo) laboramus & fraudamus animam nostram tantæ bonitatis dispendio, qui nulli alij, nisi huic Domino seruire deberemus?*

Auari ergo similes sunt Iudæis, qui auarè colligentes manna, plusquam edere poterant, mox viderunt illud putrescere, & scatere vermibus. Exodi 16. idem fit auaris, quos proinde obiurgans S. Iacob. c. 5. 2. *Diuitiæ vestræ,* inquit, *putrefactæ sunt, & vestimenta vestra à tineis comesta sunt; aurum & argen-* D *tum vestrum æruginauit: & ærugo eorum in testimonium vobis erit, & manducabit carnes vestras sicut ignis.* Vide ibi dicta. Eccles. 4. 8. Oenopola Chius aliis pretio vendebat vinum optimum, quæstumque faciebat non modicum, ipse acidum & vappam ad vsum suum reseruabat. Per cunctabatur forte quispiam seruum eius, quare ab hero fugisset? audiuit eū in bonorum copia sibi quætere mala, id quod omnes sordidi & auari faciunt, quibus æquè deest quod habent, quàm quod non habent. Historiam hanc refert Plutar. lib. de Tranquill. animi. Alciat. Emblem. 85. hoc genus hominū simile facit Asino, qui cū obsonia delicata tergo portet, ipse interim carduis pascitur.

Afflictio pessima.] Septuag. *Distentio pessima.* Syrus: *Conuersatio mala.* Arabicus: *Hoc vanum est & confusio mala.* Symmach. *Occupatio mala.* Campensis: *Hoc quidem infinite stultum est, & animi molestissimum tormentum.*

Melius

VERS. 9. *Melius est ergo duos esse simul, quàm vnum: habent enim emolumentum societatis suæ.* Hebr. *Boni duo præ vno: est enim merces laboris eorum.* Olympiod. *Quibus est bonum pretium.* Septuag. *Boni duo super vnum, quibus est eis merces bona in labore suo.* Syrus: *Meliores sunt duo vno, quibus est merces bona in labore suo.* Arabicus: *Duo boni meliores vno, cum habeant conuersationem bonam in laboribus suis.* S. Hieron. *Meliores duo quam vnus,* S. Ambros. Epist. 17. *Optimi duo super vnum.* Chald. *Meliores sunt duo in generatione vnico: & hi quidem ad siderum rationem seipsos componentes, & verbis annuentes paratam esse illis futuræ vitæ mercedem, optimam, eius laboris, quo seipsos, vt æquales suos cauerrent, impendiis defatigarunt.* Vatab. *Feliciores sunt duo vnico.* Tigur. *Melius est duos coniunctos viuere, quam vnum solum.* Campensis: *Quare meliorem & commodiorem iudicamus vitam duorum vnà viuentium, quam vnius solius: affert enim bona non parum ipsa societas.* Alij: *Feliciores sunt duo quàm vnus,* q.d. Felicior est vita socialis, quam solitaria.

Vox illatiua, *ergo*, non est in Hebræo, Græco, Syro, Arabico, sed subintelligitur, vti solerter aduertit Vulgatus interpres, ideóque eam expressit: sed difficile est illationem hanc ostendere, & ex antecedente sententia elicere. Omissis varijs variorum connexionibus.

Dico hanc esse illationis vim & energiam. Dixerat v. præced. *Vnus est & secundum* (Hebr. שני *sceni*) *non habet,* v.g. *non filium, non fratrem, & tamen laborare non cessat, nec satiantur oculi eius diuitijs, nec recogitat dicens: Cui laboro & fraudo animam meam bonis? in hoc quoque vanitas est, & afflictio pessima,* q.d. vnitati & solitudini hæc inest vanitas, & afflictio, quòd non habeat hæredem vel amicum, cui laboret, & cum quo laboret, séque recreet, ac bonis labore suo partis animam suam pascat, & oblectet. Inde rectè hic infert: *Melius est ergo duos* (Hebr. שנים *seenaim*, quod planè respondet τῷ *scenis* v. præced.) *esse simul quam vnum: habent enim emolumentum societatis suæ*, vt scilicet simul laborent, simul se solentur & recreent, simul opibus labore partis, communi, ideóque duplicato gaudio fruantur. Nam τὸ *melius est ergo esse duos simul, quàm vnum;* Antithesis est eius quod dixit: *Vnus est, & secundum non habet,* &c. *In hoc quoque vanitas est,* q. d. quia tanta est vanitas solitarij auari, nec habentis hæredem & socium, hinc melius est esse duos, quam vnum, quia melior est amica societas, morosa & mœsta solitudine.

Vnitas ergo est vanitas, dualitas fratrum, vel amicorum est veritas, veráque fraternitatis vel amicitiæ iucunditas & felicitas: hæc enim vitam efficit longè suauiorem, vtiliorem, honestiorem, tutiorem, hominemque contra æmulos, hostium insidias, & quasuis fortunæ aduersæ vices flatúsque obuallat, & munit. Ita S. Hieron. Bonau. Hugo Victor. Titelm. & alij.

Igitur hæc sententia imprimis pertinet ad fratres & filios, quos v. præcedenti nominauit, q. d. Melius est esse duos fratres, quam vnum solũ; melius est esse duos, putà patrem & filium, quam solum patrem, vel solum filium; quia frater fratrem, pater filium, & filius patrem in labore adiuuat, solatur, roborat, eiúsque si moriatur est successor, defensor & hæres. Arctissima enim est societas inter fratres ac patrem & filium; quare ipsa cæterarum societatum est radix, origo, & exemplar, vti mox ostendam. Hinc Chald. vertit: *Meliores sunt duo iusti in generatione magis, quam vnus,* &c. *In labore suo quo laborant ad sustentandam generationem suam.*

A Secundò, pertinet ad socios & amicos, q. d. Melius est duos esse simul socios & amicos, quam vnum solum sine socio & amico. Ratio est, quod in defectum fratrum & filiorum, quos multis natura negat, eadem surrogarit socios & amicos, quos quilibet officijs & beneficijs sibi parare, & procurare potest, q.d. si tibi non sit filius, aut frater, eius loco para tibi amicum, vt non sis vnus & solus, sed societate fruaris & gaudeas. Amicus enim erit tibi consolationi, vtilitati & decori, perinde ac si esset frater, imò in locum fratris succedet: sicut enim *frater* dicitur quasi *ferè alter*, vt ait Gellius lib. 12. c. 10. Sic amicus dicitur quasi alter ego. Nam *vir amabilis ad societatem, magis amicus erit, quam frater.* Prouerb. 18. 24. Idem ex Salomone

B docet Plutar. lib. de fraterno amore: *Pleræque,* inquit, *amicitiæ nihil aliud sunt, quam vmbra & imagines illius primæ, quam natura liberis erga parentes, fratribusque aduersum fratres, ingenuit: quam qui non veneratur & colit, an is fidem facit vllam, se alijs esse beneuolum? aut qualis tibi videtur, qui socio in salutatione ac literis nomen fratris tribuens, neque eadem quidem via cum fratre sibi ambulandum putat?* Addit deinde amicum esse quasi alterum fratrem. Huc accedit Olympiod. qui asserit liberalem in pauperes sua liberalitate eos sibi deuincire, vt habeatur & colatur ab eis quasi frater, imò pater; quare quot pauperes alit, tot filios & fratres sibi creat. Sic Iob. c. 29. 16. ait: *Pater eram pauperum.* Hinc Cyrus aiebat, securissimos thesauros esse opes apud amicos depositas, teste Xenophonte lib. 8. Cyripædiæ. Idem asse-

C rit Seneca lib. 6. de Benef. c. 3. probátq; ex eo, quod opes in cistis seruatæ, à furibus sępe auferantur, amici autem auferri nequeant. Vnde idem Epist. 9. *Iucundius,* inquit, *est amicum facere, quam habere.* Amicum facit, qui illi benefacit. Et clarè Martial. lib. 5. 43.

Extra fortunam est, quicquid donatur amicis.
Quas dederis, solas semper, habebis opes.

Nunc singula ad incudem reuocem.

Melius est ergo duos esse simul.] Per *duos* accipe quoque tres, quatuor & plures: plurium enim conuictus & amicitia suauior & vtilior est vita solitaria. Ita Thaumaturgus, Lyran. & alij; sequitur enim: *funiculus triplex difficile rumpitur.* Vnde S. Hieron. in c. 5. Matth. v. 45. *Quanto duo,* inquit, *vno differunt, si amore coniuncti sint, tanto etiam trium contubernium plus valet. Etenim vera charitas & nullo violata liuore, quanto augetur numero, tanto crescit & robore.* Vnde Philosophus aiebat: *Amicorum neque nobis,*

D *neque cuiquam hominum satis fuit.* Dicit tamen *duos*, vt innuat perfectam societatem, & amicitiam tantum consistere inter duos vel tres, hoc est inter paucos, iuxta illud Eccles. cap. 6. 6. *Multi pacifici tibi sint, & consiliarius sit tibi vnus de mille.*

Charitas ergo propter vnum Deum omnes amat, sed ex omnibus hisce, amicitia paucos sibi in familiares & consiliarios deligit. Vide Plutar. Opuscul. de amicitia inter plures diffusa, quam idcirco marcescere, & in communem frigidámque beneuolentiam abire docet.

Habent enim emolumentum societatis suæ.] Hebr. Septuag. Syrus & Arabic. *Est enim merces laboris eorum, laboris*, scilicet sociali, id est societati. Vnde Anton. in Melissa cap. 43. legit: *Est illis merces in labore communis.* Et Thaumatur. *Qui vitæ,* inquit, *societatem ineunt, & rebus ijsdem incumbentes, optimos fructus decerpere queunt, & prosperi successus*

A *voluptatem sibi inuicem conduplicant.* Merces hæc est, quòd duo suauiter, maioréque commodo & lucro, velut socij simul in commune laborent; quod societate mutui colloquij, consilij, consolationis, protectionis fruantur; quòd alter alterum relinquere potest successorem & heredem; quòd vnus non auderet, duo audent: quod vnus præstare non valet, duo præstant. Sic in mercatura societatis ingens est lucrum, dum collatis à duobus vel tribus in commune opibus, industria & negotiatione, maior mercium conflatur copia, indéque maius lucrum.

Chald. Olympiod. & alij, per laborem, accipiunt dona, eleemosynas, officia & beneficia, quibus quis alium sibi deuincit facitque amicum. Huius enim amicitia, magna donorum datorum est merces, magnáque danti affert commoda & emolumenta.

Mor. de bono societatis.

B Moraliter disce hic, quantum sit bonum societatis & amicitiæ: per hoc enim vnus fit quasi multus, & per multos operatur & negotiatur, ideóque multa & magna efficit. Id patet in societate ciuium & militum concordium, quæ inexpugnabilis est cæteraque expugnat, iuxta illud Homeri: *Scutum hasit scuto, galea galea, atque viro vir.* Et in societate Religiosorum & Cœnobitarum, quæ adeo potens est, vt magnas hominum, Vrbium, Prouinciarum conuersiones, morumque in melius commutationes efficiat. Audi Sanctum Chrysostomum apud Maxim. homil. sexta, de fraterno amore. *Nihil est concordia comparandum: vnus enim quasi multiplicatur; si concordes fuerint duo aut decem, vnus non est vnus, sed illorum quisque decuplex redditur, inuenie'sque in decem vnum, atque in vno decem. Quod si hostes illis aliqui sint, qui in vnum impetum fecerit, is quasi in decem irruerit, sic capi*C*tur. Eget vnus, at non premitur egestate; nam maiori parte & numero inopia obumbratur: illorum vnusque viginti habet manus, ac viginti oculos, totidemque pedes, animas item decem: non enim suis tantum, sed illorum etiam membris quisque vtitur in omnibus; ac si centum forent, idem rursus contingeret. Idem apud Persas & Roma esse potest; quodque natura non potest, id amicitia potest. Si igitur mille habeas amicos, aut etiam duo millia amicorum, cogitare debes quo rursus euadat numerus. Hoc enim est admirabile, vnum millesimum fieri; optabilius enim esset solem nobis extingui, quam amicis orbari. Etenim multi solem videntes, in tenebris sunt: at qui multos habent amicos, ne incidere quidem possunt in calamitatem;* Nihil enim, nihil amicitia & charitate suauius esse possit: quid enim est quod non efficiat *verus amicus? quam voluptatem non afferat, quam vtilitatem,* D *quam securitatem?* Ibidem Dion. *Quot amicos parauis, tot oculos habes, quibus, qua velis, videas: tot consilia, quibus, de ijs qua conducunt, consultare & prospicere possis. Non enim aliter se habet plurium amicitia, quàm si cui Deus vnum corpus habenti, multas daret animas, qua omnes illi prouiderent & consulerent.*

Hinc Psaltes: *Ecce,* inquit, *quàm bonum & quam iucundum, habitare fratres in vnum.* Psal. 132. *Mala solitudo,* inquit S. Bonau. *per inopiam delectationis,* vti est in auaro & superbo; *misera, per defectum consolationis; laudabilis & honesta, per quietem contemplationis.* Porrò Dion. Carth. Loquitur hîc Salomon, inquit, secundum legem communem naturæ, non secundum præeminentiam gratiæ, quæ transcendit naturam, nec lege arctatur communi. Nam Anachoretæ, Carthusiani, Monachi, viuunt solitarij, A & tamen agunt vitam angelicam. Vnde Abbas Moyses apud Cassian. collat. 1. c. 7. docet pro puritate cordis, & contemplatione sectandam esse solitudinem, instar Christi, qui *exijt in montem orare solus, & erat pernoctans in oratione Dei.* Luc. 6. verùm notat rectè S. Thom. 2. 2. quæst. 188. art. 8. solitudinem & vitam contemplatiuam esse perfectorum dumtaxat, qui iam in virtute solidati, sibi sufficiunt, nec sociorum auxilio indigent, ideóque tales priùs exercendos & perficiendos esse in vita sociali, & cœnobitica. Vnde S. Hieron. Epist. 4. ad Rustic. *Quid ergo? ait, solitariam vitam reprehendimus? minimè, quippe quam sæpe laudauimus: sed de ludo monasteriorum huiusmodi volumus egredi milites, quos eremi rudimenta dura non terreant, qui specimen conuersationis sua multò tempore dederint; qui omnium fuerunt minimi, vt primi omnium fierent;* B *quos nec esuries aliquando, nec saturitas superauit; qui paupertate lætantur; quorum habitus, sermo, vultus, incessus doctrina virtutum est.* Verùm nec his etiam in media Thebaide desunt socij & amici, imò verò plurium societas singulos munit & roborat, vt monasteria faciant, repleantque, ac ordines numerosos velut Castrorum Dei acies ritè ordinatas efficiant. Lege vitas Patrum, Palladium in Lausiaca, Cassianum & similes. Denique audi S. Basilium, cœnobialis & socialis vitæ religiosa commoda recensentem in Constit. Monast. c. 19. *Primum,* inquit, *qui communionem ac consociationem hanc vita complectuntur, ad illud bonum, quod ex natura est reuertuntur. Siquidem perfectissimam ego illam vita communionem appello, à qua omnis propria & priuata res cuiuslibet possessio exclusa est, & à qua omnis abest dissensio, omnis perturbatio ex rixa. Contra vero vbi om*C*nia communia, animi, mentes, corpora, eaque, quibus necessario ad cultum & victum vtimur. Communis Deus, communis pietatis mercatura, communis salus, communia certamina, communes labores, communia præmia & certaminum corona, vbi multi vnus, & vnus non solus, sed in pluribus. Huic vita institutu quid est tandem quod iure æquiparari possit? quid beatius dici? quid hac coniunctione, vnitate & necessitudine aptius excogitari? quid elegantius fingi mutua inter se morum animorumque contemperatione?* Idipsum ad oculum viua hypothesi repræsentat, dum subdit: *Homines ex diuersis nationibus ac regionibus profectos, per exactam morum ac disciplinæ similitudinem, adeo veluti in vnum coaluisse, vt in pluribus corporibus vnus tantum animus inesse videatur, vicissimq; plura corpora vnius mentis instrumēta cernantur. In his, qui infirma corporis valetudine est, is complurium animos* D *infirmitatis suæ participes habet, Qui vero animo æger est, ei complures præsto sunt, à quibus curetur, & à quibus assiduè erigatur. Hi æquabili iure inter se alij aliorum & famuli sunt & Domini, & inuicta libertate summam inter se seruiunt seruitutem, quam non necessitas, aut casus aliquis fortuitus violenter cum ipsorum mœrore inuexit, sed cum gaudio libera animi voluntas induxit, quippe cum caritas ipsos alioquin liberos, alios alijs subiectos efficiat, & tamen integram illis nihilominus libertatem conseruet. Tales nimirum nos Deus esse voluerat cum nos ab initio finxit, atque in hunc finem creauit.* Hac de causa Christus societatem duodecim Apostolorum instituit, per quam totum orbem ad se conuertit. Hebræis celebre est prouerbium: *O chebreta, o temutha,* id est, *aut societas, aut mors.* Id expertus S. August. ita amorem suum erga amicum ac dolorem ob eius mortem explicat lib. 4. Confess. cap. 6. *Mirabar,* inquit, *cæteros mortales viuere,*

Gnome.

quia

quia ille quem quasi non moriturum dilexeram, mortuus erat, & me magis, quia ille alter erat, viuere, ille mortuo mirabar. Bene quidam dixit de amico suo; dimidium animæ meæ: nã ego sensi animã meam, & animam illius vnam fuisse animam in duobus corporibus, & ideo mihi horrori erat vita, quia nolebam dimidius viuere, & ideo forte mori metuebam, ne totus ille moreretur, quem multum amaueram.

Idem à Salomone didicere & docuere Philosophi, vt Plato in libro de Repub. & Aristot. 1. Polit. c. 2. vbi ait: *Solitarius & nullius indigens aut Deus est, aut bestia*, hoc est, diuinis, aut bestialibus est moribus. Idem lib. 3. c. 7. *Singuli*, ait, *licèt minus boni sint, iidem tamen in vnum collecti meliores sunt, quàm singuli eorum optimi, vt sit in cœna, quæ ex symbolo multorum lautior est, quàm ab vno instructa.* Euripides in Heraclide: *Solitaria manus*, ait, *inualida pugna est.* Et: *Vnus vir nullus vir*, Plutar. asserit ea quæ dederis amico redire ad te cum fœnore. Socrat. apud Laertium ait, *Amicum esse lucro potiorem*, Crassus apud Maximum Serm. 6. *Agrum esse frugiferum.* Isocrates Admon. ad Nicoclem tria maximè requirit in amicitia: *Virtutem tanquam honestam, & familiaritatem vt iucundam, & vsum tanquam necessarium.* Et Lacon ille Antalcidas apud Plutar. in Lacon. requirit: *Vt amicus loquatur iucundissima, præstet autem vtilissima.*

Mysticè S. Ambros. de Instit. Virgin. c. 11. & in hunc locum Eccles. sub finem tom. 2. per duos, accipit Christum & Christianum, per vnum, qui est sine Christo: *Optimi*, inquit, *duo super vnum, quia est merces in labore ipsorum, vbi sunt duo optimi, super vnum: nisi vbi Christus est, & is quem Chr. istus tuetur? quoniam si ceciderit, qui cum Domino est Iesu, erigit eum Iesus.* Addit deinde Iesum non cadere, sed sese demittere ad mortem, vt se & nos resuscitet, commortuus est enim nobis, vt nos calefaceret igne charitatis, quem venit mittere in terram, & cœu Elisæus vitæ calorem daret.

Symbol. Olympiod. Melius est, ait, duos esse simul, hoc est corpus animæ consentire, illámque adiuuare in operibus virtutum, vt nec caro repugnet spiritui, nec spiritus de carnis mortificatione inani gloria efferatur & insolescat. Si enim corpus ab anima dissentiat, illud secum trahet in ruinam.

VERS. 10. *Si vnus ceciderit, ab altero fulcietur. Væ soli: quia cùm ceciderit non habet sublenantem se.* Hebr. *Si ceciderit, vnus socium suum stare faciet.* Pro *socium* Septuag. vertunt μέτοχον, id est participem. Aquila φίλον, id est amicum. Arabicus. *Quoniam si ceciderit vnus, eleuabit participem suum. Et væ vni animæ* D *eius cùm ceciderit, & non erit ei alter qui eriget eum.*

Si ceciderit, scilicet alteruter; tunc enim stans lapsum eriget, vel nutantem fulciet; vel vterque; tunc enim alter alterum, vel nutantem in casum sua ope, industria, & consilio fulciet, ne labatur & cadat; vel iam lapsum attollet. Hebr. enim יָקִים *iakim*, id est stare faciat duo significat; scilicet primò pronum in lapsum fulcire ne labatur, secundò iam prolapsum suscitare & erigere. Vtrumque amico præstat socius & amicus. Rursum τὸ *ceciderit*, vel actum perfectum, putà pronitatem, vel initium siue periculum lapsus significat, iuxta illud Dauidis Psal 117. 13. *Impulsus euersus sum vt caderem, & Dominus suscepit me*, ne caderem in profundum, quo impellebar ab æmulis & hostibus. Amicus ergo amicum labantem sistinebit, ne prolabatur, prolapsum eriget, erectum fulciet & roborabit, ne A iterum cadat. Hæc omnia significat Hebr. *iakim*.

Rursum *si ceciderit* subaudi in terram, fossam, aquam, ignem, vel in morbum, vt explicat Chald. vel in paupertatem, vt Ferus, vel in carcerem aut seruitutem, vt R. Moyses, vel in perplexitatem & inopiam consilij, vt Olympiod. vel in peccatum, vt Dionys. vel in quamlibet aliam aduersitatem & calamitatem, vt S. Hieron. Thaumat. Lyran. & alij. Verus enim amicus quodlibet amici infortunium sublenare satagit. Audi Thaumaturgum: *Namcum duo virtus idem negotium incumbant, accideritque aliquid aduersi vni, is non longè requiret auxilium. Habet enim ad manum qui iuuet. Contra homini infeliciter agenti, & refocillatione destituto, calamitas summa est, solitudo. Contubernales sanè & qui in eodem cœnaculo vitam agunt, si qua oriatur tempestas, fiat in eam sedant mutuis consolationibus, geminis mutuum* B *felicitate.* Ostendit Salomon particulatim emolumenta societatis, atque ex multis tria dumtaxat per modum exempli recenset. Primum est, quod *si vnus ceciderit, ab altero fulcietur.* Secundum, *si dormierint, duo fouebuntur mutuò.* Tertiò, *si quispiam præualuerit contra vnum, duo resistent ei.* Primum consistit in releuando, secundum in conseruando, tertium in defendendo, ait S. Bonau.

Væ soli, quia cum ceciderit non habet sublenantem se.) Hebr. *Væ illi qui vnus* (id est solus) *est quia cum ceciderit non habet secundum qui stare faciat eum.*

Chald. pro וְאִלּוֹ *lo*, id est, *væ illi*, legens aliis punctis וְאִלּוּ *illu*, id est *si* vertit: *Nam si ceciderint vnus ex eis super lectum & cubauerit ægrotans, alter* C *surgere faciet socium suum oratione sua. Et si vnus innocens solus fuerit in generatione sua, in tempore, quo decidet super lectum, & cubabit ægrotans, non erit illi in generatione sua socius secundus ad orandum super eum, sed in puritate sua surget ex ægritudine sua.*

Interiectio, *væ* in Script. nota est non tam minantis vel dolentis, quàm denuntiantis certam pœnam, vel cladem ineuitabilem. Rursum τὸ *cum ceciderit* significat infallibilem casum & lapsum, siuè is perfectus sit, siue inchoatus, vt dixi. In huius enim vitæ fragilitate, periculis, infortunijs, quæ cuilibet sæpe, imò quotidie occurrunt, impossibile est, quin quandoque quis in aliquam calamitatem, imo & culpam saltem venialem prolabatur. Porrò Thomas Cantiprat. magnæ doctrinæ & experientiæ vir, lib. 2. apum cap. 11. §. 1. Religiosos adhortans vt nunquam sint sine socio instar apum, quæ vnà viuunt, laborant, egrediuntur, subdit: *Quàm vera sit hæc sententia, væ soli, ego nôui, qui triginta annis vices Episcopi in diuersis diœcesibus habui: qui in hoc articulo, quo Religiosi vel soli vadunt in vijs, vel soli manent in curiis, horrenda mala, horrendaque scandala, horrendaque pericula frequenter audiui: quæ nunquam fuissent, si muniti fuissent adiuncto socio, vel se. ipsos.*

Non habet sublenantem se) imò multos habet impellentes in lapsum, ac de lapsu eius gaudentes, ridentes & subsannantes. Est mos is. Hæc enim est hominum conditio, vt si quem felicem viderint, & in altum attolli, illi applaudant; sin quem miserum ruere viderint, illum propellant, spernant, insultent, iuxta illud: *Felicitas multos habet amicos, felici multi sunt cognati. Viri infortunati procul amici, plures adorant solem orientem, pauci occidentem.*

Huius sententiæ veritatem cognouere Tyranni, qui vt Martyres superarent, eos à se inuicem separabant, & quemque solum minis, promissis, & tormentis vrgebant ad negandum Christum, vti separarunt Primum à fratre Feliciano, Rufinam à sorore Secunda, Cornelium Pontificem à Clero & populo Rom. sed frustra, totus enim populus cum suo Pontifice in vnam fidei confessionem conspirauit; quem proinde laudans S. Cyprian. Epist. 1. ad Cornelium: *Quantum*, ait, *terroris & formidinis attulit* (Decius Imper. & Persecutor) *tantum fortitudinis inuenit & roboris. Vnum* (Cornelium Pont.) *Primò aggressus, vt lupus ouem secernere à grege, vt accipiter columbam ab agmine volantium separare tentauerat: nam cui non est aduersus omnes satis virium, circumuenire quærit solitudinem singulorum: sed retusus aduersi exercitus fide pariter & vigore, &c.* & Mox: *Quale illud fuit sub oculis Dei spectaculum gloriosum, &c. ad pugnam quam tentauerat hostis inferre, non singulos milites, sed tota semel castra prodiisse?*

Ex hac Salomonis gnome: *Væ soli; quia cum ceciderit, non habet sublevantem se*, Concil. Toletanum vndecimum, & habetur 7. quæst. 1. can. 15. *illud diuinum*, sancit, vt sacerdoti celebranti semper alter assistat, vtque *sacrificans habeat post se vicinis solaminis adiutorem, vt si aliquo casu ille qui impleturus officia accedit, turbatus fuerit, vel ad terram elisus, à tergo semper habeat, qui vicem exequatur intrepidus.* Idem iam ante sanxerat Soter Pont. cap. *nullus Episcopus*. de Consecr. dist. 1. septima Synodus verò, vt habetur distinct. 81. can. 24. *In omnibus*, vetat ne clericus solus sine socio cum muliere colloquatur: *Certè solum*, inquit, *ad solam accedere nulla religionis ratio permittit. Melius enim est duos esse simul, quàm vnum, Simul enim & fideliùs & tutiùs res geritur. Væ enim vni, quia si ceciderit, non est qui erigat eum.* Hinc quoque Apostoli bini à Christo missi sunt ad euangelizandum. Lucæ 10. 1. Concil. Lateran. de statu Monach. c. Monachi. ex hac gnome decernit ne monachi soli in villis, oppidis, vel parrochiis habitent, sed in conuentu, vel cum fratribus, ne, inquit, inter sæculares homines spiritualium hostium conflictum experiantur. Vetus est vsus vt religiosi non soli, sed bini incedant, quod nuper edicto hac de re decreto iussit S. D. N. Vrbanus 8. Vnde S. Thomas Aquinas, religiosum solum & sine socio, vocabat dæmonem solitarium. Patet enim hominum & dæmonum insidiis, insultibus, calumniis, & sinistris suspicionibus. Exemplum clarū est in Loch, cū Abrahæ societatem deseruit. *Ecce enim*, inquit, S. Chrysost. hom. 35. in Genes. *vt diuisus est à iusto, & putabat se in maiori esse vbertate ac copia, ac potiora se assecutū & abundare, repente factus est seruus, carēs domo carēs & foco, vt discas quantū malū sit, diuisio, & quantum bonum, concordia, & quod conuenit non maiora temerè capessere, sed potius humilitas diligenda est.* Ita sanè accidit Loch, & ita omnibus illis eueniet, qui vt apud homines crescant & splendeant, alios fratres in opinione minuunt, & verbis tanquam nube quadam obnubilant. Quid miseri, vt se honore vestiant, honore fratres spoliant? quid insani, vt seipsos promoueant, aliorum bonam opinionem conuellunt? quid amentes, vt soli luceant, alios obscurant? soli lucere volunt, at non soli lucebunt, sed soli sine luce permanebunt. Væ autem soli, quia si ceciderit non habet sublevantem se. Seuerum est, sed iustum Domini decretum, cuius iudicia abyssus multa, vt qui se non habitatione, non veste, sed corde & amore à fratribus separant, tempore necessitatis soli relinquantur, & tentationibus absorbeantur: permittit enim Dominus, vt neque exemplis, neque consiliis, neque doctrina eorum proficiant, quos à se per odium & malam voluntatem abiecerant. Vide nostrum Aluarez de Paz plura incommoda vitæ solitariæ recensentem tract. de vita spirit. lib. 2. p. 4. c. 24. & Iulium Nigronium Comment. Ascetico in Regulas Communes Soc. Iesu, Regula 43. Hæc tropologica est solitudo, quam depingens S. Bernard. Serm. de fallacia præsentis vitæ: *Errauerunt*, ait Propheta Psal. 106. *in solitudine, in inaquoso, viam ciuitatis habitaculi non inuenerunt. Solitudo hæc superborum est, qui a solos sese reputant, solos appetunt reputari. Litteratus est, odit socium. Fortis est, aut formosus, dat ei parem, & contabescit. Solitarius est, sed erroneus; errat in solitudine sua; non enim solus habitare poterit super terram: Nec mirum quod solitudini huic inaquosum additur, vt dicatur, in solitudine, in inaquoso. Si enim in solitudinibus aquæ deesse solent, & loca deserta, sterilia quoque & arida esse consueuerunt, sic superbiam impœnitentia comitatur. Elatum enim cor, durum, & expers est pietatis, ignarum compunctionis, siccum ab omni rore gratiæ spiritualis; quia superbis Deus resistit; humilibus verò dat gratiam.*

Mysticè S. Gregor. lib. 4. in cap. 10. lib. 1. Reg. *Væ soli*, inquit, *quia si ceciderit, non est qui erigat eum. Solus namque est, qui à Deo relinquitur. Hunc cœlo decadentem nullus erigit, quia relictum à Deo sanctorum aliquis non assumit. Electus ergo quisque securus ascendit: quia solus non est. Qui enim per nos loquitur, nobiscum est. Nam & repromittens dicens; Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi. Solus quippe non erat, qui dicebat: Solus non sum, sed qui misit me mecum est. Solus item non erat, qui exquirebat dicens: An experimentum eius quæritis, qui in me loquitur Christus?* Matth 3. vlt Ioan 8. 2. Corint. 13.

Moraliter hinc rursum disce quanta sit vtilitas societatis & amicitiæ. Audi S. August (vel quisquis est Auctor: stylus enim humilior est, quàm vt deceat S. Augustinum) lib. de Amicitia c. 5. *Disce*, inquit, *quid vtilitatis habeat* (amicitia) *cùm in rebus humanis nihil sanctius appetatur, nihil difficilius inueniatur, nihil experiatur dulcius, nihil fructuosius teneatur. Habet enim fructum vitæ præsentis & futuræ: ipsa enim omnes virtutes sua ostendit suauitate, vitia sua virtute confodit; aduersa temperat, componit prospera, ita vt sine amico, inter mortales, nihil ferè possit esse iucundum; & homo bestiæ comparetur, non habens qui secum collætetur in rebus secundis, in tristibus contristetur: cui evaporet, si quid molestum mens conceperit; cui communicet, si quid præter solitum sublime vel luminosum accesserit:* Probat ex hac Salomonis gnome. *Væ soli, quia cum ceciderit, non habet sublevantem se. Solus omnino est, qui sine amico est. At quæ felicitas, quæ securitas, quæ iucunditas est habere, cum quo æquè audeas loqui, vt tibi; cui confiteri non timeas, si quid deliqueris: cui non erubescas reuelare in spiritualibus, si quid profeceris: cui cordis tui secreta committas, & commendes consilia? Quid igitur iucundius, quàm ita vnire animum alterius, & vnum efficere de duobus, vt nulla iactantia timeatur, nulla formidetur suspicio; nec correptus al-*

ter ab altero doleat; ne laudantem alter alterum adulationis notet vel arguat? Speciatim verò commoda A vitæ socialis & cœnobiticæ recenset Thomas à Kempis theodidactos 1. par. serm. 2. *Qui*, inquit, *bonæ voluntatis est, & Deum quærit, inter Deum quærentes amplius proficiet, & firmius stabit. Ibi homo magis in virtute probatur & exercetur. Ibi frequenter de negligentia arguitur. Ibi ad perfectiora verbo & exemplo trahitur. Ibi suam imperfectionem considerare & lugere compellitur. Ibi alterius feruore excitatur, alterius humilitate docetur, istius obedientia, illius patientia monetur. Ibi confunditur inuenitis tardior. Ibi inuenit quos timet. Ibi habet quos diligit, & sic ex omnibus proficit. Ibi alterius correptio, ipsius fit admonitio. Ibi alienum periculum, proprium efficitur speculum. Ibi vnus, alterius est custodia. Ibi homo portat & portatur. Ibi multa audit & videt, vnde doceatur.* Prosequitur deinde idipsum luculentius, dū B subdit: *Ibi boni commendantur, vt meliores fiant. Ibi negligentes arguuntur, vt referueant. Ibi homo non permittitur torpescere, nec secundum suum libitum agere. Ibi diuersa sunt officia, & multa exhibentur caritatis obsequia. Ibi omnia tempus habent, & ad opus suum quisque ex obedientia vadit. Ibi infirmus à fortiori sublevatur. Ibi sanus infirmum visitans Christo semper lætatur. Ibi vno deficiente, alius locum eius supplet. Ibi sana membra pro debilibus sollicitantur. Ibi actiuus pro vacante laborat, vacans pro laborante exorat. Ibi homo habet multos pro se orantes, & in extremis se contra diabolum protegentes. Ibi tot auxiliarios inuenit, quot socios habet.*

VERS. II. *Et si dormierint duo, fouebuntur mutuo: vnus quomodo calefiet?* Heb. & Septuag. *Si cubent duo calor erit eis, vnus quomodo calefiet? Et si requieuerint duo, calefient.* Arabicus: *Et si dormierint duo, erit eis calor & æstus; & vnus quomodo calefiet?* Campensis. *Si duo simul dormierint, alter alterum calefaciet.* Hoc significat nostrum. *Fouebuntur mutuò*: qui enim alium fouet calore suo, eodem fouetur & ipse: incalescit enim illo ipso calore, quem in altero conseruat, vel auget; quare non tantùm suum conseruat cum coniungens cum alieno, sed tam suum, quàm alienum adauget: sicut duo ligna ardentia ignem fouent, & in se mutuo adaugent, qui in vno langueret & extingueretur. Vnde igitur vertit: *Si duo simul cubent plus caloris erit eis.* Alter enim alteri vicissim addit suum calorem, itaque eum conseruat, roborat, & quasi conduplicat.

Ad literam ergo & physicè, gnome hæc clara est, intelligiturque, vt sonat. In somno enim consistit magna pars sanitatis, & roboris animalis. Vnde vulgò dicitur: *Somnus nutrit æquè ac cibus*, idque patet in D gliribus, qui dormiendo pinguescunt: item in vrsis, qui magnam hyemis partem dormiendo trāsigunt, tumque non alio cibo, quàm somno aluntur, teste Plinio & Arist. in Histor. animal.

Somnum dat calor, frigus vigiliam.

Somnum autem conciliat calor: quare frigidi, vt senes, ægroti, nudi, parū dormiunt. Notus est Aphorismus Hippocratis lib. 1. n. 14. & 15. *Euulsi inter vigilās, calidior est externus, internus autem frigidior: dormiēs è contrario.* Id in me experior quotidie: noctu enim multas horas peruigilo, eo quod stomach⁹ per senium, & studium calore destituatur: qui verò stomachum habent calidum, vt iuuenes, totas noctes altùm dormiunt. Rursum idem: *ventres*, inquit, *hyeme & vere calidissimi sunt natura* (per antiperistasin enim externi aëris frigidi circunstantis, internus stomachi calor se intendit, & roboret, vt externo frigori resistat) ideóque *somni longissimi.* Vide Galenum lib. 6. de morbis vulg. com. 4. & 5.

A Sensus ergo est q. d. si duo simul cubent, magis calefacient se mutuò, ideóque diutius dormient: solus verò si frigeat, ægrè calescet, ideóque parum dormiet.

Chald. hæc refert ad coniuges, quasi Salomon hic Iudæos animales hortetur ad coniugium, vt melius dormiant: *Si vir & vxor*, inquit, *cubitum discesserint, mutuam sibi hyeme calorem præstant: vnus autem qui tandem incalescet?*

Alij vt Arias hanc gnomen referunt ad debiles & ægros, qui si foueantur calore secundi, melius dormiunt. Sicut Dauid in senio cùm non posset calescere, nec dormire, per societatē Abisag Sunamitidis & calorem & somnum sibi conciliauit.

Verùm generatim hæc parœmia grammaticè, siue in cortice literæ loquitur de duobus quomodòlibet simul cubantibus, in eodem, siue lecto, B siue stragulo, siue tentorio, siue cubiculo, vti cubant milites, & Hungari etiam nobiles, qui vt expediti & fortes sint ad crebra cum Turcis bella, scamno vel pauimento pro lecto vtuntur: duo enim vel plures in eodem cubiculo cubantes, non solum se mutuò, sed & totum cubiculum suo calore & halitu calefaciunt. Honesti enim & casti ex honestate & pudicitia nolunt in lecto admittere socium nisi sint coniuges.

Symbolicè verò & parabolicè, hæc duorum simul cubantium parœmia, notat fomentum & auxilium quod amicus amico præstat, præsertim debili & afflicto: afflictionis enim & aduersitatis, ac consequenter timoris & mœstitiæ symbolá, & causæ sunt, nox, tenebræ, frigus & vigilia: sicut ex aduerso fortitudinis, animositatis & lætitiæ sym- C bola & causa sunt, dies, & lux, item calor & somnus. Id patet in senibus & iuuenibus. Senes enim ob frigus debiles sunt, meticulosi & melancholici; iuuenes verò ob calorem sunt robusti, audaces & hilares, quare expedit iuuenes iungi senibus, vt illi horum mœstitiam sua hilaritate discutiant, illi horum audaciam suo timore & prudentia temperent. Hoc voluit Thaumat. dum vertit: *Nam & per diem dicendi libertate fessi, & per noctem honesta gratia refulgent.* Dies enim felicitatis, nox aduersitatis est symbolum.

Rursum hæc parœmia notat mutuam confidentiā, qua amicus curis & sollicitudinibus æstuans, eas in sinum amici deponit, in eóque quasi placidè indormit & conquiescit. Ita S. Hieron. & Lyran.

Tertiò hæc parœmia notat feruorem, quo amicus torpidior amici exemplo & cohortatione ad D charitatis & virtutum opera inardescit, iuxta illud: *Frigidiores feruentiorum exemplo in virtute incalescunt.* Ita Olympiod. Idem significat similis parœmia Salomonis Prouer. 12. 17. *Ferrum ferro exacuitur, & homo exacuit faciem amici sui.* Vide ibi dicta.

Denique, amicitiæ typus est ignis & calor: quod enim hic præstat mundo, hoc amicus amico. Vnde Plutar. lib. de Adul. & Amic. *sicut*, inquit, *optimum conditorum est ignis, sic Deus amicitiam vitæ admiscens, omnia læta dulcia ac grata vt essent amico præsente, vnáque fruente, fecit.* Et Cicero de Amicitia: *Amicitia, ait, hoc est vitæ humanæ, quod sol est mundo.* Eccles. 4. v. 9. & 10. væ soli.

Ignis symbolū amicitiæ.

Hanc gnomen eleganti apis & passeris Apologo oculis subijcit Cyrillus lib. 2. Apolog. mor. c. 7. cui titulus: *Contra appetitum singularitatis. Apis,*

Apologus societatis.

inquit, *inueniens passerem solitarium, præmissa salutatione dixit ei: Vt quid mi frater amaram diligis solitudinem, cùm amicorum societas sit tam dulcis? At ille respondit; nimirum minimè placet multitudinis fluctuare procella, vel vnus esse de turba. Nonne inter sydera sol est vnus, & super omnia vnus est Deus? quo audito, cùm subtiliter procedens illa singularitatis eius superbiam notasset; In hac causa taliter arguendo processit argumentosis: Quanquam vnus*, inquit, *essentialiter sit, comparis tamen trinitatis hypostasin, indiuisibili societate gaudet. Sol autem Lunam stellarum infimam, ne sit solus, dono lucis efficere sibi sociam splendoris ingranditate conatur. Sic & primum mobile cùm sit vnum, lationis primariæ communicata virtute, secum cæteros orbes rapit, ne sit in officio suo singulare; quin & vniuersitas mundi cunctarum suarum partium tractu vnitatis connectitur, vt nulla earum disiunctionis solitudinem vllatenus patiatur. Nonne anima naturaliter societatis amatrix, mox dolet, si vel in puncto suum corpus deseruerit. Cum à principio Deus hominem creasset vnum, mox statim dixisse fertur* (Genes. 2. 18.) *Non est bonum hominem esse solum, faciamus ei adiutorium simile.* Deinde idipsum exemplo oculorum, alarum, manuum, pedum demonstrat. *Propter hoc etiam duo creati sunt oculi, alæ duæ, manus totidem, ac pedes dualitate consimiles, vt pluralitate munerum & varietate formarum, membris omnibus ex simili adiutorio sit prouisum. Ad quid nimirum constructæ sunt vrbes, collecta ciuitates, legisque fœdere adunatæ sunt politiæ, nisi vt communi obsequioso consortio, non solùm sint sufficientes, sed etiam tranquilla res humanæ? Væ ergo soli, quia cùm instabili pede superbiæ ventilatus ceciderit, societate priuatus, sublenans adiutorium non habebit. Quin & animalia domestica turmatim viuunt: cætera quoque quantum possunt, naturæ politiam colunt: is qui fugit consortium, aut rabiosus est, aut ferus. Eremita verò, socius est Deorum. Quibus dictis, tristem reliquit solitudinis amatorem.*

Exempla.

Mysticè S. Hieron. per socium, accipit Christum, qui instar Helisæi nos peccato mortuos viuificat: *Nisi*, inquit, *nobiscum Christus dormierit, & in morte quieuerit, calorem æternæ vitæ accipere non valemus.* Rursum noster Aluarez de Paz lib. 3. de natura perfect. p. 3. c. 32. *simul dormiunt*, ait Religiosi, qui in lecto religionis decumbentes, & charitate cooperti, simul orationi & sanctis occupationibus instant: isti enim mutuis desideriis & actionibus incalescunt: solus autem dormit, qui animo ab aliis segregatus orat aut occupatur; non enim habet penes se aliquem amore coniunctum, à quo caleiat.

Et si quispiam præualuerit contra vnum (Symmach. *tumuluerit super vnum*) *duo resistunt ei.* Heb. *Duo stabunt coram eo*, id est contra eum, vt se ei opponant bello, non solum defensiuo, sed & offensiuo. Est miosis: per *resistunt*, enim, intelligitur *oppugnabunt & expugnabunt eum.* Nam sicut vnus fortior præualet vni minus forti: sic duo minus fortes præualent vni fortiori alterutro: quia *ne Hercules quidem contra duos*, & vt aiunt Arabes. *Duo infirmi fortiores saxo.* Vnde Syrus & Arabicus vertunt: *Et si corroboretur vnus, ipsi duo insurgunt aduersus eum.* Septuag. Complut. clarè: *Et si victus fuerit vnus, duo stabunt contra eum.* S. Hieron. *Si robustior inimicus quis contra vnum surrexerit, imbecillitas alterius amici solatio sustentabitur.* Thaumat. *Temerè ac periculosè sibi cōsulit, qui multos homines mutuo præsidio* A *circumseptos adortus fuerit.* Huc facit Prouer. Heb. in Reschelec in sanhedrin: *Duo arida ligna, vnum viride exurunt*, id est, *Duo inualidi, facilè superant vnum valentem, si solus sit*, quia, *Ne Hector quidem duobus par est.*

Chald. hanc gnomen accipit de iustis, qui iram Dei concitatam ab impio auertunt: *Quod erumpat*, inquit, *vir flagitiosus & potens, cuius reproba opera propensitate quadam feruntur in occasionem euehendæ in orbem vindictæ, prodibunt duo iusti ex aduerso, qui meritis suis imminentem hanc vindictam auertunt.*

Verùm hic agitur de eo qui resistit iræ non Dei, sed hostis inuadentis amicum, vt patet ex verbis. Significat ergo tertium emolumentorum societatis & amicitiæ, quod est, amicum præstare munimen amico, dum eum contra inuasorem tuetur & propu- B gnat, etiam cum vitæ periculo, iuxtà illud Prouer. 18. 20. *Frater qui adiuuatur à fratre, quasi ciuitas firma.* Vide ibi dicta. Vnde S. Leo serm. 4. de ieiun. 7. mensis; *Ecclesiasticus miles*, ait, *etiamsi specialibus præliis possit fortiter facere, tutius tamen & felicius dimicabit, si contra hostem palam in acie steterit, vbi non suis tantùm viribus certamen inibit, sed subministris regis imperio, fraternis confortatus agminibus, bellum vniuersale conficiat. Minore enim discrimine multi confligunt cum hoste, quàm singuli; nec facile patet vulneri locus, quem opposito scuto fides, non sua tantùm, sed etiam aliorum fortitudo defendit; vt vbi vna est omnium causa, sit vna victoria.*

Hinc Ioab ait Abisai fratri suo: *Si præualuerint aduersum me Syri, eris mihi in adiutorium; si autem filij Ammon præualuerint aduersum te, auxiliabor tibi.* 2. Reg. 10. 11. Quin & Seneca lib. 4. de Benef. C c. 18. *Nam quo alio*, inquit, *tuti sumus, quàm quòd mutuis iuuamur officiis? hoc vno instructior vita, contráque incursiones subitas munitior est beneficiorum commercio. Fac nos singulos, quid sumus? Præda animalium & victima, ac bellissimus & facillimus sanguis. Quoniam cæteris animalibus in tutelam sui, satis virium est: quæcumque vaga nascuntur, & actura vitam segregem, armata sunt. Hominem imbecillitas cingit; non vnguium vis, non dentium, terribilem cæteris fecit. Nudum & infirmum societas munit. Duas res dedit, quæ illum obnoxium cæteris, validissimum facerent.* Vnde concludit, plerumque dominium cuincit. *Itaque qui par esse nulli posset si seduceretur, rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit. Societas terris genitum, in alienum naturæ transmisit imperium, & dominari etiam in mari iussit.* D *Hæc morborum impetus arcuit, senectuti adminicula prospexit, solatia contra dolores dedit. Hæc fortes nos facit, quod licet contra fortunam aduocare. Hanc societatem tolle, & vnitatem generis humani, qua vita sustinetur scindes.*

Hinc patet charitatem & amicitiam, licèt non obliget, vt quis vitam pro vita amici prodigat, vel periculo exponat, tamen idipsum permittere, imò suadere: quare generosæ & perfectæ charitatis & amicitiæ, æquè ac fortitudinis & magnanimitatis actus erit, si quis id faciat: quia tunc non tam vitam pro vita amici, quàm pro generosis tot virtutibus discrimini obiicit. Maius enim est bonum harum virtutum, quàm sit vitæ. Ita D. Thom. 2. 2. q. 26. art. 4. ibique passim Theologi, ac Noster Suarez pluribus rationibus confirmat. Quin & Philosophi, qui virtutes Christianas & supernaturales non agnouere, sed tantùm naturales, qualis est ci-

Heroicus actus mori pro amico.

nilis amicitia, idem docuere, vt Arist. 9. Ethic. c. 8. Cicero de Amicitia, Seneca Epist. 9. *In quid*, ait, *animum paro? vt habeam pro quo mori possim, vt habeam quem in exilium sequar, cuius me morti opponam & impendam.* Tales amici inter Gentiles fuere, Pylades & Orestes, Nisus & Euryalus, Theseus & Pirithous, Damon & Pythias, Eucritus & Euphemus, Seruius Terentius & D. Brutus, quos recenset Valer. Max. lib. 4. c. 7. quorum vnus, pro altero, vltro se neci obtulit, quot ne tantùm philosophi, sed & patres ac Theologi dilaudant, vt S. August. 4. Confess. c. 61. S. Ambros. lib. 3. Offic. c. 12. S. Hieron. in c. 7. Michææ: sed audi Aristot. lib. 9. Ethic. c. 8. *Verum est quod de probo viro dicitur, eum amicorum causa & patriæ, multa agere, etiamsi mors sit oppetenda.* Et inferius: *Qui pro alijs mortem obire consueuerunt, eligunt magnum quoddam honestum sibi ipsis.*

Exempla.

Funiculus triplex (Hebr. משלש *mesullas*, id est triplicatus. Est enim Paul Piel, id est participiū passiuū à שלש *Scilles*, id est triplicauit) *difficile rumpitur.* Quasi dicat funiculus simplex, facile rumpitur; duplex, difficulter; triplex, difficilius: sic & homo si solus sit, facilius ab hoste vincitur; si cum socio, difficulter; si cum duobus, difficilius. Syrus: *filum trinum non citò disrumpitur.* Arabicus: *filum triplicatum non laceratur subitò.* Hebr. est: *filum triplicatum non rumpetur in festinantia*, vel *in celeritate.* Chald. *Quàm pulchri sunt tres iusti in generatione, inter quos est pax, sicut funiculus fimbriæ ex tribus chordis, qui non citò rumpitur.* Vel vt vertit Costus: *Similes sanè sunt propugnaculis triplici ordine, quæ nisi ægrè expugnari nequeunt.* Vel vt alij: *Sicut catena quæ contorta est ternis funibus, quæ non festinanter conuelletur.* S. Ambros. Epist. 17. *Spartum triplex non citò rumpitur.*

Funiculus triplex quis?

Triplex, id est multiplex: difficilius enim rumpetur si sit quadruplex, quintuplex, sextuplex, &c. Vnde Symmach. vertit: *Funiculus triplex, aut quadruplex, non citò rumpitur.* Dicit tamen *triplex*, tum quia funiculus solet triplicari, id est tribus filis vel liciis implecti, ad elegantiam & firmitatem; tum vt notet paucorum societatem, quales sunt duo, vel tres, esse robustam; tum vt symbola ternarij indicet, de quibus mox; tum quia triplex sæpe est tripliciter triplex. Solent enim restiarij primo funiculum ex tribus filis intorquere, deinde funiculum hūc triplicare, ac ex triplici vnum cōtorquere, deinde triplicatum iam rursum triplicare; quin & crassos rudentes, quibus machinæ & moles sustinentur, ex funibus paruis sæpius triplicatis, contorquent. Sensus ergo est quasi dicat: sicut funis ex pluribus filis implexus & intortus, rumpi nequit adeóque est validus, vt trabes, saxa & moles ingentes in altum attollat & sustineat, cùm singula fila stupea tenuia sint, ilicóque rumpantur: sic pariter vis duorum vel trium vnita, fit bina, vel trina, adeóque valida, vt expugnari frangique nequeat. Rursum sicut funiculi, quo magis intorquentur, sæpiúsque triplicantur, fiunt densiores & validiores, vt rumpi nequeant; sic quo arctior trium vel plurium est societas, quoque pluribus & maioribus amoris beneuolentiæque officiis nectitur & stringitur, eo robustior est, & inexpugnabilior, vt patet in acie castrensi ritè associata & densata.

Addit S. Bonauent. τὸ *triplex*, respicere & notare triplex emolumentum societatis iam recensitum.

Exemplum appositum est in Sciluro Schyta, qui moriturus conuocans filios 80. cum ipsi fasciculum iaculorum ab eo iussi frangere, non possent, sed sigillatim vnumquodque facile rumperent: *Pari modo*, inquit, *si concordes fueritis, validi inuictique manebitis; si dissidijs dissociemini, imbecilles eritis, & expugnatu faciles.* Ita Plutar. Apohth.

Moral.

Moraliter, funiculus triplex significat perfectam amicitiam inter paucos, putà inter duos vel tres consistere: hi enim imitantur S. Trinitatem, in qua trium personarum summa est vnio & concordia, quæ inter plures solet languescere vel euanescere. Ita auctor lib. de Amicitia tomo 4. S. August. c. 5. Hinc Christus Matth. 20. *Vbi*, ait, *fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, ibi ego sum in medio eorum*, vti tribus pueris in fornace Babylonia, in Dei fide & laude cōsentientibus & cōstantibus accessit, *quartus similis filio Dei*, Daniel 3. 92. Ad hoc significandū, vt rectè notat Pineda, à Poëtis finguntur Gratiæ tres, quòd tribus maximè videatur coalescere, & conseruari amicitia: nam & tertius amicus interueniens solet tollere omnem quotidiani conuictus, cum vno & eodem, satietatem. Tum etiam exorientes sæpicule expostulationes, & suspiciones inter amicos duos; facilè sedantur & componuntur tertij interuentus hortatu & iudicio.

Tres Gratiæ cur?

Symbol. 1

Symbolicè, primò funiculus triplex est S. Trinitas, ait S. Paulinus Epist. 4. ad Seuerum, quæ est fons omnis societatis, amicitiæ & concordiæ, adeóque prima insolubilis & increata societas, & charitas, ideóque inuictissima, quæ omnia domat & subigit. Ita S. Ambros. Epist. 17. *Spartum triplex*, inquit, *non citò rumpitur. Tria enim quæ non sunt composita, non rumpuntur. Trinitas incomposita naturæ rumpi non potest, quia Deus vnum est & simplex, & incompositum est, quicquid est.* Addit Hugo Card. potentiam patris, sapientiam filij, bonitatem Spiritus sancti, quo triplici funiculo diabolus ligatus est, vt non possit nocere nolentibus. Accedit S. Basil. qui libr. 5. contra Eunomium volentem discindere S. Trinitatem, & Patrem à Filio, ac Spiritu sancto: *Trinitas*, inquit, *non dirumpitur, & est colenda in vna & æterna gloria, eadem vnam & solam deitatem vbique circumferens irrupta, inscissa, indiuisibilis, adimplens omnia, omnia continens, in omnibus existens, creans, gubernans, sanctificans, viuificans. Hic diuinus & maximè admirandus nexus, non dirumpitur, vt scriptum est: funiculus triplex non disrumpetur.* Porrò R. Iohanam apud Galatin. lib. 6. c. 10. Funiculus triplex, inquit, hoc est mysterium Dei vnius & trini non citò rumpitur, hoc est non facile discutitur & enucleatur.

Brachmanes, siue Gymnosophistæ apud Indos, gestant funiculum ex tribus alijs contortum, quorum singuli rursum tribus linis constant, ad tres personas in S. Trinitate significandas, vt vnam esse naturam Deitatemque indicent, extrema funiculi inter se vno nodo constringunt, vti referunt Maphæus, Osorius & alij de rebus Indicis scribentes, ac Perpin. orat. 8. de Deo trino & vno. Porrò mysteria ternarij plura recensui Amos 1. v. 3.

Secundò, S. Hieron. per funiculum triplicem, accipit S. Trinitatem, quatenus nos munit & roborat; item Christum, cuius sodalitas nos omnibus hostibus superiores efficit: *Melius est*, inquit, *in se habere Christum* (ceu socium) *quàm solum pa-* 2

tere diabolo: quod si & Pater & Filius & Spiritus sanctus aduenerint, non cito rumpetur ista sodalitas. Sic & Salonius.

3 Tertiò, alij accipiunt incarnationē, in qua arctissimo nexu coniūcta sunt tria, puta anima, caro, & Verbum; ac licèt in morte Christi duo priora soluta sint, non tamen ab ijs tertium, putà Verbum, separatum est: & post resurrectionem redditus est funiculus triplex indissolubilis.

Tropol.

1 Tropol. primò, S. Gregor. 33. Moral. c. 9. vel iuxta aliam editionem 12. per funiculum triplicem accipit fidem S. Trinitatis: *Quia fides*, inquit, *quæ de cognitione Trinitatis ab ore prædicantium texitur, fortis in electis permanens, in solo reproborum corde dissipatur.* Et S. Isidor. in Exod. c. 46. *Funis triplex non rumpetur,* inquit, *quæ est S. Trinitatis fides, ex qua dependet, & per quam sustinetur omnis Ecclesia.*

2 Secundò, S. Bernard. serm. 16. in Cant. per funiculum triplicem accipit tria præcipua hominis membra, putà cor, os & manus, quæ inspirata à Spiritu sancto conspirant in bonum. *Hoc semel*, inquit, *contulit vniuersitati, hoc quotidie singulis in nobis actitari sentimus, & cordi scilicet tribuens intelligentiæ lumen, & oris ædificationis verbum, & manibus opus iustitiæ. Dat sentire fideliter, dat proferre vtiliter, dat efficaciter adimplere. Et est funiculus triplex qui difficile rumpitur, ad extrahendas animas de carcere diaboli, & trahendas post se ad regna cælestia: si rectè sentias, si dignè proloquaris, si viuendo confirmes.*

Rursum Olympiod. accipit animam, corpus & spiritum, quæ tria oportet connectere, & innectere Dei cultui & obsequio, vt docet Apost. 1. Thes. 5. 23.

3 Tertiò, S. Hieron. accipit fidem, spem & charitatem, in quibus consistit vera Dei religio. Sic & S. Paulin. Epist. 4. ad Sulpiciū, vbi monet, vt hoc triplici sparto texamus opera nostra. Alij ex aduerso referunt ad triplicem concupiscentiam, scilicet carnis, oculorum & superbiæ, quæ cum nectuntur, difficilè rumpuntur, quibus irretita fuit Eua. Ita S. Bernard. Serm. de Annuntiat.

4 Quartò, Hebræi carnales apud Galatin lib. 2. c. 4. funiculus triplex, inquiunt, est amor firmissimus inter maritum, vxorem, & prolem.

5 Quintò, alij accipiunt tres partes pœnitentiæ, contritionem, confessionem satisfactionem, ex quibus funis gratiæ & charitatis conflatur. Rursum Hugo Card. funiculus triplex, inquit, est charitas quæ tribus quasi partibus implectitur, quæ sunt, rectitudo, amplitudo & fortitudo dilectionis. Amplitudo, vt omnes, etiam inimicos sinu charitatis amplectatur, iuxta illud Christi: *Diligite inimicos vestros.* Mat. 5. fortitudo vt pro Deo suo omnia pati & mori non dubitet, iuxta illud *fortis est vt mors dilectio.* Cant. 8. Rursum funiculus triplex, est charitas ex triplici quasi fune composita, qua scilicet Deum propter seipsum amamus, & proximos propter Deum diligimus, & nostram salutem propter ipsum Deum amore complectimur: quæ proinde non facile tentatione vlla superatur, ac proinde par est vt proximis mutuo amoris nexu iungamur, quorum viribus fulti aduersarios quosvis vincamus.

Vers. 16. *Melior est puer pauper & sapiens, rege sene & stulto, qui nescit prævidere in posterum.*

Thalmudici in Midras, censent hic opponi genios, siue spiritus & angelos & angelos homini à Deo assignatos, vnum bonum, qui notatur hic per puerum pauperem & sapientem: vocatur puer, A eo quòd post 14. ætatis annum homini se insinuet: alterum malum, qui notatur hic per regem senem, & stultum, eo quòd antiquior sit, & à natiuitate homini adsit, in eóque regnet. Vocatur stultus, quia rationi & sapientiæ aduersatur: facit enim, vt infans, non nisi escam, & sensilia bona cogitet & appetat. Verùm hæ sunt Thalmudicorum næniæ: fuit tamen multorum Hebræorum, Græcorum, & Latinorum olim opinio, homini ab origine dari duos angelos, bonum & malum, vti alibi dixi, eandemque ex R. Barachia tradit hic S. Hieron. Idem S. Hieron. addit tres alias expositiones: Primam, Thaumaturgi, q. d. Præstat sapiens, licèt puer & pauper, stulto, licet is rex sit & senex, quòd hic sæpe regno excidat, ille ad regnum extollatur: Secundam, Laodiceni, q. d. Præstat puer sapiens, futuræ vitæ bona & mala præui- B dens, quàm rex stultus qui futura non cogitans, præsentibus & caducis, quasi magnis & perpetuis, delectatur: Tertiam, Origenis & Victorini, q. d. Puer pauper & sapiens est Christus, de quo Isaias c. 9. *Paruulus natus est nobis, & filius datus est nobis,* rex senex & stultus, est diabolus, qui in hoc mundo ab eius origine mundanis quasi rex imperat. Verùm hoc tertium mysticum est, secundum verò tropologicum, primum literale, & genuinum.

Caietanus more suo acutè hæc refert ad funiculum triplicem, quem, inquit, si implectas ex pueritia, paupertate, & sapientia, robustior erit, quàm si alium triplices ex regno, senio, & stultitia. Verùm hæc subtilior, quàm solidior est expositio.

Rex pauper & puer sed sapiens præstat diuite sene & stulto.

Dico ergo planè & genuine, per Antithesin C conferri & præferri hîc sapientiam stultitiæ, etiāsi principatu & senio ornatæ, quibus ille caret. Sēsus igitur est q. d. Tanti est sapientia, & sapiens, etiamsi pauper & puer, vt præstet stultitia & stulto, etiamsi is rex sit & senex: Sapientia enim tam excellens est, vt pueritiam & paupertatem, quæ videntur aspernabiles, faciat commendabiles; insipientia verò etiam regiam & senilem dignitatem, quæ per se laudabiles sunt, faciat vituperabiles: quare sæpe fit, vt iuuenis pauper ob prudentiam euehatur ad regnum, rex verò senex & stultus ob imprudentiam eo deijciatur, vti explicat v. sequenti: eo enim pertinent hic versus, & duo sequentes. Sapientia ergo est velut aurum, quod æs, stannum cæteráque metalla inaurat, facitque aurata, & quasi aurea; imò ipsa est instar lapidis phi- D losophici. quo Alchimistæ perhibent, se æs aliáque metalla conuertere in aurum: simili enim modo sapiētia paupertatem & iuuentutem, quæ in se viles & insipientes sunt, decorat, & quasi inaurat, imò in se suamque dignitatem transmutat, dum ea velut informat & animat, vt videātur sapere, esséque sapientia. Vnde ipsa *linguas infantium facit disertas* Sapien. 10. 21. pauperes verò per Dei timorem & amorem (hic enim est practica veráque sapientia) facit similes regibus, imò Verbo Deique filio, ideóque hæredes gloriæ & regni sempiterni. Vice versa, stultitia regiam & senilem dignitatem, quæ instar auri refulget, dedecorat, ac in se velut in vile æs, aut plumbum commutat, dum per superbiam, auaritiam, similemue impietatem, reges stultos & impios deijcit in terram, ac deinde in tartara, eosque facit folles & fomenta gehennæ.

Sapientia est lapis philosophi: mutans æs in aurum.

Transit à vanitate solitudinis & solitarij, per Antithesin, ad vanitatem regni & regum, hi enim minimè sunt soli, quia abundant famulis, militibus & sequacibus.

Alludit Salomon ad se, seipsumque hic tacitè pingit; ipse enim puer creatus est rex, scilicet anno 12. ætatis, vt vult S. Ignatius Epist. 6. ad Magnesianos, vel potius vt Pineda & alij anno 18. tumque opibus fuit exiguis, & quasi pauper præ opibus quas senex habuit, sed tamen ob sapientiam illi inditam præstantior fuit Saule, Rege sene & stulto. Imò Salomon puer sapiens præstantior fuit seipso iam sene & stulto: tunc enim per luxuriam & idololatriam desipuit, seséque & regnum perdidit, tumque Deus ad regnum decem tribuum euexit Ieroboam iuuenem tenuis fortunæ, sed sapientem, id est strenuum & industrium. 3. Reg. 11. 27.

Significat ergo hæc gnome primò, sapientiam iuuenum & pauperum præstare regno senum insipientium. Secundò, sapientiam acui tum iuuentute, tum paupertate iuuentus enim acri est ingenio, animóque viuido & generoso, ideóque magna meditatur & sperat, magnáque molitur, vt sese promoueat & euehat. Talis fuit Hermogenes qui anno 15. ætatis tantæ fuit sapientiæ & eloquentiæ, vt ad eum audiendum Antoninus Imperator ventitaret: vnde illud: *Hermogenes inter pueros senex*. Rursum iuuẽtus est simplex, & candida, ac modesta & humilis, præsertim si sit tenuis fortunæ & pauper, ideóque capacior sapientiæ. Vnde Philosophus: *Paupertas*, ait, *est reparatrix sapientiæ*. Hinc Socrates, Diogenes, Crates pluresque alij contempserunt diuitias, vt philosopharentur, & expeditius liberiusque vacarent sapientiæ. Paupertas ergo & iuuentus acuunt sapientiam. Ex aduerso ætas & opes, præsertim in regibus & Principibus, obtundunt sapientiam: sunt enim occasio gulæ, luxuriæ, superbiæ, quæ hominem infatuant. Hinc tertiò significat reges sæpè in senio infatuari, partim quia per opes delitijs, ventri & veneri, per omnem fere vitam vacarunt; partim quia ex diuturnitate regnandi, fiunt nimis securi, superbi & tyranni, ideóque populo exosi, qui proinde non rarò eos throno deponit, & alios sibi principes creat. Vnde pro *stulto* Hebr. est כסיל *kesil*, id est vanus & inconstans, qui mutatur vt luna: sic enim rex insipiens mutatur, tum per varias cogitationes & desideria, quibus instar Euripi æstuat, tum per varias fortunæ vices, quas vitæ huius mutabilitas parit, quales sunt populi murmura, seditiones, tumultus, quos cùm prouidere nesciat, vel negligat, sed securè & oscitanter regno tot annis possesso indormiat, illo subinde spoliatur.

Exempla. Exempla sunt, Primò in Saule, qui iuuenis & pauper sapuit, ideoque euectus est ad regnum; sed senescens, per præsumptionem, arrogans sibi ius sacrificandi, desipuit, ideoque regno deiectus est. Vnde audiuit à Deo: *Nonne cum paruulus esses in oculis tuis, caput in tribubus Israelis factus es?* 1. Reg. 15. 17.

Secundò in Dauide, qui iuuenis & pauper, putà pastor ouium, sed sapiens, innocens & sanctus, Sauli seni, superbo & stulto in regno surrogatus est. Idem tamen senescens factus insolens, adulterium & homicidium commisit, ac regno penè per Absalonem filium deiectus

A est. Sic & Cyrus inter Pastores enutritus, sua iuuenili solertia & fortitudine parauit sibi regnum Persarum.

Tertiò in Salomone, qui Dauidi seni iuuenis successit, floruitque sapientia & sanctitate; sed senior factus super omnes desipuit per luxuriam & idololatriam.

Quartò in Ieroboã, qui iuuenis pauper profugus & exul, sed prudens & sagax, creatus est rex Israëlis. Verùm senescens vitulos aureos erexit, & idololatriam in Israelem inuexit, ideóque regno, vita & stirpe priuatus est.

Quintò in Ioseph, qui iuuenis sapiens inclusus carceri futuram famem præuidit, & Pharaoni ignoranti prædixit, ideoque Princeps Ægypti creatus toti Ægypto, mox orbi in fame de alimentis prospexit: ad Ioseph enim hic alludi patet ex v. seq.

B Sextò Chald. exemplum statuit in Abraham & Nemrod: sic enim vertit: *Abraham qui fuit pauper, & erat in eo spiritus sapientiæ à facie Domini, & cognouit Creatorem suum cum esset ætatis trium annorum, & noluit seruire idolis, melior fuit Nemrod impio, qui fuit rex senex & stultus. Et quia noluit Abrahã seruire idolis, proiecerunt eum in medio fornacis ignis succensi, & accidit ei miraculum à dominatore sæculi, & liberauit eum inde, & post hæc non fuit scientia in Nemrod, vt admonitus esset deinceps vt non seruiret idolis, quibus antea seruiebat*. Verum horũ fides sit penes Chaldæũ.

Denique significat hæc gnome reges & principes docere, vt sint pauperes, id est paupertatis & pauperum amatores; ne si auare opibus inhient, subditos expilent, & pauperes opprimant. Ita Moses, Rex amet paupertatem eur.
C Samuel, Saul & Dauid initio regni fuere pauperes; ac de rege sancit Deus Deuter. 17. 17. *Non habebit vxores plurimas quæ alliciant animum eius, neque argenti & auri immensa pondera*. Nam mulieres & opes nimiæ perdidere Salomonem. Sic pauperes, adeoque agricolæ fuere Romulus & Remus Romæ conditores, Camillus, Fabius, Attilius, Cincinnatus, Scipio eiusdem Principes & Dictatores, cæterique quos recenset Valer. Max. lib. 4. c. 4. De Mæcenate Cæsaris Augusti amico & Principe scribit Dio. lib. 20. *In re familiari summa parsimonia vsus est, & in republica liberalissimus extitit*. Lycurgus Spartæ legislator sanxit, vt Principes æquè ac ciues odissent auaritiam nimiasque opes; sic enim illius imperium æternum fore. Idem in Principe Christiano requirit S. Ambros. lib. 1. offic. Historiæ Indicæ narrant apud Peruanos Ingas reges, antequã regnũ
D ineant, per dies aliquot laceris indutos vestibus, velut pauperes & mendicos, per vrbem incedere, vt indicent paupertatem & pauperes sibi cordi, curæq; esse & fore. Simile est in auguratione Archiducis Carinthiorum. Archidux enim inaugurandus rustico vestitu incedit, quem vbi rusticus è saxo cõspicatur, rogat quis ille sit; respondent assectæ, esse Archiducem, ac post nonnulla vltro citroque dicta, rusticus Archiduci leuẽ dans colaphum, iubet, vt velut Princeps legitimè ius dicat, Princeps verò rustico vestes suas donat: quod indiciũ est, primitus non nisi agricolã fuisse electum in Archiducem. Ita Æneas Syluius in descript. Europæ, & ex eo Petrus Gregor. lib. 7. de Repub. c. 15. n. 15.

Qui nescit prouidere in posterum.) Ostendit in quo stultitia regis senis sita sit, nimirum in improuidẽtia, sapientia enim regis est prouidentia, qua tam sibi, quàm regno in futurum prospiciat: sibi, vt se in

regno confirmet, motus populi compescat, conatus exterorum, regno inhiantium dissipet, cæteráque omnia sibi noxia quasi è specula præuideat, & discutiat: regno, vt annona sit sufficiens, vt scelera & rapinæ arceantur, vt pax inter nobiles & plebem conseruetur, &c. Vnde S. Hieron. vertit: *Qui nescit præcauere vicissitudinem.* Thaumat. *Cui nunquam in mentem venit tantam fieri posse vicissitudinem.*

Pro *prouidere* Hebr. est להזהר *hiszaher*, quod noster variè variis in locis vertit, scilicet *fulgere, obseruare, præoccupare, cauere, custodire.* Septuag. nunc vertunt *fulgere*, vt Daniel 12. 3. nunc *distinguere*, vt Ezech. 19. v. 20. & 21. nunc *custodire*, vt Psal. 18. 12. nunc *præcauere*, vt hoc loco; nunc *significare*, vt Ezech. 33. 3. nunc *prænunciare* vt Ezech. 33. 9.

Propriè *hiszaher* est splendere: vnde זהר *zohar* vocatur claritas, splendor, fulgor; inde significat admonere seipsum, admoneri ab alio, alteriusque admonitionem recipere, vt vertit Pagnin. Camp. Tigur. & alij (vnde vertunt: *Qui admonitionem amplius non admittit*) inde, præuidere præcauere, circumspectum esse monere, docere, instituere, quia salubris admonitio, est quasi quædam illuminatio, splendor, & fulguratio, id est prænuntiatio & præuisio futuri; eadem est quasi radius & fulgor quidam prudentiæ & prouidentiæ. Qui enim regno diuturno superbiens non vult moneri, sed monentes spernit & odit, sæpe in rebellium vel hostium insidias incurrit, & vita regnóque spoliatur. Vnde Chald. vertit: *Et vltra hæc non est cognitio, vt admoneatur amplius.* Symmach. *Qui nescit præcauere vicissitudinem.* Syrus: *Qui nescit cauere amplius.* Arabicus: *Non cognouit quod reuerteretur in semetipsum.*

Igitur improuidentia hæc in rege sene & stulto nascitur ex diuturna felicitate regnandi; hæc enim eum ita inebriat, vt dementet: præteritæ enim fortunæ memor, futuræ immemor, præsenti incertæ quasi certæ securus incubat, itáque facile insidiis æmulorum & hostium patet, iisque ex improuiso obruitur: Felicitas enim facit securum & superbum, vt neminem putet sibi posse resistere: eadem cum senio facit eum oscitantem, & negligentem ad prouidendum iuxta illud: *Bis pueri senes*; &: *delirus senex.* Ex continua enim regni prosperitate, ita segniter & securè degit, ac si rotæ fortunæ & felicitati regni sui clauum infixisset, cùm ex aduerso nullum maius regi & regno sit periculum, quàm à nimia securitate & præfidentia; hæc enim negligit præuidere insidias, machinationes, tumultus, bella, aliáque aduersa sibi regnóque imminentia, ideóque pariter negligit prouidere remedia ad ea præcauenda vel auertenda: hoc dum vident æmuli & hostes, incautum & securum per vim & dolum inuadunt & opprimunt, vti quotidiana docet experientia.

Vers. 14. *Quòd de carcere, catenisque interdum quis egrediatur ad regnum: Et alius natus in regno inopia consumatur. Quòd*, Hebr. כי *ki*, id est quia quoniam. Dat enim causam cur puer pauper, sed sapiens, melior sit rege sene & stulto, eo quòd ille per sapientiam subinde etiam è carcere, hoc est ex uno loco & statu euehatur ad regnum, hic verò regno deijciatur, & ad inopum statum, vitamque redigatur. Natus enim in regno, idem est quòd natus parente rege, regio sanguine prognatus: hic enim opponitur seruo incarcerato, qui patre seruo progenitus ascendit ad regnum.

Alludit ad Ioseph qui è carcere ob sapientiam, & præuisionem futuræ famis euectus est ad principatum Ægypti. Genes. 41. Vice versa Sedechias rex Iuda, à Chaldæis captus, excæcatus, vinctúsque ductus est in Babyloniam. 4. Reg. 2. & Nabuchodonosor natus in regno, id est filius regis, putà Nabuchodonosoris senioris, & in regno per triginta & plures annos confirmatus, ob insipientiam & superbiam regno, imò humana forma deiectus, mutatus est in bestiam. Daniel. 4. 30. sic Seruius Tullus, quartus à Romulo Roman. Rex, à seruo (vnde dictus est Seruius) euectus est ad regnum. P. Ventideus à Pompeio captus, è carcere prodiit: Imperator exercitus Romani, ac victor de Parthis triumphauit, teste Valer. Max. lib. 6. c. 10. Simile contigit Caio Mario, qui de Cimbris triumphum egit. Huc facit quod scribit Heraclides in libro de Politiis, in Cymmensium politia: Lydij, inquit, cum graui dominatu premerentur, & audissent Cymmæ quendam esse præstantem, missa legatione in regnum accersiuerunt, & in officina fabri plaustrarij seruum inuentum cum seruitute, pretio soluto assumpserunt. Similia recenset L. Florus lib. 2. c. 19. & Paulus Emilius in Dione. Plura exempla ex Plinio recensui Eccles. 10. 28. ad illa: *Seruo sensato liberi seruient.* Verè Plutar. tract. de præceptis gerendæ Reipub. *seruire qui nescit*, inquit, *dominari non potest.*

Serui euecti ad regnum.

Huc facit ille Saccorum dies festus apud Persas, quem ita describit Dio Orat. 4. de Regno: *Accipiunt vnum ex captiuis ad mortem, collocantque in regis thronum, & eundem illi dant vestitum regium, & imperare sinunt, ac viuere & deliciari & concubinis vti illis regni diebus, & nemo illum vetat quicquam facere quæ velit; post hæc autem exutum, virgisque cæsum, suspendunt.* Deinde causam & significationem huius moris & ritus affert dicens: *Cuius rei putas hoc esse signum, & quam obrem fieri apud Persas? nonne ideo, quòd sæpenumero stulti homines & praui talem potestatem & nomen adipiscuntur, deinde aliquanto tempore viuentes turpissimè atque ocyssimè perduntur?*

Saccorum dies tragicus.

Huc alludens Barlaam, Iosaphat regi, simili parabola vitæ huius vanitatem & fallaciam ad viuum repræsentat apud Damascen. in Histor. c. 14.

Porrò Chald. Complut. (nam in regia hæc succisa sunt) pergit hæc adaptare Abrahæ & Nemrod: *Quoniam*, inquit, *Prouincia idolorum egressus est Abraham, & regnauit super terram Chananæorum: & in diebus regni Abraham factus est Nembrod pauper in sæculo*: Vbi, *regnauit*, idem est, quòd diues & potens effectus est: amplam enim Abraham habuit familiam, in qua quasi princeps regnabat: vnde ex ea eduxit 318. milites, quibus quatuor reges profligauit, & Loth ab eorum manibus liberauit. Genes. 14. alioqui certum est Abrahamum non fuisse regem terram Chanaan. Rursum quod Nemrod factus sit pauper, incertum est; nam nusquam id legimus. Hæc quoad lectionem vulgatam.

Hebræa enim, Septuag. & Syrus, Arabicus, Pagnin. Vatab. & cæteri Hebraizantes non habent τὸ *alius*, Vnde sic sonant: *Quoniam de domo vinctorum prodijt ad regnum, quia etiam in regno eius natus est pauper*; quod totum multi de vno & eodem accipiunt, variè vertunt, & explicant; sed communiter sic, vt per carcerem accipiant vterum matris.

q. d. Rex quoque dum nascitur ex vtero matris quasi ex carcere prodit vinctus, & miser, putà secundinis religatus, nudus & pauper sicut cæteri homines: quare huius conditionis suæ memor in regno non insolescat, nec se super alios superbè efferat, sed modestè se gerat ne regno deijciatur, & ad primæuam nuditatem & inopiam relegetur. Ita Olymp. Aben Ezra, Vatab. Olorius & cæteri.

Verùm hanc gnomen non de vno & eodem, sed de duobus inuicem oppositis intelligi patet, primò, ex eo quòd det causam verius præcedentis, cur scilicet melior sit puer pauper, sed sapiens, rege sene & stulto. Causa hæc est, quòd scilicet ille subinde per sapientiam ad regnum euehatur, hic eodem ob insipientiam deijciatur, eo quòd imprudenter, superbè, & iniustè regnant. Secundò, ex Chald. qui hæc de duobus, putà Abraham & Nemrod accipit. Et ex Symmacho qui vertit: *Alter enim exit de carcere ad regnandum, alter verò cum esset rex natus, paupertate oppressus est.* Tertiò, ex S. Hieron. qui in veteri sua editione ex septuag. sic vertit: *Quoniam de domo vinctorum egreditur, vt regnet, quia etiam in regno eius natus est pauper.* q. d. rex senex, sed stultus, non aduertit fieri posse, vt aliquis ex his, quos ipse vinxerat, exeat ad regnum è carcere, ipse verò de regno excidat, quod insipienter ac iniustè gessit. Vnde mysticè S. Hieron. per puerum sapientem & pauperem accipiens Christum, per regem senem & fatuum accipiens diabolum, sic explicat: *Iste* (Christus) *natus est in regno senis* (Diaboli, qui ante Christum regnabat per infidelitatem in mundo) *& ideirco dicit: si esset de hoc mundo regnum meum, ministri vtique mei certarent*

Ioan. 18.

pro me, vt non traderer Iudæis. Nunc *autem non est de*

Math. 4.

hoc mundo regnum meum. In illius itaque stulti senis regno, qui ostendit ei omnia regna mundi & gloriam eius, natus optimus puer de domo vinculatorum (*de quibus Hieremias in lamentationibus loquitur*:

Thren 3. Luc. 19.

Vt humiliaret sub pedibus eius omnes vinctos terræ) *processit ad regnum, & abijt in regionem longinquam, & contra eos qui super se regnare nolebant, post aliquantum temporis rex reuersus est. Præsago itaque spiritu vidit Ecclesiastes omnes viuentes, qui possunt adolescentis participes esse; dicentis: Ego sum*

Ioan. 14.

vita: vetere stulto rege dimisso, Christum sequi. Simulque duo ex Israel populi significantur. Prior qui in aduentu Domini fuerit, & posterior qui Antichristum pro Christo suscepturus est; quòd prior non penitus sit abiectus. Prima quippe Ecclesia ex Iudæis & Apostolis congregata est, & in fine Iudæi qui Antichristum pro Christo susceperint sunt, non lætabuntur in Christo.

Moral. de vanitate regum.

Moraliter disce hic vanitatem regnorum & regum, ex eo quòd infimæ sortis homines, putà serui & incarcerati subinde è vinculis exaltentur ad regnum: reges verò regumque filij è throno ad infimum statum locumque deijciantur. Hæc enim est fortunæ inconstantia, hæc vitæ huius instabilis alea, hæc regnorum mutabilis vicissitudo. Sicut enim mercatorum sæpe hic solet esse exitus, vt bonis cedant, nauigantium, vt submergantur, ita qui diu Rempubl. administrat, sinistrum aliquem casum sustinere cogitur. Casum; occasum patiens consolationis loco repetat illud Macrobij.

Gnoma.

Non possunt primi esse omnes omni tempore.
Summum ad gradum claritatis cum veneris,
Consistes ægrè, & citius quàm descendas decides.
Cecidi ego, cadet qui sequitur, laus est publica.

Parua enim, ait Polybius, temporis interualla in excelso fastigio collocant, & eosdem rursus ad extremam miseriam ac calamitatem redigunt, atque eos maximè qui in aulis Principum vitam agunt. Hi enim similes sunt calculis, in publicis consiliis dari solitis. Nam vt illi modò ænei, modo aurei dantur, ita aulici pro regis voluntate, nunc beati, nunc miseri fiunt. Agesilaus adhuc puer cum in gymnicis ludis loco parum honorifico locaretur à Chori Magistro, licèt rex declaratus esset, paruit dicens: *Ostendam non loca viros, sed viros loci dignitatem conciliare.* Seneca lib. de Tranquillitate c. 3. *Officia si ciuis amiserit*, inquit, *hominis exerceat* & anterius: *Habet vbi se, etiam in priuato lare explicet magnus animus.* Et inferius, sapiens & prouidum dat consilium: *Non expectes donec res te dimittant, sed ab ipsis te ipse disiungas.* Vtilis est hæc mutatio. Nam vt ait Mantuanus:

Pluribus excelsa, vel opum, vel honoris ab arce
Profuit, ad media s[...] cecidisse quietem.

In qua, vt ait Poëta,

Gaudebis minus, & minus dolebis.

Et hoc modo vilis mundus redditur ijs, qui æternum spectant: decepti enim à vanitate mundi, quærunt veritatem, veráque bona in cælis, dicuntque illud Poetæ:

Inueni portum, spes & fortuna valete:
Nil mihi vobiscum, ludite nunc alios.

Cogitantque illud Senecæ in Hercule furente:

O fortuna viris inuida fortibus,
Quàm non æqua bonis præmia diuidis?

Et illud Lucretij lib. 5. de rerum natura:

Namque hos è summo quasi fulmen deijcit ictos,
Inuidia, interdum contemptum in tartara tetra.

Sic Hermias Antiocho in delicijs, eo spectante & probante, occisus est, ait Polybius lib. 7. Seianus Tiberij collega, hac ab eo sententia mulctatus est: *Seianum capite plecti placet, corpus in Gemonias proijci, eiusque liberos omnes interfici.* Ita Dio in Tiberio. Plautianus Seueri Imper. pene collega miserè interijt, & cadauer eius in viam contumeliosè proiectum. Ita Zonar. tomo 2. Annal. *Inter tot obsequia fortuna non satis cauta mortalitas est*, ait Curtius lib. 8. Meritò exclamat Seneca:

Exempla.

O regnorum magnis fallax
Fortuna bonis, in præcipiti
Dubióque nimis excelsa locas.
Nunquam placidam sceptra quietem,
Certumue sui tenuere diem.

Arbores magnæ, ait Curtius, *diu crescunt, vna hora extirpantur. Stultus est, qui fructum earum spectat, altitudinem non metitur. Vide ne dum ad cacumen peruenire contendis, cum ipsius ram[...] quos comprehenderis, decidas. Leo etiam aliquando minimarum auium pabulum fuit, & ferrum rubigo consumit. Nihil tam firmum est, cui non periculum sit etiam ab inualido. Proinde fortunam tuam pressis manibus tene: impone felicitati tuæ frænos, faciliùs eam reges.* Manilius lib. 4. Astronom.

Quid numerem euersas vrbes, regumque ruinas?
Inque rogo Crœsum? Priamumque in littore truncum,
Cui nec Troia rogus? Quid Xerxem, maius & ipso
Naufragium pelago? quid capto agmine reges?

Sesostris rex Ægypti curru aureo vectus, iussit illum trahi à quatuor regibus à se deuictis, quorum vnus oculos in rotas assiduè conijciens, rogatus ab eo cur id faceret: miror, ait, rotam voluendo nunc in sublime attolli, nunc ad ima deprimi. Intol-

lexit Sesostris notari ab eo inconstantiam fortunæ, & fœlicitatis humanæ: quare eandem sortem sibi obuenire posse considerans, statuit, ne illi posthac currum traherent. Ita Niceph. lib.18.c.29. Huc facit illud Iuuen. Satyra 7.

Si fortuna volet, fies de rhetore consul.
Si volet hac eadem, fies de Consule rhetor.

Quocirca prudenter monet Ausonius:

Fortunam reuerenter habe, quicunque repente,
Diues ab exili progrediere loco.

Plura hac de re dixi Eccles. cap.10. ferè toto.

VERS. 15. *Vidi cunctos viuentes qui ambulant* (velut ante ambulones, comites & pedissequi) *sub sole, cum adolescente secundo* (Syrus *repente*) *qui consurget pro eo.* Septuag. *Qui stabit pro illo*, scilicet rege, sene, patre suo, de quo sermo præcessit V. præced. Vnde Campens. *Vidi maximo numero homines sequi adolescentem illum, qui senis in regno successurus est.* Minùs rectè Chald. hanc gnomen arctat ad Roboam & Ieroboam: *Dixit*, inquit, *Salomon Propheta in spiritu Prophetiæ à facie Domini: vidi cunctos viuentes, qui ambulant in sapientia sua, vt renuant Roboam sub sole, & diuidant regnum eius, vt detur Ieroboam. Veruntamen cor tribus Beniamin, & Iuda, fecit perfectum cum adolescente Roboam filio meo, qui fuit secundus in regno meo, vt consurgeret & regnaret in loco possessionis suæ in Ierusalem.*

Omnes ad iuuenem regem aspiciunt.

Pergit vanitatem regnorum & regum ostendere, ex eo quòd subditi regem senescentem, quasi mox moriturum, deserant, & filium eius, adolescentem à rege secundum, ideóque eo mortuo regnaturum, sequantur, stipent, honorent, eiusque gratiam ambiant, vtpote à quo maiora & diuturniora sperẽt. Viderat Salomon id fieri in patre suo Dauide, quem senem deseruit penè totus Israel, secutus Absalonem filium, regnum patris inuadentem. 2. Reg. 15. 13. Idem expertus fuit in seipso; nam eum velut senem delirantem spreuit populus, & ad Roboamum filium respexit; quia ipse *ex luxuria & idololatria factus est abominabilis suo populo, & contemptui habitus etiam à suis seruis*, vt ait D. Thom. lib. 3. de Regim. Princ. c. 8.

Ratio duplex, nouitas,

Ratio est duplex, scilicet nouitas & spes. Omnes enim aulici, æquè ac plebei auidi sunt nouitatis; vnde pertæsi diuturni regni regis sui, eiusque mores fastidientes, & fortè ab eo læsi, ad nouum iuuenemq; regem sese conuertunt, præsertim quia senes sunt auari, morosi, tetrici, iuuenes verò solent esse liberaliores, animosiores ac mains dare specimẽ magnarum rerum, initio regni. Hic ergo eis videtur nouus beneficusque Iupiter: hoc oriens liberalitatis sidus.

Et spes

Spes, quia qui à rege sene iam ditati sunt, plura ab eo non sperant: à iuuene verò nouiter regnaturo, noua & maiora expectant. Hisce aliisq; de causis semper grauis & molesta est aulicis, populóque longa principum vita, & potestas, vti Romæ ad oculum subinde cernimus. Nota τὸ *sub sole*, quia sicut sol oriens post longas noctis tenebras, oculis intuentium gratissimus est; sic & nouus rex subditis senem regẽ pertæsis. Vnde Pompeius, cùm Scylla sibi abnueret triumphum, respondit: *Ignoras Scylla, quòd plures adorent solem orientem, quàm occidentem:* Quo audito, Sylla exclamauit: *Triumphet*. Ita Plut. in vita Pompeij. Aulici ergo & populus circumaguntur cum principibus nouis, sicut Heliotropium sese conuertit & circumagitur cum sole: Quare eis non confidant reges & principes. Verè Seneca: *Pauci reges, non regna colunt*. Et Timotheus apud Athenæum

A lib. 3. *Non cano vetera: noua si quæ sunt, eadem & meliora. Iupiter qui iuuenis est, regnat: olim Saturnus imperabat.*

Infinitus numerus est populi omnium, qui fuerunt VERS. 16.
ante eum (Hebr. *ante eos*. Symmach. *Ante vtrumque*, scilicet regem senem, & filium adolescentem) *& qui postea futuri sunt non lætabuntur in eo: sed & hoc vanitas & afflictio spiritus.* Hebr. *Non est finis omni populo, vniuersis qui fuerunt ante illos: & etiam nouissimi vel sequentes non gaudebũt in eo: quia etiam hoc vanitas & malitia spiritus.* Septuag. *Præsumptio spiritus.* Syrus: perturbatio spiritus. Arabicus: *Nonne confusio omni populo erat, & omnibus qui præcesserunt eos: & nunquam posteri gaudebunt eo: propterea hoc est vanum, & afflictio spiritus.* Chald. pergit hæc adaptare Roboam, quem ob duritiem fastidientes Israelitæ, crearunt regem sibi Ieroboam, quod valde afflixit Roboam. Iam

B Primò, planè sic exponas q. d. Infinita, id est plurima & quasi innumerabilis fuit hominum turba, quæ reges priores, qui fuerunt ante hunc adolescentem regem, eiusque patrem iam senem, secuta, illis adulata est, & applausit: posteri quoque qui plurimi erunt, hunc adolescentem non videbunt, nec incedentem prosequentur festiuis acclamationibus, equis, rhedis, curribus: quare non est quòd ipse iuueniliter hoc suo regno exultet & insolescat, vtpote à paucis honorato cognitóque modicè duraturo; & ad alios transferendo. Igitur regnum & rex iuuenis, eiusque applausus & triumphi, mera sunt vanitas & afflictio spiritus. Si sapit ergo dicet sibi: Ecce iam quidem regno potior, mihique vt regi totus populus applaudit, sed quanta iam elapsa sunt secula, in quibus nulla
C fuit mei notitia? quot iam sine fine mortua sunt hominum millia, qui de me, neque vel fama, vel nomine quicquam cognouerunt: quanta item in seculis post venturis erit hominum multitudo, apud quos, vel nulla omnino, vel admodum tenuis, atque ea apud paucissimos erit mei memoria? Quid igitur gestire volo, quasi magnum aliquid tenens, aut quid exultare, quasi beatus; cum potius tanta hæc præsens exaltatio, mihi ita perpendenti vertatur in afflictionem spiritus?

Secundò & pressius q. d. infinita fuit populi multitudo, omnium scilicet qui fuerunt ante eos, Hebr. *ante faciem eorum*, id est, qui velut ante ambulones, honoris causa, cum gaudio, pompa & plausu præcesserunt regem adolescentem, eiusque patrem olim iuuenem; sed posteri id
D non facient, *nec lætabuntur in eo*, eo modo quo solet populus in rege suo oblectari & exultare, sed eum vel deserent & fastidient, vtpote pariter iam senescentem, aut durè & tyrannicè regnantem; aut ex propria leuitate obliuioni tradent, vtpote iam mortuum & sepultum; sicque ad alium qui successit, transibunt. Vide ergo hic vanitatem regni & regum: nimirum *sic transit gloria mundi*, instar stuppæ accensæ. Vnde Campen. vertit: *Non minor fuit numerus eorum qui senem hunc olim sequeretur, cùm regno præficeretur: ita & potestas huius qui nunc tantoperè placet, grauis videbitur posterioribus: quare & ambitus ille suam habet vanitatem, & animi tædia.*

Huc pertinet expositio Titelm. & Clarij, qui censent adolescentem secundum, esse puerum sapientem de quo v. 13. vtrobique enim in Hebr. est

ילד *ieled*, id est puer, iuuenis, adolescens. Sic ergo exponunt. Vidi maximo numero homines illum sequi adolescentem, qui regi seni & stulto successurus est: Præcessit etiam ante iuuenem eundem multitudo innumerabilis eorum, qui senem affectabantur: sed postea grauis visa est illius potestas, ideóque desciuerunt ab eo. Ad eundem modum rex nouus, qui pro alio assumptus est, quamuis habeat in principio qui ei cum gaudio plausúque adhærescant, postquam tamen fuerit in regno confirmatus, non lætabuntur illi in ipso, sed incipiet etiam videri grauis, perinde vt præcedentis auctoritas & potestas. Fit autem hoc, vel successoris vitio, quoniã non qualis futurus videbatur, cùm assumeretur in regnum, permanet, sed in tyrannidem vergit, ob quã prior abiectus est, aut etiam in maiorem; vel subditorum, qui sine causa murmurant, licèt mitius eos tractet quàm prior; aut cum sint iuniores, ideóq; nõ experti sint tyrannidem regis prioris, hinc non lætantur in successore, sicut lætantur ij, qui sub priore vixerant, & dura ab eo passi sunt. Duas alias expositiones affert Titelm. ex Hebræo, sed quia à vulgata dissonant, hinc eas omitto. Consule eum si libet.

Summa significat quanta sit vanitas regnorum & regum, vtpote in quibus nulla sit firmitas & constantia, sed necesse sit perpetuis angi curis, timoribus, sollicitudinibus, suspicionibus, odiis, insidijs.

Porrò Thaumaturgus aliter exponit, aliamque vanitatem suggerit, scilicet morositatem & inuidiam, quam rex adolescens ob fauorem populi apud patrem senem, eiusque consiliarios & aulicos incurrit, adeo vt propterea subinde principatu deijciatur, vel veneno perimatur, vti hoc sæculo non semel factum vidimus. Sic ergo vertit: *Nonnunquam enim euenit, vt qui iuuenis quidem, cæterum cordato, subsunt, mœstitia vacent, saltem maiores natu. Est enim illud proprium senum, vt morosi sint aduersus adolescentiores, atque adeo etiam erga mores & acta iunioris principis, laudantes semper actum tempus.*

Alleg. S. Ambros. de instit. Virg. c. 11. & 12. legens per interrogationem hoc modo: *Vidi vniuersos qui viuunt, qui ambulant sub sole, cum iuuene secundo, quis resurget pro eo? Iuuenis secundus*, inquit, est Christus, qui est primus secundùm diuinitatem, secundus autem secundùm carnem, quia post Adam, iuxta illud: *Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cælo cælestis* 1. Corint. 15. *Quis enim pro Christo resurget, cum ille pro omnibus resurrexerit, & in illo omnes resurrexerint, cùm spem resurrectionis acceperint?* Et mox: *Non est finis omni populo eius: quia populus Christi innumerabilis, finem non habet, cui fides resurrectionis æterna, perpetua vitæ acquirit ætatem.* Rursum auctor Catenæ Græc. per adolescentem secundum, accipit Antichristum, quem pro Christo omnes Iudæi secuturi sunt in fine mundi. Item Adamum, quem secuti sunt omnes posteri ab eo prognati. Eadem ex Victorino & Origen. habet S. Hieron.

Sed & hoc vanitas & afflictio spiritus) Syrus *perturbatio spiritus*. Alij: *Tormentum spiritus. Hoc*, scilicet mobilitas populi nunc cum rege patre, nunc cum filio ambulantis, illíque applaudentis; nam cum relicto patre ad filium se transfert, subinde iram & vindictam patris incurrit, vt ab eo durè tractetur, vel grauiore pœna mulctetur; vt omittam ambitum hunc magnam habere seruitu-
A tem, molestias & tædia. Ita Hugo Victor. Clarius, Vatab. & alij.

Secundò & magis genuinè: *hoc* scilicet regnum & plausus regis adolescentis, quòd scilicet *omnes viuentes ambulent cum adolescente secundo*: hic enim plausus, est aura popularis, quæ citò siue ætate & senio, siue mobilitate vulgi, siue regnandi vitio, libidine, & fastu deflorescit, marcescit, mutatur & euanescit; tuncque adolescentem, cùm videt se à suis deseri, cruciat & affligit. Vnde Symmach. vertit: *Sed & hoc aura est & pastio venti:* Plausus enim populi, & acclamationes non sunt aliud, quàm leuis aura & ventus, qui cum sonitu perstrepit & abit. Ita Hugo Card. Lyran. Caiet. Titelm. & alij, qui tamen id arctant ad adolescentem regnum Patris inuadentem, vti fecit Absalon. Eccles. p. 445. ante v. 17. *Custodi pedem tuum.*

B Moraliter disce hic, quanta sit regni, regalis prosapiæ & nobilitatis vanitas, quàm proinde apposito burdi & muli Apologo oculis subijcit Cyril. lib. 2. Apolog. Mor. c. 19. cui titulus: *Contra superbientes ex progenie seu nobilitate. Cùm burdo*, inquit, *mulo occurrisset, eum spernendo se iactabat, quod à meliori patre genitus esset, cui mox ille arrectis pedes calce retento, cũ acumine rationis respondit, ac dixit; quidnã tibi inde amplius est, cùm sis burdo? Bonum enim aut malũ generationis, ex assimilatis gẽitoribus existit; vbi ergo hæc conformitas tollitur, nihil, vnde sis, differre videtur. Nam de dracone, draconites pretiosissima gẽma oritur, & de gallo serpẽtum nequissimus basiliscus generatur: Medicinalis rosa de spina producitur, & aurum de sulphure gignitur, & de flamma perlucida teter fumus suscitatur. Sed quoniam ex parte excelleris, iste quasi alterum asinum confunditur genuisse.* Idipsum deinde ra-

Apologus, nobilitatẽ non in regno, sed in virtute cõsistere.

C tione à priori demonstrat: *Igitur cùm vera nobilitas tam in corporeis rebus, quàm in spiritualibus non sit aliud, quàm virtus possessa, mihi pluris est equina fortitudine, quàm tibi tantùm generatione gaudere. Cæterum dum ex nobilitate carnis erigeris, mox dignitatem tam glorificatam anima ventosa virtositate perdis; & sic ex pretiositate vilis, ex luce nubilosus efficeris, ac de bona reus nobilitate vilescis; accidítq; tibi sicut albedini, quæ argento denigratur, & flammæ luciditate fœdatur. Sed aurum quantò pretiosius, tantò humilitatis pondere grauius est: & lapis minor etiam pretiosior existit, vti & lignorum minima sunt pretiosissima, vt balsamus & cinamomum. Vera igitur & gloriosa nobilitas est humilitas, quæ ima sursum eleuans mentem Deo coniungit, virtute replet, gratia deificat & sapientia illustrat. Quibus dictis obticuit.* Nota, burdo vocatur, qui ex
D equo & asina nascitur, ait Sipontinus, nullus verò, qui ex asino & equa gignitur, teste Plinio lib. 8. c. 44.

Ratio à priori.

Custodi pedem tuum ingrediens domum Dei, & appropinqua vt audias: multò enim melior est obedientia, quã stultorum victima, qui nesciunt quid faciunt mali.

Aliqui in Septuag. pro κακὸν, id est malum, legunt καλὸν, id est bonum. Ita Complut. quos secutus Syrus vertit: *Quia ignorant facere quod est bonum* Et Arabicus: *Quoniam ignorant quod factum optimum.* Vbi aduerte Arabicum & Syrum passim sequi Septuag. ac proinde versiones vtriusque non esse factas ex Hebræo, sed ex Græco Septuag. Hi enim Græcè scribentes, ob monarchiam Græcorum vbique tum dominantium, qui linguam Græcam toto orbe sparsere, gentibus omnibus Hebræum idioma ignorantibus innotuere. Verùm perperam hic legitur καλὸν pro κακὸν, id est *bonum* pro *malum*. Hebr. enim est רע *ra*, id est malum, vt habet vulgata latina.

Hæc verba pertinent ad initium capitis sequentis: vnde Caiet. hic inchoandum censet cap. 5.

Congruè transit à vanitate regnorum & regum, ad veritatem Dei: tum vt reges doceat modestiam & humilitatem, ne regno superbiant, sed regnum sceptrumque, vt par est, demissè & reuerenter submittant regi regum & domino dominantium; tum vt subditos moneat merito reuerentiam Dei ex reuerentia, quam exhibent regibus. Si enim tanto concursu, plausu, studio, gaudio sequûtur adolescentem secundum, quanto sequi debent Deum regem vniuersi? Rursum hoc referas ad nouã speciem vanitatis, quæ cernitur in victimis rebusque sacris. q.d. Adeo vanitas rebus omnibus humanis se ingerit & inserit, vt religioni quoque & sacrifico pedem inferat. Nam multi sunt, qui ex legis monitique huius mei omissione, victimas offerunt Deo indignas & impuras, quia ipsi indignè & impurè ad eas accedunt, quæ magna est vanitas, imò sacrilega impietas, ideóque Deum non placat, sed potius eius offensam magis irritat. Coactior est nexus Lyrani, qui censet hic noua ratione probari regni temporalis contemptum, ex eo quòd Deus sit summè reuerẽdus & colendus, regia verò potestas retrahat reges à Dei timore, reuerentia & cultu.

Alludit ad ritum ingrediendi & orandi in templo. Hebræorum enim sacerdotes, ob reuerentiam templi, nudis pedibus illud ingrediebantur, orabant, & sacrificabant, vnde pedes ante ingressum abluebant, nitoris & reuerentiæ causa, vti ostendi Exodi 30. 19. Idem iam ante à Deo iussum fuerat Mosi, vt accessurus ad rubum, in quo per flammam ignis apparebat Deus, poneret calceamenta. Exodi 3. 2. & Iosue c. 5. 16. Vbi Abulen. asserit *eum fuisse antiquiorem morem, vt sacra loca non intrarent calceatis pedibus, atque Iudæos* (etiam laicos) *id obseruasse post illam admonitionem Angeli factam Mosi:* Idem docet Ribera lib. 2. de templo, quod intellige de laicis religiosioribus. Hi enim religionis ergo, sponte sua Mosen & Sacerdotes imitabãtur, ac nudis pedibus, vel certè positis calceis ex corio factis, templum ingrediebantur, etiamsi nulla lege diuina, vel humana, ad id obligarentur, vti Berenicen Herodis vxorem nudipedem templum ingressam narrat Ioseph. lib. 2. belli c. 26. Hinc illud Pythagoræ: *nudis pedibus rem sacram facito, & adorato.* Et Plato scribit, triumphantes in ipso triumpho fronde coronatos, lotis manibus, udis pedibus, sacrificasse. Hinc & nudipedalia sacra, quorum meminit Tertul. Apolog. c. 40. de quibus vide Gyrald. Syntag. 10. Porrò Ægyptiorum Sacerdotes sacrificabant calceati non corio, sed papyro, puritatis ergò, teste Herodiano lib. 2. & 5. Sacerdotes calceati lino. Apud Romanos quoque nefas erat Flamini vti calceis coriaceis, teste Gellio lib. 10. c. 15. Ratio eorum erat, quod impurum & indignum videretur, vt morticina, id est calcei facti ex pellibus animalium mortuorum, tangerent terram sanctam. Vide dicta Exodi 3. v. 2. & c. 30. v. 19. Neque id mirum; nam prisci Romani non tantum in templo, sed domi quoque, & in vrbe, sine calceis incedebant nudipedes, vti docet vetus Schol. Iuuen. ad v. 111. Sat. 1. quin & insignes belli Duces, ac Philosophos, vt Phocionem, Germanicum, Socratem, Diogenem, Catonem Vticensem, nudis pedibus passim incessisse, tùm paupertatis, tùm tolerantiæ studio, docet Plutar. in eorum vita, qui & in vita Lycurgi scribit, Spartæ iuuenes omnes calceis caruisse, quò expeditiores essent. Adde & castiores: nuditas enim pedum ex frigido aere,

Iudæi nudipedes in templo cur?

Romani nudipedes.

Religiosi nudipedes studio castitatis.

A & terra quam calcant, pedes frigefacit, qui per sympathiam frigus suum partibus, cæterisque membris communicant, itáque in eis ardorem libidinis restinguunt. Hinc multi religiosi nudipedes incedunt, tum humilitatis & pœnitentiæ, tum castitatis causa.

Sensus ergo est q.d. Cùm ingrederis templum, vide vt modestè, honestè, castè, purè, & reuerenter incedas, cogitans te ingredi locum sacrum, in quo residet diuina maiestas, vt illam adeas & audias: quare custodi pedem tuum, ne præceps sit, necubi ad lapides & offendicula impingat, ait S. Hieron. & Salon. Alij: ne offendas ad gradus quindecim per quos ascendebatur ad templum; ne superbè & pompaticè incedat, ne quò euagetur ad prophana, vel illicita, vt curiosè spectet feminas, nobiles, &c. sed totum se pes, & pedis rector animus colligat, ad adeundum sacra, vt illis totus intendat. Sub pede enim oculos, B aures, totumque corpus & mentem intelligit per Synecdochen. Nominat tamen præ cæteris pedem, quia pedum est ingredi in templum: Custodia ergo pedum significat hic omnem modestiam, attentionem & reuerentiam, tum externam, tum internam debitam Deo in templo. Ita Olympiod. *Custodi,* inquit, *totum corpus tuum* (*à parte enim totum significauit*) *nec instrumentis eisdem, quibus templum Dei frequentas, theatrales adito ludos, & obscœna spectacula, & impia & profana loca. De alijs quoque humani corporis membris idem intellige faciendum.* Hunc esse sensum liquet ex eo quòd subditur: *& appropinqua vt audias.* q.d. Custodi pedem ne quò euagetur, sed rectà tendat ad audiendum Deum, eiusque legem, quæ ad altare à sacerdote legitur & explicatur. Vnde Campen. vertit: *Ingressurus domum Dei* C *vide diligenter quid faciendum sit tibi, & scito illum proximè tibi adesse, & audire cuncta.*

Symbolicè, pedes teste S. Gregor. S. August. S. Basil. Origene, S. Hieron. & alijs passim notant affectus animi, quia sicut pedibus itur ad locum destinatum, sic affectibus itur ad opus externum. Affectus ergo sunt quasi pedes animæ, quibus ipsa se mouet & promouet ad opus. Sensus ergo est q.d. Ingressurus templum custodi pedes, id est affectus animæ, ne quid animo voluas aut concupiscas Deo indignum, vetitum, ingratum, sed omnes cogitationes & affectus conuerte in Deum, ad eum puro corde affectu & desiderio colendum, inuocandum, amandum. Hinc Chald. vertit: *Tu fili hominis custodi pedes tuos in tempore, quo iueris in domum sanctuarij ad orandum, ne venias eò plenus peccatis ante Dominum, quoad conuertaris.* Quocirca custo- D diam hanc pedis Dauid explicat, per innocentiam manuum, & munditiam cordis vtramque enim requirit in ingressuris domum Dei, dum Psal. 14. 1. interrogat: *Domine quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requiescet in monte sancto suo?* ac respondet: *Innocens manibus & mundo corde, qui non accepit in vano animam suam,* id est qui nullam rem vanam & caducam concupiscit, ait Theodor. *Hic accipiet benedictionem à Domino & misericordiam à Deo salutari suo.* Et Isaias c. 33. 15. *Qui* inquit, *ambulat in iustitijs, & loquitur veritatem, qui proijcit auaritiam,* &c. *regem in decore suo videbunt.* Vide ibi dicta, ita Salonius: *Quamuis,* inquit, *semper honestè, & cum timore ac silentio debeamus ingredi domum Dei, tamen non pedem corporis docet custodiendum, sed pedem animæ, id est gressum mentis, vt in conspectu Dei mundas preces effundamus. Quando igitur ingrederis Ecclesiam custodi gressum mentis tuæ, ne offendas in malis cogitationibus,*

Pedes sunt affectus Cur?

Reuerentia in templo.

cogitationibus, vt oratio tua pura dirigatur. S. Gregor. Neocæsar. *Porro*, inquit, *quantum ad Ecclesiam* A *attinet, principio vitæ tuæ rationem habe, vt ipse rectus ambules.* Consonat S. Hieron. dicens: *Præcepta vitæ dat, & non vult offendere euntes ad Ecclesiam. Non enim ingredi in domum Dei, sed sine offensione ingredi, laudis est.* Vbertus Tielman. *Cum ingredi volueris domum Dei, vide, vt mundi sint pedes tui, neue (vt in Prouerbio est) illotis pedibus in eam irruas, non attendens reuerentiam, quam debes exhibere erga locum sanctum diuino cultui dedicatum, & diuina præsentia peculiariter sanctificatum.* Hoc est custodire pedem, obseruare vt mundus introeas. Hinc illud Dauidicum: *Domum tuam decet sanctitudo Domine.* Psal. 92. Caiet. ex Hebræo vertit: *Domi tuæ pulchruit sanctitas,* hoc est inquit, *sanctitas & pulchritudo Christianorum.*

Ratio à priori.

Ratio à priori est, quod templum sit locus Deo B consecratus, ideóque Dei domus & thronus: quare sicut reueremur regem in throno; ita longè magis Deum in templo, velut domo sua residentem. Origo huius nomenclaturæ, quod scilicet templum sit & vocetur domus Dei, fuit visio Iacobo à Deo exhibita Genes. 28. 11. *Iacob enim vidit scalam stantem super terram, & cacumen illius tangens cælum: Angelos quoque Dei ascendentes & descendentes per eam, & Dominum innixum scalæ. Cumque euigilasset de somno, ait: verè Dominus est in loco isto, & ego nesciebam: pauensque, quàm terribilis est*, inquit, *locus iste! non est hic aliud, nisi domus Dei, & porta cæli. appellauitq; nomen vrbis Bethel,* id est domus Dei. Chald. vertit: *Quam terribilis est locus iste? non est locus communis, sed locus ad quem voluntas est ab ipso Domino,* id est quem vt sibi placitum voluit, & ex omnibus selegit sibi Deus. Huc facit præceptum ac C promissum à Deo factum Moysi Leuit. c. 19. *A Sanctis* (Hebr. *à sanctitate*, id est à sanctuario) *meis timebitis.* Et c. 26. 11. *Ponam tabernaculum meum in medio vestri,* &c. *Ambulabo inter vos & ero Deus vester, vosque eritis populus meus,* Et Dauidi Psal. 64. 5. *Sanctum est templum tuum mirabile in æquitate.* Et Ieremiæ c. 7. v. 2. *Audite*, inquit, *verbum Domini omnis Iuda, qui ingredimini per portas has, vt adoretis Dominum: Bonas facite vias vestras & studia vestra: & habitabo vobiscum in loco isto.*

Hinc particulatim nonnulli exponunt hunc locum de odio, q. d. Ingressurus templum, custodi pedem, id est affectum animæ tuæ ab odio, sed si *frater tuus habet aliquid aduersum te, relinque ibi munus tuum ante altare, & vade prius reconciliari fratri tuo, & tunc veniens offeres munus tuum,* vt iubet Christus Matth. D 15. 23. *Deus* enim *est charitas, & qui manet in charitate in Deo manet, & Deus in eo,* vt ait S. Ioan. quare si accedis ad Deum, qui pura merâque est charitas, odium omne deponas necesse est.

Moral. de veneratione templi.

Moral. Hic disce quanta reuerentia debeatur locis Sacris. Audi S. Chrys. hom. 15. in Epist. ad Hebr. *In aulam*, inquit, *regiam intraturus & habitu, & oculis, & incessu, & in cunctis alijs componis & ornas temetipsum. In templum autem ingressurus, vbi verè aula regia est, & talis qualis est cælestis, rides? Tu quidem non vides; audi tamen, quia Angeli præsentes sunt vbique, maximè in domo Dei, vbi astant regi, & omnia plena sunt incorporeis illis virtutibus.*

Quin & Seneca lib. 7. Natur. quæst. c. 30. & 31. *Egregiè Aristot. ait, nunquam nos verecundiores esse debere, quam cum de Deo agitur. Si intramus templa compositi, si ad sacrificium accessuri vultum submit-* A *timus, togam adducimus, in omne argumentum modestiæ fingimur: quanto hoc magis facere debemus, cùm de sideribus, de stellis, de Deorum natura disputamus; ne quid temere, ne quid impudenter aut ignoranter affirmemus, aut scientes mentiamur?* Externa enim morum compositio, vel dissolutio, index est internæ, iuxta illud Eccles. 19. 27. *Amictus corporis, & risus dentium, & ingressus hominis enunciant de illo.* Vide ibi dicta: vbi inter alia recensui, S. Ambrosium noluisse quendam promouere ad Sacerdotium, eo quòd ex immodesto & inconcinno eius incessu, conijceret similem mentis immodestiam & inconcinnitatem, qualem reuera postmodum in eo deprehendit. Ita S. Martinus, teste Sulpitio in eius vita, in templo semper genuflexus vel erectus, nunquam verò sedens, pallido pauidóque vultu orabat. Rogatus causam dixit: *Non timebo cõsistens hic coram Deo meo?* Vnde meruit, vt crebrò visitaretur à S. Petro, Paulo, Agnete, Tecla, atque ab ipsa B. Virgine. In templo enim, quasi in domo, Deus vt paterfamilias residet, vt reuerenter ad se accedentes audiat & exaudiat: quare ibi est liberalissimus, & omnia quæ ritè postulantur concedit, iuxta illud: *Quoniam illic* (in templo ait Theod.) *mandauit Dominus benedictionem* (omnis boni copiam) *& vitam vsque in sæculum.* Psalm. 132. 2. Vnde idem aiebat: *Replebimur in bonis domus tuæ.* Psalm. 64. 5. Et: *In multitudine misericordiæ tuæ introibo in domum tuam, & adorabo ad templum sanctum tuum in timore tuo.* Psal. 5. 8. Idem postulat & impetrat Salomon toto cap. 8. lib. 3. Reg.

In templo Deus est liberalis, cur?

Ex aduerso Deus irreuerentiam & iniuriam templo illatam, excidio gentium & vrbium vlciscitur, vti hac de causa excidit Ierosolymam & Iudæos. C Vnde Sophon. cap. 1. 9. *Visitabo*, ait, *super omnem qui arroganter ingreditur super limen in die illa, qui complent domum Domini iniquitate, & dolo.* Et Amos cap. 6. 1. Væ intentat in *optimates ingredientes pompaticè domum Israel.* Quare vbi violantur templa & religio, ibi certa imminet Dei ira & vindicta, certúmque vrbis vel religionis excidium.

Anag.

Anagog. Pes significat vias, modos, rationes viuendi, quas purissimas conseruare oportet, vt ingrediamur in templum cælestis Ierusalem. Nam *non intrabit in eam aliquod coinquinatum, aut abominationem faciens & mendacium.* Apocal. 21. 27. Si ergo eo ingredi optas, si regnare cum Christo, animi affectus comprime, eósque velut mentis pedes, illuc dirige, audiendo & obediendo præ- D ceptis Dei, cui hoc placet magis, quàm victimæ stultorum.

Et appropinqua vt audias.] Ex Hebræo varij variè vertunt. Primò Arabicus: *Anteito proximum tuum ad audiendum*, q. d. Alacer & celeriter adito templum. Secundò, Syrus & alij hæc nectunt sequent. hoc modo: *Accedere ad audiendum, melius est donis stultorum*; quod noster vertit: *Melior est enim obedientia, quàm stultorum victimæ.* Tertiò, Vatabl. & Pagnin. *Quia propinquior & propensior est* (Deus) *ad audiendum preces tuas magis, quam ad suscipiendum sacrificium quod darent stulti.* Quartò, Campens. *Ee scito illum* (Deum) *proximè tibi adesse, & audire cuncta.*

Verùm melius vertit Noster: *Et appropinqua vt audias*, quia Septuag. vertunt: *Et propinquus ad audiendum.* Et Chald. id explicans: *Applica*, ait,

aurem tuam ad suscipiendam doctrinam legis à Sacerdotibus & sapientibus : templa enim eriguntur tres ob fines, primò ad sacrificandum, secundò ad orandum, tertiò ad audiendum Dei verbum. Docet ergo ad templum eundum magis hoc fine, vt audiamus Deum, quàm vt audiamur à Deo, imò vt audiamur à Deo, prius debere audire Deum, tum exterius per legem & doctores, tum interiùs per sanctas inspirationes cordi nostro loquentem: qua ratione enim Deus audiet eum, qui ipsummet loquentem audire renuit? Vis ergo, vt te audiat Deus, tu prior, audi eum, eiusque legi & iussis obedi. τὸ enim *ad audiendum* hic sumitur in actu perfecto, significatque audire ita vt obedias. Audit igitur, qui auditu percipit, & audita custodit, operéque exequitur. Hic enim habet aurem audientem & obedientem, vt ait Moses Exodi 20. 18. & Salomon Prouerb. 25. 12. siue aures audiendi, vt ait Christus Matth. 11. 15. Noster Lorinus Hebr. קרב *karob*, id est *appropinqua*, vertit *offer*, unde enim קרבן *corban*, vocatur *oblatio*, quia res offerenda appropinquat altari & Deo. Summa enim oblatio est audire & obedire Deo. Verùm קרב *Karab* significat offerre in coniugatione Hephil, non in Cal vti est *karob*. Adde non rectè dici: *offer victimam ad audiendum*. Mysticè, Hugo Card. τὸ *appropinqua* significat, inquit, et exeundum de terra, qui res cælestes velit audire.

Multò enim melior est obedientia quam stultorum victima.] Hebræa concisè sic habent : *Et appropinqua, vel appropinquare* (Hebr. enim קרב *karob* tam est modi infinitiui, quam imperatiui) *ad audiendum præ dare stultos sacrificium*, quod Noster clarè explicuit dicens : *Appropinqua Deo ; multo enim melior est obedientia* (qua audis & obedis Deo) *quam stultorum victima*. Et Syrus : *Accedere ad audiendum melius est donis stultorum*. Et Arabicus: *Et sit sacrificium tuum præstantius donis insipientium*. Et clarè Chald. *Applica aurem tuam ad suscipiendam doctrinam legis à sacerdotibus & sapientibus, & non* (facias) *sicut stulti, qui hostias pro peccatis offerunt, neque tamen se à nefandis operibus, quæ manibus suis quasi concluserunt, auocant.* Sic & Tigur. Paulò aliter Sanctus Hieronymus in veteri editione : *Super donum enim insipientium*, inquit, *sacrificium tuum*, scilicet erit, si Deum audiens, vti præcessit, quod eodem redit. Campensis verò hæc refert ad battologiam & multiloquium in orando: *Et scito*, inquit, *illum tibi proximè adesse & audire cuncta; Quare caue ne multis verbis cum illo agas stultorum more.*

Porrò *melior est obedientia, quam victima ; quia per victimas aliena caro, per obedientiam voluntas propria mactatur*, ait S. Gregor. 35. Mor. 10. *Tanto igitur quisque Deum citius placat, quanto ante oculos eius repressa arbitrijs sui superbia, gladio præcepti se immolat.* Quantò ergo præstat voluntas carne, tantò præstat obedientia victimis. Vide Hieron. Platum lib. 1. de bono status relig. cap. 1. & lib. 2. cap. 5.

Simile est illud: *Misericordiam volui, & non sacrificium.* Osee 6. 6. Vide ibi dicta. Hanc Salomonis sententiam primitus Samuel obiecit Sauli, qui præter voluntatem Samuelis, & Dei, sacrificarat, ideóque regno & vita priuatus est : *Melior est enim*, inquit, *obedientia quam victima, & auscultare magis, quam offerre adipem arietum : quoniam quasi peccatum ariolandi est repugnare, & quasi scelus idololatriæ nolle acquiescere*. 1. Reg. 12. 22. Vbi vide S. Gregor. Deinde eandem vsurpauit Dauid in persona Christi : *Sacrificium*, inquit, *& oblationem noluisti, aures autem perfecisti mihi*, &c. *tunc dixi : ecce venio. In capite libri scriptum est de me, vt facerem voluntatem tuam, Deus meus volui, & legem tuam in medio cordis mei.* Psal. 39. 7. Heb. 10. 5. vbi fusè hac de re egi.

Qui nesciunt quid faciunt mali.] Pagninus: *Quia nesciunt facere voluntatem eius*, scilicet Dei. Hebr. enim רע *ra* id est malum, Chaldaicè significat voluntatem : רעה *raa* enim Chald. idem est quod Hebraicè רצה *ratsa*, id est velle, complacere. Vatab. *Quia nesciunt facere nisi malum.* Campens. *Quorum opera sunt ingrata Deo quæ faciunt.* Clarius: *Nesciunt aliud quam facere malum.* R. Dauid : *Nesciunt aptare & corrigere malum, quod habet sacrificium ipsorum.* Alius : *Quia non ipsi scientes* (sed ignorantes & insipientes) *ad faciendum malum.* Sicut enim sciens & sapiens facit bonum, sic ignorans & insipiens facit malum. Hebræa enim concisa sunt, & nonnulla supplenda relinquunt; vnde variè verti possunt. Noster cum Septuag. optimè vertit supplendo τὸ *quid*. Sensus est, q.d. Obedientia est melior quàm victimæ stultorum, id est impiorum ; quia hi etsi victimas in se bonas offerant, tamen multa perpetrant mala, quæ ipsimet sæpe nesciunt, vel non aduertunt. Adeo enim præcipites feruntur ad explendas suas concupiscentias, vt quantum in eis mali insit, non aduertant. Similiter dum offerunt victimas, multa ignoranter & irreuerenter in oblatione committunt, ac imprimis quod peccatis oppleti, nec de eis pœnitentes, sed ijs immorantes contra legem & voluntatem Dei, eas offerant, quo fit vt suis victimis magis Deum offendant, quàm placent : sed ipsi hæc non aduertunt, putantque Deum nudis victimis placari; qua in re grauiter falluntur; ideóque insipientes sunt & stulti. Tales & hodie multi sunt apud Christianos. Hinc Chald. vertit : *Ideo Dominus animo placato ea non suscipit, cum nec illi inter bonum & malum facere discrimen norint.* Hoc ipsum ignorant esse malum & peccatum, non obedientia & operibus bonis, ait Hieronymus, sed donis & victimis emendare velle, quod fecerint; præsumendo se per solas victimas iustificari, inquit Caietanus; & quod in malè offerendo careat zelus discretionis iudicio, inquit Olympiodorus; & quod putant se illa ipsa in re benefacere, ait Carthusianus; quia putant sine obedientia se solis externis muneribus placare Deum, ait Titelm. metiuntur enim Deum ex se & sui similibus, quasi Deus placetur donis & xenijs, vti placantur homines. Ignorant ergo quid Deo gratum sit, quid ingratum, idcirco totos se dant externis cæremonijs, nil de interna puritate & pietate curantes. Peruersum ergo habent de virtute & de Deo iudicium, ac vtrique insignem iniuriam irrogant, dum censent Deum colendum carneis victimis, non in spiritu & veritate adorandum. Denique Thaumaturgus totum hunc versum applicat Ecclesiastæ, id est concionatori : sic enim vertit : *Porrò Ecclesiastæ est munus in primis vt vitæ suæ rationem habeat, & ipse rectus ambulet : dein pro insipientibus precetur, vt in posterum recepto intellectu, mala opera vitare discant.* Verùm hæc versio ab Hebræo, Græco, Latino, Syro & Arabico dissonat.

Ab ijsdem pariter dissonat, esto minus, Isid. Clarius dum vertit : *Custodi pedem tuum ingrediens do-*

num Dei qui propinquus est vt audiat. Ne des sacrificium stultorum, qui nesciunt aliud, quam facere malum; sicque explicat, q. d. Proximè adest Deus, ad audiendum omnia tua. Ne ergo multis verbis cum eo agas, stultorum more: quorum sunt Deo ingrata quæ faciunt omnia, scilicet etiam sacrificia; quippe cùm plenas habeant manus sanguine, ob rapinas & homicidia.

CAPVT QVINTVM.

SYNOPSIS.

PERGIT dare præcepta de modo orandi & colendi Deum, ac tria assignat. Primum, ne temerè quis multa effutiat coram Deo. Secundum, ne temerè quid voueat, sed prudenter, idque expleat. Tertium, venerandam esse Dei prouidentiam, etiam dum permittit pauperes opprimi, ac vim inferri iustitiæ. Hinc inserit quædam de vanitate somniorum. Deinde v. 9. transit ad vanitatem auaritiæ; præsertim quod illa auarum nunquam satiari sinat, quodque ille sæpe congerat opes in sui noxam, & necem. Vnde v. 17. concludit felicitatem non consistere in opibus, sed in frugali & honesto opum vsu.

1 NE temerè quid loquaris, neque cor tuum sit velox ad proferendum sermonem coram Deo. Deus enim in cælo, & tu super terram: idcirco sint pauci sermones tui.
2 Multas curas sequuntur somnia, & in multis sermonibus inuenietur stultitia.
3 Si quid vouisti Deo, ne moreris reddere: displicet enim ei infidelis & stulta promissio: sed quodcumq; voueris, redde.
4 Multóque melius est non vouere, quàm post votum promissa non reddere.
5 Ne dederis os tuum vt peccare facias carnem tuam: neque dicas coram angelo: Non est prouidentia: ne fortè iratus Deus contra sermones tuos, dissipet cuncta opera manuum tuarum.
6 Vbi multa sunt somnia, plurimæ sunt vanitates, & sermones innumeri: tu verò Deum time.
7 Si videris calumnias egenorum, & violenta iudicia, & subuerti iustitiam in prouincia, non mireris super hoc negotio: quia excelso excelsior est alius, & super hos quoque eminentiores sunt alij.
8 Et insuper vniuersæ terræ rex imperat seruienti.
9 Auarus non implebitur pecunia: & qui amat diuitias, fructum non capiet ex eis: & hoc ergo vanitas.
10 Vbi multæ sunt opes, multi & qui comedunt eas. Et quid prodest possessori, nisi quod cernit diuitias oculis suis?
11 Dulcis est somnus operanti, siue parum, siue multum comedat: saturitas autem diuitis non sinit eum dormire.
12 Est & alia infirmitas pessima, quam vidi sub sole: diuitiæ conseruatę in malum domini sui.
13 Pereunt enim in afflictione pessima: generauit filium, qui in summa egestate erit.
14 Sicut egressus est nudus de vtero matris suæ, sic reuertetur, & nihil auferet secum de labore suo.
15 Miserabilis prorsus infirmitas: quomodo venit, sic reuertetur. Quid ergo prodest ei quòd laborauit in ventum?
16 Cunctis diebus vitæ suæ comedit in tenebris & in curis multis, & in ærumna atque tristitia.
17 Hoc itaq; visum est mihi bonum, vt comedat quis, & bibat, & fruatur lætitia ex labore suo, quo laborauit ipse sub sole, numero dierum vitæ suæ, quos dedit ei Deus: & hæc est pars illius.
18 Et omni homini, cui dedit Deus diuitias, atque substantiam, potestatémq; ei tribuit vt comedat eis, & fruatur parte sua, & lætetur de labore suo: hoc est donum Dei.
19 Non enim satis recordabitur dierum vitæ suæ, eò quòd Deus occupet delitiis cor eius.

VERS. 1. NE temerè quid loquaris, neque cor tuum A
sit velox ad proferendum sermonem coram Deo. Deus enim est in cælo, & tu super terram: idcirco sint pauci sermones tui. Hebr. אל תבהל *al tebahel*, id est *ne accelerés ex sollicitudine*, & mentis æstu, ne præcipites, ne tumultueris, ne percellas sicut audaces, potentes & impudentes verba accelerant; & præcipitant, vt ijs velut grandinibus percellant, obruantque audientem, cogantque eum facere id quod ipsi petunt. Simili enim modo quidam fideles, sed rudes in oratione verba multiplicant, & præcipitant, quasi ijs cogere velint Deum, vt det quod postulant; & sicut faciunt balbi & blæsi, qui quia celeres habent phantasiæ motus, vt eos verbis nequeant assequi, & eloqui, quia phantasiæ celeritas linguæ tarditatem antevertit, & prævolat; hinc balbutiunt. Conantur B
enim & solliciti sunt, vt celeritatem cogitandi, celeritate loquendi adæquent, ideóq; verba præcipitant, confundunt, balbutiunt, eóque magis, quò celerius loqui satagunt, vti docet Arist. sect. 3. Problem. in 30. Notatur ergo & carpitur hic præcipitatio oris, proueniens ex corde cupiditatibus & passionibus ardente, & æstuante: Vnde Septuag. vertunt: *Noli festinare in ore tuo.* Syrus & Arabicus: *Ne velox sis in ore tuo, & ne acceleret cor tuum ad proferendum verbum.* Noster: *Ne temerè quid loquaris.* Symmach. *Ne sis* προπετὴς, *id est præceps, temerarius, pronus & currens, audax, effrænatus, immodestus, inconsideratus ad loquendum.* Tigur. *Ne quid præcipitanter loquaris.* Costus & Chald. vertit: *Ne inconsulto sermone prorumpas in verborum strepitum, neque præceps animus tuus feratur, vt vim & orationis aculeos effundas, cum tu ad Deum precaturus venis.*

Porrò Georgius Cadrenus in Compendio histor. c. 9. taxans Origenem, quòd libros plurimos non tam componeret, quàm temerè effunderet, aliter legit: *A librorum*, inquit, *compositione & multitudine syntacticus, quasi compositor, dictus fuit. Apparet eum non paruisse Salomonis dicto ita præcipientis: fili caue ne multos libros facias: Neque festina loqui, neque properet animus tuus coram Deo verba facere.*

Verùm hæc lectio à Hebræo, Græco, Latino, & cæteris dissonat.

Multiloquium quadruplex. Igitur temerarius & velox sermo coram Deo, est præceps multiloquium: idque quadruplex, primò, quod fit de qualibet re in præsentia Dei: secundò, quod fit de ipso Deo; tertiò, quod fit Deo per votum; quartò, quod fit coram Deo per orationem; hinc quadruplex oritur sensus.

Primò enim Thaumat. Olympiod. Bonau. Hugo Card. censent hic præcipi silentiū, & moderationem linguæ in qualibet locutione, eo quod coram Deo, id est in Dei præsentia agamus, & loquamur, quicquid agimus & loquimur. Audi Thaumat. *Tum etiā per pulchrum fuerit linguā parcè, pectore autem constanter vti. Nam licet absurdis quibusdam motibus impetatur animus, dedecus tamen foret eos continuo effutire, moribusque esse minus compositis. Licet enim à cælo longè distemus (quod diligenter aduertendum est) præsenti tamen, auscultantique Deo loquimur. Graniter itaque loqui vtilissimum.*

Nam vt docet Arist. lib. 4. Ethic. c. 3. Magnanimi habent motum, tardum, vocem grauem, locutionem tardam, stabilémque. *Nam neq; qui circa pauca studet*, inquit, *est festinabundus: neque qui nihil magnum existimat, contentus & vehemens. Acuta autem vox, & celeritas ex his efficiuntur*, qui sunt pusillanimes.

Secundò, pressiùs S. Hieron. τὸ *coram Deo* exponit *de Deo. Iubet*, inquit, *ne aut loquentes, aut cogitantes plus de Deo, quam possumus opinemur, sed sciamus imbecillitatem nostram, quod quantum distat cælum à terra, tantum nostra opinio ab illius natura separatur.* Sic & Hugo Victor. Lyran. Titelm. Dion. & alij: Præclarè Hugo Ætherianus lib. 2. de Hæresi: *Sicut*, inquit, *qui Ægyptiam palmam gustarit, mens eius obstupescit; sic lingua retardatur, cum dicendum est de Deo.* Lactantius lib. de Ira Dei celebrat illam Platonis sententiam in Timæo: *Maiestas Dei tanta est, vt nec mente comprehendi, nec lingua exprimi possit*; & illam Socratis: *Formam Dei non oportet conquiri.* Cui similis est illa Trismegisti ad Tatium: *Deum inuenire difficile; tum inueneris, mentéue conceperis, indicare in vulgus, nefas: enarrare verbis impossibile, ob nimiam & inæstimabilem eius potestatem.* Quocirca Cicero pro lege Manil. *Hominis*, inquit, *timidè de potestate Deorum, & pauca dicenda sunt.*

Tertiò, arctius alij apud S. Hieron. censent, hic agi de voto, vetarique ne quid temerè voueamus coram Deo, id est ipsimet Deo. Verùm de voto agetur, vers. 3.

Quartò ergo, & genuinè agitur hic de oratione: hæc enim fit coram Deo, vnde Campen. vertit: *Ne præceps sis in lingua tua oratura Deum.* Iubet ergo, ne in oratione simus præcipites, verbosi, & polylogi, vt quicquid in buccam venit, quicquid cor, vel concupiscentia suggerit, coram Deo promamus.

Rursum ne in oratione simus leues, impræmeditati, & imprudētes, sed prius meditemur quod orare & postulare conueniat, ne petamus aliquid Deo indignum, vel nobis noxium. Sub oratione accipe, quamuis Dei inuocationem; siue ea fiat per iuramentum; siue per votum; siue per exorcismum; siue per aliam rationem & modum, q. d. Ne temerè quid iures per Deum, vt eum inuoces faciasque testem rei vanę, vel falsę, nec præcipitanter quid voueas Deo; sed prius cogita; an id quod voues, Deo gratum sit, ac tibi vtile, & facile, vt de executione non dubites; ne temerè diabolum, vel res creatas per Dei nomen coniures, &c. Vetatur enim hic omnis irreuerentia, quæ fit Deo per præcipitem nominis ipsius sanctissimi inuocationem. Vnde generale hoc præceptum particulatim de voto explicans, subdit: *Si quid vouisti Deo, ne moreris reddere*, &c. Ita Chal. *Non accelerabis, ait, super dictum tuum, vt confundas eloquia oris tui, & cor tuum non festinabit proferre loquelam in tempore, quo tu oras ante Dominum: Namque Dominus imperat super omnem mundum, & sedet super solium gloriæ in cælo altissimo, & tu sedes super terram; propterea erunt verba oris tui modica*: Taxat Gentiles, qui putabant Deum flecti bellis sermonibus, & orationibus, quibus Cicero & oratores flectebant Iudices ad misericordiam, vel vindictam, contra quos Christus Matth. 6. 7. *Orantes*, inquit, *nolite multum loqui, sicut Ethnici; putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur.*

Rursum Gentiles putabant Iouem, & Deos dormire, vel aliò profectum abesse, aut bibere in diuersorio, vel alijs negotijs occupatum distineri: quare vt eum excitarent, & attentum facerent, multis magnisque clamoribus orabant, vti Sacerdotibus Baal improperat Elias 3. Reg. 17. 18. *Clamate*, inquit, *voce maiore: Deus enim est, & forsitan loquitur, aut in diuersorio est, aut in itinere, aut certè dormit, vt excitetur.*

Verè Seneca lib. 2. de Benef. c. 1. *Vota*, inquit, *homines*

mines parcius facerent, si palam facienda essent. Et rursum: *Sic viue cum hominibus, tanquam Deus videat: sic loquere cum Deo, tanquam homines audiant.* A

Præclarè Nyssen. in Orat. Dominicam: *Qui in tempore orationis, ait, in ea, quæ animæ conducunt, intentus non est, sed vitiosis & perturbatis animi sui motibus Deum obsequi postulat, nugator quidem reuera, atque blaterator est, quippe qui oret, vt Deus suarum ineptiarum & vanitatum adiutor, & minister fiat.*

Vetat ergo hîc Salomon, ne ex vitiosa animi cupiditate, libidine, petulantia, præcipitatione, inconsideratione, quid oremus vel effutiamus coram Deo, sed priùs prudenter iuxta dictamen rectæ rationis expendamus, quid & quale, quantumque à Deo petere oporteat, ne irreuerentiæ crimen incurramus, ideóq; sobriè & parcè coram Deo loquamur. Deus enim est cardiagnostes, id est cordium scrutator, ideóque magis attendit cor & mentem, quam linguam orantis. B Maximè autem notatur & carpitur hîc præceps in multiloquio, & oratione celeritas. Eandem carpsit Prouer. 29. 20. *Vidisti, ait, hominem velocem ad loquendum? stultitia magis speranda est, quam illius correptio.* Et S. Iacob. cap. 1. 19. *Sit omnis homo velox ad audiendum; tardus autem ad loquendum. Festinatio indicat iudicium, quod loquens habet de sua ipsius sapientia, quasi alijs præferenda sit, neque sit diu sibi expectandum in proferenda sententia, ne alius præuertat. Confusio illa verborum, nascitur ex nimia præcipitatione loquendi,* ait rectè noster Lorinus.

Deus enim in cælo, & tu super terram.] Septuag. *Quia Deus in cælo sursum & tu super terram.* Addunt aliqui *deorsum.* Campen. *Deus è cælo videt cuncta omnia, qui in terra degis.* Olympiod. *Deus enim qui in altissima cælorum specula sedem habet, quæ in imo sunt conspicit vniuersa.* Sensus ergo est, C

Propè cum Deo agendum.

Primò, q.d. Noli in oratione verba multiplicare, & præcipitare, quasi Deum excitaturus ad audiendum, & concedendum quod petis, quia Deus è cælo
1 cominus terram, & omnia quæ in terra fiunt intuetur: Quare cominus intuetur, & audit omnia quæ postulas. *Cælum enim sedes mea; terra autem scabellum pedum meorum,* ait ipse, Isaiæ 66. 1. Quare sicut sedes vicina est scabello, sic cælum vicinum est terræ, at Deus residens in cælo, è vicino audit te in terra, quasi ad scabellum sedis suæ orantem. Ita Thaumat. Addit Caiet. Cælum semper est præsens terræ, nec terra à cælo elongatur, q. d. Deus nunquam discedit aut recedit à cælo; ac consequenter nec à terra: quare nulla est ratio festinandi, & accelerandi preces: Deus enim semper præsens & immotus consistit, vt eas audiat.

2 Secundò, & nemosiùs, q.d. Deus in celsissimo cæli solio gloriosus residet, tu autem in humili vilique terra, supplex humi oraturus procumbis. Quare decet te reuerenter cum timore, & tremore, ac submisse, paucisque Deum alloqui, & dicere cum Abrahamo: *Loquar ad Dominum meum, cum sim puluis & cinis.* Genes. 18. 27. Cùm ergo sis vilis & infimus, par est, vt summam Dei maiestatem in cælo regnantem, summa demissione & veneratione interpelles. Vnde Costus & Chald. vertit: *Nam in vniuersum orbem principatum obtinet Deus, sedetque in summo cælo, velut in sede gloriæ: tu verò cum depressus humi iaceas, in dicendo moderatione vtere.* Porrò Vatab. interpretatur: *Deus est verax, tu autem mendax, ignorans, & insipiens:* Idcirco pauca, eáque præmeditatè, coram Deo loquere, ne is te falsitatis, ignorantiæ, & insipientiæ coarguat.

3 Tertiò, sicut cælum complectitur, fouet, regit, illustrat, & fœcundat terram: sic & Deus homines se inuocantes: quare non multis verbis in oratione ad eum est opus, sed pio affectu, resignatione & fiducia, qua credamus & speremus ab eo omnia quæ poscimus, si nobis salutifera sint: in illius ergo sancta prouidentia, silentes & sperantes recumbamus, & securi conquiescamus.

Idcirco sint pauci (& diligenti examinatione perpensi ait Olympiod.) *sermones tui.*] tum ob rationes iam dictas, tum quia Deus è cælo totam terram, & omnia quæ in ea fiunt, velut exiguum globulum pellucidum peruidet, & perspicit, vti raptus in Deum, eundem totum perspexit S. Benedictus teste S. Greg. 4. Dial. c. 36. quare cum Deus tuas preces, ærumnas & desideria perspiciat, nō est quod ea multis illi explices, vtpote iam illi cognita. Secundò, quia sicut coram Principe paucis agendum est, reuerentiæ causa, sic magis coram Deo. Tertiò, quia Deus è cælo peruidet affectum cordis, eumq; poscit, non sonum, copiámque verborum. Vnde Mosi silenti, sed summè desideranti dicebat: *Quid clamas ad me?* clamor enim in Dei auribus est, vehemens affectus, & desiderium. Exodi 14. 15. Hinc S. Franciscus totam noctem orans, ac è terra subleuatus in cælum, non aliud dicebat, quàm *quis tu Domine? quis ego? Deus meus & omnia;* sed hisce verbis, totum cordis affectum in Deum effundebat. Sic Martha & Maria, Lazaro ægrotante, non aliud nunciarunt Christo, quam: *Ecce quem amas infirmatur.* Ioan. 11. quem enim amas, non deseris: amanti sat est indicasse necessitatem & voluntatem amati. Et Dauid Psal. 141. 3. *Tribulationem meam,* ait, *ante ipsum pronuncio,* id est verbo enuncio. Arabicus: *Proieci inter manus eius voluntatem meam, detuli apud eum.*

4 Quartò, quia Deus, qui ex alto omnia vno mentis cernit in ictu, omniáque dicit & eloquitur vnico mentis suæ verbo, videt & ridet nostrum in oratione multiloquium, postulata temeraria & stulta iudicia: quia *sicut exaltantur cæli à terra, sic exaltatæ sunt viæ meæ à vijs vestris, & cogitationes meæ à cogitationibus vestris,* ait ipse Isaiæ 55. 9.

Huc facit symbolum Pythagoræ: *In astrum nunquam digitum intendas, id est de cælitibus & summis viris nil temerè loquaris.* Et illud eiusdem. *Dei imaginem in annulo ne circumferas, id est de diuinis parcè disseras.* Et illud Syrorum: *Ne os & vultum contra solem obfirmes,* id est ne obluctetis Deo, aut principibus; ne illis contradicas, aut maledicas.

VERS. 2. *Multas curas sequuntur somnia, & in multis sermonibus inuenietur stultitia: Et,* id est, *Sic:* comparat D enim curas sermonibus multis, & somnia stultitiæ, quod sicut ex curis sequuntur somnia, sic ex multis sermonibus stultitia. Hebr. *Vox inconstantis,* id est stulti. Tigur. *Nam in multa occupatione occurrit somnium, & in multis verbis stulti vox erumpit.* Campens. *Sicut diurna cura gignunt somnium, ita multa verba stultam faciunt orationem.* Chald. *Quoniam sicut venit somnium propter cogitationes cordis in multis negotijs, similiter est vox stultorum in multis verbis otiosis:* vel vt vertit Costus: *Sic & stultorum vox ad verborum inanium varietatem fertur.*

Hic versus pendet à præcedenti, eiusque dat causam, cur scilicet sermones coram Deo debeant esse pauci: vnde iuxta quadruplex multiloquium coram Deo, initio versus assignatum, quadruplex hic oritur sensus.

Primò enim, absolutè & generatim multi sermo-

nes possunt significare quodlibet multiloquium, & quamlibet garrulitatem, quæ fit coram Deo, id est A Deo intuente & audiente, q.d. Vetui quoduis multiloquium, quia illud communiter comitatur stultitia, sicut curas multas comitantur somnia. Hæc enim est causa adæquata, cur vetuerit multiloquium, & præcipitationem loquendi, quia scilicet in omni multiloquio inuenitur stultitia: hæc enim illius partim est causa, partim effectus. Causa, quia qui multa garrit, multa impertinentia, futilia, vana & stulta, imò falsa effutit, quæ eum stultiorem efficiunt. Effectus, quia garrulitas prodit, ex mente vaga, errante, inconstante, delira. Ita Lyran. Caiet. Titelm. Vatab. & alij. Accedit Olympiod. qui sic exponit: *Sicut qui per diem multis tentationibus curisque agitantur, per quietem subinde somnijs conturbantur; ita & stultus in multiloquio peccans, sua ipsius voce arguitur.*

Secundò, multiloquium coram Deo, accipi potest B garrulitas de Deo rebusque diuinis, de qua sic exponit S. Hieron. *Præcipit*, inquit, *ne aut loquentes, aut cogitantes, plus de Deo, quam possumus, opinemur, sed sciamus imbecillitatem nostram, quod quantum distat cælum à terra, tantum nostra opinatio à natura illius separetur, & idcirco debere verba nostra esse moderata. Sicut enim qui in multis cogitationibus est, ea somniat frequenter, de quibus cogitat; ita qui plura voluerit de diuinitate disserere, incidit in stultitiam. Vel certè sic: verba nostra pauca ideo esse debere, quod etiam ea quæ nosse nos arbitramur, per speculum videmus, & in ænigmate, & velut somnium comprehendimus quod tenere nos æstimamus.* 1. Cor. 13. *Cumque plura (vt visum nobis fuerit) dixerimus, finem disputationis nostræ esse stultitiam. Ex multiloquio enim nos non effugere peccatum.*

Prov. 10. Accedit Auctor Catenę Græc. qui & causam subdit: *Nec enim*, inquit, *fieri potest, vt homo qui sensili natura constat, & omnem suam cogitationem à sensibus mutuatur, is rectè & citra errorem de Deo disputet,* vtpote spiritali & incorporeo.

Tertiò, multiloquium coram Deo, potest accipi præcipitatio ad vouendum. Huius enim comes est stultitia, dum vel stulta, aut contraria vouet, vel stultè vota tot & tanta explere non vult, imò non potest. Denique hæc vota prodeunt ex mente inconstante, insipiente & stulta.

Quartò, & magis pressè ac propriè per multiloquium coram Deo significatur pręcipitatio, & multiloquium precum, quæ procedit ex animo varijs desiderijs agitato, ac cupiditatibus & sollicitudinibus æstuante & perturbato: hoc enim significat Hebr. תבהל *tebahel* v. præced. Talis enim oratio procedit ex anima cupida, perturbata, & stulta. ideóque multa similia effutit & precatur. Sensus ergo est q.d. Si- D cut multitudo curarum præsertim inanium & futilium, prodit ex mente inani & futili, ac varijs desiderijs æstuante, paritque somnia inania, futilia & perturbata: sic pariter multitudo sermonum & precum prodit ex mente vaga, instabili ac varijs cupidinibus & passionibus iactata; ideóque inconstante & stulta, ac proinde multa contraria, perturbata & stulta effutit ac postulat, quæ eam stultam, stultiorem efficiunt: quod enim nunc petit, mox renuit; quod nunc placet, mox displicet; quod nunc ait, mox negat. Ergo multiloquium in orando prodit, augetque orantis stultitiam, id est mentis varijs & inter se pugnantibus cupiditatibus agitatæ, & impulsæ in inconstantiam. Hanc enim significat Hebr. *kesil.* Sic enim ad verbum habent Hebræa: *Quia venit somnium in multitudine occupationis, & vox inconstantis siue stulti in multitudine verborum.*

Porrò aptè comparat multas curas, multis sermo- Somnium est stultitia.
A nibus, quia multæ curæ pariunt multos sermones: quæ enim mens cupit & curat, hæc eloquitur: somnium verò appositè comparatur stultitiæ. Primò, 1
quia somnia sunt quædam phantasiæ ludibria & deliria: vicissim stultitiæ & deliria sunt quasi mentis emotæ, & aberrantis somnia. Sicut ergo somnia sunt deliria dormientium; sic stultitiæ sunt deliria æquè ac somnia vigilantium.

Secundò, sicut somnia prodeunt ex animo curis 2
agitato: sic stultitia ex anima varijs cupiditatibus, quas per multiloquium prodit, æstuante. Verè Seneca in Octauia hanc somniorum dat causam: *Quæcumque*, inquit, *mentis cogitat infestus vigor, ea per quietem sacer, & arcanus refert, veloxque sensus.* Et Claudian. de raptu Proserp.

Omnia quæ sensu voluuntur vota diurno,
B *Tempore nocturno reddit amica quies.*

Tertiò, sicut in somnijs mentis perturbatę propter 3
rerum variarum, ait Pineda, atque multarum imagines, atque phantasmata concursantia, & nullo ordine rerum & intelligentiæ seruato, tumultuariò & confusè menti impressa, & memoriæ tradita, necesse est multa inesse deliria, & specierum atque simulacrorum ingentem perturbationem & confusionem; qualia sunt ebriosorum, & furētium hominum insomnia, quæ Hippocrates aliquando appellauit *peregrinas, opiniones, quæ mentem exterrent*: Ita sane multa verba nō possunt non parere multā in narrando, pollicēdo, vouendo, aut quæpiam aliud verbis & sermone tractando stultitiam, inconstantiam, & delirationem.

Quartò, quia crebrę stultitię & stultiloquia, pariunt 4
stulta insomnia. Ita Olymp. Ne, inquit, *multiloquus esto ac nugax, neque stultitiam tibi insitam tuo profer*
C *sermone; quoniam multa nugacibus adueniunt tentationes, quæ ipsos interdiu non solùm vigilantes conturbent, sed per quietem quoque dormientes exterreant.*

Porrò Septuag. hic variant. Vaticani enim & Regij Græcum *πειρασμῶν* vertunt: *Quia aduenit somnium in multitudine sollicitudinis, & vox stulti in multiplicatione sermonum.* Sic & Syrus. Complut. verò: *Quoniam aduenit insomnium in multitudine tentationis, & vox stulti in multitudine sermonum.* Et Arabicus: *Nam somnium affert multitudinem tentationum, & vox stulti affert multitudinem sermonum;* quod secutus B. Antiochus hom. 85. accipit hunc locum de insomnijs immundis, & obscænis. Audi eum: In somnijs ne commoderis fidem: sunt enim hæc aliud nihil; quam mentis implanatæ ac deerrantis simulachra, imaginationes, & frustratoriæ ludificationes reproborum dæmonum, nobis vt imponant, &
D implanent sic miserè seductos, vt inescent istis delinimentis atque oblectent, vt deinceps nullo negotio hominem pertrahant ad captanda lenocinia illecebrosæ voluptatis, iuxta verbum Iudę Apostoli Iacobi fratris, de eiusmodi quibusdam dicentis: *Similiter & hi insomnia sua sectantes, carnem quidem maculant, dominationem autem spernunt, maiestatem verò blasphemant.* Ecclesiastes item præcipit dicens: *Insomnia in multitudine tentationis, & vox stulti in multitudine sermonum.* Inducit: *Ne des os tuum, vt exerrare facias carnem tuam, vt ne irascatur Deus super voce tua, & corrumpat labores manuum tuarum, quia in multitudine somniorum & vanitatum, & sermonum multorum.* Accedit Olympiod. *Qui multis tentationibus per diem agitatur, multis subinde somnijs, vel ad auaritiam, vel ad libidinem tentantibus per quietem conturbatur; sed tamen inutilibus & statim auolantibus: ita multiloquum & nugacem,*

ac

ac multa blaterantem multa videtur dicere, sed tamen inutilia omnia & nugatoria.

Auctor vero Catenæ Græc. *De Deo*, inquit, *sint pauci sermones tui, id est veri & circumspecti. Nam qui documentum hoc amplecti contemnunt, ijs longo tentationum agmine adueniunt somnia. Insomnij enim nomine dæmonem vocat, cùm longo ille tentationum comitatu, somno deditas animas opprimit atque perturbat. De quo Iobus cum Deo loquens ita dicit: Præterrefacis me in somnis, & obtundis me visionibus. Dauid etiam hunc hostem vitare desiderans, ita sibi Dominum aduocat: Illumina oculos meos ne vnquam obdormiam in mortem. Et quæ sequuntur.* Aliud: *Quemadmodum qui interdiu tentantur etiam tum, cùm dormiunt, perterrentur insomnijs, ad eundem quoque modum, sua stultum loquacitas redarguit, varijsque tentationibus circumuoluit.* Denique Symmach. vertit: *Accedet somnium propter multitudinem iniquitatis*, quam parit tentatio vehemens, quæ enim per diem concupiscimus, hæc per noctem somniamus. Vnde rixosi somniant de suis rixis & cædibus, gulosi de sua crapula, scortatores de suis scortis, auari de suis vsuris, &c.

Vers. 3. *Si quid vouisti Deo, ne moreris reddere: displicet enim ei infidelis, & stulta promissio: sed quodcumque voueris redde.*

Septuag. *Prout voueris votum Deo, ne moreris reddere*. Votum enim reddendum est integrè, eo loco, tempore, modo, cæterisque circumstantiis, quibus conceptum & nuncupatum est. Vnde Interpres Olympiod. vertit: *Sicut vouisti*, &c. *ne tardes reddere*.

Præclarè Saluianus lib. 2. *Professio*, ait, *religionis non aufert debitum, sed auget: quia assumptio religiosi nominis, sponsio est deuotionis, ac per hoc tanto plus quispiam debet opere, quantum plus promiserit professione, secundùm illud: Melius est non vouere, quàm post votum promissa non reddere*. Votum enim Deo nuncupatum, mirè placita res est Deo, adeo vt ipse non tantùm promissione de re bona ac sancta sibi facta gaudeat, verum & rem illam voto sibi consecratam, sine vlla mora ac celeriter exigat, ægreque ferat, si differatur, aut mora ei inijciatur. Vnde S. Ambros. lib. 1. de Cain & Abel cap. 8. *Prima*, inquit, *voti gratia est celeritas solutionis*. Vnde solutionem differre, perinde est aliquando quod auferre, quod mihi videtur sapiens hoc loco innuisse; Nam ad celerem votorum solutionem hortatur: *Si quid*, inquit, *vouisti Deo, ne moreris reddere*. Et statim reddens huius celeritatis rationem: *Multo*, inquit, *melius est non vouere, quàm post votum promissa non reddere*, hoc est post votum, promissa morari: has enim moras tollendas esse præmonuerat, & tamen dicit *promissa non reddere*, quia perinde est morari promissa, ac negare, vt bene D. Ambros. lib. cit. c. 7. aduertit: *Cùm enim*, inquit, *moram facis, non reddis*. Quid enim magis profuit Caino serò offerre, quàm non offerre?

Aptè hæc gnome nectitur & educitur è præced. Qui enim inconsiderati & præcipites sunt ad loquendum, orandum, vouendum, hi post votum, dum considerant eius difficultatem, tardi sunt ad soluendum: quare sicut peccarunt præcipitatione in vouendo, sic longè grauiùs peccant tarditate in persoluendo.

Porrò votum est promissio Deo facta; quæ vt sit valida, quinque requirit. Primò, vt sit deliberata: secundò, vt libera; hinc ait, *si quid voueris*: tertiò, vt vouens intendat se obligare: quartò, vt sit de re grata Deo: quintò, vt vouens possit se obligare. Hinc votum est actus religionis & latriæ, voto enim colitur Deus, vt docet D. Thom. 2. 2. q. 88. art. 5. Vnde orationi, hîc votum subnectitur, præsertim quia orantes sæpe, vt impetrent quod postulant, Deo nuncupant vota, iuxta illud Isaiæ 19. *Colent eum in hostiis & muneribus, & vota vouebunt & soluent*. Hinc Græci votum vocant εὐχὴν, id est orationem. Vide nostrum Lessium tractatu de Voto.

Quocirca in Baptismo, quo fideles profitentur se seruaturos legem Christi, & abrenunciant Satanæ, propriè non est votum: quia hæc non est promissio, sed propositum duntaxat, & professio fidei & vitæ Christianæ. Eadem tamen sæpe à patribus vocatur votum, largè sumendo nomen voti, pro proposito & professione. Vnde ab iis eadem nunc vocatur sponsio, nunc promissio, nunc cautio, nunc iuramentum, nunc eiuratio, nunc professio, nunc contestatio, nunc votum, vti videre est apud S. Basil. de Spiritu Sancto cap. 27. Tertull. de Corona mil. cap. 3. Gregor. homil. 29. in Euang. August. in Psal. 75. S. Hieron. Apol. 1. contra Ruffin. & alios.

Ne moreris reddere.] Campen. *Absque mora illud persolue*. Votum explendum est eo tempore, quod intendit mens vouentis; si nullum certum determinarit, mox vt commodè potest, illud explere tenetur; iuxta illud Deuter. 23. 21. *Cùm votum voueris Domino Deo tuo, non tardabis reddere, quia requiret illud Dominus Deus tuus, & si moratus fueris, reputabitur tibi in peccatum. Si nolueris polliceri, absque peccato eris. Quod autem semel egressum est de labiis tuis, obseruabis, & facies sicut promisisti Domino Deo, & propria voluntate & ore locutus es.*

Quocirca ruina est deuorare sanctos, & post vota retractare. Prouerb. 20. 25. vide ibi dicta. Ratio est; quòd per votum vouens se obstringat, ad rem quam vouit, illi præstandam: votum ergo est debitum, & vouens se facit debitorem Deo reumque voti: quare peccat, si debitum hoc Deo exoluere tardet. Iam enim post votum, res non tam est eius, quàm Dei: transiit enim in ius Dei, cui per votum est consecrata: quare iniuriam ei facit, si rem eius, id est illi debitam & obligatam sibi retineat. Rectè ergo ait: *Ne moreris reddere*. q. d. citò, alacriter, & hilariter persolue Deo, quod vouisti: *Hilarem enim datorem diligit Deus*. 2. Corinth. 9. Nam *bis dat, qui citò dat*. Vide S. Bernard. serm. 71. in Cant. Aliam rationem, cur citò explendum sit votum dat Olympiod. *Quia*, inquit, *simul ac reus voti factus fueris, multitudo te circumueniet tentationum, quæ persoluere promissionem impediat, ita vt ne dormiens quidem, sine molestia sis futurus*: Qualem in sponsore describit Salomon Prouerb. 6. 2. Hinc pro *reddere* Hebr. est שלם *scallem*, quod propriè significat pacificare, pacem conciliare, qui enim debitum soluit, pacem cum creditore restaurat, & firmat: Sic vota soluentes, pacem cum Deo ineunt & sanciunt. Quocirca Dauid: *Vota mea reddam*, inquit, *in conspectu omnium timentium eum*. Psalm. 21. 26. Audi S. Ambros. lib. 2. de Cain & Abel. cap. 7. *Si voueris votum, non facias moram reddere illud. Cum enim moram facis; non reddis. Votum est autem postulatio bonorum à Deo, cum soluendi muneris promissione. Et ideo cum impetraueris*

quod petisti, ingrati est tardare promissum. Sed interdum aut negligentibus irrepit oblivio impetratorum, aut timidis & elatis arrogare euentus sibi, & bonum quod agit, vel quod à Deo consequitur, propriis virtutibus vendicare, nec auctoris reputare gratiæ, sed ipse se suorum bonorum auctorem ducere, hebetis & elati cordis est.

Hinc Apostolus de viduis, quæ post votum castitatis nubere volunt, ait, *habentes damnationem, quia primam fidem* (promissionem & votum castitatis) *irritam fecerunt.* 1. Timoth. 5. 12. Ananias quoque & Sapphira, morte à S. Petro puniti sunt, quòd votum paupertatis implere tardarent. Hinc Vrbanus. I. Pont. vt habetur 12. q. 1. c. *scimus.* docet clericis omnia esse communia, quòd eo tempore id vouerint: *Quicumque vestrum,* inquit, *communem vitam susceptam habet, & vouit se nihil proprium habere, videat ne pollicitationem suam irritam faciat, sed hoc quod Domino est pollicitus; fideliter custodiat, ne damnationem, sed præmium sibi acquirat; quoniam melius est non vouere, quàm votum, prout melius potest, non perficere. Grauius enim puniuntur, qui votum fecerunt, aut fidem perceperunt, & votum non perfecerunt, aut in malis vitam finierunt, quàm illi qui sine voto, aut fide mortui sunt, & tamen bona egerunt opera: Displicet enim Deo infidelis & stulta promissio.*

Alia est ratio, cur votum sit citò soluendum, quòd Deus, cùm sit fidelissimus, fidelissimos exigat sui cultores. Si enim homini fides seruanda est, multò magis Deo; alioqui enim videris Deum ridere & ludificare, eiusque honorem dedecori & ignominiæ exponere: quare Deus votorum violatores, velut infideles, votifragos & sacrilegos grauiter solet plectere & vlcisci, vti iam exemplis ostendi. Iidem sunt stulti: stultum enim est vltro se voto obligare ad rem quam nolis, vel non possis præstare: stultum est vltra vires quippiam promittere. *Insipiens* enim *est, qui sui ipsius ignorat quantitatem,* ait Ptolomæus in præfatione Almegesti, quid scilicet valeant humeri, quid ferre recusent. Porrò stulta est voti promissio quando fit inconsideratè, præcipitanter, aut cum vouet quis rem impossibilem, indifferentem, malam, minus bonam, quæ scilicet maius bonum impediat. Sic stultum fuit votum Iephte, quo vouit se Deo immolaturum quicquid reuertenti sibi post victoriam, primùm è domo occurreret, occurrit autem filia, vnde eam immolauit. *Nam in vouendo fuit stultus, quia discretionem non habuit, & in reddendo impius,* ait S. Hieron. & ex eo S. Thom. 2. 2. q. 88. art. 2.

Cauendus hîc error Angeli in summa verbo *votum*, qui censet stultitiam indeliberationis, siue insufficientiam, colligi ex eo, si quem post votum, statim voti pœniteat. Multi enim deliberatè vouerunt, ideóque voto obligantur, quos tamen paulò post pœnitet voti, vt patet in Apostatis à Religione: quare docent Theologi ad votum illam deliberationem absolutè sufficere, quæ sufficit ad peccandum moraliter.

Hebr. est: *quia non est voluntas* (Dei) בכסילים *backesilim*, id est, *in inconstantibus*, hoc est stultis, qui scilicet promittunt & promissa non implent, vel reuocant ex inconstanti mentis concupiscentia, iuxta illud Arabum: *stabilimentum fidei est abstinentia; labefactatio fidei est concupiscentia.*

Causa enim cur multi vota non impleant, est mentis inconstantia, quæ facit eos pœnitere voti, iuxta illud Prouerb. 25. 14. *Ventus & nubes & pluuiæ non sequentes, vir gloriosus, & promissa non complens.* Chald. hic vertit: *Quoniam propterea non est beneplacitum in stultis, quod differant vota sua.* Symmach. ὅτι οὐ χρεία ἀφρόνων, id est, *Non est opus insipientibus*, scilicet Deo: vel *nulla est vtilitas insipientium*, qui tam leuiter vouent, vt mox ea retractent, iuxta illud: *Homo apostata vir inutilis.* Prouerb. 6. 12. Arabicus: *Non est voluntas Dei in diuitibus*, quos diuitiæ sæpe faciunt arrogantes, inconstantes & stultos. Tigur: *Non enim Deus stultis delectatur.* Campen. *Ne illum, stultorum more, multa promittendo, grauiter offendas.* Extat hac de re Apologus apud Æsopum: *Vir pauper,* inquit, *ægrotans, vouebat diis, si euaderet, boues centum in sacrificium oblaturum: sed Dei tentatum à morbo liberarunt; at ille surgens, quoniam bobus carebat, ex pasta boues centum à se formatos, in ara positos sacrificauit; ipsum vlturi in somniis adfuerunt Dei dicentes: Abi ad littus ad eum locum, illic enim Atticas mille dragmas inuenies. Ille autem excitatus, lætus & alacer ad demonstratum locum perrexit, aurum disquirens; sed illic in piratas incidit, ab ipsisque comprehensus est. Captus ergo, vt dimitteretur, piratas orabat, mille auri talenta daturum ipsis promittens, sed cum non crederetur, abactus, ab ipsis diuenditus est mille drachmis. Affabulatio, fabula significat mendacis hominum inimicum esse Deum.*

Multoque melius est non vouere, quàm post votum promissa non reddere. Ait, *non vouere* dumtaxat: quia votum de non vouendo illicitum est. Qui enim vouet se non facturum votum, vouet se non facturum maius bonum, quod illicitum est, ideoque votum eius irritum, vti docet noster Franc. Suarez. tom. 2. de Relig. lib. 2. de voto cap. 11. *Quam grauia vincula*, ait S. Ambros. lib. 9. in Lucam ad cap. 20. *promittere Deo, & non soluere? Melius est non vouere, quàm vouere & non reddere: maior est contractus fidei, quàm pecuniæ. Redde promissum, dum in hoc corpore es, priusquam veniat exactor, & mittat te in carcerem.* VERS. 4.

Porrò delirant Hæretici nostri æui, dum ex hoc loco damnant vota castitatis, religionis, ieiunij, ac voti reos absoluunt. Non enim ait Eccles. Bonum est non vouere, vel malum est vouere: Sed *melius est non vouere, quàm post votum promissa non reddere.* q. d. Melius est non vouere, quàm votum facere & violare. Optimum est ergo votum facere, & illud præstare. Hic enim est duplex actus religionis cultusque Dei, primò, in eo quòd rem Deo voueas & consecres; secundò, quòd consecratam illi exhibeas. Nam idcirco displicet Deo infidelis & stulta promissio, quia placet fideliter & prudenter suscepta: & hac de causa melius est non vouere, quàm post votum promissa non reddere, quia bonum est promittere, & quod promiseris præstare: etsi ipsum *non promittere* dicatur melius, non absolutè, sed respectiuè, quando scilicet non implendum est quod promittitur.

Melius ergo est opus factum ex voto, quàm sine voto. Ratio est triplex. Prima, quòd votum sit actus religionis & latriæ, vt dixi, quæ inter morales prima & nobilissima est virtus; sicut charitas inter Theologicas. Quare actus. v. g. ieiunij in se simplex est virtus, putà actus temperantiæ; sed si accedat votum fit duplex, duplicisque valoris & meriti: Accedit enim dignitas Religionis & voti, quæ longè nobilior est temperantia. Quocirca sicut reli- Melius est opus ex voto quam sine voto. 1.

gio

gio melior est irreligiositate, ait Saluian. lib. 2. ad Eccles. Cathol. sic melius est ieiunium votum, quàm non votum. Ita D. Thomas 2. 2. q. 88. art. 6.

2. Secunda, quòd qui facit opus, actum duntaxat dat Deo; qui verò addit votum, simul cum actu dat vim & potentiam, putà voluntatem & libertatem. Hanc enim per votum tradit Deo, vt non liceat ei contrarium ei quod vouit velle. Facit ergo sicut ille, qui dat Principi non solùm fructus, sed totam arborem cum fructibus, ait S. Ansel. lib. de similit. Hinc Psaltes. Ps. 75. *vouete*, ait, *& reddite Domino vestro*. vbi S. August. *Quisque*, ait, *quod potest voueat & reddat; non sitis pigri ad vouendum: Non enim viribus vestris implebitis.* Dabit enim vires implendi, qui dat deuotionem vouendi.

3. Tertia, quòd votum voluntatem ex se flexilem & inconstantem, in actu virtutis, quam vouet, roboret & confirmet, quo fit, vt actus qui ex voto prodit, sit firmior, robustior & constantior, ideoque melior & perfectior, iuxta illud S. Bernard. de præc. & dispens. *Felix necessitas quæ ad meliora compellit.* Audi S. August. de Virgin. c. 8. *Neque enim ipsa*, inquit, *virginitas, quia virginitas, sed quia Deo dicata est, honoratur: quæ licet in carne seruetur, spiritus tamen religione ac deuotione seruatur, ac per hoc etiam virginitas corporis spiritualis est, quam vouet & seruat continentia pietatis.* Idemque paulò infra. *Honoratius in animi bonis illa continentia numeranda est, qua integritas carnis ipsi Creatori animæ & carnis vouetur, consecratur, seruatur.*

Vers. 5. *Ne dederis os tuum, vt peccare facias carnem* (Arabicus *humanitatem*) *tuam: Neque dicas coram Angelo, non est prouidentia. Ne forte Deus iratus contra sermones tuos, dissipet cuncta opera manuum tuarum.*

Primò, multi hæc accipiunt de voto temerè facto, votique violatione: de voto enim proximè sermo præcessit. Hinc Tigur. vertit: *Ne committas, vt os tuum præbeat carni tuæ occasionem peccandi.* Vatab. *Ne habenas laxes ori tuo, vt peccet.* Isidor. Clarius: *Ne totum te peccato inuoluas.* Clarè Chald. *Ne violes verbum oris tui, nec sis causa gehennæ super carnem tuam, & in die iudicij magni non poteris dicere coram Angelo crudeli, qui arguet te, quoniam ignorantia est: ne irascatur furor Dei super omnia verba tua, quæ dicta sunt in ignominia, & dissipet opera manuum tuarum.*

Sensus ergo est q. d. Ne dederis os tuum ad temerè vouendum quippiam, quod ægrè præstare poteris, vt peccare facias carnem tuam, dum illa transgredietur votum difficilis religionis, ieiunij, castitatis, pœnitentiæ, per gulam luxuriam, &c. vel *carnem*, id est teipsum, dum per infirmitatem carnis tuę violabis votum. Neque dicas coram Angelo, qui tibi velut custos semper adest, quemque vbique reuereri debes: *Non est prouidentia*, id est Deus non cognoscit, vel non curat res humanas, ac proinde nec vota mea. Hebræa habent: *Ne dicas error est*, id est casu & errore fortuito regitur mundus, non certa numinis prouidentia: vnus omnium rerum, ac proinde mei quoque voti fortuitus est error: vouendo ergo erraui: quare errorem hunc iam à me agnitum, mihique molestum & difficilem corrigam, votumque erroneum rescindam. Aquila vertit *ἀκίνων*, id est *non spontaneum est*. q. d. Non spontaneè voui, sed per errorem & improuidentiam votum mihi excidit: Ergo eo non obligor. Hic enim grauis est error & graue scelus, imò sacrilegium, cuius testes, accu-

A satores & vindices erunt Angeli, cæli, sol, sidera, terra & elementa, in quorum conspectu votum nuncupasti, & deinde violasti.

Suadet ergo Salomon, vt qui cupit vouere, prius prudenter consideret suas vires, inclinationes, conditiones, an votum facile explere possit, vt planè sese per Dei gratiam illud expleturum confidat; ne si improuidè votum emittat, serò illum pœniteat, ac votum violet, seseque excuset dicendo: Improuidè voui, erraui vouendo, non cogitabam votum fore mihi tam difficile. Hæc enim frigida & friuola est excusatio. Sapientis est præuidere futura, itaque amputare *τὸ putabam*, & *non putabam.*

Sunt enim nonnulli ardentiores, ideoque leuioris & inconstantioris ingenij, qui dum feruenter orant, aut sentiunt diuinæ motionis impulsus & cæ-

B lestis consolationis æstus, illicò cupiunt vouere magnas vitæ austeritates, magnas eleemosynas, statum religionis rigidæ, vt Carthusiam, vel vitam Anachoreticam. At vbi feruor hic & æstus transiit, sentiunt se imbecilles, & inualidos, nec habere tantas naturæ & gratiæ vires, quantas votum requirit; quare serò dolent, votique pœnitent, ac tandem illud violant, ruuntque in omnem carnis licentiam. Hos hic monet Salomon, ne in illo deuotionis æstu præproperè voueant, sed sinant illum deferuescere, tumque prudenter & disertè considerent an, quid, quantum & quamdiu vouere conueniat, imò votum non emittant, nisi prævio confessarij; aut viri prudentis consilio & consensu.

Hæc expositio planè inhæret litteræ, eamque

C cum præcedentibus de voto optimè connectit: quare germana omnino & genuina videtur, eamque sequuntur Gloss. interl. Titelm. Pineda, Lorinus, & Doctor Hebræus. S. Hieron. quem audi: *Hebræus ita sensit, quod non potes facere, ne promittas. Non enim in ventum dicta transeunt: sed à præsenti Angelo, qui vnicuique adhæret comes, statim perferuntur ad Dominum, & tu qui putas ignorare Deum quod pollicitus es, prouocas eum ad iracundiam, vt omnia opera tua dissipentur.*

Audi nunc, & alias aliorum expositiones probabiles.

Secundò, Olympiod. Thaumat. & Salonius exponunt q. d. Ne dederis os tuum gulæ, vel verbis incautis, aut libidinosis, præsertim cum mulieribus, quibus caro tua excitetur ad luxuriam. Sic & Hugo Card. Lyran. & Titelm. hæc exponunt de vitanda

D gula & luxuria.

Tertiò, S. Hieron. Salon. Alcuinus & Gloss. exponunt q. d. Noli quærere caluas excusationes, quibus des occasionem carni tuæ ad peccandum, hoc est, ne dicas: Non ego peccaui, non ego me inebriaui, non ego fornicatus sum, sed natura infirma, & per concupiscentiam corrupta ad illud inuitum me impulit; nam ita in Deum naturæ conditorem peccatum tuum regeris, ipsumque facis peccati, æquè ac naturæ tam fragilis, auctorem, quæ est horrenda blasphemia, ideoque Deum grauiter offendit & ad vindictam irritat. Audi S. Hieron. Arguit eos *qui de vitio carnis queruntur, & aiunt se corporis necessitate compulsos ea facere, quæ nolint, secundum dictum Apostoli Rom. 7. & vanas excusationes quærunt & dicunt, non ego pecco, sed quod habitat in carne mea peccatum.*

Quartò, Bonauent. refert ad negationem diuinæ prouidentiæ. q. d. Ne dederis os tuum, vt dicas coram Angelo: Non est prouidentia, non est numen voluptatum & scelerum vindex; itaque securus ruas in omnia vitia carnis. Negatio enim numinis hominem impellit ad omnem gulam & luxuriam.

Quintò, Dion. Carth. & ex eo Caiet. quia triplex est oris vsus, scilicet comedere, osculari, loqui; tria quæ in his peccantur, vult inuolui, gulam, impudica oscula, & verba, & iuxta dictam editionem Hebræam subdi, ne quis hæc excuset, tanquam errore atque inuoluntariè facta, caueatque id serio dicere, quoniam qui adest Angelus, nouit, qua mente sic ipse loquatur, & quàm in Dei vergat iniuriam.

Sextò, Moringus generalius hanc gnomen accipit, quasi dictam, non tantùm contra gulam & luxuriam, sed & contra omnia vitia carnis, quæ recenset Apost. Galat. 5. 19. Ne quis ea excuset per carnis suæ fragilitatem ac violentiam quandam, vel necessariam carnis concupiscentiam.

Septimò, nonnulli censent hic præcipi ne quis votum vocet errorem, ac errare eos qui vouent, quasi aut id non liceat, aut non debeat reddi votum. Verùm primus sensus, vt dixi, est genuinus.

Ne dicas coram Angelo] Crudeli, inquit, Chald. hoc est coram Diabolo. Melius alij Angelum bonum accipiunt, qualis est custos cuique à Deo deputatus. Hic enim prouidentiæ est administer: quare qui illam negat, tam Angelo, quàm Deo est iniurius. Vnde nonnulli hinc probant custodiam Angelorum circa homines. Rursum ex hoc loco concludit D. Thomas 1. p. q. 57. art. 2. Angelos habere cognitionem & prouidentiam rerum creatarum. Angelum ergo nominat, quia hic est prouidentiæ diuinæ executor, æquè ac tutor & vindex: perinde ac si quis dicat: Ne dicas coram Prætore: In hac Ciuitate non est iustitia: quia prætor qui est iustitiæ tutor & vindex, hanc iniuriam à se depellet, eeque ob eam iustè capiet & puniet.

Denique nonnulli, vt Pineda, hæc accipiunt de Angelo peculiari cui à Deo (vide S. Hieron. *Non enim*, inquit, *in ventum dicta transeunt, sed à præsente Angelo, qui vnicuique comes adhæret, statim perferuntur ad Dominum*) commissa sit cura orationum & votorum Deo offerendorum, qualem vidit Ioannes Apocal. 8. 3. *Et alius Angelus*, inquit, *venit & stetit ante altare aureum, & data sunt illi incensa multa, vt daret de orationibus Sanctorum super altare aureum, quod est ante thronum Dei, & ascendit fumus aromatum de orationibus Sanctorum de manu Angeli coram Deo.* Fuit enim vetus Origenis & aliorum opinio, certos diabolos certis vitiis præesse, ad eaque homines instigare. Vnde in Script. & in vitis Patrum crebrò nominatur spiritus vel Angelus blasphemiæ, luxuriæ, superbiæ, gulæ, auaritiæ, acediæ, &c. atque ex aduerso certos Angelos præesse certis virtutibus, ad easque homines prouehere, vt vnus Angelus sit orationis, alius humilitatis, alius temperantiæ, alius castitatis, &c. qua de re alibi dixi.

In vita S. Onuphrij, qui per 70. annos in eremo angelicè vixit, quam scripsit oculatus testis Paphnutius Abbas, legimus Deum per angelos de omnibus prouidere hominibus, præsertim religiosis

A voto obstrictis, solitariis & eremitis. *Omnipotens Deus*, inquit, *non derelinquit sperantes in se, circundat eos armis potentia sua, vt hos incursio Satanæ non valeat prosternere, quos protegit celsitudo diuina misericordiæ. Quapropter ad eos Angeli Dei iugiter mittuntur, ac per manus illorum, quæcumque necessaria, crebriùs eis administrantur.* Et mox: *Certissimè scias, ô fili, quoniam Angeli Dei sanctis ac iustis viris quotidie famulantur, atque virtute superna, corpora & animæ illorum iugiter illuminantur.* Paulò post narrat B. Onuphrius, se ab Angelo habente speciem viri pulcherrimi ductum in eremum, cùm diceret: *Noli pauescere, ego enim sum Dei Angelus, tibi ad custodiendum ab ortu tuo prouidentia diuina destinatus, vt iubente Deo tecum manerem, & te in hanc eremum ducerem. Perfectus esto, humilis incede coram Domino, cum gaudio labora, cor tuum in omni custo-*

Angeli proprij Religiosorum & Anachoretarum.

6 Exemp. 5. Onuphrij.

B *dia conserua, viue sine querela, in bono opere persevera. Ego vero te non derelinquam, donec animam tuam in præsentia summæ maiestatis offeram.* Et post nonnulla: *S. Angelus quotidie mihi panem offerebat, & aquam pro mensura ministrabat, vt corpus meum confortaretur, ne deficeret, & iugiter in Dei laude perseueraret, &c. Omni die Dominico vel Sabbato Angelum Domini paratum inuenio, Sacrosanctum corpus & sanguinem Domini nostri Iesu Christi secum deferentem, de cuius manibus mihi pretiosissima donantur munera, vitaque mea salus perpetua. Verum etiam omnes, qui vitam spiritalem ducunt in eremo monachi, tali participantur gaudio. Hi verò sancti Eremitæ, qui hanc solitudinem habitant, si fortasse aliquando videre hominem desiderant, illico in cælum ab Angelo deportantur: visionem illic animæ iustorum, fulgentium sicut sol in regno patris eorum, ibi*

C *multitudinem contemplantur Angelorum, suasque animas cætibus mixtas beatorum. Quare omnes qui in agone contendunt, tota mente, toto corde, totis viribus in bono opere ferueant, quatenus gloriam cælestis patriæ cum Christo, & cum Sanctis mereamur possidere.*

Subdit Paphnutius de morte S. Onuphrij: *Post hæc surrexit, & Dominum lachrymans orauit, genua flexit atque subito dixit: In manus tuas Deus commendo spiritum meum. Cumque hæc dixisset lumen splendidum corpus eius obumbrauit, & in ipsius claritate luminis, anima sancta carne soluta est. Repentè vero vocem Angelorum multorum audiui laudantium Deum, & in discessu sanctissimæ animæ sancti Onuphrij, æthera scilicet Angelicis canticis resonantia, gaudium ineffabile astris intulerunt, per quæ*

D *cælestes exercitus animam militis inclyti cælis inuexerunt.*

Denique quàm Angeli ab initio mundi fuerint administri & executores diuinæ prouidentiæ, præsertim in populo fideli, collectis omnibus è tota S. Scriptur. exemplis ostendi Exodi 23. 20. & seq. Hoc est quod ait Apost. *Nonne omnes sunt administratorij spiritus, in ministerium missi, propter eos qui hæreditatem capient salutis?* Hebr. 1. 14.

Mysticè Dion. per Angelum accipit sacerdotem, de quo ait Malach. cap. 2. 7. *Labia Sacerdotis custodient scientiam, & legem requirent ex ore eius: quia Angelus Domini exercituum est.* Sacerdotis ergo est, docere populum Dei, legem & prouidentiam, siue numen vindex bonorum & malorum omnium. Fides enim huius prouidentiæ, hominem refrænat ab omni scelere, &

ad

ad omne virtutis decus extimulat.

Non est prouidentia] in Deo non est numen, non est Deus, qui omnium habeat prouidentiam: Deo enim ita agnata est prouidentia vt si hanc tollas cum Epicuro, Democrito & Atheis, tollas & Deum. Deus enim ignorans & improuidus, non est Deus, sed idolum saxeum vel ligneum. Aquila vertit *ἀκούσιον*, quod si Deo attribuas, sensus est q. d. Deus non liberè, sed coactè vel necessitate fatali, ac proinde sine prouidentia operatur: sin homini assignes, sensus est q. d. Non spontè sed coactè voui, ergo voto non teneor.

Hebr. est כי שגגה *ki segaga*, id est, *quia error*, vel incogitantia, improuidentia, inconsideratio est, siue numinis, q. d. Non est prouidentia numinis, sed omnia errore & casu fortuito fiunt in mundo; sicut Democritus censebat mundum factum esse ex fortuito concursu atomorum: Sic dicuntur planetæ errare in cælo, & oues bouesque in montibus; siue hominis, q. d. Improuidè & inconsideratè voui. Septuag. *Quia ignorantia est*. q. d. Ignorans feci & voui. Chald. *Imprudens feci*; igitur voto non obligor. Arabicus: *Et ne dicas quod coram Deo est corruptio cognitionis*, vt non cognoscat vota & facta nostra. Campen. *Neque putes Angelum qui tua obseruat, rem tam æstimaturum leuem, qui præ multitudine verborum vix sciebas, quid promitteres*. Nam, vt ait Olympiod. *Qui in ipsa fæce nequitiæ volutantur, ita prouidentiam Dei negant & aspernantur, vt dicant dedignari Deum curare ac scire, quæ hîc ab hominibus scelera committantur*. Eleganter Arias vertit:

Quod iam vouisti, errorem ne dicito, neue
Excuses præsente illo, qui cuncta, fideli
Verba hominum stylo, in tabulis notat Angelus.

Angeli ergo curam habent & prouidentiam votorum nostrorum, ac sicut de eorum conceptione & adimpletione lætantur; sic de eorum violatione dolent & indignantur: ac vtrumque in tabulis memoriæ consignant, vt ad Deum referant, qui pro meritis cuique præmia vel supplicia decernet: vnde psallebat Dauid: *In conspectu Angelorum psallam tibi, adorabo ad templum sanctum tuum, & confitebor nomini tuo*. Psal. 137. 1.

Prouidentiæ opponitur fatum fortuna.

Porrò prouidentiæ opponuntur duo extrema sibi contraria, scilicet fatum & fortuna: prouidentia enim est libera, fatum necessarium: quare qui Deum subiicit fato, Deum & prouidentiam è medio tollit. Absit ergo à fideli illa Comici vox:

Fatis agimur, cedite fatis.

Quare eos qui fatum astruunt, fatuos æstimat S. August. tract. 37. in Ioannem & lib. 5. de Ciuit. cap. 9. Rursum prouidentiæ opponitur casus & fortuna: licèt enim respectu causarum secundarum præter mutuam intentionem, quasi fortuitò concurrentium, fit casus & fortuna, quæ causat effectus contingentes & fortuitos, tamen respectu Dei nullus est casus. Nam, vt ait Sapiens cap. 14. 3. *Tua autem prouidentia pater cuncta gubernat*. Quocirca Deo nihil est fortuitum, quia omne præuisum & prouisum. *In regno prouidentiæ nil licet temeritati*, ait Seneca; quia nil temerè fit, sed omnia consultò & ex certa prouidentia; *vbi maximus est intellectus, ibi minima est fortuna*, ait Boetius; quia intelligens & sapiens omnia agit cum deliberatione & consilio: vnde Deo nihil est fortuitum, nullus casus, nulla fortuna, sed hominibus, quibus multa improuisa & inopinata accidunt. Deus enim omnes causas secundas, etiam contingentes, præuidet, prouidet, ordinat,
A & combinat.

Ne fortè iratus Deus contra sermones tuos, dissipet cuncta opera manuum tuarum.] Pro *dissipet* Hebr. est חבל *chibbel*, id est, vt Septuag. *disperdat*. Chald. Arab. & Syrus *corrumpat*. Vatab. *maledicat*. Tigur. *destruat*. Marinus *deuastet*. Propriè *chibbel* est disrumpat magna vi & dolore. Quomodo in Deo sit ira, scilicet non vt passio, sed vt appetitus iustæ vindictæ, contra Epicurum docet Lactant. lib. de Ira Dei, cap. 4. Verè S. August. 1. Confess. cap. 9. Deum compellans: *Pœnitet, inquit, te, & non doles: irasceris, & tranquillus es: opera mutas, nec mutas consilium*. Iam

Sensus est primò, q. d. Ne Deus ob tuum hoc votifragij & negationis prouidentiæ scelus, omnia opera bona, eorumque merita, quæ antea cum saperes, fecisti, aboleat & mortificet. Ita Olympiod.
B *Ne, inquit, & fructum operum tuorum amittas. Iratus enim Deus delet de libro vitæ, si quid est, quod piè videamur nobis laudabiliterque fecisse*. Et Clarius: *Quod tu tam leue putas Deum sic offendit, vt non solùm orationem tuam, sed propter eam & alia opera sit execraturus*.

Secundò, vt ait S. Hieron. *Ne Deus talia sentientem tradat in reprobum sensum, vt faciat ea quæ non conueniunt*.

Tertiò, addit Olympiod. Deum votifragos, & eos qui negant numen, solere punire paupertate, infortuniis, morte, itaque fortunas eorum & opera corrumpere. Denique Arabicus vertit: *Ne irascatur Deus in stultitiam tuam, & corrumpantur artes manuum tuarum*, id est opera exquisita, quæ contento studio, arte, ingenio meditatus ac molitus es,
C perinde ac si tua contentus prouidentia, diuinam penitus non agnosceres, diceresque superbiens: Manus mea excelsa, & non Dominus fecit hæc omnia. Intelligi quoque possunt cuncta, quæ quis sibi comparauerit, vel corporis, vel animi bona, etiam virtutes ac merita, quorum meritò facit iacturam, qui negat Dei prouidentiam, inquit noster Lorinus.

Ita videmus religiosos, qui dum in religione votorum obseruantes viuerent, ac mira gratia docendi, dicendique apud homines pollerent, cùm ab ea desciscunt, fiuntque Apostatæ, omnem hanc gratiam deperdere, fierique odium & probrum Dei, æquè ac hominum. Exempla crebra spectauimus & in dies spectamus. Hinc nonnulli vertunt: *Deus putrefaciet opera tua*. Sic enim Isaiæ 10. 26. Noster Hebr. חבל *chibbal* vertit *computrescet*. Aposta-
D sia enim est putredo, id est corruptio & infamia, quę apostatas facit viles, infames & putridos, ac opera eorum, non tantùm præsentia, sed & præterita, quæ in religione heroica ediderant, putrefacit, id est conspurcat, infamat, corrumpit. Hebr. *chibbel* est contrariæ significationis; significat enim ligare & dissoluere, ac disrumpere cùm vehementia & dolore, vti fit in parturientibus, à quibus quasi disrumpitur proles, dum paritur. Vnde *chibbel* sæpe significat parturire, & habere dolores parturientis. Vtrumque huic loco conuenit: Nam & votifragi negantesque numen, videntur habere ligatam linguam, mentem & manum, vt qui erant ante eloquentes, sapientes & in omni opere potentes, per hoc scelus fiunt elingues, insipientes, inertes & ad omne bonum impotentes. Rursum eorum opera disrumpuntur cum ingen-

ti eorum confusione & dolore, qualis est parturientium.

Moraliter hic disce, quàm Deum offendat negatio numinis & prouidentiæ, quamque grauiter eam negantes puniat & vlciscatur. Deus impiis dicentibus: *Non videbit Dominus nos, dereliquit Dominus terram suam*, minatur: *Ergo & ego faciam in furore, non parcet oculus meus, nec miserebor*. Ezech. 8. 18. & cap. 10. Dauid. Psal. 13. 14. *Propter quid*, inquit, *irritauit impius Deum? Dixit enim in corde suo: non requiret. Vides quoniam tu laborem & dolorem consideras, vt tradas eos in manus tuas.*

Prouidentię demonstratio. Porrò prouidentiam esse ex dissona elementorum, cælorum, animalium rerumque omnium consonantia, ordine, motu, constantia demonstrant Patres. Audi Lactant. lib. 3. cap. 10. *Quis enim non sentiat mundum hunc tam mirabili ratione perfectum, aliqua prouidentia gubernari? quandoquidem nihil est quod possit sine vllo moderatore consistere. Sic domus ab habitatore deserta dilabitur. Nauis sine gubernatore abit pessum: Et corpus relictum ab animo defluit. Nedum putemus tantam illam molem, aut construi sine artifice, aut stare sine rectore tamdiu posse.* Audi Damascen. in histor. Barlaam cap. 17. *Si nauis sine gubernatore non potest subsistere, sed mox submergitur, & domus modica sine prouisore; mundus quomodo constat tanto tempore, creatura sic magna, sic bona & mirabilis, sine gloriosa quadam ac magnifica atque mirabili gubernatione & sapientissima prouidentia? Ecce enim cælum quantum tempus habet, & non denigratum est, terræ virtus non est lassata ex tanto tempore, fontes non desierunt fluere, ex quo facti sunt; mare tot & tanta suscipiens flumina non supergreditur mensuram. Cursus solis & lunæ non mutantur: ordines diei & noctis non peruertuntur.* Audi Philonem lib. de Somniis: *Credendum est sicut in curru aurigam, aut in naui gubernatorem, ita in rebus omnibus superstare eum; Qui est, corporibus, animabus, animantibus, mentibus, angelis, cunctis, quæ terra, vel aere, vel cælo continentur, naturis, tum visibilibus, tum inuisibilibus, totum enim mundum ex se pendentem regit.*

Prouidentiæ officia. Minutim verò prouidentiæ officia ex officiis singulorum in choro, & membrorum in corpore, & famulorum in aula, ita graphicè depingit S. Athanas. lib. contra Idola: *Vt in choro, qui constat ex diuersis hominibus, viris, puellis, fæminis, senibus, iuuenibus, sub vno præsule & moderatore, quisque quantum potest cantat pro sua natura, ille quidem vt vir, iste vero vt puer, alius vt senex, alius quemadmodum iuuenis, omnes tamen vnam absoluunt harmoniam; vel vt nostra anima eodem tempore sensus nostros pro cuiusque officio exercet, & ad vnam rem oblatam simul mouetur, adeo vt oculus videat, auris audiat, manus palpet, olfactus odores accipiat, gustus delibet, sæpe quoque intereaque aliæ quidem corporis partes in otio sunt, adeo vt inter ista; pedes quoque obambulent: Vel vt in præsentia regis imperantis, simul & ad omnia oculos intendentis, omnes sunt in obsequio: est qui agros colat, est qui ad aquæductus aquarum properet, alius item pabulatum proficiscitur, alius ad curiam pergit, alius ad concionem ingreditur, & alij eodem modo sese referunt, eaque omnia ad præsentiam vnius moderatoris & disciplinam fiunt, & constituuntur: Ita quoque omnia in vniuersa rerum natura geruntur.*

S. Maxim. serm. 48. citat illud Platonis: *Deus*
A *omnia, & secundùm Deum, fortuna, & occasio humana gubernat vniuersa*. Et illud Socratis:

Si quid cura potest, cura: at si Deus ipse iubendo
Te curat, cur tu sollicitus tibi sis?

Pulchrius Aristot. vel quisquis est Auctor lib. de Mundo: *Quod*, inquit, *in exercitu est Imperator, in domo pater familias, in choro præcentor, in naui nauarchus, in corpore oculus, in curru auriga, hoc in mundo est Deus.* Plura vide apud S. Chrysost. Theodor. Saluian. Synesium & nostrum Lessium, lib. de Numine & Prouidentia.

Vbi multa sunt somnia, plurimæ sunt vanitates, & **Vers. 6.**
sermones innumeri: tu verò Deum time.

Transit à prouidentia ad somnia; siue à religione ad superstitionem, sicut enim cultores prouidentiæ sunt cultores veri numinis veræque religionis; sic negantes prouidentiam sunt irreligiosi & athei, quibus agnati & vicini sunt superstitiosi, quales sunt obseruantes somnia. Ab illis ergo ad hos congruè sermonem traducit, quia olim multi multum tribuebant somniis, idque quod somniarant, censebant diuinum & immissum à Deo: vnde iuxta somnia dirigebant vitæ suæ rationes & actiones. Contra eos hîc docet somnia esse somnia, id est meras vanitates, nugas, inania spectra & phantasmata. Quare asserit non esse obseruanda, nec timenda somnia, sed Deum Deique prouidentiam, vbique excubantem, ad præmiandum bonos & puniendum malos. Vnde Syrus vertit: *Quoniam in multitudine somniorum & vanitatum & sermonum, multi errores.* De vanitate somniorum multa dixi Eccles. 34. 1. & seq. Memorabile & terribile est quod scribit B. Antiochus hom. 34. Ana-
C choretam quendam insignem per somnium à diabolo illusum; cum enim in somno vidisset Christum & Christianos in tenebris, Mosen verò & Iudæos in luce, apostatauit à fide, factusque Iudæus se circuncidit, & carnali vitæ se dedit; quare punitus à Deo, & à vermibus corrosus, corpus Iudæis, animam Diabolo tradidit.

Adde ex somniis vanis non rarò oriri vanitatem & leuitatem vouendi, æquè ac vota (de quibus sermo præcessit) violandi, seque ab eorum obligatione excusandi. Multi enim mouentur ad vouendum quippiam ex eo, quòd de eo noctu somniarint, quod feminis est frequens. Alij à votorum persolutione se excusant, quòd somniarint ea non esse persoluenda: quæ omnia somnia sunt vanitates, errores & dementiæ. Vnde Septuag. vertunt: *Quia in multitudine somniorum & vanitatum*
D *& verborum plurimorum*, subaudi vota multa fiunt, vel excusantur: & S. Hieron. ex Hebræis sic exponit q. d. Nec *superiora facias, de quibus iam dictum est:* Ne *facile somniis credas. Cùm enim diuersa videris per nocturnam quietem, & variis anima fueris exagitata terroribus, siue incitata promissis, tu ea contemne quæ somnij sunt, & solum Deum time. Qui enim somniis crediderit, vanitatibus se & ineptiis tradet. Aliter: Quia dixi ac præcepi:* Non *des os tuum, vt peccare facias carnem tuam, & quæras varias excusationes. Hoc nunc infero: Quoniam in somnio vita istius, & in imagine vmbra nubis, quæ viuimus, multa possumus inuenire quæ nobis verisimilia videantur, & nostra excusare peccata. Propterea admoneo, vt id solum caueas, ne putes absentem Deum, sed eum timeas, & scias cunctis operibus tuis adesse præsentem, teque liberi arbitrij conditum non cogi, sed velle quod facias.*

Huc

Huc accedunt alij, qui hîc censent dari rationem, cur non temerè sit vouendum vel loquendum, scilicet eo quòd vti plærumque insomnia, sic & verba plætaque vana sint. Vnde Thaumat. vertit: *Senties sicut somniorum, ita verborum maiorem partem esse vanam.*

Et Olympiod. Irascitur, inquit, Deus somniantibus, id est frustra laborantibus & loquacibus, quasi admoneri se somniis existiment ad vota concipienda & proferenda.

Alij, vt Moringus, hæc referunt ad negantes prouidentiam. q.d. Negare prouidentiam, non est aliud, quàm somniare atque garrire, id est nil veri & solidi asserere, sed falsum prorsus & erroneum, quale somnium comminisci.

Tropol. Chald. per somnia, accipit falsa oracula & doctrinas erroneas, quasi hic pseudoprophetæ opponantur veris prophetis, & falsi doctores veracibus. Sic enim vertit: *Tot autem somniis pseudoprophetarum, & diuinorum vanis responsis, infinitisque impiorum sermonibus, fidem ne adhibeas: sed sapientes & iustos cole, & ab eis disciplinam quære, Deumque time.*

Et sermones innumeri] dum somnia aliis & aliis enarrantur, varieque à variis coniectando explicantur. Insuper somnia multis suspicionibus, historiis, fabulis, coniecturis recensendis materiam suggerunt.

Tu verò Deum time.], Timor enim Dei iudicis, vt vindicis, valet ad refrænandam vanam somnij diuinationem, docet Dei prouidentiam, adigit ad soluenda vota, carnis concupiscentiam castigat, linguam effrænem refrænat. Quocirca timor Dei est initium, promotio & perfectio sapientiæ omnisque virtutis, vti pluribus ostendi Eccles. 1. 10. & seq. ac in Prouerbiis crebrò.

Vers. 7. *Si videris calumnias egenorum* (Arabicus *stultitiam aduersus pauperem*) *& violenta iudicia, & subuerti iustitiam* (Septuag. *direptionem iudicis & iustitia.* Complut. *rapinam iudicij.* S. Hieron. *ruinam iudicij.* Thaumat. *Iudices subdolis strophis circumuenire leges*) *in Prouincia non mireris super hoc negotio: quod excelso excelsior est alius; & super hoc quoque eminentiores sunt alij: & insuper vniuersæ rex terræ imperat seruienti.*

Hæc spectant ad τὸ *Ne dicas coram Angelo, non est prouidentia.* Estque Occupatio. Occurrit enim tacitæ obiectioni hominum dicentium: Si est prouidentia, eaque iusta, cur ergo permittit calumnias egenorum, violenta iudicia, & subuerti iustitiam? Cur ea non impedit & tollit, aut illico punit & plectit? Vt inde discant homines eam cereri, Deumque timere. Respondet hoc non esse mirandum: iusta enim de causa hæc permitti à Deo, vt postea acrius plectantur. Cæterùm solari nos debere, quòd existat vnus cunctorum rex Iudexque, qui vicarios iudices ipsos dijudicabit, interim dissimulans, non ignorans, illos ipsos adhuc expectans ad pœnitentiam, oppressos exercens ad patientiam, præparansque ad Coronam.

Ita Sanctus Hieronimus Olympiod. Alcuinus, Salonius, Bonauent. Hugo, Lyran. Lorinus, & alij.

Non mireris super hoc negotio.] Hebr. *Ne obstupescas super voluntate*, id est super re volita, vel ab oppressore positiuè, vel à Deo permissiuè. Vnde Pagnin. accipit voluntatem Dei: *Ne mireris*, ait, *de voluntate diuina* permittente tot violentias. Tigur. *Ne mireris diuinam voluntatem.* Vatab. *Ne mireris super hac re quæ fit diuino nutu.* Chald. *Non mireris*, ait, *in corde tuo, quomodo voluntas Domini sit super omnia hæc.* Quòd innocentes opprimantur à nocentibus, mirati sunt Ieremias. cap. 12. Abacuc. cap. 1. Dauid Psalm. 72. Sed Salomon edoctus à patre, & magis à Deo, crebroque expertus, idipsum non miratur, nec mirandum esse docet; ait S. Athanas. Apolog. de fuga sua, quia nil mirum est nisi nouum: pauperes autem à potentioribus opprimi non est nouum vel insolitum, sed tritum, frequens & commune sæculorum omnium vsu confirmatum. Adde hoc permitti à sapientissima Dei voluntate ad maiorem iustorum virtutem & gloriam, & impiorum ignominiam ac pœnam. Olympiodorus vertit & explicat q. d. *Ne indigneris, aut stultitate mundum sine vlla prouidentia susceperis.*

Quia excelsior est alius, & super hos quoque eminentiores sunt alij. Hebraicè & Græcè: *Quia excelsus desuper excelsum custodiens est, & excelsi super eos.* Campens. *Habet enim oppressor ille superiorem, qui ea quæ facit diligenter obseruat, & supra vtrumque illorum alij superiores sunt.* Sanctus Hieronimus in veteri editione: *Quia excelsus super excelsum* (Vatab. *obseruat*) *& excelsior est super illos* scilicet Deus, ait S. Hieron. Alij Angelus, aiunt. quasi dicat. Etsi Iudices & Principes sinant opprimi iustitiam & iustos, tamen iis à Deo præpositi sunt Angeli vrbium, & Prouinciarum Præsides & custodes, qui eos subinde monent, castigant, deponunt, vti deposuerunt Nabuchodonosor, iuxta illud: *Ecce vigil & sanctus de cælo descendit, clamauit fortiter, & sic ait: succidite arborem.* Daniel 4. vers. 10. & v. 14. *In sententia vigilum*, id est Angelorum Babyloniæ præsidentium, *decretum est*: Aut certè ijdem Angeli Dei nutu, vindictam iniustorum & præmium iustorum differant vsque ad diem iudicij. Sic & Albinus, Glossa, Caietan. Vatabl. Vnde Arabicus vertit: *Quoniam excelsus conseruabit te super rem excelsam: & illis qui se efferunt super præstantius est.* Audi S. Hieron. *Ne mireris: excelsus quippe super excelsum hæc respicit Deus: qui angelos suos super iudices & reges terræ posuit: qui possunt vtique prohibere iniustitiam, & magis in terra valere, quàm quæuis hominum potestates, sed quoniam seruat in finem iudicium, ideo nunc expectat & differt sententiam.* Grassetur ergo licet nunc impietas, & impij iudices impunè, sed non impunè abibunt: dabunt enim tandem pœnas iudici nunc prospectanti, atque eius ministris nunc testibus tantæ iniquitatis. Hæc sanè interpretatio admirationem tollit, cur diuina prouidentia violenta iudicia, & calumnias pauperum permittat, aut non statim puniat. Huc vsque S. Hieron. & ex eo Pineda.

Planius hæc omnia accipias cum Lyrano, Dion. & Hugone Card. non de Angelis, sed de hominibus, putà de Principibus subordinatis, quorum minor maiori gradatim subest, vsque ad summum, qui est Rex vel Imperator. q. d. Si inferior iudex permittit iudicium & iustitiam, appellatio & recursus est ad superiorem alium &

alium gradatim, quorum quisque potest & debet inferioris sibi subordinati, & subditi iniustitiam corrigere & castigare. Vnde Chald. vertit: *Quia Deus potens super cælos altissimos, obseruat opera filiorum hominis, tam bona quàm mala, & à facie eius mittuntur viri magnifici & robusti, vt potestatem exerceant in improbos, & vt sint præpositi magistratus super eos.*

Secundò, hæc ad pœnam talionis & indolem potentiorum referas. q. d. Si inferior iudex innocentem opprimit, iusto Dei iudicio talione punietur, vt pari modo à superiore suo opprimatur, sicut videmus tyrannos, instar minorum piscium, à maioribus tyrannis deuorari, iuxta illud Ierem. 30. 16. *Omnes qui comedunt te, deuorabuntur, & vniuersi hostes tui in captiuitatem ducentur, & qui te vastant vastabuntur, cunctosque prædatores tuos dabo in prædam.* Quod S. Hieron. eo loco impletum intelligit, cum Assyrios vastauerunt Babylonij, Babylonios & Chaldæos Medi Persæque. Sic Isaias 33. 1. Assyrio minatur: *Væ qui prædaris, nonne & ipse prædaberis?* In vniuersumque Prouerb. 22. 16. *Qui calumniatur pauperem, vt augeat diuitias suas, dabit ipse ditiori & egebit.* Potentiores enim sæpe potentia sua abutuntur, eaque inferiores iniquè opprimunt. Ea enim est hominum vitiata conditio, ideoque non admiranda, sed miseranda & lugenda. Hæc expositio quoque apposita est illique fauet Hebr. גבה *gabeah*, id est excelsus, superbus, tumidus, qui inferiores dispicit, premit & deprimit; iuxta illud Iacobi 2. v. 6. *Nonne diuites per potentiam opprimunt vos, & ipsi trahunt vos ad iudicia?* Quis ergo hoc miretur, quod commune est, & natura quasi insitum diuitibus & potentibus? Vermis enim potentiæ & diuitiarum est superbia, ait S. August. fastus & tyrannis.

Tertiò, alij exponunt q. d. Non mireris inter Iudices aliquos reperiri improbos, quia rex non potest omnia solus iudicare, sed constituit Vicereges, & hi constituunt Gubernatores Vrbium, & hi constituunt Iudices subinde non satis notos vel iniquos, eo quòd pecuniam offerant. Igitur in tanta tamque multiplici iudicum subordinatione & turba, non mirum aliquos irrepere prauos, qui iura ob munera corrumpant. Mirandum magis non plures & plura corrumpi. Nam omnes ad maiora aspirant, & Eccles. 5. 7. super hos quoque ambitio non habet terminum. Audi Senecam ad Lucilium Epist. 86. *Relinque ambitum: tumida res est, vana, ventosa, nullũ habens terminum.* Et alibi: *Nemo agit de tribunatu gratias, sed conqueritur, quod non est ad præfecturam vsque perductus, & si deest Consulatus, nec hoc quidem sufficit: cupiditas enim non vnde venerit respicit, sed quo tendit.* Idem lib. 2. de Beneficiis: *Nunquam,* inquit, *improba spei quod datur, satis est: omnia meruisse se existimat, nec satis pretio æstimatum putat. Maiora enim cupimus, quo maiora venerint, incitatioque concitatior est: ambitio enim siue cupiditas, vt flamma infinita vis acrior est, quo ex maiori incendio emicuit.*

Ambitio insatiabilis.

Et insuper vniuersa terra rex, imperat seruienti. Pro *insuper.* Hebr. est יתרון *ytron*, quod vertit Olympiod. *Superfluum terræ.* Complut. *Abundantia terræ.* Septuag. Vatic. *Et præstantia terræ in omni, est rex agri culti.* Syrus: *Hæreditas terræ in omnibus est rex, qui agrum colit.* Symmach. *Et amplius terra in omnibus rex est regionis cultæ.* Rex hic accipi potest propriè. q. d. Si omnes Iudices & Principes A sint iniusti & violenti. Respubl. recurrit ad regem, vt is eos in ordinem redigat.

Verùm meliùs per regem accipias Deum: hic enim solus imperat vniuersæ terræ. q. d. Omnes iudices, principes & reges subiecti sunt seruiuntque Deo, qui cum sit iustissimus, omnes iudices & reges, adeoque ipsas iustitias iudicabit æquissimè, ac læsis suum ius, lædentibus iusta supplicia irrogabit. Læsus ergo ad Dei tribunal prouoca, eiusque sententiam patienter expecta.

Pulchrè & sapienter Horatius lib. 3. Ode 1. monet dicens:

Regum timendorum in proprios greges,
Reges in ipsos imperium est Iouis,
Clari giganteo triumpho,
Cuncta supercilio mouentis.

Hinc pauperes à Iudicibus & Principibus læsi B clamant in cælum, & à Deo exaudiuntur, iuxta illud Prouerb. 22. 22. *Non facias violentiam pauperi, quia pauper est; neque conteras egenum in porta, quia iudicabit Dominus causam eius, & configet eos, qui confixerunt animam eius.* Ita S. Hieron. Alcuinus, Bonauent. Hugo, Lyran. & passim alij.

Pro *imperat* Interpres legit לשרה *lisro*, id est *ad imperandum*, hoc est *imperat*: שרה *Sara* enim est dominari, imperare. Est Enallage modi: ponitur enim infinitiuus pro indicatiuo.

Iam pro ר substituentes vicinum ד pro lisro, id est *imperat*, legunt לשדה *lesade*, id est ager. Sic enim habent: ויתרון ארץ בכל הוא מלך לשדה נעבד *veitron erets baccol hu melech lesade nebad*: & ita legerunt Septuag. Syrus, Arabicus, quod varij variè vertunt & explicant.

Primò, Tigur. *Et post omnia terra Deus semper C sui similis expectandus est, vt rex agri qui colitur*, vt scilicet orbem hunc quasi agrum suum lustret, iudicet & puniat vel præmiet; zizania, id est iniustos, tradendo ignibus gehennæ, triticum verò, puta iustos colligendo in horreum cæli.

Secundò, Vatab. *Porrò excellentia terræ super omnia est, rex agro seruit.* q. d. *ratio agriculturæ est potissima omnium conditionum viuendi; nam ipse etiam rex colit aut colendum curat agrum, idque necessario.* Et Isidor. Clarius: *Residuum quod colligitur ex terra in omni re, est rex propter agrum cultum*, hoc sensu: Nemo non abunde viuere potest ex cultura terræ, etiamsi rex sit, cùm omnis victus, quo opus habet humana natura, ex terra colligatur. q. d. Quid tot opibus opus? quorsum tam multæ lites, quando paruo contenti queaD mus esse ac regiè viuere, id est copiosè satis & otiosè, absque fori molestiis? Laus vtique agriculturæ maxima.

Sic & Arias ac plures alij censent, hîc consuli studium agriculturæ; per hoc enim vitantur lites forenses, in quibus non rarò innocens & iustus causa cadit. Vnde Campen. vertit: *Summum quod terra præstare homini potest est agellus aliquis, qui colenti eum satis esse possit, vt ex eo viuat, & cui ille contigit & eo contentus est, is planè rex est*; vti fuit Abraham, Isaac, Iacob, Iob, primique reges orbis. Huc facit vetus oraculum: *Vni seruit ager tibi: quorsum tanta requiris?*

Tertiò, Titelm. vertit: *Præterea rex est in omni terra ad colendum agrum.* q. d. Rex imperat in sua terra & regione, eamque ab iniuriis tuetur,

tur, vt possint agri coli, quorum messe subditi viuant.

Quartò, Caiet. Hebr. יתרון *ytron* vertens *superfluum*, sic traducit & explicat: Sicut ager producit herbas superfluas, quæ non euelluntur ante messem, ne simul euellatur & triticum; sic Deus ex certa scientia & prouidentia permittit calumnias & scelera violentorum, ad iustorum probationem & profectum, vt eos in die iudicij vindicet & coronet. Sciant ergo Principes mundum quasi agrum sibi à Deo traditum, vt eius sint coloni, eumque iustitia & omni virtute excolant, itaque iustitiæ fruges Deo mundi Domino, velut censum persoluant. Sed sicut colonus permittit zizania ad tempus, ita recta gubernandi ratio poscit, permittere nonnulla crimina, donec opportunitas sit ea euellendi. Sic & S. Hieron. qui in veteri editione vertit: *Et amplius terra in omnibus est rex in agro culto.* Et Olympiod. qui vertit: *Super omnes rex est Dominus agri elaborati*; idque dupliciter explicat, cùm de Deo, tùm de homine: *Deus*, inquit, *instar viridarij mundum sibi hunc excoluit & ornauit, & in eo dominatur, vt agri Dominus, cuius & assiduam prouidentiam gerit. Non itaque decet opinari mundum carere gubernatione regnantis, ob eas quæ inter homines fiunt iniquitates, imò reuocare in mentem oportet: Quòd cùm mundus hic ager nuncupetur, iuxta euangelicam parabolam, Deus hominem mundi huius regem dominumque constituit, sicut scriptum est: Omnia subiecisti sub pedibus eius. Admonet itaque nos hoc loco Ecclesiastes dignitatis nostræ, vt debitam venerationem Deo exhibentes, qui nos regia honestauit corona, piè officioseque viuamus. Aliter. Quandoquidem Deus vniuersi huius mun-* C
di est Dominus & possessor, veluti agri cuiusdam diligentia summa elaborati, ideirco seduli caueamus, ne demoliamur vineam Domini Sabaoth, aut iniquis actionibus, aut impiis dogmatis, aut perniciosis doctrinis. Omnibus enim præest, omnia speculatur agri Dominus & possessor elaborati. Addit Olympiod. Iudices & Principes iniusti, inquit, non aliud censendi sunt, quàm superfluitas terræ, hoc est inutilis globus & massa, gleba & cinis, quem Deus euertet in die iudicij, trudetque in gehennam, iuxta illud: *Quid superbis terra & cinis?* Eccles. 10. 9.

Quintò, Pagnin. vertit: *Et vtilitas, cultura terræ in omnibus est: & Rex propter agrorum vtilitatem est seruus.* Alij: *Rex agro seruit* vel *fit seruus.* Clarius: *Etiam Rex agro obligatus est*: quia ex illo tum & suos nutrit, tum ampla tributa colligit. Chald. *Et laudabilior est terræ cultura super omnia,* D
quoniam in tempore, quo filij regni, & Rex habitat in ruribus à facie illorum; si ille Rex non habet frumentum ad comedendum, fit seruus subiectus vni agricolæ. Alij vertunt: *Rex propter agrum factus est.* q. d. Agricultura adeo est vtilis, adeóque à priscis exercita, vt ex agro promoti sint ad solium & sceptrum, atque ex agricolis facti sint reges, quorum exempla plura recensui c. 4. 14.

Sextò, sic vertas & explices, q. d. Quia lites & oppressiones pauperum ferè oriuntur ob bona terræ, scilicet ob opes & fruges, quas dat agricultura; hinc vnus summus regioni præficitur Rex, vt ipse inferiorum iudicum iniusta iudicia impediat, corrigat, emendet.

Verùm Vulgata versio, vti planior, ita verior & germanior est iuxta sensum, quem initio assignaui, cui tamen cæteras sex, excepta quinta, iam assi-
A gnatas adaptare est facilè.

Mysticè, Richard. Victor. de statu inter. homi. c. 6. *Quisnam*, ait, *est iste Rex qui omnibus imperat: Est inquit liberum hominis arbitrium, quia omnia corporis membra ei ad nutum deseruiunt: & appetitus si aliquando rebellent, potest ab actu refrænare, & refrænatos graui vltione percutere, & eorum audaciam forti castigatione frangere & emollire. Inuestigemus igitur quanam ratione Rex hic interioris reipublicæ nostræ Deo sit subijciendus, & ab omni, quod non deceat auocandus.* Rex est liberum arbitrium.

Tropol. Docet hîc Salomon Regem verum esse, quem regit non ira, non libido, non auaritia, sed ratio, continentia & iustitia. Hic enim imitatur Deum, qui iustitiam regit, imò iudicat & vindicat. Hic dominatur iræ, affectibus, animo ac sibiipsi quasi victor sui, ideóque Rex terræ est & Do- Rex est qui suos regit affectus.
B minus mundi. Hic superior est regibus, imò rebus omnibus creatis, ideóque regum est Rex. Audi S. Ambros. in Psal. 118. Octon. 14. ad illa: *Anima mea in manibus meis semper. Quicumque proprium corpus subegerit, nec ab ira & alijs passionibus turbari animam suam, rector sui, congrua vi permiserit, is bene regia quadam potestate se cohibens Rex dicitur, quod regere se nouerit, & arbiter sui iuris sit, nec captiuus trahatur in culpam.*

Lege S. Chrysost. lib. 5. de Compar. regis & monachi, vbi monachos passionum dominos regibus componit, imò anteponit. Audi & Ciceronem in laudem Cæsaris, hæc gratulando vel adulando, dicentem Orat. pro Marcello: *Domuisti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere*
C *abundantes; sed tamen ea vicisti quæ & naturam & conditionem, vt vinci possent, habebant. Nulla enim est tanta vis, tanta copia quæ non ferro ac viribus debilitari frangique possit: verùm animum vincere, iracundiam cohibere, &c. hæc qui faciat non ego eum cum summis viris comparo, sed simillimum Deo iudico.* Audi denique Senecam in Thyeste:

Regem non faciunt opes,
Non vestis Tyriæ color,
Non frontis nota regia,
Non auro nitidæ trabes;
Rex est qui posuit metus,
Et diri mala pectoris,
Qui tuto positus loco,
Infra se videt omnia,
Occurritque suo libens
Fato, nec queritur mori.
D *Rex est, qui metuit nihil.*
Hoc regnum sibi quisque dat.

Auarus non implebitur pecunia, & qui amat VERS. 9.
diuitias fructum non capiet ex eis. Et hoc ergo vanitas.

Commodè ab oppressionibus pauperum, & iudiciorum corruptione, transit ad auaritiam, velut ab effectu ad causam: Quia enim iudices auari sinunt se muneribus corrumpi, hinc peruertunt iudicia: quare ministra prætorum auaritiæ est calumnia, ait Cicero lib. 1. Epist. ad Quintum fratrem. Rursum diuites auari, vt se ditent expilant & opprimunt pauperes. Igitur auaritiæ vanitatem, æquè ac iniquitatem hîc ostendit. Addit Thaumaturgus: *Sicut*, inquit, *facultates per rapinam partæ ac per vim extortæ, perniciosissimæ & sceleratissimæ sunt: sic etiam homini pecunia-*

rum cupiditate flagranti, nunquam satietas, nec proximorum beneuolentia proueniet, quamlibet maximam argenti vim acquisierit, quia scriptum est: *Victoriam & honorem acquiret, qui dat munera, animam autem aufert accipientium*, scilicet corda eorum rapit, vt illa largientem redamare cogantur.

Auarus non implebitur pecunia. Hebr. *Amans argentum non satiabitur argento.* Ita Septuag. Syrus, & Arabicus.

Auaritia insatiabilis Cur?

Ratio à priori est, quòd animus hominis sit immensus, & cupiditas auari sit maior capaciorque toto orbe, quare auro totius orbis impleri nequit. Hinc auaritia est insatiabilis & inexplebilis; quo enim plus acquirit eò crescit, & plura appetit. Vnde *auarus* dicitur quasi *auri auidus*, ait S. Isidor. Auaritia ergo est auri sacra fames, quæ proinde similis est hydropico, qui quò plus bibit, eò plus sitit, quòd potus in eius corpore putrescens, ob calorem quem gignit putredo, salsuginosus effectus, os stomachi assiduè pungat, itaque salsedine sua illius sitim semper exacuat. Addit Aristot. 1. Polit. cap. 6. aliam causam, scilicet quòd auarus amet opes, non ob luxum, aut quid aliud, sed propter seipsas: quare cum amandi in eo non sit finis; hinc & auaritiæ non est finis. Hinc S. Augustin. serm. 10. de Sanctis, veras virtutum diuitias à falsis auri & argenti discriminat, quòd illæ sui famem latient, hæ augeant: *Ille*, inquit, *vera dicuntur diuitiæ, quia quisquis eas habuerit, non egebit, dum iuxta Apostolum,* (1. Tim. 6.) *habens victum & vestitum hic contentus est. Istas vero terrenas diuitias iniustum est putare diuitias, quæ non auferunt egestatem. Tantum enim magis quisque ardebit egestate auaritiæ, quanto magis eas diligens maiores habuerit. Quomodo ergo sunt diuitiæ quibus crescit inopia, quæ amatoribus suis quantum fuerint ampliores, non afferunt satietatem, sed inflammant cupiditate ditem? Tu putas quia minus indigeres, si magis haberes. Vnde bene quidam dixit: Crescit amor nummi, quantùm ipsa pecunia crescit.* (Iuuenal Satyra 14.) *Cum pecuniæ enim incremento rabies cupiditatis augetur. Nam omnes auari vel cupidi, velut hydropis morbo ægrotare videntur. Quomodo enim hydropicus quantùm plus bibit, tantùm amplius sitit, ita auarus vel cupidus acquirendo non satiatur.*

Quocirca Galenus de dignoscendis animi morbis cap. 9. docet insatiabilitatem esse causam paupertatis & indigentiæ, item mœroris & mœstitiæ. Hinc Prouerbium Syrorum & Arabum: *Non est in toto orbe pauper qui sit adeo miser sicut est diues, qui non expletur pecuniis suis.* Hinc auaritia ab Apostolo vocatur idolorum seruitus, & auarus idololatra, quia aurum quasi idolum suum adorat & colit. Ephes. 5. 5. quin & Ouid. aurum vocat Deorum maximum, imò solum & vnicum. Sic enim canit Eleg. 12.

At nunc desertis cessant sacraria lucis,
Aurum omnes, victa iam pietate, colunt.

Octo causæ cur auarus non satietur.

Hugo Card. octo refert causas, cur auarus opibus non satietur, suntque hæ: quia infinita est cupiditas; quia exhaurit affectum auari; quia quo crescit magis crescunt arcæ, cellaria, stabula, &c. quia quo magis crescit, crescit flamma cupiditatis: quia cum eius augmento aduenit noua indigentia, vt custodum, arcarum, serarum, clauium, timor amittendi, dolor de amissione, &c. quia non habet proportionem cum animo & corde nostro, vt nec sapientia vel gratia cum bursa: quia nequit esse duobus in locis, in bursa & in mente: quia famem cordis non satiat pecunia, quæ est in bursa, vt nec panis manens in cophino. Denique S. Gaudentius Episcopus Briciensis serm. 14. ad Neophytos tom. 2. Biblioth. SS. Patrum: *Qui amat*, ait, *pecuniam non satiabitur ea. Prædatoris enim rapacitas non comprimit auaritiam, sed irritat.*

Verè ergo, ait S. Hieron. *dixit Flaccus: Semper auarus eget.* Audi S. Bernard. hunc locum sapienter & piè pertractantem, tract. de dilig. Deo post medium: *Qui diligit pecuniam non saturabitur pecunia; qui autem esuriunt & sitiunt iustitiam, ipsi saturabuntur. Iustitia siquidem, rationis vtentis spiritus, cibus est vitalis & naturalis: pecunia vero sic non replet, vel minuit animi famem, quomodo nec corporis ventus. Denique si famelicum hominem aperiis faucibus vento, inflatis haurire buccis aerem cernas, quo quasi consulat fami, nonne credas insanire? Sic non minoris insania est, si spiritum rationalem rebus putes quibuscumque corporalibus non magis inflari, quàm satiari. Quid namque de corporibus ad spiritus? Nec illa sanè spiritualibus, nec isti è regione refici corporalibus queunt. Benedic anima mea Domino, qui replet in bonis desiderium tuum. Replet in bonis, excitat ad bonum, tenet in bono, præuenit, sustinet, implet.*

Et qui amat diuitias (Hebr. est הָמוֹן *hamon*, id est copia, tumultus, turba tam hominum, quàm opum, qualis est Mammon) *fructum non capiet ex eis*: quia eis non audet vti in bonum suum, vel aliorum, sed eas auarè recondit in arca, ibique eas quasi defodit & sepelit, vt lucem non videant. Vnde S. Hieron. vertit: *Non fruetur eis.* Arabicus: *Qui amat censum, multitudine eius non satiabitur.* Syrus: *Qui diligit mammona, non possidebit illud*, sed magis possidebitur ab illo. Auarus enim, opum non est Dominus, sed seruus & mancipium. Vide S. Ambros. lib. de Naboth. cap. 4. Est Miosis; minus enim dicitur & plus significatur: *Fructum non capiet*, id est damna multa & magna accipiet. *Radix enim omnium malorum est cupiditas.* Græcè φιλαργυρία, id est cupido argenti. 1. Tim. 6. Porrò Chald. hic vertit: *Qui amauerit congregare diuitias copiosiores, non est ei laus in sæculo venturo, nisi fecerit ex eis eleemosynam, propterea que non est ei merces prouentus ad comedendum.* Nam vt ait S. Gregor. 3. par. Past. Admon. 21. *Fructus ei ex illis* (opibus) *caperetur, si eas bene spargere non amando voluisset; qui vero eas diligendo retinet, hic vtique sine fructu derelinquet.* Qui sementem nimis amat, non mandat terræ, ideoque nec metit: Pecunia enim quasi semen fructificat seminanti pro Deo, redemptionem peccatorum, emptionem regni cælorum, promissionem vitæ quæ nunc est, & futuræ: qui amat animam, perdit, sic & qui pecuniam effundit, qui eam vt semen terræ mandat. Sere ergo copiosam summam, vt metas copiosam messem. Sere opes in pauperes, vt longè maiores percipias in cælis. Vide quæ de auaritia dixi Eccles. 10. 9. & seq.

Et hoc ergo vanitas. Campen. *Quisquis talis, insigniter vanus est.* Vide dicta cap. 1. 2. Nam vt acutè ait Plutar. in Moral. *Cupiditates cum voluptate coniuncta sunt: at auaritia cùm concupiscentiam excitet, voluptatem adimit, & velut molesta ac morosa hera parare cogit, frui prohibet.*

Ex

Felix qui contemnit opes.

Ex hoc loco collige veritatem, veramque virtutem & felicitatem, non consistere in opibus, sed in contemptu opum, quem affert paupertas spiritus, vti pulchrè docet S. Ambros. lib. 3. Epist. 10. Idem cognouere per vmbram Philosophi. Socrates dixit: se non admirari diuitem superbum & arrogantem, nisi experiretur illum diuitias dispensasse, & in alios effudisse.

Gnomæ

Hinc Seneca Epist. 10. *Cui cum paupertate bene conuenit, diues est. Non qui parum habet, sed qui plus cupit pauper est.*

In Moral.

Hinc Plutarchus: *Vt qui vestes flagellant, corpus non attingunt; sic qui paupertatem exprobrant, hominem non tangunt, sed externa calumniantur.* Hinc Epictetus: *Vt qui geniti sunt inter Persas, non desiderant in Græcia habitare; ita & pauperes, quibus diuitiarum nota est natura, non student ditescere.* Videntur isti legisse illud Salomonis: *Auarus non implebitur pecunia, & qui amat diuitias fructum non capiet ex eis.*

Ratio à priori.

Ratio à priori est duplex, scilicet immensa hominis cupiditas, & auri opumque exilitas vilitasque, quæ tantæ cupiditati longè est impar & inferior, vt eam explere nequeat, iuxta illud: *Diuites eguerunt & esurierunt, inquirentes autem Dominum non deficient omni bono*, Psalm. 33. 11.

Vbi multæ sunt opes, multi & qui comedunt eas, & quid prodest possessori nisi quod cernit diuitias oculis suis?) Hebr. *In multitudine boni* (cùm multiplicantur bona) *multi comedentes illud.* Septuag. *In multitudine bonitatis, multiplicati sunt qui comedunt eam.* Aduolant enim ad rem bonam & sapidam, sicut muscæ ad mel. Arabicus: *In multitudine panis, multiplicantur ij qui comedunt illum.*

Dupliciter adeoque contrariè hæc gnome ab Interpretibus accipitur. Primò, vt significet laudem liberalitatis; secundò, vt significet vanitatem diuitiarum & auaritiæ.

Primò ergo Olympiod. de liberalitate sic exponit: *Quibus legitimo honestatis iure opes atque diuitiæ augescunt, multiplicantur etiam qui illis vtantur, & pauperibus impertiunt. Nam quid prodest impudenti auaro ac tenaci sua turpis vtilitas, qua oculorum solo intuitu pecuniis vti permittit? Solo namque intuitu principatum tenet in pecuniis. Quid melius* (inquit Orator) *& quid præstantius bonitate & beneficentia?* Fauet Syrus, qui pro eo quod sequitur: *Et quid prodest possessori*, &c. vertit: *Quæ iustitia nisi*, &c. Caiet. *Quæ rectitudo.* Syrus: *Factum est felix possidentibus se; quoniam de capite meo vidi oculis meis.* Sic & Lyran. Hugo. Card. Glossa, Dion. Huc spectat Thaumat. dum vertit: *At probitas* (beneficentia) *familiares suos maiorem in modum oblectat, fortesque efficit, rem vnamquamque perspiciendi facultatem præbens.*

Secundò, & genuinè significat vanitatem opum & opulentorum auarorum. q. d. Vt quid, ô auare tantis curis opes congeris; cum tu ex eis non nisi tuum ventrem impleturus sis: ad hoc autem modicum sufficit: reliquum quod congeris, non tibi, sed aliis congeris; quia sicut vbicumque est cadauer, eò conuolant vultures & aquilæ. Matt. 24. 28. Sic vbi sunt opes, eò conuolant egeni & parasiti, vt eas deuorent. *Cadauera lupi, musca mel, prædam, non hominem, sequitur turba ista*, ait Seneca. Quare tu, ô diues auare, non tam opum tuarum es herus & dominus, quàm procurator & dispensator, ait idem Epist. 4. & Epist. 89. *Infelices*, ait, *quod non intelA ligitis vos maiorem famem habere, quàm ventrem.* Et Epist. 114. *Furor est quod nemo nostrum vnum se esse cogitat. Vnum videri putas ventrem, cui tanto cumulatu comparatur cibus? cui tot regionum vina conduntur? Si vnusquisque se numeret & metiatur corpus, sciat se multum capere, nec diu posse.*

Rursum cruciat auarum, quòd videat opes suas, tanto labore partas, adeoque adamatas, tam prodigè à tot tantisque consumi, cùm ipse ex iis nil aliud voluptatis capiat, quàm quòd eas cernat & oculos pascat, non ventrem. Sicut enim vbi multi sunt panes, ibi multi sunt mures, qui eos rodunt; sic vbi multæ sunt opes, ibi sunt multi procuratores, famuli, parentes, hospites, amici, adulatores, coci, lixæ, adde & fures qui eas absumunt. Ita S. Hieron. Olympiod. Alcuinus, Hugo vterque B & alij.

Huc accedit Glosa, quæ sic exponit q. d. Qui multas opes congregauit, non potest illis vti ad gloriam & magnificentiam, si solus sit, sed ad hoc opus est conuocare plurimos, vt per eos opes dispersæ latius splendeant, puta seruos, ancillas, clientes, magnates, milites, vti fit in aulis Regum & Principum.

Expertus est idipsum in se Salomon, qui tantas opes habuit, sed pariter tot deuorantes eas, vt quotidie absumerent triginta coros similæ, sexaginta coros farinæ, decem boues pingues, viginti boues pascuales, & centum arietes excepta venatione ceruorum, caprearum, bubalorum, & altilium. 3. Reg. 4. 23. Vt enim alios taceam, alebat quotidie 70. millia portantium onera, & 80. millia laC tomorum. ibidem cap. 5. 15. Sic & hodie videmus reges opulentos tot habere aulicos, officiales, milites, &c. vt opes regiæ ad omnes alendos vix sufficiant: quare illi, reges licèt, pauperiores sunt mercatore, qui paucas opes habet, sed liberas & ab omni debito onereque immunes.

Alexander Magnus cùm orbem subiugasset, audiens plures alios esse mundos ingemuit; *& quando*, ait, *illos subiiciam.* Tanta est ambitio & auaritia. Quare verè de eo lusit Satyricus Iuuen. Sat. 10.

Vnus Pellæo iuueni non sufficit orbis,
Sarcophago contentus erit.

Denique audi S. Bernard. hunc locum pertractantem de Conuers. ad Cleric. cap. 12. *Hinc*, ait, *diuitiarum amor insatiabilis longè amplius desideD rio torquet animam, quàm refrigeret vsu suo; vtpote quarum acquisitio quidem laboris, possessio vero timoris, amissio plena doloris inuenitur. Postremo vbi multæ opes, multi etiam qui comedunt eas, & vsus quidem diuitiarum apud alios, diuitibus solum nomen cedit & solicitudo. Et in his omnibus pro tam exiguis, aut magis nec exiguis quidem, sed nullis, eam paruipendere gloriam, quam nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparauit Deus diligentibus se, non tam insipientia, quam infidelitatis esse videtur.*

Oeconomicè, monet hæc gnome diuites, vt sint opum frugales œconomi, quales sunt mercatores; quia vbi sunt multæ opes, domestici & famuli liberalius eis vtuntur, itaque eas citò exhauriunt multitudine ad prodigalitatem illecti, sed tandem sentient illud; *Sera in fundo parsi-* — Praxis ditescendi.

nomia. Quare principes, quibus frugales & prouidi sunt œconomi, licet census habeant modicos, ditescunt; quibus verò sunt prodigi vel improuidi, licet opes habeant ingentes, depauperantur. Igitur ratio ditescendi consistit in prudenti & frugali œconomia. Sanè hac ratione Hollandi ad tantas opes, quantas videmus, euaserunt, quia attenti sunt ad rem, & minima curant: quare tantùm efficiunt vno aureo, quantùm alij tribus vel quatuor *Diuitiæ*, inquit, ille *non quantitate, sed vsu & singularitate metienda.*

Et quid prodest possessori.] Hebr. est כשרון *kisron*, id est quæ congruentia, rectitudo, industria, commoditas, vtilitas hero? Septuag. *Quæ virtus aut fortitudo possidenti bona? quia principium*, vel potius *principatus* (hoc enim est ἀρχὴ) *videre oculis suis.* Olympiod. *Principatus est ille, vt videat oculis suis.* q. d. Quæ vtilitas ex bonis tanta virtute & strenuitate partis, quando principatum auarus gerit solo intuitu, nec alium habet vsum dominij, quàm quod apposita contemplatur. Arabicus: *Quæ iustitia*, &c. Syrus: *Et factum est fœlix possidentibus se.* Symmach. *Quæ vtilitas inest habenti ea bona, nisi vt tantummodo spectet oculis suis?* Campen. *Quid habet amplius, cuius sunt diuitiæ, quam quod videt alios eas consumere?* Alij: *Nisi aspectus oculorum eius?* q. d. Diues ex tot opibus pascit oculos duntaxat, non mentem, nec ventrem: Opes ergo illi non sunt, nisi inanis aspectus & vana visio, iuxta illud Horatij 1. serm. Sat. 1. *Mihi plaudo*

Ipse domi, simul ac nummos contemplor in arca

Et mox:

Congestis vndique saccis
Indormis inhians, & tanquam parcere sacris
Cogeris, aut pictis tanquam gaudere tabellis

Audi S. Chrysost. homil. 2. ad Pop. *Auarus*, ait, *custos est, non dominus: pecuniarum seruus, non possessor. Facilius enim alicui ex proprijs carnibus, quàm ex defosso auro communicaret. Velut enim quodam mandante & iubente nihil de repositis tangere, sic cum omni diligentia ea seruat & continet, à suis, tanquam alienis abstinens, & quippe sunt aliena: quæ enim alijs erogare nunquam pateretur, neque in necessarijs impendere etiamsi infinitas sustineret pœnas, quomodo hæc esse propria putare posset? Quomodo vero eorum habet possessionem, quorum nec vsum nec fructum cum libertate habet?*

Apologus Auari ex talpa.

Eccles. 5. 10. Porrò auarus ita cernit opes suas, vt ab ijs excæcetur, ne veras sapientiæ & liberalitatis opes videat. Quocirca eius symbolum est talpa, de quo pulcher extat Apologus apud Cyrillum lib. D 4. Apol. Mor. cap. 2. cui titulus: *Rerum terrenarum cupidos esse cæcos.* Talpa, inquit, incusabat Naturam, quòd oculorum vsum visumque sibi denegasset, quem dedisset Basilisco & Hyenæ. Cui natura respondit, se id iustè & sapienter fecisse. *Nam latebras incolis*, inquit, *& terrena totaliter dilexisti, nec non amore terrestrium perdidisti cælestia, & diligendo odibiles tenebras lumine caruisti. At nescis, quod auaritia monstrosa, quia nimis adamauit terrestria, perdidit cælestia; & habet oculos & non videt. Nam vt cæca, dimisit vera bona pro falsis, fixa pro fluidis, cælestia pro terrenis, sic & infinita maximaque bona pro minimis, gloriosa pro miseris, secura pro dubijs, sancta pro pessimis, & gaudiosa pro afflictiuis commutauit. Congregat quidem stulta exterius, sed intus depauperatur, in nugis se tenet defluentibus, terram possides & à diris inferis possidetur. Quin & voras vt* A *enomas, amas quo pereas, acquirit quod perdat, curat quod doleat, & se onerat, vt velocius in abyssum descendat. Si audisti* (Genes. 3.) *homo auaritia occæcatus, deliciarum mox perdidit paradisum. Nam cùm animus à Deo auersus apparentium tantùm cupiditatem concepit, illico mentis lumen intus perdidit, & foris talpeis oculis reseratis, nuditatis suæ duntaxat pauperiem videt. Quin etiam* (1. Reg. 15. 9.) *Saul continuò rationis orbatus, dum pecora concupiuit, regali gloria caruit. Et malè possessis bestijs, vna secum pacem amisit.* Idem nouo chamæleontis apologo confirmat. *Quàm bene profectò Chamaleon cormo, cæcitatis eius cupiditate ipsum insectanti respondet: ô si vitiositatis interiecta caligine, visum prudentiæ tibi cupiditas non abstulisset, vtique attenderes, quòd te, si me possides, perdes. Habes igitur talpa, cui sic fueris fabricata, cùm compositionis tua ratio auaritia sit* B *imago. Quibus auditis, vna cum verbis querimonia cessauit.*

Et Chamæleonte.

Nouem damna auaritiæ.

Ostendit hîc Ecclesiastes vanitatem opum & auaritiæ nouem rationibus. Prima est, quòd auarus non impleatur pecunia: secunda, quòd fructum non capiat ex ea: tertia, quòd vbi multæ sunt opes sint & multi qui eas consumunt: quarta, quòd nil voluptatis ex eis capiat, nisi quòd eas videat: quinta, quòd saturitas diuitis non sinit eum dormire: sexta, quòd diuitiæ conseruentur in malum Domini sui: septima, quòd diues sæpe relinquat filium & hæredem pauperem: octaua, quòd nudus reuertetur ad sepulchrum: nona, quòd vitam omnem transigat in curis, labore, ærumna & tristitia. Hinc concludendum relinquit in opibus frustra requiri, aut collocari animi quietem C & felicitatem, vti pulchrè ex hoc loco docet S. Thom. 1. 2. q. 2. art. 1. ad 3. Huc spectant decem auarorum vanitates, quas recensui Eccles. 14. v. 3.

Dulcis est somnus operanti, siue parum, siue multum comedat. Saturitas autem diuitis non sinit eum dormire. Septuag. & Arabicus: *Dulcis est somnus serui, qui toto die operatur & laborat*, præsertim in agro colendo. Hebr. enim עבד *obed* alludit ad agrum נעבד *nebad*, id est laboratum & cultum v. 8. Camp. *Suauis est somnus ei qui laborando se exercet.* Vatab. *Qui labore manuum victum sibi parat.*

Quinta opum vanitas.

Est hæc quinta opum vanitas; quòd opes pariant otium, inertiam, gulam & crapulam, item curas & anxietates, indeque ἀγρυπνίας siue vigilias, vt diues ob stomachum cibo onustum, indi- D gestionem & cruditatem, æquè ac curas & sollicitudines, noctu dormire nequeat, sed in mente anxius curis, in stomacho flatibus, in capite vertigine, & doloribus torqueatur: Cum ex aduerso paupertas cogat ad opus & laborem, atque ad frugalem cibum; quò fit, vt per diem labore fessus, curarum expers noctu placidè & suauiter dormiendo conquiescat. Nam vt ait Galenus lib. 1. de Sympt. caus. capite octauo. *Natura posit vt qui liberalius se exercuerunt, eos altior somnus premat, tanquam multa vires iis, cùm laborent, à principio defluxerint.* Quocirca nihil ita somnum conciliat, vt exercitium, labor & lassitudo, adeò, vt suppleat vicem cibi. Lassus enim dormit, *siue parum siue multum comedat.* Audi S. Chrysost. de Virginit. c. 70. *Dulcis illi somnus non propter lectum mollem: sternitur enim humi,*

vel

vel super paleas: non propter libertatem, quia ne temporis quidem punctum ei liberum est; non propter otium, nam laboribus & ærumnis conficitur assiduè: sed hi ipsi labores, & quod coactus prius necessitate somno se dederit, sunt in causa, cur adeo dulciter dormiat.

Idem hom. 2. ad popul. *Cur ait addidit, siue parum comedat? Ambo, inquit, hac vigiliam inducere solent, indigentia, & crapula: illa quidem arefaciens & palpebras corneas reddens, nec claudi permittens, hac vero anhelitum augens, & elidens, & multos inferens dolores; sed tanta est laborum medicina, quod si etiam ambo adsint, seruus dormire potest.* Inde S. Chrysost. colligit pulchra quædam, vel theoremata, vel axiomata. Primum est, veram voluptatem, qualis est somni dulcedo, emi non auro, non delicijs, non otio sed exercitio & labore; illius enim esse mercedem. B Secundum, pauperes magis honestam, æquè ac iucundam agere vitam in paupertate & labore, quam diuites in otio & luxu: quia per diem vilis cibus pauperi esurienti magis sapit, quàm omnes delitiæ diuiti saturo & nauseanti: per noctem verò pauper suauiter dormit, cùm diues peruigilet, ac crapula & curis mille torqueatur. Tertium pauperes saniores & robustiores esse diuitibus, qui proinde medicè, id est miserè viuere coguntur: *Diuitibus enim, inquit, in iucunditate multa ægritudines irruunt: pauperes autem à medicorum manibus immunes sunt. Si vero nonnunquam & in imbecillitatem incidant, breui seipsos instaurant mollitie omni liberi, & corpora robusta habentes. Magna possessio paupertas sapienter ipsam ferentibus. Thesaurus qui nequeat auferri, baculus firmissimus, inculpabilis possessio, diuersorium ab insidijs tutum.* C Vide Titelm. hic diuitum noctes insomnes, ac corporis animique tormenta graphicè describentem.

Mysticè, Somnus, est quies conscientiæ, quam possidet operans virtutum opera, qua caret diues, qui bonis terrenis inhiat. Audi Cassian. collat. 24. c. 5. *Et re vera si comparare volueris suaue olentem virginitatis florem, & tenerrimam castimonia puritatem tetris, ac fœtidis libidinum volutabris; quietem securitatemque monachorum periculis & ærumnis, quibus mundi huius homines implicantur; paupertatis nostra requiem edacibus diuitum tristitijs ac peruigilibus curis, quibus non absque summo vita periculo diebus ac noctibus consumuntur, suauissimum iugum Christi onusq; leuissimum facilè comprobabis.* Hinc Septuag. hoc loco vertunt: *Dulcis est somnus serui*, id est obedientis, qualis est religiosus, qui se ab omni cura liberauit, unò secutus psaltis consilium iactauit super D Dominum curam suam. Psal. 54. 23. ideóque dormit in vtramquam aurem pacatissimus.

Siue parum, siue multum comedat.] Non quod si notabilis in comedendo sit excessus, non possit somni quoque difficultatem pati, sed quia propter fatigationem & stomachum valentiorem, quamuis paulò largius vescatur, indormiscat facilè; nec quia parcior sit cibus, laborat in somno capiendo, laboribus lassatus; nam *fessos sopor irrigat artus.* Vehemens enim labor calorem concitat, humor liquatur calore: cerebrum calor petens ibi refrigeratur, ac densatus conciliat somnum: nimius item labor cum spiritus consumat, fit vt refrigeratum corpus opprimatur somno.

Ita ex Arist. Galeno, Tertull. Platone, Plutar. Plinio & alijs noster Lorinus.

Saturitas autem diuitis non sinit eum dormire.] Sa- A turitas hic tum ciborum & deliciarum, tum diuitiarum copia accipi potest: hæc enim parit diuiti auaro mille curas & sollicitudines, quæ non sinunt eum dormire. Cura enim sollicitans animum, agitat in cerebro spiritus vitales, itaque vigiliam parit, iuxta illud Virgil. Georg. *Somnos abrumpit cura salubres.* Vnde Septuag. vertunt: *Et ei qui repletus est diuitiendo.* (Complut. *Et repleto ditari.* Olympiod. *Et pleno diuitiarum*) *dormire.* Et Arabicus: *Auiditas in diuitijs non permittit ei, vt dormiat.* Nam vt ait S. August. in Epist. S. Ioan. *Impleuisti domum, timentur latrones: acquisiuisti aurum, perdidisti somnum.* Et Thaumat. *Ecce pauper*, inquit, *quamuis senex sit, nec habeat quo ventrem suum expleat, placido tamen somno refocillatur, cum interim auaro vigilia, cruciatusque animi quietem excludant.*

B S. Hieron. & ex eo Alcuinus & Olymp. vtramque saturitatem siue copiam tam ciborum, quàm curarum accipiunt, q. d. Diues dapibus distentus redundante crapula, & incocto cibo in stomachi angustijs eructante; atque insuper cogitationibus & curis pungentibus lancinatus, dormire non valet. Sicut enim cibi indigesti in stomacho, sic & curæ atque anxiæ sollicitudines in mente molestos cient flatus & tumultus, qui omnem quietem eripiunt. Audi S. Ambr. in Psal. 1. *Quomodo potest dormire, qui sollicitam auri exercet custodiam? qui damna formidat? qui lucra cogitat? qui vsuras computat? qui hypothecas numerat?*

Idem de Naboth. c. 6. *Natura*, inquit, *ipsius nescit munia, nec somni nouit vices: excitat eum cupiditas: exagitat cura peruigil aliena rapiendi; torquet inuidia; C mora vexat; sterilitas prouentuum infœcundorum perturbat; sollicitat abundantia. Ne ipse quidem Deum ipsum dormire permittit; interpellat cogitantem; excitat dormientem. Sed nec ipse se quietum esse patitur, qui in vbertate fructus sollicitatur, & vocem egentis emittit: Quid faciam? inquit; Nonne hæc pauperis vox est, non habentis subsidia viuendi?*

Porrò Chald. mysticè, per somnum, accipit mortem, & per operantem colentem Deum: *Suauis, ait, somnus viri qui colit Dominum mundi, & est quies in domo sepulchri eius, siue paucos annos vixerit, siue multos; post quam seruiuit Domino mundi in sæculo hoc, ad sæculum venturum mercedem operum manuum suarum hæreditabit, & sapientia legis Domini erit viro diuiti in sapientia. Ecce quemadmodum studuit mea in sæculo hoc, & sollicitus fuit in doctrina; sic requiescet super eum in domo sepulchri eius, & non deseret eum solum, quemadmodum non fuit vxor* D *virum suum, vt dormiat solus.*

Igitur curæ sunt velut apum vesparum examen, quod suo murmure & bombis, ac multò magis aculeatis ictibus assiduè pungit, vellicat, & tantum non enecat auarum.

Rursum, sicut culices, licèt exigui, agminatim volitantes & in hominem inuolantes, sua armantur tuba & lancea: tuba qua resonant; lancea qua feriunt: sic multò magis vtraque armata, in auarum noctu inuolant plurima anxiarum curarum agmina, instar Sciniphum Ægypti. Exodi. 8. 17. Hinc curæ à Poëtis vocantur mordaces & edaces. Audi S. Bernard. serm. 39. in Cant. tumultuantem auaritiæ currum graphicè depingentem: *Auaritia rotis & ipsa vehitur quatuor vitiorum, qua sunt pusillanimitas, inhumanitas, contemptus Dei, mortis obliuio. Porro iumenta trahentia, tenacitas & rapacitas: & his vnus auriga ambobus præsidet, habendi ardor. Sola*

siquidem avaritia, quoniam conducere plures non patitur, vno contenta est seruitore. Ipse vero iniuncti operis promptus admodum atque infatigabilis executor, vrgendis sanè iumentis trahentibus flagris vtitur acerrimis, libidine acquirendi & metu amittendi. Hinc est ergo quod auari & diuites, esto splendidè epulati, æstuent tota nocte in somni: & paupetes labore diurno fatigati, & frustulo panis contenti placidos hybernis noctibus somnos producant.

Moraliter hic disce quàm parcitas, æquè ac labor sit vtilis & suauis: hinc vita agricolarum laboriosa, eosdem facit robustos, hilares, honestos, sanos, sanctos; quare suauius & melius dormiunt. Magna enim somni est vtilitas & suauitas. Somnus enim vires restaurat & nutrit, æquè ac cibus. Hac de causa. *Somnus dimidium vitæ nobiscum partitur,* ait Philo. Vnde S. Basil. apud Anton. in Melissa p. 1. c. 42. *Gratias age,* inquit, *illi qui nos mirabiliter per somnum ab assiduis laboribus recreat, & modica quietis beneficio rursus ad vigorem virium reducit.* Hinc Sicyonij pingebant somnum Icones dormientem. Pausanias in Corin. *Nullus,* ait, *tam sæuus est dolor, qui non sopiatur somno:* Causamque reddit, quod cum sopiantur sensus, qui dolores sentiunt: ijdem somno roborantur, vt faciliùs dolores & labores ferant in vigilia. *Somnus,* ait Cicero lib. 2. de Diuinatione, *est omnium laborum perfugium, & famis domitor;* ait Menander: *Est otium animæ, tanquam onus deponentis, seque recreantis & in secessum abdentis;* ait Themistius: *Est vitæ portus;* ait Seneca in Herc. fur. *Est donum Deorum & laborum oblitio;* ait Plutar. de Superstit. *Est suaue velamen oculorum, & mentis;* ait Poëta: *Est iunior & puerilis Deus,* ait Euclides apud Stob. serm. 6. Hoc somni bonum auaro excutit auaritia, & diuiti crapula. *Saturitas enim diuitis non sinit eum dormire. Excitat enim eum cupiditas, excitat cura peruigil aliena rapiendi, torquet inuidia, mora vexat, sterilitas prouentuum infœcunda perturbat, sollicitat abundantia,* ait S. Ambros. de Naboth c. 6. In eo ergo impletur illud Ierem. 16. 13. *Seruietis dijs alienis* (Mammonæ & ventri) *die ac nocte, qui non dabunt vobis requiem.* Idem locum habet in superbo, inuido, rixoso, guloso, & quouis peccatore.

Hoc est quod ait Siracides c. 31. 23. *Vigilia & cholera & tortura viro infrunito: somnus saturitatis in homine parco: dormiet in mane, & anima illius cum ipso delectabitur.* Vide ibi dicta. Quocirca S. Hier. vel quisquis est Auctor exhortat. ad Virgin. cap. 35. *Tanta,* ait, *sit in sumendo cibo sobrietas, tanta talisque parcitas, vt venter potius conqueratur, quàm gaudeat. Non egeat in digerendo stomachus medicinis, inductum potius vacuatio, quàm nimia repletio indicat.*

Vnde S. August. 10. Confess. cap. 31. ait: *Hoc me docuisti,* Domine, *vt quemadmodum medicamenta, sic alimenta sumpturus accedam;* vt sicut medicamenta, non accipiuntur ad satietatem, sed ad salutem corporis, ita alimenta non ad satietatem, sed ad eiusdem corporis sustentationem sumantur. Idque seruabat S. Edmundus Cantuariensis Archiepiscopus, cui (vt in eius vita legitur) nunquam curæ fuit, vt pasceret corpus, sed vt sustentaret. Qui autem propter Dominum dabat carni suæ panem arctum & aquam breuem, meruit pane vitæ & intellectus refici, cum fuerit sapientia clarus, & sui temporis doctor eximius.

In mensa mens alenda.

Hinc Patres docent in refectione corporis partem potiorem dandam esse refectioni mentis, in pia lectione vel cogitatione. Audi S. Bernard. ad fratres

A de Monte Dei: *Cum manducas nequaquam totus manduces, sed corpore tuo suam refectionem procurante, mens suam non negligat, sed de memoria suauitatis Domini, vel scripturarum aliquid, quod eam pascat meditando, vel saltem memorando secum ruminet & digerat.* Et S. Basil. *Inter epulandum hoc cauere conuenit, ne belluantium speciem præbeamus, sed & constantiam & mansuetudinem vbique retineamus, atque in percipiendis voluptatibus æquabilem continentiam; ne tum quidem porro ita animis esse feriatis nos oportet, vt commentatione rerum diuinarum vacemus: quippe qui alimentorum naturam, corporisque aliis opificium, argumentum habeamus diuinas laudes exordiendi, vtique cum in mentem nobis venit, quomodo varia cibi genera corporum qualitati accommodata ab eo sint inuenta, qui omnia moderatur & regit.* Hæc S. Basil. epist. 1.

B *Est & alia infirmitas pessima quam vidi sub sole, diuitiæ conseruatæ in malum Domini sui.* *Vers. 12.*

Infirmitas, id est miseria, afflictio, ærumna. S. Hieron. *Languor pessimus.* Symmach. *Morbus malus.* Olympiod. *Grauis & intensus morbus.* S. Ambros. in Psal. 1. *Languor malus.* Syrus: *Infirmitas mali.* Arabicus: *Est auiditas,* Vatab. *Est malum atrox.* Alij: *Est ægritudo mala.* Camp. *Inueni aliud tristissimi mali genus.*

Conseruata in malum. Malum hic tum culpæ accipi potest. Vnde Aquila vertit: *In malitiam eius.* Opes enim diuiti sunt occasio superbiæ, gulæ, luxuriæ, rapinæ omniumque scelerum: tum potius pœnæ. Vnde Olympiod. vertit: *In perniciem suam.* Tigur. *A suis possessoribus in ipsorum exitium.*

Est hæc sexta opum & auaritiæ vanitas, quod sint perfidæ, ipsumque diuitem affligant, ac subinde *Sexta opũ vanitas.*
C strangulent & necent, eo quod necis ipsius sunt causa vel occasio: nam diuites sæpe litibus vexantur, opibus mulctantur, quin & occiduntur, vt diuitijs spolientur, siue à prædonibus, siue ab iniustis iudicibus & principibus, siue à socijs, &c. vti Naboth occisus est ab Achab; vt eius vineam possideret. 3. Reg. 21. Narrat Plutar. in Parall. Brennum Gallorum Regem rogasse suos milites, vt in sinum auarissimæ virginis, quam adamabat, amantem tamen plus auri, quam Regis, aurum, quod gestabant immitterent: quo factum est, vt magna vi auri viuens obrueretur. Ita auro suo suffocantur opulenti.

Quocirca Taumaturg. vertit: *Reconditas opes conseruare esse sexcentorum malorum occasiones sibi ipsi custodire.* Timotheon Græcus Poëta lyricus, scripsit carmen aduersus Plutum Deum diuitiarum, in quo ita canit: *Vtinam ô cæce Plute neque in terra, neque*
D *in mari, neque in continenti compareres; sed Tartarum habitares & Acherontem. Propter te enim omnia inter homines mala.*

Audi S. Ambros. in Psal. 1. *Auaritia languor inexplebilis cupiditatis languor. Ista diuitiæ sunt, vt dicit Ecclesiastes: Est languor malus quem vidi sub sole, diuitias custodiri in malum possidentis eas. Dic mihi ô Ecclesiastes, qua ex causa malus hic languor sit? Respondebit: Quia multos auara spes deuorat. Insatiabilis edacitas cupiditatis est, nescit satiari argento, qui concupiscit argentum. Distendunt diuitiæ, non explent, & si quis satiatus fuerit diuitijs, non est inquit qui sinat eum dormire. Et quidem omnes dies eius in tenebris, & luctu & iracundia multa, & languore & ira.*

Vnde concludit: *Malus ergo languor, qui bonam aufert mentis quietem.* Quocirca per *malum Domini,* accipi etiam potest cura, sollicitudo, afflictio, quam

opes

opes afferunt hero, dum vt ait S. Ambros. lib. 1. de Cain & Abel, auarus *elementa concutit, mare sulcat, & terram effodit, cælum votis fatigat, nec sereno gratus, nec nubilo, condemnat prouentus annuos, fœtusque terrarum arguit.*

Denique Chald. per malum hoc auari, accipit supplicium futuri sæculi. *Est*, inquit, *perniciosum malum, quod vidi sub sole, cui medicina non est: homo qui diuitias congregat, neque eas ad pietatem confert, parum sanè peruidens dierum finem. Hæc enim substantia illi in perniciem venturo sæculi seruatur.*

In futura enim vita auari torquebuntur summa pauperie, inopia, fame, siti in igne gehennæ, vti torquetur diues epulo, quod repræsentarunt Poëtæ per Tantalum, qui sitiens in medijs aquis vsque ad os pertingentibus, nunquam tamen sinitur ore eas haurire, & sitim restinguere.

B Audi Saluian. lib. 1. ad Eccl. Cathol. *Auaro*, inquit *Script. nihil est scelestius, & pessimum ac fecalissimum morbi genus, diuitiæ conseruatæ ad malum Domini sui: verum est: quid enim peius, aut quid miserius, quam si quis præsentia bona in futura mala conuertat, & quæ ad hoc à Deo data sunt, vt pararetur ex eis vita beatitudo perpetua, per hæc ipsa quæratur mors ac damnatio sempiterna?*

Tropol. Hugo per diuitias accipit copiam scientiarum, & virtutum, quæ conseruantur in malum Domini, cùm ipse ijs ad vanitatem vel gloriæ, vel lucri abutitur.

Noster Aluarez de Paz lib. 1. de vita spirit. p. 2. c. 13. per diuitias accipit copiam gratiarum, ac mediorum omnium ad perfectionem, quibus abundant religiosi; sed dum ijs per acediam vti negligunt, cedunt illis in maiorem damnationem.

Eccles. 6. 12. Diuitiæ conseruatæ in malum Domini sui.

Hanc gnomen illustri Pauonis & Corui Apologo aureis gnomis velut gemmis interstincto, repræsentat S. Cyrillus lib. 3. Apolog. Mor. c. 16. *Pauonem*, inquit, *pennis aureis vndique spoliatum cùm coruus aspiceret, deridens pomposum & olim diuitem dixit: Vbi est miris picta luminibus desiderabilis tua penna? quonam abijt alarum splendentium gloria? quoue plumarum geminantium fugit mirabilis ornatura? At ille minùs patiens, illusorijs verbis indignatus respondit: Quanquam insatiabilis humanæ cupiditatis vorago, pennarum opes absorbuerit, naturæ tamen beneficio ars reparatrix non deerit verè liberalis. Vnde licet pennis modo priuatus sim, spem tamen recuperandi non perdidi, tu vero semper miser es. Cui ille: In aduersis vt video, calamitas tua calamitatibus non eruditur.*

Apologus de opum nota.

D Amentiam deinde Pauonis exaggerans subdit: *Iam decaudatus es & vnde acciderit non vidisti, depauperatus es, & vnde damnum euenerit non sensisti. Malum minimè te docuit; quamobrem absque moderamine crescit. Reuera prædilecta penna odibilem te reddidit, & placida cauda te dehonestauit, atque adeo tua tibi opulentia quid nisi paupertas fuit? etenim quia hanc habuisti perdidisti, & iterum concupiscis, vnde cum doloribus ex spolieris infelix.* Vnde hoc Epimythium, velut scopum fructumque Apologi colligit: *Quare non habere melius est, quam rem desideratam perdere, dignas certè gratias latus ago naturæ, quod pennam mihi pauperem dederit, ac tali natura puto me esse diuitem. Nam hoc modo meus sum, & neminis in prædam delectus. Nigra penna illustrat me, & pluma paupercula me ditat, ac spreta caudula tuetur. Verum cedens tua pauperem faciunt; desiderabilitates odiosum, delicia dolorosum, gloriositates inhonestum, felicitates miserum & excrescentiæ minoratum.* A *Maledictæ igitur sunt tales diuitiæ, quæ suum depauperant, decaudant & vituperant possessorem. Quarum nempe conuertitur in nuditatem possessio, in dolorem dulcedo, in confusionem gloriatio, & decor in deformitatem. Gaude igitur si prudens es, quod hostiles opes amiseris, nec eas vltra appetas, sed opulentum iudices te si illis careas. Quibus eruditum ditauit depauperatum magister.*

Pereunt enim in afflictione pessima, τὸ *pereunt* nequit referri ad τὸ *Domini sui*. Sic enim dicendum fuisset *perit Dominus*: quare referendum ad τὸ *diuitiæ*. Vnde Hebr. habent: *perijt opulentia illa in occupatione mala.* Et vetus editio S. Hieron. habet: *Pereunt diuitiæ illa in distensione pessima.* Vers. 13.

Sensus est, q. d. Opes sæpe conseruantur in malum Domini sui, quia illi pereunt, id est ab eo vi, vel fraude, vel naufragio aliove casu auferuntur, cumque pauperem relinquunt, affligunt & cruciant; ac subinde perire faciunt perduntque, dum propter eas vita spoliatur. Vnde illud S. Aug. *Quod non capit Christus, rapit fiscus.* Et: *Auarus, dum colligit, colligitur; dum vult esse prædo, fit præda*, ait idem S. Augustin. in Psal. 38. Appositè Plutar. opusc. de cupid. diuit. Cupiditatem auarorum nuncupat asininam, & formicariam; quia sicut asinus ad balnea ligna comportans, fumo semper oppletus & fauilla, in nullam lauacri, caloris munditiæque partem venit: Sic auaritia hominem cuiscerat labore vt ditescat, & tamen nunquam diuitijs suis satiatur. Comparat præterea cum muribus, qui vorant in metallis Chrysitidem, nec eam reddunt nisi mortui & dissecti: item cum figlinis canalibus, qui nihil in se retinent: sic enim auari coaceruant multa, vt hæredibus relinquant, & hi alijs, sicque deinceps.

C Præclarè S. Chrysost. hom. 20. in Epist. ad Hebr. *Intuere*, ait, *quanta fiant mala propter pecunias, quod affectione & passione quadam tenemur circa eas: verbi gratia; si perdit aliquis pecunias, vitam ducit omni morte peiorem. Quid doles ô homo? quid lachrymaris? quia te à cura custodiendi superflua liberauit Deus? quia non sedes tremens & metuens? Dic itaque si te quisquam alliget ad thesaurum præcipiens, vt illi semper assideas, vigilem curam alienis impendas, nonne doleres & difficulter ferres? Tu ipsum alligaueras vinculis pessimis, & quia illa seruitute liberatus es, doles.* Idem hom. 33. *Propterea Deus abstulit tibi diuitias, vt te liberet à pessima seruitute. Nam & pater optimus cùm viderit filium amore meretricis alicuius deperire, si admonitiones eius audire neglexerit, illam meretricem de medio auferens in exilia* D *longinqua detrudit. Talis est etiam abundantia diuitiarum. Curam igitur de nobis gerens verus pater & optimus Dominus, volens nos ab hac læsione liberare, aufert nobis pecunias, quarum amore mens nostra corrumpitur.*

Pro *afflictione pessima* Hebr. est *in occupatione mala*, quod aliqui accipiunt de vitio & peccato, q. d. diuitiæ sæpe pereunt diuiti, eo quod per scelus, putà per vsuram, fraudem, rapinam, iniustum contractum sint comparatæ, iuxta illud. S. Hieron. epist. 160. ad Hedeb. q. 1. *Diues, aut iniquus est, aut iniqui hæres.* Et illud Platonis lib. 5. de legib. *Sermo nobis rectus, id est verus, quodadmodum diuites non sint boni.* Et Menander: *Nunquam vir æquus diues euasit cito.* Vnde Chald. vertit: *Quia enim malis artibus comparauerat, in filium eius non confirmabitur, nec illi quicquam erit reliquum.*

Melius tamen Noster per *occupationem malam*

accipit *afflictionem pessimam.* Et Septuag. *Distentionem pessimam.* Campens. *Pereunt diuitiæ postquam Dominos suos grauiter afflixerunt.* Affligitur enim auarus sollicitudine in conseruando & augendo suas opes; dolore verò ac mœrore in perdendo, dum videt eas sibi à furibus, vel principibus, vel amicis, vel æmulis, vel casu aduerso eripi.

Generauit filium qui in summa egestate erit. Hebr. Græcè, Syrè, & Arabicè. *Et non est in manu eius quicquam.* Tigur. *Qui prorsus nihil habuerunt.* Camp. *Neque enim ipsis, neque filijs eorum quicquam reliquum fuit.* Chald. *Et liberis post mortem dimissa hæ-*
Septima. *reditas omnino peribit.* Est noua hæc diuitis auari afflictio, quod videat diuitias perire non tantum sibi, sed & filio, vt eum in summa egestate relinquat: quia scilicet perierunt opes siue furto, siue casu aliquo parenti; aut quia filius eas prodigè consumpsit; vel quia filius patrem secutus sordidè opibus inhiat, nec audet ijs vti, sed fame & ærumnis tabescit, vt opes intactas conseruet. Porrò communiter magis affligit parentes egestas ac damnum filiorum, quàm propria. Hinc in Anglia vidimus Catholicos nonnullos, qui fortes steterant in tormentis, à fide defecisse, ne spoliarentur bonis & nobilitate, ac cogerentur filios relinquere pauperes & ignobiles. Durum enim parenti est à filijs & nepotibus ingiter audire: Tui caussa sumus miseri, egeni, exules, ignobiles: Tu perdidisti & extinxisti decus familiæ nostræ. Per te perijt nobilitas totius prosapiæ nostræ; cum ex aduerso homini si solus sit & illiberis, facilè sit & gloriosum ob amorem Dei, fidei, & religionis orthodoxæ perdere fortunas, nobilitatem & vitam. Hoc enim est laus & gloria martyrij.

Est hæc septima vanitas opulentiæ & auaritiæ, sequitur octaua.

Vers. 14. Octaua. *Sicut egressus est nudus de vtero matris suæ, sic reuertetur, & nihil auferet secum de labore suo.* Arabicus: *Et nihil reperit ex labore suo, vt vadat portans illud in manu sua.* Sic ferè & Hebr. Septuag. & Syrus. Vnde S. Hieron. *Nihil accipit vt teneat in manu ipsius.* Vatab. *Vt discedat sicut venit.* Campens. *Ita nudi eo reuertentur, vnde prodierunt, nec vllis quicquam eorum hinc secum asportabunt, quæ tantis molestijs acquisierunt,* q. d. Tam pater depauperatus qui genuit filium; quàm filius, quem in egestate reliquit, nudi reuertentur in terram moriendo, sicut ex ea nudi prodierunt nascendo, nec quicquam eorum, quæ tanto labore corrogarunt, secum auferent, iuxta illud: *Nudus egressus sum de vtero matris meæ, & nudus reuertar illuc.* Iob. 1. 20. S. Cyprian. tract. de Mortal. legit: *Nudus exiui de vtero matris, nudus etiam redibo sub terras.* Et illud: *Nihil intulimus in hunc mundum, haud dubium, quia neque auferre quid possumus.* 1. Timoth. 6. 7. Et illud: *Cùm interierit non sumet omnia,* (*Non omnia*, id est *nihil*, est Hebraismus) *neque descendet cum eo gloria eius.* Psalm. 48. 18. Omnes ergo opes, omnes pompæ, omnia bona huius mundi sunt exuuiæ cuique exuendæ in morte. Idem videre Philosophi. Seneca lib. de Moribus: *Omnes infantes,* inquit, *terra nudos excipit.* Plinius initio lib. 7. comparans hominem cum cæteris animantibus, quod inter cuncta nudum & inermem natura generarit: *Hominem,* inquit, *tantum nudum, & in nuda humo, natali die abijcit ad vagitus.*

Nota τὸ *sicut* vim habere comparationis & illationis, q. d. Ex eo quod nudi nascimur liquet vestes, opes cæteráque bona quæ mundus hic nobis ministrat, non esse nobis propria, sed commodato & ad
A vsum concessa, quamdiu hic viuimus: quare non licet nobis dum abimus & morimur ea nobiscum asportare, perinde ac famulus qui init domum principis, accipit gladium, pallium & vestes principe dignas; at vbi domum deserit, eadem in illa reponit & reddit, quasi ad tempus seruitij commodata, & aliena, non propria.

Porrò Chald. exponit diuitem è vita egredi nudum, quia egreditur sine meritis bonorum operum, quæ neglexit ex auaritia, acidia, gula, &c.

Miserabilis prorsus infirmitas (Hebr. *mala*, id est Vers. 15.
pessima *infirmitas*, de quo v. 12.) Alius vertit: *Etiam malum hoc dolorosum.* Tigur. *Malus est ille morbus.* Vatab. *Istud etiam supplicium laboris plenum.* Campens. *Sed & hoc etiam triste malum est.* Chald. *Malus morbus, cui non est medicina, vel eius mederi non*
B *possumus.* Est Epiphonema humanæ miseriæ, quam per sequentia exaggerat; licet enim eam omnes mortales experiantur, tamen maximè sentiunt diuites & auari, quibus in morte graue tormentum est, opes adeo adamatas & tanto labore partas relinquere, nec quicquam ex eis posse secum, vel ad viaticum efferre.

Quomodo venit sic reuertetur.] Pro *quomodo* Hebr. est כל עמת *col vmmath*, quod Caiet. vertit: *omnis contra*, vel *iuxta*, vel *è regione*; vnde vertit: *Omnis contra*, vel *iuxta quod venit sic abit*, q. d. Quilibet homo eo modo quo venit nascendo sine opibus, sic ibit moriendo; venit obuiando nuditati, nudus, ibit obuiando pariter nuditati, quæ nudum natum, nudum pariter morientem recipiet. Est prosopopœia: fingitur enim nuditas, quasi persona &
C mater omnes homines nudos in vitam emittere, dum nascuntur, & nudos recipere dum moriuntur. Alius vertit: *Omni pacto*, vel *omnibus modis sicut venit sic abit.* Tigur. *Omni respectu siue oppositione qua venit*, id est, *plenissimè eo prorsus modo quo quisque in mundum venit, ita egredietur.* Camp. *Omnes quomodo intrauerunt in mundum, eo & relicturi sunt mundum.* Campen. *Omnium rerum est vicissitudo:* עמת *vmma* enim significat coniunctionem, consequentiam, necessitudinem, societatem, similitudinem. Vnde עמית *amith* vocatur socius. Igitur ad verbum propriè sic vertas: *Omni congruentia & similitudine sicut venit sic reuertetur.* Fortè etiam Massoretæ malè per Diastolen duabus dictionibus scripserunt *col vmmat*, cum per Systolen vna dictione scribendum videatur כלעמת *Kelummat*, id est ad verbum, *secundum congruentiam*, vel similitudinem, id est sicut, similiter, vti vertit Noster, Septuag. Chald.
D Syrus, Arabicus, cæterique omnes. Summa *kelummat* significat summam congruentiam, conuenientiam, similitudinem in nuditate nascendi & moriendi, quod homo, sicut prorsus nudus natus est, sic prorsus nudus moriatur & abeat è mundo. Hinc Gentiles olim morienti obolum dumtaxat in os inserebant, vt eum pro naulo solueret Charonti, qui defunctorum animas per Stygem & Acherontem deuehit ad inferos, vti refert Lucian. Dial. de luctu, quo significabant eum plenè nudum, solum, ab omnibus desertum, & omnium rerum inopem, gementem & plorantem, omniumque iniurijs expositum, vti natus fuerat, ita mori & redire ad terram communem omnium matrem, æquè ac sepulchrum. Chald. addit eum redire vt venit expertem meritorum: *Sicut, ait, venit in mundum homo meritis priuatus, sic in aliud seculum perget.*

Quid ergo prodest ei quod laborauit in ventum? Pro *prodest* Hebr. est יתרון *itron*, quod Septuag. vertunt:

tum: *Qua abundantia qua laborat in ventum?* Syrus: *In spiritum.* Symmach. *Quid igitur amplius ei qui laborauit?* Vetus editio S. Hieron. *Qua abundantia eius qui in ventum laborat?* Arabicus: *Qua præstantia ei qui laborat ventis?* Tigur. *Quid operæ pretium contigit ei qui vanè labores impendit?* Alij: *Quid vtilitatis vel quid superest ei.* Campens. *Quid proderit animum hoc varijs curis afflixisse?* Chald. *Quænam accessio ei esse potest quod laborauit, vt ventum aucuparetur?* Olympiod. *Quid laboras in ventum, cum sint diuitiæ prorsus instabiles, & aquatili bullæ cum detumescit persimiles?*

Sic Zach. 6. Regna splendida eorumque opes & gloria comparantur vento, quia instar ventorum fugacia sunt, contraria, & contra se mutuò confligantia, impetuosa, abeuntque illico in fumum & ventum. Addit Titelm. Quia ventus dispergit congregata, vt nullus sit eorum vsus. Et Thaumat. Ventus ait, ait, notat impetum & ardorem, quo diues congregauit opes, ilicò cum opibus transire, & tenues vanescere in auras. Iam cogita quanta sit miseria, afflictio & mentis ægritudo operario, qui post asininos plurium annorum labores, sine mercede, sine veste, nudus domo exturbatur? Quanta sit agricolæ, qui post assiduos & maximos hyemis labores nudus, infirmus & famelicus agro messéque sua expellitur, ac scito similem esse diuitis auari in morte.

VERS. 16. *Cunctis diebus vitæ suæ comedit in tenebris, & in curis multis, & in ærumna atque tristitia.* Septuag. *Et quidem omnes dies eius in tenebris, & in luctu, & iracundia multa, & languore & insania.* Syriac. *Et etiam omnes dies suos in tenebris comedit, & in furore multo, & in ira & tristitia atque infirmitate.* Arabicus: *Et propterea omnes dies eius in tenebras & lamentationem, & in iram multam, & in infirmitatem & amaritudinem.*

Lyran. Hanc gnomen refert ad diuitem, qui perdidit diuitias v. 12. & 13. Inde enim oratio continuo filo deducitur hucusque, q.d. Diues auarus, qui perdidit opes suas, versatur in tenebris & luctu, id est iugi dolore & squallore contabescit.

Alij tamen passim generatim accipiunt de auaro, qui collectis opibus auarè inhiat, q. d. Auarus non tantum cum moritur, aut cum perdit opes, sed & cum viuit opibusque abundat miserè & sordidè viuit. At cur *comedit in tenebris?*

Auarus degit in tenebris. Respondet primò Chald. *In tenebris habitat, vt panem suum solus comedat.* Addit Gloss. Interlin. *Absconditè & in mærore,* q.d. Solus secretò in tene-
1 bris comedit, ne in publico cogatur splendidius cum alijs viuere.

2 Secundò, quia adeo per diem distinetur negotijs, mercimonijs & lucris, vt non prandeat nisi obiter, sed tantum cœnet noctu, vti in Belgio plures mercatores facere scio. Ita Caiet.

3 Tertiò, Hugo tres affert causas: primam, quia differt comedere in cœnam propter hospites: secundam, ex pudore, quia tam viliter comedit, vt pudeat eum in die, & luce comedere: tertiam, ex auaritia, ne bis comedat per diem: sic veteres, ex temperantia semel tantum, teste Platone comedebant in die, idque vespere, vt diem totam darent actioni vel studio & contemplationi, vti fecere Esseni, siue primi Christiani Alexandrini sub S. Marco, teste Iosepho, Euseb. S. Hieron. & alijs. Idem fecit S. Antonius, S. Hilarion. & plures Anachoretæ, quos pudebat per diem comedere instar animalium, qui mentem pascebant delitijs angelorum; vespere ergo cibum sumebant. Idem etiamnum faciunt nonnulli

A viri valde studiosi & religiosi.

Quartò, notat auaritiam luminis. Auari enim vt 4
oleo parcant noctu exiguum habent lumen, ad quod operantur & & comedunt. Vnde Lucianus in Timone graphicè depingit eos, *qui parcerent, asseruarentq; ad fuliginosam & oris angusti lucernulam, ac sitticulosum scrpulum vsuræ inuigilantes.* Nouimus mercatores ditissimos, qui famulos magnis clamoribus obiurgabant, quod elychnium densius facerent ad maius lumen, querentes illud plus olei sugere & consumere. Ac rogati causam, responderunt, se minima ista curando & cauendo ad tantas opes euasisse.

Quintò, & genuinè tenebræ notant auari sordes, 5
& squallorem vitámq; obscuram, atram, tristem & mœstam. Vnde eas explicans subdit: *Et in curis multis, & in ærumnis atq; tristitia:* Harum enim symbolum & causa sunt tenebræ, sicut ex aduerso lux symbolum & causa est libertatis, alacritatis & lætitiæ. B Vnde Septuag. habent: *Omnes dies eius in tenebris & luctu.* Arabicus: *In tenebris & lamentatione.* Thaumat. *Huiusmodi hominis dies tenebræ sunt, ac vita luctus.* Campens. *Sordidè vixit.*

Mysticè, auarus viuit in tenebris, id est in ignorantia, ait Olympiod. in malis culpæ & pœnæ, ait Dionys. S. Ambros. lib. de Naboth. c. 8. notat à S. Luca, auaro rectè dici: *Stulte hac nocte repetunt animam tuam à te. Nocte enim anima auari reposcitur, quia à tenebris incipit, & in tenebris perseuerat. Auaro semper nox est, qui sicut luna mutatur; dies iusto, cui dicitur: Hodie mecum eris in paradiso.* Et: *Iusti fulgebunt sicut sol in regno patris.*

Et in curis multis.] Hebr. *In ira multa.* Septuag. *In indignatione multa.* Hanc enim pariunt curæ multæ. Vnde dicta est *cura quod cor edat, vel cor vrat,* ait C Festus; hinc cura vocatur edax & mordax: *Cura,* ait Donatus, *est in spe bonorum, sollicitudo in metu malorum.* Verè S. Bern. *Humana vita,* ait, *plena est dolore præteritorum, labore præsentium, timore futurorum.*

Et in ærumnis. Hebr. *Et in infirmitate* vel *languore* vel *dolore suo.* Chald. *In ægrotationibus.* Septuag. *In iracundia.* Olympiod. *In tristi iracundia.* Ægritudines animæ enim præcipuæ sunt in tristitia & ira. Vatab. *Quia præ indignatione & ira frequenter incidit in morbum.* Camp. *Seipsum crucians.*

Ærumna est molestia, miseria, afflictio perseuerans. *Ærumnosus à rumine dictus, quod per inopiam miser factus esuriat & sitiat,* ait Isidor. lib. 10. Orig. q. d. Ærumnosus est, qui nihil habet quod comedat & ruminet: Festus verò: *Ærumnulas,* inquit, *Plautus refert furcillas, quibus religatas sarcinas viatores gerebant: quarū quia C. Marius retulit vsum, Muli Mariani postea appellabantur.* D *Itaque ærumnæ labores onerosos significant. Siue à Græco sermone deducuntur, nam αἴρειν Græcè, Latinè tollere dicitur.* Hæc Festus. Cic. 4. Tuscul. 29. *Ærumna,* ait, *ægritudo laboriosa.* Idem lib. 2. de finibus 187. *Vel Herculis perpeti ærumnas (sic enim maiores nostri labores non fugiendos, tristissimo tamen verbo ærumnas etiam in Deo nominauerunt) eximgerem ex te.* Plaut. Amphitr. *Vno vt labore exolueret ærumnas duas.* Sic Poëtæ ærumnas vocant labores. Plaut. in Persa: *Superauit ærumnis ærumnas Herculis.*

Plurimæ sunt ærumnæ auari: vna non minima est quam refert R. Hæccados, scilicet quod in paupertate & omnium rerum indigētia velit viuere, vt possit mori in opulentia, ac rerum quas relinquere cogitur abundantia & copia: quare *auaritia, neque copia, neque inopia minuitur,* ait S. Hieron.

Atque tristitia.] Sic & Syrus, Arabicus: *In amaritudine.* Hebr. *In indignatione* vel *furore,* quæ est

ira bulliens, feruens & spumans instar maris æstuantis. Vnde Septuag. vertunt: *In insania*. Campens. *Simultates exercebis.*

Cognatæ sunt & sociæ passiones, ira & tristitia: ira enim parit tristitiam, dum iratus nequit malum, ob quod irascitur, depellere. Vicissim tristitia gignit irã; tristis enim irascitur malo quod illi tristitiam affert. Vnde Olympiod. *Tristi*, ait, *iracundia stimulatur, & leui occasione in contentionem surgit, & excandescit animi graui ægritudine occupatus.* Adde atram bilem naturaliter mixtam esse cum flaua, quare vbi abundat vna, emicat & altera: atra autem bilis in corpore causat melancholiam & tristitiam in animo, flaua verò iram & indignationem. Curis auarus angitur, ait Hugo Cardinalis, vt acquirat: ærumna, vt conseruet: tristitia, si amittat: sæpéque præ indignatione incidit in morbum. Vel in curis multis, inquit Bonauentura, propter sollicitudinem, sicut & solitudinem in tenebris: in ærumna, propter expensarum tenuitatem: in tristitia propter expendendi necessitatem. Eleganter Viuianus vertit:

Vita tenebris obsita,
Vix dulce quicquam pertulit.
Omnia querelis, omnia
Angore plena, atque miseris
Contentionum fluctibus.

Et S. Hieron. *Languor est pessimus pro perituris opibus cogitatione torqueri, & in tristitia, in gemitu, in indignatione, in litibus, casso illas labore conquirere.* Vnde Lucian. in somnio siue Gallo exclamat: *O miser cuiusmodi viuis vita! palles totusque exarui atque extenuatus es curis; neque enim auditum est illum alioqui male habere. Hostibus eueniat ad hunc modum diuites esse.*

Hinc diuitiæ à Christo vocantur spinæ. Matth. 13. 22. quia vt spinæ acutissimæ, acres dolorum aculeos animo æquè ac corpori infligunt & infigunt, quibus hominem assiduè stimulant & pungunt, vti pulchrè docet S. Gregor. hom. 15. in Euang. Audi & S. Chrysost. homil. 3. in Epist. 2. ad Thessal. *Irrationalium camelorum cibus sunt spinæ, alimonia sunt ac sumptus spinis ad nihil vtiles. Tales sunt diuitiæ, nulli sunt vsui nisi ad incendium camini, ad incendium eius diei, qui ardebit velut clibanus, ad alimoniam affectionum irrationalium, vtpote iniuriarum memoriam & iram: Talis est etiam camelus spinis vescens: fertur etiam ab his qui talia viderunt, nullum esse ex omnibus iumẽtis quod ita iniuriam acceptam tenaciter contineat, ita difficilis ira sit, ita malum illatum recordetur, vt camelus. Tales sunt diuitiæ, irrationales animi affectiones pascunt: rationales verò pũgunt ac vulnerant, quemadmodum spinæ faciunt.*

Idem hom. de Auaritia tom. 5. *Diuitiæ*, ait, *dum includuntur & defodiuntur acrius rugiunt, quam leones, perturbantque omnia. Quod si eas è tenebris eduxeris, & in egenorum ventres dissemines, ex feris bestijs fiunt oues, quæ fuerant insidiosa duces; pro scopulis, fiunt portus, pro naufragio, tranquillitas.*

Hanc gnomen quæ ad literam dicitur de auaris, à pari adaptes superbis, gulosis, acidis, inuidis, iracundis, quin & vanis scientiarum studiosis. Hi enim noctes diésque peruigilant, vt honores, delitias, otium, eminentiam, vindictam & vanam scientiam assequantur, atq; ita omnem ætatem frustra consumunt, miserique eam traducunt *in tenebris & in curis multis, & in ærumna atque tristitia.*

VERS. 17. *Hoc itaq; visum est mihi bonum, vt comedat quis, & bibat. & fruatur ex labore suo, quo laborauit ipse sub sole, numero dierum vitæ suæ, quod dedit ei Deus; & hæc pars illius.* Hæc gnome & sequens explicatæ

A sunt c. 2. & 3. quare paucis eas expediam. Est enim conclusio subinde repetita, qua ex vanitate opulentiæ & auaritiæ concludit, se experientia didicisse satius esse moderatè & honestè opibus, labore suo partis vti, quàm eas auarè recondere in nullum, vel incertum incerti hæredis vsum. Heb. *Ecce quod vidi ego bonum, quod est pulchrum comedere & bibere & cernere bonum.* S. Hieron. *Cernere iucunditatem*, id est frui iucundè & læte rebus labore suo partis. Arabicus: *Hoc est bonum quod est optimum, comedere*, &c. Syrus: *Bonum erit quod & decorum est.* Vatab. *Bonum est & honestum.* Campensis: *Meo ergo iudicio suauius est comedere, bibere & frui bonis inter has miserias, quibus affligimur sub sole, paucis diebus illis vitæ nostræ, quos nobis Deus concessit; quia nihil amplius ex omnibus accepturus est homo.* Chald.

B verò per cernere bonum vel bonitatem accipit, tam benefacere, quàm frui bonis; vnde vertit: *Ecce quod mihi visum est bonum filij hominum, & quod pulchrum est eis, vt faciant in hoc sæculo, vt comedant & bibant ex laboribus suis, & non extendant manum suam ad violentiam & rapinam; & custodiant verba legis, & vt misereantur pauperum & peregrinorum, vt videant bona in omnibus laboribus suis; quibus laborauerunt in hoc sæculo sub sole numero dierum vitæ suæ, quos dedit eis Deus fidere bono, quoniam hoc est pars illius, & non est alius præter eum.* Et Thaumat. *Non negauerim etiam opes bonas esse. Dei enim donum est, si homo latè perfruatur laboribus suis: modo opes illæ à Deo sint concessæ. Talis enim benefico in omnes est animo, & in munere diuino exultat, & omnem vitam suam bonis operibus ac largitionibus adornat.*

Viuianus strictè sed acutè:

C *Dixi hunc beatum, qui lare*
Nitente vitam temperet
Modico labore & gaudio.

Nam, vt ait S. Hieron. & ex eo Alcuinus: *Licet parua voluptas sit in fruendo, tamen in eo qui opibus suis in curarum tenebris vescitur, & cum grandi desiderio peritura comparat, tantummodo est sollicitudinum magnitudo.* Et Olympiod. *Decet*, ait, *te ô auare etiam id cogitare quod paucos, & numerabiles tibi dies ad viuendum dederit Deus.*

Numero dierum.] Symmach. ψήφῳ, id est calculo, quasi calculo & suffragio Dei, diu stet sua cuique dies. Rursum quod calculo decreti diuini numerati & definiti sint cuique dies vitæ, iuxta illud: *Breues dies hominis sunt, numerus mensium eius apud te est: constituisti terminos eius, qui præteriri non poterunt.* Iob. 14. 5.

D *Et hæc est pars illius.*] *Pars*, id est sors, vti dixi superiùs. Alleg. & Anag. Olympiod. Pars liberalis est hæreditas gloriæ in cælis, illi decreta, & stabilis perpetuò duratura: *Ea verò est*, inquit, *dispergere pauperibus opes suas, & de huiusmodi dispensatione solidam lætitiam capere.*

Et omni homini, cui dedit Deus diuitias atque substantiam, potestatémque ei tribuit (eximendo ei auaritiam, & dando ei cor lætum & liberale, vt audeat suis frugaliter & liberaliter vti & frui) *vt comedat ex eis, & fruatur parte sua, & lætetur de labore suo; hoc donum est Dei.* Pro *potestatẽ ei tribuit*. Heb. est השליטו *hislito*, id est *dominari eum fecit* suis diuitijs. Tigur. *Eumque Dominum præficit, vt comedat ex eo.* Camp. *Dederit ei animum.* Debet enim homo priùs dominari animo suo, id est cupiditati suæ, vt dominetur suis opibus. Significat auaros opum non esse dominos, sed seruos; liberales verò esse dominos. VERS. 18.

Nam

Nam vt ait Seneca: *Auari non tam dicendi sunt habere diuitias, quàm haberi ab illis. Diuitiæ apud sapientē in seruitute sunt, apud stultum in imperio.* Chald. *Omnis quoq; homo, cui dedit Deus diuitias & substantiam, & potestatem dedit ei Deus, vt comedat ex eo in hoc sæculo, & vt faciat ex eo eleemosynam, & vt recipiat mercedem perfectam partis suæ in sæculo venturo, & gaudeat in labore suo cum iustis, ecce hoc donum est, quod datum est ei sidere bono suo à facie Domini.*

Et Thaumat. *Dei beneficio homini contingit, vt laboribus suis cum animi oblectatione perfruatur, diuinitus acceptas ac non vt extortas opes possidens: Neque enim ille mœroribus afficitur, nec vt plurimum malis & perditis cogitationibus vitam suam metitur; in omnibus rebus animi tranquillitate fruens, atque ob Dei donum lætitia gestiens.*

Hoc donum est Dei. Campen. *Hoc ingens donum Dei est*, longè maius quàm sint ipsæ opes.

Bonus vsus opum est donum gratiæ Dei.

Hinc S. Prosper probat bonum vsum opum esse donum Dei. Sic enim ait lib. 1. de vocat. gent. c. 29. *In libro verò Ecclesiastæ dicitur, quòd & habere necessaria, & eis bene vti, donum sit Dei. Non est inquit, bonum homini nisi quod manducat & bibat, & ostendat animæ suæ bonum in labore suo. Et quidem hoc vidi ego, quia à manu Dei est. Quoniam quis manducabit aut pascet absque illo? Item in eodem libro legitur, quòd corda & opera iustorum in manu sint Dei, & tantùm in studiis suis proficiant, quantum ille donauerit. Quantumcumque laborauerit homo, vt quærat, non inueniet: & quodcumque dixerit sapiens, vt sciat, non poterit inuenire: quia vniuersum hoc dedi in cor meum, & cor meum vniuersum hoc vidit, quia & iusti & sapientes & operationes eorum in manu Dei. In libro autem sapientiæ de eodem gratiæ opere dicitur: quoniam ipse & sapientiæ dux est, & sapientum emendator. In manu eius enim & nos & sermones nostri & omnis sapientia & operum scientia & disciplina. De continentia quoque quod ex Dei habeatur munere eadem scriptura sic loquitur: vt sciui quia aliter non possum esse continens, nisi Deus det: & hoc ipsum erat sapientiæ, scire cuius esset hoc donum.*

Iam si bonus vsus opum, est donum gratiæ Dei: ergo pariter donum Dei est bonus vsus scientiarum, honorum, officiorum, statuum, præfecturarum, &c. eòque maius, quò maius bonum est scientia, honor, officium, status, præfectura, &c. quàm sint opes, præsertim: quia iisdem ad maius Reip. bonū vel malū vti vel abuti possumus: Ad vtrūlibet enim magis idoneæ sunt, quàm sint opes.

Non enim satis recordabitur dierum vitæ suæ, eò quòd Deus occupet deliciis cor eius. q.d. Talis non multum recordando dierum, scilicet molestiarum huius vitæ affliget se, quia Deus dat ei lætitiam, vt lætè rebus suis fruatur. Syrus: *Quia Deus sollicitat illum in lætitia cordis sui.* Arabicus: *Quia Deus attrahit illum lætitiis cordis sui.* Chald. *Neque verò tantum ætate prouehitur quisquam, vt dierum suorum reputationem facere possit, quot ex illis felices & quot calamitosi illucebunt; non enim ex voto & arbitratu hominibus dati sunt, sed à Domino decretum præscriptum est, quot ille dies in luctu, quotque in animi tranquillitate sit transacturus.* Campen. *Parum qui talis est recordabitur incommodorum vitæ suæ: Deus enim exercet cor eius hilaritate.* Vatab. *Quia Deus exaudit eum in lætitia cordis sui.* Alij. *Quia Deus rependit ei lætitiam cordis sui:* vel *respondet in lætitia cordis eius.* Hebr. enim ענה *ana* (vnde מענה *maane*) propriè significat respondere, rependere, q.d. Diues qui liberaliter suis ad suum & aliorum commodum vtitur, laborat quidem in opibus colligēdis & honestè expendendis, sed Deus ex æquo respōdet labori ipsius, eíque rependit lætitiā æqualem, imò maiorem, quā sit labor. Sicut enim in concentu Musico Basso respondet Altus, & quantum ille deprimit & aggrauat vocem; tantum hic erigit, exaltat & exultat: sic pariter Deus liberali temperat dolores & gaudia, tristitiam & lætitiam huius vitæ, vt hæc illi ex æquo respondeat, imò præponderet: quantum ergo tristitia eum deprimit, tantum & amplius lætitia eum exaltat, vt exultet, itaque ex vtrisque concinna fit musica & harmonia, quæ tam iustam liberalem: quàm Deum & Angelos oblectat. Iam

Primò, hanc gnomen referas ad breuitatem vitæ. Vnde Vatab. vertit: *Parum sollicitus est quantum vixerit aut victurus sit*, qui semper est lætus.

Secundò, eandem referas genuinè cum Campensi ad vitæ ærumnas, labores, dolores, quos non cogitat, non æstimat, & quasi non sentit liberalis; quia suis commodè vtens hilarior est; itaq; gaudet, nec tristes in animo de longitudine dolorum & laborum admittit cogitationes.

Tertiò, eandem referas partim ad præteritos, partim ad futuros vitæ dies. q.d. Auarus dolet de præteritis, sollicitus est de futuris: metuit enim vt opes deficiāt: at liberalis iucūdè exigit præteritos vitæ dies, & iucūdos sperat futuros. Quocirca auaro & infelici vita est longa, liberali verò & felici breuis videtur.

Quartò, Chald. refert ad computum, & comparationem dierum lætorum & tristium, q.d. Auari computāt plures dies tristes, quàm lætos; at liberalis plures lætos quàm tristes.

Quintò, Olympiod. bimembrem faciens sententiā cēset hîc duas afferri rationes, quæ auaro persuadeāt bonum opum vsum. Prior est, quod vita hæc sit breuis & molestiis plena. Secunda, quod bonus opū vsus sit Deo gratissimus, ac mentem vtentis & benefacientis mirè lætificet, iuxta illud: *Iucundus homo qui miseretur & commodat*. Psal. 111. 5.

Deniq; R. Salomon & ex eo Caiet. vertunt: *Non recordatur dierū vitæ suæ, quia Deus præbens testimonium felicitatis ipsius diuitis, ingerit illius mentem exhilarando.* Verùm Hebr. *maane* propriè significat *respondet*, non *præbet testimonium*.

Tropol. Olymp. accipit hanc gnomen de diuitiis spiritualib⁹, quales sūt opera virtutū, præsertim orationis & contēplationis, & crebra dignaq; perceptio Eucharistiæ. Hæc enim Angelicis deliciis animū oblectat, sopitq; omnes dolores & mœrores. Ita enim test. S. Hier. spiritualis vir deliciis purissimæ cōtēplationis perfus⁹ obliuiscitur dierū vitæ suæ, quos quia cælestes cōsolationes angustāt, non tā trāsire, quā volare cōqueritur. Hinc Magn. Anton. orans, & has diuinas voluptates experiens, cū solis ortus cœpisset infundi, solebat proclamare: *Quid me impedis sol, qui ad hoc iā oriris, vt me ab huius veri luminis abstrahas claritate?* His videlicet querimoniis noctem, quā cōtēplādo trāsegerat, breuitatis accusās, & solē ab oratione abstrahentē, & ad aliquā necessariā occupationē vocantē cōpellās. Verè iucūda vita, quæ vitā mortalē abbreuiat, nō aliquid ex eius spatiis demēdo, sed mentē nostrā summis voluptatib⁹ inescādo. Iucūda vita, qua Deo inhæremus, & fōti immēsæ suauitatis immergimur. Quid enim prohibet, ô homo, licet inter mūdi huius miserias cōmoreris, illud Ambrosij dicere: *Potes & hic esse, & adesse ad Dominum, si illi adhæreat anima tua, si post ipsū cogitationibus tuis ambules; si fide nō specie vias eius sequaris, si ad ipsū cōfugias. Est enim refugiū & virtus, cui Dauid: Ad te confugi, & non sum deceptus.* Ita. S. Ambr. de fuga sæculi cap. 8.

Anagog. Beati in cælo non recordantur dolorum & laborum præsentis vitæ, ita vt eos sentiant & doleant; quia Deus immensa lætitia implet cumulatque corda eorum, quæ omnem excludit dolorem, metum, tristitiam, curam, &c. iuxta illud: *Beati qui habitant in domo tua Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te.*

CAPVT SEXTVM.

SYNOPSIS.

PErgit ostendere vanitatem & ærumnas auari, qui cum bonis abundet, iis tamen auarè genium suum defraudat, & sæpe bona tanto sudore collecta extraneo relinquit: vnde eo meliorem pronunciat abortiuum, aliáque addit vanitatis eius & infelicitatis argumenta. Eandem materiam tractauit præced. Capitibus: Quare hic breuis ero.

VERS. 1. 1 EST & aliud malum, quod vidi sub sole, & quidem frequens apud homines:

2 Vir, cui dedit Deus diuitias, & substantiam, & honorem, & nihil deest animæ suæ, ex omnibus quæ desiderat: nec tribuit ei potestatem Deus vt comedat ex eo, sed homo extraneus vorabit illud; hoc vanitas, & miseria magna est.

3 Si genuerit quispiam centum liberos, & vixerit multos annos, & plures dies ætatis habuerit, & anima illius non vtatur bonis substantiæ suæ, sepulturáque careat: de hoc ego pronuncio quòd melior illo sit abortiuus.

4 Frustra enim venit, & pergit ad tenebras, & obliuione delebitur nomen eius.

5 Non vidit solem, neque cognouit distantiam boni & mali:

6 Etiam si duobus millibus annis vixerit, & non fuerit perfruitus bonis: nónne ad vnum locum properant omnia.

7 Omnis labor hominis in ore eius: sed anima eius non implebitur.

8 Quid habet amplius sapiens à stulto? & quid pauper, nisi vt pergat illuc, vbi est vita?

9. Melius est videre quod cupias, quàm desiderare quod nescias, sed & hoc vanitas est, & præsumptio spiritus.

10 Qui futurus est, iam vocatum est nomen eius: & scitur quòd homo sit, & non possit contra fortiorem se in iudicio contendere.

11 Verba sunt plurima, multáque in disputando habentia vanitatem.

EST & aliud malum (Septuag. πονηρία, id est *malitia*, id est miseria, afflictio) *quod vidi sub sole, & quidem frequens apud homines.* Hebr. *Multum super homines.* Chald. *Super filios hominum.* Symmach. *Apud homines.* Arabicus. *sub cælo.* Septuag. *sub homine*; quia scilicet homines sponte illi incubant, & in eo iacent, vt videantur velle esse mali, id est vani & miseri: sicut scabiosus gaudet fricando suam scabiem & pruritum, esto per hoc scabiem suam foueat & augeat. Idem malum est *super hominem*, quia illi dominatur illumque, cruciat & vexat. Vnde Tigur. vertit: *Est malum principatum obtinens inter homines.* Alius: *Est malum multum magnum apud homines.*

Vox *aliud* non est in Hebr. Græco, Syro, Arab. sed explicationis gratia ab interprete additum. Significat enim aliam auaritiæ ærumnam, & vanitatem distinctam ab ea, quam recensuit cap. præced. v. 12. scilicet quòd opes sæpe congregentur in malum diuitis, & auaritia perdat auarum herum suum. Hic ergo aliam eius vanitatem siue vanitatis speciem attexit, scilicet quod auarus inter opes suas egeat, easque alieno, qui eas prodiget, relinquat. Licet enim in fine cap. præced. dixerit ingens bonum & Dei donum esse suis vti & frui, tamen contrariam auari vanitatem, qui suis non audet vti, non recensuit, quod proinde hic facit.

Porrò auaritia hæc frequens est apud homines præsertim Iudæos, quibus hæc scribit Salomon. Vnde etiamnum videmus Iudæos nil nisi lucra & opes cogitare, easque per vsuras, per fas & nefas prosequi. Audi S. Hieronymum in illud Isaiæ 2. 7. *Repleta est terra argento & auro, & non est finis thesaurorum eius: Vtraque*, inquit, *gens & Iudæorum &*

Romanorum per hæc verba auaritia suggillatur. Quod historiæ quoque tam Græcæ narrant, quàm Latinæ, nihil Iudæorum & Romanorum gente esse auarius, illo scilicet æuo.

VERS. 2. *Vir cui dedit Deus diuitias & substantiam & honorem, & nihil deest animæ suæ ex omnibus quæ desiderat, nec tribuit ei potestatem Deus, vt comedat ex eo, sed extraneus vorabit illud, hoc vanitas & miseria magna est.* Septuag. *hoc vanitas est & languor pessimus:* Arabicus: *Hoc vanum est & infirmitas immunda.* Vatab. *Grauis dolor.*

Et honorem) honorem iungit diuitiis tanquam filiam matri, & effectum causæ. Opes enim dant honores, hinc opulentos videmus ab omnibus honorari & coli. Vnde Chald. vertit *gloriam facultatum:* Arab. *Nobilitatem.* Alij *splendorem dignitatis,* quem conciliant diuiti opes.

Substantiam) nouè Caiet. suo Iudæo credulus vertit *gemmas. Et nihil deest animæ suæ.*) id est desiderio & voto suo. q. d. habet opes & rerum copiam, quantum quis iustè & honeste optare potest.

Dices, quomodo ergo dicitur v. 7. *anima eius non implebitur?* Resp. primò, quia auarus suis non audet vti. Itaque habet opes quoad dominium, sed non quoad vsum & fructum. Vnde S. Hieron. Epist. 103. ad Paulin. *Auaro, ait, tam deest quod habet, quàm quod non habet.* Secundò, quia insatiabilis est, & quo plura habet eò plura desiderat instar canis semper hiantis. Audi Senecam Epist. 72. *Vidisti canem missa à Domino frusta panis aut carnis aperto ore captantem, quicquid excepit protinus integrum deuorat, & semper ad spem futuri hiat. Idem euenit nobis, quicquid expectantibus natura proiecit, id sine voluptate demittimus, statim ad rapinā alterius erecti & attenti. Hoc sapienti non euenit, plenus est, etsi quid obuenit, securè excipit ac reponit: lætitia fruitur maxima, cōtinua, sua.*

Nec tribuit ei potestatem Deus.) Heb. *Nec dominari fecit eum Deus;* hinc fit, vt opum suarum sit seruus, nō dominus. Vnde Tigur. *Deus nō instituit illū dominum.* Campen. *Sed animum eis vtendi illi non tribuit.*

Nota τὸ *nec tribuit* vel potest accipi permissiuè, vt sermo sit de culpa auaritiæ. Ad hanc enim Deus auarum nō cogit, sed permittit ei prauum vsum liberi arbitrij vt se dedat auaritiæ, ait Olympiod. quomodo Deus dicitur tradidisse philosophos, ob superbiam in passiones ignominiæ. Rom. 1. 26. vel positiuè, vt sermo sit de pœna auaritiæ, hanc enim Deus auaro infligit, dum eum bonis suis spoliat vel vti prohibet siue per morbum immissum, vt vult Lyran. siue quo alio modo, vt vult Thaumat. & Caiet.

Sed homo extraneus (S. Hieron. *alienus.* Tigur. *externus.* Campen. *Ignotus*) *vorabit illud*) id est vt explicat Ecclesi. c. 14. *congregat, & in bonis illius alius luxuriabitur,* idq; varijs fit modis: vnum assignat hic Chald. dum parapraſticè ita vertit: *Non dedit ei potestatem dominus ob peccatum suum, vt gustaret ex eis, sed morietur absque liberis, & non misertus est proximi sui, vt hæredem eum sibi constitueret: etenim vxor eius tradetur viro alieno: qui hæreditabit eas & comedet eas. Omnis huius rei causæ peccata sua illi fuerunt, quòd non fecerit ex illis quicquam boni, & conuersæ sunt ei diuitiæ eius, vt essent in vanitatem & in ægritudinem malam.*

Alij modi sunt, cùm fures & prædones auaro opes abripiunt, aut litigatores per lites illi auferūt, aut potiùs eùm deficientibus vel exclusis filiis externus in hæreditatē eius, per vafritiem se insinuat & subintrat. Vox *vorabit* notat prodigè ab extraneo cōsumi, quæ auarè ab hero collecta sunt, vt sæpe fieri videmus. Sic enim congrua talionis pœna Deus auaritiam & auaros castigat. Auarus ergo ditat alium, non se, externum; sæpe, non filium, iuxta Italorum prouerbium, quod citat Tiraquellus: *Ditant hominem hæc quatuor,* scilicet, vt inquiunt Itali, *il morto, il porco, il porto, el' horto.*

Tropol. Noster Aluarez de Paz lib. 1. de vita spirit. p. 2. c. 13. hanc gnomē adaptat religiosis tepedis, qui cùm omnibus bonis spiritualibus abundent, tamen per acediam ijs vti fruique negligunt, quia sub sole degunt, id est affectus suos in terrena defigunt, nec eos ad cælum attollunt: quare hæc eorum bona deuorat extraneus, id est diabolus, dum ea in ipsis inutilia, imò exitialia efficit, vt scilicet ipsis cedant in maiorem damnationem. Ecclesi. 6. 2.

Huius rei veritatem eleganti diuitis & Fortunæ Apologo, pulchris Exemplis adornato demonstrat Cyrill. lib. 3. Apol. mor. c. 4. cuius titulus: *Contra eos, qui non sunt contenti cùm satis habeant: In secūdis,* inquit, *rebus, cùm homo sibi factus sufficiens & diues, minimè contentus amplius sitiret, & secum tempestiuosius plus quæreret, fortunam obuiam habuit, quæ ei dixit: Vt quid charissime non quiescis, cùm iam tribuerim tibi satis? At ille respondit: suā nimirum dulcedine trahit bonum, & donec additum fuerit, est molestum. Cui illa: Rectè inquit, video quod pauper effectus es, postquā cupiditate plus sitis. Nam si satis haberes, amplius nullatenus quæreres. Plus enim cupit ille, cui quidem satis nō est. Ecce te depauperauit auara voluntas, exinaniuit cupiditas, expoliauit sitibunda tempestas: At tamē si totum inuenires aurum malè cōditum Salomonis, amplius non habebis. Sed illud, quo bene vtimur, hoc demum habemus. Nam fossus humi census, non est hominis, sed telluris. Igitur cùm ad vsum opes proficiūt, tunc habentur. Vsus autem vsque ad finem sufficientiæ extēdēdus est. Quoniam si vltra quod satis est comedas, natura mox euomet, & si plus quā requirit necessitas indueris, grauatus sustinere nō potes.* Probat idipsum exemplo Hebræorum, eandem mannæ mensuram colligentiū & comedentium: *Nescis quòd* (Exod. 16.) *filiis Israel in deserto ex manna viuentibus, magnis & paruis, diuitibus & pauperibus, eademq; cunctis cælestis edulij mensura dabatur, nec collectum plus inueniebat auarus, nec minùs qui fuerat pigritatus? nimirum quoniam vna est sufficientia omnibus, & vniuersalis prouisor eandem hominibus opulētiam necessitatis largiens est. Non enim plus habet diues quàm pauper, sed tantùm in qualitate titulorum vtrisq; est differētia.* Astruit idipsum oraculo Apollinis. *Nō audisti olim Apollinis idolum pastori Lydiæ regi facto, per Achatem sciscitanti, si quis eo in mundo felicior existeret, delitiosas eius diuitias confisus ans responderit: ipsi nimirū superbienti: Arcadium senem pauperem prætulit, qui nunquam agri sui terminos exiuerat, dixitq; plus laudari & probari securitate ridens tugurium, quàm curis & solicitudinibus tristem aulam, paucasq; glebas pauoris expertes, quàm arua lætissima metu referta, vnumq; tutela facile iugum boum quàm equitatum impensis voracibus onerosum.* Deniq; Epicuri sententia Apologum concludit: *In veris diuitiis multiplicandis nihil esse adijciendum pecuniæ, sed auaritiæ subtrahendum. Tantò namq; dignoscitur quis esse ditior, quātò in eo cupiditas est minor: quibus dictis, ab eruditore docto disparuit.*

Apologus diuitis auari. — *Exemplū.* — *Oraculum.* — *Axioma.*

Si genuerit quispiam cētum liberos, & vixerit multos annos & plures dies ætatis habuerit, & anima illius non vtatur bonis substantiæ suæ, sepulturaq; careat, de hoc ego pronuntio, quòd melior illo sit abortiuus.

Centum, id est, *plurimos:* ponitur numerus definitus pro indefinito. Olim licita erat & vsitata polyga-

tia: vnde ex multis vxoribus centum & plures poterant filios generare. Sic Achab genuit 70. filios 4. Reg. 10. 1. Roboam verò 88. 2. Paral. 11. 21. Porrò filij, quos natura dedit in gaudium parentibus, auaro augent molestiam: cruciatur enim in expensis quas facit, vt illos alat: item curis, vt illis de hæreditate prouideat.

Non vtatur bonis. Hebr. Chald. & Theod. *Non satietur bonis.* Vetus trāslatio & Septuag. *Non impleatur ex bonitate.* Græcè est ἀγαθωσύνης, quod bonitatē, id est iucunditatem æquè ac beneficentiam significat. Thaumat. *Animum suum impinguare negligit.* Addit Chald. *Eo quòd pepercit diuitijs suis, & non emit ex eis nomen bonum*, per eleemosynas, aliáq; beneficentiæ opera & monimenta.

Sepulturaque careat.) magnus est honos, ideoque magna cura sepulturæ apud omnes gentes. Auarus autem caret sepultura decenti, & digna, quia ex auaritia illam sibi nec in vita nec in morte per testamentum curauit; vnde hæredes, qui eius opibus inhiant, illam negligunt: Est hæc iusta Dei pœna, qua auarum punit, vt qui pecunias sepeliuit, careat ipse sepultura. Ad hæc auari, præsertim mercatores, sæpe apud exteros moriuntur ignoti, miseri, insepulti.

Adde, auarus, quia nulli fuit beneficus, omnibus inuisus est; ideoque decus sepulchri ei negant. Denique auari ob opes non rarò à prædonibus occidūtur, itaque vel in cloacas, vel in aquas, vel in fossas insepulti abijciuntur. Exemplum est in auaro rege Ioakim, de quo ait Ierem. c. 22. 17. *Tui vero oculi ad cor & auaritiam, &c. propterea hæc dicit Dominus, &c. Non plangent eum, væ frater & væ soror: non concrepabunt ei: væ Domine & væ inclyte. Sepultura asini sepelietur, putrefactus & proiectus extra portas Ierusalem.* Auarus ergo caret sepultura, hoc est honore & pompa funeris, ad quam pertinent parentum & amicorum luctus, præfici & præficæ, qui eum plangant, exequiæ, monumentum, Epitaphium, &c. hæc enim negant auaro, quia auarus est, ideoq; omnibus vilis & exosus. Audi S. Hieron. *Significat quod diues de sua morte non cogitet, & cum omnia possideat etiam in extructione sepulchri auarus sit, siue quòd sæpe propter suas diuitias occisus insidijs, insepultus abijciatur, siue quod melius puto, quod nihil boni facti & honoris egerit, ex quo sibi queat apud posteros memoriam comparare, & non vitam silentio transire, velut pecudes, cum habuerit materiam, per quam potuerit apparere quod vixerit.*

Ex aduerso de Christo liberali & vitæ suæ pro nobis prodigo, ait Isaias c. 11. *Erit sepulchrum eius gloriosum.* Denique olim sepulturæ priuatione damnabantur Reipub. patriæq; hostes, item sui suorumque parricidæ: Tales sunt auari, qui sua auaritia se suos patriamq; conficiunt, & quasi interficiunt. Vide Durantum Casellium lib. 2. Var. c. 3.

Quod melior illo sit abortiuus. Melior, id est melioris conditionis, potior, felicior. Vnde Thaumat. *Melior est illo conditio intempestiui fœtus.* S. Hieron. *Deterioris conditionis est abortiuo.*

Mysticè S. Ambros. hæc adaptat Christo, qui non in suo, sed in alieno, puta Iosephi ab Aritmathia sepulchro sepultus est, Sic enim ait in c. vltimum Lucæ: *Non habebat Christus tumulum suum. Etenim tumulus his paratur, qui sub lege sunt mortis, victor mortis tumulum suum non habet. Quæ enim communia tumulo & Deo: Denique Ecclesi. c. 6. de eo qui meditatur in bonis: Et sepultura non est illi. Specialis igitur præter communem omnium mortem mors Christi est, & ideo non cum alijs sepelitur, sed tumulo solus includitur.* Verùm hæc allegoria parum literæ respondet. Quæ enim comparatio auari & abortiui cum Christo.

Abortiuus est qui ex vtero prodit mortuus, aut agens animam. Hebr. vocatur נפל *nephel*, id est deciduus, caducus, marcidus, minimè vitalis, instar immaturi fructus, qui ex arbore decidit inutilis: radix enim נפל *naphal* significat labi & cadere. Syrus pro *abortiuo* vertit *peccatorem*; quomodo S. Paulus se persecutorem olim fidelium vocat abortiuum. 1. Corinth. 15. 8. sed hoc mysticum est: abortiuus enim propriè est fœtus imperfectus, informis, infirmus, lāguidus, abortu natus, & ante maturum partum eiectus, quales vel mortui sunt, vel parum vitales: quo respiciens S. Iob. c. 10. 19. ait: *Quare de vulua eduxisti me? Qui vtinā cōsumptus essem, ne oculus me videret: fuissem, quasi nō essem, de vtero translatus ad tumulum.* Huc facit illud Hippocratis apud Gellium lib. 3. c. 16. *Est & non est octimestris partus: quia illico moritur & esse desinit: aut certè miserè viuit trahitque animam.* Vnde Campen. vertit: *Iudicaui illo fortunatiorem, qui matre abortiente eiectus est.* Hinc in iure abortiuus habetur pro non nato.

Comparat auarum abortiuo, quia sicut hic viuens, non viuit, imò non viuit ad vitam, sed ad mortem: nam conceptus in vtero illico moritur; nec nascitur, vt videat lucem eaque fruatur, sed vt ex ea abeat & excedat: sic & auarus viuens non viuit, quia opibus bonisque vitæ frui non audet; inde nec gaudet, sed iis quasi mortuus vitæque gaudiis defunctus, funestam instar abortiui & moribundi vitam agit in sordibus, squalore & mœrore.

Auarus sæculis abortiuo.

Præfert autem abortiuum auaro, eò quòd abortiuus, sicut caret bonis & gaudiis huius vitæ, sic pariter careat malis & doloribus eiusdem: vt auarus carens bonis & gaudiis abundat malis, putà laboribus, timoribus, mœroribus, curis & angoribus, quos & pariunt opes & auaritia. Hoc est quod dixit cap. 4. 2. *Et laudaui magis mortuos quàm viuentes, & feliciorem vtroque iudicaui, qui necdum natus est, nec vidit mala quæ sub sole fiunt.*

Frustra enim venit & pergit ad tenebras, & obliuione delebitur nomen eius.

Pro frustra Hebr. est הבל *hebel*, id est vanitas, de quo cap. 1. 2. Vnde Septuag. & Syrus vertunt: *In vanitate quippe venit & in tenebris vadit, & in tenebris nomen eius abscondetur.* Olympiod. *occultabitur.* Alij: *In tenebrositate nomen eius operietur.* Arabicus: *Venies enim cum vanitate, & in tenebras discedes, & abscondetur nomen eius in tenebris.* Thaumaturgus: *Vt enim abortiuum vanè aduenit, ita & absque omni satietate & fructu clanculum abit.* Tigur. *Is enim vt res inanis prodit, ac in tenebras abit, tenebræque nomen eius occultant.* Vatab. *Hic enim in vanitatem, id est in mundum, qui mera est vanitas,* prodit, & vadit ad mortem. Campen. *Hic enim vt nugamentum aliquod, à conceptu in vtero aliquousque obscure progressus est, sic tamen, vt ne nomen quidem eius vlli cognitum fuerit.*

Denique Chald. sic vertit: *Quoniam in vanitate venit ad hoc sæculum, & in vanitate ibit ad sæculum venturum, & in tenebris nomen eius operietur, eò quod non habet meritum, & nomen bonum non acquisiuit, vt memoriam sui ab iniuria mortalitatis asservaret.*

Ad literam loquitur de abortiuo, vti censent Thaumat. Lyran. Clarius, Campensis & alij: consequenter tamen loquitur de auaro: hunc enim comparat abortiuo, vti censent Olympiod. Bonau. Hugo vter-

que, Caiet. Titelm. & alij. Sensus ergo est q.d. Sicut abortiuus frustra venit in mundum, quia natus, vel iam mortuus est, vel post vnum alterúue diem moritur, itaq; à luce vitæ pergit ad tenebras mortis, ibiq; obliuione perpetua sepultus delitescit, adeo vt ne nomen eius quidem sciatur: sic pariter auarus frustra venit in mundum, quia luce vitali gaudijsq; vitæ non fruitur, sed quasi ea non vidisset sordidus, miser & famelicus pergit ad tenebras mortis, ibiq; perpetua obliuione sepelitur. Vterque ergo frustra venit in mundum & vitam, quia fine & fructibus vitæ, puta iucunditate & gaudiis huius lucis & vitæ frustratur & destituitur; abortiuus quidem per naturam auarus verò per voluntatem & auaritiam: sed abortiuus natus est dumtaxat frustra & in vanum; at auarus non tantùm frustra, sed ad miserias ærumnasq; maximas.

Pergit ad tenebras) id est ad sepulchrum ait Lyran. ad mortem ait Bonau. & Titelm. ad nominis obscuritatem & obliuionẽ, ait Chald. ad ærumnas & mœrores, in quibus viuit auarus, ait Hugo Victor. Ad sordes & squalorem ait Pineda, quòd nullis huius vitæ commodis perceptis, in angulo, & in abscondito sordidus & squalidus contabescat, non magis notus, quàm si nũquam in apertum emersisset ex tenebris, vt etiam viuens adhuc mortuus censeatur. Nulla illius in humana politia ratio ducitur, nulli natus Reipublicæ bono, non patriæ, nõ amicis, non sibi. Omnia hæc eodem recidunt.

Deniq; auarus æquè ac abortiuus pergit ad tenebras, id est ad limbum & infernum, orcum & tartarum, vbi sunt cimmeriæ & perpetuæ tenebræ, ob quas infernus Græcè vocatur ᾅδης, quasi ἀΐδης ab α particula priuatiua & ἰδεῖν, id est videre, quòd priuatus sit visu, imò omnes suos priuet lumine & visu. Audi Plutar. in illud. *Latenter viue: Qui solem Apollinem esse credunt, ex maiorum & priscorũ mysteriis, Delium & Pythium eundem cognominant. Cæterũ eum qui aduersæ partis est dominus, siue Deus is est, siue Dæmon, Haden, id est Orcum appellant, quòd mortui in locum tenebrosum & obscurum demigremus; ad densæ noctis somniq; inertis regem.*

Mysticè, auarus æquè ac abortiuus in vtero mortuus frustra venit, quia non peruenit ad finem suũ, ad quem à Deo creatus est, scilicet ad æternã felicitatẽ: in vanum ergo accepit animam rationalem, in vanũ factus est homo. Rursus, auarus pergit ad tenebras ignorantiæ & imprudentiæ, quibus occæcatus non considerat se suamq; conditionem, aut finem, ideoq; pergit ad tenebras densissimas & ardentissimas gehennæ. Vnde Chald. vertit: *Lumen quoque legis non vidit, neque cognouit distantiam inter bonum & malũ, vt discerneret inter hoc sæculum & futurum.* Hic est error communis & grauissimus hominum, quòd nõ discernãt hanc vitam à futura, quod pluris æstimẽt momentum temporis, quàm totam æternitatem: viuunt ergo tempori præsenti, & moriuntur æternitati, imò viuunt miserrimæ & gehennali æternitati. O error, ô stupor!

Obliuione delebitur nomen eius) Hebr. *In tenebris nomẽ eius operietur*, id est memoria eius citò peribit, obscurum & ignotum erit nomen eius, imò abortiuo nullum nomen imponetur: quia Hebræi nomen non imponebant ante octauum diem, quo circuncidebatur infans, fiebatq; Hebræus & membrum Synagogæ, sicut modò infans per baptismum fit Christianus mẽbrumq; Ecclesiæ, tumq; ei inditur nomẽ. Sic Romani masculis octauo die nomen imponebãt, fœminis nono, teste Plutar. Proble. 102 Græci verò vtrisq; decimo-septimo die, teste Arist. lib. 7. Histor. A anima. c. 12. Porrò Barbari nonnulli, vt Atlãtes nulla pueris dabant nomina, vt ait Plin. l. 5. c. 8. Sic auari nomen & memoria illico datur obliuioni, tũ quia inuisum & exosum est nomẽ eius, tũ quia vadit ad gehennam, quæ est terra obliuionis. Ps. 87. 6. Ad hæc abortiuis nullum erat propriũ sepulchrum, nullusq; titul⁹ nominis index, sed sine titulo, sine pompa, sine ritu in commune parentum sepulchrum, aut cõmunẽ omnibus terrã proijciebantur, teste Plutar. Consol. ad vxorem. Vnde sepulchrum eorũ à Fulgentio Placiade, & Rutilio Gemino in Astyanacte vocatur Suggrundarium. Sic pariter auarus sæpe caret honore & pompa funeris & sepulchri, vti paulò ante dixi.

Non vidit solem) Propriè hoc dicitur de abortiuo, metaphoricè de auaro, quia abortiuus vel mortuus prodit ex vtero, vel semimortuus, ideoq; quasi cæcus B non videt solem, vel certè modicè & sine voluptate, imò cũ dolore videt. Auarus similiter etsi videt solẽ, tamen eo non fruitur, quia in curis, labore & squalore tenebrosam & mœstam agit vitam. Pulchrè Vitrianus de abortiuo vertit:

Non astra vidit aurea,
Sensitue solem viuido
Iubare emicantem.

Magnum gaudium viuenti est videre solem, ac cæco magnus dolor eũ non videre. Vnde Tobias iam cæcus c. 5. 12. *Quale*, ait, *gaudium mihi erit qui in tenebris sedeo, & lumen cæli non video?* Hoc gaudio priuatur abortiuus & auarus.

Neq; cognouit distãtiam boni & mali: quia abortiuus distantiam hanc nequidem sensu, multo minùs intellectu percipere & diiudicare potuit: auarus verò C sola mala, putà labores & sollicitudines expertus est, pauca vel nulla bona, vnde distantiam vtrorumque non perspexit.

Rursum non æstimauit veri boni, id est virtutis, præstantiam, ac veræ felicitatis magnitudinem, quantum scilicet distet bonum à malo, virtus à vitio, cælum à gehenna.

Pro *distantiam* Hebr. est נחת *nachat*, quòd noster videtur deriuasse à radice נחה *nacha*, id est deduxit. q.d. deductionem boni à malo & distantiam. Propriè *Nachat* significat quietem à Rad. נוח *noach*, id est quieuit. Vnde Noe nomen accepit, dicẽte patre Lamech; *Iste consolabitur nos ab operibus & laboribus manuum nostrarum.* Genes. 5. 29. Noe ergo idem est quod quies, consolatio.

Hoc etymon secuti Septuag. vertunt: *Nec cognouit requietes huic super hunc.* Syrus & Arabicus: *Requies est illi melior, quã isti*: putà melius quiescit abortiuus, D quàm auarus S. Hieron. *Requies huic magis quàm illi*, Campen. *Liber fuit ab illis quibus auarus assiduè torquetur*. Sensus est manifestus.

Etiamsi duobus millibus annis vixerit, & non fuerit perfruitus bonis: Nonne ad vnũ locum properãt omnia?

Hebr. est *si vixerit mille annos* פעמים *paamaim*, id est vt Syrus *duabus vicibus*, id est mille annos duplicatos siuè duplices, vti in Commen. vertit S. Hiero. id est bis mille annos. Idem voluere Septuag. dũ verterut: *Et si vixit mille annorũ reditus*, id est mile annos iteratos & redeũtes puta geminatos. Malè ergo in Regiis τὸ *reditus* refertur ad sequentia hoc modo: *reditus & bonitatẽ non vidit*. Arabicus pro *Paamaim* in duali, legit פעמים *peamim* in plurali, id est *multibus vicibus*. Vnde vertit: *Et si vixerit vniuersalitatem millium annorum*, id est etsi multa annorum millia, imò myriades vixerit. Est hyperbole, vel pot⁹ cõcessio rei impossibilis. Ætas enim hominis porrigi nequit ad bis

mille annos, ac nemo ex primis hominibus qui fuerunt præ omnibus polychronij attigit annum mille- A simum. Mathusalem, qui summè omnium fuit Macrobius, peruenit ad annum 969. dumtaxat; sed esto, inquit, auarus bis mille annis viueret, quod tamen est impossibile. Hæc sententia pendet; ac posset referri ad v. præced q.d. Auarus non videt distantiam boni à malo, sed tantùm mala continua, etiamsi bis mille annis viueret. Verùm ex Hebræo liquet referendam esse ad τὸ *Nonne ad vnum locum properant omnia?*

Sensus ergo est q.d. Auarus abortiuo non est felicior, sed infelicior tam in vita, quàm in morte. In vita, quia etsi illo diutius viuat, imò esto per impossibile des illi bis mille annos vitæ, totidem annos ærumnæ & quasi mortis vitalis illi dabis. Omnes enim dies exigit in curis, & angoribus & mœroribus. In morte, quia in maiori angustia moritur, quàm abortiuus, quia cogitur deserere opes ita adamatas & tanto labore partas: tum quia timet gehennam sibi B præparatam: quia *ad vnum locum properant omnia*, scilicet ad mortem, ibi enim desinunt omnes anni, omnes curæ, omnes opes auari. Esto ergo bis mille annis viuat, ijs exactis quid habebit; nil nisi tormentum maius, eò quod labores & opes partæ non possint eum tutari à morte, nec comitari post mortem ad aliā vitam; quare dū eas in morte relinquere cogitur, mirè cruciatur, præsertim quia, vt addit Chald. nil virtutis & meriti secum defert. Audi Chald. *Et si duobus millibus annis vixerit vir, & in lege non laborauit, & sacramento apud Dominum olstrictus, iudicium & iustitiam non fecit in die mortis sua anima eius decidet in gehennam ad locum vnum, quo omnes peccatores vadūt.*

Auarus ergo sua auaritia corrūpit omnia bona, quæ in vita & in morte, quæ in hoc sæculo & futuro sibi comparare posset, si bonis suis commodè sanctèq; vti nosset. Quare vterque, auarus scilicet & abortiuus, C vadunt ad eandem mortem & ad eundem infernum; sed abortiuus ad limbum, vbi pueri in peccato originali mortui carent quidem visione Dei, sed carent & pœna sensus: auarus verò vadit ad gehennam, vbi damnati cruciantur igne per omnē æternitatem. Deterior ergo longè est sors auari, quàm abortiui, qui suis curis, vsuris, lucris non aliud facit, quàm aggerere sibi folles & fomenta, quibus magis ardeat in gehenna. Auarus ergo nec in vita hac fruitur bonis, nec in futura, sed in vtraque cruciatur malis, in hac temporarius, in futura æternis. Nota τὸ *properant*: quia vita nostra non est aliud, quàm continuus cursus ad mortem, ac per eam ad immortalitatem, vel beatissimam in cœlo, vel miserrimam in inferno.

VERS. 7. *Omnis labor hominis in ore* (Hebr. & Arabicus *ad os*, Complut. *in os*) *eius: sed anima eius non implebitur.* D Chald. *Omnis labor hominis est propter escam oris sui, pro qua ipse laborat, & per verbum Domini nutritur; neque tamen animus esculentis & poculentis satiari potest.* Campensis.: *Nullus fructus est alius humani laboris, quàm cibum ori suppeditare: animi tamen cupiditati omnino satisfieri non potest.* Vatab. *Et tamen desiderium habendi non expletur.* Arias:

Ventris causa, orisque, hominis labor omnis aditur.
Os tamen expletur nunquam, sit quamlibet arctum:
Ventris ac ingluuies & habendi plura cupido

Alius:

Nullo auri pretio, nulla est satiabilis esca.

Omnis labor hominis in ore. Gnome hæc tripliciter exponi potest. Primò de labore; secundò de loquela, tertiò & genuinè de cibo.

Primo, ergo de labore varij variè exponunt. Primò, quasi dicat; omnis labor hominis, omnis miseria & calamitas est in ore hominis, id est æstimatur grauis vel leuis, prout ori & palato illius sapit, prout ab A ore eius extollitur & exaggeratur, vel minuitur & paruipēditur; prout os & cor, id est animus eius fuerit affectus; ac si is male sit affectus vti passim fit, non impletur, sed in deterius vertit quæ accidunt: sin is bene sit affectus, vti est in sanctis, salutarem ex omnibus colligit fructum. Ita Moringus. Similis huic est illa gnome Psal. 147. 16. *Qui dat niuem sicut lanam*, quod nonnulli sic explicant q.d. Deus facit niuem & frigus hybernum sentiri, prout quis magis vel minùs vestitus est, vt v.g. pauperes minùs vestiti minùs sentiant rigorem hyemis, diuites verò magis eundem persentiscant.

Secundò, alij exponunt q.d. Deus cuique admetitur laborem non super vires, sed iuxta cuiusque os, id est modum & conditionem, vt scilicet illi plus non imponat, quàm ipse sustinere, & quasi ore suo deuorare possit.

B Tertiò, alij q.d. Quisque laborem suum habet in ore, id est quisque loquitur crebrò de sua occupatione & labore, v.g. arator de agricolatione, faber de fabricis suis, sutor de sua calceorum sutura; medicus de suis curationibus: at nūquam quis vel labore, vel arte sua, vel lucro eiusdem satiatur.

Huc pertinet sensus S. Bonau. Os, inquit, hians significat desiderium, q.d. Omnis homo laborat, vt impleat os, id est vt satiet suum desiderium; sed frustra, quia hoc est insatiabile & expleri nequit.

Porrò de loquela & sermone varij pariter variè 2 explicant.

Primò, Olympiod. *Omnis labor*, inquit, hominis, scilicet animalis, & peccato infecti est in ore eius, quia os eius semper laborat, vt proferat aliquid scelerati, scilicet contumelias, iurgia, blasphemias, fraudes.

C Secundò, Hugo Victor. q.d. Omnis homo, quia homo est, præcellit cætera animalia, duobus, scilicet ratione & ore, id est sermone; quare conatur os, id est sermonem suum expolire, vt concinnè, politè, ornatè dicat, vt polleat eloquentia: at quanta vis illa sit, nunquam cupiditatem eius explet. Sola enim Dei gratia & charitas cor hominis implet. Simili modo S. Hiero. exponit de eo qui multa didicit, & tamen semper cupit discere.

Tertiò, Cassian. collat 14. c. 9. asserit omnem laborem hominis esse in ore ipsius, hoc est in eo cōpescendo per silentium, & vt omnium seniorum instituta atque sententias intento corde, & quasi muto ore suscipiamus, ac diligenter pectore condamus, atque ad perficiēda ea potius, quā ad docenda festinemus: quoniam ex hoc cenodoxiæ præsumptio, ex illo fructus spiritalis scientiæ pullulabunt.

D Quartò, Hugo Card. Omnis inquit hominis labor est in ore verificando, sanctificando, custodiendo.

Verùm omnes hæ expositiones ingeniosæ potiùs sunt verborū adaptationes, quàm sinceræ & genuinæ mentis Salomonis explicationes; quare lusus ingenij magis sunt, quàm scrip. sensus.

Igitur mens Salomonis est agere non de labore nec 3. Genuinè de sermone, sed de cibo, vti explicat. Chald. Campen. & cæteri.

Sensus igitur primò esse potest de cibo & potu, vt ostendat eorum vanitatem ideoq; in eis non consistere felicitatem, vti animales & Epicuræi censent: quin & ipse Salomon c. 2. v. 9. & 25. dicens: *Quis ita deuorabit, & delitiis affluet vt ego?* quæsiuit in ijs felicitatem, sed non inuenit. Eò ergo videtur hic respicere, æquè ac ad cap. 5. quod proximè præcessit v. 17. vbi dixit: *Hoc itaque visum est mihi bonum, vt comedat quis*

& bibat, &c. Sensus ergo est q. d. Maior hominum pars constituit felicitatem in cibo & potu, putà in delicata comestione & potatione, ideoq; labor eorum omnis est in ore, Hebr. *ad os*, vt scilicet os & palatum hisce suis delitiis oblectent: at *anima eorum non implebitur*, tum quia gula insatiabilis est & impleri nequit: vnde helluones quò plus bibunt, eò plus bibere cupiunt, eoq; magis helluantur, vt videantur ore semper hiare ad potum: tum quia delitiæ corporales animam spiritualem, & Dei capacē satiare & explere nequeūt. Ita Olympiod. Titelm. Caiet. Atque ita explicat ipse Salomon Prouer 16. 26. dicens: *Anima laborantis laborat sibi, quia compulit eum os suum.* Hebr. *Quia incuruauit se ad ipsum os suum.*

Secundò, magis pressè & genuinè hæc pertinent ad auarum, de quo omnis sermo præcessit. q. d. Auarus laborat assiduè, vt congreget opes, quibus os & ventrem satiet; sed frustra, quia vēter & gula insatiabiles sunt. Ita S. Hieron. *Omne*, ait, *quod laborant homines in hoc mundo, ore consumitur, & attritum dentibus ventri traditur digerendum: cumque paululum gulam delectauerit, tamdiu videtur tribuere voluptatem, quamdiu gutture continetur: Cùm verò in aluum transierit, desinit inter cibos esse distantia. Et post hæc omnia non impletur anima comedentis, siue quòd rursum desideret quod comedat, siue quod nullam vtilitatem anima ex refectione corpusculi capiat.*

Rursum, & potius est occupatio. Occurrit enim tacitæ obiectioni auari dicentis: laboro perpetim, vt conquiram necessaria ori meo & meorum implendo, vt victum vestitumque comparem: sed confutat hoc Salomon, aitque: Ex ore tuo condemno te ô auare nequam. Nam os tuum defraudas, vt opes aggeras. Vnde Syrus vertit: *Prohibuit omne quo laborat homo in ore eius, & anima eius non est impleta.* Rursum vt os & ventrem impleas paucis opus est, sed vt animam, id est cupiditatem & auaritiam tuam expleas, perpetuò laboras vt asinus, idque in vanum, quia auaritia tua nullis limitibus coercetur, sed in immensum se porrigit, ideoque insatiabilis est & expleri nequit. Ita Thaumaturgus: Cupiditatem ergo tuam implere vis, at non potes, laboras igitur in vanum ac tentas rem impossibilem. Facis enim perinde, ac si quis totum alueum maris vna aquæ gutta implere conaretur. Vt quid ergo tot labores miser exantlas? vt quid in vanum te tot curis fatigas & crucias? vt quid frustra teipsum tot ærumnis atteris & consumis? vt quid tuiipsius es tortor & carnifex?

Denique vt summatim sensum complectar, hæc est vanitas & stultitia auari, vt cum propter os suum laboret, illud tamen rebus etiam necessariis defraudet, vtque cupiditatem habendi implere velit, nec possit.

Mysticè, per os accipe ingenium & desiderium hians sciendi, per animam verò mentem, quæ nulla scientiarum copia expleri potest. Ita S. Gragor. hom. 40. in Euang. *Bene*, inquit, de doctis & negligentibus per Salomonem dicitur: *Omnis labor hominis in ore eius, sed anima eius non implebitur: quia quisquis hoc solum modo laborat, vt sciat quid loqui debeat, ab ipsa refectione suæ scientiæ mente vacuus remanet.* Ad hoc idem hom. 18. in Ezech. citat illud Prouer. 16. *Anima laborantis laborat sibi, quia compulit eam os suum. Os enim nostrum*, inquit, *nos compellit ad laborem, quando per hoc quod aliis dicimus, à vitiis refrænamur: quia turpe nimis, ibi nos negligendo cadere, vnde prædicando conati sumus alios leuare.*

Vers. 8. *Quid habet amplius sapiens à stulto? & quid pauper* (Tigur. *humilis.* Alij *afflictus*: omnia hæc notat ~~ani~~) *nisi vt pergat illuc vbi est vita?* A In Hebræo non est τὸ *nisi*, sed tantum *& quid pauper sciens pergere coram vita*, vel *contra vitam*, aut *coram viuentibus*, vel *contra viuentes?* Olympiod. *In conspectu vitæ.* Alius: *Pauper est sciens ire obuiam viuis.* Tigur. *Scit vitam agere inter viuentes.* Campen. *Scit sua industria victum sibi parare inter illos cum quibus viuit.* Hebr. enim חיים *chaiim* plurale, & vitas, & vitam, & viuentes significat. Hinc ex Hebræo amplo & ambiguo varij variè transferunt (vide eas apud Lorinum si lubet) sed perplexè, ambiguè & insipidè cum noster clarè, certè & sapidè verterit subaudiendo τὸ *nisi*: Vnde ei astipulantur Septuag. dum vertunt: *Quoniam abundantia sapientis super insipientem, eò quod pauper nouit ire ad faciem vitæ.* Syrus: *Quia est lucrum sapienti præter illud quod est stulto, quia pauper cognoscit ire ad vitam.* Arabicus: *Quid habet præstantius sapiens, quàm stultus? quia pauper cognouit cursum coram vita*, id est vt sciat hic viuere, vt sciat B quomodo hic bene & feliciter vitam agere debeat. Alius q. d. Pauper pergit, vt ostiatim mendicet ad comparandum sibi victum necessarium ad vitam. Verùm hoc frigidum est æquè ac insulsum.

Est Antithesis stulti auari & sapientis pauperis. Scriptura enim sæpe per pauperem, indicat sapientem & iustum, per diuitem verò insipientem, auarum & iniustum, quia vt ait S. Hieron. *Omnis diues aut iniquus aut iniqui hæres*: pauper verò quia modicis contentus spernit opes; & cor ad veras in cælo Dei opes transfert, hinc sapiens est & iustus.

Sensus ergo est q. d. sapiens & pauper in vita & morte, atque labore victum comparandi, vt satient C os & ventrem pares sunt; hac tamen re pauper sapiens antecellit diuiti auaro & stulto, quod pauper pergat ad vitam, diues verò ad mortem, eamque triplicem. Hebr. enim *chaiim* est plurale, ideoque triplicem vitam significat, scilicet naturalem animæ, spiritualem gratiæ, cœlestem gloriæ.

Primò ergo de vita naturali sic exponas q. d. Pauper contentus moderato victu & vestitu pergit ad veram vitam, quæ sita est in animo suis contento, quieto, hilari. Talis enim viuit agitq; vitam suauem, iucundam & longæuam. At diues auarus oculos declinans in terram, in eaq; velut serpens & repens & proserpens, vt aurum & argentum, id est (vt ait Habacuc c. 26.) densum terræ lutum colligat, vacuus, miser & infelix continuo labore se consumit, nec audet partis frui, sed semper veteribus aggerere satagit; quare viuit vitam ærumnosam, quæ potius mors dicenda D est, quàm vita, ac mox ad communem omnibus mortem nudus & inops tendit, quæ stulta est vanitas. Ita S. Hieron. Hugo Card. & Glossa: paulò aliter Vatab. censet enim hic moneri pauperem, vt paupertate sua tranquilla, sapiente & sancta contentus cupiditatem omnem abdicet. *Quid enim iuuat*, ait, *pauperem doctum apud homines ambulare prudenter coram ipsis hominibus in hoc mundo, si laboret cupiditate habendi?* Hoc eodem redit quò priùs, priùs tamen simpliciùs & germanius est.

Secundò, de vita spiritali exponens q. d. Pauper contemnens opes terrenas ambit spiritales, studetque virtutibus & meritis congregandis, iuxta illud Iacob. 2. *Nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, diuites in fide & hæredes regni?* Pauper ergo viuit vita gratiæ.

At diues auarus totus opibus incumbit. Vnde gratiæ & virtutum fit inops & egenus, atq; per vsuras,

fraudes, contractus iniustos committit peccata mortalia, quibus animæ mortem incurrit. Ita S. Bonau. A Lyran. Carth.

Vnde Olympio. per vitam accipit Christum, ad quẽ pauper, qui ab ipso prædicatur beatus, incedit per virtutum semitas cum diues stultus mancipet se voluptatibus more pecudũ: Quare per vitam hic mysticè accipias Eucharistiã, qua delitiosè mentẽ pascunt pauperes, longè magis, quã diuites corpus suis epulis. De Eucharistia enim ait Christus: *Qui manducat hunc panem, viuet in æternum.* Ioan. 6.59. & v. 4. *Ego panis vitæ, &c.* Thaumat. verò ait pauperem tendere ad vitã, quia tendit ad paupertatem & opum contemptum, in quo vitæ integritas & rectitudo consistit: *Insipientis,* ait, *proprium est, vt nimium concupiscentiis indulgeat, ideoq; reprehenditur. Sapiens abeis sponte sibi temperat. Ferè autem vitæ rectitudo, hominis recto ad inopiam dux est itineris.*

B Tertiò, pauper per vitam gratiæ tendit ad vitam gloriæ; & auarus per primam mortem culpæ & auaritiæ tendit ad mortem secundam gehennæ: vti Lazarus mendicus ab Angelis ductus est in cælum; diues verò epulo sepultus est in inferno. Lucæ 16. Ita Chald. *Etenim,* ait, *quid amplius est sapientibus in hoc sæculo, quã stultis, & quid est pauperi nisi vt studeat in disciplina legis Domini, vt cognoscat quomodo futurum sit, vt eat omnino coram iustis in paradisum Eden,* putà voluptatis, in quo à Deo positus fuit Adam, qui fuit typus & præludium paradisi gloriæq; cælestis.

Tropol. ex eò quòd ait pauperem pergere ad vitã, disce viam ad vitam esse paupertatem, sub qua humilitatem intellige. Vnde Hebr. עני *ani* tam humilem, quàm pauperem significat, paupertas enim est mater humilitatis: vnde pauperes experimur humiles, diuites verò superbos. Nam vt ait Phocilides: *Fastus opes sequitur, sequitur petulantia magnos.*

C Hac de causa S. Franciscus se suumque ordinem fundauit in paupertate, vt eundem fundaret in humilitate. Vtraq; ergo dux est & via ad veram vitam: vnde eam primus iniuit Christus, vt eam nos doceret: *Ego autem,* inquit, *mendicus sum & pauper.* Et *discite à me quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris.* Ita sanxit Deus mira congruentia & sapientia. Congruum enim est, vt qui cõtemnunt terrestria occupent cælestia. Audi S. Ambr. serm. 74. de Natal. Martyr. *Possumus,* ait, *& nos dicere Domino: Notas fecisti nobis vias vitæ. Ipse enim nobis notas fecit vias vitæ, cùm me docuit fidem, misericordiã, iustitiam, castitatem*: adde humilitatem, paupertatem, patientiam: *his enim itineribus peruenitur ad vitam.* Ita S. Benedicto vt scribit S. Gregorius 2. dialog. c. 37. vita functo, duobus ex eius grege monachis visum est, D videre viam quãdam amplam & rectam palliis stratam, innumerisque luminibus coruscantem, & senem quendam astantem qui diceret: *Hæc est via, qua dilectus Dei Benedictus ascendit ad cælum.* Hanc viam S. Bernard. hom. *Ecce nos reliq. omnia,* nihil aliud esse censet, quàm paupertatis & vitæ religiosæ formulam ab eo institutam, quam vt ille seruans ascendisset in cælum, sic omnes qui eum sequerentur.

VERS. 9. *Melius est videre quod cupias, quàm desiderare quod nescias.* Hebr. *Bona est visio oculorum, præ ambulare animæ,* id est præstat videre oculis rem certam, quàm variis animæ cogitationibus, concupiscentiis, desideriis vagari & oberrare per res plurimas & incertas Septuag. Complut. Ἀγαθὸν ὅραμα ὀφθαλμῶν ὑπὲρ περιπορευόμενον ψυχῇ, id est *bona est visio oculorum super ambulans animæ,* id est quæ superat animæ desiderium. q. d. Bonum est cernere & præsens habere obiectum, quod dum absens est, anima cupit & desiderat: præsentia enim superat absentiam rei, æquè ac visio rei visæ, superat spem & desiderium rei videndæ. Verùm melius & conformius ad Hebræa Codices Vatican. pro ὑπερπορευόμενον per Systolen, legunt ὑπὲρ πορευόμενον per Diastolen: Vnde vertunt. *Bonum est aspectus oculorum super ambulantem animæ.* S. Hieron. *In anima.* Olympiod. *Quàm ambulare iuxta voluntatem animæ.* Tigur. *Quàm vt quis desiderium sequatur.* Vatab. *Quàm quod affluet animæ.* Thaumaturgus tamẽ priorem versionem Complut. secutus explicat, *Superambulans,* id est præualens animæ, illamque trahens in rei visæ concupiscentiam, quæ magna stultaque est vanitas. Vnde sic vertit: *Irritant quorundam oculos ferculorum spectacula; sed cùm mane sit hoc viuendi studium, perniciosæ illecebræ animum in steriles occupationes trahunt.*

Syrus: *Melior est visio oculorum passu animæ.* Arabica: *Oculus est essentia bonus præstantior animo lucido.* Pagnin. *Melior est visio oculorum, quàm vt eat anima per viam stultorum.* Chald. *Melius est videre quod cupias, quàm desiderare quod nescias, sed & hoc vanitas est & præsumptio spiritus;*

Vel vt vertit Costus: *Melius est homini ad futurum sæculum gaudere, iustitiam colere, & summo iudicij die bonam mercedem operum suorum recipere, quàm hanc vitam in calamitatibus & animi perturbationibus ingredi; hoc enim scelerato homini vanitas est & afflictio spiritus.*

Omissis varijs variorum explicationibus parum probabilibus, quinque magis probabiles subijcio. Videre quintuplex. Nam *videre oculis* vt habent Hebr. quinque significat. Primò, aspicere & contemplari rem præsentem. Secundò, præuidere futura. Tertiò, iudicare de rebus: oculus enim iudicat de coloribus rebusque visis. Quartò, experiri; experientia enim capitur visu. Quintò, frui, gustare, tenere & possidere. Oculus enim fruitur re visa eamque visu suo quasi tenet suique iuris facit, possidet & comprehendit. Iuxta hæc quinque significata quintuplex oritur sensus.

Primò, Isidorus Clarius & Campensis primam 1
videndi significationem secuti, vertunt: *Melius est contemplari oculis diuitias præsentes, quàm industria sola fretum in diem more pauperum viuere: certè falleris qui hoc putes: non enim aliud aspectus diuitiarum adfert, quàm animi stulta curas & tormenta.* Ex aduerso Christus iubet nos non sollicitos esse de crastino, sed crastini curam resignare Deo. Matth. 6. Censent ergo hîc Auctores hanc gnomen proferri ex mente diuitum, non Salomonis; vnde ipse eam corrigit dicens. *Sed & hoc vanitas est & afflictio spiritus.*

Secundò, Symmach. secundam videndi signifi- 2
cationem secutus, vertit Βέλτιον προβλέπειν ἢ ἐθελοκακεῖν, id est *melius est prouidere, quàm ambulare vt libet,* vt vertit S. Hieron. qui sic explicat q. d. Melius est per rationem (hæc enim est oculus animæ) agenda prospicere, quàm voluntatem & desideria cordis sequi, vti faciunt illi, qui ambulant in voluntate cordis sui, vt ait Ezech. c. 11. 21. in Hebr. Sic & Olympiod. *Longè melius est,* inquit, *perspicaces habere oculos animæ, ac rationis luce Spiritus sancti illustratos, quàm pergere iuxta voluntatem animalis hominis, qui in tenebris ambulat,* iuxta illud Matth. 6. 22. *Si oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit, hoc est,* inquit, *si rationalis anima vis luce fuerit illustrata, appetitus sensitiui licentiam*

licentiam in ordinem suum rediget; Et illud Prouer. 19.2. *Vbi non est scientia animæ, non est bonum*; Et *qui* A *festinus est pedibus offendet.* Hæc Olympiod. Sic & Salonius, Alcuinus, Hugo, Victor. & alij explicant q.d. Satius est cūcta per rationem præmeditate agere, quàm temerè sequi stultas animi cupiditates, æstusques vagorum & noxiorum desideriorum. Huc pertinet versio Tigur. *Melior est prouidentia, quàm vt quis desiderium sequatur.* Accedit Hugo Card. qui censet hic significari meliorem esse prouidentiam seu scientiam præuisionis, qua scitur, quid sit cupiendum, quid non, quàm temerariam præcipitemque concupiscentiam eorum, quæ concupisci non possunt nisi ab ignorantibus ea, qualia sunt temporalia bona, quæ ceu putre lignum & squama piscis, lucent duntaxat in tenebris, & sunt indigna scitu. Lyranus non hinc longè abit, nisi quod propriè vult reprehendi superstitiosam & vanam futurorum præscientiam. Nec dissentit Dion. exprimens res superstitiosas, magicas, friuolas, falsas, quas nescire, quàm scire, magis expedit, cùm contra studendum magis sit cognitioni eius quod appeti debet, videlicet finis vltimi ac mediorum ipsius.

3 Tertiò, iuxta tertium significatum videre, vt significet indicare, definire, & dimetiri, sensus est q. d. Melius est certum sibi valorum opumque limitem præfinire, qui suo ingenio & statui sit accōmodatus & quasi commensus, ac eo contentum viuere, quàm sinere animam vagari ad alia & alia semper cogitanda & desideranda, nec vllum cupiditati suæ terminum̄ præfigere.

4 Quartò, iuxta quartum significatum *videre*, vt sit idem quod experiri, sensus est q.d. Melius est videre, id est experiri, quis labor, quæ occupatio, quis status, quæ, quantæque opes tibi tuæque indoli conditionique conueniant & sufficiant, in iisque tranquilla mente conquiescere, quàm cupiditati habenas laxare, ac desiderare plus semper & plura sine mensura, quæ nescias qualia sint; & an tibi conueniant sintque salutaria.

Genuinè. 5 Quintò, & magis appositè ac genuinè iuxta quintum significatum *videre*, vt sit idem quod vti, frui, gustare, tenere, occupare, possidere, sensus est q. d. Melius est videre, id est vti & frui præsentibus & certis, quæ oculis cernis & manu tangis, quàm desiderare absentia & incerta, quæ nescis an ea obtinere queas, & an tibi satiem felicitatemq; sint allatura. Pergit enim opponere & præponere pauperem sapientem diuiti stulto, quòd ille videat ea, quæ cupit, id est possideat & fruatur opibus cupitis, licèt modicis, sed præsentibus, iisque contentus quiete hilariter & feliciter viuat, hic verò desideret id D quod nescit, id est insatiabili opum absentium & sæpe impossibilium acquirendarum cupiditate flagret, quarū vsum & fructū per experientiam ignorat & nescit, id est non sentit, non gustat, non gaudet, non fruitur, sed perinde illi sunt ac si illas nesciret, ipsique incognitæ & inuisæ forent: quod quid est aliud, quàm stulta vanitas & præsumptio? ob spem enim incertorum priuat se fruitione certorum: vanè præsumit id ad quod stultè aspirat, cùm sæpe id assequi nequeat: quare frustra laborat, seque excarnificat circa opes, quarum commoda & iucunditatem non experitur, nec vnquam experietur. Auaritia enim opes & spes vanas sibi fingit, quas nunquam consequetur, certè ijs nunquam vtetur & fruetur.

Huc pertinet versio & expositio Paguin, *Melior est visio oculorum, quàm ambulare animæ*) id est præstat rebus præsentibus, quas ob oculos habes, frui, quàm animo huc illuc vagari, & nunquam saturari. Caiet. *Melior est aspectus oculorum, quàm ambulatio animæ*) Id est, melius est præsens bonum, & quod oculis videtur, quàm futurum, quodque solo desiderio habetur: ambulatio siquidem animæ inquit, gressibus desiderij ac spei fit.

Vatab. *Melius est aspectus oculorū, quā quod æstuet anima,* id est, Melius est esse contentum præsenti fortuna, licet modica, quàm multa, licet maxima, desiderare, ac modò hoc, modò illud in votis habere. *Melior est columba præsens in mensa, quàm anser in aere volitans.* Melius est pauca occupare quietum, quàm cupidum anxiumque noua semper ambire & persequi.

Nota τὸ *quod nescias*, id est quorum naturam, conditionem, commoda & incommoda ignores, nō sentias, nō gustes, nō experiaris, nec satis habeas perspe- B cta: si enim ea perspiceres, vtique ea non desiderares nec cuperes. Hoc enim exigit Antithesis: *Melius est videre quod cupias, quàm desiderare quod nescias*, id est quod non cupias: si enim scires eius vanitatem & vilitatem, vtique illud non cuperes, sed fugeres.

Mysticè, melius est videre quod cupis, id est ambire cælestem gloriam, in qua videbis Deum eiusq; visione, quam cupis, satiaberis erisq; beatus; quàm desiderare quod nescias, id est ambire terrenas opes, pompas & dapes, quarum vilitatē, pericula & damna ignoras, & nescis, id est non attendis, non consideras, non perspicis, præsertim quòd te trahent in ruinam & gehennam.

Vnde Auctor Catenæ Græcæ hanc gnomen sic exponit q.d. *Melior est scientia Dei, quàm fluxa & corruptibilis voluptas, vel quàm animæ cupiditatibus* C *morem gerere. Aut iuxta versionem Symmachi: Melius est in ea quæ sunt futura prospicere, quàm ex rebus his præsentibus oblectationem quærere.*

Hoc vanitas est & præsumptio spiritus) Syrus: *Hoc vanitas est & perturbatio animi.* Arab. *Hoc vanum est & afflictio spiritus.* Chald. *Contritio spiritus.* Caiet. *Fractio spiritus.* Alij; *Cogitatio spiritus.* Aquila & Theodot. *Passio venti.* Tigur. *Molestia animi.* Campen. *Certè falleris qui hoc putas: hoc enim non aliud est, quàm animi stulta cura & tormenta.* Vide dicta c.1.v.2.

Quisfuturus est, iam vocatum. (Arabicus *denominatum*: Alij *nominatum*: Caiet. *Iam vocatus est nomine suo*, id est cognitus est: res enim per nomen suum cognoscitur. Est Catachresis) *est nomen eius, & scitur quod homo sit, & non possit contra fortiorem se in iudicio contendere.* Hebr. *Quod fuit iam vocatum est nomen eius*, sed *fuit* idem est quod *futurum est*: He- D bræi enim sæpe commutant tempora, & præteritum accipiunt pro futuro: alioqui enim hic esset inepta tautologia. quis enim nescit, id quod fuit esse nominatum & cognitum? At quod futurum est fuisse prænominatum & præcognitum, hoc mirum est, eximium, Deoq; dignum: vnde clarè Campen. vertit: *Qua ratione fuit olim vnumquodque, priusquam esset, nomine suo notum & scitum fuit, quòd hic velit nolit homo futurus esset, nec potens nisi frustra contendere cum Deo, qui ipso fortior est, quare sic vel sic conditus est.* Vnde. VERS. 10.

Primò, Chald. hāc gnomen accipit de rebus creatis, quòd ex eis nihil nouum, sed omnia iam olim à Deo decreta sint, ideoque de ijs non posse hominem cum Deo contendere. Hebræa enim habent in genere neutro: *Quid est quod fuit, iam vocatum est nomen eius.* Sic & Septuag. Chald. ergo

sic vertit: *Quod fuit in sæculo, ecce iam vocatum est nomen eius, & notum est filiis hominum à die quo factus est primus homo, & omnia decreta sunt à verbo Domini, & non est potestas viro vt stet in iudicio cum dominatore sæculi, qui fortior illa est.* Verùm Hebr. Noster, Septuag. Syrus, Arabicus hanc gnomen arctant ad hominē, nec extendunt eam ad cæteras res creatas. Vnde aiunt: *Et scitur quod homo sit.*

Secundò ergo, alij censent hæc dici contra ambitiosos q.d. Quid ô ambitiose te iactas de nobilitate, opibus, scientia, dignitate; cum ante te à mundi initio huc vsque multi fuerint à Deo effecti vocatique nobiliores, opulentiores, scientiores, digniores te, cum quibus, vtpote te fortioribus & præstantioribus, non poteris iudicio cōtendere, vt illis te præferas, sed illis te submittas & inferiorem agnoscas oportet. Vnde nonnulli cum Aben Ezra exponunt q.d. Iniqui, improbi & stulti sunt auari conatus, qui maiora semper tentat & molitur, vt opulentissimos opibus æquet, imò superet, cùm id factu sit impossibile.

Tertiò, alij autumant hæc dici contra curiosos, qui arrogant sibi futurorum prænotionem tanquam esse velint in eorum præscientia æquare Deo, cum eoque iudicio quasi contendere, vti sibi illam arrogant Astrologi iudiciarij, similesque coniectores & Diuini. Ita Lyran. & ex eo Titelm. Congruè, inquit, transit ab auaritia opum ad auaritiam scientiæ, putà ad curiositatem & immodicum sciendi desiderium, quo homo vult scire arcana & futura, vt sit similis Deo, & alter quasi Deus; sicut esse voluit Adam comedens ex ligno scientiæ boni & mali. Sic & S. Bonau. Hugo, vterq; Dion. & alij.

Quartò, melius alij opinantur hæc dici de ijs, qui sua sorte non contenti obmurmurant diuinæ prouidentiæ, quod ab ea aliam sortem meliorem non sint nacti: qui proinde, vt ait Olympiod. *inconsultius quærunt; quare Deus hunc hominem paupertate oppressit, illi verò magnas opes effudit?* Contra hos ergo docet omnes res, ac præsertim hominem in omnibus subiacere ordinationi diuinæ, vt pauper sit vel diues, nobilis vel ignobilis, sanus vel æger, felix vel infelix, &c. ac proinde in nulla rerum sorte, casu vel statu cōtra Deū obmurmurare posse, vtpote qui cuiuis prout libet cuncta partitur tanquā summus omnium Dominus, & sapientissimus optimusq; omnium gubernator. Vnde Thaumat. hunc versum & sequentem ita vertit: *Quæ nunc facta sunt, iam cognita sunt, perspicuumque est hominem ijs, quæ supra se sunt reluctari & obsistere non posse. Ceterùm nugæ, & ineptiæ inter homines versantur, eorum qui ijs vtuntur amentiam augentes*, scilicet murmurationes & curiositates, de quibus cap. seq. v. 1. Et Auctor Catenæ Græc. *Omnia, inquit, à Deo sunt: ipsi quoque cuncta fuere præcognita, nomenq; sortita aptè suum cuique respondens, illudq; vitæ institutum accepere à Deo, quod maximè vnicuiq; conducere prouidit. Quis igitur sit qui eius resistat voluntati? Vt propterea irritum vanumq; sit inuestigare deinceps cur hic diuitijs affluat, ille paupertate prematur, & cætera quæ sunt generis eiusdem.* Et infernus: *Nemo ergo dicere ausit, inquit Ecclesiastes, quare sum ego huius cemodi corpori agglutinatus, aut cur non quasi Angelus? Nisi fortè sit acceptio personarum apud Deum. Nam sermones eiusce modi multa redundant vanitate.*

Igitur sub substantia intelligit accidentia, sub re omnia attributa & affecta rei, putà sub homine, omnes hominis conditiones & qualitates quales sunt paupertas: opulentia, miseria, felicitas, infirmitas, sanitas omnesque variæ fortunæ in hac vita sortes & casus, qui quales futuri sint, & cuique obuenturi prænouit & præordinauit Deus.

Quintò, maximè accommodè & genuinè hæc referas ad auarum, cuius vanitatem toto hoc capite ostendit, quique desiderat quæ nescit an obtenturus sit, ijsque fruiturus, vti proximè præcessit: arguit enim eorum stultitiam, qui præsentibus non contenti, inhiant semper futuris, vt res suas augeant. q.d. Solent auari congerere opes ingentes, vt sibi suæque posteritati, famæ & gloriæ in futurum per longa temporum spatia prospiciant: suæ enim industriæ præfisi censent se suas opes, palatia, prædia stabilire posse in multa sæcula, ac nomen suum æternare quasi Deo non subsint, nec eo indigeant, sed sua solertia cuncta quæ cogitant perficere possint; qua in re errant grauiter suamque vanitatem, æque ac stultam præsumptionem, vti præcessit, ostendunt. Quia quicquid futurum est soli Deo notum est, ab eóque prouisum, & ordinatum; quisquis etiam futurus est, iam Deo notus est, decretusque ne sit, non Angelus, nec Deus futurorum præscius & omniscius, sed Adam ab Adama, id est homo ab humo, hoc est terrenus, miser, fragilis, instabilis, multis fortunæ casibus obnoxius, ac breui moriturus, qui proinde cum Deo fortiore se contendere nequit, nec præscientia & præuisione futurorum, nec stabilitate & constantia, nec exemptione, vt à Dei iure & regimine sit exemptus, sed per omnia eius prouidentiæ & ordinationi se subijciat, oportet, vt illa opū mensura, illa rerum sorte, illo spatio vitæ, illa posteritate & fama sit contentus, quam Deus illi admetiri ordinarit & prædestinarit. Deus enim sæpe ordinat, vt diuiti nascatur filius vel nepos pauper, imò vt ipse diues ilico fiat pauper, miser, ærumnosus, ac moriatur. Vis tota est in τῷ *futurus*, & in Heb. voce *Adam*, quæ significat hominem omnibus miseriis, casibus & ærumnis subiectum. Vnde Vatab. vertit: *Qua ratione fuit, olim vocatum est nomen eius*, id est, inquit: *Qua ex materia olim factus sit, nomen eius ostendit.* Adam enim significat, quòd factus sit ex Adama, hoc est quod sit terrenus à terra. Et Isidorus Clarius: *Cum diu, inquit, per fas & nefas inhiauerit homo caducis rebus honoribusue, nomenque eius per omnem terram propagatum fuerit, tamen in morte notum fiet, quòd fuerit homo mortalis, nec potuerit in iudicium intrare cum Deo fortiore se.*

Hunc esse sensum liquet ex proximè præcedentibus, & ex cap. sequenti v. 1. Omnia enim hæc spectant ad futura tempora, quæ sibi assecurare volunt auari. Sed sciant *quoniam homines sunt*, ait Dauid Ps. 9. 21. & Isaias c. 31. 3. *Ægyptus homo est & non Deus.* Narrat ex Varrone S. August. lib. 12. de Ciuit. c. 5. capitale fuisse apud Ægyptios dicere Serapidem fuisse hominem, cùm tamen sepulchrum eius & ossa extarent in Ægypto, quia scilicet illum colebant, vt Deum: negabant ergo hominem fuisse. Tanta est hominum superborum vanitas & amentia. Tales ergo contendunt cum Deo, imò hominem Deo æquare, illique diuinitatem, ac rerum futurarum & arcanarum præcognitionem Deo propriam, sacrilege arrogare satagunt. Similes sunt auari, qui opes suo labori ascribunt, imò debitam sibi locupletem filiorum posteritatem asserere, ac subinde coram Deo impudenter allegare non verentur.

Mysticè, S. Hierō. hanc gnomē accipit de Christo:

Apertè, inquit, *de Saluatoris prædicatur aduentu, quòd qui futurus est antequam in corpore cerneretur, iam vocatum est in scripturis nomen eius, & cognitum prophetis & sanctis Dei, quia homo sit, & ex iuxta hoc quod homo est, non possit se conferre cum patre, & in euangelio dicat: Qui me misit maior me est;* Ioan. 14. Vers. 11. *vnde & in consequentibus præcipitur: Ne vltra quàm de eo nobis scriptum est requiramus, ne velit homo plus scire, quàm scriptura testata est.*

Verba sunt plurima, multamque in disputando habentia vanitatem. Hebr. *Multiplicantia vanitatem.* Sic & Septuag. Syrus & Arabicus. Thaumaturgus: *Quoniam homines nugas exaginant.* Chald. Costi: *Sunt certè in hoc sæculo res innumerabiles vanitatis plenissimæ, quibus operam dare quid compendij hominis accidere potest?* vtiq; hoc verissimum esse experimur.

Tiguri *Multa sunt res quæ inanitatem augent.*

Aliqui hanc gnomen referunt ad Philosophos, vt Platonem, Aristotelem, &c. qui sibi scientiam omnium arrogarunt, omnia naturæ secreta scrutantes, de omnibus verbosè disputantes, quasi vellent cum Dei omni scientia contendere, eámque sibi subijcere, ideóque euanuerunt in cogitationibus suis. Rom. 1. Vnde Vatab. vertit: *Possunt multa Philosophorum verba afferri, sed quæ nihil quàm vanitatem augeant.* Ita Dion. Alij accipiunt verba obmurmurantium diuinæ prouidentiæ, quòd se pauperes, miseros, infaustos effecerit. Ita Hugo. Alij ad curiosos referunt, qui de omnibus volunt disserere & loqui, imò disputare & contendere.

Magis appositè, vt dixi, hæc referas ad auaros, qui de suis opibus modisque eas augendi, conseruandi, perpetuandi plurima cogitant, loquuntur, disputant. Rursum solent auari, præsertim diuites & potentes sollicití esse de futuris, futurâque opulentia & posteritate, ideóque, vt ea præsciant, non rarò consulunt augures, mathematicos, genethliacos, magos & diuinos, qui eos per fictas suas diuinationes, verius assentationes, vanis spebus implent, vti Romæ ab Astrologis etiamnum videmus fieri. Horum ergo vaticinia, coniectationes, & diuinationes vocat hic *verba plurima, multam habentia vanitatem.* Idem apud Hebræos erat frequens, qui in Ægypto degentes, apud quos vigebat astrologia, hanc ex astris diuinandi artem & vanitatem didicerant, æque ac à Chananæis & Philistinis vicinis suis. Eos ergo redarguit hic Salomon, æquè ac Ierem. ca. 10. 2. & Isaias c. 2. v. 2. *Augures*, inquit, *habuerunt, vt Philisthim.*

Mysticè, S. Hieron. pergit hæc accipere de Christo, sicque explicat: *Cùm ignoret homo de statu suo, & quæcumque videtur scire & cernere, non vt se rei habet veritas, sed per speculum & vmbram & imaginem videat, nec futura cognoscat, & per multiloquium non effugiat peccatum, silentium ponat ori suo, & credat eum venisse qui scriptus est, quomodo, & quantus & qualis venerit non requirens.*

Hebræi hoc loco constituunt dimidium libri: vnde ab initio huc vsque numerant versus 112. & totidem computant ab hoc loco vsque ad finem libri.

CAPVT SEPTIMVM.

SYNOPSIS.

Ex breuitate vitæ ostendit vacandum esse non vanitati, sed veritati & sapientiæ, cuius varia dat dogmata, vt sciamus, quæ in vita eligenda sint, qualia sunt audire sana consilia, iram comprimere, bonis suis moderatè vti, non plus sapere quàm oportet, iustis subuenire, leuibus & maledicis sermonibus aurem non præbere. Denique v. 27. docet præ omnibus cauendum esse à mulieribus, velut à veneno mortifero.

1 Quid necesse est homini maiora se quærere, cùm ignoret quid conducat sibi in vita sua, numero dierum peregrinationis suæ, & tempore quod velut vmbra præterit? Aut quis ei poterit indicare quid post eum futurum sub sole sit?

2 Melius est nomen bonum, quàm vnguenta pretiosa; & dies mortis die natiuitatis.

3 Melius est ire ad domum luctus, quàm ad domum conuiuij: in illa enim finis cunctorum admonetur hominum, & viuens cogitat quid futurum sit.

4 Melior est ira risu: quia per tristitiam vultus corrigitur animus delinquentis.

5 Cor sapientium vbi tristitia est, & cor stultorum vbi lætitia.

6 Melius est à sapiente corripi, quàm stultorum adulatione decipi.

7 Quia sicut sonitus spinarum ardentium sub olla, sic risus stulti: sed & hoc vanitas.

8 Calumnia conturbat ſapientem,& perdet robur cordis illius.
9 Melior eſt finis orationis,quàm principium. Melior eſt patiens arrogante.
10 Ne ſis velox ad iraſcendum: quia ira in ſinu ſtulti requieſcit.
11 Ne dicas: Quid putas cauſæ eſt quòd priora tempora meliora fuere quàm nunc ſunt? ſtulta enim eſt huiuſcemodi interrogatio.
12 Vtilior eſt ſapientia cum diuitiis,& magis prodeſt videntibus ſolem.
13. Sicut enim protegit ſapientia, ſic protegit pecunia; hoc autem plus habet eruditio & ſapientia,quòd vitam tribuunt poſſeſſori ſuo.
14 Conſidera opera Dei,quòd nemo poſſit corrigere quem ille deſpexerit.
15 In die bona fruere bonis,& malã diem præcaue; ſicut enim hanc, ſic & illam fecit Deus, vt non inueniat homo contra eum iuſtas querimonias.
16 Hæc quoque vidi in diebus vanitatis meæ: Iuſtus perit in iuſtitia ſua, & impius multo viuit tempore in malitia ſua.
17 Noli eſſe iuſtus multum; neque plus ſapias quàm neceſſe eſt,ne obſtupeſcas.
18 Ne impiè agas multum:& noli eſſe ſtultus,ne moriaris in tempore non tuo.
19 Bonum eſt te ſuſtentare iuſtum, ſed & ab illo ne ſubtrahas manum tuam: quia qui timet Deum,nihil negligit.
20 Sapientia confortauit ſapientem ſuper decem principes ciuitatis.
21 Non eſt enim homo iuſtus in terra, qui faciat bonum,& non peccet.
22 Sed & cunctis ſermonibus, qui dicuntur,ne accommodes cor tuum: ne fortè audias ſeruum tuum maledicentem tibi.
23 Scit enim conſcientia tua, quia & tu crebrò maledixiſti aliis.
24 Cuncta tentaui in ſapientia. Dixi: Sapiens efficiar:& ipſa longiùs receſſit à me.
25 Multo magis quàm erat:& alta profunditas,quis inueniet eam?
26 Luſtraui vniuerſa animo meo, vt ſcirem,& conſiderarem,& quærerem ſapientiam,& rationem: & vt cognoſcerem impietatem ſtulti & errorem imprudentium.
27 Et inueni amariorem morte mulierem, quæ laqueus venatorum eſt, & ſagena cor eius,vincula ſunt manus illius; qui placet Deo,effugiet illam: qui autem peccator eſt, capietur ab illa.
28 Ecce hoc inueni,dixi Eccleſiaſtes, vnũ & alterum,vt inuenirem rationem.
28 Quam adhuc quærit anima mea,& nõ inueni. Virum de mille vnum reperi, mulierem ex omnibus non inueni.
30 Solummodo hoc inueni,quòd fecerit Deus hominem rectum, & ipſe ſe infinitis miſcuerit quæſtionibus. Quis talis vt ſapiẽs eſt? & quis cognouit ſolutionem verbi?

Quid neceſſe eſt homini maiora ſe quærere,cum ignoret quid conducat ſibi in vita ſua, numero dierum peregrinationis ſuæ & tempore, quod velut vmbra præterit? Aut quis ei poterit indicare, quid poſt eum futurum ſub ſole ſit? VERS. 1.

Hebr. *Quid Adam*,id eſt *homini eſt reſiduum*. Auctor Catenæ Græc. *Docet*, inquit, *omnia quæ in hoc mundo ſunt eſſe vana,neque aliud quàm vmbram,atq; vniuerſa poſt mortem cæca obliuione obſcuranda, & conſepeliend. fore.*

Pro *maiora* Hebr. eſt יותר *iother*, quod idem eſt cum *itron*, de quo dixi c. 1. v. 3. ac propriè ſignificat *reſiduum,id quod ſupereſt & ſuperfluum*,item *amplius,præſtans*, *eximium*. Crebrò iterat hanc vocem Eccleſiaſtes,vt rerum ſingularum vanitatem oſtendat,ex eò quòd fugaces ſint & euanidæ,nulláque ſit quæ poſt ſe relinquat *itron*, id eſt reſiduum quid,ſed omnia inſtar vaporis,vmbræ & ſomnij illicò prætereant,diffluant & euaneſcant. Hinc primò, aliqui per *maiora* accipiunt *aliena* q. d. Cura tua,non aliena; hæc enim,quia ad te non pertinent, te ſupergrediuntur,tuóque ſtatu & cura ſunt maiora. Secundò; alij *maiora*, inquiunt, ſunt,quæ tuum captum & vires tranſcendunt, qualia ſunt curioſa,ſubtilia,ſublimia, quæ ad virtutem & beatitudinem nos non iuuant, iuxta illud Eccl.3.22. *Altiora te ne quæſieris,& fortiora te ne ſcrutatus fueris: ſed quæ præcipit tibi Deus illa cogita ſemper.* Vnde illud Ptolomei in præfat. Almagiſti: *Qui ſcientiam ſuam, vltra aſtutiam quæ in ipſo eſt,extendit, eſt ſicut paſtor debilis cum multis ouibus.* Tertiò,& genuinè *maiora* accipe *futura*; hæc enim *iother*, id eſt homini poſt mortem reſidua,item ſuperflua, quæ multa, ampla & magnifica auarus corrogare non ceſſat. q. d. Noli ô auare in futuras ætates curas tuas extendere, vt opes familiamque tuam ſtabilias, amplamque & ſplendidam efficias per multa ſæcula,itáque illam quaſi æternes. Hæc enim maiora te ſunt. Sufficiat tibi per vitam comparare neceſſaria ad victum & veſtitum,futurorum curam Deo & poſteris relinque, ac dicito:

Maneant noſtros ea cura nepotes.

Quid hîc miſer opes,prædia,ſtatus, dignitates, beneficia,officia coaceruas, quaſi hîc perpetuo victurus,cum breui ſis moriturus & hæc omnia terræ relicturus: Quid hic magna ſpectas? exiguum eſt quod hic cernis. Quid longa ſperas? breue eſt quicquid hic vides: æterna cogita. Ita Thaumat. Spectãt enim hæc ad nimias auari curas & ſollicitudines de futuris, vt dixi in fine c. præce. Vnde Hebræi, Chal. & Pagnin. hãc gnomẽ illi attexũt, caput verò ſeptimũ inchoãt à v. 2. ibiq; pariter ordiũtur tertiã libri ſectionẽ. Melius tamẽ Latini & Græci ex hac gnome ordiuntur c.7. quia ipſa eſt cõmoda tranſitio & nexus c. præcedentis cum hoc ſeptimo. Generatim enim oſtendit homini non eſſe ambiẽda maiora & futura, ſed honeſtè & modeſtè vtendũ præſentibus,quantũ vitæ breuitas requirit; ita vt poſt ſe honeſtatis & virtutis nomẽ ad aliorũ exemplũ relinquat. Vnde ſubdit: *Melius eſt nomen bonũ,quã vnguenta pretioſa.* Ita S. Hieron.

Sapienter

Sapienter S. Ephrem tract. de pœnitentia post medium: A *Vanitas, inquit, rerum humanarũ est hæres, quoniam ipsius est distractio & occupatio varia. Filiam genuit distractionem auaritia & voluptas, atque luxuria & ambitio; beneuolamq; se præbet matri supra vires. Vince serpentis astutiam, & beneuolentiam serua Domino. Sume ea quæ vanitatis sunt & tribue illa Deo, vt tu tuorum euadas hæres in futuro sæculo. Facultates tuas atque pecunias Deo appone, & vanitas hæreditatis depulsa erit.*

Thaumaturgum secutus Olymp. & alij hæc referũt ad Astrologos & Diuinos, qui ex astris similibusque rebus conantur coniectare futura, quos sæpe auari & potentes qui magna ambiunt, consulunt, & iusto Dei iudicio illorum adulatione decipiuntur, dum mendacia & falsa opum & honorum oracula ab eis accipiunt. *Quam multa*, ait Cicero lib. 2. de diuin. *ego Pompeio, quam multa Crasso, quàm multa* B *huic ipsi Cæsari à Chaldæis dicta memini, neminem eorum nisi senectute, nisi domi, nisi cum claritate esse moriturum, vt mihi permirum videatur quenquam extare, qui etiamnum credat iis, quorum prædicta quotidie videt re & euentu refelli.* Nam Pompeius victus à Cæsare, fugiens in Ægyptum, coram vxore & filiis miserè à seruo occisus est, Crassus apud Charras à Parthis interfectus, Cæsar in Curia à suis mactatus. Verè Actius in Astyanacte:

Nihil credo auguribus, qui aures verbis ditant
Alienas, suas vt auro locupletent domos.

Igitur hanc gnomen ponit Salomon, vt carpat auari curiositatem, auaritiam & inconstantiam. Triplici ergo fine triplicique de causa eam assignat: Prima est, vt comprimatur curiositas humanæ mentis, & prurigo quędam sciendi, vel futura, vel quę ad nos non pertinent. Secunda, vt damnetur concupiscentia C oculorum, rerum nimirum quæ oculis lenocinantur splendidissimarum. Tertia, vt notetur inconstantia humanæ concupiscentiæ, nunquam contentæ sorte sibi à Deo constituta. Ita Pineda.

Cum ignoret quid conducat sibi in vita sua.] Hebr. *Quid bonum in vita.* Syrus: *Quid melius.* Sic & Arabicus: Chald. *Quis enim est qui sciat quid sit bonum viro in hoc sæculo nisi laboret in lege, quæ est vita æternæ*: lex enim semper viuit, & sui custodem ducit ad vitam æternam. Probat non esse quærenda maiora tribus argumentis. Primum est hoc, petitum à minori, q. d. Vt quid mortalis auarè & arroganter quærit maiora, qui non capit minora? vt quid scrutatur futura, qui ignorat præsentia? vt quid vestigat curiosa, qui non cognoscit necessaria sibi ad vitam hanc honestè transigendam? Hoc est quod ait Sapiens c. D 9.16. *Difficile æstimamus quæ in terra sunt, & quæ in prospectu sunt inuenimus cum labore, quæ autem in cælis sunt, quis inuestigabit* Digni multi qui rideantur à vetula quapiam, quemadmodum Thales, impingentes pedibus, dum altè tollentes oculos, superiora contemplantur, ad ea verò quæ sunt ante pedes non attendentes. Vix est qui noscat, quid sibi maximè in hac vita vtile sit, coniunx-ne, vtrum pecuniæ possessiones, & id genus alia, ait Olympiod. Et tamen hæc ipsa quæ homini bona iucundaque videntur sæpe ei sunt noxia, tristia, funesta, milléque ei curas, mœrores & angores afferunt; vt verè nesciat homo, vtrum sit melius habere vxorem, opes & prædia, an iis carere: multo ergo magis ignorat maiora & futura. Vnde Socrates de cælo & sideribus disserere nolebat dicens: *Quæ super nos, nihil ad nos*, teste Laert. in eius vita.

Numero dierum peregrinationis suæ.] Numero, id est paucitate; hæc enim parui est numeri faciléque numerabilis. Hebr. *Numero dierum vanitatis suæ*, qui scilicet citò cum homine abeunt & euanescunt; *vanitatis* ergo, id est vitæ vanæ, quæ citò instar fumi transit & euanescit. Vnde Arabicus vertit: *Numerus dierum vitæ vanitatis suæ præterimt seductione.* Campens. *Numero dierum quibus hic vanitate viuitur*, q. d. Numerus dierum vitæ tuæ ô auare breuis est; cur ergo tu tuis vanis curis & angoribus illam breuiorem efficis? Audi Senecam de breuitate vitæ cap. 17. *Miserrimam ergo necesse est, non tantum breuissimam vitam eorum esse, qui magno parant labore quod maiore possideant, operosè assequuntur quæ volunt, anxij tenent quæ assecuti sunt; nulla interim nunquam amplius redituri temporis est ratio. Nouæ occupationes veteribus substituuntur, spes spem excitat, ambitionem ambitio, miseriarum non finis quæritur, sed materia mutatur. Nostri nos honores torserunt, plus temporis alieni auferunt.* Et cap. 15. *Sapientis ergo multum patet vita, non idem illum qui cæteros terminus includit, solus generis humani legibus soluitur, omnia illi sæcula, vt Deo seruiunt. Transiuit tempus, aliquid hoc recordatione comprehendit; instat, hoc vtitur; venturum est, hoc præcipit. Longam illi vitam facit, omnium temporum in vnum collatio: illorum breuissima ac solicitissima ætas est, qui præteritorum obliuiscuntur, præsentia negligunt, de futuro timent. Cum ad extrema venerint, serò intelligunt miseri tamdiu se, dum nihil agunt, occupatos fuisse.*

Peregrini hic anhelemus ad cælum.

Qui sapis ergo, vitam hanc breuem propriis, præsentibus tibique salutiferis impende, non alienis, non futuris, non vanis, inutilibus vel noxiis. Est hæc secunda ratio, qua probat non esse scrutanda maiora & futura, q. d. Homo in hac vita peregrinus est & peregrinatur assiduè, vt ad patriam cælestem perueniat; vt quid ergo adeo sollicitus est de commodis huius vitæ tam breuis & fugacis? In modica enim via modico opus est viatico. Peregrinus peregrè hospes est & aduena, vt quid ergo hospitio immoratur, in eóque sedem & patriam constituit? Peregrinus velit, nolit, pertransit, nec nisi vnam noctem pernoctat in hospitio; summo enim mane pergit vlterius; vt quid ergo in terra peregrini, curas & cogitationes omnes defigimus in hac vita, quæ non nisi hospitiũ est vnius quasi noctis? Peregrinus laborem & tædium peregrinationis sentiens anhelat ad patriam; vt quid nos tot labores & dolores in vitæ huius peregrinatione assidue tolerantes non anhelamus ad cęlum, sedes vbi fata quietas ostendunt nobis? Viue ergo tibi, non posteris; viue Deo, non mãmonæ; viue cælo, nõ sæculo; viue non tẽpori, sed æternitati. Vide S. Basil. in Psal. 4. & hom. 23. de non adhæren. reb. sæculi. Ita Sancti omnes æstimauere se hic peregrinos, dicentes cum Dauide. *Aduena ego sum & peregrinus, sicut omnes patres mei*; vti Abrahã, Isaac, Iacob, peregrinati sunt in Chanaan, *confitentes quia hospites & peregrini sunt super terram: qui enim hæc dicunt, significant se patriam inquirere*, ait Apost. Hebr. 11. 9. & 13. Vide ibi dicta. Hinc sapienter infert S. August. lib. 1. de doctr. Christ. c. 4. *Quomodo ergo si essemus peregrini, qui beatè viuere nisi in patria non possemus, eaq; peregrinatione vtique miseri, & miseriam finire cupientes in patriam redire vellemus, opus esset vel terrestribus vel marinis vehiculis, quibus vtendum esset, vt ad patriam, qua fruendum erat peruenire valeremus; quod si amœnitates itineris & ipsa gestatio vehiculorum nos delectaret, cõuersi ad fruendũ his, quibus vti debuimus,*

lib. 12. cap. 25. & lib. 56. cap. 32. Orientales, præsertim Iudæi vtebantur in conuiuijs, tum ad refrigerium, tum ad fragrantiam, tum ad membrorum fomentum, leuamen, sanitatem & robur. Primò, quia sicut vnguentum fouet recreat & firmat cor-

Nomen bonum simile vnguento.

1 pus: sic fama animam: Vnde Thaumat. vertit: *fama bona suauior est animæ, quam oleum corpori.* Animam enim fama oblectat, eiusque vires erigit ad audendum maiora, præsertim vt quàm plurimos ad se suamque virtutem; imò ad Christi cultum amoremque pelliciat. Solent columbarij, ait S. Basil. columbam paleuttiam, id est allectricem fragranti odore delibutam ad extraneas emittere, quæ odore eius captæ eandem ad columbarium reuolantem sequuntur, ibique capiuntur: Sic pariter anima sancta & religiosa illam fragrantiam virtutum spiret, vt per illam omnes ad se, imò ad Christum & religionem B pelliciat. Sed audi S. Basil. epist. 175. ad Iulittam: *Ars quadam est aucupandi columbas; videlicet talis: vbi vnam ceperunt, qui capiẽdis illis student, cicurem illam reddunt, & ad humanum conuictum assuefaciunt, deinde vnguento alas illius perungunt, sinuntq; coniungi agrestibus: illa vero per vnguenti fragrantiam agrestem illum, ac liberi pastus gregem ad possessionem transfert eius, cuius ipsa est domestica. Bene olentem namque sequuntur & reliqua, atque ita in potestatem columbarij veniunt. Quamobrem autem litterarum istarum istud exordium esse volui. Quoniam Dionysium filium, aliquando Diomedem nactus, diuino vnguento animæ illius alas perunxi, & ad honestatis tuæ grauitatem misi, vt & teipsam illi iungeres, & adnidum acciperes, quem ipse apud nos compegit.*

2 Secundò, quia sicut vnguentum longè latéque sui C spargit odorem: sic & fama. Vulgo dicitur: *Tria se faciunt sentiri: Mulier, ventus & vnguentum,* iuxta illud Prouerb. 27. 16. *Qui retinet eam* (feminam rixosam) *quasi qui ventum teneat, & oleum dexteræ suæ vocabit.* Eleganter S. Bernard. serm. 71. in Cant. *Habent,* ait, *mores colores suos, habent & odores: odorem in fama, colorem in conscientia.* Hinc aiebat Paulus: *Christi bonus odor sumus;* aliis in vitam, aliis in mortem, 2. Corint. 2. 15. & c. 14. 15. Odorem notitiæ Christi appellat, famam Christi eiusque religionis de fidei quam ipse sua sanctitate & zelo vbique spargebat. Hinc de eo dicitur Cant. 1. 2. *Oleum effusum nomen tuum: oleum,* id est *vnguentum,* vt vertit Vatab. & alij. Vnguentum enim fragrat, non oleum. Vnde sequitur: *Ideo adolescentulæ dilexerunt te. Trahe me post te, curremus in odorem vnguentorum tuorum.* Audi S. August. lib. 3. de Doctrina Christiana cap. 12. *Odor bonus bona fama est,* D *quisquis bonæ vitæ operibus abundauerit, dum vestigia Christi sequitur, quasi pedes eius pretiosissimo odore perfundit.* Rursum S. Basil. orat. in S. Gordium: *Quemadmodum,* ait, *suauia aromatum odoramenta proprium quiddam per aerem continentem spirant, quibus præsentes recreantur; ita vir bonus toti sibi commorantium contubernio salutaris & iucundus est.*

E contrario. *Memoria iusti cum laudibus, nomen impiorum putrescit.* Prouer. 19. 7. Porrò odoratior est fama, quam vnguenta, quia hæc ad modicam distantiam modicumque tempus sentiuntur; fama verò spargitur per varias gentes, ac durat post mortem per multa sæcula, imò post mortem inclarescit, cùm subinde per æmulorum inuidiam in vita tegatur & obscuretur.

3 Tertiò, quia sicut vnguenta pretiosa sunt, adeo vt olim in regum thesauris præcipua haberentur, vt patet de Ezechia 4. Reg. 20, 13. Sic & fama pretiosior

A est opibus omnique pretio. Vnde Cato:

Omnia si perdas, famam seruare memento.

Hinc S. August. serm. 49. de diuersis monebat, quod & ipse studiosè obseruabat dicens: *Propter nos conscientia nostra sufficit nobis: propter vos fama nostra non pollui, sed pollere debet in vobis.* Et S. Bernard. *Proximis,* ait, debemus famam, *nobis conscientiam.* Hinc Theodoricus Rex Gothorum apud Cassiod. lib. 3. var. Epist. 11. de Argolici præfecti vrbis parente ait: *Affectans famæ commoda, pecuniæ neglexit augmenta.*

Quartò, vnguenta pretiosissima erant, quibus vngebantur Reges, Sacerdotes, & Pontifices: Vnde 4
significat nomen bonum præstare dignitate regia, sacerdotali & pontificia, quia hæc sine virtute & sanctitate esse potest, sine qua nequit esse bonum nomen. Vnde Chald. vertit: *Melius est nomen bonum quod acquirunt iusti in hoc sæculo, quam oleum vnctionis quo vngebantur capita regum & sacerdotum.* Hinc Rex Iosias non à regno, sed à virtute eiusque fama & gloria commendatur ab Eccles. c. 49. 1. *Memoria Iosiæ,* ait, *in compositione odoris facta opus pigmentarij:* vbi ostendi memoriam & famam Iosiæ comparari fragranti thymiamati, quod adolebatur Deo. Vir Sanctus ergo mysticus est Rex & Pontifex, imò maior, Deoque gratior, quam Rex vel Pontifex. Quocirca R. Simeon in Pirke Auoth. c. 4. *Tres* ait, *sunt coronæ, prima legis, secunda sacerdotij, tertia imperij; sed his omnibus eminet & præfulget corona boni nominis & famæ.*

Et dies mortis die natiuitatis.] Syrus: *die generationis.* Thaumat. *Vitæ exitus melior, quàm ortus.*

Copulatiuum *&* idem est quod *sic:* copulat enim similia, vti passim accipitur in Prouerbijs. Vnde Vatab. vnica sententia hanc gnomen sic effert: *Præstantius est nomen vnguento redolente: sic dies mortis die qui natus est ille.* Et Campens. *Gratior est fama bona post mortem die quo quis nascitur.*

Comparatur ergo nomen bonum morti; vnguenta pretiosa natiuitati, illudque his præfertur, quia nomen bonum maximè post mortem splendescit: per mortem roboratur & confirmatur, cum in vita sit dubium & anceps: multi enim famam, quam initio vitæ acquisierant, in fine perdiderunt. Vnde Eccles. c. 11. 30. monet ne quis ante mortem laudetur: *Ante mortem,* inquit, *ne laudes hominem quemquam.*

Vnguenta verò comparantur natiuitati; quia vnguenta sunt symbola deliciarum, quibus enutriuntur pueri & puellæ, præsertim regũ & principum. Hinc & eosdem vnguentis pretiosis perungebant Hebræi, aliæque gentes, vt satis colligitur ex illo Ezech. 16. 9. *Laui te aqua,* &c. *& vnxi te oleo.* Sic & prisci Romani pueros recẽs natos in testudineis alueis calida aqua abluebant, mox oleo & butyro perungebant, ait Alexander ab Alex. lib. 2. Genial. c. 15. Sic & infantes Christiani in Baptismo, oleo; in Cõfirmatione, Chrismate inunguntur. Quin & S. Bern. in sententiis, asserit tres magos Christo infanti obtulisse aurum, thus & myrrham, aurum eius paupertati subleuandæ, thus ad pellendum stabuli fœtorem, myrrham ad consolidanda infantis membra; licet S. Hieron. Leo, Aug. Raban. D. Thom. & alij passim mysticas, magisque sublimes horum trium donorũ causas afferant. Rursũ in natiuitate infantum fiebant conuiuia & hilaria, in quib⁹ de more cõuiuæ vnguẽtis pretiosis vngebãtur.

Prisci vngebantur.

Sensus ergo est quasi dicat. Sicut nomen bonum præstat vnguentis pretiosis, etiam Balsaminis: sic dies mortis qui iustis affert bonum nomen, præstat die natiuitatis, quo vnguentis fuere delibuti. Ratio-

nes tres affert S. Hieron. *Ostendit*, inquit, *melius esse exire de sæculo, & carere tribulationibus atque in certo vitæ statu, quam ingredientem mundum hæc omnia sustinere: vel certè quod in morte quales simus notum sit; in exordio vero nascendi qui futuri simus ignoretur: aut quod natiuitas alliget corpore libertatem animæ, mors resoluat.*

Hinc & Chald. cùm nomen bonum iustorum comparasset vnguento Regum & Sacerdotum, subdit: *Et dies quo moritur homo, & vadit in domum sepulturæ in nomine bono*, q.d. Vir iustus & sanctus varijs virtutum meritis fragrans non minus redolet apud Deum, Angelos & Sanctos, quam Rex vel Pontifex sacro chrismate inunctus, idque maximè feliciter peracto mortis agone, cum iam securus victor & triumphans pergit ad coronas & gaudia cælestia: tunc enim virtutum suarum odore, fama & laude perfundit Ecclesiam militantem & triumphantem, totumque cælum & terram, iuxta illud: *In memoria æterna erit iustus.*

Propriè ergo dies mortis hic præfertur diei natiuitatis ob nomen & gloriam æternam, quam iusto conciliat in cælis æquè ac in terra: hoc enim significat τὸ *melius est nomen bonum quam vnguenta pretiosa: &* (id est, *sic &*) *dies mortis* melior est *die natiuitatis*. Hinc Sanctorum gloria incipit in morte sicut fletus & gemitus in natiuitate. Quantam post mortem gloriam adepti sunt S. Paulus, S. Athanasius, S. Chrysost. S. Basil. S. Gregor. S. Bernard. S. Dominicus, S. Franciscus cæterique Sancti? qui miraculis coruscant ac templis, altaribus, officijs, hymnis, cāticis, organis, votis, statuis, concionibus, totiusque populi inuocatione & cultu publicè coluntur, honorantur, celebrantur. Quin & Romani prisci, vt significarent defunctum post se suauem suarum virtutum memoriam famamq; posthumam relinquere, in eius rogum mel & vnguenta pretiosa ex cinnamomo, cedro cæterisq; aromatibus confecta infundebant, vti dixi Ecclesi. 49. v. 2. Rursum in funus spargebant flores & coronas, vti etiamnum faciunt Christiani. Addebāt ludos funebres, pugnas gladiatorum, comœdias, &c. Accedebant elogia, encomia & orationes in laudem defuncti. Deniq; regibus, principibus cæterisq; de Repub. bene meritis summos honores decernebant, imò eos in Deorum numerum per Apotheosin (cuius ritum describit Herodian. lib. 4.) referebant, eisq; aras, templa, hostias & sacerdotes dicabant sacrabantq;: vnde vocabantur Diuus Augustus, D. Antoninus, D. Adrianus, &c. In cuius locum Pontifices Christiani substituere canonizationem Sanctorum, qua vita functis velut sanctis publicus inuocationis honos ab Ecclesia defertur.

Gloria Sanctorum incipit a morte.

Porrò Olympiod. non tantum Sanctis, sed & impijs meliorem esse censet diem mortis die natiuitatis. Sic enim hanc gnomen explicat: *Natalitius dies in turbulentum huius vitæ pelagus nos inducit, vbi draco latibulum suum posuit, transitus vero dies è stadio nos abducit. Et si quidem peccator fuerit, qui decedit, peccare vltrà iam desinit; qui vero fuerit iustus, vita perfruetur æterna.*

Sic Thraces, teste Herodoto, fletu prosequebantur suorum natales, risu verò diem obitus. Audi Alexandrum ab Alex. lib. 2. Genial. cap. 25. *Siquidem apud Thraces Trausosque, ac Cestas & Causianos assuetum erat, vt puero in lucem edito circundati cognati, assistesque puerum lamentenur & afflicti iaceant, ac recentes calamitates & vitæ incommoda, cui tantum restet malorum, quæ mox ille passurus adueniat, plangant. Idem in funere exultantes iubilant;*

A *scilicet eius defuncto omnibus incommodis & infortunijs, quæ vita fert, ex hac luce & imminentibus malis, atque omnis sæuitiæ fortunæ tandem excedere datum sit. Quod ab Indis quoque seruari meminimus. Nam Gymnosophistæ & Brachmanes castè & piè viuentibus diem, natalem vitæ ducebant.*

Melius est ire ad domum luctus (Syrus *flendi*) *quam ad domum conuiuij: in illa enim* (quisque) *finis cunctorum admonetur hominum, & viuens cogitat quid futurum sit.* Hebr. *In qua est* (Tigur. *cernitur*) *finis omnis hominis, & viuens ponet ad cor suum.* Symmach. *Attendet mente.* Vatab. *Et viuens perpendet mortem cum illuc venerit.* Septuag. *Eò quod hic est finis omnis hominis, & qui viuit dabit bonum ad cor suum. Bonum*, scilicet cogitatum, & consilium de agenda pœnitentia & mutanda in melius vita vti explicat Chal. Syrus: *Et qui viuus est dat bonum*, (Arab. *Bonitatem*) *cordi suo.* Olymp. *Vtilius est ire ad domum funebris luctus, quam ad domum conuiuij, propterea quod hic est futurus finis omnium hominū, & viuens affert bonum in mentem suam.* Campens. *In illa enim videtur, quem finem sit habiturus omnis homo.* Thaumat. *Et satius fuerit lugere, quam conuiuari; & adesse mærentibus, quam vino se obruentibus. Qui enim finem suum rectè secum cogitarit, non tanto studio quæ huius vitæ sunt complexabitur.* VERS. 3.

B

Porrò Chald. paraphrasticè fuséque sic vertit: *Melius est hominem molestia affectum, vt eum consoleris adire, quam ad domum conuiuij & poculorum, in quo susurrones adsunt, contendere. Luctuosa enim domus omnibus in scopum & finem, vt eo proficiscantur, proposita est: omnibusque mortis decretum statutum est. Igitur in ærumnosam domum se recipiens vir iustus, ad pœnitentiam adducetur, & mortis sermones in animum inducet suum: & si aliquo in errore versetur, illum deserens, ad Deum faciet conuersionem.*

C

Pro *conuiuij* Arab. vertit *compotationis*; & hoc propriè significat Hebr. משתה *mište* & Græcum συμπόσιον. Vndè Cicero de senectute. *Bene*, inquit, *maiores nostri accubationem epularum, quod amicorum & vitæ coniunctionem haberet, conuiuium nominarunt melius, quàm Græci* (potuit addere & quam Hebræi) *qui hoc idem tum compotationem, tum concœnationem vocant, vt quod in eo genere minimum est, id maximè probare videantur.*

Hæc gnome parallela est & subalterna præcedenti: *Melior est dies mortis die natiuitatis.* Huic enim rectè subnectas: *Melius* ergo *est ire ad domum luctus, quam ad domum conuiuij.* Iam Chald. censet hic suaderi vt eatur ad domum luctus, ad con-

D solandum lugentem. Alij ad celebrandum exequias & funus defuncti. Hoc enim est vltimum opus pietati amico præstandum, iuxta illud Tobiæ 4. *Panem tuum & vinum tuum super sepulturam iusti constitue.*

Rursum alij hanc gnomen nectentes præcedenti exponunt, q. d. Dies funeris & luctus melior est die conuiuij; quia in illo laudantur virtutes defuncti, nomenque & fama eius celebratur & propagatur, quæ potior & præstantior est omni voluptate, quæ ex delitijs conuiuij percipitur.

Verùm ratio quam subdit Ecclesiastes alio nos ducit, quam ita in Comment. reddit S. Hieron. *Quia ibi recordatione conditionis nostræ & fragilitatis humanæ, ex præsentis cadauere commonemur:* Nam quisque sibi à defuncto tacitè dici censet *Memor esto iudicij mei. Sic enim erit & tuum: mihi heri & tibi hodie.* Ecclesi. 38. v. 23.

Sensus

Sensus ergo est, q. d. quia melior est dies mortis die natiuitatis; hinc consequenter melius est ire ad domum funebris luctus, quam ad domum conuiuij natalitij, quod scilicet celebratur ob natum infantem & filium: quia in illa ex spectaculo funeris & defuncti homo admonetur mortis suæ, vt cogitet se propediem simili modo moriturum & funus futurũ, ideoq; ad illud honestè viuendo & bonis operibus incumbendo sese præparet, & disponat: in hac verò delitijs, vinis & gaudijs sermonibusq; vanis dissoluitur animus, & ad crapulam omnemq; leuitatem, dissolutionem & intemperantiam impellitur. Porrò conuiuia in natalitijs festiua celebrare ob gaudium nati filij commune fuit Hebræis, Romanis, Græcis, cæterisq; nationibus, vt patet ex conuiuio Abrahæ in ablactatione Isaac, & ex Plutar. Cicer. Athen. lib. 4. & alijs.

Funus præstat conuiuio, cur?

Exempla.

Huius sententiæ veritatem expertus est Noster B. Franciscus Borgia tertius Societatis Iesu Generalis, qui cum esset Dux Gandiæ, iussu Caroli V. ducens corpus Isabellæ Imperatricis defunctæ ad locum sepulturæ, aperto sarcophago, corporis, dum viueret pulcherrimi, fœditatem horroremque intuitus, compunctus statuit Ducatui mundóque valedicere, ac religiosam vitam complecti.

Sic S. Bruno in funere Doctoris Parisiensis, audiens eum in feretro surgentem & proclamantem: *iusto Dei iudicio accusatus, iudicatus & condemnatus sum*, in Eremum secessit & ordinem Carthusianorum instituit. Sic Iosaphat rex visis senibus & ægris breui morituris, ab ijs discens sibi quoq; esse moriendum, à Barlaam ad veram fidem & vitam eremiticam est traductus, vt narrat Damasc. in Histor. c. 5. Auctor. serm. ad fratres in eremo apud S. August. serm. 48. asserit se viso Cęsaris cadauere putri & verminoso, mirè fuisse commotum & compunctum. S. Ioannes Eleemosynarius Patriarcha Alex. sepulchrũ sibi fieri curauit, sed imperfectum, & monitorem constituit, qui quotidie sibi in aurem suggereret: *Monumentum tuum vsque hodie est imperfectum Domine: iube ergo illud perfici: incertum est enim qua hora fur ingrediatur*, *nempe mors.* Ita Leont. in eius vita. Carolus Quintus quinque annis ante mortem sarcophagum sibi fieri iussit, eumque cum funebri supellectili secum quocumque pergeret, deportari, vt eum quotidie intuens iugiter sibi mortis memoriam repræsentaret, quæ eum à peccatis cohiberet, & ad opera sancta instigaret, vti refert Lipsius lib. 2. Monit. c. 14. vbi simile narrat de Maximiliano I. auo Caroli Quinti. Vide Climacum Gradu 6. qui inter cætera ait: *Probatus quidem ille est, qui mortem singulis diebus expectat: sed ille sane sanctus, qui hanc singulis horis desiderat.*

Hinc Ægyptij in conuiuijs, vt eorum luxum, mentis dissolutionem & gaudia temperarent, circumferebant cranium mortui conuiuis insusurrantes: *In hanc figuram respice: similis enim illius eris*, teste Herod. lib. 2. Porrò mira est hominum cæcitas, vt cum eant ad domos luctus, ac videant alios quotidie mori, sciantque se pariter morituros, tamen de morte sua non cogitent, nec ad eam se præparent, quasi illa longè absit, cùm sæpe sit vicina. Causam dat S. Ephrem sermon. de recordat. mortis: *Negligentes*, ait, *& contemptores occæcati cum sint peccati fraude, diebus suis præcedentibus existimant procul abesse mortis horam, nihil de suo hinc exitu laborantes: verùm annos multos & tempora longa sibi præscribunt. Similes autem sunt eorum, qui nocte intempesta iter suscipiunt: qui quidem arbitrantur procul abesse ab imminenti præcipitio & prærupto* A *loco, donec præcipitatus ipsis experientia dubitationem soluerit. Qui igitur vitæ huius fallaciam mundo mentis oculo perspexerit, & sublimioribus effectus, qui in huius vitæ rebus studium atque operam ponunt; intelliget omnino, quod siue edat, siue bibat, siue dormiat, siue laboret, siue contempletur omni die ac hora, ad senium & finem temporalis vitæ à natura impellatur. Vnde tanquam stercora atque quisquilias quæcumque dispicit; studetque ab huius vitæ affectione seipsum auocare, vt nullam cum rebus humanis societatem habeat.*

Hic est paralogismus diaboli, qui plurimos seducit, nimirum quolibet anno persuadet homini illum hoc anno non moriturum. Dicit enim illi, facilè potes adhuc per annum viuere. Ad hoc tibi suppetunt vires sat validæ. Ergo hoc anno non morieris: idem dicit persuadetque homini anno sequenti, & tertio, & B quarto, ac singulis sequentibus; quo fit vt homo nunquam se ad mortem paret, putans se illo anno non moriturum: ita fit, vt annus morti à Deo decretus adueniat, ac mors hominem imparatum & incogitãtem inuadat. Remedium hisce assignat S. Ephrem tract. de vita Spirit. num. 40. vbi suadet omnibus viuam præsentémque memoriam mortis. *Beati*, ait, *qui lugent, quia consolabuntur. Inclinemus nos ad sepulchra, & conditionis nostræ occulta perspiciamus. Ex cadaueribus permixtos ossium aceruos, craniaque carnibus exuta cum reliquis ossibus cernemus. Et hæc considerantes nos ipsos in illis, velut in speculo quodam contemplabimur. Vbi iuuentutis flos & pulchritudo? vbi venustus ille genarum color? Hæc nobiscum cogitantes carnis desideria fugiamus, ne in resurrectionis ac iudicij die confundamur.* Et num. 51. *Quotidie diem mortis tuæ expecta, & ad ingrediendum il-* C *lud iter te para: qua enim hora minime putas, veniet mandatum horribile., & væ tunc imparatis. Bona est compunctio cordis, quoniam animus hominum medetur. Qui luctum sectatur, non facile peccabit: & qui cordis compunctione tangitur, non cogitat mala. Nam ex compunctione oritur fletus; in fletu autem à peccatis declinamus.*

Parologismus diaboli.

Ex hac gnome colligit S. Hieron. Olympiod. & S. Gregor. 4. Dial. 4. Ecclesiasten cùm superiùs cibum & potum laudauit, id fecisse, non vt voluptatem gulamque commendaret, sed vt temperantiam honestumque eius vsum auaritiæ & nimiæ parcitati præferret. Pulchrè S. Chrysost. hom. 62. ad populum duplicem domum, scilicet luctus & gaudij depingit. *Et si vultis*, inquit, *duas domos describamus: hanc quidem nubentium, hanc vero lugentium: mente vtramq; ingrediamur, videamus vtra melior. Inue-* D *nictur enim lugubris sapientia plena: nuptialis autem plena confusione. Nam vide turpia verba, incõpositos risus, incompositiores locutiones; & vestis & incessus deformitate plenus: verba multa fatuitatis & stultitiæ plena, & aliud omnino nihil, risus omnia & derisio, quæ sunt illic: non nuptias dico, absit, sed quæ sunt in nuptijs; tunc natura debacchatur, bruta pro hominibus fiunt præsentes: hi quidem, vt equi hinniunt; hi autem, vt asini calcitrant: multa effusio, nihil studiosum, generosum nihil. Diaboli pompa, cymbala & tibiæ, & cantica fornicationis & adulterij plena; at non ita illic vbi luctus, omnia composita, multa requies, silentium multum, correctio multa, inordinatum nihil, nihil incompositum: si quis aliquid locutus fuerit, omnia sunt verba philosophia plena.* Vide eundem homil. 15. ad Populum.

Mysticè, domus luctus est passio Christi: huius enim meditationi vtilius est se dare, quam quibusuis

Domus luctus passio Christi.

gaudijs non solum carnalibus, sed & spiritualibus. Christi enim passio sopit tentationes gulæ, libidinis, iræ, superbiæ omniumque vitiorum, animat ad patientiam, in cunctis aduersis excitat ad fortitudinem, charitatem cæterasque virtutes. Vnde martyres stimulo & exemplo passionis Christi excitabant se ad superandos eculeos, ignes, bestias omniaque diaboli tormenta, vt Christo vicem rependerẽt & amorem amori, vitam vitæ, mortem morti redderent. Rursum domus luctus, est contritio & compunctio cordis, qua nihil est melius, id est nihil vtilius, nihil sanctius, & quod mirum est, nihil iucundius, vti norunt experti:

Et compunctio.

suauissimus enim animæ est contritionis dolor, suauissimæ compunctionis lachrymæ, superantes omnes mundi delitias, de quibus Christus Matth. 5. *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.* Vide Climac. Gradu 7. Et S. Basil. de gratiarũ actione, vbi pulchrè combinat luctum sanctum cum gaudio, ostenditq; beatos esse eos qui lugent, & tamen eosdem mirè quoq; gaudere. Causam affert, asserens sanctorum luctum & lachrymas à feruore charitatis prosilire, qua toti erga Deum flagrant; simul & de conseruorum peccantium damno, sed citra propriæ damnum lætitiæ, vt contingit lætis de sua in littore salute: qui dolent simul iacturam eorum, quos marinis fluctibus immergi conspicantur.

Igitur luctus hic exhilarat; tum quia manat ab amore; tum quia signum est puræ sanctæq; conscientiæ, quæ semper læta est quasi iuge conuiuium: tum quia certam dat fiduciam promissæ à Christo consolationis & gloriæ æternæ. Hinc S. Chrysost. in 1. ad Timoth. hom. 14. docet domum luctus esse monasterium,

Et monasterium.

vbi est iugis meditatio mortis, cinis, cilicium, solitudo, ieiunia, chameunia, luctus sine risu. Idem hom. 59. ad Pop. *Verè*, ait, *lugendi domus est monasterium, vbi saccus & cinis & solitudo: vbi risus non est, neque sæcularium turbela negotiorum. Vbi ieiunium & stratum humi cubile, omnia pura à nidore, cruoribus, tumultu, perturbatione & vexatione; portus est tranquillus; sunt tanquam faces ab excelso loco procul aduenientibus trahentes, in portu sedentes, & omnes ad suam habentes tranquillitatem, neque sinentes fieri naufragia ad se respicientibus, in continentes in tenebris non permittentibus versari. Ad eos abi, hospitare, accede, sanctos tange pedes. Multo namque honestius est illorum pedes tangere, quam aliorum caput.*

VERS. 4. *Melior est ira risu, quia per tristitiam vultus corrigitur animus delinquentis.* Ex ratione subiecta patet sub ira intelligi tristitiam. Hæ enim duæ passiones sunt, imò sorores ex eadem matre, scilicet odio mali nascentes ac se mutuo comitantes. Vnde Campen. vertit: *Melior est tristitia, quam risus.* Vnde & Septuag. *Bona ira super risum, quia in malitia* (pro κακίᾳ, id est *malitia*. Aquila legit κακώσει, id est *afflictione*: vetus translatio *mærore*) *vultus bonum fiet*, vel *bonificabitur cor*, id est *iucundabitur*, vel *emendabitur cor*, vti legit vetus translatio. Complut. *honorificabitur cor.* Thaumaturgus: *Anima ad rectum honestumque componitur.* Campensis: *Cor admonetur officij sui.* Pro *ira* Hebr. est כעס *caas*, id est *indignatio*, feruens *ira*. Vnde Syrus vertit: *Melior est furor risu, quia per malitiam faciei melius efficietur cor.* Arab. *Nam per malum faciei sanatur cor.* Tigur. *Melior est indignatio risu, quia tristitia pariet lætum cor.* Alij: *Exhilarabit cor.*

Ira præstat risu.

Iam ad sensum.

1 Primò, Chald. hanc gnomen accipit de ira non hominis, sed Dei. Vnde sic vertit: *Melior est indi-*

A *gnatio, qua indignabitur Dominus mundi aduersus iustos in sæculo hoc, quam risus, quo ille deridet improbos. Dum enim contristatur vultus maiestatis, venit penuria & vindicta in sæculum, ad beandum cor iustorum, qui orabunt ante Dominum mundi, & ipse miserebitur ipsorum.*

Secundò, Symmach. vertit: *Melior est ira risu, quia per tristitiam melior fiet animus*, scilicet eius qui afficitur tristitia propter Deum, quique aliorum suffert iras, iuxta illud: *Quasi tristes, semper autem gaudentes.* 2. Corinth. 6. 10. Et Thaumaturgus: *Sed & risu*, ait, *præferenda est ira prudens, & tempestiua indignatio: quandoquidem seueritate vultus corrigitur anima. Et hæc causa est, ob quam sapientum animæ contractæ sunt ac tetricæ; insipientium vero elatæ & effusæ.* Et S. Hieron. *Risus*, ait, B *dissoluit sapientem, ira corripit & emendat: irascamur & nobis si quando peccamus, irascamur & alijs: per tristitiam quippe* (ira mixtam) *melior fiet animus.* 2

Tertiò, Hugo Victor. Physicè hanc gnomen explicat, q.d. Melior est ira & tristitia risu: quia tristitia calorem & spiritus reuocat ad cor, itaque illud roborat, attentumque & vegetum efficit ad omnem honestatem & virtutem: lætitia vero & risus calorem, & spiritus à corde ad partes extimas auocant, itaque illud dissoluunt, eneruant, debiléque & languidum reddunt, vt ad opera fortia sit impotens & ineptum. 3

Quartò, Noster Pineda per iram accipiens tristitiam hanc gnomen nectit præcedenti, quasi eius det causam, q.d. Melius est ire ad domum luctus, quàm ad domum conuiuij; quia domus luctus, salu- C tarem inijcit homini tristitiã, quæ risu & gaudio longè vtilior est. Cadauer enim est quasi mutus doctor docens hominem sapere, vanam vitam contemnere, meditari mortem, vitia carnis fugere, studere continentiæ. Sua enim tabe, putore, vermibus viuentium mores carnales & fœdos arguit, & obiurgat. Qua de causa prisci solebant cadauer, graui pullóque habitu vestitum ante ostium in vestibulo domus collocare, teste Sueton. in Augusto, vt omnibus transeuntibus salutarem luctum, veramque morum mutandorum philosophiam ingereret. Verùm Hebr. כעס *caas*, propriè significat iram, indignationem, furorem, vt vertunt Septuag. Syrus, Arabicus & cæteri, non tristitiam. 4

Quintò, ergo propriè & genuinè. Noster vertit: *Melius est ira risu, quia per tristitiã vultus corrigitur animus delinquentis*, vel subditi, vel socij; loquitur D enim de ira, non qua quis sibi, vel dæmoni, sed delinquenti irascitur, illique vultum seuerum, tristem, iratum ostendit, vt eius delictum castiget & emendet, q.d. Melius est indignari peccanti, quam arridere. Satius est delinquenti irasci, eiusque delictum vultu verbisque grauibus, seueris, mordacibus instar lixiuij castigare & eluere, quam risu illud fouere & augere. Ita S. Hieron. Salon. Olympiod. Lyran. & alij passim. Occasione enim domus luctus de qua v. præced. pergit ostendere tristitiæ luctusque commoda. Hanc gnomen esse veram patet in detractione; hanc enim dissipat vultus tristis, fouet lætus, iuxta illud Prouerb. 25. 23. *Ventus Aquilo dissipat pluuias, & facies tristis linguam detrahentem.* Idem patet in educatione filiorum & filiarum, de qua Eccles. c. 7. 26. *Filiæ*, ait, *tibi sunt? serua corpus illarum, & non ostendas hilarem faciem tuam ad illas.* Et c. 30. 9. *Lude cum filio & contristabit te.* Hunc esse sensum liquet ex eo, quod se explicans mox subdit 5. Genuinè

dit Ecclesiastes: *Melius à sapiente corripi, quam stultorum adulatione decipi; quia sicut sonitus spinarum ardentium sub olla, sic risus stulti.*

Hinc Isidor. Pelus. lib. 3. Epist. 338. Docet iram subinde esse bonam & cotem virtutis, vt cum quis peccatis & peccatoribus irascitur, eosque arguit & punit, vt fecit Moses Exodi 32. occidens adorantes vitulum aureum. Et S. Petrus occidens Ananiam & Sapphiram votifragos. Act. 5. Et Paulus fornicarium tradens satanæ. 1. Corinth. 5. Cùm ex aduerso Heli filijs delinquentibus non irascens, sed dissimulans & arridens, cum filijs à Deo punitus sit morte. 1. Reg. 4. Prælati ergo qui carent ira ad arguendum peccantes, inepti sunt ad regimen, dum omnibus se placidos exhibent; vti docet S. Gregor. 3. parte Pastor. c. 17. vbi pulchrè ostendit in regendo mansuetudini iungendam esse seueritatem, vt vna alteram temperet, & frænet vel acuat. Hinc illud: *Qui bilem non habet, cor non habet.* Ita Paulus cum increpasset Corinthios, quod in cœtu suo tolerassent fornicarium, huius increpationis iræ & tristitiæ fructum ostendit, dicens 2. Corinth. 7. 8. *Quoniam etsi contristaui vos in Epistola, non me pœnitet: etsi pœniteret, videns quod Epistola illa (etsi ad horam) vos contristauit; nunc gaudeo, non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad pœnitentiam. Contristati enim estis secundùm Deum, vt in nullo detrimentum patiamini ex nobis: Quæ enim secundum Deum tristitia est, pœnitentiam in salutem stabilem operatur: sæculi autem tristitia mortem operatur. Ecce enim hoc ipsum secundùm Deum contristari vos, quantam in vobis operatur solicitudinem; sed defensionem, sed indignationem, sed timorem, sed desiderium, sed æmulationem, sed vindictam. In omnibus exhibuistis vos incontaminatos esse negotio.*

Sapiens est vultu seuero.

Moraliter disce hîc, sapientes & sanctos mente vultuque esse graui ac seuero, ac abdicare à se omnem leuitatem & risum. Sic de S. Martino legimus: *Faciem eius non fuscauit mœror, nec leuigauit risus.* S. Bernard. in formula honestæ vitæ ita sancit: *Risus tuus sit, aut indicans leuitatem animi, aut prouocans, rarus tamen. Et ipse sit quidem eductus interdum, effusus nunquam.* Idem de inter. domo cap. 65. *Vbi risus & iocus abundant, ibi perfecta charitas non regnat. Si sanctimonialis perfectè Christum diligeret non rideret, sed cum desiderio illius indesinenter ploraret: quia qui perfectè Christum diligit & timet, non ridet, sed amore eius luget.* Idem serm. 4. de Aduentu: *Christum super Lazarum & super ciuitatem fleuisse, & in orationibus pernoctasse legimus, risisse verò aut iocatum nusquam.* De ipsomet S. Bernardo scribit Auctor vitæ eius lib. 3. cap. 2. *De risu dicimus, quod ex ore eius frequenter audiuimus, dum cachinnos religiosorum hominum miraretur, non meminisse se à primis annis suæ conuersationis aliquando sic risisse, vt non potius ad ridendum, quàm ad reprimendum sibi vim facere oporteret; & risui suo stimulum magis adhibere, quàm frænum.*

Vers. 5. *Cor sapientum, vbi tristitia est; & cor stultorum, vbi lætitia.* Hebr. *Cor sapientum in domo luctus. & cor inconstantium siue stultorum in domo gaudij.* Arabicus: *In domo lætitiarum.* Campen. *In domo conuiuij.*

Hæc gnome sequitur ex præcedentibus. Cùm enim melior sit domus luctus domo gaudij, & tristitia risu, sequitur sapientem qui verè cognoscit eligitque quod est melius, malle domum luctus, velut scholam sapientiæ; stultos verò domum gaudij, velut ludum dissolutionis & stultitiæ: quare hæc gnome sat clara est ex dictis paulò ante, & c. 2. v. 1. Iam

Primò, Chald. vti præcedentem gnomen, ita & hanc explicat de compassione & consolatione lugentium, illamque arctat ad luctum euersi templi. Sic enim habet: *Cor sapientum triste propter destructionem domus Sanctuarij, & propter captiuitatem populi domus Israel, & cor stultorum in gaudio domus diuisionis eorum, comedunt & bibunt & delitiis affluunt, & non ponunt in corde suo afflictionem fratrum suorum.*

Breuiter ergo sensus erit q. d. Sapiens vadit ad lugentes, vt bene de eis mereatur eos solendo, instruendo, iuuando: stultus verò vadit ad gaudentes, ridentes, commessantes, vt se delitiis & gaudiis oppleat.

Secundò, Olympiod. asserit sapientes lugere ob instantem mortem, stultos verò in vanis vitæ voluptatibus exultare. Sic enim ait: *Vir sapiens est funebri luctu secum animo deputans, sese natum de corruptibili carne, breui ex hac vita migraturum: mortales cæteros, qui eadem sunt nati conditione, affectu prosequitur. Contemnit autem quæcumque suis oculis obuersantur, vt casui mortique subiecta. Stultus autem cum mentis hebetudine solida putet esse quæ sunt in mundo, neque illorum mutationem intelligat, propterea que futuri exitus sit securus, delitiis effluit, voluptatibus indulget.*

Tertiò, S. Hieron. accipit de his qui gaudent agere cum iis qui delinquentes corripiunt, eorumque delicta lugent, vti Samuel lugebat casum Saulis. 1. Reg. 15. 35. & 5. Paulus lugebat eos, qui non agebant pœnitentiam. 2. Corinth. 12. 21. cùm ex aduerso stultis magis placeant assentatores & irrisores. Audi S. Hieron. *Cor igitur sapientis vadat ad domum talis viri, qui se corripiat delinquentem, vt adducat ad lachrymas, qui prouocet propria lugere peccata, & non eat ad domum lætitiæ, vbi doctor adulatur & decipit, vbi non conuersionem audientium, sed & plausus quærit & laudem. Talis præceptor plangitur: diues in sermone, non diues in opere, qui quia saturatus est, propterea recipit consolationem suam. Denique huic expositioni etiam sequentes versiculi concordant.*

Quartò, plenè & adæquatè Thaumaturgus: hanc gnomen generatim de quouis pio luctu, & quauis lætitia vana accipit; ait enim: *Et hæc causa est, ob quam sapientium animæ contractæ sunt ac tetricæ, insipientum verò elatæ & effusæ*, scilicet quòd seueritate vultus corrigatur anima, vti præcessit, risu verò dissoluatur.

Igitur melior est luctus lætitia, siue lugeas tua peccata, cupiditates, passiones & miserias, siue aliena, quibus totus mundus plenus est: quare sapiens in hac valle lachrymarum lugendum potius censet, quàm vanè gaudendum, præsertim quia vidit plurimos in infidelitate & sceleribus viuere, ac ruere in gehennam & damnari. Contra stultus ineptæ se dat lætitiæ, risibus, iocis, conuiuiis, tripudiis, &c. Breuiter vniuersa stringendo sensus est q. d. Sapiens gaudet reprehendi de erratis suis, gaudetque seueritate vitæ, grauitate vultus, maturitate verborum & actionum, atque studet compunctioni & austeritati; stultus verò gaudet adulationibus, delitiis, omnique voluptate & dissolutione. Sapientia enim *non inuenitur in terra suauiter viuentium*, ait Iob. cap. 28. sed insipientia & stultitia; quia vt explicat S. Gre-

gor. *Qui in hoc mundo suauiter viuunt*, ita adhuc *stulti sunt vt hoc ipsum quoque nesciant, vnde ceciderunt.*

Ratio à priori.

Sic S. Arsenius iugiter lugebat lachrymisque diffluebat. Sic & S. Ephrem, cuius omnes tractatus non nisi pium luctum & lamenta resonant. Ratio à priori est, quòd sapiens in domo luctus discat sapientiam, id est grauitatem, modestiam, continentiam, refrenationem concupiscentiæ, patientiam, constantiam, charitatem omnemque virtutem: Stultus verò in domo gaudij discat suam stultitiam, id est dissolutionem, leuitatem, gulam, crapulam, luxuriam omnemque intemperantiam. Audi S. Chrys. homil. 62. ad Popul. *Vbi namque tristitia, ibi prorsus & philosophia. Qui antea diues erat & multum tumidus, post luctum quemlibet se sustinebit alloquentem: postquam timor & tristitia, quasi quidam acrior ignis in ipsius inciderit animam & duritiam emollierit, tunc humilis fit, tunc exorabilior, tunc mundanam sentit mutationem, tunc ad omnia patiens erit. In theatro autem omnia contraria, risus, ineptitudo, diabolicus fastus, effusio, temporis impendium & superflua dierum consumptio, malæ cupiditatis inductio, adulterij meditatio, fornicationis gymnasium, intemperantiæ schola, turpitudinis exhortatio, risus materia, inhonestatis exempla. At in carcere non ita, sed illic humilitas, supplicatio, philosophia profectus, sæcularium contemptus, omnia conculcata sunt & contempta, & tanquam infanti pædagogus adest timor, ad omnia congrua dirigens eum.*

Symbolicè ibidem S. Chrysost. ex hac gnome colligit domum luctus & consequenter sapientiæ, esse aduersitates & tribulationes, vt sensus sit q. d. Sapiens gaudet aduersis, in iisque quasi in domo sua commoratur; stultus verò lætis & prosperis; quia *gaudet aduersis agitata virtus*: per aduersa enim firmatur, roboratur, crescit, perinde ac arbores ventis agitatæ magis se firmant, altioresque agunt radices, natura id eas docente, vt contra hostem suum, putà ventum sese muniant & arment. Hoc est quod ait S. Iacob. initio Epist. *Omne gaudium existimate fratres cùm in tentationes varias incideritis, scientes quod probatio fidei vestræ patientiam operatur: patientia autem opus perfectum habet, vt sitis perfecti & integri in nullo deficientes.* Vide ibi dicta.

Tropol. S. Gregorius 18. Moral. cap. 24. ait iustos lugere, quia nullam sæculi lætitiam admittunt anhelantes ad Deum & gaudia cælestia, adeoque gemere ac dicere cum Psalte: *Renuit consolari anima mea: memor fui Dei & delectatus sum.* Psal. 76. *Hæc est igitur*, ait, *amaritudo sapientium, quia dum spe in alta erecti sunt, nullis hic gaudijs animum sternunt. Hinc enim scriptum est: Cor sapientium vbi tristitia est; & cor stultorum vbi lætitia.* Rursum S. Bernard. de Gradibus superbiæ, tertium gradum ponit ineptam lætitiam: *Proprium*, ait, *superborum est læta semper appetere & tristia deuitare, iuxta illud: Cor stultorum vbi lætitia.* Eius deinde hæc dat indicia: *Insignis scurrilitas: in fronte hilaritas; vanitas apparet in incessu. Pronus ad iocum: facilis ac promptus in risu. Cunctis quippe quæ in se contemptibilia, & ideo tristia nouerat à memoria rasis, bonisque si quæ senserit in se adunatis, vel simulatis ante oculos mentis, dum nil cogitat nisi quod libet, nec attendit si liceat, iam risum tenere, iam ineptam lætitiam dissimulare non valet. Vt enim vesica collecto turgida vento, punctoque perforata exiguo, si stringitur crepitat dum detumescit; at ventus egrediens non*

A *passim effusus, sed strictim emissus crebros quosdam sonitus reddit: sic monachus vbi vanis scurrilibusque cor suum cogitationibus impleuerit, propter disciplinam silentij non inueniens ventus vanitatis qua plenius egrediatur, inter angustias faucium per cachinnos excutitur. Sæpe vultum pudibundus abscondit, claudit labia, dentes stringit, ridet non volens, cachinnatur inuitus. Cumque os pugnis obstruxerit suis, per nares adhuc sternutare auditur.*

VERS. 6.

Melius est à sapiente corripi, quàm stultorum adulatione decipi. Hebr. *Melius est audire increpationem sapientis, super virum audientem canticum stultorum.* Vbi notat Thaumat. vnum sapientem opponi & præponi omnibus stultis. q. d. Increpatio vna vnius sapientis præstat omnibus canticis omnium stultorum. Pro *canticum* Septuag. vertunt *carmen*. Syrus: *cantum*. Arabicus: *cantilenas*, Campensis:
B *Qui patienter audit obiurgationem sapientis, melior est, quàm is qui audit assiduè cantillantem stultum.*

Igitur primò Thaumat. & Olympiod. carmen vel canticum stultorum accipiunt propriè pro suaui cantilena, quæ animum dissoluit & effeminat. Vnde Thaumat. vertit: *Hinc etiam longè optabilius est increpationem & castigationem vnius sapientis ferre, quàm totius chori improborum hominum cantu aures demulcentium fieri auditorem.* Et Chald. *Melius est sedere in domo doctrinæ & audire increpationem viri sapientis in lege, quàm vir qui ambulat ad audiendam vocem tripudij stultorum.*

Verùm noster rectè per carmen vel canticum accipit adulationem, tum quia hæc directè opponitur increpationi, tum quia ipsa est canticum Sirenum
C compositum ad decipiendum audientem; tum quia carmina & cantica sæpe sunt meræ adulationes fictæque laudes audientium, præsertim diuitum & potentum. Gnome hæc pertinet ad illam v. 4. *Per tristitiam vultus, corrigitur animus delinquentis.* Sapiens enim seuero vultu & verbis arguit amicum, vel proximum delinquentem, vt eum emendet; stultus verò delinquenti adulatur & arridet; itaque eum in delictis fouet, præsertim dum vitia eius vocat virtutes. Nam vt ait Seneca Epist. 45. *Temeritas sub titulo fortitudinis latet, moderatio vocatur ignauia, pro cauto timidus accipitur; in his magno periculo erratur.* Vnde de talibus Isaias queritur cap. 3. 12. *Popule meus, qui te beatum prædicant, ipsi te decipiunt, & viam gressuum tuorum dissipant.* Et Ezech. c. 13. 18. *Væ qui consuunt puluillos sub cubito manus: & faciunt ceruicalia sub capite vniuersæ ætatis ad capien-*
D *das animas.* Nam vt pulchrè ait Cassiod. *Adulatio blanda omnibus applaudit, omnibus salue dicit, prodigos vocat liberales, auaros parcos & sapientes, lasciuos curiales, garrulos affabiles, obstinatos constantes, pigros maturos & graues: hæc sagitta leuiter volat, est ò infigitur.*

Igitur correptio sapientis est quasi sal, vel nitrum eluens animæ morumque maculas, aut sicut absinthium, quod ori amarum est, sed stomacho suaue, dum eum purgat, stringit & confortat. Eius ergo amarities & fel desinit in mel suauitatemque virtutis, consolationis & gaudij: stultorum verò adulationes sunt in aure mel, sed desinunt in fel peccati, mortis & gehennæ, eò enim audientem deducunt, idque videntem & scientem: sæpe enim scit eos adulari & mentiri: videt enim in se non esse illas dotes, quas illi adulantes attribuunt. Quocirca S. August.

in

in Psal. 59. *Plus persequitur*, ait, *lingua adulatoris, quàm manus persecutoris*. Et Cicero Epist. 1. ad Quintum fratrem: Lamita, inquit, clemens, adulator est, adulatio lethale mulsum, mellea præfocatio. Vide quæ de correptione & adulatione dixi Prouer. 27. 6. ad illa: *Meliora sunt vulnera amici, quàm fraudulenta oscula inimici*, & alibi sæpius. Adulatores ergo sunt velut Syrenes, quæ suaui cantu audientes incantant & necant. Sunt sicut Lamiæ & Sagæ, quæ suis laudibus, velut veneficiis hominem fascinant & dementant: sunt sicut retia & laquei, quibus capiuntur pisces & aues: sunt sicut vulpes, quæ cauda blandiuntur gallinis, vt incautas capiant & vorent.

Melior ergo est increpatio sapientis cantico & adulatione stultorum, *quia hæc effeminat animum, illa colligit & confirmat*, ait Olympiod. Illa docet sapere, hæc decipit, & in errorem, scelus, mortem & gehennam inducit; quin & reipsa decipit, dum quos à fronte laudat & veneratur, à tergo vituperat & irridet. Audi S. Hieron. ad Rusticum: Ne *credas laudatoribus tuis, imò irrisoribus aurem ne libenter accommodes, qui cùm te adulationibus fouerint, & quodammodo impotem mentis effecerint, si subito respexeris aut ciconiarum deprehendes post te colla curuari, aut manu auriculas agitari asini, aut æstuantem canis protendi linguam.*

Apologus Adulationis & Appetitus laudes.

Eccles. 7. 6. Hanc gnomen festiuo corui & vulpis Apologo bellis parabolarum gnomis sententioso, venustat Cyrillus lib. 2. Apol. mor. cap. 27. cui titulus. *Contra eos, qui appetunt adulatione laudari. Coruus*, inquit, *reminiscens priora facinora sua, subtiles fraudes & magnas calliditates suas, hinc fastu tumidus & adulationis auidus, cœpit auram laudum quærere. Cùm igitur adulationis cupidus inuenisset vulpem sub vmbræ refrigerio quiescentem, post salutationis officium, interrogatus ab ea quid quæreret, respondit: In bonis meis laudum præconem mearum ob intrinsecam inuidiam non inuenio: cui illa ingenij sui calliditate subtili, quid vellet percipiens, amentem deridens sic dixit: Satis video, quòd vbi superbia tetra vecordiæ nube mentem obnubilat, cuncta sagacitas parum iuuat. Nimirum factus es vacuus, postquam suscipere cupis ventum. Hunc enim folles cum inanes sunt attrahunt, & eo vacui mox replentur: Iam certè mortis factus es hospitium, quoniam vanæ laudationis pestiferum sitis flatum.* Deinde variis Emblematibus Adulationis vanitatem & noxam graphicè depingit: *Quid enim est adulatio aliud quàm æstiuæ nascentis aura lucida, septentrionalis procella, melodia Syrenica, cantatio lethifera, fallaciæ fistula, & vox hyenæ valde mendax. Siquidem dum suaui sonitu auris tympanum percutit, lucernam rationis extinguit, flatu draconico serenum virtutis corrumpit, ac brutino dente nihil in anima viriditatis relinquit. Dulciter sonat, suauiter intrat, lethaliter occupat, irremediabiliter totum vastat; Sed crede mihi deterior est dulcis cantus adulationis, quàm amarus morsus detractionis. Nam adulatio bona interiora perdit, detractio verò tantùm exteriora: illa substantiam, hæc famam inficit, illa volentem percutit, hæc renitentem ferit: illa semper cùm placuit, nocuit; hæc ad meliorationem sæpe; si est patiens, profecit.* Addit dilemma, quo dicta ratione à priori demonstrat. *Cæterùm aut tecum habes laudationis materiam, aut non habes; si hanc habes cur mendicas, cùm diuersis, & vis à vento habere, quod in te contines à virtute? attamen si indignus laudaberis velut in ironia, laus tibi fict opprobrium, & commendatio vertetur in confusionem. Mendax enim laus, vituperium est. Et eo ipso, quo quis ventosæ laudis concipit appetitum, vera laudatione indignus efficitur: appetere enim laudari, fœdum superbiæ vitium est; quod dum spargi deforis per apparentiam diligit, alienum semper nutum & labium concupiscit. Scio tandem quod magna laus sit, linguatæ vocis laudem spernere; & solida gloria, mundanæ lucis gloriam fugere. Tota namque res veræ laudationis, est virtus. His dictis, auditoris appetitum in odium vertit.*

Emblemata.

Ratio, à priori.

VERS. 7.

Quia sicut sonitus (strepitus, fragor, crepitus, vti vertit Campen. & alij) *spinarum ardentium sub olla, sic risus stulti; sed & hoc vanitas.* Auctor Catenæ Græc. *Nam stultorum hominum risus expressam præsefert imaginem spinarum multarum, quæ dum flammam concipiunt crepero strident sonitu, ibiscuntque tota.*

In Hebræo est pulchra paronomasia. Ait enim שיר *schir*, id est canticum Syrenum, puta adulatio stultorum, simile est סירים *sirim*, id est spinis sub סיר *sir*, id est olla crepitantibus. q. d. Sicut sonitus spinarum ardentium sub olla crepitantium molestus est, breuis, fumosus & inutilis: ita blandæ adulantium voces molestæ sunt, citò desinunt, mentem obnubilant, ac mox in dolorem & amaritudinem conscientiæ, atque in tormenta præsentia & æterna gehennæ vertuntur. Ita Olympiod. & S. Hieronymus.

Igitur cantica & adulationes assentatorum rectè comparantur spinis sub olla crepitantibus.

Adulationis sunt spinæ.

Primò, quia sicut hic crepitus stridulus est, auresque obtundit, nilque aliud affert commodi: sic prorsus adulantium laudes non sunt nisi streperæ voces, & stridores inanes buccarum adulatione tumidarum & crepitantium, quæ viris cordatis ingratæ sunt & molestæ. Vnde sicut ex crepitu spinas, sic ex adulatione stultum agnoscas, ait Olympiod. Rursum risus stulti sonorus, effusus & cachinnans similis est sono spinarum stridentium & crepitantium. vtrinque ergo nil est nisi inanis vocis strepitus & crepitus. 1.

Secundò, sicut spina tangentem pungit; sic & adulationes animam lædunt & sauciant, dum eam ad curas sæculi spinosas cohortantur, vel futuro eam incendio præparant. ait S. Hieron. 2.

Tertiò, sicut spinæ implexæ implectunt manum vestesque tangentis, sic & adulationes perplexam reddunt animam, multisque eam difficultatibus & sceleribus inuoluunt. Vnde Symmach. vertit: *Per vocem imperitorum vinculis quispiam colligatur*, hoc est ait S. Hieron. *ad vocem talium præceptorum magis auditor innectitur, dum vinculis peccatorum suorum vnusquisque constringitur.* Prouerb. 5. Huc facit illud Nahum 1. 10. *Sicut spinæ se inuicem complectuntur, sic conuiuium eorum pariter potantium: consumentur sicut stipula ariditate plena.* 3.

Quartò, sicut spinæ flamma est subita, atque illico cum sonitu transit; sic & gaudium ex adulatione conceptum cum ea finitur & euanescit. Ita S. Bonauent. 4.

Quintò, sicut spinæ creant fumum: sic adulatio mentem obnubilat. Ita Olympiod. 5.

Sextò, & valde appositè, sicut flamma spinarum illico transiens & desinens, ollam & carnes in ea non calefacit, nec ab eis frigus & cruditatem aufert, sed potius per Antiperistasim illud auget: sic & adu- 6.

lationes corda audientium dolore scelerum & amore virtutum non accendunt, sed potius in suo peccatorum frigore obdurant.

7 Septimò, sicut subita flamma spinarum statim in fauillas & cineres vertitur, sic adulatio sæpe vertitur in irrisionem. Quem enim adulantes in facie laudant, hunc à tergo vituperant.

Planè contrariæ sunt increpationes sapientum: Nam primò modestæ sunt & graues sine strepitu & crepitu. Secundò, pungunt, vt sanent, non vt lædant: tertiò, sunt candidæ & liberæ, non implexæ: quartò, constantes sunt & durant: quintò, mentem non obnubilant, sed illuminant: sextò, eandem amore Dei & virtutis accendunt instar carbonum iuniperi: septimò, nullam post se fauillam vanitatis relinquunt, sed semper sui similes sunt in grauitate & ardore.

Denique Chald. vertit: *Quid enim aliud est vox stultorum risus & iocos agentium, quàm spinarum sub aheno ardentium quidam quasi strepitus & sonus? Et hoc quoque vanitas est.* Vnde S. Basil reg. 17. in fusius disput. censet hac gnome damnari risum immodicum prorumpentem in cachinnos, corpore subsultante, velut constantiæ, & grauitati planè contrarium. Sic & S. Ambros. exhort. ad virgin. quem audi. *Quid autem idem Ecclesiastes monuerit nos omnes de immoderatione ridendi, consideremus. Sicut vox inquit, spinarum sub olla, ita risus stultorum. Nempe spinæ cum ardent sonant, & citò exuruntur, vt nullus caloris sit effectus. Vnde & de Iudæis dictum est: Exarserunt sicut ignis in spinis. Exusti sunt enim suo risu, & conflagrauunt in Domini passione, quando in anima sua iocabantur incendium dicentes: speret in Domino, eripiat eum, saluum faciat eum nunc, si vult eum. Et deridentes* C *percutiebant calamo caput eius, & spinis eum coronabant, atque acetum ei vt biberet offerebant. Ille risus Synagogam incendit in æternum. Sic ergo est risus stultorum, qui sine gratia sonat, & ollam sui corporis vrit.*

Sed & hoc vanitas.] Identidem hoc suum thema vanitatis infert & ingerit Ecclesiastes. Sed quid τὸ *hoc*? Campens. accipit increpationem sapientis, huic enim sua quoque inest vanitas vel superbiæ, vel inefficaciæ, dum non corrigitur correptus; vel noxæ, dum sibi accersit odia & damna. Melius referas ad risum stulti: hic enim vanus est & ineptus. Et quia adulatio, ait Hugo Card. euacuat adulantem, atque illum cui fit adulatio.

VERS. 8. *Calumnia conturbat sapientem, & perdet robur cordis illius.* Septuag. *Quoniam calumnia circumfert sapientem, & perdit cor vxoris eius.* Aquila & Theo- D dot. *Fortitudinis eius.* Complut. *generositatis eius.* Hoc enim est τὸ εὐγενείας, pro quo nonnulli legunt εὐτονίας, id est bonum tenorem, vigorem & constantiam cordis illius. Syrus: *Quoniam accusatio perdit sapientes, & perdit cor dentium illius.* Arabicus: *Quoniam stultus conuertit mentem sapientis, dissoluit cor fortitudinis eius.* Thaumat. *summum malum calumnia, quæ sapientum maxime animabus insidiatur, generosam ac densam illam virtutum syluam extirpare molitur.*

Pro *calumnia* Hebr. est עשק *osec*, id est calumnia, item oppressio, & quæuis iniuria siue verbis siue factis, putà vi & fraude fiat.

Pro *conturbat* Hebr. est מהולל *meholel*, quod si accipias quasi positum pro מחולל *mecholel* (litteræ enim ה & ח sunt affines & charactere & sono; vtraque enim est nota aspirationis) significat dolore afA ficit, affligit, cruciat, vti partus cruciat parturientem: alioquin *meholel* propriè significat dedecorat, ingloriuni facit, dehonestat, perturbat, obscurat. Radix enim הלל *halal* in Piel significat laudare, celebrare, gloriosum facere; in Poel verò significat contrarium, scilicet vituperare, vilem, inglorium, infamem facere. Aquila vertit, *seducet.* Chald. *decipiet.* Pagnin. *insanire faciet.* Tigur. *Ad insaniam adigit.* Alius; *errare facit*, vt scilicet per impatientiam aberret à sapientia & virtute, labaturque in vindictam, cædem aliaque scelera, vti insinuat Chald. Syrus, *perdit.* Septuag. *circumfert*, circumagit, rotat, vulgò *volta il ceruello.* Varietas hæc versionum gnomen hanc valde illustrat, exaggerat, amplificat. Olympiod. *vexat.* Arabicus, *conuertit.* Thaumat. *insidiatur.* Pro *perdet robur cordis illius.* Hebr. est *perdet cor donum*, quod S. Hieron. Caiet. & alij explicant q. d. donum peruertit cor & mentem sapientis, iuxta illud: *Munera excæcant oculos sapientum.* Deuter. 16. 19. Verùm hic non agitur de donis, sed de calumnia: quare melius explicat Tigur. q. d. *Calumnia frangit cor sapientis præclaris dotibus ornatum.* Et Campen. *Mali si obsurgantur, perdere conantur eum qui cor habet tam insigni sapientia dono exornatum.* Chald. *Sermone deprauato prudentiam sapientis animi labefactat, quæ à Deo cælitus homini data est in donum.* Vnde noster, Septuag. Arab. & Syrus. *Perdit robur, vel vigorem cordis eius.* Hoc ergo est *cor donum*, vel *cor doni*, (vtrolibet enim modo vertas ex Hebræo) id est cor donatum à Deo, multisque donis ab eo exornatum.

Hæc sententia vti & sequentes, licèt vt disparatæ accipi possint, velut dogmata sapientiæ, tamen cum præcedenti necti potest, hoc modo, vt explicet τὸ *sed & hoc vanitas.* q. d. Increpatio delinquentis facta à sapiente, licèt sancta, suam tamen habet adiunctam vanitatem, scilicet quòd delinquens ab eo increpitus illi indignetur, vtque illi talionem reponat, cũ verum illi crimen obiicere nequeat, obiicit falsum fingitque in eum calumniam, quæ eum affligit & turbat. Ita Caiet. Vnde Campen. vertit: *Quia mali si obiurgentur quod alios opprimant, affligunt sapientem.* Et Chald. *Violentus quoque illudit sapienti, vt non ambulet in via eius.* Alij hanc gnomen referunt ad v. 2. *Melius est nomen bonum, quàm vnguenta pretiosa.* Alij q. d. O sapiens monui te, vt caueas adulationem, nunc pariter moneo, vt caueas illi oppositam calumniam.

Minùs rectè Olympiod. hanc gnomen sic accipit q. d. etiam sapientes & perfecti pulsantur absurdis, impiisque cogitationibus contra prouidentiam Dei, dum videat pios hic ab impiis affligi & opprimi. Melius S. Bonauent. eam accipit de dolore sapientum, dum vident proximos innocentes per calumniam vexari. Hic enim est zelus compassionis, quem habebat Apost. dicens: *Quis scandalizatur & ego non vror?* 2. Corint. 11. Optimè eam accipias de calumnia & accusatione iacta in ipsum sapientem: hæc enim sæpe eum conturbat, cruciat & affligit. Ita Syrus, S. Hieron. Albinus, Salon. & alij.

Notat S. Hieron. hanc gnomen accipi de sapiente non perfecto, sed proficiente: hic enim per calumniam conturbatur: *Sapiens quippe perfectus nulla argutione indiget, nulla calumnia conturbatur*, sed eam constanti animo tolerat & superat, vti Apostoli Calumnia turbat sapientem.

ibant

ibant gaudentes à conspectu concilij, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati. Actor. 5.

Exempla. Vis exempla? Accipe. Mosi irrogata fuit calumnia à Core, Dathan & Abiron, quòd ambiret principatum sibi & Pontificatum Aaroni fratri suo, quæ eum pupugit & turbauit, iuxta illud: *Vexatus est Moses propter eos, quia exacerbauerunt spiritum eius.* Psal. 105. 32. præsertim quia per calumniam hanc excitatum est murmur populi, vnde Moses questus est Deo magno animi dolore, dixitque: *Ne respicias sacrificia eorum: tu scis quod ne asellum quidem vnquam acceperim ab eis, nec afflixerim quenquam eorum.* Numer 16. 15. Sic Ieremias prophetans Ierusalem tradendam Chaldæis, à Iudæis calumnias iuges audiebat, quòd esset Pseudopropheta, amicus Chaldæorum, proditor patriæ. Vnde assiduè gemit & luget, vti videre est cap. 10. v. 11. & seq. cap. 20. v. 8. & seq. Hinc & Dauid orat Psalm. 118. 134. *Redime me à calumnijs hominum, vt custodiam mandata tua.* Vbi S. Ambros. *Qui opprimitur*, ait, *calumnia, non facile potest custodire mandata diuina: tristitia necesse est plerumque, aut timori cedat & affligatur, vel metu calumnia, vel dolore.* Ita S. Basil. calumniam sibi de hæresi impactam valde sensit. Sic enim scribit Epist. 82. *Ad basce literas animatus, vt par erat, & ad tam inopinam ac subitam immutationem animo perculsus, nec respondere quidem poteram: palpitabat enim mihi cor, lingua me destituebat, & planè patiebar, quod animo solet parum fortì accedere: indicandum enim quod verum est, & tamen venia dignum. Deinde parùm aberat, quin odium erga humanum genus exorbitassem, suspectique mihi fuissent omnes hominum mores, arbitranti in natura humana non esse charitatis bonum, sed verba quædam plausibilia ad ornatum & cultum eorum, quibus vti velis conficta; affectum vero illorum secundùm veritatem non inesse cordi humano.*

Ratio à priori. 1. Ratio à priori prima est, quòd homo ex eo quòd sit rationalis, ingenuæ & nobilis naturæ summè appetat honorem & famam: huius enim cupido illi intima est, vt qui illam tangit, tangat pupillam oculi, imò pungat medullam animæ: quare multi malunt perdere vitam quàm famam. Sapientis autem honor situs est in sapientia & innocentia: quare qui illam tangit per calumniam, pungit intima animæ ipsius. Hinc Ecclesi. cap. 26. 6. *timui calumniam mendacem.* Hinc adagia: *Inuidia integritatis assecla: calumnia dira pestis.* Hinc & Emblema, cuius titulus: *Calumnia morsui nullum est remedium.*

Natura cunctis prompta est medicina venenis:
Has superant linguæ vulnera facta manu.
Quod semel emisit rabiosa calumnia virus,
Ante necat, quàm tu fusa venena putes.

2. Secunda, quòd calumnia sæpe homini auferat opes, libertatem & vitam. Calumnia enim violati edicti regij coniecit Danielem in locum leonum. Calumnia adulterij adegit Susannam ad periculum necis infamis. Calumnia hostilitatis in Assuerum conficta ab Aman, Mardochæum & Iudæos omnes addixit morti, vt patet ex libro Esther.

3. Tertia, quòd calumnia viri sancti graue creet scandalum, ac impediat fructum concionum, lectionum, omniumque operum ipsius: quare illa tunc refellenda est, vti docet S. Basil. hom. de Inuidia, & S. Gregor. lib. 8. Epist. 45. ita Paulus calumniam Pseudo-Apostolorum suam doctrinam vitamque carpentium confutauit 2. Corinth. 10. & 11. A ac Christus calumnias scribarum & Pharisæorum contra se iactatas assiduè dissipauit, vt patet Ioan. 5. 5. & seq.

Adde calumniam vix ita elui posse, quin nota remaneat. Quocirca Medius, Alexandri Magni parasitus, impium & diabolicum hoc consilium suis dabat: *Quodlibet crimen in quemuis intendite; vt maximè enim sanet vulnus, qui læsus est, manet tamen cicatrix.* Sicut scelestus ille dux, potiùs latro, suis militibus dicebat: *Rapite, spoliate tam amicos, quàm inimicos: Nam vt qui spoliati sunt, sic agant apud Principem, vt restituere cogamur, semper tamen aliqua prædæ portio remanebit apud nos.* Hinc Thearidas cum gladium cote acueret, rogatus an esset acutus? *acutior*, ait, *calumnia*, ita Plutar. in Lacon.

B Porrò modi & media refellendi, vel superandi calumniam sunt varij. Primus est, si illam contrariis actibus, tuisque moribus refellas: accusaris quòd sis superbus, gulosus, luxuriosus, auarus, &c. esto humilis, sobrius, castus, liberalis, vt omnes ex actibus tuis videant calumniam esse falsam: vnde singularis calumniæ confutatio est, vitæ innocentia & sanctitas. Quocirca Demosthenes teste Stobæo serm. 40. dictitabat calumniam aliquantisper quidem audientibus mali suspicionem ingerere: progressu verò temporis nil ea imbecillius esse. *Modus refellendi calumniam. 1.*

Secundus, si Deo tuam innocentiam resignes eiusque iudicium, quo tuam innocentiam declaret efflagites, vti facit Dauid in Psalmis, vt Psal. 42. 1. *Iudica me Deus & discerne causam meam: de gente non sancta ab homine iniquo & doloso eripe me.* Et C Psalm. 7. v. 9. & Psal. 25. 1. & Psal. 34. 1. & 2. & Psal. 35. 3. Deus enim innocentiæ est tutor & vindex: vnde multis in hac vita, sed omnibus in die iudicij innocentibus, diffamatis quasi nocentibus, innocentiæ famam restituet. Dicito ergo cum Apostolo: *Mihi pro minimo est, vt à vobis iudicer, aut ab humano die: qui autem iudicat me Dominus est, qui illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium: & tunc laus erit vnicuique à Deo.* 2. Corinth. 4. 2.

Ergo Deus innocentibus per calumniam læsis, vel etiam occisis famam restituit, vti restituit Danieli, Susannæ, Iosepho, Mardochæo. Legimus in vita S. Irenes Virginis & Martyris Portugal. quòd ob calumniam fornicationis sit occisa, sed post mortem Deus eius virginitatem reuelauerit, eamque multis miraculis testatam fecerit. Ascripta est Sanctis in Martyrologio Romano die 20. Octobris. B. D Marina virgo, inter viros Monasticen professa, ac Marinum se nuncupans, à filia ab alio violata, fornicationis secum commissæ falsò accusata, ac prole ei quasi patri tradita, ab Abbate monasterio eiecta, publicam egit pœnitentiam; sed post mortem per sexum agnita fuit eius innocentia, ac calumniatrix correpta à dæmone, non nisi calumniam confessa, ac ad sepulchrum Marinæ veniam petens, ab eo liberari potuit: quin & Deus pluribus miraculis eius castitatem & sanctitatem comprobauit, vti habet eius vita sanè admirabilis. *Exempla.*

Tertius, si magno & infracto animo opiniones & dicteria hominum despicias, dicasque cum S. August. Epist. ad Secundinum: *Senti de Augustino quod libet, sola coram Deo conscientia me non accuset.* Vis enim & noxa calumniæ non in calum- 3.

niantis, sed in patientis sensu consistit. Ostende ergo te eam non sentire, sed ridere, atque eam depuleris. Audi S. Chrysost. hom. 2. ad Popul. *Sicut*, ait, *voluptas non in ciborum apparatu, sed in comedentium affectu sita est, hoc & de contumelia dico, quod contumelia non à contumeliantium sententia, sed à patientium affectu constituitur vel destruitur; verbi gratia: multa quidam in te fanda atque nefanda contumeliosè egit; si contumelias derideris, si verba non susceperis & vulnere superior sis, contumeliam non es passus. Et quemadmodum si corpus adamantinum haberemus, etsi innumeris vndique telis perceteremur, non tamen vulnera reciperemus; non enim à manu tela torquente, sed à corporibus patientibus vulnera fiunt: sic & hic non à contumeliantium insania, sed à patientium contumelias imbecillitate iniuria, & iniuriarum contumelia constituuntur. Si enim philosophari sciamus, nec contumelia affici possumus, nec quicquam graue pati. Ille iniuriam intulit, non sensisti, nec doluisti, non es iniuriam passus, sed & magis percussisti, quàm percussus es: cum enim qui contumeliam intulit, plagam suam ad patientium animam non peruenientem viderit, ipse maiorem in modum roditur, & tacentibus contumeliam patientibus, sponte contumeliarum plaga contra mittentem conuersa infertur.* Quin & Aristoteles, teste Laertio lib. 5. absens à quodam maledictis lacessitus: *Absentem*, inquit, *etiam verberet.* Idem loquaci cuidam illi maledicenti, dicentique: *Nonne te satis obtudi?* *Hercle*, inquit, *non tibi animum aduerti.* Porrò M. Antoninus Imper. cognomento Philosophus lib. 9. de vita sua, hoc remedium dat calumniæ & impudentiæ: *Si cuius impudentia offenderis*, inquit, *statim percontare teipsum; an possit fieri, vt nulli sint in mundo impudentes: non potest autem hoc fieri; ne igitur postula id quod fieri nequit; est enim iste quoque vnus ex impudentibus ijs, quos esse in mundo oportet. Idem de versuto infideli, omni denique quocumque modo vitioso in promptu sic tibi cogitare. Nam si recorderis necessario id genus hominum esse, singulis æquiorem te præbebis. Id quoque vtile est statim cogitare, quàm homini natura virtutem contra id peccatum dederit. Remedium enim tribuit contra ingratos mansuetudinem: contra aliud vitium aliud auxilium. Omnino autem licet tibi in viam reducere eum qui errant: nam omnis qui peccat, eò errat, quod à proposito aberrat. Denique quid inde tibi damni allatum est? Inuenies quidem nullum eorum, quibus irasceris, tale quippiam fecisse quo mens tua sit futura deterior; atqui in hoc vnico situm erat, vt malum tibi atque damnũ accideret. Quid vero malum aut nouum accidit, si indoctus homo agit suo modo? Vide ne tu tibi ipse potius sis reprehendendus, qui non præsenseris fore, vt ita peccaret.*

Calumnia de sensu patientis consistit.

Calumnias dulcorant Dei solatia.

Denique calumniam dulcorant Dei solatia. Experientia enim constat, viros perfectos, qui patienter, imò hilariter ferunt calumnias, sui contemptus, falsas accusationes, humiliationes, mortificationes, persecutiones, iniurias, miras à Deo haurire illuminationes & consolationes spiritales, iisque ita subinde repleri & obrui, vt nolent calumniis carere, sed in illis quasi in epulis delicientur & exultent. Ita Abbacyrus, apud Climacum Gradu 4. de obedientia, in Monasterio per quindecim annos assiduis calumniis & iniuriis exercitus, moriens dixit: *Gratias ago Domino & vobis Patres, quod me ad salutem meam tentastis iugiter; hac enim ex causa, immunis à tentatione dæmonum hactenus mansi.* Macedonius verò eum similiter exerceri postulasset, & in Nouitiorum ordinem redigi, idque impetrasset, causam rogatus, hanc dedit: *Nunquam*, inquit, *ita me bello omni leuigatum sensi, diuinique luminis dulcedinem in meipso vidi.* S. Franciscus F. Leoni dixit: *Hæc est vera lætitia, si calumniis, probris, verbis & verberibus afflicti, hæc omnia amore Christi libenter toleremus.* S. Ignatius fundator Societatis Iesu exultabat in carcere, in quem per calumniam coniectus erat, dicebatque hanc esse veram viam ad sanctitatem & perfectionem, idque diserte docet Regula 11. Summarij Constitut.

Melior est finis orationis, quàm principium. VERS. 9.
Hebr. Septuag. Syrus & Arabicus: *Bonum est nouissimum verbi præ principio eius verbi*, id est sermonis, vel rei. Sæpe enim verbum metonymicè pro re verbo significata sumitur. Vnde Chald. *Melior est finis negotij, quàm principium eius: quoniam in principio iudicare nequit, quis tandem exitus consequetur: at res optima euentus facilè hominis perspicitur, quàm sit auspicatus.* Tigur. *Potior est extrema negotij pars principio.* Campen. *Melior est finis rei, quàm principium*: Per orationem ergo non solùm precem, vt Lyran. sed & concionem, lectionem, narrationem, exhortationem & quemuis sermonem, imò quamuis actionem, quoduis negotium accipe. Thaumaturgus: *Sermo non in principio, sed cùm ad calcem peruenerit laudandus est.* Nonnulli hac gnome idem putant dici quod illa dictum est v. 2. *Melior est dies mortis die natiuitatis:* hæc enim est principium, illa finis vitæ hominis; sed hoc remotum & longè petitum videtur.

S. Hieron. huius sententiæ quatuor dat sensus litterales, & quintum mysticum. Primus est, inquit, q.d. *Meliores sunt in dicendo epilogi, quàm exordium.* In his enim dicentis sollicitudo finitur, in illo incipit.

Secundus, q. d. *qui incipit audire sermonem, & ad præceptorem vadit, in principio est: qui verò extrema audit, consummatus est atque perfectus.* Ita discipuli in scholis, qui finem Grammaticæ, Rhetoricæ, Logicæ, Theologiæ audiunt doctiores sunt, quàm qui earundem principiis aures operamque nauant.

Tertius, q. d. *Hebræus*, ait, *ita hunc locum cum sequenti versiculo disserunt: Melius est te finem considerare negotij, quàm principium: & patientem esse, quàm impatientia furore raptari.*

Quartus, q. d. Melius est finire sermonem & tacere, quàm proloqui. *Discamus*, inquit, *ex hac sententiola nullam in hominibus esse sapientiam, cum melius sit tacere, quàm proloqui: & quia cum finita fuerit oratio, intra semetipsum recogitat auditor quid sit dictum, cùm autem cœperimus loqui, necdum quid vtilitatis accepit.* Vbi tacitè insinuatur vanitas sermonum & rerum, nimirum quòd cum finiuntur & desinunt optimæ sint, non autem cum sunt aut incipiunt.

Quintum adde. q. d. Melior est finis principio, quia finis perficit & coronat opus: finis fructum & præmium operis affert, idcoque illi corona imponitur. Rursum q. d. Melius est in opere bono perseuerare, quàm illud inchoare: imò præstat non inchoare, quàm non perseuerare: Vnde ex Hebr. vertas: *Melius est posterius verbi priori, siue principio:* Sicque hanc gnomen poteris nectere præcedenti q. d. Sapiens increpans delinquentem, etsi ab eo calumniam patiatur, non tamen ab increpando

cesses,

cesset, sed illam constanter vrgeat & prosequatur, quia melior est finis increpationis principio; tum quia perseuerantia in bono melior est inchoatione; tum quia falsitas calumniæ in fine patefit: tum quia per perseuerantiam increpationis sæpe vincitur durities delinquentis, fitque vt delicta relinquat & emendet, iuxta illud Prouerb. 28. 23. *Qui corripit hominem, gratiam postea inueniet apud eum magis, quàm ille, qui per linguæ blandimenta decipit.* Lyran. verò qui per orationem accipit precem, sic vertit q. d. Melior est finis orationis calumniam passi, quia ipse orare & precari cœpit tristis, at in fine succedit Dei consolatio, qua fit constans & patiens, de quo, proximo versu. Insuper hæc gnome monet sapientem, vt finem laborum operumque semper intueatur, ideoque patienter & hilariter ferat, vel capessat agatque media ad finem opportuna spe finis & fructus: Sic æger sumit amarum pharmacum intuitu finis, scilicet sanitatis. Sic miles laborat spe promotionis ad maiora. Sæpe enim initia tenuia & dura sunt, sed finis amplissimus & lætissimus consequitur, iuxta illud:

Debile principium melior fortuna sequetur.

Ita Aben Ezra. Hinc quidam vertit: *Melius est cogitare finem rei quàm principium*; Iuxta illud: *Quicquid agas, prudenter agas, & respice finem.*

Maximè ergo hæc gnome docet perseuerantiam in cœpto opere bono: hæc enim sola coronatur, iuxta illud Christi: *Qui perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit.* Matth. 10. Vnde Hugo hanc gnomen intorquet in eos qui finem concionis, orationis vel missæ, aut scientiæ quam discunt, non expectant: hi enim oleum & operam perdunt, præsertim quia solet Deus in fine orationis, ad præmiandam constantiam & perseuerantiam magna lumina, magnos affectus, magnas spes rei quæ petitur conficiendæ infundere. Adhæc in oratione exaudiuntur, & obtinent quæ postulant, vt promittit Christus. Lucæ 8. 11. & seq. Denique S. Hieron. lib. 1. contra Iouin. *Multi, ait, vocati, pauci electi. Incipere multorum est, perseuerare paucorum: vnde & grande præmium eorum qui perseuerauerint*: nimirum magnum, imò summum est perseuerantiæ donum, vti docet Conc. Trid. & S. August. lib. de bono perseuerantiæ. Audi S. Bernard. Epist. 129. ad Genuenses: *Et nunc quid restat Charissimi, nisi vt admoneamini de perseuerantia, quæ sola meretur viris* Perseuerantiæ elogia. *gloriam, coronam virtutibus? Prorsus absque perseuerantia, nec qui pugnat victoriam, nec palmam victor consequitur. Vigor virium, virtutum consummatio est, nutrix ad meritum, mediatrix ad præmium. Soror est patientiæ, constantiæ filia, amica pacis, amicitiarum nodus, vnanimitatis vinculum, propugnaculum sanctitatis. Tolle perseuerantiam, nec obsequiū mercedem habet, nec beneficium gratiam, nec laudem fortitudo. Denique non qui cœperit, sed qui perseuerauerit vsque in finem hic saluus erit.*

Mysticè, idem S. Hieron. *Dum, ait, in isto sæculo sumus, quod scimus, omne principium est: cùm autem venerit id quod perfectū est, in nouissimis & consummatis erimus.* q. d. In terra bonum inchoatur, in cælo perficitur. Vide 1. Corinth. 13.

Tropol. Olympiod. *Melior, ait, est finis orationis, in qua agitur de virtute, principio: neque enim solùm cœpisse pulchrum est; verùm multò magis rei cœptæ finem imposuisse.* Sic & Albinus: *Melior est, ait, consummata iustitia, quàm inchoata.* Sic & S. Bonauent. Hugo & Dionys.

Symbolicè Hugo: Tota, ait, lex scripta vnica
A censetur oratio, cuius principio, qui est timor, melior est finis, purà charitas: timor enim est seta amoris, quia sicut seta, ait S. August. filum in foramen; sic timor amorem in animam inducit.

Melior est patiens arrogante.] Hebr. *Melior est longus spiritu, quàm altus spiritu: longus* spiritu est longaminis. Vnde Septuag. *Bonum est longaminis super excelsum spiritu.* Syrus: *Melior est longanimitas altitudine spiritus.* Arab. *Expectans melior elato in spiritu tribulationis.* Campen. *Melior est homo patiens, quàm qui liberè alios carpit.*

Gnomen hanc nectas præced. q. d. Ideo finis orationis & correptionis melior est principio, quia facit hominem longanimem & patientem, dum longanimiter fert infirmitates & calumnias delinquentis, & patienter eius emendationem expectat: patiens ergo melior est arrogante qui delinquenti
B irascitur, eumque superbè obiurgat, ideoque non emendat, sed in vitio magis obdurat. Nota *melior est patiens*, non quasi arrogans sit minus bonus, sed quod longè illi præstet esse patientem, quàm impatientem & arrogantem, imò sicut patiens est optimus, sic arrogans est pessimus.

Ecclef. 7. v. 9. Vis exemplum illustre? Accipe S. Chrysost. hom. 7. de fide Annæ matris Samuelis, quæ probra Phenennæ æmulæ suæ orando leniter & fortiter tolerabat, sic scribit: *Gubernator clano assidens seruat nauim, vndarum incursus gubernandi prudentia depellens: Sic mulier illa cùm ira & angor in animum ipsius facerent impetum, rationem illius perturbantes, multosque fluctus excitarent, fortiter pertulit tempestatem, nec passa est rationem demergi. Siquidem Dei timor tanquam nauclerus gubernaculis*
C *assidens, persuasit eam tempestatem magno animo perferendam esse, nec priùs destitit mentem illius gubernare, donec in tranquillum adduceret portum onere plenam, hoc est vterum pretioso thesauro onustum.* Maximus serm. de Ira: *Vt naues, ait, egregiæ sunt, non quæ sereno cælo nauigant, sed quæ tempestati resistunt, & in portum euadunt: sic homines iræ ac furori resistentes, magni sunt atque fortes.*

Secundò, q. d. melior est corripiens delinquentem, ideoque recipiens ab eo calumniam, eamque patienter tolerans, quàm delinquens arrogans, qui per fastum & impatientiam corripientem respuit & calumniatur.

Tertiò, Chald. vertit: *Melior est ante Dominū vir qui subigit concupiscentiam suam, quàm vir qui ambulat in tumore spiritus.* Hinc S. Hieron. hanc gnomen combinat cum v. 4. quasi eum limitet: *Quia,*
D ait, superius *iram concesserat dicens: Melior est ira, quàm risus. ne putaremus iram quæ in passione est laudari, nunc præcipit iram penitus esse tollendam: ibi enim pro correctione in peccantes, & eruditione in minores, iram posuit; hic verò impatientiam refrenauit. Patientia autem non solùm in angustiis, sed & in lætioribus necessaria est, ne plus quàm condecet exaltemur. Videtur mihi, & qui nunc excelsus appellatur spiritu, in Euangelio pauperi spiritu esse contrarius, qui in beatitudine ponitur.* Sic & Olympiod.

Quartò, Thaumaturgus hanc gnomen ad orationis modestiam sermonisque refert. Sic enim totum hunc versum reddit: *Sermo non in principio, sed cum ad calcem peruenerit laudandus est. Morum probetur modestia, non fastus aut supercilium.* Sunt enim qui initio orationis modestè demittunt oculos, vultum, vocem, sed sensim ea attollunt ac in

fine in verba superba, minacia, indignabunda prorumpunt, præsertim dum non impetrant quod postulant.

Primus sensus maximè connexus & genuinus est.

Moral. quanta sit dignitas patientiæ docet Tertull. & S. Cyprian. tract. de patientia. Vide dicta Iacob. 1. 4. ad illa: *Patientia autem opus perfectum habet.* Et Prouerb. 16. 32. ad illa: *Melior est patiens viro forti.* Et c. 19. 11. *Doctrina viri per patientiam noscitur.*

Denique audi S. Gregor. par. Past. admon. 10. *Per hoc quoque impatientiæ vitium plerumque mentem arrogantiæ culpa transfigit: quia dum despici in mundo hoc quisque non patitur, bona si qua sibi occulta sunt, ostentare conatur; atque sic per impatientiam vsque ad arrogantiam ducitur, dumque ferre despectionem non potest, detegendo semetipsum in ostētatione gloriatur. Vnde scriptum est: Melior est patiens arrogante: quia videlicet eligit patiens qualibet mala perpeti, quàm per ostentationis vitium bona sua occulta cognosci. At contra eligit arrogans bona de se vel falsa iactari, ne mala possit vel minima perpeti.*

VERS. 10 *Ne sis velox ad irascendum: quia ira in sinu stulti requiescit.* Hebr. *Ne præcipites in spiritu tuo ad excandescendum, quia excandescentia in sinu stulti requiescit.* Hebr. enim כעס *caas* significat iram ardentem, excandescentiam. Vnde Septuag. & Syrus vertunt *furorem. Ira* enim *breuis furor est*, ac parit furorem diuturnum, qui per cædes, rapinas, incendia grassatur, vastatque omnia tam priuata, quàm publica. Arabicus: *Ne curras, vt irascares in spiritu tuo, quia ira in gremio stultorum requiescit.* Thaumaturgus: *Furor & primus indignationis impetus cohibendus est; ne præceps in iram (cui stulti seruiunt) feratur.* Symmach. *Noli per verba tua ad iracundiam prouocare.* Nam vt ait S. Ephrem tract. de virtute cap. de ira: *Ira & irati proprium est vanis rumusculis permoueri, & leuicula de causa rixas prouocare.*

Cohæret hæc gnome præcedenti, ex eaque velut conclusio educitur. q. d. Melior est patiens iniuriam arrogante, qui illico iniuriam irroganti irascitur, seseque vlciscitur. Ne ergo ob illatam tibi iniuriam sis velox ad irascendum, hoc enim est stultorum, sed patienter eam tolera, eamque patientia & prudentia tua non tam verbis, quàm factis contrariis refelle & confuta.

Nota pro *ne sis velox*. Hebr. est אל תבהל *al tebahel*, id est ne percellaris, ne trepides, ne festines, ne præcipites, vti feruent & præcipitant apes, dum illico irascuntur & aculeum infigunt, itaque stultè se exarmant & inutiles reddunt. Indicat hæc vox causam iræ esse mentis leuitatem, timorem, trepidationem, præcipitantiam: hæc enim visa vel audita aliqua leui iniuria, timet famam vel res suas perdere; ideoque pusillanimes, parui iudicij & animi, quales sunt feminæ, pueri, stulti, citò irasci; graues verò, cordatos magnoque animo & iudicio præditos, putà sapientes ægrè tardeque irasci, quia grauitate sua & constantia indignum censent citò irasci, atque ob rem leuem, nec satis consideratam perturbari.

Vetat ergo hæc gnome non omnem iram, sed citam & subitam, eoque nomine tacite lentam tardamque permittit: hac enim irascimur peccatoribus & peccatis eosque corripimus, castigamus, plectimus. Vnde ira à natura data est homini quasi *cos fortitudinis*, ait Cicero 4. Tuscul. *& quasi bonarum actionum ministra*, ait S. Basil. orat. contra Iram, ac *virtutis instrumentum & ancilla*, ait S. Gregor. 5. Moral. 31. Tam ergo vitiosum est esse ἀμήνιτε, quàm προσμηνῖν, id est carere omni ira, quàm præcipites esse ad iram.

A

Porrò Chald. accipit iram, qua peccator irascitur, dum à Deo punitur. Sic enim habet: *Et in tempore quo veniet super te correctio de cælis, ne festines in anima tua, vt irascaris, neque dicas verba blasphemiæ aduersus cælestem. Si tu patienter sustines, dimittetur tibi: si tu eris contumax & irasceris, scito quoniam furor in sinu stultorum requiescet, donec perdat.*

Verùm melius alij passim hæc intelligunt de ira qua irascimur homini, aut creaturæ noxam aliquam inferenti. Nam vt ait S. Ambros. 1. offic. c. 6. *Qui cita mouetur iniuria, facit se dignum videri contumelia, dum vult indignus videri.*

B

Porrò sub ira vetatur vindicta, quam parat ira. q. d. Ne sis velox ad irascendum, vt in verba aspera aut facta verberaque, quibus te vindices illico prorumpas. Ita S. Ambros. Exhort. ad Virg. *Quàm pulchrum*, inquit, *& illud: Noli festinare in spiritu tuo irasci, quia ira in sinu stultorum requiescit, hoc est: Etsi causa sit, quæ moueat indignationem, non sit festina vindicta, ne immoderatius calor indignationis exæstuet. Non potest igitur auferre quod naturalis est motus, sed moram infert, vt medicina consilij, temperet iracundiam.* Probat ex illo: *Irascimini & nolite peccare.* Psal. 4. 5. Hinc & S. Hieron. *Ira*, inquit, *iuncta superbia semper desiderat vltionem.* Duo ergo vetat hæc gnome: primum, ne citò irascamur: secundum, ne irati citò prosiliamus in aspera verba vel verbera, sed os & manus cohibeamus ab iræ & vindictæ executiones.

C

Porrò causæ cur cita ira vetatur sunt hæ. Prima, quia mora iram vel soluit, vel mitigat. Ira enim est instar flammæ, quæ simul tota exardescit simulque deflagrat & desinit. Vnde Seneca lib. 3. de Ira cap. 1. *Mora*, ait, *lentum præcipitis mali remedium.* Et S. Hieron. hic, dum sic explicat: *Non quod concedat tardius irascendum, idcirco nunc dicit: Ne festines in spiritu tuo irasci, sed quod cùm furens & recens fuerit ira dilata, facilius sedatam possit auferre.* Ira cita vitanda Cur? Ratio 1.

Secunda, quia mora impedit ne ira prosiliat in lites, rixas, cædes cæteramque vindictam. 2. Tertia, quia mora dat tempus menti, vt rationes excogitet quibus ira sedetur. 3.

Salomonem secuti sunt Plato & Philosophi. Plato iratos monebat vt seipsos in speculo contemplarentur. Gnomæ. Nam cum faciem suam furibundam per omnia phrenetico similem viderent, eo dedecore territi, in posterũ ab ira sibi facile temperabant, aut certè eam tardabant. Idem: *Sapiens*, ait, *cùm vituperatur non irascitur; cùm laudatur non extollitur.* Ita Laertius in eius vita. Aristoteles: *iram*, ait, cohibe, *quia sicut fumus oculos, sic ira rationem offuscat, vt verum cernere nequeat.* Ita Stobæus serm. 18. Seneca lib. 1. de Ira c. 15. *Nihil minus*, inquit, *quàm irasci punientem decet, cùm eo magis ad emendationem pœna proficiat, si iudicio lata est: inde est quod Socrates seruo ait: Cæderem te, nisi irascerer.* Cato iratum ab insano nũ differre aiebat, nisi mora; sentiens iram esse breuem insaniam. Ita Plutar. lib. de cohibenda ira.

D

Athenodorus hoc monitum dedit Augusto Cæsari eum ei valediceret: *Ira correptus nil dicas aut facias, donec 24. literas Alphabeti Græci percurreris.*

Ita

Ita Plutar. in Apophth. Rom. qui & addit Augustum approbando respondisse: *Silentij sunt tuta fidei præmia.* S. Ambros. Theodosio Imper. qui ex subita ira iusserat Thessalonicenses ob deiectam vxoris suæ statuam occidi, suggessit, vt sanciret sententiam necis ab Imper. in aliquem latam, non nisi post triginta dies exetutioni mandari. Sententia enim in innocentem lata reuocari potest, at vita innocentis occisi reuocari nequit.

Denique S. Iacobus c. 1. 19. *Sit autem*, ait, *omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendũ, & tardus ad iram.* Vide ibi dicta.

Quia ira in sinu stulti requiescit.] Hugo Card. τὸ *requiescit* exponit *sedatur*, vacat, cessat, sicut quiescunt fluctus, dum sedatur & tranquillatur mare; atque quiescunt passiones & tumultus dum pacantur, vt sit Antithesis eius quod præcessit. q. d. Ne sis citus ad iram, sed nec nimis tardus; quia illud est præcipitis, hoc vecordis, stulti & stupidi. Qui enim caret ira, caret mente, ait sapiens. Et Aristot. Ethic. c. 5. *Iræ vacuitas*, ait, *minime laudabilis. Nam qui non irascuntur pro quibus oportet, & vt oportet, & cùm oportet, & quibus oportet, fatui sunt; nam neque sentire, neque dolere videntur.*

Secundò, Chald. *requiescit* inquit, quia iræ pœna & vindicta in caput stulti irascentis retorquetur, illique incumbit & in eo requiescit, vt eum pessundet & perdat, dum cogitur subire supplicia ob ea, quæ temerè in ira dixit & perpetrauit.

Verum τὸ *quia* non Antithesin nec pœnam, sed causam notat. q. d. Noli citò irasci, quia hoc est stultitiæ & stultorum, Hebr. *kesilim*, id est inconstantium, qui facilè mutantur. Ira enim in sinu stulti quiescit, vt ipse statim velut ex sinu eam C promat & prodat. Porrò sinum non aliud quàm ipsam animam appellat, ait Olympiod. Causam dat S. Gregor. 5. Moral. capite 30. *Per iram*, ait, *sapientia perditur, vt quid quoque ordine agendum sit omnino nesciat, sicut scriptum est; Ira in sinu stulti requiescit: quia uimirum intelligentiæ lucem subtrahit, cùm mentem permouendo confundit.*

Exemplum est in Nabal, qui verè Nabal, id est stultus, stulta indignatione contra Dauidem exardescens, eadem enectus & mortuus est. 1. Reg. 25. v. 25. & 38. *Ira enim est signum insipientiæ*, ait S. Hieron. *quia quamuis aliquis potens existimetur & sapiens, si iracundus sit insipiens arguitur.* Vnde Campens. vertit: *Ne inducas in animum tuum vt*

Ira in sinu, quid? *tito irascaris: Solent enim ferè esse stulti qui proni sunt ad iram.* D

Respons. 1. Nota τὸ *in sinu* multa notat. Primò, quòd stultus iram habeat familiarem & ad manum, vt illico eam exerat. q. d. tam facilè irascitur, quàm quis è sinu chartam extrahit; cùm è contrario sapiens iram habeat in corde & cerebro, vt non nisi præuia ratione lentè eam educat.

2. Secundò, iram esse in stulti sinu, velut in proprio suo lare & sede, in qua fixè moretur & habitet: vnde significat pronitatem & habitum irascendi. q. d. Stultus cùm minima re tangitur, ex innata, vel per irascendi consuetudinem insita sibi ira continuò irascitur, vociferatur, litigat, pulsat, verberat. Ita Olympiodorus: *Caueto*, inquit, *ne malum iracundiæ concipias habitum, ita vt transeat in affectum cordis*, vt ait Psaltes.

Tertiò, iram esse amicam stulto ab eoque foueri, 3.
A vt eum ad pectus quasi in sinu gestet, brachiis complectatur & stringat, ei seruiat & obsequatur prætexendo caluas rationes, ob quas videatur iustè irasci. Ita Thaumaturgus: *O quàm solers est iracundia ad fingendas causas furoris*, ait Seneca lib. 1. de Ira cap. 16.

Quartò, iram eius in animæ sinu esse reconditam, 4.
ideoque profundam, occultam, intimam, grauem, diuturnam & implacabilem.

Huic affines sunt gnomæ sapientum, vt S. Iob. cap. 5. *Stultum interficit iracundia.* Salomonis Prouer. 27. 3. *Graue saxum & onerosa arena, sed ira stulti vtroque grauior.* Ecclesi. cap. 22. 16. *Super plumbum quid grauabitur: & quod illi aliud nomen quàm stultus?*

Ne dicas: Quid putas causa est? quod priora tempora meliora fuere, quàm nunc sunt? Stulta enim est huiuscemodi interrogatio. Hebr. *Quia non à sapientia* (incitatus) *hoc interrogares.* Vatab. *Quia non prudenter interrogares.* Campen. *Non enim est prudentis viri talia interrogare. Meliora*, intellige tùm Physicè, id est ditiora, fertiliora, feliciora; tùm Ethicè, id est iustiora, pientiora, sanctiora. Sic Daniel. cap. 2. 32. & seq. primum Monarchiæ Assyriorum sæculum vocat aureum, secundum Chaldæorum argenteum, tertium Græcorum æreum; quartum Romanorum ferreum. Porrò vltimum Antichristi sæculum erit plumbeum, id est molestissimum, miserrimum, pessimum & periculosissimum. Iam Vers. 11.

Primò, Thaumat. hanc gnomen ad sequentem comparationem operum & sapientiæ refert. Vnde sic vertit & explicat: *Errant autem qui asserunt priscis meliorem* (ditiorem) *vitam concessam, non intelligentes quantum à possessionibus opum sapientia differt*: de hoc enim proximè fiet sermo.

Secundò, Chald. hanc gnomen præcedentibus de calumnia, iniuria & ira nectit, vnde sic vertit: *Cum iniuriam pateris ne dicas: Qui fit quod antiquitus res erant in tuto, & prima illa sæcula essent præstantissima, illiusque ætatis homines rectè factis nobis præluxerint, quo nomine omnia adeo prospera & iucunda dimanarent.* Sic & Clarius & Campensis. Porrò hoc stultum est interrogare, tum quia omni sæculo fuere multi scelerati, iniurij, tyranni; tum quia quisque sui sæculi iniurias aspicere, modumque eas prudenter & patienter ferendi vel superandi excogitare debet, non verò retrospicere ad tempora præterita, quæ ad eum non pertinent, nec iniurias sui æui ab eo auferre queunt.

Huc accedunt illi qui censent, hoc esse murmur insipientium & stultorum diuinam prouidentiam incusantium, quòd priscis dederit sapientiam, probitatem, frugalitatem, ideoque rerum copiam, pacem, vires & robur, quæ posteris subtraxerit: cùm constet Deum ex parte sua affatim cuique ætati prouidisse de bonis tàm animi, quàm corporis. Hinc S. Bonauent. censet hæc dici de frugalitate priscorum, qui sine auro & argento viuebant pacificè ex frugibus terræ, cùm postea effossa ab auaris metalla omnium fuerint irritamenta malorum.

Tertiò Olympiod. sic explicat: *Quotidie sic stulti homines loqui solent, dicunt enim: Patrum nostrorum temporibus illis priscis, loqui Deus hominibus modo per Angelos, modo per Prophetas solebat: licebat antiquis patribus vxores multas accipere, multas diuitias*

possidere, qua tamen nobis Euangelica lex exercuit: Sunt praeterea qui dicant, olim me Deus auxilio sua gratia protegebat, nunc vero me penitus solum dereliquit; ideoque bona operari non possum. Hæc autem omnia sunt insipientium verba. Est & alios ita blaterantes audire: Tempestate nostra mundus hic malis hominibus est refertus: alij sunt boni dies, alij verò mali. Hosce deinde castigans subdit. *Ceterùm qui duce virtute suam moderatur vitam, de vita in vitam transit, ac de fide in fidem proficit operibus bonis, neque apud illum est aliqua dierum differentia, sed congruis rationibus nouit euertere quas paulò ante adduximus, stultorum hominum quæstiones.*

Quartò, S. Hieron. quem sequuntur more suo Salonius & Alcuinus, tres affert expositiones; quarum prima est literalis, secunda tropologica, tertia allegorica; ait ergo: *Nec vetus sæculum præsenti praeferas, quia vnus vtriusque est conditor Deus: virtutes bonos dies viuenti faciunt: vitia malos. Ne dicas ergo meliores fuisse dies sub Moyse & sub Christo, quàm modo sunt. Nam & illo tempore plures fuerunt increduli, & dies eorum mali facti sunt, & nunc credentes multi reperiuntur,*
Ioan. 20. *de quibus ait saluator; Beatiores sunt qui me non viderunt & crediderunt.* Aliter: *Sic debes viuere, vt semper præsentes dies meliores tibi sint, quàm*
Galat. 5. *præteriti: ne cum paulatim decrescere cæperis, dicatur tibi: Currebatis bene: quis vos impediuit veritati non obedire? Et iterum: Incipientes spiritu, nunc*
Ibid. 3. *carne consummamini. Aliter: Ne dicas meliora tempora olim Moysi, quàm nunc Christi; legis fuisse, quàm gratiæ. Si enim hoc volueris quærere, imprudenter facis: non videns quantum distet euangelium à veteri testamento.*

Omnia hæc apposita sunt & eodem tendunt. Summa, hæc gnome dirigitur & stringitur in homines otiosos, inertes & querulos, qui inopiam, malitiam & infelicitatem sui æui desidiosè lamentantur, ac præteritos, & præterita secula præ suo laudant & celebrant; hoc enim homini innatum est vitium, vt nauseet ad præsentia, amet absentia & præterita, iuxta illud Cornelij Galli de arte Poëtica: *Laudat præteritos, præsentes despicit annos.* Et illud Taciti lib. de Orator. *Vitium est malignitatis humanæ, vt vetera semper in laude, præsentia sint in fastidio: & vetera antiquaque miremur, nostrorum temporum studia rideamus & contemnamus.* Et illud Horatij lib. 2. Epist. 1.

Et nisi quæ terris semota, suisque
Temporibus defuncta videt, fastidit & odit.

Rursum senes solent præterita narrare & extollere, ac præsentia iuuenum facinora ex εἰκαιότητα paruipendere, teste Aristot. lib. 2. Rhetor. cap. 13. & Plut. tract. de seipso laudando. Vnde Poëta, *Senectus*, ait, *difficilis, querula est, laudatrix temporis acti.* Nonnulli etiam rudes & plebei ipsa tempora incusant, quasi ipsa hanc infelicitatem afferant, qua in re stolidè errant, cùm non temporum, sed hominum otiositas & malitia incusanda sit. Idem enim omnibus fuit & est sol, idem cælum, eadem sidera & elementa, idem solis & cælorum motus, eadem temporum series & vicissitudo, nec quisquam ex cæli solisue impulsu, sed ex propria virtute aut vitio probus est aut improbus. Alij de Deo queruntur, quòd priscis meliora dederit tempora, quàm sibi suisque, vti paulò antè indicaui. Itaque suos mores improbos, ideoque infaustos & miseros blasphemè in Deum, cælum vel astra reijciunt, cùm sibi ea
A imputare deberent: qui insignis est error & stultitia. Adde quòd stultè se crucient de rebus præteritis, quæ reuocari nequeunt, ac interim negligunt præsens virtutis studium. Insuper noster Emmanuel Sa stultam ait hanc esse interrogationem, eo quòd interroget rem quæ in se clara est & manifesta: Nam constat res omnes in deterius ruere, vt videmus priscas arbores, homines, animalia olim vegeta & florentia nunc consenescere, languescere, emori. Idem videre est in Ordinibus, religionibus, & statibus Ecclesiæ. Primi enim fideles & Religiosi tempore Apostolorum longè sanctiores fuere præsentibus, vt patet de Essæis sub S. Marco.

Denique nihil nouum sub sole: vnde sicut prisci suas habuere virtutes & vitia, sua commoda & incommoda: sic eadem vel similia habent & posteri. Nam vt sapienter ait Plinius iunior lib. 6. Epist. 21.
B *Sum ex ijs qui mirer antiquos; non tamen, vt quidam, nostrorum temporum ingenia despicio. Neque enim quasi lassa & effæta est natura, vt nihil laudabile iam pariat.* Sed sicut nos miramur priscos & prisca, sic posteri nostros & nostra mirabuntur, iuxta illud. S. Hieron. Epist. 114. *Ingenium quasi vinum probatur antiquitate.* Vnde illud: *vino veteri vtere.* Et: *Sapientia est in antiquis.*

Porrò constat legem nouam meliorem esse veteri & prisca, putà tempus Christi & gratiæ præstare tempori Mosis & Iudaismi. Adhæc nonnulla sæcula posteriora, sapientiora & meliora fuisse prioribus, quale fuit sæculum tertium, & quartum, quo floruere S. Athanas. S. August. S. Hieron. S. Basil. S. Chrysost. S. Nazian. cæterique Ecclesiæ doctores Græci & Latini. Certè nostrum hoc sæculum
C multa præcedentia superat, tùm in doctrina, eaque omnigena, tùm in artibus eximiè excultis, tum in rebus bellicis, tum in virtute, religione & sanctitate. Sanè nunquam ita excultæ fuere artes, disciplinæ & scientiæ vniuersæ, vti hoc æuo; nunquam tot religiosæ familiæ doctrina, religione & zelo floruere, vti hac ætate; nunquam tot nauigationes, merces & opes etiam Indicæ Orientis & Occidentis extitere, vti nostro sæculo.

Demùm Salomonis ætate stulta erat hæc interrogatio. Salomon enim opibus, sapientia, regno, felicitate & gloria superauit omnes priscos: quare optimum sub eo sæculum egerunt Israelitæ, ideoque falsò tunc morosi nonnulli senes & Aristarchi dixerunt: *Quid causæ est, quòd priora tempora meliora fuere, quàm nunc sunt?* Occurrunt & respondent nonnulli, Salomonem hæc scripsisse post lapsum
D & de lapsu pœnitentem, cum iam idololatriam in Israelem inuexisset, de qua proinde pij querebantur dicentes: quo abiit prisca Abrahæ, Mosis, Dauidis, fides & religio? Abiit, euanuit: *O domus antiqua, quàm dispare Domino dominaris?*

Verùm valde dubium & incertum est, Salomonem hæc scripsisse post lapsum. Nullum enim lapsus, nec pœnitentiæ, toto opere dat indicium. Adde si pœnituit, & pœnitens hæc scripsit; ergo & priscam religionem abolita iam idololatria restituit: hoc enim exigebat vera eius pœnitentia. Certè ipse toto hoc libro non aliud facit, quàm prædicare idolorum rerumque creatarum vanitatem, ac Dei vnius veritatem veramque fidem, timorem & cultum, vt proinde nemo hac de re quæri, ac priscam religionem ab eo labefactatam lamentari posset.

Vtilior

Vtilior est sapientia cum diuitijs, & magis prodest
N. 12. *videntibus solem.* Hebr. *Bona est sapientia cum hæreditate* (sic & Septuag. *μετὰ κληροδοσίας*, id est *cum hæreditatis distributione*, siue hæreditaria parte & sorte) *& amplius, vel abundantia, vel excellentia est videntibus solem.* Arabicus: *Sapientia bona est in immutatione suæ sortis, & bonitas eius prodest ijs qui aspiciunt solem*, scilicet iustitiæ, putà Christum per fidem, ita S. Hieron.

Chald. addit mansuetudinis præ sapientia & opibus elogium, quasi hæc spectent ad mansuetam calumniæ & iniuriæ tolerantiam, de qua v. 8. & 9. Sic ergo vertit: *Bona est sapientia legis cum hæreditate, sed longè melius est, vt sit vir in mansuetudine cum viris habitatoribus terræ, qui viderunt bonum & malum sub sole in sæculo hoc.*

Hæc gnome nectitur præcedenti: quia enim ibi in Hebræo sapientiæ facta est mentio, cum ait *quia ex sapientia hoc non interrogares*: Hinc de more in sapientiæ laudem mox excurrit, eamque cum opibus vtilem ac potentem ostendit. Quia enim visus est cap. 2. v. 8. opes vituperare, easque vanas pronunciauit, hinc earum vsum & commoda hic recenset, si nimirum sapientiæ coniunctæ ab ea honestè expendantur. Addit Thaumaturgus, responderi hic querelæ conquerentium tempora priora fuisse meliora, id est ditiora (licet Bonauent. contrariè exponat, scilicet *meliora*, idest pauperiora & frugaliora, ideoque probiora & iustiora) dicendo, esto priora tempora fuerint ditiora, posteriora tamen sunt sapientiora. Sapientia autem melior est diuitiis. Iam quoad sensum.

Primò, Thaumat. censet hic sapientiam opponi & præponi diuitiis. q. d. Vtilior est sapientia cum diuitiis, id est præ diuitiis, aut potiùs *enim diuitijs*, scilicet collata & comparata. q. d. Si sapientiam compares cum diuitiis, ijs vtique vtilior deprehendetur. Fauet Syrus dum vertit; *Melior est sapientia vestibus armorum, magis videntibus solem.* Verùm alij passim censent diuitias hic non opponi, sed componi & coniungi cum sapientia. Hoc enim significat Hebr. עם *im*, Græcum *μετὰ*, & Latinum *cum*.

Secundò, ergo R. Haccados per sapientiam cum hæreditate accipit sapientiam hæreditariam. q. d. Vtilior est sapientia à parentibus quasi hæreditariè accepta, quàm hæreditas opum: hæc enim sine sapientia parum prodest: at sapientia etiamsi sola sit & inops, opes sibi acquirere & comparare nouit.

Tertiò, Caiet. q. d. Sapientia cum hæreditate, id est cum diuitiis hæreditariis vtilior est diuitiis proprio labore & mercatura partis, quia hæ per mille curas inpediunt studium sapientiæ; illæ non, quia sine labore per hæreditatem obueniunt.

Quartò & genuinè q. d. Sapientia cum diuitiis vtilior est quàm sint solæ diuitiæ, aut subinde etiam sola sapientia diuitiis destituta; quia vtiles quidem sunt opes, sed vtilior est sapientia; vtilissima verò est si opes adiunctas habeat, quia iis sæpe tuenda est dignitas sapientiæ. Si enim doctor, Princeps, Episcopus, Pontifex sit pauper, licèt sit sapientissimus & sanctissimus, tamen à vulgo, infidelibus & hæreticis despicitur: sin verò sit diues, timetur & colitur iuxta illud: *Diues locutus est, & omnes tacuerunt*, &c. *Pauper locutus est & dicunt: Quis est hic?* Rursum opes seruiunt beneficentiæ ad iuuandum egenos, ad propagandum Dei cultum,
A fidem & pietatem, vti eum propagauit Constantinus & Carolus cognomento Magni, Theodosius cæterique sapientes & opulenti Imper. ac Pontifices, inter quos nuper excelluit Gregor. 13. qui Pontificali munificentia ædificatis plurimis collegiis & seminariis, Dei cognitionem & cultum mirè vbique dilatauit; cuius proinde virtus, fama & gloria toto orbe perennat, & perennabit in omnia sæcula. Ita S. Hieron. Alcuinus, Lyranus, Hugo Card. & alij. Hinc & Aristot. 1. Ethic. c. 10. docet diuitias instrumentum esse ad felicitatem acquirendam aptissimum, easdemque materiam virtuti præbere.

Et magis prodest videntibus solem] id est viuentibus. Hi enim vident solem. Innuit diuitias tantùm prodesse in hac vita, qua solis vsura fruimur: in cælo enim nullus erit earum vsus. Vnde quidam
B hac phrasi putat notari longæuitatem. q. d. Vtilior est sapientia cum diuitiis, magisque prodest si diu videat solem, id est si sit longæuæ & diuturnæ vitæ. Verùm hoc alienum est & coactum, æquè ac illud Titelmanni qui sic vertit: *Præcedit* vel *vincit videntes solem.* q. d. Sapientia antecessit omnibus creaturis, quæ sub sole sunt, eumque intuentur. *τὸ solem* notat opes sapientem facere clarum & splendidum, præsertim dum publicè in conspectu solis opes in pauperes, vel pios vsus expendit.

Mysticè Olympiod. Sapiens inquit, contemplando solem in creatoris eius contemplationem assurgens, diuina luce perfunditur. Sapientia cum hæreditate ergo est fides cum operibus, quæ perducit ad contemplandum solem iustitiæ. Sic & S. Ambros. Epist. ad Sabinum, per hæreditatem hoc
C loco accipit fidem. S. Hieron. verò hæreditatem accipit pro conuersatione bona, per quam fimus hæredes cæli. Vult *igitur Ecclesiastes*, inquit, *docere quanto differant hi qui solem merentur videre iustitiæ, & habent sapientiam cum conuersatione bona, ab his qui absque sapientia vitæ tantùm & conuersationis studium commodarunt. Quod quidem & Daniel ostendit dicens: Intelligentes sermones meos fulgebunt vt luminaria cæli, siue vt Theodotio interpretatus est; Quasi splendor firmamenti: Qui verò fecerint sermones meos, quasi stellæ cæli.* Idem S. Hieron. lib. 1. contra Iouin. docet his verbis innui meliores esse dies posteriores, quàm priores, quia in lege sapientiam carnis mors sequebatur, occidens in Euangelio: Sapientiam spiritus hæreditas expectat æterna. Dan. 12.

D Vigilantius Hæresiarcha (quem nostri Lutherani & Caluinistæ sequuntur) hanc gnomen torsit contra Religiosos qui paupertatem vouent: vtilior inquit, est sapientia cum diuitiis: ergo sapientia cum paupertate minùs vtilis est, egena & sterilis. Respondeo, id verum est de paupertate inuoluntaria & coacta, non autem de voluntaria & religiosa, quæ vt totam se Deo dedat, opes sponte abdicat, ac studio perfectionis sequitur consilium Christi: *Si vis perfectus esse, vade, vende quæ habes & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo, & veni sequere me.* Matth. 19.21. Hæc enim paupertas animũ erigit super opes omnesque res terrenas, vt iis expedita & mundo celsior, in cælo spes & opes suas defigat, totáque se vniat Deo. Opes ergo vtiliores sunt ad vitam actiuam & beneficentiam: Paupertas verò vtilior est ad studium sapientiæ vitamque contemplatiuam, vti do-

cent non solùm omnes Patres, sed & ipse Aristot. disertè lib. 10. Ethic. c. 8.

Audi S. Hieron. lib. contra Vigilant. *Quod asseris eos melius facere qui vtuntur rebus suis, & paulatim fructus possessionum suarum pauperibus diuidunt, quàm eos qui possessionibus venundatis semel omnia largiuntur, non à me, sed à Domino respondebitur: Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, & da pauperibus. Ad eum loquitur qui vult esse perfectus, qui cum Apostolis patrem & nauiculam & rete dimittit: Iste quem tu laudas, secundus & tertius gradus est, quem & nos recipimus, dummodo sciamus prima secundis & tertijs præferenda.*

Vide eundem Epist. 26. ad Pammachium, & 28. ad Lucinium & 34. ad Iulianum, vbi inter cætera ait. *Vnus* (Crates Philosophus) *multorum possessionum pretium proiecit in pelagus: Abite dicens in profundum malæ cogitationes, ego vos mergam, ne ipse mergar à vobis. Philosophus gloriæ auidus, & popularis auræ vile mancipium, totam simul sarcinam deposuit, & tu te putas in virtutum culmine constitutum, si partem ex toto offeras? Teipsum vult Dominus hostiam viuam placentem Deo; Te inquam non tua, quod si teipsum Domino dederis, & apostolica virtute perfectus sequi cœperis saluatorem, tunc intelliges vbi fueris, & in exercitu Christi, quàm extremum tenueris locum.*

S. Hieronymo concinit S. August. lib. de bono coniug. *Bene faciebant*, ait, *qui de sua substantia Christo & discipulis eius necessaria subministrabant, sed meliùs qui omnem substantiam dimiserunt, vt expeditiores eundem Dominum sequerentur.*

Idem docet Cassian. Collat. 21. cap. 33. & S. Gregor. 31. Mor. c. 17. & S. Ambros. lib. 1. offic. c. 30. Vnica gnome rem tetigit nodumque soluit S. Hilarion, teste S. Hieron. in eius vita, qui opes sibi ab Oriono oblatas respuens: *Nemo*, ait, *meliùs erogat, quàm qui sibi nihil reseruat.* Vide Bellar. lib. 2. de Monachis c. 46. in respons. ad 3. Hæc paupertas æuo Salomonis rudibus Iudæis totique mũdo erat incognita, quia à Christo verbo & exemplo in orbem est inducta. Christus ergo vti cætera legis dogmata suis præceptis & consilijs compleuit & auxit: Sic & hanc Salomonis gnomen, *vtilior est sapientia* cum diuitiis, sublimi sua sanctione perfecit, & transcendit dicens: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum.* Matth. 5. Vtilis ergo est sapientia sola, vtilior est sapientia cum diuitijs & beneficentia: at vtilissima & perfectissima est sapientia, cum opum mundique totius contemptu, vt tota Deo adhæreat, imò medullitus inhæreat.

VERS. 13. *Sicut enim protegit sapientia, sic protegit pecunia.* Hebr. *Sicut in vmbra sapientiæ, sic in vmbra pecuniæ*, scilicet confidit vel conquiescit, & securè obdormit homo. Vnde Chald. *Quia sicut custoditur homo in vmbra scientiæ, sic custoditur in vmbra argenti in tempore quo facit ex eo eleemosynam.* S. Hieron. in Commen. *Quia quomodo vmbra sapientiæ, sic vmbra argenti.* Syrus: *Vmbraculum sapientiæ, sicut vmbraculum argenti.* Arabicus: *Sapientia in vmbra sua, sicut vmbra argenti.* Videntur hi omnes pro בצל *betsel*, id est *in vmbra*, legisse כצל *ketsel*, id est *sicut vmbra.*

Sensus est clarus q. d. Vtilior est sapientia cum diuitiis & pecunia, quia vtraque instar vmbræ eum protegunt, suntque ei velut vmbraculum: Primò, vt eum refrigerent in æstu solis, id est tentationis & A
tribulationis, æquè ac prosperitatis & abundantiæ, ne vllum ex rerum inopia vel copia ardoris, putà concupiscentiæ vel impatientiæ damnum sentiat, sed ab vtraque animum intactum seruet, eumque ad Deum in cælum sustollat, idque in hac vita, quæ non nisi vmbra est veræ vitæ. Vnde sponsa Cant. 2. suspirat dicens: *Donec aspiret dies, & inclinentur vmbræ*, ait S. Hieronymus. Secundò, vt eum, imò omnes qui ad se confugiunt, abscondant & protegant ab incursu hostium, à quibus eum eruit sapientia, tutatur vel redimit pecunia. Tertiò, vt eum roborent ad ardua capessenda: sic enim B. Virgini Deum concepturæ ait Gabriel. *Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi*, vt in te arduum hoc Incarnationis Verbi opus peragat. Lucæ 1. Quartò, vmbra plantis, animalibus & hominibus ardore solis tabescentibus, dat respirationem & vitam: Sic eandem dat quoque sapientia, vt sequitur. Vnde mysticè, sapientia est Christus, de quo ait Ierem. Thren. 4. 20. *Spiritus oris nostri Christus captus est in peccatis nostris, cui diximus: in vmbra tua viuemus in gentibus.* Vbi multa in hanc rem annotaui. Ita S. Hieron.

Porrò Septuag. implexè vertunt: *Quia in vmbra eius* (Græcè αὐτῆς scilicet περισσείας, id est *abundantiæ* quæ præcessit) *sapientia sicut vmbra argenti.* q. d. In vmbra abundantiæ protegitur homo à sapientia, sicut protegitur ab argento & diuitiis, vti vertit vulgata & cæteri. Thaumaturgus tamen sic interpretatur q. d. *Sapientia opibus tanto est clarior, quanto vmbra sua splendidius apparet argentum.* q. d. Tantò præstat sapientia argento, quantùm argentum præstat argenti vmbra, scilicet sicut vmbra argenti tantùm est vmbra, sic argentum tantùm est vmbra sapientiæ. Olympiod. verò sic legit: *In vmbra ipsius sapientia, sicut vmbra argenti*; sicque mysticè explicat. Argentum inquit, significat disciplinam & scientiam: huius vmbra est sermo doctoris qui discipulum docendo ad scientiam perducit, sicut vmbra perducit ad corpus, quod iacit vmbram: vmbra sapientiæ verò est practica vita; hæc enim est velut præuia introductio & vmbra, quæ nos ducit ad sapientiam, id est ad rerum diuinarum contemplationem. q. d. Sicut sermo doctoris deducit discipulum ad scientiam, sic vita actiua & virtutibus exercita manu ducit hominem ad vitam contemplatiuam, putà Martha ad sororem Mariam.

Hoc autem plus habet eruditio & sapientia, quod vitam tribuunt possessori suo. Eruditio & sapientia sunt idem, vel ferè idem vt dixi initio Prouerb. putà ipsa prudentia & virtus. Vnde S. Hieron. in Commen. vertit: *Quod amplius est, scientia sapientiæ viuificabit habentem se.* Chald. *Et augmentum cognitionis sapientiæ viuificabit Dominum suum.* Hebr. *Et excellentia scientiæ* (quæ est) *sapientia viuificabit possessores suos.* Septuag. *Et abundantia scientiæ, sapientia, viuificabit eum qui ab ea*, scilicet sapientiam didicit & sapiens euasit. Syrus: *Et præstantia sapientiæ cognitionis viuificabit Dominum suũ.* Arab. *Præstantia cognitionis sapientiæ viuificat illum, qui accenditur ab ea.* Campen. *Hoc habet supra diuitias sapientia, quod sapientem perducat ad vitam æternam.* Thaumat. *Vita hominis non ex caducarum & fragilium opum collectione & possessione, sed ex sapientia prouenit.*

D (margin, beside "Hoc autem plus habet…"); C (margin, beside "Gregor. 31. Mor." / "argentum præstat")

Potest tamen eruditio, siue cognitio vel scientia à sapientia distingui, vt illa sit intelligentia rerum humanarum, hæc diuinarum: illa sit in agendo, hæc in contemplando. Ita Lyran. & Hugo: illa sit actus sapientiæ; hęc habitus. Ita Dionys.

Sapientia dat triplicem vitam.

Porrò prudentia & sapientia homini tribuit vitam triplicem. Primò, corporalem: facit enim vt corpus noxia vitando & sobriè viuendo sit sanum, vegetum, robustum. Secundò, spiritalem, vt scilicet anima viuat iuxta dictamen rationis, prudentiæ, legis diuinæ, gratiæ & charitatis. Tertiò, gloriosam, quia perducit hominem ad vitam & gloriam sempiternam. Hoc est quod dicitur Prouer. 4. 10. *Audi fili mi & suscipe verba mea, vt multiplicentur tibi anni vitæ.* Et c. 3. 18. *Lignum vitæ est qui apprehenderint eam*; cùm ex aduerso hoc capite v. 18. dicatur: *Noli esse stultus, ne moriaris in tempore non tuo.* Et Ecclesi. 4. 12. *Sapientia filijs suis vitam inspirat: qui tenuerint illam, vitam hæreditabunt.* Et Baruch. c. 3. 28. *Et quia non habuerunt sapientiam, perierunt propter suam insipientiam.* Vide quæ hisce locis annotaui.

Quin & Cicero Tuscul. 3. *Quid*, ait, *est sapientia? Est sanitas animæ.* Et Comicus in Trinum. *Sapientia ætas condimentum est, Sapiens ætati cibus est.* Et alius: *Lux vitæ sapientia.* Et alius: *Tergeminæ sorores sunt sapientia, sanitas, sanctitas.*

Pro *possessori suo* Hebr. est בעליו *bealau*, quod verti potest *marito vel sponso suo*, vel potiùs *sponsis suis*: est enim plurale. q.d. Sapientia viro, qui illam sibi despondet, & velut sponsam coniugio copulat affert dotem amplam, si non auri & argenti, certe vitæ multiplicis non qualis qualis, sed iucundæ, sanctæ, beatæ & æternæ, quam illi conciliat, iuxta illud: *Longitudo dierum in dextera illius, & in sinistra illius diuitiæ & gloria.* Prouer. 3. 16. Sic D. Henricus Suso per visum sapientiam sibi velut sponsam despondit, & cum ea veram vitam in dotem accepit, vti dixi Ecclesi. 15. 2.

Denique sapientia non tantum viuentibus vitam conseruat, auget, prolongat, sed & mortuos ad vitam resuscitat, cùm peccatores per pœnitentiam ad vitam gratiæ reuocat, vti Christus, Apostoli virique Apostolici multos ad vitam cùm corporalem tùm spiritalem reuocarunt, & in dies reuocant.

VERS. 14. *Considera opera Dei, quod nemo possit corrigere quem ille despexerit.* Symmach. *Imminuerit.* Hebr. *Vide opus Dei, quia quis poterit dirigere, vel rectum efficere quod*, vel *quem ipse curuarit & obligarit?* Nam אשר *ascer* tam in neutro *quod*, quam in masculino *quem* significat. Septuag. *Vide opera Dei; quoniam quis poterit adornare, quem Deus peruerterit?* Syrus: *Vide opus Dei; quia quis potest confirmare illum qui est perturbatus?* Arab. *Considera artes Dei; quis enim potest decorare eum, quem mutat Deus?* Tigur. *Quis potest reconcinnare.* (Alij *aptare.* Alij *æquare vel ad æqualitatem reuocare.* Campa. *restituere*) *quod ipse deprauauit*, id est vt Vatab. *Quem peruerti sinit.* Caiet. *Quod tortum fecit ille.* Campens. *Quod perdidit ille.* Alius: *Quod ille deflexit.* Hinc suspicari quis posset vulgatum interpretem quoque vertisse *deflexerit*, nisi omnes Codices constanter legerent *despexeris.* Iam

Primò, aliqui cum Caietano hanc gnomen explicant de curuatura cælorum, elementorum, totiusq; globi terræ & mundi, q.d. Deus curuauit omnes cælorum & elementorum orbes, eosque fecit rotundos & sphæricos: quis ergo eos quadrare vel rectos effi-
A cere poterit? Similiter motus, gyros & tramites solis, lunæ & cælorum Deus fecit circulares; quis ergo eos mutare & rectos facere queat, vt non per Zodiacum, sed recta linea ab Oriente in Occidentem decurrant? Ita Dauid de Pomis hęc refert ad obliquationem motuum cælestium, ex qua subinde prouenit obliquatio & prauitas morum humanorum. Sic & Hebræi in Midras Coheleth, quos in fine huius versus citabo fusiùs.

Secundò, Chald. accipit de hominibus curuatis & distortis, vel quoad pedes, vel quoad totum corpus, putà claudis, mutilis vel mancis. Vnde vertit: *Contemplare opera Dei & potentiam eius, qui facit cæcum & gibbosum & claudum, vt sint mirabilia in sæculo: quoniam quis potest vel vnum ex eis corrigere, nisi Dominus, qui sic eos contorsit.* Et Olympiod. *Quis*
B *potest corrigere quæ prauè sunt obliquata, vt claudos, nisi Deus mundi auctor?* Sic & S. Hieron. qui citat illud Exodi 4. 11. *Quis fabricatus est mutum & surdum, videntem & cæcum? nonne ego?* Thaumatur. *Quis poterit reparare quæ iustè à Deo videntur neglecta?* Auctor Catenæ Græc. *Quis resarcire & instaurare valeat, quæ Deus iusta ratione neglexisse & prætermisisse videtur?* q. d. Nemo potest corrigere defectus naturales ex peccato Adæ vel proprio contractos, v.g. Nemo potest cęco dare visum, surdo auditum, claudo tibias rectas. Ne ergo nos misera hominum vanitas cruciet & torqueat, quia ei humanitus succurri non potest: illius ergo remedium à Deo, non ab homine petendum est. Ita Clarius, Caiet. Arboreus, Moringus. Huc facit priscus Apologus: Asellus querebatur se carere cornibus, cauda simius.
C Talpa hæc audiens: *Qui potestis conqueri*, ait, *cum cæcitatem meam videatis; malum vtique vestris longè maius & acerbius?* Epimythion: *Æquius infortunia nostra perferimus, cum aliorum grauiora cernimus.*

Tertiò, meliùs alij hæc accipiunt de curuitate spiritali morum. Cùm enim dixerit Salomon Sapientiam possessori dare vitam, quam & ipse alijs communicare queat, ne quis obiiciat: cur ergo Sapientes non conuertunt & viuificant omnes sceleratos, qui in mundo sunt? Occurrit & respondet, quod nemo possit corrigere eum quem Deus obliquarit & despexerit.

Nota primò, Deum propriè & positiuè neminem curuare & flectere ad peccata: hic enim est error non solùm blasphemus, sed & stolidus: qua ratione enim Deus, qui est ipsa increata puritas, bonitas, sanctitas ad peccatum & scelus hominem flectat, ac flectendo peccet? Sapienter & neruosè Ful-
D gent. ad Monimum: *Deus*, ait, *peccatorum non est auctor, quorum est vltor.* Vnde Caluinus, Melanchton & similes, qui Deum faciunt auctorem omnium operum tam malorum, quam bonorum, vt opus Dei sit tam proditio Iudæ, quàm vocatio Petri & conuersio Pauli; hi inquam Deum negant esse Deum, & Deum suum faciunt diabolum. Hic enim est auctor & incentor omnis mali.

Deus peruertit impium quo sensu.

Deus ergo dicitur despicere & peruertere impium eo modo, quo dicitur excęcare, obdurare, tradere in reprobum sensum, scilicet indirectè, permissiuè & obiectiuè, quia scilicet in pœnam pręcedentium peccatorum; primò, permittit impium sequi cupiditates suas illicitas, vt iis totum se dedat; secundò, ei gratię suę copiam subtrahit, eumque quasi deserit: Vnde Noster aptè hic vertit *despexerit*; tertiò, occasiones voluptatum, cæcitatis & duritiei ei obiicit

bono quidem fine, sed quibus impium abusurum, seque obduraturum praenoscit, vti fusè ostendi Exod. cap. 7.3. & Rom. 1.24.

Igitur propriè peccator seipsum peruertit, obdurat, excaecat; Deus verò impropriè, quia scilicet eum in sua peruersitate deserit & derelinquit. Quare priùs peccator deserit & despicit Deum, quam deseratur & despiciatur à Deo. Nam vt ait S. August. ad art. sibi falsò impos. art. 7. *Qui* (Deus) *nisi priùs deseratur neminem deserit, & multos desertores ad se conuertit.* Et Fulgent lib. 1. ad Monimum c. 13. *Iustè deseritur à Deo, qui deserit Deum.* Et ex vtroque Conc. Trident. sess. 6. c. 11. *Deus sua gratia iustificatos non deserit, nisi ab eis deseratur.* Hinc Deus talibus improperat dicens: *Quia vocaui, & renuistis; extendi manum meam, & non fuit qui aspiceret; despexistis omne consilium meum; ego quoque in interitu vestro ridebo.* Prouerb. 1.24. Et: *Cum Sancto Sanctus eris, & cum peruerso peruerteris*, id est cum eo qui se peruertit, peruersè te geres ô Domine. Psal. 17.27. Et: *Si ambulauerint ad me peruersi, & ego ambulabo ad eos peruersus in furore meo.* Leuit. 26. 23. iuxta Septuag.

Nota secundò Deum despicere peruersos, non quod omnia gratiae, etiam sufficientis, & ad peccata vitanda necessaria auxilia iis subtrahat: sic enim necessariò persisterent in sua peruersitate, & persistendo non peccarent: omne enim peccatum est liberum, non necessarium. Rursum sic peruersi non essent in via salutis, sed in termino vti sunt daemones, quia scilicet obstinati sunt in sua malitia, & prorsus à gratia Dei deserti & despecti. Dicitur ergo eos negligere & despicere, eò quod rara & exigua eis det gratiae auxilia, raras illuminationes, terrores, impulsus, vt se conuertant, quae comparata cum eorum peruersitate & obstinatione adeo parua sunt, vt videantur à Deo derelicti & despecti, ac traditi peccato & diabolo.

Peruersus incorrigibilis quo sensu.

Nota tertiò, neminem posse corrigere obduratum vel despectum à Deo, tum quia illa gratiae auxilia, quae ei dat Deus, adeo, vt dixi, sunt modica & infirma, vt cum eis solis difficillimum sit eum corrigi, ac moraliter, siue prout communiter accidit, sit quasi impossibile eum conuerti: tum quia homini id est impossibile si Deus non concurrat, ac benignioribus gratiae oculis eum aspiciat & illustret, sed solito more deserat & despiciat. Est ergo impossibilitas haec non absoluta, sed conditionata & in sensu composito, non diuiso. Et hoc propriè non intendit Salomon, q.d. In talibus non ad hominis, vtpote inualidi, sed ad Dei potentissimi opem & gratiam recurrendum est. Deus enim Paulum, Magdalenam, Matthaeum, Pelagiam poenitentem, Mariam Aegyptiacam, quos per multos annos despexerat, benignius aspiciens correxit, & ad magnam sanctitatem euexit.

Hunc esse sensum patet ex cap. 1. v. 15. *Peruersi difficilè corriguntur*, vbi difficilè vocat quod hic impossibile; vtrobique enim eadem sunt verba in Hebraeo. Ita passim Interpretes ac Scholastici, vt D. Thomas 1. p. q. 23. art. 3. ad 3. Suarez, Vasquez, Valentia, Bellarm. & Molina 1. p. q. 23. art. 5. in fine. Hoc est quod de Pharaone ait S. August. propos. 62. in Epist. ad Rom. *Non ergo illi imputatur quod tunc non obtemperarit, quandoquidem obdurato corde obtemperare non poterat*, quia scilicet Deus obduratis non omni hora, vel momento dat gratiam qua mollire possint suam obdurationem, sed certis &

A statis horis illi placitis; qua si tunc vtantur, possunt Deo vocanti & pulsanti obtemperare. Porrò licet obdurati non semper habeant auxilium gratiae quo obdurationem excutiant & conuertantur, habent tamen semper illud saltem in actu primo sibi à Deo praeparatum ad hoc, ne nouum peccatum committant, vtque nouae tentationi resistere valeant: si enim à Deo vires & gratiam resistendi postulent; vtique impetrabunt: alioquin enim necessariò peccarent, imò consentiendo tentationi non peccarent, quia sine gratia illi resistere nequeunt; nemo enim peccat in eo quod vitare non potest. Nam vt ait S. August. Peccatum adeo est voluntarium, vt si non sit voluntarium, non sit peccatum, sicut homo nisi sit rationalis, nequit esse homo.

Huc facit illud S. Isidori lib. 2. de summo bono c. 16. *Deserente Deo nullus poenitere potest, nonnulli autem*
B *ita despiciuntur à Deo, vt deplorare mala sua non possint, etiamsi velint. Consilio immundorum spirituum hoc fit, nam quia ipsis negatum est per praeuaricationem regredi ad iustitiam, obserare aditum poenitentiae hominibus cupiunt, ne ipsi ad Deum reuertantur, sed eos habeant socios perditionis, illud quibuscumque fraudibus agentes, vt aut deserantur à Deo, aut flagelli immanitate desperent. Ingemiscendum est iugiter & excussa omni securitate lugendum, ne Dei secreto & iusto iudicio deseratur homo, & perdendus in potestate Daemonis relinquatur.*

Nota quartò, nonnullos Theologos velle ex hac gnome probare, Deum ante omnem praeuisionem demeritorum reprobos ex mero suo beneplacito reprobasse: per despectionem enim accipiunt reprobationem: sed perperam: aliud enim significat despectio, vt iam dixi. Nam S. August. S. Prosper & pas-
C sim Theologi docent, Deum neminem reprobasse ante demerita. Reprobatio enim est iudicium & sententia Dei de demeritis, qua peccatores ob peccata damnat ad gehennam; nam omne iudicium & supplicium irrogatur propter demerita. Poena enim praesupponit culpam.

An reprobus saluari possit?

Nonnulli tamen, vt Suarez, Bellarm. & alij hanc gnomen extendunt ad reprobationem, idque duplici modo & sensu. Priore, de reprobatione positiua & cōpleta, q.d. Cum Deus aliquem ob scelera reprobauit & dānauit ad gehennā, impossibile est, vt quis eū corrigat & saluet. Ratio est, quia impossibile est vt quis mutet Dei sententiam & decretum, sicut pariter impossibile est vt scelera, quae ponuntur iam facta vel futura non sint facta vel futura. Posteriore de reprobatione permissiua & inchoata, q.d. Cùm Deus quē collocat in illa serie circumstantiarum & gratiarum,
D in qua praeuidet eum peccaturum & in peccato moriturum, ideóque à se reprobandum & damnandum, nemo potest eum transferre ad contrariam seriem gratiarum, qua praeuidet in ea positos bene vsuros gratia, in eaque morituros, ideoque saluandos, in qua Deus collocat omnes praedestinatos & electos, q. d. Nemo potest quem constitutum in serie eorum, qui ob peccata praeuidētur dānandi trāsferre in seriem saluandorum, nec vice versa. Solius enim Dei est has series constituere & saluandos praedestinare, damnandos verò ob scelera reprobare. Verùm vt dixi, de reprobatione hic propriè, & per se non agitur, sed tantùm consequenter, quatenus scilicet obdurati caeterique qui in peccato vsque ad mortem persistunt (qui hic vocantur despecti à Deo) à Deo reprobantur & damnantur. S. Bonau. affert in exemplum filios Heli, quos pater corrigere non potuit,

quia

quia Deus eos, vtpote peruersos despiciens, voluit occidere. Additque ista opera consideranda esse ad timorem. Quis enim non paueat ignarus, an fortè gratia congrua ad resurgendum è suis sceleribus priuetur? Hic ergo vsurpare licet illud Abacuc 3. *Considerans opera tua & expaui.* Hæc Bonau.

Moral. Hugo ex hoc loco taxat prædicatores qui indignantur, si auditores non corrigantur: si autem corrigantur, inflantur, quasi hic sit fructus suæ eloquentiæ, cùm cogitare debeant se dumtaxat lucernam exhibere, cibos porrigere, præcones agere, tuba canere, campanam pulsare, Deum verò interiùs mentes mutare & conuertere.

Porrò S. August. de Corrept. & gra. c. 15. docet omnes peruersos esse corripiendos, tum quia nescimus an sint reprobi, an verò electi, qui se correptione nostra conuertant: tum quia superioris officium est corrigere subditum peccantem, esto ipse se non B emendet ad aliorum instructionem & correctionem.

Audi S. Gregor. hunc locum pertractantem lib. 11. Moral. c. 5. *Mutum est os omne quod loquitur, si ille, interius non clamet, qui aspirat verba quæ audiuntur. Hinc Salomon dicit: Considera opera Dei, quod nemo possit corrigere quem ille despexerit; nec mirum si à corde reprobo prædicator minimè audiatur, dum nonnunquam ipse quoque Dominus in his quæ loquitur, resistentium moribus impugnatur. Hinc est enim quod Cain & diuina voce admoneri potuit, & mutari non potuit; quia exigente culpa malitiæ, iam intus Deus cor reliquerat, cui foris ad testimonium verba faciebat.* Subdit deinde ex textu Iob: *Bene autem subditur: si inclauserit hominem nullus est qui aperiat. Quia omnis homo per id quod male agit quid sibi aliud, quàm conscientiæ suæ carcerem facit, vt hunc animi reatus premat etiamsi nemo exterius accuset? Qui enim iudicante Deo in malitiæ suæ cæcitate relinquitur, quasi intra semetipsum clauditur ne euadendi locum inueniat, quem inuenire minimè meretur; Nam sæpe nonnulli à prauis actibus exire cupiunt, sed qui eorundem actuum pondere premuntur, in malæ consuetudinis carcere inclusi à semetipsis exire non possunt.*

Denique Hebræi in Midras Coheleth, id est in Expos. Eccles. hoc loco, quos citat Hieron. à S. Fide, ex Iudæo Christianus lib. 1. contra Iudæos c. 7. quem dicauit Benedicto 13. Pont. (Petro de Luna) cuius erat medicus anno 1412. (extat tom. 4. Biblioth. S. Patrum) Hebræi inquam, inducunt R. Iuda narrantem, quod Deus Adamum eadem hora qua illum creauit, circunduxerit per vniuersas arbores paradisi, dixeritque illi: Respice opera mea quàm pulchra sunt. omne quod creaui amore tui creaui. Vide ergo, D vt non pecces, ne causam dissoluendi mundum mihi præbeas: quia si pecces. nemo est qui reparare possit nisi iustus Messias per mortem suam, cuius tu proinde eris causa; quasi hic Salomon ad historiam illam alludat, imò eam refricet. Verùm hæc Apocrypha sunt, & Iudaicas fabulas redolent. Esto eadem ad verbum citet Galatin. lib. 6. de Arcanis fidei c. 10. illaque tribuat R. Azariæ.

Vers. 15. *In die bona fruere bonis, & malum diem præcaue. Sicut enim hanc sic & illam fecit Deus, vt non inueniat homo contra eum iustas querimonias.* Hebr. *In die mala vide* (id est gusta, fruere) *bonam, & malam diem, vide* (præuide, præcaue) *hanc enim è regione, vel ex aduerso* (id est congruum, quasi oppositum & antithetum. Symmach. *simile*) *illius fecit Deus ad hoc verbum* (hac de causa) *vt non inueniat homo post eum* (verti potest *post se*) *quicquam,*

A quod scilicet Deo quasi post tergum obiiciat & occlamet, iuxta illud. *O Iane* (bifrons) *à tergo quem nulla ciconia pinsit.* Fortè Noster מאומה *meuma*, id est *quicquam*, accipit quasi deriuatum à מום *mum*, id est labes, vitium, macula, de qua quis queri & auctorem culpare valeat. Septuag. *In die bonitatis viue in bono, & vide in die mali, vide; & quidem huic congruenter istud fecit Deus de loquela, vt non inueniat homo post eum quicquam.* Syrus: *In die boni esto melior, & in die mali vide: etiam hoc aduersus hoc fecit Deus de colloquio, quo nullam rem inueniat filius hominis post se.* Arabicus: *In die vltimo viue in bonis, & considera diem mali, considera cum illo quod hoc fecit Deus, propterea quod verba quadrant huic, vt ne inueniat homo, neque respiciat post se vllam rem.*

Chald. verò per bonum intelligit eleemosynam; B vnde sic vertit: *In die quo benefecerit tibi Deus, tu quoque esto in bonis, & benefac omnibus qui sunt in sæculo, vt non veniat super te dies mala; vide & contemplare, hanc quoque contra illam fecit Deus, vt arguat homines sæculi, vt non inueniat homo post se aliquod malum in sæculo illo.* Vatab. *Tempore felici, sis lætus, & tempore aspero circunspice* (quod nempe Deus immiserit afflictionem: Nam hæc cum illis Deus temperat) *vt nihil* (certè) *homo post ipsum* (Deum) *inueniat*, id est ita vt non possit reprehendere Deum, nec dicere: Aberraui ob nimiam lætitiam, & tamen Deus me non reuocauit. Hæc Vatab. Iam quoad sensum.

Primò, S. Hieron. *Scio*, inquit, *me audiuisse in Ecclesia ab eo qui putabatur habere scientiam scripturarum, ita hos versiculos edissertos: dum in hoc præsenti sæculo es & boni aliquid operis potes facere, labora,* In die bona fuere bonis. 1
C *vt postea ipse securus in die malo, id est in die iudicij torqueri alios videas; sicut enim præsens sæculum fecit Deus, in quo nobis fructum bonorum operum possumus præparare, ita & futurum in quo nulla boni operis datur facultas. Visus est quidem suadere, cum diceret, audientes.*

Hunc sensum probat Alcuinus, Hugo & Dion. minus aptè Lyran. sic exponit, q. d. Diebus festis & solemnibus lautiùs viue, ijs verò qui deputati sunt afflictioni, quales sunt quadragesimales, abstine.

Secundò, S. Hieron. refert hæc ad libertatem arbitrij, vt possit eligere bonum vel malum. Quia enim 2
Salomon dixit multa esse mala tam in natura, quam in moribus, ne quis id miretur subdit orbem hunc ex contrariis, putà bonis & malis constare, iisque velut antithetis honestari & ornari, vt ex ijs homo bona eligat, mala respuat. Audi S. Hieron. *Et bona inquit*
D *& mala prout tibi euenerint sustine. Nec putes vel bonorum tantum aut malorum in mundo esse naturam, cum ex diuersis mundus iste contrarijs subsistat. Calidis & frigidis, siccis & humectis, duris & mollibus, tenebrosis & lucidis, malis & bonis. Hoc autem fecit Deus, vt habeat sapientia locum intelligendi bonum & vitandi malum, & liberum homini relinquatur arbitrium, ne se dicat insensibilem & stolidum à Deo esse generatum, sed eum ideo fecisse diuersa, vt homo queri de sua conditione non possit: simulque hoc testimonium consequenter superioribus copulabitur, in quibus ait: Quis poterit adornare, quod peruerterit Deus?*

Tertiò & genuinè, refer hæc partim ad vanitatem 3
mundi, vtpote in quo vbique mala admista sunt bonis, putà tristia lætis, calumnia laudibus, infortunia bonæ fortunæ: partim ad Dei prouidentiam, quæ aduersa prosperis contemperauit; ne si semper homini obuenirent aduersa, caderet animo & desperaret; aut

si semper prospera, superbiret & insolesceret, atque hac ratione nullam haberet homo iustam cõtra Deũ querendi occasionem: partim ad prudentiam, quam docet hic hominem, vt sciat quomodo se gerere debeat in prosperis æquè ac aduersis. Sensus ergo est, q. d. Cum hic mundus vanitate & varietate plenus sit, ideóq; in eo mala bonis & tristia lætis sint permista, tu ô homo si sapis in die bono, id est prospero felici & læto, moderatè fruere tua prosperitate, sed simul præuide & præcaue diem contrarium aduersitatis & tristitiæ, atque contra eum te obarma, vt rationes & modos eum declinandi, vel sustinendi vel superandi adinuenias. Deus enim sapienter hunc cum illo composuit & opposuit; tum vt mundum his quasi Antithetis ornaret; tum vt homini lapso continentiæ, pœnitentiæ, patientiæ cęterarumq; virtutum continuam exercitationem præberet. Vnde non habet homo quod iustè contra eum queratur: si enim id faciat, ingratus erit Deo in prosperis, iniquus in aduersis: quare in Dei prouidentiam se resignet, illam laudet & in omnibus gratias agat; itaq; semper lætè & sanctè viuat. Ratio à priori est, tum vanitas & varietas rerum sublunarium, tum quod homo post lapsum perdiderit mentis perfectæ constantiam & æquilibrium, ideóq; nunc nimis attollitur, hilarescit & superbit, nunc nimis deprimitur, tristatur & fit pusillanimis, vt vix vnquam in medio virtutis & æquanimitatis consistat: quare ad hoc eius vulnus sanandum Deus nimis sese attollenti aduersa, quæ eum deprimant; nimis verò depresso prospera, quæ eum erigãt, immittit. Rursum hæc vicissitudo non finit eum torpere, esséque desidem in studio virtutis, cum nunc prospera, nunc aduersa eum concutiant & exagitent, vt contra illa se obarmet continentia, contra hæc verò patientia. Denique hac ratione discit homo se plenè Deo resignare, in eum spetare, ac totus ab eo pendere, vt dicat cum S. Iob. c. 2. 11. *Si bona suscepimus de manu Dei, mala cur non suscipiamus?* Et c. 1. 21. *Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit, sic factum est. Sit nomen Domini benedictum.* Et cum S. Paulo: *Scio abundare, scio & penuriam pati.* Salomonem de more secutus Siracides cap. 11. 27. *In die bonorum,* ait, *ne immemor sis malorum: & in die malorum ne immemor sis bonorum.* Nam vt idem ait cap. 33. 15. *Contra malum bonum est, & contra mortem vita, & contra virum iustum peccator. Et sic intuere in omnia opera Altissimi, duo & duo, & vnum contra vnum.* Vide vtrobique dicta. Vnum enim contrarium temperat & moderatur alterum, illudque ad auream mediocritatem, quæ homini salutaris sit totique mundo, reducit. Nam v. g. aduersa deprimunt inflationem & fastum prosperitatis: prospera extollunt deiectionem & angustias aduersitatis, de quo eleganter Olympiod. *Consonum est quod videtur, dissonum & æquale quod inæquale videtur.* Congruunt ergo & conspirant mirificè in vnicam vnius mundi, vniusq; hominis sapientissimam prouidentiam, ait S. Hieron. *Diuersa contraria, calida & frigida, sicca & humecta, dura & mollia, tenebrosa & lucida, mala & bona.* Ita Pineda.

Mundus contrariis cõstat, car!

Idem à Salomone didicere Philosophi: *Contrariis rerum æternitas constat,* ait Seneca epi. 108. ex Cleanthe & Cicerone. Additque: *Optimum est pati quod emendare non possis, & Deum, quo auctore cuncta proueniunt, sine murmuratione comitari. Malus miles est qui Imperatorem gemens sequitur. Quare impigri atq; alacres excipiamus imperia, nec desinamus hunc operis pulcherrimi cursum, cui, quicquid patimur, intextum est: & sic alloquamur Iouem, cuius gubernaculo moles ista dirigitur. Duc me parens celsique domitor poli quocumq; placuit, nulla parendi mora est. Assum impiger: fac nolle comitabor gemens, malusq; patiar quod pati licuit bono. Ducunt volentem fata, nolentem trahunt, sic viuamus, sic loquamur, paratos nos inueniat atque impigros fatum. Hic est magnus animus, qui se Deo tradidit. At contra ille pusillus & degener, qui obluctatur & de ordine mundi male existimat, & emendare mauult Deos, quam se.*

Gnome.

Vida eundem lib. 2. de Benef. c. 29. hominum contra Dei prouidentiam querelas recensentem & refellentem. Plutar. de Tranquil. animi. In Lyra, ait, sunt soni acuti & graues; sic in vita nostra res calamitosæ prosperis permistæ concinnam edunt harmoniam. Scitè Lyram vitæ nostræ vtrimque pulsat Deus; quare non tantum patienter, sed & hilariter ac iucundè modulos hosce diuinos audiamus.

Sapienter S. Greg. hom. 19. in Ezech. longiusculè ante fin. *Discamus,* inquit, *fratres non solum in prosperis, sed in aduersis quoque gratias agere. Pater enim nobis ex pietate sua factus est conditor noster, nosq; adoptiuos filios ad hæreditatem regni cælestis nutrit, & non solum donis reficit, sed etiam flagellis erudit.* Vnde concludit: *Si itaque fratres charissimi, si per præcepta Dominica, & per Sanctorum exempla gradimur, vt nos nec prosperitas eleuet, nec aduersitas frangat, habere nos ante Omnipotentis Dei oculos palmas hinc & inde monstramus, cui est honor & gloria in sæcula sæculorum.*

Hoc quoque vidi in diebus vanitatis meæ: Iustus perit in iustitia sua, & impius multo viuit tempore, (Syrus: *prolongatus est.* Aquila, *longæuus est*) *in malitia sua.* Arabicus: *quod erit iustus perditus in iustitia sua, & erit impius perseuerans in malitia sua.* *In iustitia* & *in malitia* potest accipi primo materialiter, q. d. Iustus perit, cum sit innocens & mereatur longam vitam; impius multum viuit, licet sit nocens & mereatur citam mortem. Secundò, Formaliter & causaliter, q. d. Iustus perit propter iustitiam, vti propterea occisi sunt martyres ob fidem à tyrannis: impij verò prolongãt vitam propter suam malitiam, quia scilicet liberè dominantur, rapiunt, epulantur, omniaque ad vitam prolongandam commoda per fas & nefas sibi accersunt.

Vers. 16. Iustus perit in iustitia.

1

2

Aptè nectitur hæc gnome præcedenti, quia vtraque recenset vicariam rerum contrariarum successionem. Dies vanitatis vocatur præsens hæc vita, quia vanitati, id est inanitati, mutationi, morti, miseriis, peccatis obnoxia. Perperam Bonau. Hugo, & Glossa pro *vanitatis* legunt *natiuitatis.*

Sensus clarus est, tum ex ipsis verbis, tum ex rerũ experientia: videmus enim non rarò iustos citò occidere, impios verò esse felices & lõgæuos. Sic Isaias ait c. 52. *Iustus perit & non est qui recogitet corde.* Idẽ ait Sapiens c. 2. v. 12. & 20. Ierem. c. 2. 21. & c. 12. v. 7. & 8. Hebręi apud Galat. li. 6. 10. per iustũ accipiunt Christum, cuius breuem vitam citamque mortem censent hic prædici, qui mortuus est in iustitia, id est, iustus & innocens, vt peccatores iustificaret & viuificaret. *Consummatus* ergo *in breui expleuit tempora multa.* Sap. 9. vbi v. 7. & seq. pluribus de causis breuitatis vitæ piorum agetur.

Sic Abel citò occisus est à Cain, Manasses verò impius regnauit annos 50. cùm Iosias pius tantùm 31. Dauid. 40. Ezechias 29. Accedit quòd iusti ieiuniis, pœnitentiis, vigiliis, orationibus, studiis extenuent corpus, spiritusque vitales consumant; itaque tabescant & moriantur, cum impij corpus epulis saginent. Subinde tamen iustis Deus prolongat vitam,

vitam, impiis abbreuiat, iuxta illud: *Viri sanguinum & dolosi non dimidiabunt dies suos.* Psal. 54. 24. Et: *Honora patrem & matrem, vt sis longæuus super terram.* Exod. 20. 12. Deuter. 5. 16. Ita vices vtrisque alternat Deus, vt vitæ huius vanitatem & futuræ veritatem homines agnoscant, & ad illam anhelent. Adde Deum piis propitium, breuitatem vitæ huius pensare longitudine maiore melioris vitæ in cælo; impiorum verò longæuitatem permittere iratum, vt scelera, indéque pœnas acriores in gehenna sibi accumulent. Audi S. Hieron. *Huic simile est quod ait Saluator.* Matth. 10. *Qui inuenit animam suam, perdet eam, & qui perdiderit animam suam propter me, inueniet eam. Machabæi pro lege Dei atque iustitia visi sunt in sua perire iustitia, & martyres qui sanguinem suum fudere pro Christo. E contrario qui ex illo tempore suillam carnem comederunt, & post aduentum Domini sacrificauerunt idolis suis, hi visi sunt in hoc sæculo viuere, & propter suam malitiam perseuerare longæui. Sed Dei in occulto patientia est, & tribulare nunc Sanctos, vt recipiant mala in vita sua, & peccatores non visitare pro scelere, & quasi ad victimam reseruare, vt & illis possit æterna bona restituere, & his mala inferre perpetua. Hebræi iustos percuntes in iustitia sua, filios Aaron suspicantur, quod dum putant se iustè agere alienum ignem obtulerint; & impium longæuum in malitia sua Manassen dicunt; qui post captiuitatem restitutus in regno, longo deinceps vixerit tempore.*

Porrò Thaumaturgus vertit: *Et ego olim non rectè ambulans cognoui, quomodo iustus in iniustitia sua perseuerans vsque ad mortem non excidat, insidiosusque & impius cum scelere suo commoriatur.* At verò S. Cyril. de adoratione in Spiritu lib. 7. Fieri, ait, potest, vt quamuis id fiat quod lex iubet, tamen lex ipsa violetur, nisi lege quis rectè vtatur: hocque illud est opinor quod ait Salomon. *Est iustus qui perit in iustitia sua.*

Chald. autem: *Omnia vidi in diebus vanitatis meæ, quod à facie Domini decernuntur bona & mala, vt sint in sæculo per causam siderum, quibus creati sunt filij hominum; quod si iustus perijt in iustitia sua in hoc sæculo, iustitia eius seruata est in sæculo venturo; & est vir impius cuius dies prolongantur in peccatis suis, & numerum operum suorum pessimorum seruatur ei in sæculum venturum, vt vltio sumatur ab eo in die iudicij magni.*

Denique Hebræi hic in Midras, siue in Glossa, quos citat Hieron. à S. Fide lib. 1. contra Iudæos c. 7. & Galatin. lib. 6. c. 10. per iustum accipiunt Mosen, de quo hanc narrant historiam, imò fabulam: *Iustus perit in iustitia sua. Hoc*, inquiunt, *dicitur de Mose, qui quidem factus est similis filio cuiusdam mulieris, quæ cum esset* (ex fornicatione) *prægnans, eius criminis causa, posita in vinculis peperit filium, & mortua est; ille filius eius iam nutritus in carcere remansit; post aliquod temporis spatium dum Rex per ostium carceris transiret, incarceratus ille clamauit dicens, Domine Rex. Hic natus & nutritus sum, cum ego nihil peccauerim, cuius delicto sum hic? Et Rex ei: propter delictum matris tuæ.*

VERS. 17. *Noli esse iustus multum* (id est plus æquo & nimis, vnde sequitur) *neque plus sapias, quam necesse est, ne obstupescas.*

Nota, propriè nullus est nimis iustus, aut nimis temperans, nimis fortis, castus, vel prudens; quia quò maior est iustitia vel virtus, eò est perfectior: τὸ ergo *nimis* significat iustitiam & virtutem degenerare in vitium per excessum, sicut calor naturalis, si sit nimius, vt iustam complexionis temperiem excedat, degenerat in morbum, fitque febris. Ita nimis fortis dicitur temerarius; nimis temperans, insensilis; nimis prudens callidus. Porrò Aristot. lib. 5. Ethic. cap. 4. & 5. docet omnes virtutes consistere in medio duorum vitiorum extremorum, excepta iustitia; hæc enim ait, non consistit inter contraria vitia, sed inter duo inæqualia, scilicet inter lucrum & damnum, seu inter iniuriam facere, & pati, quæritque inter hæc æqualitatem & medium. Potest tamen quodammodo dici etiam iustitia versari inter contraria vitia; quia v. g. qui debet alteri centum aureos, si tantum soluat 50. peccat per defectum, facitque creditori iniuriam; sin soluat amplius, putà 150. non facit quidem iniuriam, sed sibiipsi iniquus est, imò potest iniuriam facere vxori, filiis & familiæ, si opes prodigat, cum eorum detrimento, si nimirum quinquaginta aureos ad illam alendam necessarios det alteri, cui ad hoc non obligatur. Talis ergo propriè erit nimis iustus, peccabitque per excessum iustitiæ ex vna parte, scilicet creditoris, & per defectum ex altera, scilicet familiæ; quia enim excedit dando 50. creditori, hinc deficit in alendo familiam. Ita Franc. Valles. S. Philos. c. 67. Iam

Patres & Interpretes varias huius loci dant explicationes, easque appositas & probabiles.

Ne sis nimis iustus, quo sensu. RESP. 1.

Prima est, Noli esse, id est, apparere nimis iustus, vt tuam iustitiam vendites, iactes, ostentes instar Pharisæi se iactantis & despicientis publicanum, velut peccatorem. Lucæ 18. 11. Ita Thaumaturgus: *Porrò*, ait, *qui sapiens est, aut iustus, ne videatur sibi ipsi immodicè iustus vel sapiens, ne forte admisso peccato vno, consequenter pluribus implicetur.* Et Sanctus Augustinus in sententiis numer. 365. *Diuinitus dictum est: Noli esse iustus multum, quoniam*, inquit, *non est iustitia sapientis, sed superbia præsumentis. Qui ergo se fit nimis iustum; ipse nimio fit iniustus. Quis est autem qui se facit iustum, nisi qui dicit se non habere peccatum?* Quales erant Pelagiani, qui dicebant se esse iustos suis meritis per vires naturæ, non Christi, per vires gratiæ, adeoque se posse vitare omne peccatum etiã veniale. Similia habet S. August. tractat. 95. in Ioannem. Sic quoque explicat Olympiod. Alcuinus, Bonau. Lyran. Caiet. & alij.

Secunda, Noli esse iustus multum, id est noli nimis rigide tueri vel prosequi ius tuum vel alterius, quia summum ius summa est iniuria. Ita Isidor. Pelus. lib. 3. epist. 320. *Hoc sensu*, ait, *dictum est: Noli esse iustus multum, noli iustum seuerè ac rigidè prosequi, verum per bonitatem id exupera.* Additque: vnde ille è septem Græciæ Sapientibus (Bias, vel vt alij Solon) *furatus est illud suum μηδὲν ἄγαν, id est ne quid nimis, & modus optimus*, q. d. Vtere subinde epiikia, siue æquitate & discreta moderatione iustitiæ; idque primò in iustitia vindicatiua, siue punitiua, noli esse nimius iuris & iustitiæ exactor, censor aut vltor, quia tales sunt rigidi & truces; qui nullam fratribus ex infirmitate peccantibus dant veniam, peccantque contra præceptum Christi: *Nolite iudicare & non iudicabimini; nolite condemnare & non condemnabimini.* Math. 7. 1. Ita S. Hieron. *Si quem rigidum*, ait, *& trucem ad omnia fratrum peccata conspexerit, vt nec in sermone peccanti, [illegible] que propter naturalem interdum pigritiam moranti det veniam, hunc scito plus iustum esse, quam iustum est. Nam inhumana iustitia est fragilitati conditionis hominum non* 2

ignosceret. Et Bachiarius Epist. de recipiendis lapsis ad Ianuarium circa medium, tom. 3. Biblioth. S. Patrum. *Noli nimium esse iustus, Quid erubescis*, ait, *coniungi hominis peccatori? Respice illum qui dicit: Noli nimium esse iustus. Magister noster à latronibus vulneratum non solum cura dignum iudicat: verum etiam ad stabulum suum & ouile reducit.* Secundò, in iustitia distributiua noli esse nimis iustus, id est caue ne nimis timeas beneficia vel præmia dare indigno, quò fiat, vt eadem etiam deneges digno. Tertiò, in iustitia commutatiua, q. d. Caue tantoperè timeas alteri suam mercedem & lucrum non tribuere, vt tibi inferas damnum. Licet enim iustitia consistat in æqualitate iuris & debiti indiuisibili, ac proinde contra eam propriè non peccetur per excessum, sed tantum per defectum, vt docet Aristot. loco iam citato, tamen quoad operationem & executionem iustitiæ potest peccari per excessum, cùm scilicet quis soluit debitum eo tempore quo non obligatur, cùm magno Reipublicæ vel suo detrimento, vt cùm quis gladium reddit furioso, quo ipse grassatur in ciuium cædem. Ita Sanctus Augustinus in quæst. Vet. Testam. quæst. 15. *Nimia iustitia*, ait, *incurrit peccatum; temperata vero iustitia facit perfectos: quia peccantibus ad singula si respondeas, non deerit vbi pecces. Hic ergo iustus non est multum, qui Dei imitator est.* Audi S. Ambros. lib. 1. de Pœnitent. cap. 1. *Etenim qui studet humanæ infirmitatis emendare studia, ipsam infirmitatem suis debet sustinere, & quodammodo pensare humeris, non abiicere. Nam pastor ille Euangelicus lassam ouem vexisse legitur, non abiecisse; & Salomon ait: Noli iustus esse nimium. Debet enim iustitiam temperare moderatio.* Causam vrgentem subiicit: *Nam quemadmodum se tibi curandum præbeat, quem fastidio habes, qui contemptui se non compassioni medico suo putet futurum? Ideo Dominus Iesus nobis est compassus, vt ad se vocaret, non deterreret. Mitis venit, venit humilis. Denique ait: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego vos reficiam. Reficit ergo Dominus Iesus, non excludit, neque abiicit: meritoque tales discipulos elegit, qui Dominicæ voluntatis interpretes plebem Dei colligerent, non repudiarent. Vnde liquet eos inter Christi discipulos non esse habendos, qui dura pro mitibus, superba pro humilibus sequenda opinantur; & cum ipsi quærant Domini misericordiam, alijs eam denegant, vt sunt Doctores Nouatianorum, qui mundos se appellant.* Igitur rectè ait S. Hildebertus Epist. 23. *Quisquis nihil reatus impunitum relinquit, delinquit, culpa est totam persequi culpam; magnum quid & diuinum sapit offensus clemens; bonus princeps ita crimen insequitur, vt quem punit, hominem reminiscatur.*

Huc pertinet expositio Ferrandi Diaconi Carthag. qui S. Fulgentio coæuus & familiaris, doctrina & sanctitate floruit anno Christi 480. (extat tom. 5. Biblioth. S. Patrum) scripsitque Paræneticum ad Reginum Comitem, qua ratione Dux queat esse religiosus, in quo Regula S. in fine egregiè hanc gnomen pertractat: *Diligere solita*, inquit, *& horrere vehementer insolita, nimia est iustitia, non laude, sed reprehensione dignissima, si placet sapientissimi sententia Salomonis: Noli esse multum iustus, neque sapias plusquam necesse est; Ne obstupescas, ne remaneas frigidus. Quis remanet frigidus? cui feruor subtrahitur charitatis.* Noli *ergo esse multum iustus.*

Deinde regulam innocentiæ sextam hanc Duci statuit: *Quidquid dixeris, gesseris, & disposueris, vt Deo & hominibus placeas, Noli esse iustus multum.* Casus particulares subiungit: *Incurrit aliquis grauissimam facinoris culpam, meretur iudicialem sentire censuram. Tempera Dux optime impetum seueritatis, & dum reo supplicia inferuntur, interioribus auribus pietas dicat: Noli esse multum iustus; amicitiæ alius immemor, debita exhibere neglexit officia, dignus est abijci, meretur sentire asperam læsionem. Cohibe obsecro rectum dolorem, noli retribuere similia. Ne æstimes quasi inimicum, sed corripe adhuc, velut amicum, respondente tibi sapientissimo Salomone, Noli esse multum iustus. Esto ergo iustus, sed noli esse multum iustus. Esto iustus, vt corripias inquietos, noli esse multum iustus, vt consoleris pusillanimes, vt suscipias infirmos, & patiens sis ad omnes.* Et post nonnulla: *O quanta Dux sapientissimè dissimulanda sunt, quanta toleranda, quanta leuiter attingenda, quanta quoque Sacerdotum intercessionibus concedenda, ab illo qui sapienter audit, Noli esse multum iustus.* Iuxta illud S. Bernardi ad Eugen. *Rector omnia videat, multa dissimulet, pauca castiget.* Subdit deinde Ferrandus: *Inter alia denique detractionis absconditæ iaculo neminem vulnerabimus, nec in moribus bene viuentium sollicitius inquiremus, vnde culpentur, si loquatur vnicuique nostrum per Spiritum Sanctum fidelis Scriptura: Noli esse multum iustus.* Vnde concludit: *Nullius onus portans per patientiam fit importabilis omnibus, paulatimque odio crescente multorum animam primitus seditionibus, deinde publicis aperit prælijs, cupiendo esse multum iustus, verè factus iniustus, & nomine aut officio ducis indignus. Necessarium proinde Sermonem Dux optime sæpius repeto: Noli esse multum iustus.*

Huc facit Prouer. Arabum: *Non est iustitia celeritas iustitiæ*, q. d. Non est iudici præcipitanda sententia, ne postea deprehendatur iniusta.

Tertiò, Noster Lorinus & Pineda sic exponunt, 3
q. d. Noli diuina iudicia curiosius scrutari, vt censorē diuinæ iustitię agere videaris dicēdo: Cur Deus permittit iustum perire in iustitia sua, & impium in malitia prolongare vitam: Vnde subdit: *Neque plus sapias, quam necesse est.* Septuag. *Noli argumentari plus quam oportet*, vt velis disputare cum Deo, iuxta illud Ierem. 12. 1. *Iustus quidem tu es Domine, si disputem tecum: Verumtamen iusta loquar ad te, quare via impiorum prosperatur?*

Quartò, noli esse nimis iustus, id est nimis bonus, 4
nimis lenis, nimis placidus, vt peccata dissimules, nec ijs resistas. Ita Chald. *Ne sis iustus nimium*, ait, *in tempore, quo reus est peccator mortis, vt clementer agas erga eum, non occidens eum; nec sapiens fias sic amplius, iuxta sapientiam improborum, & ne discas vias eorum: ad quidnam peruertes viam tuam?* Ita quoque Hebræi hic in Midras siue Glossa, ac R. Hæccados: Nimis iustus, id est bonus, inquiunt, fuit Saul, qui pepercit Agag. & melioribus armentis contra præceptum Dei, ideóque regno & vita excidit. 1. Reg. 15. 8.

Quintò, planè, plenè & adæquatè, q. d. Noli 5. plenè.
nimius esse & excedere modum in iustitia, tum propriè dicta, tum generatim accepta, hoc est in virtute. Virtus enim consistit in modo, & medio duorum extremorum, quæ proinde vitia sunt. Ita S. Gregor. Nazianz. in Distichis: *Caue*, ait, *ne vel nimis rigidam iustitiam, vel iniquam, vel versutam prudentiam habeas. Optimus enim omnibus in rebus est modus. Animi perfidiam rege, ne alioqui à fortitudine ad temeritatem desciscat.* Idem in præceptis ad Virgin.

In

In medio porrò virtus est fixa malorum:
Haud secus ac spinas inter rosa molli s aceat.

Idem Orat. 26. *Ne magnopere iustus sis*, ait, *nec supra modum sapiens. Par etenim iustitia atque sapientia detrimentũ affert, at rus tam in actione, quã in sermone animi impetus, à bono nẽpe & virtute propter excessum excidens. Hanc enim defectus & excessus peraque labefactant, nõ secus ac regulã additio aliqua aut subtractio. Nemo igitur sapientior sit quã cõuenit, nec lege exactior, nec luce splendidior, nec norma rectior, nec præcepto diuino sublimior. Id verò quã eadẽ ratione consequemur: Nempe si modesti & compositi esse curemus, naturæ leges comprobemus, rationem ducem sequamur, ordinem & disciplinam non aspernemur.*

Quin & Aristot. 2. Ethic. c. 6. Virtutem definit esse mediocritatem.

Et Horatius:

Virtus est medium vitiorum vtrinque reductum.

Et illud Hesiodi:

Mensuram serua, modus in re est optimus omni.

Hunc sensum exigit Antithesis v. seq. *Ne impiè agas multum.* Hebr. *Ne pecces multum.* Rursum hoc sensu congruè hæc gnome nectitur præcedenti: *Iustus perit in iustitia sua.* q. d. Noli esse nimis in rigore iustitiæ, pœnitentiæ, orationis, contemplationis, cæterarumque virtutum, ne tibi mortem, vel naturalem, vel violentam ab iis qui hunc rigorem iustitiæ non ferunt, accersas. Fauet quoque causa quam subdit: *Ne obstupescas*: nimius enim rigor mentem hebetat, ac corpori stuporem inducit.

Huc pertinet expositio Aben Ezræ: Nimis iustus est, inquit, qui nimiis ieiuniis, orationibus, laboribus corpus extenuat, imò enecat & ad summum stuporem desolationemque adducit. *Nihil minus expedit, quàm agrum optimè colere*, ait Plinius lib. 18. c. 6. quia sic omnis eius succus & vigor exhauritur, vt fiat effœtus sterilis: sic qui nimiis laboribus mentem vel animum excolunt, illum eneruant & stupidum efficiunt. Vnde S. Bernard. serm. 4. in Psal. *Qui habitat: sicut*, inquit, *iste corporeus sol licet bonus sit & valde necessarius, tamen & feruor eius si temperatus non fuerit infirmo capiti, & splendor infirmis oculis nocet, vt est subsculpta, sed infirmitatis: sic etiam sol iustitiæ est. Vnde & dicitur, Noli nimium iustus esse, non quod iustitia bona non sit, sed quia dum adhuc infirmi sumus, oportet ipsa bona gratia temperari, ne forte elationis aut indiscretionis vitium incurramus.*

Et S. Ephrem Epist. ad Ioannem Monachum de Patientia: *Noli esse iustus multum, neque plus sapias, quã necesse est* ne obstupescas; hoc est inquit, D ne maiora te præsumas; noli tentare ea quæ vires tuas, tùm naturæ, tùm gratiæ superant, ne oneri succumbas & facti te pœniteat. Exemplum affert de Monachis quibusdam, qui maioris perfectionis studio cellam relinquentes, contra monita superiorum in aridissimam solitudinem se contulerunt, sed ibidem fame & frigore confecti, aliqui etiam enecti fuere. Sapientior fuit S. Macharius, qui vt ibidem refert S. Ephrem, à spiritu quodam stimulatus, vt pergeret in interiorem eremum, diu illi restitit, tandemque ei obsequens egressus in eremum vidit ibidem duos homines nudos, quos compellans: *Quomodo*, ait, *fieri potero monachus? Et illi ad eundem: nisi quis renunciauerit omnibus qui in mundo sunt, non poterit fieri monachus. Ad quos ille: Ego, inquit infirmus sum & non ita valeo, vt vos. Cui illi: si nequeas vt nos, sede in cella tua, & peccata tua deflea*s. q. d.

Esto cellita si nequis esse eremita; cœnobitam age, A si non vales anachoretam, iuxta illud tritum: *Si equũ agere nequis, agas asinum.* Hac in re peccant sæpe nouitij, qui ex nouitio feruore, sed indiscreto, illicò volunt esse perfecti & summi in sanctitate, ideoque nimiis ieiuniis, orationibus, pœnitẽtiis se conficiũt, vt ægrotent, indeq; fiant tepidi aut scrupulosi.

Igitur nimium in iustitia omnique virtute cauendum, singulisque modus est adhibendus, excepto amore: *Nam modus amandi Deum est amare sine modo*, ait S. Bernard. hæc de amore Dei intellige per se: nam per accidens, ne scilicet nimis debilitetur cerebrum & corpus, modus quoq; contemplationi & amori adhibendus est.

Denique nonnulli per iustitiam accipiunt religionem. q. d. Ne sis nimis iustus & sapiens, id est nimis religiosus & curiosus in scrutandis diui- B nis, *ne obstupescas*, id est ne fias superstitiosus, vel hæreticus, vel scrupulosus & delirus. Religio enim si fit nimia, à seipsa degenerat, fitque superstitio. Hinc Plutar. in Camillo: *Pietas*, inquit, *sine religio medium est inter contemptum numinis & superstitionem. Pietas autem, & quod aiunt, ne quid nimis, optimum est.*

Neque plus sapias, quàm necesse est. Hebr. *Ne tibi sapias amplius, quàm par est*; vel *ne te sapientem æstimes excellenter*, sine plus æquo. Arabic. *Ne sapias sapientiam superfluam.* Olympiod. *Ne nimium sapias.* Campen. *Ne sapias vltra modum.* Tigur. *Ne maiorem tibi sapientiam arroges.* Sensus est q. d. Ne nimis sapere velis in inuenienda & tuenda nimia tua iustitia, qua velut rigidus iustitiæ censor iudicare & censere præsumas mores, a- C ctiones, iudicia non solùm hominum, sed & Dei, quin & legem ipsam; quasi illa velis esse legalior & iustior, vti paulò ante dixi ex Nazian. Vnde septuag. vertunt: *Noli argumentari plusquam oportet.* S. Hieron. *Ne quæras amplius.* Rursum qua velis plus sapere cæteris, tum in sanctitate, rigore & perfectione virtutis, tum in quauis alia re. Vnde Varab. vertit: *Nec plus aquo tribuas tibi*, vt nolis auscultare aliis etiam sapientioribus & superioribus, sed tuum iudicium omnibus præferas, teque plus omnibus sapere æstimes, quæ ingens est arrogantia & præsumptio. Vnde Apost. huc alludens: *Non plus sapere, ait, quàm oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem.* Rom. 12. 3. Vide ibi dicta. S. Cyprian. lib. 3. Testim. c. 53. ex septuag. legit: *Noli argumentari, plusquam oportet*, indeque probat arcana Dei non esse curiosè scrutanda, ideoque fidem nostram simplicem esse debere. Chald. vertit: *Ne sis nimis sapiens in scientia impiorum, qui sunt in generatione sua, ne discas eorum vias, ne forte declines vias tuas.* Filij enim huius sæculi sapientiores sunt filijs lucis, ait Christus, sed in generatione sua, quia scilicet sapientes sunt in malo, ac mille rationes excogitant, quibus mala quæ machinantur proficiant.

Ne obstupescas.) Nimia enim sapientia degenerat in insipientiam & stuporem, sicut nimiũ studiũ cerebrum fatigat & hebetat; eò quòd optimos spiritus consumat; vnde nimis studiosi fiunt stolidi, subinde deliri & amentes, aut ægri, citoque moriuntur. Hinc Hebr. est: *Vt quid denastaberis* vel *desolaberis?* qualis est obstupescens, qui à seipso & ab anima sua quasi desertus & desolatus est Symmach. *Vt non angaris nimium.* Syrus: *Ne admireris.* Arabi. *Ne impiè efficias.* S. Hieron. *Ne turberis.* Thaumat. *Ne admisso vno peccato consequenter pluribus impli-*

T

cetur. Tigur. *Quare teipsum stupidum efficias?* Campen. *Ne forte & tu similiter pereas.* Alius vertit *Vt quid instabit te?* Chald. *Ad quidnam peruenies viam tuam?* Caiet. explicat quòd nimis sapiẽtes vel iusti, vtpote parum ad praxim & vitam socialem communemque apti, soleant deseri ab ijs qui negotia tractant, vel deliberant & consilium quærunt. Verum hoc frigidius est.

Vis exempla? Accipe: philosophi dicẽtes se esse sapientes, stulti facti sunt. Rom. 1. 22. Adam & Eua insipientes & stupidi facti sunt, dum nimis sapere voluerunt, ideoque comederunt pomum arboris scientiæ boni & mali. Sic Festus ait Paulo: *Multæ te litteræ ad insaniam conuertunt.* Actor. 26. 24. sic Salomon ipse nimis sapientiæ suæ præfidẽs, stuporem & stultitiam idololatria incurrit. Vnde Eccles. c. 47. 22. de Salomone ait: *Incitasti stultitiam tuam*, & v. 17. *dereliquit post se de semine suo gentis stultitiam, & imminutum prudentia Roboan.* Verè Isaac presbyter lib. de contemptu mundi c. 51. *Qui*, inquit, *de sapientia elatus est, tenebrosos ignorantiæ laqueos patietur.*

Denique perperam Hugo Cardin. hæc verba refert ad v. sequentem. q. d. Ne impiè agas multum, vt peccata peccatis addas, ne obstupescas, id est fias stupidus & durus, vt excitari nequeas ad meliora. Sic & Bonau. Prohibet ait, præcipitium impietatis, quia hæc reddit hominem stupidum in affectu, durum & crudelem in actu, & cæcum in intellectu, atq; vt Lyran. facit hominem desperare.

Ne impie agas multũ quis? *Ne impiè agas multum, & noli esse stultus, ne moriaris in tempore non tuo:* Syrus: *Ne odiosus efficiaris multum, ne sis stultus, ne forte moriaris sine tempore tuo.* Thaumat. *Noli esse audax vel temerarius, ne te mors ante diem abripiat.* Auctor Catenæ Græcæ. *Ne immatura mors intempestiuã tibi manum inijciat.* Chald. *Ne ambules post cogitationes cordis tui, vt impiè agas, neque longè facias viam tuam à domo doctrinæ legis, vt sis stultus, ne forte causa mortis sis animæ tuæ, vt succidantur dies vitæ tuæ, vt moriaris antequam perueniat tempus tuum, vt moriaris.*

Hebr. אל תרשע *al tirsa*, id est, *Ne sis inquietus*, vagus, turbulentus, vt concupiscentiis variis abripiaris æstibusq; animi, instar maris procellosi fluctues. R. Dauid & R. Abraham: *Ne te multum occupes in negotiis mundanis, ne te distrahas, ne vageris.* Cãpen. *Ne esto nimis iustitiæ tenax, neque esto exlex, vt nec in minutissimis scrupulosè crucieris, nec maxima temerarius transilias.*

Hæc gnome est Antithesis præcedentis, vt patet conferenti vtramque, præsertim in Hebr.

Senius clarus est q. d. ait S. Hieron. *Noli peccatis addere peccata, ne prouoces Deum etiam hic tibi inferre iudicium*, citamque mortem. Peccata maximè grauia & atrocia intellige. Hæc enim significat. Heb. רשע *rasa*, & latinum *impiè agere*, quæ duplicis sunt generis, scilicet. Primò, impietas in Deum per superstitionem; hæresim, blasphemiam, idololatriam, &c. Ita Olympiod. Secundò, sæuitia & crudelitas in proximum. Ita Bonau. Lyran. & alij. Hæc enim duo, vtpote noxia Reipublicæ & hominum societati, solet Deus punire in hac vita, & castigare morte, vti castigauit totum orbem idololatria & iniustitia plenum diluuij tempore Noe. Pentapolim igne cælesti; Core Datan & Abiron hiatu terræ. Numer. 16. Absalonem patri Dauidi rebellantem suspendio. Nam vt dicitur Psal. 54. 24. *Viri sanguinum & dolosi non dimidiabunt dies suos.*

Ergo *ne impiè agas multum*; Hoc est, sicut te docui. Ne nimis sis iustus; sic te moneo ne nimis sis in-

A iustus. Caue ergo à peccatis grauibus, præsertim Deo vel proximo iniuriis. Nam omne peccatum, etiam veniale & minimum in hac fragili vita vitare est impossibile, scilicet vt ait Poëta: *Quisque suos patitur manes, felix qui minimis vrgetur.*

Et noli esse stultus) stultè inhærendo vanis voluptatibus, & addendo peccata peccatis, nec pœnitendo cum periculo mortis & gehennæ, quæ peccatores non cogitant nec præuident, sed liberè & securè peccant quasi non esset mors & infernus, ideoque improuidi subitò in eum corruunt. An non hæc summa est stultitia? *Si enim* ait S. Hieron. *nouit hirundo pullos de succo oculare Chelidoniæ, & dictamum capreæ appetunt vulneratæ, cur nos ignoremus medicinam pœnitentiæ propositam esse peccantibus?* Vnde Septuag. vertunt. *Noli esse σκληρός*, id est *durus* Arab. *Ne sis inurbanus, scelestus.*

Hugo: *Ne sis diuinorum ignarus.*

B *Ne moriaris in tempore non tuo.*) id est. Ne moriaris intempestiuè, præmatura & anticipata morte, eaque sæpè violenta, putà vi ab hominibus vel à Deo vindice tibi illata. Homines valde scelerati, ait S. Hieron. moriuntur in tempore non suo, quia vel iudicum vel Dei vindicta de vita tolluntur ante naturalem vitæ terminum, quem attigissent, nisi is incisus & præreptus fuisset, scilicet *ante fatale tempus*, ait Tigur. Nam vt vertit Campen. *Tales vt plurimum pereunt malè.* Adde inquietudines & passiones & perturbationes iræ, inuidiæ, superbiæ, &c. quibus assiduè agitantur impij, vitam eorum abbreuiant. Sic filij & posteri Heli mortui sunt in tempore non suo. Audi S. Scrip. *Non erit senex in domo tua omnibus diebus. Pars magna domus tuæ morietur cùm ad virilem ætatem venerit.* 1. Reg. 2. 31. & 33. iuxta illud Prouerb. 10. 28. *Timor Domini apponit dies, & anni impiorum breuiabuntur.* — Mori in tẽpore non suo quid. Exposit.

C

Secundò, *in tempore non suo*, quia impios imparatos, vtpote destitutos virtutibus & meritis, subita & repentina inuadit mors. Ita Olympiod. Dicitur hoc tempus non suum, quia sibi incongruum, animo noxium & saluti æternæ damnosum. Hoc enim est tempus peccati & diaboli, quo ipse peccatorem possidet, vt rapiat ad tartara. 2

Tertiò, *in tempore non suo*, quia impij nullo tempore expectant mortem, putantque ab ea se longissimè distare; ergo incogitantes & pauidos improuisa mors aufert. Vide Perer. in c. 25. Genes. disput. 7. 3

Mysticè Auctor Catenæ Græcæ exponit q. d.

D *Ne immoretur in corde tuo cogitatio impia, ne forte in impietatem animam prolapsa ignoratione moriatur.*

Tropol. disce hîc quòd summum bonum est mori in tempore suo, hoc est quando quis constitutus in gratia paratus est ad mortem, vt per eam transeat ad beatam immortalitatem, Hanc Deus concedit ijs qui solliciti sunt & strenui, vt se in gratia conseruent eamque augeant. Vicè versa summum malum est mori in tempore non suo, hoc est, quando quis degit in peccato mortali, præsertim in consuetudine & statu peccati. Hic enim imparatus est ad pœnitentiam, & ad bonam mortem, ideoque per eam tendit ad mortem secundam in gehenna. Hoc Deus infligit ijs, qui in impietate crescunt, & peccata peccatis accumulant. Hos enim Deus despicit, occæcat, obdurat, ac tandem reprobat. Quare præ- — Tropol.

destinationis signum, imò effectus est mori tempore suo, id est, in statu gratiæ, reprobationis ve- A
rò mori in tempore non suo, id est imparatum in statu peccati. Quàm multi reprobi saluarentur, si morerentur in tempore suo, id est cum sunt in statu gratiæ, iam autem damnantur, quia moriuntur in tempore non suo, id est in statu peccati. Quàm multi vicissim prædestinati & electi damnarentur, si Deus eos raperet in tempore non suo, v. g. Si Petrum rapuisset illicò, vt negauit Christum; si Paulum cum persequeretur Ecclesiam, si Magdalenam cum voluptatibus indulgeret: iam autem per gratiam, qua eos prædestinauit & elegit sinit eos viuere in tempore non suo, vt rapiat eos in tempore suo, cùm scilicet per gratiam sunt sui amici & filij. Hæc ergo summa est gratia, vtpote gratia prædestinationis & electionis diuinæ. Hinc disce summè ca- B
uendam esse consuetudinem peccandi, vt si in peccatum aliquod lapsus sis, non in eo iaceas, sed illico per pœnitentiam resurgas. Hoc est quod monet Eccles. c. 21. 1. *Fili peccasti, non adijcias iterum, sed & de pristinis deprecare, vt tibi dimittantur.* Vide Bellar. de arte bene moriendi. Viri quidam timorati nuper sodalitatem instituerunt hac de re, in qua quisque quotidie certas pro se cæterisque sodalibus Deo fundit preces, vt sibi suisque felicem sanctamque in tempore suo concedat mortem; quæ sanè pia & vtilis est praxis, ad assecurandum sibi vltimum & decretorium illud vitæ momentum, ex quo pendet tota æternitas; ideoque sodalitas hæc per plures prouincias sparsa est, multaque hominum millia, qui pro se mu- C
tuo ac felici sodalium omnium morte quotidie obsecrant, complectitur. Horum illud axioma est: *Sic viue quasi quotidie moriturus. Cum manè surgis, cogita te illo die moriturum.*

Omnem crede diem tibi diluxisse supremum.

Quod fuit dictamen S. Marcellæ, teste S. Hieron. in eius epitaphio ad Principiam eius filiam.

Bonum est te sustinere iustum: sed & ab illo: (impio, de quo sermo præcessit) *ne subtrahas manum tuam: quia qui timet Deum, nihil negligit.* Pro *iustum* Titelm. & Vatabl. censent legendum *istum*, quia sic legunt Hebr. & Chald. Verum omnes Codices etiam Sixtius legunt *iustum*, quia per *istum* intelligit *iustum*. Hebræa ergo sic habent: *Bonum est quod apprehendas in hoc* (id est *hunc*, scilicet iustum) *& etiam ab hoc* (id est alio, putà impio) *ne quiescere facias manum tuam, quia timens Deum egredietur ad omnia hæc.* Septuag. *Bonum est* D
inhærere in hoc, & quidem ab hoc ne contamines manum tuam; quoniam timentibus Deum egredientur omnia.

Vbi pro *μιάνῃς*, id est *contamines* per Diæresin videtur legendum *μὴ ἀνῇς*, vti legit Scholiastes, id est *ne dimittas.* Sic enim legunt Hebr. Chald. Latina. Arabicus vero de more. Septuag. secutus legit, *Ne contamines. Res bona est*, inquit, *vt amplectaris hanc concionem, & teneas eam, & propterea ne macules manum tuam hoc,*

Nonnulli per *hoc* & *hoc* accipiunt iustum in neutro genere, id est iustitiam, q. d. Bonum, imò optimum est, vt sustentes iustum, id est, vt iustitiam & sanctitatem supra te tollas, humerisque & capiti tuo imponas, nec ab ea manus amoueas, sed ambabus eam amplectaris, exerceas, tuearis: hoc enim vnicum est negotium tibi à Deo impositum & commendatum. Alij per *hoc* & *hoc* accipiunt duo quæ præcesserunt, q. d. Sustenta hoc, scilicet vt non sis nimis iustus & seuerus, nec subtrahe manum ab hoc, id est à secundo, ne scilicet impiè agas multum, id est ne sis nimis indulgens & laxus, seueritatem clementia temperes; sic Dei sanctam prouidentiam, quæ attingit à fine vsque ad finem fortiter & disponit omnia suauiter, imitaberis. Verùm Sustenta iustum.
pro *hoc*. Hebr. est זה ze id est *hic* vel *iste* in masculino genere, putà iustus, nisi alio puncto legas זו, id est *hoc*, istud quocirca.

Primò, Thaumat. per *iustum* accipiens Deum 1
sic aptè præced. de iusto & impio hanc gnomen connectit, dum vertit: *Bonum maximum est Dei adiutorio niti, & sic omne cauere peccatum. Execrabile etiam immaculata pollutis contingere manibus. Atqui obedienti & timenti Dominum omnia aduersa licebit effugere.*

Et Auctor Catenæ Græcæ. *Cæterum*, inquit, *maximum illud est, si succurrentem Deum, manumque iacenti porrigentem vicissim tu apprehendas, vt ab illo pendens nusquam peccato manum tuam porrigas; nam incesta manu contingere quæ ab omni sunt labe aliena, scelestum planè est & abominabile; at qui timore Dei confixus, Dei subditus est, is aduersa omnia facile vitat.*

Secundò, Olympiod. q. d. Bonum est iustum, 2
id est iustitiam apprehendere & virtutem comparare, nec manus scelere contaminare, qui autem id facit, Deumque timet, euadet tentationum certamina. Vel vt Caiet. Egredietur ad omnia, id est ad omnes virtutes, quas studiosè exercebit, nec erit vna alteraue duntaxat contentus. Rarium Midras, siue glossa Hebræa hic, per *hoc* & *hoc* accipit diuersa, imò vniuersa legis præcepta. q. d. Ita serua vnum præceptum, vt non omittas aliud, sed vniuersa simul exactè obserues; sic non morieris in tempore non tuo, sed vniuersa mortis præmaturæ discrimina tutus euades.

Tertiò, Hugo Card. q. d. Bonum est sustinere 3
iustum, qui sæpe te corripit & castigat, nec ab illo subtrahere obsequium vel subsidium, sed tantò alacrius illud exhibere, quantò ille diligentior est in corripiendo & curando salutem tuam.

Quartò, S. Hieron. asserit sustentare accipi pos- 4
se pro sustinere, *vt iusti animus præparetur, vt quodcumque euenerit librata mente sustineat.* q. d. iustus æquo fortique animo sustinet omnia tam aduersa, quàm prospera; ideoque implorat Dei opem; si enim eum habeat protectorem, nec eleuabitur prosperis, nec deprimetur aduersis.

Quintò, Vatab. *Bonum est vt hoc*, inquit, *teneas* 5
ita) nempe, quòd non sis nimium iustus) *ne manum tuam ab isto retrahas, id est à iustitia & sapientia, quas non debes spernere, sed vtrique operam diligenter dare; namque timens Deum expediet se ab vniuersis his*, id est facile cauebit ne sit nimium iustus, aut ne non nimium studeat iustitiæ, recedatque ab extremis.

Huc accedunt Hebræi, qui exponunt q. d. Bonum est apprehendere partem sapientiæ & stultitiæ; quia qui timet Deum vtraque viriliter vtitur. Vna ergo manu apprehende vnam, altera alteram; id quod timor Dei edocebit; cuius ductu tutus incedes, & euades extrema pericula. Et clarius q. d. *Vt hæc pericula* (nimiæ iustitiæ, sapientiæ, impietatis, stultitiæ) *vites*, nil melius est, quàm vt firmiter credas, & perpetuo in memoria habeas, quòd qui reuerentur Deum, omnia hæc mortifera mala effugiēt.

6 Sextò, Chald. *Bonum est*, inquit, *te adiungi negotiis mundi bonis, vt retribuas beneficentiam animæ tuæ in via negotiatorum: & etiam ab hoc libro legis, ne dimittas partem tuam; etenim qui timet Dominum, exit de manibus omnium delictorum illorum.*

Vnde aliqui per *hoc* & *hoc* accipiunt theoricam & practicam. q. d. Ita vaces theoricæ & contemplationi, vt non omittas actionem & praxim, sed manus operi & beneficentiæ admoueas. Contemplatio enim dirigenda est ad actionem & exercitium virtutum.

Septimò, & genuinè S. Hieron. Alcuinus, Glossa interl. Titelm. & alij. q.d. Bonum est sapientes & iustos ope & opibus sustentare, sed & à stultis quoque impijsque peccatoribus ne subtrahe tuam manum & beneficentiam, quia, qui timet Deum, nihil negligit, sed omnes occasiones bene agendi & bene faciendi capessit & captat, vt imitetur Deum *qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos.* Matth. 5. 45. q. d. Quibus, & quotquot potes benefacere benefacito, qualesque illi sint, siue sapientes & iusti, siue stulti & impij; sic non eris iustus nimis, nec nimis impius. Eleemosyna enim corrigit nimiam iustitiam & seueritatem, atque expiat si quid impiè gesseris. Videtur huic gnomæ contradicere illa Eccles. 12. 15. *Da bono, & non receperis peccatorem: benefac humili, & non dederis impio:* Sed ibidem respondi, & locum explicui. Verùm vt candidè dicam quòd sentio, non videtur hic agi propriè de eleemosyna corporali, sed spirituali, vt sensus sit, q. d. sustenta iustum ne velit esse nimis iustus, itaque limites iustitiæ excedat fiatque iniustus: manum quoque ne subtrahas ab impio, ne impiè nimis agat & stultè operetur; sicque nihil boni negligas, quòd tam in iusto in iustitia sustentando, quàm in impio ab impietate prohibendo & reuocando efficere possis. Hunc esse sensum liquet primò, quia eum exigit connexio huius sententiæ cum præcedenti; atque *tò iustum* planè respicit referque iustum, de quo v. præced. dixit: *Noli esse iustus multum.* Similiter *tò sed ab illo ne subtrahas manum*, planè refertimpium, de quo dixit. *Ne impie agas multum, & noli esse stultus.* Rursum idipsum arguit quod dicit, *sustenta*, non da eleemosynam. Hebr. *apprehende iustum*, scilicet nutantem & labantem, ne in iniustitiam propter nimium feruorem prolabatur. Denique id conuincit ratio, quam subijcit v. 21. *Non enim est homo iustus in terra qui faciat bonum, & non peccet.* q. d. Ideo sustenta iustum, quia non est iustus quisquam adeo sanctus, qui non aliquando cespitet & peccet.

Timens Deum nil negligit. *Qui timet Deum nihil negligit.* Hebr. *exibit ad omnia.* Syrus: *sequitur omnia.* q. d. Non est tardus & piger, sed sedulus & acer, vt aggrediatur omne bonum omnemque beneficentiam, item omne opus arduum. q. d. Iustus forti est animo, ideoque difficultates, tentationes, & tribulationes non fugit, sed intrepidè iis procedit obuiam, easque vincit & superat: sicut Deus Iacob *certamen forte* (cum Esau) *dedit, vt vinceret.* Sap. 10. Vnde S. Hieron. explicat q. d. *Qui timet Deum, nec eleuatur prosperis, nec opprimitur aduersis.* Rursum ex Hebr. vertas: *Qui timet Deum, exibit cum omnibus*; vel vt Pagnin. *de omnibus*, id est euadet omnia mala. Ita Thaumat. Olympiod. & alij; vel omne bonum opus ad optatum finem perducet: aut vt Septuag. *Exibunt omnia*, id est omnia feliciter succedent timenti Deum. Vnde Arabicus vertit: *Qui timet Deum exit ab omnibus rebus iustificatus.* Symmach. *Timens Deum pertransibit omnia.* Tigur. *expedict se ex vniuersis istis.* Vatab. *facilè recedet ab extremis.*

Morale. Moraliter disce hic, quod sicut negligentiæ mater est securitas, sic timor est industriæ & diligentiæ. Hoc verò consistit in quatuor, ait Hugo, scilicet in studio, labore, sumptu, tempore. Diligens enim nulli parcit studio, labori, sumptui, tempori, sed omne quod res poscit illi impendit. Rursum timens Deum nihil boni vel mali negligit, sed omne bonum capessit & omne malum euitat, quantum scilicet humana fragilitas patitur. Nam non est iustus, qui non peccet venialiter, vt subdit v. 21. Iustus tamen satagit venialia fugere quod potest, nihilque vel minimum prætereit vel negligit. Nam vt sapienter ait S. August. lib. de decem chordis c. 11. *Sic & modica peccata attendite, quamodica sunt, & cauete quia plura sunt. Quàm minutissima sunt grana arenæ? si arena amplius in nauim mittatur mergit illam, vt pereat: quàm minutæ sunt guttæ pluuiæ? nonne flumina implent & domos deijciunt? Ergo illa noli contemnere* S. Bernardus autem sic inquit: *Non solum grana, sed & leuia cauenda sunt peccata. Multa enim leuia vnum grande efficiunt, sicut solent de paruis & minimis guttis immensa flumina crescere.*

Ita S. Bernard. lib. Medit. c. 45. quod intellige non formaliter, sed dispositiuè: venialia enim peccata disponunt ad mortalia; sunt enim sicut puluis in oculos iniectus, qui eos in principio obnubilat, deinde excæcat penitus: sunt sicut seminatores discordiæ, qui affectuum rempublicam turbant, & animam totam inquietant: sunt imbres, qui non quidem charitatem extinguunt, at robur eius & feruorem consepiunt: sunt ægritudines, quæ mentem debilitant: sunt fœtores, qui spiritum Dei contristant, & nos à bono eius familiaritatis auertunt.

Qui ergo Deum timet, nihil negligit, sed maiora peccata et maiora fugiet, & minora vt semina maiorum vitabit. Temerarium enim est vnum pedem hostis intra domum admittere, qui post vnum alterum ponet, & miserum habitatorem ex ea cum iniuria expellet. Ita diabolus solet à paruis incipere, & ad maiora procedere, & postquam ab anima timorem leuiorum peccatorum depulit, metum etiam grauiorum ablegare. Vide dicta Eccles. 19. v. 1. ad illa: *Qui spernit modica, paulatim decidet.* Ex aduerso stultus, qui Deum non timet, audaster transilit de peccato in peccatum, velut equus exoculatus, qui nihil timet, quia nihil videt: vnde vulgò dicitur: *Nullum animal audacius equo cæco*, ait Hugo.

Sapientia dat robur. *Sapientia confortauit sapientem super decem Principes ciuitatis.* Hebr. *Sapientia valdabit sapientem præ decem dynastis*, vel *dominantibus in vrbe.* Syrus: *Sapientia roborat sapientem, melior decem principibus qui sunt in vrbe.* Tigur. *Sapientia plus virium suppeditat, quàm decem potentes.* Camp. *Plus tuus, quàm possint decem primates.* Thaumat. *Nec tantum valent in Ciuitate potentissimorum virorum præsidia, quantum sapientia: ea solet nonnunquam etiam omittentibus facere quæ oportebat, ignoscere.* Labores hic interpretes in nexu huius sententiæ cum præced. S. Hieron. sic nectit, vt occurrat tacitæ obiectioni. Dicet enim quis: sum tenuis fortunæ & pauper, quomodo ergo opibus meis sustentabo iustum? Huic respondet: *Quos non potes opibus, consilio adiuua, solatio foue. Plus enim potes*

in angustia constituto præstare sapientia, quilibet maxima potestatis. Atque & hoc ipsum cum prudentia facito. Grandis quippe libra iustitiæ est, & cui & quantum, & quamdiu & quali, vel in re, vel in consilio tribuere.

Planius & plenius sic nectas, vt det causam, vnde tantum robur sit sapienti, vt sustentare queat tam iustum, quàm impium nutantes & labantes in peccatum, curque ipse nihil boni negligat, sed validus vegetusque sit ad omne bonum. Causa nimirum est, quòd sapientia confortet sapientem, vt plus efficere queat vnus sua sapientia, quàm decem principes suis opibus & potentia in Ciuitate: hæc enim corporea est fragilis, infida & incerta: Sapientia verò spiritualis est, stabilis, fida & certa. Exemplum est in Ioseph, de quo hunc versum explicat Chald. *Sapientia Iosephi*, inquit, *fily Iacobi, plurimum ei præsidij & prudentia coram fratribus suis decem iustis attulit, qui cum in timore Domini multum possent, nihil in illos molitus est mali, quo tempore in Ægypto essent: neque etiam violenter in fratrem irruerunt, qui tum eorum animos exasperarat.*

Ita habet Chald. Compl. & Costi, licèt in Biblijs regijs habeat: *Sapientia auxiliabitur sapienti, qui subegerit concupiscentiam malam.* Rursum exemplum est in Iacob patre Iosephi, de quo ait sapiens cap. 10. 10. *Hæc* (Sapientia) *profugum iræ fratris iustum deduxit per vias rectas, & ostendit illi regnum Dei, &c. Custodiuit illum ab inimicis & à seductoribus tutauit illum, & certamen forte dedit illi, vt vinceret & sciret, quoniam omnium potentior est sapientia.*

Ratio à priori est, quòd sapientia mille excogitet & suggerat rationes, quibus sustentet iustum æquè ac impium, ac quodlibet opus arduum aggrediatur & perficiat. Rursum quòd sapiens, id est iustus & sanctus, sit Dei os & organum, per quod loquitur Spiritus sanctus ad mouendum audientium corda, quocumque ei libuerit, vti patuit in S. Petro S. Paulo, cæterisque Apostolis & viris Apostolicis, qui orbem conuerterunt & ex impio fecere pium. Quare vt dicitur. cap. 9. 1. *Melior est sapientia, quàm arma bellica.* Et: *vir sapiens fortis est: & vir doctus robustus & validus: Quia cum dispositione initur bellum, & erit salus vbi multa consilia.* Prouer. 24. 5. & cap. 22. 22. *Ciuitatem fortium ascendit sapiens destruxitque robur fiduciæ eius.* Vide ibi dicta.

Super decem principes) id est primores, dynastas, qui sunt in Ciuitate. Hebr. enim est *Scalitim*. Vnde Sultan siue Soldanus, id est Princeps & Imperator, qualis fuit Soldanus Ægypti, Babylonis, Syriæ, &c. *decem*, id est multos, imò vniuersos. Denarius enim est complementum numerorum simplicium, qui articuli vocantur, eosque primò componit & combinat. Vnde Δεκὰς dicitur quasi δεχὰς, à δέχεσθαι, quòd omnia contineat & comprehendat. Sic Iob. c. 19. 50. ait: *En decies*, id est multoties & continuo *confunditis me.* Alludit tamen ad decem primores vrbis, de quibus dicitur Ruth. c. 4. v. 2. *Tollens autem Boos decem viros de senioribus ciuitatis:* hosce enim non tantùm vt testes cessionis hæreditatis adhibitos fuisse, vti volunt Lyran. & Abulen. sed etiam, vt seniores, id est Senatores & iudices patet ex eò quòd subdit: *Dixitque ad eos, sedete hic. Quibus sedentibus locutus est ad propinquum, &c.* causam cessionis cum eo coram decem Senatoribus peragens, vti rectè ibi-
A dem obseruauit Feuardentius. Esto Iosephus, quem citat & sequitur Carolus Sigon. lib. 7. de Republ. Hebr. c. 7. innuat apud Hebræos septem fuisse Ciuitatis Principes: varij enim in vrbe sunt magistratus, varijs rebus causisque præpositi: vnde in vno erant septem, in alio decem Senatores. Sic apud Romanos erant septemuiri, erant & decemuiri, sed in diuersis Tribunalibus, adde & in diuersis temporibus. Audi Liuium lib. 3. *Anno trecentesimo altero quam Roma condita erat, iterum mutatur forma Ciuitatis ab Consulibus ad Decemuiros, quemadmodum ab regibus ante ad Consules venerat.* Porrò nugatur R. Salomon, dum explicat de Iosia. q. d. Iosias rex sapiens & pius ob suam sapientiam & pietatem, potentia & robore superauit decem reges antecessores suos.

Mysticè Salonius per sapientem accipit Chri-
B stum, qui robustior est maiusque auxilium fidelibus præstat, quàm decem Principes, id est omnes Angeli. *Decem* enim, inquit, Salon. *fuerunt ordines Angelorum, sed vnus cecidit per superbiam, & idcirco boni Angeli semper ad hoc laborant, vt de hominibus numerus adimpleatur, & perueniatur ad perfectum numerum, id est denarium.* Hoc cum grano salis accipe. Nam Ecclesia tantùm agnoscit nouem choros cælestium spirituum, è quibus nõnulli cum Lucifero ceciderunt, factiq; sunt dæmones, cæteri duce S. Michaele in fide & gratia perstiterunt, factiq; sunt Angeli. Vnde hic locus à censoribus in Salonio notatus, & castigatus est. Excusandus tamen est Salonius, quòd decimum chorum separauerit à nouem choris SS. Angelorũ, feceritque eorum, qui prolapsi sunt & facti dæmones. q. d. Nouem cho-
C ri sunt sanctorum Angelorum, decimus est dæmonum.

Non est enim homo iustus in terra, qui faciat bonum & non peccet. Hebr. *Et non peccabit*, id est qui nunquam sit peccaturus. Thaumat. *Et quis est qui non impingat alicubi?* Caiet. hanc gnomen nectit præcedenti dupliciter: Primò referendo eam ad decem *principes ciuitatis*. q. d. Hisce robustior est sapiens, quia hi vt homines subinde errant & peccant: at sapiens confortatus à sapientia, dum eam sequitur, errare & peccare nequit. Secundò, referendo eam ad τὸ *Sapientia*. q. d. Sine sapientia, vel seclusa sapientia non est homo iustus in terra, qui faciat bonum & non peccet, q. d. quod iustus faciat bonum & non peccet, id habet à sapientia; quare si eam secludas, vel si iustus eam deserat, illico bonum deseret & peccabit. Hoc est quod dici-
D tur Sap. 9. 19. *Per sapientiam sanati sunt, quicumque tibi placuerunt ab initio.*

Omnis iustus subinde peccat. VERS. 21.

Planius eam referas ad v. 19. vt ibi dixi. Cum eo enim optimè cohæret, eiusque dat causam. q. d. sustenta iustum ne labatur, vel vt lapsus resurgat; quia non est iustus, qui ita constanter bonum faciat, vt ex innata fragilitate aliquando non peccet. Eget ergo sustentatore, qui eum fulciat, ne cadat absolutè; aut certè ne in peccatum grauius cadat, vel si in illud corruerit, lapsum erigat. Hoc est quod ait S. Iacob. cap. 3. v. 2. *In multis offendimus omnes.* Et: *si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est.* 1. Ioan. 1. 8. Vide vtrubique dicta.

Excipe ex communi totius Ecclesiæ sensu & consensu, Christum & B. Virginem. Hi enim nunquam peccauerunt, sed semper bonum ope-

6 Sextò, Chald. *Bonum est, inquit, te adiungi negotiis mundi huius, vt retribuas beneficentiam animæ tuæ in via negotiatorum: & etiam ab hoc libro legis, ne dimittas partem tuam; etenim qui timet Dominum, exit de manibus omnium delictorum illorum.*

Vnde aliqui per *hoc* & *hoc* accipiunt theoricam & practicam. q. d. Ita vaces theoricæ & contemplationi, vt non omittas actionem & praxim, sed manus operi & beneficentiæ admoueas. Contemplatio enim dirigenda est ad actionem & exercitium virtutum.

Septimò, & genuinè S. Hieron. Alcuinus, Glossa interl. Titelm. & alij. q.d. Bonum est sapientes & iustos ope & opibus sustentare, sed & à stultis quoque impiisque peccatoribus ne subtrahe tuam manum & beneficentiam, quia, qui timet Deum, nihil negligit, sed omnes occasiones bene agendi & bene faciendi capessit & captat, vt imitetur Deum *qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos.* Matth. 5. 45. q.d. Quibus, & quotquot potes benefacere benefacito, qualesque illi sint, siue sapientes & iusti, siuè stulti & impij; sic non eris iustus nimis, nec nimis impius. Eleemosyna enim corrigit nimiam iustitiam & seueritatem, atque expiat si quid impiè gesseris. Videtur huic gnomæ contradicere illa Ecclesi. 12. 5. *Da bono, & non receperis peccatorem: benefac humili, & non dederis impio:* Sed ibidem respondi, & locum explicui. Verùm vt candidè dicam quòd sentio, non videtur hic agi propriè de eleemosyna corporali, sed spiritali, vt sensus sit, q.d. sustenta iustum ne velit esse nimis iustus, itaque limites iustitiæ excedat fiatque iniustus: manum quoque ne subtrahas ab impio, ne impiè nimis agat & stulte operetur; sicque nihil boni negligas, quòd tam in iusto in iustitia sustentando, quàm in impio ab impietate prohibendo & reuocando efficere possis. Hunc esse sensum liquet primò, quia eum exigit connexio huius sententiæ cum præcedenti; atquè τὸ *iustum* planè respicit refertque iustum, de quo v. præced. dixit: *Noli esse iustus multum.* Similiter τὸ *sed ab illo ne subtrahas manum*, planè refert impium, de quo dixit: *Ne impie agas multum, & noli esse stultus.* Rursum idipsum arguit quod dicit, *sustenta*, non da eleemosynam. Hebr. *apprehende iustum*, scilicet nutantem & labantem, ne in iniustitiam propter nimium feruorem prolabatur. Denique id conuincit ratio, quam subijcit v. 21. *Non enim est homo iustus in terra qui faciat bonum, & non peccet.* q. d. Ideo sustenta iustum, quia non est iustus quisquam adeo sanctus, qui non aliquando cespitet & peccet.

Timens Deum nil negligit.

Qui timet Deum nihil negligit. Hebr. *exibit ad omnia.* Syrus: *sequitur omnia.* q.d. Non est tardus & piger, sed sedulus & acer, vt aggrediatur omne bonum omnemque beneficentiam, item omne opus arduum. q.d. Iustus forti est animo, ideoque difficultates, tentationes, & tribulationes non fugit, sed intrepidè iis procedit obuiam, easque vincit & superat: sicut Deus Iacob *certamen* forte (cum Esau) *dedit, vt vinceret.* Sap. 10. Vnde S. Hieron. explicat q.d. *Qui timet Deum, nec eleuatur prosperis, nec opprimitur aduersis.* Rursum ex Hebr. vertas: *Qui timet Deum, exibit cum omnibus*; vel vt Pagnin. *de omnibus*, id est euadet omnia mala. Ita Thaumat. Olympiod. & alij; vel omne bonum opus ad optatum finem perducet: aut vt Septuag. *Exibunt omnia*, id est omnia feliciter succedent timenti Deum. Vnde Arabicus vertit: *Qui timet Deum exit ab om-*

A *nibus rebus iustificatus.* Symmach. *Timens Deum pertransibit omnia.* Tigur. *expediet se ex vniuersis istis.* Vatab. *facilè recedet ab extremis.*

Morale.

Moraliter disce hic, quod sicut negligentiæ mater est securitas, sic timor est industriæ & diligentiæ. Hoc verò consistit in quatuor, ait Hugo, scilicet in studio, labore, sumptu, tempore. Diligens enim nulli parcit studio, labori, sumptui, tempori, sed omne quod res poscit illi impendit. Rursum timens Deum nihil boni vel mali negligit, sed omne bonum capessit & omne malum euitat, quantum scilicet humana fragilitas patitur. Nam non est iustus, qui non peccet venialiter, vt subdit v. 21. Iustus tamen satagit venialia fugere quoad potest, nihilque vel minimum præterit vel negligit. Nam vt sapienter ait S. August. lib. de decem chordis c. 11. *Sic & modica peccata attendite, quia modica sunt, & cauete quia plura sunt. Quàm minutissima sunt*
B *grana arenæ? si arenæ amplius in nauim mittatur mergit illam, vt pereat: quàm minutæ sunt guttæ pluuiæ? nonne flumina implent & domos deijciunt? Ergo illa nolite contemnere* S. Bernardus autem sic inquit: *Non solum grauia, sed & leuia cauenda sunt peccata. Multa enim leuia vnum grande efficiunt, sicut solent de paruis & minimis guttis immensa flumina crescere.*

Ita S. Bernard. lib. Medit. c. 45. quod intellige non formaliter, sed dispositiuè: venialia enim peccata disponunt ad mortalia; sunt enim sicut puluis in oculos iniectus, qui eos in principio obnubilat, deinde excæcat penitus: sunt sicut seminatores discordiæ, qui affectuum rempublicam turbant, & animam totam inquietant: sunt imbres, qui non quidem charitatem extinguunt, at
C robur eius & feruorem consepiunt: sunt ægritudines, quæ mentem debilitant: sunt fœtores, qui spiritum Dei contristant, & nos à bono eius familiaritatis auertunt.

Qui ergo Deum timet, nihil negligit, sed maiora peccata vt maiora fugiet, & minora vt semina maiorum vitabit. Temerarium enim est vnum pedem hostis intra domum admittere, qui post vnum alterum ponet, & miserum habitatorem ex ea cum iniuria expellet. Ita diabolus solet à paruis incipere, & ad maiora procedere, & postquam ab anima timorem leuiorum peccatorum depulit, metum etiam grauiorum ablegare. Vide dicta Ecclesi. 19. v. 1. ad illa: *Qui spernit modica, paulatim decidet.* Ex aduerso stultus, qui Deum non timet, audacter transilit de peccato in peccatum, velut equus exoculatus, qui nihil timet, quia nihil videt: vn-
D de vulgò dicitur: *Nullum animal audacius equo cæco*, ait Hugo.

Sapientia dat robur.

Sapientia confortauit sapientem super decem Principes ciuitatis. Hebr. *Sapientia validabit sapientem præ decem dynastis, vel dominantibus in vrbe.* Syrus: *Sapientia roborat sapientem, melior decem principibus qui sunt in vrbe.* Tigur. *Sapientia plus virium suppeditat, quàm decem potentes.* Camp. *Plus iuuat, quàm possint decem primates.* Thaumat. *Nec tantum valent in Ciuitate potentissimorum virorum præsidia, quantum sapientia: ea solet nonnunquam etiam omittentibus facere quæ oportebat, ignoscere.* Labores hic interpretes in nexu huius sententiæ cum præced. S. Hieron. sic nectit, vt occurrat tacitæ obiectioni. Dicet enim quis: sum tenuis fortunæ & pauper, quomodo ergo opibus meis sustentabo iustum? Huic respondet: *Quos non potes opibus, consilio adiuua, solatio foue. Plus enim potes*

in angustia constituto præstare sapientia, quilibet maxima potestatis. Atque & hoc ipsum cum prudentia facito. Grandis quippe libra iustitiæ est, & cui & quantum, & quamdiu & quali, vel in re, vel in consilio tribuere.

Planius & plenius sic nectas, vt det causam, vnde tantum robur sit sapienti, vt sustentare queat tam iustum, quàm impium nutantes & labantes in peccatum, curque ipse nihil boni negligat, sed validus vegetusque sit ad omne bonum. Causa nimirum est, quòd sapientia confortet sapientem, vt plus efficere queat vnus sua sapientia, quàm decem principes suis opibus & potentia in Ciuitate: hæc enim corporea est fragilis, infida & incerta: Sapientia verò spiritualis est, stabilis, fida & certa. Exemplum est in Ioseph, de quo hunc versum explicat Chald. *Sapientia Iosephi*, inquit, *filij Iacobi, plurimum ei præsidij & prudentiæ coram fratribus suis decem iustis attulit, qui cum in timore Domini multum possent, nihil in illos molitus est mali, quo tempore in Ægypto essent: neque etiam violenter in fratrem irruerunt, qui tum eorum animos exasperarat.*

Ita habet Chald. Compl. & Costi, licèt in Biblijs regiis habeat: *Sapientia auxiliabitur sapienti, qui subegerit concupiscentiam malam.* Rursum exemplum est in Iacob patre Iosephi, de quo ait sapiens cap. 10. 10. *Hæc* (Sapientia) *profugum iræ fratris iustum deduxit per vias rectas, & ostendit illi regnum Dei, &c. Custodiuit illum ab inimicis & à seductoribus tutauit illum, & certamen forte dedit illi, vt vinceret & sciret, quoniam omnium potentior est sapientia.*

Ratio à priori est, quòd sapientia mille excogitet & suggerat rationes, quibus sustentet iustum æquè ac impium, ac quodlibet opus arduum aggrediatur & perficiat. Rursum quòd sapiens, id est iustus & sanctus, sit Dei os & organum, per quod loquitur Spiritus sanctus ad mouendum audientium corda, quocumque ei libuerit, vti patuit in S. Petro S. Paulo, cæterisque Apostolis & viris Apostolicis, qui orbem conuerterunt & ex impio fecere pium. Quare vt dicitur. cap. 9. 1. *Melior est sapientia, quàm arma bellica.* Et: *vir sapiens fortis est: & vir doctus robustus & validus: Quia cum dispositione initur bellum, & erit salus vbi multa consilia.* Prouer. 24. 5. & cap. 21. 22. *Ciuitatem fortium ascendit sapiens destruxitque robur fiduciæ eius.* Vide ibi dicta.

Super decem principes) id est primores, dynastas, qui sunt in Ciuitate. Hebr. enim est *Sealitim*. Vnde Sultan siue Soldanus, id est Princeps & Imperator, qualis fuit Soldanus Ægypti, Babylonis, Syriæ, &c. *decem*, id est multos, imò vniuersos. Denarius enim est complementum numerorum simplicium, qui articuli vocantur, eosque primò componit & combinat. Vnde δεκὰς dicitur quasi δεχὰς, à δέχεσθαι, quòd omnia contineat & comprehendat. Sic Iob. c. 19. 3. ait: *En decies*, id est multoties & continuo *confunditis me.* Alludit tamen ad decem primores vrbis, de quibus dicitur Ruth. c. 4. v. 2. *Tollens autem Boos decem viros de senioribus ciuitatis:* hosce enim non tantùm vt testes cessionis hæreditatis adhibitos fuisse, vti volunt Lyran. & Abulen. sed etiam, vt seniores, id est Senatores & iudices patet ex eo quòd subdit: *Dixitque ad eos, sedete hic. Quibus sedentibus locutus est ad propinquum, &c.* causam cessionis cum eorum decem Senatoribus peragens, vti rectè ibidem obseruauit Feuardentius. Esto Iosephus, quem citat & sequitur Carolus Sigon. lib. 7. de Republ. Hebr. c. 7. innuat apud Hebræos septem fuisse Ciuitatis Principes: varij enim in vrbe sunt magistratus, varijs rebus causisque præpositi: vnde in vno erant septem, in alio decem Senatores. Sic apud Romanos erant septemuiri, erant & decemuiri, sed in diuersis Tribunalibus, adde & in diuersis temporibus. Audi Liuium lib. 3. *Anno trecentesimo altero quam Roma condita erat, iterum mutatur forma Ciuitatis ab Consulibus ad Decemuiros, quemadmodum ab regibus ante ad Consules venerat.* Porrò nugatur R. Salomon, dum explicat de Iosia. q. d. Iosias rex sapiens & pius ob suam sapientiam & pietatem, potentia & robore superauit decem reges antecessores suos.

Mysticè Salonius per sapientem accipit Christum, qui robustior est maiusque auxilium fidelibus præstat, quàm decem Principes, id est omnes Angeli. *Decem* enim, inquit, Salon. *fuerunt ordines Angelorum, sed vnus cecidit per superbiam, & idcirco boni Angeli semper ad hoc laborant, vt de hominibus numerus adimpleatur, & perueniatur ad perfectum numerum, id est denarium.* Hoc cum grano salis accipe. Nam Ecclesia tantùm agnoscit nouem choros cælestium spirituum, è quibus nõnulli cum Lucifero ceciderunt, factiq; sunt dæmones, cæteri duce S. Michaele in fide & gratia perstiterunt, factiq; sunt Angeli. Vnde hic locus à censoribus in Salonio notatus, & castigatus est. Excusandus tamen est Salonius, quòd decimum chorum separauerit à nouem choris SS. Angelorũ, feceritque eorum, qui prolapsi sunt & facti dæmones. q. d. Nouem chori sunt sanctorum Angelorum, decimus est dæmonum.

Omnis iustus subinde peccat. VERS. 21.

Non est enim homo iustus in terra, qui faciat bonum & non peccet. Hebr. *Et non peccabit*, id est qui nunquam sit peccaturus. Thaumat. *Et quis est qui non impingat alicubi?* Caiet. hanc gnomen nectit præcedenti dupliciter: Primò referendo eam ad decem *principes ciuitatis.* q. d. Hisce robustior est sapiens, quia hi vt homines subinde errant & peccant: at sapiens confortatus à sapientia, dum eam sequitur, errare & peccare nequit. Secundò, referendo eam ad τῇ *Sapientia.* q.d. Sine sapientia, vel seclusa sapientia non est homo iustus in terra, qui faciat bonum & non peccet, q. d. quod iustus faciat bonum & non peccet, id habet à sapientia; quare si eam secludas, vel si iustus eam deserat, illico bonum deseret & peccabit. Hoc est quod dicitur Sap. 9. 19. *Per sapientiam sanati sunt, quicumque tibi placuerunt ab initio.*

Planius eam referas ad v. 19. vt ibi dixi. Cum eo enim optimè cohæret, eiusque dat causam. q. d. sustenta iustum ne labatur, vel vt lapsus resurgat; quia non est iustus, qui ita constanter bonum faciat, vt ex innata fragilitate aliquando non peccet. Eget ergo sustentatore, qui eum fulciat, ne cadat absolutè; aut certè ne in peccatum grauius cadat, vel si in illud corruerit, lapsum erigat. Hoc est quod ait S. Iacob. cap. 3. v. 2. *In multis offendimus omnes.* Et: *si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est.* 1. Ioan. 1. 8. Vide vtrobique dicta.

Excipe ex communi totius Ecclesiæ sensu & consensu, Christum & B. Virginem. Hi enim nunquam peccauerunt, sed semper bonum ope-

6 Sextò, Chald. *Bonum est*, inquit, *te adiungi negotiis mundi huius, vt retribuas beneficentiam animæ tuæ in vis negotiatorum: & etiam ab hoc libro legis, ne dimittas partem tuam; etenim qui timet Dominum, exit de manibus omnium delictorum illorum.*

Vnde aliqui per *hoc* & *hoc* accipiunt theoricam & practicam. q. d. Ita vaces theoricæ & contemplationi, vt non omittas actionem & praxim, sed manus operi & beneficentiæ admoueas. Contemplatio enim dirigenda est ad actionem & exercitium virtutum.

Septimò, & genuinè S. Hieron. Alcuinus, Glossa interl. Titelm. & alij. q.d. Bonum est sapientes & iustos ope & opibus sustentare, sed & à stultis quoque impiisque peccatoribus ne subtrahe tuam manum & beneficentiam, quia, qui timet Deum, nihil negligit, sed omnes occasiones bene agendi & bene faciendi capessit & captat, vt imitetur Deum *qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos*. Matth. 5. 45. q.d. Quibus, & quotquot potes benefacere benefacito, qualesque illi sint, siue sapientes & iusti, siuè stulti & impij; sic non eris iustus nimis, nec nimis impius. Eleemosyna enim corrigit nimiam iustitiam & seueritatem, atque expiat si quid impiè gesseris. Videtur huic gnomæ contradicere illa Ecclesi. 12. 15. *Da bono, & non recipias peccatorem: benefac humili, & non dederis impio*: Sed ibidem respondi, & locum explicui. Verùm vt candidè dicam quòd sentio, non videtur hic agi propriè de eleemosyna corporali, sed spiritali, vt sensus sit, q.d. sustenta iustum ne velit esse nimis iustus, itaque limites iustitiæ excedat fiatque iniustus: manum quoque ne subtrahas ab impio, ne impiè nimis agat & stultè operetur; sicque nihil boni negligas, quòd tam in iusto in iustitia sustentando, quàm in impio ab impietate prohibendo & reuocando efficere possis. Hunc esse sensum liquet primò, quia eum exigit connexio huius sententiæ cum præcedenti; atquè τὸ *iustum* planè respicit refertque iustum, de quo v. præced. dixit: *Noli esse iustus multum*. Similiter τὸ *sed ab illo ne subtrahas manum*, planè refert impium, de quo dixit: *Ne impiè agas multum, & noli esse stultus*. Rursum idipsum arguit quod dicit, *sustenta*, non da eleemosynam. Hebr. *apprehende iustum*, scilicet nutantem & labantem, ne in iniustitiam propter nimium feruorem prolabatur. Denique id conuincit ratio, quam subijcit v. 21. *Non enim est homo iustus in terra qui faciat bonum, & non peccet*. q. d. Ideo sustenta iustum, quia non est iustus quisquam adeo sanctus, qui non aliquando cespitet & peccet.

Timens Deum nil negligit.

Qui timet Deum nihil negligit. Hebr. *exibit ad omnia*. Syrus: *sequitur omnia*. q.d. Non est tardus & piger, sed sedulus & acer, vt aggrediatur omne bonum omnemque beneficentiam, item omne opus arduum. q.d. Iustus forti est animo, ideoque difficultates, tentationes, & tribulationes non fugit, sed intrepidè iis procedit obuiam, easque vincit & superat: sicut Deus Iacob *certamen* forte (cum Esau) *dedit, vt vinceret*. Sap. 10. Vnde S. Hieron. explicat q.d. *Qui timet Deum, nec eleuatur prosperis, nec opprimitur aduersis*. Rursum ex Hebr. vertas: *Qui timet Deum, exibit cum omnibus*; vel vt Pagnin. *de omnibus*, id est euadet omnia mala. Ita Thaumat. Olympiod. & alij; vel omne bonum opus ad optatum finem perducet: aut vt Septuag. *Exibunt omnia*, id est omnia feliciter succedent timenti Deum. Vnde Arabicus vertit: *Qui timet Deum exit ab om-* A *nibus rebus iustificatus*. Symmach. *Timens Deum pertransibit omnia*. Tigur. *expediet se ex vniuersis istis*. Vatab. *facilè recedet ab extremis*.

Morale.

Moraliter disce hic, quod sicut negligentiæ mater est securitas, sic timor est industriæ & diligentiæ. Hoc verò consistit in quatuor, ait Hugo, scilicet in studio, labore, sumptu, tempore. Diligens enim nulli parcit studio, labori, sumptui, tempori, sed omne quod res poscit illi impendit. Rursum timens Deum nihil boni vel mali negligit, sed omne bonum capessit & omne malum cuitat, quantum scilicet humana fragilitas patitur. Nam non est iustus, qui non peccet venialiter, vt subdit v. 21. Iustus tamen satagit venialia fugere quoad potest, nihilque vel minimum præterit vel negligit. Nam vt sapienter ait S. August. lib. de decem chordis c. 11. *Sic & modica peccata attendite, quia modica sunt, & cauete quia plura sunt. Quàm minutissima sunt* B *grana arenæ? si arena amplius in nauim mittatur mergit illam, vt pereat: quàm minutæ sunt guttæ pluuiæ? nonne flumina implent & domos deijciunt? Ergo illa nolite contemnere* S. Bernardus autem sic inquit: *Non solum grauia, sed & leuia cauenda sunt peccata. Multa enim leuia vnum grande efficiunt, sicut solent de paruis & minimis guttis immensa flumina crescere.*

Ita S. Bernard. lib. Medit. c. 45. quod intellige non formaliter, sed dispositiuè: venialia enim peccata disponunt ad mortalia; sunt enim sicut puluis in oculos iniectus, qui eos in principio obnubilat, deinde excæcat penitus: sunt sicut seminatores discordiæ, qui affectuum rempublicam turbant, & animam totam inquietant: sunt imbres, qui non quidem charitatem extinguunt, at C robur eius & feruorem consepiunt: sunt ægritudines, quæ mentem debilitant: sunt fœtores, qui spiritum Dei contristant, & nos à bono eius familiaritatis auertunt.

Qui ergo Deum timet, nihil negligit, sed maiora peccata vt maiora fugiet, & minora vt semina maiorum vitabit. Temerarium enim est vnum pedem hostis intra domum admittere, qui post vnum alterum ponet, & miserum habitatorem ex ea cum iniuria expellet. Ita diabolus solet à paruis incipere, & ad maiora procedere, & postquam ab anima timorem leuiorum peccatorum depulit, metum etiam grauiorum ablegare. Vide dicta Ecclesi. 19. v. 1. ad illa: *Qui spernit modica, paulatim decidet*. Ex aduerso stultus, qui Deum non timet, audacter transilit de peccato in peccatum, velut equus exoculatus, qui nihil timet, quia nihil videt: vn- D de vulgò dicitur: *Nullum animal audacius equo cæco*, ait Hugo.

Sapientia dat robur.

Sapientia confortauit sapientem super decem Principes ciuitatis. Hebr. *Sapientia validabit sapientem præ decem dynastis, vel dominantibus in vrbe*. Syrus: *Sapientia roborat sapientem, melior decem principibus qui sunt in vrbe*. Tigur. *Sapientia plus virium suppeditat, quàm decem potentes*. Camp. *Plus iuuat, quàm possunt decem primates*. Thaumat. *Nec tantum valent in Ciuitate potentissimorum virorum præsidia, quantum sapientia: ea solet nonnunquam etiam omittentibus facere quæ oportebat, ignoscere*. Labores hic interpretes in nexu huius sententiæ cum præced. S. Hieron. sic nectit, vt occurrat tacitæ obiectioni. Dicet enim quis: sum tenuis fortunæ & pauper, quomodo ergo opibus meis sustentabo iustum? Huic respondet: *Quos non potes opibus, consilio adiuua, solatio foue. Plus enim potes*

*in angustia constituto præstare sapientis, quilibet maxima potestatis. Atque & hoc ipsum cum prudentia fac*ito. *Grandis quippe libra iustitiæ est, & cui & quantum, & quamdiu & quali, vel in re, vel in consilio tribuere.*

Planius & plenius sic nectas, vt det causam, vnde tantum robur sit sapienti, vt sustentare queat tam iustum, quàm impium nutantes & labantes in peccatum, curque ipse nihil boni negligat, sed validus vegetusque sit ad omne bonum. Causa nimirum est, quòd sapientia confortet sapientem, vt plus efficere queat vnus sua sapientia, quàm decem principes suis opibus & potentia in Ciuitate: hæc enim corporea est fragilis, infida & incerta: Sapientia verò spiritualis est, stabilis, fida & certa. Exemplum est in Ioseph, de quo hunc versum explicat Chald. *Sapientia Iosephi*, inquit, *filij Iacobi, plurimum ei præsidij & prudentia coram fratribus suis decem iustis attulit, qui cum in timore Domini multum possent, nihil in illos molitus est mali, quo tempore in Ægypto essent: neque etiam violenter in fratrem irruerunt, qui tum eorum animos exasperarat.*

Ita habet Chald. Compl. & Costi, licèt in Bibliis regiis habeat: *Sapientia auxiliabitur sapienti, qui subegerit concupiscentiam malam.* Rursum exemplum est in Iacob patre Iosephi, de quo ait sapiens cap. 10. 10. *Hæc* (Sapientia) *profugum iræ fratris iustum deduxit per vias rectas, & ostendit illi regnum Dei, &c. Custodiuit illum ab inimicis & à seductoribus tutauit illum, & certamen forte dedit illi, vt vinceret & sciret, quoniam omnium potentior est sapientia.*

Ratio à priori est, quòd sapientia mille excogitet & suggerat rationes, quibus sustentet iustum æquè ac impium, ac quodlibet opus arduum aggrediatur & perficiat. Rursum quòd sapiens, id est iustus & sanctus, sit Dei os & organum, per quod loquitur Spiritus sanctus ad mouendum audientium corda, quocumque ei libuerit, vti patuit in S. Petro S. Paulo, cæterisque Apostolis & viris Apostolicis, qui orbem conuerterunt & ex impio fecere pium. Quare vt dicitur. cap. 9. 1. *Melior est sapientia, quàm arma bellica.* Et: *vir sapiens fortis est: & vir doctus robustus & validus: Quia cum dispositione initur bellum, & erit salus vbi multa consilia.* Prouer. 24. 5. & cap. 21. 22. *Ciuitatem fortium ascendit sapiens destruxitque robur fiduciæ eius.* Vide ibi dicta.

Super dec. m princ. pes) id est primores, dynastas, qui sunt in Ciuitate. Hebr. enim est *Scallitim*. Vnde Sultan siue Soldanus, id est Princeps & Imperator, qualis fuit Soldanus Ægypti, Babylonis, Syriæ, &c. *decem*, id est multos, imò vniuersos. Denarius enim est complementum numerorum simplicium, qui articuli vocantur, eosque primò componit & combinat. Vnde δεκὰς dicitur quasi δεχὰς, à δέχεσθαι, quòd omnia contineat & comprehendat. Sic Iob. c. 19. 50. ait: *En decies*, id est multoties & continuo *confunditis me*. Alludit tamen ad decem primores vrbis, de quibus dicitur Ruth. c. 4. v. 2. *Tollens autem Boos decem viros de senioribus ciuitatis:* hosce enim non tantùm vt testes cessionis hæreditatis adhibitos fuisse, vti volunt Lyran. & Abulen. sed etiam, vt seniores, id est Senatores & iudices patet ex eò quòd subdit: *Dixitque ad eos, sedete hîc. Quibus sedentibus locutus est ad propinquum, &c.* causam cessionis cum eo coram decem Senatoribus peragens, vti rectè ibi-
A dem obseruauit Feuardentius. Esto Iosephus, quem citat & sequitur Carolus Sigon. lib. 7. de Republ. Hebr. c. 7. innuat apud Hebræos septem fuisse Ciuitatis Principes: varij enim in vrbe sunt magistratus, variis rebus causisque præpositi: vnde in vno erant septem, in alio decem Senatores. Sic apud Romanos erant septemuiri, erant & decemuiri, sed in diuersis Tribunalibus, adde & in diuersis temporibus. Audi Liuium lib. 3. *Anno trecentesimo altero quam Roma condita erat, iterum mutatur forma Ciuitatis ab Consulibus ad Decemuiros, quemadmodum ab regibus ante ad Consules venerat.* Porrò nugatur R. Salomon, dum explicat de Iosia. q. d. Iosias rex sapiens & pius ob suam sapientiam & pietatem, potentia & robore superauit decem reges antecessores suos.

Mysticè Salonius per sapientem accipit Chri-
B stum, qui robustior est maiusque auxilium fidelibus præstat, quàm decem Principes, id est omnes Angeli. *Decem* enim, inquit, Salon. *fuerunt ordines Angelorum, sed vnus cecidit per superbiam, & idcirco boni Angeli semper ad hoc laborant, vt de hominibus numerus adimpleatur, & perueniatur ad perfectum numerum, id est denarium.* Hoc cum grano salis accipe. Nam Ecclesia tantùm agnoscit nouem choros cælestium spirituum, è quibus nõnulli cum Lucifero ceciderunt, factiq; sunt dæmones, cæteri duce S. Michaele in fide & gratia perstiterunt, factiq; sunt Angeli. Vnde hic locus à censoribus in Salonio notatus, & castigatus est. Excusandus tamen est Salonius, quòd decimum chorum separauerit à nouem choris SS. Angelorũ, feceritque eorum, qui prolapsi sunt & facti dæmones. q. d. Nouem cho-
C ri sunt sanctorum Angelorum, decimus est dæmonum.

Non est enim homo iustus in terra, qui faciat bonum & non peccet. Hebr. *Et non peccabit*, id est qui nunquam sit peccaturus. Thaumat. *Et quis est qui non impingat alicubi?* Caiet. hanc gnomen nectit præcedenti dupliciter: Primò referendo eam ad decem *principes ciuitatis*. q. d. Hisce robustior est sapiens, quia hi vt homines subinde errant & peccant: at sapiens confortatus à sapientia, dum eam sequitur, errare & peccare nequit. Secundò, referendo eam ad τὸ *Sapientia*. q. d. Sine sapientia, vel seclusa sapientia non est homo iustus in terra, qui faciat bonum & non peccet, q. d. quod iustus faciat bonum & non peccet, id habet à sapientia; quare si eam secludas, vel si iustus eam deserat, illico bonum deseret & peccabit. Hoc est quod dici-
D tur Sap. 9. 19. *Per sapientiam sanati sunt, quicumque tibi placuerunt ab initio.*

Omnis iustus subinde peccat. VERS. 21.

Planius eam referas ad v. 19. vt ibi dixi. Cum eo enim optimè cohæret, eiusque dat causam. q. d. sustenta iustum ne labatur, vel vt lapsus resurgat; quia non est iustus, qui ita constanter bonum faciat, vt ex innata fragilitate aliquando non peccet. Eget ergo sustentatore, qui eum fulciat, ne cadat absolutè; aut certè ne in peccatum grauius cadat, vel si in illud corruerit, lapsum erigat. Hoc est quod ait S. Iacob. cap. 3. v. 2. *In multis offendimus omnes.* Et: *si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est.* 1. Ioan. 1. 8. Vide vtrobique dicta.

Excipe ex communi totius Ecclesiæ sensu & consensu, Christum & B. Virginem. Hi enim nunquam peccauerunt, sed semper bonum ope-

6 Sextò, Chald. *Bonum est, inquit, te adiungi negotiis mundi huius, vt retribuas beneficentiam animæ tuæ in via negotiatorum: & etiam ab hoc libro legis, ne dimittas partem tuam; etenim qui timet Dominum, exit de manibus omnium delictorum illorum.*

Vnde aliqui per *hoc* & *hoc* accipiunt theoricam & practicam. q. d. Ita vaces theoricæ & contemplationi, vt non omittas actionem & praxim, sed manus operi & beneficentiæ admoueas. Contemplatio enim dirigenda est ad actionem & exercitium virtutum.

Septimò, & genuinè S. Hieron. Alcuinus, Glossa interl. Titelm. & alij. q.d. Bonum est sapientes & iustos ope & opibus sustentare, sed & à stultis quoque impiisque peccatoribus ne subtrahe tuam manum & beneficentiam, quia, qui timet Deum, nihil negligit, sed omnes occasiones bene agendi & bene faciendi capessit & captat, vt imitetur Deum *qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos.* Matth. 5. 45. q.d. Quibus, & quotquot potes benefacere benefacito, qualesque illi sint, siue sapientes & iusti, siuè stulti & impij; sic non eris iustus nimis, nec nimis impius. Eleemosyna enim corrigit nimiam iustitiam & seueritatem, atque expiat si quid impiè gesseris. Videtur huic gnomæ contradicere illa Ecclesi. 12. 15. *Da bono, & non recipias peccatorem: benefac humili, & non dederis impio:* Sed ibidem respondi, & locum explicui. Verùm vt candidè dicam quòd sentio, non videtur hic agi propriè de eleemosyna corporali, sed spirituali, vt sensus sit, q.d. sustenta iustum ne velit esse nimis iustus, itaque limites iustitiæ excedat fiatque iniustus: manum quoque ne subtrahas ab impio, ne impiè nimis agat & stultè operetur; sicque nihil boni negligas, quòd tam in iusto in iustitia sustentando, quàm in impio ab impietate prohibendo & reuocando efficere possis. Hunc esse sensum liquet primò, quia eum exigit connexio huius sententiæ cum præcedenti; atquè τὸ *iustum* planè respicit refertque iustum, de quo v. præced. dixit: *Noli esse iustus multum.* Similiter τὸ *sed ab illo ne subtrahas manum*, planè refert impium, de quo dixit: *Ne impiè agas multum, & noli esse stultus.* Rursum idipsum arguit quod dicit, *sustenta*, non da eleemosynam. Hebr. *apprehende iustum*, scilicet nutantem & labantem, ne in iniustitiam propter nimium feruorem prolabatur. Denique id conuincit ratio, quam subijcit v. 21. *Non enim est homo iustus in terra qui faciat bonum, & non peccet.* q. d. Ideo sustenta iustum, quia non est iustus quisquam adeo sanctus, qui non aliquando cespitet & peccet.

Timens Deum nil negligit.

Qui timet Deum nihil negligit. Hebr. *exibit ad omnia.* Syrus: *sequitur omnia.* q.d. Non est tardus & piger, sed sedulus & acer, vt aggrediatur omne bonum omnemque beneficentiam, item omne opus arduum. q.d. Iustus forti est animo, ideoque difficultates, tentationes, & tribulationes non fugit, sed intrepidè iis procedit obuiam, easque vincit & superat: sicut Deus Iacob *certamen* forte (cum Esau) *dedit, vt vinceret.* Sap. 10. Vnde S. Hieron. explicat q.d. *Qui timet Deum, nec eleuatur prosperis, nec opprimitur aduersis.* Rursum ex Hebr. vertas: *Qui timet Deum, exibit eum omnibus*; vel vt Pagnin. *de omnibus*, id est euadet omnia mala. Ita Thaumat. Olympiod. & alij; vel omne bonum opus ad optatum finem perducet: aut vt Septuag. *Exibunt omnia*, id est omnia feliciter succedent timenti Deum. Vnde Arabicus vertit: *Qui timet Deum exit ab omnibus rebus iustificatus.* Symmach. *Timens Deum pertransibit omnia.* Tigur. *expediet se ex vniuersis istis.* Vatab. *facilè recedet ab extremis.*

Morale.

Moraliter disce hic, quod sicut negligentiæ mater est securitas, sic timor est industriæ & diligentiæ. Hoc verò consistit in quatuor, ait Hugo, scilicet in studio, labore, sumptu, tempore. Diligens enim nulli parcit studio, labori, sumptui, tempori, sed omne quod res poscit illi impendit. Rursum timens Deum nihil boni vel mali negligit, sed omne bonum capessit & omne malum euitat, quantum scilicet humana fragilitas patitur. Nam non est iustus, qui non peccet venialiter, vt subdit v. 21. Iustus tamen satagit venialia fugere quoad potest, nihilque vel minimum præterit vel negligit. Nam vt sapienter ait S. August. lib. de decem chordis c. 11. *Sic & modica peccata attendite, quamodica sunt, & cauete quia plura sunt. Quàm minutissima sunt grana arenæ? si arena amplius in nauim mittatur mergit illam, vt pereat: quàm minuta sunt guttæ pluuiæ? nonne flumina implent & domos deijciunt? Ergo illa nolite contemnere* S. Bernardus autem sic inquit: *Non solum grauia, sed & leuia cauenda sunt peccata. Multa enim leuia vnum grande efficiunt, sicut solent de paruis & minimis guttis immensa flumina crescere.*

Ita S. Bernard. lib. Medit. c. 45. quod intellige non formaliter, sed dispositiuè: venialia enim peccata disponunt ad mortalia; sunt enim sicut puluis in oculos iniectus, qui eos in principio obnubilat, deinde excæcat penitus: sunt sicut seminatores discordiæ, qui affectuum rempublicam turbant, & animam totam inquietant: sunt imbres, qui non quidem charitatem extinguunt, at robur eius & feruorem consepiunt: sunt ægritudines, quæ mentem debilitant: sunt fœtores, qui spiritum Dei contristant, & nos à bono eius familiaritatis auertunt.

Qui ergo Deum timet, nihil negligit, sed maiora peccata vt maiora fugiet, & minora vt semina maiorum vitabit. Temerarium enim est vnum pedem hostis intra domum admittere, qui post vnum alterum ponet, & miserum habitatorem ex ea cum iniuria expellet. Ita diabolus solet à paruis incipere, & ad maiora procedere, & postquam ab anima timorem leuiorum peccatorum depulit, metum etiam grauiorum ablegare. Vide dicta Ecclesi. 19. v. 1. ad illa: *Qui spernit modica, paulatim decidet.* Ex aduerso stultus, qui Deum non timet, audacter transilit de peccato in peccatum, velut equus exoculatus, qui nihil timet, quia nihil videt: vnde vulgò dicitur: *Nullum animal audacius equo cæco*, ait Hugo.

Sapientia dat robur.

Sapientia confortauit sapientem super decem Principes ciuitatis. Hebr. *Sapientia validabit sapientem præ decem dynastis, vel dominantibus in vrbe.* Syrus: *Sapientia roborat sapientem, melior decem principibus qui sunt in vrbe.* Tigur. *Sapientia plus virium suppeditat, quàm decem potentes.* Camp. *Plus iuuat, quàm possint decem primates.* Thaumat. *Nec tantum valent in Ciuitate potentissimorum virorum præsidia, quantum sapientia: ea solet nonnunquam etiam omittentibus facere quæ oportebat, ignoscere.* Labores hic interpretes in nexu huius sententiæ cum præced. S. Hieron. sic nectit, vt occurrat tacitæ obiectioni. Dicet enim quis: sum tenuis fortunæ & pauper, quomodo ergo opibus meis sustentabo iustum? Huic respondet: *Quos non potes opibus, consilio adiuua, solatio foue. Plus enim potes*

in angustia constituto praestare sapientia, quilibet maxima potestatis. Atque & hoc ipsum cum prudentia facito. Grandis quippe libra iustitia est, & cui & quantum, & quamdiu & qualis, vel iure, vel in consilio tribuere.

Planius & plenius sic nectas, vt det causam, vnde tantum robur sit sapienti, vt sustentare queat tam iustum, quàm impium nutantes & labantes in peccatum, curque ipse nihil boni negligat, sed validus vegetusque sit ad omne bonum. Causa nimirum est, quòd sapientia confortet sapientem, vt plus efficere queat vnus sua sapientia, quàm decem principes suis opibus & potentia in Ciuitate: hæc enim corporea est fragilis, infida & incerta: Sapientia verò spiritualis est, stabilis, fida & certa. Exemplum est in Ioseph, de quo hunc versum explicat Chald. *Sapientia Iosephi*, inquit, *filij Iacobi, plurimum ei præsidij & prudentia coram fratribus suis decem iustis attulit, qui cum in timore Domini multum possent, nihil in illos molitus est mali, quo tempore in Ægypto essent: neque etiam violenter in fratrem irruerunt, quod tum eorum animos exasperarat.*

Ita habet Chald. Compl. & Costi, licèt in Bibliis regiis habeat: *Sapientia auxiliabitur sapienti, qui subegerit concupiscentiam malam.* Rursum exemplum est in Iacob patre Iosephi, de quo ait sapiens cap. 10. 10. *Hæc* (Sapientia) *profugum iræ fratris iustum deduxit per vias rectas, & ostendit illi regnum Dei, &c. Custodiuit illum ab inimicis & à seductoribus tutauit illum, & certamen forte dedit illi, vt vinceret & sciret, quoniam omnium potentior est sapientia.*

Ratio à priori est, quòd sapientia mille excogitet & suggerat rationes, quibus sustentet iustum æquè ac impium, ac quodlibet opus arduum aggrediatur & perficiat. Rursum quòd sapiens, id est iustus & sanctus, fit Dei os & organum, per quod loquitur Spiritus sanctus ad mouendum audientium corda, quocumque ei libuerit, vti patuit in S. Petro S. Paulo, cæterisque Apostolis & viris Apostolicis, qui orbem conuerterunt & ex impio fecere pium. Quare vt dicitur. cap. 9. 1. *Melior est sapientia, quàm arma bellica.* Et: *vir sapiens fortis est: & vir doctus robustus & validus: Quia cum dispositione initur bellum, & erit salus vbi multa consilia.* Prouer. 24. 5. & cap. 21. 22. *Ciuitatem fortium ascendit sapiens destruxitque robur fiduciæ eius.* Vide ibi dicta.

Super dec. m princ. pes) id est primores, dynastas, qui sunt in Ciuitate. Hebr. enim est *Scalitim*. Vnde Sultan siue Soldanus, id est Princeps & Imperator, qualis fuit Soldanus Ægypti, Babylonis, Syriæ, &c. *decem*, id est multos, imò vniuersos. Denarius enim est complementum numerorum simplicium, qui articuli vocantur, eosque primò componit & combinat. Vnde Δεκὰς dicitur quasi δεχὰς, à δέχεσθαι, quòd omnia contineat & comprehendat. Sic Iob. c. 19. 3. ait: *En decies*, id est multoties & continuo *confundistis me*. Alludit tamen ad decem primores vrbis, de quibus dicitur Ruth. c. 4. v. 2. *Tollens autem Booz decem viros de senioribus ciuitatis*: hosce enim non tantùm vt testes cessionis hæreditatis adhibitos fuisse, vti volunt Lyran. & Abulen. sed etiam, vt seniores, id est Senatores & iudices patet ex eo quòd subdit: *Dixitque ad eos, sedete hîc. Quibus sedentibus locutus est ad propinquum, &c.* causam cessionis cum eo

A cotam decem Senatoribus peragens, vti rectè ibidem obseruauit Feuardentius. Esto Iosephus, quem citat & sequitur Carolus Sigon. lib. 7. de Republ. Hebr. c. 7. innuat apud Hebræos septem fuisse Ciuitatis Principes: varij enim in vrbe sunt magistratus, varius rebus causisque præpositi: vnde in vno erant septem, in alio decem Senatores. Sic apud Romanos erant septemuiri, erant & decemuiri, sed in diuersis Tribunalibus, adde & in diuersis temporibus. Audi Liuium lib. 3. *Anno trecentesimo altero quam Roma condita erat, iterum mutatur forma Ciuitatis ab Consulibus ad Decemuiros, quemadmodum ab regibus ante ad Consules venerat.* Porrò nugatur R. Salomon, dum explicat de Iosia q. d. Iosias rex sapiens & pius ob suam sapientiam & pietatem, potentia & robore superauit decem reges antecessores suos.

B Mysticè Salonius per sapientem accipit Christum, qui robustior est maiusque auxilium fidelibus præstat, quàm decem Principes, id est omnes Angeli. *Decem* enim, inquit, Salon. *fuerunt ordines Angelorum, sed vnus cecidit per superbiam, & ideirco boni Angeli semper ad hoc laborant, vt de hominibus numerus adimpleatur, & perueniatur ad perfectum numerum, id est denarium.* Hoc cum grano salis accipe. Nam Ecclesia tantùm agnoscit nouem chorοs cælestium spirituum, è quibus nõnulli cum Lucifero ceciderunt, factiq; sunt dæmones, cæteri duce S. Michaele in fide & gratia perstiterunt, factiq; sunt Angeli. Vnde hic locus à censoribus in Salonio notatus, & castigatus est. Excusandus tamen est Salonius, quòd decimum chorum separauerit à nouem choris SS. Angelorũ, feceritque eorum, qui prolapsi sunt & facti dæmones. q. d. Nouem
C chori sunt sanctorum Angelorum, decimus est dæmonum.

Non est enim homo iustus in terra, qui faciat bonum & non peccet. Hebr. *Et non peccabit*, id est qui nunquam sit peccaturus. Thaumat. *Et quis est qui non impingat alicubi?* Caiet. hanc gnomen nectit præcedenti dupliciter: Primò referendo eam ad decem *principes ciuitatis*. q. d. Hisce robustior est sapiens, quia hi vt homines subinde errant & peccant: at sapiens confortatus à sapientia, dum eam sequitur, errare & peccare nequit. Secundò, referendo eam ad *vi Sapientia*. q. d. Sine sapientia, vel seclusa sapientia non est homo iustus in terra, qui faciat bonum & non peccet, q. d. quod iustus faciat bonum & non peccet, id habet à sapientia; quare si eam secludas, vel si iustus eam deserat, illico bonum deseret & peccabit. Hoc est quod dici-
D tur Sap. 9. 19. *Per sapientiam sanati sunt, quicumque tibi placuerunt ab initio.*

Omnis iustus subinde peccat. VERS. 21.

Planius eam referas ad v. 19. vt ibi dixi. Cum eo enim optimè cohæret, eiusque dat causam. q. d. sustenta iustum ne labatur, vel vt lapsus resurgat; quia non est iustus, qui ita constanter bonum faciat, vt ex innata fragilitate aliquando non peccet. Eget ergo sustentatore, qui eum fulciat, ne cadat absolutè; aut certè ne in peccatum grauius cadat, vel si in illud corruerit, lapsum erigat. Hoc est quod ait S. Iacob. cap. 3. v. 2. *In multis offendimus omnes.* Et: *si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est.* 1. Ioan. 1. 8. Vide vtrobique dicta.

Excipe ex communi totius Ecclesiæ sensu & consensu, Christum & B. Virginem. Hi enim nunquam peccauerunt, sed semper bonum ope-

in angustia constituto præstare sapientia, quilibet maxima potestatis. Atque & hoc ipsum cum prudentia facito. Grandis quippe libra iustitia est, & cui & quantum, & quamdiu & quali, vel in re, vel in consilio tribuere.

Planius & plenius sic nectas, vt det causam, vnde tantum robur sit sapienti, vt sustentare queat tam iustum, quàm impium nutantes & labantes in peccatum, curque ipse nihil boni negligat, sed validus vegetusque sit ad omne bonum. Causa nimirum est, quòd sapientia confortet sapientem, vt plus efficere queat vnus sua sapientia, quàm decem principes suis opibus & potentia in Ciuitate: hæc enim corporea est fragilis, infida & incerta: Sapientia verò spiritualis est, stabilis, fida & certa. Exemplum est in Ioseph, de quo hunc versum explicat Chald. *Sapientia Iosephi*, inquit, *filij Iacobi, plurimum ei præsidij & prudentia coram fratribus suis decem iustis attulit, qui cum in timore Domini multum possent, nihil in illos molitus est mali, quo tempore in Ægypto essent: neque etiam violenter in fratrem irruerunt, qui tum eorum animos exasperarat.*

B Ita habet Chald. Compl. & Costi, licèt in Bibliis regiis habeat: *Sapientia auxiliabitur sapienti, qui subegerit concupiscentiam malam.* Rursum exemplum est in Iacob patre Iosephi, de quo ait sapiens cap. 10. 10. *Hæc* (Sapientia) *profugum iræ fratris iustum deduxit per vias rectas, & ostendit illi regnum Dei, &c. Custodiuit illum ab inimicis & à seductoribus tutauit illum, & certamen forte dedit illi, vt vinceret & sciret, quoniam omnium potentior est sapientia.*

C Ratio à priori est, quòd sapientia mille excogitet & suggerat rationes, quibus sustentet iustum æquè ac impium, ac quodlibet opus arduum aggrediatur & perficiat. Rursum quòd sapiens, id est iustus & sanctus, sit Dei os & organum, per quod loquitur Spiritus sanctus ad mouendum audientium corda, quocumque ei libuerit, vti patuit in S. Petro S. Paulo, cæterisque Apostolis & viris Apostolicis, qui orbem conuerterunt & ex impio fecere pium. Quare vt dicitur. cap. 9. 1. *Melior est sapientia, quàm arma bellica.* Et: *vir sapiens fortis est: & vir doctus robustus & validus: Quia cum dispositione initur bellum, & erit salus vbi multa consilia.* Prouer. 24. 5. & cap. 22. 22. *Ciuitatem fortium ascendit sapiens destruxitque robur fiduciæ eius.* Vide ibi dicta.

D *Super decem principes*) id est primores, dynastas, qui sunt in Ciuitate. Hebr. enim est *Scalitim.* Vnde Sultan siue Soldanus, id est Princeps & Imperator, qualis fuit Soldanus Ægypti, Babylonis, Syriæ, &c. *decem*, id est multos, imò vniuersos. Denarius enim est complementum numerorum simplicium, qui articuli vocantur, eosque primò componit & combinat. Vnde δεκὰς dicitur quasi δεχὰς, à δέχεσθαι, quòd omnia contineat & comprehendat. Sic Iob. c. 19. 3. ait: *En decies*, id est multoties & continuo *confunditis me.* Alludit tamen ad decem primores vrbis, de quibus dicitur Ruth. c. 4. v. 2. *Tollens autem Boos decem viros de senioribus ciuitatis:* hosce enim non tantùm vt testes cessionis hæreditatis adhibitos fuisse, vti volunt Lyran. & Abulen. sed etiam, vt seniores, id est Senatores & iudices patet ex eò quòd subdit: *Dixitque ad eos, sedete hîc. Quibus sedentibus locutus est ad propinquum, &c.* causam cessionis cum eo coram decem Senatoribus peragens, vti rectè ibidem

A obseruauit Feuardentius. Esto Iosephus, quem citat & sequitur Carolus Sigon. lib. 7. de Republ. Hebr. c. 7. innuat apud Hebræos septem fuisse Ciuitatis Principes: varij enim in vrbe sunt magistratus, variis rebus causisque præpositi: vnde in vno erant septem, in alio decem Senatores. Sic apud Romanos erant septemuiri, erant & decemuiri, sed in diuersis Tribunalibus, adde & in diuersis temporibus. Audi Liuium lib. 3. *Anno trecentesimo altero quam Roma condita erat, iterum mutatur forma Ciuitatis ab Consulibus ad Decemuiros, quemadmodum ab regibus ante ad Consules venerat.* Porrò nugatur R. Salomon, dum explicat de Iosia. q. d. Iosias rex sapiens & pius ob suam sapientiam & pietatem, potentia & robore superauit decem reges antecessores suos.

B Mysticè Salonius per sapientem accipit Christum, qui robustior est maiusque auxilium fidelibus præstat, quàm decem Principes, id est omnes Angeli. *Decem* enim, inquit, Salon. *fuerunt ordines Angelorum, sed vnus cecidit per superbiam, & idcirco boni Angeli semper ad hoc laborant, vt de hominibus numerus adimpleatur, & perueniatur ad perfectum numerum, id est denarium.* Hoc cum grano salis accipe. Nam Ecclesia tantùm agnoscit nouem choros cælestium spirituum, è quibus nõnulli cum Lucifero ceciderunt, factiq; sunt dæmones, cæteri duce S. Michaele in fide & gratia perstiterunt, factiq; sunt Angeli. Vnde hic locus à censoribus in Salonio notatus, & castigatus est. Excusandus tamen est Salonius, quòd decimum chorum separauerit à nouem choris SS. Angelorũ, feceritque eorum, qui prolapsi sunt & facti dæmones. q. d. Nouem

C chori sunt sanctorum Angelorum, decimus est dæmonum.

Non est enim homo iustus in terra, qui faciat bonum & non peccet. Hebr. *Et non peccabit*, id est qui nunquam sit peccaturus. Thaumat. *Et quis est qui non impingat alicubi?* Caiet. hanc gnomen nectit præcedenti dupliciter: Primò referendo eam ad decem *principes ciuitatis.* q. d. Hisce robustior est sapiens, quia hi vt homines subinde errant & peccant: at sapiens confortatus à sapientia, dum eam sequitur, errare & peccare nequit. Secundò, referendo eam ad τὸ *Sapientia.* q. d. Sine sapientia, vel seclusa sapientia non est homo iustus in terra, qui faciat bonum & non peccet, q. d. quod iustus faciat bonum & non peccet, id habet à sapientia; quare si eam secludas, vel si iustus eam deserat, illico bonum deseret & peccabit. Hoc est quod dici-

Omnis iustus subinde peccat. VERS. 21.

D tur Sap. 9. 19. *Per sapientiam sanati sunt, quicumque tibi placuerunt ab initio.*

Planius eam referas ad v. 19. vt ibi dixi. Cum eo enim optimè cohæret, eiusque dat causam. q. d. sustenta iustum ne labatur, vel vt lapsus resurgat; quia non est iustus, qui ita constanter bonum faciat, vt ex innata fragilitate aliquando non peccet. Eget ergo sustentatore, qui cum fulciat, ne cadat absolutè; aut certè ne in peccatum grauius cadat, vel si in illud corruerit, lapsum erigat. Hoc est quod ait S. Iacob. cap. 3. v. 2. *In multis offendimus omnes.* Et: *si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est.* 1. Ioan. 1. 8. Vide vtrubique dicta.

Excipe ex communi totius Ecclesiæ sensu & consensu, Christum & B. Virginem. Hi enim nunquam peccauerunt, sed semper bonum ope-

rati sunt. Quocirca ex hoc loco docet Conc. Mileuit. Trident. totaque Ecclesia iustos non posse vitare omnia peccata venialia. Esto enim singula seorsim sumpta vitare queant, non tamen vniuersa simul sumpta. Quare necessarium est vt aliquando venialiter peccent, non definite hic & nunc, sed indefinite. Sicut Sagittarius licet peritissimus sit, non potest centies continuò sagittando scopum configere, sed necessum est, vt fatigatus deficiente attentione, aliquando ab eo aberret.

Porrò impia & stolida est explicatio Caluini & nouatorum, qui ex hoc loco contendunt hominem etiam iustum, eò quòd concupiscentia sit infectus, in omni opere bono aliquid concupiscentiæ & peccati admiscere, vt in omnibus emineat quædam ἀταξία, inordinatio, labes, & confusio. Hoc enim dogma adimit homini mentem, consilium, prudentiam, bonitatem, virtutem, sanctitatem & omne bonum, atque hominem non tantùm in bestiam, & in dæmonem transformat. Solus enim dæmon cum damnatis, ex desperatione & odio ac furore, quo flagrat in Deum, non potest velle quicquam boni adeoque nihil potest agere nisi superbire, irasci inuidere, furere & peccare. Vide Bellarm. lib. 4. de iustificatione.

Argutè Hugo Card. asserit non esse qui faciat bonum simul & non peccet: quia pueri inquit, non peccant quidem, sed non faciunt bonum: adulti verò esto faciant bonum, tamen aliquando peccant.

Solidiùs S. Athan. tract. de Incarnat. verbi contra Paulum Samosat. & S. Hieron. in cap. 2. ad Ephes. hanc gnomen accipiunt de peccatis, non tantùm venialibus, sed & mortalibus, quod scilicet ea omnia nemo suis viribus vitare possit, vt verè sit iustus. indeque euincunt necessariam fuisse Christi incarnationem, vt Christus suis meritis nos iustificaret, ac gratiam ad vitandum omne peccatum mortale nobis impetraret & conferret.

VERS. 22. *Sed & cunctis sermonibus qui dicuntur, ne accommodes cor tuum: ne forte audias seruum maledicentem tibi.*

VERS. 23. *Scit enim conscientia tua, quia & tu crebrò maledixisti aliis.*

Septuag. v. 23. ita reddunt: *Etenim frequenter malignabitur in te, & multis modis malè afficiet cor tuum, nempe quia tu etiam maledixisti alijs.* Aquila: *Quia frequentis temporis male habebit cor tuum*, si nimirum attenderis & curaueris quid quisque dicat. Heb. קלל *Kalal* significat vilem facere, extenuare, deprimere, detrahere, maledicere, execrari, mala imprecari, similiaque dicere & facere quæ suggerit animi amaritudo, turbatio, impatientia, ira & odium.

S. Hieron. hanc gnomen præcedenti nectens sic explicat: *Sapientiæ auxilio confortatus, vel ad bona, vel ad mala præpara cor tuum, & non cures quid de te loquantur inimici, qualis foris opinio sit. Quomodo enim prudentis viri est murmurantem famulum non audire, sic & sapientis hominis est sapientiam primam sequi, & vanos non considerare rumores.*

Thaumat. *Ne maledicta de te iactata commordeant animum, ne in multis postea actionibus, ad referenda conuitia ipse quoque abducaris.*

Sapientia ergo roborat cor sapientis, vt ad animi pacem & generositatem tuendam non curet A rumores, nec quid de se serui aliiue dicant & maledicant, imò ad ea non attendit, nec audire vel scire cupit; quia si attendat, audit subinde mira & indigna, ideoque ab iis, de quibus nunquam cogitasset: quare surda aure omnia præterit, despicit & spernit sciens hominum plebeiorum, præsertim seruorum genus, esse vile, impatiens, garrulum, parui animi & iudicij, dicax & procax, quare magno celsoque animo illa dissimulat & negligit. Vnde Olympiod. in septuag. pro *multis modis malè afficiet cor tuum*, legens, *descensibus plurimis affliget cor tuum*, sic explicat: *Conuitium persæpe, cùm auditur, animam turbat. Si igitur quispiam in conuicium ira succenditur, in multos cadit Labyrinthique descensus, à sublimi sede rationis detractus in iracundiæ passionem, atque tristi turbulentia implet cor suum.*

B Sic Dauid Semei & cæterorum maledicta surda aure præterit: *Factus sum sicut homo non audiens, & non habens in ore suo redargutiones*, ait ipse Ps. 37. 14. Verba enim non sunt verbera; aerem feriunt non hominem, nisi qui ijs attendit mordetur, sauciatur. — Conuitium surda aure excipe.

Idem ex Salomone docuere philosophi. Augustus Cæsar conuitiis in se iactis non irascebatur, sed arridebat, ait Seneca lib. de Clemen. c. 10. Fabius Maximus sequens Hannibalem, à suis Hannibalis pædagogus vocabatur. At ille more suo perrexit, itaque Hannibalem fregit: vnde dicebat: *Qui dicteria conuitiaque metuit, timidior est iis, qui fugiunt hostes.* Ita Plut. in Apoth. Tiberius Cæsar conuicia dissimulabat dicens, *In libera ciuitate liberas debere esse linguas*, ait Sueton. in eius vita. — Gnomæ.

C Aristippus maledicum insequentem fugiens, cum ab eo rogaretur: Cur fugis? *Quia*, inquit, *tibi facultas est maledicendi, mihi verò non est audiendi.* Titus Imper. *Nihil ago*, inquit, *ob quod reprehendi merear; ea verò quæ de me falsò dicuntur, prorsus negligo.* Ita Xiphilinus in eius vita.

Plutarchus lib. de Cohibenda ira: *Accurate*, inquit, *scrutari inquirendo omnia atque in medium protrahere omnia serui negotia, omnes amici actiones, omnia filij studia, omnes vxoris susurros; ea verè res iras gignit multas, atque continuas & quotidianas, quarum summa eo redit, vt morosi, intractabilesque reddamur. Euripidis esse, Deum res magnas curare, exiguas fortunæ dimissas sinere.*

Philippus Macedon. primoribus sibi obtre-D ctantibus: *Gratias*, inquit, *ijs habeo, quia eorum obtrectatione fio melior, dum factis conor illos mendacij conuincere.* Ita Plutar. in Apopht. Vnde Seneca lib. 3. de Ira cap. 24. *Dicat itaque*, inquit, *quisque sibi quoties lacessitur*: Nunquid *potentior sum Philippo? Illi tamen impunè maledictum est. Nunquid in domo mea plus possum, quàm toto orbe terrarum diuus Augustus potuit? ille tamen contentus fuit à conuiciatore suo secedere. Quid est quare serui mei hilarius responsum, & contumaciorem vultum, & non peruenientem vsque ad me murmurationem flagellis & compedibus expiem? Quis sum cuius aures lædi nefas sit: Ignouerunt multi hostibus, ego non ignoscam pigris, negligentibus, garrulis? Puerum ætas excuset, fœminam sexus, extraneum libertas, domesticum familiaritas.* Nunc *primùm offendit? cogitemus quamdiu placuerit. Sæpe & aliàs offendit? feramus quod*

diu tulimus. Amicus est? fecit quod noluit, inimicus est? fecit quod debuit. Prudentiori credamus; stultiori remittamus.

Quia & tu crebrò maledixisti.) Remedium suggerit, tùm ad tolerandam, tùm ad fugiendam maledicentiam. Solent enim illi qui superioribus aliisue sunt molesti & maledicunt, subditos pariter experiri fastidiosos, & ab iis maledictis impeti. Hæc enim est iusta talionis pœna, qua Deus qui nullum peccatum sinit impunitum tales congruè punit & vlciscitur, iuxta illud Christi: *Qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.* Matth. 7. 2. Et: *Sicut feci sic reddidit mihi Deus.* Iudic. 1.7. Et: *Per quæ peccat quis, per hæc & torquetur.* Sapien. 11. 17. *Qui dicit quæ vult, audit quæ non vult,* ait Comicus.

VERS. 24 *Cuncta tentaui in sapientia, Dixi, sapiens efficiar: & ipsa longius recessit à me.*

VERS. 25. *Multò magis quàm erat: & alta profunditas* (Hebr. *Profundum profundum*, id est summa profunditas sapientiæ,) *quis inueniet eam?* Arabicus & Syrus: *Profunditatem profunditatum eius quis inueniet?*

Salomon hic sermonem reflectit ad seipsum & ad sapientiam, eiusque profunditatem admiratur; quò enim magis sapientiam indagauit, eò magis eius profunditatem deprehendit, vti nautæ quò magis mare ingrediuntur, eò illud profundius experiũtur; & mons eminus intuenti, demissus, cominus verò, excelsus videtur. Quare fatetur se cùm ad summum sapientiæ apicem contenderet, quò plus in eius scrutinio progressus est, profecit & perrexit, eò magis ab eius comprehensione defecisse; quia quò plura in sapientia cognouit eò plura in ea obscura, scrutanda & pernoscenda conspexit, vti sæpe superius dixit & confessus est: quare hic plura non addam. Ita S. Hieron. qui asserit Salomonem *vltra omnes homines quæsisse sapientiam, & ad finem illius tentasse peruenire*, sed frustrà, cùm illa instar abyssi fundo & fine careat, sitque immensa atque in diuinitatis Oceano, putà in intimis diuini pectoris visceribus latissimè diffusa, & profundissimè abscondita.

Thaumat. hæc refert ad pœnitentiam Salomonis: vnde vertit: *Omnia hæc mihi iam olim comperta. Sapientiam enim à Deo consecutus eram: sed eam heu, quanto damno meo abieci; ad similem enim illi pristinæ amplius pertingere non valeo.*

Sapientia est profunda. Porrò S. Hieron. sapientiam hanc accipit scientiam diuinitatis. q. d. Tentaui scrutari Dei maiestatem; sed quo magis eam penetraui, eò profundiorem & magis impenetrabilẽ reperi. Alij ad curiositatem vestigandi & sciendi ea, quæ humanum captum superant. Chald. ad scrutinium legis diuinæ, aduentus Messiæ, ac diei mortis & diei iudicij: Planiùs & aptiùs ad sequentia referas, scilicet ad scrutandam rerum creatarum vanitatem, vt nosset vbi esset vera voluptas & felicitas. q. d. scrutatus sum res omnes, & in omnibus vanitatem reperi, nec quicquam quiuid animum hominis inexplebilem explere & beare posset: quò plus veram satiem & felicitatem in ijs quæsiui, eò minùs reperi, & longius à vera sapientia & felicitate me elongaui, ac præsertim dum inter feminarum complexus & voluptates eam quæsiui. Hunc esse sensum patet ex sequentibus.

Hanc profunditatem sapientiæ graphicè depingit Baruch. c. 3. 15. Salomon Prou. 30. 4. Eccles. c. 1. 2. & c. 24. c. 7. & seq. Iob. c. 11. 7. *Forsitan*, inquit, *vestigia Dei comprehendes, & vsq; ad perfectum Omnipotentem reperies? Excelsior cœlo est, & quid facies? Profundior inferno, & vnde cognosces? Longior terra mensura eius, & latior mari.* Idem facit toto c. 28.

Sic studiosi Theologiæ, initio, vt principia eius intelligunt, videntur sibi multa scire & valde esse sapientes, at vbi pergunt fiuntque professores, vident vbique difficultates, ac cernunt se longè plura ignorare, quàm scire.

Tropologicè S. Gregorius 32. Moral. c. 1. asserit quod sancti viri *quò apud Deum altius virtutum dignitate proficiunt, eò subtilius indignos esse se deprehendunt, quia dum proximi luci fiunt, quicquid eos in ipsis latebat inueniunt, & tantò magis foris sibi deformes apparent, quantò magis pulchrum est, quod intus vident.* Citato deinde hoc loco. Eccles. sic explicat: *Quæsita enim sapientia longè recedere dicitur, quia appropinquanti altior videtur: qui verò hanc nequaquam quærunt, tanto se ei propinquos æstimant, quantò & eius rectitudinis regulam ignorãt, quia sibi in tenebris morari lucis claritatem nesciunt, quam nunquam viderunt.*

Lustraui vniuersa animo meo, vt scirem & considerarem, & quærerem sapientiam & rationem, & vt cognoscerem impietatem stulti, & errorem imprudẽtium VERS. 26
Hebr. הוללות *holelut*, id est *insanientium*, vel potius *insaniarum*. Vbi in Hebræo eædem voces sunt quæ hic Septuag. *saltationem* vel *circumlationem*. Symmach. *Cogitationem tumultuosam*. q. d. ait S. Hiero. *Quotidie mecum vniuscuiusque rei rationem ponens, nullum inuenire cogitatum potui, qui non cogitatione peruersa extrinsecus turbaretur.*

Pro *lustraui* Aquila vertit *circumambulaui*. Hebr. *circuiui*. Symmach. *Pertransiui vniuersa sensu meo*, q. d. Omnia circumspexi & circũlustraui. Contrariè, ideò q; non ad literam Olymp. *Vir sapiens*, ait, *cum ad intelligendum aliquid vires intendit, collecta mente omnia in circuitu rationibus lustrat, neq; item recta linea fertur ad sensibilia prospectanda, sed clausis sensuum fenestris, ac recedens in suæ mentis penetralia deambulat in circuitu. Ibi arcano reflexu in se rediens intellectus sese speculatur ipsum, & quod intelligendum obijcitur.*

Pro *stulti* Noster legit כסיל *kesil*, iam alio puncto legũt כסל *kesel*, id est *stultitia*, eodem sensu: aut potuit legeas *kesel*, id est *stultitia*, vertit *stulti*; quia verè censuit abstractum de more poni pro concreto. Hæc gnome patet ex dictis c. 1. 17. Vbi in Hebræo eædem voces sunt quæ hic. Ait ergo: circumlustraui omnia, vt scirem scilicet rerum naturam & vanitatem; ac præsertim impietatem stulti, vt mox explicat, ibi enim pro *cognoscerem* in Hebr. est idem verbum quod hic, scilicet ודעת *daat*, id est *scirem*, vt scilicet ex hac vanitatis & stultitiæ scientia considerarem, & quærerem veritatem veramque sapientiam, in quo scilicet sita sit vera hominis beatitudo & felicitas; simul & rationem, id est modum & media eam assequendi, qui est scopus & argumentum totius huius libri: ideoque laboraui, vt cognoscerem impietatem stulti & errorem imprudentium, qui vanis caducis, & exilibus voluptatibus præsertim venereis mulierum (vt sequitur) illecti à sapientia salute & felicitate aberrant, ac stultè in certũ mortis præsentis & æternæ periculũ se conijciunt. Ita S. Hiero. Alcuinus, Lyran. & alij qui censent hic significari: quòd summum sapientiæ impedimentum sit luxuria & amor mulierum. Addit S. Hieron. Salomonem quæsisse quodnam in rebus humanis summũ esset malum, ac

deprehendisse esse mulierem: hanc enim caput esse malorum omnium. Thaumat. verò censet Salomonem ex desperatione sapientiæ, cùm illam videret adeò profundam & quasi fugientem à se, tradidisse seipsum concupiscentiæ mulierum, & in luxuriæ volutabrum incidisse.

Chesbon. Heb. quid?

Pro *rationem* Hebr. est חשבון *chesbon*, id est cogitationem, numerum, summam, rationem ait S. Hieron. Septuag. λογισμὸν & ψῆφον, id est suffragium, vel potius summam computum & supputationem. R. Dauid accipit rationem disputandi, quã docet Logica. S. Bonau. sapientiam tribuit appetitibus, rationem operibus. Hugo Card. sapientiam dat rebus occultis, per rationem accipit causam & probationem: Planè per rationem accipias viam & modum assequendi sapientiam & felicitatem, vt dixi. Minùs rectè Olympiod. per rationem accipit Arithmeticam, & scientiam eorum quæ per numeros computantur vel vestigantur, præsertim in Genethliacis obseruationibus & coniecturis. Posset quoque ratio pro computu accipi. q. d. dum omnes res creatas ad numerum & calculum reuoco, dum earum pretium & valorem expendo, inuenio in omnibus esse vanitatem, errorem & stultitiam. Ita S. Hieron.

Denique *chesbon* significat ingenium, excogitationem, inuentionem, artem, industriam. q.d. Vt excogitarem & inuenirem artem & industriam rectè & feliciter viuendi. Hæc enim summa est ars. Sicut enim summa est ars benè moriendi, sic & summa est ars benè beatéque viuendi; Hæc enim illam parit & gignit.

Septuag. & ex ijs S. Ambros. lib. de bono mortis c. 7. ex correctione Sixtina sic legit: *Circuiui cor meum, vt considerarem & quærerem sapientiam & numerum, & vt scirem impij lætitiam & molestiam & iactationem, & inueni ego eam amariorem morte.* Chald. *In tantum tamque immensum spatium profundi* (sapientia) *aufugit, vt nulla sit eandem arripiendi facultas. Denique in eam deductus sum desperationem, ne amplius requirerem, neque cogitarem, quàm vana impiorum lætitia, quàm friuola consilia, quamque misera vita. Cumque sic haberem, lethali concupiscentia irretitus, in hoc ipsum volutabrum incidi.*

Verè Hugo: Errant, ait mortales, dum verum arbitrantur, quod est falsum; bonum, quod est malũ; magnum, quod est paruum; seque res possidere, à quibus potiùs possidentur: magni autem refert, si quis id cognoscat, vt damnet & caueat.

VERS. 27 *Et inueni amariorẽ mortem mulierem, quæ laqueus venatorum est: & sagena cor eius: vincula sunt manus illius: qui placet Deo effugiet illam: qui autem peccator est, capietur ab illa.*

Per mulierem Chald. accipit vxorem viro molestam, Olympiod. adulteram. Alij meretricem. Meliùs cum S. Hieron. & Thaumat. accipias quamuis feminam illecebrosam, & ad luxuriam illicem.

Sensus est q. d. Lustrans omnes mundi vanitates & voluptates, nullam inueni vaniorem, fallaciorem & amariorem muliere, quæ iuuenes virosque ad se trahit & illicit; errorum insaniarumq; maximum, *& quòd vniuersa antecedat mala, quodque impietatis, stultitia, erroris, vecordiæ teneat principatum, atque omnium malorum caput, est mulier,* ait S. Hieron.

Femina amarior morte Cur?

Hæc enim primò amarior est morte, quia mors semel enecat, at mulier quotidie, imò singulis horis & momentis, ita amasium importunis suis postulationibus, querelis, clamoribus, litibus, rixis cruciat, vt videatur eum enecare; sed ita vt ille mortis dolores, agones & angores iugiter sentiat, nunquam verò moriatur, sed viuus semper in longa & viua morte persistat. Expertus est id Salomon tùm post lapsum, tùm ante lapsum, cùm mulieres deperire & multiplicare cœpit. Experto credendum est, ait S. Hieron. Denique femina viro sæpe est causa mortis, vti Dalila fuit Samsoni. Notus est Medeæ furor in Iasonem, prius adeo à se amatum. Graphicè describit & exaggerat quantùm malum sit mulier, dum eam componit & præponit morti, quæ omnium terribilium est terribilissimum, ait Aristot. Hoc est quod de femina dicitur. Prouer. 2. 18. *Inclinata est ad mortem domus eius, & ad inferos semitæ ipsius.* Vide ibi dicta; & Prouerb. 5. 11. vbi ostẽdi luxuriam parere paralysin, apoplexiam, phtisin, morbum venereæ luis, & mille alios, quibus torquetur & strangulatur luxuriosus. Vnde Gentiles Libitinam, id est Venerem coluerunt, quasi præsidẽ mortis & Deam exequiarum, ait Plutar. in Numa. Et Athenienses Venerem adorabant, quasi Parcarum maximam, eique cognomen dederunt ἀνδροφόνος; id est virorum homicida, teste Pausania lib. 1.

Est laqueus

Secundò, femina est *laqueus venatorum*, quia quot in ea sunt corporis ornamenta, tot sunt iuuenum laquei, & mentis irretiendæ irritamenta. Rursum, vt ait Comicus in Asin. Femina similis est aucupij, *Esca*, inquit, *est meretrix, lectus illex est, amatores aues.* Hinc Venus à venando vinciẽdo & vinculis dicta est, ait Varro. Vnde & Venus vinculis circundata pingebatur, eò quòd omnes amore sibi deuinciret, irretiret & illaquearet, teste Lucret. lib. 4.

Est sagena.

Tertiò, *sagena est cor illius*, primò, quia toto corde, mente, animo meditatur mille meretricias artes & dolos, quibus amasios illiciat, capiat & perdat. Rursum cor, id est intentio illius est viros illaqueare. Secundò, cor accipe non solum, sed cum oculis siue oculatum. In oculis enim radiat cor & amor: quare oculi feminæ, illices sunt & pestiferi instar Basilisci, ait S. Basil. in c. 3. Isaiæ, qui solo visu enecat intuentes se. Hinc vulgò dicimus oculum feminæ esse spiculum, illudque ignitum:

Carpit enim vires paulatim, vritque videndo
Femina, ait Virgil.

Hinc Complut. vertunt: *Retia & scandala habet in corde suo.* Verè Bucchides alloquens feminas: *Viscus merus*, ait *vestra est blanditia.* Et Comicus in Trucul. *In melle*, ait *sunt linguæ vestræ; sed corda in felle*: Vti lamia illa inescauit Menippum, vt eum deinde deuoraret de qua mira narrat Philostrat. lib. 4. c 8. Quare sapienter Ouid. 1. de Arte:

Fallite fallentes, ex magna parte profanum
Sunt genus: in laqueos, quos posuere, cadant.

Porrò damna omnia meretricis ac libidinis, Poëta hisce duobus versibus complexus est in Emblemate, cui titulus: *Libido vetita.* Sic enim de ea respectiuè canit:

Corpus, opes, animam, consortia, fœdera, famam,
Debilitat, perdit, necat, odit destruit, aufert.

Helinandus apud S. Antoninum lib. 6. histor. tit. 13. cap. 6. 54. *Mulier* ait *dicitur à molliendo vt & malleus, quia sicut faber per malleum mollit ferrum,*

sic diabolus per mulierem mollit & malleat vniuersam terram de quo Ierem. cap. 50. 23. in sensu mystico, *contritus est malleus vniuersæ terræ*; additque casto A vitanda esse hæc vndecim, quæ sunt:

Otia, segnities, somnus, caro, fœmina, vinum,
Prosperitas, ludus, carmina, forma, puer.

Vnde legitur in vitis Patrum, non habendam familiaritatem cum femina, puero, vel hæretico. Vide dicta Prouerb. 6. 24. & sequent.

Et vincula. Quartò, *vincula sunt manus illius*. Aquila: *Vincta sunt manus eius*. Chald. *Ligatæ sunt manus eius, sic vt non faciant opus*. Hebr. asurim & vincula & vinctos significat. Vnde vertas: *Vincti sunt in manibus eis*. q.d. Multi capti sunt ab ea, perinde ac si colligati essent in carcere, iuxta illud Prouerb. 7. 22. *Statim eam sequitur, quasi bos ductus ad victimam, & quasi agnus lasciuiens, & ignorat quòd ad vincula stultus trahatur*; quam proinde S. Basil. lib. de virgin. comparat magneti. Sicut enim ferrum trahit magnes, sic virum sua trahit Agnes. Vnde Thaumat. vertit: *Si vel manum tantùm manui connexuerit, non minus strictè retinet, quàm si vinculis constrictos traheret*. Hinc tactus mulieris est ignitus & pestifer. Audi S. Hieron. lib. 1. contra Heluidium: *Ioseph, quia tangere eum volebat Ægyptia, fugit ex manibus eius, & quasi ad morsum rabidissimæ canis, ne paulatim virus serperet, pallium quod tetigerat abiecit*.

Quintò, *qui placet Deo effugiet illam*. Chald. accipit de adultera. Vnde vertit: *Vir qui dimiserit eã libello repudij, liberabitur ab ea*. In lege enim veteri non licebat viro tenere adulteram, vt dixi Prouer. 18. 22. Vide dicta Prou. 22. 14. ad illa: *Fouea profunda os alienæ: cui iratus est Dominus incidet in eam*. Ergo: *Quid aliud est mulier, nisi mali natura, boni colore depicta?* ait S. Chrysost. hom. 19. in Matth. Magnum ergo Dei donum est ab ea liberari, quod Deus suis sanctis concedit. Præmium enim sanctitatis est castitas.

Porrò vnicum remedium huius mali est fuga. *Fugite fornicationem*, ait Apost. id est fugite aspectus & colloquia feminarum. Nam vt ait Tertul. de veland. Virg. *Eiusdem libidinis est videri & videre. Tam sancti viri est suffundi si virginem viderit, quàm sanctæ virginis si à viro visa sit*. Idem Apolog. c. 4. *Democritus, qui excæcando semetipsum, quòd mulieres sine concupiscentia aspicere non posset, & doleret, si non esset potitus, incontinentiam emendatione profitetur*.

Porrò Lyran. sicut ait, qui expeditus est à vinculis, facile currere potest, sic qui femineos effugit laqueos, facile potest rectum virtutis iter percurrere. D Ex aduerso qui cum mulieribus versatur sibi nectit retia, quibus implicatur, ne in via Dei pergere queat, vti docet S. Ambros. lib. 1. de pœnit. c. 13. & 14. Vide quæ de malitia mulierum dixi Prouer. toto c. 7. Ecclesi. c. 21. c. 25. & c. 26. Vide & Tiraquellum lege 9. connubiali.

Mysticè, mulier est voluptas & concupiscentia, quæ amarior est morte, quia hominem totaliter cruciat, ac mortem parit tàm temporalem in hac vita, quàm æternam in gehenna. Ita S. Ambros. Bonau. & alij.

VERS. 28. *Ecce hoc inueni, dixit Ecclesiastes, vnum & alterum, vt inuenirem rationem.*

VERS. 29. *Quam adhuc quærit anima mea, & non inueni virum de mille vnum reperi: mulierem ex omnibus non inueni.*

Mille, id est plurimos: Ponitur enim numerus definitus pro indefinito: *Ecce hoc inueni*, id est inuenire volui, vestigare & reperire dispolui. Significatur actus inchoatus non perfectus: nam mox subdit se non inuenisse quod quærebat. Ita Glossa. interlin. Aut *inueni* pertinet ad id quod sequitur: *Virum de mille vnum reperi*. q.d. Cùm satagerem, vt inuenirem rationem & modum quo quis beatus in vita euadat, quam adhuc quæro & non inuenio, hoc vnum tamen inueni & agnoui, quòd vix vnus è mille rationem hanc & modum cognoscat & attingat.

Vatab. per rationem accipit resolutionem dubij, quod Salomon quærebat. Olympiod. accipit fortem virilemq; mentem & animam, q.d.

Quæsiui viriles animos, atq; inter viros tales paucos, inter feminas nullos reperi, quia omnes enerui & effeminato ingenio esse comperi.

Locus obscurus variis variè explicandi, & ad B mysticos sensus confugiendi ansam dedit. Dico breuiter hanc gnomen ad præced. spectare de vanitate, malitia & noxa mulierum. q. d. Dum vniuersa in orbe lustro & circumspicio, ecce hoc inueni, *vnum ad alterum*, Hebr. *vnum ad alterum* inter se conferendo. q. d. Rebus omnibus à me sigillatim consideratis, & exactè inter se collatis ad hoc, *vt inuenirem rationem*, id est modum & methodum rectè, sapienter & feliciter viuendi in quolibet statu & sexu, putà tam inter viros, quàm inter mulieres, fateor me considerando virorum & feminarum vitam, illam necdum inuenisse, sed adhuc inuestigare & quærere, eò quòd in omnibus videam deficere prudentiam, castitatem, virtutem: nam inter viros vix vnum inter mille inueni verè virum cordatum, sapientem, fidum & constantem, hoc est inter C multos viros paucos aliquos cordatos reperi: inter mulieres autem nullam rectam, ait Chald. virilem, cordatam, fidem, castam & verè sapientem inueni. Habuit enim Salomon mille vxores & concubinas, è quibus nullam reperit viraginem castam, prudentem & sapientem, sed omnes illices ad luxuriam & idololatriam. Intellige ergo hæc de mulieribus Salomonis, quòd scilicet ipse spectata & deprehensa femineæ naturæ mollitie, inconstantia, imprudentia, pronitate ad luxuriam aliisque vitiis femineis, inter suas nullam inuenerit viraginem sapientem, pudicam, constantem: Non negat tamen alios alibi tales inuenisse, vel inuenturos esse, præsertim in lege noua. Nam si naturam femineam non ita se nudam, sed gratia sanatam & roboratam consideres, vti fuit in S. Catharina, S. Agnete, S. Lucia cæterisque sanctis virginibus, vtique inuenies viragines, quæ Christi gratia roboratæ viros virtute, castitate & fortitudine superarunt, & instar Angelorum in terris vixerunt. Adde hic latere secretum; quod à nemine animaduersum est. Pro virum enim Hebr. est אדם *Adam*, de quo paulò post dicit, *quod fecerit Deus hominem* (Hebr. *Adam rectum*. Alludit ergo ad Adam in puritate, innocentia, sanctitate & sapientia conditum à Deo q.d. Quæsiui virum similem Adæ in sinceritate, castitate, rectitudine & è plurimis paucissimos, imò è mille vnum dumtaxat inueni; Nam cæteri à rectitudine Adæ defecerunt, suntq; hypocritæ, impuri, fallaces, scelerati: licet enim nullus post lapsum ad rectitudinem iustitiæ originalis, in qua creatus est Adã, vt liber sit ab omni cõcupiscentia & peccato veniali, assurgere possit, nonnulli tamen assurgunt ad

rectitudinem simplicitatis, gratiæ & sanctitatis Adæ, sed pauci. Ad vtramque verò assurrexit Christus, de quo mox plura. Ita Thaumat. *Equidem*, inquit, *diligenter perscrutatis mulieribus omnibus, ne in vna quidem inueni pudicitiam* (alij vertunt *sapientiam*: vtrúq; enim significat εὐφροσύνην) *& in multis millibus, virum quis inuenerit pudicum, mulierem non item*. Et S. Hieron. *Mulierem bonam*, ait, *omnino inuenire non potui: omnes enim ad luxuriam, & non ad virtutem me deduxerunt*. Et post nonnulla opponit eis paucos viros, *qui non appropinquarunt ad mulierem & purissimi permanserunt*. Sic & Olymp. Salon. Et Auctor imperfecti apud S. Chrysost. Hom. 19. in Math. vbi explicans illud Mathei 19. *Si ita est causa viri, cū vxore, non expedit nubere*: Fæminam ita definit: *Quid est autem aliud mulier, nisi amicitiæ inimica, inefugabilis pœna, necessarium malū, naturalis tentatio, desiderabilis calamitas, domesticum periculum, delectabile detrimentum, mali natura boni colore depicta*.

Sapiens vix vnus vir nulla.

Huc facit versio Campensis: *Laboraui*, ait, *vsque in hanc horam, vt conferendo officium fæmineum cum ingenio & moribus, bonam & prudentem aliquam inuenirem, sed nihil successit: ex mille viris vnum inueni tolerabilem, ex mille autem fæminis nullam*.

Hinc nonnulli prisci feminas non esse homines sed hominum prodigia & monstra censuerunt. Vnde & Plato aliam à viris eis dat originem. Sic enim ait in conuiuio: *Masculum genus ipso rerum primordio Solis fœtus erat, fæmineum, Telluris; vtriusque verò sexus particeps* (Androgyni.) *Lunæ: vtrique enim luna est particeps*. Addit Auctor Catenæ Grecæ. q. d. *Cùm homines vniuersos perlustrassem penitusque inspexissem, in omnibus penè reperi ea quæ muliebre potiùs decerent ingenium, sed fortem in ipsis mentem virilemque rationem non inueni, vt non in mulieribus solùm virilis mens non inueniatur, sed ne in iis quidem, qui homines cùm sint, in muliebres mores degenerarunt, quantumuis homines videri velint*.

Est hyperbole, qua vtitur Salomon acriterque feminas perstringit, vt ab ijs animum sapientis abstrahat, ne eis se effeminatè subdat mollitie feminam superans, sed sese virum præstet memor suæ conditionis & virilitatis. Expertus enim ipse quam dulce venenum sit mulier, ab ea omnes absterret. Itaque hæc gnome mulierum taxat vitia, sed maximè lenocinium & impudicitiam, quòd scilicet facillimæ sint, vt castitatem suam prostituant, si à viris solicitentur; imò quòd ipsæ viros illiciant & sollicitent.

Gnome.

Salomonem secuti sunt cæteri sapientes & Philosophi: vnde Diogenes Cynicus media die lucerna accensa ambulans per vrbem, rogatus quid quæreret: *hominem quæro*, scilicet virum prudentem, sapientem, virtute præditum. Ausonius in Epigram.

Vir bonus & sapiens, qualem vix repperit vnum
Millibus è multis hominum consultus Apollo.
Quid proceres, vanaque ferat quid opinio vulgi
Securus: mundi instar habens, teres atq; rotundus,
Externæ ne quid labis per leuia sidat.

Herodotus in Polyhymnia: *Multi*, inquit, *sunt homines, viri pauci*. Multi habent humanam naturam, pauci virilem fortitudinem. Isaias c. 59. 16. ait: *Vidit Dominus, quia non est vir*. Et Ierem. c. 5. 1. *Circuite vias Ierusalem, & quærite in plateis, an inueniatis virum*, quia vt ait S. Chrisost. Hom.

A 23. in Genes. *S. Scriptura hominem vocare solet, qui virtutem colit, cæteros autem neque esse putat*.

Denique alludit Salomon ad illud Dauidis patris sui Psal. 13. v. 2. & 4. quo post lapsum Adæ, ait, omnes homines esse peccato corruptos & deprauatos. *Corrupti sunt*, inquit, *& abominabiles facti sunt in studiis suis, &c. Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt: Non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum*.

Porrò Bonauent. refert hæreticos quosdam ex hac gnome docuisse nullam feminam saluari, eò quòd Christus virilem, non femineum sexum assumpserit, dixeritque: *Qui* (non *quæ*) *crediderit & baptizatus fuerit saluus erit*. Armeni verò censuerunt in cœlo nullas fore feminas, sed omnes sanctas resurrecturas in sexu virili, teste Gabriele Prateolo in Catal. Hæres. quos diu ante confutauit

B S. August. 22. Ciuit. 27. vide quæ dixi Ephes. 4. 13. ad illa: *Donec occurramus in virum perfectum*.

Chald. verò hæc refert partim ad sidera, partim ad homines, qui fuerunt ab Adam vsque ad Abraham. Sic enim vertit: *Contemplatus sum sidera vnū cum altero, vt inuenirem rationem filiorum hominum, & quid erit in fine illorum. Et est alia res quam adhuc quæsiuit anima mea, & non inueni virum perfectum & iustum à diebus Adam, vsquequo natus est Abraham iustus, & inuentus est fidelis & iustus inter mille reges, qui congregati sunt, vt facerent turrim in Babylone, & mulierem rectam in omnibus his mulieribus regum non inueni*.

Hic igitur est sensus Grammaticus siue superficialis corticis literæ, sub quo arcana latet medulla, putà sensus reconditus & sublimis de Christo, isque non tam mysticus, quàm literalis, sed parabo-

C licus, quem tetigit Albinus. Est enim hæc parabola, siue ænigma & ænigmatica prophetia de Christo. Planè enim ænigmatis speciem habet τὸ *virum de mille vnum reperi, mulierem ex omnibus non inueni*. vnde addit se laborasse, *vt inueniret rationem quam adhuc*, inquit, *quærit anima mea & non inueni* vti solet ænigmatis explicatio & solutio quæri. Huic & subdit: *Et quis cognouit solutionem verbi?* puta huius ænigmatis de verbo Dei incarnando. Denique hac de causa tam fusè & operosè omnia lustrando, se summam hanc sapientiam, putà verbi incarnati vestigasse commemorat, quæ scilicet nos verbo & exemplo veram sapientiam, & viam ad salutem doceret, atque à vanitate rerum & voluptatum ad veritatem verámque beatitudinem perduceret. Hanc eandem vocat חשבון *chesbon*,

D id est ingeniosam ex cogitationem, inuentum, artem & industriam, quam scilicet Deus miro consilio ex cogitauit & adinuenit, ad ostendendam magnificam suam prudentiam, potentiam & beneficentiam erga homines. Quid enim ingeniosius verbi incarnatione, in qua stupenda & diuina arte æternus Pater Verbum carni, Deum homini, cœlum terræ, clementiam iustitiæ associauit? sicut ergo Salomon de Christi incarnatione, passione, redemptione & resurrectione ænigma proposuit c. 30. v. 4. dicens: *Quod nomen est eius, & quod nomen filij eius, si nosti?* & v. 19. *Tria sunt difficilia mihi, & quartum penitus ignoro: viam Aquilæ in cœlo, viam colubri super petram, viam nauis in medio mari, & viam viri in adolescentia*. Hebr. *viam viri in virgine*: Sic idem hoc loco simile ænigma de Christo proponit,

Prouer.

dicens? *Virum de mille vnum reperi.* Hoc enim propriè soli Christo competit; Christus enim solus est vnus vir, cui nullus in natura, persona, gratia & gloria æquari, vel assimilari potest. Ipse enim est Deus homo: quare eius humanitas subsistit in persona non humana, sed diuina verbi. Hoc enim est *magnũ pietatis sacramentum, quòd manifestatum est in carne, iustificatum in spiritu, &c.* 1. Timot. 3.16. Ipse ergo solus est alter, & nouus Adam, vt habent Hebr. sicut docet Apostol. Roman. 5.14. & 1. Corinth. 15.41.

Christus nouus Adã.

1 Idque primò, quia sicut primus Adam nomen accepit ab Adama, q. d. homo ab humo, ex qua formatus est: sic Christus in terra, & ex terra carnem accepit, sed mentem & deitatem detulit ex cælo, iuxta illud: *Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cælo cælestis.* 1. Corint. 15.47. & illud: *Verbum caro factum est, & habitauit in nobis.* Ioan. 1.

Secundò, sicut Adam non à parentibus generatus, sed à Deo immediatè productus & creatus est; sic & Christus non ex generatione patris & matris, sed ex virgine formatus est inoperante Spiritu sancto.

3 Tertiò, sicut Adam rectus & integer quoad gratiam & iustitiam originalem creatus est; sic & Christus, qui Adamum longè superauit, eò quòd hanc rectitudinem, & immunitatem ab omni labe & peccato adeptus sit ex vi natiuitatis suæ, quia scilicet conceptus est ex Spiritu sancto, cuius operatione humanitas eius vnita fuit personæ verbi, ac proinde nullius peccati, sed solius gratiæ fuit capax, imò illam omnigenam omnisque generis iure suo exegit.

4 Quarto sicut Adam fuit parens generis humani, in illudque iustitiam originalem propagasset, si Deo obediens in illa perstitisset: sic multò magis Christus parens est Ecclesiæ puta omnium fidelium & iustorum, imò eorum peccato Adæ perditorum & damnatorum liberator est & redemptor, atque in eos suam gratiam & iustitiam per vniuersa sæcula propagauit, & in dies propagat, vti fusè docet Apostolus Rom. 5.14. & sequent. & 1. Corint. 15.45. *Factus est*, ait, *primus homo Adam in animam viuentem, nouissimus Adam in Spiritum viuificantem.*

Denique Christus solus est vnus è mille, id est 5 electus ex omnibus hominibus ad omnium salutem, vt sit Saluator mundi. Vnde sponsa ei accinit Cant. 5.10. *Dilectus meus candidus & rubicundus, electus ex millibus.*

Nihil horum vlli alteri competit quàm Christo, imò nec B. virgini. Vnde addit Salomon: *Virum de mille vnum reperi*, *putà Christum, mulierem ex omnibus non inueni*, quæ scilicet instar Adæ immediatè à Deo creata rectitudinem & sanctitatem habeat ex vi natiuitatis suæ, vt eam in alios transfundat, sitque omnium redemptrix, iustificatrix, saluatrix; nulla enim talis est mulier, ne quidem B. Virgo.

Huc pertinet explicatio D. Thomæ. in c. 3. ad Galat. lect. 6. ad illa verba: *Quasi in vno, & semini tuo, quod est Christus, &c. Ipse*, inquit, *solus & singularis est, qui non subiacet maledictioni culpæ. Vnde Eccles. 7. Virum de mille vnũ reperi, scilicet Christum qui esset sine omni peccato, mulierem autem ex omnibus non inueni, quæ omnino à peccato immunis esset, ad minus originali vel veniali.*

Verùm in editione S. Thomæ Veneta anni 1555. & altera Parienſi anni 1539. & alia anni 1532. additur hæc exceptio: *Excipitur purissima & omni laude dignissima virgo Maria.* Sed esto ea omittatur, vti eam alij Codices omittunt, verba Doctoris Angelici priùs citata si B. Virgini applicentur, cum grano salis accipienda sunt, scilicet de debito cõtrahendi peccatum, non de ipso reali peccato. B. Virgo enim ex communi lege, qua statutum erat omnes ex Adamo carnali generatione propagatos, ab eo peccatum originale contrahere, peccatum hoc contrahere debuisset (generata enim fuit ab Anna & Ioachim) nisi singulari priuilegio, tanquam futura Dei mater à Deo præuenta, ab hac lege exempta fuisset. Eximi autem omnino decebat eam, quæ mox futura erat mater Dei, & Christi, id est saluatoris & sanctificatoris omnium. Quis enim credat matrem Dei aliquando fuisse seruam peccati, imò mancipium diaboli?

B Rursum aduerte; non negat Salomon, aliquam mulierem esse omnis peccati expertem, sed tantùm asserit nullam talem se reperisse; quia scilicet Salomon ignorauit, quæ, qualis & quanta futura esset Messiæ mater, an scilicet à parentibus generanda, an à Deo instar Euæ ex homine formanda; an virgo opera Spiritus sancti conciperet, an alio modo generaret Messiam. Hoc enim primùm Isaiæ c. 7. reuelatum legimus, dum ait: *Ecce virgo concipiet, & pariet filiũ, & vocabitur nomen eius Emmanuel.* Ignorauit ergo Salomon an eadem à peccato originali foret eximenda: vnde ait se non inuenisse, id est non cognouisse vllam mulierem omnino rectam ab omni peccato immunẽ, alioquin B. Virginem viraginem fore eximiã, quæ suum & sapientum omniũ captum superaret, sat indicat, Prouer. 31. 10. dicens: *Mulierem fortem quis inueniet? procul & de vltimis* C *finibus pretium eius.* Sensim enim procedente tempore Deus vti mysteria fidei, sic & B. Virginis dotes & priuilegia Ecclesiæ reuelauit & patefecit.

Tropol. S. Hieron. *In multis studiosis*, inquit, *& quotidiana meditatione sudantibus vix inuenitur cogitatus purus, & viri dignus vocabulo. Possumus & cogitatus pro viris accipere, mulieres pro operibus, & dicere quòd difficile cogitatio alicuius pura inueniri queat. Opera verò, quia per corpus administrentur, aliquo semper errore commixta sint.* Sic & Salonius. Tropol.

Solummodo hoc inueni, quòd fecerit Deus hominem rectum, & ipse se infinitis miscuerit quæstionibus. Quis talis vt sapiens est, & quis cognouit solutionem verbi? 30

Pro *solummodo* Hebr. est *tantum vide*, quæ vox D attentionem lectoris excitat. Vox *rectum* significat rectitudinem non tantùm naturæ, vt vult Caiet. sed & gratiæ sanctificantis ac iustitiæ originalis; vtraq; enim dotatus fuit Adam. Vnde Olympiod. habet *prorsus rectum.*

Pro *quæstionibus* Hebr. & Chald. est חשבנות *chissebonot*, id est *cogitationibus*, Græcè λογισμῶν, id est *ratiocinationibus.* Compl. *Considerationibus*, alij *cogitationibus variis*; hoc est vt ait Olympiod. Obliquis viuẽdi rationibus, in quas se dissecant homines, dũ hic auaritiæ, ille superbiæ, alius gulæ, &c. se addicit. Symmac. vertit πολυπραγμοσύνην, id est curiositatẽ, vel variã negotiationem. Thaum. disputationes leuiculas circa dictiũculas, vel res leuis momẽti, quibus subinde tempus terunt sapientiæ studiosi vel professores. Hugo Card. explicat tũ de his, quæ scire studemus, nec scire possunt definitè in hac vita, tum de curis ac sollicitudinibus & concupiscentiis,

quas & quærimus, & de illis ratio quæretur in iudicio. Carthusianus propriè quæstiones intelligit non vtiles ac licitas tantùm, sed curiosas ac superstitiosas. Titelmanus vult quæstionum nomine contineri omnem difficultatem, perplexitatem miseriam in quas homines post primum parentem, qui naturam ipsam inuoluit, se quoque ipsi inuoluant. Alij vim facientes in voce quæstionum, rixas accipiunt pugnasque carnales.

Omnia hæc nomine *quæstionum*, Hebr. *Chiffebonot*, id est *cogitationum* accipi possunt, qua de rursus dicam inferius. *Infinitis*: Nam vt ait S. Bonau. nihil explere potest hominis cupiditatem, nihil stabilire ipsius instabilitatem, quia cecidit à veritate in ignorantiam, à bonitate in malitiam, à potestate in impotentiam.

Chald. planè vertit: *Veruntamen vide quod inuenerim. Creauit enim Dominus Adamum illum primum fortitudine & iustitia præstantem, sed serpens & Eua eum fefellerunt, vt fructu arboris vesceretur, quem edentes in sapientes euaderent, & habentes notitiam boni & mali: ex quo effectum est, vt in se & posteros occasionem mortis adsciscerent. Et hunc solum in perquirendis quæstionibus illis fructum sunt consecuti, vt mortem in omnes terræ incolas inueherent.*

Causam dat versus præcedentis q. d. Causa cur ex omnibus hominibus & feminis vix vllum inuenerim per omnia rectum & sapientem, qui veram ad felicitatem viam iniret, est quòd Deus quidem fecerit Adam rectum sed ipse à rectitudine hac desciscens, se & posteros inquinauit peccato & concupiscentia, quæ infinitas ei cogitationes, desideria, curiositates & quæstiones suggerit, vt nunquam animo conquiescat: quia enim ab vno Deo desciuit, hinc in diuersa & plurima distractus est; & mens eius post creaturas varias vagabit, cumque in nulla reperiat requiem & satiem, aliam semper & aliam cogitat & concupiscit, vbique quærens quietem & nusquam inueniens: quare mille cogitationum & quæstionum, id est curarum, cupiditatum, curiositatū, passionum, tumultuum fluctibus & æstibus, instar Euripi assiduè iactatur & fluctuat, & vt ait Lucret. lib. 5.

Semper & in curis consumit inanibus æuum.

Adam creatus est in iustitia originali.

Nota, ex hoc loco liquet Adamum creatum in gratia & iustitia originali. Idem liquet ex ijs quæ dicit Sapiens c. 2. 23. & 24. Et Ecclesi. c. 17. v. 1. & 2. Et Apost. Ephes. 4. 23. & Coloss. 3. 10. Quare perperam censuerunt Pelagiani Adamum à Deo conditum talem, quales nos nascimur & sumus. Minus quoque rectè Alex. de Ales, Marsil. Altisiod. Bonau. Scotus in 2. distinct. 29. opinati sunt Adamum creatum esse in puris naturalibus, deinde dotatum gratia, quam mox peccando perdiderit. Igitur tacitè Salomon hic refellit Hæreticos, qui Deum faciebant peccati & deprauatæ naturæ Auctorem; atque Gentiles, qui naturam censebant hominis esse nouercam, quòd eum tam paruum miserumque formasset, cum hoc virium non sit naturæ, sed culpæ, vti passim docet S. August. contra Pelag. qui libro 4. contra Iulian. c. 10. ait Philosophos *rem* (corruptionem hominis) *vidisse, sed causam ignorasse.* Vide Theodor. lib. 5. de Curan. Græc. affect. Præclarè S. Cyrillus Catechesi 2. *Plantatio quidem bona*, ait, *sed fructus ex voluntate malus, atque ideo plantator quidem in culpa non est, vinea autem comburetur, quoniam in bonum plantata est, & in malum fructificauit. Fecerat enim hominem rectum,* A *sed ipse quæsiuit quæstiones multas. Et Apostolus dicit: Ipsius enim factura sumus, creati in bonis operibus, quæ præparauit Deus, vt ambulemus in illis. Creator itaque, cùm sit bonus, bonos creauit. Creatura verò voluntate propria in amaritudinem conuersa est. Ego plantaui vineam fructiferam totam veram, quomodo conuersa est in amaritudinem vitis aliena?* Ierem. 2.

Qualis hæc iustitia?

Nota secundo, rectitudo hæc opponitur curuitati, obliquitati, tortuositati, corruptioni, deprauationi, quam post peccatum per concupiscentiam incurrit homo. Concupiscentia enim eius mentem à rectitudine rationis, legis, virtutis & voluntatis Dei distorquet, vt concupiscat inhonesta, turpia, noxia, vetita, quam in se sentiens S. Paulus: *Video* ait, *aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati.* Rom. 7. 23. B Hæc est hominis animique distortio & claudicatio, qua vno pede mentis rectus, altero pede concupiscentiæ claudus incedit. Rectitudo ergo sopiebat, imò tollebat concupiscentiam, Adæque mentem adæquabat dictamini rectæ rationis prudentiæ, honestatis, & legis diuinæ.

Nota tertiò, aliqui per rectitudinem accipiunt simplicitatem & sinceritatem, ita Thaumatur. q. d. Deus creauit hominem rectum, id est simplicem sincerum, candidum, non falsum, fucatum, fictum, fraudulentum, sed talis per peccatum eua sit. Hæc enim est ferrea ætas, in qua vt canit. Ouid. 1. Metamor.

Irrupit in æuum
Omne nefas, fugêre pudor, verumque fidesque:
In quorum subiere locum fraudesque dolique,
Insidiæque & vis, & amor sceleratus habendi.

C Noster Pineda per rectitudinem accipit pudicitiam, cuius iacturam paulò ante in mulieribus taxauit, ac quæstiones infinitas refert ad femineas lites & tricas; sed vt ipse fatetur, hæc arctior & humilior est hominis rectitudo: plena enim & adæquata est mentis per gratiam & virtutem quamlibet, ac præsertim per iustitiam originalem integritas, conformitas, iustitia & sanctitas. Vnde S. Thom. 1. p. q. 95. *Deus*, inquit, *fecit hominem rectum. Erat enim rectitudo secundum hoc quod ratio subdebatur Deo, rationi verò inferiores vires & anima corporis. Prima autem subiectio erat causa secundæ & tertiæ. Quamdiu enim ratio manebat Deo subiecta, inferiora ei subdebantur, vt docet S. August.* lib. de natura & gratia c. 15. & lib. de Corrept. & Gratia. c. 11. *Rectitudo hominis in eo est, vt carni spiritus, vtpote inferiori superior præsit & imperet, & hæc illi* D *iussa adsit atque obtemperet*, ait Rupert. in c. 1. Genes. & S. August. lib. 14. de Ciuit. c. 11. & 27. *Fecit* ait, *Deus hominem rectum, ac per hoc voluntatis bonæ, non enim rectus esset bonam non habens voluntatem.* Et S. Hieron. lib. 1. contra Iouinian. *Cum boni creati simus & boni à Deo, ipsi vitio nostro sumus ad peiora delapsi, & quod in paradiso rectum in nobis fuerat, egredientibus de paradiso deprauatum est.*

In quo sita?

Vide D. Thom. loco iam citato ac ibidem Suarez, Vasquez, Valentia, Molina cæterosque Scholasticos. Rectum enim dicitur, quod suam regulam adæquat. Adam ergo creatus est rectus, quia rationi & legi Dei per omnia conformis: hæc enim rectitudo efficiebat in eo omnium virium & potentiarum consonam harmoniam, mirumque consensum & quasi concentum, cùm iam post peccatum in nobis experiamur rebellionem carnis

&

& Spiritus, miramque virium omnium dissonantiam luctam & pugnam.

Deus ergo fecit hominem rectum, quia in ipso creationis momento Adamo gratiam sanctificantem infudit, eumque iustitia originali vestiuit. Gratia efficiebat Deiformem, imò Dei filium, Angelorum fratrem, creaturarum Dominum. Originalis iustitia per iugem Dei assistentiam omnes animæ vires, putà intellectum, memoriam, voluntatem, item sensus & appetitus omnes ita moderabatur, contemperabat, & puras pacatasque efficiebat, vt nulla inter eas esset discordia, nullus ne minimus quidem defectus. Erat ergo Adam tunc memoria tranquillissimus, intellectu perspicacissimus, voluntate rectissimus, sensibus obedientissimus, appetitu subiectissimus, in quo corpus animæ iussum sine vlla contradictione sequebatur, sensus & appetitus rationi parebant, & ratio diuini numinis ducebatur imperio. B

Vnde Prosper lib. 2. de vita Contemplat. *Non inquietabat*, inquit, *molesta sollicitudo quietum, non fatigabat labor anxius otiosum, non somnus opprimebat inuitum, non amittendæ vitæ timor angebat de immortalitate securum. Habebat facilem victum, corpus ex omni parte sanum, tranquillum motum, cor mundum, ignarus pœnalis mali, habitator paradisi, expers peccati, capax Dei. Postremo quid eo felicius fuit, cui erat orbis subiectus, nullus infestus, liber animus & visibilis Deus?*

Iam verò post lapsum soluta hac potentiarum harmonia, homine distemperato corpus animæ imperiis subire detrectat, & si illa vult abstinere, hoc manducare; si illa vigilare appetit, istud dormire; si animam laborare, corpus otiari, & socordia consumi delectat. Iam sensus & appetitus rationi non parent, sed tanquam serui rebelles aduersus illam insurgunt, & (quod miserabilius est) deceptam & captiuam pertrahunt. Iam ratio diuinas leges præterit, sui creatoris iussa contemnit: quæ proinde illud Ierem. audit: *Fregisti iugum meum, rupisti vincula mea, & dixisti, non seruiam.* Quid mirror, & hominis morbos enarro? *Omne caput languidum, & omne cor mœrens. A planta pedis, vsque ad verticem, non est in eo sanitas. Vulnus & liuor & plaga tumens non est circumligata, nec curata medicamine, neque fota oleo.* Isaiæ 1.

Et ipse (Adam cum posteris: vnde Hebr. Septuag. Syrus, Arabicus, S. Hieron. in Comment. Campen. Vatab. & alij habent *ipsi* in plurali) *infinitis se miscuerit quæstionibus.* Hebr. Et ipsi quæsierunt חשבנות *chissebonot*, id est *cogitationibus*. Symmach. vertit: *Curiositates*, Caiet. *Rationes*. Alij, *Astutias*, artes, affectus prauos. Apposite per quæstiones infinitas accipias, plurimas philosophorum de hominis fine, summoque bono ac felicitate, in quo scilicet illa sita sit, opiniones & pugnantes sententias. Thaumat. accipit quæstiones nunquam finiendas, quòd cum homines ad indagandam sapientiam sint nati, ipsi tamen in verbositate omnem ætatem conterant. D

R. Salomon per quæstiones accipit vxorias lites & rixas. q. d. Adam cum solus erat: rectus erat & pacatus; cum ei addita est Eua, incidit in vxorias lites; verùm hoc friuolum est & Rabinicum. Tale est & illud versionis Tigur. *Deprehēdi, ait, quod Deus Adamum probum condiderit, ipsi autem plures sibi cogitationes vanas persecuti sunt.* Non solum enim posteri Adæ, sed & ipse Adam post lapsum id fecit, & *se infinitis miscuit quæstionibus*, vt habet Vulgatus. Acutè Hugo Card. licet minus genuinè ad litteram, per quæstiones accipit tormenta: tot enim tormentis & aculeis cruciatur homo, quot cupiditatibus seruit, A præsertim vxoriis & femineis. Vnde illud S. Hieron. contra Iouin. *Qui non litigat cœlebs est.* Et illud Iuuenal.

Semper habet lites, alternaque iurgia lectus,
In quo nupta iacet, minimum dormitur in illo.

Nota *τὸ miscuerit* habet auxesin, vt rectè aduertit Pineda, q. d. Homo adeò quæstionibus, id est cogitationibus, curis, cupiditatibus & litibus immersus, imò absorptus est, vt videatur totus compositus & compactus ex quæstionibus, querimoniis, litibus, rixis, vix aliquid purum & meracum in homine cerni possit, quod non sit confusaneum & miscellum ac perturbatum. Ergo multarum rerum confusionem & perturbationem videtur significare, cùm humanorum studiorum & passionum agitatio cælum terræ miscet, & omnia confundit.

Quæres, cur noster Hebr. חשבנות *chissebonoth* vertit *quæstionibus*, & non *cogitationibus*? Respondetur: quia *τὸ quæstionibus* multa significat huic loco congrua & opportuna. Homo multis se miscet quæstionibus.

1 Primò, enim, quæstiones significant varias philosophorum de felicitate & summo hominis bono disputationes & opiniones, dum alij illud in honore, alij in opibus, alij in sanitate, alij in scientia, alij in prosperitate, alij in amicitia, &c. collocarunt. Salomon enim totus hic est in describenda rerum vanitate, & inquirenda veritate veraque felicitate, qua scilicet in re homo rectè, honestè & beatè viuere queat, atque illam vix in vllo mortalium se reperisse commemorat, eò quod homo rectus à Deo conditus rectitudinem & Deum vnum, in quo solo eius felicitas sita est, peccando deseruerit, ideóq; felicitatem in variis rebus creatis, ad speciem formosis & delectabilibus quærat, & nusquam inueniat, cum in eis non inueniatur. C Homo ergo ab vna *chesbon*, id est cogitatione & ratione Deo adhærendi, eaq; feliciter viuendi, vti dixi v. 28. deflexit in *chissebonoth*, id est in multas cogitatiunculas, quæstiunculas, ratiunculas, quas ipse sibi excogitauit & finxit quasi ibi beatam vitam inuenturus, sed reuera non nisi tricas, spinas & ærumnas inuenit: quia relicta vera arte bene beatéque viuendi, vanas & fallaces artes beatæ vitæ sibi commentus est.

Secundò, quæstiones significant continuas sollicitudines & curas, item lites & rixas huius vitæ, quibus homo non tantum cum æmulis, vicinis vel amicis; sed etiam secum ipse litigat & rixatur, dum mente cœlestia, carne terrena cogitat & concupiscit. 2

Tertiò, quæstiones significant curiositates, quibus plenus est homo, vt omnia præsertim noua, aliena, peregrina & incognita scrutari velit, ideóque infinitis molestiis se implicat. Hinc rursum quæstiones notat difficultates & molestias quaslibet, quibus se homo vel sponte vel coactè immiscet. Accedit Hugo, qui per quæstiones accipit eculeos & tormenta: hæc enim vocantur quæstiones, quia per ea veritas criminis in iudicio exquiritur, & exprimitur à reo. *Quæstio tenet eum, qui in ius vocatus est*, ait Papinianus. 3

Quartò, quæstiones significant cupiditates quibus scatet homo, per metalepsin: quæstiones enim notant cupiditatum originem & fontem, scilicet quod prodeant ex curiositate quærendi & sciendi, putà ex pruritu sentiendi & experiendi quid in qualibet re sit bonum, iucundum & delectabile. Alludit ad primam quæstionem serpentis, quam mouit Euæ dicens: *Cur præcepit vobis Deus, vt non comederetis de ligno scientiæ boni & mali?* Genes. 3. Ad quam quæstionem in curiositatem gustandi pomi exarsit Eua, illudque comedit, ac eodem maritum nosq; omnes perdidit atq; 4

V

que suam curiositatem & concupiscentiam in posteros omnes transfudit. Vis ergo excludere concupiscentiam? Exclude curiositatem, claude oculos, aures, mentem, dicitoque cum Propheta: *Auerte oculos meos ne videant vanitatem*, ne visam concupiscant, & gustare velint instar Euæ.

5 Quintò, Noster Lud. Molina per quæstiones accipit perplexitates, cæcitatem & ignorantiam, quam per peccatum incurrit homo: qui enim ignorat, is quærit id quod ignorat & nescit. Quæstio ergo notat ignorantiam, imprudentiam, insipientiam hominis in rebus, tùm speculatiuis, tum potius practicis. Omne enim peccatum prodit ex quadam ignorantia, id est imprudentia, quod scilicet homo non satis consideret peccati damna & pœnas gehennæ, quibus se obnoxium reddit. Nam si has prudenter consideraret & ponderaret, vti debet, vtique non peccaret. Sed audi Molinam 1. p. tract. de opere sex dierum, Disput. 27. sub finem: Quæstionum nomine intelligit anfractus, difficultates & ambiguitates, quæ amissa iustitia originali per peccatum primorum parentum, eoque ipso recedente à natura humana concentu, rectitudinéque illa maxima, qua condita fuerat, atque ignorantiæ vulnere simul suscepto, in humana vita sunt consecuta. Vnde sequitur quod homo in iustitia originali longéque sublimiori statu, quàm sit ille in quo nunc est, fuerit conditus.

6 Sextò, quidam per quæstiones accipit questus, id est querelas & querimonias, quas pariunt miseriæ & dolores huius vitæ homini lapso. Verum sic quęstiones sine diphtongo forent, iam autem scribuntur cum diphtongo.

Rursum accipit quæstiones non tam actiuè, quam passiuè pro rebus quærendis ab homine, ad quas scilicet interroganti Deo, homo in die iudicij respondere debebit, vt quæstio hic per Catachresin responsionem significet. Interrogabit enim Deus quemque & quæret: cur tot beneficiis meis ingratus fuisti? cur sanguinem Christi mei profanasti? cur gratiam eius & vocationem respuisti? cur hoc peccatum perpetrasti? cur proximum lęsisti? cur adulterium commisisti? cur furatus es? cur occidisti? cur concupisti tot tantaque illicita? atque ad singula respondere debebit homo pauidus & anxius: & quia iustam responsionem dare non poterit, audiet sententiam damnationis ad gehennam, cui proinde infelix in hac vita dum peccat se immiscet, & obnoxium reddit.

Insuper alius per quæstiones accipit tentationes, sophismata & captiones Diaboli, quibus quasi laqueis animam irretit conuincit & capit, sicut sphinx suis quæstionibus implicatis transeuntes illaqueabat, capiebat & occidebat. Verùm hæ quęstiones accommodatitiæ & mysticæ sunt potius, quam litterales & genuinæ.

Denique quæstiones Salomon opponit rectitudini & homini recto, qua scilicet in statu innocentiæ mens eius erat recta sine vlla culpa, æquè ac corpus sanum ab omni pœna liberum: quare per quęstiones significat tum culpas & peccata; tum pœnas & tormenta, quas peccando & desciscendo à primæua rectitudine homo sibi asciuit: qua de causa necesse fuit inuenire virum vnum electum ex mille, putà Christum, qui illum à quæstionibus & distorsionibus hisce expediret, eumque primæ rectitudini & æquitati restitueret. Vnde subdit.

Quis talis, vt sapiens est? & quis cognouit solutionem verbi? Hebræi, Chald. Hieron. Vatab. Camp. cæterique Hebraizantes hanc gnomen referunt ad initium capitis sequentis. Vnde ab ea inchoant caput octauum. Hinc Chald. vertit: *Quis vero tanta effertur sapientia, vt aduersus prudentiam Domini possit consistere, & in Prophetarum sermonibus germanam interpretationem cognoscere?* Septuag. Syrus, & Arabicus vertunt: *Quis nouit sapientes?* cui quæstioni mox respondet c. 8. v. 1. Sapientem ex vultu internosci: *Sapientia hominis*, ait, *lucet in vultu eius.* Verùm melius Vulgata, Septuag. Syrus, Arabicus, & alij passim hanc gnomen nectunt pręcedentibus, idque variè & vario sensu.

Primò, Caiet. q. d. Quis talis est, vt sapiens sit, q. d. Nullus vel vix vllus est verè sapiens, vti paulò ante dixit. Huc pertinet versio Campensis: *Quis conferendus cum eo, qui iudicium habet de rebus?*

Secundò, Hugo, Card. explicat, quasi dicat: Quis talis est vt sapiat; talis, scilicet rectus, vti dixit paulo ante, qui scilicet sciat non se quæstionibus miscere ac inuoluere, ex quibus nequeat extricare se; verum eas amplecti ex quibus norit expedire, easque soluere, nec nisi res honestas ac pias sobriè scrutari. Addit antonomasticè intelligi vel Christum, vel Salomonem sapientis nomine: per solutionem verbi, non solum diuinę Scripturæ iuxta illud: *Quis est dignus accipere librum, & soluere signacula eius?* Apoc. 5. 3. Sed eius de quo sumus in iudicio interrogandi: quia qui custodierint & viderint iusta, inuenient quid respondeant, Sapien. 6. 11.

Tertiò, Titelmanus, q. d. Si sapis, attende diligenter ad ea quę dixi de periculo & malitia mulierum, de paucitate virorum, quodque non Deo qui rectos nos condidit, sed nobis ipsis deprauationis culpa sit danda.

Quartò, planè & simpliciter, q. d. Quis equetur sapienti, qui hæc quæ iam dixi difficilia & à paucis cognita, cognoscit & penetrat, ac pręcipuè infinitas quęstionum tricas, quibus alij se miscent, deuitans cognoscit *Solutionem verbi:* scilicet quęstionis paulò anteà me propositæ, putà de ratione & modo inueniendi vitam beatam & felicem, ait Caiet. sequendo vnum virum de mille, putà Christum Dominũ. Aliter S. Hieron. qui per verbum accipit S. Script. & Chald. prophetam. Alij *verbi*, id est verborum, id est rerum, problematum, vel quęstionum difficilium. Ita Albin. Olympiod. & Vatab.

Est conclusio significans non nisi à sapiente difficultates propositas posse resolui: hanc enim esse laudem & dotem sapientiæ ac sapientis, ac proinde eum rarum esse & vix vnum è mille reperiri. Simili Epiphonemate sapiens claudit Psa. 106. dicens: *Quis sapiens & custodiet hæc, & intelliget misericordias Domini?* Identidem enim ad sapientiæ elogia recurrit Salomon, vt eam omnibus apprædicet, omnésque ad eius studium impellat.

CAPVT

CAPVT OCTAVVM.

SYNOPSIS.

SAPIENTIA dat signa & effecta; illam enim lucere ait in vultu, verbis moderatis, iuramenti legisque custodia, & opportunitatis obseruatione; hæc enim præstat & efficit Sapientia. Deinde v. 9. quædam vanitatis genera recenset, præsertim quod impij tractentur vt pij. Denique v. 15. laudat vitam moderatam, quæ opibus suis fruitur, & à se anxias curas & curiositates omnia scrutandi ablegat.

1 Sapientia hominis lucet in vultu eius, & potentissimus faciem illius commutabit.
2 Ego os regis obseruo, & præcepta iuramenti Dei.
3 Ne festines recedere à facie eius, neque permaneas in opere malo: quia omne, quod voluerit, faciet:
4 Et sermo illius potestate plenus est: nec dicere ei quisquam potest: Quare ita facis?
5 Qui custodit præceptum, non experietur quidpiam mihi. Tempus & responsionem cor sapientis intelligit.
6 Omni negotio tempus est, & opportunitas, & multa hominis afflictio:
7 Quia ignorat præterita, & futura nullo scire potest nuncio.
8 Non est in hominis potestate prohibere spiritum, nec habet potestatem in die mortis, nec sinitur quiescere ingruente bello, neque saluabit impietas impium.
9 Omnia hæc consideraui, & dedi cor meum in cunctis operibus, quæ fiunt sub sole. Interdum dominatur homo homini in malum suum.
10 Vidi impios sepultos: qui etiam cùm adhuc viuerent, in loco sancto erant, & laudabuntur in ciuitate quasi iustorum operum, sed & hoc vanitas est.
11 Etenim quia non profertur citò contra malos sententia, absque timore vllo filij hominum perpetrant mala.
12 Attamen peccator ex eo quòd centies facit malum, & per patientiam sustentatur, ego cognoui quòd erit bonum timentibus Deum, qui verentur faciem eius.
13 Non sit bonum impio, nec prolongentur dies eius, sed quasi vmbra transeant qui non timent faciem Domini.
14 Est & alia vanitas, quæ fit super terram: sunt iusti, quibus mala proueniunt, quasi opera egerint impiorum: & sunt impij, qui ita securi sunt, quasi iustorum facta habeant: sed & hoc vanissimum iudico.
15 Laudaui igitur lætitiam, quod non esset homini bonum sub sole, nisi quod comederet, & biberet, atque gauderet: & hoc solum secum auferret de labore suo, in diebus vitæ suæ, quos dedit ei Deus sub sole.
16 Et apposui cor meum vt scirem sapientiam, & intelligerem distentionem quæ versatur in terra: & homò, qui diebus & noctibus somnum non capit oculis.
17 Et intellexi, quod omnium operum Dei nullam possit homo inuenire rationem, eorum quæ fiunt sub sole: & quanto plus laborauerit ad quærendum, tanto minus inueniat: etiam si dixerit sapiens se nosse, non poterit reperire.

SAPIENTIA hominis lucet in vultu (sicut in speculo, ait Hugo) *eius.* Vatab. explicat de vultus serenitate & hilaritate, Caiet. de maiestate & auctoritate, Clarius de gratia, à qua vocari solet vultus gratiosus & festiuus. Olympiod. accipit vultum animi, non corporis, q. d. Sapiens habet animæ suæ faciem luce magna conspicuam, iubare scilicet diuinæ sapientiæ illustratam. Verùm hoc mysticum est. VERS. 1.

S. Hieron. hanc gnomen nectens vltimis verbis cap. præced. sic legit, sicque planè claréque exponit: *Quis ita, vt sapiens? & quis nouit solutionem verbi? Sapientia hominis illuminabit vultum eius, & fortis faciem, &c. Supra docuerat difficile bonum hominem inuenire, & venientem contra eliserat quæstionem; à Deo bonos homines conditos, sed sponte sua ad peccatum delapsos. Nunc quid boni homini dederit Deus, quasi gloriabundus enumerat, sapien-*

tiam sc. atq; rationem prouidentiæ, occulta Dei nosse mysteria, & arcana eius sensa cordis intrare. Obliquè autem de se loquitur quod nemo ita fuerit sapiens, vt ipse, & nullus sic fecerit problematum solutiones, & sapientia eius à cuncto laudata sit populo, quæ non solum intrinsecus latuerit, sed & in superficie corporis & speculo vultus eluxerit, vltraque omnes homines prudentiam mentis in facie sua pinxerit.

Sapientia lucet in vultu.

Porrò, sapientia lucet in vultu tripliciter. Primò, quia vt ait S. Hieron. & Albinus, anima seipsam suasque passiones & affectus imprimit corpori, præser-
1 tim vultui per naturalem sympathiam, qua forma materiã, puta anima corpus sibi adaptat & adæquat. Animus ergo sapiens sapientiam prodit, imò fingit & pingit in vultu, sicut sigillum sui figuram fingit & pingit in cera. Id patet ex physionomia. Vnde signa physionomica sapientiæ & insipientiæ, virtutum & B vitiorum, quæ in vultu totoque corpore relucent, recenset Aristot. in Physiognomicis. Quocirca Thuanus vertit:

Nempe micat rosea sapientis fronte coruscus
Fulgor, & ex vultu feritas & ruga facessit.

Vultus ergo est viua imago, imo speculum & simulachrum animi, vti communis habet sapientum sententia. Intellige communiter ita fieri, at non semper. Nam vt ait Comicus: *Multis mortalium facies est ingenua, mens vero intus illiberalis reperitur.*

2 Secundò & potius, quia sapientia, id est prudentia & virtus non tantum animum, sed & corpus, præsertim vultum ad omnem honestatem & decorem cõponit & efformat, facitque vt in eo reluceat grauitas, modestia, comitas, probitas, pietas, scilicet in fronte serenitas, in genis verecundia, in oculis candor, in C ore prudentia & gratia, in toto vultu hilaritas & lætitia mista prudenti sanctaque maturitate. Vnde Hebr. est: *Sapientia hominis illuminabit vultum eius.* Chald. *Sapientia viri sapientis illustrat splendorem faciei eius inter iustos.* Sic & Septuag. Syrus, Arabicus & cæteri. Arias:

---- Hominis faciem sapientia luce
Perfundit, mutatque iras, vultumque superbum,
Atque supercilium demit, redditque modestum.

Et alius:

Namque grauis facies animi est sapientis imago,

si scilicet matura sit, comis, placida & æquabilis. Comes enim sapientiæ est humanitas & modestia.

Rursum sapientia lucet in facie sapientis, quia eam facit omnibus amabilem, iuxta illud Iob. 29. 24. *Lux vultus mei non cadebat in terram.* Lux enim symbolum est maiestatis & causa venerationis. Sic Esther ait Assuero cap. 15. 16. *Vidi te Domine quasi* D *Angelum Dei, & conturbatum est cor meum præ timore gloriæ tuæ: Valde enim mirabilis es Domine, & facies tua plena gratiarum.* Porrò, *residebat ille super solium regni sui indutus vestibus regijs, auroque fulgens & pretiosis lapidibus, eratque terribilis aspectu.* Ibidem v. 9. Sic Iudæi viderunt faciem sancti Stephani quasi Angeli Actorum 6. 15. Sapientia ergo Sanctitati iuncta est quasi sol, iubar suum in vultum diffundens: Vnde *extinguibile est lumen illius.* Sapien. 7. 10.

Tertiò, quia Spiritus Sanctus per gratiam animam inhabitans & illustrans lucem eius, imò suam diffundit in vultum & corpus, sicut lucernæ lux per vitrum vel cornu tralucet; & sicut lumen gloriæ beatorum non tantum mentes, sed & corpora efficit fulgida & gloriosa. Adde, Spiritus Sanctus eximiis viris in quorum mentibus, velut in templis augustis habitat, specialem vultus claritatem & fulgo-

A rem sæpe aspirat. Sic in vultu Christi radiabat fulgor diuinitatis, teste S. Hieron. cuius radios S. Petro, Iacobo & Ioanni afflauit in transfiguratione: in vultu S. Antonij radiabat splendor sanctitatis, teste S. Athanas. Sic faciem S. Ignatij fundatoris Societatis Iesus, radiantem & splendidam se vidisse asseruit B. Philippus Nerius, alijque viri sapientes & sancti. Sic Deus in Sina colloquens cum Mose illi cornua, id est radios lucis affixit. Exodi 34. 30. Sic facies B. Virginis erat simulachrum probitatis, norma & forma virtutis, teste S. Ambros. Vnde sequitur: *Et (id est quia) potentissimus faciem illius commutabit.* Et Psalm. 66. 2. *Illuminet* (Deus) *vultum suum super nos.* Sicut enim sol creaturas, sic Deus homines sanctos luce sua collustrat. Vide dicta Prouerb. 17. 24. ad illa: *In facie prudentis lucet sapientia.* Et Prouerb. 27. 19. ad illa: *Quomodo in aquis resplendent vultus prospicientium, sic corda hominum manifesta sunt prudentibus.*

Et potentissimus faciem illius commutabit.] Primò, q. d. Princeps aut Tyrannus, aut quis alius potẽs vel minis, vel præmijs flectet constantiam faciemq; sapientis & sancti, vt à sapientia & probitate ad insipientiam & improbitatem deflectat. Rursum, sapiens si Principi seruiat, & ab illius vultu nutuque pendeat, necessum est, vt sæpe vultum cum eo mutet, sicut vmbra mutato corpore figuram suam mutat & variat; quare si sapit, non Principi terreno, sed cælesti, apud quem nulla est vicissitudinis obumbratio. Iacobi 1. 17. se mancipet, quod monet Sapientia, dum subdit: *Ego os regis obseruo.*

Secundò & genuinè, per potentissimum accipe Deum. Dat causam cur sapientia luceat in vultu sapientis, quia scilicet Deus illam immutat, illiq; suam sapientiam & lucem aspirat, præsertim in oratione & colloquio cum Deo patre luminum, vti in eadem radios suos aspirauit faciei Mosis. Sic vultus S. Dominici ex oratione prolixa spirabat amorem; S. Frãcisci, contemptum mundi & Christum crucifixum; S. Catharinæ Senensis, deuotionem & compunctionem, vt solo vultu intuentes compungerent, & ad pietatem Deiq; amorem inflammarẽt. Sensus ergo est q. d. Deus potentissimus commutare solet faciem sapientis, vt impudicitia, peruicacia, tristitia, feritas, truculentia, & si quis alius antea in ea erat prauus affectus, in probum, puta in pudorem, modestiam, pudicitiam, lætitiam, pietatem, &c. commutetur, vt qui per naturam, vel exercitium & vitium prius fuerat vultu tetrico, toruo, minaci, vago, lasciuo, iam sapientiæ dono eũdem habeat hilarem, serenum, placidum, stabilem, pudicum, sanctum. Sic Deus post orationẽ mutauit faciem mœstam Annæ matris Samuelis, vt deinceps æquabili semper facie, læta hilarique consisteret. 1. Reg. 1. 18. Et faciem Esther pallidam ob metum Assueri. Esther 15. 10. & Danielis cap. 7. 28. Porrò S. Bonauent. docet Deum mutare faciem exteriorem mutando interiorem, id est animæ seu rationis partem superiorem Dei capacem.

Aliter Emmanuel Sa. q. d. Deus sapientem ita quandoque mutat & deiicit, vt non videatur esse sapiens.

Moral. Hugo Card. Deus ait commutat eum qui malus est, vt euadat bonus; qui turpis, vt pulcher; qui debilis, vt fortis; qui viator per gratiam, vt comprehensor per gloriam, secundum quadruplicem statum Incipientiũ, Proficiẽtium, Perfectorũ, Peruenientiũ.

Dionys. verò, q. d. Sapiens Dei dono subditis faciem commutabit, & pro subditorum rerumq; exigentia nunc iratam, nunc blandam, nunc tristem

induet

induet, vti Christus induit, cum ementes eiecit è templo; & cum Magdalenæ apparuit, vt hortulanus; discipulis in Emaus euntibus, vt peregrinus.

Anagog. Lyran. Deus ait faciem mortalem in resurrectione commutabit in immortalem & gloriosam.

Legit Noster Interpres עז *az*, id est potens per antonomasiam, id est potentissimus, putà Deus, iam alio puncto legunt עז *oz*, id est potentia, fortitudo, robur, durities, impudentia. Durus enim facie vel fronte, ab Hebræis vocatur impudens. Vnde

Primò, Caiet. vertit: *Et fortitudo vultus illius commutabitur*, quod sic exponit, q. d. Nullus etiam Dynasta ita sapit, quin aliquando desipiat, vt muneribus, precibus aliáue re corrumpi se sinat, vt subditos affligat, &c. sicque vultus etiam ipsius, id est auctoritas apud eos mutatur & amittitur: vnde Chald. vertit: *Et impudens facie, immutantur viæ eius de bono in malum.* Sic Catilina impudentiam & seuitiam spirabat vultu, etiam iam occisus. *Etiam mortuus Catilina*, ait Salustius, *retinebat faciem, quam habuerat viuus.*

Secundò, Clarius vertit: *Et impudentia* (Vatab. *duritia*) *facies illius commutabitur*, quia dum sapientia hominem possederit, abigit impudentiam à mente & fronte. Et Titelm. sic vertit & explicat: *Sapientia hominis lucere faciet vultum ipsius, & fortitudinem, id est impudentiam vel crudelitatem, feritatem & barbariem vultus eius mutabit.* Campen. *Crudelitatem pellet.*

Tertiò, Vatab. q. d. Sapientia fortitudinem & arrogantiam impudentiamque faciei hominis immutabit, quia faciet, vt ipse sibi videatur vilis, abiectus, despectus, quamuis ab aliis plurimi fiat.

Quartò, Septuag. ישנא *iescunne* legentes per *sin*, id est audietur, non ישנא *iescunne* per *schin*, id est commutabitur, vertunt *& ἀναιδὴς*, id est *impudens* (Vatic. legunt *imprudens*, atque impudentia est imprudentia, puta stoliditas) *vultu odietur.* Syrus: *Cuius facies audax est, odiosus efficietur.* Arabicus: *Qui non habet verecundiam, contumelia afficiet faciem suam*, q. d. In vultu sapientis lucet pudor & sapientia: in vultu insipientia, ideoque ille amabitur & coletur, hic odietur & contemnetur. Vnde vt explicat Olympiodor. *Facie sua punietur*, cum scilicet impudens contentiosis sermonibus sophisticisque captiunculis sese efferens, redargutus, impudentiæ pœnas dabit. Thaumatur. *Sapientiæ indicium ex hominis vultu apparet, velut & liuor impudens, statim vt videtur aliquis, prodit dignum esse in quo inhabitet.* S. Hieron. in Comment. *Improbus facie sua odietur*: improbitas est audacia & impudentia.

Ego os regis obseruo, & præcepta iuramenti Dei. Septuag. Syrus & Arab. vertunt in Imper. *Os regis obserua*; quia pro שמר *scomer*, id est obseruo legerunt alio puncto שמר *scemor*, id est obserua. Vnde ex Hebræo sic vertendum censuere: *Ego*, scilicet moneo vel iubeo, *os regis obserua.*

Pendet hic versus à præcedenti, ex eoque velut practica conclusio educitur, quasi dicat, quia Deus potentissimus os & faciem sapientis, sui oris, & faciei luce immutat, illique suam sapientiam, virtutem & splendorem aspirat, hac de causa: Ego sapientia, vel ego sapiens os & faciem Dei regis mei obseruo, tum, vt illi os & faciem meam, ab eius ore & facie illustratus, conformem. Vnde frequenter in Psalmis orat Dauid, vt Deus *illuminet vultum suum super nos*: quia *in lumine eius videbimus*

A *lumen.* Sicut enim qui ambulat in sole, luce solis collustratur, sic qui versatur cum Deo, luce diuina perfunditur; tùm, vt ab ore eius diuino iussa & præcepta sapientiæ excipiam, quibus meam mentem vultumque imbuam, illustrem, sanctificem, quæque in opus conferam, vt Deum meum per gratiam laborando hic sequar, & in cælo per gloriam comprehendendo assequar.

Porrò, τὸ *ego* refer ad sapientiam, de qua est omnis sermo, vel ad Salomonem, qui in se typum hic sapientiæ & sapientis exprimit, quod eodem redit, vti liquet ex verbis S. Hieron. initio v. 1. citatis. Sæpe enim Salomon, æquè ac Siracides, per Prosopopœiam ipsam sapientiam loquentem inducit, elegantiæ & energiæ causa.

Igitur primò & genuinè per regem accipe Deum, qui est Rex regum. Nec enim Salomon habebat in
B terra regem superiorem se, cuius os & iussa obseruaret. Sensus ergo est q. d. Ego sapientia sollicitè ambulo cùm Deo rege meo, ac studiosè obseruo; ac mei studiosos, putà sapientes & sanctos exactè obseruare iubeo os eius, id est legem ex Dei ore manantem, & *præcepta iuramenti Dei*, quæ scilicet ipse iuramento confirmauit, vt testaretur hanc esse intimam suam voluntatem, vt scilicet homines hæc eius præcepta diligentissimè seruarent, quæque nos vicissim solemni professione, velut iuramento seruaturos in Circumcisione vel Baptismo promisimus, & quasi iurauimus.

Nota τὸ *obseruo*, significat sedulum & exactum studium diuinæ voluntatis, legisqoe scrutandæ & adimplendæ, vt quid, quantum, quomodo, quibus circunstantiis Deus hoc illudve fieri iubeat, minutim vestigemus, & ad amussim omnia & singula com-
C pleamus. Sic famuli obseruant os regis, id est singula eius iussa & verba, imò singulos eius gestus & nutus, nictusque oculorum, ac vbi perceperunt quid velit, illico ad id explendum non tam eunt, quam currunt & volant.

Mysticè S. Bonauent. Os inquit, patris est Christus (sicut Christi os, est doctor & prædicator) cuius minima dicta, imò gestus & nutus studiosè audire, mentem condere, meditari & opere explere debemus. Nam vt ait Christus: *Beati qui audiunt verbum Dei & custodiunt illud.* Sic Beata Virgo *conseruabat omnia verba hæc conferens in corde suo.* Lucæ 2. 19. Sic quisque deberet obseruare os Domini, vt ad minimam voluntatis diuinæ significationem totum se fingeret, & componeret. Hoc est *sollicitum ambulare cum Deo*, quod vnicè à nobis requirit Deus, vti docet Micheas c. 6. 8. ideoque conuenit assiduè
D dicere cum Samuele: *Loquere Domine; quia audit seruus tuus.* Et cum Paulo: *Domine quid me vis facere?* Et cum Psalte: *Paratum cor meum Deus, paratum cor meum.*

Secundò, per regem cum Olympiod. & aliis accipi potest quilibet Rex, princeps & magistratus, qui regendi vices, ius & auctoritatem à Deo accepit, q. d. Ego sapientia obseruo, & meos obseruare doceo os, id est leges & iussa regum ac magistratuum, qui quasi Vicarij Dei regunt Rempublicam. His enim se obedituros in eorum inauguratione promiserunt, & iurarunt subditi. Ergo par est, vt eis iuxta iuramenta præstita pareant & obsecundent, iuxta illud Prouerb. 24. 21. *Time Dominum fili mi & regem*, quia Dominus iussit, vt regi obedias. Vnde Septuag. & Arabicus vertunt: *Os regis custodi.* Syrus, cōserua. Chal. *Custodi os tuum super sententiam regis.* Tigur. *E quidem moneo, vt os regis obserues præsertim*

propter iuramentum Dei; quia vt ait Vatab. fidem iureiurando regi præstitimus. Alij *meum est obseruare præceptum regis*. Porrò nonnulli prius hemistichium à posteriore aduersatiuè disiungunt, q. d. Obserua os, id est præcepta regis, sed magis obserua iuramenta, quibus obstrictus es Deo, vt si rex aliquid Deo contrarium præcipiat, dicas: *Obedire magis oportet Deo, quam hominibus*. Vnde Campen. *Quæ Rex mandauit obseruet, & præstet si quid Deo in testem vocato iurauerit*. Et Thaumaturgus: *Magna diligentia verba regis attendenda sunt, sed iusiurandum per nomen Dei omnibus modis fugiendum*.

Tertiò, nonnulli hanc gnomen arctant, & attribuunt familiaribus & Consiliariis Regum & Principum, quasi eis indicat hic Salomon fidelitatem & silentium, ne eorum secreta consilia euulgent, vti iuramento eis promiserunt, quasi quilibet eorum hic inducatur vt loquens, dicatque: Ego os, id est secreta, quæ ex ore regis mei audiui, secreta seruo. Vnde S. Hieron. censet hic Salomonem loqui in persona cuiusuis sapientis, qui pareat legibus & regibus. Hic enim est regendi, & rei benè gerendæ nodus & neruus, si consilia seruentur secreta. Id norunt Persæ, de quibus scribit Ammian. lib. 21. *Nemo consiliorum*, inquit, *est conscius præter optimates taciturnos & fidos, apud quos silentij quoque colitur numen*, q. d. Silentium adeò religiosè obseruant & colunt, ac si illud esset vnicum eorum numen, hinc silentiarij nuncupabantur, & reuera erant. Huc pertinet illud Raphaëlis Tob. 12. 7. *Sacramentum regis abscondere bonum est*.

Huc quoque spectat expositio Olympiod. *Est*, inquit, *os regis custodire, diuina mysteria silentio occultare, neque indignis atque profanis auditoribus illa explicare*.

Idem Tropol. Sic exponit: Bonum est, vt non studeamus extra os & faciem Dei ambulare, sed omnia nostra opera sic peragamus, vt Deum vereamur, tanquam præsentem iudicem & inspectorem.

Et præcepta, (Hebr. *verbum*. S. Hieron. *loquelam*) *iuramenti Dei*, repete *obseruo*. Aliter S. Hieron. in Comment. & Symmach. qui hæc nectunt cum sequentibus: *Ne festines*. Vnde Arabic. *Ne festines*, ait, *in iuramento memoria Dei*. Symmach. *transgredi iuramentum Dei*, q. d. Ne festines & sis præceps ad iuramentum, quia iuramentum in Dei æquè ac tua memoria inscriptum, & quasi insculptum seruatur, vt si illud transgrediare Deum vindicem sis experturus. Noster verò, Septuag. & Arabic. *verba* vel *præcepta* vocant *iuramenti Dei*, scilicet quibus Deus quasi iureiurando te obligauit, hoc est arctissimè & seuerissimè te obstrinxit, minando pœnas æternas & promittêdo regnum cœleste, nec non cum pacto & sanguine fœderis. Exodi 24. 1. quæque te seruaturum cũ ad eius religionem & Ecclesiam accederes, spopondisti & quasi iurasti. Hinc patres professionem fidei, quę fit in baptismo, vocant sponsionem, iuramẽtum, votum, eaq; acriter vrgent fideles ad seruãdum præcepta Dei. Est Catachresis, similis illi. Psal. 118. 106. *Iuraui* (id est firmiter decreui, proposui, promisi; vnde sequitur) *& statui custodire iudicia iustitiæ tuæ*.

Professiõ in Baptismo est quasi iuramẽtum.

Audi S. Chrys. hom. in illud Sapientiæ: *Iustorum animæ in manu Dei sunt*: *Vnde tu Christiane delicatus es miles, si putes te sine pugna posse vincere, sine certamine triumphare. Exere vires, fortiter dimica, atrociter in prælio concerta. Considera pactum, conditionem attende, militiam nosce: pactum quod spopondisti: conditionem qua accessisti: militiam cui nomen dedisti*; per sacramentum militare, putà per Baptismum, &

A professionem vitæ Christianæ in Ecclesia militante, cui ascriptus es quasi miles & athleta Christi.

Tertull. lib. de Corona militis c. 3. *In Ecclesia*, ait, *sub Antistitis manu contestamur, nos renunciare diabolo & pompæ & Angelis eius*, q. d. Sacramento militari in Baptismo renunciauimus diabolo, & nos addiximus Christo, quasi eius milites auctorati. S. Basil. Exhort. ad Baptismum: *Tesseram duces sub se militantibus dant*, &c. *nisi characterem in te agnoscat Angelus, quonam modo pro te pugnabit, aut ab inimicis vindicabit?*

S. August. l. 4. de Symbolo ad Catechum. c. 1. *Huic* (diabolo) ait, *vos renunciare professi estis: in qua professione non hominibus, sed Deo & Angelis eius cõscribentibus dixistis, renuncio. Renunciare non solum vocibus, sed etiam moribus; non tantum sono linguæ, sed*
B *& actu vitæ; nec tantum labijs sonantibus, sed operibus pronunciantibus: scitote vos cum callido; antiquo & veternoso inimico suscepisse certamen; non in vobis post renunciationem inueniat opera sua; non iure vos attrahat in seruitutem suam. Deprehenderis enim & detegeris Christiane, quando aliud agis & aliud profiteris: fidelis in nomine, aliud demonstras in opere, non tenens promissionis tuæ fidem: modò ingrediens Ecclesiã orationes fundere, post modicum in spectaculis cum histrionibus impudicè clamare. Quid tibi cum pompis diaboli quibus renunciasti?*

Narrat Victor Vticensis lib. 3. Vvandal. duos fratres Christianos à Vvandalis Arrianis fuisse suspensos, molibus lapidum ad pedes appensis, cúmq; vnus eorum peteret deponi darique sibi inducias, alter metuens ne fidem negaret, exclamauit: *Noli, noli frater; non ita iurauimus Christo. Accusabo te cum ante thro-*
C *num eius terribilem venerimus, quia super corpus eius & sanguinem iurauimus, vt pro eo inuicem patiamur.* Vnde prior confirmatus constanter edixit: *Adigite supplicijs quibus vultis, & pœnis Christianos arctate crudelibus: Quod frater meus facturus est, hoc etiã ego.*

Ne festines recedere à facie eius, neque permaneas in opere malo; quia omne quod voluerit faciet. τὸ *ne festines*. Arabic. Olymp. & alij nectunt præced. q. d. Ne festines in iuramento Dei, id est ne præceps sis ad iurandum; sic enim exponeste periculo peierãdi. VERS. 3.

Melius Noster, Septuag. Syrus & cæteri passim nectunt sequent. q. d. Serua iuramenta, id est præcepta Dei, quibus solemni professione in Circuncisione vel Baptismo, quasi iureiurando, summa religione te Dei ad illa seruanda obstrinxisti: quare si quæ ingruat tẽtatio, aduersitas, persecutio, *ne festines*, Hebr. אל תבהל *al tebahel*, id est ne trepides, ne percellaris,
D ne præcipites recedere à facie eius, *tanquam à conspectu eius possis aufugere*, ait Campen. vti ab eo fugit Cain Genes. 4. 16. sed non effugit: *neque permaneas*, Camp. *Ne pertinax persiste, in opere malo*, vt contra legem Dei in aliquo scelere, ad quod concupiscentia, socij vel hostes te illecebris vel minis impellunt, persistas, excutiendo metum numinis & vindictæ Dei, quia etsi is eam ad tempus differat, tamen suo tempore omne quod voluerit faciet, ac sibi rebelles & reos puniet, & morte præsẽti & æterna mulctabit.

Pro *in opere malo*, Hebr. Septuag. Syrus & Arab. habent *in verbo malo*, quod propriè accipi potest de peccatis oris & linguæ, vti est murmur, detractio, oblocutio. Vnde Thaumat. intelligit de blasphemia, sic enim vertit: *Sermonibus Dei, licet molestum quid imperantibus decet obedire, caueréque ab omni in Deum blasphemia. Nam quamuis inferat tibi aliquid, non tamen tuum fuerit reprehendere, neque contradicere decretis Monarchæ, vel Regis.*

Porrò

Porrò Chald. vertit: *Et in tempore irá Domini ne desinas orare coram eo, sed citò vade in conspectu eius & ora, & quære misericordiam ab eo, vt non stes in verbo malo: Quia Dominus totius sæculi, quodcumque voluit, fecit*, id est vt clariùs vertit Costus, *vt non luctuosum quippiam eueniat: Ipse enim totius mundi Dominus, omnia secundùm animæ sententiam facere potest.*

Secundò, hæc omnia à v. 2. ad v. 9. non tantùm de Deo, sed & de Rege siue magistratu accipi possunt. q. d. Ne opponas te regi eiusque decretis, vt eis obloquaris vel resistas, quia rex potens est, & quodcumque voluerit faciet, vt te sibi aduersantem vel bonis, vel ciuitate, vel libertate, vel vita mulctet & priuet. Ita Vatab. Campen. Caiet. & alij.

Porrò Caiet. explicat τὸ *ne festines*. q. d. Ne nimis velociter ad eas conspectum regis, vel ab eo leuiter abeas, ne leuitate hac & indecentia regem offendas; sed etsi quid contra eum dixeris, ne persistas in eius ditione, sed citò ex ea te proripias, ne te comprehendat & plectat. Dauid de pomis verò, q. d. Ne festina adire regem, vel ab eo abire, ne nimis crebrò te eius vultui sistas, nec nimis rarò. Nam vt ait Plutar. *Cùm rege agendum est, quasi cum rogo*, vt nec nimis prope ad eum accedas, ne comburaris; nec nimis longè, ne ab eo non calefias, id est eius amorem, fauorem & beneficia non sentias. Sidonius quoque Apollinar. lib. 3. Epist. reges flammis comparat, *quæ sicut*, inquit, *paululum à se remota illuminant, ita satis admota comburunt.* Sic enim Alexander Clitum nimis sibi familiarem, Tiberius Seianum, Nero Senecam occidit.

Regem adi q. rogum.

Porrò Vatab. sic exponit: Si recesseris à rege statim redi in gratiam cum eo, ne cogaris permanere in opere malo, cùm rex, quidquid vult, valeat.

Alij exponunt q. d. Ne fastidiosè, & arroganti ac philosophico supercilio recedas à Rege, nolens eum adire etiam ab eo euocatus, quasi eo superior & sapientior, ac celsior rege & mundo vniuerso, vti Diogenes aspernatus est Alexandrum Magnum. Sen. Epist. 103. *Multis, ait, fuit periculi causa, Philosophia insolenter tractata & contumaciter. Vitia tibi detrahat, non alijs exprobret, non abhorreat à publicis moribus, nec ita agat, vt quicquid non facit, damnare videatur; licet sapere sine pompa, sine inuidia.* Vide Plutar. libro qui inscribitur, *cum Principibus Philosopho esse disserendum.*

Denique noster Pineda censet hæc spectare ad familiares & Consiliarios Regum & Principum, vt eis hîc Salomon duo salutaria suggerat monita; primum, ne in dando regi consilio sententiam præcipitent, sed præmissa deliberatione maturè eam pronuncient. Nam vt ait Liuius lib. 22. *Omnia non properanti, clara certaque sunt: festinatio improuida est & cæca.* Et lib. 31. *Nihil magis discriminis consilijs tam inimicum, quàm celeritas.* Secundum, vt in sententia non sint pertinaces, nec sui cerebri, sed si viderint ab aliis saniora dari consilia, illa probent & sententiam mutent. Sic enim ipsi se non suo honori, sed Regis & Reipublicæ commodis studere ostendent, quæ propria est Senatoris & Consiliarij laus.

Vers. 4. *Et sermo illius potestate plenus est: nec dicere ei quispiam potest: Quare ita facis?* Hebr. *In quo verbum regis*, in eo est *potestas*. q. d. Verbum regis & iussum armatum est potestate, adeoque est ipsa potestas, vt instar fulminis statim exequatur quod iusserit, dictumque eius sit factum: hinc Seleucus cognominatus est *Ceraunius*, id est fulmineus. Vnde Thuanus:

Nam iusserit ille, iubentis
Vel dicto citius, vocem mox facta sequentur.

Alij vertunt: *Iuxta dictum regis est potestas.* q. d. Mensura dicti vel iussi regis est potestas: tantùm potest, quantùm dixerit & iusserit; tantùm valet, quantùm volet.

Audi Esdram lib. 3. c. 4. 3. *Rex super omnia præcellit & dominatur eorum; & omne quodcumque dixerit illis faciunt; & si miserit illos ad bellatores, vadunt & demoliuntur montes & muros & turres. Iugulantur & iugulant, & regis verbum non prætereunt, & ipse vnus solus si dixerit, occidite, occidunt, &c.* Et Plutar. ad Principem ineruditum: *Prauitas à potentia*, ait, *celerem nacta cursum, omnes animi motus in facta expellit. Ac sicut fulgur tonitru posterius erumpit, prius tamen videtur; sic in imperijs supplicia accusationibus anteuertunt, nisi grauitate præpedita ratio compescat reprimatque potentiam.*

Vis ambitiosæ regum potestatis exempla? Accipe.

Cyrus Gynden fluuium naui traijciens, eo quod perijsset vnus ex equis suis, ira in fluuium excandescens, illum vt perderet in 130. alueos deriuauit, vti fusè narrat Seneca lib. 3. de Ira cap. 21. Impotentior fuit Xerxes, qui Hellespontum, quod oborta tempestate pontes suos disiecisset, conuiciis onerauit, trecenta verbera illi infligi, quin & compedes injci iussit, teste Herodoto lib. 7. Modestior & sapientior fuit Canutus rex Angliæ, qui ad littus maris sedens, mari imperans: *Vnda*, inquit, *iubeo ne pedes meos tangas*; sed ab ea non obediente madefactus Anglos suos docuit, non se, sed vnum Christum esse regem, cui venti & mare obediunt. Quare Vintoniæ in Basilica S. Petri & Pauli coronam regiam Christo crucifixo imposuit, nec postea ea coronari sustinuit, teste Polydor. Virg. lib. 7. Histor. sub finem. Stolidior fuit Pharao dicens: *Meus est fluuius* (Nilus) *& ego feci memetipsum.* Ezech. 26. 3. Et rex Tyri dicens: *Deus ego sum & in cathedra Dei sedi in corde maris.* Ezech. 28. 2. Et rex Babylonis dicens: *In cælum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, &c. similis ero Altissimo.* Isaiæ 14. 13. An non insanæ sunt hæ regum, suæ potestati etiam elementa & cælos subijcientium, voces?

Imperiosa exempla.

Vers. 5. *Qui custodit præceptum, non experietur quicquam mali.* Hebr. *Non cognoscet*, scilicet per experientiam & sensum *verbum malum*, id est rem malam, purà iram regis & pœnam legis. Arab. *Verbum immundum.* Aliter Olympiod. & S. Ambros. in Psal. 41. q. d. Iustus non *cognoscit malum* culpæ, scilicet vt illud faciat, approbet vel vllo consensu recipiat, aut aliqua societate in se transferat.

Hinc disce obedientiæ vim & fructum, quòd scilicet obedientem reddat immunem ab omni malo, & quasi inuiolabilem, adeo vt etiamsi rex aut superior illi infensus, velit eum rigidis strictisque arctare præceptis obediens tamen, omnia capessens, superet & transcendat magna animi virtute, laude & merito, ideoque Deus omnia illi efficit facilia, vtilia & honorifica, etiam illa, quæ ad eum deprimendum excogitata videntur, obedientibus enim velut *diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum.* Rom. 8. Docet idipsum egregiè S. Ephrem tom. 2. Parenesi 16. de præfecto & obedientia, ac S. Chrysost. hom. 84. in Ioannem, & Dorotheus Doctr. 5. Licet ergo

patiatur vel communes, vel priuatas & proprias vitæ ærumnas, tamen illas non pœnas esse censet, sed exercitia virtutis, augmenta meritorum, & exempla intuentium vel posteriorum: Quare cum Paulo sibi placet, imò gloriatur in infirmitatibus & tribulationibus. Rom. 8. 28. 2. Corint. 12. 5. Igitur obediens & iustus flagellantem Deum intuetur, vt patrem; corripientem, vt amicum; castigantem, vt præceptotem; amara propinantem, vt medicum, dicitque cum S. August. *Hic vre, hic seca, vt in futuro parcas.*

Tempus & responsionem cor sapientis intelligit. Hebr. *Tempus & iudicium*, id est, vt Septuag. & Arabicus exponunt per Hendiadin: *tempus iudicij.* Iudicium in script. multa significat: In iudicio enim Iudicum multa fiunt, quæ nunc omnia simul, nunc vnum ex omnibus seorsim per Synedochen significat vox iudicium: Vnde nunc significat interrogationem & accusationem, defensionem & responsionem; nunc sententiam Iudicij; nunc pœnam ab eo inflictam. Rursum quia iudicium forense statum est, determinatum, certum & fixum: Hinc iudicium per catachresin significat rem statam & certam, item morem, legem, consuetudinem, normam, regulam, statum, conditionem, officium, functionem, ministerium. Iam

Iudicium multa significat.

Tempus obseruat.

1. Primò, Thaumat. exponit de die iudicij, quem in omnibus actionibus menti suæ proponit sapiens. Vnde vertit: *Equidem sapiens ante oculos semper habet iustum iudicium suo tempore futurum, & praenoscit omnia humanæ vitæ opera supernè retributionem expectare.* De S. Hieron. refertur illum dixisse: *Siue comedo, siue bibo, siue vigilo, siue dormio, siue quid aliud facio, semper tuba illa insonat auribus*

Psal. 111. 5. *meis: surgite mortui, venite ad iudicium.* Vtique qui sapit, id ipsum facit, itaque *disponit* sermones (& actiones omnes) *suos in iudicio*, id est iustè, legitimè & exactè maturo iudicio, vt in die Iudicij habeat quod Iudici pro se respondeat. Sic quoque Olympiod. Hugo, Lyran. Titelm. & alij.

2. Secundò, alij hæc ad Consiliarium regis referunt. q. d. Si rex illicitum quid iubeat, vir sapiens scit quid prudenter regi respondere debeat, ne vel illicitum quid admittat, vel regis iram incurrat, vti fecerunt tres pueri iussi adorare statuam auream. Daniel. 3. Daniel ipse c. 6. lata lege ne quis per 30. dies adoraret Deum, nisi regem. Caiet. ex aduerso hæc refert ad regem, quem sapiens cognoscit captare tempus & iudicium, id est occasionem iudicandi contra eum, quem plectere destinat, vti Salomon captauit tempus plectendi Semoi & Adoniam 3. Reg. c. 22. 2. & 42. Verùm hic sensus dissonat à vulgata, quæ vertit *responsionem.*

3. Tertiò, & genuine q. d. Sapiens ita exactè præcepto tam Dei, quàm regis & magistratus obedit, omnes eius circunstantias loci, temporis, modi, personarum, &c. obseruans, vt nil sit quod in eo carpi queat, sed si qua in re à quopiam culpetur, illico habeat quod iure respondeat, quoque suam obedientiam tueatur & demonstret, adeò vt si *in iudicium* vocetur, coram Iudicibus iustam facti sui rationem reddere possit. Hinc noster sagaciter pro *iudicium* vertit *responsionem.* Ita S. Hieron. *Præceptæ*, inquit, *regis imperium, id est Christi conseruandum, & scire quid & quare & quo tempore iubeat*, vt scilicet omnes imperantis circonstantias, articulos, nutus exacto iudicio obseruemus, ne vel minima elabatur occasio, qua eius voluntatem integrè non exequamur, sed vocanti, imò innuenti illicò nos sistamus & res-

A pondeamus cum Samuele: *Ecce ego*, & cum S. August. *Da quod iubes, & iube quod vis.*

Igitur *tempus & iudicium* intelligit & obseruat *sapiens*, quia vocatus, interrogatus vel iussus à Deo siue rege quidpiam respondere, dicere vel agere, omnia respondet, dicit & agit suo tempore, ac maturo cum iudicio, id est magna cum ratione, prudentia & circumspectione. Aut planiùs, quod tamen eodem redit, sapiens obseruat *tempus & iudiciũ*, hoc est *tempus iudicij*, vt vertunt Septuag. id est tempus iustum, congruum, aptum, opportunum respondendi, dicendi vel agendi. Vnde noster Hebr. משפט *mispat*, id est iudicium, quod hic vertit *responsionem*, v. sequenti vertit *opportunitas.* Hæc ergo tria, scilicet iudicium, responsio, opportunitas hoc loco idem significant, scilicet tempus iustum & opportunum ad respondendum.

B Denique noster Pineda censet hîc notari formam & ideam perfecti obedientis, vt intelligere iudicium idem sit quòd studiosi animi voto, promptitudine, consideratione accelerare, vt anteuertat præcepti & obediendi tempus, vtque auidè illud expectet, & quòd in se est aduocet, maturet, adducat, ac denique antequam mandata accipiat secum tacitus cogitet: si hoc vel illud graue ac difficile iubeatur, qua fronte, quo animo, qua responsione accepturus sit, ac sæpe illam suo animo responsionem fingat, & paratissimam habeat: *Ecce ego præsto sum, mitte me.* Nam vt ait S. Bernardus: *Verus obediens parat aures auditui, linguam voci, manus operi, pedes itineri, & sic se totum intra se colligit, vt mandatum peragat imperantis.* Ita ipse serm. de Obedientia.

C Moral. S. Bonau. Sapiens ait, obseruat tempus bene operandi, vt aptè respondeat interroganti & ignoranti, vt notat Hugo, vel docendo, vel consulendo, vel obediendo, vel Dei flagella patienter excipiendo, & mores corrigendo, vel accusationes & criminationes humiliter confitendo, vel ad beneficia Dei gratias agendo, vel inspirationi Dei cooperando, & in melius proficiendo.

Rursum & propriè disce hic sapientem obseruare tempus, id est opportunitatem bene agendi, & implendi id quod præceptum est, ad eoque magnam sapientiæ & prudentiæ partem consistere in captanda opportunitate rei benè gerendæ; Dum enim illa se offert res facilè & feliciter conficitur: dum verò illa abest, cum magna difficultate frustra res tentatur, nilque promouetur, sed infeliciter omnia cedunt. Hinc infer magnam habendam esse rationem tem-

D poris huius vitæ, vtpote quod breue est, & semel elapsum irreuocabile, & à quo pendet tota cuiusque æternitas, eaque vel beatissima vel miserrima.

Narrat Lud. Blosius lib. 4. Spirit. grat. cap. 4. de S. Mechtilde, quòd à Sanctis sibi apparentibus audierit: *Eia quàm felices vos estis, qui adhuc viuitis in terris, & quàm multa promereri potestis; quia si homo sciret quanta vna die promereri posset, mox vt à somno euigilaret, tanto gaudio cor eius dilataretur pro eo quod dies illa illuxisset, in quo Deo viuere, & ex Dei gratia suum meritum ad Dei laudem augere posset, vt tota die ad omnia quæ agere aut pati deberet, alacrior & fortior redderetur. Qui enim parcè seminat, parcè & metet; & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet. Opera enim illorum sequuntur illos.*

S. Bernard. ad Scholares: *Nemo, ait, veſtrum parui æſtimet tempus, quod in verbis conſumitur otioſis. Volat verbum irreuocabile, volat tempus irremediabile, nec aduertit inſipiens quid amittat; licet fabulari dicunt, donec hora prætereat. O donec prætereat hora, quam tibi ad agendam pœnitentiam, ad obtinendam veniam, ad acquirendam gratiam, ad promerendam gloriam miſeratio conditoris indulget; donec tranſeat tempus, quo diuinam debueras propitiare pietatem, properare ad Angelicam ſocietatem, ſuſpirare ad amiſſam hæreditatem, excitare remiſſam voluntatem, flere commiſſam iniquitatem.* Et rurſum: *Nil pretioſius tempore, & heu hodie eo nil vilius inuenitur. Tranſeunt dies ſalutis, & nemo recogitat: nemo ſibi perire diem & nunquam rediturum cauſatur; ſed ſicut capillus de capite, ſic nec momentum peribit de tempore.* Vis Gentilium ſenſa & gnomas de pretio & breuitate temporis? Accipe Virgil. 3. Georg.

Gnomæ.

Et fugit interea, fugit irreuocabile tempus.

Idem Æneid. 10.

Stat ſua cuique dies, breue & irreparabile tempus
Omnibus eſt vita.

Ouidius Metamor. 10.

Labitur occultè, fallitque volubilis ætas.

Et: *Nihil eſt annis velocius.*

Et rurſum:

Eunt anni more fluentis aquæ.
Vtendum eſt ætate, cito pede labitur ætas.

Seneca in Hipp.

Volat ambiguis mobilis alis
Hora. *ſeneſcimus, effugit ætas.*

Seneca lib. 1. Epiſt. 1. *Maxima,* ait, *pars vitæ elabitur malè agentibus, tota vita aliud agentibus. Quem mihi dabis, qui aliquod pretium tempori ponat? qui diem æſtimet? qui intelligat ſe quotidie mori? Fac ergo mi Lucili quod facere te ſcribis, omnes horas complectere. Omnia aliena ſunt, tempus tantùm noſtrum eſt; in huius rei vnius fugacis ac lubricæ poſſeſſionem natura nos miſit, ex qua expellitur quicumque vult; & tanta eſt ſtultitia mortalium, vt quæ minima & viliſſima ſunt, certè reparabilia, imputari ſibi cum periere patiantur, nemo ſe iudicat quicquam habere, qui tempus accepit, cùm interim hoc vnum eſt, quod nec gratus quidem poteſt reddere.*

M. Varro cenſebat nullam iacturam eſſe grauiorem præſertim ſcienti, quàm temporis. Bias apud Laert. lib. 1. cap. 6. dicere ſolitus erat, vitæ tempus ita metiendum, quaſi & diu & parum victuri ſimus, iuxta illud S. Hieron. *Sic viue tanquam ſemper moriturus, ſic ſtude tanquam ſemper victurus.* Democritus pretioſiſſimum impendium dixit eſſe tempus. Zeno dicebat nihil magis hominibus deeſſe, quàm tempus, ait Laert. lib. 7. cap. 1. & tamen multi illud alea, ludis, iocis prodigunt, quaſi eo abundent. Theophraſtus ſemper habebat in ore, *nullum ſumptum eſſe pretioſiorem tempore.* Simonides interrogatus quantum temporis vixiſſet: *Tempus quidem exiguum,* inquit, *annos autem multos,* ait Stobæus ſerm. 96. Sic Barlaam apud Damaſcen. in Hiſtor. cap. 18. rogatus à Ioſaphat regis filio, quot annos vitæ haberet, reſpondit 45. licèt enim ſim 70. annorum, tamen tantum ex eis 45. Deo in monaſtica vita ſeruiui: illud autem ſolum tempus vitæ computo; quod enim in vanitate & otio tranſigitur, tempus mortis eſt, non vitæ. Alius: *Sicut flumen ſiſtere non potes, ſic nec tempus. Sicut vnda vndam perpetuò propellit, ita dies diem trudit.* Vti Ciconias nemo aduenire ſentit, ſed aduenisse, nemo diſcedere, ſed diſceſſiſſe, quia noctu clanculamque faciunt vtrumque: Ita iuuentutem nemo intelligit diſcedere, ſed diſceſſiſſe, & ſenectutem non ſentimus aduenire, ſed aduenisse: Perinde ac qui naui vehuntur, progrediuntur ſenſim ſine ſenſu. Vetus adagium eſt: *Noſce tempus.* Et: *Cùm pluit molendum. Fronte capillata eſt, à tergo occaſio calua.* Ægyptij pro annuo circuitu pingebant ſerpentem, quia is, vt ait S. Cyrill. in longitudinem porrigitur, & multis complicatur ſpiris, quæ ſunt multæ dierum annorumque ſeries; taciteque proſerpit nullo edito ſtrepitu. Caudam ſupprimebat ſerpens, quia omnia tempora nobis incerta ſunt. Præſens enim cum inſtabile ſit & velociſſimè tranſcurrat, vix percipitur: præteritum intueri non poſſumus: Futurum longè minus, quia nondum eſt, & eius finis prorſus eſt incognitus. Ita Pierius lib. 14. pag. 130. Nemeſianus Egloga 3. *Omne tempus alit, tempus rapit, vſus in arcto eſt.* Plura de pretio & cura temporis dixi c. 3. 1. & Epheſ. 5. 16.

Vers. 6. *Omni negotio* (Hebr. *voluntati,* id eſt rei volitæ) *tempus eſt & opportunitas,* (Symmach. *tempus commoditatis & modus.* Hebr. Syrus, Arabicus & Septuag. *tempus & iudicium*) *& multa hominis afflictio.*

Dat cauſam, cur cor ſapientis intelligat & obſeruet tẽpus, quia ſcilicet ſcit cuique rei ſuum eſſe tẽpus & opportunitatem; quamque ergo captat ſuo tẽpore opportuno. S. Hieron. verò cenſet hic doceri Sapientem ſiue iuſtum cognoſcere, quòd Deus omnia diſponat ad ſuam cæterorumque vtilitatem, etſi ſcire nequeat quid ei obuenturum ſit: quare quicquid iuſto acciderit, id eum æquo, imò lubmẽti animo excipere, velut ordinatum ſibique miſſum à Deo. Ergo Dei iudicia exoſculatur, & ex omnibus bene agendi beneque de Deo merendi occaſionem captat.

Et multa hominis afflictio.] Theod. & Arabicus pro רעת *raath,* id eſt afflictio legentes דעת *daath,* id eſt ſcientia, vertunt: *Quia ſcientia hominis multa ſuper eum.* Quod Olympiod. refert ad rerum cognoſcendarum multitudinem: *Immenſa,* inquit, *cùm ſit ipſa ſapientia, premit hominem atque obruit. Si enim voluerit omnia ſcire, vaſta mole irruens ſuper eum, angit eius mentem ac ſuffocat.*

Idem deinde explicat de ignoratione temporis, loci & modi, quando ſcilicet, vbi & quomodo peragendum ſit extremum iudicium. Verùm Septuag. Syrus, Arabicus, Chald. & cæteri cum noſtro legũt *raath,* id eſt *afflictio.* Vatab. *Infelicitas.* Clarius: *Varia & periculoſiſſima mala,* non tam culpæ, vt vult Caiet. quàm ærumnæ & pœnæ. Significat cuique tempori, perinde ac rei ſublunari ineſſe ſuam vanitatem & afflictionem. Hoc enim toto libro probare contendit. Porrò vanitas & afflictio tempori propria eſt ea quam ſubdit: *Quia ignorat præterita & futura.* q. d. Omnibus in rebus, locis, & temporibus magna eſt afflictio, præſertim in tractandis & expediendis negotiis arduis; ſed tamen ſapiens ſua ſapientia eam præuidet, & euitat vel ſuperat.

Propriè & pręciſè Hugo Victor. afflictionem explicat difficultatem adinueniendi congruam reſponſionem, qua placari poſſit iratus rex, cuius voluntati ſiue iuſtæ ſiue iniuſtæ ſapiens Conſiliarius obſtitit. Alij afflictionem explicant cruciatum timoris & ſupplicij, qui inuadit inobedientem, qui præcepta Dei vel regis tranſgreſſus eſt.

Chald. refert ad diem iudicij. Sic enim habet ex versione Costi: *Cuiuscumque rei vicißitudo bona est & mala, & sanè iusta sententia vniuersus orbis iudicabitur, quo tēpore à Domino statuto est futura toto orbe vindicta propter varia hominum, ex malefactis mirè sibi placentium, peccata.* Clarius Campen. *Statuit Deus tempus pro sua voluntate, quo de omnibus iudicaturus est, & antequam illud adueniat, variis & periculosis malis expositi sumus.*

Hic sensus valde appositus est; tùm quia Hebr. est משפט *mispat* id est iudicium, tùm quia hoc sensu omnia optimè connexa sunt, omniaque fluunt ex illo v. 2. iuxta Septuag. *Obserua os regis*, &c. *Quia omne quodcumque voluerit faciet, & sermo illius potestate plenus est.* q. d. Obserua præcepta Dei, quia ipse in Die iudicij exactam eorum à te teposcet rationem; quia potentissimus est, acriter te puniet, imò damnabit ad gehennam, idque faciet cùm ei libuerit: ipse enim solus est Dominus vitæ & mortis: quare cùm volet, mortem tibi accelerabit, vt te iudicet & damnet: hac de causa potestatis in mortem inducitur mentio v. 8.

Vers. 7. *Quia ignorat præterita, & futura nullo potest scire nuntio. Magna* (inquit Hieron.) *afflictio generi humano, vt Poeta ait. Nescia mens hominum fati sortisque futuræ. Aliud sperat, aliud euenit, de altero loco expectat hostem, & alterius iaculo vulneratur.*

Quæuis præterita & futura hîc accipi possunt, propriè tamen ea significantur, quæ spectant ad dandam congruam Deo vel regi responsionem, de qua dixit v. 5. & ad negotia quæ homini incūbunt opportuno tempore prudenter expedienda: licèt enim nonnulla præterita sciat homo, tamen illa pauca sunt, & sæpe ad rem non pertinentia, quia longè plura sunt quæ ignorat, præsertim quæ ad rem eius faciunt. Dion. accipit præteritam sanctorum patientiam, æquè ac supplicia de impiis sumpta.

Pro *præterita* Hebr. est *futura*, & sic vertunt Septuag. *Quia*, inquiunt, *non est qui cognoscat quod futurum sit: sicut enim erit, quis annunciabit ei?* Arabicus: *Quoniam non reperitur qui cognoscit euitandum: Nam quis ei commemorabit rem vt erit?* Chald. Costi: *Nullus scire vnquam potuit, quis eum exitus consequatur. Cum enim ita Domino visum fuerit, vt illum ad supplicium deposcat, quis eum certiorem faciet?*

Syrus verò vertit in præterito: *Quia non est qui cognoscit ad quod est factus, & quid fiet post se, quis ostendet illi?* Quare Syrus æque ac Noster pro שיהיה *scehia*, id est *quid erit*, videtur legisse שהיה D *scehaia*, id est *quid fuit*, vel quid factum & præteritum est; aut potius ex textu nexuque sententiæ sagaciter coniecit prius *ishe* opponi posteriori, ideoque prius vertendum per præteritum (quasi ו includat vau conuersiuum, quod vertit futurum in præteritum) posterius propriè per futurum. Sic ergo ad verbum ex Hæbræo vertas: *Nam non ipse sciens quod factum est; quia quod erit, quis annunciabit ei?* Sicque sensus rectè cohæret q. d. Afflictio magna incumbit sapienti, vt congruam Deo aut regi interroganti vel examinanti det responsionem, vtque actiones & res omnes congruè & opportunè peragat, ac negotia quæ illi incumbant suo tempore prudenter expediat, eo quòd ignoret præterita quæ illum edocere queant, quid facto sit opus, æquè ac futura, quis scilicet suæ actionis vel consilij sit futurus exitus. Prudentia enim consi-
A stit in præteritorum memoria, præsentiū consideratione, & futurorum prouisione: ideóque Sapientis cor intelligere tempus, id est differentias temporis, quid scilicet præteritum sit, quid futurum.

Non est in hominis potestate prohibere spiritum, nec habet potestatem in die mortis, nec sinitur quiescere ingruente bello, neque saluabit impietas impium. Resp. 8. Hebr. & Septuag. *Non est homo potestatem habens in spiritum, vt prohibeat spiritum, & non est potestas in die mortis, & non est emißio in die belli, & non saluabit impietas herum suum.* Septuag. *Eum qui ab ea*, supple est & vocatur impius. Arabic. *eum qui participat eam.* Tigur. *Suos consortes.*

Facilè est hanc gnomen nectere præcedentibus potest enim referri ad τὸ *afflictio magna.* Summa enim hominis afflictio est mors, quæ hic describitur; aut ad τὸ *futura*: ignoratur enim futurus mortis lo-
B cus, dies, modus. Ita Thaumat. aut ad τὸ *omni negotio tempus est & iudicium*, vt habent Hebr. q. d. Sicut definitum est à Deo tempus iudicij, quo ipse à quolibet exiget rationem factorum; sic definitum est & tempus mortis, quod nemo potest sistere vel prolongare; aut ad τὸ *obserua os regis*, v. 1. vt habent Septuag. q. d. Obserua præcepta Dei, ac regis siue principis, quia ipse si illa violes, habet in te ius necis & vitæ, cui obsistere nequis: quare stude illi per omnia placere, ac quid boni facere potes, facito, vt in hora mortis à Deo euocatus, lætus confidensque ad eum emigres.

Paulò aliter S. Hier. q. d. *Non est lugendum si futura scire non possumus, & sæpe ab iniquis potentioribus opprimamur, cum morte omnia finiantur, & superbus ac potens qui cuncta populatus est, non valeat animam*
C *suam retinere cum rapitur.*

Alter quoque Caiet. qui censet hic triplici similitudine ostendi, quàm homini inutilis sit impietas sua, q. d. Sicut nemo potest flatum venti cohibere, nec diem mortis vitare, nec in prælio actu decertans alium pro se substituere, sic nec impietas valet impium liberare.

Prohibere spiritum.] Quæres, quis hic sit spiritus? Primò, Olympiod. & Caiet. per spiritum accipiunt ventum, q. d. Sicut nemo potest cohibere ventum, sic nec prohibere vel arcere mortem, vt sequitur. Comparatur enim mors cum vento in efficacitate, quod vtrique nemo possit resistere.

Secundò, Thaumat. accipit Angelum, mortis scilicet præsidem. qui solet animam homini morienti extorquere. *Neque vllus*, inquit, *tam fortis, qui Angelum animam suam extorquentem, & separaturum à*
D *corpore prohibere queat.* Angelus hic præses mortis Hebr. vocatur אבדון, Græcè *Apollyon*, Latinè *Exterminans.* Apocal. 9.11.

Tertiò, Dion. accipit animam animæque motus & impulsus, quos homo in aliis præsertim potentionbus reprimere nequit, imò sæpe nec in seipso. quis enim omnes mentis euagationes, desideria, fluctus, inpulsus, æstus, præsertim concitatiores & ardentiores, vti sunt iræ & indignationis moderetur, vel frænet & comprimat? Vnde Campen. vertit: *Nemo tam potens est, vt animum suum contineat*; iuxta illud Prouerb. 27.4. *Et impetum concitati spiritus ferre quis poterit?*

Quartò, Olympiod. accipit dona & impulsus Spiritus Sancti: licet enim illa prohibere possimus ne in actum exeant, iuxta illud: *Spiritus Prophetarum prophetis subiecti sunt.* 1. Corinth. 14.32. tamen quia illa

illa nobis immittantur, vt illa sentiamus, esto non consentiamus, impedire nequimus. Adde impulsus Spiritus sancti esse tam copiosos & validos, vt illis resistere, & non consentire perdifficile & quasi impossibile, quales fuere immissi S. Paulo in sua conuersione, S. Magdalenæ, S. Matthæo & similibus. Hinc Idacius contra Varimadum accipit Spiritum sanctum, quem nemo prohibere potest, quin operetur id quod destinat. Vnde S. Hieron. *Spiritus*, ait, *qui vniuersa dispensat, non potest à quoquam hominum prohiberi, & leges accipere spirandi.*

Genuinè. 5. Quintò & magis apposite, per Spiritum, accipias animam & habitum vitalem, quem nemo in homine cohibere & claudere potest, ne è corpore exeat & homo moriatur: Vnde explicans subdit; *Nec habet potestatem in die mortis.* Ita S. Hieronymus. *Non est*, ait, *in potestate, anima nostra ne auferatur à nobis, & egredientem ad imperium Domini spiritum prohibere. Nihil prodest ora concludere, & vitam retinere fugientem. Cumque interitus, inimicus vitæ nostræ & hostis aduenerit, inducias accipere non possumus. Nec reges quondam in sæculo & omnia nostra impietate vastantes, obuias morti ferre manus: sed in cinerem terramque soluemur.* Et Chald. *Nullus est dominus, qui dominetur Spiritui spiramenti* (spiritui vitali quo respiramus,) *vt prohibeat spiraculum vitæ, ne egrediatur à corpore humano, neque est dominium in die mortis, vt liberet vir proximum suum, neque auxiliatur in bello, neque liberat impietas habentem se in die iudicij magni.*

Solus enim Deus est qui habet potestatem in corpus & animam, ac ius necis & vitæ, iuxta illud: *Dominus mortificat, & viuificat: deducit ad inferos, & reducit.* 1. Reg. 2. 6. Ideoque habet claues mortis & inferni. Apocal. 1. 18. Vnde Daniel ex Deo prædicens Baltasari regi mortem cap. 5. *Deum*, inquit, *qui habet flatum tuum in manu sua, & omnes vias tuas, non glorificasti.* Deus enim ad libitum *aufert spiritum principum.* Psal. 75. 13.

Nec habet potestatem in die mortis.] Hebr. *Non est potestas in diem mortis.* Sanctus Hieronymus in Comment. *Non est potens*, id est habens potestatem, vt vertit Noster; quod dupliciter exponas. Primò, q. d. Non est Dynasta, Princeps, vel Magistratus, qui imperet morti. Ita Chald. *Non est Imperator*, ait, *in die mortis, vt eripiat quisquam seruum suum.* Magistratus enim præcipit sibi subditis quod vult, sed nullus est Magistratus qui possit præcipere morti, vt hunc, illumve tangat. Secundò, q. d. *Non est potens*, id est rex vel princeps qui se liberare queat à morte. Ita Sanctus Hieronymus: *Nec reges*, ait, *quondam in sæculo & omnia nostra impietate vastantes, poterunt obuias morti ferre manus.* Porrò Thaumat. per potestatem accipit non vires, sed artes: *Nec*, inquit, *ars vlla & astutia inuenietur, quæ mortis tempus repellat, ac velut exceptione submoueat.*

Missio in prælio. *Nec sinitur quiescere ingruente bello*] Hebr. & Græcè: *Nec est* (Hebr. משלחת *mislahat*, Græcè
1. ἀποστολὴ) *missio, immissio, submissio, vel dimissio in prælio*, quod varij variè explicant. Primò Caietan. q. d. In acie dum confligitur, nemo potest alium loco suo submittere & substituere, vt ipse immunis euadat, sic nec in hora mortis hero licet seruũ aut filium sibi substituere, vt ipse immunis euadat; sed ipse mortis agonem obire compellitur.

Secundò, Chald. vertit: *Neque vasa armorum* 2.
A *auxiliantur in prælio.* Symmach. *Non est constituere aciem in prælio.* Tigur. *Neque telorum emissionem habet in bello.* Olympiod. cui consentit Pollux & Budæus, Græcum ἀποστολὴ vertit: *Non est nauigatio, vel classis in die belli.* q. d. Moribundo nulli adsunt milites, nullæ classes, nulla suppetunt tela, quibus inuadentem mortem, velut hostem, arcere & repellere valeat.

Tertiò, Syrus: *Non est liberatio in die belli.* Alius: 3.
Non est manumissio in bello. Thaumat. *In medio*, ait, *bello raptis fuga omnis præclusa perspicitur*, sed necesse est occumbere & mori.

Quartò, Arabicus: *Neque inueniet Epistolam in* 4.
die belli. q. d. Nemo accipiet dimissorias literas, quæ eum immunem à morte faciant, vt mors iis visis illum à se liberum dimittat. Arabicus enim more suo sequens Septuag. ἀποστολὴ accepit pro lite-
B ris dimissoriis, vti accipiunt Iurisconsulti, de quo Alciat. de rerum & verbor. significat. nisi dicas Arabicum pro ἀποστολὴ legisse ἐπιστολὴ, id est Epistola.

Omnia hæc eodem tendunt, scilicet Grammaticè in cortice literæ significatur subditos, cùm à rege euocantur ad bellum, non posse illud subterfugere, sed debere in prælio certare ac mortis periculo se offerre, imò sæpe cadere & mori, quia non est locus effugij.

Sed parabolicè (est enim hæc parabola) per hoc Parabol.
significatur neminem posse agonem mortis deuitare, vel in eo alium, v. g. seruum aut filium sibi substituere, eumque pro se vadem vel prædem morti offerre, sed per se vadimonium hoc obire debere. Vnde Campen. vertit: *Neque est vlla spes elabendi ex illo prælio, quod nobis cum morte ineundum est.*
C Atrox enim est hoc prælium cuique stato tempore subeundum, quia in eo non tantùm cum morte, sed & cum diabolo, imò dæmonibus omnibus confligendum est; tunc enim agitur summa rei ac certatur de æternitate, de cælo, & inferno; vnde vtrinque confligitur acerrimè. Huc allusit Thaumatur. cùm pro spiritu, vertit, Angelum mortis Præsidem. Audi S. Chrysost. hom. 54. in 14. cap. 5. Matth. *Quid faciemus*, ait, *cum minaces Angeli, & rescindentes animam à corpore virtutes ac potestates nos inuadent?* Et S. Ephrem serm. de vanitate sæculi, tom. 3. *Quando*, ait, *Dominica copia atque satellites aduenerint, quando admirabiles exercitus irruaserint atque apprehenderint, quando diuini nuntij atque emissarij animam ex corpore migrare iusserint*, &c.

D Similia habet S. Gregor. hom. 39. in Euang. S. Basil. in Psal. 33. Cyrill. Alexan. oratione de exitu animæ, & alij. Belli, imò duelli huius cum dæmonibus in agone mortis initi, exemplum illustre in Chrysario repræsentat S. Greg. 4. Dialog. 38. Vnde S. Martinus moriens vidensque Diabolum: *Quid*, inquit, *hic astas cruenta bestia? nihil in me funesti reperies.*

Neque saluabit impietas impium] Vatab. *Proteruia*, id est audax & petulans reluctantia Aben Ezra *agitatio.* q. d. Audaces sua proteruia hic aliquando discutiunt iudicium & sententiam mortis, sed apud Deum nil tale poterunt. Ipse enim proteruiam omnem sternet & profligabit. Impius ergo agitet se, vt volet, in omnes partes se vertat, non tamen mortem effugiet. Vatab. *Astutia impia non valet contra Dominum.* Lyranus intelligit artes

magicas & superstitiones, quibus impij cupiunt amoliri mortem, aut certè prolongare vitam, sed frustra. S. Bonauent. per impietatem accipit hypocrisin; Moringus tyrannidem, fastum & arrogantiam, quæ adeò mortem non arcet, vt potiùs eam aduocet, eamque tyrannis & superbis accersat; qui enim alios cruciant & necant exosi sunt omnibus, & ab ijs quos læserunt, cruciantur & necantur. Osorius accipit improbitatem opibus stabilitem, qua impij putant se posse mortem effugere, sed incassum.

Igitur hæc omnia significant mortem, quam inobedientibus, & præcepta sua transgredientibus infligit Deus, aut rex vel princeps, amplam in homines habere potestatem & imperium, à quo nemo vlla vi, peruicacia, arte, dolo, prece aut pretio se eximere & subducere valeat. Mors ergo est quasi rex & monarcha mundi inuincibilis, omnia vincens & sibi subiugans, iuxta illud Iob. 18.14. *Calcet super eum quasi rex interitus.* Et Apocal. 6. 8. *Et ecce equus pallidus, & qui sedebat super eum nomen illi mors, & infernus sequebatur eum, & data est illi potestas super quatuor partes terræ, interficere gladio, fame & morte.* Ex his concludendum relinquit Salomon illud quod initio proposuit v. 2. iuxta Septuag. *Obseruaos regis & præcepta iuramenti Dei, &c. quia omne quod voluerit faciet, & sermo eius potestate plenus est.* Non est ergo alia potestas in mortem, nisi Dei & regis. Inde enim sequentia huc vsque educuntur & pendent.

Porrò, impietas generatim sumpta est quælibet grandis iniquitas; propriè tamen est infidelitas & numinis violatio. Vnde S. Gregor. 25. Moral. c. 10. *Impios*, inquit, *S. Script. propriè infideles appellat. Hac namque distantia peccatores ab impijs discernuntur; quia cùm omnis impius sit peccator; non tamen omnis peccator est impius. Peccator enim dici etiam, qui in fide pius est, potest. Vnde Ioannes ait: Si dixerimus, quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus. Impius verò propriè dicitur, qui à religionis pietate separatur. De talibus enim Propheta ait: Non resurgent impij in iudicio.*

Vers. 9. *Omnia hæc consideraui, & dedi cor meum in cunctis operibus, quæ fiunt sub sole. Interdum dominatur homo homini in malum suum.*

Identidem repetit Salomon se omnia sub sole considerasse, & in omnibus reperisse vanitatem, vt non temerè, sed ex certa scientia & longa experientia id pronunciasse videatur, ac proinde cuncti fidem ei adhibeant, omniaque vt vana aspiciant & despiciant.

Interdum dominatur homo homini in malum suum] *suum* intellige vel reciprocè ipsius dominantis, vel absolutè, putà hominis *cui dominans dominatur ad malefaciendum ei*, aiunt Compl. *in ipsius perniciem*, ait Tigur. *vt ipsum damno molestiaque afficeret*, ait Olympiod. Sic & Thaumaturgus, Chald. & S. Hieron. q. d. Subinde qui præsunt, sunt tyranni vel nimis rigidi qui subditos affligunt, depauperant & mille modis vexant, ideoque vicissim ab illis vel ab alijs, quin & ab ipso Deo, affliguntur, vexantur & non rarò deponuntur vel occiduntur, vti contigit Pharaoni, Sennacherib, Antiocho, Herodi, Holopherni, Roboam & alijs pluribus. Atque hac ratione demonstrat id quod v. præced. dixit: *Neque saluabit impietas impium*, quia tyrannis non saluat, sed perdit tyrannos.

Pendet hæc gnome à τῷ *consideraui* & *vidi*, scilicet inter alias vanitates mundi etiam hanc, quòd A scilicet *interdum dominatur homo homini in malum suum.* Patet id ex Hebræo, Chald. Aquila, Septuag. Syro, Arabico, Vatab. Pagnin. & alijs. Aquila & Syrus vertunt: *Considerani tempus, quo dominatus est homo homini.* Pagnin. & alij clarè: *Totum istud vidi trahens cor meum ad omne opus quod factum est sub sole tempore illo, quo homo dominium exercet in hominem in malum suum*: quia enim v. 2. dixit: *Ego os regis obseruo*, regemque extulit, nunc in regno quoque magnam inesse vanitatem, ærumnas & pericula ostendit. Vnde Thaumat. vertit: *Obstupesco itaque quoties aspicio, quot & quanta in proximum damna homines committunt.* Dominium Adæ in homines & animalia ante peccatum erat plenum, suaue, vtile tam imperanti, quàm ijs quibus imperabat: at post peccatum ingressâ in vtrosque concupiscentia, cæpit vtrisque esse molestum, difficile B milleque curis & periculis scatens. Hæc iusta est pœna peccati hominis, vt qui noluit obedire Deo, sentiat quoque sibi subditos molestos, difficiles, rebelles, præsertim dum ipse in eos imperiosus est & sæuus vel seuerus. Verè Tragædus:

Dominium molestum.

Qui sceptra duro sæuus imperio regit,
Timet timentes, metus in auctorem redit.

Et Claudianus ita tyrannum pingit:

Instat terribilis viuis, morientibus hæres.
Virginibus raptor, thalamis obscœnus adulter.
Nulla quies: oritur, præda cessante, libido. &c.

Vidi impios sepultos, qui etiam dum adhuc viuerent, in loco sancto erant, & laudabantur in Ciuitate quasi iustorum operum, sed & hoc vanitas est. Vers. 10.

Pergit describere impietatis & impiorum, præsertim Principum vanitatem. q. d. vidi Principes, C impios sepeliri magna pompa funeris & Mausolæi, qui dum viuerent, partim ob regium splendorem & potentiam, partim ob fucum sanctitatis, quod in Ierusalem vrbe sancta ac in loco sancto, putà in templo & cœtu Sacerdotum, Scribarum, Legis Doctorum, virorumque religiosorum versarentur; partim ob amicorum & adulatorum assentationem, à populo rudi & imperito, qui externis hisce signis capitur, habebantur & colebantur velut probi & sancti, non tantùm in vita, sed etiam post mortem; sed & hoc vanitas est: Quid enim prodest regi vel principi coli à populo, si Deo ob improbitatem sit exosus? Quid iuuat corpus tumulari in mausolæo aureo, si anima ardeat in flammis gehennæ? Quid confert ab hominibus laudari in terra, si ab Angelis & sanctis vniuersis vituperetur in cælo, atque à dæmonibus probris omnibus afficiatur in inferno? Verè D ait ille: *Alexander laudatur vbi non est, sed cruciatur vbi est.* Diuitis Epulonis nomen à fratribus celebrabatur in palatio, sed anima cremabatur à dæmonibus in tartaro; quid ergo eum iuuat laus, vtique non nisi cruciatum eius adauget.

Hinc Chald. vertit: *Et in veritate vidi peccatores, qui sepulti sunt & exterminati de mundo, de loco sancto, vbi iusti habitant; & abierunt, vt comburantur, in gehennam, & obliuioni traditi sunt inter habitatores vrbis; & ecce, sicut fecerunt, factum est eis. Etiam hoc vanitas.* Adde: tempus tandem detegit impiorum hypocrisim, ac tum vanissima illa sanctitatis vmbra laruaque euanescit, cernitur que veritas & vera simulationis fictio, veraque eorum iniquitas & impietas, quæ maius, imò æternum eis dedecus & infamiam conciliat; qui ergo prius eos vel errore, vel metu, vel adulatione laudauerunt & coluerunt,

coloerunt, hi postea detecta hypocrisi, acerbius eos insectantur & execrantur.

Porrò, Hebræi Codices hic variant propter affinitatem literæ ב & כ: quidam enim legunt ישתבחו *isstabbechu*, id est *laudabantur*, vel laudabant seipsos ac curabant se à parasitis laudari. Alij legunt ישתכחו *isstakkechu*, id est *obliuioni traditi sunt*. Priori modo legit Noster, Septuag. Arab. & S. Gregor. 32. mor. c. 10. vel 11. Posteriori legit Chald. Syrus, Tigor. Clarius, Caiet. Pagnin. & recentiores partim Hebræi, partim Latini. Hinc nonnulli vt Clarius, Caiet. Camp. Vatab. censent hic esse Antithesin; Priorem enim versus pertinere ad impios, posteriorem ad pios. q. d. Vidi impios gloriosos in vita, & post mortem honorificè sepultos, ac laudatos à posteris velut sanctos; vice versa vidi obliuioni traditos eos, qui recta sanctaque operati sunt; sed & hoc vanitas est: quia impiis non prodest vana & mendax laus hominum, nec piis obest hominum obliuio: Nam *in memoria æterna*, æquè ac gloria *erit iustus* apud Deum, & cælites vniuersos. Vnde Pagnin. vertit: *Et tunc vidi impios sepultos, & qui post eos venerunt, & ambulauerunt in loco sancto obliuioni traderentur in ciuitate, in qua rectum fecerunt; sed & hoc vanitas est.*

Verùm totam gnomen ad solos impios spectare liquet ex Septuag. Syro, Chald. & Arabicu præsertim cum recentiores, qui de piis & impiis accipiunt, inter se non consentiant, sed singuli singulas & diuersas ab aliis cudant versiones, quas hic operosè recenset noster Lorinus. Tota ergo gnome significat fictionis & hypocrisis impiorum vanitatem.

Porrò sententia hæc generalis, pertinet quidem ad omnes hypocritas & impios, magis tamen ad potentes & principes, siue sæculares siue Ecclesiasticos, putà Episcopos & Prælatos, ad quos illam refert S. Hieron. *Nemo quippe*, inquit, *audet accusare maiorem: propterea quasi sancti & beati & in præceptis Domini ambulantes, augent peccata peccatis. Difficilis est accusatio in Episcopum; si enim peccauerit, non creditur; si conuictus fuerit, non punitur.* Vnde ait: *In loco sancto erant*, id est versabantur in gradu sacro vel officio sancto, v. g. erant Sacerdotes, religiosi, Episcopi, &c. Huc alludens Isaias cap. 26. 10. *In terra sanctorum*, ait, *iniqua gessit &* (idcirco) *non videbit gloriam Domini.* Vide ibi dicta & Olympiod. quem audi: *Quia sæpe homines scandalizantur, & iniquam rem putant eosdem esse impios, qui & potentes fortunatique sint, ideo profundius inquit super hac re contemplatus sum, & vidi demum postremam impiorum ruinam, cùm scilicet non tantùm corpore, sed & anima moriantur. Quod enim ait hoc loco, in sepulchra inductos, in supplicia & tormenta intelligit. Eis vero qui in sepulchra hac inducantur, nihil potentia profuit, nihil quod habiti olim iusti & sancti fuerint, nihil quod in templo Dei sacra ministeria muneraque obierint. Docet itaque nos Ecclesiastes nequaquam scandalizari, propterea quod in hominum vita enormem statuum dissidentiam conditionumque cernamus, cùm contra potius spectare debeamus ad eam quæ in futuro sæculo est, retributionem.*

Hoc est quod ait Psaltes Psalm. 9. 25. *Laudatur peccator in desideriis animæ suæ, & iniquus benedicitur.* Et Zachar. cap. 11. 17. *O pastor & idolum.* Hæc denique est abominatio de-
A solationis stans in loco sancto. Matth. 24. 15. Ita, Hugo.

Scribit Sulpitius in vita S. Martini cap. 8. ipsum, cùm videret defunctum quendam à populo ad altare coli vt martyrem, cuius nec nomen, nec vita, nec certa memoria extabat, orasse Deum, vt quis esset, vel cuius meriti sepultus, ostenderet. *Tum conuersus*, inquit, *ad læuam, vidit prope assistere vmbram sordidam, trucem; imperat, nomen meritumque vt loqueretur: nomen edicit, crimen confitetur, latronem se fuisse ob scelera percussum, vulgi errore celebratum, sibi nihil cum martyribus esse commune, cùm illos gloria, se pœna retineret.* Quid profuit illi vanus hic & erroneus populi cultus, nisi vt patefacto scelere, publica illi crearetur infamia, ac martyris decus verteretur in latronis dede-
B cus? Hypocritæ vanitas.

Etenim quia non profertur citò contra malos sententia, absque timore vllo filij hominum perpetrant mala. Hebr. Chald. & Septuag. *Ideo plenum est, vel repletum cor filiorum hominis in eis ad faciendum mala.* Aquila ἐτόλμησε, id est *audet*. Tygur. *cor hominum audacia plenum est.* Symmach. *Intrepido corde filij hominum malefaciunt.* Vers. 12.

Pro *sententia* Hebr. est פתגם *pithgam*, quod Septuag. vertunt *contradictio*. Arabic. *Insultatio*, Syrus, *vltio*. Thaumaturgus hunc versum & sequentem ita reddit: *Quia enim diuina prouidentia non subito omnes plectit, ob æquanimitatem, qua malos tolerat, & non statim in delictis vlciscitur: Idcirco vir impius nihil referre putat, si*
C *frequenter & grauiter peccet, confidens se innoxium euasurum; sed non intelligit, quod etiam post multum temporis malum non latebit impunitum. Bonum ergo maximum est piè colere Deum.* Olympiod. *Quia non sunt qui sedulo ac vehementer contradicant, atque reprehensione compescant facientes malum, &c.* Potest ergo hæc sententia & contradictio accipi oon solius Dei, sed & hominum, præsertim Iudicum & Magistratuum, qui peccata sæpe dissimulant nec castigant.

Olympiod. & alij hanc gnomen, omittentes τὸ *etenim*, quod in Hebræo clarè non extat, nectunt cum eo quod præcessit: *Et hoc vanitas est.* q. d. Hoc quoque quod subiicio vanitas est, scilicet quòd per longam impunitatem homines audacter perpetrant mala: quia per hoc augendo peccata, augent sibi supplicia, atque abuten-
D tes longanimitate Dei, acriùs irritant eius iram & vindictam, eamque ardentiorem in se concitant.

Verùm aptiùs dispungit noster, additque τὸ *etenim*. Hæc enim gnome dat causam, cur impij in sua impietate dominentur, laudētur & celebrentur, quia scilicet Deus eos ad tempus sinit impunitos, quò fit, vt nec Deum verentes nec homines, impunè & audacter agant quod lubet, grassentur in pios, opes accumulent, veneri & ventri indulgeant; hinc fit, vt ab hominibus, velut felices & beati, laudentur & colantur. Atque hic vnus est modus è multis, quo Deus dicitur peccatores excæcare & indurare; sicut mater nimis indulgens filio, eumque peccantem non castigans occasio est, vt filius deteriora perpetret, tandemque scelus committat, ob quod capite plectatur vel suspendatur. Sic sol suo calore indurat lutum,

Ita docet S. August. ferm. 88. de tempore, & S. Basil. Orat. *quod Deus non sit auctor malorum.*

Porrò Deus differt peccatorum vindictam, vt ostendat suam longanimitatem & clementiam, qua peccatores inuitat ad pœnitentiam, vti nonnulli eam agnoscentes de facto pœnitent & vitam mutant: Cæteri verò abutentes Dei patientia, thesaurizant sibi *iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij Dei*, vt ait Apost. Rom. 2. 5. & Iob cap. 24. 23. *Dedit ei Deus*, inquit, *locum pœnitentiæ & ille abutitur eo in superbiam.* Qui hoc facit, improbus est, & sæpe reprobus ac filius perditionis & gehennæ, ideoque cùm in profundum peccatorum venerit, negat Dei prouidentiam & numinis vindictam ac si quid postea mali illi irrogetur casum æstimat, non peccati vindictam à Deo immissam. Vide Plutar. lib. de sera Numinis vindicta.

Moral. hic disce, malos castigari, magnum esse eorum & Reipublicæ bonum; non castigari verò, magnum malum: Quocirca magistratus, quibus incumbit Reipublicæ cura, ex officio ea castigare debent. Deus verò qui nulli obstringitur, sed altiores suæ prouidentiæ habet rationes, iustis de causis castigationem sæpe differt, ac tarditatem supplicij grauitate compensat, iuxta illud Eccles. 5. & seq. *Ne sequaris in fortitudine tua concupiscentiam cordis tui, & ne dixeris: Quomodo potui? Aut quis me subiiciet propter facta mea? Deus enim vindicans vindicabit: Ne dixeris peccaui, & quid mihi accidit triste? Altissimus enim est patiens redditor. De propitiato peccato noli esse sine metu* (quamuis nondum pœnas dederis) *noli esse sine metu, neque adiicias peccatum super peccatum.* Hinc S. Petrus Epist. 2. cap. 3. vers. 2. tales vocat *illusores, secundùm proprias concupiscentias ambulantes, dicentes: vbi est promissio aut aduentus eius?* Quibus ipse respondet v. 9. *Non tardat Dominus promissionem suam, sicut quidam existimant, sed patienter agit, nolens aliquem perire, sed omnes ad pœnitentiam reuerti. Adueniet autem dies Domini, vt fur, &c.* Et Malach. cap. 2. 3. impios producit dicentes: *Omnis qui facit malum, bonus est in conspectu Domini: & tales ei placent: aut certè vbi est Deus iudicij?* Quibus respondeas, Deum expectare tempus opportunum ac statum vindictæ tempus, quo iuxta quantitatem delicti irrogabit pondus supplicij, vel in hac vita, vel certè in die iudicij, iuxta illud Apocal. 14. 15. & seq. *Mitte falcem tuam & mete, quia venit hora, vt metatur, quoniam aruit messis terræ: &* (sine mora) *misit falcem suam, & demessa est terra.* Et iterum: *Mitte falcem tuam acutam, & vindemia botros vineæ terræ, quoniam maturæ sunt vuæ eius. Et* (statim) *misit angelus falcem suam acutam, & vindemiauit vineam terræ, & misit in lacum iræ Dei magnum.*

Exemplum illustre est in S. Ephrem, serm. cui titulus; *Confessio & reprehensio sui*, vbi narrat de seipso, quòd cum iunior ex impiorum licentia & impunitate dubitaret de Dei prouidentia, eam edoctus fuerit mira visione & experientia, tandemque audierit Angelum dicentem: *De iniquitate tua pœnitentiam age, certoque scias vnum esse oculum cuncta perlustrantem.* Rem totam fusius narraui Genes. 42. v. 21. Porrò quàm iniquum & stultum sit Dei patientia abuti ad peccandum, neruosè docet S. Leo serm. 12. de Quadragesima: *Abutuntur*, inquit, *quidam patientia Dei, & qui non sunt in conscientia liberi, fiunt de longa impunitate securi, cum ideo differatur vltio, vt tempus possit habere correctio*; non autem vt liberior sit ad peccandum licentia. *Misericordiam igitur Dei nostri non ideo quisquam tardet amplecti, quia quod meruit non recepit; neque enim quicquid differtur aufertur, aut condemnationem euasit, qui indulgentiam non quæsiuit.* Et Tertull. lib. de Pœnit. c. 7. *Absit*, inquit, *vt ita aliquis interpretetur, quasi eò sibi etiam nunc pateat ad delinquendum, quia patet ad pœnitendum, & ex redundantia clementiæ cælestis, libidinem faciat humanæ temeritatis. Nemo idcirco deterior sit, quia Deus melior est, toties delinquendo, quoties ignoscitur. Quid enim indignius, quàm ex diuina misericordia desumere argumentum ad diuinam iustitiam prouocandam? Et quia Deus libenter excipit pœnitentes, data opera velle fieri peccatores?*

Stultum patientia Dei abuti.

Et S. Ambros. lib. 2. de Pœnit. cap. 9. *Proposita*, inquit, *spe agendæ pœnitentiæ, licentiam sibi delinquendi propagatā putant, cùm pœnitentia remedium peccati sit, non peccandi incentiuum. Vulneri enim medicamentum necessarium est, non vulnus medicamento: quia propter vulnus medicamentum quæritur, non propter medicamentum vulnus desideratur.* q. d. Quis vnquam ad virtutem balsami explorandam, luculentam plagam suo capiti inflixit? quis ad vim antidoti probandam, venenum intrepidus hausit? Amens esset qui hoc ageret. Ita plane amens censeri debet qui peccat, vt ad diuinam misericordiam confugiat, seu qui ex diuinæ misericordiæ largitudine inducitur ad peccandum.

Gnomæ de impunitatis noxa.

Idem de damno noxaque impunitatis & tardæ vindictæ, à Salomone didicere & sensere Plato, cæterique Philosophi. Plato in lib. de Republ. passim docet Reipublicæ regimen pœna & præmio contineri, quæ si tollas & impunitatem concedas, omnes leges & iura violari & Rempublicam euerti. Idem docet Aristot. 10. Ethic. c. vlt. & in Polit. Plutar. de sera Num. vind. ex impunitate sceleratorum ait, derogatur fides diuinæ prouidentiæ.

Cicero pro Sextio: *Effrenatus furor*, inquit, *alitur impunitate diuturna.* Et pro Milone: *Quis ignorat maximam illecebram esse peccandi, impunitatis spem?* Et lib. 3. Offic. *Quotusquisque reperiatur qui impunitate & ignoratione omnium proposita, abstinere possit iniuria?* Vulgus enim hominum magis agitur pœna & præmio, quàm amore virtutis, vt si illa cessent, hic elanguescat.

Polybius lib. 1. sub finem: *Si veniam*, inquit, *aut impunitatem concesseris, si benignitate improbum fueris promeritus, id omne dolum fraudemque existimando, erga beneficum longè magis fiet infidus.*

Cato sentiebat nihil esse periculosius impunitate, quæ semper ad deteriora inuitat. Impunitæ enim iniuriæ exemplum, omnibus minari iniuriam. Nam si liceret impunè lædere, nullus erit tutus ab improborum violentia: quocirca magistratus qui maleficos impunitate donant, docet lapidibus esse obruendos, vtpote Reipublicæ nocentissimos. Ita Plutar. in Apopht. Rom. Fronto Consul sub Nerua Imper. dictitabat malè eum imperaro, qui nemini quicquam concedat; sed longè peius, sub quo maxima licentia sit quibuslibet. Inhumanitatis enim est, si princeps nihil indulgeat amicis, sed perniciosissimum est illis licere quicquid libet. Ita Dion. in Nerua.

Attamen

Vers. 12. *Attamen peccator ex eo quod centies.* (Est Hysterologia Hebraica : sic enim verba traiicienda & ordinanda sunt : *Attamen ex eo quod peccator centies*) *facit malum , & per patientiam sustentatur , ego cognoui quod erit bonum timentibus Deum, qui verentur faciem eius.* Campen. *Qui Deum reuerentur.* q. d. Si Deus tam patiens & benignus est erga peccatores, vt eos diu toleret & expectet ad pœnitentiam, quanto magis clementior & benignior erit timentibus eum vel innocentibus, qui grauiter non peccarunt ; vel pœnitentibus , qui de commissis criminibus dolent, & committenda studiosè cauent. Hic vnus inter multos est finis , & fructus diuinæ impunitatis & longanimitatis erga impios , scilicet vt ex illa metiantur pij , quantam ab eo clementiam & beneficentiam sperare & expectare debeant. Ita S. Hieron. Albinus , Syran. Bonau. Hugo & alij. Mutuatus est hoc Salomon à Dauide patre suo, dicente Psalm. 30. 23. *Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ Domine quam abscondisti timentibus te ?*

Secundò , & pressiùs noster Pineda exponit q. d. Deus impiorum peccata dissimulat , piorum statim castigat ; attamen ne inferas inde meliorem esse sortem impiorum , quàm sit piorum , tum quia ingens Dei beneficium est leuia piorum delicta castigare, ne in grauiora proserpant ; tum quia pij , sicut equi generosi à semita deuij , leui flagello Dei admoniti contremiscunt & in viam virtutis redeunt , cùm impij , velut muli peruicaces , flagello recalcitrent; ideoque Deus hanc piorum docilitatem reuerentiam & obedientiam magnis gratiarum donis remunerabitur. Audi Auctorem 2. Machab. 3.13. *Etenim multo tempore non finere peccatoribus ex sententia agere , sed statim vltiones adhibere , magni beneficij est indicium. Non enim sicut in alijs nationibus , Dominus patienter expectat, vt eas cùm iudicij dies aduenerit , in plenitudine peccatorum puniat ; ita & in nobis statuit , vt peccatis nostris in finem deuolutis ita demum in nos vindicet , propter quod nunquam quidem à nobis misericordiam suam amouet; corripiens verò in aduersis populum suum non derelinquit.*

Denique noster Mendoza in 1. Reg. cap. 4. v. 3. censet τὸ *attamen* notare Antithesin piorum & impiorum , quòd sicut v. præced. dicuntur impij Dei longanimi patientia abuti & ad peccandum effundi, ita hoc v. dicantur pij eadem rectè vti & à peccando reuocari. q. d. Filij hominum, hoc est peccatores absque timore perpetrant mala , quia non profertur citò contra illos sententia. Attamen ego cognoui quod erit bonum timentibus Deum qui verentur faciem eius, ex eo quòd peccator centies facit malum & per patientiam sustentatur , quasi præcipuo quodam studio & beneuolentia à Deo coronentur, qui eum colunt, timent ac venerantur , non quòd sit Dominus , Iudex & vltor , sed quòd patiens, longanimis & misericors , & quòd videntes humana flagitia tamen diuina supplicia non experiantur. Hoc est bonorum ingenium, vt ex hac longanimitate diuina , qua peccatores ad pœnitentiam expectat & dissimulat , peccata hominum propter pœnitentiam , multò magis ad amandum & timendum Deum excitentur. *Centies*, id est sæpissimè; ponitur enim numerus definitus pro indefinito. Rectè vertit Interpres cum Syro. Hebr. enim habent מאת *meath*, id est centies. Septuag. legerunt מעת *meeth*, id est ex tempore, vnde vertunt : *Qui peccauit fecit malum ex tunc*, id est à iuuentute sua, ait Olympiod. & Arabicus : *Qui peccauerat iam fecerat malum ex eo tempore.*

Aquila, Symmach. & Theodot. legerunt מת *met*, id est mortuus est : א enim medium in מאת *meath*, cùm sit litera quiescens sæpe omittitur ; vnde vertunt : *Peccans malus mortuus est , longa ætate ei concessa.* q. d. Peccator mortuus est in consuetudine peccati, longo vsu cum ætate roborata : qui enim peccata iterat , per longam ætatem non fit melior, sed deterior ac callum peccati obducit , itaque penè necessitatem peccandi induit , quò fit, vt in peccatis plurimis moriatur , & ad ingentia in gehennæ tormenta damnetur.

Per patientiam sustentatur.] Hebr. מאריך לו *maarich lo*, id est *prolongat ipsi* , scilicet tum suam patientiam Deus, vnde Symmach. vertit : *longanimitate præstita ei* ; tum peccantis vitam , ætatem & spacium pœnitendi : vel *elongat ab ipso*, scilicet vindictam, dum eam in longum tempus prorogat & differt.

Patientia Dei prædicatur , non in hoc quòd malum aliquod patiatur , sed quod expectat malos vt conuertantur , ait S. August. lib. de patientia. Interim eorum malitia vtitur , vt per eam piorum leuia peccata castiget & purget , eorumque patientiam exerceat, ac merita & coronam adaugeat.

Septuag. vertunt : *Ex tunc & ex longitudine eorum.*] q. d. Peccator iam tunc , id est ab olim, scilicet à puero, mox ab ortu, vbi cæpit vti ratione peccare inchoauit , indeque longa consuetudine peccatum quasi in naturam vertit ; nam vt ait S. Gregor. *Peccatum quod per pœnitentiam non deletur suo pondere ad aliud trahit.* Quantùm ergo Deus prolongat patientiam suam & peccatori vitam, tantùm ipse prolongat suam culpam & impœnitentiam.

Erit bonum timentibus] tum in hac , tum potiùs in futura. Vnde Chald. vertit: *Et in tempore quo peccator operatur malum centum annis à facie Domini , datur ei tempus , vt conuertatur. Manifestum est mihi in Spiritu sancto, & scio ego quod erit bonum in sæculum venturum timentibus Deum, qui timent à facie eius & faciunt voluntatem eius.* Porrò Olympiod. per bonum accipit bonas cogitationes & opera, quas Deus se timentibus inspirat : *Cùm enim*, inquit , *viuant in conspectu Dei ; caueantque sibi in omni sua actione & cogitatu , tanquam Deo iudice cuncta cernente , omnium bonorum operum & conceptuum Deus illis causa existit.* Thaumat. de ipso Dei timore interpretatur : *Illud* , inquit , *præstantissimum bonum, pro Dei timore præditum esse.*

Simplicius bonū accipias pro læto & iucundo. q. d. Esto Deus piorum leuia errata castiget , mox tamen eo longè lætiori & iucundiori sorte eos consolabitur , vel in terra vel in cælo , iuxta illud Eccles. 1. *Ad tempus sustinebit patiens , & postea redditio iucunditatis.* Cùm ergo à Deo castigaris & affligeris , afflictionem hanc accipe , velut pignus & arrham instantis lætitiæ , & proximæ tibi consolationis. Quem enim Deus castigat , mox solatur & mulcet , vti mater puero post castigationem blanditur ; quin & Christus *fauos post fella gustauit* , ait Tertullian. nimirum post hyemen succedit æstas , post noctem dies , post bellum pax, post pugnam victoria , post nubila Phebus , post tempestatem serenitas. Hoc est quod iustis promittit Isaias cap. 3. 10. dicens : *Dicite iusto quoniam bene , quoniam fructum adinuentionum*

suarum comedet: væ impio in malum retributio enim manuum eius fiet ei. Vnde de eodem subdit Salomon.

VERS. 13. *Non sit bonum impio, nec prolongentur dies eius, sed quasi vmbra transeant, qui non timent faciem Domini*, præsentem & omnia intuentem, vt coram ea ambulent magna cum reuerentia, metu & tremore, ait Olympiod. Hebr. *Non erit bonum*; sed Hebræi sæpe vtuntur futuro pro Imperatiuo vel Optatiuo: vnde Noster aptè vertit, *Non sit bonum*, scilicet quòd sustentetur à Deo, & expectetur ad pœnitentiam, ait Hugo, quia patientia Dei non vtitur ad pœnitentiam, sed abutitur ad maiorem iniquitatem & culpam. *Bonum* intellige, tùm prolongationem vitæ, vti sequitur. Ita S. Hieron. & Caiet. tùm bona corporis, vti sunt sanitas, robur, opes, prosperitas, filij, familia copiosa. Ita Lyran. & Dion. tùm animæ, vti est multiplex Dei gratia in hac vita, & gloria in futura. Ita Thaumat. Bonau. Hugo.

Summa, bonum significat hic quicquid lætum est, iucundum & prosperum. Congrua est hæc impiorum pœna, vt scilicet priuentur omni bono, qui à summo bono & fonte omnis boni, putà à Deo sponte & impiè se auerterunt; sicut qui soli claudit fenestram, meretur eius luce priuari & degere in tenebris.

Imprecari licet malis mala.

Quæres, quomodo sapiens hic malè precetur, & quasi maledicat impio, cùm hoc videatur esse contra vel præter charitatem? Dixi hac de re in Prophetis fusè, nunc breuiter.

1. Respondetur primò, maledictiones has esse non tam imprecationes, quàm prædictiones & prænunciationes futurarum pœnarum, impio à Deo decretarum. *Non sit ergo*, id est *non erit bonum impio*, vt habent Hebr. Chald. Syrus, Arab. & alij. Ita S. Hieronymus. Thaumatur. & Olympiodor. atque hac ratione rectè hæc gnome annectitur præcedenti. q. d. Cognoui quòd timentibus Deum accident bona ingentia, non timentibus verò mala.

2 Secundò, imprecari impio priuationem bonorum temporalium, vt per eam ad cor redeat & vitam mutet, vel certè minus peccet, cum bonis quibus priuatus est, iam abuti nequit ad luxum, fastum, gulam, luxuriam, non est præter, sed secundùm charitatem. Sic enim impiis imprecatur Psaltes: *Imple facies eorum ignominia, & quærent nomen tuum Domine.* Psal. 82. 17. Sic hodie videmus multos per paupertatem, morbos, aduersitates conuerti ad Deum, qui opibus, sanitate rebusque prosperis insolescebant, & abutebantur ad omne scelus. Talibus ergo imprecari morbum vel inopiam, bonum est & salutiferum.

3 Tertiò, propriè Prophetæ & Apostoli ex zelo iustitiæ & honoris diuini, malè precantur impiis in impietate perseuerantibus & morientibus, id est optant eos velut reos læsæ maiestatis diuinæ puniri pœnis tùm temporalibus, tū æternis, vt hac ratione satisfiat iustitiæ ac plectantur rei; vtque honorem quem peccando Deo abstulerunt, tormenta merita patiendo restituant. Sancti enim conformant se per omnia voluntati diuinæ iam certæ, & fixæ circa impiorum punitionem. Cùm ergo Deus velit, fixeque decreuerit impios punire & damnare, idipsum sancti quoque volunt, præsertim dum ipsi sunt præcones & administri, imò os Dei, per quos scilicet Deus suas leges promulgat, ac transgressoribus pœnas præsentes & æternas intentat, quales fuere prophetæ & Salomon hîc, qui cum dixisset impios abuti longanimitate Dei, vt diutiùs & grauiùs peccent, zelo sancto iustitiæ indignans huic eorum abusui, precatur & optat dicens: *Non sit bonum impio, nec prolongentur dies eius*, vtpote quibus abutitur ad peccandum, & ad Deum, qui dies ei prolongat ad pœnitentiam, magis offendendum. Sic sancti in die iudicij assidentes Christo, sententiam damnationis in impios fulminabunt. Matth. 19. 28.

Nec prolongentur dies eius,] vt minùs peccent minusque Deum offendant, *vtque statim morte substracti, cruciatus recipiant quos merentur*, ait S. Hieron. *quia æternis suppliciis transmittentur*, ait Olympiod. Porrò Chald. *Neque erit, ait, ei longitudo in sæculo venturo, & in sæculo hoc præscindentur dies vitæ eius, fugient & succidentur velut vmbra.*

Impij dies vt vmbra transeunt.

B *Sed quasi vmbra transeant.*] Hebr. *Non prolongabit dies, sicut vmbra* non prolongat dies suos, sed ante vesperam pertransit. Septuag. pro כ, id est *sicut*, legentes affine ב, id est *in*, vertunt *in vmbra* sensus est q. d. Sicut vmbra, abeunte die & sole, sub vesperam euanescit, sic & impij citò transeant & euanescant, ne perueniant ad vitæ vesperam, puta ad senectutem. Rursum sicut vmbra abeunte corpore, cuius est vmbra abit, sic & ipsi abeunte vita & tempore, quod est vmbra æternitatis & vitæ beatæ, cum eo pariter abeant.

Tertiò, sicut vmbra nihil est tenuius, nihil vanius, nihil fugacius; sic & vita, præsertim impiorum. Plura hac de re dixi superius, & Isaiæ 38. v. 8. & seq. vbi egi de vmbra Ezechiæ crescente per miraculum in Horologio Achaz. Causam appositam dat Olympiod. *Peccator*, inquit, *diu non erit in vita,* C *quia totum tempus vitæ suæ, quantumuis longum sit non reputauit esse vmbram, sed sollicito studio comparare sibi studuit quæ fluxa & temporaria sunt, tanquam essent perpetuo durantia. Vel aliter ita intellige; quanquam peccator in præsenti vita per patientiam Dei* (velut vmbram) *protegi quodammodo defendique videatur potius quam puniri, paulò post tamen æternis suppliciis transmittetur.* Verùm hoc posterius mysticum est.

Addit Caiet. Sicut vmbra non est corpus, sed tenue simulachrum corporis; sic impius non tam est homo, quàm inane hominis simulachrum & vmbra; quia inanem speciem tantum habet hominis, non veritatem, eo quod non viuat vt homo ratione præditus, sed vt bestia ratione carens. Verum hoc subtilius est, quam solidius.

D Sæpe S. Script. vitam præsentem comparat vmbræ, quia verè talis est si comparetur vitæ veræ & æternæ, ad quam proinde suspirans sponsa Cantic. 2.16. *Dilectus meus mihi*, inquit, *& ego illi, qui pascitur inter lilia, donec aspiret dies & inclinentur vmbræ.*

Gnomæ.

Huc facit illud Ausonij in Heroum tumulis in 17. *Puluis & vmbra sumus.* Et illud Pindari in Pythiis hymno 8. *Vmbræ somnium homines.* Denique audi S. Hier. versionem Septuag. exponentem: *Non prolongabit dies in vmbra, hoc est dies vitæ suæ, qui quasi vmbra viuentibus sunt; non enim hi qui multo tempore viuunt, prolongant dies suos, sed qui grandes eos faciunt bonorum operum magnitudine. Vnde & Iacob quasi se peccatorem confitens dicit: Parui & mali dies mei: sicut & in Psalmo confitens. Dies, inquit, mei sicut vmbra declinauerunt,*

&

& ego sicut fœnum arui. Non quod longam vitam quæ-
sierit in præsenti (in quo omne quod viuimus breue &
vmbra est & imago, in imagine enim perambulat ho-
mo) sed quod de futuro timeat ne longitudo vitæ ip-
sius, vbi vera est vita, breuietur.

VERS. 14 *Est & alia vanitas quæ fit super terram: sunt iusti*
quibus mala proueniunt, quasi opera egerint impiorum:
& sunt impij qui ita securi sunt, quasi iustorum facta
habeant; sed & hoc vanissimum est. τὸ *hoc* refer, vel
ad solam impiorum securitatem, hæc enim vanis-
sima & fallacissima est, vel ad alternationem sortis
iustorum & impiorum, quòd scilicet iustis obue-
niant debita impiis, & impiis debita iustis.

Vox *alia* non est in Hebræo, Septuag. Syro, Ara-
bico, sed intelligitur. Alias enim & alias vanitates
successiuè recenset hic Ecclesiastes. Porrò hæc va-
nitas similis est illi v. 10. Est tamen alia & diuersa ab
illa, eo quòd ibi dumtaxat dixerit impios laudari vt
pios; hic verò addit impiis bona & prospera quæli-
bet obuenire, piis verò mala & aduersa. Vnde ait:
Sunt iusti quibus mala proueniunt, quasi opera egerint
impiorum. Hebr. *Sunt iusti quibus attigit ad eos, tan-*
quam opus impiorum; & sunt impij quibus attigit eos,
sicut opus iustorum. q. d. Sunt iusti quos tangit, vel
ad quos pertingit sors aduersitatis, qua digni sunt
impij, & sunt impij quos tangit sors prosperitatis,
quam merentur & qua digni sunt iusti. Septuag. *Est*
vanitas, quæ facta est super terram, quia sunt iusti,
quia venit super eos quasi factum impiorum: & sunt
impij, quia venit ad eos quasi factum iustorum. Cam-
pen. *Eueniunt iustis mala quæ impios ferre decebat.*
Porrò nonnulli censent hæc dici ex persona non Sa-
lomonis, sed imperitorum & impiorum. Ita Thau-
maturgus, Lyran. & Olympiod. quem audi: *Nunc*
Ecclesiastes personam eius inducit, qui è scandalo la-
bitur in errorem, atque, vidi iustos in hac vita ab iis
malis correptos, quæ potius impiis debebantur, vt putà
ægritudine, paupertate vel alio difficili casu adue-
niente. Contraque, inquit, vidi quæ piis debebantur ad
impios peruenisse: id circo talis insipiens tanquam
contemptor factus diuinæ prouidentiæ, & hoc inquit,
vanitas est. Sapiens autem euentus rerum prospiciens,
& quæ singulis pro dignitate retribuantur planè no-
uit, atque intelligit Deum nequaquam casu hæc per-
mittere euenire, sed vt iusti maiori præmio coronen-
tur, impij verò grauiori pœna torqueantur: Notanter
autem hic vanitatem supra terram se vidisse ait: In
cælo siquidem nihil est vani.

Verùm meliùs alij censent hæc, vti & cætera, dici
ex persona Ecclesiastæ, putà Salomonis; vti ipsa ver-
ba præ se ferunt.

Vanè pios affligi, impios prosperari.

Quæres, qua ratione vanitas sit quòd piis eue-
niant mala, impiis bona? Primò Symmach. pro *va-*
nitas vertit ἄπορον, id est *difficile cognitu*, ait S. Hie-
ron. propriè *dubium, perplexum, controuersum*, iuxta
1. illud Dauidis: *Labor est ante me, donec intelligam in*
nouissimis eorum. Psal. 72. 16. q. d. Vanum est velle
scrutari Dei iudicia quibus pios affligit, impios pro-
sperat, quia hæc iudicia sunt difficilia cognitu, imò
2 inscrutabilia. Secundò Thaumaturgus vanitatem
exponit grauem & perniciosum errorem, eo quòd
impius habeatur vt pius; & pius, vt impius: inde
enim rudes accipiunt ansam vel accusandi Dei pro-
uidentiam, vel deserendi probitatem & impieta-
tem amplectendi. Sic somnium vanum, vocamus
3. mendacem errorem, & fallacem. Tertiò, Hugo
per vanitatem accipit partim infelicitatem, quia
ait, nihil infelicius felicitate peccantium; partim
fortuitum, quia quasi fortuito casu bona impiis,
A mala piis obueniunt. Quartò, alij per vanum ac- 4
cipiunt molestum & asperum: vnde Campen.
vertit: *Certè hoc vehementer molestum est.* Accedit
Lyran. Vanum est inquit, quia irrationabile. Quin- 5
tò, S. Hieron. per vanitatem accipit inconstantiam
rerum humanarum. Sunt enim vanitates quæ vario
feruntur euentu. Sextò, S. Bonauentura vanum 6
dicit, quando bonis & malis proueniunt bona,
quia indignum propter malos: vanus quando bo-
nis & malis bona, quia iniustum pariter & indi-
gnum: Ideo Habacuc hoc adeo indignè tulisse, vt
videretur Deum arguere, cùm diceret: *Quare non*
respicis super iniqua agentes, & taces deuorante im-
pio iustiorem se? Habacuc 1. vers. 3. & 1. Septi- 7
mò Pineda: Hoc vanum est, inquit, quia in talibus
euentibus, nihil perpetui, nihil solidi est, cui animam
affigere possumus: quare cuique contendendum est
B ad bona stabilia & æterna.

Omnia hæc vera sunt & huic loco congrua:
maximè tamen vanitas hic est rei iniquitas, ac
iniqua distributionis sors. Iniquum enim vide-
tur piis mala, impiis bona tribui, cùm pij bona,
impij mala mereantur, si rem spectes in se, & in
imperitorum rudiumque sensu, qui per hoc sæ-
pe impelluntur, vt impietatem præ pietate co-
lant, sectentur, suspiciant: at si spectes Dei pro-
uidentiam, non iniquum hoc, sed prudens & san-
ctum est, ob æquissimas quas ipsa habet ratio-
nes, ac præsertim duas. Prior est, vt impij ob mo-
dica quæ bene agunt, bona huius vitæ loco mer-
cedis recipiant, cæteroqui malefactorum pœnas gra-
uissimas daturi in inferno: pij verò ob modica quæ
male agunt, ærumnis huius vitæ castigentur & pur-
C gentur, vt purgati, ob multa bona opera quæ fe-
cerunt, beentur in cælo; aut si planè puri sint,
aduersis exerciti splendidiorem patientiæ in cælo
coronam recipiant, vti contigit S. Iob, qua de re
vide S. August. lib. 5. Ciuit. cap. 15. & 16. vbi
felicitatem cælestem beatorum componit, & ante-
ponit felicitati terrenæ Romanorum. Posterior est, 2
vt Deus nos doceat omnia quæ in hoc mundo
sunt, siue aduersa, siue prospera esse vana, id est
inania & mendacia, cùm aduersa piis, prospera
impiis, id est indignis eueniant: Vera verò bona
non esse nisi in cælo, & vera mala non nisi in in-
ferno, iuxta illud sapientis: *Nullum bonum nisi*
æternum, nullum malum nisi æternum. Ita B. Dio-
nysia Martyr inter ictus virgarum, & san-
guinem toto corpore fluitantem: filiolum vni-
cum trepidantem, ad Martyrij consortium hac
D voce animabat: *Illa pœna timenda est, quæ nun-*
quam finitur: illa desideranda vita, quæ sem-
per habetur: Qua ille solidatus martyrium, forti-
ter obiit, vti refert Victor. Vtic. lib. 3. Vvan-
dal.

Impij prosperantur, pij affliguntur ob duas causas.
1.

Hinc tacitè concludendum relinquit Ecclesia-
stes, sapienti despicienda esse tam prospera, quàm
aduersa huius vitæ, ambienda verò bona cælestia,
& summè cauenda mala gehennalia. Vnde non mi-
randum si prospera impiis, aduersa piis eueniant;
quia Deus id facit, vt ostendat quàm vtra-
que sint vana, id est parua, exilia, breuia & ca-
duca: quare piis non esse hac de re dolendum,
sed potius gaudendum, quia ex hoc velut cer-
to diuinæ prædestinationis signo, cognoscunt sibi
sortem felicissimam paratam in cælo. Ita Chald.
Vidi, inquit in Spiritu sancto, quia malum quod ac-

cidit iustis in sæculo hoc, *non est propter peccata eorum, sed ad remouendum ex eis culpam leuem, vt* A *sit merces eorum integra in sæculo venturo; & quod contingit peccatoribus non est meritis eorum, sed ad retribuendum eis mercedem meriti leuis, quod fecerunt, vt comedant mercedem suam in sæculo hoc, & vt perdant partem suam in sæculo venturo.*

Et Midras, siue Glosa Hebr. hic: *Felices iusti,* inquit, *quibus accidit iuxta facta impiorum, quia amplissima illis merces & gloria est reposita: Contra væ impijs, quibus accidit iuxta facta piorum, quia attolluntur, vt grauius corruant.*

Et S. Hieron. *Inter cæteras vanitates,* inquit, *quæ in mundo vario feruntur euentu, etiam hoc deprehendi, quòd iustis ea frequenter eueniunt, quæ impijs euenire debuerant: & impij tam feliciter in hoc mundo degunt, vt eos putes esse iustissimos. Docet exemplum euangelicum diuitis purpurati & pauperis Lazari.* Subdit S. Hieron. *Hebræi iustos quibus eue-* B *niunt mala, & impios quibus accidunt opera iustorum, filios Aaron interpretantur & Manassen, quòd illi sacrificantes perierint, & iste post tanta mala & captiuitatem in imperium restitutus sit.*

Verùm Hebræi errant: Nam filij Aaron iniustè egerunt, dum temulenti obtulerunt Deo incensum ignis alieni, contra præceptum Domini. Leuit. 10. Manasses quoque in carcere pœnitens gratiam Dei meruit, ac proinde iustificatus in regnum restitutus est. Sapienter Philo libro de Confusione linguarum: *Insignis,* ait, *pœna & vindicta impietatis est conniuere Deum, atque etiam indulgere peccantibus, nec solùm eis impunitatem, verùm magnam & diuturnam prosperitatem concedere.* Hæc enim eos facit quasi ebrios & amentes, vt vltrò in sua damna C ruant, suamque perniciem sibi accersant. Ex aduerso pius & sapiens in aduersis æquè ac prosperis sui similis est, sobrius, modestus, tranquillus, ideoque magnus; *Vt Pumilio,* ait Seneca, *etiamsi in monte consistat, pusillus est: Colossus etiam in puteo magnus: Ita sapiens in quacunque fortuna sius bonis magnus est, stultus & in summa fortuna humilis. Vt apparatus scenæ, quia commodato datus est, statim redditur, & sine querela: Ita quicquid in vita contigit magnificum, siue serius, siue mox à fortuna repetatur, æquo animo reddemus, si his tanquam commodatitijs vtimur.* Idem: *Vt grando illisa tectis dissultat magno quidem fragore, verùm nulla noxa; Sic insultus fortunæ nihil potest in sapientem.*

Sunt impij qui ita securi sunt.] *Securi,* id est prosperi, rebus omnibus abundantes & felices, vt D explicat S. Hieron. felicitas enim facit securos: magna enim pars felicitatis est de bono, quo te beatum putes, esse securum: Vnde securitas opponitur curæ & sollicitudini, ac securus dicitur, qui sine cura est, quasi seorsum vel separatus à cura. Opponit enim pios impiis, quòd illis infelicia & aduersa, his felicia & prospera eueniant. Patet id ex Hebr. Septuag. Syro & cæteris. Verùm hæc falsa fictaque est felicitas & securitas; nam cùm *dixerint pax & securitas, tunc repentinus eis superueniet interitus.* 1. Thessal. 5. 3. Præclarè S. Gregor. lib. 9. Moral. cap. 27. *Sancti,* ait, *ita incerti sunt, vt confidant: atque ita confidunt, vt tamen ex securitate non torpeant.* Spes ergo eorum mixta est timori, spes facit magnanimos & hilares, timor humiles & sollicitos. Vide eundem S. Gregor. lib. 24. Mor. c. 12. vel 7. & lib. 6. Epist. 22. ad Gregoriam cubicularium Augustæ, quæ petebat reuelationem quòd A sibi remissa essent peccata, cui respondet S. Gregor. hoc votum esse inutile & noxium, quòd incertitudo remissionis augeat in nobis studium pœnitentiæ & bonorum operum. Vide & S. August. de Corrept. & gratia c. 13. & in Psal. 147. Terror, inquit, securitatem parturit; quomodo enim præpostera securitas in terrores impellit, ita ordinata sollicitudo securitatem parturit.

Sed & hoc vanissimum iudico.] Hebr. *Et etiam hoc vanitas est,* scilicet per Antonomasiam, putà vanitas vanissima, id est summa & maxima, ob causas quas paulo ante dedi.

Moral. hic disce, quàm vana & quàm noxia impiis sit prosperitas. Audi Eusebium Emissenum homil. de S. Epiphodio & Alex. *In hoc mundo præualente malitia, iniquitate dominante pauper affligitur, diues multiplicatur. An tu hunc potentem vocas, qui in mortem suam fortis est, cui prouentuum fallax vmbra præsentium, æternorum congregat causas malorum? quis beatam dixerit validam in iugulum suum dexteram? quis probabiliter laudat velocem ad ardua præcipitia festinantem? quis eius miretur ascensum, quem de summo prospicit esse casurum? Perinde est si aliquem mireris per impia & iniqua, per opes & diuitias operantem, ac si quempiam videas inaurato atque gemmato sibi poculo venena miscentem.* Subdit deinde: *An tu illum felicem vocas, qui infidelis, obscenus, cupidus & cruentus, pro eo quod vias Domini aspernatur, per suas ire permittitur, dextera angustiis offensus, & sinistræ latitudine delectatus flagitiis inuoluitur, sceleribus inficitur, spoliis contaminatur, & inter hæc se beatissimũ putat? ex hoc quoque infelicior, quòd se nõ intelligit infelicem.* C *Quid his faciat medicina cælestium mandatorum, quæ non sanat nisi volentes? Pigri itaque ad curam salutis, alacres ad militiam mortis & captiuitatis, vt dictum est: Exultant in rebus pessimis & de sui perditione lætantur: similes illis, qui forte sumentes exitiabiles herbarum succos, cum risu perire dicuntur.* Seneca epist. 39. *Magnanimi est,* inquit, *magna contemnere, ac mediocria malle, quàm nimia. Illa enim vtilia vitaliaque sunt; vt hæc eo quo superfluunt, nocent. Sic segetem nimia sternit vbertas, sic rami onere franguntur, sic ad maturitatem non peruenit nimia fœcunditas. Idem animis quoque euenit, quos immoderata felicitas rumpit, quæ non tantum in aliorum iniuriam, sed etiam in suam vertuntur.*

Prosperitas impiis noxia.

Plinius lib. 16. cap. 35. *Hedera,* ait, *complexu necat arbores, ita fortuna prospera dum blanditur, strangulat & perdit.* Adagiographus: *Solent arbores,* inquit, *protinus emori, si quando præter solitum fœcundæ fuerint. Ita fortuna præter morem blanda ac fauens, exitium imminere sæpenumero significat. Quemadmodum non raro fit, vt cælo maximè sereno sæuus imber subito cooriatur; ita rebus maximè prosperis ac lætis sæpe grauissima rerum incidit perturbatio.* D

Laudaui igitur lætitiam, quod non esset bonum homini sub sole, nisi quod comederet, & biberet atque gauderet, & hoc solùm auferret de labore suo in diebus vitæ suæ, quos dedit ei Deus sub sole. VERS. 15

Multi censent hæc dici ex persona non sapientis, sed insipientis voluptarij, qui pertæsus confusionis rerum humanarum, quòd bona impiis, mala piis eueniant, tradiderit se voluptati, vti tandem fecit Salomon. Ita Lyran. Hugo, Titel. Caiet. quin. & Thaumat. quem audi omnia ab hoc v. vsque ad finem capitis paucis complectentem:

Putabam autem aliquando bonum summum in cibo potuque situm, eumque Deo gratiorem, qui per omnem vitam ijs quàm maximè frueretur, & refrigeraretur: Eamque lætitiam solam admirabar, atque adeo nihil aliud cogitabam, ne vel nocte vel die ab vlla re, ad hominum luxum inuenta me abducerem. Tandem ex ijs vnum hoc comperi, neminem huius farinæ vllo pacto, quantumuis laboret, ad bonum, quod verè bonum est, peruenturum.

Beatus qui suis lætatur.

Verum melius S. Hieron. Chald. Olympiod. Glossa. Hebr. Hugo & cæteri censent, Salomonem continuè hic ex suo sensu loqui. Idem enim hic dicit quod dixit c. 2. v. 12. & c. 5. 17. Nimirum laudat hic vsum opum & deliciarum, sed moderatum, frugalem & honestum.

Audi Chald. *Et laudaui ego gaudium legis, quia non est bonum homini in sæculo hoc sub sole, nisi tantum comedere, & bibere, & gaudere de labore suo, & pro parte sua: quæ data est ei ex cælo; atque non extendere manum suam in rapinas & violentiam; & hoc conducet illum in pacem ad sæculum venturum, & accipiet mercedem perfectam pro labore suo, quo laborauit in integritate omnibus diebus vitæ suæ, quos dedit illi Dominus in sæculo sub sole.*

Et hoc solum secum auferet.] τὸ *auferet* significat nos bonorum huius vitæ propriè & plenè non esse dominos, sed vsufructuarios, vt ijs velut alienis & commodatis vtamur ad vitam, in morte ea alijs ipsique Deo, qui verus est Dominus, resignaturi. Hebr. *Et hoc saltem adhærebit ei.* Septuag. *Et ipsum simul aderit ei.* Campen. *Hoc enim accipiet homo tanquam suum.* Arab. *Et hoc discedet cum ipso.* Aliter Syrus: *Et ipse*, inquit, *defatigatur sibi in labore suo*: videtur ipse pro ילונו *iluenuu*, id est *adhærebit vel copulabitur ei*, legisse ילאנו *ilenuu*, id est *laborabit vel fatigabitur sibi*, à rad. לאה *laa*, id est *laborauit.*

VERS. 16. *Et apposui cor meum vt scirem sapientiam, & intelligerem distentionem, quæ versatur in terra: Est homo qui diebus ac noctibus somnum non capit oculis.*

Per *sapientiam* Chald. accipit studium legis, Thaumat. studium quærendi & captandi plures nouasque voluptates. Olympiod: Studium scientiarum naturalium. S. Hieron. Studium scrutandi diuina iudicia, v. g. cur Deus iustos affligat, impios prosperet; cur hunc eligat, illum negligat. Ample per *sapientiam* accipias studium scrutandi omnes res à Deo creatas: has enim scrutatus est Salomon, tum studio cognoscendi singularum naturam, dotes, causas; tum vt perspiceret num quæ res animum hominis tranquillare, satiare, & beare posset. Vnde explicans subdit: *Et intellexi quod omnium operum Dei nullam possit homo inuenire rationem.*

Hæc omnia ad finem capitis explicata sunt cap. 1. v. 17. c. 7. 3. & 12. Reperit enim Salomon alternantes animi sui motus æstusque, quibus res omnes perscrutatus est, vt inueniret animi quietem & satiem; cumque in nulla eam reperiret, sed meram in singulis vanitatem, hinc vnius pertæsus ad aliam & aliam se transtulit; ac præsertim à lætitia & delitiis ad studium sapientiæ, vt honestius & sublimius; sed illico in hoc quoque vanitatis & molestiarum aculeos, spinasque se reperisse testatur.

Distentionem) aliqui legunt *dissensionem*, idque explicant de varijs sapientum sententiis, & opinionibus inter se pugnantibus. Alij vt Lyran. Hugo & Gloss. Interl. legunt *distinctionem*, idque explicant de differentia inter bonum & malum, sapientem & stultum, prosperitatem impiorum & aduersitatem piorum, déque diuersis hominum gradibus, conditionibus, moribus.

Verùm legendum est cum Roman. *distentionem*. Hebr. enim est ענין *inian*, id est occupatio, distentio, sollicitudo, afflictio, de qua dixit cap. 1. 13. *Hanc occupationem pessimam* (id est molestissimam) *dedit Deus filijs hominum vt occuparentur in ea*, dum alij assiduè vacant congregandis opibus, alij prædiis excolendis; alij fabricis erigendis, alij honoribus sectandis, alij vanis scientiis, &c. adeo vt nec diu nec noctu quiescant, aut somnum capiant. Vnde subdit.

Est homo qui diebus ac noctibus somnum non capit.] id est exiguum capit & quasi nullum. Est Hyperbole: homines enim sine somno viuere nequeunt, q. d. parum dormit, imò semper sollicitus est, quia totus intendit suæ occupationi; puta suo lucro, suo honori, suæ scientiæ, suæ arti, suo officio, &c. Hinc Demosthenes aiebat se plus olei in lucubrationibus nocturnis, quàm per diem vini consumpsisse. Aristoteles dormiens manu tenebat pilam æneam, vt illius è manu dormientis elapsæ, & in subiectam peluim cadentis sonitu excitaretur, itaque ad nocturnas lucubrationes vigil rediret. Ita habet eius vita. Idem fecere nonnulli Christiani & Religiosi. Celebre fuit in Oriente Monasterium Acemetarum, id est Insomnium, & noctu in oratione & meditatione peruigilantium, ac iugiter diu noctuque psallentium, tripartito ordine & tempore, monachis scilicet in tres cœtus diuisis, ordinéque trino sibi vicissim succedentibus. Primò erectum fuit hoc Acemetarum monasterium Constantinopoli sub Leone I. Pontif. anno Domini 459. vocati sunt ijdem studitæ, à Studio viro Consulari, qui eiusmodi monasterium erexit, teste Nicephoro lib. 15. cap. 23. Inter eos monasticam vitam egit S. Ioannes Calybita. Ita Baron. anno Domini 459. Simile Acemetarum monasterium fuit S. Columbani, & S. Galli, aliaque plura in Germania, Gallia, Hybernia: nimirum hæ sunt non vanæ, sed sanctæ religiosorum vigiliæ, imò cælestes Angelorum terrestrium Deo psallentium & militantium excubiæ.

Vigilia Demosti & Aristot.

Acemetarum.

VERS. 17. *Et intellexi quod omnium operum Dei nullam possit homo inuenire rationem eorum, quæ fiunt sub sole: & quanto plus laborauerit ad quærendum, tanto minus inueniat: etiamsi dixerit sapiens se nosse, non poterit reperire.*

Opera Dei intellige tum omnipotentiæ & magnificentiæ, vt vertit Chald. tum potius prouidentiæ circa homines, vti dixi initio v. præced. ex S. Hieron. quem sequitur Albin. Lyra. Hugo & alij.

Etiamsi dixerit Sapiens se nosse, non poterit reperire.] Potest clarius ex Hebr. verti: *si dicat*, id est apud se statuat, *etiam vir sapientissimus, dare operam vt cognoscat, non poterit inuenire.* Ita Vatab. & Camp. *Quin & sapiens ipse*, ait, *si conetur cognoscere, frustra laborabit.* Iam hanc gnomen audiuimus cap. 3. 11. Quare ibi dicta hic non repetam.

Apologus.

Huc vetus Apologus, quem recenset noster Pontanus volum. 3. Progym. p. 1. c. 40. Inuehebatur in caudam suam canis, quod deses & otiosa, & à reliquo corpore se trahi sineret, neque iter ostenderet vt oculi, nec mandata acciperet vt aures, nec hostem insequeretur vt pedes, nec dimicaret vt dentes, sed esset velut inutilis appendix ad posticam partem corporis. Respondit cauda: Et tamen ego inutilis, vt tu calumniaris, muscas abigo, patrono alludo, pudenda contego: totique corpori sum ornamento. Epimythion: nihil à Deo nisi sapienter factum &

Quadratura circuli mecanicè scitur, mathematicè nescitur.

prouidè, quamuis homines multis in rebus id non videant. Exemplum huius sententiæ clarum est in quadratura circuli, in qua se torserunt tot sæculis Mathematicorum ingenia, nec veritatem extorserunt, adeo vt hæc eis crux fixa esse videatur. Nam quadraturam circuli mechanicè, hoc est modum practicè efficiendi quadratum quod sit æquale circulo, siue cuius capacitas æqualis sit capacitati circuli cuiuslibet, inuenit tradidítq; Archimedes libro de circuli dimensione Theorem. 1. pag. 128. in edit. Paris. Estque hic: Accipe peripheriam, siue circumferentiam circuli, illamque ex curuo in directum extende, siue fac lineam rectam æqualem peripheriæ circuli, eique in fine lineam rectam, quæ semidiametro circuli sit æqualis, ad angulos rectos annecte, ac denique extremitatem vtriusque lineæ iam dictæ linea recta transuersa connecte, ac habebis triangulum, qui sit æqualis circulo. Triangulo autem cuilibet æquale quadratum describi posse, mathematicè certum est, modumque id faciendi demonstrat Euclides lib. 1. propos. 42. & lib. 2. propos. 14. & lib. 6. propos. 33. Vide ibidem Clauium pag. 301. quace sic fiet quadratum æquale circulo. Hinc Mechanici facile ex hac praxi, commensurando lineam rectam cum peripheria circuli, conficiunt triangulos & quadrata quæ sint circulo æqualia. Verùm Mathematicè idipsum demonstrare, vti suas propositiones demonstrat Euclides, hoc est rationem Mathematicam afferre, quæ demonstret modum inueniendi lineam quæ sit æqualis peripheriæ circuli, nec Archimedes, nec Euclides, nec quis alius huc vsque inuenit, etsi plurimi in eo annos plurimos desudarint. Quadratura ergo circuli practicè & mechanicè scitur, at eius ratio & Mathematica demonstratio ignoratur.

CAPVT NONVM.

SYNOPSIS.

EX eo quod bona maláque æquè accidant pio ac impio, infert neminem scire an amore, an odio sit dignus, sed omnia in futurum seruari incerta. Idcirco sapientis esse studere candori & puritati ac bonis operibus, præsertim quia sicut pisces capiuntur hamo, sic homines tempore malo. Denique v. 14. ostendit sapientiam præstare fortitudine, & tamen in paupertate non æstimari.

1 OMnia hæc tractaui in corde meo, vt curiosè intelligerem: Sunt iusti atque sapientes, & opera eorum in manu Dei, & tamen nescit homo, vtrum amore an odio dignus sit.

2 Sed omnia in futurum seruantur incerta: eò quòd vniuersa æquè eueniant iusto & impio, bono & malo, mundo & immundo, immolanti victimas, & sacrificia contemnenti: sicut bonus, sic & peccator: vt periurus, ita & ille qui verum deierat.

3 Hoc est pessimum inter omnia, quæ sub sole fiunt, quia eadem cunctis eueniunt: vnde & corda filiorum hominum implentur malitia, & contemptu in vita sua, & pòst hæc ad inferos deducentur.

4 Nemo est qui semper viuat, & qui huius rei habeat fiduciam: melior est canis viuus leone mortuo.

5 Viuentes enim sciunt se esse morituros, mortui verò nihil nouerunt amplius, nec habent vltra mercedem: quia obliuioni tradita est memoria eorum.

6 Amor quoque, & odium, & inuidiæ simul perierunt, nec habent partem in hoc sæculo, & in opere quod sub sole geritur.

7 Vade ergo & comede in lętitia panem tuum, & bibe cum gaudio vinum tuum: quia Deo placent opera tua.

8 Omni tempore sint vestimenta tua candida, & oleum de capite tuo non deficiat.

9 Perfruere vita cum vxore, quam diligis, cunctis diebus vitæ instabilitatis tuæ, qui dati sunt tibi sub sole omni tempore vanitatis tuæ: hæc est enim pars in vita, & in labore tuo, quo laboras sub sole.

10 Quodcumque facere potest manus tua instanter operare: quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos, quò tu properas.

11 Verti me ad aliud, & vidi sub sole, nec velocium esse cursum, nec fortium bellum, nec sapientium panem, nec doctorum diuitias, nec artificum gratiam; sed tempus, casúmque in omnibus.

12 Nescit homo finem suum: sed sicut

pisces

pisces capiuntur hamo, & sicut aues laqueo comprehenduntur, sic capiuntur homines in tempore malo, cùm eis ex templo superuenerit.

13 Hanc quoque sub sole vidi sapientiam, & probaui maximam:

14 Ciuitas parua & pauci in ea viri: venit contra eam rex magnus, & vallauit eam, extruxitque munitiones per gyrum, & perfecta est obsidio.

15 Inuentusque est in ea vir pauper & sapiens, & liberauit vrbem per sapientiam suam, & nullus deinceps recordatus est hominis illius pauperis.

16 Et dicebam ego, meliorem esse sapientiam fortitudine: quomodo ergo sapientia pauperis contempta est, & verba eius non sunt audita?

17 Verba sapientium audientur in silentio, plus quam clamor principis inter stultos.

18 Melior est sapientia, quam arma bellica: & qui in vno peccauerit, multa bona perdet.

Vers. 1. *Omnia hæc tractaui in corde meo, vt curiosè intelligerem. Sunt iusti atque sapientes, & opera eorum in manu Dei; & tamen nescit homo vtrum amore an odio dignus sit.* Ita hoc caput ordiuntur Biblia Romana ac pleraque Latina: licet Regia, Hebr. Chald. Septuag. & Thaumaturgus ordiantur cap. 9. à τῷ *sunt iusti*, ac præcedentem sententiam iungant fini capitis 8. Pro *vt curiosè intelligerem* Hebr. est לבור *labur*, id est *vt depurarem*, id est purè claréque perspicerem. S. Hieron. in priori versione transtulit, *vt considerarem*. Pagn. *vt declararem*. Tigur. *vt clarè discernerem*. Minus rectè Caiet. *vt eligerem*. Melius Symmach. *vt ventilarem*. Complut. in Lexico, *vt probarem* vel *examinarem*.

Pendent hæc à fine præced. Vnde illius fini hæc annectit Caiet. & c. 9. inchoat à v. 2. Continuat enim hic Ecclesiastes, & amplificat id quod dixit cap. præcedenti, scilicet bona & mala tam piis obuenire quam impiis: vnde ex eis cæterisq; discerni non posse, quis sit pius & amore dignus, quis impius & odio dignus.

Pro *opera eorum* Hebr. est עבדיהם *abadehem*, quod Pagnin. vertit *Seruitia eorum*. Vatab. *Serui eorum*. Chald. *Discipuli eorum*. q. d. iusti & sapientes, eorum discipuli vel asseclæ sunt in manu Dei. Verùm sic dicendum fuisset עבדיהם *abdehem*, iam autem dicitur עבדיהם *abadehem*, id est *opera eorum*, vt vertunt Noster, Septuag. Syrus, Arab. Campen. & alij. Septuag. eleganter vertunt ἐργασίαι, id est opera artificiosa ad lucrum & quæstum affabrè elaborata, qualia sunt insignium artificum; talia sunt opera iustorum; quæ licet mundo despecta, Deo tamen sunt pretiosa ac cælo elaborata, ideóque eis mercedem cælestem retribuet.

Iustorum opera in manu Dei. *In manu Dei.*] Primò Hugo: *In manu Dei*, hoc est ait in dispositione, conseruatione, iudicio & voluntate Dei, item vt hostiæ Deo acceptæ. Secundò Dionys. *In manu Dei*, id est, ait, oblata sunt & commissa Deo vt creatori & Iudici; adde *& remuneratori*. Tertiò genuinè: in manu Dei, id est in prote- quantupliciter. 1
ctione, cura & amore Dei. Ita Olympiod. qui hæc 2
superioribus ita aptè connectit: *Dixerat*, inquit, *su-* 3
perius quarum rerum cognitio sit abstrusa, vt nos auerteres ab inutili ac vana perquirendi sollicitudine. Nunc autem proponit, qua in re satisfacere sibi possit sapientis intuitus & cognitio: quod videlicet iusti sapientesque homines vnà cum operibus suis sub vmbra Dei, & protectione sua dexteræ conquiescant. Neque enim permittit Deus illos impetentium viribus dissipari. Probi namque homines & officiosa opera proteguntur à Deo: at verò de impijs scriptum est: Et ipsi de manu tua repulsi sunt.

Sapientes ergo, id est prudentes & iusti, licet non sint in prosperitate vt impij, sed in aduersitate, ideóque mundo neglecti & contempti: sunt tamen in manu, id est fauore, cura, custodia & ope Dei, qui aduersa eis immittit ex amore, vt eos virtutibus & meritis augeat. Hoc sensu dicit Deus Isaiæ 46. 16. *In manibus meis descripsi te*, vt te velut oculis meis præsentem iugiter intuear, & manibus iuuem, protegam, promoueam. Vide ibi dicta. Hinc rursum opera sancta iustorum sunt in manu Dei, quia à manu, id est ab ope & gratia Dei promanant (vti docet S. Prosper lib. 1. de vocat. gent. c. 24.) qui proinde ea copiosè remunerabitur & coronabit. Quartò opera 4
iustorum sunt *in manu Dei*, id est Deo certò cognita & explorata, cum ipsis iustis sint incerta & dubia, vt sequitur. Ita Lyranus. Quintò *in manu*, id est in ple- 5.
no arbitrio & potestate æquè ac scientia, prouidentia, & gubernatione Dei, vt eos orbi stato tempore ad eius salutem immittat; sicut ante diluuium immisit Enoch & Noe; post diluuium, Abraham, Isaac, Iacob: Hebræis captiuis in Ægypto misit Mosem & Aaronem, in terra sancta misit Dauidem & Prophetas: contra Arrianos misit S. Athanasium; contra Pelagianos S. Augustinum; contra Nestorium S. Cyrillum; contra Eutychetem S. Leonem; contra Albigēses S. Dominicū; contra Lutherum S. Ignatium cum socijs. Sic dicitur Psal. 30. 16. *In manibus tuis tempora mea*, vel vt alij vertunt, *Sortes meæ*. Et: *Cor Regis in manu Domini, quocumque voluerit inclinabit illud.* Prouerb. 21. 1. Et: *In manu enim illius & nos, & sermones nostri, & omnis sapientia, & operum scientia & disciplina.* Sapient. 7. 16. & cap. 3. 1. *Iustorum animæ in manu Dei sunt*; vbi hac de re plura.

Huic gnome affinis est illa Cæcilij Poëtæ lib. 35. *Deum quis non summum putet, cui in manu sit, quem esse dementem velit, quem sapere, quem insanire, quem in morbum inijci, quem contra amari, quem auersari, quem expeti.*

Porrò manus Dei est mens, voluntas & potestas Dei: in mente est scientia & prouidentia: in voluntate libertas: in potestate imperium. Hinc Vespasiano prandenti humana manus illata in triclinium, & mensæ supposita protendit imperium, ait Sueton. in eius vita. Et Prophetæ pinguntur manu cælitus immissa, quasi à Deo excipientes prophetiam, vti dixi initio Prophet.

Nescit homo an amore, an odio sit dignus. *Et tamen nescit homo vtrum amore an odio dignus sit.*] Hebr. *Etiam amorem, etiam odium non sciens.* Sic & Septuag. Syrus, Arabicus & Recentiores. S. Hieron. in veteri editione vertit: *Et quidem charitatem, & quidem odium non est cognoscens homo.* Quæ verba quia more Hebræo sunt ampla & indefinita, à varijs variè definiuntur & explicantur.

2 Primò Symmach. vertit: *Et insuper neque amicitias, neque inimicitias scit homo.* Et Campensis: *Nec quisquam nouit quos habiturus sit amicos, vel inimicos*, q.d. Nescit homo quis eum amet, quis odiat, ac proinde nescit quem vt amicum diligere, quem vt inimicum odisse, id est cauere & fugere debeat. Ita Chald. *Etiam amor*, inquit, *quo dilexerit eos aliquis, & etiam odium, quo eos prosecutus fuerit, decretum est: omne in prouidentia decretum est, vt sit ante eos.* Accedit Thaumat. q.d. Qui colit gratiam & amicitiam hominum, nescit quamdiu eam conseruaturus sit, propter inconstantiam voluntatis humanæ, qua fit vt amor leui de causa vertatur in odium.

Secundò, alij referunt ad obiecta amoris & odij, q.d. Nescit homo sensualis quid verè sit bonum, quid malum; quid virtus, quid vitium, ac proinde nescit quid amare & sequi, quid odisse & cauere oporteat. Vis est in Hebr. אדם *adam*, id est homo terrenus, qui terrena sapit, & cælestia non capit: hic enim carnis voluptate ducitur, non virtutis honestate: quare ignorat verum virtutis bonum, & fucatum voluptatis bonum cupidè amplectitur: Ergo amat audienda, & odit amanda. Ita Olympiod. Accedit R. Salomon & Hebræi, qui exponunt, q.d. Vulgus hominum nescit cor disponere ad amandum Deum, & quæ odio digna sunt odiendum: sed omnia hæc sunt ante sapientes & iustos, qui norunt amare Deum & odio habere mala: nimirum nescit amare, qui Deum non amat: nescit hoc impius, scit pius & Sapiens.

3 Tertiò, Isidor. Clarius explicat, q. d. Id quod diligit homo & odit, est in manu & potestate Dei, vt illud vel tribuat homini, vel neget & auertat, atque homo id sensu percipere nequit.

Verùm Noster solerter & sapienter intellexit hic agi de amore & odio non hominum, nec creaturarum, sed Dei. De eo enim proximè dixit: *Opera eorum in manu Dei*, q. d. Opera nostra sunt in manu Dei; & tamen nescit homo an amore Dei, an odio sit dignus, quia scilicet Deus opera nostra manu sua certò quidem seruat, sed clausa & secreta tenet, nec qualia illa sint homini ostendit: verùm in futurum iudicium patefacienda ea reseruat: quare vsque ad illud homini sunt incerta & incognita. Dices: in Hebr. est: *Et omne, vel omnia ante eos*, vel *ad faciem eorum*, quomodo ergo Noster vertit: *Et omnia in futurum seruantur* incerta? Respondeo, quia τὸ *omnia ante eos*, significat omnia opera longè antecedere hominis oculos, id est conspectum & cognitionem, vt ea perspicere nequeat: quia scilicet in cælo, in mente & præscientia Dei seruantur remota & recondita. Ita Chald. Sic Psaltes ait Psalm. 138. 6. *Mirabilis facta est scientia tua ex me: confortata est, & non potero ad eam.* Et v. 3. *Intellexisti cogitationes meas de longè*, &c. *Et omnes vias meas præuidisti.* Vnde Campen. vertit hic: *Omnia hæc hominem latent.* Et Symmach. *Omnia coram eis incerta*: aut certè τὸ *omnia ante eos*, id est omnia *ante eum*, scilicet Deū; quia enim *elohim*, id est *Deus*, Hebræis est plurale; hinc pariter in plurali ait: *ante eos*, id est ante eum, scilicet Deum, qui in plurali vocatur *Elohim*. Vnde Tigurina vertit: *Ipsi autem Deo omnia sunt proposita.* Et Chald. *Non est qui sciat id quod erit homini: Omne in prouidentia (Dei) est vt sit ante eos.* Quare Noster optimè vertit: *Et omnia in futurum seruantur incerta.*

Hunc sensum exigit versio Vulgata, quam per 1200. & amplius annos recepit & probauit tota Ecclesia: quin & probant Nouantes, vt Beza, Mercerus, & vt videtur Caluinus lib. 3. Instit. c. 2. §. 38. Atque si quis antecedentia & sequentia inspiciat, perspiciet hanc versionem & sensum esse aptissimū. Denique ita explicat S. Hieron. vir in exponendis Scripturis eruditissimus, & Ecclesiæ calculo doctor maximus. Eum ergo audi: *Porro hic sensus est: Etiā in hoc dedi cor meum, & scire volui quos Deus diligeret, quos odisset, & inueni iustorum quidem opera in manu Dei esse, & tamen vtrum amentur à Deo, an non, nunc eos scire non posse, & ambiguo fluctuare, vtrum ad probationem sustineant quæ sustinent, an ad supplicium. In futuro igitur scient: & in vultu eorum sunt omnia, id est antecedit eos, cum de vita hac decesserint, notitia istius rei; quia tunc est iudicium, nunc certamen. Et quicumque aduersa sustinent, vtrum per amorem Dei sustineant, vt Iob, an per odium, vt plurimi peccatores, nunc habetur incertum.*

Igitur ex hoc loco patet incertitudo gratiæ contra hæreticos, & Ambrosium Catharinum, scilicet homines, etiam iustos, non esse certos omnino se esse in gratia Dei, siue iustos & amicos Dei: etsi enim huius rei probabilia signa & coniecturas non leues habeant, quæ aliquam certitudinem eis afferant, non tamen habent tantam, quæ excludat omne dubium, & formidinem oppositi: licet enim sibi nullius peccati sint conscij, tamen sciunt Deum plura videre, ideóque forte peccatum in conscientia sua cernere, quod ipsi non cernunt. Quare dicunt cum S. Paulo: *Nihil mihi conscius sum; sed non in hoc iustificatus sum.* 1. Corinth. 4.

Rursum etiamsi sciant se amare Deum, tamen nesciunt an hic amor sit naturalis, an supernaturalis charitatis, quæ sola iustificat. Hæc sententia est de fide. Nam ita definitum est in Conc. Trident. sess. 6. cap. 9. & can. 12.

Fides specialis Hæretic. quæ?

Negat id Lutherus, Caluinus, Bucerus, Kemnitius cæterique Nouantes, qui cauillantur hunc locum malè esse traductum in versione vulgata. Docent enim iustum fide diuina credere debere, non tantum in genere Christum satisfecisse pro nobis, sed etiam in particulari sibi per Christum remissa esse peccata, ideóque se esse iustum & sanctum, imò prædestinatum & electum ad gloriam: ac proinde non posse ab ea excidere, nec peccare, ne fides eius falsa sit: hanc enim fidem specialem esse fidem iustificantem, ideóque eam requiri ad cuiuscumque iustificationem sibi certò persuadent.

Refellitur.

Verùm hic stolidus est error, & fides summè infida. Nam vt cætera taceam, hæc fides est impossibilis & falsa. Credit enim certò quod anceps & dubium est, ac sæpe falsum. Multi enim apud Hæreticos habent hanc fidem, & tamen viuunt in adulterio, odio, iniustitia, rapina, aliisque grauissimis peccatis, qui licet credant se iustos, reuera tamen sunt peccatores & scelerati. Rursus multi ab hac hæresi conuertuntur ad fidem orthodoxam, tuncque hanc fidem, imò perfidiam deponunt, ac fidem orthodoxam illi contrariam amplectuntur; quomodo ergo in hæresi crediderunt se ab ea non posse excidere, cum de facto excidant?

Ambrosius, Catharinus verò, licet longè absit ab hac hæresi, tamen ex alio capite cum ea censet, hominem iustum certum esse de sua gratia & iustitia. Vtrique vrgentur & conuincuntur hoc loco Ecclesiastæ: *Nescit homo vtrum amore an odio dignus sit.* Sed respondent, Salomonem non absolutè negare iusto certitudinem charitatis & gratiæ, sed tantum negare eam posse cognosci & certò consta-

Responsio Hæretic.

re ex

re ex euentis externis, v.g. quod iusto omnia feliciter cedant, iniusto infeliciter, cum vtraque vtrilibet indifferenter obueniant, vt sequitur; Aut vt Catharinus & Vatab. negare dumtaxat id scire posse hominem naturaliter, siue vt homo est, non autem supernaturaliter, siue vt filius Dei est: Sic enim eum scire posse se iustum ex testimonio Spiritus Sancti, vt docet Apost. Rom. 8. 15.

Refellitur.

Verùm hæc frigida & friuola esse. Prob. primò
1 ex eo, quod Salomon loquatur non de homine in se quoad naturam, sed de iusto quoad gratiam. Ait enim: *Sunt iusti & sapientes, & opera eorum in manu Dei, & tamen nescit homo* (scilicet iustus & sapiens, vt præcessit) *vtrum amore, an odio dignus sit.* q.d. Iusti opera sunt in manu Dei, & tamen id ipse nescit, ideoque pariter nescit an amore Dei & odio dignus sit. Iustus enim non tantum externa sua spectat, sed etiam internum conscientiæ & Spiritus sancti testimonium, idque multo magis: huius enim respectu dicitur iustus, esséque in gratia Dei: Ergo etiam cum hoc testimonio nescit ipse se esse in gratia, dignumque amore, etiamsi reuera sit in gratia
2 & dignus amore Dei. Secundò, quia asserit iustorum opera esse in manu Dei, id est in mente, memoria, & intellectu diuino, qui vt manus ea in se certissimè claudit & continet, ne à quoquam alio videantur, vt ea suo tempore patefaciat, laudet & remuneretur: & tamen nescire iustum, an odio dignus sit, an amore. Vbi clara est Antithesis, q.d. Opera iusti ita sunt in mente & scientia Dei, vt absolutè non sint in mente & scientia hominis. Alioquin enim si scientiam accipias, quæ ex euentis externis habetur, æquè nescit Deus an homo amore, an odio sit dignus, ac id ipsum nescit homo. Externa enim illa signa prosperitatis vel aduersitatis, signa sunt gratiæ & iustitiæ planè indifferentia & incerta, cum promiscuè obueniant impio & pio. Ergo ex ijs Deus scire ne-
3 quit an quis sit amore vel odio dignus, sicut ex ijs id scire nequit homo. Tertiò, quia subdit vniuersaliter, *Sed omnia in futurum seruantur incerta: omnia*, scilicet tam supenaturalia, quæ propriè *in manu Dei* sunt, quam naturalia, tam interna quam externa; & consequenter an prospera vel aduersa, quæ maximè oculis patent, quæque maximè spectant homines, ex odio vel amore Deus homini immittat: & hoc tantum vult Salomon in ratione hac inadæquata similis piorum & impiorum euentus, quam subdit, q.d. Homo communiter spectat externa, & externos euentus felicitatis, vel infelicitatis sibi obuenientes; & tamen nescit an Deus illos sibi immittat ex amore an ex odio: Ergo pariter nescit an ipse amore, an odio sit dignus. Reliqua enim argumenta & signa, quibus idipsum dignosci posset, æquè ac hoc iam recensitum homini obscura & ambigua sunt. Ti ergo, *sed omnia in futurum seruantur incerta*, significat hęc ignotari ab homine non solum ratione præsentium euentuum, sed simpliciter & absolutè: si enim alio modo homini constarent essentque certa, falsò di-
4 cerentur incerta. Quartò, idipsum docet alibi crebro S. Scriptura, patres & tota Ecclesia. Vide Bellarm. tom. 3. lib. 3. de Iustif. c. 4. & seq. & tom. 1. lib. 2. de verbo Dei c. 12. ac ibidem Iacobum Gretserum, qui & validè confutat ineptam expositionem Iunij, dicentis quod homo nesciat an amore, an odio dignus sit, non ipsemet (quisque enim nouit, inquit, seipsum, & suam conscientiam) sed alius quilibet, qui alterius externos euentus prosperos vel aduersos conspicit. Nimirum voluit Deus hac incertitudine gratiæ nos continere in humilitate & sollicitudine, vt cum timore & tremore salutem nostram operemur, vt monet Apost. Philipp. 2. 12. atque satagamus, vt per bona opera certam nostram vocationem & electionem faciamus, vt S. Petrus adhortatur. Ita S. August. (vel quisquis est Auctor; sat enim liquet non esse S. Augustini) lib. de spiritu & anima c. 59. *Væ mihi*, ait, *misero, qui in regione vmbræ mortis nescio finem meum, nescio si dignus sum amore vel odio.*

Porrò loquitur Salomon propriè de amore & odio, quo iustus amatur ob præsentem iustitiam, & iniustus odio habetur ob præsentem statum peccati in quo degit, vti applicat S. Hieron. S. Bernard. serm. 1. de Septuag. S. Thom. 1. 2. q. 12. art. 5. & alibi crebrò, ac Bonau. qui negat hic agi de amore prædestinationis & odio reprobationis: quia, inquit, nullus dignus est prædestinatione, nec quisquam meretur prædestinari. Prædestinatio enim præcedit omnem gratiam omnéque meritum, imò ipsa omnis gratiæ & meriti est origo & causa.

Potest tamen extendi hic amor & odium ad prædestinationem & reprobationem; illa enim summus est amor Dei, hæc summum odium, & vtraq; in futurum iudicij diem seruatur incerta, q.d. Nemo scit an sit prædestinatus an reprobus, vel potius reprobandus: licet enim prædestinationis gratiam & amorem nemo mereri queat, dici tamen potest eo dignus, non ex merito, sed ex gratia Dei; quia scilicet Deus illum dignatus est prædestinare & asciscere in sortem Sanctorum, illaque eum dignum efficit, vt loquitur S. Paulus. Ita hunc locum de prædestinatione & reprobatione accipit S. Bernard. serm. 5. de omnibus Sanctis, & S. Thom. in c. 8. ad Roman. sub finem, Hugo, Dion. & alij.

Excipe, nisi cui speciali dono reuelata sit sua iustitia vel prædestinatio, vti salutis suæ reuelationem habuere S. Antonius teste S. Athan. S. Francisc. teste S. Bonau. S. Galla teste S. Gregor. 4. Dial. cap. 3. & alij plures, quos eodem libro recenset S. Gregor.

Iusti quam certi de sua iustitia?

Denique licet iusti non habeant certitudinem scientiæ se esse iustos, habent tamen certitudinem coniecturæ & fiduciæ, quæ crescente gratia & bonis operibus pari passu crescit, adeo vt eximij sancti de eo vix dubitēt, sintq; securi, *vt cum longa mæroris anxietate formido fuerit consumpta, quædam iam de præsumptione veniæ securitas nascatur*, ait S. Gregor. lib. 6. Regist. Epist. 23. ad Theotistam; & S. Cyprian. lib. de Moral. & libro contra Demetrianum: *Viget*, inquit, *apud nos spei robur & firmitas fidei, & inter ipsas sæculi labentes ruinas erecta mens, & immobilis virtus, & de Deo suo semper anima secura.* Et S. August. in illud Psal. 149. *Exultabunt sancti in gloria*, &c. *Est quidam modus in conscientia gloriandi, vt noueris fidem tuam esse sinceram, noueris spem tuam certā, noueris charitatē tuam esse sine simulatione.*

Ita S. Antonius fidens aiebat: *Ego Deum meum non timeo, sed amo.* Et pauper ille apud Taulerum dicebat se securum in Deo conquiescere. Historiam fusè ex eodem enarraui Rom. 12. 2. Quin & S. Paulus Rom. 8. 35. ita exultans gloriatur: *Quis nos separabit à charitate Christi?* &c. *Certus sum quia neque mors, neque vita*, &c.

VERS. 2. *Sed omnia in futurum seruantur incerta, eo quod vniuersa æquè eueniant iusto & impio.* Hebr. *Omnia ante faciem eorum, omnia sicut omnibus*, vel *quodlibet cuilibet*, id est omnia eueniunt consimiliter omnibus. Tigur. *Omnibus eadem prorsus vsu eueniunt.* Campen. *Cunctæ res eodem interibunt modo: vnus est euentus iusto & impio.* Septuag. pro secundo הכל *haccol*, quod noster vertit *vniuersa*, alij *omnia*, per affinita-

tem litteræ ב cum כ aliis punctis legerint הבל *habel*, id est *vanitas*; vnde vertunt: *Omnia ante faciem eorum vanitas in omnibus*; id est, vt Syrus: *Omne quod est ante eum vanitas est*. Et Arabicus: *Omnes res ante eorum facies sunt vana in omnibus rebum negotijs*. Identidem enim operum hominis, rerúmq; omnium vanitatem inculcat Ecclesiastes.

Verùm Biblia Hebr. quasi omnia habent הכל *hacol* non הבל *habel*. Quare Noster τὸ *Omnia ante faciem eorum*, Optimè cum Symmacho, vt solet, interpretatus est, *sed omnia in futurum seruantur incerta*. Nam vt dixi v. 1. τὸ *ante eos*, idem est, quod, eos loco vel tempore antecedit, ideóque eorum conspectum & cognitionem fugit, ac proinde eis est incognitum & incertum, quale est id quod futurum est; hoc enim quasi à fronte nos in Dei præscientia antecedit, nosque quasi subsequentes, vt ad illud perueniamus, expectat. Hoc ergo est *ante eos*, id præuertit & præcurrit eorum cognitionem; præcurrit, inquam, tum ad Dei præscientiam & prouidentiam, tum ad Dei iudicium, vt ibi homines reos præstoletur, ac sontes vel insontes ostendat. Vnde Chald. vertit: *Omne in Dei prouidentia decretum est vt sit ante eos.*

Alij repetunt τὸ *non* quod præcessit, q. d. Opera hominum non sunt ante faciem eorum, id est non cognoscuntur ab eis qualia sint, bona an mala. Verùm hoc duriusculum videtur.

Sic incerta & dubia nobis manet pœnitentia & salus Salomonis, Tertulliani, Origenis, Berengarij & plurium talium. Sic Doctor ille Parisiensis, qui ab omnibus habebatur probus, mortuus, ex feretro publicè se improbum proclamauit, dicens: *Iusto Dei iudicio condemnatus sum*, qua voce perculsus S. Bruno cum socijs in Carthusiam secessit.

Porrò recentiores hic varie ex Hebræo vertunt, & explicant. Aries & Guarinus: *Amorem & odium nescit homo omnium qui ante eos sunt*. R. Salomon: Iusti vident opera sua ante oculos proposita, ex ijsque sciunt se esse iustos, cum id carnales & impij nesciant. Dauid de pomis vertit: *Omnia in facie eorum*, q.d. Ex facie & vultu liquet & lucet probitas hominis vel improbitas. Alij q. d. Etsi homo omnia habeat ante oculos, tamen nescit discernere inter bonum & malum, odium ab amore, signa probitatis ab improbitatis. Alij aliter. Ita nimirum in multa abeunt, qui à Vulgata, id est è veritate deuiant.

Eo quod vniuersa æquè iusto & impio.] Ratio hæc vt dixi non plena & adæquata, sed partialis est & inadæquata, communis tamen, & oculis mentibusq; hominum obuia, ideóque illam præ cæteris assignat Salomon. Iusti enim ex aliis signis, puta ex interno conscientiæ & Spiritus Sancti testimonio, ex bonis operibus, ex affectu pio in Deum, coniectant & quasi cognoscunt se esse iustos & amore Dei dignos. Verùm hæc interna sunt, oculis hominum non patent, ac ipsis iustis sæpe æquè incerta sunt atque externa, puta externi euentus prosperi vel aduersi. Sicut enim hi impio æquè obueniunt ac pio, sic & illi. Impij enim sæpe nullos sibi faciunt peccati scrupulos, sed planè sibi videntur in conscientia tranquilli, ac amant Deum & res pias amore quodam humano & naturali, atque ex eodem dant eleemosynas, suntque benefici in omnes; & tamē sunt in statu peccati mortalis. Vnde liquet hæc signa interna, æquè ac externa esse incerta, dubia & ambigua. Vide Franc. Suarez tom. 3. de Gratia lib. 9. à num. 14. ad 18. sed maximè num. 18. vbi exactè expendit τὸ *eo quod*. Porrò Hebraicè est: *Vnus est euentus iusto & impio*. Chald. hoc & præced. ita reddit: *Omne ex prouidentia pendet, atque ex cælo decretum est* (Complut. *Ex sidere*: sed hoc fauet Astrologis iudiciariis, quos Ecclesia reprobat) *decretum est quod futurum est, vt fiat omnibus euentus vnus innocenti & peccatori.* Dices, Deus Leuit. 26. & alibi sæpe promittit Hebræis euentus prosperos, puta victoriam, pacem, copiam frugum, si legem suam seruent sintque pij; sin eam violent sintque impij, minatur eis bellum, famem, pestem omnéque malum; ac vtrumque vt promisit, ita reipsa eis præstitit: quomodo ergo vnus est euentus iusto & impio? Resp. primò pro *euentus* Hebr. est מקרה *micre*, id est, accidens, occursus, euentus, de qua voce dixi c. 1. 14. Iam per accidens intellige id quod communiter accidit, qualis est mors, morbus, fames, sitis, frigus, æstus, &c. Hæc enim tam piis accidunt quam impiis. Vnde Campen. vertit: *Cuncta res eodem interibunt modo, nec quicquā ab interitu liberum est*. Nam per euentum maximè hic intelligi mortem, patet ex sequentibus: *Nemo est qui semper viuat*, &c. & ex dictis c. 2. 14. & c. 3. 19. Identidem enim hanc mortis vanitatem & ærumnam extremam, tam piis quam impiis communem, refricat & inculcat.

Resp. Secundò, illa promissa Hebræis facta Leuit. 26. & alibi spectant non tam singulos seorsim, quam totum populi cœtum, vt si is coleret Deum non idola, eiusq; leges seruaret, Deus daret ei pacem & rerū abundantiam; si eas violaret, coleretq; idola, puniret eum peste, fame & bello. Quare si maior pars populi coleret idola, Deus in totū populum mittebat pestē, famem, vel bellum, quæ tam pios, vt pote qui erant pars istius Reipublicæ & populi noxij; quam impios affligebāt. Itaq; tunc quoq; vnus erat euentus iusto & impio: nec enim fames, nec pestis, nec bellū discernit pium ab impio, sed promiscuè obuios quosq; inuadit. Sicut in excidio vrbis pij æque ac impij spoliantur, capiuntur, necantur. Sic enim in prælio tam occisus est pius Iosias, quam impius Achab. 3. Reg. 22. 34. & 2. Paral. 35. 23.

Resp. tertiò, sæpe Deus in lege veteri piis separatim prospera, vt fruges & opes in præmium pietatis largiebatur, eadem impiis negabat in pœnam impietatis; at non semper, sed prospera impijs, aduersa pijs immittebat; vti Dauidi persecutionē Saulis, Danieli Babyloniorum, Susannæ senum, Machabæis Antiochi, Eliæ & Prophetis Iesabelis, & idololatrarū; quia tum maioribus bonis patientiæ, martyrij & gloriæ æternæ eos cumulabat. Vnde tunc quoque vna ex parte idem, sed alia ex parte aduersus planè erat euentus pio, quam esset impio.

Porrò Hebræi hanc gnomen arctant ad Noë & Pharaonem socerum Salomonis, narrantq; eundem euentum accidisse iusto Noe & impio Pharaoni, scilicet claudicationem. Noe enim cum ex arca exscendisset casu cecidisse factumq; claudum, Pharaonem quoque cum in throno Salomonis sederet, velletq; descendere prolapsum claudicasse; sed hæc sunt næniæ & fabulæ Rabbinorum.

Minus inepte ijdem antitheses sequent ita secernunt, vt iustus & impius spectetur in opere, mundus & immundus in corpore, bonus & peccator in corde, periurus & verum deierans in ore, sacrificans & sacrificia contemnens in fide & religione. Verùm nimis minutim hæc distinguunt, cum omnia sint quasi synonima & epitheta iusti ac impij. Ex hoc loco S. Thomas 1. 2. q. 114. art. 10. probat bona temporalia per se sub meritum non cadere, sed tantum quatenus referantur & conferunt ab beatitudinem.

Vt

sicut iurans, sic & qui iuramentum timet, id est fugit, & cauet ne aliquando peieret: *iurans*, id est peierans: qui enim crebrò iurat, & assuescit ad quiduis iurandum, necesse est vt sæpe peieret, imò semper peierat, quia iurando temerè quiduis sine discrimine veri vel falsi, semper periculo peierandi se exponit. Adde Hebræos carere verbis compositis, ideoque pro iis vti simplici; נשבע *nisba* ergo, id est *iuro*, significat quoque peiero, deiero. Sic Zachar 5.3. dicitur: *iurans iudicabitur*, hoc est peierans damnabitur. *Deierat*, id est iurat. Deierare enim est per Deum iurare, vel sanctè iurare ait Donatus. Vnde illud Comici in Casina: *Per Deos omnes & deas deiurauit.* Hinc subinde deierare est iurare ac promittere aliquid cum contestatione, vt 1. Reg. 20.17. *Addidit Ionatas deierare Dauid.*

Vers. 3. *Hoc est pessimum inter omnia quæ sub sole fiunt, quia eadem cunctis eueniunt: vnde & corda filiorum hominum implentur malitia & contemptu in vita sua, & post hæc ad inferos deducentur.* Thaumat. & Olympiod. censent hæc esse verba stultorum & impiorum. Melius S. Hieron. & alij censent esse ipsius Ecclesiastis. Iterat enim & confirmat quod dixit v. præced. q.d. Res pessima, id est valde noxia & molestissima est, quòd eadem obueniunt pijs & impijs, indeq; homines, impleantur malitia & contemptu, vt pietatem, quin & Deum contemnant, itaque ad inferos detrudantur. *Pessimum* ergo hic propriè accipi potest. q.d. Pax piorum & impiorum euentus, multorum scelerum est occasio. Ita S. Hieron. Bonau. Hugo. Dion. & alij, vel impropriè *pessimum*, id est molestissimum quod pios valde affligit. Sic Matth. 6. ait Christus: *sufficit diei malitia*, id est molestia & afflictio *sua*.

Pro contemptu Hebr. est. הוללות *holelot*, id est *insania*, vt vertit Pagn. *Vesania* vt Vatab. *erroris* vt Caiet. Septuag. περιφορία, id est *circumlatione*: hallucinatione, vita errabunda, erratione ac turbatione mentis ob externas cogitationes & curas, ait Budæus. Thaumat. *erroribus & fraudibus.* Olympiod. *Huc & illuc in circuitu ambulant, nec desistunt fatigari* Aquila πλάνη, id est *errore* Symmach. αὐθαδία, id est *procacitate*, ait S. Hieron. Alij, *vana exultatione & gloriatione.* Vide dicta cap. 1. 17. Notat impietatem & stultitiam hominum vsque ad insaniam, qui *lætantur cum male fecerint, & exultant in rebus pessimis.* Prou. 2. 14. & excusant *Excusationes in peccatis.* Psal. 140. 4. quia procaciter malum operantur, in eoque gloriantur, quasi numinis contemptores.

Post hæc ad inferos Hebr. *Post hoc ad mortuos*, id est ad statum locumque mortuorum, puta ad inferos [illegible]m tempore Salomonis omnes mortui descendebant. q.d. Impij viuunt adeo insolenter, vt de morte non cogitent quasi semper victuri, & nunquam morituri, itaque cum minimè cogitant imparati morte abripiuntur, descenduntque ad inferos vt malitiæ suæ dent pœnas in gehenna. Ita Chald. *Ex post*, inquit, *dies hominis seruatur ei, vt corripiatur cum mortuis iuxta iudicium peccatoris.*

Vers. 4. *Nemo est qui semper viuat, & qui huius rei habeat fiduciam. Melior est canis viuus leone mortuo.* S. Hieron. more suo secutus est Symmach. qui clarè vertit: *Quis enim in æternum potest perseuerare viuens?* etiam vt ait S. Hieron. *subito rapiamur interitu, & dum ignorant homines ad inferna descendant.*

Explicat hic euentum piis & impiis omnibus maximè communem, scilicet mortem, quæ ad oculum ostendit rerum omnium vanitatem, quam omnia facit mori & euanescere. vnde mortis idæam & effe- A ctus hic graphicè depingit vsque ad v. 7.

Hebræa ad verbum habent: *quia cuius, quod sociabitur ad omnes viuentes, est spes*, vtique nullius, q. d. Nullus est qui speret se socium & coæuum fore omnibus viuentibus, hoc est vt clarè vertit Noster: *Nemo est qui semper viuat, & qui huius rei habeat fiduciam*, Pro יחבר *iechubbar*, id est *sociabitur*, nonnulli Codices per Metathesim legunt יבחר *iebuchar*, id est *eligetur*: vnde cum Pagnin. vertas: *Quia, cui electo inter omnes viuentes est spes?* Electus enim in scriptura vocatur iuuenis robustus, cuius electa, id est florida & vegeta est ætas. q. d. Cui iuueni est spes, quòd semper manebit in flore & robore ætatis iuuenilis? vtique nulli, cum versetur inter viuentes, sed mortales, qui omnes cum tempore senescunt & flaccescunt.

B Porrò Chald. vertit: *Etenim quis est vir qui associabitur omnibus verbis legis? ad acquirendam vitam venturi sæculi est illi spes.* Recentiores more suo dum ex Hebræo nouas cudunt versiones, à sese inuicem; & à vulgata, & à vera Salomonis mente in varia vagaque abeunt.

Thaumat. censet hæc dici in persona impiorum, qui censent animam interire cum corpore, ideoque viuentem, licèt obscurus is sit & squallidus, mortuo esse anteponendum. Meliùs Olympiod. censet hic agi de impijs, quos paulò ante dixit in morte ad inferos descendere. Causam hic subdit, eò quòd nullus sit qui semper viuat, sed omnes mori debeant, ac post mortem ad inferos descendere. Aut q.d. impij cùm moriuntur inter iustos, qui soli, licet mortui, viuere censendi sunt, locum non habebunt in æter- C na vita. Optimè de omnibus tam piis quàm impiis accipias. q.d. Nemo prorsus hominum est qui semper viuat, sed omnibus incumbit fatalis euentus, puta mors. Vnde S. Hieron. Albin. Bonau. Lyra. Hugo. Dion. & cæteri censent hæc dici ex persona & mente Salomonis. Hæc meditans S. Hieron. & morti S. Paulæ applicans in eius epitaphio, gemens exclamat: *O mortalium fragilis & caduca natura, & nisi Christi fides nos extollat ad cælum: vt æternitas animæ promittetur, cum bestiis ac iumentis corporum vna conditio est, idem occubitus iusto & impio.*

Melior est canis viuus leone mortuo. Hebr. *Melius est cani viuo quàm leoni mortuo.* ita Symmach. Melior canis viuus leone mortuo cur?

Est parabola, quæ Grammaticè in cortice litteræ significat animal quodlibet licet vilissimũ, qualis est canis, si viuat, nobilius esse animali præstantissimo, qualis est leo, si mortuum sit. Parabolicè verò per hoc significatur hominem vilissimum, si D viuat, præstare homini præstantissimo, si mortuus sit; qua ratione dixit S. August. viuam muscam, vel culicem aut pulicem vnum nobiliorem esse cælo, quia prædita sunt anima & vita, qua caret cælum, vti superiùs dixi. Hinc canis qui metuit leonem viuum, illi mortuo insultat, allatrat, laniat, deuorat: sic & vilissimi mortalium mortuos, licet tyrannos & reges potentissimos, dicteriis allatrare & mordere non verentur. Hinc illud: *Leoni mortuo insultant lepores.* Et Comicus: *Mortuus pluris pretij, quàm ego sum.*

Quæres, quo nexu hæc parabola cum præcedenti cohæreat? Resp. primò posse referri ad impios, quos v. præced. dixit *ad inferos*, Hebr. *ad mortuos* descendere. q.d. Impij etiamsi in hac vita epulentur & triumphent, tamen mox moriuntur & ad inferos descendunt, tumq; eorum vita in mortem, id est felicitas in summam miseriam conuertitur; quia sicut

cidit iustis in sæculo hoc, *non est propter peccata eorum, sed ad remouendum ex eis culpam leuem, vt sit merces eorum integra in sæculo venturo; & quod contingit peccatoribus non est meriti eorum, sed ad retribuendum eis mercedem meriti leuis, quod fecerunt, vt comedant mercedem suam in sæculo hoc, & vt perdant partem suam in sæculo venturo.*

Et Midras, siue Glosa Hebr. hic: *Felices iusti*, inquit, *quibus accidit iuxta facta impiorum, quia amplissima illis merces & gloria est reposita: Contra væ impijs, quibus accidit iuxta facta piorum, quia attolluntur, vt grauius corruant.*

Et S. Hieron. *Inter cæteras vanitates*, inquit, *quæ in mundo vario feruntur euentu, etiam hoc deprehendi, quòd iustis ea frequenter eueniunt, quæ impijs euenire debuerant, & impij tam feliciter in hoc mundo degunt, vt eos putes esse iustissimos.* Docet exemplum euangelicum diuitis purpurati & pauperis *Lazari*. Subdit S. Hieron. *Hebræi iustos quibus eueniunt mala, & impios quibus accidunt opera iustorum, filios Aaron interpretantur & Manassen, quòd illi sacrificantes perierint, & iste post tanta mala & captiuitatem in imperium restitutus sit.* B

Verùm Hebræi errant: Nam filij Aaron iniustè egerunt, dum temerè & contra obtulerunt Deo incensum ignis alieni, contra præceptum Domini. Leuit. 10. Manasses quoque in carcere pœnitens gratiam Dei meruit, ac proinde iustificatus in regnum restitutus est. Sapienter Philo libro de Confusione linguarum: *Insignis*, ait, *pœna & vindicta impietatis est conniuere Deum, atque etiam indulgere peccantibus, nec solùm eis impunitatem, verùm magnam & diuturnam prosperitatem concedere.* Hæc enim eos facit quasi ebrios & amentes, vt vltrò in sua damna C ruant, suamque perniciem sibi accersant. Ex aduerso pius & sapiens in aduersis æquè ac prosperis sui similis est, sobrius, modestus, tranquillus, ideoque magnus; *Vt Pumilio*, ait Seneca, *etiamsi in monte constitit, pusillus est: Colossus etiam in puteo magnus: Ita sapiens in quacunque fortuna sui bonis magnus est, stultus & in summa fortuna humilis. Vt apparatus scenæ, quia commodato datus est, statim redditur, & sine querela: Ita quicquid in vita contigit magnificum, sive servus, sive mox à fortuna repetatur, atque animo reddemus, si his tanquam commodatis vtimur.* Idem: *Vt grando illisa tectis dissultat magno quidem fragore, verùm nulla noxa; Sic insultus fortunæ nihil potest in sapientem.*

Sunt impij qui ita securi sunt.] Securi, id est prosperi, rebus omnibus abundantes & felices, vt explicat S. Hieron. felicitas enim facit securos: magna enim pars felicitatis est de bono, quo te beatum D putes, esse securum: Vnde securitas opponitur curæ & sollicitudini, ac securus dicitur, qui sine cura est, quasi seorsùm vel separatus à cura. Opponit enim pios impiis, quòd illis infelicia & aduersa, his felicia & prospera eueniant. Patet id ex Hebr. Septuag. Syro & cæteris. Verùm hæc falsa ficta que est felicitas & securitas; nam *cùm dixerint pax & securitas, tunc repentinus eis superueniet interitus. 1. Thessal. 5. 3.* Præclarè S. Gregor. lib. 9. Moral. cap. 27. *Sancti*, ait, *sic incerti sunt, vt confidant: atque ita confidunt, vt tamen ex securitate non torpeant.* Spes ergo eorum mixta est timori, spes facit magnanimos & hilares, timor humiles & solicitos. Vide eundem S. Gregor. lib. 24. Mor. c. 12. vel 7. & lib. 6. Epist. 22. ad Gregoriam cubicularium Augustæ, quæ petebat reuelationem quòd A sibi remissa essent peccata, cui respondet S. Gregor. hoc votum esse inutile & noxium, quòd incertitudo remissionis augeat in nobis studium pœnitentiæ & bonorum operum. Vide & S. August. de Corrept. & gratia c. 13. & in Psal. 147. Terror, inquit, securitatem parturit; quomodo enim præpostera securitas in terrores impellit, ita ordinata sollicitudo securitatem parturit.

Sed & hoc vanissimum iudico.] Hebr. *Et etiam hoc vanitas est*, scilicet per Antonomasiam, putà vanitas vanissima, id est summa & maxima, ob causas quas paulo ante dedi.

Moral. hic disce, quàm vana & quàm noxia impiis sit prosperitas. Audi Eusebium Emissenum homil. de S. Epiphodio & Alex. *In hoc mundo prævalenti malitia, iniquitate dominante pauper affligitur, diues multiplicatur. An tu hunc potentem vocas, qui in mortem suam fortis est, cui prouentuum fallax vmbra præsentium, æternorum congregat causas malorum? quis beatam dixerit validam* B *in iugulum suum dexteram? quis probabiliter laudat velocem ad ardua præcipitia festinantem? quis eius miretur ascensum, quem de summo prospicit esse casurum? Perinde est si aliquem mireris per impia & iniqua, per opes & diuitias operantem, ac si quempiam videas inaurato atque gemmato sibi poculo venena miscentem.* Subdit deinde: *An tu illum felicem vocas, qui infidelis, obscœnus, cupidus & cruentus, proco quod vias Domini aspernatur, per suas ire permittitur, dextera angustiis offensus, & sinistra latitudine delectatus flagitiis inuoluitur, sceleribus inficitur, spoliis contaminatur, & inter hæc se beatissimum putat? ex hoc quoque infelicior, quòd se nõ intelligit infelicem. Quid his faciat medicina cælestium mandatorum, quæ non sanat nisi volentes? Pigri itaque ad curam salutis, alacres ad militiam mortis & captiuitatis, vt dictum est: Exultant in rebus pessimis & de sui perditione lætantur: similes illis, qui forte fruentes exitiabiles herbarum succos, cum risu perire dicuntur.* Seneca epist. 39. *Magnanimi est*, inquit, *magna contemnere, ac mediocria malle, quàm nimia. Illa enim vtilia vitalia que sunt; vt hæc eo quo superfluunt, nocent. Sic segetem nimia sternit vbertas, sic rami onere franguntur, sic ad maturitatem non peruenit nimia fœcunditas. Idem animis quoque euenit, quos immoderata felicitas rumpit, quæ non tantum in aliorum iniuriam, sed etiam in suam vertuntur.* Prosperitas impiis noxia.

Plinius lib. 16. cap. 35. *Hedera*, ait, *complexu necat arbores, ita fortuna prospera dum blanditur, strangulat & perdit.* Adagiographes. *Solent arbores*, inquit, *protinus emori, si quando præter solitum fœcundæ fuerint. Ita fortuna præter morem blanda ac fauens, exitium imminere sæpenumero significat. Quemadmodum non raro fit, vt cælo maximè sereno fauus imber subito coniatur; ita rebus maximè prosperis ac lætis sæpe grauissima rerum incidit perturbatio.*

Laudaui igitur lætitiam, quod non esset bonum homini sub sole, nisi quod comederet, & biberet atque gauderet, & hoc solum auferret de labore suo in diebus vitæ suæ, quos dedit ei Deus sub sole. VERS. 15

Multi censent hæc dici ex persona non sapientis, sed insipientis voluptarij, qui pertæsus confusionis rerum humanarum, quòd bona impiis, mala piis eueniant, tradiderit se voluptati, vti tandem fecit Salomon. Ita Lyran. Hugo, Titel. Caiet. quin. & Thaumat. quem audi omnia ab hoc v. vsque ad finem capitis paucis complectentem:

Putabam autem aliquando bonum summum in cibo potuque situm, eumque Deo gratiorem, qui per omnem vitam ijs quàm maximè frueretur, & refrigeraretur: Eamque lætitiam solam admirabar, atque adeo nihil aliud cogitabam, ne vel nocte vel die ab vlla re, ad hominum luxum inuenta me abducerem. Tandem ex ijs vnum hoc comperi, neminem huius farinæ vllo pacto, quantumuis laboret, ad bonum, quod verè bonum est, peruenturum.

Beatus qui suis lætatur.

Verum melius S. Hieron. Chald. Olympiod. Glossa. Hebr. Hugo & cæteri censent, Salomonem continuè hic ex suo sensu loqui. Idem enim hic dicit qood dixit c.2.v.11.& c.5.17. Nimirum laudat hic vsum opum & deliciarum, sed moderatum, frugalem & honestum.

Audi Chald. *Et laudaui ego gaudium legis, quia non est bonum homini in sæculo hoc sub sole, nisi tantum comedere, & bibere, & gaudere de labore suo, & pro parte sua; quæ data est ei ex cælo; atque non extendere manum suam in rapinas & violentiam; & hoc conducet illum in pacem ad sæculum venturum, & accipiet mercedem perfectam pro labore suo, quo laborauit in integritate omnibus diebus vitæ suæ, quos dedit illi Dominus in sæculo sub sole.*

B

Et hoc solum secum auferet.] τὸ *auferet* significat nos bonorum huius vitæ propriè & plenè non esse dominos, sed vsufructuarios, vt ijs velut alienis & commodatis vtamur ad vitam, in morte ea alijs ipsique Deo, qui verus est Dominus, resignaturi. Hebr. *Et hoc saltem adhærebit ei.* Septuag. *Et ipsum simul aderit ei.* Campen. *Hoc enim accipiet homo tanquam suum.* Arab. *Et hoc discedet cum ipso.* Aliter Syrus: *Et ipse*, inquit, *defatigatur sibi in labore suo:* videtur ipse pro ילונו *isluennu*, id est *adhærebit vel copulabitur ei*, legisse ילאנו *islennu*, id est *laborabit vel fatigabitur sibi*, à rad. לאה *laa*, id est *laborauit.*

C

VERS. 16. *Et apposui cor meum vt scirem sapientiam, & intelligerem distentionem, quæ versatur in terra: Est homo qui diebus ac noctibus somnum non capit oculis.*

Per *sapientiam* Chald. accipit studium legis, Thaumat. studium quærendi & captandi plures nouasque voluptates. Olympiod: Studium scientiarium naturalium. S. Hieron. Studium scrutandi diuina iudicia, v.g. cur Deus iustos affligat, impios prosperet; cur hunc eligat, illum negligat. Ample per *sapientiam* accipias studium scrutandi omnes res à Deo creatas: has enim scrutatus est Salomon, tum studio cognoscendi singularum naturam, dotes, caussas; tum vt perspiceret num quæ res animum hominis tranquillare, satiare, & beare posset. Vnde explicans subdit: *Et intellexi quod omnium operum Dei nullam possit homo inuenire rationem.*

D

Hæc omnia ad finem capitis explicata sunt cap. 1. v.17.c.7.3.& 12. Repetit enim Salomon alternantes animi sui motus æstusque, quibus res omnes perscrutatus est, vt inueniret animi quietem & satiem; cumque in nulla eam reperiret, sed meram in singulis vanitatem, hinc vnius pertæsus ad aliam & aliam se transtulit; ac præsertim à lætitia & delitiis ad studium sapientiæ, vt honestius & sublimius; sed illico in hoc quoque vanitatis & molestiarum aculeos, spinasque se reperisse testatur.

Distentionem) aliqui legunt *dissensionem*, idque explicant de varijs sapientum sententiis, & opinionibus inter se pugnantibus. Alij vt Lyran. Hugo & Gloss. Interl. legunt *distinctionem*, idque explicant de differentia inter bonum & malum, sapientem & stultum, prosperitatem impiorum & aduersitatem

A piorum, déque diuersis hominum gradibus, conditionibus, moribus.

Verùm legendum est cum Roman. *distentionem.* Hebr. enim est ענין *inian*, id est occupatio, distentio, sollicitudo, afflictio, de qua dixit cap. 1. 13. *Hanc occupationem pessimam* (id est molestissimam) *dedit Deus filijs hominum vt occuparentur in ea*, dum alij assiduè vacant congregandis opibus, alij prædiis excolendis, alij fabricis erigendis, alij honoribus sectandis, alij vanis scientiis, &c. adeo vt nec diu nec noctu quiescant, aut somnum capiant. Vnde subdit.

Est homo qui diebus ac noctibus somnum non capit.] id est exiguum capit & quasi nullum. Est Hyperbole: homines enim sine somno viuere nequeunt, q. d. parum dormit, imò semper sollicitus est, quia totus intendit suæ occupationi; puta suo lucro, suo honori, suæ scientiæ, suæ arti, suo officio, &c. Hinc Demosthenes aiebat se plus olei in lucubrationibus nocturnis, quàm per diem vini consumpsisse. Aristoteles dormiens manu tenebat pilam æneam, vt illius è manu dormientis elapsæ, & in subiectam peluim cadentis sonitu excitaretur, itaque ad nocturnas lucubrationes vigil rediret. Ita habet eius vita. Idem fecere nonnulli Christiani & Religiosi. Celebre fuit in Oriente Monasterium Acemetarum, id est Insomnium, & noctu in oratione & meditatione peruigilantium, ac iugiter diu noctuque psallentium, tripartito ordine & tempore, monachis scilicet in tres cœtus diuisis, ordinéque trino sibi vicissim succedentibus. Primò erectum fuit hoc Acemetarum monasterium Constantinopoli sub Leone I. Pontif. anno Domini 459. vocati sunt ijdem studitæ, à Studio viro Consulari, qui eiusmodi monasterium erexit, teste Nicephoro lib.15. cap.23. Inter eos monasticam vitam egit S. Ioannes Calybita. Ita Baron. anno Domini 459. Simile Acemetarum monasterium fuit S. Columbani, & S. Galli, aliaque plura in Germania, Gallia, Hybernia: nimirum hæ sunt non vanæ, sed sanctæ religiosorum vigiliæ, imò cælestes Angelorum terrestrium Deo psallentium & militantium excubiæ.

Vigilia Demosti & Aristot.

Acemetarum.

Et intellexi quod omnium operum Dei nullam possit homo inuenire rationem eorum, quæ fiunt sub sole: & quanto plus laborauerit ad quærendum, tanto minus inueniat: etiamsi dixerit sapiens se nosse, non poterit reperire. VERS. 17.

Opera Dei intellige tum omnipotentiæ & magnificentiæ, vt vertit Chald. tum potius prouidentiæ circa homines, vti dixi initio v. præced. ex S. Hieron. quem sequitur Albin. Lyra. Hugo & alij.

Etiamsi dixerit Sapiens se nosse, non poterit reperire.] Potest clarius ex Hebr. verti: *si dicat*, id est apud se statuat, *etiam vir sapientissimus, dare operam vt cognoscat, non poterit inuenire.* Ita Vatab. & Camp. *Quin & sapiens ipse*, ait, *si conetur cognoscere, frustra laborabit.* Iam hanc gnomen audiuimus cap. 3. 11. Quare ibi dicta hic non repetam.

Apologus.

Huc vetus Apologus, quem recenset noster Pontanus volum. 3. Progym. p. 1. c. 40. Inuehebatur in caudam suam canis, quod deses & otiosa, & à reliquo corpore se trahi sineret, neque iter ostenderet vt oculi, nec mandata acciperet vt aures, nec hostem insequeretur vt pedes, nec dimicaret vt dentes, sed esset velut inutilis appendix ad posticam partem corporis. Respondit cauda: Et tamen ego inutilis, vt tu calumniaris, muscas abigo, patrono alludo, pudenda contego; totique corpori sum ornamento. Epimythion: nihil à Deo nisi sapienter factum &

Quadratura circuli mecanicè scitur, mathematicè nescitur.

prouidè, quamuis homines multis in rebus id non videant. Exemplum huius sententiæ clarum est in quadratura circuli, in qua se torserunt tot sæculis Mathematicorum ingenia, nec veritatem extorserunt, adeo vt hæc eis crux fixa esse videatur. Nam quadraturam circuli mechanicè, hoc est modum practicè efficiendi quadratum quod sit æquale circulo, siue cuius capacitas æqualis sit capacitati circuli cuiuslibet, inuenit traditq; Archimedes libro de circuli dimensione Theorem. 1. pag. 128. in edit. Paris. Estque hic: Accipe peripheriam, siue circumferentiam circuli, illamque ex curuo in directum extende, siue fac lineam rectam æqualem peripheriæ circuli, eique in fine lineam rectam, quæ semidiametro circuli sit æqualis, ad angulos rectos annecte, ac denique extremitatem vtriusque lineæ iam dictæ linea recta transuersa connecte, ac habebis triangulum, qui sit æqualis circulo. Triangulo autem cuilibet æquale quadratum describi posse, mathematicè certum est, modumque id faciendi demonstrat Euclides lib. 1. propos. 42. & lib. 2. propos. 14. & lib. 6. propos. 33. Vide ibidem Clauium pag. 301. quace sic fiet quadratum æquale circulo. Hinc Mechanici facile ex hac praxi, commensurando lineam rectam cum peripheria circuli, conficiunt triangulos & quadrata quæ sint circulo æqualia. Verùm Mathematicè idipsum demonstrare, vti suas propositiones demonstrat Euclides, hoc est rationem Mathematicam afferre, quæ demonstret modum inueniendi lineam quæ sit æqualis peripheriæ circuli, nec Archimedes, nec Euclides, nec quis alius huc vsque inuenit, etsi plurimi in eo annos plurimos desudarint. Quadratura ergo circuli practicè & mechanicè scitur, at eius ratio & Mathematica demonstratio ignoratur.

CAPVT NONVM.

SYNOPSIS.

EX eo quod bona maláque æquè accidant pio ac impio, infert neminem scire an amore, an odio sit dignus, sed omnia in futurum seruari incerta. Idcirco sapientis esse studere candori & puritati ac bonis operibus, præsertim quia sicut pisces capiuntur hamo, sic homines tempore malo. Denique v. 14. ostendit sapientiam præstare fortitudine, & tamen in paupertate non æstimari.

1 OMnia hæc tractaui in corde meo, vt curiosè intelligerem: Sunt iusti atque sapientes, & opera eorum in manu Dei, & tamen nescit homo, vtrum amore an odio dignus sit.

2 Sed omnia in futurum seruantur incerta: eò quòd vniuersa æquè eueniant iusto & impio, bono & malo, mundo & immundo, immolanti victimas, & sacrificia contemnenti: sicut bonus, sic & peccator: vt periurus, ita & ille qui verum deierat.

3 Hoc est pessimum inter omnia, quæ sub sole fiunt, quia eadem cunctis eueniunt: vnde & corda filiorum hominum implentur malitia, & contemptu in vita sua, & pòst hæc ad inferos deducentur.

4 Nemo est qui semper viuat, & qui huius rei habeat fiduciam: melior est canis viuus leone mortuo.

5 Viuentes enim sciunt se esse morituros, mortui verò nihil nouerunt amplius, nec habent vltra mercedem: quia obliuioni tradita est memoria eorum.

6 Amor quoque, & odium, & inuidiæ simul perierunt, nec habent partem in hoc sæculo, & in opere quod sub sole geritur.

7 Vade ergo & comede in lætitia panem tuum, & bibe cum gaudio vinum tuum: quia Deo placent opera tua.

8 Omni tempore sint vestimenta tua candida, & oleum de capite tuo non deficiat.

9 Perfruere vita cum vxore, quam diligis, cunctis diebus vitæ instabilitatis tuæ, qui dati sunt tibi sub sole omni tempore vanitatis tuæ: hæc est enim pars in vita, & in labore tuo, quo laboras sub sole.

10 Quodcumque facere potest manus tua instanter operare: quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos, quò tu properas.

11 Verti me ad aliud, & vidi sub sole, nec velocium esse cursum, nec fortium bellum, nec sapientium panem, nec doctorum diuitias, nec artificum gratiam; sed tempus, casúmque in omnibus.

12 Nescit homo finem suum: sed sicut

pisces

pisces capiuntur hamo, & sicut aues laqueo comprehenduntur, sic capiuntur homines in tempore malo, cùm eis ex templo superuenerit.

13 Hanc quoque sub sole vidi sapientiam, & probaui maximam:

14 Ciuitas parua & pauci in ea viri: venit contra eam rex magnus, & vallauit eam, extruxitque munitiones per gyrum, & perfecta est obsidio.

15 Inuentusque est in ea vir pauper & sapiens, & liberauit vrbem per sapientiam suam, & nullus deinceps recordatus est hominis illius pauperis.

16 Et dicebam ego, meliorem esse sapientiam fortitudine: quomodo ergo sapientia pauperis contempta est, & verba eius non sunt audita?

17 Verba sapientium audientur in silentio, plus quam clamor principis inter stultos.

18 Melior est sapientia, quam arma bellica: & qui in vno peccauerit, multa bona perdet.

VERS. 1. *Omnia hæc tractaui in corde meo, vt curiosè intelligerem. Sunt iusti atque sapientes, & opera eorum in manu Dei: & tamen nescit homo vtrum amore an odio dignus sit.* Ita hoc caput ordiuntur Biblia Romana ac plæraque Latina: licet Regia, Hebr. Chald. Septuag. & Thaumaturgus ordiantur cap. 9. à τὸ *sunt iusti*, ac præcedentem sententiam iungant fini capitis 8. Pro *vt curiosè intelligerem* Hebr. est לבור *labur*, id est *vt depurarem*, id est purè claréque perspicerem. S. Hieron. in priori versione transtulit, *vt considerarem*. Pagn. *vt declararem*. Tigur. *vt clarè discernerem*. Minus rectè Caiet. *vt eligerem*. Melius Symmach. *vt ventilarem*. Complut. in Lexico, *vt probarem* vel *examinarem*.

Pendent hæc à fine præced. Vnde illius fini hæc annectit Caiet. & c. 9. inchoat à v. 2. Continuat enim hic Ecclesiastes, & amplificat id quod dixit cap. præcedenti, scilicet bona & mala tam piis obuenire quam impiis: vnde ex eis cæterisq; discerni non posse, quis sit pius & amore dignus, quis impius & odio dignus.

D Pro *opera eorum* Hebr. est עבדיהם *abadehem*, quod Pagnin. vertit *Seruitia eorum*. Vatab. *Serui eorum*. Chald. *Discipuli eorum*. q. d. iusti & sapientes, eorum discipuli vel asseclæ sunt in manu Dei. Verùm sic dicendum fuisset עבדיהם *abdehem*, iam autem dicitur עבדיהם *abadehem*, id est *opera eorum*, vt vertunt Noster, Septuag. Syrus, Arab. Campen. & alij. Septuag. eleganter vertunt ἐργασίαι, id est opera artificiosa ad lucrum & quæstum affabrè elaborata, qualia sunt insignium artificum; talia sunt opera iustorum; quæ licet mundo despecta, Deo tamen sunt pretiosa ac cælo elaborata, ideóque eis mercedem cælestem retribuet.

Iustorum opera in manu Dei. *In manu Dei.*] Primò Hugo: *In manu Dei*, hoc est ait in dispositione, conseruatione, iudicio & voluntate Dei, item vt hostiæ Deo acceptæ. Secundò

quantupliciter. A Dionys. *In manu Dei*, id est, ait, oblata sunt & commissa Deo vt creatori & Iudici, adde *& remuneratori*. 1 Tertiò genuinè: in manu Dei, id est in protectione, 2 cura & amore Dei. Ita Olympiod. qui hæc 3 superioribus ita aptè connectit: *Dixerat*, inquit, *superius quarum rerum cognitio sit abstrusa, vt nos auerteret ab inutili ac vana perquirendi sollicitudine. Nunc autem proponit, qua in re satisfacere sibi possit sapientis intuitus & cognitio: quod videlicet iusti sapientesque homines vnà cum operibus suis sub vmbra Dei, & protectione sua dexteræ conquiescant. Neque enim permittit Deus illos impetentium viribus dominari. Probi namque homines & officiosa opera proteguntur à Deo: at verò de impijs scriptum est: Et ipsi de manu tua repulsi sunt.*

Sapientes ergo, id est prudentes & iusti, licet non sint in prosperitate vt impij, sed in aduersitate, ideóque mundo neglecti & contempti: sunt tamen in B manu, id est fauore, cura, custodia & ope Dei, qui aduersa eis immittit ex amore, vt eos virtutibus & meritis augeat. Hoc sensu dicit Deus Isaiæ 46. 16. *In manibus meis descripsi te*, vt te velut oculis meis præsentem iugiter intuear, & manibus iuuem, protegam, promoueam. Vide ibi dicta. Hinc rursum opera sancta iustorum sunt in manu Dei, quia à manu, id est ab ope & gratia Dei promanant (vti docet S. Prosper lib. 1. de vocat. gent. c. 24.) qui proinde ea copiosè remunerabitur & coronabit. Quartò opera 4 iustorum sunt *in manu Dei*, id est Deo certò cognita & explorata, cum ipsis iustis sint incerta & dubia, vt sequitur. Ita Lyranus. Quintò *in manu*, id est in pleno arbitrio & potestate æquè ac scientia, prouiden- 5 tia, & gubernatione Dei, vt eos orbi stato tempore ad eius salutem immittat; sicut ante diluuium immi- C sit Enoch & Noe; post diluuium, Abraham, Isaac, Iacob: Hebræis captiuis in Ægypto misit Mosem & Aaronem, in terra sancta misit Dauidem & Prophetas: contra Arrianos misit S. Athanasium; contra Pelagianos S. Augustinum; contra Nestorium S. Cyrillum; contra Eutychetem S. Leonem; contra Albigēses S. Dominicū; contra Lutherum S. Ignatium cum sociis. Sic dicitur Psal. 30. 16. *In manibus tuis tempora mea*, vel vt alij vertunt, *Sortes meæ*. Et: *Cor Regis in manu Domini, quocumque voluerit inclinabit illud*. Prouerb. 21. 1. Et: *In manu enim illius & nos, & sermones nostri, & omnis sapientia, & operum scientia & disciplina*. Sapient. 7. 16. & cap. 3. 1. *Iustorum animæ in manu Dei sunt*; vbi hac de re plura.

Huic gnome affinis est illa Cæcilij Poëtæ lib. 35. *Deum quis non summum putet, cuius in manu sit, quem esse dementem velit, quem sapere, quem insanire, quem in morbum inijci, quem contra amari, quem auersari, quem expeti.*

Porrò manus Dei est mens, voluntas & potestas Dei: in mente est scientia & prouidentia: in voluntate libertas: in potestate imperium. Hinc Vespasiano prandenti humana manus illata in triclinium, & mensæ supposita protendit imperium, ait Sueton. in eius vita. Et Prophetæ pinguntur manu cælitus immissa, quasi à Deo excipientes prophetiam, vti dixi initio Prophet.

Nescit homo an amore, an odio sit dignus. *Et tamen nescit homo vtrum amore an odio dignus sit.*] Hebr. *Etiam amorem, etiam odium non sciens.* Sic & Septuag. Syrus, Arabicus & Recentiores. S. Hieron. in veteri editione vertit: *Et quidem charitatem, & quidem odium non est cognoscens homo.* Quæ verba quia more Hebræo sunt ampla & indefinita, à varijs variè definiuntur & explicantur.

2 Primò Symmach. vertit: *Et insuper neque amicitias, neque inimicitias scit homo.* Et Campensis: *Nec quisquam nouit quos habiturus sit amicos, vel inimicos*, q.d. Nescit homo quis eum amet, quis odiat, ac proinde nescit quem vt amicum diligere, quem vt inimicum odisse. id est cauere & fugere debeat. Ita Chald. *Etiam amor*, inquit, *quo dilexerit eos aliquis, & etiam odium, quo eos prosecutus fuerit, decretum est: omne in prouidentia decretum est, vt sit ante eos.* Accedit Thaumat. q.d. Qui colit gratiam & amicitiam hominum, nescit quamdiu eam conseruaturus sit, propter inconstantiam voluntatis humanæ, qua fit vt amor leui de causa vertatur in odium.

Secundò, alij referunt ad obiecta amoris & odij, q.d. Nescit homo sensualis quid verè sit bonum, quid malum; quid virtus, quid vitium, ac proinde nescit quid amare & sequi, quid odisse & cauere oporteat. Vis est in Hebr. אדם *adam*, id est homo terrenus, qui terrena sapit, & cælestia non capit: hic enim carnis voluptate ducitur, non virtutis honestate: quare ignorat verum virtutis bonum, & fucatum voluptatis bonum cupidè amplectitur: Ergo amat audienda, & odit amanda. Ita Olympiod. Accedit R. Salomon & Hebræi, qui exponunt, q.d. Vulgus hominum nescit cor disponere ad amandum Deum, & quæ odio digna sunt odiendum: sed omnia hæc sunt ante sapientes & iustos, qui norunt amare Deum & odio habere mala: nimirum nescit amare, qui Deum non amat: nescit hoc impius, scit pius & Sapiens.

3 Tertiò, Isidor. Clarius explicat, q. d. Id quod diligit homo & odit, est in manu & potestate Dei, vt illud vel tribuat homini, vel neget & auertat, atque homo id sensu percipere nequit.

Verùm Noster solerter & sapienter intellexit hic agi de amore & odio non hominum, nec creaturarum, sed Dei. De eo enim proximè dixit: *Opera eorum in manu Dei*, q. d. Opera nostra sunt in manu Dei; & tamen nescit homo an amore Dei, an odio sit dignus, quia scilicet Deus opera nostra manu sua certò quidem seruat, sed clausa & secreta tenet, nec qualia illa sint homini ostendit: verùm in futurum iudicium patefacienda ea reseruat: quare vsque ad illud homini sunt incerta & incognita. Dices: in Hebr. est: *Et omne, vel omnia ante eos*, vel *ad faciem eorum*, quomodo ergo Noster vertit: *Et omnia in futurum seruantur* incerta? Respondeo, quia τὸ *omnia ante eos*, significat omnia opera longè antecedere hominis oculos, id est conspectum & cognitionem, vt ea perspicere nequeat: quia scilicet in cælo, in mente & præscientia Dei seruantur remota & recondita. Ita Chald. Sic Psaltes ait Psalm. 138. 6. *Mirabilis facta est scientia tua ex me: confortata est, & non potero ad eam.* Et v. 3. *Intellexisti cogitationes meas de longè*, &c. *Et omnes vias meas præuidisti.* Vnde Campen. vertit hic: *Omnia hæc hominem latent.* Et Symmach. *Omnia coram eis incerta*: aut certè τὸ *omnia ante eos*, id est omnia *ante eum*, scilicet Deũ; quia enim *elohim*, id est *Deus*, Hebræis est plurale; hinc pariter in plurali ait: *ante eos*, id est ante eum, scilicet Deum, qui in plurali vocatur *Elohim.* Vnde Tigurina vertit: *Ipsi autem Deo omnia sunt proposita.* Et Chald. *Non est qui sciat id quod erit homini: Omne in prouidentia* (Dei) *est vt sit ante eos.* Quare Noster optimè vertit: *Et omnia in futurum seruantur incerta.*

Hunc sensum exigit versio Vulgata, quam per 1200. & amplius annos recepit & probauit tota Ecclesia: quin & probant Nouantes, vt Beza, Mercerus, & vt videtur Caluinus lib. 3. Instit. c. 2. §. 38. Atque si quis antecedentia & sequentia inspiciat, perspiciet hanc versionem & sensum esse aptissimũ. Denique ita explicat S. Hieron. vir in exponendis Scripturis eruditissimus, & Ecclesiæ calculo doctor maximus. Eum ergo audi: *Porro hic sensus est: Etiã in hoc dedi cor meum, & scire volui quos Deus diligeret, quos odisset, & inueni iustorum quidem opera in manu Dei esse, & tamen vtrum amentur à Deo, an non, nunc eos scire non posse, & ambiguo fluctuare, verum ad probationem sustineant quæ sustinent, an ad supplicium. In futuro igitur scient: & in vultu eorum sunt omnia, id est antecedit eos, cum de vita hac decesserint, notitia istius rei; quia tunc est iudicium, nunc certamen. Et quicumque aduersa sustinent, vtrum per amorem Dei sustineant, vt Iob; an per odium, vt plurimi peccatores, nunc habetur incertum.*

Igitur ex hoc loco patet incertitudo gratiæ contra hæreticos, & Ambrosium Catharinum, scilicet homines, etiam iustos, non esse certos omnino se esse in gratia Dei, siue iustos & amicos Dei: etsi enim huius rei probabilia signa & coniecturas non leues habeant, quæ aliquam certitudinem eis afferant, non tamen habent tantam, quæ excludat omne dubium, & formidinem oppositi: licet enim sibi nullius peccati sint conscij, tamen sciunt Deum plura videre, ideóque forte peccatum in conscientia sua cernere, quod ipsi non cernunt. Quare dicunt cum S. Paulo: *Nihil mihi conscius sum; sed non in hoc iustificatus sum.* 1. Corinth. 4.

Rursum etiamsi sciant se amare Deum, tamen nesciunt an hic amor sit naturalis, an supernaturalis charitatis, quæ sola iustificat. Hæc sententia est de fide. Nam ita definitum est in Conc. Trident. sess. 6. cap. 9. & can. 12.

Fides specialis Hæretic. quæ?

Negat id Lutherus, Caluinus, Bucerus, Kemnitius cæterique Nouantes, qui cauillantur hunc locum malè esse traductum in versione vulgata. Docent enim iustum fide diuina credere debere, non tantum in genere Christum satisfecisse pro nobis, sed etiam in particulari sibi per Christum remissa esse peccata, ideóque se esse iustum & sanctum, imò prædestinatum & electum ad gloriam: ac proinde non posse ab ea excidere, nec peccare, ne fides eius falsa sit: hanc enim fidem specialem esse fidem iustificantem, ideóque eam requiri ad cuiuscumque iustificationem sibi certò persuadent.

Refellitur.

Verùm hic stolidus est error, & fides summè infida. Nam vt cætera taceam, hæc fides est impossibilis & falsa. Credit enim certò quod anceps & dubium est, ac sæpe falsum. Multi enim apud Hæreticos habent hanc fidem, & tamen viuunt in adulterio, odio, iniustitia, rapina, alijsque grauissimis peccatis, qui licet credant se iustos, reuera tamen sunt peccatores & scelerati. Rursus multi ab hac hæresi conuertuntur ad fidem orthodoxam, tuncque hanc fidem, imò perfidiam deponunt, ac fidem orthodoxam illi contrariam amplectuntur; quomodo ergo in hæresi crediderunt se ab ea non posse excidere, cum de facto excidant?

Ambrosius Catharinus verò, licet longè absit ab hac hæresi, tamen ex alio capite cum ea censet, hominem iustum certum esse de sua gratia & iustitia. Vtrique vrgentur & conuincuntur hoc loco Ecclesiastæ: *Nescit homo vtrum amore an odio dignus sit.* Sed respondent, Salomonem non absolutè negare iusto certitudinem charitatis & gratiæ, sed tantum negare eam posse cognosci & certò consta-

Responsio Hæretic.

re ex

re ex euentis externis, v.g. quod iusto omnia feliciter cedant, iniusto infeliciter, cum vtraque vtrilibet indifferenter obueniant, vt sequitur; Aut vt Catharinus & Vatab. negare dumtaxat id scire posse hominem naturaliter, siue vt homo est, non autem supernaturaliter, siue vt filius Dei est: Sic enim eum scire posse se iustum ex testimonio Spiritus Sancti, vt docet Apost. Rom. 8. 15.

Refellitur.

Verùm hæc frigida & friuola esse. Prob. primò
1 ex eo, quod Salomon loquatur non de homine in se quoad naturam, sed de iusto quoad gratiam. Ait enim: *Sunt iusti & sapientes, & opera eorum in manu Dei, & tamen nescit homo* (scilicet iustus & sapiens, vt præcessit) *vtrum amore, an odio dignus sit.* q.d. Iusti opera sunt in manu Dei, & tamen id ipse nescit, ideoque pariter nescit an amore Dei & odio dignus sit. Iustus enim non tantum externa sua spectat, sed etiam internum conscientiæ & Spiritus sancti testimonium, idque multo magis: huius enim respectu dicitur iustus, esséque in gratia Dei: Ergo etiam cum hoc testimonio nescit ipse se esse in gratia, dignumque amore, etiamsi reuera sit in gratia
2 & dignus amore Dei. Secundò, quia asserit iustorum opera esse in manu Dei, id est in mente, memoria, & intellectu diuino, qui vt manus ea in se certissimè claudit & continet, ne à quoquam alio videantur, vt ea suo tempore patefaciat, laudet & remuneretur: & tamen nescire iustum, an odio dignus sit, an amore. Vbi clara est Antithesis, q.d. Opera iusti ita sunt in mente & scientia Dei, vt absolutè non sint in mente & scientia hominis. Alioquin enim si scientiam accipias, quæ ex euentis externis habetur, æquè nescit Deus an homo amore, an odio sit dignus, ac id ipsum nescit homo. Externa enim illa signa prosperitatis vel aduersitatis, signa sunt gratiæ & iustitiæ planè indifferentia & incerta, cum promiscuè obueniant impio & pio. Ergo ex ijs Deus scire ne-
3 quit an quis sit amore vel odio dignus, sicut ex ijs id scire nequit homo. Tertiò, quia subdit vniuersaliter, *Sed omnia in futurum seruantur incerta*: *omnia*, scilicet tam supernaturalia, quæ propriè *in manu Dei* sunt, quam naturalia, tam interna quam externa; & consequenter an prospera vel aduersa, quæ maximè oculis patent, quæque maximè spectant homines, ex odio vel amore Deus homini immittat: & hoc tantum vult Salomon in ratione hac inadæquata similis piorum & impiorum euentus, quam subdit, q.d. Homo communiter spectat externa, & externos euentus felicitatis, vel infelicitatis sibi obuenientes; & tamen nescit an Deus illos sibi immittat ex amore an ex odio: Ergo pariter nescit an ipse amore, an odio sit dignus. Reliqua enim argumenta & signa, quibus idipsum dignosci posset, æquè ac hoc iam recensitum homini obscura & ambigua sunt. τὸ ergo, *sed omnia in futurum seruantur incerta*, significat hęc ignorari ab homine non solum ratione præsentium euentuum, sed simpliciter & absolutè: si enim alio modo homini constarent essentque certa, falsò di-
4 cerentur incerta. Quartò, idipsum docet alibi crebro S. Scriptura, patres & tota Ecclesia. Vide Bellarm. tom. 3. lib. 3. de Iustif. c. 4. & seq. & tom. 1. lib. 2. de verbo Dei c. 12. ac ibidem Iacobum Gretserum, qui & validè confutat ineptam expositionem Iunij, dicentis quod homo nesciat an amore, an odio dignus sit, non ipsemet (quisque enim nouit, inquit, seipsum, & suam conscientiam) sed alius quilibet, qui alterius externos euentus prosperos vel aduersos conspicit. Nimirum voluit Deus hac incertitudine gratiæ nos continere in humilitate & sollicitudine, vt
A cum timore & tremore salutem nostram operemur, vt monet Apost. Philipp. 2. 12. atque satagamus, vt per bona opera certam nostram vocationem & electionem faciamus, vt S. Petrus adhortatur. Ita S. August. (vel quisquis est Auctor; sat enim liquet non esse S. Augustini) lib. de spiritu & anima c. 59. *Væ mihi*, ait, *misero, qui in regione vmbra mortis nescio finem meum, nescio si dignus sum amore vel odio.*

Porrò loquitur Salomon propriè de amore & odio, quo iustus amatur ob præsentem iustitiam, & iniustus odio habetur ob præsentem statum peccati in quo degit, vti applicat S. Hieron. S. Bernard. serm. 1. de Septuag. S. Thom. 1. 2. q. 12. art. 5. & alibi crebrò, ac Bonau. qui negat hic agi de amore prædestinationis & odio reprobationis: quia, inquit, nullus dignus est prædestinatione, nec quisquam meretur
B prædestinari. Prædestinatio enim præcedit omnem gratiam omnéque meritum, imò ipsa omnis gratiæ & meriti est origo & causa.

Potest tamen extendi hic amor & odium ad prædestinationem & reprobationem; illa enim summus est amor Dei, hæc summum odium, & vtraq; in futurum iudicij diem seruatur incerta, q.d. Nemo scit an sit prædestinatus an reprobus, vel potius reprobandus: licet enim prædestinationis gratiam & amorem nemo mereri queat, dici tamen potest eo dignus, non ex merito, sed ex gratia Dei; quia scilicet Deus illum dignatus est prædestinare & asciscere in sortem Sanctorum, illaque eum dignum efficit, vt loquitur S. Paulus. Ita hunc locum de prædestinatione & reprobatione accipit S. Bernard. serm. 5. de omnibus Sanctis, & S. Thom. in c. 8. ad Roman. sub fi-
C nem, Hugo, Dion. & alij.

Excipe, nisi cui speciali dono reuelata sit sua iustitia vel prædestinatio, vti salutis suæ reuelationem habuere S. Antonius teste S. Athan. S. Francisc. teste S. Bonau. S. Galla teste S. Gregor. 4. Dial. cap. 3. & alij plures, quos eodem libro recenset S. Gregor.

Iusti quam certi de sua iustitia?

Denique licet iusti non habeant certitudinem scientiæ se esse iustos, habent tamen certitudinem coniecturæ & fiduciæ, quæ crescente gratia & bonis operibus pari passu crescit, adeo vt eximij sancti de eo vix dubitẽt, sintq; securi, *vt cum longa mæroris anxietate formido fuerit consumpta, quædam iam de præsumptione venia securitas nascatur*, ait S. Gregor. lib. 6. Regist. Epist. 23. ad Theotistam; & S. Cyprian. lib. de Moral. & libro contra Demetrianum: *Viget*, inquit, *apud nos spei robur & firmitas fidei, & inter ipsas sæculi labentes ruinas erecta mens, & immobilis virtus, & de Deo suo semper anima secura.* Et
D S. August. in illud Psal. 149. *Exultabunt sancti in gloria*, &c. *Est quidam modus in conscientia gloriandi, vt noueris fidem tuam esse sinceram, noueris spem tuam certã, noueris charitatẽ tuam esse sine simulatione.*

Ita S. Antonius fidens aiebat: *Ego Deum meum non timeo, sed amo.* Et pauper ille apud Taulerum dicebat se securum in Deo conquiescere. Historiam fusè ex eodem enarraui Rom. 12. 2. Quin & S. Paulus Rom. 8. 35. ita exultans gloriatur: *Quis nos separabit à charitate Christi?* &c. *Certus sum quia neque mors, neque vita*, &c.

Sed omnia in futurum seruantur incerta, eo quod VERS. 2.
vniuersa æquè eueniant iusto & impio. Hebr. *Omnia ante faciem eorum, omnia sicut omnibus*, vel *quodlibet cuilibet*, id est omnia eueniunt consimiliter omnibus. Tigur. *Omnibus eadem prorsus vsu eueniunt.* Campen. *Cuncta res eodem interibunt modo: vnus est euentus iusto & impio.* Septuag. pro secundo הכל *hacol*, quod noster vertit *vniuersa*, alij *omnia*, per affinita-

tem litteræ ב cum כ aliis punctis legerunt הבל *habel*, id est *vanitas*; vnde vertunt: *Omnia ante faciem eorum vanitas in omnibus*; id est, vt Syrus: *Omne quod est ante eum vanitas est*. Et Arabicus: *Omnes res ante eorum facies sunt vana in omnibus rerum negotijs*. Identidem enim operum hominis, rerumq; omnium vanitatem inculcat Ecclesiastes.

Verùm Biblia Hebr. quasi omnia habent הכל *haccol* non הבל *habel*. Quare Noster τὸ *Omnia ante faciem eorum*, Optimè cum Symmacho, vt solet, interpretatus est, *sed omnia in futurum seruantur incerta*. Nam vt dixi v. 1. τὸ *ante eos*, idem est, quod, eos loco vel tempore antecedit, ideóque eorum conspectum & cognitionem fugit, ac proinde eis est incognitum & incertum, quale est id quod futurum est; hoc enim quasi à fronte nos in Dei præscientia antecedit, nosque quasi subsequentes, vt ad illud perueniamus, expectat. Hoc ergo est *ante eos*, id præuertit & præcurrit eorum cognitionem; præcurrit, B inquam, tum ad Dei præscientiam & prouidentiam, tum ad Dei iudicium, vt ibi homines reos præstoletur, ac sontes vel insontes ostendat. Vnde Chald. vertit: *Omne in Dei prouidentia decretum est vt sit ante eos.*

Alij repetunt τὸ *non* quod præcessit, q. d. Opera hominum non sunt ante faciem eorum, id est non cognoscuntur ab eis qualia sint, bona an mala. Verùm hoc duriusculum videtur.

Sic incerta & dubia nobis manet pœnitentia & salus Salomonis, Tertulliani, Origenis, Berengarij & plurium talium. Sic Doctor ille Parisiensis, qui ab omnibus habebatur probus, mortuus, ex feretro publicè se improbum proclamauit, dicens: *Iusto Dei iudicio condemnatus sum*, qua voce perculsus S. Bruno cum socijs in Carthusiam secessit. C

Porrò recentiores hic variè ex Hebræo vertunt, & explicant. Aries & Guarinus: *Amorem & odium nescit homo omnium qui ante eos sunt*. R. Salomon: Iusti vident opera sua ante oculos proposita, ex ijsque sciunt se esse iustos, cum id carnales & impij nesciant. Dauid de pomis vertit: *Omnia in facie eorum*, q. d. Ex facie & vultu liquet & lucet probitas hominis vel improbitas. Alij q. d. Etsi homo omnia habeat ante oculos, tamen nescit discernere inter bonum & malum, odium ab amore, signa probitatis ab improbitatis. Alij aliter. Ita nimirum in multa abeunt, qui à Vulgata, id est à veritate deuiant.

Eo quod vniuersa æquè iusto & impio.] Ratio hæc vt dixi non plena & adæquata, sed partialis est & inadæquata, communis tamen, & oculis mentibusq; hominum obuia, ideóque illam præ cæteris assignat D Salomon. Iusti enim ex aliis signis, puta ex interno conscientiæ & Spiritus Sancti testimonio, ex bonis operibus, ex affectu pio in Deum, coniectant & quasi cognoscunt se esse iustos & amore Dei dignos. Verùm hæc interna sunt, oculis hominum non patent, ac ipsis iustis sæpe æquè incerta sunt atque externa, puta externi euentus prosperi vel aduersi. Sicut enim hi impio æquè obueniunt ac pio, sic & illi. Impij enim sæpe nullos sibi faciunt peccati scrupulos, sed planè sibi videntur in conscientia tranquilli, ac amant Deum & res pias amore quodam humano & naturali, atque ex eodem dant eleemosynas, suntque benefici in omnes; & tamē sunt in statu peccati mortalis. Vnde liquet hæc signa interna, æquè ac externa esse incerta, dubia & ambigua. Vide Franc. Suarez tom. 3. de Gratia lib. 9. à num. 14. ad 18. sed maximè num. 18. vbi exactè expendit τὸ *eo quod*. Porrò Hebraicè est: *Vnus est euentus iusto & impio*. Chald. hoc & præced. ita reddit: *Omne ex prouidentia pendet, atque ex cælo decretum est* A (Complut. *Ex sidere*: sed hoc fauet Astrologis iudiciariis, quos Ecclesia reprobat) *decretum est quod futurum est, vt fiat omnibus euentus vnus innocenti & peccatori*. Dices, Deus Leuit. 26. & alibi sæpè promittit Hebræis euentus prosperos, puta victoriam, pacem, copiam frugum, si legem suam seruent sintque pij; sin eam violent sintque impij, minatur eis bellum, famem, pestem omnéque malum; ac vtrumque vti promisit, ita reipsa eis præstitit: quomodo ergo vnus est euentus iusto & impio? Resp. primò pro *euentus* Hebr. est מקרה *micre*, id est, accidens, occursus, euentus; de qua voce dixi c. 1. 14. Iam per accidens intellige id quod communiter accidit, qualis est mors, morbus, fames, sitis, frigus, æstus, &c. Hæc enim tam piis accidunt quam impiis. Vnde Campen. vertit: *Cuncta res eodem interibunt modo, nec quicquā ab interitu liberum est*. B Nam per euentum maximè hic intelligi mortem, patet ex sequentibus: *Nemo est qui semper viuat*, &c. & ex dictis c. 2. 14. & c. 3. 19. Identidem enim hanc mortis vanitatem & ærumnam extremam, tam piis quam impiis communem, refricat & inculcat.

Resp. Secundò, illa promissa Hebræis facta Leuit. 26. & alibi spectant non tam singulos seorsim, quam totum populi cœtum, vt si is coleret Deum non idola, eiusq; leges seruaret, Deus daret ei pacem & rerū abundantiam; si eas violaret, coleretq; idola, puniret eum peste, fame & bello. Quare si maior pars populi coleret idola, Deus in totū populum mittebat pestē, famem, vel bellum, quæ tam pios, vt pote qui erant pars istius Reipublicæ & populi noxij; quam impios affligebāt. Itaq; tunc quoq; vnus erat euentus iusto C & impio: nec enim fames, nec pestis, nec bellū discernit pium ab impio, sed promiscuè obuios quosq; inuadit. Sicut in excidio vrbis pij æque ac impij spoliantur, capiuntur, necantur. Sic enim in prælio tam occisus est pius Iosias, quam impius Achab. 3. Reg. 22. 34. & 2. Paral. 35. 23.

Resp. tertiò, sæpe Deus in lege veteri piis separatim prospera, vt fruges & opes in præmium pietatis largiebatur, eadem impiis negabat in pœnam impietatis; at non semper, sed prospera impijs, aduersa pijs immittebat; vti Dauidi persecutionē Saulis, Danieli Babyloniorum, Susannæ senum, Machabæis Antiochi, Eliæ & Prophetis Iesabelis, & idololatrarū; quia tum maioribus bonis patientiæ, martyrij & gloriæ æternæ eos cumulabat. Vnde tunc quoque vna ex parte idem, sed alia ex parte aduersus planè erat euentus pio, quam esset impio.

D Porrò Hebræi hanc gnomen arctant ad Noë & Pharaonem socerum Salomonis, narrantq; eundem euentum accidisse iusto Noe & impio Pharaoni, scilicet claudicationem. Noe enim cum ex arca exscendisset casu cecidisse factumq; claudum, Pharaonem quoque cum in throno Salomonis sederet, velletq; descendere prolapsum claudicasse; sed hæc sunt næniæ & fabulæ Rabbinorum.

Minus ineptè ijdem antitheses sequent ita secernunt, vt iustus & impius spectetur in opere, mundus & immundus in corpore, bonus & peccator in corde, periurus & verum deierans in ore, sacrificans & sacrificia contemnens in fide & religione. Verùm nimis minutim hæc distinguunt, cum omnia sint quasi synonima & epitheta iusti ac impij. Ex hoc loco S. Thomas 1. 2. q. 114. art. 10. probat bona temporalia per se sub meritum non cadere, sed tantum quatenus referantur & conferunt ab beatitudinem.

Vt

ſicut iurans, ſic & qui iuramentum timet, id eſt fugit, & cauet ne aliquando peieret: *iurans*, id eſt peierans: qui enim crebrò iurat, & aſſueſcit ad quiduis iurandum, neceſſe eſt vt ſæpe peieret, imò ſemper peierat, quia iurando temerè quiduis ſine diſcrimine veri vel falſi, ſemper periculo peierandi ſe exponit. Adde Hebræos carere verbis compoſitis, ideoque pro iis vti ſimplici; נִשְׁבָּע *nisba* ergo, id eſt *iuro*, ſignificat quoque peiero, deiero. Sic Zachar 5.3. dicitur: *iurans iudicabitur*, hoc eſt peierans damnabitur. *Deierat*, id eſt iurat. Deierare enim eſt per Deum iurare, vel ſanctè iurare ait Donatus. Vnde illud Comici in Caſina: *Per Deos omnes & deas deiurauit.* Hinc ſubinde deierare eſt iurare ac promittere aliquid cum conteſtatione, vt 1. Reg. 20.17. *Addidit Ionatas deierare Dauid.*

VERS. 3. *Hoc eſt peſſimum inter omnia quæ ſub ſole fiunt, quia eadem cunctis eueniunt: vnde & corda filiorum hominum implentur malitia & contemptu in vita ſua, & poſt hæc ad inferos deducentur.* Thaumat. & Olympiod. cenſent hæc eſſe verba ſtultorum & impiorum. Melius S. Hieron. & alij cenſent eſſe ipſius Eccleſiaſtis. Iterat enim & confirmat quod dixit v. præced. q. d. Res peſſima, id eſt valde noxia & moleſtiſſima eſt, quòd eadem obueniunt pijs & impijs, indeq; homines, impleantur malitia & contemptu, vt pietatem, quin & Deum contemnant, itaque ad inferos detrudantur. *Peſſimum* ergo hic propriè accipi poteſt. q. d. Pax piorum & impiorum euentus, multorum ſcelerum eſt occaſio. Ita S. Hieron. Bonau. Hugo. Dion. & alij, vel impropriè *peſſimum*, id eſt moleſtiſſimum quod pios valde affligit. Sic Matth. 6. ait Chriſtus: *ſufficit diei malitia*, id eſt moleſtia & afflictio *ſua*.

Pro contemptu Hebr. eſt. הוֹלֵלוֹת *holelot*, id eſt *inſania*, vt vertit Pagni. *Veſania* vt Vatab. *erroris* vt Caiet. Septuag. περιφορά, id eſt *circumlatione*: hallucinatione, vita errabunda, erratione ac turbatione mentis ob externas cogitationes & curas, ait Budæus. Thaumat. *erroribus & fraudibus.* Olympiod. *Huc & illuc in circuitu ambulant, nec deſiſtunt fatigari* Aquila πλάνη, id eſt *errore* Symmach. αὐθαδία, id eſt *procacitate*, ait S. Hieron. Alij, *vana exultatione & gloriatione.* Vide dicta cap. 1. 17. Notat impietatem & ſtultitiam hominum vſque ad inſaniam, qui *lætantur cum male fecerint, & exultant in rebus peſſimis*. Prou. 2. 14. & excuſant *Excuſationes in peccatis*. Pſal. 140. 4. quia procaciter malum operantur, in eoque gloriantur, quaſi numinis contemptores.

Poſt hæc ad inferos Hebr. *Poſt hoc ad mortuos*, id eſt ad ſtatum locumque mortuorum, puta ad inferos [illegible] tempore Salomonis omnes mortui deſcendebant. q. d. Impij viuunt adeo inſolenter, vt de morte non cogitent quaſi ſemper victuri, & nunquam morituri, itaque cum minimè cogitant imparati morte abripiuntur, deſcenduntque ad inferos vt malitiæ ſuæ dent pœnas in gehenna. Ita Chald. *Ex poſt*, inquit, *dies hominis ſeruatur ei, vt corripiatur cum mortuis iuxta iudicium peccatoris.*

VERS. 4. *Nemo eſt qui ſemper viuat, & qui huius rei habeat fiduciam. Melior eſt canis viuus leone mortuo.* S. Hieron. more ſuo ſecutus eſt Symmach. qui clarè vertit: *Quis enim in æternum poteſt perſeuerare viuens?* etiam vt ait S. Hieron. *ſubito rapiantur inuiti, & dum ignorant homines ad inferna deſcendant.*

Explicat hic euentum piis & impiis omnibus maximè communem, ſcilicet mortem, quæ ad oculum oſtendit rerum omnium vanitatem, quam omnia facit mori & euaneſcere. vnde mortis idæam & effe- A ctus hic graphicè depingit vſque ad v. 7.

Hebræa ad verbum habent: *quia cuius, quod ſociabitur ad omnes viuentes, eſt ſpes*, vtique nullius, q. d. Nullus eſt qui ſperet ſe ſocium & coæuum fore omnibus viuentibus, hoc eſt vt clarè vertit Noſter: *Nemo eſt qui ſemper viuat, & qui huius rei habeat fiduciam*, Pro יְחֻבַּר *iechubbar*, id eſt *ſociabitur*, nonnulli Codices per Metatheſim legunt יִבְחַר *iebuchar*, id eſt *eligetur*: vnde cum Pagnin. vertas: *Quia, cui electo inter omnes viuentes eſt ſpes?* Electus enim in ſcriptura vocatur iuuenis robuſtus, cuius electa, id eſt florida & vegeta eſt ætas. q. d. Cui iuueni eſt ſpes, quòd ſemper manebit in flore & robore ætatis iuuenilis? vtique nulli? cum verſetur inter viuentes, ſed mortales, qui omnes cum tempore ſeneſcunt & flacceſcunt.

B Porrò Chald. vertit: *Etenim quis eſt vir qui aſſociabitur omnibus verbis legis? ad acquirendam vitam venturi ſæculi eſt illi ſpes.* Recentiores more ſuo dum ex Hebræo nouas cudunt verſiones, à ſeſe inuicem; & à vulgata, & à vera Salomonis mente in varia vagaque abeunt.

Thaumat. cenſet hæc dici in perſona impiorum, qui cenſent animam interire cum corpore, ideoque viuentem, licèt obſcurus is ſit & ſquallidus, mortuo eſſe anteponendum. Meliùs Olympiod. cenſet hic agi de impijs, quos paulò ante dixit in morte ad inferos deſcendere. Cauſam hic ſubdit, eò quòd nullus ſit qui ſemper viuat, ſed omnes mori debeant, ac poſt mortem ad inferos deſcendere. Aut q. d. impij cùm moriuntur inter iuſtos, qui ſoli, licet mortui, viuere cenſendi ſunt, locum non habebunt in æterna vita. Optimè de omnibus tam piis quàm impiis C accipias. q. d. Nemo prorſus hominum eſt qui ſemper viuat, ſed omnibus incumbit fatalis euentus, puta mors. Vnde S. Hieron. Albin. Bonau. Lyra. Hugo. Dion. & cæteri cenſent hæc dici ex perſona & mente Salomonis. Hæc meditans S. Hieron. & morti S. Paulæ applicans in eius epitaphio, gemens exclamat: *O mortalium fragilis & caduca natura, & niſi Chriſti fides nos extollat ad cælum: vt æternitas animæ promittetur, cum beſtiis ac iumentis corporum vna conditio eſt, idem occubitus iuſto & impio.*

Melior eſt canis viuus leone mortuo. Hebr. *Melius eſt cani viuo quàm leoni mortuo.* ita Symmach. Melior canis viuus leone mortuo cur?

Eſt parabola, quæ Grammaticè in cortice litteræ ſignificat animal quodlibet licet viliſſimũ, qualis eſt canis, ſi viuat, nobilius eſſe animali præſtantiſſimo, qualis eſt leo, ſi mortuum ſit. Parabolicè verò per hoc ſignificatur hominem viliſſimum, ſi D viuat, præſtare homini præſtantiſſimo, ſi mortuus ſit; qua ratione dixit S. Auguſt. viuam muſcam, vel culicem aut pulicem viuum nobiliorem eſſe cælo, quia prædita ſunt anima & vita, qua caret cælum, vti ſuperiùs dixi. Hinc canis qui metuit leonem viuum, illi mortuo inſultat, allatrat, laniat, deuorat: ſic & viliſſimi mortalium mortuos, licet tyrannos & reges potentiſſimos, dicteriis allatrare & mordere non verentur. Hinc illud: *Leoni mortuo inſultant lepores.* Et Comicus: *Mortuus pluris pretij, quàm ego ſum.*

Quæres, quo nexu hæc parabola cum præcedenti cohæreat? Reſp. primò poſſe referri ad impios, quos v. præced. dixit *ad inferos*, Hebr. *ad mortuos* deſcendere. q. d. Impij etiamſi in hac vita epulentur & triumphent, tamen mox moriuntur & ad inferos deſcendunt, tumq; eorum vita in mortem, id eſt felicitas in ſummam miſeriam conuertitur; quia ſicut

canis viuus melior est leone mortuo, ita vilissimus mortalium præstantior est impiis quantumlibet diuitibus & potentibus, hi ille viuat, si moriantur. In morte enim finitur omnis eorum opulentia & potentia: sicut enim leo, generosus licèt, moriens in cineres & vermes abit; sic & reges ac tyranni, qui proinde nil post se relinquunt nisi splendidum sepulchrum, vel nisi suam pellem, vti facit leo. Vnde illud *Leonina exuuia*.

Secundò, generalius referas ad v. 2. *Vniuersa æquè eueniunt iusto & impio*: inde enim omnia hæc contexuntur. q. d. summa vanitas rerum humanarum est, quòd idem euentus obueniat pio & impio, cuius exemplum clarum est in morte; hæc enim certò vtrique obuenit. Nemo enim prorsus est qui semper viuat, & qui huius rei habeat fiduciam. Quanta autem hæc sit vanitas, quantumque viuens præstet mortuo & vita morte, liquet ex eo, quòd canis vilissimus si viuat melior sit leone, qui rex est animalium, si mortuus sit.

Tertiò, hinc educit quàm magnifacienda sit vita, ac benè collocanda, & in lætitia bonisque operibus expendenda; cum mors homini omnem lætitiā omnemq; operandi facultatem adimat. Vnde vers. 10. concludit: *Quodcumque facere potest manus tua instanter operare: quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erit apud inferos, quo tu properas.* Canis enim in operando, currendo, & venando acer est, solers & prouidus, adeò vt cum satur est futuræ fami prouideat, & ossa quæ supersunt recondat, eaq; in terra defodiat, quæ esuriens deinde effodit & rodit. Idem faciat sapiens.

Quartò, hinc resoluitur quæstio, qua nonnulli quærunt, quis honorabilior sit rex, Princeps, Episcopus, Pontifex, præteritus, an præsens? & vter alterii in loco & cultu sit anteferendus? v. g. si ad vitam rediret Carolus Quintus, an anteferēdus foret Philippo 4. regi præsenti? Respondendum enim negatiuè, quia Carolus iam defunctus est vti vita sic & regno; quare amplius non est Rex nec Imperator. Rex autē est Philippus 4. ille ergo colendus vt Rex, non Carolus. Mors enim succidit vti vitam sic & regnum, regiamque dignitatem & cultum. Hæc est vanitas regum rerumque omnium in hoc orbe; sic transit gloria mundi. *Melior est canis viuus leone mortuo.*

Tropol. canis est peccator, leo iustus.

Tropol. canis est peccator in hac vita potens pœnitere & euadere sanctissimus, cuius proinde sors melior est sorte leonis, id est, cui in morte omnis bene agendi tempus & occasio præciditur. Ita S. Hieron. & ex eo Albinus & Saloiuus. Canis enim est rixosus, vorax & luxuriosus; vnde notat deditos rixæ, gulæ & luxuriæ, qui ex citati à Deo vocationi eius obsequuntur, & pœnitent, sicut canis hero fidissimus & obsequentissimus est. Audi S. Hieron. qui in veteri versione aliter vertit, aliterque dispungit, scilicet τὸ *fiducia* vel confidentia combinat cum cane & leone: *Confidentia* inquit *est; quoniam canis viuens melior est leone* mortuo; quod sic literam explicat: *Quia supra dixeras, cor filiorum hominum impleri malitia & procacitate, & post hæc omnia morte finiri: nunc eadem complet & repetit, donec viuunt homines eos posse fieri iustos, post mortem verò nullam boni operis dari occasionem. Peccator enim viuens potest melior esse iusto mortuo, si velit in eius transire virtutes; vel certè eo qui se in malitia, potentia, procacitate iactabat, & mortuus fuerit: melior potest quis pauper esse & vilissimus. Quare? quia viuentes metu mortis possunt bona opera perpetrare; mortui verò nihil valent ad id adijcere, quod secum semel tulere de vita: & oblimone obuoluta sunt omnia, iuxta illud quod in Psalmo scriptum est: Obliuioni datus sum tanquam mortuus à corde.*

Rursum Olympiod. exponit q. d. Iustus, licèt pauper, vilis & abiectus, præstat superbissimis regibus, qui dum viuerent omni gloria præcelluerunt. Sic Lazarus mendicus, cuius vlcera lingebant canes, melior fuit diuite Epulone, quia ille ab Angelis in sinum Abrahæ deductus est, hic sepultus in inferno.

Tertiò, alij exponunt. q. d. iustus viuens, licèt minimus & abiectissimus, præstat iustis magni nominis & famæ iam mortuis, quia in vita strenuè operando eos meritis & fama superare potest. Huc accedit Hebræus interpres S. Hieronymi, qui ipso teste ex Rabbinis sic exponebat. q. d. Vtilior est doctor licet indoctus, si adhuc viuat & doceat, præceptore perfecto, si is mortuus sit, etiam Mose; licèt hæc eius expositio minus probetur ipsi S. Hieronymo.

Canis viuus est pœnitēs feruens, leo mortuus est iustus torpens.

Quartò, optimè hæc parœmia adaptatur peccatoribus pœnitentibus, sed feruentibus, & innocentibus, siue iustis, sed remissis & tepidis; Canis enim immundus est, sed acer & feruens: leo verò mortuus typus est remissi & languidi, vt sensus sit q. d. Melior est peccator sed feruēs in pœnitentia, quàm iustus vel innocens remissus in sua iustitia, & præfidens torpensque in sua innocentia, iuxta illud S. Gregorij: *Plerumque gratior est Deo feruens post culpam vita, quam securitate torpens innocentia*, vti patet in Paulo, Matthæo, Magdalena, & similibus, qui multos innocentes sanctitate longè superarunt; atque vniuersim Gentiles conuersi ad Christum, Iudæos fide & virtute altissimè transcenderunt: vnde S. Hieron. sic explicat q. d. Melior est gentilis viuens Christo, quàm Iudæus mortuus Deo. Iam enim Iudæorum, quorum insigne & stemma erat leo, Genes. 49. 9. religio, fides, lex per Christum mortua & mortificata sunt.

Accedit Drogo. Card. Hostien. serm. 1. de sacram. Domin. pass. Paulò ante medium tom. 2. Biblioth. SS. Patrum: *Melior est canis viuus leone mortuo*, hoc est iniquit *melior est canis*, id est pœnitēs *humilis, viuens Deo, mortuus mundo, quàm leo*, id est *superbus reprobus, mortuus Deo, viuens sæculo.*

Symb. leo mortuus est dæmō.

Symbolicè S. Eucherius de Spirital. form. c. 5. leo mortuus, ait, est cacodæmō, cui nulla est spes vitæ & salutis: canis viuus est peccator, sed qui conuerti & sanctificari potest, ideoque spem felicitatis habet. Accedit Lyran. canis viuus, ait, est exosus, dicax & mordax, qui dum viuit monitus, metúque mortis corrigi potest: Leo mortuus est superbus & tyrannus defunctus, cui nulla superest spes correctionis & salutis. Petrus Blesensis serm. 30. applicat conuersioni S. Augustini, qui cum de philosopho & Oratore, ac doctore erroris euasit doctor veritatis, ac custos dominici gregis, factus est de leone mortuo canis viuus. Canis enim est vigil, latrans, sagax, fidelis, lingua medicus: talis quoque fuit S. August. Addit S. Augustinum iam cōuersum non desijsse esse leonem, licet mortuum, hoc est mortificatum à Samsone, puta à Christo: vnde in eius ore mellis repertum fuisse fauum regularis & religiosæ doctrinæ. Iudic. 14. 8.

Denique S. August. in quæst. ex vtroq; testamento quæst. 39. explicat q. d. Melior est gentilis quàm apostata à fide. Audi eum: *Melior est canis viuus leone mortuo: quia sicut leo omnibus feris fortior est,*

ita Christianitas omnibus sectis. Si quis ergo ab hac destiterit, amittit salutem, ita vt deterior gentilis sit. Potest enim fieri vt credat gentilis & acquirat salutem, quam perdidit Apostata: quia deterius est amisisse salutem quam non habuisse, Canem autem gentilem significatum ostendit saluator dicens: Non licet accipere panem filiorum & mittere canibus. Matth. 15.

Porrò melior est gallina mortua cane viuo: quia illa in vita despecta, post mortem honoratur; nam infertur mensis regum & principum: hic verò viuus charus est hero, at mortuus in sterquilinium abijcitur. Ita iusti in hac vita despecti post mortem honorantur, nam inferuntur aulæ mensæque Dei in Paradiso: impij verò in vita honorati post mortem ab omnibus despiciuntur, & in barathrum tartari præcipitantur.

Christus leo præstat Cerbero.

Vicissim leo mortuus melior est cane viuo, puta Christus, qui est leo de tribu Iuda, occisus fortior est Cerbero, siue cane infernali, puta diabolo, quia eum catenis alligauit, ac morte sua mortem occidit, infernum clausit, cælum reserauit iuxta illud Osee 13. 14. *Ero mors tua o mors, morsus tuus ero inferne.* A Poëtis enim canis in Inferno ponitur trium capitum, immanis magnitudinis, ideoque vocatur triceps Cerberus, quasi κρεοβόρος, id est carnem vorans, quem describit Virgil. 6. Æneid. Hinc & sancti defuncti qui sunt quasi leones & vrsi mortui, meliores feliciores & potentiores sunt canibus viuis, id est hominibus dicacibus & prophanis: qua de re audi exemplum memorabile. S. Vrsus Episcopus Fanensis (quæ ciuitas est insignis in Pentapoli Vmbriæ) religiosè colitur in ea vrbe & diœcesi die 15. Maij, quo cùm omnes vacent ab operibus, solus bubulcus in agro Fanensi deprehensus fuit arans fundum: vnde admonitus cur festum violaret S. Vrsi ciuitatis Patroni; cum irrisione respondit impudenter: *Si ipse est vrsus, ego sum canis:* non distulit ira Dei condignum blasphemo inferre supplicium; nam illico ipse velut alter Core Datan & Abiron, solo dehiscente, cum aratro & bobus terræ hiatu absorptus est eo loci, vbi nunc dicitur, villa Rosciani, vbi adhuc inexplebilis voraginis monstrantur vestigia. Atque extat in publicis tabulis huius miraculi fides, quod & traditione continua à patribus acceptum, vsque hodie communi omnium Fanensium ore celebratur.

S. Vrbi exēplum.

Denique tanta est vis humilitatis, vt humilem qui se æstimat canem non viuum, sed mortuum, præstantiorem faciat leone non mortuo, sed viuo, puta superbo. Hoc opus Dei est admirandum: Ita scilicet vt verus humilis, qui se canem mortuum & prorsus inutilem putat, hac existimatione, non in pusillanimitatem cadat, sed magna & mirabilia opera faciat: superbus verò qui se de fortitudine iactat, animi pusillitate pressus nihil eximium molitur, & si aggressus fuerit, ad nequaquã perficiat.

Viuentes enim sciunt se esse morituros, mortui verò nihil nouerunt (Arab. *Non reperiuntur*) *amplius: nec habent vltra mercedem: quia obliuioni tradita est memoria eorum.* Tigur. *Quia memoria ipsorum deleta est.*

Hæc gnome aptè nectitur præcedenti: probat enim canem viuũ præstare leoni mortuo, ac vitam præstare morte ex eo, quòd mors homini cum vita adimat omnẽ cognitionem, omnem gustum & sensum, omnem mercedem & meritum, quibus pollet hæc vita.

Est ergo hypotyposis, siue viua descriptio mortis, eiusque effectuum & damnorum, ad hoc inducta, vt homo viuens cogitet se breui moriturum, ideoque in voluptates se non effundat, sed eas refrænet cogitatione mortis, vsque ad mortem & iudicium ac cælestem gloriam, velut finem sibi præstitum, honestè viuendo, & sanctis operibus vacando, se præparet: *Quia viuentes* ait S. Hieron. *metu mortis possunt bona opera patrare; mortui verò nihil valent ad id adiicere, quod semel secum tulerunt de vita.*

Porrò Thaumat. & ex eo S. Hieron. ac Titelm. censent ab hoc vers. vsque ad 11. loqui Salomonem in persona non sua, sed Epicureorum & Atheorum, qui censent animam hominis cum corpore interire, ideoque dum viuunt in omnes voluptates & scelera se effundunt, dicentes: *Comedamus & bibamus, cras enim moriemur.* Isaiæ 22. 13. Verùm quia nil tale hic Salomon significat, atque, in vers. proximè præced. & sequen. in sua persona loquitur, quibus hic versus & sequens plano tenore respondet, dicendum videtur eum hic ex sua mente loqui, quod etiam mox probat S. Hieron. alioqui enim de alijs script. idem passim dicere liceret, & sic script. auctoritas passim valde redderetur incerta.

Mortui nil sciunt quo sensu? Resp. 1.

Sed quomodo ait: *Mortui verò nil nouerunt amplius?* Caiet. explicat in sensu formali, puta mortui nil sciant, quia cognitio est vita & vitalis actio. Verùm hoc nimis subtile est & argutum. Dico ergo primò id verum esse, quia mortui naturaliter sciunt, vel scire possunt ea quæ hic geruntur, v. g. de filiis suis, de domibus, opibus, officiis, &c. quæ hic reliquerunt, cui non repugnat etiam in limbo olim illos ea scire potuisse reuelante Deo, vel Angelis, vel hominibus, qui hinc ad eos decedunt.

Secundò, mortui nil nouerunt, id est nullum habent sensum, vel gustum voluptatum & rerum huius vitæ: non sentiunt, non experiuntur, non gustant illa, quæ senserunt & gustarunt in hac vita, præsertim quia anima corpore soluta iam nec gustum, nec sensum habet, sed instar Angeli tota spiritalis est, nec nisi mente vtitur ad intelligendum res spirituales alterius vitæ. Ita S. Bonau. *Nesciunt, ait, quæ sunt in hoc mundo, non recordantur vel curant, nec afficiuntur ad ea, neque, quod paulò post scribitur, habent partem in hoc sæculo, & in opere quod sub sole geritur.*

Porrò anima separata à corpore magis apta est intelligere, quàm dum esset coniuncta corpori; quia corpus hebetat mentis & intellectus operationes. Vnde Angeli quia corpore carent, toti sunt intelligentes & perspicaces. His similis est anima separata iuxta illud Christi: *Erunt sicut angeli Dei.* Matth. 22. 30. Anima enim ex se est substantia spiritualis & intellectualis; cuius operatio propria est intelligere, sed retunditur in corpore per sẽsus & corporeas sensationes, quibus soluta & expedita libere totam se dat intellectioni. Vnde S. Hieron. Epist. 61 ad Pãmach. contra errores Ioannis Ierosol. *Non possumus,* inquit, *incorporalem & æternam animam, in modum glirium immobilem torpentemque sentire.*

Quin & Cyrus apud Xenophon. & Cicero. lib. de Senect. *Mihi* ait *nunquam persuaderi potuit tum animam esse insipientem, cum ex insipienti corpore euasisset.* Vide S. Thom. 1. p. q. 89. & Scho-

last. in 4. distinct. 45. ac nostras. Conimbric. Tract. de anima separata disput. 5. art. 1. vbi docent animam separatam per species tum in vita acquisitas, tum potiùs in separatione à Deo infusas, posse distinctim cognoscere omnes res naturales, puta cuncta sensibilia: item seipsam, suosque actus internos ac potentias; ad hæc alias animas, quin & Angelos, eorumque naturales proprietates & operationes, exceptis cordium cogitationibus, vtpote ex suo genere occultis. Hoc enim illius naturæ spirituali connaturale, & quasi debitum videtur.

Anima separata scit omnes res naturales.

Anima dãnata scit tãtum sua tormenta.

Porrò animæ damnatæ in inferno non cognoscunt nisi sua tormenta, & illa quæ tormenta adaugent, vti Dei in se iram, dæmonum furorem, præteritas voluptates & scelera, quibus has pœnas sibi accersiuerunt. Vnde Lyra. Hugo & Dionys. sic explicant q. d. Mortui, id est damnati nil boni nouerunt amplius. Animæ verò in purgatorio cognoscunt suum statum, certæ que sunt de sua salute. Vnde Deum iugiter amant & laudant: parentum verò vel amicorum in hac vita viuentium euentus, pericula, actiones, orationes non cognoscunt, nisi Angeli eas illis reuelent, vel moriẽtes eis nuncient.

Animæ in purgat. non sunt inuocandæ cur?

Quare ordinariè frustraneum est illas inuocare vti docet D. Thom. 2. 2. q. 83. art. 11. ad 3. & magis diserte Franc. Victor. in Relect. Orant tamen pro nobis nostrisque necessitatibus, quas in genere, vtpote eas dum viuerent experti, cognoscunt. Vnde Ieremias degens in limbo patrum visus est Iudæ Machabæo orare pro Iudæis, quin & Iudæ dedit aureum gladium promittens ei victoriam contra Nicanorem. 2. Machab. 15. 12. ac anima S. Seuerini, æquè ac Paschasij, in purgatorio existens operabatur miracula, quæ recenset S. Gregor. 4. Dial. cap 40. & B. Petrus Damiani Epist. 13. cap. 7.

Animæ beatæ sciũt omnia in Deo.

Animæ denique beatæ, quæ fruuntur Deo, in eo res nostras, ac præsertim orationes cognoscunt. Vnde vtile & sanctum est eas inuocare, vti contra Lutherum docet fides Ecclesiæ. Vide Bellarm. lib. 1. de sanct. beat. c. 18. & 19.

Mysticè Chald. sic vertit: *Quoniam iusti norunt quod si peccauerint futuri sunt, vt reputentur vt mortui in sæculo venturo; propterea custodiunt vias suas, & non peccant: quod si peccant, conuertuntur in pœnitentia; & peccatores nesciunt quicquam boni de sæculo venturo, & non est eis merces bona post mortem eorum: etenim oblinioni data est memoria eorum inter iustos.*

Huic affinis est explicatio Olympiod. qui tamen de hac vita, non de futura explicat: *Viuentes*, inquit, *quorum intellectus humore viuido irrigatur, cum secum reputant temporarium esse huius vitæ curriculum, officiosè viuunt, confirmati spe vitæ æternæ: Qui verò in peccato mortui sunt ignorantiæ nebula occupati, viuunt sine ratione pecorum more.*

Vbi nota, vitam hanc caducam & breuem, non aliud esse quàm cursum ad mortem, & per eam ad immortalitatem: quare qui id nescit, vel non cogitat aut curat, is non tam viuens, quàm vita priuatus censendus est. Vnde *viuens* hic definitur, *qui scit se moriturum*. Cogitatio ergo mortis, homini innata est, & quasi manans ab intrinseco animæ & vitæ, vt proinde iugiter eam homo præsentem habere, imò in sinu mentis gestare debeat, eaque se ad omnem virtutem, & heroica facinora incitare & perurgere. Hinc Plato philosophiam definiuit esse meditationem mortis. Idipsum reipsa ostendit Noster B. Franc. Borgia cuius vita non aliud fuit, quàm continua mortificatio & commentatio mortis & inferni.

Nec habent vltra mercedem) Tigur. *præmium*, Campen. *pretiũ*, intellige huius vitæ. q. d. dum viuerent laborabant, laborisq; sui mercedẽ percipiebant in lucris & voluptatibus huius vitæ; at post mortem nihil eorum habent: habent tamen mercedem alterius vitæ, vel in cælo, vel in inferno, quam sibi in hac vita benè vel malè operando promeruerunt. Hunc esse sensum liquet ex conclusione, quam ex hac gnome infert v. 7. *Vade ergo & comede cum lætitia panem tuum*, &c. q. d. Vtere, fruere laboris tui mercede in hac vita; nam post eam non licebit ea frui. Vnde Campen. vertit: *Neque sunt apud viuos vllo amplius in pretio.*

Rursum *non habent vltra mercedem*, id est meritum, puta tempus merendi mercedem gloriæ cælestis, q. d. Mortui non habent vltra tempus merendi, & comparandi sibi mercedem in cælo. Vnde Arabicus vertit: *Non eis conuertentia*, id est tempus pœnitendi & conuertendi se. Est Metonymia. Ponitur enim effectus pro causa, puta merces pro merito. Meritum enim est mercedis meritum, ac vicissim merces est meriti merces. Hac gnome confutatur error Origenis, dicentis pœnas damnatorum, æquè ac gaudia beatorum non fore æterna, ac proinde posse tam Angelos demereri & damnari, quàm dãnatos mereri & beari. Et error Lutheri, qui censuit animas in Purgatorio, vtpote imperfectas, per patiẽtiam & impatientiam pœnarum mereri vel demereri, quod validè confutat Bellarm. lib. 2. de Purgat. c. 2. Igitur vitæ finis est merendi terminus. Vita enim est via & stadium, in quo viator decurrit, laborat & meretur: quo emenso non restat amplius currendi merendique locus & tempus, vti variis similitudinibus docet S. Script. Eccles. 14. 17. & 18. 22. Ioan. 9. 4. Lucæ. 16. 2. 2. Corint. 5. 10. Galat. 6. 8.

Error Lutheri animas in Purg. mereri.

In Hebr. pulchra est Paronomasia: *Mortui non habent vltra* שכר *sachar*, id est mercedem, *quia non habent* זכר *zecher*, id est memoriam. q. d. Viuentes non habent memoriam mortuorum, sed eorum obliuiscuntur: vnde nullam eis mercedem huius vitæ persoluunt: habent enim eos velut vita functos & mortuos, & non existentes in hoc orbe. Hinc status & regio mortuorum in script. vocatur דומה *duma*, id est silentium; item *Terra obliuionis*. Ps. 87. 13 idque reciprocè, quia tam viuentes mortuorum quàm mortui viuentium obliuiscuntur. Vnde illud Sibyllæ 6. Æneid.

Lethæi ad fluminis vndam,
Securos latices & longa obliuia potant.

λήθη enim Græcis est obliuio: vnde lethæum, id est obliuiosum flumen apud inferos statuunt Poëtæ, cuius latices cũ quis gustarit, omnium rerum præteritarum obliuiscatur, de quo Lucan. lib. 9.

Quem iuxta lethes tacitus perlabitur amnis,
Infernis (vt fama est) trahens obliuia venis.

Hinc & mors latinis dicitur *lethum* à *leo* inquit Priscianus, quo veteres vsi sunt pro deleo, quia mors omnia delet: vel vt Varro & Festus à λήθης, id est obliuione quam inducit.

Lethi etyma.

Vers. 6.

Amor quoque & odium & inuidia simul perierunt, nec habent partem in hoc sæculo, & in opere quod sub sole geritur. Pro *inuidia* Hebr. est קנאה *kina*, quod cum septuag. verti potest *zelus*. Arabic. *zelotypia*. Thaumat. *Æmulatio*.

Sensus clarus est q. d. Mortui sunt in terra obliuionis & obliuioni tradita, quia non mouentur vl-

tra amore, odio, inuidia erga viuentes, vti neque viuentes erga mortuos, itaque vtrique obliuiscuntur alterorum iuxta illud: *Pascitur in viuis liuor, post fata quiescit.* Vnde Campen. vertit: *Nec amicos amplius habent nec inimicos, neque qui amulentur, &c.*

Porrò hæc gnome docet monetque affectus & passiones, quorum radices & duces sunt amor & odium, viuenti esse frænandos metu mortis; quæ omnes illos extinguit: Vnde plenè & patheticè sic exponit Tirelm. & ex eo Pineda: sicut mors finem amori atque odijs imponit, id est sicut defunctus iā nec vllo erga viuentes amore tangitur; nec facere quicquam potest, vnde ametur: præterea vt defunctus frustra odio habebitur à viuentibus vtpote à quo nihil sibi timere debent: neque ipse vllo odio in viuentes fertur: denique vt idem ipse defunctus nihil facit, quo viuentes ad æmulationes prouocare possit, neque vlla in illos inuidia ducitur; ita sanè mortis imminentis cogitatione facile quis aliena odia, amorem, inuidiam contineat: facilè etiam ab amando, inuidendo reuocabitur.

Nec habent partem in hoc sæculo. Campen. *Nihil amplius eis commune est cum hoc mundo, quem reliquerunt cum omnibus quæ in eo sunt.* Hugo Card. Lyran. & Dionys. exponunt de mortuis per peccatum. q. d. Mortui in peccatis, puta damnati non participant viuorum suffragia, quibus orant pro defunctis: hæc enim solùm prosunt defunctis in statu gratiæ & existentibus in purgatorio, non damnatis in inferno.

Verùm hoc mysticum est. Ad litteram ergo sensus est q. d. quicumque vita functi & mortui sunt, nihil iam habent commune cum hac vita & mundo, vt rebus suis more viuentium hic vtantur comedendo, bibendo, amando, odiendo, eleemosynas faciendo, nobiscum familiariter, vti solebant versando; sed huic mundo, omnibusque eius officiis & negotiis defuncti, in alium orbem plane à nostro diuersom translati sunt, vbi alios inueniunt socios, alios mores, alios affectus, aliam vitam. Hoc prorsus, non aliud vult S. August. lib. de cura pro mortuis c. 15. & 16. Hunc esse sensum liquet ex v. sequenti, vbi ex hoc infert: *Vade ergo & comede in lætitia panem tuum, &c.* Quare ineptè Nouātes hunc locum torquent contra Purgatorium & suffragia pro defunctis; vt probent pro ijs non esse orandum, & orationes nostras ijs non prodesse. Non enim contra eos, sed contra auaros hæc dicuntur, qui opes continuò coaceruant vsque ad mortem, quasi post mortem iis vsuri; quibus apertè respondit Salomon, mortuos nullam habere, partem, nec opes in hoc sæculo: quare auaros nullum habere opum suarum fructum siue in vita, siue in morte: quia in vita eis vti nolunt, in morte non possunt: Atquo hanc magnam esse vanitatem.

Vers. 7. *Vade ergo & comede in lætitia panem tuum, & bibe cum gaudio* (Hebr. *In corde bono*, id est iucundo & hilari. & Septuag. Syrus, Arabic) *vinum tuum: quia Deo placent opera tua.*, *Tuum*, id est tuæ naturæ & sustentationi debitum. Secundò, *tuum*, id est tuo labore vel industria comparatum. Tertiò, *tuum*, id est tibi à Deo assignatum & attributum.

Est conclusio, quam ex antedictis infert. q. d. Noli auarè congerere opes, iisque parcere, sed iis modestè, moderatè, honestè & lætè vtere dum viuis; quia post mortem iis vti non licebit. Idem sæpiùs iterum & iterum inculcauit. Panis & vinum quemlibet cibum & potum, sed moderatum & frugalem significant.

Allegor. Cyrillus Ierof. Catech. 4. Mystag. per panem & vinum accipit Eucharistiam, quam velut epulum diuinum, imò Deum ipsum incarnatum summa lætitia, æquè ac reuerentia & deuotione sumere debemus. Consequenter per oleum quod sequitur, accipit Sacramentum Confirmationis, cuius materia est oleum balsamo mixtum: per vestes candidas accipit baptismum. Illas enim induebant baptisati. Sic & Olympiod. S. Hieron. Albinus & alij, per panem & vinum accipiunt Eucharistiam.

Anagog. Chald. *Dixit inquit Salomon in spiritu prophetico à conspectu Domini futurum est, vt Dominus mūdi dicat singulis iustis in facie vniuscuiusque: vade, gusta in lætitia panem tuum, qui repositus est tibi propter panem tuum quem dedisti pauperi & humili, qui erat esuriens: & bibe in corde iucundo vinum tuum pro vino tuo, quod miscuisti pauperi & humili, qui fuerunt sitientes: Ecce enim iam beneplacita fuere ante Dominum.*

Quia Deo placent opera tua.) Hebr. *Quia iam vult*, id est amat, probat, rata & grata habet *Deus opera tua.* Syrus: *Quia Deus acquiescit in operibus tuis.* Arabic. *In artibus tuis.* Thaumat. *An non vides hac omnia à Deo concessa?* Tigur. *Iam enim Deus propitius largitur tibi frui operibus tuis.*

Aliqui censent esse Ironiam q. d. ô voluptuarie, ô Epicuræe indulge tuis voluptatibus, quia tu tibi stultè persuades te in hoc ipso, cæterisque operibus tuis placere Deo. Ita Noster Prado in Ezech. c. 23. 42. Melius alij censent simpliciter serioque hæc dici q. d. Honestè & modestè vtere tuis opibus ad tuos & proximorum egentium vsus, quia hæc sunt temperantiæ & eleemosynæ opera, quæ placent Deo. Ita Chald. cuius verba iam recitaui. Aut vt Isidor. Clarius, q. d. viue hilaris si piam habes fiduciam de operibus tuis, quòd ea Deus approbet, eo quod conscientia non remordeat, nec vllius culpæ te arguat. Aut vt sit concessio q. d. Lætus viue, quia vt præsuppono & tibi concedo, placent Deo opera tua. Vnde S. Ambros. Exhort. ad virgines: vis inquit, bonam lætitiam sequi: fac vt Deo placeant opera tua. Hinc aliqui τὸ *quia*, censent dare conditionem lætitiæ q. d. fruere tuis opibus, hac tamen lege & conditione, vt Deo placeas per bona opera, præsertim benedictionis mensæ ante cibum, & gratiarum actionis post eum; quo testeris te omnia à Deo accepisse; illique accepta referre, & in eius honorem expendere, vti faciebant primi Christiani, præsertim in Agape, id est conuiuio fidelibus omnibus communi post sacram Synaxim. Omnes hi sensus eodem redeunt, ac significant causam veræ lætitiæ esse studium placendi Deo, vbique & in omnibus actibus per puram sanctamque vitam. Celebre est illud S. Bernardi: *Vis nunquam esse tristis? bene viue. Bona vita semper gaudium habet, conscientia rei semper in pœna est.* Et illud Salomonis: *secura mens quasi iuge conuiuium.* Prou. 15. 15. Et illud S. Pauli: *Gloria nostra hæc est testimonium conscientiæ nostræ.* 2. Corin. 1. 2. Et illud psalmistis: *Lux orta est iusto, & rectis corde lætitia.* Ps. 96. 11. Nam vt ait Apost. Galat. 5. 22. *Fructus spiritus est gaudium.* Vnde S. Bonau. in Spec. disc. p. 1. c. 3. *Maximū*, inquit, *inhabitātis gratiæ signum, est spiritalis lætitia.* Plura hac de re dixi c. 3. 12. & alibi sæpius.

Causa gaudij est placere Deo. Gnome.

Omni tempore sint vestimenta tua candida, & oleum de capite tuo non deficiat. Pro *candida* Heb. est לבנים *lebanim*, id est alba: vnde luna vocatur לבנה *lebana*, id est alba, serena, lucida. Græcè λευκὰ id est alba, item nitida, limpida, splẽdida. Hinc Aqua, ver, æstas, fluuius, sermo, versus vocantur λευκὰ, id est alba, hoc est serena, nitida, lucida. Albedo enim est color, qui multum habet lucis. Vnde vestis alba Christi in passione, à S. Luca cap. 23. v. 11. vocatur λαμπρὰ, id est refulgens & splendida. Quod secutus Campen. vertit: *Omni tempore sint splendida vestes tua, & sit caput tuum assiduè delibutum vngento.*

Vestes candidæ tria notant.

Candore vestium & vnctione olei tria notat & suadet, scilicet vestitus honestatem, epularum iucunditatem, & mentis lætitiam. Primò ergo sensus est q. d. Honesto nitido & decoro, scilicet cãdido splendidoque vtere vestitu, vt tuam dignitatem tuearis, nec ob auaritiam sordido vilique amictu incedas, vt parcus, vilis & abiectus habearis. Hinc sancti viri honestam curam vestium habuere, vt essent mundæ. Vnde S. Bernardo & nostro S. Ignatio paupertas in vestitu semper placuit, sordes nunquam.

Secundò, q. d. In balneis & conuiuiis iucundè epulare, & candidatus oleoque vnctus, more gentis, mensæ accumbe, ibique fruere bonis, ac quam suauissimè cum timore Dei vitam transige, nec futuro incertoque hæredi opes tuas asserua & coarcerua. Vestes enim candidæ & oleum sunt symbola balneorum & conuiuiorum, quia olim conuiuæ à balneis exeuntes, ad mensam veste alba amicti accumbebant, quam triclinariam vel cœnatoriam vocabant, quòd cum ea cœnarent.

Tertiò, q. d. *Esto omni tempore lætus*, vt vertit Vatab. Lætitia enim notatur candidis vestibus & oleo, id est vnguentis odoratis (oleum enim est basis vnguentorum) quibus prisci non tantum Græci & Latini, sed & Hebræi cæteri Orientales frequenter vti solebant, præsertim in conuiuiis: idque tum sanctitatis, tum temperantiæ ne vino inebriarentur; tum deliciarum, flagrantiæ & mollitiei causa.

Vnguentorum triplex vsus.

Nam vt docet Plutar. in Conuiual. odores grati, quia calidi, cerebrum frigidum & contractum suo calore & lenitate calefaciunt, resoluunt, roborant, sensusque exsiccant & purificant; quo fit vt facilius fortiusque vaporibus vini, indeque ebrietati resistat: præsertim quia odores cerebri meatus laxant, vt per eos vini halitus difflentur & euaporent: quædam etiam vnguenta frigida sunt; vnde calorem vini hebetant: Denique omnia puros & pellucidos capitis spiritus fouent & nutriunt. Quocirca veteres dixere Palladem sapientiæ Deam, cui dicata est olea, natam è cerebro Iouis; quo significarunt capiti, id est menti & sapientiæ multum cõferre olei, id est vnguentorum vnctionem: hinc & vnguentis non solum caput perungebant, sed & subinde ea vino mista bibebant. Vnde Martial. *Luxuriose bibas, si soluta sitis.* Et Iuuen. satyr. 6. *Cum perfusa mero spument vnguenta falerno.*

Hæc omnia pertinent ad præcedentia, & sequentia fruitionis opum signa & modos. Salomon enim post recensitas rerum opumque vanitates, more suo hoc remedium & consilium subijcit: fruere tuis opibus. Idem fecit c. 8. v. 15.

Vestis priscorum alba, Cur?

Nota alludit ad vestem priscorum; primò communem & vulgarem, quæ Romanis aliisque veteribus erat alba, siue quod color albus, vt vult Plato, lætitiæ sit proprius; siue potius quia rude illud sæculum, ac agrestis & simplex illa prima gens, incognitis vel spretis accersitis coloribus natiuum lanæ retinuit, id est album. Porrò hanc
A vestem albam vsu sordidam subinde, maximè in festis eluebant nitoris causa.

Et Cœnatoria.

Secundò alludit ad vestem priscorum non communem, sed festiuam & honoratam, præsertim Cœnatoriam, quam conuiuæ mensæ accumbentes induebant lineam & albam, tam apud Romanos quàm apud Iudæos, vti docet Philo. lib. de vita theoretica (λευχειμονοῦντες ait, id est *albati festorum conuiuia agitabant*) Nam color albus teste Plutar. in Problem. cap. 26. maximè est naturalis, simplex, purus, perspicuus & lucidus, vt qui lucis plurimum habeat. Hinc veste alba sed splendidiore, quàm communis & quotidiana erat, vtebantur in conuiuiis, in sacris, in magistratuum petitione. (Vnde eos ambientes, incedebant & vocabantur candidati) in manumissionibus, in militia, in festis, in spectaculis, in
B triumphis, in nuptiis. Vestis enim alba significat primò mores simplices; secundò puros & ingenuos; tertio lætitiam; quartò libertatem; quintò victoriam; sexto felicitatem. Audi Prudentium contra Symmach.

Et festa.

Exultare patres videas, pulcherrima mundi
Lumina, conciliumque senum gestire Catonum
Candidiore toga, niueum pietatis amictum
Sumere.

Et Horatium lib. 2. serm. Satyr. 2.

Ille repotia, natales, aliosue dierum
Festos albatus celebret.

Tertul. lib. de Resurrectione carnis cap. 57. *Si famulum tuum*, inquit, *libertate mutaueris, vestis albæ nitore, & aurei annuli honore, & patroni nomine ac tribu mensaque honoratur.* Cicero lib. de le-
C gib. *Color albus ait, præcipuè Deo decorus est, cum in cæteris tum maximè in textili.* Hinc prisci albis induti orabant. Vnde illud Persij. *Negato*
Iuppiter hoc illi, quamuis te albata rogaret.

Reges vestiebantur candida.

Rursum vestis regum & principum erat candida & pretiosa. Talis fuit Salomonis, de qua Ioseph. lib. 8 antiq. cap. 2. *At Salomon*, inquit, *regio curru sublimis inuectus, amictus veste candida*: Vnde ei inspersa fuisse lilia insinuat Christus Matth. 6. v. 28. & 29. & docet Pineda lib. 5. de rebus Salomonis cap. 6. Candidus enim fulgor representat maiestatem quandam cælestem, estque in Deo velut diuinitatis ornamentum. Daniel. 7. 9. Lucanus lib. 10. Cleopatræ vestem ita pingit: *Candida Sidonio perlucent pectora filo.*

Et Martial lib. 8. 28. vestem pretiosam & candidam sibi à Parthenia donatam cum liliis com-
D parat:

Lilia tu vincis, nec adhuc delapsa ligustra,
Et Tiburtino monte quod albet ebur.
Spartanus tibi cedet olor, Paphiaque columbæ.
Cedet Erythræis eruta gemma vadis.

Denique S. Iacob. c. 2. v. 2. vestem diuitis & nobilis describens: *Si introierit*, inquit, *in conuentum vestrum vir, aureum annulum habens in veste candida.*

Pluribus idipsum ex Platone, Tertull. Lactan. Plauto, Persiò, Cicerone & aliis probat Auctor Conuiualium lib. 2. c. 26. & Lipsius lib. 1. Elector. c. 13. vbi docet Romanorum vestes olim fuisse albas.

Hinc Sisinius Nouatianorum Episcopus, homo mollis & delicatus, cum bis in die lauaretur, & candida semper veste vteretur, atq; ob id reprehensus esset à quodam, excusauit se hac sententia Ecclesiastæ, ac exemplo Mosis & Eliæ, quos albis vestibus vsos dicebat, vti refert Socrates lib. 6. c. 22. Verùm

perperã. Nã Ecclesiastes hic nõ suadet mollitiem, delitias & vitam Epicuriam, sed moderationem & A honestatem decentem in amictu. Vnde Hieron. lib. 2. Epist. 14. *Vestes pullas,* inquit, *æquè deuita vt candidas. Ornatus & sordes pari modo fugienda, quia alterum delitias, alterum gloriam redolet.* Extrema ergo vitanda sunt, vt vestis nec nimis atra & sordida, nec nimis candida & splendida sit, sed medium inter vtrumque teneat. Vnde idem Hieron, ad Eustochium: *Vestis* ait *nec satis munda, nec sordida, & nulla diuersitate notabilis sit.* Et Seneca: *Non splendeat toga, nec sordeat.* Hic est sensus litteralis, sub quo alius symbolicus & moralis, isque potior latet.

Tropol. ergo sensus est q.d. Corpus & membra, æquè ac opera (vtraque enim sunt quasi vestes animæ) sint alba, id est pura, sincera, nitida, vt per ea fiamus candidati purissimæ & felicissimæ immortalitatis, idq; *omni tempore,* q.d. nulla ætas, nulla dies, B nulla hora, nullum momentum, officium nullum, actus nullus, nullum otium & negotium, toto vitæ tempore sint vacua sinceritate & innocentia, sed vtraque semper & vbique in te, tuisq; actibus & gestibus resplendeat. Ita S. Gregor. 9. Mor. c. 19. & S. Hier. *Habeto* ait *corpus mundũ & esto misericors.* Idẽ l. 1. cõtra Iouin. *Cãdor vestiũ sempiternus,* ait *Virginitatis est puritas.* Sic & S. Ambr. exhort. ad Virgin. *In omni* inquit *tẽpore sint vestimenta tua candida. Quid candidius virginitate? quid nitidius intacti vestimẽto pudoris? Bona quidem castitas cõiugalis & castitas viduitatis. Mũda omnis castitas: sed forte nõ omnis candida, aut non candida si nõ omni tempore. Non candida, quãdo non habet quis sui corporis potestatem, quando ad tempus sequestratur oratio. De virginitate ergo pulchrè dicitur. In omni tempore sint vestimenta tua candida, & oleum in capite tuo, vt faces tuæ semper possint lucere, nec extinguantur cum cœperit sponsus ille cælestis venire. Quam autem vnctionem in capite tuo Ecclesiastes dixerit, de alijs locis colligimus. Quia oculi hominis in capite eius, id est sapientia tua sensus.* Porrò C Philo Carpathius in Cantica to. 1. Biblioth. S. Patrum pag. 671. *Ait Sint omni tempore vestimenta tua candida. dum fidelis anima inquit à peccatis quotidianis se per pœnitentiam mundat, dum quotidie minora peccata cum lacrymis lauat, & à maioribus sibi cauet, quamuis frequenter peccet, per assiduam tamen pœnitentiam munditiam suam perpetuò seruat.* Hoc semper verum, sed maximè eo tempore, quo sumẽda est Eucharistia: Tunc enim mens omni candore & puritate vestienda est, eamq; exteriore vestium nitore repræsentare decet. Vnde olim Christiani communicaturi lauabant manus, vt lotis purisque manibus exciperent Eucharistiam: illa enim olim non in os, D vt modò, sed in manum communicantium dabatur, quam ipsi deinde ori admouerent, Eucharistiã sumebant: feminæ verò candido linteo manum obuelabant, eaque Eucharistiam excipiebant. Audi S. August. serm. 252. de Temp. *Omnes viri* inquit, *quando communicare desiderant lauant manus, & omnes mulieres nitida exhibent linteamina, vbi corpus Christi accipiant. Non est graue quod dico fratres; viri lauant aqua manus suas, sic eleemosynis lauent conscientias suas.* Similiter & mulieres, quando *nitidum exhibent linteolum, vbi corpus Christi accipiãt; sic corpus castum & cor mundum exhibeant, vt cum bona conscientia Christi sacramenta suscipiant. Rogo vos fratres, nunquid est aliquis, qui in arca sordibus plena velit mittere vestem suam? Et si in arca sordibus plena vestis non mittitur pretiosa, qua fronte in animaqua peccatorum sordibus inquinatur, Christi Eucharistia suscipitur?*

Vestis candida est virginitas.

Est pœnitentia.

Olim in manus dabatur Eucharistia.

Candor ergo munditiem, oleum misericordiã notat æquè ac lætitiam spiritualem. Hæc enim se inuicem comitantur: candor enim vestium, id est splẽdor gratiæ fouetur oleo misericordiæ. Ita Olympiod. Salon. Albinus hic. Vnde Chald. vertit: *In omni tempore sint vestes tuæ lotæ ab omni contagione peccati, & nomen bonum quod assimilatur vnguento tibi acquire, vt contingant benedictiones & benedictiones* (id est multæ benedictiones) *super caput tuum, & bonitas tua non deficiat.* Hinc Clemens Alex. lib. 2. Pædag. velut Pædagogus instruens Ægypti Ecclesias suadet vt fideles candidis vestibus vtantur, cuius quidem institutione Christianos in Ægypto candidis vsos fuisse vestibus existimamus, ait Baronius anno Christi 256. Hinc illud accidit, cum S. Antonius Martyrij cupidus ad tribunal prodiret, alba induit vestimenta, vt ex eis cognosceretur esse Christianus: *Candente præcinctus veste procedentem Iudicem suo promouebat aspectu, flagrans cupiditate martyrij,* ait S. Athan. in eius vita. Hinc & *Essæi*, qui sub S. Marco mira sanctitate floruere Alexandriæ, veste *alba semper induuntur,* ait S. Euseb. li. 9. Præp. c. 1. Cæteris tamen in locis Christiani vsi sunt veste atra ad modestiæ, grauitatis, & pœnitentiæ significationem. Rursum S. Gregor. 2. Moral. 27. *Oleum ait, in capite, est charitas in mente & oleum deficit à capite, cum charitas discedit à mente.*

Christiani in Ægypto olim candidis vestiebantur.

Alleg. Cyrillus Ierosl. Cathech. 4. Mystag. per vestes candidas cẽset notari baptismum, per oleum confirmationẽ. q.d. puritatem, purasq; vestes quas in baptismo accepisti, illibatus per omnem vitam conserua, æque ac robur gratiæ in confirmatione tibi infusum, vt omnibus contra fidem legemq; Dei tentationibus viriliter resistas. Hinc olim adulti, baptismum expetebant, cùm quadragesimæ initio nomina sua Ecclesiæ dedissent, & toto illo quadraginta dierũ spatio atris vestibus, promisso capillo, in sordibus & squallore iacuissent, paulò ante Pascha lauabantur. (Quod S. August. Epist. 118. ad Iãuarium, baptismum ante baptismum vocat) tandẽque loti, candidisque induti vestibus ad baptismum accedebant. Idem infantum quoq; baptizandorum habitus fuit, de quibus elegãter Pontius Paulinus:

Inde parens sacro ducit de fonte sacerdos
Infantes niueos, corpore, corde, habitu.

Hos tamen versus Pierius Fortunato tribuit. Et Lactantius in carmine de Resurrect. Dominica:

Rex sacer, ecce tui radiat pars magna trophæi,
Cum puras animas sacra lauacra beant.
Candidus egreditur nitidis exercitus vndis,
Atque vetus vitium purgat in amne nouo.
Fulgentes animas vestis quoq; candida signat,
Et grege de niueo gaudia pastor habet.

Hasce candidas vestes gestabant per totam octauã Paschæ, easq; sequenti Dominica deponebant, quæ proinde *Dominica in albis* dicta est, ac tum vestium loco accipiebant Agnum ex cera candida & virginea benedictum, quem ad collum appenderent, vt eius intuitu monerentur Agninam Christi innocẽtiam, quam in baptismo acceperant, studiosè seruare & tueri. Cuius ceremoniæ certum indicium est, quod etiamnum Roman. Pontifex Agnos cereos à se benedictos familiaribus, & prælatis distribuit ipsa Dominica in Albis, Acolytho alta voce occinẽte: *Domine, Domine, Domine isti sunt Agni nouelli, qui annunciauerunt Alleluya: modò venerunt ad fontes, & repleti sunt claritate Alleluya.* Ita Iosephus Vicecomes lib. 5. de ritibus baptismi c. 51. Guilliel- mus Durantus lib 6. Ration. diuin. Offic. cap. 79.

Vestis candida est baptismus, oleum Confirmatio.

Origo Agni benedicti.

Vincentius Bonardus tract. de Agno Dei. Hinc & Agni cerei iam dicti, cōfici solent ex cereo Paschali puræ ceræ admixto, & sacro chrismate delibuto, vbi notat Card. Baronius ad annum Christi 58. De veste alba baptizatorum plura vide apud Iosephum Vicecomitem in obseru. Eccles. lib. 5. c. 4. 5. 6. 7. 8. 12. Vbi ostendit Ægyptios vestem candidam baptismo acceptam gestasse tota deinceps vita, vti paulò ante dixi.

Muritæ facinus.

Memorabile est quod narrat Victor Vticensis lib. 3. Vvandal. persec. De Murita Diacono, ipsum scilicet cùm coram iudice Elpidoforo, qui à fide apostatarat, damnandus consisteret, albas vestes, quibus eum in baptismo vestierat, palam ostentasse, omnesque ad lachrymas commouisse. Exclamasse enim: *Hæc sunt linteamina Elpidofore minister erroris, quæ te accusabunt, dum maiestas venerit iudicantis, custodiente diligentia mea ad testimonium tuæ perditionis, ad demergendum te in abysso putei sulphurantis. Hæc te immaculatum cinxerant de fonte surgentem: Hæc te acrius persequentur, flammantem gehennam cùm cœperis possidere, quia induisti te maledictionem sicut vestimentum, scindens atque amittens veri baptismatis & fidei sacramentum, &c.*

Albis vtūtur sacerdotes cur.

Rursum Sacerdotes in albis celebrant. Hinc & Isidor. Epist. ad Redemptum, docens corporale, cui sacra hostia imponitur, debere esse ex puro lino, non ex serico: *Sed forsan obijcis*, inquit, *pannum sericum pretiosiorem esse lineo, & idcirco magis diuinis vsibus aptum. Ad quod nos in vtroque testamēto dicimus, candorem vestium maximè approbari, eò quòd in eo mentis sinceritas requiratur, quam constat inter cæteras virtutes Deo esse gratiosiorem, ad quam peruenire cupienti charitati vestræ, vt pateat clarius, sacræ scripturæ testimonijs ostēdamus. Dicit enim, omni tēpore sint vestimenta tua cādida; Et Domini sacerdotes Ephod. lineo excellentiæ causa erant super induti. Euangelium etiam in trāsfiguratione Dominica, quòd apparuerint vestimenta Domini tanquam nix, euidenter testatur. Et in Apocalypsi qui in conspectu agni stabant; & qui sequuntur ipsum quocumque ierit, stolis albis perhibentur amicti, & quamplurima alia. Quis inter pannos mundus, vt lineus, cui ex ablutione frequenti candor augetur; cùm in sericis magis in eadem offuscari videatur?*

Alba typus est gloriæ cælestis.

Anag. vestis alba, siue splendida notat candorem & splendorem gloriæ cælestis, ad quam anhelamus, quamq; ambimus, velut eius candidati, vt illa semper nostris oculis & menti obuersetur, itaque ineamus vitam sanctam & cælestem. Hinc Christi gloriosi vestis apparuit candida sicut nix Matth. 17. 2. Angeli quoque annunciantes Christi non natiuitatem, vt notat S. Gregor. hom. 45. in Euang. sed resurrectionem candidati apparuere Magdalenæ. Hinc & Apoc. 3. 5. Christus promittit beatis vestes albas: *Qui vicerit*, inquit, *sic vestietur vestimētis albis*. Et c. 7. 9. *Amicti stolis albis, & palmæ in manibus eorum*. Et c. 19. 8. *Et datum est illi, vt cooperiat se byssino splendenti & candido, Byssinum enim iustificationes sunt sanctorum*. Vide quæ illis locis annotaui. Hinc Essæi incedebant albati, vt quasi candidati æternitatis, certam fidem & spem beatæ felicitatis vestium candore repræsentarent. Quocirca S. Chrysostomus moriturus communes vestes deposuit vsque ad calceos, & candidas induit, tanquam martyr candidatus vitæ æternæ. Pridie enim eo inuitarat, & euocarat eum in visione S. Basiliscus Martyr dicens: *Ioannes frater, crastinus dies nos loco coniunget*. Quocirca ipse lætus canensque:

S. Chrys. moriens albas induit.

A *Gloria sit Deo omnium causa*, in eius manus spiritum efflauit Dei visione beandum, anno ætatis suæ 52. Christi 407. Ita ex Palladio Baronius to. 5. p. 255.

Et Martyres.

Hinc deniq; in vita S. Mōtani Martyris cū socijs, discipulis S. Cypriani, ab ipsismet spiritu Martyrij cōscripta, vti refert Surius ad diē 24. Februarij, legimus ipsum omen Martyrij per vestem candidam à Deo ostensam accepisse. Sic enim ipse de se suisq; narrat: *Visum est mihi venisse ad nos Centuriones. Cumque nos deducerent per viam longam, peruenimus in campum immensum, in quo occurrunt nobis Cyprianus & Lucius. Peruenimus autem in locum candidum, & facta sunt vestimenta nostra candida, & caro nostra commutata, candidior facta est vestimentis nostris candidis. Ita autem perlucida fuit caro nostra, vt oculorum visum ad intima cordis admitteret. Et respiciens in pectus meum, video quasdam sordes, & experrectus sum in visione. Et occurrit mihi Lucianus,* B *& retuli illi visionem, & aio illi: scis quoniam sordes illa, illud est quòd non statim concordaui cum Iuliano?* Subdit deinde visum Flauiani, qui Martyrij Socius erat Montano: *Ostensum mihi est*, inquit, *quasi Cyprianum ipsum* (qui paulo ante Martyrio erat coronatus cum S. Cornelio Pontifice) *interrogarem, an pati ictus doleret Martyr futuris, qui de passionis tolerantia consulebat, dicens: Alia caro patitur* (non caro ipsa Martyris) *cum animus in cælo est, & nequaquam corpus hoc sentit, cum se Deo tota mente deuouit.*

Perfruere vita cum vxore, quam diligis, cunctis diebus vitæ instabilitatis tuæ, qui dati sunt tibi sub sole, omni tempore vanitatis tuæ: hæc est enim pars in vita & in labore tuo, quo laboras sub sole. VERS. 9.

Hebr. est: *vide vitam*, id est sape, gusta vitam, fruere vita, vitæque suauitate & commodis, honestè tamen & modestè cum coniuge & socia tua. Vnde C Olympiod. *Coniugalis castitas*, ait, nobis est æternæ vitæ conciliatrix.

Cunctis diebus vitæ instabilitatis tuæ. Hebr. *vanitatis tuæ*. Vnde liquet vanitatem huius vitæ, esse vitæ instabilitatem, quòd scilicet instabilis sit, breuis, varia & euanida, eò quòd illico in morbo & morte euanescat. Vnde Aquila vertit: *vaporis tui*. Vatab. *friuola vita*. Scholiastes: *Iuuentutis tuæ: Vanissima vanitate omnes dies tui pleni sunt*. Thaumat. censet hæc omnia dici ex mente non Salomonis, sed Epicureorum. Vnde causam addit: *Præter hæc enim nil tibi reliquum nec in hac vita, nec post mortem*. Verùm videtur omnino Salomon ex sensu suo loqui, vti dixi.

Mysticè: vxor est sapientia & virtus, huic vni tota vita iucundè vacandum est, quia illa sola nos D comitabitur post mortem, ac beabit cæloque locabit. Ita S. Hieron. *Sapientiam*, inquit, *sequere & scientiam scripturarum, & hanc tibi in coniugium copula, de qua in Prouerbijs c. 4. dicitur: Ama illam, & seruabit te: amplexare illam, & circumdabit te*. Et mox, *Non enim solus poteris sine tali vxore videre vitam, &c. Hæc enim pars nostra est, & fructus huc laboris, si in hac vita vmbratili veram* (in cælis) *inuenire valeamus*, per sapientiæ & virtutis doctrinam & ductum.

Quodcumque facere potest manus tua, instanter operare: quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos, quò tu properas. Manus, id est facultas & potentia operatiua; hæc enim licèt quoad inuentionem, conceptionem & dispositionem fit in capite & cerebro, tamen quoad executionem & operationem est in manu. q. d. Quicquid potes operari, instanter operare. VERS. 10.

Thaumat. quem sequuntur Caiet. & Arias, censet hæc quoque dici ex mente Epicureorum: vnde vertit: *Fruere ergo præsentibus; neque ab inferno tibi metuendum, in quem omnes proficisci dicimur; expers enim est sapiẽtiæ sensusq;. Hæc quidem nugãtur vani.*

Verùm meliùs S. Hieron. Albinus, Lyran. Bonau. Hugo & alij passim, censent hæc dici ex mente sapientiæ & sapientis. Sapientissimum enim hic suggerit dogma & consilium, vt cum vita nostra sit vana & breuis, ac mors nobis instet, quicquid possumus boni operemur dum vita suppetit, quia ea exacta post mortem apud inferos (ad quos illo æuo omnes descendebant, vt pote cælo necdum per Christi passionem & ascensionem reserato) nil boni, quo cæli gloriam & gloriæ augmentum mereamur, operari licebit, iuxta illud Christi: *Me oportet operari opera eius qui misit me, donec dies est; venit nox, quando nemo potest operari.* Et illud Pauli: *Dum tempus habemus operemur bonum.* Galat. 6. 10. &: *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis.* 2. Corinth. 6. 2. Huc pertinet Prouerb. Arabum Cãt. 2. nu. 13. *Opes & mundus transibunt, & durabunt opera bona.* Et nu. 41. *Operare bona quotiescumque potes domesticis tuis & extraneis; & bona verba loqu re tam bonis, quàm malis.* Et n. 42. *Mundus transibit tanquam scriptura delebilis, sapientia stabilis est vt sculptura.* Et n. 44. *Prouide animæ tuæ bona in operibus bonis.* Quæ sententiæ depromptæ videntur ex hac Salomonis; & ex illa Eccles. 14. 17. *Ante obitum tuum operare iustitiam: quoniam non est apud inferos inuenire cibum:* vbi plura hac de re dixi.

Addit hoc Salomon, ne quis ex dictis putet hic suaderi, vt quis agat vitam iucundam dumtaxat, & voluptatem instar Epicuri. Addit ergo, iucundæ vitæ iungendum esse studium bonorum operum: felicitatem enim huius vitæ superius definiuit in eo consistere.

Pro *facere* Hebr. est *inuenire ad faciendum*, non casu & fortuitò, vti videtur velle Thaumat. sed studio & destinato consilio. Inuenire ergo idem est quòd quærere, excogitare & excogitando inuenire. Est Catachresis. Chald. restringit ad eleemosynam. q. d. Iniecta in crumenam manu, quicquid in ea inueneris adducito, & dato pauperibus. Vnde sic vertit: *Omnem eleemosynam quam potest manus tua distribuere pauperi, fac: quoniam post mortem non est vir opus, neque ratio, neque sapientia, neque scientia in domo sepultura, ad quam tu vadis; & non adiunabunt nisi sola opera bona & eleemosyna.*

Verùm generalis hæc sententia ad omnia opera bona pertinet. q. d. Quicquid boni, quicquid virtutis potes excogitare, illud facito; quia breui finietur vita tua, post quam nil excogitare, nil facere, nil mereri poteris. Vnde Nazian. ait vitam nostram esse mercatum, in quo omnis generis merces venum prostant, vt cuique quantum volet emere liceat: finito verò hoc vitæ mercatu, merces alio auehi, vt nec hilum quis vltra emere possit. Quicquid ergo operis, charitatis, patientiæ, humilitatis, orationis, mortificationis & cuiuslibet virtutis, adinuenire potes, protinus facito, quia breui nil vltra facere valebis; quàm vellent beati in cælo habere adhuc spatium merendi? Quàm vellent damnati habere, vel horam pœnitendi & bene operandi? etsi haberent, quid non agerent? Sed clausa eis est ianua vitæ & meriti. Qui viuis & sapis, omnem bene agendi occasionem ambabus manibus amplectere, imò nouas & nouas assiduè quære & excogita. Potes enim hic lucra non decem millium, sed multorum millionum quotidie, imò singulis horis A & momentis tibi in cælo comparare, si heroicis virtutum actibus insistas. Vnde Symmach. vertit: *Omnia ad quæ manus tua peruenit*, id est ad quæ peruenire seseque extendere potest, *facito.*

Instanter operari potest.

Instanter operare Hebr. בכחך *becochacha*, id est *in virtute tua*, id est totis viribus, tota potentia, toto conatu, operare. Hæc ergo vox notat & exigit primò voluntatis, omniumque potentiarum & virium studium, conatum & contentionem in operatione virtutum multarum & magnarum: secundò assiduitatem & perseuerantiam: tertiò feruorem: quartò sollicitudinem & celeritatem, ait Bonau. & Hugo, vt à mane ad vesperam, ab infantia ad senectam studeas bonis operibus, in iisque sedulus sis & sollicitus vt heroica опереris, easque de virtute in virtutem; donec videas Deum Deorum in Sion. Hinc Syrus vertit: *Omne quod* B *potest manus tua facere, in fortitudine tua facias.* Arabic. *fac secundum vim tuam.* Complut. *secundum potentiam tuam.* Olympiod. *Quantum patitur facultas tua.* Tigur. *Quantumcumque potes agito pro virili tua portione.* Campen. *fac fortiter.*

Ita S. Cassius Narniensis Episcopus, teste S. Gregor. 4. Dial. cap. 16. & hom. 37. in Euang. paulò ante mortem à Deo audiuit: *Age quod agis, operare quod operaris, non cesset manus tua, non cesset pes tuus, natali Apostolorum venies ad me, & retribuam tibi mercedem tuam.*

Quia nec opus, id est operandi & merendi locus & tempus: *nec ratio.* Hebr. *Nec cogitatio.* q. d. Non erit tempus cogitandi, & quærendi modum ac rationem operandi. Vnde Campen. vertit: *Nihil consilij.* Alij: *Nulla computatio: nec sapientia,* C diuina vestigandi, Deumque nouis artibus actibusque cognoscẽdi, amãdi, colendi & promerendi. *Nec scientia*, artes & virtutes exercendi. Vnde Cãpen. vertit: *Nec prudentia erunt apud inferos.* Hæc est ratio à priori, cur in vita sit instanter operandum, quia post eam nemo poterit operari nõ deliberare, non dignoscere, non diligere inquit Bonauentura, non operari, non allegare, non rationem nosse laborandi & contemplandi, inquit Hugo Cardinalis: non exterius operari, non mente meditari, non res humanas scire, non diuinas, inquit Lyranus.

Vnde S. Gregor. hom. 13. in Euang. *Quia*, inquit, *& ventura mortis tempus ignoramus, & post mortem operari non possumus, superest vt ante mortem tempora indulta rapiamus. Sic enim mors ipsa cum venerit* D *vincetur, si priusquam venerit semper timeatur.* Similis est gnome acris. R. Tarpon. in *Pirke Aboth* c. 2. *Dies breuis est, & opus prolixum, operarij tardi & pigri, merces ampla; paterfamilias autem compellens ad finem operis instat & vrget.*

Exemplum memorabile est apud Thomam Cãtiprat. lib. 1. *Apum* c. 19. n. 6. quod recenset quoque Genebrardus; ac Albertus Magnus lib. de Sacramentis: Philippus, inquiũt, Cancellarius Parisiensis, post mortem apparuit velut vmbra tetra Guilielmo Parisiensi Episcopo, dixitque se damnatum ob luxuriam & pluralitatem beneficiorum, quodque eorum fructus superfluos in pauperes non erogasset atque ab Episcopo quæsiuit: *Estne*, inquit, *finitus mundus?* Et Episcopus: *Miror*, ait, *te litteratissimum quondam virum hoc quærere cum me adhuc viuum cernas, & omnes nos viuentes adhuc mori necesse sit, antequam mundus instante iudicio finiatur.* Et ille;

Non mitter, inquit, quia nec scientia, nec opus, nec ratio est apud inferos veniens, Et hæc dicens vmbra ab A oculis mirantis euanuit.

Quo tu properas.) Addit Chald. *Et non adiuuabunt te nisi opera bona, & iustitia tantummodo.* Hinc Iob c. 6. 25. vitam nostram comparat cursori, nauibus & aquilis, quæ sũt velocissimæ & fugacissimæ: *Dies mei, inquit velociores fuerunt cursore: fugerunt & non viderunt bonum. Pertransierunt quasi naues poma portantes* (hæ enim celerrimè pertrãseunt, ne poma putrescãt) *sicut aquila volans ad escam.* Eandem sapiens c. 5. 9. comparat aui volanti, nuncio percurrenti, sagittæ emissæ; *Vnde & sancti viri*, ait S. Gregor. lib. 7. mor. c. 14. *quia breuitatem vitæ indesinenter aspiciunt, quasi quotidie morientes viuunt: & tantò se solidius mansuris præparant, quantò & nulla esse transitoria semper ex fine pensant. Hinc quippe*

Psal. 36. Psal. 102. Esa. 40. Iacob. 4.

Psalmista velociter subfugere vitam peccatoris aspi- B *ciens, ait: Pusillum adhuc, & non erit peccator. Hinc iterũ dicit. Homo sicut fœnum dies eius. Hinc Esaias ait: Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius sicut flos agri. Hinc mentes præsumentium Iacobus corripit: Quæ est vita vestra? Vapor est ad modicum parens.*

Ex dictis liquet, Hæreticos ineptè hunc locum torquere contra purgatorium. Tantùm enim negat hic Salomon propria merita, non aliena suffragia, atq; nulli apud inferos esse locum tempusque operandi & merendi; non autem negat animas in Purgatorio expiandas, aliorum viuentium precibus bonisque operibus subleuari; quia ipsæ dum viuerent suis virtutibus id meruerũt, vt post mortem possent viuorum suffragijs adiuuari, ait S. Gregor. 4. Dial. 39. Adde animas, quæ in inferno propriè dicto, id est in gehenna sunt, nullis viuorum operibus posse liberari. Ita S. Hieron. C

Cur multi non lucrẽtur Indulgentias.

Porrò nõnulli sibi blãdiuntur de indulgẽtijs plenariis, quas in hora mortis per medallia benedicta aliaue ratione cõsequũtur, ideoq; liberius viuunt, & multa venialia cõmittũt spe huius indulgẽtiæ, quasi per eam sine purgatorio rectà ad cælũ ituri: sed hi falluntur seseq; decipiunt: tũ quia abutuntur Indulgentijs ad liberius peccandum, ideoq; merentur vt Deus Indulgentiis eos priuet; tũ quia ex Historiis & Apparitionibus constat paucissimos, post mortẽ euadere purgatoriũ. Ratio est, quòd Indulgẽtiæ nõ tollant culpam, sed pœnam dumtaxat culpæ iam remissæ debitam. Iam in multis morientibus hærent culpæ veniales, in ijsq; multi moriuntur, siue quia moriendo, dum à dæmone vel concupiscentia tentantur, facile in impatientias culpasq; veniales, in quas sani crebrò incidere solebant, consentiunt, & sic in affectu actuque peccati venialis moriuntur: D hos autem certum est nulla Indulgentia purgari: siue quia sani multa venialia perpetrarunt, in quorum reato & culpis hærent & moriuntur; nam veniales culpæ subinde difficilius remittuntur, quàm mortales: quia vtræque non nisi per seriam detestationem, siue contritionem, & efficax deinceps ab iis abstinendi propositum delentur: facilius autem est seriò conteri de mortalibus ob claram eorũ turpitudinẽ, & proponere efficaciter deinceps ab ijs abstinere, ob metũ gehennæ, quã à venialibus, præsertim tam multis & frequẽtibus, tamq; obuiis & consuetis, in quibus non est metus gehennæ, nec apparet tãta turpitudo. In his enim sæpe deesse seriã contritionem & propositum abstinendi liquet ex eo, quòd multi post eorum confessionem statim & perpetuum in illa relabantur: contritio ergo seria & efficax, quæ se cõmuniter extendere solet ad peccata mortalia & venialia grauiora, ea delet, sed quia A eadem se non extendit ad peccata venialia leuiora & quotidiana, quæ multa sunt, idcirco ea nõ abolet; manet ergo horũ culpa ideoq; & reatus pœnæ luendæ in purgatorio; vbi animæ culpas veniales in iis reliquas, seriam contritionem eliciendo abstergũt, ac deinde pœnam eorundẽ purgatorij igne exoluũt. Ad has igitur abolendas nulla sufficit indulgentia. Cum metu ergo & tremore salutem nostrã operemur, vt monet Apostolus, studiosè singula venialia vitemus, ac si in aliqua incidamus, seriã illico de eis contritionem eliciamus, qua culpam deleamus, atq; tunc reatum pœnæ remanẽtem tollet Indulgentia.

Verti me ad aliud, & vidi sub sole nec velociũ esse VERS. 11. *cursum, nec fortium bellum, nec sapientium panem, nec doctorum diuitias, nec artificum gratiam, sed tempus casumque in omnibus.*

B Breuiter, sensus est q. d. veloces non semper habẽt in potestate velocem cursum, nec fortes fortitudinẽ, qua hostem superẽt in prælio; nec sapientes facultatem comparãdi sibi victum, nec Doctores cõparandi sibi opes, nec artifices gratiã; sed in omnibus hisce valet & præualet sæpe tempus & casus, qui hæc crebrò retardat & impedit, aut incitat & promouet; ac maximè Deus, qui est Dominus temporis & casus. Notat hic vanitatem velocitatis, roboris, sapientiæ, prudentiæ, artis, ac velocium, fortium, sapientum, prudentum, artificum, quòd eis sæpe dominetur tempus & casus. Iam

Primò, Moringus & Dauid de Pomis cẽsent hæc adhuc esse verba tùm Atheorum & Epicureorum, diuinæ prouidentiæ oblatrantium, eamque negantium, tùm ignauorum laborem fugientium. q. d. Vt quid laborabo Deumque colam, cùm videam labo- C ri sæpe fructum non respondere. Crebrò enim qui in agone velociter decurrit, casu aliquo anteuertitur à tardiore, qui ei brauium præripit: fortiter pugnantes, imbelles subinde in bello superant: doctis honores, officia & opes auferunt indocti: artificibus eximiis, operis gratiam adimunt rudes, loquaces & captatores auræ popularis. Casu ergo omnia agũtur, non certa numinis prouidentia. Hæc Athei.

Secundò, è contrario Thaumat. censet hic corrigi Epicureorum voluptatibus inhiantium sensa & dicta. q. d. Errant hi qui per voluptates decurrunt ad scopum felicitatis, in iisque omne robur, omne ingenium, omnem sapientiam, omnem artem expendunt, vt nouas & maiores semper adinueniant; quia per omnia hæc felicitatem & satiem, quam quærunt, non adipiscuntur.

Tertiò, planiùs Olympiod. Bonauent. Lyran. Ca- D ietan. Titelm. censent hic Salomonem de more ad aliam vanitatis speciem transire, nimirũ quod euẽtus rerum sæpe non pendeant à robore, sapientia, arte operantium, sed ab occasione, casu & fortuna, quæ in cursu & brauio sæpe præponit lentos velocibus; in bello, & victoria imbelles bellicosis, in opibus & honoribus indoctos doctis; in gratia & victoria inertes artificibus. Hisce quatuor complectitur omnes hominum in Republica status, vt ostendat omnibus sæpe dominari casum: per veloces enim, notat mercatores, qui ad negotia discurrunt, obeuntque terras & maria mercium lucrique causa: per fortes, notat milites, qui Rempubl. propugnant: per sapientes, doctores, iurisperitos, causidicos, medicos, consiliarios, qui moderãtur Rempublicam: per artifices, opifices, qui artes omnes, vt lanificium, pistoriam, sutoriam, sartoriam, fabrilem, &c. exercent ad omnes ciuiũ vsus. In his omnibus

ergo ostendit plus sæpe valere casum, quàm consiliũ, artem & industriam, hoc fine, primò, vt ostendat omnibus in rebus inesse vanitatem. Secundò, vt doceat homines non miari, si in hac vanitate labori & industriæ sæpe non respondeat fructus, nec præmia meritis, imò opes & dignitates dignis debitæ, dentur immeritis & indignis, idque arcanis & inaccessis Dei iudiciis, ait Olymp. quare cuique expectandam esse mercedem iustam in altera vita, vt ab hac vanitate ad veritatem, veramque vitam & felicitatem in cælis anhelet. Ita S. Hieron. Tertiò, vt moneat industrios & sapientes non confidere suæ industriæ, robori, sapientiæ, arti, sed Deo Deique prouidentiæ niti. Dei enim est cuique operi felices dare successus & exitus, Dei est regere casum & fortunam. Deus enim omnes causas secundas etiam contingentes & liberas ita ordinat, combinat, disponit, dirigit, vt licet fortuito, quantum est ex parte sua concurrant, & operentur id quod reipsa euenit; tamen quantum est ex parte Dei, certo consilio & sapienti prouidentia dirigantur, eò quòd omnia à Deo præuisa, prouisa, præordinata & disposita sint, vt hoc quod fit, non aliud, eueniat: Quare reipsa fortuna fortunans, hoc est res omnes dirigens, ordinans, prosperans non alia est, quàm Deus Deique prouidentia. Casus ergo & fortuna, quæ non semper quidem, sed sæpe tamen rebus & operibus hominum interuenit, manifestè ostendit Dei prouidentiam à qua dirigitur, sicut nauis in mari fluctuans à nauclero, sine quo mergeretur millies. Sic enim pariter mundus hic, ex tot casibus contrariis & pugnantibus inter se conflatus, euerteretur & rueret ni à Deo regeretur, qui omnia illa in ordinem redigit, & discordia concordat, ac fortuita coordinat; Itaque ex omnibus harmoniam pulchrã, & quasi concentum quendam musicum efficit. Ita docet D. Thom. 1. p. q. 75. art. 6. ad 2. Huc facit vetus dictum: *Rota admota manu fortunam esse implorandam*: quo significatur frustra numinis opem peti, nisi addas industriam & manum operi admoueas. Ita Plutar. in Lacon.

Casus ostẽdit Dei prouidentiam.

Nec velocium esse cursum) Hebr. *Non est leuium cursus*. Campen. *Rarò veloces adhibentur ad currendum*. Tigur. *Celeritas currendi nil affert commodi ad salutem*. Symmach. *Non est velocium perficere cursum*, siue in studio, siue in prælio, siue in itinere, siue quo alio loco & modo. Thaumat. *Neque qui pedibus pernicissimi sunt, cursum hunc magnum perficiunt*, vt pertingant ad vitam felicem. Chald. *Nec viri qui veloces fuerint, vt aquila, adiuti sunt currendo, vt eriperentur à morte in prælio*, iuxta illud Amos c. 2. 14. *Peribit fuga à veloce, & fortis non obtinebit virtutem suam, & robustus non saluabit animam suam; & tenens arcum non stabit, & velox pedibus suis non saluabitur, & ascensor equi non saluabit animam suam, & robustus corde inter fortes nudus fugiet in illa die, dicit Dominus*. Et illud Isaiæ 30. 16. *Dixistis, ad equos fugiemus, ideo fugietis. Et super veloces ascendemus: ideo velociores erunt qui persequentur vos*. Tradunt Astrologi, ac inter eos Iulius Firmicus lib. 8. Matheseos c. 15. eos qui subinde sydere Delphini nascuntur, esse veloces: *Erit*, inquit, Firmicus, *innata cursus agilitate perspicuus*. Rursum Plinius lib. 11. cap. 37. tradit animalia quibus minor est pulmo esse velociora: *quibus minor*, inquit, *hic corporibus, tantò velocitas maior*; quia scilicet minus respirant: crebra enim respiratio impedit cursum. Addit *peculiare cursus impedimentum* esse lienem: *quamobrem inuritur cursorum laborantibus: & per vulnus etiam excepto, viuere animalia tradunt*. A Vnde nonnulli opinati sunt cursoribus excindi lien, vt sint velociores, sed id non dicit Plinius.

Vulgus asserit cursoribus secari eximique lienem, vt velocius & sine defatigatione currant, ac totos dies continuè proficiscantur. Sed rem veram malè intelligit. Cursoribus enim, & splene laborantibus non eximitur nec excinditur lien, sed secatur, id est cultro ligneo ad id idoneo tũditur & contunditur, vt eius inflatio detumescat, ipseq; fiat minor arctiorque, ac minus sanguinis capiat; quo fit vt iam minor, strictior & lenior, minus impediat pulmones vicinos, quin liberè lateque moueantur, expirent & respirent, itaque iuuatur velocitas ambulandi & currendi: hanc enim impedit difficultas respirandi, quæ in pulmonibus oritur ex tumore lienis vicini, qui eos arctat & grauat; quo sublato, leuiores sunt,
B ac liberè facileque respirant, ideoque expeditum faciunt hominem ad ambulandum & currendum. Ita Romæ mihi asseruerunt Medici & Chirurgi, qui idipsum se factitasse, itaque spleneticos curasse affirmabant.

Lienis cõtusio iuuat cursum.

Adiungunt Medici, lienis morbos cursu sanari. Exemplum huius gnomes est apud S. Hieronymũ in vita S. Hilarionis: Hic enim aquam lustralem præbens Italico, ipsi in cursu Circensi contra æmulum maleficum, victoriam dedit. *Igitur*, inquit, *dato signo hi aduolant, illi præpediuntur: sub horũ curru rota feruent, illi præteruolantium terga vix cernunt: clamor fit vulgi nimius, ita vt ethnici quoque ipsi concreparent, Marnas victus à Christo est. Indubitata ergo victoria, & illis, & Circensibus plurimis fidei occasio fuit*. Huc facit Adagium Hispanorum, *claudos, æquè ac sanos in peregrinatione ad S. Iacobum currere, imò*
C *claudos citò peruenire, celeres & præproperos tardè, aut nunquam*. Huc pariter pertinet priscus Apologus quem recenset Noster Pontanus Progymnas. vol. 3. p. 1. c. 40. Testudo certamen cum aquila decreto spatio conficiendo suscipiebat. Constituta est meta, ad quam vter ex illis peruenisset prior, ab illo staret victoria. Prouolat aquila, ob tarditatem contempta testitudine, fretaq; alis suis sæpe desidet, sæpe diuagatur alibi & segnius agit: quandoque totam noctẽ quiescit, & multo iam die volatum init. At testudo laborem nec ad momentũ intermittit. Dies noctesque iter facit, & ad locum destinatum prorepit. Vincit aquilam sedulitate sua, non celeritate, metasque tenet, cũ adhuc ab iisdem longius distare putaretur.

Mysticè, id verius est in cursu spiritali viæ virtutũ, salutis & felicitatis, iuxta illud Pauli: *Non est volentis, neq; currentis, sed miserentis Dei*. Rom. 9. & il-
D lud Habacuc. 3. *Deus Dominus fortitudo mea, & ponet pedes meos quasi ceruorum, & super excelsa mea deducet me victor in Psalmis canentem*. Et illud Isaiæ 40. vlt. *Qui sperant in Domino mutabunt fortitudinem, assument pennas sicut aquilæ, current & non laborabunt, ambulabunt & non deficient*. Vide quæ illis locis annotaui.

Nec fortium (*qui validi & terribiles existimantur*, ait Thaumat.) *bellum*) Symmach. *vincere prælium*. Septuag. *nec potentibus prælium*. Syrus: *& non gigantis bellum*, iuxta illud: *Gigas non saluabitur in multitudine virtutis suæ*. Psal. 32. 16. Sic Goliath gigas superatus & occisus est in duello à paruo Dauide. 1. Reg. 17. 95. Holophernes à femina. Chald: *Neque robusti adiuuantur dum ineunt prælium robore suo*, iuxta illud: *Non in fortitudine equi voluntatem habebit, nec in tibiis viri beneplacitum*

erit ei. Psalm. 146. 10. Minus rectè vertit Campen. *Neque robusti adhibentur ad gerenda bella.* Melius Tigurina: *Nec fortitudo bellica potest eripere quemquam.*

Per *fortes* ergo hic accipe corpore potiùs, quàm animo & fortitudine bellica: nihil enim tam anceps, quàm belli exitus: minimâ enim res, vt ventus secundus vel aduersus, victoriam dat vel aufert. Vnde in Script. dicitur Dei esse victoria, iuxta illud Iudæ Machabæi: *Facile est concludi multos in manu paucorum: & non est differentia in conspectu Dei cæli, liberare in multis & in paucis. quoniam non in multitudine exercitus victoria belli, sed de cælo fortitudo est,* 1. Machab. 3. 19. Et illud Dauidis. *Benedictus Dominus meus, qui docet manus meas ad prælium, & digitos meos ad bellum,* psal. 143. 1. Qui& Ouidius 7. Metam.

Inter vtrumque volat dubijs victoria pennis,
Mars dubius.

Et Liuius lib. 2. *Nusquam minùs quàm in bello euentus respondet; propterea nihil tam leue est, quod non magnæ rei momentum faciat,* imò subinde solo metu & terrore panico hostibus casu, imò cælitus immisso, parta est victoria inermium, vti fuit illa Gedeonis Iudic. 7. Et illa Iosaphat 4. Regum 3. 22. similia exempla perpluta extant in libro Iudic. Regum & Machabæorum.

Nec sapientium panẽ) Symmach. *præbere alimenũ.* Io Heb. pulchra est allusio & Paronomasia לחכמים *lachacamim*, id est sapientibus cõgruens לחם *lechem*, id est panis, sæpe deest. Aliqui per sapientes accipiũt agricolas, quibus licèt industrus ob sterilitatẽ, expilationem, vastitatem subinde deest frumentũ & panis. Melius accipias litteratos & eruditos, vti sunt Philosophi, & Theologi, qui sæpe sunt pauperes, quia toti intendunt speculationi & sapientiæ, quæ præstat opibus, non auro congerendo, quod faciunt illiterati & mechanici. Vnde Rabbinorum Adagium: *Fames exiuit, & non transijt per ostium artificis,* quia arte sua sibi victum facile parant artifices. Audi S. Hieron. *Non est,* inquit, *sapientibus panis; id multorum quotidie probatur exemplo; qui cum sapientissimi sint, necessarijs indigent.* Chald. *Neque sapiens adiuuabitur à sapientia sua, vt saturetur pane in tempore famis.* Campen. *Quin & sapientibus sæpe deest vnde viuant.*

Nec doctorum diuitias. Pro *doctorum* Hebr. est נבנים *nebonim*, id est *intelligentium*, vt vertunt Septuag. prudentium solertium: vidimus enim non rarò industrios & solertes depauperari. Campen. vertit *industrios.* Caiet. *Intellectiones.* *Aristophanes in comœdia Plutum inducit cæcum. At Demetrius dicebat, non solum Plutum, id est diuitias, esse cæcum, verum etiam Fortunam Pluti ducem, vt iam illud fit Prouerbij: Cæcus cæco dux. Fortuna sæpe largitur indignis sua munera.* ita Laërt. lib. 5. cap. 5. Hinc Thaumat vertit: *Neque sapientia cum diuitiis aliquid commune esse solet.* Pagninus pro nebonim legens בבנים *mechonim* vertit: *Non sunt rectorum diuitiæ,* iuxta illud: *Diues iniquus aut iniqui hæres.* Diuitiæ enim per multas fraudes & vitia parantur.

Nec artificum gratiam) Syrus: *Neque cognoscentib. et gloria.* Vatab. *Non semper gratiosi esse qui in aliqua arte periti sunt.* Pro *artificum* Heb. est ידעים *iodeim*, id est *scientium*, vt vertunt Septuag. per quos Olympiod. & Vatab. intelligit eos, qui norunt artes captandi hominum fauorem & gratiam. Fauor enim sæpe fugit fauoris cupidos, æque ac honor fugit sequentes, sequitur fugientes. Chald. *prudentes.* Thaumat. *sagaces.* Clarius *expertos* & rerum peritos. Verùm quia hi intelliguntur nomine *nebonim*, quod præcessit; hinc aptè Noster vertit *artifices*, scilicet mechanicos, vel mathematicos & similes. S. Bona. censet duo prima, scilicet velocitatem & fortitudinem esse dona corporis, cætera tria esse animæ; nam sapientiam esse in corde, doctrinam in ore, artem in opere. Solent insignes artifices in gratia & pretio esse tum apud Principes, tum apud populum; sed non rarò casu aliquo sinistro contrarium accidit: atque hæc est vanitas artium & artificum, quam hic notat Salomon. Plutar. lib. de Fortuna, narrat Apellem cùm equum anhelantem pingeret, nec anhelitum satis exprimere posset, ira percitum, penicillum in imaginem coniecisse, itaque casu spumæ colorem expressisse, & quod quærebat perfecisse, vt omnium sibi gratiam & admirationem conciliaret.

Apellis casus in pingendo.

Sed tempus casumque in omnibus. Hebr. *Sed tempus & occursus occurrit omnibus illis.* Arabicus: *Sustinet eos omnes.* Chald. *Tempus & casus in sidere eorum accidit omnibus.* Chaldæi enim ad astra referebant cursum & casus rerum humanarum: vnde de his ex illis diuinabant. Campen. *Tempus & casus omnes de medio tollit;* sed hoc alienum & contrarium videtur.

Tempus, id est occasio commoda vel incommoda ad rem perficiendam: qui enim commodam captat, feliciter rem perficit; qui incommodam, infeliciter: sic qui captat mollia fandi tempora, impetrat quòd postulat, qui dura & aspera, repulsam patitur. Tempus ergo & occasio rebus gerendis dominatur, vti dixi cap. 3. 1. Occursus est concursus causarum contingentium, quæ dum fortuitò concurrunt, producunt casum & effectum fortuitum. Caiet. per tempus accipit motum orbium cælestium qui efficiunt effectus casuales in rebus sublunaribus. Aben Ezra per casum intelligit Dei prouidentiam: hæc enim, vt initio dixi, regit omnes casus euentusque fortuitos, ideoque ipsa est fortuna fortunans. Melius alij per casum intelligunt causam & effectum casualem, qui in omnibus rebus non semper, sed sæpe accidit. Vnde S. Thom. 1. p. q. 75. art. 6. ad 1. & quæst. 5. de veritate art. 5. ad 5. notat solerter dici *tempus casumque*, quia inquit, secundum aliquem ordinem temporis, casuales defectus inueniuntur in his rebus v. g. quod potentiores frequenter succumbant, ostendit, quòd victor magis est ex diuina prouidentia, quàm ex humana virtute. Præclare S. August. lib. 3. de Trinit. cap. 4. *Nihil* inquit, *fit inuisibiliter & sensibiliter, quod non de interiori inuisibili atque intelligibili aula summi Imperatoris aut iubeatur, aut permittatur secundùm ineffabilem iustitiam præmiorum atque pœnarum, gratiarum, & retributionum, in ista totius creaturæ amplissima quadã immẽsaq; Republica.*

Nota, casus siue effectus contingentes propriè sunt ij soli, qui fiunt à causa libere, putà à Deo, Angelo, Dæmone, vel homine: alioqui enim pluuiæ, venti, fulmina, cæteræq; res naturales in causis suis determinatæ sunt & certæ, sed dum à Deo, Angelo, Dæmone vel homine libere causæ hæ immutantur & combinantur, tunc ex eis prodeunt effectus, contingentes & casuales.

Casus quid?

Hinc Romani, Græci cæteræque gentes mirè coluere Fortunam, velut Deam, imò primã Deorum, quæ omnia regat, & hos faciat formosos, opulentos, felices, illos deformes, pauperes, miseros: hinc tot templa, tot aræ, tot nomina fortunæ. *Ipsa,* ait Dio Chrysost. orat. 63. *bella gerentiũ est victor a, & pacem agentium concordia, & nuptias contrahentium beneuolentia, & amantium voluptas, & breuiter bonus in*

Fortuna Dea Gentium vnde?

omni

omni re successus. Seruius Tullus ait Plutar. quæst. Roman. 74. templum *Parua fortuna dedicauit significans fortunam minimis momentis plurimum posse, multisque vsu venisse, vt exiguis planè rebus aut euenientibus, aut contingentibus maxima consequerentur vel perderent, docens animum rebus esse aduertendum, nihilque eorum quæ offeruntur, ob paruitatem esse negligendum.*

Idem rursum: *Sapientia*, ait, *in hunc vsque diem templum non est, neque temperantiæ, aut tolerantiæ, aut magnanimitati, aut continentia: Fortunæ vero templa sunt splendida & antiqua, ac tantum non cum primis Romæ fundamentis posita.*

Cornelius Sylla, inquit idem Plutar. in Sylla, *fortunæ se filium* dicebat. Præ reliquis insignis fuit basilica Fortunæ in vrbe Fanensi, quæ inde dicta est, Fanum fortunæ, de qua ita scribit Nicolaus Perottus Episcopus Sipontinus in lib. 1. Martial. *A fando* B *Fanum deducitur, hoc est templum, quod Pontifex in dedicatione templi certa verba præfari solet: quamuis sint aliqui qui ἀπὸ τῦ φανεῖ dictum malint, quod significat manifestum, quod è Fano responsa dabantur*, &c. *Hinc Fanum, Piceni vrbs dicta, in littore Adriatico inter Pisaurum & Senogaliam, omnium Italiæ vrbium amænissima siue loci naturam, seu ciuium ingenia consideres, quod in ea pulcherrimum Fortunæ templum fuerit, cuius adhuc reliquiæ conspiciuntur. Hinc Fanenses siue fanestres appellati.* Huius Fani Fortunæ fabricæ præfuit Vitruuius, Architectorum princeps, qui libros suos de Architectura dedicans Augusto Cæsari, vtpote Principi ædificationi dedito, ab eo beneficiis & honoribus auctus, ita de hoc Fano scribit lib. 5. cap. 1. sub finem: C *Non minus summam dignitatem & maiestatem possunt habere comparationes basilicarum, quo genere Colonia Iulia Fanestri collocaui, curauique faciendum, cuius proportiones & symmetriæ sic sunt constituta*: eas deinde exactè fuseque describit, additque hoc Fanum fuisse iuxta Ædem Augusti. Plura de hoc Fano vide apud Sigonium & Cluuerium in descript. Italiæ. Fani Fortunæ Episcopus fuit Sanctus Fortunatus, de quo mox. Hoc enim fanum fortunæ profanum, à Christianis conuersum fuit in sanctum templum in honorem Beatæ Virginis dedicatum, quæ vera est fidelium Fortuna, eos fortunans omnibusque donis cumulans & beans, cuius proinde, ac præterum Sacelli vnius, Virgini Assumptæ dicati magnificentiam, æquè ac religionem, integro carminum libro miris elogiis celebrarunt plurimi & primi Italorum Poëtæ, quorum vnus ita orditur: D

Fortunæ fuit hoc Fanum, nunc Virginis, illa
Numen (imò nomen) *magni Numinis ista parēs.*

Gnomæ de fortuna.

Seneca epist. 14. *Initium*, ait, *omnium rerum sapiens, non exitum spectat. Initia enim in potestate nostra sunt, de euentu fortuna iudicat.* Idem Epist. 98. *Inuadit*, ait, *temperatissimos morbus; validissimos phtisis; innocentissimos pœna, secretissimos tumultus. Eligit aliquid noui casus, per quod velut oblitis vires suas ingerat. Longam moram dedit malis properantibus, qui diem dixit horam momentumque temporis.* Nero, ait Sueton. cap. 13. vitæ eius, *Iudices, priusquam inciperet, reuerentissimè alloquebatur, omnia se facienda fecisse, sed euentum in manu esse fortunæ.* Plaut. in Pseud.

Centum doctum hominum consilia hæc deuincit Dea fortuna.

Atque hoc verum est, proinde vt quisque fortu- A *na vtitur, ita præcellit.*

Atque exinde sapere eum omnes dicimus. Liuius Decade 1. lib. 9. *Per omnia*, inquit, *humana, maximè in res bellicas Fortuna potens est.* Æmil. lib. 1. *Fortuna arbitrio suo pacem, sed maximè bella gerit. Eadem*, inquit ille, *mari tranquillitatem imponit, æstatem hyemi, celeritatem tardissimis, vires segnissimis.*

Denique Iudæi coluere Fortunam, in quos proinde inuectus Isaias c. 65. 11. *Qui ponitis*, inquit, *Fortunæ mensam, & libatis super eam*: vbi multa de fortuna dixi.

Moral. Docet hic Salomon res omnes sublunares, vtpote Fortunæ volubili subiectas, esse vanas variasque, ideoque parui faciendas, ac consequenter contra omnes fortunæ casus etiam aduersos, ipsamque mortem sapienti obfirmandum esse animum fortitudine & constantia. Salomonem velut B magistrum de more secuti sunt Plato & Philosophi. Hinc Bion teste Stobæo serm. 103. dicebat, *Fortunam diuitibus opes dedisse; non dono, sed mutuo.* Crœsus consultus à Cyro de bello contra Tomyrim suscipiendo, in quo deinde occisus est: *Si*, inquit, *te agnoscis hominem, discito talem rerum humanarum circum esse, qui rotatus eosdem semper fortunatos esse non sinat.* Demetrius aiebat illum qui sinistram fortunam ferre nequiret, nec dexteram ferre posse. Vnde ipse illud Æschyli dicebat fortunæ: *Tu me extulisti, tu ipsa rursus deiicis.* Ita Anton. in Melissa p. 1. cap. 70. Romuli vox erat: *Fallacia & caduca sunt omnia, quæ fortuna in sua habet potestate.* Ita Maxim. serm. 18. Fabius Maximus Minutij Collegæ sui secundam fortunam magis C quam aduersam pertimescebat; quod fortuna instabilis variet vices, & à secundis ad aduersa desiliat, cumque faciem ostendit, mox tergum obuertat. Ita Plut. in vita Fabij. Zeno cùm in naufragio omnia amisisset: *Euge*, inquit, *fortuna, quam probè nos ad hoc palliolum redegisti.* Socrates ad omnes fortunæ procellas immotus eadem mente, eodem vultu persistebat. Vnde S. Hieron. ait, in virtute Christiana requiri animi robur Socraticum. Seneca de Tranquill. animi, docet sapientem per virtutem vigoremque animi omni fortuna & iniuria esse superiorem. Vnde cum recensuisset Heroes casu iniquo occisos, vt Socratem, Pompeium, Ciceronem, ac *optimos pessima* pati, remedium subdit: *Tanto fortiores*, inquit, *tanto feliciores: humanos effugistis casus, liuorem, morbum; existis ex custodia: non vos digni mala fortuna Dijs visi estis, sed indigni in quos iam aliquid fortuna posset.* Vide eundem D Epist. 92. & 98. vbi inter alia hæc dat vitæ axiomata: *Aduersus fortunā valet ad tolerandum obfirmata omnino mens; mortalia omnia morte damnata sunt, inter peritura viuimus; mortale est omne mortalium bonum. Nihil firmum infirmo, nihil fragili æternum & inuictum est; tam necesse est perire, quam perdere. Dic fortunæ: Cum viro tibi negotium est, quære quem vincas. Dic tibi ex istis quæ terribilia videntur nihil est inuictum. Singula vicere iam multi, ignem Mutius, crucem Regulus, venenum Socrates, exilium Rutilius, mortem ferro adactam Cato; & nos vincamus aliquid.*

Exempla.

Tacitè ergo hic monet Salomon, vt à rebus sublunaribus, vtpote lunationi, id est variæ per tempora mutationi, casui & fortunæ obnoxijs mentem transferamus ad cælestia, quæ superant omnem fortunæ casum & lusum, nesciuntque ortum & occasum, sed in stabili Angelorum & beatorum degunt æuo. Sa-

erit ei. Psalm. 146. 10. Minus rectè vertit Campen. *Neque robusti. adhibentur ad gerenda bella.* Melius Tigurina: *Nec fortitudo bellica potest eripere quemquam.*

Per *fortes* ergo hic accipe corpore potiùs, quàm animo & fortitudine bellica: nihil enim tam anceps, quàm belli exitus: minimà enim res, vt ventus secundus vel aduersus, victoriam dat vel aufert. Vnde in Script. dicitur Dei esse victoria, iuxta illud Iudæ Machabæi: *Facile est concludi multos in manu paucorum: & non est differentia in conspectu Dei cæli, liberare in multis & in paucis. quoniam non in multitudine exercitus victoria belli, sed de cælo fortitudo est.* 1. Machab. 3. 19. Et illud Dauidis. *Benedictus Dominus meus, qui docet manus meas ad prælium, & digitos meos ad bellum.* psal. 143. 1. Quin & Ouidius 7. Metam.

Inter vtrumque volat dubijs victoria pennis,
Mars dubius.

Et Liuius lib. 2. *Nusquam minùs quàm in bello euentus respondet; proptereà nihil tam leue est, quod non magnæ rei momentum faciat,* imò subinde solo metu & terrore panico hostibus casu, imò cælitus immisso, parta est victoria inermium, vti fuit illa Gedeonis Iudic. 7. Et illa Iosaphat 4. Regum 3. 22. similia exempla perplura extant in libro Iudic. Regum & Machabæorum.

Nec sapientium panē) Symmach. *præbere alimentū.* In Heb. pulchra est allusio & Paronomasia לחכמים *lachacamim,* id est sapientibus cōgruens לחם *lechem,* id est panis, sæpe deest. Aliqui per sapientes accipiūt agricolas, quibus licèt industrijs ob sterilitatē, expilationem, vastitatem subinde deest frumentū & panis. Melius accipias litteratos & eruditos, vti sunt Philosophi, & Theologi, qui sæpe sunt pauperes, quia toti intendunt speculationi & sapientiæ, quæ præstat opibus, non auro congerendo, quod faciunt illiterati & mechanici. Vnde Rabbinorum Adagium: *Fame exitit, & non transit per ostium artificis,* quia arte sua sibi victum facile parant artifices. Audi S. Hieron. *Non est,* inquit, *sapientibus panis; id multorum quotidie probatur exemplo; qui enim sapientissimi sint, necessarijs indigent.* Chald. *Neque sapiens adiuuabitur à sapientia sua, vt saturetur pane in tempore famis.* Campen. *Quin & sapientibus sæpe deest vnde viuant.*

Nec *doctorum diuitias.* Pro *doctorum* Hebr. est נבנים *nebonim,* id est *intelligentium,* vt vertunt Septuag. prudentium solertium: vidimus enim non rarò industrios & solertes depauperari. Campen. vertit *industrios.* Caiet. *Intellectiones. Aristophanes in comœdia Plutum inducit cæcum. At Demetrius dicebat, non solum Plutum, id est diuitias, esse cæcum, verum etiam Fortunam Plutis ducem, vt iam illud sit Prouerbij: Cæcus cæco dux. Fortuna sæpe largitur indignis sua munera.* ita Laërt. lib. 5. cap. 5. Hinc Thaumat vertit: *Neque sapientia cum diuitijs aliquid commune esse solet.* Pagninus pro nebonim legens נכונים *nechonim* vertit: *Non sunt rectorum diuitiæ,* iuxta illud: *Diues iniquus aut iniqui hæres.* Diuitiæ enim per multas fraudes & vitia parantur.

Nec artificum gratiam) Syrus: *Neque cognoscentibus gloria.* Vatab. *Non semper gratiosos esse qui in aliqua arte periti sunt.* Pro *artificum* Heb. est ידעים *iodeim,* id est *scientium,* vt vertunt Septuag. per quos Olympiod. & Vatab. intelligit eos, qui norunt artes captandi hominum fauorem & gratiam. Fauor enim sæpe fugit fauoris cupidos, æque ac honor fugit sequentes, sequitur fugientes. Chald. *prudentes.* Thaumat. *sagaces.* Clarius *expertos* & rerum peritos.

A Verùm quia hi intelliguntur nomine *nebonim,* quod præcessit; hinc aptè Noster vertit *artifices*, scilicet mechanicos, vel mathematicos & similes. S. Bona. censet duo prima, scilicet velocitatem & fortitudinem esse dona corporis, cætera tria esse animæ; nam sapientiam esse in corde, doctrinam in ore, artem in opere. Solent insignes artifices in gratia & pretio esse tum apud Principes, tum apud populum; sed non rarò casu aliquo sinistro contrarium accidit: atque hæc est vanitas artium & artificum, quam hic notat Salomon. Plutar. lib. de Fortuna, narrat Apellem cùm equum anhelantem pingeret, nec anhelitum satis exprimere posset, ira percitum, penicillum in imaginem coniecisse, itaque casu spumæ colorem expressisse, & quod quærebat perfecisse, vt omnium sibi gratiam & admirationem conciliaret. *Apellis casus in pingendo.*

Sed tempus casumque in omnibus. Hebr. *Sed tempus*
B *& occursus occurrit omnibus illis.* Arabicus: *Sustinet eos omnes.* Chald. *Tempus & casus in sidere eorum accidit omnibus.* Chaldæi enim ad astra referebant cursum & casus rerum humanarum: vnde de his ex illis diuinabant. Campen. *Tempus & casus omnes de medio tollit;* sed hoc alienum & contrarium videtur.

Tempus, id est occasio commoda vel incommoda ad rem perficiendam: qui enim commodam captat, feliciter rem perficit; qui incommodam, infeliciter: sic qui captat mollia fandi tempora, impetrat quòd postulat, qui dura & aspera, repulsam patitur. Tempus ergo & occasio rebus gerendis dominatur, vti dixi cap. 3. 1. Occursus est concursus causarum contingentium, quæ dum fortuitò concurrunt, producunt casum & effectum fortuitum. Caiet. per tempus accipit motum orbium cælestium qui efficiunt effectus casuales in rebus sublunaribus. Aben Ezra
C per casum intelligit Dei prouidentiam: hæc enim, vt initio dixi, regit omnes casus euentusque fortuitos, ideoque ipsa est fortuna fortunans. Melius alij per casum intelligunt causam & effectum casualem, qui in omnibus rebus non semper, sed sæpe accidit. Vide S. Thom. 1. p. q. 75. art. 6. ad 1. & quæst. 5. de veritate art. 5. ad 5. notat solerter dici *tempus casumque,* quia inquit, secundum aliquem ordinem temporis, casuales defectus inueniuntur in his rebus v. g. quod potentiores frequenter succumbant, ostendit, quòd victor magis est ex diuina prouidentia, quàm ex humana virtute. Præclare S. August. lib. 3. de Trinit. cap. 4. *Nihil* inquit, *fit inuisibiliter & sensibiliter, quod non de interiori inuisibili atque intelligibili aula summi Imperatoris aut iubeatur, aut permittatur secundùm ineffabilem iustitiam præmiorum*
D *atque pœnarum, gratiarum, & retributionum, in ista totius creaturæ amplissima quadā immēsaq; Republica.*

Nota, casus siue effectus contingentes propriè sunt ij soli, qui fiunt à causa libere, putà à Deo, Angelo, Dæmone, vel homine: alioqui enim pluuiæ, venti, fulmina, cæteræq; res naturales in causis suis determinatæ sunt & certæ, sed dum à Deo, Angelo, Dæmone vel homine libere causæ hæ immutantur & combinantur, tunc ex eis prodeunt effectus, contingentes & casuales. *Casus quid?*

Hinc Romani, Græci cæteræque gentes mirè coluere Fortunam, velut Deam, imò primā Deorum, quæ omnia regat, & hos faciat formosos, opulentos, felices, illos deformes, pauperes, miseros: hinc tot templa, tot aræ, tot nomina fortunæ. *Ipsa,* ait Dio Chrysost. orat. 63. *bella gerentiū est victoria, & pacem agentium concordia, & nuptias contrahentium beneuolentia, & amantium voluptas, & breuiter bonis in* *Fortuna Dea Gentium vnde?*

omni

omni re successus. Seruius Tullus ait Plutar. quæst. Roman. 74. templum *Parua fortuna dedicauit significans fortunam minimis momentis plurimum posse, multisque vsu venisse, vt exiguis planè rebus aut euenientibus, aut contingentibus maxima consequerentur vel perderent, docens animum rebus esse aduertendum, nihilque eorum quæ offeruntur, ob paruitatem esse negligendum.*

Idem rursum: *Sapientiæ*, ait, *in hunc vsque diem templum non est, neque temperantiæ, aut tolerantiæ, aut magnanimitati, aut continentiæ: Fortunæ vero templa sunt splendida & antiqua, ac tantum non cum primis Romæ fundamentis posita.*

Cornelius Sylla, inquit idem Plutar. in Sylla, *fortunæ se filium* dicebat. Præ reliquis insignis fuit basilica Fortunæ in vrbe Fanensi, quæ inde dicta est, Fanum fortunæ, de qua ita scribit Nicolaus Perot-
B
tus Episcopus Sipontinus in lib. 1. Martial. *A fando Fanum deducitur, hoc est templum, quod Pontifex in dedicatione templi certa verba præfari solet: quamuis sint aliqui qui ἀπὸ τοῦ φανοῦ dictum malint, quod significat manifestum, quod è Fano responsa dabantur*, &c. *Hinc Fanum, Piceni vrbs dicta, in littore Adriatico inter Pisaurum & Senogaliam, omnium Italiæ vrbium amænissima siue loci naturam, seu ciuium ingenia consideres, quod in ea pulcherrimum Fortunæ templum fuerit, cuius adhuc reliquiæ conspiciuntur. Hinc Fanenses siue Fanestres appellati.* Huius Fani Fortunæ fabricæ præfuit Vitruuius, Architectorum princeps, qui libros suos de Architectura dedicans Augusto Cæsari, vtpote Principi ædificationi dedito, ab eo beneficiis & honoribus auctus, ita de hoc Fano scribit lib. 5. cap. 1. sub finem:
C
Non minus summam dignitatem & maiestatem possunt habere comparationes basilicarum, quo genere Coloniæ Iuliæ Fanestri collocaui, curauique faciendum, cuius proportiones & symmetriæ sic sunt constitutæ: eas deinde exactè fuseque describit, additque hoc Fanum fuisse iuxta Ædem Augusti. Plura de hoc Fano vide apud Sigonium & Cluuerium in descript. Italiæ. Fani Fortunæ Episcopus fuit Sanctus Fortunatus, de quo mox. Hoc enim fanum fortunæ profanum, à Christianis conuersum fuit in sanctum templum in honorem Beatæ Virginis dedicatum, quæ vera est fidelium Fortuna, eos fortunans omnibusque donis cumulans & beans, cuius proinde, ac præsertim Sacelli vnius, Virgini Assumptæ dicati magnificentiam, æquè ac religionem, integro carminum libro miris elogiis celebrarunt plurimi & primi Italorum Poëtæ, quorum vnus ita orditur:
D

Fortunæ fuit hoc Fanum, nunc Virginis, illa
Numen (imò nomen) *magni Numinis ista parẽs.*

Gnomæ de fortuna.

Seneca epist. 14. *Initium, ait, omnium rerum sapiens, non exitum spectat. Initia enim in potestate nostra sunt, de euentu fortuna iudicat.* Idem Epist. 98. *Inuadit*, ait, *temperatissimos morbus; validissimos phtisis; innocentissimos pœna, secretissimos tumultus. Eligit aliquid noui casus, per quod velut oblitis vires suas ingerat. Longam moram dedit malis properantibus, qui diem dixit horam momentumque temporis.* Nero, ait Sueton. cap. 13. vitæ eius, *Iudices, priusquam inciperet, reuerentissimè alloquebatur, omnia se facienda fecisse, sed euentum in manu esse fortunæ.* Plaut. in Pseud.

Centum doctum hominum consilia hæc deuincit Dea fortuna.

Atque hoc verum est, perinde vt quisque fortu-
A
na vtitur, ita præcellit.

Atque exinde sapere eum omnes dicimus. Liuius Decade 1. lib. 9. *Per omnia*, inquit, *humana, maximè in res bellicas Fortuna potens est.* Æmil. lib. 1. *Fortuna arbitrio suo pacem, sed maximè bella gerit. Eadem*, inquit ille, *mari tranquillitatem imponit, æstatem hyemi, celeritatem tardissimis, vires segnissimis.*

Denique Iudæi coluere Fortunam, in quos proinde inuectus Isaias c. 65. 11. *Qui ponitis*, inquit, *Fortunæ mensam, & libatis super eam*: vbi multa de fortuna dixi.

Moral. Docet hic Salomon res omnes sublunares, vtpote Fortunæ volubili subiectas, esse vanas variasque, ideoque parui faciendas, ac consequenter contra omnes fortunæ casus etiam aduersos, ipsamque mortem sapienti obfirmandum esse animum fortitudine & constantia. Salomonem velut magistrum de more secuti sunt Plato & Philosophi. Hinc Bion teste Stobæo serm. 103. dicebat, *Fortunam diuitibus opes dedisse, non dono, sed mutuo.* Crœsus consultus à Cyro de bello contra Tomyrin suscipiendo, in quo deinde occisus est: *Si*, inquit, *te agnoscis hominem, discito talem rerum humanarum circum esse, qui rotatus eosdem semper fortunatos esse non sinat.* Demetrius aiebat illum qui sinistram fortunam ferre nequiret, nec dexteram ferre posse. Vnde ipse illud Æschyli dicebat fortunæ: *Tu me extulisti, tu ipsa rursus deiicis.* Ita Anton. in Melissa p. 1. cap. 70. Romuli vox erat: *Fallacia & caduca sunt omnia, quæ fortuna in sua habet potestate.* Ita Maxim. serm. 18. Fabius Maximus Minutij Collegæ sui secundam fortunam magis quam aduersam pertimescebat; quod fortuna instabilis variet vices, & à secundis ad aduersa desiliat, cumque faciem ostendit, mox tergum obuertat. Ita Plut. in vita Fabij. Zeno cùm in naufragio omnia amisisset: *Euge*, inquit, *fortuna, quam probè nos ad hoc palliolum redegisti.* Socrates ad omnes fortunæ procellas immotus eadem mente, eodem vultu persistebat. Vnde S. Hieron. ait, in virtute Christiana requiri animi robur Socraticum. Seneca de Tranquill. animi, docet sapientem per virtutem vigoremque animi omni fortuna & iniuria esse superiorem. Vnde cum recensuisset Heroes casu iniquo occisos, vt Socratem, Pompeium, Ciceronem, ac *optimos pessima* pati, remedium subdit: *Tanto fortiores*, inquit, *tanto feliciores: humanos effugistis casus, liuorem, morbum; existis ex custodia: non vos digni mala fortuna Dijs visi estis, sed indigni in quos iam aliquid fortuna posset.* Vide eundem Epist. 92. & 98. vbi inter alia hæc dat vitæ axiomata: *Aduersus fortunã valet ad tolerandum obfirmata omnino mens; mortalia omnia morte damnata sunt, inter peritura viuimus; mortale est omne mortalium bonum. Nihil firmum infirmo, nihil fragili æternum & inuictum est; tam necesse est perire, quam perdere. Dic fortunæ: Cum viro tibi negotium est, quære quem vincas. Dic tibi ex istis quæ terribilia videntur nihil est inuictum. Singula vicere iam multi, ignem Mutius, crucem Regulus, venenum Socrates, exilium Rutilius, mortem ferro adactam Cato; & nos vincamus aliquid.*

Exempla.

Tacitè ergo hic monet Salomon, vt à rebus sublunaribus, vtpote lunationi, id est variæ per tempora mutationi, casui & fortunæ obnoxijs mentem transferamus ad cælestia, quæ superant omnem fortunæ casum & lusum, nesciuntque ortum & occasum, sed in stabili Angelorum & beatorum degunt æuo. Sa-

erit ei. Psalm. 146. 10. Minus rectè vertit Campen. *Neque robusti adhibentur ad gerenda bella.* Melius Tigurina: *Nec fortitudo bellica potest eripere quemquam.*

Per *fortes* ergo hic accipe corpore potiùs, quàm animo & fortitudine bellica: nihil enim tam anceps, quàm belli exitus: minimâ enim res, vt ventus secundus vel aduersus, victoriam dat vel aufert. Vnde in Script. dicitur Dei esse victoria, iuxta illud Iudæ Machabæi: *Facile est concludi multos in manu paucorum: & non est differentia in conspectu Dei cæli, liberare in multis & in paucis: quoniam non in multitudine exercitus victoria belli, sed de cælo fortitudo est,* 1. Machab. 3. 19. Et illud Dauidis. *Benedictus Dominus meus, qui docet manus meas ad prælium, & digitos meos ad bellum.* psal. 143. 1. Quin & Ouidius 7. Metam.

> *Inter vtrumque volat dubijs victoria pennis,*
> *Mars dubius.*

Et Liuius lib. 2. *Nusquam minùs quàm in bello euentus respondet; propterea nihil tam leue est, quod non magnæ rei momentum faciat,* imò subinde solo metu & terrore panico hostibus casu, imò cælitus immisso, parta est victoria inermium, vti fuit illa Gedeonis Iudic. 7. Et illa Iosaphat 4. Regum 3. 22. similia exempla perplura extant in libro Iudic. Regum & Machabæorum.

Nec sapientum panē) Symmach. *præbere alimentū.* In Heb. pulchra est allusio & Paronomasia לחכמים *lachacamim*, id est sapientibus cōgruens לחם *lechem*, id est panis, sæpe deest. Aliqui per sapientes accipiūt agricolas, quibus licèt industrijs ob sterilitatē, expilationem, vastitatem subinde deest frumentū & panis. Melius accipias litteratos & eruditos, vti sunt Philosophi, & Theologi, qui sæpe sunt pauperes, quia toti intendunt speculationi & sapientiæ, quæ præstat opibus, non auro congerendo, quod faciunt illiterati & mechanici. Vnde Rabbinorum Adagium: *Fames exiuit, & non transiit per ostium artificis,* quia arte sua sibi victum facile parant artifices. Audi S. Hieron. *Non est,* inquit, *sapientibus panis; ad multorum quotidie probatur exemplo; qui cum sapientissimi sint, necessarijs indigent.* Chald. *Neque sapiens adiuuabitur à sapientia sua, vt saturetur pane in tempore famis.* Campen. *Quin & sapientibus sæpe deest vnde viuant.*

Nec *doctorum diuitias.* Pro *doctorum* Hebr. est נבנים *nebonim*, id est *intelligentium*, vt vertunt Septuag. prudentium solertium: vidimus enim non rarò industrios & solertes depauperari. Campen. vertit *industrios.* Caiet. *Intellectiones. Aristophanes in comœdia Plutum inducit cæcum. At Demetrius dicebat; non solum Plutum, id est diuitias, esse cæcum, verum etiam Fortunam Plutus ducem, vt iam illud sit Prouerbij: Cæcus cæco dux. Fortuna sæpe largitur indignis sua munera.* ita Laërt. lib. 5. cap. 5. Hinc Thaumat vertit: *Neque sapientia cum diuitiis aliquid commune esse solet.* Pagninus pro nebonim legens נכנים *nechonim* vertit: *Non sunt rectorum diuitiæ,* iuxta illud: *Diues iniquus aut iniqui hæres.* Diuitiæ enim per multas fraudes & vitia parantur.

Nec artificum gratiam) Syrus: *Neque cognoscentibus gloria.* Vatab. *Non semper gratiosos esse qui in aliqua arte periti sunt.* Pro *artificum* Heb. est יודעים *iodeim*, id est *scientium*, vt vertunt Septuag. per quos Olympiod. & Vatab. intelligit eos, qui norunt artes captandi hominum fauorem & gratiam. Fauor enim sæpe fugit fauoris cupidos, æque ac honor fugit sequentes, sequitur fugientes. Chald. *prudentes.* Thaumat. *sagaces.* Clarius *expertos* & rerum peritos.

A Verùm quia hi intelliguntur nomine *nebonim*, quod præcessit; hinc aptè Noster vertit *artifices*, scilicet mechanicos, vel mathematicos & similes. S. Bona. censet duo prima, scilicet velocitatem & fortitudinem esse dona corporis, cætera tria esse animæ; nam sapientiam esse in corde, doctrinam in ore, artem in opere. Solent insignes artifices in gratia & pretio esse tum apud Principes, tum apud populum; sed non rarò casu aliquo sinistro contrarium accidit: atque hæc est vanitas artium & artificum, quam hic notat Salomon. Plutar. lib. de Fortuna, narrat Apellem cùm equum anhelantem pingeret, nec anhelitum satis exprimere posset, ira percitum, penicillum in imaginem coniecisse, itaque casu spumæ colorem expressisse, & quod quærebat perfecisse, vt omnium sibi gratiam & admirationem conciliaret. Apellis casus in pingendo.

Sed tempus casumque in omnibus. Hebr. *Sed tempus* B *& occursus occurrit omnibus illis.* Arabicus: *Sustinet eos omnes.* Chald. *Tempus & casus in sidere eorum accidit omnibus.* Chaldæi enim ad astra referebant cursum & casus rerum humanarum: vnde de his ex illis diuinabant. Campen. *Tempus & casus omnes de medio tollit;* sed hoc alienum & contrarium videtur.

Tempus, id est occasio commoda vel incommoda ad rem perficiendam: qui enim commodam captat, feliciter rem perficit; qui incommodam, infeliciter: sic qui captat mollia fandi tempora, impetrat quòd postulat, qui dura & aspera, repulsam patitur. Tempus ergo & occasio rebus gerendis dominatur, vti dixi cap. 3. 1. Occursus est concursus causarum contingentium, quæ dum fortuitò concurrunt, producunt casum & effectum fortuitum. Caiet. per tempus accipit motum orbium cælestium qui efficiunt C effectus casuales in rebus sublunaribus. Aben Ezra per casum intelligit Dei prouidentiam: hæc enim, vt initio dixi, regit omnes casus euentusque fortuitos, ideoque ipsa est fortuna fortunans. Melius alij per casum intelligunt causam & effectum casualem, qui in omnibus rebus non semper, sed sæpe accidit. Vnde S. Thom. 1. p. q. 75. art. 6. ad 1. & quæst. 5. de veritate art. 5. ad 5. notat solerter dici *tempus casumque,* quia inquit, secundum aliquem ordinem temporis, casuales defectus inueniuntur in his rebus v. g. quod potentiores frequenter succumbant, ostendit, quòd victor magis est ex diuina prouidentia, quàm ex humana virtute. Præclare S. August. lib. 3. de Trinit. cap. 4. *Nihil* inquit, *fit inuisibiliter & sensibiliter, quod non de interiori inuisibili atque intelligibili aula summi Imperatoris aut iubeatur, aut permittatur secundum ineffabilem iustitiam præmiorum* D *atque pœnarum, gratiarum, & retributionum, in ista totius creaturæ amplissima quadā immēsaq; Republica.*

Nota, casus siue effectus contingentes propriè sunt ij soli, qui fiunt à causa libere, putà à Deo, Angelo, Dæmone, vel homine: alioqui enim pluuiæ, venti, fulmina, cæteræq; res naturales in causis suis determinatæ sunt & certæ, sed dum à Deo, Angelo, Dæmone vel homine libere causæ hæ immutantur & combinantur, tunc ex eis prodeunt effectus, contingentes & casuales. Casus quid?

Hinc Romani, Græci cæteræque gentes mirè coluere Fortunam, velut Deam, imò primā Deorum, quæ omnia regat, & hos faciat formosos, opulentos, felices, illos deformes, pauperes, miseros: hinc tot templa, tot aræ, tot nomina fortunæ. *Ipsa,* ait Dio Chrysost. orat. 63. *bella gerentiū est victoria, & pacem agentium concordia, & nuptias contrahentium beneuolentia, & amantium voluptas, & breuiter bonus in* Fortuna Dea Gentium vnde?

omni

omni re successus. Seruius Tullus ait Plutar. quæst. Roman. 74. templum *Paruæ fortunæ dedicauit significans fortunam minimis momentis plurimum posse, multisque vsu venisse, vt exiguis planè rebus aut euenientibus, aut contingentibus maxima consequerentur vel perderent, docens animum rebus esse aduertendum, nihilque eorum quæ offeruntur, ob paruitatem esse negligendum.*

Idem rursum: *Sapientia*, ait, *in hunc vsque diem templum non est, neque temperantiæ, aut tolerantiæ, aut magnanimitatis, aut continentiæ: Fortunæ vero templa sunt splendida & antiqua, ac tantum non cum primis Romæ fundamentis posita.*

Cornelius Sylla, inquit idem Plutar. in Sylla, *fortunæ se filium* dicebat. Præ reliquis insignis fuit basilica Fortunæ in vrbe Fanensi, quæ inde dicta est, Fanum fortunæ, de qua ita scribit Nicolaus Perottus Episcopus Sipontinus in lib. 1. Martial. *A fando Fanum deducitur, hoc est templum, quod Pontifex in dedicatione templi certa verba præfari solet: quamuis sint aliqui qui ἀπὸ τοῦ φανεροῦ dictum malint, quod significat manifestum, quod è Fano responsa dabantur, &c. Hinc Fanum, Piceni vrbs dicta, in littore Adriatico inter Pisaurum & Senogaliam, omnium Italiæ vrbium amanissima siue loci naturam, seu ciuium ingenia consideris, quod in ea pulcherrimum Fortunæ templum fuerit, cuius adhuc reliquiæ conspiciuntur. Hinc Fanenses siue fanestres appellati.* Huius Fani Fortunæ fabricæ præfuit Vitruuius, Architectorum princeps, qui libros suos de Architectura dedicans Augusto Cæsari, vtpote Principi ædificationi dedito, ab eo beneficiis & honoribus auctus, ità de hoc Fano scribit lib. 5. cap. 1. sub finem: *Non minus summam dignitatem & maiestatem possunt habere comparationes basilicarum, quo genere Coloniæ Iuliæ Fanestri collocaui, curauique faciendum, cuius proportiones & symmetriæ sic sunt constitutæ:* eas deinde exactè fusèque describit, additque hoc Fanum fuisse iuxta Ædem Augusti. Plura de hoc Fano vide apud Sigonium & Cluuerium in descript. Italiæ. Fani Fortunæ Episcopus fuit Sanctus Fortunatus, de quo mox. Hoc enim fanum fortunæ profanum, à Christianis conuersum fuit in sanctum templum in honorem Beatæ Virginis dedicatum, quæ vera est fidelium Fortuna, eos fortunans omnibusque donis cumulans & beans, cuius proinde, ac præsertim Sacelli vnius, Virgini Assumptæ dicati magnificentiam, æquè ac religionem, integro carminum libro miris elogiis celebrarunt plurimi & primi Italorum Poëtæ, quorum vnus ita orditur:

Fortunæ fuit hoc Fanum, nunc Virginis, illa
Numen (imò nomen) *magni Numinis ista parẽs.*

Gnomæ de fortuna.

Seneca epist. 14. *Initium*, ait, *omnium rerum sapiens, non exitum spectat. Inítia enim in potestate nostra sunt, de euentu fortuna iudicat.* Idem Epist. 98. *Inuadit*, ait, *temperatissimos morbus; validissimos phtisis; innocentissimos pœna, secretissimos tumultus. Eligit aliquid noui casus, per quod velut oblitus vires suas ingerat. Longam moram dedit malis properantibus, qui diem dixit horam momentumque temporis.* Nero, ait Sueton. cap. 13. vitæ eius, *Iudices, priusquam inciperet, reuerentissimè alloquebatur, omnia se facienda fecisse, sed euentum in manu esse fortunæ.* Plaut. in Pseud.

Centum doctum hominum consilia hæc deuincit Dea fortuna.

*Atque hoc verum est, perinde vt quisque fortu-*A *na vtitur, ita præcellit.*

Atque exinde sapere eum omnes dicimus. Liuius Decade 1. lib. 9. *Per omnia*, inquit, *humana, maximè in res bellicas Fortuna potens est.* Æmil. lib. 1. *Fortuna arbitrio suo pacem, sed maximè bella gerit. Eadem*, inquit ille, *mari tranquillitatem imposuit, æstatem hyemi, celeritatem tardissimis, vires segnissimis.*

Denique Iudæi coluere Fortunam, in quos proinde inuectus Isaias c. 65. 11. *Qui ponitis*, inquit, *Fortunæ mensam, & libatis super eam*: vbi multa de fortuna dixi.

Moral. Docet hic Salomon res omnes sublunares, vtpote Fortunæ volubili subiectas, esse vanas variasque, ideoque parui faciendas, ac consequenter contra omnes fortunæ casus etiam aduersos, ipsamque mortem sapienti obfirmandum esse animum B fortitudine & constantia. Salomonem velut magistrum de more secuti sunt Plato & Philosophi. Hinc Bion teste Stobæo serm. 103. dicebat, *Fortunam diuitibus opes dedisse, non dono, sed mutuo.* Crœsus consultus à Cyro de bello contra Tomyrin suscipiendo, in quo deinde occisus est: *Si*, inquit, *te agnoscis hominem, discito talem rerum humanarum circum esse, qui rotatus eosdem semper fortunatos esse non sinat.* Demetrius aiebat illum qui sinistram fortunam ferre nequiret, nec dexteram ferre posse. Vnde ipse illud Æschyli dicebat fortunæ: *Tu me extulisti, tu ipsa rursus deijcis.* Ita Anton. in Melissa p. 1. cap. 70. Romuli vox erat: *Fallacia & caduca sunt omnia, quæ fortuna in sua habet potestate.* Ita Maxim. serm. 18. Fabius Maximus Minutij Collegæ sui secundam fortunam magis C quam aduersam pertimescebat; quod fortuna instabilis variet vices, & à secundis ad aduersa desiliat, cumque faciem ostendit, mox tergum obuertat. Ita Plut. in vita Fabij. Zeno cùm in naufragio omnia amisisset: *Euge*, inquit, *fortuna, quam probè nos ad hoc palliolum redegisti.* Socrates ad omnes fortunæ procellas immotus eadem mente, eodem vultu persistebat. Vnde S. Hieron. ait, in virtute Christiana requiri animi robur Socraticum. Seneca de Tranquill. animi, docet sapientem per virtutem vigoremque animi omni fortuna & iniuria esse superiorem. Vnde cum recensuisset Heroes casu iniquo occisos, vt Socratem, Pompeium, Ciceronem, ac *optimos pessima* pati, remedium subdit: *Tanto fortiores*, inquit, *tanto feliciores: humanos effugistis casus, liuorem, morbum; existis ex custodia: non vos digni mala fortuna Dijs visi estis, sed indigni in quos iam aliquid fortuna posset.* Vide eundem D Epist. 92. & 98. vbi inter alia hæc dat vitæ axiomata: *Aduersus fortunã valet ad tolerandum obfirmata omnino mens; mortalia omnia morte damnata sunt, inter peritura viuimus; mortale est omne mortalium bonum. Nihil firmum infirmo, nihil fragili æternum & inuictum est; tam necesse est perire, quam perdere. Dic fortunæ: Cum viro tibi negotium est, quære quem vincas. Dic tibi ex istis quæ terribilia videntur nihil est inuictum. Singula vicere iam multi, ignem Mutius, crucem Regulus, venenum Socrates, exilium Rutilius, mortem ferro adactam Cato; & nos vincamus aliquid.*

Exempla.

Tacitè ergo hic monet Salomon, vt à rebus sublunaribus, vtpote lunationi, id est variæ per tempora mutationi, casui & fortunæ obnoxijs mentem transferamus ad cælestia, quæ superant omnem fortunæ casum & lusum, nesciuntque ortum & occasum, sed in stabili Angelorum & beatorum degunt æuo. Sa-

rit ei. Pſalm. 146. 10. Minus rectè vertit Campen. *Neque robuſti adhibentur ad gerenda bella.* Melius Tigurina: *Nec fortitudo bellica poteſt eripere quemquam.*

Per *fortes* ergo hic accipe corpore potiùs, quàm animo & fortitudine bellica: nihil enim tam anceps, quàm belli exitus: minimâ enim res, vt ventus ſecundus vel aduerſus, victoriam dat vel aufert. Vnde in Script. dicitur Dei eſſe victoria, iuxta illud Iudæ Machabæi: *Facile eſt concludi multos in manu paucorum: & non eſt differentia in conſpectu Dei cæli, liberare in multis & in paucis. quoniam non in multitudine exercitus victoria belli, ſed de cælo fortitudo eſt.* 1. Machab. 3. 19. Et illud Dauidis. *Benedictus Dominus meus, qui docet manus meas ad prælium, & digitos meos ad bellum.* pſal. 143. 1. Quin & Ouidius 7. Metam.

Inter vtrumque volat dubijs victoria pennis,
Mars dubius.

Et Liuius lib. 2. *Nuſquam minùs quàm in bello euentus reſpondet; propterea nihil tam leue eſt, quod non magnæ res momentum faciat,* imò ſubinde ſolo metu & terrore panico hoſtibus caſu, imò cælitus immiſſo, parta eſt victoria inermium, vti fuit illa Gedeonis Iudic. 7. Et illa Ioſaphat 4. Regum 3. 22. ſimilia exempla perplura extant in libro Iudic. Regum & Machabæorum.

Nec ſapientium panẽ) Symmach. *præbere alimentũ.* In Heb. pulchra eſt alluſio & Paronomaſia לחכמים *lachacamim*, id eſt ſapientibus cõgruens לחם *lechem*, id eſt panis, ſæpe deeſt. Aliqui per ſapientes accipiũt agricolas, quibus licèt induſtriis ob ſterilitatẽ, expilationem, vaſtitatem ſubinde deeſt frumentũ & panis. Melius accipias litteratos & eruditos, vti ſunt Philoſophi, & Theologi, qui ſæpe ſunt pauperes, quia toti intendunt ſpeculationi & ſapientiæ, quæ præſtat opibus, non auro congerendo, quod faciunt illiterati & mechanici. Vnde Rabbinorum Adagium: *Fames exiitit, & non tranſit per oſtium artificis,* quia arte ſua ſibi victum facile parant artifices. Audi S. Hieron. *Non eſt,* inquit, *ſapientibus panis; ad multorum quotidie probatur exemplo; qui cum ſapientiſſimi ſint, neceſſariis indigent.* Chald. *Neque ſapiens adiuuabitur à ſapientia ſua, vt ſaturetur pane in tempore famis.* Campen. *Quin & ſapientibus ſæpe deeſt vnde viuant.*

Nec doctorum diuitias. Pro *doctorum* Hebr. eſt נבונים *nebonim*, id eſt *intelligentium*, vt vertunt Septuag. prudentium ſolertium: vidimus enim non rarò induſtrios & ſolertes depauperari. Campen. vertit *induſtrios.* Caiet. *Intellectiones.* *Ariſtophanes in comœdia Plutum inducit cæcum. At Demetrius dicebat, non ſolum Plutum, id eſt diuitias, eſſe cæcum, verum etiam Fortunam Pluti ducem, vt iam illud ſit Prouerbij: Cæcus cæco dux. Fortuna ſæpe largitur indignis ſua munera.* ita Laërt. lib. 5. cap. 5. Hinc Thaumat vertit: *Neque ſapientia cum diuitiis aliquid commune eſſe ſolet.* Pagninus pro nebonim legens נכונים *nechonim* vertit: *Non ſunt rectorum diuitiæ,* iuxta illud: *Diues iniquus aut iniqui hæres.* Diuitiæ enim per multas fraudes & vitia parantur.

Nec artificum gratiam) Syrus: *Neque cognoſcentibus gloria.* Vatab. *Non ſemper gratioſos eſſe qui in aliqua arte periti ſunt.* Pro *artificum* Heb. eſt יודעים *iodeim*, id eſt *ſcientium*, vt vertunt Septuag. per quos Olympiod. & Vatab. intelligit eos, qui norunt artes captandi hominum fauorem & gratiam. Fauor enim ſæpe fugit fauoris cupidos, æque ac honor fugat ſequentes, ſequitur fugientes. Chald. *prudentes.* Thaumat. *ſagaces.* Clarius *expertos* & rerum peritos.

A Verùm quia hi intelliguntur nomine *nebonim*, quod præceſſit; hinc aptè Noſter vertit *artifices*, ſcilicet mechanicos, vel mathematicos & ſimiles. S. Bona. cenſet duo prima, ſcilicet velocitatem & fortitudinem eſſe dona corporis, cætera tria eſſe animæ; nam ſapientiam eſſe in corde, doctrinam in ore, artem in opere. Solent inſignes artifices in gratia & pretio eſſe tum apud Principes, tum apud populum; ſed non rarò caſu aliquo ſiniſtro contrarium accidit: atque hæc eſt vanitas artium & artificum, quam hic notat Salomon. Plutar. lib. de Fortuna, narrat Apellem cùm equum anhelantem pingeret, nec anhelitum ſatis exprimere poſſet, ira percitum, penicillum in imaginem conieciſſe, itaque caſu ſpumæ colorem expreſſiſſe, & quod quærebat perfeciſſe, vt omnium ſibi gratiam & admirationem conciliaret.

Apellis caſus in pingendo.

Sed tempus caſumque in omnibus. Hebr. *Sed tempus*
B *& occurſus occurrit omnibus illis.* Arabicus: *Suſtinet eos omnes.* Chald. *Tempus & caſus in ſidere eorum accidit omnibus.* Chaldæi enim ad aſtra referebant curſum & caſus rerum humanarum: vnde de his ex illis diuinabant. Campen. *Tempus & caſus omnes de medio tollit;* ſed hoc alienum & contrarium videtur.

Tempus, id eſt occaſio commoda vel incommoda ad rem perficiendam. qui enim commodam captat, feliciter rem perficit; qui incommodam, infeliciter: ſic qui captat mollia fandi tempora, impetrat quod poſtulat, qui dura & aſpera, repulſam patitur. Tempus ergo & occaſio rebus gerendis dominatur, vti dixi cap. 3. 1. Occurſus eſt concurſus cauſarum contingentium, quæ dum fortuitò concurrunt, producunt caſum & effectum fortuitum. Caiet. per tempus accipit motum orbium cæleſtium qui efficiunt effectus caſuales in rebus ſublunaribus. Aben Ezra
C per caſum intelligit Dei prouidentiam: hæc enim, vt initio dixi, regit omnes caſus euentuſque fortuitos, ideoque ipſa eſt fortuna fortunans. Melius alij per caſum intelligunt cauſam & effectum caſualem, qui in omnibus rebus non ſemper, ſed ſæpe accidit. Vnde S. Thom. 1. p. q. 75. art. 6. ad 1. & quæſt. 5. de veritate art. 5. ad 5. notat ſolerter dici *tempus caſumque*, quia inquit, ſecundum aliquem ordinem temporis, caſuales defectus inueniuntur in his rebus v. g. quod potentiores frequenter ſuccumbant, oſtendit, quòd victor magis eſt ex diuina prouidentia, quàm ex humana virtute. Præclare S. Auguſt. lib. 3. de Trinit. cap. 4. *Nihil* inquit, *fit inuiſibiliter & ſenſibiliter, quod non de interiori inuiſibili atque intelligibili aula ſummi Imperatoris aut iubeatur, aut permittatur ſecundum ineffabilem iuſtitiam præmiorum*
D *atque pœnarum, gratiarum, & retributionum, in iſta totius creaturæ ampliſſima quadã immẽſaq; Republica.*

Nota, caſus ſiue effectus contingentes propriè ſunt ij ſoli, qui fiunt à cauſa libere, putà à Deo, Angelo, Dæmone, vel homine: alioqui enim pluuiæ, venti, fulmina, cæteræq; res naturales in cauſis ſuis determinatæ ſunt & certæ, ſed dum à Deo, Angelo, Dæmone vel homine libere cauſæ hæ immutantur & combinantur, tunc ex eis prodeunt effectus, contingentes & caſuales.

Caſus quid.

Hinc Romani, Græci cæteræque gentes mirè coluere Fortunam, velut Deam, imò primã Deorum, quæ omnia regat, & hos faciat formoſos, opulentos, felices, illos deformes, pauperes, miſeros: hinc tot templa, tot aræ, tot nomina fortunæ. *Ipſa,* ait Dio Chryſoſt. orat. 63. *bella gerentiũ eſt victoria, & pacem agentium concordia, & nuptias contrahentium beneuolentia, & amantium voluptas, & breuiter bonus in*

Fortuna Dea Gentium vnde.

omni

omni re successus. Seruius Tullus ait Plutar. quæst. Roman. 74. templum *Paruæ fortunæ dedicauit significans fortunam minimis momentis plurimum posse, multisque vsu venisse, vt exiguis planè rebus aut euenientibus, aut contingentibus maxima consequerentur vel perderent, docens animum rebus esse aduertendum, nihilque eorum quæ offeruntur, ob paruitatem esse negligendum.*

Idem rursum: *Sapientiæ*, ait, *in hunc vsque diem templum non est, neque temperantiæ, aut tolerantiæ, aut magnanimitati, aut continentiæ; Fortunæ vero templa sunt splendida & antiqua, ac tantum non cum primis Romæ fundamentis posita.*

Cornelius Sylla, inquit idem Plutar. in Sylla, *fortunæ se filium* dicebat. Præ reliquis insignis fuit basilica Fortunæ in vrbe Fanensi, quæ inde dicta est, Fanum fortunæ, de qua ita scribit Nicolaus Perot- B tus Episcopus Sipontinus in lib. 1. Martial. *A fando Fanum deducitur, hoc est templum, quod Pontifex in dedicatione templi certa verba præfari solet: quamuis sint aliqui qui ἀπὸ τῦ φανεῦ dictum malint, quod significat manifestum, quod è Fano responsa dabantur*, &c. *Hinc Fanum, Pitens vrbs dicta, in littore Adriatico inter Pisaurum & Senogaliam, omnium Italiæ vrbium amænissima siue loci naturam, seu ciuium ingenia consideres, quod in ea pulcherrimum Fortunæ templum fuerit, cuius adhuc reliquiæ conspiciuntur. Hinc Fanenses siue fanestres appellati.* Huius Fani Fortunæ fabricæ præfuit Vitruuius, Architectorum princeps, qui libros suos de Architectura dedicans Augusto Cæsari, vtpote Principi ædificationi dedito, ab eo beneficiis & honoribus auctus, ita de hoc Fano scribit lib. 5. cap. 1. sub finem: *Non minus summam dignitatem & maiestatem possunt habere comparationes basilicarum, quo genere Coloniæ Iuliæ Fanestri collocaui, curauique faciendum, cuius proportiones & symmetriæ sic sunt constituta*: eas deinde exactè fusèque describit, additque hoc Fanum fuisse iuxta Ædem Augusti. Plura de hoc Fano vide apud Sigonium & Cluuerium in descript. Italiæ. Fani Fortunæ Episcopus fuit Sanctus Fortunatus, de quo mox. Hoc enim fanum fortunæ profanum, à Christianis conuersum fuit in sanctum templum in honorem Beatæ Virginis dedicatum, quæ vera est fidelium Fortuna, eos fortunans omnibusque donis cumulans & beans, cuius proinde, ac præsertim Sacelli vnius, Virgini Assumptæ dicati magnificentiam, æquè ac religionem, integro carminum libro miris elogiis celebrarunt plurimi & primi Italorum Poëtæ, quorum vnus ita orditur:

Fortuna fuit hoc Fanum, nunc Virginis, illa
Numen (imò nomen) *magni Numinis ista parēs.*

Gnomæ de fortuna.

Seneca epist. 14. *Initium*, ait, *omnium rerum sapiens, non exitum spectat. Initia enim in potestate nostra sunt, de euentu fortuna iudicat.* Idem Epist. 98. *Inuadit*, ait, *temperatissimos morbus; validissimos phtisis, innocentissimos pœna, secretissimos tumultus. Eligit aliquid noui casus, per quod velut oblitis vires suas ingerat. Longam moram dedit malis properantibus, qui diem dixit horam momentumque temporis.* Nero, ait Sueton. cap. 13. vitæ eius, *Iudices, priusquam inciperet, reuerentissimè alloquebatur, omnia se facienda fecisse, sed euentum in manu esse fortuna.* Plaut. in Pseud.

Centum doctum hominum consilia hæc deuincit Dea fortuna.

Atque hoc verum est, perinde vt quisque fortu- A *na vtitur, ita præcellit.*

Atque exinde sapere eum omnes dicimus. Liuius Decade 1. lib. 9. *Per omnia*, inquit, *humana, maximè in res bellicas Fortuna potens est.* Æmil. lib. 1. *Fortuna arbitrio suo pacem, sed maximè bella gerit. Eadem*, inquit ille, *mari tranquillitatem imponit, æstatem hyemi, celeritatem tardissimis, vires segnissimis.*

Denique Iudæi coluere Fortunam, in quos proinde inuectus Isaias c. 65. 11. *Qui ponitis*, inquit, *Fortunæ mensam, & libatis super eam*: vbi multa de fortuna dixi.

Moral. Docet hic Salomon res omnes sublunares, vtpote Fortunæ volubili subiectas, esse vanas variasque, ideoque parui faciendas, ac consequenter contra omnes fortunæ casus etiam aduersos, ipsamque mortem sapienti obfirmandum esse animum fortitudine & constantia. Salomonem velut magistrum de more secuti sunt Plato & Philosophi. Hinc Bion teste Stobæo serm. 103. dicebat, *Fortunam diuitibus opes dedisse, non dono, sed mutuo.* Crœsus consultus à Cyro de bello contra Tomyrin suscipiendo, in quo deinde occisus est: *Si*, inquit, *te agnoscis hominem, discito talem rerum humanarum circum esse, qui rotatus eosdem semper fortunatos esse non sinat.* Demetrius aiebat illum qui sinistram fortunam ferre nequiret, nec dexteram ferre posse. Vnde ipse illud Æschyli dicebat fortunæ: *Tu me extulisti, tu ipsa rursus deiicis.* Ita Anton. in Melissa p. 1. cap. 70. Romuli vox erat: *Fallacia & caduca sunt omnia, quæ fortuna in sua habet potestate.* Ita Maxim. serm. 18. Fabius Maximus Minutij Collegæ sui secundam fortunam magis C quam aduersam pertimescebat; quod fortuna instabilis variet vices, & à secundis ad aduersa desiliat, cumque faciem ostendit, mox tergum obuertat. Ita Plut. in vita Fabij. Zeno cùm in naufragio omnia amisisset: *Euge*, inquit, *fortuna, quam probè nos ad hoc palliolum redegisti.* Socrates ad omnes fortunæ procellas immotus eadem mente, eodem vultu persistebat. Vnde S. Hieron. ait, in virtute Christiana requiri animi robur Socraticum. Seneca de Tranquill. animi, docet sapientem per virtutem vigoremque animi omni fortuna & iniuria esse superiorem. Vnde cum recensuisset Heroes casu iniquo occisos, vt Socratem, Pompeium, Ciceronem, ac *optimos pessima* pati, remedium subdit: *Tanto fortiores*, inquit, *tanto feliciores: humanos effugistis casus, liuorem, morbum; exiistis ex custodia: non vos digni mala fortuna Dijs visi estis, sed indigni in quos iam aliquid fortuna posset.* Vide eundem D Epist. 92. & 98. vbi inter alia hæc dat vitæ axiomata: *Aduersus fortunā valet ad tolerandum obfirmata omnino mens; mortalia omnia morte damnata sunt, inter peritura viuimus; mortale est omne mortalium bonum. Nihil firmum infirmo, nihil fragili æternum & inuictum est; tam necesse est perire, quam perdere. Dic fortuna: Cum viro tibi negotium est, quære quem vincas. Dic tibi ex istis quæ terribilia videntur nihil est inuictum. Singula vicere iam multi, ignem Mutius, crucem Regulus, venenum Socrates, exilium Rutilius, mortem ferro adactam Cato; & nos vincamus aliquid.*

Exempla.

Tacitè ergo hic monet Salomon, vt à rebus sublunaribus, vtpote lunationi, id est variæ per tempora mutationi, casui & fortunæ obnoxijs mentem transferamus ad cælestia, quæ superant omnem fortunæ casum & lusum, nesciuntque ortum & occasum, sed in stabili Angelorum & beatorum degunt æuo. Sa-

omni re successus. Seruius Tullus ait Plutar. quæst. Roman. 74. templum *Parua fortuna dedicauit significans fortunam minimis momentis plurimum posse, multisque vsu venisse, vt exiguis planè rebus aut euenientibus, aut contingentibus maxima consequerentur vel perderent, docens animum rebus esse aduertendum, nihilque eorum quæ offeruntur, ob paruitatem esse negligendum.*

Idem rursum: *Sapientia*, ait, *in hunc vsque diem templum non est, neque temperantiæ, aut tolerantiæ, aut magnanimitati, aut continentiæ: Fortunæ vero templa sunt splendida & antiqua, ac tantum non cum primis Romæ fundamentis posita.*

Cornelius Sylla, loquit idem Plutar. in Sylla, *fortunæ se filium* dicebat. Præ reliquis insignis fuit basilica Fortunæ in vrbe Fanensi, quæ inde dicta est, Fanum fortunæ, de qua ita scribit Nicolaus Perottus Episcopus Sipontinus in lib. 1. Martial. *A fando Fanum deducitur, hoc est templum, quod Pontifex in dedicatione templi certa verba præfari solet: quamuis sint aliqui qui ἀπὸ τοῦ φανεῖν dictum malint, quod significat manifestum, quod è Fano responsa dabantur*, &c. *Hinc Fanum, Piceni vrbs dicta, in littore Adriatico inter Pisaurum & Senogaliam, omnium Italiæ vrbium amænissima siue loci naturam, seu ciuium ingenia consideres, quod in ea pulcherrimum Fortunæ templum fuerit, cuius adhuc reliquiæ conspiciuntur. Hinc Fanenses siue fanestres appellati.* Huius Fani Fortunæ fabricæ præfuit Vitruuius, Architectorum princeps, qui libros suos de Architectura dedicans Augusto Cæsari, vtpote Principi ædificationi dedito, ab eo beneficiis & honoribus auctus, ita de hoc Fano scribit lib. 5. cap. 1. sub finem: *Non minus summam dignitatem & maiestatem possunt habere comparationes basilicarum, quo genere Coloniæ Iuliæ Fanestri collocaui, curauique faciendum, cuius proportiones & symmetriæ sic sunt constituta*: eas deinde exactè fuseque describit, additque hoc Fanum fuisse iuxta Ædem Augusti. Plura de hoc Fano vide apud Sigonium & Cluuerium in descript. Italiæ. Fani Fortunæ Episcopus fuit Sanctus Fortunatus, de quo mox. Hoc enim fanum fortunæ profanum, à Christianis conuersum fuit in sanctum templum in honorem Beatæ Virginis dedicatum, quæ vera est fidelium Fortuna, eos fortunans omnibusque donis cumulans & beans, cuius proinde, ac præsertim Sacelli vnius, Virgini Assumptæ dicati magnificentiam, æquè ac religionem, integro carminum libro mitis elogiis celebrarunt plurimi & primi Italorum Poëtæ, quorum vnus ita orditur:

Fortunæ fuit hoc Fanum, nunc Virginis, illa
Numen (imò nomen) *magni Numinis ista parēs.*

Gnomæ de fortuna.

Seneca epist. 14. *Initium*, ait, *omnium rerum sapiens, non exitum spectat. Initia enim in potestate nostra sunt, de euentu fortuna iudicat.* Idem Epist. 98. *Inuadit*, ait, *temperatissimos morbus; validissimos phthisis; innocentissimos pœna, secretissimos tumultus. Eligit aliquid noui casus, per quod velut oblitis vires suas ingerat. Longam moram dedit malis properantibus, qui diem dixit horam momentumque temporis.* Nero, ait Sueton. cap. 13. vitæ eius, *Iudices, priusquam inciperet, reuerentissimè alloquebatur, omnia se facienda fecisse, sed euentum in manu esse fortunæ.* Plaut. in Pseud.

Centum doctum hominum consilia hæc deuincit Dea fortuna.

Atque hoc verum est, perinde vt quisque fortu-
A *na vtitur, ita præcellit.*

Atque exinde sapere eum omnes dicimus. Liuius Decade 1. lib. 9. *Per omnia*, inquit, *humana, maximè in res bellicas Fortuna potens est.* Æmil. lib. 1. *Fortuna arbitrio suo pacem, sed maximè bella gerit. Eadem*, inquit ille, *mari tranquillitatem imponit, æstatem hyemi, celeritatem tardissimis, vires segnissimis.*

Denique Iudæi coluere Fortunam, in quos proinde inuectus Isaias c. 65. 11. *Qui ponitis*, inquit, *Fortunæ mensam, & libatis super eam*: vbi multa de fortuna dixi.

Moral. Docet hic Salomon res omnes sublunares, vtpote Fortunæ volubili subiectas, esse vanas variasque, ideoque parui faciendas, ac consequenter contra omnes fortunæ casus etiam aduersos, ipsamque mortem sapienti obfirmandum esse ani-
B mum fortitudine & constantia. Salomonem velut magistrum de more secuti sunt Plato & Philosophi. Hinc Bion teste Stobæo serm. 103. dicebat, *Fortunam diuitibus opes dedisse, non dono, sed mutuo.* Crœsus consultus à Cyro de bello contra Tomyrin suscipiendo, in quo deinde occisus est: *Si*, inquit, *te agnoscis hominem, discito talem rerum humanarum circum esse, qui rotatus eosdem semper fortunatos esse non sinat.* Demetrius aiebat illum qui sinistram fortunam ferre nequiret, nec dexteram ferre posse. Vnde ipse illud Æschyli dicebat fortunæ: *Tu me extulisti, tu ipsa rursus deiicis.* Ita Anton. in Melissa p. 1. cap. 70. Romuli vox erat: *Fallacia & caduca sunt omnia, quæ fortuna in sua habet potestate.* Ita Maxim. serm. 18. Fabius Maximus Minutij Collegæ sui secundam fortunam magis

Exempla.

C quam aduersam pertimescebat; quod fortuna instabilis variet vices, & à secundis ad aduersa desiliat, cumque faciem ostendit, mox tergum obuertat. Ita Plut. in vita Fabij. Zeno cùm in naufragio omnia amisisset: *Euge*, inquit, *fortuna, quam probè nos ad hoc palliolum redegisti.* Socrates ad omnes fortunæ procellas immotus eadem mente, eodem vultu persistebat. Vnde S. Hieron. ait, in virtute Christiana requiri animi robur Socraticum. Seneca de Tranquill. animi, docet sapientem per virtutem vigoremque animi omni fortuna & iniuria esse superiorem. Vnde cum recensuisset Heroes casu iniquo occisos, vt Socratem, Pompeium, Ciceronem, ac *optimos pessima* pati, remedium subdit: *Tanto fortiores*, inquit, *tanto feliciores: humanos effugistis casus, liuorem, morbum; exiistis ex custodia: non vos digni mala fortuna Dijs visi estis, sed indigni in quos iam aliquid fortuna posset.* Vide eundem
D Epist. 92. & 98. vbi inter alia hæc dat vitæ axiomata: *Aduersus fortunā valet ad tolerandum obfirmata omnino mens; mortalia omnia morte damnata sunt, inter peritura viuimus; mortale est omne mortalium bonum. Nihil firmum infirmo, nihil fragili æternum & inuictum est; tam necesse est perire, quam perdere. Dic fortunæ: Cum viro tibi negotium est, quære quem vincas. Dic tibi ex istis quæ terribilia videntur nihil est inuictum. Singula vicere iam multi, ignem Mutius, crucem Regulus, venenum Socrates, exilium Rutilius, mortem ferro adactam Cato; & nos vincamus aliquid.*

Tacitè ergo hic monet Salomon, vt à rebus sublunaribus, vtpote lunationi, id est variæ per tempora mutationi, casui & fortunæ obnoxijs mentem transferamus ad cælestia, quæ superant omnem fortunæ casum & lusum, nesciuntque ortum & occasum, sed in stabili Angelorum & beatorum degunt æuo. Sa-

piens vtique est & felix, qui id præstat. Præstitit id ipsum S. Fortunatus Fanensis (vrbs est antiqua in Pentapoli Vmbriæ, dicta Fanum Fortunæ, quod illi esset dicata, vti superiùs dixi) Episcopus anno Domini 592. coæuus S. Gregor: vnde Fanenses hoc ei elogium posuerunt:

Fortunate tenimus, qui regnaturus in auum,
Fortuna instabilem sigis in axe rotam.

Fortunatus ergo fortunæ fuit Episcopus, moderator & rector. Vnde ijdem addunt heroica hæc virtutum eius facinora. *S. Fortunatus patriam à spiritibus immundis liberat. Pestem ob eius derelictam basilicam grassantem pellit. Furtim auferentes eius sacrum corpus ventorum & pulueris violentia deterret. Manna è mausolæo & ossibus Sancti fluens, pijs agris salutem confert, impijs mortem. Arida Vrbinas femina diuinitus admonita, inuiscus eius corpus sanatur.* Hæc ex publicis Fanensium tabulis accepi, & prægrandi eius imagini, Romæ cusæ & approbatæ incisa conspexi. Extat S. Gregorij Epist. lib. 6. Registri, ordine 13. ad hunc S. Fortunatum Fanensem Episcopum, in qua ei concedit, vt venundet sacra vasa pro redemptione captiuorum, scilicet à Longobardis, vt rectè aduertit Baronius: hi enim illo æuo vastabant Italiam. Denique cum anno 1107. Fanenses sacra S. Fortunati Lipsana requirerent, inuenerunt ea mausolæo inclusa cum Lipsanis S. Eusebij, & S. Vrsi Fanensis Ecclesiæ Episcoporum, instar niuis candida vt iam in illis futuræ per resurrectionem glorificationis imaginem contueraris; præsertim cum tanta odoris fragrantia manaret, vt myrrhæ & balsami omniumque vnguentorum odoramenta incomparabili suauitate transcenderet. Ita Sancti dominantur fortunæ, omnibusque fortuitis.

VERS. 12. *Nescit homo finem suum, sed sicut pisces capiuntur* (Septuag. *illaqueantur*) *hamo: sicut aues laqueo comprehenduntur; sic capiuntur homines in tempore malo, cum eis ex templo superuenerit.* Pro *finem suum* Hebr. est *tempus suum*, id est finem temporis sui.

Probat tempus & casum velocibus, fortibus, sapientibus, & artificibus dominari, ex eo quod eos capiat, velut pisces hamo & aues laqueo. Capiat inquam, in fine operis quod moliuntur, vt scilicet veloces capiantur in cursu suo, fortes in bello, sapientes in sua sapientia, prudentes in prudentia, artifices in arte; quo fit, vt omnibus suis hisce donis sibi concilient non præmia, quæ sperabant, sed damna infamiæ, vinculorum, famis, paupertatis, contemptus, ac subinde necis & mortis, illaque improuisa, vt vertit Arabicus, & inopina, quæ non expectabant. Per finem ergo exitum intellige, tum operis & negotij cuiusque cum Thaumaturgo & Olympiod. tum vitæ, putà mortem cum Sancto Hieron. Vide analogias per plures inter homines & pisces, quas recensui Habacuc. 1. 14. ad illa: *Et facies homines quasi pisces maris.*

Esca hominũ voluptas,

Tropol. Esca, hamus & laqueus, quo inescantur & capiuntur homines, est voluptas. Audi S. August. de agone Christiano c. 7. *Gaudet piscis quando hamum non videns; escam deuorat: sed cum piscator eum adducere cœperit, viscera eius torquentur primò, deinde ab omni lætitia sua per ipsam escam, de qua lætatus est, ad consumptionem trahitur. Sic sunt omnes qui de bonis temporalibus beatos se esse putant; hamum enim acceperunt, & cum illo sibi vagantur. Veniet tempus, vt sentiant quanta tormenta cum auiditate deuorauerint.*

Porrò voluptas hæc multiplex est, sed maximè triplex, scilicet gulæ, opulentiæ & superbiæ. Aliqua enim harum capitur homo, ac delitians ridensque sibi astringit vincula mortis, vt ait Poeta. Ad laqueum opulentiæ siue auaritiæ spectat axioma siue apophthegma Pij 2. Pont. *Litigatores sunt aues, forum area, iudex rete, aduocati aucupes. Quocirca censebat dignitatibus viros dandos esse, non dignitates hominibus; Graue Pontificis onus esse, sed beatum, qui id bene ferat.* Primum enim, & summi momenti Pontificis & Principis onus officiumque est, constituere Episcopos, Magistratus, Iudices, &c. ab auaritia intactos & tali gradu dignos.

Hinc S. Antonius, teste S. Athanas. in visu totum mundum conspexit laqueis plenum, quos animabus sursum ascendere conantibus tendebant dæmones, illisque eas illaqueabant ac capiebant. Vnde dolens oransque: *Domine quis hos laqueos euadet?* audiuit; *humilitas.* Dæmon enim omnibus in rebus homini tendit laqueos, eosque cuiusque indoli & affectui appositos. guloso enim offert epulas & vina, ambitioso honores, iracundo duella, timido pericula, auaro opes &c. Audi S. Leonem serm. 7. de Natiuitate: *Non desinit hostis antiquus deceptionum vbique laqueos prætendere. Nouit cui adhibeat æstus cupiditatis, cui illecebras gulæ ingerat, cui apponat incitamenta luxuriæ, cui infundat virus inuidiæ. Nouit quem mœrore conturbet, quem gaudio fallat, quem metu opprimat, quem admiratione seducat. Omnium discutit consuetudinem, ventilat curas, scrutatur affectus: & ibi causas quærit nocendi, vbi quemque viderit studiosius occupari.*

In tempore malo.] Id est misero, difficili, periculoso, calamitoso, exitiali. *Cum eis extemplo superuenerit.* Hebr. *Cum ceciderit super eos.* Græcè: *Cum superceciderit in eos*, quæ phrasis significat ineuitabilitatem, & superioritatem repentini supplicij proficisci à causis superioribus, putà è cælo & angelis, inquit Caiet. Chald. *In tempore mali, quod venturum est super eos puncto vno cælitus.* Magnum quoduis accipe, id præsertim mortem & gehennam, quæ malorum omnium est maximum, iuxta illud Pauli: *Dies Domini sicut fur in nocte, ita veniet. Cum enim dixerint pax & securitas, repentinus eis superueniet interitus, sicut dolor in vtero habenti, & non effugient.* 1. Thess. 5. 3. Et illud Christi: *Erant in diebus ante diluuium comedentes & bibentes, nubentes & nuptui tradentes & non cognouerunt, donec veniret diluuium, & tulit omnes. Ita erit aduentus filij hominis.* Matth. 24. 38.

Hanc quoque sub sole vidi sapientiam, & probaui maximam. Hebr. *Et magna est apud me*, scilicet quam v. sequenti enarro. Identidem Salomon post recensitas vanitates, sermonem reflectit ad laudes sapientiæ, vt eam omnibus commendet, vtpote quæ sit veritas veraque huius vitæ fælicitas. Simul tamen ostendit ei quoque suam adhærere vanitatem, non intrinsecus, sed extrinsecus, scilicet quod illa ab hominibus opulentis parui fiat, quodque sapiens cum per sapientiam liberauit ciuitatem obsessam & desperatam, illico in obliuionem veniat, & in pristinum sui neglectum recidat, vt ad pallium philosophicum, id est ad paupertatem & obscuritatem suam cum Socrate redigatur. Igitur nouam ingratitudinis vanitatem hic oculis subijcit. Ita Lyran. Hugo. Alij aliter, sed variè & minùs aptè hæc nectunt præcedentibus. VERS. 13.

Ciuitas parua (Arab. *delicata & pauci in ea viri.* VERS. 14. *Venit contra eam Rex magnus & vallauit eam, extruxitque munitiones* (Septuag. *aggeres magnos.* Symmach. *Machinam magnam.* Syrus: *Propugnacula*

cula. Arab. *Propugnaculum, cuius turres magnæ sunt) per gyrum, & perfecta est obsidio.* Est paradigma per modum exempli, siue historiæ, quæ subinde accidit æuo Salomonis, vt ab eo videre vel audiri potuerit. Ciuitas hic inducitur parua, id est parua habens mœnia, paruas turres & machinas, vt se contra hostem obsidentem tueri non possit, ideóque in ea viri pauci, qui eam propugnare viribus diu nequeant, quin mox animo cadant ac robore deficiant. Vnde maior apparet vis & virtus sapientis & pauperis, eam sua sapientia tutantis & liberantis.

Vers. 15.

Pauper sapiens salus est vrbis.

Inuentusque est in ea vir pauper & sapiens, & liberauit vrbem per sapientiam suam, & nullus deinceps recordatus est hominis illius pauperis. Testis Archimedes, quem tantopere verebantur Syracusas oppugnantes Romani, vt si vel funiculum exiguumve lignum ex muro conspicerent, machinam aliquam in ipsos moueri suspicarentur, & Archimedem vociferantes terga verterent fugerentque, & cogerentur conflictu & oppugnatione prætermissa, in obsidione longa spem ponere. Ita Plutar. in vita Marcelli. Idem de Epaminonda, qui Thebas defendit & imperio auxit, ita scribit: *Ad quadragesimum annum obscurus Epaminondas, nullo vsui Thebanis fuit. Vt habita est ei fides, suscepto imperio ruentem ciuitatem conseruauit, ac seruientem in libertatem asseruit Græciam, qui in gloria, sicut in sole, virtutem strenuam in tempore præstitit. Refulget enim vsu,*

Vbi nobilis more aris, segne quod diu
Iacuit, resumpsit animum:

Sic Iudith liberauit Bethuliam occiso Holopherne, Iahel Israelem occiso Sisara Iud. 4. 18. æquè ac Debora ibidem vers. 14. Sic Dauid Ceilam vrbem tutatus est, & tamen Ceilani eum tradidissent Sauli, ni Deo consulto fugisset. Sic Gedeon liberauit Iudæos à Madianitis, & tamen Iudæi non fecerunt misericordiam cum domo eius, vt 70. eius filios protegerent, dum occiderentur ab Abimelech. Iudic 8. 35. Sapiens enim totus intendit bono publico, vt eius incommoda hostesque dispellat; quare modos vrbis saluandæ quærit & inuenit, cum insipientes vacant propriis commodis & opibus, ac publica negligant. Vnde Thaumat. vertit: *Paruam ciuitatem à paucis habitatam magnam & frequentatam existimem, si vel pauperem vnum sapientem ciuem habeat.*

Vir Christus.

Allegor. Christus sapientissimus, & nostri causa pauperrimus liberauit Ecclesiam, quæ vrbs parua est respectu totius mundi, à tyrannide dæmonis & peccati, & tamen plurimi ingrati hoc eius beneficium non agnoscunt, imò ipsum eiusque gratiam aspernantur, seseq; suis voluptatibus dedunt. Ita S. Hier.

Et sensus interior.

Tropol. *Hebræus meus*, ait S. Hieron. *hunc locum interpretatus est. Ciuitas parua, homo est inquit, qui etiam apud Philosophos mundus minor vocatur. Et viri pauci in ea, membra de quibus ipse homo contexitur. Cum autem venerit aduersus eam rex magnus diabolus (diabolus serpens est lubricus: cuius si capiti, id est primæ suggestioni non resistitur, totus interna cordis, dum non sentitur, illabitur: tentationum diabolicarum initia flagitia sunt: non est immissor, sed incensor vitiorum. Vnde Dauid: tu fregisti capita draconis) & quæsierit locum, per quem possit irrumpere, inuenitur in ea humilis & sapiens, & quietus interioris hominis sensus, & eruet vrbem quæ obsessa ab hostibus fingebatur. Cumque homo de periculo siue persecutionis, siue angustiarum, siue cuiuscumque aduersæ rei atque peccati fuerit erutus; homo ille exterior, qui inimicus est illius pauperis hominis & sapientis, non recordatur interioris hominis, nec subdit se consiliis eius, sed rursum sua fruitur libera voluntate.*

Accedit Chald. qui per ciuitatem paruam accipit corpus hominis, per regem obsidentem concupiscentiam; per virum sapientem & pauperem, inspirationem & cogitationem bonam, quæ concupiscentiæ resistit, hominemque liberat à peccato & gehenna, cuius deinde homo obliuiscitur.

Moral. Nota hic sapientes amare silentium, quietem & paupertatem. Sapiens, ait Plutar. ita viuit, vt nemo sentiat eum viuere. Rursum sapientiæ magna affinitas est cum paupertate, sicut insipientiæ cum opulentia. Sapiens tamen cum opus est, patriaque eius ope indiget, se dat in lucem, suamque sapientiam ad eius salutem explicat, vt fecit Ieremias, Isaias cæterique prophetæ. Sapienter Philo lib. de sacrif. Cain & Abel. *Omnis Sapiens*, inquit, *stulti est redemptio merces que, ne minimo quidem tempore duraturi, nisi ille misericordia sua, prouidentiaq; impulsus incolumitati eius prospiceret.* Vnde mox infert. *Equidem quando aliquem bonum virum habitantem in aliqua domo, aut vrbe video, & domum & vrbem illam beatam prædico, ratus tùm præsentem felicitatem eis mansuram perpetuò, tum absentem expectandam cumulatiorem, Deo vltra modum mensuramque diuitias suas ingratiam dignorum, etiam in indignos profundere solito.*

Cur sapiẽtes sunt pauperes? Resp.

Porrò cur sapientes sæpe sint pauperes, causas varias, easque festiuas assignat Aristot. in Problem. sect. 29. c. 4. Quærit enim: *Cur paupertas apud homines bonos potius esse, quam apud prauos soleat? An quia omnibus odio habetur atque expellitur, ad probos perfugit, rata maximè apud eos salutem permanendique locum se posse assequi? è contrario si ad prauos venerit, nunquam eos fortuna ista fore contentos, sed vel furta vel latrocinia acturos, quibus rebus futurum, vt ipsa amplius apud illos manere nequeat. An quia homines probos optimè se vsuros existimat, nec sibi petulanter contumelioseq; quippiam facturos? itaque vt nos pecuniarum deposita tute hominibus bonis credimus, sic etiam hæc sibi dispensat & statuit. An libenter se ad viros optimos confert, quia fœmina est, inopsque proinde & virium & consilii, vt eiusmodi hominibus commendatam se esse magnopere velit atque desideret? An quia mala est, nunquam se malis iungere velit? Nam si ita maluerit, omnino malum irremediabile ipsa videtur.* Quærit deinde vice versa c. 8. *Cur diuitiæ magna ex parte ab hominibus prauis potius quam bonis habeantur? An quia fortuna cæca est, ideoque discernere sibi, atque seligere quod melius, non potest?*

Rursum nota hic beneficia pauperum parere non tantum contemptum, sed & odium ac inuidiam: quare salutem ab eis vrbi allatam illis auferunt, & in se vel alios potentes transcribunt. Contemnunt igitur ait Pineda, & pauperem beneficum, quem pudet fateri beneficij auctorem, & beneficium à paupere acceptum pro iniuria æstimant: in hoc planè stulti, in illo perspicuè ingrati, in vtroque insolenter superbi, quod nolint aliquid deberi pauperi, neq; se illius creditores constituere, vllaue gratia obstringi ad redamãdum pauperẽ beneficum. Itaque cum illud infelicissimum sit, beneficium superbè dare: at est insolentissimum, superbe beneficium accipere. Vide Senec. l. 2. de Benef. c. 17. 18. 19. Hoc est quod ait Iob de Iusto c. 12. 5. *Lãpas contẽpta apud cogitationes diuitũ, parata ad tẽpus statutũ.* Demq; Duces & liberatores patriæ sæpe eam ingratã experiũtur, vt expertus est Scipio,

Themistocles, Miltiades, Coriolanus & cæteri qui post victorias ciuibus partas, ab eis acti sunt in exilium.

VERS. 16. *Et dicebam ego meliorem esse sapientiam fortitudine, quomodo ergo sapientia pauperis contempta est, & verba eius non sunt audita? Sapientia*, scilicet iam cognita & explorata per liberationem ciuitatis, q. d. Quænam illa hominum ingrata stoliditas, vt cum viderint se per consilium sapientis euasisse obsidionem & excidium, iam tamen liberati eum spernant, nolintque salubria eius monita, & consilia ad vrbis conseruationem & salutem spectantia, vlterius audire? quia nimirum externum splendorem & pompam duntaxat spectant, eamque in diuitibus suspiciunt, ideoque sapientiam in paupere hac pompa destitutam despiciunt. Fortitudo hic non animi, sed corporis accipitur, puta in viribus, opibus vel amicis sita: hanc enim significat Græcum *δύναμις*, Hebr. גבורה *gebura*, Chald. כח *coach*. Vnde Septuag. *Bona est sapientia super potentiam*. S. Hieron. *Super diuitias & potentiam*. Thaumat. *Super popularem potentiam*.

Pro *quomodo*. Hebr. est *&*, quod Hebræis pro quauis coniunctione sumitur. Vnde hic nonnulli vertunt *& tamen*. Alij *ergo*. S. Hieron. in veteri editione vertit *quamuis*. *Dixi ego*, inquit, *meliorem esse sapientiam, quanquam nullus meminerit sapientis pauperis, cum læta sunt omnia, sed vniuersi diuitias & potentiam admirentur. Ego tamen magis honoro contemptam sapientiam & verba, quæ nullus audire dignatur*. Verum in posteriori Vulgatæ versione neruosius vertit *quomodo*: hæc enim nota interrogationis, continet indignationem cum admiratione, incitatque sermonem ad exaggerandam rei indignitatem.

Sapientia præstat robore. Gnomæ.

Huic gnomæ affinis est illa Sapien. 6. 1. *Melior est sapientia, quam vires; & vir prudens, quam fortis*. Vnde & illa Phocylidis: *Melior fortis est vir sapiens: agros enim & ciuitatem sapientia, æquè ac nauim gubernat*. Fortem corpore accipe. Nam qui animo fortis est, idem est & sapiens. Vnde Cicero 3. Tuscul. *Docet omnes sapientes fortes esse, & omnes fortes sapientes*. Sapientia enim docet vincere metum, moderari audaciam, in periculis rebusque arduis esse animo excelso, firmoque iudicio & constantia, vitam virtuti postponere, mortemque contemnere, quæ sunt officia actusque pariter fortitudinis. Hoc est quod dicitur Prouerb. 20. 1. *Cogitationes consilys roborantur, & gubernaculis tractanda sunt bella*. Id liquet in stratagematibus bellicis, quibus vtuntur callidi, & hostes subiugant.

VERS. 17. Verba sapientum in silentio.

Verba sapientum audiuntur in silentio, plusquam clamor principis inter stultos. Hebr. *In stultis*. Chald. *Qui imperat stultis clamantibus*. Septuag. *Super clamorem potentium in stultitys*. S. Hieron. in vetere editione: *Quam clamor potestatem habentis in stultis*. Pro *in silentio*. Hebr. est *in quiete*. Scholiastes *μετὰ* [illegible], id est cum beneuolentia, benignitate, suauitate, lenitate, mansuetudine. Syrus: *Verba sapientis cum requie audiuntur, quàm trepidatio potentis stulti*. Arab. *Cum tranquillitate*. Iam

1 Primò, Aben-Ezra & Osorius sic explicant, q. d. Verba sapientum contemnuntur à ciuibus, dum res sunt prosperæ; at dum imminet obsidio & excidium, præ metu & dolore silentibus, cupidè audiuntur.

2 Secundò, Arboreus q. d. Sapiens non clamat in turba & strepitu, sed secretum à turba quærit, vbi in silentio loquatur & audiatur. Accedit Titelm. qui

A per silentium accipit *submissam & modestam vocem, vt moris est sapientum*. Et Campen. *Verba sapientum etiamsi non multum clament efficaciora sunt, quam Principis stulti vociferatio*.

Tertiò, Clarius & Dion. censent hic causam dari, cur verba sapientum non audiantur, scilicet eò quòd requirant animum silentem, id est quietum, pacatum, liberumque à tumultu passionum, quem populus cupiditatibus æstuans præstare nequit. 3

Quartò, alij censent sapientem loqui silenter, id est demissa voce vel ex verecundia, eò quòd pauper sit, vel ex metu & dolore, eò quod videat se contemni, aut potius ex pietate & grauitate, q. d. Cum vrbe obsessa gubernator clamosè verba facit de vrbis periculo, eiusque remediis, ac populus tumultuatur, dum hic hoc consilium succlamat, alius aliud; 4

B tum sapiens ex sua quiete prodiens, grauitate & sapientia sua populo silentium indicens, omnia sedat, tranquillat, ordinat & componit, ac sanissimum vrbi liberandæ remedium proponit. Hic sensus valdè est appositus.

Quintò & genuinè, Salomon solatur hic sapientem pauperem, ideoque contemptum, ac subinde pusillanimem & dolentem, quod eius consilia & monita non audiantur, vt dixit v. præcedenti. Solatur autem ex eò, quod eadem audiantur in silentio, q. d. Etsi vulgus obstreperum & tumultuans verba sapientiæ non audiat, ea tamen audiunt viri cordati & prudentes, eaque excipiunt magno oris silentio, & cordis quiete, atque maiore applausu, approbatione & reuerentia, quàm clamosi Principes vel diuites audiantur à stultis adulatoribus, qui coram eis plaudunt, sed eis absentibus plodunt, osque explodunt & exibilant. 5. Genuinè

C

Nota verba sapientis prodire ex animo dicentis silenti, id est quieto, sereno, graui, pio, prudenti, ideoque ab audientibus cordatis audiri in silentio, id est animo sedato, tranquillo & attento. Sicut vice versa clamor principis auditur cum clamoso applausu stultorum, illi adulantium. Opponitur ergo silentium & quies tam sapientis docentis, quam populi audientis, clamori & tumultui tam principis clamantis, quam stultorum ei acclamantium.

Silentium præstat loquela.

Porrò silentium oris sapientis prodit ex quiete & silentio cordis, ac notat eius modestiam, mansuetudinem, beneuolentiam, grauitatem, prudentiam, constantiam æquè ac efficaciam, quod scilicet ipsius oratio prudens, cordata & neruosa, etiamsi modesta lenis & submissa, efficacior sit clamosis Principum concionibus, mandatis, edictis, eò quod silentium omnibus cordatis indicat, quin & in obsidione & periculis, cum omnia metu & perturbatione sunt plena, pacem & salutem conciliet. Vnde aliqui sic vertunt & explicant: *Efficacius est silentium sapientis clamore dominatoris cum stultis suis asseclis*, id est plus valet ad Reipublicæ salutem vna vox sapientis, quam mille clamosæ magistratuum, cum populo tumultuantium, quæ tumultum populi compescat, seditiones sedet, vnionem efficiat, noxia consilia dissipet, ac sana suggerat ac persuadeat: sapientes ergo in voce, æquè ac mente sunt moderati & submissi, insipientes clamosi & tumultuarij. *Anima*, inquit Olympiod. *quæ stultitia repleta est, cum clamore & turbulentia sermones profert sine quiete, ordine & constantia*. Et S. Hieron. *Quemcumque videris in Ecclesia declamatorem, & cum quodam lenocinio ac venustate verborum excitare plausus, ac risus excutere, audientes in affectus lætitiæ concitare; scito signum esse insipientiæ tam eius, qui loquitur, quam eius*

eius qui audit. Verba quippe sapientum in quiete, & moderato audiuntur silentio: qui vero insipiens est, quamuis sit potens, & clamorem sine suæ vocis, siue populi habeat acclamantis, inter insipientes computabitur.

Hoc est quod de Christo sapientissimo ait Isaias cap. 42. 2. *Non clamabit, neque accipiet personam, nec audietur vox eius foris, &c. Non erit tristis neque turbulentus.* Et c. 8. 6. *Aquæ Siloe quæ vadunt cum silentio.* Sicut enim aquæ leniter fluentes & quasi silentes sunt profundissimæ, sic & homines modesti & taciturni profundi sunt consilij & iudicij.

Anagog. Iusti & oppressi & silentes, in iudicio clamabunt contra impios oppressores suos, iuxta illud Sapien. 5. 1. *Tunc stabunt iusti in magna constantia aduersus eos, qui se angustiauerunt.* Vnde Thaumat. vertit: *Hic tacet & contemnitur sapientia: cæterum postea audietur altiorem vocem edens, quam principes & tyranni malorum cupiditate flagrantes.*

Vers. 18. *Melior sapientia, quam arma bellica: & qui in vno peccauerit, multa bona perdet.* Thaumat. *Sapientia etiam ferro ipso fortior est.* Olympiod. *Melius est consilium cuiuscumque prudentis, quam omne auxilium quod ab armis sperari possit.* Sapientia enim est instar ignis, qui omnia transcendit, domat, inflammat & in se conuertit. Apposite Francisc. Vallesius, S. Philos. c. 5. 74. Corpus naturale politico, hoc est hominem Reipublicæ comparans, vna vtriusque membra primaria ita adæquat. Agricultura ait, respondet iecori; quia sicut hoc sanguinem membris, sic illa alimenta Reipublicæ suppeditat: Bellica ars respondet facultati irascibili, quæ est in corde; quia repellit si quid infertur violentiæ aut impedimenti: Sapientia & scientia respondent cerebro, in quo est mens & tota cognitio. Mercatura deinde respondet cruribus, quia proficiscendo exteras merces aduehit: Mechanicæ artes respondent manibus, quibus conficiuntur: Quantum ergo cerebrum præstat irascibili cæterisque membris, tantum sapientia antecellit artem bellicam cæterasquo omnes.

Peccans in vno multa perdet.

Et qui in vno peccauerit, multa bona perdet. Ex Hebr. τὸ *vno* varie verti potest. Hebræa enim ad verbum habent: *Peccator vnus.* Septuag. *Peccans vnus.* Vnde Thaumat. *Stultitia vnius.* Et Chald. *Vir peccator vnus qui est in generatione, est causa, vt pereant multa bona ab hoc sæculo.* S. Hieron. verò in veteri editione: *Qui peccat vnum.* Syrus: *Et vnum peccatum perdit bona multa.* Arabicus: *Cum peccauerit vnus, peribit bonum plurimum.* Est Antithesis sapientiæ & insipientiæ, siue sapientis & stulti, q.d. Sapientia præualet armis, quia integras vrbes etiam arctè obsessas seruat & liberat, omniaque vincit & subiugat. E contrario insipientia vel vnica multa bona perdit & corrumpit, adeò vt vrbes & regna subuertat. Ita Caiet. qui illud Adagium apposite hic citat: *Vnus stultus proijcit lapidem in puteum, & mille sapientes non extrahunt.* Vnde Thaumat. vertit: *Stultitia vnius multis periculum accersit, etiamsi multis videatur leuis & contemptibilis.*

Alij sic exponunt, q.d. Paruus error in principio nisi statim corrigatur, in multos deducit, ac longè latéque serpit iuxta illud: *Clauus vnus perdit equi soleam, solea equum, equus equitem, eques castra, castra Rempublicam.*

Nonnulli hanc gnomen referunt ad bellum & ciuitatem obsessam, de qua sermo præcessit, quasi dicat. Error vnus in bello & ciuitate obsessa, etiam paruus non rarò castra vrbemque perdit. Vnde illud tritum: *In bello nihil vel minimum negligendum.* Aut sic, quasi dicat. Melior est sapientia, quam arma bellica, si tamen sapientia sit exacta, vt in nullo erret: si enim vel in vno peccat, perdet multa bona, scilicet famam & existimationem suam, ac opes & salutem sibi commissorum. Verùm hic sensus arctior est. Etsi enim occasione ciuitatis obsessæ hæc dicantur, ideóque bellum propriè respiciant, tamen generalis sententia tam in pace, quam in bello locum habet, & vbique vera est.

Exempla.

Exempla sunt. Adam vnus homo, vno inobedientiæ peccato totam posteritatem perdidit, æquè ac Achan tota castra Israel. Iosue. 7. Stulta dimitia vnius Roboam perdidit decem tribus. Vna Iezabel, vnus Achab, vnus Manasses quot quantaque perdiderunt?

Mysticè (quod tamen multi putant esse litterale) qui in vno peccat, vt ab vno vero bono, puta à sapientia recedat, hic perdit bona multa, vel vt ex Hebræo cum Septuag. verti potest, *bonitatem multam*, id est qui vnum peccatum mortale committit, perdet gratiam, charitatem, cæterasque virtutes; vt hic idem ferè dicatur quod Iacobi 2. 10. *Quicumque autem totam legem seruauerit, offendat autem in vno, factus est omnium reus,* Ita S. Hieron. *Sic,* ait, *sentiendum est, quod propter vnum peccatum multa iustitia retro pereant; & inuicem se virtutes sequi, & qui vnam habuerit, habere omnes; & qui in vno peccauerit, eum omnibus vitijs subiacere.* Sic & Bonauent. Hugo, Lyran. Dion. & Olympiod. quem audi: *Vnus, quicumque is demum sit, dum sese peccati sorde commaculat, & bona corrumpit, quæ sibi ex acquisitis virtutibus insidebant, & multos etiam malo exemplo ad imitationem inducit.* Sic & Raban. in Glossa. *Vnus stultus,* inquit, *plurimos corrumpit.*

CAPVT DECIMVM.

SYNOPSIS.

Componit & anteponit sapientiam stultitiæ. Inde v. 8. vsque ad finem cap. varia sapientiæ documenta assignat, præsertim ne quis alteri struat insidias, aut detrahat maximè regi aut potenti.

1 Muscæ morientes perdunt suauitatem vnguẽti. Pretiosior est sapientia & gloria, parua & ad tempus stultitia.

2 Cor sapientis in dextera eius, & cor stulti in sinistra illius.

3 Sed & in via stultus ambulans, cùm ipse insipiens sit, omnes stultos æstimat.

4 Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris: quia curatio faciet cessare peccata maxima.

5 Est malum quod vidi sub sole, quasi per errorem egrediens à facie principis:

6 Positum stultum in dignitate sublimi, & diuites sedere deorsum.

7 Vidi seruos in equis, & principes ambulantes super terram quasi seruos.

8 Qui fodit foueam, incidet in eam: & qui dissipat sepem, mordebit eum coluber.

9 Qui transfert lapides, affligetur in eis: & qui scindit ligna, vulnerabitur ab eis.

10 Si retusum fuerit ferrum, & hoc non vt priùs, sed hebetatum fuerit, multo labore exacuetur, & post industriam sequetur sapientia.

11 Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet qui occultè detrahit.

12 Verba oris sapientis gratia: & labia insipientis præcipitabunt eum:

13 Initium verborum eius stultitia, & nouissimum oris illius error pessimus.

14 Stultus verba multiplicat. Ignorat homo, quid ante se fuerit: & quid post se futurum sit, quis ei poterit indicare?

15 Labor stultorum affliget eos, qui nesciunt in vrbem pergere.

16 Væ tibi terra, cuius rex puer est, & cuius principes manè comedunt.

17 Beata terra, cuius rex nobilis est, & cuius principes vescuntur in tempore suo, ad reficiendum, & non ad luxuriam.

18 In pigritiis humiliabitur contignatio, & in infirmitate manuum perstillabit domus.

19 In risum faciunt panem, & vinum vt epulentur viuentes: & pecuniæ obediunt omnia.

20 In cogitatione tua regi ne detrahas, & in secreto cubiculi tui ne maledixeris diuiti: quia & aues cæli portabunt vocem tuam, & qui habet pennas annunciabit sententiam.

Muscæ morientes (*morituræ*. Compl. *Mortuæ*. Schol. *Muscarum mors*) *perdunt suauitatem vnguenti*. Heb. *Muscæ mortis fœtere faciunt, & emanare* vel ebullire *oleum pigmentarij*, vel aromatarij siue Pharmacopolæ. Muscis enim est gustus omnium saporum, ait Aristot. lib. 8. Histor. cap. 11. quod cæteris animalibus non est concessum. Rursum muscis, imò omnibus insectis oleum est lethale & mortiferum, teste Plinio lib. 11. c. 19. Galeno lib. 2. de Simplic. facult. c. 20. & aliis. Iam VERS. 1.

Primò, Caiet. sic exponit, quasi dicat. Sicut musca vnguentum fœdat, sic insipiens, putà detractor & calumniator, fœdat nomen & famam sapientis. Sicut enim muscæ impuræ impuris cadaueribus insident, sic detractor non nisi vitiis alienis occupatur, vt vera propalet, & falsa confingat. Rursum quædam muscæ sunt venenatæ, sic venenata est lingua detractoris. Denique nota est muscæ, æquè ac detractoris improbitas & impudentia: hinc dicta est cynomyia, id est musca canina. Exod. 8. vers. 7. Et Diogenes dictus est Cynicus, id est caninus, quod instar canis, & cynomyiæ suis dicteriis omnes allatraret & morderet, eisque notam infamiæ aspergeret. Verùm nulla hic detractoris fit mentio. Adde τὸ *morientes* non rectè congruere detractori, qui viuit vigetque in maledictis. Muscæ perdunt vnguentũ. 1

Simili modo vice versa possent per muscas accipi parasiti & adulatores, qui principum animos adulatione corrumpunt. Hi enim similes sunt muscis, quia alienas mensas captant, vti muscæ. Vnde Parasitus ille apud Athen. lib. 6. ait:

Quod inuocatus coenitare amo, musca sum.

A Ibidem Hegesander narrat, quod cum Alexander dixisset se morderi à muscis (ita vocabat parasitos) iamque conaretur illas abigere, Cinesias vnus eius ordinis, qui forte aderat, dixerit, *profectò aliæ muscæ sitienlosæ magis vrgebunt, semel gustato tuo sanguine.*

2 Secundò, R. Haccados & Ioannes ferus per muscas accipiunt exploratores & proditores. Musca enim curiosè aliena inuadit, omniaque obit & lustrat, vt referantur hæc ad bellum & vrbem obsessam, de qua cap. præced. v. 13. q. d. Sicut muscæ perdunt vnguentum pretiosissimum, sic proditores qui curiose omnia explorant, & perfidi consiliarij perdunt vrbes & Respublicas. Hinc Plautus in Mercatore, ita curiosum pingit:

Musca est pater meus: nihil potest clam haberi illum,
Nec sacrum, nec prophanum est, quin adsit ibi illico. B

Verùm hæc omnia remota sunt, alienaque & longè petita.

3. Tertiò ergo & genuinè, q. d. Sicut musca oleo se immergens, se ipsam interimit & oleum fœdat; sic vna stultitia vnius peccati & peccatoris fœdat & perdit tum se, tum suauitatem gratiæ & famæ: hanc enim repræsentat oleum, id est vnguentum odoratum. Nam gnome hæc pertinet ad finem capitis præcedentis, scilicet ad τὸ *qui in vno peccauerit multa bona perdet.* (Ita S. Hieron. & Olympiod.) vbi dixi hæc spectare propriè ad Principes & Magistratus, ac similes, qui Ciuitates regunt, & ab obsidione liberant; horum enim error vnus non tantum sibi, sed & vrbi non rarò excidium, vel damnum graue affert; generatim tamen extendi ad quoslibet, qui ex vna modica imprudentia aut vitio grauia sibi suæque famæ, quin & aliis damna accersunt, iuxta illud: *Modicus error in principio, magnus fit in fine.*

Nota τὸ *morientes*; muscæ enim fragrantia & dulcedine vnguenti illectæ ad illud certatim aduolant, vnde illi ceu visco immerguntur, suffocantur ait Thaumat. & moriuntur. Ita Galen. lib. 2. Simplic. medicam. cap. 10. *Madefacta*, inquit, *oleo apes, muscæ, vespa, formicaque intereunt.* Hinc muscas pollere odoratu & memoria docent Physici, quòd ad dulcia & suauia & pinguia aduolent, & licèt sæpius abactæ, semper tamen eodem reuolent.

Pro *perdunt* Hebr. est *fœtere facient*. Septuag. *putrefaciunt compositionem olei suauitatis.* Syrus & Arabicus: *corrumpunt.* S. Hieron. *exterminant.* Thaumaturgus: *reddunt deformem.* Alij: *flaccescere faciunt.* Campen. *corrumpunt, & bullis velut scabie obducunt.*

Per fœtorem accipe spurcitiem, nauseam & horrorem, quem muscæ morientes in vnguento ingenerant intuenti, odoranti & gustanti: nam propriè muscæ non fœtent, vti reipsa experimur. Sic Exodi 5. 21. aiunt Hebræi Mosi & Aaron: *Fœtere fecistis nomen nostrum coram Pharaone*, id est ingratos, inuisos & exosos nos fecistis Pharaoni. Muscarum tamen spurcities retundit fragrantiam & saporem vnguenti, vt propter eam minus quàm ante sit odoratum & sapidum. Simili enim modo, inquit Vatab. parua insipientia reddit hominem fœtidum, id est eum qui bene audiebat malè audientem, hoc est vt Campen. *Multum existimationis ei adimit.*

Muscæ symbola.

1. Mysticè; musca primò, notat improbas, vafras & malitiosas cogitationes à diabolo, vel carne & mundo suggestas, quæ mentem sapientis instar muscarum circum volitant, eamque inquinant. Ita S. Hieron. *Quia*, inquit, *sæpe calliditas mixta est sapientiæ, & habet malitiam prudentia, præcipit, vt sapientiam simplicem requiramus, mixtaque sit etiam innocentia columbarum, prudentes simul ad bonum, simplices autem ad malum. Iusto enim conuenit habere parum simplicitatis, & propter nimiam patientiam dum vltionem reseruat Deo stultum videri, quàm statim se vindicantem sub velamento prudentiæ exercere malitiam.*

Secundò, muscæ vitiantes vnguentum notant improborum societatem, prauaque exempla inquinare alios etiam probos. Significat inquit S. Hieron. *Per vnum stultum multa bona subuerti, quod sic malus mixtus bonis contaminet plurimos, quomodo muscæ si moriantur in vnguento, perdunt odorem illius & saporem.* Et Scholiastes in Catena Græc. Nam *muscæ*, inquit, *suffocata vnguento, inutile ipsum efficiunt: sic Iudæorum hæreticorumque sensus in bonam Scripturarum fragrantiam incidentes, & se ipsos morte afficiunt, & putre fidelibus vnguentum apparant.* 2.

Sic & S. August. lib. contra Fulgentium Donatistam art. 14. per muscas accipit hæreticos: *Muscæ*, inquit, *moriturâ Donatistæ circum volant per totius corporis membra, sicubi reperiant vulnera; sana pungunt, ægra lambunt, & eorum vlceribus peccatorum vermes fundunt, qua nec ipsis cadaueribus parcant. Muscæ morituræ cùm oleum exterminant, oleo perimuntur: neque enim viuitis, qui spiritum sanctum efflatis.*

Ibidem confutat S. August. Donatistas, ex hoc loco docentes hæreticorum baptismum esse inualidum, ideoque iterandum: vnde hanc gnomen sic C ex cerebro suo exponebant: Muscæ perdunt suauitatem vnguenti, id est Hæretici perdunt sacramentum Baptismi, in quo baptizati oleo inunguntur. Porrò veriùs S. Epiphanius lib. 1. c. 3. Archonticis Hæreticis hanc gnomen adaptans: *Baptismum*, inquit, *detestantur, veluti musca mortifera, & olei odorati compositionem vitiantes. Quemadmodum etiam de his, & horum similibus parabola apud Ecclesiasten dicta est: Reuera enim sunt muscæ interficientes, mortificantes ac putidum facientes aromaticum & vnguentorum oleum, hoc est ipsa sancta Dei mysteria.*

Tertiò, Chald. per muscam accipit concupiscentiam: *Concupiscentia mala*, inquit, *quæ manet iuxta portas cordis, est sicut musca, quod causam afferat mortis in mundo; adeo vt tradat sapientem in tempore quo peccat, & corrumpat nomen bonum, quod* D *simile fuerat ante vnguento vnctionis suauissimo cum aromatibus.* 3.

Concupiscentia aptè comparatur muscæ, quia instar muscæ vilis est & exilis, mordax, immunda, spurca, pungens, importuna, infesta, improba & putida: musca enim ex putredine nata in putredine viuit & moritur, omniaque secum putrefacit. Idem facit concupiscentia. Vnde S. Bernard. serm. 44. in Cantic. *Hæ* (concupiscentiæ) inquit, *prorsus muscæ sordidæ & pungentes, quæ in nobis decorem naturæ fœdant, mentem curis & sollicitudinibus lacerant, socialis gratiæ suauitatem exterminant.* Rursum musca est breuis æui, viuit enim paucos dies, imò subinde paucas horas dumtaxat, seque in oleo, melle, aliaque re dulci suffocat, vel ad lucem lucernæ aut candelæ ad volans adurit; idem facit concupiscentia &

CAPVT DECIMVM.

SYNOPSIS.

Omponit & anteponit sapientiam stultitiæ. Inde v. 8. vsque ad finem cap. varia sapientiæ documenta assignat, præsertim ne quis alteri struat insidias, aut detrahat maximè regi aut potenti.

1 Muscæ morientes perdunt suauitatem vnguẽti. Pretiosior est sapientia & gloria, parua & ad tempus stultitia.

2 Cor sapientis in dextera eius, & cor stulti in sinistra illius.

3 Sed & in via stultus ambulans, cùm ipse insipiens sit, omnes stultos æstimat.

4 Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris: quia curatio faciet cessare peccata maxima.

5 Est malum quod vidi sub sole, quasi per errorem egrediens à facie principis:

6 Positum stultum in dignitate sublimi, & diuites sedere deorsum.

7 Vidi seruos in equis, & principes ambulantes super terram quasi seruos.

8 Qui fodit foueam, incidet in eam: & qui dissipat sepem, mordebit eum coluber.

9 Qui transfert lapides, affligetur in eis: & qui scindit ligna, vulnerabitur ab eis.

10 Si retusum fuerit ferrum, & hoc non vt priùs, sed hebetatum fuerit, multo labore exacuetur, & post industriam sequetur sapientia.

11 Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet qui occultè detrahit.

12 Verba oris sapientis gratia: & labia insipientis præcipitabunt eum:

13 Initium verborum eius stultitia, & nouissimum oris illius error pessimus.

14 Stultus verba multiplicat. Ignorat homo, quid ante se fuerit: & quid post se futurum sit, quis ei poterit indicare?

15 Labor stultorum affliget eos, qui nesciunt in vrbem pergere.

16 Væ tibi terra, cuius rex puer est, & cuius principes manè comedunt.

17 Beata terra, cuius rex nobilis est, & cuius principes vescuntur in tempore suo, ad reficiendum, & non ad luxuriam.

18 In pigritiis humiliabitur contignatio, & in infirmitate manuum perstillabit domus.

19 In risum faciunt panem, & vinum vt epulentur viuentes: & pecuniæ obediont omnia.

20 In cogitatione tua regi ne detrahas, & in secreto cubiculi tui ne maledixeris diuiti: quia & aues cæli portabunt vocem tuam, & qui habet pennas annunciabit sententiam.

Vscæ morientes (*moritura.* Compl. *Mortuæ.* Schol. *Muscarum mors*) *perdunt suauitatem vnguenti.* Heb. *Muscæ mortis fœtere faciunt, & emanare* vel ebullire *oleum pigmentary*, vel aromatarij siue Pharmacopolæ. Muscis enim est gustus omnium saporum, ait Aristot. lib. 8. Histor. cap. 11. quod cæteris animalibus non est concessum. Rursum muscis, imò omnibus insectis oleum est lethale & mortiferum, teste Plinio lib. 11. c. 19. Galeno lib. 2. de Simplic. facult. c. 20. & aliis. Iam VERS. 1.

Primò, Caiet. sic exponit, quasi dicat. Sicut musca vnguentum fœdat, sic insipiens, putà detractor & calumniator, fœdat nomen & famam sapientis. Sicut enim muscæ impuræ impuris cadaueribus insident, sic detractor non nisi vitiis alienis occupatur, vt vera propalet, & falsa confingat. Rursum quædam muscæ sunt venenatæ, sic venenata est lingua detractoris. Denique nota est muscæ, æquè ac detractoris improbitas & impudentia: hinc dicta est cynomyia, id est musca canina. Exod. 8. vers. 7. Et Diogenes dictus est Cynicus, id est caninus, quod instar canis & cynomyiæ suis dicteriis omnes allatraret & morderet, eisque notam infamiæ aspergeret. Verùm nulla hic detractoris fit mentio. Adde *τὸ morientes* non rectè congruere detractori, qui viuit vigetque in maledictis. Muscæ perdunt vnguentũ. 1

Simili modo vice versa possent per muscas accipi parasiti & adulatores, qui principum animos adulatione corrumpunt. Hi enim similes sunt muscis, quia alienas mensas captant, vti muscæ. Vnde Parasitus ille apud Athen. lib. 6. ait:

Quod innocatus cœnitare amo, musca sum.

Ibidem Hegesander narrat, quod cum Alexander dixisset se morderi à muscis (ita vocabat parasitos) iamque conaretur illas abigere, Cinesias vnus eius ordinis, qui forte aderat, dixerit, *profectò aliæ muscæ siticulosæ magis vrgebunt, semel gustato tuo sanguine.*

2 Secundò, R. Haccados & Ioannes ferus per muscas accipiunt exploratores & proditores. Musca enim curiosè aliena inuadit, omniaque obit & lustrat, vt referantur hæc ad bellum & vrbem obsessam, de qua cap. præced. v. 13. q. d. Sicut muscæ perdunt vnguentum pretiosissimum, sic proditores qui curiose omnia explorant, & perfidi consiliarij perdunt vrbes & Respublicas. Hinc Plautus in Mercatore, ita curiosum pingit:

Musca est pater meus: nihil potest clam haberi illum,
Nec sacrum, nec prophanum est, quin adsit ibi illico.

Verùm hæc omnia remota sunt, alienaque & longè petita.

3. Tertiò ergo & genuinè, q. d. Sicut musca oleo se immergens, seipsam interimit & oleum fœdat; sic vna stultitia vnius peccati & peccatoris fœdat & perdit tum se, tum suauitatem gratiæ & famæ: hanc enim repræsentat oleum, id est vnguentum odoratum. Nam gnome hæc pertinet ad finem capitis præcedentis, scilicet ad τὸ *qui in vno peccauerit multa bona perdet.* (Ita S. Hieron. & Olympiod.) vbi dixi hæc spectare propriè ad Principes & Magistratus, ac similes, qui Ciuitates regunt, & ab obsidione liberant; horum enim error vnius non tantum sibi, sed & vrbi non rarò excidium, vel damnum graue affert; generatim tamen extendi ad quoslibet, qui ex vna modica imprudentia aut vitio grauia sibi suæque famæ, quin & aliis damna accersunt, iuxta illud: *Modicus error in principio, magnus fit in fine.*

Nota τὸ *morientes*: muscæ enim fragrantia & dulcedine vnguenti illectæ ad illud certatim aduolant, vnde illi ceu visco immerguntur, suffocantur ait Thaumat. & moriuntur. Ita Galen. lib. 2. Simplic. medicam. cap. 20. *Madefacta*, inquit, *oleo apes, muscæ, vespa, formicaque intereunt.* Hinc muscas pollere odoratu & memoria docent Physici, quòd ad dulcia & suauia & pinguia aduolent, & licèt sæpius abactæ, semper tamen eodem reuolent.

Pro *perdunt* Hebr. est *fœtere faciunt.* Septuag. *putrefaciunt compositionem olei suauitatis.* Syrus & Arabicus: *corrumpunt.* S. Hieron. *exterminant.* Thaumaturgus: *reddunt deformem.* Alij: *flaccescere faciunt.* Campen. *corrumpunt, & bullis velut scabie obducunt.*

Per fœtorem accipe spurcitiem, nauseam & horrorem, quem muscæ morientes in vnguento ingenerant intuenti, odoranti & gustanti: nam propriè muscæ non fœtent, vti reipsa experimur. Sic Exodi 5. 21. aiunt Hebræi Mosi & Aaron: *Fœtere fecistis nomen nostrum coram Pharaone*, id est ingratos, inuisos & exosos nos fecistis Pharaoni. Muscarum tamen spurcities retundit fragrantiam & saporem vnguenti, vt propter eam minus quàm ante sit odoratum & sapidum. Simili enim modo, inquit Vatab. parua insipientia reddit hominem fœtidum, id est eum qui bene audiebat malè audientem, hoc est vt Campen. *Multum existimationis ei adimit.*

Muscæ symbola.

Mysticè; musca primò, notat improbas, vafras
& malitiosas cogitationes à diabolo, vel carne &
4. mundo suggestas, quæ mentem sapientis instar muscarum circum volitant, eamque inquinant. Ita S. Hieron. *Quia*, inquit, *sæpe calliditati mixta est sapientia, & habet malitiam prudentia, præcipit, vt sapientiam simplicem requiramus, mixtaque sit cum innocentia columbarum, prudentes simul ad bonum, simplices autem ad malum. Iusto enim conuenit habere parum simplicitatis, & propter nimiam patientiam dum vltionem reseruat Deo stultum videri, quàm statim se vindicantem sub velamento prudentiæ exercere malitiam.*

Secundò, muscæ vitiantes vnguentum notant improborum societatem, prauaque exempla inquinare alios etiam probos. Significat inquit S. Hieron. *Per vnum stultum multa bona subuerti, quod sic malus mixtus bonis contaminet plurimos, quomodo muscæ si moriantur in vnguento, perdunt odorem illius & saporem.* Et Scholiastes in Catena Græc. *Nam muscæ*, inquit, *suffocatæ vnguento, inutile ipsum efficiunt: sic Iudæorum hæreticorumque sensus in bonam Scripturarum fragrantiam incidentes, & se ipsos morte afficiunt, & putre fidelibus vnguentum apparent.* 2.

Sic & S. August. lib. contra Fulgentium Donatistam art. 14. per muscas accipit hæreticos: *Muscæ*, inquit, *morituræ Donatistæ circum volant per totius corporis membra, sicubi reperiant vulnera; sana pungunt, ægra lambunt, & eorum vlceribus peccatorum vermes fundunt, quæ nec ipsis cadaueribus parcant. Muscæ morituræ cùm oleum exterminant, oleo perimuntur: neque enim vnitis, qui Spiritum sanctum efflatis.*

Ibidem confutat S. August. Donatistas, ex hoc loco docentes hæreticorum baptismum esse inualidum, ideoque iterandum: vnde hanc gnomen sic ex cerebro suo exponebant: Muscæ perdunt suauitatem vnguenti, id est Hæretici perdunt sacramentum Baptismi, in quo baptizati oleo inunguntur. Porrò veriùs S. Epiphanius lib. 1. c. 3. Archonticis Hæreticis hanc gnomen adaptans: *Baptismum*, inquit, *detestantur, veluti muscæ mortiferæ, & olei odorati compositionem vitantes. Quemadmodum etiam de his, & horum similibus parabola apud Ecclesiastem dicta est: Reuera enim sunt muscæ interficientes, mortificantes ac putidum facientes aromaticum & vnguentorum oleum, hoc est ipsa sancta Dei mysteria.*

Tertiò, Chald. per muscam accipit concupis- 3.
centiam: *Concupiscentia mala*, inquit, *quæ manet iuxta portas cordis, est sicut musca, quod causam afferat mortis in mundo; adeo vt tradat sapientem in tempore quo peccat, & corrumpat nomen bonum, quod simile fuerat ante vnguento vnctionis suauissimo cum aromatibus.*

Concupiscentia aptè comparatur muscæ, quia instar muscæ vilis est & exilis, mordax, immunda, spurca, pungens, importuna, infesta, improba & putida: musca enim ex putredine nata in putredine viuit & moritur, omniaque secum putrefacit. Idem facit concupiscentia. Vnde S. Bernard. serm. 44. in Cantic. *Hæ* (concupiscentiæ) inquit, *prorsus muscæ sordidæ & pungentes, quæ in nobis decorem naturæ fœdant, mentem curis & sollicitudinibus lacerant, socialis gratiæ suauitatem exterminant.* Rursum musca est breuis æui, viuit enim paucos dies, imò subinde paucas horas duntaxat, seque in oleo, melle, aliaque re dulci suffocat, vel ad lucem lucernæ aut candelæ ad volans adurit; idem facit concupiscentia &

CAPVT DECIMVM.

SYNOPSIS.

Omponit & anteponit sapientiam stultitiæ. Inde v. 8. vsque ad finem cap. varia sapientiæ documenta assignat, præsertim ne quis alteri struat insidias, aut detrahat maximè regi aut potenti.

1 Mvscæ morientes perdunt suauitatem vnguẽti. Pretiosior est sapientia & gloria, parua & ad tempus stultitia.

2 Cor sapientis in dextera eius, & cor stulti in sinistra illius.

3 Sed & in via stultus ambulans, cùm ipse insipiens sit, omnes stultos æstimat.

4 Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris: quia curatio faciet cessare peccata maxima.

5 Est malum quod vidi sub sole, quasi per errorem egrediens à facie principis:

6 Positum stultum in dignitate sublimi, & diuites sedere deorsum.

7 Vidi seruos in equis, & principes ambulantes super terram quasi seruos.

8 Qui fodit foueam, incidet in eam: & qui dissipat sepem, mordebit eum coluber.

9 Qui transfert lapides, affligetur in eis: & qui scindit ligna, vulnerabitur ab eis.

10 Si retusum fuerit ferrum, & hoc non vt priùs, sed hebetatum fuerit, multo labore exacuetur, & post industriam sequetur sapientia.

11 Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet qui occultè detrahit.

12 Verba oris sapientis gratia: & labia insipientis præcipitabunt eum:

13 Initium verborum eius stultitia, & nouissimum oris illius error pessimus.

14 Stultus verba multiplicat. Ignorat homo quid ante se fuerit: & quid post se futurum sit, quis ei poterit indicare?

15 Labor stultorum affliget eos, qui nesciunt in vrbem pergere.

16 Væ tibi terra, cuius rex puer est, & cuius principes manè comedunt.

17 Beata terra, cuius rex nobilis est, & cuius principes vescuntur in tempore suo, ad reficiendum, & non ad luxuriam.

18 In pigritiis humiliabitur contignatio, & in infirmitate manuum perstillabit domus.

19 In risum faciunt panem, & vinum vt epulentur viuentes: & pecuniæ obediunt omnia.

20 In cogitatione tua regi ne detrahas, & in secreto cubiculi tui ne maledixeris diuiti: quia & aues cæli portabunt vocem tuam, & qui habet pennas annunciabit sententiam.

Mvscæ morientes (*morituræ*. Compl. *Mortuæ*. Schol. *Muscarum mors*) *perdunt suauitatem vnguenti*. Heb. *Muscæ mortis fœtere faciunt, & emanare* vel ebullire *oleum pigmentarij*, vel aromatarij siue Pharmacopolæ. Muscis enim est gustus omnium saporum, ait Aristot. lib. 8. Histor. cap. 11. quod cæteris animalibus non est concessum. Rursum muscis, imò omnibus insectis oleum est lethale & mortiferum, teste Plinio lib. 11. c. 19. Galeno lib. 2. de Simplic. facult. c. 20. & alijs. Iam VERS. 1.

Primò, Caiet. sic exponit, quasi dicat. Sicut musca vnguentum fœdat, sic insipiens, putà detractor & calumniator, fœdat nomen & famam sapientis. Sicut enim muscæ impuræ impuris cadaueribus insident, sic detractor non nisi vitiis alienis occupatur, vt vera propalet, & falsa confingat. Rursum quædam muscæ sunt venenatæ, sic venenata est lingua detractoris. Denique nota est muscæ, æquè ac detractoris improbitas & impudentia: hinc dicta est cynomyia, id est musca canina. Exod. 8. vers. 7. Et Diogenes dictus est Cynicus, id est caninus, quod instar canis, & cynomyiæ suis dicteriis omnes allatraret & morderet, eisque notam infamiæ aspergeret. Verùm nulla hic detractoris fit mentio. Adde *τὸ morientes* non rectè congruere detractori, qui viuit vigetque in maledictis. Muscæ perdunt vnguentũ. 1

Simili modo vice versa possent per muscas accipi parasiti & adulatores, qui principum animos adulatione corrumpunt. Hi enim similes sunt muscis, quia alienas mensas captant, vti muscæ. Vnde Parasitus ille apud Athen. lib. 6. ait:

Quod inuocatus cœnitare amo, musca sum.

Ibidem Hegesander narrat, quod cum Alexander dixisset se morderi à muscis (ita vocabat parasitos) iamque conaretur illas abigere, Cinesias vnus eius ordinis, qui forte aderat, dixerit, *profectò aliæ muscæ sitecnlosæ magis vrgebunt, semel gustato tuo sanguine.*

2 Secundò, R. Haccados & Ioannes ferus per muscas accipiunt exploratores & proditores. Musca enim curiosè aliena inuadit, omniaque obit & lustrat, vt referantur hæc ad bellum & vrbem obsessam, de qua cap. præced. v. 13. q. d. Sicut muscæ perdunt vnguentum pretiosissimum, sic proditores qui curiose omnia explorant, & perfidi consiliarij perdunt vrbes & Respublicas. Hunc Plautus in Mercatore, ita curiosum pingit:

Musca est pater meus: nihil potest clam haberi illum,
Nec sacrum, nec prophanum est, quin adsit ibi illico.

B Verùm hæc omnia remota sunt, alienaque & longè petita.

3. Tertiò ergo & genuinè, q. d. Sicut musca oleo se immergens, se ipsam interimit & oleum fœdat; sic vna stultitia vnius peccati & peccatoris fœdat & perdit tum se, tum suauitatem gratiæ & famæ: hanc enim repræsentat oleum, id est vnguentum odoratum. Nam gnomo hæc pertinet ad finem capitis præcedentis, scilicet ad τὸ *qui in vno peccauerit multa bona perdet.* (Ita S. Hieron. & Olympiod.) vbi dixi hæc spectare propriè ad Principes & Magistratus, ac similes, qui Ciuitates regunt, & ab obsidione liberant; horum enim error vnus non tantum sibi, sed & vrbi non rarò excidium, vel damnum graue affert; generatim tamen extendi ad quoslibet, qui ex vna modica imprudentia aut vitio grauia sibi suæque famæ, quin & aliis damna accersunt, iuxta illud: *Modicus error in principio, magnus fit in fine.*

Nota τὸ *morientes*: muscæ enim fragrantia & dulcedine vnguenti illectæ ad illud certatim aduolant, vnde illi ceu visco immerguntur, suffocantur ait Thaumat. & moriuntur. Ita Galen. lib. 2. Simplic. medicam. cap. 20. *Madefacta*, inquit, *oleo apes, musca, vespa, formicaque intereunt.* Hinc muscas pollere odoratu & memoria docent Physici, quòd ad dulcia & suauia & pinguia aduolent, & licèt sæpius abactæ, semper tamen eodem reuolent.

Pro *perdunt* Hebr. est *fœtere faciunt.* Septuag. *putrefaciunt compositionem olei suauitatis.* Syrus & Arabicus: *corrumpunt.* S. Hieron. *exterminant.* Thaumaturgus: *reddunt deformem.* Alij: *flacescere faciunt.* Campen. *corrumpunt, & bullis velut scabie obducunt.*

Per fœtorem accipe spurcitiem, nauseam & horrorem, quem muscæ morientes in vnguento ingenerant intuenti, odoranti & gustanti: nam propriè muscæ non fœtent, vti reipsa experimur. Sic Exodi 5. 21. aiunt Hebræi Mosi & Aaron: *Fœtere fecistis nomen nostrum coram Pharaone*, id est ingratos, inuisos & exosos nos fecistis Pharaoni. Muscarum tamen spurcities retundit fragrantiam & saporem vnguenti, vt propter eam minus quàm ante sit odoratum & sapidum. Simili enim modo, inquit Vatab. parua insipientia reddit hominem fœtidum, id est eum qui bene audiebat malè audientem, hoc est vt Campen. *Multum existimationis ei adimit.*

Muscæ symbola.

1. Mysticè; musca primò, notat improbas, vafras & malitiosas cogitationes à diabolo, vel carne & mundo suggestas, quæ mentem sapientis instar muscarum circum volitant, eamque inquinant. Ita

A S. Hieron. *Quia*, inquit, *sæpe calliditati mixta est sapientia, & habet malitiam prudentia, præcipit, vt sapientiam simplicem requiramus, mixtaque sit cum innocentia columbarum, prudentes simul ad bonum, simplices autem ad malum. Iusto enim conuenit habere parum simplicitatis, & propter nimiam patientiam dum vltionem reseruat Deo stultum videri, quàm statim se vindicantem sub velamento prudentiæ exercere malitiam.*

2. Secundò, muscæ vitiantes vnguentum notant improborum societatem, prauaque exempla inquinare alios etiam probos. Significat inquit S. Hieron. *Per vnum stultum multa bona subuerti, quod sic malus mixtus bonis contaminet plurimos, quomodo muscæ si moriantur in vnguento, perdunt odorem illius & saporem.* Et Scholiastes in Catena Græc. *Nam muscæ*, inquit, *suffocatæ vnguento, inutile ipsum efficiunt: sic Iudæorum hæreticorumque sensus in bonam scripturarum fragrantiam incidentes, & se ipsos morte afficiunt, & putre fidelibus vnguentum apparant.*

Sic & S. August. lib. contra Fulgentium Donatistam art. 14. per muscas accipit hæreticos: *Muscæ*, inquit, *moritura Donatistæ circum volant per totius corporis membra, sicubi reperiant vulnera; sana pungunt, ægra lambunt, & eorum vlceribus peccatorum vermes fundunt, qua nec ipsis cadaueribus parcant. Muscæ morituræ cùm oleum exterminant, oleo perimuntur: neque enim viuetis, qui spiritum sanctum efflatis.*

Ibidem confutat S. August. Donatistas, ex hoc loco docentes hæreticorum baptismum esse inualidum, ideoque iterandum: vnde hanc gnomen sic

C ex cerebro suo exponebant: Muscæ perdunt suauitatem vnguenti, id est Hæretici perdunt sacramentum Baptismi, in quo baptizati oleo inunguntur. Porrò veriùs S. Epiphanius lib. 1. c. 3. Archonticis Hæreticis hanc gnomen adaptans: *Baptismum*, inquit, *detestantur, veluti muscæ mortiferæ, & olei odorati compositionem vitiantes. Quemadmodum etiam de his, & horum similibus parabola apud Ecclesiastem dicta est: Reneta enim sunt muscæ interficientes, mortificantes ac putidum facientes aromaticum & vnguentorum oleum, hoc est ipsa sancta Dei mysteria.*

3. Tertiò, Chald. per muscam accipit concupiscentiam: *Concupiscentia mala*, inquit, *quæ manet iuxta portas cordis, est sicut musca, quod causam afferat mortis in mundo; adeo vt tradat sapientem in tempore quo peccat, & corrumpat nomen bonum, quod*

D *simile fuerat ante vnguento vnctionis suauissimo cum aromatibus.*

Concupiscentia aptè comparatur muscæ, quia instar muscæ vilis est & exilis, mordax, immunda, spurca, pungens, importuna, infesta, improba & putida: musca enim ex putredine nata in putredine viuit & moritur, omniaque secum putrefacit. Idem facit concupiscentia. Vnde S. Bernard. serm. 44. in Cantic. *Hæ* (concupiscentiæ) inquit, *prorsus muscæ sordidæ & pungentes, quæ in nobis decorem naturæ fœdant, mentem curis & sollicitudinibus lacerant, socialis gratiæ suauitatem exterminant.* Rursum musca est breuis æui, viuit enim paucos dies, imò subinde paucas horas dumtaxat, seque in oleo, melle, aliaque re dulci suffocat, vel ad lucem lucernæ aut candelæ ad volans adurit; idem facit concupiscentia &

CAPVT DECIMVM.

SYNOPSIS.

Componit & anteponit sapientiam stultitiæ. Inde v. 8. vsque ad finem cap. varia sapientiæ documenta assignat, præsertim ne quis alteri struat insidias, aut detrahat maximè regi aut potenti.

1 Mvscæ morientes perdunt suauitatem vnguēti. Pretiosior est sapientia & gloria, parua & ad tempus stultitia.

2 Cor sapientis in dextera eius, & cor stulti in sinistra illius.

3 Sed & in via stultus ambulans, cùm ipse insipiens sit, omnes stultos æstimat.

4 Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris: quia curatio faciet cessare peccata maxima.

5 Est malum quod vidi sub sole, quasi per errorem egrediens à facie principis:

6 Positum stultum in dignitate sublimi, & diuites sedere deorsum.

7 Vidi seruos in equis, & principes ambulantes super terram quasi seruos.

8 Qui fodit foueam, incidet in eam: & qui dissipat sepem, mordebit eum coluber.

9 Qui transfert lapides, affligetur in eis: & qui scindit ligna, vulnerabitur ab eis.

10 Si retusum fuerit ferrum, & hoc non vt priùs, sed hebetatum fuerit, multo labore exacuetur, & post industriam sequetur sapientia.

11 Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet qui occultè detrahit.

12 Verba oris sapientis gratia: & labia insipientis præcipitabunt eum:

13 Initium verborum eius stultitia, & nouissimum oris illius error pessimus.

14 Stultus verba multiplicat. Ignorat homo, quid ante se fuerit: & quid post se futurum sit, quis ei poterit indicare?

15 Labor stultorum affliget eos, qui nesciunt in vrbem pergere.

16 Væ tibi terra, cuius rex puer est, & cuius principes manè comedunt.

17 Beata terra, cuius rex nobilis est, & cuius principes vescuntur in tempore suo, ad reficiendum, & non ad luxuriam.

18 In pigritiis humiliabitur contignatio, & in infirmitate manuum perstillabit domus.

19 In risum faciunt panem, & vinum vt epulentur viuentes: & pecuniæ obediunt omnia.

20 In cogitatione tua regi ne detrahas, & in secreto cubiculi tui ne maledixeris diuiti: quia & aues cæli portabunt vocem tuam, & qui habet pennas annunciabit sententiam.

Mvscæ morientes (*morituræ*, Compl. *Mortuæ*. Schol. *Muscarum mors*) *perdunt suauitatem vnguenti*. Heb. *Muscæ mortis fœtere faciunt, & emanare* vel ebullire *oleum pigmentarij*, vel aromatarij siue Pharmacopolæ. Muscis enim est gustus omnium saporum, ait Aristot. lib. 8. Histor. cap. 11. quod cæteris animalibus non est concessum. Rursum muscis, imò omnibus insectis oleum est lethale & mortiferum, teste Plinio lib. 11. c. 19. Galeno lib. 2. de Simplic. facult. c. 20. & aliis. Iam VERS, 1.

Primò, Caiet. sic exponit, quasi dicat. Sicut musca vnguentum fœdat, sic insipiens, putà detractor & calumniator, fœdat nomen & famam sapientis. Sicut enim muscæ impuræ impuris cadaueribus insident, sic detractor non nisi vitiis alienis occupatur, vt vera propalet, & falsa confingat. Rursum quædam muscæ sunt venenatæ, sic venenata est lingua detractoris. Denique nota est muscæ, æquè ac detractoris improbitas & impudentia: hinc dicta est cynomyia, id est musca canina, Exod. 8. vers. 7. Et Diogenes dictus est Cynicus, id est caninus, quod instar canis & cynomyiæ suis dicteriis omnes allatraret & morderet, eisque notam infamiæ aspergeret. Verùm nulla hic detractoris fit mentio. Adde *vt morientes* non rectè congruere detractori, qui viuit vigetque in maledictis. Muscæ perdunt vnguentū. 1

Simili modo vice versa possent per muscas accipi parasiti & adulatores, qui principum animos adulatione corrumpunt. Hi enim similes sunt muscis, quia alienas mensas captant, vti muscæ. Vnde Parasitus ille apud Athen. lib. 6. ait:

Quod inuocatus cœnitare amo, musca sum.

Ibidem Hegesander narrat, quod cum Alexander dixisset se morderi à muscis (ita vocabat parasitos) iamque conaretur illas abigere, Cinesias vnus eius ordinis, qui forte aderat, dixerit, *profectò aliæ muscæ siticulosæ magis vrgebunt, semel gustato tuo sanguine.* A

2 Secundò, R. Haccados & Ioannes ferus per muscas accipiunt exploratores & proditores. Musca enim curiosè aliena inuadit, omniaque obit & lustrat, vt referantur hæc ad bellum & vrbem obsessam, de qua cap. præced. v. 13. q. d. Sicut muscæ perdunt vnguentum pretiosissimum, sic proditores qui curiose omnia explorant, & perfidi consiliarij perdunt vrbes & Respublicas. Hinc Plautus in Mercatore, ita curiosum pingit:

Musca est pater meus: nihil potest clam haberi illum,
Nec sacrum, nec prophanum est, quin adsit ibi illico. B

Verùm hæc omnia remota sunt, alienaque & longè petita.

3. Tertiò ergo & genuinè, q. d. Sicut musca oleo se immergens, se ipsam interimit & oleum fœdat; sic vna stultitia vnius peccati & peccatoris fœdat & perdit tum se, tum suauitatem gratiæ & famæ: hanc enim repræsentat oleum, id est vnguentum odoratum. Nam gnomo hæc pertinet ad finem capitis præcedentis, scilicet ad τὸ *qui in vno peccauerit multa bona perdet.* (Ita S. Hieron. & Olympiod.) vbi dixi hæc spectare propriè ad Principes & Magistratus, ac similes, qui Ciuitates regunt, & ab obsidione liberant; horum enim error vnus non tantum sibi, sed & vrbi non rarò excidium, vel damnum graue affert; generatim tamen extendi ad quoslibet, qui ex vna modica imprudentia aut vitio grauia sibi suæque famæ, quin & aliis damna accersunt, iuxta illud: *Modicus error in principio, magnus fit in fine.* C

Nota τὸ *morientes*: muscæ enim fragrantia & dulcedine vnguenti illectæ ad illud certatim aduolant, vnde illi ceu visco immerguntur, suffocantur ait Thaumat. & moriuntur. Ita Galen. lib. 2. Simplic. medicam. cap. 20. *Madefacta*, inquit, *oleo apes, muscæ, vespa, formicæque intereunt.* Hinc muscas pollere odoratu & memoria docent Physici, quòd ad dulcia & suauia & pinguia aduolent, & licèt sæpius abactæ, semper tamen eodem reuolent.

Pro *perdunt* Hebr. est *fœtere faciunt.* Septuag. *putrefaciunt compositionem olei suauitatis.* Syrus & Arabicus: *corrumpunt.* S. Hieron. *exterminant.* Thaumaturgus: *reddunt deformem.* Alij: *flaccescere faciunt.* Campen. *corrumpunt, & bullis velut scabie obducunt.* D

Per fœtorem accipe spurcitiem, nauseam & horrorem, quem muscæ morientes in vnguento ingenerant intuenti, odoranti & gustanti: nam propriè muscæ non fœtent, vti reipsa experimur. Sic Exodi 5. 21. aiunt Hebræi Mosi & Aaron: *Fœtere fecistis nomen nostrum coram Pharaone*, id est ingratos, inuisos & exosos nos fecistis Pharaoni. Muscarum tamen spurcities retundit fragrantiam & saporem vnguenti, vt propter eam minus quàm ante sit odoratum & sapidum. Simili enim modo, inquit Vatab. parua insipientia reddit hominem fœtidum, id est eum qui bene audiebat malè audientem, hoc est vt Campen. *Multum existimationis ei adimit.*

Muscæ symbola. 1. Mysticè; musca primò, notat improbas, vafras & malitiosas cogitationes à diabolo, vel carne & mundo suggestas, quæ mentem sapientis instar muscarum circum volitant, eamque inquinant. Ita S. Hieron. *Quia*, inquit, *sæpe calliditati mixta est sapientia, & habet malitiam prudentia, præcipit, vt sapientiam simplicem requiramus, mixtaque sit cum innocentia columbarum, prudentes simul ad bonum, simplices autem ad malum. Iusto enim conuenit habere parum simplicitatis, & propter nimiam patientiam dum vltionem reseruat Deo stultum videri, quàm statim se vindicantem sub velamento prudentiæ exercere malitiam.*

Secundò, muscæ vitiantes vnguentum notant improborum societatem, prauaque exempla inquinare alios etiam probos. Significat inquit S. Hieron. *Per vnum stultum multa bona subuerti, quod sic malus mixtus bonis contaminet plurimos, quomodo muscæ si moriantur in vnguento, perdunt odorem illius & saporem.* Et Scholiastes in Catena Græc. *Nam muscæ*, inquit, *suffocatæ vnguento, inutile ipsum efficiunt: sic Iudæorum hæreticorumque sensus in bonam scripturarum fragrantiam incidentes, & se ipsos morte afficiunt, & putre fidelibus vnguentum apparant.* 2.

Sic & S. August. lib. contra Fulgentium Donatistam art. 14. per muscas accipit hæreticos: *Muscæ*, inquit, *moritura Donatistæ circum volant per totius corporis membra, sicubi reperiant vulnera; sana pungunt, ægra lambunt, & eorum vlceribus peccatorum vermes fundunt, quæ nec ipsis cadaueribus parcant. Muscæ morituræ cùm oleum exterminant, oleo perimuntur: neque enim viuitis, qui spiritum sanctum efflatis.*

Ibidem confutat S. August. Donatistas, ex hoc loco docentes hæreticorum baptismum esse inualidum, ideoque iterandum: vnde hanc gnomen sic ex cerebro suo exponebant: Muscæ perdunt suauitatem vnguenti, id est Hæretici perdunt sacramentum Baptismi, in quo baptizati oleo inunguntur. Porrò veriùs S. Epiphanius lib. 1. c. 3. Archonticis Hæreticis hanc gnomen adaptans: *Baptismum*, inquit, *detestantur, veluti muscæ mortiferæ, & olei odorati compositionem vitiantes. Quemadmodum etiam de his, & horum similibus parabola apud Ecclesiastem dicta est: Reuera enim sunt muscæ interficientes, mortificantes ac putidum facientes aromaticum & vnguentorum oleum, hoc est ipsa sancta Dei mysteria.*

Tertiò, Chald. per muscam accipit concupiscentiam: *Concupiscentia mala*, inquit, *quæ manet iuxta portas cordis, est sicut musca, quod causam afferat mortis in mundo; adeo vt tradat sapientem in tempore quo peccat, & corrumpat nomen bonum, quod simile fuerat ante vnguento vnctionis suauissimo cum aromatibus.* 3.

Concupiscentia aptè comparatur muscæ, quia instar muscæ vilis est & exilis, mordax, immunda, spurca, pungens, importuna, infesta, improba & putida: musca enim ex putredine nata in putredine viuit & moritur, omniaque secum putrefacit. Idem facit concupiscentia. Vnde S. Bernard. serm. 44. in Cantic. *Hæ* (concupiscentiæ) inquit, *prorsus muscæ sordidæ & pungentes, quæ in nobis decorem naturæ fœdant, mentem curis & sollicitudinibus lacerant, socialis gratiæ suauitatem exterminant.* Rursum musca est breuis æui, viuit enim paucos dies, imò subinde paucas horas dumtaxat, seque in oleo, melle, aliaque re dulci suffocat, vel ad lucem lucernæ aut candelæ ad volans adurit; idem facit concupiscentia &

Quod innocatus cœnitare amo, musca sum.

Ibidem Hegesander narrat, quod cum Alexander dixisset se morderi à muscis (ita vocabat parasitos) iamque conaretur illas abigere, Cinesias vnus eius ordinis, qui forte aderat, dixerit, *profectò aliæ muscæ siticulosæ magis vrgebunt, semel gustato tuo sanguine.*

2 Secundò, R. Haccados & Ioannes ferus per muscas accipiunt exploratores & proditores. Musca enim curiosè aliena inuadit, omniaque obit & lustrat, vt referantur hæc ad bellum & vrbem obsessam, de qua cap. præced. v. 13. q. d. Sicut muscæ perdunt vnguentum pretiosissimum, sic proditores qui curiose omnia explorant, & perfidi consiliarij perdunt vrbes & Respublicas. Huic Plautus in Mercatore, ita curiosum pingit:

Musca est pater meus: nihil potest clam haberi illum,
Nec sacrum, nec prophanum est, quin adsit ibi illico. B

Verùm hæc omnia remota sunt, alienaque & longè petita.

3. Tertiò ergo & genuinè, q. d. Sicut musca oleo se immergens, se ipsam interimit & oleum fœdat; sic vna stultitia vnius peccati & peccatoris fœdat & perdit tum se, tum suauitatem gratiæ & famæ: hanc enim repræsentat oleum, id est vnguentum odoratum. Nam gnome hæc pertinet ad finem capitis præcedentis, scilicet ad τὸ *qui in vno peccauerit multa bona perdet.* (Ita S. Hieron. & Olympiod.) vbi dixi hæc spectare propriè ad Principes & Magistratus, ac similes, qui Ciuitates regunt, & ab obsidione liberant; horum enim error vnus non tantum sibi, sed & vrbi non rarò excidium, vel damnum graue affert; generatim tamen extendi ad quoslibet, qui ex vna modica imprudentia aut vitio gratia sibi suæque famæ, quin & alijs damna accersunt, iuxta illud: *Modicus error in principio, magnus fit in fine.*

Nota τὸ *morientes*: muscæ enim fragrantia & dulcedine vnguenti illectæ ad illud certatim aduolant, vnde illi ceu visco immerguntur, suffocantur ait Thaumat. & moriuntur. Ita Galen. lib. 2. Simplic. medicam. cap. 20. *Madefacta*, inquit, *oleo apes, musca, vespa, formicaque intereunt.* Hinc muscas pollere odoratu & memoria docent Physici, quòd ad dulcia & suauia & pinguia aduolent, & licèt sæpius abactæ, semper tamen eodem reuolent.

Pro *perdunt* Hebr. est *fœtere faciunt.* Septuag. *putrefaciunt compositionem olei suauitatis.* Syrus & Arabicus: *corrumpunt.* S. Hieron. *exterminant.* Thaumaturgus: *reddunt deformem.* Alij: *flaccescere faciunt.* Campen. *corrumpunt, & bullis velut scabie obducunt.*

Per fœtorem accipe spurcitiem, nauseam & horrorem, quem muscæ morientes in vnguento ingenerant intuenti, odoranti & gustanti: nam propriè muscæ non fœtent, vti reipsa experimur. Sic Exodi 5. 21. aiunt Hebræi Mosi & Aaron: *Fœtere fecistis nomen nostrum coram Pharaone*, id est ingratos, inuisos & exosos nos fecistis Pharaoni. Muscarum tamen spurcities retundit fragrantiam & saporem vnguenti, vt propter eam minus quàm ante sit odoratum & sapidum. Simili enim modo, inquit Vatab. parua insipientia reddit hominem fœtidum, id est eum qui bene audiebat malè audientem, hoc est vt Campen. *Multum existimationis ei adimit.*

Muscæ symbola.

Mysticè; musca primò, notat improbos, vafras
1. & malitiosas cogitationes à diabolo, vel carne & mundo suggestas, quæ mentem sapientis instar muscarum circum volitant, eamque inquinant. Ita
A S. Hieron. *Quia*, inquit, *sæpe calliditati mixta est sapientia, & habet malitiam prudentia, præcipit, vt sapientiam simplicem requiramus, mixtaque sit enim innocentia columbarum, prudentes simul ad bonum, simplices autem ad malum. Iusto enim conuenit habere parum simplicitatis, & propter nimiam patientiam dum vltionem reseruat Deo stultum videri, quàm statim se vindicantem sub velamento prudentiæ exercere malitiam.*

Secundò, muscæ vitiantes vnguentum notant 2.
improborum societatem, prauaque exempla inquinare alios etiam probos. Significat inquit S. Hieron. *Per vnum stultum multa bona subuerti, quod sic malus mixtus bonis contaminet plurimos, quomodo muscæ si moriantur in vnguento, perdunt odorem illius & saporem.* Et Scholiastes in Catena Græc.
B *Nam muscæ*, inquit, *suffocatæ vnguento, inutile ipsum efficiunt: sic Iudæorum hæreticorumque sensus in bonam scripturarum fragrantiam incidentes, & se ipsos morte afficiunt, & putre fidelibus vnguentum apparant.*

Sic & S. August. lib. contra Fulgentium Donatistam art. 14. per muscas accipit hæreticos: *Muscæ*, inquit, *moritura Donatistæ circum volant per totius corporis membra, sicubi reperiant vulnera; sana pungunt, ægra lambunt, & eorum vlceribus peccatorum vermes fundunt, quæ nec ipsis cadaueribus parcant. Muscæ morituræ cùm oleum exterminant, oleo perimuntur: neque enim vinitis, qui spiritum sanctum efflatis.*

Ibidem confutat S. August. Donatistas, ex hoc loco docentes hæreticorum baptismum esse inualidum, ideoque iterandum: vnde hanc gnomen sic
C ex cerebro suo exponebant: Muscæ perdunt suauitatem vnguenti, id est Hæretici perdunt sacramentum Baptismi, in quo baptizati oleo inunguntur. Porrò veriùs S. Epiphanius lib. 1. c. 3. Archonticis Hæreticis hanc gnomen adaptans: *Baptismum*, inquit, *detestantur, veluti musca mortifera, & olei odorati compositionem vitiantes. Quemadmodum etiam de his, & horum similibus parabola apud Ecclesiastem dicta est: Reuera enim sunt muscæ interficientes, mortificantes ac putidum facientes aromaticum & vnguentorum oleum, hoc est ipsa sancta Dei mysteria.*

Tertiò, Chald. per muscam accipit concupis- 3.
centiam: *Concupiscentia mala*, inquit, *quæ manet iuxta portas cordis, est sicut musca, quod causam afferat mortis in mundo; adeo vt tradat sapientem in tempore quo peccat, & corrumpat nomen bonum, quod*
D *simile fuerat ante vnguento vnctionis suauissimo cum aromatibus.*

Concupiscentia aptè comparatur muscæ, quia instar muscæ vilis est & exilis, mordax, immunda, spurca, pungens, importuna, infesta, improba & putida: musca enim ex putredine nata in putredine viuit & moritur, omniaque secum putrefacit. Idem facit concupiscentia. Vnde S. Bernard. serm. 44. in Cantic. *Hæ* (concupiscentiæ) inquit, *prorsus muscæ sordida & pungentes, quæ in nobis decorem naturæ fœdant, mentem curis & sollicitudinibus lacerant, socialis gratiæ suauitatem exterminant.* Rursum musca est breuis æui, viuit enim paucos dies, imò subinde paucas horas dumtaxat, seque in oleo, melle, aliaque re dulci suffocat, vel ad lucem lucernæ aut candelæ ad volans adurit; idem facit concupiscentia &

CAPVT DECIMVM.

SYNOPSIS.

Componit & anteponit sapientiam stultitiæ. Inde v. 8. vsque ad finem cap. varia sapientiæ documenta aßignat, præsertim ne quis alteri struat insidias, aut detrahat maximè regi aut potenti.

1 Muscæ morientes perdunt suauitatem vnguẽti. Pretiosior est sapientia & gloria, patua & ad tempus stultitia.

2 Cor sapientis in dextera eius, & cor stulti in sinistra illius.

3 Sed & in via stultus ambulans, cùm ipse insipiens sit, omnes stultos æstimat.

4 Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris: quia curatio faciet cessare peccata maxima.

5 Est malum quod vidi sub sole, quasi per errorem egrediens à facie principis:

6 Positum stultum in dignitate sublimi, & diuites sedere deorsum.

7 Vidi seruos in equis, & principes ambulantes super terram quasi seruos.

8 Qui fodit foueam, incidet in eam: & qui dissipat sepem, mordebit eum coluber.

9 Qui transfert lapides, affligetur in eis: & qui scindit ligna, vulnerabitur ab eis.

10 Si retusum fuerit ferrum, & hoc non vt priùs, sed hebetatum fuerit, multo labore exacuetur, & post industriam sequetur sapientia.

11 Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet qui occultè detrahit.

12 Verba oris sapientis gratia: & labia insipientis præcipitabunt eum:

13 Initium verborum eius stultitia, & nouissimum oris illius error pessimus.

14 Stultus verba multiplicat. Ignorat homo, quid ante se fuerit: & quid post se futurum sit, quis ei poterit indicare?

15 Labor stultorum affliget eos, qui nesciunt in vrbem pergere.

16 Væ tibi terra, cuius rex puer est, & cuius principes manè comedunt.

17 Beata terra, cuius rex nobilis est, & cuius principes vescuntur in tempore suo, ad reficiendum, & non ad luxuriam.

18 In pigritiis humiliabitur contignatio, & in infirmitate manuum perstillabit domus.

19 In risum faciunt panem, & vinum vt epulentur viuentes: & pecuniæ obediunt omnia.

20 In cogitatione tua regi ne detrahas, & in secreto cubiculi tui ne maledixeris diuiti: quia & aues cæli portabunt vocem tuam, & qui habet pennas annunciabit sententiam.

Muscæ morientes (*moritura*. Compl. *Mortua*. Schol. *Muscarum mors*) *perdunt suauitatem vnguenti*. Heb. *Muscæ mortis fœtere faciunt, &* *manare* vel ebullire *oleum pigmentarij*, vel aromatarij siue Pharmacopolæ. Muscis enim est gustus omnium saporum, ait Aristot. lib. 8. Histor. cap. 11. quod cæteris animalibus non est concessum. Rursum muscis, imò omnibus insectis oleum est lethale & mortiferum, teste Plinio lib. 11. c. 19. Galeno lib. 2. de Simplic. facult. c. 20. & aliis. Iam VERS. 1.

Primò, Caiet. sic exponit, quasi dicat. Sicut musca vnguentum fœdat, sic insipiens, putà detractor & calumniator, fœdat nomen & famam sapientis. Sicut enim muscæ impuræ impuris cadaueribus insident, sic detractor non nisi vitiis alienis occupatur, vt vera propalet, & falsa confingat. Rursum quædam muscæ sunt venenatæ, sic venenata est lingua detractoris. Denique nota est muscæ, æquè ac detractoris improbitas & impudentia: hinc dicta est cynomyia, id est musca canina. Exod. 8. vers. 7. Et Diogenes dictus est Cynicus, id est caninus, quod instar canis & cynomyiæ suis dicteriis omnes allatraret & morderet, eisque notam insaniæ aspergeret. Verùm nulla hic detractoris fit mentio. Adde τὸ *morientes* non rectè congruere detractori, qui viuit vigetque in maledictis. Muscæ perdunt vnguentũ. 1

Simili modo vice versa possent per muscas accipi parasiti & adulatores, qui principum animos adulatione corrumpunt. Hi enim similes sunt muscis, quia alienas mensas captant, vti muscæ. Vnde Parasitus ille apud Athen. lib. 6. ait:

Quod inuocatus cœnitare amo, musca sum.

Ibidem Hegesander narrat, quod cum Alexander dixisset se morderi à muscis (ita vocabat parasitos) iamque conaretur illas abigere, Cinesias vnus eius ordinis, qui forte aderat, dixerit, *profectò aliæ muscæ siticulosæ magis vrgebunt, semel gustato tuo sanguine.*

2 Secundò, R. Haccados & Ioannes ferus per muscas accipiunt exploratores & proditores. Musca enim curiosè aliena inuadit, omniaque obit & lustrat, vt referantur hæc ad bellum & vrbem obsessam, de qua cap. præced. v. 13. q. d. Sicut muscæ perdunt vnguentum pretiosissimum, sic proditores qui curiosè omnia explorant, & perfidi consiliarij perdunt vrbes & Respublicas. Hinc Plautus in Mercatore, ita curiosum pingit:

Musca est pater meus: nihil potest clam haberi illum,
Nec sacrum, nec prophanum est, quin adsit ibi illico. B

Verùm hæc omnia remota sunt, alienaque & longè petita.

3. Tertiò ergo & genuinè, q. d. Sicut musca oleo se immergens, seipsam interimit & oleum fœdat; sic vna stultitia vnius peccati & peccatoris fœdat & perdit tum se, tum suauitatem gratiæ & famæ: hanc enim repræsentat oleum, id est vnguentum odoratum. Nam gnome hæc pertinet ad finem capitis præcedentis, scilicet ad τὸ *qui in vno peccauerit multa bona perdet.* (Ita S. Hieron. & Olympiod.) vbi dixi hæc spectare propriè ad Principes & Magistratus, ac similes, qui Ciuitates regunt, & ab obsidione liberant; horum enim error vnus non tantum sibi, sed & vrbi non rarò excidium, vel damnum graue affert; generatim tamen extendi ad quoslibet, qui ex vna modica imprudentia aut vitio grauia sibi suæque famæ, quin & aliis damna accersunt, iuxta illud: *Modicus error in principio, magnus fit in fine.*

Nota τὸ *morientes*: muscæ enim fragrantia & dulcedine vnguenti illectæ ad illud certatim aduolant, vnde illi ceu visco immerguntur, suffocantur ait Thaumat. & moriuntur. Ita Galen. lib. 2. Simplic. medicam. cap. 10. *Madefacta*, inquit, *oleo apes, muscæ, vespæ, formicæque intereunt.* Hinc muscas pollere odoratu & memoria docent Physici, quòd ad dulcia & suauia & pinguia aduolent, & licèt sæpius abactæ, semper tamen eodem reuolent.

Pro *perdunt* Hebr. est *fœtere faciunt.* Septuag. *putrefaciunt compositionem olei suauitatis.* Syrus & Arabicus: *corrumpunt.* S. Hieron. *exterminant.* Thaumaturgus: *reddunt deformem.* Alij: *flaccescere faciunt.* Campen. *corrumpunt, & bullis velut scabie obducunt.*

Per fœtorem accipe spurcitiem, nauseam & horrorem, quem muscæ morientes in vnguento ingenerant intuenti, odoranti & gustanti: nam propriè muscæ non fœtent, vti reipsa experimur. Sic Exodi 5. 21. aiunt Hebræi Mosi & Aaron: *Fœtere fecistis nomen nostrum coram Pharaone*, id est ingratos, inuisos & exosos nos fecistis Pharaoni. Muscarum tamen spurcities retundit fragrantiam & saporem vnguenti, vt propter eam minus quàm ante sit odoratum & sapidum. Simili enim modo, inquit Vatab. parua insipientia reddit hominem fœtidum, id est eum qui bene audiebat malè audientem, hoc est vt Campen. *Multum existimationis ei adimit.*

Muscæ symbola.

Mysticè; musca primò, notat improbas, vafras & malitiosas cogitationes à diabolo, vel carne &
1. mundo suggestas, quæ mentem sapientis instar muscarum circum volitant, eamque inquinant. Ita
A S. Hieron. *Quia*, inquit, *sæpe calliditati mixta est sapientia, & habet malitiam prudentia, præcipit, vt sapientiam simplicem requiramus, mixtaque sit cum innocentia columbarum, prudentes simul ad bonum, simplices autem ad malum. Iusto enim conuenit habere parum simplicitatis, & propter nimiam patientiam dum vltionem reseruat Deo, stultum videri, quàm statim se vindicantem sub velamento prudentiæ exercere malitiam.*

Secundò, muscæ vitiantes vnguentum notant improborum societatem, prauaque exempla inquinare alios etiam probos. 2 Significat inquit S. Hieron. *Per vnum stultum multa bona subuerti, quod sic malus mixtus bonis contaminet plurimos, quomodo muscæ si moriantur in vnguento, perdunt odorem illius & saporem.* Et Scholiastes in Catena Græc.
B *Nam muscæ*, inquit, *suffocatæ vnguento, inutile ipsum efficiunt: sic Iudæorum hæreticorumque sensus in bonam scripturarum fragrantiam incidentes, & se ipsos morte afficiunt, & putre fidelibus vnguentum apparent.*

Sic & S. August. lib. contra Fulgentium Donatistam art. 14. per muscas accipit hæreticos: *Muscæ*, inquit, *moritura Donatistæ circum volant per totius corporis membra, sicubi reperiant vulnera; sana pungunt, ægra lambunt, & eorum vlceribus peccatorum vermes fundunt, qui nec ipsis cadaueribus parcant. Muscæ moritura cùm oleum exterminant, oleo pereunt: neque enim viuitis, qui spiritum sanctum efflatis.*

Ibidem confutat S. August. Donatistas, ex hoc loco docentes hæreticorum baptismum esse inualidum, ideoque iterandum: vnde hanc gnomen sic
C ex cerebro suo exponebant: Muscæ perdunt suauitatem vnguenti, id est Hæretici perdunt sacramentum Baptismi, in quo baptizati oleo inunguntur. Porrò veriùs S. Epiphanius lib. 1. c. 3. Archonticis Hæreticis hanc gnomen adaptans: *Baptismum*, inquit, *detestantur, veluti muscæ mortiferæ, & olei odorati compositionem vitiantes. Quemadmodum etiam de his, & horum similibus parabola apud Ecclesiastem dicta est: Reuera enim sunt muscæ interficientes, mortificantes ac putridum facientes aromaticum & vnguentorum oleum, hoc est ipsa sancta Dei mysteria.*

Tertiò, Chald. per muscam accipit concupiscentiam: *Concupiscentia mala*, inquit, *quæ manet iuxta portas cordis, est sicut musca, quod causam afferat mortis in mundo; adeo vt tradat sapientem in tempore quo peccat, & corrumpat nomen bonum, quod* 3.
D *simile fuerat ante vnguento vnctionis suauissimo cum aromatibus.*

Concupiscentia aptè comparatur muscæ, quia instar muscæ vilis est & exilis, mordax, immunda, spurca, pungens, importuna, infesta, improba & putida: musca enim ex putredine nata in putredine viuit & moritur, omniaque secum putrefacit. Idem facit concupiscentia. Vnde S. Bernard. serm. 44. in Cantic. *Hæ* (concupiscentiæ) inquit, *prorsus muscæ sordidæ & pungentes, quæ in nobis decorem naturæ fœdant, mentem curis & sollicitudinibus lacerant, socialis gratiæ suauitatem exterminant.* Rursum musca est breuis æui, viuit enim paucos dies, imò subinde paucas horas duntaxat, seque in oleo, melle, aliaque re dulci suffocat, vel ad lucem lucernæ aut candelæ ad volans adurit; idem facit concupiscentia &

CAPUT DECIMUM.

SYNOPSIS.

Componit & anteponit sapientiam stultitiæ. Inde v. 8. vsque ad finem cap. varia sapientiæ documenta assignat, præsertim ne quis alteri struat insidias, aut detrahat maximè regi aut potenti.

1 Muscæ morientes perdunt suauitatem vnguēti. Pretiosior est sapientia & gloria, parua & ad tempus stultitia.

2 Cor sapientis in dextera eius, & cor stulti in sinistra illius.

3 Sed & in via stultus ambulans, cùm ipse insipiens sit, omnes stultos æstimat.

4 Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris: quia curatio faciet cessare peccata maxima.

5 Est malum quod vidi sub sole, quasi per errorem egrediens à facie principis:

6 Positum stultum in dignitate sublimi, & diuites sedere deorsum.

7 Vidi seruos in equis, & principes ambulantes super terram quasi seruos.

8 Qui fodit foueam, incidet in eam: & qui dissipat sepem, mordebit eum coluber.

9 Qui transfert lapides, affligetur in eis: & qui scindit ligna, vulnerabitur ab eis.

10 Si retusum fuerit ferrum, & hoc non vt priùs, sed hebetatum fuerit, multo labore exacuetur, & post industriam sequetur sapientia.

11 Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet qui occultè detrahit.

12 Verba oris sapientis gratia: & labia insipientis præcipitabunt eum:

13 Initium verborum eius stultitia, & nouissimum oris illius error pessimus.

14 Stultus verba multiplicat. Ignorat homo, quid ante se fuerit: & quid post se futurum sit, quis ei poterit indicare?

15 Labor stultorum affliget eos, qui nesciunt in vrbem pergere.

16 Væ tibi terra, cuius rex puer est, & cuius principes manè comedunt.

17 Beata terra, cuius rex nobilis est, & cuius principes vescuntur in tempore suo, ad reficiendum, & non ad luxuriam.

18 In pigritiis humiliabitur contignatio, & in infirmitate manuum perstillabit domus.

19 In risum faciunt panem, & vinum vt epulentur viuentes: & pecuniæ obediunt omnia.

20 In cogitatione tua regi ne detrahas, & in secreto cubiculi tui ne maledixeris diuiti: quia & aues cæli portabunt vocem tuam, & qui habet pennas annunciabit sententiam.

Muscæ morientes (*morituræ.* Compl. *Mortuæ.* Schol. *Muscarum mors*) *perdunt suauitatem vnguenti.* Heb. *Muscæ mortis fœtere faciunt, &* *emanare* vel ebullire *oleum pigmentarij*, vel aromatarij siue Pharmacopolæ. Muscis enim est gustus omnium saporum, ait Aristot. lib. 8. Histor. cap. 11. quod cæteris animalibus non est concessum. Rursum muscis, imò omnibus insectis oleum est lethale & mortiferum, teste Plinio lib. 11. c. 19. Galeno lib. 2. de Simplic. facult. c. 20. & aliis. Iam VERS. 1.

Primò, Caiet. sic exponit, quasi dicat. Sicut musca vnguentum fœdat, sic insipiens, putà detractor & calumniator, fœdat nomen & famam sapientis. Sicut enim muscæ impuræ impuris cadaueribus insident, sic detractor non nisi vitiis alienis occupatur, vt vera propalet, & falsa confingat. Rursum quædam muscæ sunt venenatæ, sic venenata est lingua detractoris. Denique nota est muscæ, æquè ac detractoris improbitas & impudentia: hinc dicta est cynomyia, id est musca canina. Exod. 8. vers. 7. Et Diogenes dictus est Cynicus, id est caninus, quod instar canis, & cynomyiæ suis dicteriis omnes allatraret & morderet, eisque notam infamiæ aspergeret. Verùm nulla hic detractoris fit mentio. Adde τὸ *morientes* non rectè congruere detractori, qui viuit vigetque in maledictis. Muscæ perdunt vnguētū. 1

Simili modo vice versa possent per muscas accipi parasiti & adulatores, qui principum animos adulatione corrumpunt. Hi enim similes sunt muscis, quia alienas mensas captant, vti muscæ. Vnde Parasitus ille apud Athen. lib. 6. ait:

Quod innocatus cœnitare amo, musca sum.

Ibidem Hegesander narrat, quod cum Alexander dixisset se morderi à muscis (ita vocabat parasitos) iamque conaretur illas abigere, Cinesias vnus eius ordinis, qui forte aderat, dixerit, *profectò aliæ multa sitienlosa magis vrgebunt, semel gustato tuo sanguine.*

2 Secundò, R. Haccados & Ioannes ferus per muscas accipiunt exploratores & proditores. Musca enim curiosè aliena inuadit, omniaque obit & lustrat, vt referantur hæc ad bellum & vrbem obsessam, de qua cap. præced. v. 13. q. d. Sicut muscæ perdunt vnguentum pretiosissimum, sic proditores qui curiosè omnia explorant, & perfidi consiliarij perdunt vrbes & Respublicas. Hinc Plautus in Mercatore, ita curiosum pingit:

Musca est pater meus; nihil potest clam haberi illum,
Nec sacrum, nec prophanum est, quin adsit ibi illico. B

Verùm hæc omnia remota sunt, alienaque & longè petita.

3. Tertiò ergo & genuinè, q. d. Sicut musca oleo se immergens, se ipsam interimit & oleum fœdat; sic vna stultitia vnius peccati & peccatoris fœdat & perdit tum se, tum suauitatem gratiæ & famæ: hanc enim repræsentat oleum, id est vnguentum odoratum. Nam gnomo hæc pertinet ad finem capitis præcedentis, scilicet ad τὸ *qui in vno peccauerit multa bona perdet.* (Ita S. Hieron. & Olympiod.) vbi dixi hæc spectate propter ad Principes & Magistratus, ac similes, qui Ciuitates regunt, & ab obsidione liberant; horum enim error vnus non tantum sibi, sed & vrbi non rarò excidium, vel damnum graue affert; generatim tamen extendi ad quoslibet, qui ex vna modica imprudentia aut vitio grauia sibi suæque famæ, quin & aliis damna accersunt, iuxta illud: *Modicus error in principio, magnus fit in fine.* C

Nota τὸ *morientes*: muscæ enim fragrantia & dulcedine vnguenti illectæ ad illud certatim aduolant, vnde illi ceu visco immerguntur, suffocantur ait Thaumat. & moriuntur. Ita Galen. lib. 2. Simplic. medicam. cap. 20. *Madefactæ*, inquit, *oleo apes, muscæ, vespæ, formicæque intereunt.* Hinc muscas posse re odoratu & memoria docent Physici, quòd ad dulcia & suauia & pinguia aduolent, & licèt sæpius abactæ, semper tamen eodem reuolent.

Pro *perdunt* Hebr. est *fœtere faciunt.* Septuag. *putrefaciunt compositionem olei suauitatis.* Syrus & Arabicus: *corrumpunt.* S. Hieron. *exterminant.* Thaumaturgus: *reddunt deformem.* Alij: *flaccescere faciunt.* Campen. *corrumpunt, & bullis velut scabie obducunt.* D

Per fœtorem accipe spurcitiem, nauseam & horrorem, quem muscæ morientes in vnguento ingenerant intuenti, odoranti & gustanti: nam propriè muscæ non fœtent, vti ipsa experimur. Sic Exodi 5. 21. aiunt Hebræi Mosi & Aaron: *Fœtere fecistis nomen nostrum coram Pharaone*, id est ingratos, inuisos & exosos nos fecistis Pharaoni. Muscarum tamen spurcities retundit fragrantiam & saporem vnguenti, vt propter eam minus quàm ante sit odoratum & sapidum. Simili enim modo, inquit Vatab. parua insipientia reddit hominem fœtidum, id est eum qui bene audiebat malè audientem, hoc est vt Campen. *Multum existimationis ei adimit.*

Musca symbola. 4. Mysticè; musca primò, notat improbos, vafras & malitiosas cogitationes à diabolo, vel carne & mundo suggestas, quæ mentem sapientis instar

A muscarum circum volitant, eamque inquinant. Ita S. Hieron. *Quia*, inquit, *sæpe calliditati mixta est sapientia, & habet malitiam prudentia, præcipitur vt sapientiam simplicem requiramus, mixtaque sit cum innocentia columbarum, prudentes simul ad bonum, simplices autem ad malum. Iusto enim conuenit habere parum simplicitatis, & propter nimiam patientiam dum vltionem reseruat Deo, stultum videri, quàm statim se vindicantem sub velamento prudentiæ exercere malitiam.*

Secundò, muscæ vitiantes vnguentum notant improborum societatem, prauaque exempla inquinare alios etiam probos. Significat inquit S. Hieron. *Per vnum stultum multa bona subuerti, quod sic malus mixtus bonis contaminet plurimos, quomodo muscæ si moriantur in vnguento, perdunt odorem illius & saporem.* Et Scholiastes in Catena Græc. *Nam muscæ*, inquit, *suffocata vnguento, inutile ipsum efficiunt: sic Iudæorum hæreticorumque sensus in bonam scripturarum fragrantiam incidentes, & se ipsos morte afficiunt, & putre fidelibus vnguentum apparant.* 2

Sic & S. August. lib. contra Fulgentium Donatistam art. 14. per muscas accipit hæreticos: *Muscæ*, inquit, *moritura Donatista circum volant per totius corporis membra, sicubi reperiant vulnera; sana pungunt, ægra lambunt, & eorum vlceribus peccatorum vermes fundunt, qua nec ipsis cadaueribus parcant. Muscæ moritura cùm oleum exterminant, oleo permuntur: neque enim viuutis, qui spiritum sanctum efflatis.*

Ibidem confutat S. August. Donatistas, ex hoc loco docentes hæreticorum baptismum esse inualidum, ideoque iterandum: vnde hanc gnomen sic ex cerebro suo exponebant: Muscæ perdunt suauitatem vnguenti, id est Hæretici perdunt sacramentum Baptismi, in quo baptizati oleo inunguntur. Porrò veriùs S. Epiphanius lib. 1. c. 3. Archonticis Hæreticis hanc gnomen adaptans: *Baptismum*, inquit, *detestantur, veluti muscæ mortiferæ, & olei odorati compositionem vitiantes. Quemadmodum etiam de his, & horum similibus parabola apud Ecclesiasten dicta est: Rursus enim sunt muscæ interficientes, mortificantes ac putidum facientes aromaticum & vnguentorum oleum, hoc est ipsa sancta Dei mysteria.*

Tertiò, Chald. per muscam accipit concupiscentiam: *Concupiscentia mala*, inquit, *quæ manet iuxta portas cordis, est sicut musca, quod causam afferat mortis in mundo; adeo vt tradat sapientem in tempore quo peccat, & corrumpat nomen bonum, quod simile fuerat ante vnguento vnctionis suauissimo cum aromatibus.* 3.

Concupiscentia aptè comparatur muscæ, quia instar muscæ vilis est & exilis, mordax, immunda, spurca, pungens, importuna, infesta, improba & putida: musca enim ex putredine nata in putredine viuit & moritur, omniaque secum putrefacit. Idem facit concupiscentia. Vnde S. Bernard. serm. 44. in Cantic. *Hæ* (concupiscentiæ) inquit, *prorsus muscæ sordidæ & pungentes, quæ in nobis decorem naturæ fœdant, mentem curis & sollicitudinibus lacerant, & socialis gratiæ suauitatem exterminant.* Rursum musca est breuis æui, viuit enim paucos dies, imò subinde paucas horas duntaxat, seque in oleo, melle, aliaque re dulci suffocat, vel ad lucem lucernæ aut candelæ ad volans adurit; idem facit concupiscentia &

CAPVT DECIMVM.

SYNOPSIS.

Omponit & anteponit sapientiam stultitiæ. Inde v. 8. vsque ad finem cap. varia sapientiæ documenta assignat, præsertim ne quis alteri struat insidias, aut detrahat maximè regi aut potenti.

1 MVscæ morientes perdunt suauitatem vnguẽti. Pretiosior est sapientia & gloria, parua & ad tempus stultitia.

2 Cor sapientis in dextera eius, & cor stulti in sinistra illius.

3 Sed & in via stultus ambulans, cùm ipse insipiens sit, omnes stultos æstimat.

4 Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris: quia curatio faciet cessare peccata maxima.

5 Est malum quod vidi sub sole, quasi per errorem egrediens à facie principis:

6 Positum stultum in dignitate sublimi, & diuites sedere deorsum.

7 Vidi seruos in equis, & principes ambulantes super terram quasi seruos.

8 Qui fodit foueam, incidet in eam: & qui dissipat sepem, mordebit eum coluber.

9 Qui transfert lapides, affligetur in eis: & qui scindit ligna, vulnerabitur ab eis.

10 Si retusum fuerit ferrum, & hoc non vt priùs, sed hebetatum fuerit, multo labore exacuetur, & post industriam sequetur sapientia.

11 Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet qui occultè detrahit.

12 Verba oris sapientis gratia: & labia insipientis præcipitabunt eum:

13 Initium verborum eius stultitia, & nouissimum oris illius error pessimus.

14 Stultus verba multiplicat. Ignorat homo quid ante se fuerit: & quid post se futurum sit, quis ei poterit indicare?

15 Labor stultorum affliget eos, qui nesciunt in vrbem pergere.

16 Væ tibi terra, cuius rex puer est, & cuius principes manè comedunt.

17 Beata terra, cuius rex nobilis est, & cuius principes vescuntur in tempore suo, ad reficiendum, & non ad luxuriam.

18 In pigritiis humiliabitur contignatio, & in infirmitate manuum perstillabit domus.

19 In risum faciunt panem, & vinum vt epulentur viuentes: & pecuniæ obediunt omnia.

20 In cogitatione tua regi ne detrahas, & in secreto cubiculi tui ne maledixeris diuiti: quia & aues cæli portabunt vocem tuam, & qui habet pennas annunciabit sententiam.

MVscæ morientes (*moritura*, Compl. *Mortua*. Schol. *Muscarum mors*) *perdunt suauitatem vnguenti*. Heb. *Muscæ mortis fœtere faciunt*, *&* *emanare* vel ebullire *oleum pigmentarij*, vel aromatarij siue Pharmacopolæ. Muscis enim est gustus omnium saporum, ait Aristot. lib. 8. Histor. cap. 11. quod cæteris animalibus non est concessum. Rursum muscis, imò omnibus insectis oleum est lethale & mortiferum, teste Plinio lib. 11. c. 19. Galeno lib. 2. de Simplic. facult. c. 20. & aliis. Iam VERS. 1.

Primò, Caiet. sic exponit, quasi dicat. Sicut musca vnguentum fœdat, sic insipiens, putà detractor & calumniator, fœdat nomen & famam sapientis. Sicut enim muscæ impuræ impuris cadaueribus insident, sic detractor non nisi vitiis alienis occupatur, vt vera propalet, & falsa confingat. Rursum quædam muscæ sunt venenatæ, sic venenata est lingua detractoris. Denique nota est muscæ, æquè ac detractoris improbitas & impudentia: hinc dicta est cynomyia, id est musca canina. Exod. 8. vers. 7. Et Diogenes dictus est Cynicus, id est caninus, quod instar canis, & cynomyiæ suis dicteriis omnes allatraret & morderet, eisque notam insaniæ aspergeret. Verùm nulla hic detractoris fit mentio. Adde τὸ *morientes* non rectè congruere detractori, qui viuit vigetque in maledictis. Muscæ perdunt vnguentũ. 1

Simili modo vice versa possent per muscas accipi parasiti & adulatores, qui principum animos adulatione corrumpunt. Hi enim similes sunt muscis, quia alienas mensas captant, vti muscæ. Vnde Parasitus ille apud Athen. lib. 6. ait:

Quod inuocatus cœnitare amo, musca sum.

Ibidem Hegesander narrat, quod cum Alexander dixisset se morderi à muscis (ita vocabat parasitos) iamque conaretur illas abigere, Cinesias vnus eius ordinis, qui forte aderat, dixerit, *profectò aliæ muscæ siticulosæ magis vrgebunt, semel gustato tuo sanguine.*

2 Secundò, R. Haccados & Ioannes ferus per muscas accipiunt exploratores & proditores. Musca enim curiosè aliena inuadit, omniaque obit & lustrat, vt referantur hæc ad bellum & vrbem obsessam, de qua cap. præced. v. 13. q. d. Sicut muscæ perdunt vnguentum pretiosissimum, sic proditores qui curiose omnia explorant, & perfidi consiliarij perdunt vrbes & Respublicas. Hinc Plautus in Mercatore, ita curiosum pingit:

Musca est pater meus: nihil potest clam haberi illum,
Nec sacrum, nec prophanum est, quin adsit ibi illico. B

Verùm hæc omnia remota sunt, alienaque & longè petita.

3. Tertiò ergo & genuinè, q. d. Sicut musca oleo se immergens, seipsam interimit & oleum fœdat; sic vna stultitia vnius peccati & peccatoris fœdat & perdit tum se, tum suauitatem gratiæ & famæ: hanc enim repræsentat oleum, id est vnguentum odoratum. Nam gnomo hæc pertinet ad finem capitis præcedentis, scilicet ad τὸ *qui in vno peccauerit multa bona perdet.* (Ita S. Hieron. & Olympiod.) vbi dixi hæc spectare propriè ad Principes & Magistratus, ac similes, qui Ciuitates regunt, & ab obsidione liberant; horum enim error vnus non tantum sibi, sed & vrbi non rarò excidium, vel damnum graue affert; generatim tamen extendi ad quoslibet, qui ex vna modica imprudentia aut vitio grauia sibi suæque famæ, quin & alijs damna accersunt, iuxta illud: *Modicus error in principio, magnus fit in fine.*

Nota τὸ *morientes*: muscæ enim fragrantia & dulcedine vnguenti illectæ ad illud certatim aduolant, vnde illi ceu visco immerguntur, suffocantur ait Thaumat. & moriuntur. Ita Galen. lib. 2. Simplic. medicam. cap. 20. *Madefacta*, inquit, *oleo apes, muscæ, vespæ, formicæque intereunt.* Hinc muscas pollere odoratu & memoria docent Physici, quòd ad dulcia & suauia & pinguia aduolent, & licèt sæpius abactæ, semper tamen eodem reuolent.

Pro *perdunt* Hebr. est *fœtere faciunt*. Septuag. *putrefaciunt compositionem olei suauitatis.* Syrus & Arabicus: *corrumpunt.* S. Hieron. *exterminant.* Thaumaturgus: *reddunt deformem.* Alij: *flaccescere faciunt.* Campen. *corrumpunt, & bullis velut scabie obducunt.*

D Per fœtorem accipe spurcitiem, nauseam & horrorem, quem muscæ morientes in vnguento ingenerant intuenti, odoranti & gustanti: nam propriè muscæ non fœtent, vti reipsa experimur. Sic Exodi 5. 21. aiunt Hebræi Mosi & Aaron: *Fœtere fecistis nomen nostrum coram Pharaone*, id est ingratos, inuisos & exosos nos fecistis Pharaoni. Muscarum tamen spurcities retundit fragrantiam & saporem vnguenti, vt propter eam minus quàm ante sit odoratum & sapidum. Simili enim modo, inquit Vatab. parua insipientia reddit hominem fœtidum, id est eum qui bene audiebat malè audientem, hoc est vt Campen. *Multum existimationis ei adimit.*

Muscæ symbola.

1. Mysticè; musca primò, notat improbas, vafras & malitiosas cogitationes à diabolo, vel carne & mundo suggestas, quæ mentem sapientis instar muscarum circum volitant, eamque inquinant. Ita

A S. Hieron. *Quia*, inquit, *sæpe calliditati mixta est sapientia, & habet malitiam prudentia, præcipit, vt sapientiam simplicem requiramus, mixtaque sit eum innocentia columbarum, prudentes simul ad bonum, simplices autem ad malum. Iusto enim conuenit habere parum simplicitatis, & propter nimiam patientiam dum vltionem reseruat Deo stultum videri, quàm statim se vindicantem sub velamento prudentiæ exercere malitiam.*

Secundò, muscæ vitiantes vnguentum notant improborum societatem, prauaque exempla inquinare alios etiam probos. Significat inquit S. Hieron. *Per vnum stultum multa bona subuerti, quod sic malus mixtus bonis contaminet plurimos, quomodo muscæ si moriantur in vnguento, perdunt odorem illius & saporem.* Et Scholiastes in Catena Græc. *Nam muscæ*, inquit, *suffocatæ vnguento, inutile ipsum efficiunt: sic Iudæorum hæreticorumque sensus in bonam scripturarum fragrantiam incidentes, & se ipsos morte afficiunt, & putre fidelibus vnguentum apparent.* 2.

Sic & S. August. lib. contra Fulgentium Donatistam art. 14. per muscas accipit hæreticos: *Muscæ*, inquit, *moritura Donatistæ circum volant per totius corporis membra, sicubi reperiant vulnera; sana pungunt, ægra lambunt, & eorum vlceribus peccatorum vermes fundunt, quæ nec ipsis cadaueribus parcant. Muscæ moritura cùm oleum exterminant, oleo perimuntur: neque enim viuitis, qui spiritum sanctum efflatis.*

Ibidem confutat S. August. Donatistas, ex hoc loco docentes hæreticorum baptismum esse inualidum, ideoque iterandum: vnde hanc gnomen sic

C ex cerebro suo exponebant: Muscæ perdunt suauitatem vnguenti, id est Hæretici perdunt sacramentum Baptismi, in quo baptizati oleo inunguntur. Porrò veriùs S. Epiphanius lib. 1. c. 3. Archonticis Hæreticis hanc gnomen adaptans: *Baptismum*, inquit, *detestantur, veluti muscæ mortiferæ, & olei odorati compositionem vitiantes. Quemadmodum etiam de his, & horum similibus parabola apud Ecclesiastem dicta est: Reuera enim sunt muscæ interficientes, mortificantes ac putidum facientes aromaticum & vnguentorum oleum, hoc est ipsa sancta Dei mysteria.*

Tertiò, Chald. per muscam accipit concupiscentiam: *Concupiscentia mala*, inquit, *quæ manet iuxta portas cordis, est sicut musca, quod causam afferat mortis in mundo; adeo vt tradat sapientem in tempore quo peccat, & corrumpat nomen bonum, quod simile fuerat ante vnguento vnctionis suauissimo cum aromatibus.* 3.

Concupiscentia aptè comparatur muscæ, quia instar muscæ vilis est & exilis, mordax, immunda, spurca, pungens, importuna, infesta, improba & putida: musca enim ex putredine nata in putredine viuit & moritur, omniaque secum putrefacit. Idem facit concupiscentia. Vnde S. Bernard. serm. 44. in Cantic. *Hæ* (concupiscentiæ) inquit, *prorsus muscæ sordidæ & pungentes, quæ in nobis decorem naturæ fœdant, mentem curis & sollicitudinibus lacerant, socialis gratiæ suauitatem exterminant.* Rursum musca est breuis æui, viuit enim paucos dies, imò subinde paucas horas dumtaxat, seque in oleo, melle, aliaque re dulci suffocat, vel ad lucem lucernæ aut candelæ ad volans adurit; idem facit concupiscentia &

CAPVT DECIMVM.

SYNOPSIS.

Componit & anteponit sapientiam stultitiæ. Inde v. 8. vsque ad finem cap. varia sapientiæ documenta assignat, præsertim ne quis alteri struat insidias, aut detrahat maximè regi aut potenti.

1 Mvscæ morientes perdunt suauitatem vnguēti. Pretiosior est sapientia & gloria, parua & ad tempus stultitia.

2 Cor sapientis in dextera eius, & cor stulti in sinistra illius.

3 Sed & in via stultus ambulans, cùm ipse insipiens sit, omnes stultos æstimat.

4 Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris: quia curatio faciet cessare peccata maxima.

5 Est malum quod vidi sub sole, quasi per errorem egrediens à facie principis:

6 Positum stultum in dignitate sublimi, & diuites sedere deorsum.

7 Vidi seruos in equis, & principes ambulantes super terram quasi seruos.

8 Qui fodit foueam, incidet in eam: & qui dissipat sepem, mordebit eum coluber.

9 Qui transfert lapides, affligetur in eis: & qui scindit ligna, vulnerabitur ab eis.

10 Si retusum fuerit ferrum, & hoc non vt priùs, sed hebetatum fuerit, multo labore exacuetur, & post industriam sequetur sapientia.

11 Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet qui occultè detrahit.

12 Verba oris sapientis gratia: & labia insipientis præcipitabunt eum:

13 Initium verborum eius stultitia, & nouissimum oris illius error pessimus.

14 Stultus verba multiplicat. Ignorat homo, quid ante se fuerit: & quid post se futurum sit, quis ei poterit indicare?

15 Labor stultorum affliget eos, qui nesciunt in vrbem pergere.

16 Væ tibi terra, cuius rex puer est, & cuius principes manè comedunt.

17 Beata terra, cuius rex nobilis est, & cuius principes vescuntur in tempore suo, ad reficiendum, & non ad luxuriam.

18 In pigritiis humiliabitur contignatio, & in infirmitate manuum perstillabit domus.

19 In risum faciunt panem, & vinum vt epulentur viuentes: & pecuniæ obediont omnia.

20 In cogitatione tua regi ne detrahas, & in secreto cubiculi tui ne maledixeris diuiti: quia & aues cæli portabunt vocem tuam, & qui habet pennas annunciabit sententiam.

M*vscæ morientes* (*morituræ.* Compl. Vers. 1.
Mortuæ. Schol. *Muscarum mors*) *perdunt suauitatem vnguenti.* Heb. *Muscæ mortis fœtere faciunt, & emanare* vel ebullire *oleum pigmentarij*, vel aromatarij siue Pharmacopolæ. Muscis enim est gustus omnium saporum, ait Aristot. lib. 8. Histor. cap. 11. quod cæteris animalibus non est concessum. Rursum muscis, imò omnibus insectis oleum est lethale & mortiferum, teste Plinio lib. 11. c. 19. Galeno lib. 2. de Simplic. facult. c. 20. & aliis. Iam

Primò, Caiet. sic exponit, quasi dicat. Sicut Muscæ
musca vnguentum fœdat, sic insipiens, purà detra- perdunt
ctor & calumniator, fœdat nomen & famam sapien- vnguentū.
tis. 1 Sicut enim muscæ impuræ impuris cadaueribus insident, sic detractor non nisi vitiis alienis occupatur, vt vera propalet, & falsa confingat. Rursum quædam muscæ sunt venenatæ, sic venenata est lingua detractoris. Denique nota est muscæ, æquè ac detractotis improbitas & impudentia: hinc dicta est cynomyia, id est musca canina. Exod. 8. vers. 7. Et Diogenes dictus est Cynicus, id est caninus, quod instar canis, & cynomyiæ suis dicteriis omnes allatraret & morderet, eisque notam infamiæ aspergeret. Verùm nulla hic detractoris fit mentio. Adde *τὸ morientes* non rectè congruere detractori, qui viuit vigetque in maledictis.

Simili modo vice versa possent per muscas accipi parasiti & adulatores, qui principum animos adulatione corrumpunt. Hi enim similes sunt muscis, quia alienas mensas captant, vti muscæ. Vnde Parasitus ille apud Athen. lib. 6. ait:

Quod inuocatus cœnitare amo, muſca ſum.

Ibidem Hegeſander narrat, quod cum Alexander dixiſſet ſe morderi à muſcis (ita vocabat paraſitos) iamque conaretur illas abigere, Cineſias vnus eius ordinis, qui forte aderat, dixerit, *profectò aliæ muſcæ ſiticuloſæ magis vrgebunt, ſemel guſtato tuo ſanguine.*

2. Secundò, R. Haccados & Ioannes ferus per muſcas accipiunt exploratores & proditores. Muſca enim curioſè aliena inuadit, omniaque obit & luſtrat, vt referantur hæc ad bellum & vrbem obſeſſam, de qua cap. præced. v. 13. q. d. Sicut muſcæ perdunt vnguentum pretioſiſſimum, ſic proditores qui curioſe omnia explorant, & perfidi conſiliarij perdunt vrbes & Reſpublicas. Hunc Plautus in Mercatore, ita curioſum pingit:

Muſca eſt pater meus: nihil poteſt clam haberi illum,
Nec ſacrum, nec prophanum eſt, quin adſit ibi illico.

Verùm hæc omnia remota ſunt, alienaque & longè petita.

3. Tertiò ergo & genuinè, q. d. Sicut muſca oleo ſe immergens, ſeipſam interimit & oleum fœdat; ſic vna ſtultitia vnius peccati & peccatoris fœdat & perdit tum ſe, tum ſuauitatem gratiæ & famæ: hanc enim repræſentat oleum, id eſt vnguentum odoratum. Nam gnome hæc pertinet ad finem capitis præcedentis, ſcilicet ad τὸ *qui in vno peccauerit multa bona perdet.* (Ita S. Hieron. & Olympiod.) vbi dixi hæc ſpectare propriè ad Principes & Magiſtratus, ac ſimiles, qui Ciuitates regunt, & ab obſidione liberant; horum enim error vnus non tantum ſibi, ſed & vrbi non rarò excidium, vel damnum graue affert; generatim tamen extendi ad quoſlibet, qui ex vna modica imprudentia aut vitio grauia ſibi ſuæque famæ, quin & aliis damna acceſſunt, iuxta illud: *Modicus error in principio, magnus fit in fine.*

Nota τὸ *morientes*: muſcæ enim fragrantia & dulcedine vnguenti illectæ ad illud certatim aduolant, vnde illi ceu viſco immerguntur, ſuffocantur ait Thaumat. & moriuntur. Ita Galen. lib. 2. Simplic. medicam. cap. 20. *Madefactæ*, inquit, *oleo apes, muſca, veſpa, formicæque intereunt.* Hinc muſcas pollere odoratu & memoria docent Phyſici, quòd ad dulcia & ſuauia & pinguia aduolent, & licèt ſæpius abactæ, ſemper tamen eodem reuolent.

Pro *perdunt* Hebr. eſt *fœtere facient.* Septuag. *putrefacient compoſitionem olei ſuauitatis.* Syrus & Arabicus: *corrumpunt.* S. Hieron. *exterminant.* Thaumaturgus: *reddunt deformem.* Alij: *flacceſcere faciunt.* Campen. *corrumpunt, & bullis velut ſcabie obducunt.*

Per fœtorem accipe ſpurcitiem, nauſeam & horrorem, quem muſcæ morientes in vnguento ingenerant intuenti, odoranti & guſtanti: nam propriè muſcæ non fœtent, vti reipſa experimur. Sic Exodi 5. 21. aiunt Hebræi Moſi & Aaron: *Fœtere feciſtis nomen noſtrum coram Pharaone*, id eſt ingratos, inuiſos & exoſos nos feciſtis Pharaoni. Muſcarum tamen ſpurcities retundit fragrantiam & ſaporem vnguenti, vt propter eam minus quàm ante ſit odoratum & ſapidum. Simili enim modo, inquit Vatab. parua inſipientia reddit hominem fœtidum, id eſt eum qui bene audiebat malè audientem, hoc eſt vt Campen. *Multum exiſtimationis ei adimit.*

Muſcæ ſymbola.

1. Myſticè; muſca primò, notat improbas, vafras & malitioſas cogitationes à diabolo, vel carne & mundo ſuggeſtas, quæ mentem ſapientis inſtar muſcarum circum volitant, eamque inquinant. Ita S. Hieron. *Quia*, inquit, *ſæpe calliditati mixta eſt ſapientia, & habet malitiam prudentia, præcipit, vt ſapientiam ſimplicem requiramus, mixtaque ſit cum innocentia columbarum, prudentes ſimul ad bonum, ſimplices autem ad malum. Iuſto enim conuenit habere parum ſimplicitatis, & propter nimiam patientiam dum vltionem reſeruat Deo ſtultum videri, quàm ſtatim ſe vindicantem ſub velamento prudentiæ exercere malitiam.*

2. Secundò, muſcæ vitiantes vnguentum notant improborum ſocietatem, prauaque exempla inquinare alios etiam probos. Significat inquit S. Hieron. *Per vnum ſtultum multa bona ſubuerti, quod ſic malus mixtus bonis contaminet plurimos, quomodo muſcæ ſi moriantur in vnguento, perdunt odorem illius & ſaporem.* Et Scholiaſtes in Catena Græc. *Nam muſcæ*, inquit, *ſuffocatæ vnguento, inutile ipſum efficiunt: ſic Iudæorum hæreticorumque ſenſus in bonam ſcripturarum fragrantiam incidentes, & ſe ipſos morte afficiunt, & putre fidelibus vnguentum apparent.*

Sic & S. Auguſt. lib. contra Fulgentium Donatiſtam art. 14. per muſcas accipit hæreticos: *Muſcæ*, inquit, *morituræ Donatiſtæ circum volant per totius corporis membra, ſicubi reperiant vulnera; ſana pungunt, ægra lambunt, & eorum vlceribus peccatorum vermes fundunt, quæ nec ipſis cadaueribus parcant. Muſcæ morituræ cùm oleum exterminant, oleo perimuntur: neque enim viuitis, qui ſpiritum ſanctum efflatis.*

Ibidem confutat S. Auguſt. Donatiſtas, ex hoc loco docentes hæreticorum baptiſmum eſſe inualidum, ideoque iterandum: vnde hanc gnomen ſic ex cerebro ſuo exponebant: Muſcæ perdunt ſuauitatem vnguenti, id eſt Hæretici perdunt ſacramentum Baptiſmi, in quo baptizati oleo inunguntur. Porrò veriùs S. Epiphanius lib. 1. c. 3. Archonticis Hæreticis hanc gnomen adaptans: *Baptiſmum*, inquit, *deteſtantur, veluti muſcæ mortiferæ, & olei odorati compoſitionem vitiantes. Quemadmodum etiam de his, & horum ſimilibus parabola apud Eccleſiaſtem dicta eſt: Reuera enim ſunt muſcæ interficientes, mortificantes ac putidum facientes aromaticum & vnguentorum oleum, hoc eſt ipſa ſancta Dei myſteria.*

3. Tertiò, Chald. per muſcam accipit concupiſcentiam: *Concupiſcentia mala*, inquit, *quæ manet iuxta portas cordis, eſt ſicut muſca, quod cauſam afferat mortis in mundo; adeo vt tradat ſapientem in tempore quo peccat, & corrumpat nomen bonum, quod ſimile fuerat ante vnguento vnctionis ſuauiſſimo cum aromatibus.*

Concupiſcentia aptè comparatur muſcæ, quia inſtar muſcæ vilis eſt & exilis, mordax, immunda, ſpurca, pungens, importuna, infeſta, improba & putida: muſca enim ex putredine nata in putredine viuit & moritur, omniaque ſecum putrefacit. Idem facit concupiſcentia. Vnde S. Bernard. ſerm. 44. in Cantic. *Hæ* (concupiſcentiæ) inquit, *prorſus muſcæ ſordidæ & pungentes, quæ in nobis decorem naturæ fœdant, mentem curis & ſollicitudinibus lacerant, ſocialis gratiæ ſuauitatem exterminant.* Rurſum muſca eſt breuis æui, viuit enim paucos dies, imò ſubinde paucas horas dumtaxat, ſeque in oleo, melle, aliaque re dulci ſuffocat, vel ad lucem lucernæ aut candelæ ad volans adurit; idem facit concupiſcentia &

homo concupiſcens: ipſa ergo eſt muſca mortis, id eſt res vilis & exigua, ſed mortalis, breuique moritura; & mortifera. Ad hæc muſca otioſa eſt; ideoque vaga & curioſa, aliena inuadit. Vnde S. Franciſcus: *Si quem cernebat otioſum & vagum, aliorum vellemanducare labores, fratrem muſcam nominandum cenſebat, eo quod talis nihil boni faciens, ſed benefacta inficiens vilem & abominabilem omnibus ſe reddat*, ait S. Bonauent. in vita eius, cap. 5. Sic & concupiſcentiæ & curioſitatis, omniſque mali cauſa & fons eſt otium. Denique muſca eſt animal inſolens, impudens, indocile & indomabile: Cæte-ra enim animalia arte cicurari poſſunt, muſca nunquam. Sic & concupiſcentia omnem reſpuit doctrinam, rationem & diſciplinam; quare planè excindenda & eradicanda eſt, imò ferro & flamma adurenda inſtar hydræ, alioqui renaſcitur & repullulat, imò reuiuiſcit velut muſcæ. Nam *muſcis humore exanimatis, ſi cinere condantur, redit vita*, ait Plinius lib. 11. c. 36.

4 Quartò, S. Gregor. 18. Moral. c. 28. per muſcas accipit leues & importunas cogitationes, quæ ſuauitatem vnguenti, id eſt puritatem, ſanctitatem, dignitatem, pacem (& deuotionem, ait Bonauent. præſertim in oratione) animi licet non tollant, inquietant tamen, fœdant & perturbant: *Ægyptus*, inquit, *quæ huius mundi ſpeciem tenet, muſcis perimitur. Muſca enim nimis inſolens & inquietum animal eſt. In quaquid aliud, quàm inſolentes curæ deſideriorum carnalium deſignantur? vnde alias dicitur: Muſcæ morientes perdunt ſuauitatem vnguenti: quia cogitationes ſuperfluæ, quæ aſſiduè in animo carnalia cogitante & naſcuntur & deficiunt, eam ſuauitatem, qua vnuſquiſque intrinſecus per ſpiritum vnctus eſt, perdunt: quoniam integritate eius perfrui non permittunt. Ab his muſcis*, ait S. Hieron. *princeps dæmoniorum appellatus eſt Beelzebub, qui interpretatur aut idolum muſcarum* (q. d. Deus muſcarius, quòd idolū hoc caput muſcæ haberet, aut muſcis ad carnes illi immolatas aduolantibus, eſſet refertum) *aut vir muſcarum, aut habens muſcas.* Dæmon enim haſce cogitationum inquietarum muſcas menti noſtræ circumuolitantes immittit. Vide quæ de muſcarum in Ægypto plaga dixi Exodi 8. 7. Porrò Hebræi in *Pirke Aboth*, inter decem Patrum miracula tertium hoc aſſignant: *Non conſpecta fuit vnquam muſca in domo ſanctuarij*, ne ad carnes Deo oblatas & crematas aduolans, eas fœdaret.

5 Quintò, Lyran. q. d. Sicut muſca perdit vnguentum, ſic vnum peccatum mortale perdit cumulum meritorum, æquè ac bonam conſcientiam. S. Ephrem. verò per muſcas accipit dæmones: *Dicit Eccleſiaſtes*, inquit, *muſcas morientes perdere ſuauitatem vnguenti, vt ſancti quidem, peccati ac dæmonis intelligant vilitatem & impuritatem, negligentes autem inſidias atque ſubtilitates. Inducit enim inimicus ijs, qui ſibi videbantur ſecuri, perniciem. Et Elias Deum Accaron, muſcam Baal appellauit. Inſidet enim in mentibus impiorum tanquam in roſis & candentibus paſcuis, hoc eſt marceſcentibus: exprimitque immundam actionem ipſorum, vt ebullitionis temulentia eorum delectetur. Inter improbos verſatur, vt draco: at inter luxu diffluentes, vt muſca. Patitur ſe draco in muſcam transformari, vt impietatis ſanie miſeros delectet. In paruis quoque venenata præualet conſuetudo, quæ animæ detrimentum affert ad omnem draconis diſpoſitionem.*

6 Sextò, S. Bernard. ſerm. in feria 4. Hebd. pœnoſæ, hæc adaptat Iudæis Chriſtum crucifigentibus: *Abſit*, inquit, *vt muſcæ morituræ exterminent ſuauitatem vnguenti, quod de tuo corpore fluit, quia apud ſinum tuum miſericordia, & copioſa apud eum redemptio. Muſcæ morituræ, miſeriæ ſunt, muſcæ morituræ blaſphemiæ ſunt, muſcæ morituræ inſultationes ſunt, quas tibi reddit generatio praua & exaſperans. In ipſa eleuatione manuum tuarum*, &c. *pro reuerentia tua clamas: Pater ignoſce illis, quia neſciunt quid faciunt.* Idem ſerm. de triplici cuſtodia manus, linguæ & cordis, applicat linguæ, quæ res modica eſt, ſed magna dat damna: *Vilis*, inquit, *res eſt muſca moriens, ſed exterminat oleum ſuauitatis. Tenerum membrum lingua, attamen vix teneri poteſt; ſubſtantia quidem infirmum atque exiguum, ſed vſu magnum & validum inuenitur; modicum membrum eſt, ſed niſi caueas magnum malum.*

Septimò, muſcæ ſunt diſtractiones & ſollicitudines negotiorum in oratione occurrentes, quæ cor lancinant, & tam importunæ ſunt orantibus, quàm muſcæ conuiuantibus. Aptè dicuntur *morientes*, tum quia orationis gratiam & deuotionem interimunt; tum quia, quamuis vtiles, cùm occurrunt, futuræ poſtea videantur: tamen poſt orationem non magis fructuoſæ, quàm res mortuæ deprehenduntur. Illa ſimulacra, quæ in oratione magnæ ſpem vtilitatis offerebant, poſt orationem ſic euaneſcunt, vt trunca & inutilia cadauera relinquantur. Vnde conſtanter à nobis ſunt abigendæ. In cuius rei typum, cum aliquando Abraham ſacrificium ex animalibus Deo offerret: *Deſcenderunt*, inquit textus, *volucres ſuper cadauera, & abigebat eas Abram.* Geneſ. 15. num. 11. in quem locum D. Gregor. lib. 16. Moral. cap. 19. *Sæpe*, inquit, *in ipſo orationis ſacrificio importunæ ſe cogitationes ingerunt, quæ hoc rapere vel maculare valeant, quod in nobis Deo flentes immolamus. Vnde Abraham, tùm ad occaſum ſolis ſacrificium offerret, inſiſtentes aues pertulit, quas ſtudioſe, ne oblatum ſacrificium raperent, abegit. Sic ergo nos cùm in ara cordis holocauſtum Deo offerimus, ab immundis hoc volucribus cuſtodiamus, ne maligni ſpiritus & peruerſæ cogitationes rapiant, quod mens noſtra offerre ſe Domino vtiliter ſperat.*

Symbolicè S. Eucherius lib. de formis ſpirit. c. 5. & Pierius Hieroglyp. 25. c. 25. per muſcam accipit tam cacodæmonem, quàm hominem impurum & maleficum. Muſca enim Ægyptiis erat Hieruglyficum importunitatis, & importunæ vexationis: Muſca enim adeò eſt impudens & improbè pertinax, vt licèt abacta, ſemper redeat teque infeſtet, ac nullam tuarum occupationum rationem habeat, ſiue loquaris, ſiue dormias, ſiue ſcribas, ſiue comedas, ſiue legas parata ſemper aſtet, vt in faciem inſiliat tuam, infeſta, incommoda, noxia, nec vlli rei niſi faſtidio de ſe concitando idonea, talis eſt & dæmon ac homo diabolicus. Hinc Plutar. Sympoſ. 8. aſſerit duo tantùm eſſe animalia domeſtica, quæ nunquam humano conuictu manſueſcant, nec tactum, nec conſuetudinem, nec diſciplinam admittant, ſcilicet hirundinem & muſcam, vtramque enim ſemper indocilem & feram permanere. Sic ergo Pierius hanc gnomen explicat: *Muſcæ morientes exterminant olei ſuauitatem*; hoc eſt adeo malignum eſt muſcarum genus, ac perinde Beelzebub, putà cacodæmon & homo maleficus, vt vel ſi moriendum ſit, nocere eligat & optet: quippe qui vel bonos alicuius mores corrumpat, vel virtutem aliquam infringat,

infringat, se quoque simul perdi pro nihilo habeat.

Pretiosior est sapientia & gloria, parua & ad tempus stultitia. Ita legendum cum Roman. Alij enim Codices mirè hîc variant. Vide Franc. Lucam in Notis ad hunc locum. Sensus videtur planus, scilicet quòd sapientia gloriosa præstet stultitiæ, quæ in se vilis est, parua & inglori; vt sapientia sit nominatiui casus, stultitia ablatiui. Verùm vt taceam hunc sensum esse exilem & frigidum: quis enim hoc nescit? Ex Hebræo liquet contrarium, scilicet *τὸ sapientia & gloria* esse ablatiui casus; *τὸ* verò *stultitia* nominatiui. Sensus ergo est q. d. Parua & tempore oportuno congruoque vsurpata stultitia, præstat rigidæ sapientiæ & gloriæ, quæ subinde in periculis sibi alijsque occasio est magni damni: præstat subinde simulare stultitiam, quàm ostentare suam sapientiam & gloriam. Alludit ad pauperem, qui sua sapientia liberauit Ciuitatem obsessam, hic enim à mundanis ob paupertatem ridetur, eiusque sapientia, quia paupertati mixta, videtur stultitia; sed hæc eius stultitia potior est omni mundanorum sapientia & gloria. Hinc illud Horatij lib. 4. Carm. Ode 12.

Misce stultitiam consilijs breuem.
Dulce est desipere in loco.

Et illud:

Stultitiam simulare loco prudentia summa est.

Prudens desipit suo loco.

Sic David simulans stultitiam coram Achis rege, periculum mortis euasit. 1. Regum 21. quin & Brutus formam stultitiæ assumpsit, vt adipisceretur imperium, vt tradunt Histor. Roman. Sic Christus huic mundo factus est stultus, dum elegit & docuit paupertatem, humilitatem, patientiam, quæ mundus æstimat stulta: sed hæc stultitia summa est sapientia. Vnde Paulus: *Quod stultum est Dei, sapientius est hominibus.* Et: *Quia in Dei sapientia non cognouit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes.* 1. Corinth. 1. v. 21. & 25. Vide ibi dicta. Sic pariter stultitia qua sancti à mundanis existimantur stulti, pretiosior est omni mundi sapientia & gloria. Vnde & Paulus dicebat: *Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo.* Et noster S. Ignatius: *Desidera stultus haberi ab hominibus, vt sapiens habearis à Deo, vt ipsum lucrifacias.*

Sis populo demens, sic sapis ipse Deo.

Hoc est quod ait Paulus 1. Corin. 3. 18. *Si quis inter vos videtur sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat, vt sit sapiens. Sapientia enim huius mundi stultitia est apud Deum.* Sic vt insipientibus, pueris, rusticis docendo te accommodes necesse est, vt cum ijs desipias & quasi repuerascas, iuxta illud Pauli: *Omnibus omnia factus sum, vt omnes facerem saluos.* 1. Corin. 9. 22. magna ergo sapientia est cum rusticis agere rusticè, cum pueris pueriliter, cum insipientibus insipienter: qui enim hoc facere nescit, frustra in iis erudiendis laborat. Sic Principi & Magistratui necesse est, vt humori, capacitati & ruditati plebis se accommodet.

Porrò Heb. sic habent יקר מחכמה מכבוד סכלות מעט *iakar mechochma mikkabod sichlut meat*, quod variè à varijs vertitur.

Primò: Pagnin. Vatab. Clarius, Arias, Caiet. Campen. aliique Hebraïsantes hoc hemistichium præcedenti nectentes, totum hunc versum sic appositè nectunt & vertunt: *Sicut muscæ morientes perdunt suauitatem vnguenti: sic virum pretiosum ob sapientiam & gloriam perdit parum stultitiæ.*
A vel sic: *Vir pretiosus ob sapientiam & gloriam, fœtet propter paruam stultitiam.* q. d. Parua stultitia perdit totam hominis existimationem & gloriam, quam ob sapientiam & sapientia dicta factaque adeptus erat. Audi Caiet. modica stultitia faciet putere & fœtere hominem quemlibet eximium, qui ipsa videbatur pretiosior sapientia, & omni honore superior; quemadmodum vel musca, sicut est dictum, nobilissimum corrumpit vnguentum. Nam bonum consurgit ex integra causa, & mali licet parui magna contagio est.

Quadruplex versio. 1

Secundò, Lyran. Hebr. יקר *iakar*, id est *pretiosus*, vertens *ponderosus*, sic transfert: *Ponderosior præ sapientia & gloria est parua stultitia. Ponderosior*, quia hominem deprimit, deijcit & perdit. Verùm Hebr. *iakar* vbique pretiosum significat, non ponderosum. 2

B Tertiò, Septuag. verba traijcientes contrariè vertunt: *Parum sapientiæ pretiosius est, quàm gloria magna stultitiæ.* Ita Olympiod. vt sit Antithesis cum muscis. q. d. Paucæ muscæ perdunt suauitatem vnguenti, at multi magnique stulti non perdunt nec corrumpunt sapientem, licèt minus sapientia præcellentem: Parua enim sapientia dignior & fortior est magna stultitia, omnique eius gloria, hoc est omni diuitum insipientium honore, opulentia, pompa & splendore. Vnde Arabicus, Septuag. de more locutus vertit: *Exiguum è sapientia pretiosius est magnificentiis stultitia plurima.* 3

Quartò, Noster optimè ex Hebræo vertit: *Pretiosior est sapientia & gloria, parua & ad tempus stultitia*, eo sensu quem initio assignaui. Consentit enim Chald. *Quantum autem sapientium prudentia & diuitum opibus præstas is; cuius mediocris est & leuis stultitia?* Et S. Hieron. in veteri edit. *Pretiosa est super sapientiam & gloriam stultitia parua.* 4

C Quæres, quomodo hæc versio cohæret in eodem versu cum muscis perdentibus vnguentum? Resp. per Antithesin vel Exceptionem hoc sensu. q. d. Muscæ morientes perdunt suauitatem vnguenti: Sic pariter stulta veraque stultitia perdit sapientiæ famæque suauitatem. Dico stulta stultitia: Nam sapiens paruaque stultitia, quæ congruo tempore sapienter assumitur, præstat sapienti rigidæque sapientia, adeoque eius gloriam offuscat, exterit & perdit. Aut magis directè & quasi ex æquo. q. d. Sicut paruæ paucæque muscæ perdunt suauitatem vnguenti, sic parua stultitia, quæ scilicet à mundanis vocatur stultitia, cùm reuera ipsa coram Deo D sit vera meraque sapientia, superat & perdit omnem suauitatem sapientiæ & gloriæ mundanæ, vtpote cùm ea sit longè pretiosior & potentior, vti patuit in Christo & Apostolis, iuxta illud: *Perdam sapientiam sapientium & prudentiam prudentium reprobabo.* Isaiæ 29. 14. & 1. Corint. 1. 19. Alludit enim vt dixi ad pauperem sapientem, qui sua sapientia liberauit ciuitatem, sed ob paupertatem despicitur, & habetur velut musca languida & moriens, id est homo nullius momenti, cum reuera ipse sit apis præstantissima, suauissimum sapientiæ mel distillans.

Tropol.

Tropol. S. Hieron. & ex eo Albinus: Pretiosior & vtilior est humilis gloria, quam superbi elatio. Melius est ad tempus stultum videri, id est simplicem, quam superbum & gloriosum. Et Lyran. Pretiosior est sapientia cum honore paruo, quàm stultitia cum honore magno, iuxta illud cap. 4. 13. *Me-*

lior puer pauper & sapiens rege sene & stulto.

VERS. 2. *Cor sapientis in dextera eius, & cor stulti in sinistra illius.* Hebr. *Ad dexteram eius*, &c. *& ad sinistram eius.* A

Cor omnibus hominibus siue sapientibus, siue stultis est in medio, non corporis (huius enim medium est vmbilicus) sed thoracis siue pectoris, ad læuam tamen vergens, vt docet Hippocrates, Galenus, Aristot. cæterique Physici & Medici.

Cor sapientis in dextera, stulti in sinistra.

Per cor ergo, non cor corporis, sed mentem, puta rationem, voluntatem, affectum, eiusque actiones & operationes accipe. Est Catachresis;
1. quod enim cor est in corpore, hoc mens est in anima. Sensus igitur est primò, q. d. Sapiens cor habet in dextera, id est omnia sua prompte, expeditè, agiliter, sapienter, feliciter facit; stultus verò habet cor in sinistra, id est sua facit tardè, impedite, ineptè, stultè & infeliciter. Nam in dextera corporis B parte ac manu plus est virium & agilitatis, quàm in sinistra; hinc dextera symbolum est roboris, promptitudinis, agilitatis, sapientiæ, felicitatis; sinistra verò debilitatis, tarditatis, hæsitantiæ, imprudentiæ, infelicitatis.

2 Secundò, q. d. Sapiens omnia facit cum ratione & iudicio, perinde ac si cor, id est mentem haberet ad dexteram; stultus verò sine ratione & iudicio operatur, perinde ac si cor haberet ad sinistram. Ratio est, quòd sapiens operetur ex sapientia, id est ex corde, mente, ratione & iudicio, stultus verò operetur ex stultitia, id est ex concupiscentia, quasi hæc sit illi ad dexteram omnia imperans, iubens, dirigens; mens vero & ratio sit illi ad sinistram. Vnde Hebr. est: *Cor sapientis ad dexteram eius, & cor stulti ad sinistram illius.* Nam vt docet Aristot. Dextera omnia sunt validiora. Hinc dextera pars initium præbet incedendi. Dextera enim pars mouere, sinistra moueri apta est, ob eamque rem onera non parti mouenti, sed mobili imponi debent, ideoque baiuli illa non dextero, sed sinistro humero imposita baiulant; ita ipse lib. de incessu animal. c.5. Quia ergo in sapiente validior est mens & sapientia, vtpote quæ mouet alias vires, regitque ipsam concupiscentiam, hinc illi cor, id est mens est ad dexteram, concupiscentia verò ad sinistram. Vicè versa in stulto, id est vitioso validior est concupiscentia, quæ mouet cæteras vires ad prosequendum opes, epulas, honores quos concupiscit: hinc concupiscentia est ei ad dexteram, cor verò & mens ad sinistram.

3. Tertiò, cor sapienti est ad dexteram, id est ad honesta, meliora, saniora & sanctiora tendit, scilicet ad virtutes & bona opera, quibus perueniat ad felicitatem & vitam æternam. Ita Chald. *Cor sapientum,* ait, *incumbit ad acquirendam legem, quæ data est manu dextera Dei, & cor stulti ad acquirendas facultates argenti & auri.* Et Thaumaturgus: *Sapiens,* ait, *ad res dexteras & honestas sibi dux est, stultus autem ad res lauas propendet, nec vnquam ad res præclaras duce stultitia vtitur.* Et S. Hieron. *Iustus,* inquit, *in se sinistram non habet, sed totum in eo dexterum est. Et cum ad iudicandum Saluator venerit,* Matth. 25 *agni stabunt à dextris, hædi verò à sinistris erunt.* Prouer. 4. *Et in Prouerbijs scribitur: Dexteras vias nouit Dominus, quæ autem peruersæ sunt à sinistris sunt. Qui ergo sapiens est, semper de futuro sæculo cogitat, quod ducit ad dexteram. Qui vero insipiens est, de præsenti quod positum est in sinistra. Quæ quidem secutus idem Philosophus & Poeta ait:*

Dextera quæ magni Ditis sub mœnia ducit.
Hac iter Elysium nobis: at læua malorum
Exercet pœnas, & ad impia tartara mittit.

Firmianus quoque noster in præclaro Institutionum suarum opere, y. litteræ meminit, & de dextris ac sinistris, hoc est de virtutibus & vitiis plene disputauit. Vide dicta Prouerb. 4. 27.

Quartò, sapienti cor est ad dexteram, quia circumspectè, efficaciter, ordinatè, & perfectè sua facit, vt 4 in nullo erret: stultus verò ad sinistram, quia improuidè, languidè, præposterè, imperfectè sua peragit; hinc semper defectum aliquem operi bono admiscet. Hic sensus rectè cohæret cum eo quod præcessit: *Qui in vno peccauerit, multa bona perdet.* Insuper sapiens cor habet dexterum, validum, robustum & constans in bono, vt in eo contra omnes Satanæ, mundi & carnis insultus immotus persistat: Stultus verò habet cor sinistrum, id est inualidum, infirmum, inconstans, quia vbi bonum facere cœpit, mox leui tentatione pulsatus ab eo deficit & resilit.

Quintò, dextera symbolum est libertatis æquè ac 5. liberalitatis: sinistra seruitutis & auaritiæ. Ad dexterã enim incedunt Domini, liberales & magnifici; ad sinistram serui arcti & auari. Stultus ergo sua facit seruiliter, arctè, coactè & auarè: sapiens verò liberè, amplè & liberaliter. Hinc Ægyptij teste Pierio dictitabant, à dextera Dei promanare omnia bona & beneficia, à sinistra verò omnia mala, omnes plagas & supplicia. Hinc rursum quidam vir eruditus sic exponit. q. d. Cor iusti semper pulsatur & erigitur dextra & felici bonorum spe, at cor impij pulsatur & percellitur sinistra diffidentia, suspicione, metu, pauore, & angore.

C Denique breuiter hæc omnia complectaris sic exponendo: Cor sapientis est in dextera, id est in sapientia, hoc est in prudentia & virtute: illi enim totus intendit, & in ea quasi moratur & habitat: stulti verò cor in sinistra, id est in stultitia, putà in imprudentia & concupiscentia; illi enim totus insidet & incumbit. Hunc esse sensum indicat id quod sequitur.

Sed & in via stultus (malè quidam legit *stulti*, VERS. 3. licèt ita quoque verti possit ex Hebræo) *ambulans cum ipse insipiens sit* (Hebr. *deficiat corde*, id est sapientia. Syrus: *Cor eius pusillum*, id est parui animi & iudicij est. Arab. *Indigere facit eum cor suum*, vt sit inops mentis & consilij) *omnes stultos æstimat.* Symmachus: *Suspicatur de omnibus, quia stulti sunt.* Campen. *Quacumque iuerit stultus, vecordia eum comitabitur, & obuios omnes stultos appellabit.* D

Cohæret aptè hæc gnome præcedenti, q.d. Cor stulti adeo est sinistrum id est stultum, vt cæteros omnes, etiam sapientes stultos æstimet, tum quia ex stulta persuasione & philautia se solum sapere æstimat, reliquos vero desipere: sicut qui palatum habet infectum, saporem dulcem æstimat amarum, & eos qui secus censent errare & delirare autumat. Hoc est quod dicitur Prouerb. 12. 19. *Sapientior sibi piger videtur septem viris loquentibus sententias:* tum quia cæteros ex suo metitur ingenio & affectu: quaro quod ipsi sapit & placet, omnibus sapere & placere iudicat, vt si ipse sit gulosus, luxuriosus, superbus, &c. omnes gulosos, luxuriosos, superbos, &c. iudicet: qualis enim quisque est, tales & alios iudicat, ait Aristot. 3. Polit. 6. Sic Nero libidinibus oppletus, certò sibi persuadebat neminem esse castum,

stum, aut vlla sui corporis parte pudicum, teste Sueton. in vita eius c. 29. Sic Hæretici censent Catholicos sacerdotes & seligiosos impurè viuere & cautè, non castè, eò quòd illis castitatem seruatu putent impossibilem, vti sibi impossibilem iudicant. Nam vt ait Seneca: *Omnis affectus hoc habet, vt in quo ipse insanit, omnes furere putet.* Et vt ait Cassian. Qui alicui vitio subiicet, pronus est, vt eidem alios subiacere iudicet. Hinc infert Seneca: signum viri boni esse, si displiceat malis: nondum sit bonum & felicem esse, quem nondum turba derideat.

Pro *omnes stultos æstimat*, Hebr. habent: *Dicit omni, quod stultus est*: quæ verba indefinita variè definiri possunt: primò, q. d. Stultus dicit cuilibet: *tu es insipiens*: secundò, q. d. Stultus dicit omnibus se esse insipientem, id est quicquid negotietur & agat reipsa ostendit, quod cor, id est mens ipsi deficiat, ideo omnibus patefacit suam stultitiam. Hoc secundum secuti Septuag. vertunt: *Etiam in via stultus ambulat, cor eius deficiet vel retardabitur, & quæ cogitabit, vel ratiocinabitur, omnia stultitia sunt.* Thaumat. *Cogitatus eius vani sunt stulti itaque referti.* Olympiod. Septuag. sic explicat: *In hac vita, quam vere viam dixeris, stultus perambulans, cùm ad sinistra cor habeat, semper cessat, ac posterior inuenitur: in vacuum enim pergit, nequaquam sibi proposito superna vocationis brauio, In anteriora itaque sese non extendit, nec properat ad finem: sed quamuis ad hac ipsa pergere videatur, medio in cursu deficiet, omnia imperfectè & sine ratione cogitans & aggrediens. Quod si ipsam adeat viam iustificationum, vel vt veriùs dicam adire se simulet, hoc est diuinorum obseruantiam mandatorum, quia tamen illius mens flectitur ad sinistra, cessabit prorsus atque deficiet, vt neque quid præceptum sit, intelligat, neque operetur iuxta legislatoris voluntatem.* Chald. vero vertit: *Etiam in via perplexa tempore quo stultus ambulat, cor eius caret sapientia, ita vt faciat verba, quæ non decet fieri, & omnes dicunt ipsum esse stultum.*

Vers. 4. *Si Spiritus potestatem habentis* (Hebr. *dominantis*) *ascenderit super te* (Symmach. *superuenerit tibi*, vel *irruat in te*. Thaumat. *Si bellum tibi moueat spiritus aduersarius, resistas validè*) *locum.* (S. Cyrill. in 1. Isaiæ legit *cor*: in corde enim est locus sapientiæ & constantiæ) *tuum ne dimiseris, quia curatio faciet cessare peccata maxima.* S. Ambros. legit: *Cura mitigabit delicta magna. Cura*, id est diligentia, ne qua in re desis officio tuo, ait ipse in Psal. 37. Symmach. *Quia pudicitia comprimit peccata magna.* Minus rectè Aben-Ezra per curationem accipit remissionem animi, otium, item medicinam, qua medicus curat morbos corporis. Septuag. Hebr. מרפא *marpe*, id est *curatio*, vertunt *sanitas*. Syrus: *medicatio*. Arab. *miseria*. Pagnin. *Lenitas*. Pro, *locum tuum*. Tig. vertit: *Stationem tuam*. Vatab. *Locum pristinum*. Iam

Primò, Campen. sic vertit: *Si cupiditas dominandi animum tuum inuaserit, locum priorem ne facile deserueris: nam qui ab huiusmodi cupiditatibus animum suum compescet, multa vitabit & grauia peccata.*

Accedit Tigur. quæ vertit: *Quoties affectus dominationis* (vel Domini, dominationis, aut dominatio) *in te ortus fuerit, ne desere stationem tuam: nam qui affectus sedat, reprimit grandia peccata.* Idque dupliciter exponit Vatab. Primò, q. d. Si dominandi obrepserit cupiditas, illam cura, id est reprime & castiga; sic enim vitabis peccata multa arrogantiæ, iniustitiæ, rapinæ, &c. in quæ incurrunt ij qui regunt, vel dominari cupiunt. Secundò, si regendi potestas tibi offeratur noli efferri animo, sed modestè & prudenter ea vtere, sic vitabis peccata multa. Fauet Hebræus, S. Hieron. cuius verba mox recitabo, æquè ac Pineda. Verè Seneca Epist. 84. *Quæcumque*, inquit, *eminere videntur in rebus humanis, per difficiles & arduos tramites adeuntur. Confragosa in fastigium dignitatis via est.*

Secundò, Caiet. q. d. Si dominatum & regimen acceptaueris, eris medicus, qui pro tuo munere facies medicinam peccatis, si non omnibus, tamen magnis. *Politica enim*, inquit, *gubernatio non tollit peccata omnia populi, sed peccata magna: De minimis enim non curat Prætor*, nec curare omnia potest, quod si tentat, audiet illud: *stulti ad cribrum*, hoc est stulti conantur omnia minima cribri foramina obturare, sed stulto & irrito conatu.

B Tertiò & genuinè, q. d. Si ira, vis, vel impetus potentis alicuius dynastæ te impellat in aliquod peccatum, ne desere locum & officium virtutis, quem requirit status & gradus tuus.

Quia curatio] Hebr. מרפא *marpe*, id est medicina, sanitas, lenitas, curatio, qua curas ægritudines & passiones animi, tum tui, tum potentis te impetentis, *multa delicta auertet.* Vnde Tigur. vertit: *Qui affectus sedat, reprimit peccata grandia.* Alij, *marpe* vertunt remissio, demissio, puta animus demissus, remissus, laxus & solutus, non inflatus, tumidus & superbus.

Curatio ergo, siue sanitas hæc est animi stabilitas, & constantia virtutis, qua curas tuam infirmitatem, metum & pauorem, iuxta cum lenitate, patientia & mansuetudine, qua curas & mitigas potentis iram, itaque cessare facis delicta plurima, quæ
C committeres tu cedendo, & consentiendo improbæ voluntati potentis, siue Principis, & quæ ipse committeret te cogendo ad consentiendum, vel te iniustè vexando, torquendo & subinde necando. Curatio igitur est tolerantia impotentis & iniqui Domini, quam qui retinet, auertit multas rixas, odia, simultates, damna, quæ alioqui orirentur. Nam *patientia lenietur princeps, & lingua mollis confringet duritiam.* Prouer. 15. 1. & 25. 15. Vide ibi dicta. Vox *curatio* significat in dominando intercurrere animi passiones, ægritudines & vulnera, puta in dominante fastum & iram, in eo cui dominatur metum & pauorem; ac vtrumque à sapiente, velut à medico curandum esse, hunc constantia, illum lenitate & patientia.

Vnicum ergo remedium tentationum & perse-
D cutionum est, animi stabilitas, quies, & constantia: ex aduerso eorum fomentum est, animi leuitas, pusillanimitas & inconstantia. Vnde Ierem. Thren. 1. 8. *Peccatum*, inquit, *peccauit Ierusalem, ideo instabilis facta est.* Vide ibi dicta. Et Salomon Prouer. 27. 8. *Sicut auis transmigrans de nido suo, sic vir qui derelinquit locum suum.* Et Eccles. cap. 11. 22. *Confide in Deo, & mane in loco tuo.* Et Paulus: *Sic state in Domino charissimi.* Philipp. 4. 1. Idem à Salomone didicere Philosophi. Vnde Horat. lib. 3. Carm. Ode 3.

Iustum & tenacem propositi virum,
Non ciuium ardor praua iubentium,
Non vultus instantis tyranni
Mente quatit solida.

Hic ergo est sanus & validus, imò curans & sanans suas & aliorum animi ægritudines. Ita

S. Hieron. Titelm. Lorinus & alij.

Tropol. quod tamen nonnulli censent esse litterale, S. Hieron. Salon. Thaumat. & alij, per spiritum potestatem habentis, accipiunt impulsus & tentationes diaboli ac concupiscentiæ, cui resistendum est per mentis & propositi in bono constātiam: hæc enim est curatio & sanitas animi, quæ cessare facit peccata plurima, ad quæ incitat animam dæmon per motus concupiscentiæ, quos ex ea in ea suscitat. Ita Chald. *Si spiritus appetitus mali*, inquit, *dominatur tui & confortatur, vt ascendat super te, ne dimittas locum tuum bonum, in quo stare consueneras: quoniam verba legis creata sunt medicina in sæculo, ad dimittenda peccata, & vt obliuioni tradantur coram Domino peccata maxima.* Vnde S. Ambros. in Psal. 41. *Et si spiritus*, inquit, *potestatem habentis in te ascendat, vt habes in Ecclesiaste, locum tuum ne derelinquas. Etenim superiorem te Christus constituit, quem ad imaginem Dei fecit. Tene ergo superiorem fidei & pietatis locum, quem à Deo accepisti, vt superior factus ascendentem de inferioribus, hoc est de terrenis & sacularibus, spiritum nequam facile repellas, & signa eius non suscipias in pectore tuo, non occupet anima tua vestibula, nec introitus mentis tua, & quasi in sylua lignorum ignibus suis caduca & fragilia populetur, aut securibus suis ianuas tui cordis excidat. Sit igitur in nobis non sylua, sed vinea, sit porta nostri oris & cordis clausa diligentius, ne hostis introeat. Cito deijcit ianuam, si patentem eam inuenerit.*

Sic & Cyril. Ierosf. Catech. 2. & Cyril. Alexan. lib. 12. de Adoratione in spiritu, qui & addit: Si vitia non castigantur, serpere in dies ad maiora, & cor mentemque corrumpere, atque ad summam perniciem perducere. Nam vt ait S. Hieron. citans hanc gnomen tract. de Virgin. seruanda: *Quasi in procinctu & in acie stamus semper ad pugnam. Vult nos loco mouere bestis, & de gradu decedere, sed solidanda vestigia sunt, & dicendum: Statuit supra petram pedes meos, & petra refugium leporibus.* Psal. 39. & 103. Iam particulatim.

Spiritus potestatem habentis, quis? Respon. 1.

Primò, S. Hieron. per spiritum hunc accipit spiritum siue impulsum libidinis, quem curat amor castitatis & constantis pudicitiæ. Vnde pro *curatio* Symmach. vertit pudicitia. Audi S. Hieron. ex Symmacho: *Si spiritus principis irruerit tibi, de loco tuo ne recedas: quia pudicitia comprimit peccata magna, id est si titillauerit mentem tuam diabolus, & te ad libidinem concitauerit, ne sequaris cogitationem pessimam & blandientem voluptatem: sed sta fortis & rigidus, frigore castitatis flammam voluptatis extingue. Hebraus in loco tale nescio quid suspicatus est. Si aliquam in mundo acceperis dignitatem, & ordinatus fueris maior in populis, noli relinquere priora opera tua, & antiquarum virtutum ne incipias obliuisci, laboremque pristinum non habere: quia peccatorum tuorum remedium ex conuersione bona nascitur, & non ex tumenti & superflua dignitate.*

Sic & S. Basil. lib. de Virgin. per potestatem accipit potestatiuam cogitationem concupiscentiæ, quæ mentem Virginis potenter inuadit, & sollicitat ad turpia: sed illa si sapit, loco suo stet eamque excutiat: *Nullius igitur*, inquit, *absentis, nullius præsentis hominis speculum sit virginis anima, nisi sancti sponsi sui, nulla in eo alia, quam sponsi inspiciatur forma.* Et auctor Caten. Græc. *Si te*, inquit, *superiora petentem spiritus fornicationis malus, vel auaritia casu adortus fuerit, omnes illi sensus occludito. Quod si peccaueris, pœnitentia pharmacum quare:* vbi per curationem siue medicinam, vides accipi pœnitentiam. Tunc ergo spiritus habentis potestatem ascendit super aliquem, cùm animæ morbus illum impugnat, ac miserabiliter subijcit. Et quod tunc medicamen apponendum? illud certè, vt vitio impugnatus locum suum, id est modum curationis non deserat: quia vniformis atque assidua curatio peccatis maximis solet mederi, quanto magis minora, aut non nimis radicata curabit?

2 Secundò, S. Ambros. lib. 1. de Offic. cap. 21. per spiritum hunc accipit spiritum iræ: *Ergo*, inquit, *si praueneris & præoccupauerit mentem tuam iracundia, & ascenderit in te, non derelinquas locum tuum: locus tuus patientia est, locus tuus sapientia est, locus tuus ratio est, locus tuus sedatio indignationis est. Aut si te contumacia respondentis mouerit, & peruersitas impulerit ad indignationem; si non potueris mitigare mentem, reprime linguam tuam. Sic enim scriptum est: Cohibe linguam tuam à malo, & labia tua ne loquantur dolum. Deinde inquire pacem, & sequere eam. Pacem illam sancti Iacob vide. Quanta primùm sedatio animi? Si non praualueris, frænos impone lingua tua: deinde reconciliationis studium non prætermittas.*

3 Tertiò, S. Gregor. 3. Moral. cap. 13. per spiritum hunc accipit spiritum superbiæ. *Ita namque*, inquit, *malorum locus est superbia, sicut est è contra humilitas locus bonorum, de quo loco per Salomonem dicitur: Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris; ac si apertè dicat: si tentatoris spiritum contra te in aliquo praualere consideras, humilitatem pœnitentia non derelinquas. Qui quia locum nostrum humilitatem pœnitentia dixerit, verbis sequentibus ostendit, dicens: Quia curatio cessare faciet peccata maxima. Quid enim est aliud humilitas lamenti, nisi medicina peccati?*

4 Quartò, S. Bernardus serm. de quadruplici debito, per spiritum hunc accipit tentationem dæmonis contra vocationem, vt scilicet ordinem tuum deseras prætextu melioris boni: *Secundùm enim impetum*, inquit, *spirituum vestrorum huic tepido remissiorem, illi feruenti vitam arctiorem proponit, hoc solùm expetens & expectans, vt quoquo modo tollat eum à concilio iustorum & congregatione. Profectò spiritus ille qui tibi hoc suggerit, spiritus mendax est, spiritus potestatem habens, qui tibi inuidet locum tuum. Vnde & sapiens huius rei non ignarus: Si spiritus potestatem habentis super te ascenderit, ait, locum tuum ne dimiseris. Absit enim vt spiritus veritatis, qui te huc adduxit, te reducere velit: quia non est in ore eius, est & non, sed est in illo, est, sicut irrefragabilis auctoritas testatur: Nemo, ait Apostolus, loquens in spiritu Dei, dicit anathema Iesu. Iesus saluator, siue salus: anathema separatio interpretatur. Qui verò tibi separationem à salute submurmurat, nec Dei Spiritus est, nec à Deo, quia Spiritus sanctus non dispergere, sed colligere venit: qui semper reuocat dispersos Israel in terram suam.* Idem serm. 48. inter paruos, dupliciter ea ponit, scilicet de duplici animæ portione. *Duo*, inquit, *loca sunt anima rationalis, inferior quem regit, & superior in quo requiescit. Inferior quem regit corpus; superior in quo quiescit, Deus. De vtroque potest rectè intelligi quod scriptum est: Si ascenderit super te spiritus potestatem habentis, locum tuum ne dimiseris, vel inferiorem, scilicet regendo;*

vel

vel superiorem, qui scendo. Et inferius: *Dicitur ei ergo ne ascendente super eam spiritu locum suum deserat, hoc est ne ingruente tentatione membra sua arma iniquitatis peccato exhibeat. Notandum autem quod dicitur: Si ascenderit super te spiritus potestatem habentis: nihil quippe aduersus nos malignus spiritus potest, nisi missus aut permissus. Vnde cum eius sit voluntas semper mala, nunquam potestas est nisi iusta. Nam voluntas quidem ex seipso sibi inest, potestatem verò non aliunde quam à Deo habet. Quam tamen potestatem semper moderatur Dominus, ne scilicet ex nequitia voluntatis plus puniat, quàm eorum exigunt merita, qui puniuntur. Et hæc de inferiori loco dicta sint. Cæterum de superiori hoc intelligitur, ne quietem mentis, quam in Deo habet, tentante diabolo deserat, sed vndecumque ille tentauerit, ipsa in Deo fixa constanter in tranquillitate permaneat.* Et mox: *Hæc inquam sententia conuenit perfectis, qui iam in sua conuersatione quodammodo mutantur statum a eruitatu.* B

VERS. 5. VERS. 6. *Est malum quod vidi sub sole, quasi per errorem egrediens à facie Principis, positum stultum* (repete vidi) *in dignitate sublimi* (Hebr. *Positam stultitiam in excellentijs,* vel *celsitudinibus,* id est *magnis*) *& diuites sedere deorsum.* Hebr. *Et diuites in humilitate* (in humili loco & sede) *sedebant.* Septuag. *Datus est stultus in sublimitatibus magnis.* Vetus translatio: *Dari stultum in sublimitatibus magnis.* Chald. *Posuit improbum stultum vt sit in felicitate, & ministret in prosperitate, & calo alto, & exercitus eius sint sublimes & multi, & populus seruitutis subditus sub eo.* Arab. *Datus est stultus in altioribus* (locis) *& diuites sedebunt in statu contempto.*

Apposite hæc gnome nectitur præcedenti. q. d. Dixi: *Si Spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris:* quia inter alias mundi re- C gumq; & aulicorum vanitates, hæc vna non minima est; quod sæpe per errorem Principis potestatem habentis pauperes, viles & insipientes exaltentur; diuites vero, honorati & sapientes deprimantur: quare si idem tibi contigerit, locum tuum ne dimitte, patientiam retine, & mentis constantiam conserua.

Stulti subinde præsunt sapiētibus, cur? Ingens vtiq; hæc est vanitas & indignitas, cum cauda assurgit in verticem, pedes cum capite locum commutant, stulti imperant sapientibus, cæci oculatis ducatum præstant, iuxta illud: *Sicut qui mittit lapidem in aceruum mercurij, sic qui tribuit insipienti honorem.* Prouerb. 26. 8. Vide ibi dicta. Vide & Symmach. lib. 1. Epigr. 20. applaudentem Ausonio: *Cui morum grauitas & disciplinarum vetustas, Curulis sellæ insigne pepererunt.*

Error propriè est in intellectu, vt cum princeps ex falsis informationibus putat sapiētem & probum esse D eum, qui est insipiens & improbus, ac vice versa eum qui est probus & sapiens, putat esse improbum & insipientem, ideoq; illum eleuat, hunc deprimit. Vnde Aquila & Theod. pro *error* vertunt *ignorantia.* Subinde tamen error est in voluntate & affectu, dum ex amore quo insipientem, quia facetus est & adulator, aut suæ cupiditati obsequitur, eum exaltat, atque ex odio quo sapientem, vtpote sibi aduersum, prosequitur, eum humiliat.

Errore ergo Principis fit hæc indigna personarum commutatio, & dignitatum officiorumq; distributio; at non ex errore Dei, sed ex certa eius prouidentia, præsertim qua populum, vel Principē, vel ipsos stultos aut diuites vult castigare au probare, cuius rei duo exempla illustria recenset Anastas. Nicænus quæst. 15. in Script. Hoc est quod ait Iob. c. 30. 34. *Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi.*

A Ad hæc stulti & impij *tolluntur in altum, vt lapsu grauiore ruant:* Sapientes & pij ex alto labuntur in imum, vt præsentes honores, vtpote instabiles, despiciāt, & futuros in cælis, vtpote stabiles & æternos, suspiciant, & ambiant. Quis enim fidat rebus & solijs humanis, hoc vno constantibus, quod nihil sibi constant. Hesternum decus, hodiernum dedecus excludit. Hesternum gaudium, hodiernus & repentinus mœror luctusque obruit. Hesternas opes, hodierna inopia ignorat, imò ex eis stipem poscit & mendicat. Hesternam spem & vitam hodierna mors, & desperatio strangulat & suffocat. O quantum est in rebus inane? ô quam angusti sunt mortalium termini? ô quam caduci nobilium anni & tituli.

Porrò causam, cur Deus permittat stultos dominari, & sapientes deprimi esse eius iram, & scelerum vindictam docet S. Chrys. hom. 2. de Pœnit. S. Au- B gust. lib. 19. Ciuit. 21. S. Gregor. 25. Moral. per plura capita. S. Cyprian. lib. 1. Epist. 3. & 4. S. Bernad. de Conuers. Cleric. c. 27. & alij.

Per stultum accipe pauperem & vilem, cui deest cerebrum, animus & iudicium, vti sunt serui, per diuitem verò, quem stulto opponit, accipe potētem & prudentem, qui sua prudentia & solertia opes & honores sibi comparauit, quales sunt Domini & Principes. Vnde explicans subdit: *Vidi seruos in equis, & Principes ambulantes super terram quasi seruos.* Est Catachresis. Diues enim ponitur pro sapiente, quia diuitię sæpe animos addunt, & ingenium industriamque acuunt, quod deprimit sternitq; paupertas. Adde diuitiæ tā spiritales sunt, vt virtus & sapientia, quam corporales. Hinc nonnulli cum S. Hieronymo diuitem accipiunt sapientem, qui sapiētia, virtute meritis C animique dotibus diues est. Vnde Campen. vertit: *Qui ad res gerendas vehementer idonei sunt, in humilitate sedebunt.* Thaumat. *Prudentia opibus affluentes.* Vatab. *Diuites sapientia & virtutibus.* Alij: *Magni in sapientia & scientia.* Sed hoc nonnullis mysticum videtur. Prius ergo quod dixi magis litterale est. Vnde Arist. 4. Polit. 8. *Nobilitatem* definit esse *veterem cum virtutę opulentiam.* Et S. Hieron. contra Heluidium esse *inueteratas diuitias.*

Sors reges facit seruos.

Exempla huius sententiæ sunt. Reges 70. subditi fuere Adonibezec, sub mensa eius velut canes sedentes, imo iacentes & micas colligentes. Idem ipse facere coactus est victus & captus ab Hebræis. Iudic. 1. v. 6. & 7. Valerianus Imperator captus à Sapore, dorso suo scabellum ipsi in equum conscendenti prębuit, vti & Baizzetes, Turcarum Imper. Tamerlano. Sic Diocletianus & Maximinianus posito imperio D humiles fuere, & subiecti Constantino Magno, imò ab eo ad necem adacti. Chald. exemplum dat Israëlitas, cui cum essent Domini, seruire coacti sunt Idumæis alijsque gentibus, vt patet ex lib. Iudic. Sic Heliogabalus Imperator, ait Lampridius cap. 11. vitæ eius, libertos fecit, præsides, legatos, consules, duces, omnesq; dignitates polluit ignobilitate hominū perditorum. Præclarè Plutar. orat. 2. de fortuna Alexandri: *Quis, ait, magnus est in potentia constitutus, prauitate & stultitia eum tenentibus? Aufer virtutem à fortunato, prorsum humilem cernes in gratia paranda, ob illiberalitatem: in laboribus, ob mollitiem; erga deos, ob superstitionem: erga bonos, ob inuidiam: inter viros ob timiditatem, inter mulieres ob libidinem. Sicut enim inepti opifices; dum magnas bases paruis donarijs supponunt, eorum paruitatem hoc ipso arguunt: sic fortuna cum ingenium vile magnis ac*

Exempla.

splendidis rebus extollit, ideo magis demonstrat, atque infamia exponit, tùm præ leuitate labascit, atque impingit.

Tropol. Stultus, est stulta concupiscentia, quæ erigitur dum insipiens ei se subiicit: Sapiens verò, est ratio & mens, quæ humili loco sedet, dum concupiscētiæ seruire cogitur. Ita Olymp. & Auctor Catenæ Græc. *Qui seruiunt peccato*, inquit, *admissarij equi facti sunt: qui autem peccato fuerunt dominati, humilem habent sensum.*

Rursum. Princeps est diabolus, qui procurat indignos & impios promoueri ad honores, vt per eos populo dominetur, & sceleribus omnibus viam aperiat. Ita S. Hieron. qui & addit, Hebræum suum per Principem intellexisse Deum, qui permittit impios ad honores euehi.

Vers. 7. *Vidi seruos in equis, & Principes ambulantes* (pedibus quasi pedites) *super terram, quasi seruos.* q. d. Vidi seruos gloriosos & superbos vehi phaleratis B auroque instratis equis; dominos verò sordidatos incedere pedites, imò pedissequos. Hinc equus symbolum est fastigij & superbiæ: homo enim conscendit equum, vt altior incedat, & ceruix equi erecta superbum indicat. Vnde illud: *Hi in curribus & hi in equis; nos autem in nomine Domini nostri inuocabimus.* Psal. 19. 8. Thaumat. vertit: *Seruos peccatorum in equis ferri, & viros sanctos pedibus honestè obambulare, viderque coram se impios superbientes*, repete quod præcessit, opus est tyranni & diaboli.

Exempla sunt in Roboam, cui Ieroboam seruus decem tribuum imperium ademit: in Aman, qui pedes Mardochæum equitem præire coactus est, ac quasi præco proclamare: *Sic honorabitur quemcumque voluerit rex honorare.* Esther. 6. 9.

Præclarè Seneca Epist. 47. *Stare*, inquit, *ante limen Calixti dominum suum vidi, & eum qui illi impegerat titulum, qui inter ridicula mancipia produxerat, alijs intrantibus excludi.* Et mox: *Tu tam illum videre ingenuum potes, quàm ille te seruum. Mariana clade quàm multos splendidissimè natos, senatorium per militiam auspicantes gradum, fortuna depressit, alium ex illis pastorem, alium custodem casæ fecit. Contemne nunc eius fortunæ hominem, in quam transire, dum contemnis, potes.* Et paulò inferius: *Sic cum inferiore viuas, quemadmodum tecum superiorem velis viuere. Quoties in mentem venerit quantum tibi in seruum liceat, veniat in mentem tantundem in te Domino tuo licere. At ego, inquis, nullum habeo Dominum. Bona ætas est, forsitan habebis. Nescis qua ætate Hecuba seruire cœperit, qua Crœsus, qua Darij mater, qua Plato, qua Diogenes? viue cum seruo clementer. In iter quoque & in sermonem admitte, & in* D *consilium & in conuictum.*

Huius rei symbolo apud Romanos in Saturnalibus, famulis Domini seruiebant, ancillis matronæ Romanæ mense Martio, teste Macrobio lib. 1. c. 7. 10. & 12. Sapienter Comicus:

Fortuna quando saltat, insultat simul.
Regnante seruo, vera regnat seruitus.

Vide dicta Prouerb. 30. 22.

Compertum est, ait Victor in Diocletiano, *humillimos quosque, maximè vbi alta accesserunt, superbia atque ambitione immodicos esse.* Hinc Felix ex seruo & liberto Claudij Imper. ab eo creatus Iudææ Præses, *per omnem sæuitiam ac libidinem ius regium seruili ingenio exercuit*, ait Tacitus lib. 5. histor. c. 2. & Romani teste Suetonio c. 59. Tiberio occlamabant:

Regnabit sanguine multo,
Ad regnum quisquis venit ab exilio.

Tropol. S. Gregor. 31. mor. 10. *Equi nomine*, in- A quit, *dignitas temporalis accipitur Salomone attestāte, qui ait: Vidi seruos in equis, & principes ambulantes quasi seruos super terram: Omnis quippe qui peccat seruus est peccati; & serui in equis sunt, cùm peccatores præsentis vitæ dignitatibus efferuntur. Principes verò quasi serui ambulant, cùm multos dignitate virtutum plenos nullus honor erigit, sed summa hic aduersitas velut indignos deorsum premit. Hinc rursum dicitur: dormitauerunt qui ascenderunt equos, id est in morte animæ mentis oculos à veritatis luce clauserunt, qui in præsentis vitæ honore confisi sunt.*

Qui fodit foueam, incidet in eam; & qui dissipat sepem, mordebit eum coluber. Vers. 8.

Qui transfert lapides, affligetur in eis; & qui scindit ligna, vulnerabitur ab eis. Vers. 9.

Est hæc altera pars capitis, qua post encomium sapientiæ & vituperium insipientiæ, vtriusque dog- B mata, actus & effectus de more hîc subnectit. Insipiens enim dum alijs fodit foueam, id est struit insidias, ipse in eandem insipienter incidit; quare sapientiæ & sapientum dogma est: *Ne fodito alteri foueam*; quam enim alijs fodis, tibi fodis. Ergo quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris: ita Chald. qui pergit hæc adaptare Idumæis, qui dolo cæpere Iudæos dolosos; Vnde & ipsi Idumæi dolosè à Chaldæis capti sunt. *Respondit*, inquit, *mensura iudicij, & sic ait: Ipsi fuerunt causa vt euenirent eis omnia hæc; quemadmodum vir qui fodit foueam in biuio itineris, reus est, vt cadat in eam: gens quæ transgressa est decretum verbi Domini, & tenuerunt pugnam sæculi, ceciderunt in manu regis impij, qui dolosus fuit eis sicut serpens.* Ita ipse more suo arctè & Rabbinicè.

C Aptè ergo hæc cohærent cum præcedentibus. q. d. Stulti sæpe deijciunt sapientes, ac serui dominorum sedes occupant per dolum, calumniam aut violentiam; sed hæc tandem in eorum caput recidunt, vt ipsi pariter ab æmulis vel hostibus deiiciātur & sternantur. Aliter Thaumat. qui censet hic recenseri opera Principis, de quo v. 5. puta Tyranni vel dæmonis.

Quatuor hæ parœmiæ ad eundem scopum collimant, idemque significant, scilicet vanitatem & insipientiam eorum qui per res difficiles, arduas & periculosas, præsertim per fraudem aut vim similemve iniuriam magna moliuntur, ex eò, quòd ista non nisi cum ingenti labore & periculo perficiant; quò fit, vt sæpe periculo ipso lædantur & pereant, atque malum quod aliis parant, licèt non semper, sæpè tamen in ipsosmet iusto Dei iudicio reci- D dat, dum reciprocante iusta Dei vel hominum vindicta, clades eadem vel similis in eius auctores reuoluitur; vt qui alteri pauperē, spoliationem, carcerem, plagas, vulnera, necem iniustè machinati sunt, in eadem lege talionis incurrant; idque sæpè in hac vita, semper in futura. Caiet. subtiliter has quatuor parœmias ita distinguit, vt prima fossarum, spectet ad insidias aliis parantes: secunda dissipantis sepes, ad aliena inuadentes; tertia transferentis lapides, ad eos qui cōgregationes perturbant: quarta scindētis ligna, ad eos qui vnitatem scindunt, schismaque efficiunt. Verùm, vt dixi, eodem omnes tendunt, idemque in genere omnium est scopus, ac mens eadem. Ita S. Hieron. Thaumat. & alij.

Exempla. Exempla sunt in Saule, cuius insidiæ contra Dauidem in ipsummet reuolutæ sunt, æquè ac Achitophelis. 2. Reg. 17. 2. Item Iezabelis. 3. Regum. 21. 5. Caiphæ Ioan. 11. 49. & aliorum. Sic Maxentius pōtem

dissutilem super Tiberim insidiosè struens insequenti Constantino, ex eodem in Tiberim deiectus mersusque est, teste Eusebio lib. 9. Histor. c. 8. & lib. 1. de vita Constant. c. 12.

Gnomæ.

Similes sunt Philosophorum gnomæ. Hinc Pausaniæ Lacedæmoniorum Duci Plutarch. in Cimone, hoc datum narrat oraculum:

Pœna luenda tibi est, affert iniuria cladem.

Et Pisistrato: *Nemo hominum aliquibus faciens iniuriam, pœnam non persoluet.* Rhadamantus apud Aristot. 5. Ethic. pronunciat, *iustum esse, vt quæ quis fecit iniustè, eadem & patiatur.* Vnde Pythagoræorum axioma: *Ius rectum fuerit, factis si perferat æqua.* Lex 12. Tabularum: *Si membrum rupit, ni cum eo pacet, talio esto.*

Qui fodit foueam, incidet in eam, id est qui alteri struit dolum, eodem peribit.

B Sumpta est metaphora à venatoribus, qui feris; & à militibus, qui hostibus dolosè parant fossas, easque cespite contegunt, in quas incauti hostes & feræ incidunt; sed ipsimet venatores non rarò incogitanter in easdem prolabuntur. Eandem ad verbum gnomen habet Ecclesiasticus cap. 27. 29. vbi eam explicui. Porrò Thaumat. clarè vertit: *At qui alteri insidiatur, nescit quod sibi ipsi primùm, & soli parat insidias.* Sic sæpe (quod maximè hic spectat sapiens, vti dixi initio versus) qui per fraudem & calumniam viros probos statu suo deijciunt, illumque inuadunt & occupant, eodem ab aliis, quos illis æmulos Deus suscitat, deijciuntur, imò subinde capite minuuntur & vita mulctantur.

Qui dissipat (Vatab. *Perrumpit.* Tigur. *demolitur*) *sepem, mordebit eum coluber*, qui in cauernis vel herbis sepium delitescere solet. Sensus est quem paulò ante dedi. q.d. Qui aliena inuadit & irrumpit, in damnum idem vel simile incurret. Thaumat. *Qui securum alterius demolitur præsidium, in serpentis morsus passim incidet.*

Tropol. Sepes dissipant & lapides transferunt, vt sequitur, qui receptas probasque leges & iura tum politica, tum religionis, tum disciplinæ conuellunt, ideoque puniuntur vel à Deo, vel ab hominibus, iuxta illud Prouerb. 22. 28. *Ne transgrediaris terminos antiquos, quos posuerunt Patres tui.* Et illud Isaiæ 58. 12. *vocaberis ædificator sepium*, id est reformator disciplinæ. Ita S. Hieron. & Olympiod. Sepes inquit, est fides Ecclesiæ fundata apostolica prædicatione, quam subuertunt Hæretici: vnde & ipsi subuertentur. Rursum sepes est sanctitas animæ, & timor Domini, quem qui dissipat mordebitur à diabolo. Vnde Auctor Catenæ Græc. totum hunc versum, D sic vertit: *Qui peccat, ipse suam ipsius animam punit: Qui ergo contemnit præcepta, vel etiam in fallacium rerum cognitionem impingit, diuina gratia nudatus mordebitur à peccato.*

Insuper sepes sunt munimenta animæ, quibus defenditur à periculis peccandi, vti sunt claustra virginum, præsentia parentum, superiorum vel sociorum, quæ qui amouet facilè in Diaboli tentationes & morsus incidit.

Vers. 9. *Qui transfert (substrahet.* Caiet. *commouet.* Campen. *proijcit.* Syrus, *mutabit.* Arab. *tollit) lapides*, id est maceriam aliquam lapidum, præsertim si id facit, vt sepem, vel hortum, vel domum alienam diruat aut vastet, *affligetur in eis*, tum labore, quo eos transfert, tum casu vel allisu lapidis cuiuspiam, quo lædetur vel obteretur. Pro *affligetur*, Hebr. est *dolore afficietur.* Aquila & Symmach. *dilacerabitur in eis:* Complut. *Torquebitur.* Sensus est q.d. qui rem periculosam aggreditur, non raro ipso periculo capitur & læditur. Rursum qui aliis damnum infert, sibi ipsi infert. Sic Sampson concutiens columnas domus ad perdendum Philistæos, seipsum perdidit, dum eiusdem ruina oppressus est. Iudic. 16. 30.

Et qui scindit (secat, findit) *ligna, vulnerabitur ab eis.* Septuag. *periclitabitur in eis.* Syrus. *dissipatio eius fiet.* Arab. *claudetur in eis.* Alius: *Calefiet in eis*, id est aduretur & cruciabitur. Iam

1 Primò, Chald. hanc parœmiam & præcedentem accipit de Manasse adorante idola lignea, ideoque capto ab Assyriis: *Dixit Salomon*, inquit, *Propheta: Reuelatum est coram me, quod Manasses filius Ezechiæ futurus est vt peccet, & vt adoret simulachra lapidea: ideo traditur in manu regis Assyriorum, & vinciet eũ catenis, eo quod cessare fecit verba legis, quæ scripta fuerunt à principio in tabulis lapideis, ideo tribulabitur in eis, & Rhabsaces frater eius futurus est, vt adoret simulachra lignea, & vt dimittat verba legis, quæ posita fuerunt in arca lignorum Setbim: ideo futurus est, vt comburatur igni per manum Angeli Domini.* Verùm hæc symbolica, Iudaica & aliena sunt.

2 Secundò, Vatab. & Clarius censent hic significari, citra industriam nil rectè fieri posse, ac sine sapientia molestum esse quemuis laborem, vt siue quis lapides transferat, siue ligna findat, nisi adhibeat industriam multum sit laboraturus, seque defatigaturus, idque sæpe irrito conatu, nulloque effectu.

3. Tertiò & genuinè sensus est q.d. Qui res difficiles & periculosas aggreditur, sæpe earum periculis capitur & obruitur, iuxta illud Eccles. 3. *Qui amat periculum, in illo peribit.*

C Tropol. qui in Ecclesia vel congregatione facit schisma, eodem affligetur, imò subinde peribit. Alij referunt ad excommunicationem non temerè, sed lentè & rarò ferendam. q.d. Qui timerè & citò alium excommunicat & ab Ecclesia abscindit, hic facilè ab eodem, vel ab amicis velabitur, & malè mulctabitur.

Tropol.

Rursum S. Nilus in Ascetico circa medium (extat tom. 5. Bibliot. S. Patrum) *qui rationis*, inquit, *acie, tanquam securi, res secerit, & quæ concindenda sunt à coniunctione separans, vera bona à falsis seiungere profitetur, nisi recto vndique rationis iudicio vtatur periculum adit, ne scandalum audientibus præbeat.*

Porrò Auctor Catenæ Græc. sic totum hunc versum conuertit: *Qui insectatur sanctos, vel scripturæ verba signo adulterino deprauat, sibi consciscit interitum. Vel: qui domum suam virtutibus ædificat, secundùm Deum laborat.*

Vers. 10. *Si retusum fuerit ferrum, & hoc non vt prius, sed hebetatum fuerit, nullo labore exacuetur; & (sic) post industriam sequetur sapientia.*

Industriã sequitur sapientia.

Pro *retusum fuerit* Hebr. est קהה *keha*, id est obstupuerit, stupidum & obtusum sit. *keha* vti litteris ita & significatione alludit ad כהה *caba*, id est caligauit, obscuritas est, pertinetque ad oculos, ad visum: quod enim est acies videndi in oculo, hoc est acies scindendi in cultro: Vnde sicut oculus hebetatus acie dicitur caligare, sic & culter. Hinc Caiet. vertit: *Si obscuratum est ferrum.* Rubigo enim obscurat & hebetat ferrum, à qua dum tergitur, politur, lucescit & splendescit, iuxta illud Ezech. 21. 9. *Gladius exacutus est & limatus, vt splendeat.* Pro *& hoc non vt prius.* Hebr. est: והוא לא פנים קלקל *vehu lo panim*

kilk il, quod Pagnin. & Tigur. vertunt: *Nec facies eius fuerit tersa, vel polita.* Vatab. *Et ipse scindens non terserit vtrumque latus.* Syrus: *& ipsum faciem perturbat.* Noster melius vertit: *Et hoc non vt prius*, scilicet tersum politumque fuerit.

Pro *multo labore exacuetur*, Hebr. est וחילים יגבר *vachaialim iegabber*, quod varij varie vertunt. Septuag. *& fortitudines confortauit.* Sirus, *& interfectos multiplicat.* Pagnin. *& vires roborabit.* Alij, *vires roborabit scindens.* Tigur. *Exercitum postulat.* Campen. *Quantumuis fortibus, multum negotij exhibet.* Vatab. *Tunc vires scindentis euincet ferrum.* Noster optimè vertit: *Multo labore exacuetur.* S. Hieron. in veteri editione: *Et virtutibus corroborabitur*, vel *confortabitur.* Complut. *& potentias confortabit.* Thaumat. *Per iniustitiam adaugere quærit potentiam breui duraturam.* Alij: *Praualebit exercitus. Et post industriam sequetur sapientia.* Septuag. *Et abundantia viro non sapientia.* Syrus: *Lucrum prosperis sapientia.* Arabic. *Et sapientia virtus roboris.* S. Hieron. in vet. editione: *Et reliquum fortitudinis sapientia.* Symmach. *procedit qui vigorem adhibuit ad sapientiam.* Alius: *Præstantia rectificandi sapientia.* Pagnin. *Excellentia sapientia super alia est, quod rectum faciat.* Vatab. *Excellentia rectificationis.* (Caiet. *rectitudinis*) *est sapientia.* Campen. *Sapientia res difficiles alioqui, faciles reddit.* Tigurina: *Exercitus etiam requirit aliquos, qui reddat eos fortiores.* Alius: *Excellentia dirigit se per sapientiam.* Omnia hæc ferè eodem recidunt. q. d. Sicut cos acuit rectamque facit aciem ferri, quæ prius torta erat & retusa; sic excellentia, industria & exercitium sapientiæ, velut cotis, in eo consistit, quòd hominem faciat rectum, eumque dirigat in omnibus actionibus, illasque rectas, æquas, iustas sanctasque efficiat. Efficit enim vt homo à recto proposito non deflectat, sed in omnibus iudicium rectæ rationis, ac diuinæ legis & voluntatis velut rectissimam operum regulam sequatur.

Denique Hebr. כשרון *kisron* tria significat, scilicet industriam, rectitudinem & congruentiam. Vnde tertiò vertas: *Et residuum, vel excellentia congruentia est sapientia.* q. d. Excellentia sapientiæ & virtutis in eo sita est, si omnia fiant congruè, honestè, decorè, vt in omnibus seruetur τὸ πρέπον, sed hoc opus, hic labor est mentis peruigilis, omnesque circunstantias loci, temporis, personarum attentè lustrantis, & circumspicientis. Iam

Primò, Chald. per ferrum accipit cælum ferreum, quod recludit aperitque sapientia, id est sapiens pœnitentium oratio. *Quando*, inquit, *peccauit populus, facti sunt cæli fortes sicut ferrum, ne deducerent pluuiam: & quia illa generatio non orauit coram Domino; ideo condemnatum est omne sæculum in fame; & quando conuersi sunt, & congregantur per turmas, & præualent contra concupiscentias suas, & constituunt præpositos, vt quærant misericordiam à Deo cæli, est voluntas eius propter excellentem rectitudinem sapientiæ eorum: Voluntas*, id est fauor, beneuolentia, beneficentia; vnde Costus vertit: *Illis cælum, propter dignitatem & decorem sapientiæ illorum, omnia ex voto tribuit.*

Verùm nemo non videt hæc mystica esse, imò violenta & coacta.

Secundò, Septuag. quos sequitur Thaumat. Olympiod. & S. Cyprian. lib. 3. Testim. ad Quirin. cap. 86. hæc nectunt versui præced. *Scindens ligna iniquum, periclitabitur in eis: si exciderit ferrum, & ipse faciem turbabit.* q. d. Findens ligna periculum

A adit, ne si ferrum quo secat è manubrio excidat, ipsum turbet, dum ipsum vel alium ferit & lædit.

Tertiò, Campen. vertit & explicat per Antithesin ferri & sapientiæ, quòd ferrum deficiat aliquando, sapientia nunquam. *Si retusum*, inquit, *fuerit ferrum, quo secant ligna, quantumuis fortibus multum negotij exhibebit: Sapientia verò difficiles alioqui res, sæpe faciles reddit.*

Quartò, Hebr. חילים *chaialim*, quod noster vertit *multo labore*, significat quoque vires, copias, exercitus. Vnde Tigur. vertit: *Cùm ferrum hebes fuerit, nec facies ei polita, exercitium postulat: Exercitus quoque requirunt aliquem, qui fortiores reddat, sed maiore studio optare conuenit sapientiam*, quia vt superius dixit, plus valet plusque efficit sapientia, quàm arma bellica. Sic & Pagnin. Clarius & Vatab. Aliter quoque Caiet. Olympiod. Moringus ac ferè

B tot hic sunt versiones, quot interpretes; tot sententiæ, quot capita.

Verùm longè meliùs & veriùs Noster vertit per Homiosin, siue assimilationem ferri cum sapientia, quòd sicut ferrum hebetatum per laborem acuitur, sic & sapientia, & virtus per torporem hebetata acuatur per industriam. Vnde ait: *Si retusum fuerit ferrum*, puta ferreus culter vel gladius: *Et hoc non vt prius*, id est & hoc non fuerit politum & acutum sicut erat prius, *sed hebetatum fuerit* per rubiginem vel nimiam sectionem, *multo labore exacuetur.* Hebr. *In fortitudinibus*, vel *in multa strenuitate*, virtute & robore *roborabit*, scilicet illud faber: *Et*, id est sic, vel simili modo *post industriam sequetur sapientia.*

Sensus ergo est q. d. Sicut culter vel gladius ferreus

C rubigine obductus (rubigo enim exedit ferrum) retusus & hebetatus, crebra & laboriosa confricatione cotis vel chalibis, subinde etiam ignitione & malleatione acuitur; sic pariter mentis acies otio, desidia, gula, aliove vitio retusa & hebetata, magno rursus industriæ, studij & virtutis exercitio & labore acuenda est, & ad pristinum rigorem reuocanda. Cos ergo, quo retusa torpidaque virtus & sapientia acuitur, est animi corporisque excitatio, confricatio & exercitatio; sicut disputatione & confricatione argumentorum acuitur ingenij & veritatis acumen; ignitio est consideratio ardensque meditatio, iuxta illud Psaltis: *In meditatione mea exardescet ignis*, charitatis & zeli: Malleatio est mortificatio, pœnitentia, tribulatio. Ita S. Hieron. *Si se*, inquit, *aliquis viderit per negligentiam amisisse scientiam scripturarum, & acumen ingenij eius fuerit obtusum, & conturbatus nequaquam*

D *manserit qualis esse iam cœperat: Euenit quippe interdum, vt cùm modicum scientiæ quis habuerit, elatus in superbiam, discere desistat & legere, & paulatim ex eo quod nihil ei additur, subtrahatur, & vacuū disciplinis pectus remaneat, ferrūq; quod acutū fuerat hebetetur: otium enim & desidia quasi quadā rubigo sapientiæ est: Si igitur quis hoc passus fuerit, non desperet remediū sanitatis, sed vadat ad magistrū, & rursum instruatur ab eo, & post laborem & industriam sudoremque nimium valebit sapientiam recipere, quam amiserat. Hoc est quod in Hebræo significantius dicitur: Et fortitudinibus corroborabitur, id est labore & industria & quotidiana lectione sapientiam consequetur, & fortitudo ipsius habebit hunc finem, vt accipiat sapientiam.* Accedunt Albin. Titelm. & alij, qui sic exponunt q. d. Sicut si otietur ferrū, obtunditur, nigrescit, rubiginem contrahit, consumitur: Sic si

ars,

ars, scientia, virtus non exerceatur, languet, sordidatur, corrumpitur: quod damnum non nisi magno labore & studio reparari potest. Verè Plutar. in Moral. *Vt culmus*, inquit, *primùm in altum insurgit impetu, deinde crebris geniculis intersecatur, postremo in summo venti flatibus laborat: sic quidam initio feruent, deinde subinde subsistunt & offenduntur, in extremo deficiunt defatigati.*

Rursum hanc gnomen applices politiæ, puta Rectoribus, Magistris, parentibus. q. d. Sicut ferrum hebetatum non à seipso, sed à fabro per cotem aliudue instrumentum acuitur: sic subditi, discipuli, filij in studio sapientiæ & virtutis hebetes & desides, multo rectorum, præceptorum & parentum labore & industria excitandi, acuendi, poliendi, perficiendi sunt. Vnde B. Dorotheus, Climacus, Cassianus cæterique rerum spiritualium magistri docent, superiores debere subditorum virtutem variis exercitiorum industriis pungere & stimulare, itaque acuere, ne si eam otiari sinant, illa pigrescat, torpescat, hebescat: quare eos qui id facere vel ex metu, vel ex desidia negligunt, perinde facere ac si parens filio panem subtrahat, quo fit, vt filius non crescat, sed deficiat & arescat; vicissim subditos non debere id ægrè ferre, sed eis gratias agere, quòd officio suo, ad quod à Deo obligantur, ritè perfungantur ad subditorum bonum. Sicut ergo culter coti non indignatur, sed si loqui posset eidem gratias ageret, quòd eius confricatione licèt laboriosa & aspera acuatur, poliatur & splendescat: Sic pariter subditos rectoribus gratias agere par est, quòd eorum monitis, correctionibus, disciplina, pœnitentiis, &c. in humilitate, patientia, obedientia omnique virtute religiosa acuantur & perficiantur.

Porrò S. Bonau. hanc gnomen applicat non subditis, sed prælatis, quorum mores mutarunt honores. q. d. Prælati qui antea erant modesti, humiles, probi, & ad omnem virtutem acuti, per Prælaturam facti superbi, liberi, imperiosi; & honori, opibus ac delitiis vacantes, hi magno correctionis labore indigent, vt ad primæuum splendorem & acutam virtutis aciem reuocari queant. Ratio est, quòd nemo subditorum illos corrigere audeat, & si quis audeat, ipsi eum non audiant. Vide S. Gregor, hom. 18. in Ezech. vbi docet subditos magis oratione & exemplo sanctæ vitæ, quàm verbo corrigere debere suos superiores.

Denique hanc gnomen applices quibuslibet siue superioribus, siue inferioribus, siue æqualibus, iuxta illud Prouer. 27. 17. *Ferrum ferro acuitur, & homo exacuit faciem amici sui.* q. d. Sicut ferrum aciem retinet, dum vsu teritur; & dum non teritur, magis atteritur: vsu enim ipso acuitur, non vsu rubigine consumitur; Sic pariter vis animi nostri vel in virtutibus, vel in scientiarum artiumque habitibus concidit, nisi illi in actum reuocentur: quare amicus cum amico disserens, eius animi vires expolit & exacuit.

Porrò ferrum notat naturæ nostræ, per corpus & concupiscentiam deprauatæ, duritiem & depressionem, vt instar ferri non nisi magno longoque labore, ad virtutem & sapientiam cælestem expoliri & exacui possit. Hinc Isidor. lib. 16. Etymol. cap. 20. Ferri hæc dat etyma: Ferrum inquit, dicitur à farre, quòd farra, id est semina frugum terræ condat: alij, quia feratur in agros colendi causa: Nonnulli à ferendo. Additque versam in opprobrium speciem ferri, quòd eo fundatur sanguis humanus, ideoque

Ferri etyma.

sanguinem hunc de ferro se vlcisci, cùm ferrum A sanguine contactum celerius rubiginem contrahat.

Audi & Plinium lib. 34. cap. 14. *Ferrum*, inquit, *optimum pessimumque vitæ instrumentum: siquidem hoc tellurem findimus, serimus arbusta, ponimus pomaria, vites squalore deciso annis omnibus cogimus iuuenescere. Hoc exstruimus tecta, cædimus saxa, omnesque ad alios vsus ferro vtimur. Sed eodem ad bella, cædes, latrocinia non cominus solùm, sed etiam missili volucrique nunc tormentis excusso, nunc lacertis, nunc vero pennato; quam sceleratissimam humani ingenij fraudem arbitror. Siquidem vt ocyus mors perueniret ad hominem, alitem illam fecimus, pennasque ferro dedimus. Quamobrem culpa eius non naturæ fiat accepta: & tamen potest innocens esse ferrum. In fœdere illo quod expulsis regibus populo Romano dedit Porsena, nominatim inuenimus, ne* B *ferro nisi in agricultura vteretur.* Hæc ille.

Et post industriam (sequitur) *sapientia.* Industria est animi promptitudo & sagacitas, siue habilitas ad aliquid faciendum, puta ars & solertia ingeniosa ad rem conficiendam: inde pro artis siue ingenij exercitatione accipitur. Vnde Festus: industrium inquit, veteres dicebant indostruum, quasi quicquid ageret initio strueret & studeret domi. Sapientia ergo & virtus paratur industria, id est primò, labore & exercitio, secundò, sagaci mentis solertia & ingenio. Sic videmus eos, qui industriè, id est methodicè & artificiosè student, paruo labore plus proficere, quàm cæteros, qui magno. Ars enim superat naturam & vires. Sic fabri qui callent artem acuendi ferreos cultros, longè meliùs & minori labore id faciunt, quàm cæteri qui artem illam ignorant. Verè Plinius lib. 9. cap. 4. C *Rhombus*, inquit, *& squatina, & rhata & pastinaca cum tardissimi sint piscium, tamen sæpe reperiuntur habentes in ventre mugilem, omnium velocissimum solertia & ingenio capientes. Ita quidam arte superant longè potentiores opibus aut viribus.* Hinc industria in Emblematibus pingitur vt matrona amicta veste pretiosa, artificiosè opere phrygionico elaborata; dextra tenet examen apum, altera machinam quæ pondera in altum eleuat: pingitur nudis pedibus: in capite gestat statuera Pluti: quia ipsa parit opes, quibus præsidet Plutus.

Industriæ emblema.

Idem habet locum in virtute, sanctitate & perfectione. Qui enim nouit artem contendendi ad apicem virtutis, paruo labore eum adipiscitur, quem alij magna fatigatione post multos annos vix assequuntur. Tales sunt qui toti sunt in ieiunijs vitæque rigore & austeritate; item qui toti vacant D rebus externis, vt curandis infirmis, pauperibus, hospitibus, &c. At qui vacant charitati & orationi, citò ad perfectionem conscendunt. Sanctitas enim in charitate consistit. Rursum industria & praxis accumulandi merita, augendique gratiam & gloriam est, si omnia opera etiam adiaphora facias ex charitate: cui si addas alios aliarum virtutum actus & fines, singulæ eidem actui nouum addent meritum: quare viri solertes suos actus faciunt ex imperio charitatis, religionis, humilitatis, obedientiæ, gratitudinis, patientiæ aliarumque virtutum; v. g. dum edunt, student, docent, &c. initio operis idipsum Deo offerunt, dicuntque Domino: volo edere, studere, docere, simileque opus facere ex tui amore, vt tibi placeam; ex tui cultu, vt te honorem; ex humilitate,

iter puer pauper & sapiens rege sene & stulto.

VERS. 2. *Cor sapientis in dextera eius, & cor stulti in sinistra illius.* Hebr. *Ad dexteram eius,*&c. *& ad sinistram eius.* A

Cor omnibus hominibus siue sapientibus, siue stultis est in medio, non corporis (huius enim medium est vmbilicus) sed thoracis siue pectoris, ad læuam tamen vergens, vt docet Hippocrates, Galenus, Aristot. cæterique Physici & Medici.

Cor sapientis in dextera, stulti in sinistra.

Per cor ergo, non cor corporis, sed mentem, puta rationem, voluntatem, affectum, eiusque actiones & operationes accipe. Est Catachresis;
1. quod enim cor est in corpore, hoc mens est in anima. Sensus igitur est primò, q. d. Sapiens cor habet in dextera, id est omnia sua prompte, expeditè, agiliter, sapienter, feliciter facit; stultus verò habet cor in sinistra, id est sua facit tardè, impedite, ineptè, stultè & infeliciter. Nam in dextera corporis B parte ac manu plus est virium & agilitatis, quàm in sinistra; hinc dextera symbolum est roboris, promptitudinis, agilitatis, sapientiæ, felicitatis; sinistra verò debilitatis, tarditatis, hæsitantiæ, imprudentiæ, infelicitatis.

2 Secundò, q. d. Sapiens omnia facit cum ratione & iudicio, perinde ac si cor, id est mentem haberet ad dexteram; stultus verò sine ratione & iudicio operatur, perinde ac si cor haberet ad sinistram. Ratio est, quòd sapiens operetur ex sapientia, id est ex corde, mente, ratione & iudicio, stultus verò operetur ex stultitia, id est ex concupiscentia, quasi hæc sit illi ad dexteram omnia imperans, iubens, dirigens; mens vero & ratio sit illi ad sinistram. Vnde Hebr. est: *Cor sapientis ad dexteram eius, & cor stulti ad sinistram illius.* Nam vt docet Aristot. Dextera omnia sunt validiora. Hinc dextera pars initium præbet incedendi. Dextera enim pars mouere, sinistra moueri apta est, ob eamque rem onera non parti mouenti, sed mobili imponi debent, idoque baiuli illa non dextero, sed sinistro humero imposita baiulant; ita ipse lib. de incessu animal. c. 3. Quia ergo in sapiente validior est mens & sapientia, vtpote quæ mouet alias vires, regitque ipsam concupiscentiam, hinc illi cor, id est mens est ad dexteram, concupiscentia verò ad sinistram. Vicè versa in stulto, id est vitioso validior est concupiscentia, quæ mouet cæteras vires ad prosequendum opes, epulas, honores quos concupiscit: hinc concupiscentia est ei ad dexteram, cor verò & mens ad sinistram.

3. Tertiò, cor sapienti est ad dexteram, id est ad honesta, meliora, saniora & sanctiora tendit, scilicet ad virtutes & bona opera, quibus perueniat ad felicitatem & vitam æternam. Ita Chald. *Cor sapientum, ait, incumbit ad acquirendam legem, quæ data est manu dextera Dei, & cor stulti ad acquirendas facultates argenti & auri.* Et Thaumaturgus: *Sapiens, ait, ad res dexteras & honestas sibi dux est, stultus autem ad res læuas propendet, nec vnquam ad res præclaras duce stultitia vtitur.* Et S. Hieron. *Iustus, inquit, in se sinistram non habet, sed totum in eo dexterum est. Et cum ad iudicandum Saluator venerit,* Matth. 25 *agni stabunt à dextris, hœdi verò à sinistris erunt.* Prouer. 4. *Et in Prouerbijs scribitur: Dextras vias nouit Dominus, quæ autem peruersæ sunt à sinistris sunt. Qui ergo sapiens est, semper de futuro sæculo cogitat, quod ducit ad dexteram. Qui vero insipiens est, de præsenti quod positum est in sinistra. Quæ quidem secutus idem Philosophus & Poeta ait:*

> *Dextera quæ magni Ditis sub mœnia ducit.*
> *Hac iter Elysium nobis: at læua malorum*
> *Exercet pœnas, & ad impia tartara mittit.*

Firmianus quoque noster in præclaro Institutionum suarum opere, y. litteræ meminit, & de dextris ac sinistris, hoc est de virtutibus & vitiis plenè disputauit. Vide dicta Prouerb. 4. 27.

Quartò, sapienti cor est ad dexteram, quia circunspectè, efficaciter, ordinatè, & perfectè sua facit, vt 4
in nullo erret: stultus verò ad sinistram, quia improuidè, languidè, præposterè, imperfectè sua peragit; hinc semper defectum aliquem operi bono adnascet. Hic sensus rectè cohæret cum eo quod præcessit: *Qui in vno peccauerit, multa bona perdet.* Insuper sapiens cor habet dexterum, validum, robustum & constans in bono, vt in eo contra omnes Satanæ, mundi & carnis insultus immotus persistat: Stultus verò habet cor sinistrum, id est inualidum, infirmum, inconstans, quia vbi bonum facere cœpit, mox leui tentatione pulsatus ab eo deficit & resilit.

Quintò, dextera symbolum est libertatis æquè ac 5.
liberalitatis: sinistra seruitutis & auaritiæ. Ad dexterā enim incedunt Domini, liberales & magnifici; ad sinistram serui arcti & auari. Stultus ergo sua facit seruiliter, arctè, coactè & auarè: sapiens verò liberè, amplè & liberaliter. Hinc Ægyptij teste Pierio dictitabant, à dextera Dei promanare omnia bona & beneficia, à sinistra verò omnia mala, omnes plagas & supplicia. Hinc rursum quidam vir eruditus sic exponit. q. d. Cor iusti semper pulsatur & erigitur dextra & felici bonorum spe, at cor impij pulsatur & percellitur sinistra diffidentia, suspicione, metu, pauore, & angore.

C Denique breuiter hæc omnia complectaris sic exponendo: Cor sapientis est in dextera, id est in sapientia, hoc est in prudentia & virtute: illi enim totus intendit, & in ea quasi moratur & habitat: stulti verò cor in sinistra, id est in stultitia, putà in imprudentia & concupiscentia; illi enim totus insidet & incumbit. Hunc esse sensum indicat id quod sequitur.

Sed & in via stultus (malè quidam legit *stulti*, VERS. 3.
licèt ita quoque verti possit ex Hebræo) *ambulans cum ipse insipiens sit* (Hebr. *deficiat corde*, id est sapientia. Syrus: *Cor eius pusillum*, id est parui animi & iudicij est. Arab. *Indigere facit eum cor suum*, vt sit inops mentis & consilij) *omnes stultos æstimat.* Symmachus: *Suspicatur de omnibus, quia stulti sunt.* Campen. *Quacumque iuerit stultus, vecordia eum comitabitur, & obuios omnes stultos appellabit.* D

Cohæret aptè hæc gnome præcedenti, q. d. Cor stulti adeo est sinistrum id est stultum, vt cæteros omnes, etiam sapientes stultos æstimet, tum quia ex stulta persuasione & philautia se solum sapere æstimat, reliquos vero desipere: sicut qui palatum habet infectum, saporem dulcem æstimat amarum, & eos qui secus censent errare & delirare autumat. Hoc est quod dicitur Prouerb. 12. 19. *Sapientior sibi piger videtur septem viris loquentibus sententias:* tum quia cæteros ex suo metitur ingenio & affectu: quare quod ipsi sapit & placet, omnibus sapere & placere iudicat, vt si ipse sit gulosus, luxuriosus, superbus, &c. omnes gulosos, luxuriosos, superbos, &c. iudicet: qualis enim quisque est, tales & alios iudicat, ait Aristot. 3. Polit. 6. Sic Nero libidinibus oppletus, certò sibi persuadebat neminem esse castum,

stum, aut vlla sui corporis parte pudicum, teste Sueton. in vita eius c. 29. Sic Hæretici censent Catholicos sacerdotes & religiosos impurè viuere & cautè, non castè, eò quòd illis castitatem seruatu putent impossibilem, vti sibi impossibilem iudicant. Nam vt ait Seneca: *Omnis affectus hoc habet, vt in quo ipse insanit, omnes furere putet.* Et vt ait Cassian. Qui alicui vitio subiacet, pronus est, vt eidem alios subiacere iudicet. Hinc infert Seneca: signum viri boni esse, si displiceat malis: nondum sit bonum & felicem esse, quem nondum turba derideat.

Pro *omnes stultos æstimat*, Hebr. habent: *Dicit omni, quod stultus est*: quæ verba indefinita variè definiri possunt: primò, q. d. Stultus dicit cuilibet: *tu es insipiens*: secundò, q. d. Stultus dicit omnibus se esse insipientem, id est quicquid negotietur & agat reipsa ostendit, quod cor, id est mens ipsi deficiat, ideo omnibus patefacit suam stultitiam. Hoc secundum secuti Septuag. vertunt: *Etiam in via stultus ambulat, cor eius deficiet vel retardabitur, & quæ cogitabit, vel ratiocinabitur, omnia stultitia sunt.* Thaumat. *Cogitatus eius vani sunt stultitiaque referti.* Olympiod. Septuag. sic explicat: *In hac vita, quam vere viam dixeris, stultus perambulans, cùm ad sinistra cor habeat, semper cessat, ac posterior inuenitur: in vacuum enim pergit, nequaquam sibi proposito superna vocationis brauio, In anteriora itaque sese non extendit, nec properat ad finem: sed quamuis ad hac ipsa pergere videatur, medio in cursu deficiet, omnia imperfectè & sine ratione cogitans & aggrediens. Quod si ipsam adeat viam iustificationum, vel vt veriùs dicam adire se simulet, hoc est diuinorum obseruantiam mandatorum, quia tamen illius mens flectitur ad sinistra, cessabit prorsus atque deficiet, vt neque quid præceptum sit, intelligat, neque operetur iuxta legislatoris voluntatem.* Chald. vero vertit: *Etiam in via perplexa tempore quo stultus ambulat, cor eius caret sapientia, ita vt faciat verba, quæ non decet fieri, & omnes dicunt ipsum esse stultum.*

Vers. 4. *Si Spiritus potestatem habentis* (Hebr. *dominantis*) *ascenderit super te* (Symmach. *superueniat tibi*, vel *irruat in te.* Thaumat. *Si bellum tibi moueat spiritus aduersarius, resistas validè*) *locum.* (S. Cyrill. in 1. Isaiæ legit *cor*: in corde enim est locus sapientiæ & constantiæ) *tuum ne dimiseris, quia curatio faciet cessare peccata maxima.* S. Ambros. legit: *Cura mitigabit delicta magna. Cura*, id est diligentia, ne qua in re desis officio tuo, ait ipse in Psal. 37. Symmach. *Quia pudicitia comprimit peccata magna.* Minus rectè Aben-Ezra per curationem accipit remissionem animi, otium, item medicinam, qua medicus curat morbos corporis. Septuag. Hebr. מרפא *marpe*, id est *curatio*, vertunt *sanitas.* Syrus: *medicatio.* Arab. *miseria.* Pagnin. *Lenitas.* Pro, *locum tuum.* Tig. vertit: *Stationem tuam.* Vatab. *Locum pristinum.* Iam

Primò, Campen. sic vertit: *Si cupiditas dominandi animum tuum inuaserit, locum priorem ne facile deserueris: nam qui ab huiusmodi cupiditatibus animum suum compescet, multa vitabit & grauia peccata.*

Accedit Tigur. quæ vertit: *Quoties affectus dominationis* (vel Domini, dominationis, aut dominatio) *in te ortus fuerit, ne desere stationem tuam: nam qui affectus sedat, reprimit grandia peccata.* Idque dupliciter exponit Vatab. Primò, q. d. Si dominandi obrepserit cupiditas, illam cura, id est reprime & castiga; sic enim vitabis peccata multa arrogantiæ, iniustitiæ, rapinæ, &c. in quæ incurrunt ij qui regunt, vel dominari cupiunt. Secundò, si regendi potestas tibi offeratur noli efferri animo, sed modestè & prudenter ea vtere, sic vitabis peccata multa. Fauet Hebræus, S. Hieron. cuius verba mox recitabo, æquè ac Pineda. Verè Seneca Epist. 84. *Quacumque*, inquit, *eminere videntur in rebus humanis, per difficiles & arduos tramites adeuntur. Confragosa in fastigium dignitatis via est.*

Secundò, Caiet. q. d. Si dominatum & regimen acceptaueris, eris medicus, qui pro tuo munere facies medicinam peccatis, si non omnibus, tamen magnis. *Politica enim*, inquit, *gubernatio non tollit peccata omnia populi, sed peccata magna: De minimis enim non curat Prætor*, nec curare omnia potest, quod si tentat, audiet illud: *stultis ad cribrum*, hoc est stulti conantur omnia minima cribri foramina obturare, sed stulto & irrito conatu.

B Tertiò & genuinè, q. d. Si ira, vis, vel impetus potentis alicuius dynastæ te impellat in aliquod peccatum, ne desere locum & officium virtutis, quem requirit status & gradus tuus.

Quia curatio] Hebr. מרפא *marpe*, id est medicina, sanitas, lenitas, curatio, qua curas ægritudines & passiones animi, tum tui, tum potentis te impetentis, *multa delicta auertet.* Vnde Tigur. vertit: *Qui affectus sedat, reprimit peccata grandia.* Alij, *marpe* vertunt remissio, demissio, puta animus demissus, remissus, laxus & solutus, non inflatus, tumidus & superbus.

Curatio ergo, siue sanitas hæc est animi stabilitas, & constantia virtutis, qua curas tuam infirmitatem, metum & pauorem, iuxta cum lenitate, patientia & mansuetudine, qua curas & mitigas potentis iram, itaque cessare facis delicta plurima, quæ
C committeres tu cedendo, & consentiendo improbæ voluntati potentis, siue Principis, & quæ ipse committeret te cogendo ad consentiendum, vel te iniustè vexando, torquendo & subinde necando. Curatio igitur est tolerantia impotentis & iniqui Domini, quam qui retinet, auertit multas rixas, odia, simultates, damna, quæ alioqui orirentur. Nam *patientia lenietur princeps, & lingua mollis confringet duritiam.* Prouer. 15. 1. & 25. 15. Vide ibi dicta. Vox *curatio* significat in dominando intercurrere animi passiones, ægritudines & vulnera, puta in dominante fastum & iram, in eo cui dominatur metum & pauorem; ac vtrumque à sapiente, velut à medico curandum esse, hunc constantia, illum lenitate & patientia.

Vnicum ergo remedium tentationum & perse-
D cutionum est, animi stabilitas, quies & constantia: ex aduerso eorum fomentum est, animi leuitas, pusillanimitas & inconstantia. Vnde Ierem. Thren. 2. 8. *Peccatum*, inquit, *peccauit Ierusalem, ideo instabilis facta est.* Vide ibi dicta. Et Salomon Prouer. 27. 8. *Sicut auis transmigrans de nido suo, sic vir qui derelinquit locum suum.* Et Eccles. cap. 11. 22. *Confide in Deo, & mane in loco tuo.* Et Paulus: *Sic state in Domino charissimi.* Philipp. 4. 1. Idem à Salomone didicere Philosophi. Vnde Horat. lib. 3. Carm. Ode 3.

Iustum & tenacem propositi virum,
Non ciuium ardor praua iubentium,
Non vultus instantis tyranni
Mente quatit solida.

Hic ergo est sanus & validus, imò curans & sanans suas & aliorum animi ægritudines. Ita

S. Hieron. Titelm. Lorinus & alij.

Tropol. quod tameo nonnulli censent esse litteralε, S. Hieron. Salon. Thaumat. & alij, per spiritum potestatem habentis, accipiunt impulsus & tentationes diaboli ac concupiscentiæ, cui resistendum est per mentis & propositi in bono constãtiam: hæc enim est curatio & sanitas animi, quæ cessare facit peccata plurima, ad quæ incitat animam dæmon per motus concupiscentiæ, quos ex ea in ea suscitat. Ita Chald. *Si spiritus appetitus mali*, inquit, *dominatur tui & confortatur, vt ascendat super te, ne dimittas locum tuum bonum, in quo stare consueneras: quoniam verba legis creata sunt medicina in sæculo, ad dimittenda peccata, & vt obliuioni tradantur coram Domino peccata maxima.* Vnde S. Ambros. in Psal. 41. *Et si spiritus*, inquit, *potestatem habentis in te ascendat, vt habes in Ecclesiaste, locum tuum ne derelinquas. Etenim superiorem te Christus constituit, quem ad imaginem Dei fecit. Tene ergo superiorem fidei & pietatis locum, quem à Deo accepisti, vt superior factus ascendentem de inferioribus, hoc est de terrenis & sæcularibus, spiritum nequam facile repellas, & signa eius non suscipias in pectore tuo, non occupet anima tua vestibula, nec introitus mentis tuæ, & quasi in sylua lignorum ignibus suis caduca & fragilia populetur, aut securibus suis ianuas tui cordis excidat. Sit igitur in nobis non sylua, sed vinea, sit porta nostri oris & cordis clausa diligentius, ne hostis introeat. Cito deijcit ianuam, si patentem eam inuenerit.*

Sic & Cyril. Ierosf. Catech. 2. & Cyril. Alexan. lib. 12. de Adoratione in spiritu, qui & addit: Si vitia non castigantur, serpere in dies ad maiora, & cor mentemque corrumpere, atque ad summam perniciem perducere. Nam vt ait S. Hieron. citans hanc gnomen tract. de Virgin. seruanda: *Quasi in procinctu & in acie stamus semper ad pugnam. Vult nos loco mouere hostis, & de gradu decedere, sed solidanda vestigia sunt, & dicendum: Statuit supra petram pedes meos, & petra refugium leporibus.* Psal. 39. & 103. Iam particularim.

Spiritus potestatem habentis, quis? *Respon.* 1.

Primò, S. Hieron. per spiritum hunc accipit spiritum siue impulsum libidinis, quem curat amor castitatis & constantis pudicitiæ. Vnde pro *curatio* Symmach. vertit pudicitia. Audi S. Hieron. ex Symmacho: *Si spiritus principis irruerit tibi, de loco tuo ne recedas: quia pudicitia comprimit peccata magna, id est si titillauerit mentem tuam diabolus, & te ad libidinem concitauerit, ne sequaris cogitationem pessimam & blandientem voluptatem: sed sta fortis & rigidus, frigore castitatis flammam voluptatis extingue. Hebræus in loco tale nescio quid suspicatus est. Si aliquam in mundo acceperis dignitatem, & ordinatus fueris maior in populis, noli relinquere priora opera tua, & antiquarum virtutum ne incipias obliuisci, laborem que pristinum non habere: quia peccatorum tuorum remedium ex conuersione bona nascitur, & non ex eminenti & superflua dignitate.*

Sic & S. Basil. lib. de Virgin. per potestatem accipit potestatiuam cogitationem concupiscentiæ, quæ mentem Virginis potenter inuadit, & sollicitat ad turpia: sed illa si sapit, loco suo stet eamque excutiat: *Nullius igitur*, inquit, *absentis, nullius præsentis hominis speculum sit virginis anima, nisi sancti sponsi sui, nulla in eo alia, quàm sponsi inspiciatur forma.* Et auctor Caten. Græc. *Si te*, inquit, *superiora petentem spiritus fornicationis malus, vel auaritia casu adortus fuerit, omnes illi sensus occludito. Quod si peccaueris, pœnitentia pharmacum quære*: vbi per curationem siue medicinam, vides accipi pœnitentiam. Tunc ergo spiritus habentis potestatem ascendit super aliquem, cùm animæ morbus illum impugnat, ac miserabiliter subijcit. Et quod tunc medicamen apponendum? illud certè, vt vitio impugnatus locum suum, id est modum curationis non deserat: quia vniformis atque assidua curatio peccatis maximis solet mederi, quanto magis minora, aut non nimis radicata curabit?

Secundò, S. Ambros. lib. 1. de Offic. cap. 21. per spiritum hunc accipit spiritum iræ: *Ergo*, inquit, *si* 2 *præuenerit & præoccupauerit mentem tuam iracundia, & ascenderit in te, non derelinquas locum tuum: locus tuus patientia est, locus tuus sapientia est, locus tuus ratio est, locus tuus sedatio indignationis est. Aut si te contumacia respondentis mouerit, & peruersitas impulerit ad indignationem; si non potueris mitigare mentem, reprime linguam tuam. Sic enim scriptum est: Cohibe linguam tuam à malo, & labia tua ne loquantur dolum. Deinde inquire pacem, & sequere eam. Pacem illam sancti Iacob vide. Quanta primùm sedatio animi? Si non præualueris, frænos impone linguæ tuæ: deinde reconciliationis studium non prætermittas.*

Tertiò, S. Gregor. 3. Moral. cap. 13. per spiritum hunc accipit spiritum superbiæ. *Ita namque*, inquit, 3. *malorum locus est superbia, sicut est è contra humilitas locus bonorum, de quo loco per Salomonem dicitur: Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris; ac si apertè dicat: si tentatoris spiritum contra te in aliquo præualere consideras, humilitatem pœnitentiæ non derelinquas. Qui quia locum nostrum humilitatem pœnitentiæ dixerit, verbis sequentibus ostendit, dicens: Quia curatio cessare faciet peccata maxima. Quid enim est aliud humilitas lamenti, nisi medicina peccati?*

Quartò, S. Bernardus serm. de quadruplici debito, per spiritum hunc accipit tentationem dæmonis contra vocationem, vt scilicet ordinem tuum dese- 4 ras prætextu melioris boni: *Secundùm enim impetum*, inquit, *spirituum vestrorum huic tepido remissiorem, illi seruenti vitam arctiorem proponit, hoc solùm expetens & expectans, vt quoquo modo tollat eum à concilio iustorum & congregatione. Profectò spiritus ille qui tibi hoc suggerit, spiritus mendax est, spiritus potestatem habens, qui tibi inuidet locum tuum. Vnde & sapiens huius rei non ignarus: Si spiritus potestatem habentis super te ascenderit, ait, locum tuum ne dimiseris. Absit enim vt spiritus veritatis, qui te huc adduxit, te reducere velit: quia non est in ore eius, est & non, sed est in illo, est, sicut irrefragabilis auctoritas testatur: Nemo, ait Apostolus, loquens in spiritu Dei, dicit anathema Iesu. Iesus saluator, siue salus: anathema separatio interpretatur. Qui verò tibi separationem à salute submurmurat, nec Dei Spiritus est, nec à Deo, quia Spiritus sanctus non dispergere, sed colligere venit: qui semper reuocat dispersos Israel in terram suam.* Idem serm. 48. inter paruos, dupliciter exponit, scilicet de duplici animæ portione. *Duo*, inquit, *loca sunt animæ rationalis, inferior quem regit, & superior in quo requiescit. Inferior quem regit corpus; superior in quo quiescit, Deus. De vtroque potest rectè intelligi quod scriptum est. Si ascenderit super te spiritus potestatem habentis, locum tuum ne dimiseris, vel inferiorem, scilicet regendo;*

vel

vel superiorem, qui scendo. Et inferius: *Dicitur eo ergo-ne ascendente super eam spiritu locum suum deserat, hoc est ne ingruente tentatione membra sua arma iniquitatis peccato exhibeat. Notandum autem quod dicitur: Si ascenderit super te spiritus potestatem habentis: nihil quippe aduersus nos malignus spiritus potest, nisi missus aut permissus. Vnde cum eius sit voluntas semper mala, nunquam potestas est nisi iusta. Nam voluntas quidem ex seipso sibi inest, potestatem verò non aliunde quam à Deo habet. Quam tamen potestatem semper moderatur Dominus, ne scilicet ex nequitia voluntatis plus puniat, quàm eorum exigunt merita, qui puniuntur. Et hæc de inferiori loco dicta sint. Cæterum de superiori hoc intelligitur, ne quietem mentis, quam in Deo habet, tentante diabolo deserat, sed vndecumque ille tentauerit, ipsa in Deo fixa constanter in tranquillitate permaneat.* Et mox: *Hæc inquam sententia connectit perfectis, qui iam in sua conuersatione quodammodo imitantur statum æternitatis.*

Vers. 5. Vers. 6. *Est malum quod vidi sub sole, quasi per errorem egredientis à facie Principis, positum stultum* (repete vidi) *in dignitate sublimi* (Hebr. *Positam stultitiam in excellentijs, vel celsitudinibus,* id est *magnis*) *& diuites sedere deorsum.* Hebr. *Et diuites in humilitate* (in humili loco & sede) *sedebant.* Septuag. *Datus est stultus in sublimitatibus magnis.* Vetus translatio: *Dari stultum in sublimitatibus magnis.* Chald. *Posuit improbum stultum vt sit in felicitate, & ministret in prosperitate, & calo alto, & exercitus eius sint sublimes & multi, & populus seruitutis subditus sub eo.* Arab. *Datus est stultus in altioribus* (locis) *& diuites sedebunt in statu contempto.*

Appositè hæc gnome nectitur præcedenti. q. d. Dixi: *Si Spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris:* quia inter alias mundi regumq; & aulicorum vanitates, hæc vna non minima est; quod sæpe per errorem Principis potestatem habentis pauperes, viles & insipientes exaltentur; diuites verò, honorati & sapientes deprimantur: quare si idem tibi contigerit, locum tuum ne dimitte, patientiam retine, & mentis constantiam conserua.

Stulti subinde præsunt sapiẽtibus, cur Ingens vtiq; hæc est vanitas & indignitas, cum cauda assurgit in verticem, pedes cum capite locum commutant, stulti imperant sapientibus, cæci oculatis ducatum præstant, iuxta illud: *Sicut, qui mittit lapidem in aceruum mercurij, sic qui tribuit insipienti honorem.* Prouerb. 26. 8. Vide ibi dicta. Vide & Symmach. lib. 1. Epigr. 20. applaudentem Ausonio: *Cui morum grauitas & disciplinarum vetustas, Curulis sella insigne pepererunt.*

Error propriè est in intellectu, vt cum princeps ex falsis informationibus putat sapiẽtem & probum esse eum, qui est insipiens & improbus, ac vice versa eum qui est probus & sapiens, putat esse improbum & insipientem, ideoq; illum eleuat, hunc deprimit. Vnde Aquila & Theod. pro *error* vertunt *ignorantia.* Subinde tamen error est in voluntate & affectu, dum ex amore quo insipientem, quia facetus est & adulator, aut suæ cupiditati obsequitur, eum exaltat, atque ex odio quo sapientem, vtpote sibi aduersum, prosequitur, eum humiliat.

Errore ergo Principis fit hæc indigna personarum commutatio, & dignitatum officiorumq; distributio; at non ex errore Dei, sed ex certa eius prouidentia, præsertim qua populum, vel Principẽ, vel ipsos stultos aut diuites vult castigare aut probare, cuius rei duo exempla illustria recenset Anastas. Nicænus quæst. 15. in Script. Hoc est quod ait Iob. c. 30. 34. *Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi.* Ad hæc stulti & impij *tolluntur in altum, vt lapsu grauiore ruant:* Sapientes & pij ex alto labuntur in imum, vt præsentes honores, vtpote instabiles, despiciãt, & futuros in cælis, vtpote stabiles & æternos, suspiciant, & ambiant. Quis enim fidat rebus & solis humanis, hoc vno constantibus, quod nihil sibi constant. Hesternum decus, hodiernum dedecus excludit. Hesternum gaudium, hodiernus & repentinus mœror luctusque obruit. Hesternas opes, hodierna inopia ignorat, imò ex eis stipem poscit & mendicat. Hesternam spem & vitam hodierna mors, & desperatio strangulat & suffocat. O quantum est in rebus inane? ô quam angusti sunt mortalium termini? ô quam caduci nobilium animi & tituli.

Porrò causam, cur Deus permittat stultos dominari, & sapientes deprimi esse eius iram, & scelerum vindictam docet S. Chrys. hom. 2. de Pœnit. S. August. lib. 19. Ciuit. 21. S. Gregor. 25. Moral. per plura capita. S. Cyprian. lib. 1. Epist. 3. & 4. S. Bernad. de Conuers. Cleric. c. 27. & alij.

Per stultum accipe pauperem & vilem, cui deest cerebrum, animus & iudicium, vti sunt serui, per diuitem verò, quem stulto opponit, accipe potẽtem & prudentem, qui sua prudentia & solertia opes & honores sibi comparauit, quales sunt Domini & Principes. Vnde explicans subdit: *Vidi seruos in equis, & Principes ambulantes super terram quasi seruos.* Est Catachresis. Diues enim ponitur pro sapiente, quia diuitię sæpe animos addunt, & ingenium industriamque acuunt, quod deprimit sternitq; paupertas. Adde diuitiæ tã spiritales sunt, vt virtus & sapientia, quam corporales. Hinc nonnulli cum S. Hieronymo diuitem accipiunt sapientem, qui sapiẽtia, virtute meritis animique dotibus diues est. Vnde Campen. vertit: *Qui ad res gerendas vehementer idonei sunt, in humilitate sedebunt.* Thaumat. *Prudentia opibus affluentes.* Vatab. *Diuites sapientia & virtutibus.* Alij: *Magni in sapientia & scientia.* Sed hoc nonnullis mysticum videtur. Prius ergo quod dixi magis litterale est. Vnde Arist. 4. Polit. 8. *Nobilitatem* definit esse *veterem cum virtute opulentiam.* Et S. Hieron. contra Heluidium esse *inueteratas diuitias.*

Sors reges facit seruos.

Exempla huius sententiæ sunt. Reges 70. subditi fuere Adonibezec, sub mensa eius velut canes sedentes, imo iacentes & micas colligentes. Idem ipse facere coactus est victus & captus ab Hebræis. Iudic. 1. v. 6. & 7. Valerianus Imperator captus à Sapore, dorso suo scabellum ipsi in equum conscendenti prębuit, vti & Baiazetes, Turcarum Imper. Tamerlano. Sic Diocletianus & Maximinianus posito imperio humiles fuere, & subiecti Constantino Magno, imò ab eo ad necem adacti. Chald. exemplum dat Israëlitas, cui cum essent Domini, seruire coacti sunt Idumæis aliisque gentibus, vt patet ex lib. Iudic. Sic Heliogabalus Imperator, ait Lampridius cap. 11. vitæ eius, libertos fecit, præsides, legatos, consules, duces, omnesq; dignitates polluit ignobilitate hominũ perditorum. Præclarè Plutar. orat. 2. de fortuna Alexandri: *Quis, ait, magnus est in potentia constitutus, prauitate & stultitia cum tenentibus? Aufer virtutem à fortunato, prorsum humilem cernes in gratia paranda, ob illiberalitatem: in laboribus, ob mollitiem; erga deos, ob superstitionem: erga bonos, ob inuidiam: inter viros ob timiditatem, inter mulieres ob libidinem. Sicut enim inepti opifices, dum magnas bases paruis donarijs supponunt, eorum paruitatem hoc ipso arguunt: sic fortuna cum ingenium vile magnis ac*

Exempla.

splendidis rebus extollit, ideo magis demonstrat, atque infamiæ exponit, cùm præ leuitate labascit, atque impingit.

Tropol. Stultus, est stulta concupiscentia, quæ erigitur dum insipiens ei se subiicit: Sapiens verò, est ratio & mens, quæ humili loco sedet, dum concupiscentiæ seruire cogitur. Ita Olymp. & Auctor Catenæ Græc. *Qui seruiunt peccato*, inquit, *admissarij equi facti sunt: qui autem peccato fuerunt dominati, humilem habent sensum.*

Rursum. Princeps est diabolus, qui procurat indignos & impios promoueri ad honores, vt per eos populo dominetur, & sceleribus omnibus viam aperiat. Ita S. Hieron. qui & addit, Hebræum suum per Principem intellexisse Deum, qui permittit impios ad honores euehi.

Vers. 7. *Vidi seruos in equis, & Principes ambulantes* (pedibus quasi pedites) *super terram, quasi seruos.* q. d. Vidi seruos gloriosos & superbos vehi phaleratis auroque instratis equis; dominos verò sordidatos incedere pedites, imò pedissequos. Hinc equus symbolum est fastigij & superbiæ: homo enim conscendit equum, vt altior incedat, & ceruix equi erecta superbum indicat. Vnde illud: *Hi in curribus & hi in equis: nos autem in nomine Domini nostri inuocabimus.* Psal. 19.8. Thaumat. vertit: *Seruos peccatorum in equis ferri, & viros sanctos pedibus honestè obambulare, videreque coram se impios superbientes*, repete quod præcessit, opus est tyranni & diaboli.

Exempla sunt in Roboam, cui Ieroboam seruus decem tribuum imperium ademit: in Aman, qui pedes Mardochæum equitem præire coactus est, ac quasi præco proclamare: *Sic honorabitur quemcumque voluerit rex honorare.* Esther. 6. 9.

Præclarè Seneca Epist. 47. *Stare*, inquit, *ante limen Calixti dominum suum vidi, & eum qui illi impegerat titulum, qui inter ridicula mancipia produxerat, alijs intrantibus excludi.* Et mox: *Tu tam illum videre ingenuum potes, quàm ille te seruum. Mariana clade quàm multos splendidissimè natos, senatorium per militiam auspicantes gradum, fortuna depressit, alium ex illis pastorem, alium custodem casæ fecit. Contemne nunc eius fortunæ hominem, in quam transire, dum contemnis, potes.* Et paulò inferius: *Sic cum inferiore viuas, quemadmodum tecum superiorem velis viuere. Quoties in mentem venerit quantum tibi in seruum liceat, veniat in mentem tantundem in te Domino tuo licere. At ego, inquis, nullum habeo Dominum. Bona ætas est, forsitan habebis. Nescis qua ætate Hecuba seruire cœperit, qua Crœsus, qua Darij mater, qua Plato, qua Diogenes? viue cum seruo clementer. In iter quoque & in sermonem admitte, & in consilium & in conuictum.*

Huius rei symbolo apud Romanos in Saturnalibus, famulis Domini seruiebant, ancillis matronæ Romanæ mense Martio, teste Macrobio lib. 1. c. 7. 10. & 12. Sapienter Comicus:

Fortuna quando fallat, insultat simul.
Regnante seruo, vera regnat seruitus.

Vide dicta Prouerb. 30. 22.

Compertum est, ait Victor in Diocletiano, *humillimos quosque, maximè vbi alta accesserunt, superbia atque ambitione immodicos esse.* Hinc Felix ex seruo & liberto Claudij Imper. ab eo creatus Iudææ Præses, *per omnem sæuitiam ac libidinem ius regium seruili ingenio exercuit*, ait Tacitus lib. 5. histor. c. 2. & Romani teste Suetonio c. 59. Tiberio occlamabant:

Regnabit sanguine multo,
Ad regnum quisquis venit ab exilio.

Tropol. S. Gregor. 31. mor. 10. *Equi nomine*, inquit, *dignitas temporalis accipitur Salomone attestante, qui ait: Vidi seruos in equis, & principes ambulantes quasi seruos super terram: Omnis quippe qui peccat seruus est peccati; & serui in equis sunt, cùm peccatores præsentis vitæ dignitatibus efferuntur. Principes verò quasi serui ambulant, cùm multos dignitate virtutum plenos nullus honor erigit, sed summa hic aduersitas velut indignos deorsum premit. Hinc rursum dicitur: dormitauerunt qui ascenderunt equos, id est in morte animæ mentis oculos à veritatis luce clauserunt, qui in præsentis vitæ honore confisi sunt.*

Qui fodit foueam, incidet in eam; & qui dissipat sepem, mordebit eum coluber. Vers. 8.

Qui transfert lapides, affligetur in eis; & qui scindit ligna, vulnerabitur ab eis. Vers. 9.

Est hæc altera pars capitis, qua post encomium sapientiæ & vituperium insipientiæ, vtriusque dogmata, actus & effectus de more hîc subnectit. Insipiens enim dum alijs fodit foueam, id est struit insidias, ipse in eandem insipienter incidit; quare sapientiæ & sapientum dogma est: *Ne fodito alteri foueam*; quam enim alijs fodis, tibi fodis. Ergo quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris: ita Chald. qui pergit hæc adaptare Idumæis, qui dolo cæpere Iudæos dolosos; Vnde & ipsi Idumæi dolosè à Chaldæis capti sunt. *Respondit*, inquit, *mensura iudicij, & sic ait: Ipsi fuerunt causa vt euenirent eis omnia hæc; quemadmodum vir qui fodit foueam in biuio itineris, reus est, vt cadat in eam: gens quæ transgressa est decretum verbi Domini, & tenuerunt pugnam sæculi, ceciderunt in manu regis impij, qui dolosus fuit eis sicut serpens.* Ita ipse more suo arctè & Rabbinicè.

Aptè ergo hæc cohærent cum præcedentibus. q. d. Stulti sæpe deijciunt sapientes, ac serui dominorum sedes occupant per dolum, calumniam aut violentiam; sed hæc tandem in eorum caput recidunt, vt ipsi pariter ab æmulis vel hostibus deijciantur & sternantur. Aliter Thaumat. qui censet hic recenseri opera Principis, de quo v. 5. puta Tyranni vel dæmonis.

Quatuor hæ paræmiæ ad eundem scopum collimant, idemque significant, scilicet vanitatem & insipientiam eorum qui per res difficiles, arduas & periculosas, præsertim per fraudem aut vim similemve iniuriam magna moliuntur, ex eò, quòd illa non nisi cum ingenti labore & periculo perficiant; quò fit, vt sæpe periculo ipso lædantur & pereant, atque malum quod alijs parant, licèt non semper, sæpè tamen in ipsosmet iusto Dei iudicio recidat, dum reciprocante iusta Dei vel hominum vindicta, clades eadem vel similis in eius auctores reuoluitur; vt qui alteri pauperē, spoliationem, carcerem, plagas, vulnera, necem iniustè machinati sunt, in eadem lege talionis incurrant; idque sæpè in hac vita, semper in futura. Caiet. subtiliter has quatuor paræmias ita distinguit, vt prima fossarum, spectet ad insidias alijs parantes: secunda dissipantis sepes, ad aliena inuadentes; tertia transferentis lapides, ad eos qui cōgregationes perturbant: quarta scindētis ligna, ad eos qui vnitatem scindunt, schismaque efficiunt. Verùm, vt dixi, eodem omnes tendunt, idemque in genere omnium est scopus, ac mens eadem. Ita S. Hieron. Thaumat. & alij.

Exempla sunt in Saule, cuius insidiæ contra Dauidem in ipsummet reuolutæ sunt, æquè ac Achitophelis. 2. Reg. 17. 1. Item Iezabelis. 3. Regum. 21. 5. Caiphæ Ioan. 11. 49. & aliorum. Sic Maxentius pōtem Exempla.

dissutilem super Tiberim insidiosè struens insequenti Constantino, ex eodem in Tiberim deiectus mersusque est, teste Eusebio lib. 9. Histor. c. 8. & lib. 1. de vita Constant. c. 12.

Gnomæ. Similes sunt Philosophorum gnomæ. Hinc Pausaniæ Lacedæmonum Duci Plutarch. in Cimone, hoc datum narrat oraculum:

Pœna luenda tibi est, affert iniuria cladem.

Et Pisistrato: *Nemo hominum aliquibus faciens iniuriam, pœnam non persoluet.* Rhadamantus apud Aristot. 5. Ethic. pronunciat, *iustum esse, vt quæ quis fecit iniustè, eadem & patiatur.* Vnde Pythagoræorum axioma: *Ius rectum fuerit, factis si perferat æqua.* Lex 12. Tabularum: *Si membrum rupit, ni cum eo pacet, talio esto.*

Qui fodit foueam, incidet in eam, id est qui alteri struit dolum, eodem peribit.

B Sumpta est metaphora à venatoribus, qui feris; & à militibus, qui hostibus dolosè parant fossas, easque cespite contegunt, in quas incauti hostes & feræ incidunt; sed ipsimet venatores non rarò incogitanter in easdem prolabuntur. Eandem ad verbum gnomen habet Ecclesiasticus cap. 27. 29. vbi eam explicui. Porrò Thaumat. clarè vertit: *At qui alteri insidiatur, nescit quod sibi ipsi primùm, & soli parat insidias.* Sic sæpe (quod maximè hic spectat sapiens, vti dixi initio versus) qui per fraudem & calumniam viros probos statu suo deiiciunt, illumque inuadunt & occupant, eodem ab aliis, quos illis æmulos Deus suscitat, deiiciuntur, imò subinde capite minuuntur & vita mulctantur.

Qui dissipat (Vatab. *Perrumpit.* Tigur. *demolitur*) *sepem, mordebit eum coluber*, qui in cauernis vel herbis sepium delitescere solet. Sensus est quem paulò ante dedi. q.d. Qui aliena inuadit & irrumpit, C in damnum idem vel simile incurret. Thaumat. *Qui securum alterius demolitur præsidium, in serpentis morsus passim incidet.*

Tropol. Sepes dissipant & lapides transferunt, vt sequitur, qui receptas probasque leges & iura tum politica, tum religionis, tum disciplinæ conuellunt, ideoque puniuntur vel à Deo, vel ab hominibus, iuxta illud Prouerb. 22. 28. *Ne transgrediaris terminos antiquos, quos posuerunt Patres tui.* Et illud Isaiæ 58. 12. *vocaberis ædificator sepium*, id est reformator disciplinæ. Ita S. Hieron. & Olympiod. Sepes inquit, est fides Ecclesiæ fundata apostolica prædicatione, quam subuertunt Hæretici: vnde & ipsi subuertentur. Rursum sepes est sanctitas animæ, & timor Domini, quem qui dissipat mordebitur à diabolo. Vnde Auctor Catenæ Græc. totum hunc versum D sic vertit: *Qui peccat, ipse suam ipsius animam punit: Qui ergo contemnit præcepta, vel etiam in fallacium rerum cognitionem impingit, diuina gratia nudatus mordebitur à peccato.*

Insuper sepes sunt munimenta animæ, quibus defenditur à periculis peccandi, vti sunt claustra virginum, præsentia parentum, superiorum vel sociorum, quæ qui amouet facilè in Diaboli tentationes & morsus incidit.

Vers. 9. *Qui transfert* (*substrahet.* Caiet. *commouet.* Campen. *proiicit.* Syrus, *mutabit.* Arab. *tollit*) *lapides*, id est maceriam aliquam lapidum, præsertim si id facit, vt sepem, vel hortum, vel domum alienam diruat aut vastet, *affligetur in eis*, tum labore, quo eos transfert, tum casu vel allisu lapidis cuiuspiam, quo lædetur vel obteretur. Pro *affligetur*, Hebr. est *dolore afficietur.* Aquila & Symmach. *dilacerabitur in eis:* A Complut. *Torquebitur.* Sensus est q.d. qui rem periculosam aggreditur, non raro ipso periculo capitur & læditur. Rursum qui aliis damnum infert, sibi ipsi infert. Sic Sampson concutiens columnas domus ad perdendum Philistæos, seipsum perdidit, dum eiusdem ruina oppressus est. Iudic. 16. 30.

Et qui scindit (secat, findit) *ligna, vulnerabitur ab eis.* Septuag. *periclitabitur in eis.* Syrus. *dissipatio eius fiet.* Arab. *claudetur in eis.* Alius: *Calefiet in eis*, id est aduretur & cruciabitur. Iam

1 Primò, Chald. hanc parœmiam & præcedentem accipit de Manasse adorante idola lignea, ideoque capto ab Assyriis: *Dixit Salomon*, inquit, *Propheta: Reuelatum est coram me, quod Manasses filius Ezechiæ futurus est vt peccet, & vt adoret simulachra lapidea: ideo tradetur in manu regis Assyriorum, & vinciet cũ catenis, eo quod cessare fecit verba legis, quæ B scripta fuerunt à principio in tabulis lapideis, ideo tribulabitur in eis, & Rhabsaces frater eius futurus est, vt adoret simulachra lignea, & vt dimittat verba legis, quæ posita fuerunt in arca lignorum Setim: ideo futurus est, vt comburatur igni per manum Angeli Domini.* Verùm hæc symbolica, Iudaica & aliena sunt.

2 Secundò, Vatab. & Clarius censent hic significari, citra industriam nil rectè fieri posse, ac sine sapientia molestum esse quemuis laborem, vt siue quis lapides transferat, siue ligna findat, nisi adhibeat industriam multum sit laboraturus, seque defatigaturus, idque sæpe irrito conatu, nulloque effectu.

3. Tertiò & genuinè sensus est q.d. Qui res difficiles & periculosas aggreditur, sæpe earum periculis capitur & obruitur, iuxta illud Eccles. 3. *Qui amat periculum, in illo peribit.*

C Tropol. Tropol. qui in Ecclesia vel congregatione facit schisma, eodem affligetur, imò subinde peribit. Alij referunt ad excommunicationem non temerè, sed lentè & rarò ferendam. q. d. Qui timerè & citò alium excommunicat & ab Ecclesia abscindit, hic facilè ab eodem, vel ab amicis velabitur, & malè mulctabitur.

Rursum S. Nilus in Ascetico circa medium (extat tom. 5. Bibliot. S. Patrum) *qui rationis*, inquit, *acie, tanquam securi, res secernit, & quæ conuenienda sunt à coniũctione separans, vera bona à falsis seiungere profitetur, nisi recto vndique rationis iudicio vtatur periculum adit, ne scandalum audientibus præbeat.*

Porrò Auctor Catenæ Græc. sic totum hunc versum conuertit: *Qui insectatur sanctos, vel scripturæ verba signo adulterino deprauat, sibi conscisset interi-* D *tum. Vel: qui domum suam virtutibus ædificat, secundùm Deum laborat.*

Vers. 10 *Si retusum fuerit ferrum, & hoc non vt prius, sed hebetatum fuerit, nullo labore exacuetur; &* (sic) *post industriam sequetur sapientia.*

Industriã sequitur sapientia. Pro *retusum fuerit* Hebr. est קהה *keha*, id est obstupuerit, stupidum & obtusum sit *keha* vti litteris ita & significatione alludit ad כהה *caha*, id est caligauit, obscuritas est, pertinetque ad oculos, ad visum: quod enim est acies videndi in oculo, hoc est acies scindendi in cultro: Vnde sicut oculus hebetatus acie dicitur caligare, sic & culter. Hinc Caiet. vertit: *Si obscuratum est ferrum.* Rubigo enim obscurat & hebetat ferrum, à qua dum tergitur, politur, lucescit & splendescit, iuxta illud Ezech. 21. 9. *Gladius exacutus est & limatus, vt splendeat.* Pro *& hoc non vt prius.* Hebr. est: והוא לא פנים קלקל *vehu lo panim*

kilk el, quod Pagnin. & Tigur. vertunt: *Nec facies eius fuerit tersa, vel polita.* Vatab. *Et ipse scindens non terserit vtrumque latus.* Syrus: *& ipsum faciem perturbat.* Noster melius vertit: *Et hoc non vt prius,* scilicet tersum politumque fuerit.

Pro *multo labore exacuetur*, Hebr. est וחילים יגבר *vachaialim iegabber*, quod varij variè vertunt. Septuag. *& fortitudines confortauit.* Sirus, *& interfectos multiplicat.* Pagnin. *& vires roborabit.* Alij, *vires roborabit scindens.* Tigur. *Exercitum postulat.* Campen. *Quantumuis fortibus, multum negotij exhibet.* Vatab. *Tunc vires scindentis euincet ferrum.* Noster optimè vertit: *Multo labore exacuetur.* S. Hieron. in veteri editione: *Et virtutibus corroborabitur*, vel *confortabitur.* Complut. *& potentias confortabit.* Thaumat. *Per iniustitiam adaugere quarit potentiam breui duraturam.* Alij: *Praualebit exercitus. Et post industriam sequetur sapientia.* Septuag. *Et abundantia viro non sapientia.* Syrus: *Lucrum prosperis sapientia.* Arabic. *Et sapientia virtus roboris.* S. Hieron. in vet. editione: *Et reliquum fortitudinis sapientia.* Symmach. *procedit qui vigorem adhibuit ad sapientiam.* Alius: *Praestantia rectificandi sapientia.* Pagnin. *Excellentia sapientia super alia est, quod rectum faciat.* Vatab. *Excellentia rectificationis.* (Caiet. *rectitudinis*) *est sapientia.* Campen. *Sapientia res difficiles alioqui, faciles reddit.* Tigurina: *Exercitus etiam requirit aliquos, qui reddat eos fortiores.* Alius: *Excellentia dirigit se per sapientiam.* Omnia hæc ferè eodem recidunt. q. d. Sicut cos acuit rectamque facit aciem ferri, quæ prius torta erat & retusa; sic excellentia, industria & exercitium sapientiæ, velut cotis, in eo consistit, quòd hominem faciat rectum, eumque dirigat in omnibus actionibus, illasque rectas, æquas, iustas sanctasque efficiat. Efficit enim vt homo à recto proposito non deflectat, sed in omnibus iudicium rectæ rationis, ac diuinæ legis & voluntatis velut rectissimam operum regulam sequatur.

Denique Hebr. כשרון *kisron* tria significat, scilicet industriam, rectitudinem & congruentiam. Vnde tertiò vertas: *Et residuum, vel excellentia congruentia est sapientia.* q. d. Excellentia sapientiæ & virtutis in eo sita est, si omnia fiant congruè, honestè, decorè, vt in omnibus seruetur τὸ πρέπον, sed hoc opus, hic labor est mentis peruigilis, omnesque circunstantias loci, temporis, personarum attentè lustrantis, & circumspicientis. Iam

Primò, Chald. per ferrum accipit cælum ferreum, quod recludit aperitque sapientia, id est sapiens pœnitentium oratio. *Quando*, inquit, *peccauit populus, facti sunt cali fortes sicut ferrum, ne deducerent pluuiam: & quia illa generatio non orauit coram Domino; ideo condemnatum est omne saculum in fame; & quando conuersi sunt, & congregantur per turmas, & praualent contra concupiscentias suas, & constituunt prapositos, vt quarant misericordiam à Deo cali, est voluntas eius propter excellentem rectitudinem sapientia eorum: Voluntas*, id est fauor, beneuolentia, beneficentia; vnde Costus vertit: *Illis calum, propter dignitatem & decorem sapientia illorum, omnia ex voto tribuit.*

Verùm nemo non videt hæc mystica esse, imò violenta & coacta.

Secundò, Septuag. quos sequitur Thaumat. Olympiod. & S. Cyprian. lib. 3. Testim. ad Quirin. cap. 86. hæc nectunt versui præced. *Scindens ligna iniquiunt, periclitabitur in eis: si exciderit ferrum, &*

A

ipse faciem turbabit. q. d. Findens ligna periculum adit, ne si ferrum quo secat è manubrio excidat, ipsum turbet, dum ipsum vel alium ferit & lædit.

Tertiò, Campen. vertit & explicat per Antithesin ferri & sapientiæ, quòd ferrum deficiat aliquando, sapientia nunquam. *Si retusum*, inquit, *fuerit ferrum, quo secant ligna, quantumuis fortibus multum negotij exhibebit: Sapientia verò difficiles alioqui res, sæpe faciles reddit.*

Quartò, Hebr. חילים *chaialim*, quod noster vertit *multo labore*, significat quoque vires, copias, exercitus. Vnde Tigur. vertit: *Cùm ferrum hebes fuerit, nec facies ei polita, exercitium postulat: Exercitus quoque requirunt aliquem, qui fortiores reddat, sed maiore studio optare conueniet sapientiam*, quia vt superius dixit, plus valet plusque efficit sapientia, quàm arma bellica. Sic & Pagnin. Clarius & Vatab. Aliter quoque Caiet. Olympiod. Moringus ac ferè

B

tot hic sunt versiones, quot interpretes; tot sententiæ, quot capita.

Verùm longè meliùs & veriùs Noster vertit per Homoiosin, siue assimilationem ferri cum sapientia, quòd sicut ferrum hebetatum per laborem acuitur, sic & sapientia, & virtus per torporem hebetata acuatur per industriam. Vnde ait: *Si retusum fuerit ferrum*, puta ferreus culter vel gladius: *Et hoc non vt prius*, id est & hoc non fuerit politum & acutum sicut erat prius, *sed hebetatum fuerit* per rubiginem vel nimiam sectionem, *multo labore exacuetur.* Hebr. *In fortitudinibus*, vel *in multa strenuitate*, virtute & robore *roborabit*, scilicet illud faber: *Et*, id est sic, vel simili modo *post industriam sequetur sapientia.*

C

Sensus ergo est q. d. Sicut culter vel gladius ferreus rubigine obductus (rubigo enim exedit ferrum) retusus & hebetatus, crebra & laboriosa confricatione cotis vel chalibis, subinde etiam ignitione & malleatione acuitur; sic pariter mentis acies otio, desidia, gula, aliove vitio retusa & hebetata, magno rursus industriæ, studij & virtutis exercitio & labore acuenda est, & ad pristinum rigorem reuocanda. Cos ergo, quo retusa torpidaque virtus & sapientia acuitur, est animi corporisque excitatio, confricatio & exercitatio; sicut disputatione & confricatione argumentorum acuitur ingenij & veritatis acumen: ignitio est consideratio ardensque meditatio, iuxta illud Psaltis: *In meditatione mea exardescet ignis*, charitatis & zeli: Malleatio est mortificatio, pœnitentia, tribulatio. Ita S. Hieron. *Si se*, inquit, *aliquis viderit per negligentiam amisisse scientiam scripturarum, & acumen ingenij eius fuerit obtusum, & conturbatus nequaquam*

D

manserit qualis esse iam cœperat: Euenit quippe interdum, vt cùm modicum scientia quis habuerit, elatus in superbiam, discere desistat & legere, & paulatim ex eo quod nihil ei additur, subtrahatur, & vacuũ disciplinis pectus remaneat, ferrũq; quod acutũ fuerat hebetetur: otium enim & desidia quasi quadã rubigo sapientia est: Si igitur quis hoc passus fuerit, non desperet remediũ sanitatis, sed vadat ad magistrũ, & rursum instruatur ab eo, & post laborem & industriam sudoremque nimium valebit sapientiam recipere, quam amiserat. Hoc est quod in Hebrao significantius dicitur: Et fortitudinibus corroborabitur, id est labore & industria & quotidiana lectione sapientiam consequetur, & fortitudo ipsius habebit hunc finem, vt accipiat sapientiam. Accedunt Albin. Titelm. & alij, qui sic exponunt q. d. Sicut si otietur ferrũ, obtunditur, nigrescit, rubiginem contrahit, consumitur: Sic si

ars,

ars, scientia, virtus non exerceatur, languet, sordidatur, corrumpitur: quod damnum non nisi magno labore & studio reparari potest. Verè Plutar. in Moral. *Vt culmus*, inquit, *primùm in altum insurgit impetu, deinde crebris geniculis intersecatur, postremo in summo venti flatibus laborat: sic quidam initio feruent, deinde subinde subsistunt & offenduntur, in extremo deficiunt defatigati.*

Rursum hanc gnomen applices politiæ, puta Rectoribus, Magistris, parentibus. q. d. Sicut ferrum hebetatum non à seipso, sed à fabro per cotem aliudue instrumentum acuitur: sic subditi, discipuli, filij in studio sapientiæ & virtutis hebetes & desides, multo rectorum, præceptorum & parentum labore & industria excitandi, acuendi, poliendi, perficiendi sunt. Vnde B. Dorotheus, Climacus, Cassianus cæterique rerum spiritualium magistri docent, superiores debere subditorum virtutem variis exercitiorum industriis pungere & stimulare, itaque acuere, ne si eam otiari sinant, illa pigrescat, torpescat, hebescat: quare eos qui id facere vel ex metu, vel ex desidia negligunt, perinde facere ac si parens filio panem subtrahat, quo fit, vt filius non crescat, sed deficiat & arescat: vicissim subditos non debere id ægrè ferre, sed eis gratias agere, quòd officio suo, ad quod à Deo obligantur, ritè perfungantur ad subditorum bonum. Sicut ergo culter coti non indignatur, sed si loqui posset ei dem gratias ageret, quòd eius confricatione licèt laboriosa & aspera acuatur, poliatur & splendescat: Sic pariter subditos rectoribus gratias agere par est, quòd eorum monitis, correctionibus, disciplina, pœnitentiis, &c. in humilitate, patientia, obedientia omnique virtute religiosa acuantur & perficiantur.

Porrò S. Bonau. hanc gnomen applicat non subditis, sed prælatis, quorum mores mutarunt honores. q. d. Prælati qui antea erant modesti, humiles, probi, & ad omnem virtutem acuti, per Prælaturam facti superbi, liberi, imperiosi; & honori, opibus ac delitiis vacantes, hi magno correctionis labore indigent, vt ad primæuum splendorem & acutam virtutis aciem reuocari queant. Ratio est, quòd nemo subditorum illos corrigere audeat, & si quis audeat, ipsi eum non audiant. Vide S. Gregor, hom. 18. in Ezech. vbi docet subditos magis oratione & exemplo sanctæ vitæ, quàm verbo corrigere debere suos superiores.

Denique hanc gnomen applices quibuslibet siue superioribus, siue inferioribus, siue æqualibus, iuxta illud Prouer. 27. 17. *Ferrum ferro acuitur, & homo exacuit faciem amici sui.* q. d. Sicut ferrum aciem retinet, dum vsu teritur; & dum non teritur, magis atteritur: vsu enim ipso acuitur, non vsu rubigine consumitur; Sic pariter vis animi nostri vel in virtutibus, vel in scientiarum artiumque habitibus concidit, nisi illi in actum reuocentur: quare amicus cum amico dissertans, eius animi vires expolit & exacuit.

Porrò ferrum notat naturæ nostræ, per corpus & concupiscentiam deprauatæ, duritiem & depressionem, vt instar ferri non nisi magno longoque labore, ad virtutem & sapientiam cælestem expoliri & exacui possit. Hinc Isidor. lib. 16. Etymol. cap. 20. Ferri hæc dat etyma: Ferrum inquit, dicitur à farre, quòd farra, id est semina frugum terræ condat: alij, quia feratur in agros colendi causa: Nonnulli à ferendo. Additque versam in opprobrium speciem ferri, quòd eo fundatur sanguis humanus, ideoque

Ferri etyma.

sanguinem hunc de ferro se vlcisci, cùm ferrum A sanguine contactum celerius rubiginem contrahat.

Audi & Plinium lib. 34. cap. 14. *Ferrum*, inquit, *optimum pessimumque vitæ instrumentum: siquidem hoc tellurem findimus, serimus arbusta, ponimus pomaria, vites squalore deciso annis omnibus cogimus iuuenescere. Hoc exstruimus tecta, cædimus saxa, omnesque ad alios vsus ferro vtimur. Sed eodem ad bella, cædes, latrocinia non cominus solùm, sed etiam missili volucrique nunc tormentis excusso, nunc lacertis, nunc vero pennato; quam sceleratissimam humani ingenij fraudem arbitror. Siquidem vt ocyus mors perueniret ad hominem, alitem illam fecimus, pennasque ferro dedimus. Quamobrem culpa eius non naturæ fiat accepta: & tamen potest innocens esse ferrum. In fœdere illo quod expulsis regibus populo Romano dedit Porsena, nominatim inuenimus, ne* B *ferro nisi in agricultura vteretur* Hæc ille.

Et post industriam (sequitur) *sapientia.* Industria est animi promptitudo & sagacitas, siue habilitas ad aliquid faciendum, puta ars & solertia ingeniosa ad rem conficiendam: inde pro artis siue ingenij exercitatione accipitur. Vnde Festus: industrium inquit, veteres dicebant indostruum, quasi quicquid ageret initio strueret & studeret domi. Sapientia ergo & virtus paratur industria, id est primò, labore & exercitio, secundò, sagaci mentis solertia & ingenio. Sic videmus eos, qui industriè, id est methodicè & artificiosè student, paruo labore plus proficere, quàm cæteros, qui magno. Ars enim superat naturam & vires. Sic fabri qui callent artem acuendi ferreos cultros, longè meliùs & minori labore id faciunt, quàm cæteri qui artem illam ignorant. Verè Plinius lib. 9. cap. 4. C *Rhombus*, inquit, *& squatina, & rhaia & pastinaca cum tardissimi sint piscium, tamen sæpe reperiuntur habentes in ventre mugilem, omnium velocissimum solertia & ingenio capientes. Ita quidam arte superant longè potentiores opibus aut viribus.* Hinc industria in Emblematibus pingitur vt matrona amicta veste pretiosa, artificiosè opere phrygionico elaborata; dextra tenet examen apum, altera machinam quæ pondera in altum eleuat: pingitur nudis pedibus: in capite gestat statuera Pluti: quia ipsa parit opes, quibus præsidet Plutus.

Industriæ emblema.

Idem habet locum in virtute, sanctitate & perfectione. Qui enim nouit artem contendendi ad apicem virtutis, paruo labore eum adipiscitur, quem alij magna fatigatione post multos annos vix assequuntur. Tales sunt qui toti sunt in ieiunijs vitæque rigore & austeritate; D item qui toti vacant rebus externis, vt curandis infirmis, pauperibus, hospitibus, &c. At qui vacant charitati & orationi, citò ad perfectionem conscendunt. Sanctitas enim in charitate consistit. Rursum industria & praxis accumulandi merita, augendique gratiam & gloriam est, si omnia opera etiam adiaphora facias ex charitate: cui si addas alios aliarum virtutum actus & fines, singulæ eidem actui nouum addent meritum: quare viri solertes suos actus faciunt ex imperio charitatis, religionis, humilitatis, obedientiæ, gratitudinis, patientiæ aliarumque virtutum; v. g. dum edunt, student, docent, &c. initio operis idipsum Deo offerunt, dicuntque Domino: volo edere, studere, docere, simulque opus facere ex tui amore, vt tibi placeam; ex tui cultu, vt te honorem; ex humilitate,

vt me despiciam; ex obedientia, vt iussis tuis vel superiorum meorum obtemperem; ex gratitudine, vt tibi pro beneficiis in me collatis gratias agam, teque laudem & celebrem; ex patientia, vt cruci & passioni tuæ me conformem; ex zelo animarum, vt proximos conuertam vel in virtute promoueam: quò enim idem actus à melioribus & pluribus virtutibus imperatur, eò est melior, eoque maiora gratiæ & gloriæ præmia promeretur. Hoc est quod ait S. August. *Non numerositas operum, non diuturnitas temporum, sed maior charitas meliorque voluntas auget meritum.*

Extant libri sapientes de praxi & industria virtutes & merita accumulandi, quos operæ precium est legere, & in effectum deducere.

VERS. 11. *Si mordeat serpens in silentio.* (Hebr. *absque murmure*, mussitatione, sibilo) *nihil eo minus habet qui occultè detrahit.* Pro *qui occultè detrahit*, Hebr. B est בעל לשן *baal lascon*, id est *Dominus linguæ*, vel *habens linguam*, per quem Septuag. Syrus & Arab. intelligunt incantatorem, qui sua לחש *lachas*, id est mussitatione & murmure, puta suis carminibus vel veneficiis solet excantare serpentes, ne mordeant & noceant. Vnde Septuag. vertunt: *Si momorderit serpens in non susurro, & non est amplius incantanti*, scilicet remedium contra morsum: quia serpens incantatur ne mordeat; post morsum enim non prodest incantatio. Vnde Syrus vertit: *Non est lucrum* (alij *vtilitas*) in malefico. Arabic. *Non reperietur in malefico bonitas.* Aquila: *Absque incantatore.* Symmachus: *Absente incantatore.* S. Hieron. verò in veteri edit. vertit: *Si momorderit serpens in silentio, non est amplius* (remedium) *habenti linguam*, repeto si habens linguam in silentio maneat, nec lingua vtatur: idque exponit de peccatore, qui peccatum commissum silet, nec vult confiteri, cui proinde nullum superest veniæ remedium. *Si quem*, inquit, *serpens diabolus occultè momorderit, & nullo conscio eum peccati veneno infecerit; si tacuerit qui percussus est, & non egerit pœnitentiam, nec vulnus suum fratri & magistro voluerit confiteri, magister qui linguam habet ad curandum, facile ei prodesse non poterit. Si enim erubescat ægrotus vulnus medico confiteri, quod ignorat medicina, non curat.*

Sic & Olympiod. Hinc & Thaumaturgus, vertit: *Occultum autem serpentis morsum incantatores non medicabuntur. Mali itaque vani sunt.* Accedit Cassian. Collat. 2. cap. 1. Vbi Serapion narrat, se consuetudinem furandi panem superasse per publicam furti confessionem. Confirmat id ex hoc loco quem sic legit: *Si momorderit*, inquit, *serpens non in sibilo, non est abundantia incantatori, tacitis serpentis* D *morsum perniciosum esse designans: id est, si per confessionem suggestio seu cogitatio diabolica incantatori cuiquam, spiritali scilicet viro, qui carminibus scripturarum mederi protinus vulneri, & extrahere de corde consueuit noxia venena serpentis, patefacta non fuerint, succurrere periclitanti perituroue non poterit.* Superior ergo, & Confessarius est excantator peccatorum. Verùm optimè vertit S. Hieron. in vulgata. Nam *baal lascon*, id est Dominus linguæ, est detractor. Sensus ergo est quasi dicat, ait S. Hieron. *Serpens & detractor æquales sunt. Quomodo enim ille occultè mordens, venenum inserit: sic iste clam detrahens, virus pectoris sui infundit in fratrem, & nihil habet à serpente amplius. Cùm enim lingua hominis ad benedicendum Deum & ædificationem proximi sit creatura, ille eam serpenti æqualem facit, dum virtutibus eius in peruersum abutitur. Detractor ergo est* A *serpens.*

Detractor est serpens.

1 Primò, quia sicut serpens absconditè venenum infundit, & cùm aduertis, inuenis te ab illo percussũ, & veneni pestiferi violentia sauciatum: sic detractorem admittens, & fratris peccata aut defectus audiẽs, subito amorem quem erga illum habebas, aut vulneratum, aut penitus exhaustum inuenies. Detractio enim in hoc differt à cõtumelia, quòd hæc palam & in facie probrum alteri præsenti obijciat, illa verò furtim, clam & occultè absenti obtrectet.

2 Secundò, morsus serpentis non vnam, sed multas plagas morsu suo homini infligit; quia venenum eius per omnia membra proserpit, eaque inficit & cruciat. Sic & detractor sua maleuolentia, & maledicentia fratrem lædit, pacem turbat, charitatem dissipat, vnitatem scindit, audientes scandalizat; odia, lites, rixas & bella suscitat, adeoque subinde cætus, vrbes & regna euertit.

3 Tertiò, serpentis lingua est trisulca, ait Plin. lib. 11. 37. & Isidor. lib. 1. Orig. cap. 4. *Tenuissima*, ait Plin. *serpentibus* (lingua) *& trisulca, vibrans, atri coloris, & si extrahas prælonga.* Vnde mordendo tria vulnera infligit: sic & lingua detractoris detrahentis conscientiam peccato lethali vulnerat, famam proximi sauciat, & audientium aures mentemque maleuolentia sua inficit. Vide S. Bernard. serm. de triplici custodia, manus, linguæ & cordis: *Lingua*, ait, *maledica illius percutiens conscientiam, & huius vulnerans charitatem, secum pariter vtrumque perimit. Numquid non viperea est lingua ista? ferocissima planè, nimirum quæ tam lethaliter tres inficiat flatu vno. Nunquid non lancea est ista lingua? Profectò & acutissima quæ tres penetrat ictu vno: lingua inquit,* C *eorum gladius acutus. Gladius equidem anceps, imò triceps est lingua detractoris.* Addit deinde quid magni miri: *Nec vero eiusmodi linguam ipso etiam mucrone, quo Dominicum latus confossum est, crudeliorem dicere verearis: fodit enim hæc quoque Christi corpus & membrum de membro, nec iam exanime fodit, sed facit exanime fodiendo. Ipsis quoque nocentior est spinis, quas illi tam sublimi capiti furor militaris imposuit, seu etiam clauis ferreis, quos sanctissimis manibus illis & pedibus consummatio Iudaicæ iniquitatis infixit. Nisi enim huius, quod nunc pungitur & transfoditur, corporis sui vitam illius vitæ corporis prætulisset, nunquam illud pro isto mortis iniuriæ, crucis ignominiæ tradidisset. Et dicimus: leuis res sermo; tenera, mollis & exigua caro lingua hominis: quis sapiens magni pendat? Leuis quidem res sermo, quia leuiter volat, sed grauiter vulnerat; leuiter transit, sed grauiter vrit. Leuiter penetrat animum, sed non leuiter exit: profertur leuiter, sed non leuiter reuocatur: facile volat, atque ideo facile violat charitatem.*

Quartò, Horus Apollo. detractoris Hieroglyphicum ponit basiliscum, siue regulum, qui solo visu homines interficit; sic & detractor sola voce. Rursum 4 alij serpentes excantari possunt, regulus verò nequaquam. Vnde illud Ierem. 8. 17. *Ego vobis mittam serpentes regulos, quibus non est incantatio.* Sic & detractor quia occultè detrahit, ab eo qui detrahit impediri nequit, cum ipse purgare nequeat seipsum, ignorãs crimen sibi obiici à detractore. Morsus enim detractoris, æquè ac serpentis, est furtiuus & clandestinus, ait Thaumat. Rursum sicut serpentes, v.g. aspides contra incantationem se præmuniunt, vnam aurem terræ admouendo, alteram cauda obturando: sic detractor cor & aures occludit sua maleuolentia, ne quis sermonem eius interrumpat aut diuertat.

Quintò,

5 Quintò, lingua detractoris est serpentina: habet enim serpens sub lingua vesicam plenam veneno, quæ quando mordet, rumpitur. Similem habet detractor siue susurro. Vnde illud: *Venenum aspidum sub labijs eorum, linguis suis dolosè agebant.* Psal. 139. 4. Hac de causa serpentinis Iudæorum linguis contra Mosen murmurantibus, eique detrahentibus, Deus serpentes ignitos immisit. Numer. 21. 6. ad quos alludens hic Chald. sic appositè vertit: *Sicut immittuntur serpentes igniti, vt vexent & noceant sæculo propter peccata domus Israel, qui non laborauerunt in verbis legis in silentio; sic non erit amplius viro, qui accusator est & susurro; quoniam igne gehenna succendetur.*

6 Sextò, Vatab. sic exponit, q. d. Sicut serpens non præuentus, nec impeditus incantatione, obuios mordet: Sic natura nostra destituta sapientiæ incantamento, alijs detrahit, & proximorum famam deuorat, rodit & mordet, iuxta illud Horatij 1. serm. B Satyra 4.

Absentem qui rodit amicum, &c.
Hic niger est, hunc tu Romane caueto.

7 Septimò, aspidis morsus est lenis, vt vix sentiatur, velut punctura acus, sine tumore: virus tamen eius illicò ad sanguinem & viscera penetrat. Vnde Cleopatra aspidis morsu se occidit, vt suauissimè moreretur, ne cum Antonio marito à Cæsare Augusto post Actiacam de ijs victoriam, duceretur in triumphum. Sic detractoris sermones lenes sunt, blandi, & iucundi, simulat enim asseritque se non ex odio, sed ex amore & studio emendandi vitia proximi recensere: sed illicò maledicentia vulnerat famam absentis, & conscientiam audientis. Rursum ex morsu aspidis vix gutta distillat sanguinis clari & rubri, sed obscuri & nigri: sic & detractio nil distillat, nisi fa- C mæ & conscientiæ denigrationem: prodit enim ex lingua eiusque vesica, quæ vti serpenti, sic & detractori fusca est & atra, atroque veneno referta.

8 Octauò, Syri iuxta Euphratis ortus, per naturalem complexionis antipathiam, vel vt alij volunt sympathiam, non mordentur, nec læduntur à serpentibus, æquè ac Psylli in Aphrica, Ophiogenes in Cyro & Hellesponto, Marsi in Italia: hi enim omnes ait Plinius lib. 28. cap. 3. *sunt terrori serpentibus, tactu ipso leuant percussos* (à serpentibus) *suctuue modico.* Vide Delrio de magia quæst. 9. & 13. Sic viri sapientia, fama & sanctitate eminentes detractorum linguas non metuunt, sed omni detractione superiores sunt, quin imò & alios calumniam passos, vnico verbo suæ famæ & quieti restituunt.

Denique pro *non minus habet*, Hebr. est לא יתרון *lo sitron*, id est *non amplius habet*; non excellit ser- D pens morsu suo morsum domini linguæ, id est detractoris, sed potius ab eo superatur. Est Miosis: minus enim dicitur & plus significatur, q. d. Amplius mordet lingua detractoris, quam serpentis. Occultior, dolosior, nocentior est morsus detractoris, quàm serpentis. Hic enim corpus, ille famam & conscientiam mordet, & mordendo perimit: quare virulentia linguæ detractricis, vincit virus omne anguium & aspidum. nec tam serpentina est, quam gehennalis & diabolica, vti docet S. Iacobus cap. 3. 7. vbi pluribus idipsum ostendi: quare *dum aures inficit animas interficit*, ait S. Bernard. serm. 24. in Cant. vbi eius mores & gestus hypocriticos, quibus amore ficto celat odium virulentum; ita graphicè depingit: *Alij*, inquit, *simulata verecundia fuco conceptam malitiam, quam retinere non possunt, adumbrare conantur. Videas præmitti alta suspiria, sicque quadam cum grauitate & tarditate, vultu mœsto, demissis* A *superciliis & voce plangenti egredi maledictionem, & quidem tanto persuasibiliore, quanto creditur ab his qui audiunt corde inuito, & magis condolentis affectu, quam malitiosè proferri. Doleo, inquit, vehementer pro eo quod diligo, cum satis, & nunquam potui de hac re corrigere eum. Et alius: Mihi quidem ait, bene compertum fuerat de illo istud, sed per me nunquam innotuisset: at quoniam per alterum patefacta est res, veritatem negare non possum, dolens dico, reuera ita est.*

Verba oris sapientis, gratia (Campen. *gratiam habent*) *& labia insipientis præcipitabunt eum.* Hebr. *Deglutient* vel *deuorabunt eum.* Ita Septuag. Syrus: *Verba oris sapientis gloria, & labia stulti maculant illum.* Arab. *Impediunt illum.* Alius: *Perdunt illum.* Caiet. *Destruent illum.* Campen. *Subuertent eum.* Tigur. *Ex ore sapientis prodeunt res quæ gratiam conferunt, quam labia stulti velut absorbendo auferunt.*

Pronomen *eum* dupliciter sumi potest: primò, absolutè, vt referat sapientem: secundò, reciprocè vt referat insipientem. Priori modo est Antithesis pugnæ insipientiæ & insipientis contra sapientem & sapientiam, q. d. Sapiens loquitur verba gratiosa, at stultus superbus & inuidens contradicit, ac multis verbis & rationibus contra eum pugnat, vt eum præcipitet, supplantet, vincat, confundat & sibi similem faciat. Ita S. Hieron. qui & addit: *Et reuera præcipitatur vir sapiens, quando in aurem loquitur imprudentis, & verba eius in profundo, vt ita dicam, gurgite pereunt. Vnde beatus ille est, qui in aurem loquitur sapientium.* Eccles. 25. 12.

Sapiens loquitur gratiosa.

Posteriori modo neruosior est Antithesis stultitiæ & stulti, impugnantis & præcipitantis non sapientem, sed seipsum, q. d. Sapiens loquitur cum multa gratia, putà sapienter, modestè, beneuole, vtiliter, amabiliter, iucundè; quo fit vt audientium gratiam sibi conciliet: at insipiens loquitur insipidè, immodestè, arrogāter, imprudenter, impudenter, petulanter; quo fit vt odium audientium sibi consciscat, quin & lites & rixas, quæ eum in grauia damna, ac subinde in mortem & gehennam præcipitant. Vnde Thaumat. *Bonus & sibi & proximo operatur conducibilia: stulto sua garrulitas perniciosa est.* Et Olympiod. *Sermo sapientis neque inhumanus est, austerusue, neque mollis & dissolutus: sed gratia multa conditus, ita vt pariter cohibeat, neque sinat auditores desistere.*

Ita S. Bonau. Ratio à priori est, quod verba oris sapientis prodeunt ex corde, gratijs, & virtutibus fragrante, quod verbis suam fragrantiam aspirat: Verba verò stulti prodeunt ex corde stolido, vecordi omnique gratia destituto, quod suam stoliditatem & vecordiam verbis instillat, iuxta illud Senecæ Epist. 114. & 115. *Talis hominibus est oratio, qualis vita. Non potest alius esse ingenio* (dictis & factis) *alius animo esse color, & oratio vultus est animi*; quare vox sapientis procedit ex affectu cordis, in gratia oris, in magnificentia operis, iuxta illud: *diffusa est gratia in labijs tuis.* Psal. 44. vers. 3. Eccles. 20. 13. Et illud: *Sapiens in verbis seipsum amabilem facit: gratiæ autem fatuorum effundentur.* Eccles. 20. 13. & illud de Christo: *Omnes testimonium illi dabant, & mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de ore eius.* Lucæ 4. 22. Et illud Pauli: *Sermo vester semper in gratia, sale sit conditus, vt sciatis quomodo oporteat vos vnicuique respondere.* Coloss. 4. 6. & Ephes. 4. 29. & illud Mosis: *Fluat vt ros eloquium meum, quasi imber super herbam, &c.*

quasi stilla super gramina. Deuter. 32. 2.

Tertiò, Chald. gratiam non hominum, sed Dei accipit: Vnde vertit: *Sapientis hominis verba orit, qui quo tempore vindicta orbi impendet, inuenitur in generatione, fiorat, auertit sane supplicium, & Dominum ad miserationem adducit.*

Hæ gnomæ sunt disparatæ, æquè ac illæ in Prouerbiis: quare non est necesse vnam alteri connectere. Si quis tamen hanc præcedenti nectero velit, dicat detractori omnibus ingrato & exoso opponi hic sapientem, cuius verba omnibus sunt grata & accepta.

Porrò Caiet. Arboreus, Hugo & Dion. hanc gnomen ita præcedenti apposite attexunt, q.d. Stultus, qualis est detractor, non tantum alteri, cui detrahit, sed & sibimetipsi nocet: seipsum enim in grauia & inextricabilia mala vltro præcipitat, quæ eum, velut balena Ionam, absorbebunt & deuorabunt, vt B habent Hebr.

Stultus verba præcipitat.

Nota τὸ *præcipitabunt* notat primò præcipitantiam linguæ in stulto, qua sine consideratione quicquid in buccam venit, præceps eloquitur. Vnde S. Bonau. *Ratio præcipitationis*, ait, *est indiscretio: & ratio huius est, quia non considerat. Vnde dicitur Prouerb. 22. 29. Vidisti hominem velocem ad loquendum, stultitia magis speranda est, quam illius correptio.* Hinc Thuanus vertit:

--Stultos contra, immoderata loquendi,
Præcipites tota raptat ceruice, libido

Secundò, τὸ *præcipitabunt*, ait Lyran. notat loquacem dicacitate sua præcipitem volui, ac instar eius qui ex alto monte præcipitatur, per prærupta ruere in exitium tum scelerum, tum damnorum & suppliciorum. Vnde Olympiod. legens, *labia stulti demergent ipsum*: Demersio, inquit, de qua hic loquitur Ecclesiastes, ad æterna referenda est supplicia, q.d. Loquax præcipitat se in profundum abyssi, puta in stomachum imumque ventrem gehennæ, vt ibi sit cibus & pabulum tam ignis, quam diaboli. Alter S. Hieron. *Reuera*, ait, *præcipitatur vir sapiens, quando in aurem loquitur imprudentis, & verba eius in profundo, vt ita dicam, gurgite pereunt.*

Vers. 13. *Initium verborum eius stultitia, & nouissimum oris illius error pessimus.* Pagnin. *Insania magna.* Tigur. *vesania perniciosa.* Caiet. *Tetra mala.* Camp. *Furia quæ periculo non caret.* Septuag. *Circumlatio pessima.* Syrus: *Pudenda mala.* Arab. *Peruersio incommoda.* Symmach. ait Hieron. *transtulit, tumultus & quædam verborum inconstantia, dum non manet in sententia, sed putat in multiplicatione sermonum effugere peccatum se posse. Cum enim nec præteritorum meminerit, nec futura cognoscat, & ignorantiæ tenebris volutetur, falsam sibi scientiam repromittens, in eo doctum se putat & sapientem, si verba multiplicet. Potest hoc & de hæreticis accipi, qui prudentium virorum dicta non capiunt, sed se ad disputationes contrarias præparantes, & initium & finem loquendi vanitate cum multo errore conuoluunt, & cum nihil sciant, loquuntur plura quàm norunt.* Hæc S. Hier. Sub initio & nouissimo, siue sub principio & fine, velut sub extremis media interiacentia intellige, q.d. Stultus dum loquitur, incipit stultitiam, qua plenus est eructare, quoque plus loquitur, eò stultiora profert; quo fit, vt tandem errores pessimos effundat; quia quod semel insipienter dixit, hoc pertinaciter tueri & prosequi satagit, iuxta illud Philosophi: *Paruus error in principio magnus fit in fine.* Stultus ergo tota oratione sua delirat, nec vlla eius pars à stultitia immunis est: quin potius crescente oratione

A crescunt eius deliria, adeo vt desinant in errores pessimos, v.g. in hæreses, blasphemiam, atheismum. Huc facit illud Cleomenis ad legatos Samiorum: *Quæ primò dixistis non memini, ne media quidem intelligo, postrema non probo.* Ita Plutar. in Apopht.

Aliter Thaumat. Stultus inquit, dum os aperit, stultè orditur, statim finem facturus; quia ex amentia non scit prosequi & connectere sermonem. Quare incipit à temeritate, à vana gloria, à voluptatum desiderio, ac desinit in peruicaciam, superbiam, impudentiam, blasphemiam. Ita Hugo. Rursum alij, q.d. Sapientes oratores maximam curam habent exordij, vt auditorum gratiam sibi concilient, & Epilogi, vt persuadeant quod intendunt: at stultus vtrumque negligit: Nam in exordio insulsa sua dicacitate auditores à se auertit, & in epilogo nil nisi stultitiam omnibus exibilandam proponit, præsertim dum per stultam mentis inconstantiam facit, vt Epilogus exordio non respondeat, imo contradicat. Vnde Chald. vertit: *Peroratio prauis motibus scatet.*

Vers. 14. Stultus multiloquus.

Stultus verba multiplicat. Quia rebus & sapientia caret: hinc verba nugacia coaceruat, idemque importunè & clamosè sine iudicio cũ fastidio audientium millies iterat, iuxta illud Apuleij Apol. 1. *Oratio, quæ rebus flaccet, strepitu viget.* Et illud Theocriti de Anaximene perorante: *Incipit verborum flumen, mentis gutta.* Ita Stobæus serm. 34. E contrario sapiens in verbis breuis est, in sensu multus. Nam paucis multa significat. Ita Auctor Catenæ Græc. *Et multis pauca dicens*, inquit, *obstreperus videtur & nugator. Sapiens ergo est pauciloquus, stultus verò multiloquus.* Rursum stultus verba multiplicat, quia etiam dum de virtutibus loquitur multa vanè de ijs effutit, quæ ipse in corde non habet, nec sentit: quaC re similis est garrienti picæ vel hirundini, aut loquaci graculo, qui cum labiis assiduè garriat, cor tamen sensu vacuum est, nec quicquam eorum, quæ garrit, intelligit. Hoc est quod ait Eccles. c. 20. *Homo acharis* (id est sine gratia, cuius sermo gratia non est conditus) *quasi fabula vana* (fabulas fabulatur quasi fabulo, imò fabula) *& in ore indisciplinatorum assidua erit.* Quare *ex ore fatui reprobabitur parabola, non enim illam dicit in tempore suo.*

Ignorat homo quid ante se fuerit: & quid post se futurum sit, quis ei poterit indicare? Aptè cohæret hæc gnome præcedenti, q.d. Stulti multiplicant verba, quia de ijs quæ præterita sunt multa garrire solent, atque etiam futura curiosa peruestigatione nimium sollicitè inquirunt, & prædicere audent, cum paucissima sint quæ certò sciat homo de præteritis, & de futuris penè nulla habeatur certa cognitio: D propter quod omnino vanum videtur super huiuscemodi incertis & incognitis (quod faciunt insipientes) multiplicare sermones. Hanc gnomen audiuimus c. 13. 22. & c. 7. 1. vbi eam explicui.

Porrò Chal. vertit: *Stultus in inani verborum strepitu, quibus nihil opus erat, totus est, neque scire quisquam potest quid illius diebus, & quid sub eius exitum euenturum est. Quis enim ei renunciaturus est?*

Secundò, Tigur. vertit: *Stultus multis verbis vtitur, & ignorat homo istæ quorsum eat; quis autem ei indicaret quid futurum?* Et Campen. *Stultus sic verba multiplicat, vt nemo intelligere possit quid velit, & multo minus de futuris aliquid ex illis colligere.*

Tertiò, Aben-Ezra censet vltima verba dici ex persona stulti, q.d. Stultus verba multiplicat de suis voluptatibus, usque quæ concupiscit, quia nullo tangitur metu futurorum, putà iudicij & gehennæ. Dicit

cit enim: hæc incerta, imo vana & inania sunt, iuxta illud Epicuri:

Ede, bibe, lude, post mortem nulla voluptas.

Voluptuarij enim, vt suis cupidinibus liberè & securè indulgeant, negant animæ immortalitatem, negant cælum, negant infernum, negant tandem omne numen. Verum primus sensus maximè appositus & genuinus est.

VERS. 15. In vrbem pergere, quid? Resp. 1.

Labor stultorum affliget eos, qui nesciunt in vrbem pergere.

Difficilis locus est ex eo, quòd difficile sit definite, quid significet hæc parœmia *in vrbem pergere.* Primò, Caiet. censet hic redargui Principem, qui viam ad vrbem suam fecit obscuram, anfractuosam, & difficilem, cum recta, patens & peruia esse debeat. Et in hoc inquit, vno labore stulto, omnes similes labores stultorum indecentes & noxij intelli- B guntur. Verum hoc longè petitum est, & à Vulgata alienum.

2 Secundò, Mercerus, & ex eo Delrio in Adag. autumant per vrbem prouerbialiter significari negotij culmen & finem, q. d. Stulti rem inchoant, & nesciunt eam finire, & ad perfectionem perducere.

3 Tertiò, Isidor. Clarius & Campen. vertunt: *Stultus rationem viuendi ciuiliter ignorat, barbarus est & agrestis, cum sapiens & iustus sit comis & vrbanus.* Accedit Moringus, qui censet alludi ad rusticos quorum labor est cassus, si tempestiuè fructus in vrbem non conuehant, cum est mercatus, vt eos distendant: aut q.d. inanis est labor stultorum verba multiplicantium, quia nesciunt compositè & vrbanè loqui, vti faciunt vrbis incolæ.

4 Quartò, Aben-Ezra, & Vatab. q.d. Stulti versantur & fatigant se circa arduas quæstiones, cùm tamen vulgares & obuias ignorent, quod prouerbialiter dicitur: *Nescit viam in vrbem*: quid enim notius via regia & trita in vrbem? Vnde Emmanuel Sa: Nesciunt in vrbem pergere, hoc est inquit, notissima ignorant.

5 Quintò, Noster Pineda pergere in vrbem, vel vt Arabicus vertit *incedere per ciuitatem*, accipit pro perambulare vrbem, id est regere vrbem, vt taxentur hic principes, consiliarij & magistratus insipientes, qui vrbes sibi subditas & cõmissas non visitant, vt abusus tollant, ius dicant & omnia rectè disponant. Perambulare enim in Script. est vox notans imperium & gubernationem, vti ostendi Zach. 1. 11. Huic expositioni aptè cohæret quod sequitur: *Væ tibi terra, cuius rex puer est.*

6. Genuinè. Sextò, simplicius dicas esse metaphoram à mancipiis damnatis ad labores, vel in ergastulis, vel in agris, vel in fodinis ad effodienda metalla ferri, æris, argenti, &c. qui cum ibi vitam laboriosam degant, ignorant viam in vrbem, vt in ea vitam ciuilem, facilem & commodam (in vrbe enim omnium rerum est commoditas & copia) agant: aut à viatoribus & peregrinis, qui cum viam rectam & compendiariam in vrbem, ad quam tendunt, ignorent, per circuitus, anfractus, & dispendia viarum vel sero vel nunquam ad vrbem destinatam perueniunt, q.d. Simili modo stultus laborat, vt sapienter & feliciter viuat; sed frustra, quia viam in vrbem, id est rationem & methodum sapientiæ ignorat, nescit sapienter res suas exequi, nescit qua in re sita sit sapientia: quærit enim eam in libertate, gula, luxuria, &c. cum sita sit in prudentia & virtute. Tritum est in Italia exemplum de nobili quodam transalpino, qui contendens in vrbem Romanam, cum in hospitiis

A vina delicata inquireret, ideóque famulos præmitteret, qui vina hospitiorum explorarent: & vbi melius reperirent ianuæ inscriberent, *est*, cum tandem optimum inuenissent inscripserunt *est est*: quare ibi nobilis tantum potauit, vt ex crapula mortuus sit, nec in vrbem peruenerit. Vnde famuli sepulchro eius inscripserunt: *Per est est Dominus noster mortuus est.*

Hinc S. Hieron. per vrbem accipit veritatem & sapientiæ ciuitatem, atque hanc gnomen primò exponit de Philosophis. *Lege Platonem*, inquit, *Aristotelis reuolue versutias: Zenonem & Carneadem diligentius intuere, & probabis verum esse quod dicitur: labor stultorum affliget eos. Veritatem illi quidem omni studio quæsierunt: sed quia non habuerunt ducem & præuium itineris, & humanis sensibus rati B sunt se comprehendere posse sapientiam, ad ciuitatem minimè peruenerunt. De qua in Psalmo dicitur: Domine in ciuitate tua imaginem ipsorum dissipabis. Omnes enim vmbras & diuersas imagines atque personas, quas sibi in diuersis dogmatibus induerunt, in vrbe sua Dominus dissipabit. De qua & aliàs scribitur: Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei.* Psal. 45. *Et in Euangelio: Non potest ciuitas abscondi supra montem posita.* Matth. 5. *Et in Esaia: Ego ciuitas firma, quæ oppugnatur: siquidem hanc veritatis & sapientiæ ciuitatem, cùm firma* Esa. 27. *sit & robusta, omnes sapientes sæculi & hæretici impugnare conantur.*

Secundò, de hæreticis: *Et quod de Philosophis diximus*, inquit, *hoc idem & de hæreticis sentiendum, quod frustra laborent & affligantur in studio scripturarum, cum ambulent in deserto & ciuitatem inuenire C non valeant, de quorum errore & Psalmista commemorat dicens: Errauerunt in deserto & inaquoso, viam* Psal. 106. *ciuitatis habitaculi non inuenerunt.* Hucusque S. Hier.

Alludit enim ad vrbem Ierosolymam, quæ Iudæis erat vrbs sapientiæ, doctrinæ, legis, fidei, religionis, templi omnisque boni. Vnde ad eam ter in anno ex lege pergebant Hebræi ex tota Iudæa, vt Deum in templo colerent & legem audirent: Ierosolyma ergo eis erat vrbs sapientiæ, matrix Ecclesiæ, paradisus terrestris & imago cæli: quare qui sapientem, sanctam & felicem volebant agere vitam, pergebant Ierosolymam; qui verò hoc iter nesciebant, vel ruralibus aliisque molestiis negotiis occupati extra eam degebant, hi ignorantem vel insipientem, terrestrem, molestam & infelicem vitam degebant. Hisce ergo hic Ecclesiastes stultos comparat, eo quod suis negotiis molestis, vanis tamen & inanibus oc- D cupati, quasi in agris laboriosè viuant, nec ad quietem sanctamque sapientiæ & virtutis vitam, cuius typus erat Ierosolyma (quæ Hebr. idem est *visio pacis*) perueniant. Hinc Chald. vertit; *Fatigatio stulti, qua defatigatur in stultitia; ipsa delassat eum, adeo vt non discat ire in ciuitatem, in qua sapiens habitat, ad quærendum ab eo disciplinam.* Hac de causa Christus iussit Saulo dixitque: *Ingredere ciuitatem, & ibi dicetur tibi, quid te oporteat facere.* Act. 9. 7.

Allegor. & Anag. stulti nesciunt viam in vrbem, id est in Ecclesiam tum militantem, tum triumphantem, quia hærent in via, id est in terra cupediis & nugis. Nesciunt ergo viam in vrbem, id est in cælum ad æternam felicitatem. Ita S. Hieron. Olympiod. Thaumat. & alij. Docet igitur hæc gnome nos in hac vita non esse ciues, sed aduenas & peregrinos, quorum est pergere ad patriam, putà ad vrbem cælestem, cuius artifex & conditor est

quasi stilla super gramina. Deuter. 32. 2.

Tertiò, Chald. gratiam non hominum, sed Dei accipit: Vnde vertit: *Sapientis hominis verba oris, qui quo tempore vindicta orbi impendet, inuenitur in generatione, fierat, auertit sane supplicium, & Dominum ad miserationem adducit.*

Hæ gnomæ sunt disparatæ, æquè ac illæ in Prouerbiis: quare non est necesse vnam alteri connectere. Si quis tamen hanc præcedenti nectere velit, dicat detractori omnibus ingrato & exoso opponi hic sapientem, cuius verba omnibus sunt grata & accepta.

Porrò Caiet. Arboreus, Hugo & Dion. hanc gnomen ita præcedenti appositè attexunt, q.d. Stultus, qualis est detractor, non tantum alteri, cui detrahit, sed & sibi ipsi nocet: seipsum enim in grauia & inextricabilia mala vltro præcipitat, quæ eum, velut balena Ionam, absorbebunt & deuorabunt, vt habent Hebr.

Stultus verba præcipitat. Nota τὸ *præcipitabunt* notat primò præcipitantiam linguæ in stulto, qua sine consideratione quicquid in buccam venit, præceps eloquitur. Vnde S. Bonau. *Ratio præcipitationis*, ait, *est indiscretio: & ratio huius est, quia non considerat. Vnde dicitur Prouerb. 22. 29. Vidisti hominem velocem ad loquendum, stultitia magis speranda est, quam illius correptio.* Hunc Thuanus vertit:

---Stultos contra, immoderata loquendi,
Præcipites tota raptat ceruice, libido

Secundò, τὸ *præcipitabunt*, ait Lyran. notat loquacem dicacitate sua præcipitem volui, ac instar eius qui ex alto monte præcipitatur, per prærupta ruere in exitium tum scelerum, tum damnorum & suppliciorum. Vnde Olympiod. legens, *labia stulti demergent ipsum*: Demersio, inquit, de qua hic loquitur Ecclesiastes, ad æterna referenda est supplicia, q.d. Loquax præcipitat se in profundum abyssi, puta in stomachum imumque ventrem gehennæ, vt ibi sit cibus & pabulum tam ignis, quam diaboli. Aliter S. Hieron. *Reuera*, ait, *præcipitatur vir sapiens, quando in aurem loquitur imprudentis, & verba eius in profundo, vt ita dicam, gurgite pereunt.*

Vers. 13. *Initium verborum eius stultitia, & nouissimum oris illius error pessimus.* Pagnin. *Insania magna.* Tigur. *vesania perniciosa.* Caiet. *Trica mala.* Camp. *Furia quæ periculo non caret.* Septuag. *Circumlatio pessima.* Syrus: *Pudenda mala.* Arab. *Peruersio incommoda.. Symmach.* ait Hieron. *transtulit, tumultus & quadam verborum inconstantia, dum non manet in sententia, sed putat in multiplicatione sermonum effugere peccatum se posse. Cum enim nec præteritorum meminerit, nec futura cognoscat, & ignorantiæ tenebris voluetur, falsam sibi scientiam repromittens, in eo doctum se putat & sapientem, si verba multiplicet. Potest hoc & de hæreticis accipi, qui prudentium virorum dicta non capiunt, sed se ad disputationes contrarias præparantes, & initium & finem loquendi vanitate cum multo errore conuoluunt, & cum nihil sciant, loquuntur plura quàm norunt.* Hæc S. Hier. Sub initio & nouissimo, siue sub principio & fine, velut sub extremis media interiacentia intellige, q.d. Stultus dum loquitur, incipit stultitiam, qua plenus est eructare, quoque plus loquitur, eò stultiora profert; quo fit, vt tandem errores pessimos effundat; quia quod semel insipienter dixit, hoc pertinaciter tueri & prosequi satagit, iuxta illud Philosophi: *Paruus error in principio magnus fit in fine.* Stultus ergo tota oratione sua delirat, nec vlla eius pars à stultitia immunis est: quin potius crescente oratione crescunt eius deliria, adeo vt desinant in errores pessimos, v.g. in hæreses, blasphemiam, atheismum. Huc facit illud Cleomenis ad legatos Samniorum: *Quæ primò dixistis non memini, ne media quidem intelligo, postrema non probo.* Ita Plutar. in Apopht.

Aliter Thaumat. Stultus inquit, dum os aperit, stultè orditur, statim finem facturus; quia ex amentia non scit prosequi & connectere sermonem. Quare incipit à temeritate, à vana gloria, à voluptatum desiderio, ac desinit in peruicaciam, superbiam, impudentiam, blasphemiam. Ita Hugo. Rursum alij, q.d. Sapientes oratores maximam curam habent exordij, vt auditorum gratiam sibi concilient, & Epilogi, vt persuadeant quod intendunt: at stultus vtrumque negligit: Nam in exordio insulsa sua dicacitate auditores à se auertit, & in epilogo nil nisi stultitiam omnibus exibilandam proponit, præsertim dum per stultam mentis inconstantiam facit, vt Epilogus exordio non respondeat, imo contradicat. Vnde Chald. vertit: *Peroratio prauis motibus scatet.*

Vers. 14. Stultus multiloquus. *Stultus verba multiplicat.* Quia rebus & sapientia caret: hinc verba nugacia coaceruat, idemque importunè & clamosè sine iudicio cũ fastidio audientium millies iterat, iuxta illud Apuleij Apol. 1. *Oratio, quæ rebus flaccet, strepitu viget.* Et illud Theocriti de Anaximene perorante: *Incipit verborum flumen, mentis gutta.* Ita Stobæus serm. 34. E contrario sapiens in verbis breuis est, in sensu multus. Nam paucis multa significat. Ita Auctor Catenæ Græc. *Et multis pauca dicens*, inquit, *obstreperus videtur & nugator. Sapiens ergo est paucíloquus, stultus verò multiloquus.* Rursum stultus verba multiplicat, quia etiam dum de virtutibus loquitur multa vanè de ijs effutit, quæ ipse in corde non habet, nec sentit: quare similis est garrienti picæ vel hirundini, aut loquaci graculo, qui cum labiis assiduè garriat, cor tamen sensu vacuum est, nec quicquam eorum, quæ garrit, intelligit. Hoc est quod ait Eccles. c. 20. *Homo acharis* (id est sine gratia, cuius sermo gratia non est conditus) *quasi fabula vana* (fabulas fabulatur quasi fabulo, imò fabula) *& in ore indisciplinatorum assidua erit.* Quare *ex ore fatui reprobabitur parabola, non enim illam dicit in tempore suo.*

Ignorat homo quid ante se fuerit: & quid post se futurum sit, quis ei poterit indicare? Aptè cohæret hæc gnome præcedenti, q.d. Stulti multiplicant verba, quia de ijs quæ præterita sunt multa garrire solent, atque etiam futura curiosa peruestigatione nimium sollicitè inquirunt, & prædicere audent, cum paucissima sint quæ certò sciat homo de præteritis, & de futuris penè nulla habeatur certa cognitio: propter quod omnino vanum videtur super huiuscemodi incertis & incognitis (quod faciunt insipientes) multiplicare sermones. Hanc gnomen audiuimus c. 13. 22. & c. 7. 1. vbi eam explicui.

Porrò Chal. vertit: *Stultus in inani verborum strepitu, quibus nihil opus erat, totus est, neque scire quisquam potest quid illius diebus, & quid sub eius exitum euenturum est. Quis enim ei renunciaturus est?*

Secundò, Tigur. vertit: *Stultus multis verbis vtitur, & ignorat homo iste quorsum eat; quis autem ei indicaret quid secuturum?* Et Campen. *Stultus sic verba multiplicat, vt nemo intelligere possit quid velit, & multo minus de futuris aliquid ex illis colligere.*

Tertiò, Aben-Ezra censet vltima verba dici ex persona stulti, q.d. Stultus verba multiplicat de suis voluptatibus, usque quæ concupiscit, quia nullo tangitur metu futurorum, putà iudicij & gehennæ. Di-

cit

cit enim: hæc incerta, imo vana & inania sunt, iuxta illud Epicuri:

Ede, bibe, lude, post mortem nulla voluptas.

Voluptuarij enim, vt suis cupidinibus liberè & securè indulgeant, negant animæ immortalitatem, negant cælum, negant infernum, negant tandem omne numen. Verum primus sensus maximè appositus & genuinus est.

VERS. 15. *Labor stultorum affliget eos, qui nesciunt in vrbem pergere.*

In vrbem pergere, quid? *Resp.* 1. Difficilis locus est ex eo, quòd difficile sit definire, quid significet hæc parœmia *in vrbem pergere.* Primò, Caiet. censet hic redargui Principem, qui viam ad vrbem suam fecit obscuram, anfractuosam, & difficilem, cum recta, patens & peruia esse debeat. Et in hoc inquit, vno labore stulto, omnes similes labores stultorum indecentes & noxij intelliguntur. Verum hoc longè petitum est, & à Vulgata alienum.

2 Secundò, Mercerus, & ex eo Delrio in Adag. autumant per vrbem prouerbialiter significari negotij culmen & finem, q. d. Stulti rem inchoant, & nesciunt eam finire, & ad perfectionem perducere.

3 Tertiò, Isidor. Clarius & Campen. vertunt: *Stultus rationem viuendi ciuiliter ignorat, barbarus est & agrestis, cum sapiens & iustus sit comis & vrbanus.* Accedit Moringus, qui censet alludi ad rusticos quorum labor est cassus, si tempestiuè fructus in vrbem non conuehant, cum est mercatus, vt eos distendant: aut q. d. inanis est labor stultorum verba multiplicantium, quia nesciunt compositè & vrbanè loqui, vti faciunt vrbis incolæ.

Quartò, Aben-Ezra, & Vatab. q. d. Stulti versantur & fatigant se circa arduas quæstiones, cùm tamen vulgares & obuias ignorent, quod prouerbialiter dicitur: *Nescit viam in vrbem*: quid enim notius via regia & trita in vrbem? Vnde Emmanuel Sa: Nesciunt in vrbem pergere, hoc est inquit, notissima ignorant.

4

Quintò, Noster Pineda pergere in vrbem, vel vt

5 Arabicus vertit *incedere per ciuitatem*, accipit pro perambulare vrbem, id est regere vrbem, vt taxentur hic principes, consiliarij & magistratus insipientes, qui vrbes sibi subditas & cōmissas non visitant, vt abusus tollant, ius dicant & omnia rectè disponant. Perambulare enim in Script. est vox notans imperium & gubernationem, vti ostendi Zach. 1. 11. Huic expositioni aptè cohæret quod sequitur: *væ tibi terra, cuius rex puer est.*

6. Genuinè Sextò, simplicius dicas esse metaphoram à mancipiis damnatis ad labores, vel in ergastulis, vel in agris, vel in fodinis ad effodienda metalla ferri, æris, argenti, &c. qui cum ibi vitam laboriosam degant, ignorant viam in vrbem, vt in ea vitam ciuilem, facilem & commodam (in vrbe enim omnium rerum est commoditas & copia) agant: aut à viatoribus & peregrinis, qui cum viam rectam & compendiariam in vrbem, ad quam tendunt, ignorent, per circuitus, anfractus, & dispendia viarum vel sero vel nunquam ad vrbem destinatam perueniunt, q. d. Simili modo stultus laborat, vt sapienter & feliciter viuat; sed frustra, quia viam in vrbem, id est rationem & methodum sapientiæ ignorat, nescit sapienter res suas exequi, nescit qua in re sita sit sapientia: quærit enim eam in libertate, gula, luxuria, &c. cum sita sit in prudentia & virtute. Tritum est in Italia exemplum de nobili quodam transalpino, qui contendens in vrbem Romanam, cum in hospitiis

A vina delicata inquireret, ideóque famulos præmitteret, qui vina hospitiorum explorarent: & vbi melius reperirent ianuæ inscriberent, *est*, cum tandem optimum inuenissent inscripserunt *est est*: quare ibi nobilis tantum potauit, vt ex crapula mortuus sit, nec in vrbem peruenerit. Vnde famuli sepulchro eius inscripserunt: *Per est est Dominus noster mortuus est.*

Hinc S. Hieron. per vrbem accipit veritatem & sapientiæ ciuitatem, atque hanc gnomen primò exponit de Philosophis. *Lege Platonem*, inquit, *Aristotelis reuolue versutias: Zenonem & Carneadem diligentius intuere, & probabis verum esse quod dicitur: labor stultorum affliget eos. Veritatem illi quidem omni studio quæsierunt: sed quia non habuerunt ducem & præuium itineris, & humanis sensibus rati* B *sunt se comprehendere posse sapientiam, ad ciuitatem minimè peruenerunt. De qua in Psalmo dicitur: Domine in ciuitate tua imaginem ipsorum dissipabis. Omnes enim vmbras & diuersas imagines atque personas, quas sibi in diuersis dogmatibus induerunt, in vrbe sua Dominus dissipabit. De qua & aliàs scribitur: Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei. Et in Euangelio: Non potest ciuitas abscondi supra montem posita. Et in Esaia: Ego ciuitas firma, quæ oppugnatur: siquidem hanc veritatis & sapientiæ ciuitatem, cùm firma sit & robusta, omnes sapientes sæculi & hæretici impugnare conantur.* Psal. 45. Matth. 5. Esa. 27.

Secundò, de hæreticis: *Et quod de Philosophis diximus*, inquit, *hoc idem & de hæreticis sentiendum, quod frustra laborent & affligantur in studio scripturarum, cum ambulent in deserto & ciuitatem inuenire* C *non valeant, de quorum errore & Psalmista commemorat dicens: Errauerunt in deserto & inaquoso, viam ciuitatis habitaculi non inuenerunt.* Hucusque S. Hier. Psal. 106.

Alludit enim ad vrbem Ierosolymam, quæ Iudæis erat vrbs sapientiæ, doctrinæ, legis, fidei, religionis, templi omnisque boni. Vnde ad eam ter in anno ex lege pergebant Hebræi ex tota Iudæa, vt Deum in templo colerent & legem audirent: Ierosolyma ergo eis erat vrbs sapientiæ, matrix Ecclesiæ, paradisus terrestris & imago cæli: quare qui sapientem, sanctam & felicem volebant agere vitam, pergebant Ierosolymam; qui verò hoc iter nesciebant, vel ruralibus aliisque molestiis negotiis occupati extra eam degebant, hi ignorantem vel insipientem, terrestrem, molestam & infelicem vitam degebant. Hisce ergo hic Ecclesiastes stultos comparat, eo quòd suis negotiis molestis, vanis tamen & inanibus oc- D cupati, quasi in agris laboriosè viuant, nec ad quietem sanctamque sapientiæ & virtutis vitam, cuius typus erat Ierosolyma (quæ Hebr. idem est *visio pacis*) perueniant. Hinc Chald. vertit; *Fatigatio stulti, qua defatigatur in stultitia; ipsa delassat eum, adeo vt non discat ire in ciuitatem, in qua sapiens habitat, ad quærendum ab eo disciplinam.* Hac de causa Christus iussit Saulo dixitque: *Ingredere ciuitatem, & ibi dicetur tibi, quid te oporteat facere.* Act. 9. 7.

Allegor. & Anag. stulti nesciunt viam in vrbem, id est in Ecclesiam tum militantem, tum triumphantem, quia hærent in via, id est in terra cupediis & nugis. Nesciunt ergo viam in vrbem, id est in cælum ad æternam felicitatem. Ita S. Hieron. Olympiod. Thaumat. & alij. Docet igitur hæc gnome nos in hac vita non esse ciues, sed aduenas & peregrinos, quorum est pergere ad patriam, putà ad vrbem cælestem, cuius artifex & conditor est

quasi stilla super gramina. Deuter. 32. 2.

Tertiò, Chald. gratiam non hominum, sed Dei accipit: Vnde vertit: *Sapientis hominis verba oris, qui quo tempore vindicta orbi impendet, inuenitur in generatione, fleat, auertit sane supplicium, & Dominum ad miserationem adducit.*

Hæ gnomæ sunt disparatæ, æquè ac illæ in Prouerbiis: quare non est necesse vnam alteri connectere. Si quis tamen hanc præcedenti nectere velit, dicat detractori omnibus ingrato & exoso opponi hic sapientem, cuius verba omnibus sunt grata & accepta.

Porrò Caiet. Arboreus, Hugo & Dion. hanc gnomen ita præcedenti appositè attexunt, q.d. Stultus, qualis est detractor, non tantum alteri, cui detrahit, sed & sibiipsi nocet: seipsum enim in grauia & inextricabilia mala vltro præcipitat, quæ eum, velut balena Ionam, absorbebunt & deuorabunt, vt habent Hebr.

B

Stultus verba præcipitat.

Nota τὸ *præcipitabunt* notat primò præcipitantiam linguæ in stulto, qua sine consideratione quicquid in buccam venit, præceps eloquitur. Vnde S. Bonau. *Ratio præcipitationis*, ait, *est indiscretio: & ratio huius est, quia non considerat. Vnde dicitur Prouerb. 22. 29. Vidisti hominem velocem ad loquendum, stultitia magis speranda est, quam illius correptio.* Hinc Thuanus vertit:

---Stultos contra, immoderata loquendi,
Præcipites tota raptat ceruice, libido

Secundò, τὸ *præcipitabunt*, ait Lyran. notat loquacem dicacitate sua præcipitem volui, ac instar eius qui ex alto monte præcipitatur, per prærupta ruere in exitium tum scelerum, tum damnorum & suppliciorum. Vnde Olympiod. legens, *labia stulti demergent ipsum*: Demersio, inquit, de qua hic loquitur Ecclesiastes, ad æterna referenda est supplicia, q.d. Loquax præcipitat se in profundum abyssi, puta in stomachum imumque ventrem gehennæ, vt ibi sit cibus & pabulum tam ignis, quam diaboli. Aliter S. Hieron. *Reuera*, ait, *præcipitatur vir sapiens, quando in aurem loquitur imprudentis, & verba eius in profundo, vt ita dicam, gurgite pereunt.*

C

VERS. 13. *Initium verborum eius stultitia, & nouissimum oris illius error pessimus.* Pagnin. *Insania magna.* Tigur. *vesania perniciosa.* Caiet. *Trica mala.* Camp. *Furia quæ periculo non caret.* Septuag. *Circumlatio pessima.* Syrus: *Pudenda mala.* Arab. *Peruersio incommoda.* Symmach. ait Hieron. *transtulit, tumultus & quadam verborum inconstantia, dum non manet in sententia, sed putat in multiplicatione sermonum effugere peccatum se posse. Cum enim nec præteritorum meminerit, nec futura cognoscat, & ignorantiæ tenebris voluetur, falsam sibi scientiam repromittens, in eo doctum se putat & sapientem, si verba multiplicet. Potest hoc & de hæreticis accipi, qui prudentium virorum dicta non capiunt, sed se ad disputationes contrarias præparantes, & initium & finem loquendi vanitate cum multo errore conuoluunt, & cum nihil sciant, loquuntur plura quàm norunt.* Hæc S. Hier. Sub initio & nouissimo, siue sub principio & fine, velut sub extremis media interiacentia intellige, q.d. Stultus dum loquitur, incipit stultitiam, qua plenus est eructare, quoque plus loquitur, eò stultiora profert; quo fit, vt tandem errores pessimos effundat; quia quod semel insipienter dixit, hoc pertinaciter tueri & prosequi satagit, iuxta illud Philosophi: *Paruus error in principio magnus fit in fine.* Stultus ergo tota oratione sua delirat, nec vlla eius pars à stultitia immunis est: quin potius crescente oratione

D

A

crescunt eius deliria, adeo vt desinant in errores pessimos, v.g. in hæreses, blasphemiam, atheismum. Huc facit illud Cleomenis ad legatos Somniorum: *Quæ primò dixistis non memini, ne media quidem intelligo, postrema non probo.* Ita Plutar. in Apopht.

Aliter Thaumat. Stultus inquit, dum os aperit, stultè orditur, statim finem facturus; quia ex amentia non scit prosequi & connectere sermonem. Quare incipit à temeritate, à vana gloria, à voluptatum desiderio, ac desinit in peruicaciam, superbiam, impudentiam, blasphemiam. Ita Hugo. Rursum alij, q.d. Sapientes oratores maximam curam habent exordij, vt auditorum gratiam sibi concilient, & Epilogi, vt persuadeant quod intendunt: at stultus vtrumque negligit: Nam in exordio insulsa sua dicacitate auditores à se auertit, & in epilogo nil nisi stultitiam omnibus exibilandam proponit, præsertim dum per stultam mentis inconstantiam facit, vt Epilogus exordio non respondeat, imo contradicat. Vnde Chald. vertit: *Peroratio prauis motibus scatet.*

VERS. 14. Stultus multiloquus.

Stultus verba multiplicat. Quia rebus & sapientia caret: hinc verba nugacia coaceruat, idemque importunè & clamosè sine iudicio cũ fastidio audientium millies iterat, iuxta illud Apuleij Apol. 1. *Oratio, quæ rebus flaccet, strepitu viget.* Et illud Theocriti de Anaximene perorante: *Incipit verborum flumen, mentis gutta.* Ita Stobæus serm. 34. E contrario sapiens in verbis breuis est, in sensu multus. Nam paucis multa significat. Ita Auctor Catenæ Græc. *Et multis pauca dicens*, inquit, *obstreperus videtur & nugator. Sapiens ergo est pauciloquus, stultus verò multiloquus.* Rursum stultus verba multiplicat, quia etiam dum de virtutibus loquitur multa vanè de ijs effutit, quæ ipse in corde non habet, nec sentit: quare similis est garrienti picæ vel hirundini, aut loquaci graculo, qui cum labiis assiduè garriat, cor tamen sensu vacuum est, nec quicquam eorum, quæ garrit, intelligit. Hoc est quod ait Eccles. c. 20. *Homo acharis* (id est sine gratia, cuius sermo gratia non est conditus) *quasi fabula vana* (fabulas fabulatur quasi fabulo, imò fabula) *& in ore indisciplinatorum assidua erit.* Quare *ex ore fatui reprobabitur parabola, non enim illam dicit in tempore suo.*

Ignorat homo quid ante se fuerit: & quid post se futurum sit, quis ei poterit indicare? Aptè cohæret hæc gnome præcedenti, q.d. Stulti multiplicant verba, quia de ijs quæ præterita sunt multa garrire solent, atque etiam futura curiosa peruestigatione nimium sollicitè inquirunt, & prædicere audent, cum paucissima sint quæ certò sciat homo de præteritis, & de futuris penè nulla habeatur certa cognitio: propter quod omnino vanum videtur super huiuscemodi incertis & incognitis (quod faciunt insipientes) multiplicare sermones. Hanc gnomen audiuimus c. 13. 22. & c. 7. 1. vbi eam explicui.

Porrò Chal. vertit: *Stultus in inam verborum strepitu, quibus nihil opus erat, totus est, neque scire quisquam potest quid illius diebus, & quid sub eius exitum euenturum est. Quis enim ei renunciaturus est?*

Secundò, Tigur. vertit: *Stultus multis verbis vtitur, & ignorat homo iste quorsum eat; quis autem ei indicaret quid secuturum?* Et Campen. *Stultus sic verba multiplicat, vt nemo intelligere possit quid velit, & multo minus de futuris aliquid ex illis colligere.*

Tertiò, Aben-Ezra censet vltima verba dici ex persona stulti, q.d. Stultus verba multiplicat de suis voluptatibus, usque quæ concupiscit, quia nullo tangitur metu futurorum, putà iudicij & gehennæ. Di-

cit

cit enim: hæc incerta, imo vana & inania sunt, iuxta illud Epicuri:

Ede, bibe, lude, post mortem nulla voluptas.

Voluptuarij enim, vt suis cupidinibus liberè & securè indulgeant, negarit animæ immortalitatem, negant cælum, negant infernum, negant tandem omne numen. Verum primus sensus maximè appositus & genuinus est.

VERS. 15. In vrbem pergere, quid? Resp. 1.

Labor stultorum affliget eos, qui nesciunt in vrbem pergere.

Difficilis locus est ex eo, quòd difficile sit definire, quid significet hæc parœmia *in vrbem pergere*. Primò, Caiet. censet hic redargui Principem, qui viam ad vrbem suam fecit obscuram, anfractuosam, & difficilem, cum recta, patens & peruia esse debeat. Et in hoc inquit, vno labore stulto, omnes similes labores stultorum indecentes & noxij intelliguntur. Verum hoc longè petitum est, & à Vulgata alienum.

2 Secundò, Mercerus, & ex eo Delrio in Adag. autumant per vrbem prouerbialiter significari negotij culmen & finem, q. d. Stulti rem inchoant, & nesciunt eam finire, & ad perfectionem perducere.

3 Tertiò, Isidor. Clarius & Campen. vertunt: *Stultus rationem viuendi ciuiliter ignorat, barbarus est & agrestis, cum sapiens & iustus sit comis & vrbanus.* Accedit Moringus, qui censet alludi ad rusticos quorum labor est cassus, si tempestiuè fructus in vrbem non conuehant, cum est mercatus, vt eos diuendant: aut q.d. inanis est labor stultorum verba multiplicantium, quia nesciunt compositè & vrbanè loqui, vti faciunt vrbis incolæ.

Quartò, Aben-Ezra, & Vatab. q.d. Stulti versantur & fatigant se circa arduas quæstiones, cùm tamen vulgares & obuias ignorent, quod prouerbialiter dicitur: *Nescit viam in vrbem*: quid enim notius via regia & trita in vrbem? Vnde Emmanuel Sa: Nesciunt in vrbem pergere, hoc est inquit, notissima ignorant.

4

Quintò, Noster Pineda pergere in vrbem, vel vt Arabicus vertit *incedere per ciuitatem*, accipit pro perambulare vrbem, id est regere vrbem, vt taxentur hic principes, consiliarij & magistratus insipientes, qui vrbes sibi subditas & cõmissas non visitant, vt abusus tollant, ius dicant & omnia rectè disponant. Perambulare enim in Script. est vox notans imperium & gubernationem, vti ostendi Zach. 1. 11. Huic expositioni aptè cohæret quod sequitur: *væ tibi terra, cuius rex puer est.*

5

6. Genuinè

Sextò, simplicius dicas esse metaphoram à mancipiis damnatis ad labores, vel in ergastulis, vel in agris, vel in fodinis ad effodienda metalla ferri, æris, argenti, &c. qui cum ibi vitam laboriosam degant, ignorant viam in vrbem, vt in ea vitam ciuilem, facilem & commodam (in vrbe enim omnium rerum est commoditas & copia) agant; aut à viatoribus & peregrinis, qui cum viam rectam & compendiariam in vrbem, ad quam tendunt, ignorent, per circuitus, anfractus, & dispendia viarum vel sero vel nunquam ad vrbem destinatam perueniunt, q.d. Simili modo stultus laborat, vt sapienter & feliciter viuat; sed frustra, quia viam in vrbem, id est rationem & methodum sapientiæ ignorat, nescit sapienter res suas exequi, nescit qua in re sita sit sapientia: quærit enim eam in libertate, gula, luxuria, &c. cum sita sit in prudentia & virtute. Tritum est in Italia exemplum de nobili quodam transalpino, qui contendens in vrbem Romanam, cum in hospitiis

A vina delicata inquireret, ideóque famulos præmitteret, qui vina hospitiorum explorarent: & vbi melius reperirent ianuæ inscriberent, *est*, cum tandem optimum inuenissent inscripserunt *est est*: quare ibi nobilis tantum potauit, vt ex crapula mortuus sit, nec in vrbem peruenerit. Vnde famuli sepulchro eius inscripserunt: *Per est est Dominus noster mortuus est.*

Hinc S. Hieron. per vrbem accipit veritatem & sapientiæ ciuitatem, atque hanc gnomen primò exponit de Philosophis. *Lege Platonem*, inquit, *Aristotelis reuolue versutias; Zenonem & Carneadem diligentius intuere, & probabis verum esse quod dicitur: labor stultorum affliget eos. Veritatem illi quidem omni studio quæsierunt: sed quia non habuerunt ducem & prævium itineris, & humanis sensibus rati*

B *sunt se comprehendere posse sapientiam, ad ciuitatem minimè peruenerunt. De qua in Psalmo dicitur: Domine in ciuitate tua imaginem ipsorum dissipabis. Omnes enim vmbras & diuersas imagines atque personas, quas sibi in diuersis dogmatibus induerunt, in vrbe sua Dominus dissipabit. De qua & alibi scribitur: Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei. Et in Euangelio: Non potest ciuitas abscondi supra montem posita. Et in Esaia: Ego ciuitas firma, quæ oppugnatur; siquidem hanc veritatis & sapientiæ ciuitatem, cùm firma sit & robusta, omnes sapientes sæculi & hæretici impugnare conantur.* Psal. 45. Matth. 5. Esa. 27.

Secundò, de hæreticis: *Et quod de Philosophis diximus*, inquit, *hoc idem & de hæreticis sentiendum, quod frustra laborent & affligantur in studio scripturarum, cum ambulent in deserto & ciuitatem inuenire non valeant, de quorum errore & Psalmista commemo-*

C *rat dicens: Errauerunt in deserto & inaquoso, viam ciuitatis habitaculi non inuenerunt.* Hucusque S. Hier. Psal. 106.

Alludit enim ad vrbem Ierosolymam, quæ Iudæis erat vrbs sapientiæ, doctrinæ, legis, fidei, religionis, templi omnisque boni. Vnde ad eam ter in anno ex lege pergebant Hebræi ex tota Iudæa, vt Deum in templo colerent & legem audirent: Ierosolyma ergo eis erat vrbs sapientiæ, matrix Ecclesiæ, paradisus terrestris & imago cæli: quare qui sapientem, sanctam & felicem volebant agere vitam, pergebant Ierosolymam; qui verò hoc iter nesciebant, vel ruralibus aliisque molestiis negotiis occupati extra eam degebant, hi ignorantem vel insipientem, terrestrem, molestam & infelicem vitam degebant. Hisce ergo hic Ecclesiastes stultos comparat, eo quòd suis negotiis molestis, vanis tamen & inanibus oc-

D cupati, quasi in agris laboriosè viuunt, nec ad quietem sanctamque sapientiæ & virtutis vitam, cuius typus erat Ierosolyma (quæ Hebr. idem est *visio pacis*) perueniant. Hinc Chald. vertit; *Fatigatio stulti, qua defatigatur in stultitia; ipsa delassat eum, adeo vt non discat ire in ciuitatem, in qua sapiens habitat, ad quærendum ab eo disciplinam.* Hac de causa Christus iussit Saulo dixitque: *Ingredere ciuitatem, & ibi dicetur tibi, quid te oporteat facere.* Act. 9. 7.

Allegor. & Anag. stulti nesciunt viam in vrbem, id est in Ecclesiam tum militantem, tum triumphantem, quia hærent in via, id est in terra cupedijs & nugis. Nesciunt ergo viam in vrbem, id est in cælum ad æternam felicitatem. Ita S. Hieron. Olympiod. Thaumat. & alij. Docet igitur hæc gnome nos in hac vita non esse ciues, sed aduenas & peregrinos, quorum est pergere ad patriam, putà ad vrbem cælestem, cuius artifex & conditor est

quasi stilla super gramina. Deuter. 32. 2.

Tertiò, Chald. gratiam non hominum, sed Dei accipit: Vnde vertit: *Sapientis hominis verba oris, qui quo tempore vindicta orbi impendet, inuenitur in generatione, florat, auertit sane supplicium, & Dominum ad miserationem adducit.*

Hæ gnomæ sunt disparatæ, æquè ac illæ in Prouerbiis: quare non est necesse vnam alteri connectere. Si quis tamen hanc præcedenti nectere velit, dicat detractori omnibus ingrato & exoso opponi hic sapientem, cuius verba omnibus sunt grata & accepta.

Porrò Caiet. Arboreus, Hugo & Dion. hanc gnomen ita præcedenti appositè attexunt, q.d. Stultus, qualis est detractor, non tantum alteri, cui detrahit, sed & sibiipsi nocet: seipsum enim in grauia & inextricabilia mala vltro præcipitat, quæ eum, velut balena Ionam, absorbebunt & deuorabunt, vt habent Hebr. B

Stultus verba præcipitat.

Nota τὸ *præcipitabunt* notat primò præcipitantiam linguæ in stulto, qua sine consideratione quicquid in buccam venit, præceps eloquitur. Vnde S. Bonau. *Ratio præcipitationis*, ait, *est indiscretio: & ratio huius est, quia non considerat. Vnde dicitur Prouerb. 22. 29. Vidisti hominem velocem ad loquendum, stultitia magis speranda est, quam illius correptio.* Hinc Thuanus vertit:

---Stultos contra, immoderata loquendi,
Præcipites tota raptat cernice, libido

Secundò, τὸ *præcipitabunt*, ait Lyran. notat loquacem dicacitate sua præcipitem volui, ac instar eius qui ex alto monte præcipitatur, per prærupta ruere in exitium tum scelerum, tum damnorum & suppliciorum. Vnde Olympiod. legens, *labia stulti demergent ipsum*: Demersio, inquit, de qua hic loquitur Ecclesiastes, ad æterna referenda est supplicia, q.d. Loquax præcipitat se in profundum abyssi, puta in stomachum imumque ventrem gehennæ, vt ibi sit cibus & pabulum tam ignis, quam diaboli. C Aliter S. Hieron. *Reuera*, ait, *præcipitatur vir sapiens, quando in aurem loquitur imprudentis, & verba eius in profundo, vt ita dicam, gurgite pereunt.*

Vers. 13. *Initium verborum eius stultitia, & nouissimum oris illius error pessimus.* Pagnin. *Insania magna.* Tigur. *vesania perniciosa.* Caiet. *Trica mala.* Camp. *Furia qua periculo non caret.* Septuag. *Circumlatio pessima.* Syrus: *Pudenda mala.* Arab. *Peruersio incommoda.* Symmach. ait Hieron. *transtulit, tumultus & quadam verborum inconstantia, dum non manet in sententia, sed putat in multiplicatione sermonum effugere peccatum se posse. Cum enim nec præteritorum meminerit, nec futura cognoscat, & ignorantia tenebris voluetur, falsam sibi scientiam repromittens, in eo* D *doctum se putat & sapientem, si verba multiplicet. Potest hoc & de hæreticis accipi, qui prudentium virorum dicta non capiunt, sed se ad disputationes contractas præparantes, & initium & finem loquendi vanitate cum multo errore conuoluunt, & cum nihil sciant, loquuntur plura quàm norunt.* Hæc S. Hier. Sub initio & nouissimo, siue sub principio & fino, velut sub extremis media interiacentia intellige, q.d. Stultus dum loquitur, incipit stultitiam, qua plenus est eructare, quoque plus loquitur, eò stultiora profert; quo fit, vt tandem errores pessimos effundat; quia quod semel insipienter dixit, hoc pertinaciter tueri & prosequi satagit, iuxta illud Philosophi: *Paruus error in principio magnus fit in fine.* Stultus ergo tota oratione sua delirat, nec vlla eius pars à stultitia immunis est: quin potius crescente oratione A crescunt eius deliria, adeo vt desinant in errores pessimos, v.g. in hæreses, blasphemiam, atheismum. Huc facit illud Cleomenis ad legatos Somniorum: *Quæ primò dixisti non memini, ne media quidem intelligo, postrema non probo.* Ita Plutar. in Apopht.

Aliter Thaumat. Stultus inquit, dum os aperit, stultè orditur, statim finem facturus; quia ex amentia non scit prosequi & connectere sermonem. Quare incipit à temeritate, à vana gloria, à voluptatum desiderio, ac desinit in pertinaciam, superbiam, impudentiam, blasphemiam. Ita Hugo. Rursum alij, q.d. Sapientes oratores maximam curam habent exordij, vt auditorum gratiam sibi concilient, & Epilogi, vt persuadeant quod intendunt: at stultus vtrúque negligit: Nam in exordio insulsa sua dicacitate auditores à se auertit, & in epilogo nil nisi stultitiam omnibus exibilandam proponit, præsertim dum per stultam mentis inconstantiam facit, vt Epilogus exordio non respondeat, imo contradicat. Vnde Chald. vertit: *Peroratio prauis motibus scatet.*

Vers. 14. Stultus multiloquus.

Stultus verba multiplicat. Quia rebus & sapientia caret: hinc verba nugacia coaceruat, idemque importunè & clamosè sine iudicio cũ fastidio audientium millies iterat, iuxta illud Apuleij Apol. 1. *Oratio, quæ rebus flaccet, strepitu viget.* Et illud Theocriti de Anaximene perorante: *Incipit verborum flumen, mentis gutta.* Ita Stobæus serm. 34. E contrario sapiens in verbis breuis est, in sensu multus. Nam paucis multa significat. Ita Auctor Catenæ Græc. *Et multis pauca dicens*, inquit, *obstreperus videtur & nugator. Sapiens ergo est paucologuus, stultus verò multiloquus.* Rursum stultus verba multiplicat, quia etiam dum de virtutibus loquitur multa vanè de ijs effutit, quæ ipse in corde non habet, nec sentit: quare C similis est garrienti picæ vel hirundini, aut loquaci graculo, qui cum labiis assiduè garriat, cor tamen sensu vacuum est, nec quicquam eorum, quæ garrit, intelligit. Hoc est quod ait Eccles. c. 20. *Homo acharis* (id est sine gratia, cuius sermo gratia non est conditus) *quasi fabula vana* (fabulas fabulatur quasi fabulo, imò fabula) *& in ore indisciplinatorum assidua erit.* Quare *ex ore fatui reprobabitur parabola, non enim illam dicit in tempore suo.*

Ignorat homo quid ante se fuerit: & quid post se futurum sit, quis ei poterit indicare? Aptè cohæret hæc gnome præcedenti, q.d. Stulti multiplicant verba, quia de ijs quæ præterita sunt multa garrire solent, atque etiam futura curiosa peruestigatione nimium sollicitè inquirunt, & prædicere audent, cum paucissima sint quæ certò sciat homo de præteritis, & de futuris penè nulla habeatur certa cognitio: D propter quod omnino vanum videtur super huiuscemodi incertis & incognitis (quod faciunt insipientes) multiplicare sermones. Hanc gnomen audiuimus c. 13. 22. & c. 7. 1. vbi eam explicui.

Porrò Chal. vertit: *Stultus in inani verborum strepitu, quibus nihil opus erat, totus est, neque scire quisquam potest quid illius diebus, & quid sub eius exitum euenturum est. Quis enim ei renunciaturus est?*

Secundò, Tigur. vertit: *Stultus multis verbis vtitur, & ignorat homo iste quorsum eat; quis autem ei indicaret quid secuturum?* Et Campen. *Stultus sic verba multiplicat, vt nemo intelligere possit quid velit, & multo minus de futuris aliquid ex illis colligere.*

Tertiò, Aben-Ezra censet vltima verba dici ex persona stulti, q.d. Stultus verba multiplicat de suis voluptatibus, iisque quæ concupiscit, quia nullo tangitur metu futurorum, putà iudicij & gehennæ. Di-

cit

cit enim: hæc incerta, imo vana & inania sunt, iuxta illud Epicuri:

Ede, bibe, lude, post mortem nulla voluptas.

Voluptuarij enim, vt suis cupidinibus liberè & securè indulgeant, negant animæ immortalitatem, negant cælum, negant infernum, negant tandem omne numen. Verum primus sensus maximè appositus & genuinus est.

VERS. 15. *Labor stultorum affliget eos, qui nesciunt in vrbem pergere.*

In vrbem pergere, quid? Resp. 1. Difficilis locus est ex eo, quòd difficile sit definire, quid significet hæc parœmia *in vrbem pergere.* Primò, Caiet. censet hic redargui Principem, qui viam ad vrbem suam fecit obscuram, anfractuosam, & difficilem, cum recta, patens & peruia esse debeat. Et in hoc inquit, vno labore stulto, omnes similes labores stultorum indecentes & noxij intelliguntur. Verum hoc longè petitum est, & à Vulgata alienum.

2 Secundò, Mercerus, & ex eo Delrio in Adag. autumant per vrbem prouerbialiter significari negotij culmen & finem, q. d. Stulti rem inchoant, & nesciunt eam finire, & ad perfectionem perducere.

3 Tertiò, Isidor. Clarius & Campen. vertunt: *Stultus rationem viuendi ciuiliter ignorat, barbarus est & agrestis, cum sapiens & iustus sit comis & vrbanus.* Accedit Moringus, qui censet alludi ad rusticos quorum labor est cassus, si tempestiuè fructus in vrbem non conuehant, cum est mercatus, vt eos diuendant: aut q.d. inanis est labor stultorum verba multiplicantium, quia nesciunt compositè & vrbanè loqui, vti faciunt vrbis incolæ.

Quartò, Aben-Ezra, & Vatab. q.d. Stulti ver-
4 santur & fatigant se circa arduas quæstiones, cùm tamen vulgares & obuias ignorent, quod prouerbialiter dicitur: *Nescit viam in vrbem:* quid enim notius via regia & trita in vrbem? Vnde Emmanuel Sa: Nesciunt in vrbem pergere, hoc est inquit, notissima ignorant.

Quintò, Noster Pineda pergere in vrbem, vel vt
5 Arabicus vertit *incedere per ciuitatem*, accipit pro perambulare vrbem, id est regere vrbem, vt taxentur hic principes, consiliarij & magistratus insipientes, qui vrbes sibi subditas & cõmissas non visitant, vt abusus tollant, ius dicant & omnia rectè disponant. Perambulare enim in Script. est vox notans imperium & gubernationem, vti ostendi Zach. 1. 11. Huic expositioni aptè cohæret quod sequitur: *væ tibi terra, cuius rex puer est.*

6. Genuinè Sextò, simplicius dicas esse metaphoram à mancipiis damnatis ad labores, vel in ergastulis, vel in agris, vel in fodinis ad effodienda metalla ferri, æris, argenti, &c. qui cum ibi vitam laboriosam degant, ignorant viam in vrbem, vt in ea vitam ciuilem, facilem & commodam (in vrbe enim omnium rerum est commoditas & copia) agant: aut à viatoribus & peregrinis, qui cum viam rectam & compendiariam in vrbem, ad quam tendunt, ignorent, per circuitus, anfractus, & dispendia viarum vel sero vel nunquam ad vrbem destinatam perueniunt, q.d. Simili modo stultus laborat, vt sapienter & feliciter viuat; sed frustra, quia viam in vrbem, id est rationem & methodum sapientiæ ignorat, nescit sapienter res suas exequi, nescit qua in re sita sit sapientia: quærit enim eam in libertate, gula, luxuria, &c. cum sita sit in prudentia & virtute. Tritum est in Italia exemplum de nobili quodam transalpino, qui contendens in vrbem Romanam, cum in hospitiis

A vina delicata inquireret, ideóque famulos præmitteret, qui vina hospitiorum explorarent: & vbi melius reperirent ianuæ inscriberent, *est*, cum tandem optimum inuenissent inscripserunt *est est*: quare ibi nobilis tantum potauit, vt ex crapula mortuus sit, nec in vrbem peruenerit. Vnde famuli sepulchro eius inscripserunt: *Per est est Dominus noster mortuus est.*

Hinc S. Hieron. per vrbem accipit veritatem & sapientiæ ciuitatem, atque hanc gnomen primò exponit de Philosophis. *Lege Platonem*, inquit, *Aristotelis reuolue versutias: Zenonem & Carneadem diligentius intuere, & probabis verum esse quod dicitur: labor stultorum affliget eos. Veritatem illi quidem omni studio quæsi uunt: sed quia non habuerunt ducem & præuium itineris, & humanis sensibus rati*
B *sunt se comprehendere posse sapientiam, ad ciuitatem minimè peruenerunt. De qua in Psalmo dicitur: Domine in ciuitate tua imaginem ipsorum dissipabis. Omnes enim vmbras & diuersas imagines atque personas, quas sibi in diuersis dogmatibus induerunt, in vrbe sua Dominus dissipabit. De qua & aliòs scribitur: Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei. Et in Euangelio: Non potest ciuitas abscondi supra montem posita. Et in Esaia: Ego ciuitas firma, quæ oppugnatur: siquidem hanc veritatis & sapientiæ ciuitatem, cùm firma sit & robusta, omnes sapientes sæculi & hæretici impugnare conantur.* Psal. 45. Matth. 5. Esa. 27.

Secundò, de hæreticis: *Et quod de Philosophis diximus*, inquit, *hoc idem & de hæreticis sentiendum, quod frustra laborent & affligantur in studio scripturarum, cum ambulent in deserto & ciuitatem inuenire*
C *non valeant, de quorum errore & Psalmista commemorat dicens: Errauerunt in deserto & inaquoso, viam ciuitatis habitaculi non inuenerunt.* Hucusque S. Hier. Psal. 106.

Alludit enim ad vrbem Ierosolymam, quæ Iudæis erat vrbs sapientiæ, doctrinæ, legis, fidei, religionis, templi omnisque boni. Vnde ad eam ter in anno ex lege pergebant Hebræi ex tota Iudæa, vt Deum in templo colerent & legem audirent: Ierosolyma ergo eis erat vrbs sapientiæ, matrix Ecclesiæ, paradisus terrestris & imago cæli: quare qui sapientem, sanctam & felicem volebant agere vitam, pergebant Ierosolymam; qui verò hoc iter nesciebant, vel ruralibus aliisque molestiis negotiis occupati extra eam degebant, hi ignorantem vel insipientem, terrestrem, molestam & infelicem vitam degebant. Hisce ergo hic Ecclesiastes stultos comparat, eo quòd suis negotiis molestis, vanis tamen & inanibus oc-
D cupati, quasi in agris laboriosè viuant, nec ad quietem sanctamque sapientiæ & virtutis vitam, cuius typus erat Ierosolyma (quæ Hebr. idem est *visio pacis*) perueniant. Hinc Chald. vertit; *Fatigatio stulti, qua defatigatur in stultitia; ipsa delassat eum, adeo vt non discat ire in ciuitatem, in qua sapiens habitat, ad quærendum ab eo disciplinam.* Hac de causa Christus iussit Saulo dixitque: *Ingredere ciuitatem, & ibi dicetur tibi, quid te oporteat facere.* Act. 9. 7.

Allegor. & Anag. stulti nesciunt viam in vrbem, id est in Ecclesiam tum militantem, tum triumphantem, quia hærent in via, id est in terra cupedijs & nugis. Nesciunt ergo viam in vrbem, id est in cælum ad æternam felicitatem. Ita S. Hieron. Olympiod. Thaumat. & alij. Docet igitur hæc gnome nos in hac vita non esse ciues, sed aduenas & peregrinos, quorum est pergere ad patriam, putà ad vrbem cælestem, cuius artifex & conditor est

cit enim: hæc incerta, imo vana & inania sunt, iuxta illud Epicuri:

Ede, bibe, lude, post mortem nulla voluptas.

Voluptuarij enim, vt suis cupidinibus liberè & securè indulgeant, negant animæ immortalitatem, negant cælum, negant infernum, negant tandem omne numen. Verum primus sensus maximè appositus & genuinus est.

VERS. 15. In vrbem pergere, quid? Resp. 1.

Labor stultorum affliget eos, qui nesciunt in vrbem pergere.

Difficilis locus est ex eo, quòd difficile sit definire, quid significet hæc parœmia *in vrbem pergere.* Primò, Caiet. censet hic redargui Principem, qui viam ad vrbem suam fecit obscuram, anfractuosam, & difficilem, cum recta, patens & peruia esse debeat. Et in hoc inquit, vno labore stulto, omnes similes labores stultorum indecentes & noxij intelliguntur. Verum hoc longè petitum est, & à Vulgata alienum.

2 Secundò, Mercerus, & ex eo Delrio in Adag. autumant per vrbem prouerbialiter significari negotij culmen & finem, q. d. Stulti rem inchoant, & nesciunt eam finire, & ad perfectionem perducere.

3 Tertiò, Isidor. Clarius & Campen. vertunt: *Stultus rationem viuendi ciuiliter ignorat, barbarus est & agrestis, cum sapiens & iustus sit comis & vrbanus.* Accedit Moringus, qui censet alludi ad rusticos quorum labor est cassus, si tempestiuè fructus in vrbem non conuehant, cum est mercatus, vt eos distendant: aut q.d. inanis est labor stultorum verba multiplicantium, quia nesciunt compositè & vrbanè loqui, vti faciunt vrbis incolæ.

Quartò, Aben-Ezra, & Vatab. q.d. Stulti ver-
4 santur & fatigant se circa arduas quæstiones, cùm tamen vulgares & obuias ignorent, quod prouerbialiter dicitur: *Nescit viam in vrbem:* quid enim notius via regia & trita in vrbem? Vnde Emmanuel Sa: Nesciunt in vrbem pergere, hoc est inquit, notissima ignorant.

Quintò, Noster Pineda pergere in vrbem, vel vt
5 Arabicus vertit *incedere per ciuitatem*, accipit pro perambulare vrbem, id est regere vrbem, vt taxentur hic principes, consiliarij & magistratus insipientes, qui vrbes sibi subditas & cõmissas non visitant, vt abusus tollant, ius dicant & omnia rectè disponant. Perambulare enim in Script. est vox notans imperium & gubernationem, vti ostendi Zach. 1. 11. Huic expositioni aptè cohæret quod sequitur: *væ tibi terra, cuius rex puer est.*

6. Genuinè

Sextò, simplicius dicas esse metaphoram à mancipiis damnatis ad labores, vel in ergastulis, vel in agris, vel in fodinis ad effodienda metalla ferri, æris, argenti, &c. qui cum ibi vitam laboriosam degant, ignorant viam in vrbem, vt in ea vitam ciuilem, facilem & commodam (in vrbe enim omnium rerum est commoditas & copia) agant: aut à viatoribus & peregrinis, qui cum viam rectam & compendiariam in vrbem, ad quam tendunt, ignorent, per circuitus, anfractus, & dispendia viarum vel sero vel nunquam ad vrbem destinatam perueniunt, q.d. Similis modo stultus laborat, vt sapienter & feliciter viuat; sed frustra, quia viam in vrbem, id est rationem & methodum sapientiæ ignorat, nescit sapienter res suas exequi, nescit qua in re sita sit sapientia: quærit enim eam in libertate, gula, luxuria, &c. cum sita sit in prudentia & virtute. Tritum est in Italia exemplum de nobili quodam transalpino, qui contendens in vrbem Romanam, cum in hospitiis

A vina delicata inquireret, ideóque famulos præmitteret, qui vina hospitiorum explorarent: & vbi melius reperirent ianuæ inscriberent, *est*, cum tandem optimum inuenissent inscripserunt *est est*: quare ibi nobilis tantum potauit, vt ex crapula mortuus sit, nec in vrbem peruenerit. Vnde famuli sepulchro eius inscripserunt: *Per est est Dominus noster mortuus est.*

Hinc S. Hieron. per vrbem accipit veritatem & sapientiæ ciuitatem, atque hanc gnomen primò exponit de Philosophis. *Lege Platonem, inquit, Aristotelis reuolue versutias: Zenonem & Carneadem diligentius intuere, & probabis verum esse quod dicitur: labor stultorum affliget eos. Veritatem illi quidem omni studio quæsiuunt: sed quia non habuerunt ducem & præuium itineris, & humanis sensibus rati* B *sunt se comprehendere posse sapientiam, ad ciuitatem minimè peruenerunt. De qua in Psalmo dicitur: Domine in ciuitate tua imaginem ipsorum dissipabis. Omnes enim vmbras & diuersas imagines atque personas, quas sibi in diuersis dogmatibus induerunt, in vrbe sua Dominus dissipabit. De qua & alibi scribitur: Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei. Et in Euangelio: Non potest ciuitas abscondi supra montem posita. Et in Esaia: Ego ciuitas firma, quæ oppugnatur: siquidem hanc veritatis & sapientiæ ciuitatem, cùm firma sit & robusta, omnes sapientes sæculi & hæretici impugnare conantur.*

Psal. 45. Matth. 5. Esa. 27.

Secundò, de hæreticis: *Et quod de Philosophis diximus,* inquit, *hoc idem & de hæreticis sentiendum, quod frustra laborent & affligantur in studio scripturarum, cum ambulent in deserto & ciuitatem inuenire non valeant, de quorum errore & Psalmista commemo-* C *rat dicens: Errauerunt in deserto & inaquoso, viam ciuitatis habitaculi non inuenerunt.* Hucusque S. Hier.

Psal. 106.

Alludit enim ad vrbem Ierosolymam, quæ Iudæis erat vrbs sapientiæ, doctrinæ, legis, fidei, religionis, templi omnisque boni. Vnde ad eam ter in anno ex lege pergebant Hebræi ex tota Iudæa, vt Deum in templo colerent & legem audirent: Ierosolyma ergo eis erat vrbs sapientiæ, matrix Ecclesiæ, paradisus terrestris & imago cæli: quare qui sapientem, sanctam & felicem volebant agere vitam, pergebant Ierosolymam; qui verò hoc iter nesciebant, vel ruralibus aliisque molestis negotiis occupati extra eam degebant, hi ignorantem vel insipientem, terrestrem, molestam & infelicem vitam degebant. Hisce ergo hic Ecclesiastes stultos comparat, eo quòd suis negotiis molestis, vanis tamen & inanibus oc- D cupati, quasi in agris laboriosè viuant, nec ad quietem sanctamque sapientiæ & virtutis vitam, cuius typus erat Ierosolyma (quæ Hebr. idem est *visio pacis*) perueniant. Hinc Chald. vertit; *Fatigatio stulti, qua defatigatur in stultitia; ipsa delassat eum, adeo vt non discat ire in ciuitatem, in qua sapiens habitat, ad quærendum ab eo disciplinam.* Hac de causa Christus iussit Saulo dixitque: *Ingredere ciuitatem, & ibi dicetur tibi, quid te oporteat facere.* Act. 9. 7.

Allegor. & Anag. stulti nesciunt viam in vrbem, id est in Ecclesiam tum militantem, tum triumphantem, quia hærent in via, id est in terra cupediis & nugis. Nesciunt ergo viam in vrbem, id est in cælum ad æternam felicitatem. Ita S. Hieron. Olympiod. Thaumat. & alij. Docet igitur hæc gnome nos in hac vita non esse ciues, sed aduenas & peregrinos, quorum est pergere ad patriam, putà ad vrbem cælestem, cuius artifex & conditor est

Deus. Hebr. 11.10. *Non enim habemus hic manentem ciuitatem, sed futuram inquirimus.* Hebr. 13.14. Hinc Thaumat. vertit: *Cæterum homo, qui in ciuitatem bonam concedere nescit, & oculorum suorum & faciei afflictionem expectat.*

VERS. 16. Væ terræ cuius rex puer.

Væ tibi terra, cuius rex puer est, & cuius principes mane comedunt. Puer, tum ætate, tum potius insipientia, inexperientia & concupiscentia, qui scilicet pueriles habet mores, affectus, conceptus, quales habuit Roboam cum 40. esset annorum. 3. Reg. 12. Nam aliqui nonnullos reges præclaros electos fuisse pueros legimus, vt Ioas, qui septennis creatus est Rex. 4. Reg. 22. & Iosias, qui Octennis. 2. Paral. 33. 34. & Salomon, qui duodenis, vt scribit S. Ignat. ad Magnes. licet verius sit Salomonem fuisse circiter viginti annorum, cùm regnum iniuit. Parum ergo ad rem facit ætas iuuenilis, æquè ac prosapia regalis. Hinc Plato in Theæteto ait, omnes reges ex seruis oriundos, & seruos oriundos ex regibus. B Quocirca S. Hieron. cum puerum interpretatus esset ætate puerum, subdit: *Verum mihi sacratius quiddam latere videtur in littera: quod iuuenes dicantur in scriptura, qui à veteri auctoritate desciscunt, & cana præcepta parentum contemnunt: qui neglecto Dei mandato cupiunt statuere traditiones hominum. De quibus & in Isaia Israeli Dominus comminatur, eo quod noluerit aquam Siloe, quæ vadit cum silentio, & veterem piscinam auerterit, eligens sibi fluenta Samariæ & gurgites Damasci; & dabo inquit, iuuenes principes eorum, & illusores dominabuntur eis.*

Vnde pro *puer* Hebr. est נער *naar*, id est puer, iuuenis, insipiens: quare à *naar* Germani acceperunt suum *nar*, id est stultus: pueritiæ enim vitia sunt inconsideratio, inexperientia, ineruditio, ignorantia, C concupiscentia, stultitia, leuitas, inconstantia. Quapropter Seneca Epist. 4. *Adhuc*, inquit, *non pueritia in nobis, sed quod est grauius puerilitas remanet: & hoc quidem peius est quod auctoritatem habemus senum, vitia puerorum, nec puerorum tantum, sed infantium: illi leuia, hi falsa formidant, nos vtraque.* Hinc illa comminatio Isaiæ c. 3. 4. *Dabo pueros principes eorum.* Vbi S. Basil. *Adolescentia*, inquit, *leuissima est, & ad flagitia quæque apprime mobilis, cui sunt indomitæ & effrenes concupiscentiæ; belluinæ & immanes iræ, linguæ incontinentia, contumeliæ; arrogantia, fastus ex animi elatione; reliquæ item affectiones iuuentutis vernaculæ & coalumnæ, inuidia ob exsuperantem alterius eminentiam, suspiciones propter contractam familiaritatem: Examina enim innumerabilium vitiorum se agglomerant & adiungunt iuuentuti.* Et S. Ambros. lib. 1. de Interpell. c. 7. D *Adolescentia*, ait, *sola & inualida viribus, infirma consilijs, vitio calens, fastidiosa monitoribus, illecebrosa delictis, atque æstu sanguinis vaporantis ignescens.* Accedit Xenophon: *Sicut*, inquit, *nouelli citharœdi multas perdunt citharas, sic cupidi iuuenes Rempublicam sæpe euertunt.*

Occasione stultorum, de quorum insipientia & noxa multa dixit Ecclesiastes, transit ad reges & principes insipientes & stultos, quorum eo maior est noxa, quo maior est dignitas & potentia. Eorum enim stultitia in totum regnum dimanat illudq; perfundat, præsertim quia, vt ait Claudian. *Regis ad exemplum totus componitur orbis.* Sapienter Nerbodus Episcopus Rhemensis Epist. (est 80. inter Epist. S. Hildeberti tom. 3. Biblioth. S. Patrum) ad Andegauensem Episcopum iuuenem, sui malè compotem: *Nuper ætatem longam*, inquit, *cœpisti experientiam, nec adhuc mens tua casuum varietate A decocta maturuit*, nimirum: *Exultat leuitate puer, grauitate senectus.*

Væ ergo familiæ, domui, vrbi, Reipublicæ, cuius Rex vel rector immaturus est ætate & scientia.

Porrò Chald. hanc gnomen restringit ad Ieroboam: *Væ tibi*, inquit, *terra Israel in tempore, quo regnauerit super te Ieroboam impius, & cessare faciet à te sacrificium matutinum, & Principes tui antequam offerant iuge sacrificium matutinum, panem comedunt.*

Huc facit Symbolum Pythagoræ: *Puerum aut fœminam stricto gladio vagari, omen malum, id est non defuturum malum, si gubernatio imprudentibus, ineptis & leuibus tradatur hominibus.*

Tropol. Olympiod. Ciuitas inquit, est anima, cuius rex est mens & intellectus, qui si leuis sit, & gulæ voluptatumque appetens animam perdet; sin sacris nutriatur disciplinis, eam beabit.

Rursum S. Hieron. Ciuitas, ait, est Ecclesia, cuius Rex, id est Prælatus vel Episcopus puer est infirmitate, insipientia, vita.

Symbolicè S. Hieron. & S. August. 17. de Ciuitate cap. 20. per Regem puerum accipiunt diabolum insipientem & impium. Verba S. August. recitabo v. sequenti.

Tropol. S. Gregor. 16. Mor. 25. *Rursum per manè*, inquit, *præsentis vitæ prosperitas designatur, sicut per Salomonem dicitur: Væ tibi terra, cuius Rex est puer, & cuius Principes manè comedunt. Quia enim manè primum diei tempus est & vespere extremum, nequaquam reficiendi sumus de huius vitæ prosperitate quæ præuenit, sed de his quæ in fine diei, id est in mundi termino sequuntur. Manè ergo comedunt, qui de huius mundi prosperitatibus extolluntur, & dum* C *præsentia vehementer curant, futura non cogitant.*

Et cuius Principes manè comedunt, id est intempestiuè commessantur cum Rege puero: pueri enim mane ante ortum solis mox vt è somno euigilant, ob stomachi calorem fament cibumque poscunt. Tota enim eorum sapientia est in palato & sapore, cum tamen regum & principum sapientia sita sit in cerebro, & cura sapienter administrandi Rempublicam: quare temperantes & sobrij sint oportet: nihil enim sapientiæ & consilijs ita contrarium, vt intemperantia & ebrietas.

Manè ergo dum viget ieiuna mens lumenque rationis, ac viuaces sunt spiritus ex nocturno somno, principes dent consultationibus & negotijs tractandis, meridiem vel vesperam refectioni corporis, vti faciebat Augustus Cæsar teste Suet. matutinum D enim tempus ad consilia & negotia aptissimum est, quia ipsum est lux mentis æquè ac corporis. Hinc *manè* dicitur inchoatio diei & luminis, quod inde *manet* in reliquum diem, ait Varro lib. 5. de lingua Latina. Adiungit Seruius & Festus *manum* priscis significasse bonum: vnde immane idem est quod malum: nihil autem tam bonum quam lux: Hinc Græci cum lumen affertur dicunt φῶς ἀγαθόν. Nonnulli tamen *mane* deriuant à *manibus*, quod à locis inferioribus, vbi sunt manes, id est animæ & spiritus defunctorum, cum sole lux emergere & oriri videatur.

Manè agitanda consilia.

Manè etymon.

Quocirca Ierem. c. 21. 12. *Iudicate*, ait, *manè* iudicium: *manè*, id est sobrij, ait Vatab. ne per ebrietatem corrumpatis iudicia. Hinc Isaias c. 5. 11. *Væ*, ait, *qui consurgitis manè ad ebrietatem sectandam.*

Ratio à priori est, quòd Rex & Principes debeant esse regula totius Reipublicæ: quare in regendo debent

Ratio à priori.

bent sequi rectam rationem: hanc autem offuscat, imò auertit gula & ebrietas: fouet autem temperantia & sobrietas, præsertim matutina. Hinc Salomon Prouerb. 31. 4. *Noli*, ait, *regibus ô Lamuel, noli regibus dare vinum; quia nullum secretum est vbi regnat ebrietas: & ne forte bibant, & obliuiscantur iudiciorum & mutent causam filiorum pauperis.* Rursum Magistratus conuiuia agitantes, in ijs vectigalia & opes ciuitatis absumunt, ac populum offendunt & scandalizant.

Exempla. Exempla regum intemperantium sunt: Sardanapalus totus in epulis & ganeis, ab Arbaco præfecto inuasus, seipsum cum regia concremare coactus, vitam cum Monarchia Assyriorum (hanc enim Arbaces ad Medos transtulit) perdidit. Sic gula intempestiua perdidit Alcibiadem, Lucullum, Caligulam, Ptolomæum Philopatorem, Antiochum Magnum, B qui ob vinolentiam totos dies dormire solebat, teste Plutarcho in Flaminio, Demetrium Poliorcetem, M. Antonium Trium-virum, cuius intempestiuas perpotationes memorat Cicero in Philipp. Tiberius Cæsar epulabatur quandoque ac potabat biduum continuum: vnde à militibus pro Claudius Tiberius Nero, per scomma vocabatur Caldius Biberius Mero, ait Sueton. in eius vita c. 13. & 42. Vitellius vomendi consuetudine se idoneum ad omne cibi genus præstabat, vtebaturque ientaculo, prandio, merenda, cœna, comessatione, ideoque post paucos menses vita & imperio priuatus est: Nero monstrum fuit naturæ, & voluptatis gulæque mancipium: hinc crudelis in alios, damnatus à senatu in seipsum sæuire, séque pugione confodere coactus est: Commodus Imperator cum nimia crapula gustum amisisset, stercus humanum cibis admiscuit, irridens eos qui hanc mixturam exhorrerent, ait Herodian. & Lamp. Heliogabalus Imper. in conuiuijs assiduus pauonum, lusciniarum, phœnicopterûm, phasianorum & psitacorum linguis, ac camelorum calcaneis epulas instruebat, quod de auibus supererat, canibus dabat: ita Herod. & Lamp. Hinc oppressus misere periit. Nam vt sapienter ait Aristot. lib. 5. Polit. c. 10. qui se voluptatibus dant facile in contemptum veniunt, & multas se opprimendi occasiones præbent. Vnde Alexander Magnus rerum gestarum gloriam sua vinolentia obscurauit, adeo vt Antigonus ei dixerit, ipsum indignum esse qui imperaret: vnde ipsa eum vita & imperio priuauit. Hausit hoc vitium à patre Philippo, de quo muliercula: *Prouoco*, inquit, *à Philippo ad Philippum, sed ab ebrio ad sobrium.*

Vers. 17. *Beata terra, cuius Rex nobilis est, & cuius principes vescuntur in tempore suo, ad reficiendum, & non ad luxuriam.* Quidam pathetice vertit: *O beatam terram*, &c. Pro *non ad luxuriam*, Hebr. est בשתי ולא *lo basti*, quod nonnulli apud Kimchi vertunt: *Non in stamine*, id est *Non in mixtione*, vt scilicet sapientia non misceatur vino, sicut stamen miscetur & intexitur subtegmini intexendo; aut ne singuli cyathi singulis cibi bolis misceantur, vti faciunt potores, cùm longè parcius sit bibendum, quàm comedendum. Verum noua & coacta est hæc expositio.

Pro *nobilis* Hebr. est בן חורים *ben chorim*, vel vt alij pronunciant *horim* (q. d. Heroum) id est filius candidatorum, hoc est ingenuorum, nobilium, principum. (Olim enim nobiles & principes candidati, id est candidis vestibus amicti incedebant, vti ostendi c. 9. & 8.) puta ingenuus, nobilis, princeps (qualis enim est pater, talis est filius, ac filij nobilium & A principū sunt nobiles & principes.) Vnde Septuag. vertunt: *Filij ingenuorum.* Syrus: *Filij libertatis.* Arab. *Filius liber.* Alius: *Filius heroum.* חורים *Horim* enim sunt heroes. Tigur. *Generosus est.* Campen. *Vir strenuus.* Tales fuere veteres Heroes. *Heros*, inquit Seruius ex Hesiodo: *Est vir fortis, semideus, plus ab homine habens.* Vnde Cicero lib. 1. ad Attic. *Heros ille noster Cato.*

Nobilis, intellige nobilitate non tam generis, quam sapientiæ & virtutis, quæ sola, vera & solida est nobilitas, putà animi generositas ad magna & præclara audendum & gerendum, quæ suo genero suisque patribus & auis dignum se nepotem præbeat. Nam vt ait Euripides:

Beatus mihi vir nobilis videtur.
Qui vero non iustus est, licet à patre meliore
B *Quam Iuppiter sit, genus deducat, ignobilis mihi videtur.*

Est Antithesis versus præcedentis, q. d. Sicut misera & infelix est terra, cuius Rex est puer, id est puerili & in gulam abiecto, ac proiecto in voluptates animo; sic beata & felix est terra, cuius Rex est animo nobili & generoso, qui cum suis principibus generosa spectat molíturque ac proinde voluptates despicit, nec nisi negotiis publicis confectis suo tempore vescitur, non ad luxum & gulam, sed ad necessariam virium refectionem & sustentationem. Porrò Chald. hanc gnomen restringit ad Ezechiam, quem opponit Ieroboam: *Beata erit terra*, inquit, *in tempore quo regnauerit super te Ezechias filius Achaz, qui erit de genere domus David Regis Israel; qui erit vir fortis in lege, & faciet ad quod obligatum est ex præceptis legis: & principes tui postquam offerunt iuge sacrificium comedunt panem post quartam* C *diei horam, de labore manuum suarum, in fortitudine legis & præceptorum, & non in infirmitate & cæcitate oculorum, in infirmitate studij & præceptorum.*

Nobilis.] Ex hoc loco Bartolus in l. Honor. §. de Honor. ff. de muner. & honor. docet priuilegium nobilitatis, vt ex ea potius quam ex plebeis familijs assumantur ad honores dignitates & magistratus, conforme esse iuri naturæ & diuino. Idem docet Tiraquel. tract. de Nobilitate c. 20. num. 1. & seq. Quin & Plato in Alcibiade: *Consentaneum est*, inquit, *meliores esse naturas in nobili genere, quam in ignobili: ac necesse est vt bene nati, si bene educantur, ita demum ad virtutem perueniant.* Et S. Thom. in c. 1. ad Hebr. lect. 3. vt facilè quis aliquam dignitatem administret, præter sapientiam exigit, ne erret in gubernando, ac virtutis potentiam in exequendo, generis quoque prosapiam ne contemnatur præcipiendo. Nobilitas D enim generis filio nobili dat magnam apud populum auctoritatem; vnde Germani nobiles mirificè honorant. Rursum eadem stimulus est filio, vt nobiliter viuat, ac digna nobilitate sua auorumque facta gerat. Insuper cum regi vel principi in principatu succedunt filij iure hæreditario, non externi, licet aptiores, iure electionis, tollitur omnis eligendorum ambitio, inuidiæ, lites, rixæ, schismata & bella, quæ ex electione consequi solent.

Cæterum in prælatura Ecclesiastica, licet Aaroni in Pontificatu iussu Dei successerint filij & nepotes, in noua tamen lege Christus voluit Pontifices, Episcopos cæterosque Prælatos non nasci, nec iure hæreditario succedere, sed eligi eos, qui sapientia, virtute & dotibus cæteris præstarent. Hoc enim exigebat dignitas, vtilitas & maiestas Pontificum & Sacerdotum Christi, vtpote qui quasi homines cælestes cæteris viam in cælum præire debeant, ideóq;

vincere vt numina, loqui vt oracula. Vnde cum in Pontificis cuiusdam electione commendaretur vnus à generis nobilitate, respondit alter: *Piscatori Petro successorem quæris, non Augusto*, vti refert Gloss. c. quoniam q. 1. verb. *inuidia*.

Cuius principes vescuntur in tempore suo ad reficiendum, & non ad luxuriam. Hebr. *In fortitudine & non in potatione*, id est vescuntur vt roborent vires corporis & animi ad laborandum pro Republic. non ad compotationem, luxum & crapulam. Hinc Tigur. vertit: *Comedunt ob vires reficiendas, non vt certent poculis.* Campen. *Comedunt quantum satis est ad vires conseruandas, non commessationibus dediti.* Alius: *Pro necessitate, non pro luxu & ebrietate.* Vnde S. Hieron. ait, hic *eos Iudices prædicari, qui nequaquam voluptatem negotijs ciuium præferunt, sed post multum laborem & administrationem in Republica, cibum capere quasi necessitate cogantur.*

Principes decet sobrietas.

Idem à Salomone didicit sanxitque Plato lib. 2. de legibus, vbi vini vsum magistratibus non concedit, nisi reficiendi corporis vel morbi causa. Symmach. vertit: *In probitate virili*, id est vt comparent sibi virile robur, firmamque valetudinem, ait Olymp. qui enim tempestiuè, scilicet horis statis cibum sumit, atque moderatè, is sanior & robustior est, teste Thaumat. Porrò Septuag. vertunt: *Principes tui ad tempus comedent in fortitudine, & non confundentur.* Syrus: *Cum prosperitate & non in confusione.* Hebr. enim בשתי *bescti* si puncto *cateph camets* subnotetur, vt *bet* initiale sit non radicale, sed seruile & nota propositionis, significat *in potatione*; sed eodem redit sensus: potatio enim vocatur confusio, quia inducit crapulam, vomitum, ebrietatem, &c. quæ potantem faciunt confusione dignum, vt coram omnibus pudefiat, omniumque risui & ludibrio exponatur. *Quam multa ebrij faciunt, quibus sobrij erubescunt?* ait Seneca Epist. 83. Quocirca Dionysius Tyrannus se suique similes aiebat esse per similes capronibus & vitulis, qui saginantur non ad salutem, sed ad perniciem, vt videlicet saginati mactentur & comedantur, vti refert Euseb. lib. 1. de præp. c. 5. Tales S. Petrus Epist. 2. c. 2. 12. vocat *irrationalia pecora, in conuiuijs suis luxuriantes.* Et S. Iacob. c. 5. 5. *in luxurijs enutrientes corda sua.*

Exempla.

Exempla principum temperantium sunt: Iulius Cæsar vigil & sobrius, non nisi belli consilia agitans, imperium Roman. obtinuit, imò fundauit. Vnde Cato dicebat, vnum ex omnibus Cæsarem ad euertendam Rempublicam sobrium accessisse. Ita Sueton. in vita Cæsaris c. 53. Sobrietate & vigilantia Cyrus Persarum monarchiam adeptus est, & stabiliuit. Augustus Cæsar cibo subinde abstinebat vsque ad vesperam, assiduitate iuris vnicuique reddendi in noctem vsque occupatus. Vnde ipse in Epist. *Nos*, ait, *in essedo panem & palmulas gustauimus.* Et Epist. ad Tiberium ait se ex itinere domum redeuntem vnciam panis sumpsisse. Vide Sueton. in vita eius c. 33. 74. 76. & seq.

Ægyptiorum reges cibo vescebantur simplici, vt quorum mensæ nihil præter vitulum & anserem inferretur. Vini potandi certa statuta erat mensura, qua neque farciri venter, neque inebriari possent. Denique adeo erant sobrij, vt vita eorum à peritissimo medico ad sanitatem composita videretur, ait Diodor. lib. 1. c. 6. Agesilaus Spartæ Rex quicquid vel insipidi apponebatur, comedebat & bibebat, ait Xenophon. Hannibal sobrius vigilque fuit, ideóque victor, donec Capuanæ deliciæ eum eneruarunt & perdiderunt. P. Scipio Æmilianus pane tantum vescebatur; M. Cato cibo potuque quo nautæ vtebantur.

A Ita Valer. lib. 4. c. 3. Traianus in vescendo frugalissimus fuit, teste Alex. lib. 5. c. 21. Carolus magnus cibi potusque parcissimus erat, teste Granzio lib. 2. c. 8. Saxon. Alphonsus Aragon. Rex vino ferè abstinebat. Rogatus cur? *Quia*, inquit, *vino sapientia obscuratur, ideoque non decet regem, vt hoc immodica compotatione extinguat, sine quo Imperatoris ac regis nomen ritè tueri non potest.* Rursum rogatus cur adeo ebrietatem damnaret? *Ideo*, inquit, *quia furorem & libidinem ebrietatis filios esse non ignoro.* Ita Panorm. lib. 2. de gestis eius. Selymus Turcarum Imperator adeo fuit sobrius, vt non nisi ex vno ferculo comederet; vnde inter tot bellicos labores prospera semper fuit valetudine. Ita Iouius in eius vita. Emmanuel Lusitaniæ Rex vino semper abstinuit, teste Osorio lib. 12. de eius gestis.

B Allegor. Rex nobilis, siue filius candidatorum est Christus, cuius Principes Apostoli mirè sobrij fuere. Ita Sanctus Hieronymus: *Beata*, inquit, *terra Ecclesia, cuius Rex est Christus filius ingenuorum, de Abraham, Isaac & Iacob prophetarum quoque & Sanctorum stirpe descendens: quibus peccatum non fuit dominatum, & ob id verè fuerunt liberi, ex quibus nata est virgo liberior Sancta Maria, nullum habens frutecem, nullum germen ex latere, sed totus fructus eius erupit in florem loquentem in Cantico Canticorum: Ego flos campi & lilium conuallium.* Cant. 2. *Principes quoque eius sunt Apostoli & omnes Sancti, qui Regem habent filium ingenuorum, filium liberæ, non de ancilla Agar, sed de Sara libertate generatum. Nec comedunt manè, nec velociter. Non enim in præ-*
C *senti sæculo quærunt voluptatem, sed tempore suo manducabunt cum retributionis tempus aduenerit, & manducabunt in fortitudine, & non in confusione. Omne bonum præsentis sæculi confusio est, futuri verò perpetua est fortitudo. Tale quid & in Esaia dicitur. Ecce qui seruiunt mihi bona manducabunt, vos autem esurietis. Et iterum: Ecce qui seruiunt mihi lætabuntur, vos autem pudebit.* Esa. 65.

S. Hieron. succenturiatur S. August. lib. 17. Ciuit. 20. qui ex hoc loco statuit duas ciuitates, vnam diaboli, alteram Christi, & earum reges diabolum & Christum. *Væ tibi terra*, inquit, *cuius Rex adolescens, & principes tui manè comedunt. Beata tu terra, cuius Rex filius ingenuorum, & principes tui in tempore comedunt in fortitudine, & non in confusione. Adolescentem dixit diabolum, propter stultitiam & superbiam & temeritatem & petulantiam cæteraque vitia, quæ huic ætati assolent abundare. Christum au-*
D *tem filium ingenuorum, Sanctorum Patriarcharum, pertinentium ad liberam ciuitatem, ex quibus est in carne progenitus. Principes illius ciuitatis manè manducantes, id est ante horam congruam, quia non expectant opportunam, quæ vera est, in futuro sæculo felicitatem, festinanter beari huius sæculi celebritate cupientes. Principes autem ciuitatis Christi, tempus non fallacis beatitudinis patienter expectant. Hoc ait in fortitudine, & non in confusione, quia non eos fallit spes, de qua dicit Apostolus: spes autem non confundit. Dicit et Psalmus: Etenim vniuersi qui te expectant, non confundentur.* Psal. 24.

In pigritijs humiliabitur contignatio, & in infirmitate manuum perstillabit domus. Campen. *Fiet vt arceri non possit pluuia.* Hebr. est עצלתים *atsaltaim*, nomen duale, q. d. Claudicatio in vtroque pede, id est duplex pigritia, animæ & corporis; vel negligentia rerum præsentium & futurarum; aut socordia tam subditorum, quam superiorum & principum; vel

VERS. 18. Pigritia dat ruinas.

patris

patris & matris: hi enim sunt duo curatores domus, quarum duplex negligentia illam perdit. Ita Chald. A aut vt Pineda, vna pigritia est regis, altera Principũ & Magistratuum. De vtrisq; enim sermo præcessit. Aut regis duplex est pigritia, vna qua rex est priuata persona, altera qua publica, vt significet pigritiã, quæ in plebeio esset simplex, in rege & principe esse duplicem, imò multiplicem. Vnde Arabicus vertit: *Ob modos negligentiæ inclinabitur tectum.* Thaumat. *Piger & otiosus domum suam minorem faciunt.* Pro *humiliabitur* Hebr. est ימך immach, id est *inclinabitur*, deprimetur, subsidet, corruet. Vatabl. *propẽdet.* Tigu. *deterior fiet.* Campen. *soluetur.* Alij, marcescet, putrescet. Sic enim Hebr. *immarh* vertunt septuag. Leuit. 27. 8. Alius *opprimetur.* Alius: *incuruabitur.*

Apposite à commessatione transit ad pigritiam eiusque damna, quia filia gulæ est acedia, ait S. Gregor. dum enim stomachus grauatur cibo & cerebrum vino: totus homo fit grauis, torpidus, piger, somnolentus, iners, ignauus. Parœmia ergo hæc significat domum quamlibet tum priuatam, tum publicam, putà regnum & Rempublicam dissolui, ruere & euerti per pigritiam principum natam ex commessatione, & compotatione, per quam pigri sunt & desides in auertendis paruis noxis & damnis (quot enim sunt rimæ & stillæ, tot sunt pigritiæ in iis auertendis) hæc enim neglecta augescunt, & tandem Rempublicam perdunt: sicut domus sensim debilitatur & tandem ruit, si piger sit herus in ea reparanda. *In pigritiis* ergo, id est ob pigritiam & negligentiam initio paruam, sed diuturnam & multiplicem reficiendi regula, tigna, trabes, &c. & farta tecta seruãdi, *humiliabitur*, id est debilitabitur, marcescet, fatiscet, cadet, corruet & perdetur contignatio, id est cõiunctio trabium in domus fastigio, cuius ruina quassabit parietes subiectos, totamque domum euertet; *& in infirmitate*, id est per remissionem, otium, & vt septuag. *segnitiem*, Syrus *depressionem manuum* pigrarum & tardarum, non reparantium minutas rimas & foramina, *perstillabit*, stillas pluuiæ depluentis recipiet, quæ continuò cadentes putrefacient trabes, vt iis corruentibus corruat tota *domus*, tum priuata, tum publica, scilicet Respublica & Regnum. Pergit enim peruersos reges, & principes describere, quorum ignauia & vitio ruit Respublica. Vnde de iisdem subdit: *In risu faciunt panem & vinum, vt epulentur viuentes.* Cùm enim toti vacent, imò mergant se delitiis & voluptatibus, obliuiscuntur Reipublicæ: cura enim ventris parit incuriam & desidiam mentis. Huc facit illud Comici in Mostel. *Venit imber, lauit parietes,* D *perpluunt tigna, putrefacit aer operam fabri.*

Aptè fabrica domus statuitur hîc typus fabricæ hominis & familiæ, vel Reipublicæ. Nam vt ait Vitruuius: *Non possunt ædes symmetriæ, atque proportionis rationem habere compositionis, nisi in se hominis bene figurati membrorum habuerint exactam rationem.*

Minùs appositè aliqui hanc gnomen nectunt præcedenti. q. d. Cura moderati cibi seruat vires corporis, quas incuria destruit, æquè ac incuria farta tecta conseruandi destruit domum, & alij qui nectunt sequenti. q. d. Qui in risu epulantur, sensim labascunt corpore & animo, perinde ac labascit domus ex heri vecordia. Verumque enim inconcinnum est & frigidum.

Huic gnomæ similis est illa: *Qui mollis & dissolutus est in opere suo, frater est sua opera dissipantis.* Prou. 18. 9. Et illa Oseæ 7. 9. *Comederunt alieni robur eius, & ipse ignorauit:* *Non sentiens*, ait S. Bernard. de inter. domo c. 11. *Vermem interiorem* (socordiæ & concupiscentiæ) *qui interiora corrodit*, ac subdit: *Et ideo pergens totus in ea quæ foris sunt, & ignarus interiorum meorum, sicut aqua effusus sum, præteritorum obliuiscens, præsentium negligens, futura non prouidens. Ingratus sum ad beneficia, pronus ad mala & tardus ad bona.*

Quare cùm audieris grauem casum viri magni & sancti, noli putare repentinum illud fuisse, sed minora neglecta maiora euasisse, ipsumque tandem è culmine in abyssum præcipitasse.

Mysticè ergo hæc gnome verissima est in fabrica spiritualis domus, & perfectionis animæ: paruus enim defectus si negligatur, parit maiorem & maiorem, vt tandem homo cadat in peccata grauia, ac virtutem cum vitio commutet. Ita Olymp. & S. B Hieron. Vnde Chald. vertit: *In studio legis & mandatorum vir animo fractus, liberis orbatur suis: fœmina autem si negligentius præcepta, quæ ei imperata sunt sunt, vt à menstruis polluti sanguinis caueret, non seruarit, summo animi mœrore afficietur.*

Sed audi S. Hieron. *Domus nostra, quæ cum statu hominis erecta est, & habitatio quam habemus in cælis, si pigri sumus & ad bona opera tardiores, humiliabitur. Et omnis contignatio, quæ debet culmen portare in sublime, ad terram corruens habitatorem suum opprimet. Cumque auxilium manuum virtutumque torpuerit, omnes desuper tempestates, & nimborum ad nos turbo prorumpet.* Addit deinde, applicatque Ecclesiæ: *Porrò quod in homine vno interpretati sumus, melius est super Ecclesia accipi, quòd per negligentiam principum omnis eius corruat altitudo, & ibi vitiorum* C *illecebræ sint, vbi tegmen putabatur esse virtutum.* Huc vsque S. Hieron.

Pigritia ergo est iustorum socordia, qua nolunt minimis peccatis remediuum remedium afferre, & infirmitas manum est eorundem vana securitas, qua volunt & minora libenter admittere & in maiora nõ cadere: sed istam pigritiam atq; infirmitatem sequetur prius perstillatio domus, deinde ipsius domus misera manifestaq; ruina: quoniam vana securitate ædificatio virtutis mollescit, vt cadat, & tandem defectuũ leuiorum iteratione procumbit. Nõ quia illa sola virtutem destruant animamq; deijciãt, sed quia fortitudinis murum aperiunt, vt importunus hostis irrumpat. Hanc namq; mentem esse sapientis Cassianus, alium simul eiusdem locum tractans, euidenter expressit: *Eleganter*, inquit, *mentis incuriam domui comparauit, tectoque neglecto, per quẽ* D *primò quidem velut minutissima quædam penetrant ad animam stillicidia passionum: quæ si velut parua ac leuia negligantur, corrumpunt tigna virtutum; & post hæc influunt imbres largissimi vitiorum, per quos in die hyemali, id est in tempore tentationis, ingruẽte impugnatione diaboli expelletur mens de habitatione virtutum, in qua scilicet aliquando circumspectam diligentiam retinens, velut in domus propriæ possessione requieuerat.* Hactenus Cassian. Collat. 6. c. 17.

Porrò contignatio, quæ non est aliud quam *tectura trabium ac lignorum*, vt ait Budæus. Primò, notat — Contignatio mystica
sublimiorem Ecclesiæ statum Clericorum & Re-
gularium, ait Hugo. Secundò, finem vltimum, ad 1
quem cuncta sunt erigenda & aptè nectenda, ait 2
Olympiod. Tertiò, virtutum quæ inter se cõtrariæ
videntur connexionem, vt spei & timoris, humili- 3
tatis & magnanimitatis, paupertatis & beneficentiæ, actionis & contemplationis. Quartò, vir- 4

cuitum sublimitatem ac soliditatē, ac præsertim charitatis celsitudinem ait Dionys. significat ergo *nobis in ænigmate parabola Ecclesiastes, per virentum robur ac firmitatem non cedere fluxionibus tentationum extrinsecus incorfluentium, per quas nolis pereant quæ sunt reposita*, ait Nyssen. hom. 4. Dum ergo rimam vel minimam in anima sentis, per quam diabolus stillam tentationis immittit, illico eam obtura: alioquin ex rima fiet fenestra, & ex stilla fiet pluuia, imò torrens & flumen, cui resistere non poteris.

5 Quintò, cōtignatio siue tabulatum significat Principes & proceres, qui cæteras inferiores Reipublicæ partes sibi subiectas tuentur & protegunt. Hi enim comparantur tignis cedrinis & cypressinis. Cant. 1. vti ibidem explicat S. Gregor. Bernard. Ruper. Ansel. & alij.

6 Sextò contignatio sunt Consiliarij & Officiales Principum. Hi enim dum per concordiam velut contignationem connectuntur, conseruant domum Reipublicæ, dum verò per inuidiam à se se dissident, tam se mutuo, quàm Rempublicam euertunt. Denique S. Hilar. Cant. 6. in Matth. *In pluuiis* inquit *blandarum & sensim illabentium voluptatum illecebras significat, quibus primùm fides rimis patentibus immadescit: postquam torrentium procursus, id est grauiorum cupiditatum motus incurrit; atque exinde tota ventorum vis circumflantium desæuit, vniuersus scilicet Zabolicæ potestatis spiritus infertur.* Stilla ergo est parua voluptas, imò paruus amor rei vetitæ, qui nisi excludatur mentem penetrat, subiugat & perdit, iuxta illud Eccles. 19. 1. *Qui spernit modica paulatim decidet.* Vide ibi dicta.

Porrò R. Salomon per domum accipit templum Ierosolymitanum, de quo sic exponit q. d. Quia Iudæi nimis fuere negligentes in Dei legibus obseruandis; hinc accidit, vt eorum domus, vrbs & templum desolaretur per Chaldæos & Romanos; cùm tamen huic excidio in tempore occurrere, illudque sua diligentia & pietate auertere potuissent.

VERS. 19. *In risum* (ita legendum cum Hebr. & Roman. non *in risu*, vti legunt alij) *faciunt panem & vinum vt epulentur viuentes* (malè nonnulli legunt *bibentes*) *& pecuniæ obediunt omnia.* Hebr. *In risu faciunt panem, & vinum.* (Septuag. & Syrus addunt *& oleum*) *lætificat viuentes.* Camp. *ad voluntatem parant cibos.* Tigur. *Apparant conuiuia cibis magnifica*: Alius: *lætitiam vino atque epulis celebrant, vt epulentur viuentes*, id est vt epulentur læti, hilares & gaudentes: Nam viuere est gaudere, & vita est gaudium.

Viuere est gaudere.

Ita Nonius: *Viuentes*, ait, *veteres gaudentes dixerunt à bono vitæ commodo; sicut qui nunc est in summa lætitia, viuere eum dicimus.* Sic cap. 9. 9. pro eo quod noster vertit: *Perfruere vita cum vxore*, Hebr. est *vide vitam*, hoc est viue. Sic Psalm. 71. 15. de Salomone & eius antitypo Christo dicitur: *& viuet*, scilicet lætus, hilaris, diues, honoratus, gloriosus. Vnde explicans subdit: *Et dabitur ei de auro Arabiæ, & adorabunt de ipso semper tota die benedicentes.* Sic & Ezech. 16. 6. *Viue dixi, inquam, tibi in sanguine tuo viue.* Vide ibi dicta. Iam

Primò, Caiet. hanc gnomen refert ad v. 17. *Beata terra, cuius rex nobilis est, & cuius principes vescuntur in tempore suo, &c.* q. d. Ad beatitudinem terræ pertinet panis, vini & pecuniæ abundantia, quæ omnia rex & Principes sobrij & prouidi comparant, vt de rerum copia Reipublicæ prospiciant.

Secundò, Chald. hæc refert ad iustorum eleemo-A synas: Vnde vertit: *Hilares panem faciunt iusti, ad educandos pauperes & fame confectos: vinum quoque quod sitientibus miscent, illis delectationem futuro sæculo afferet. Pretium etiam redemptionis, testimonium iustitiæ futuro sæculo pro eis in luce omnium reddet.*

Tertiò, Thaumat. censet hic notari homines pigros, de quibus v. præcedenti, ideoque viles, sanniones & gulosos. *Piger*, inquit, & *ignauus domum minuunt. Alios subsannant, in gluuie sua abutuntur omnibus argenti quouis trahuntur, vili precio nihil non humile & vile facere parati.* Et Auctor Catenæ Græcæ. *Pigri*, inquit, *abdomini vacant, iubantque pecunia ad solam voluptatem & lætitiam respicientes.* Vice versa R. Salomon & Aben Ezra censent hic dari stimulum pigris ad excutiendam B pigritiam. q. d. seposita pigritia alacriter laborate; sic enim labore vestro parabitis vobis splendidas epulas & opes.

Quartò & genuinè, hæc referenda sunt ad v. 16. *Væ tibi terra, cuius rex est puer, & cuius principes manè comedunt.* Hanc enim comestionem & comessationem hic exaggerat. q. d. rex & principes voluptuarij in risū, id est propter risum & voluptatem, ad luxum & luxuriam, vt dixit v. 17. curant sibi fieri, & delicatè præparari panem & vinum, id est quemlibet cibum & potum, vt epulentur viuentes, id est dum vita suppetit, per omnem vitam; nam post mortem nihil boni sperant, imò animam superstitem esse non credunt. Igitur quamdiu viuunt conuiuia agitant, epulis & vino mensas opiparè instruunt, & ad hæc sumptibus non parcunt, sed C quicquid in vrbe deliciosum, rarum & magnificum est magno ære comparant. *Pecuniæ* enim *obediunt* & comparantur *omnia*, vel vt ex Hebr. elegantius & neruosius vertas: *Pecunia omnia exaudit*, omnibus respondet & annuit. Est prosopopœia. Inducitur hic pecunia quasi regina, quam omnes & omnia sectentur, exquirant & postulent, ac mox sese sistant & offerant vbi interuenerit Domina pecunia.

Posset quoque τὸ *in risum* referri ad parasitos, adulatores, histriones, & moriones, qui mensas diuitum ambiunt, easque quasi emunt, dum eas condiunt suis ridiculis facetiis, dicteriis, scommatibus, gestibus, actibus, quibus conuiuas ad risum & hilaritatem excitant: qua inre abundabant Palæstini, Syri & Alexandrini teste Capitolino in Ælio Vero.

Mysticè. S. Hieron. hæc refert ad prælatos qui plausum populi captant, vt opes & epulas acquiD rant. *Accusat eos*, inquit, *qui loquuntur in Ecclesia & docent populos, sed ea docent, quæ populum audire delectet, quod peccatores palpent in vitio & strepitus concitent audientium. Nonne quando in Ecclesia lasciuit orator, & beatitudinem & regna cælorum multitudini pollicetur, videtur tibi in risu facere panē, & vinū ad lætitiā miscere viuentium? siue quod ipsi qui docent, diuitias & cibos & opes per delectabilia promissa conquirant, siue quod Ecclesia panem, qui panis lugentium est & non ridentium (Beati quippe lugentes, quoniam ipsi ridebunt) in lætitia gaudioque conficiant.* Pergit deinde, *Quod autem sequitur: Pecuniæ vel argento obediunt omnia, dupliciter accipiendum, vel ipsos Doctores postquam adulatione ditati sint, regnum in populos exercere. Vel certè, quia argentum pro sermone semper accipitur: Eloquia enim Domini eloquia casta: argentum igne examinatum, probatum terra, purgatum septuplum; hoc asseuerat, quod eloquen-*

tia & orationi, quæ verborum fit fronte composita, facile vulgus cedat ignobile.

Idem S. Hieron. rursum contrariè hæc accipit de doctoribus Euangelicis, qui hilariter euangeliũ, id est lætum nuncium bonáque quæ Christus sponsus illi attulit, inter quæ est pecunia id est talẽta cuique ab ipso distributa, Lucæ 19. annunciant. Sic & Olympiod. eosdem opponit voluptuarijs, quod pane vinóq; mystico roborati, facile dæmonis insidias rideant, scientes quod orbis vniuersus argento, id est verbo Dei propter nos incarnato subiectus sit.

Pecuniæ obediunt omnia.

Et pecunia obediunt omnia. Pro *obediunt* Hebr. est יַעֲנֶה *iaana*, id est *humiliat & sibi subijcit omnia*, vel *exaudit omnia*, vel *respondet omnibus*.

1 Hinc primò septuag. vertunt: *Et argento humiliatione obediunt omnia.* q. d. argento omnes & omnia se humiliant, substernunt & obediunt. Vnde Arabicus: *Et omnes res humiliantur & obediunt argento.* Syrus: *Argentum humiliat & seducit eos in omnibus.* Alius: *Argento humiliant se omnes*, quasi adorantes mammonam.

2 Secundò, Symmach. vertit: *Argentum vtile erit ad omnia.* Thaumat. *Argento omnis trahuntur.*

3 Tertiò Tigur. *Pecuniæ subigunt omnia.* Alius: *Argentum obtinet omnia.* Vatab. *Pecunia præstat omnia.* Camp. *Pecunia suppeditat omnia.* Marinus: *Argentum auxiliabitur omnibus.*

4 Quartò, alij: *Pecunia respondet omnibus*, vel *omnia*. q. d. si quid cupis, consule pecuniam: hæc si tibi sit, tuæ cupiditati tuísque votis omnibus faciet satis.

5 Quintò, alius: *Pecunia exaudit omnia*, vt per prosopopœiam hic inducatur, velut regina potentissima, imò velut numen mortalium, quod inuocatum, omnia quæcumque expetuntur, imperet & præstet. Vnde Poëta:

---- Quicquid nummis præsentibus opta,
Et veniet: clausum possidet arca Iouem.

Similis est phrasis Oseæ 2. 21. *Et erit in die illa: exaudiam cælos, & illi exaudient terram, & terra exaudiet triticum & vinum & oleum: & hæc exaudient Iezrael.* q. d. Præstabo cœlis votum quod optant, dando eis pluuiæ abundantiam: cœli hanc impertient terræ, quæ illam postulat: terra cupiditati tritici vini & olei, vt copiosè prouenirant, annuet: hæc Iezrael ditabunt frugum fructuúmque copia, vt ibi sit magnus rerum omnium, æquè ac animalium hominumque prouentus: Nulla ergo res est quæ non conficiatur pecunia: nullum scelus quod non imperet pecunia. Vnde Apost. 1. Timot. 6. *Radix*, inquit, *omnium malorum est cupiditas.* Græcè *φιλαργυρία*, id est cupido argenti: nihil est tam absconditum quod diuitiæ non eruant, nihil tam carum quod non coëmant, nihil tam sublime & inaccessum quod non obtineant: Ipsæ sunt huius vitæ firma protectio; ipsæ, quibus regibus & principibus huius sæculi ad voluntatem eorum obsequimur: ipsæ, quibus tranquillitatem, libertatem & amplissimos honores mercamur: ipsæ tandem nonnunquam homines abiectissimos nobilibus viris similes faciunt, & ad supremum imperium euehunt.

6 Sextò, Noster omnia hæc complexus significanter vertit: *Pecuniæ obediunt omnia.* Ipsa enim est quasi regina, cui vocanti & imperanti omnes & omnia se sistunt, obediunt & imperata faciunt. Vnde Thuanus vertit:

Gnomæ.

Et passim potitur regina pecunia rerum.

Hinc Aristophanes in Pluto Act. Scen. 2. idipsum
A mutuatus est:

Si quid, inquit, *præclarum aut pulchrum aut gratum denique*
Inter homines existit, per Plutum (Deum opum) *maximè*
Existit: Nam pecuniæ obediunt omnia.

Et Horatius lib. 1. Epi. 6.

Scilicet vxorem cum dote, fidémque & amicos,
Et genus & formam regina pecunia donat.
Ac bene nummatum decorat Suadela, venusque.

Hinc & illud Sallustij in Iugur. *Roma venalia omnia esse etiam ipsam mox ciuitatem, si emptorem reperiret.* Vide Senecam libr. 3. de Ira c. 32. & 33. Cicero in Verrem Act. 2. queritur pecuniosum vt sit nocentissimus, damnari non posse. Epicharmus ait, auro aperiri omnia, ipsas etiam inferni portas. Hesiodus in Ergis pecuniam vocat, hominis animam
B alteram. Philosophus, sanguinem & vitam. Hinc Iurisconsulti quos citat Tiraquel de nobil. c. 3. n. 5. censent omnes diuites vocari posse principes. inde enim diuitiæ nominantur facultates, quòd ad res omnes facultatem, adeóque facilitatem præbeant. Imò Plutus & Mammona pro dijs habiti & culti sunt. Quin & Iudas pro triginta denarijs argenti Christum Deum vendidit, prodidit & perdidit. Denique Gentiles Iouem ipsum Deorum summum vocarunt pecuniam. Citat eos & redarguit S. August. libr. 7. de Ciuit. c. 12. cuius verba recitaui Eccles. 10. 9. sub initium. Idem libr. 4. c. 21. docet eos coluisse Deum Argentinum, & Æsculanum dictum ab ære. & Tertull. libr. 4. contra Marcion. cap. 33. *Iniustitiæ*, ait, *auctorem & dominationem totius sæculi, nummum scimus omnes.* Vnde
C auaritia à Paulo vocatur idolorum seruitus: multi enim aurum, vt numen colunt & quasi adorant. Ephes. 5. 5. Sapienter Seneca & ex eo Dionys. *Pecuniæ*, inquit, *imperare oportet, non obedire.* Et Cicero. 1. Offic. *Nihil*, ait, *est tam angusti animi tamque praui, quàm amare pecuniam. Talis enim est mancipium aureum*, ait Socrates & Poëta:

Imperat aut seruit collecta pecunia cuique;
Tortum digna sequi potiùs, quàm ducere funem.

Denique Iulius Cæsar potentiam duabus rebus parari, seruari & augeri censebat, pecunia scilicet & militibus, eáque se mutuo consequi. Ita Xiphilinus in Cæsare. Hinc Flaminius aptè ludens in Philopœmenem militibus abundantem, sed opibus vacuum, ait: *Philopœmen manus quidem habet & crura, at ventrem non habet*: Per manus & crura significans duces & milites, per ventrem pecuniam, quæ
D milites nutrit, ideóque belli est neruus. Ita Plutar. in Apopht. Rom.

Porrò S. Thom. 1. 2. q. 2. art. 1. ad 1. quærit an beatitudo hominis consistat in diuitijs, ex eo, quòd pecuniæ obediant omnia, ac respondet: *Omnia corporalia*, inquit, *obediunt pecuniæ quantum ad multitudinem stultorum, qui sola corporalia bona cognoscunt, quæ pecunia acquiri possunt. Iudicium autem de bonis humanis non debet sumi à stultis, sed à sapientibus, sicut & iudicium de saporibus ab iis qui habent gustum bene moderatum.*

Pluti regnũ & etymon.

Vnde aptè Poëtæ Ioui dederunt imperium cœli, Neptuno maris, Plutoni inferorum, quia *πλοῦτος*, id est opes ex imis terræ visceribus eruuntur, & auaros ad infernum deducunt ad Proserpinam Plutonis vxorem. Hinc Pluto dictus est Orcus & Vragus ab Vrgendo, ac Dis. Causam dat Cicero lib. 2. de natura Deorum: *Terrena vis omnis*,

ait, atque natura Diti patri dedicata est: qui Dis, vt apud Græcos πλούτων (id est diues) *quia & recidant* A *omnia in terras, & oriantur à terris.*

VERS. 10. *In cogitatione tua Regi ne detrahas, & in secreto cubiculi tui ne maledixeris diuiti: quia aues cœli portabunt vocem tuam: & qui habet pennas annunciabit sententiam.*

Cohæret aptè hæc gnome præcedenti. q. d. Esto reges & principes conuiuijs vacent, Rempublicam negligant, ciues vexent & opprimant, tamen caueat subditus ne eis detrahat vacilè enim eius detractio ad aures Principis perueniet, qui eum puniet & plectet. Iubet, inquit S. Hieron. *Ne ira & furore superati, in maledictum & in detractionem regum & principum prorumpamus: Quia contra spem interdum euenit, vt his quibus maledicimus nuncietur, & incurramus periculum immoderatione linguæ. Quod autem ait: Volucres cœli auferent vocem tuam, & habens pennas annunciabit verbum, hyperbolicè intelligendum, quomodo solemus dicere etiam ipsos parietes, quibus consiijs loquimur, quæ audierunt non celaturos.*

VERS. 20 *In cogitatione tua.*] Hebr. *In scientia tua* Septuag. *In conscientia tua.* S. Hieron. *In mente tua.* Syrus: *in intellectu tuo.* Chald. *Ne tacitus apud te in intimis & abditis cordis regi prauè impreceris.* Ergo *in cogitatione tua*, id est ne occultissimè quidem, vel te solo conscio, vt vertit Thaumat. Vnde Arab. vertit. *In lecto tuo.* Caiet. *In separatione tua.* Est Catachresis. Cogitatio enim sumitur pro summè occulto. Ita Lyran. Caiet. Vatab. Adde, proprio in cogitatione & mente non esse maledicendum regi; quia quod sæpe cogitamus & mente voluimus, hoc per os, id est per verba & gestus foras erumpit, vt sentiri, & ab audientibus ad regem deferri possit. Ita Lyran. Vnde Campen: vertit: *Ne ausus fueris vel cogitare semel, vt huiusmodi in Rege vel Principe reprehēdas.* Et Thaumat. *Iubet*, inquit, *regis principibus & magistratibus per omnia parendum, ita vt ne dicto quidem quis illis aduersetur, aut ad verbulum aliquod triste obmurmuret.*

Regi ne detrahas. אל תקלל Hebr. *al tekallel*, id est ne vilipendas, ne extenues, ne leuiter loquaris, velut de vili & abiecto, ne vituperes. Septuag. *Ne maledicas, ne exeereris.* Symmach. *Ne conuitijs incessas.* Alludit ad præceptum Mosis: *Dijs* (id est iudicibus & magistratibus) *non detrahes & principi populi non maledices.* Exodi 22.18.

Diuiti, id est potenti, principi, præsidæ. Ita Vatab. Caiet. Titelm. & alij, imò & S. Hieron. In scrip. enim sæpe diues notat potentem & principem; Quin & apud Poëtas. Diuitiæ enim faciunt poten- D tes & principes, ac quasi Deos: Vnde Deus & Diuus dicitur quasi diues, quòd abundet & det omnibus, sicut pecuniæ obediunt omnia. Audi Horatium 2. serm. satyra 2.

—— Omnis enim res
Diuitiis paret, quas qui construxerit, ille
Clarus erit, fortis, iustus, sapiens, etiam rex.

Deos æternos dicimus, diuos verò qui ab hominibus fiūt, ait Seruius. *Diuus enim dicitur quasi Dius, id est* ἀπὸ Διὸς, *id est à Ioue genus ducens*: aut *diuus* quasi diuinus. Hinc ditio quæ est diuitum, & ditiorum, vocatur potestas & imperiū. Vnde Cicero 2. de legib. *Ditione atque numine Deorum geruntur res.* Et Act. 3. in Verrem: *sub imperium ditionemque populi Romani vrbes aliquas subiungere.*

Quia & aues cœli portabunt vocem tuam, & qui habent pennas (Aquila *alata*) *annunciabunt sententiam.* Heb. *verbū.* Tigu. *Maledictionem tuam:* Idem dicit posteriori hemistichio per elegātiā, quod dixit priori: aues enim & volatilia habent pennas. Prouerbiū vulgare est: *Nisi si qua vidit auis*, significās rem esse valde occultam. Vnde Aristophanes in Auibus:

----Nemo vidit meum thesaurum, nisi si qua auis vsquam.

Et Suidas ex Aristophane:

Nemo me conspicetur, nisi præteruolans auis.

Est ergo hæc paræmia Hyperbolica significans rē occultissimā, putà maledicentiam & detractionem secretam, occulto quodammodo perferendam ad regem, qui multos habet oculos & aures, putà multos Corycæos & exploratores. Vnde illud:

An nescis longas regibus esse manus?

Simili modo & prouerbio dicimus, syluas & sepes habere aures, quia quæ ibidem quasi in loco deserto & secreto dicuntur, sæpe ab aliquo ibidem B latitante vel eminus spectante, videntur, audiuntur & cognoscuntur. Rursum cum dicimus, *scelus nullis parietibus posse abscondi.* Et: *Si tacuerint, lapides clamabunt.* Litterale exemplum est in Ibyco Musico, ideóque diuite, qui cum à latronibus ob opes occideretur, grues præteruolantes testes & vindices necis suæ appellans, per ipsas auctores necis detecti pœnas dederunt. Vnde illud Ausonij in Monosyllabis. Aues reuelant secreta. Exempla.

Ibycus, vt periit, vindex fuit altiuolans grus.

Vnde Prouerbium: *Ibyci grues*, in eos qui insolito casu proditi sceleris pœnas exoluunt. Ita Plutar. lib. de sera Numinis vindicta, qui addit simile de Besso, cuius parricidium hirundines prodiderunt. De Porphyrione aue tradunt nonnulli, ipsam adulterium vxoris marito detegere. Sic picas loqui doctas, domi maledicta & facta puerorum vel famulo- C rum, absenti patrifamilias sua voce & gestu detexisse, sæpius audiuimus. Notum est ex Porphyrio, Phylostrato, & alijs Melampium, Tiresiam & Apollonium Thyaneum se iactasse, quod voces garritusque hirundinum aliarumque auium intelligerent & ex ijs secreta dicta factaque cognoscerent. Huc facit illud Iuuen. Satyr. 9.

O Corydon, Corydon secretum diuitis vllum
Esse putas? serui vt taceant, iumenta loquentur,
Et canis & postes & marmora: claude fenestras,
Vela tegant rimas, iunge ostia, tollito lumen
E medio: clamant omnes propè, nemo recumbat
Quod tamen ad cantum galli faciet ille secundi,
Proximus ante diem caupo sciet.

Et Cicero: *Omnis ferè sermo*, inquit, *ad forensem famam à domesticis manat auctoribus.* Quocirca sapienter S. Eucherius Epist. ad Valerianum ita præcipit: *Etiam in secretis tuis, quod velis homines nescire, ne feceris; quod Deum, ne cogitaueris.*

Per aues cæli ergo notat delatores, vt vertit Vata. & exploratores: aues enim sunt perspicaces, celeres, garrulæ, leues, inconstantes: tales sunt & delatores & curiosi corycæi, qui omnia secretissima explorāt, & vt ait Comicus in Trinum: *Id quod in aurem rex regina dixerit sciunt, quod Iuno fabulata sit cum Ioue.*

Porrò Olympiod. & ex eo Pineda per aues intelligit famam. *Maledicta, ait, fama excurrens deferet ad illius aures, cui malum imprecatus fueris.* Fama enim à Poëtis pingitur alata, vigil, loquax, velox. Audi Virgil. 4. Æneid. hoc famæ ænigma vel Hieroglyphicum proponentem:

Cui quot sunt in corpore plumæ,
Tot vigiles oculi, subter (mirabile dictu)
Tot linguæ, totidem ora sonant, tot surrigit aures.

Nocte volat cœli medio, terraque per umbram
Stridens, nec dulci declinat lumina somno.
Luce sedet custos, aut summi culmine tecti.
Tam ficti falsiq; tenax, quàm nuntia veri.

Adde (vt ad aues redeam) solere epistolas per aues mitti, cùm quid secretè & celeriter absenti & remoto nunciandum est. De columbis asserit Plinius lib. 10. 37. *internuncias in rebus magnis fuisse, epistolas annexas earum pedibus obsidione Mutinensi, in castra Consulum D. Bruto mittente. Quid vallum & vigil obsidio, atque etiam retia amne prætensa profuere Antonio, per cælum eunte Nuncio?* Qua de re plura dixi in Oseam. Denique veteres auguria & diuinationes rerum arcanarum captabant ex auibus.

Porrò Principi & Magistratui expedit habere veraces & probæ fidei exploratores, qui ea quæ vbilibet fiunt, præsertim secreta rimentur: sed cauendi sunt leues & fallaces, qui adulationis, odij vel lucri causa crimina confingunt & innocenti impingunt. Vnde sapienter Mecænas Augusto Cæsari de ijs ita scribit apud Dionem lib. 52. *Quoniam Auscultatores & exploratores habere te oportet, quorum ope omnes imperij tui res cognoscas, ne quid custodia aut emendatione indigens te fallere possit, memento non omnino statim quæ ab eis referuntur credenda, sed diligentem considerationem adhibendam esse. Permulti enim eorum, vel odio aliorum, vtpote bona eorum affectantes, vel in gratiam quorundam, vel irati ob postulatam & non acceptam pecuniam, falso crimine seditionis tentatæ, aut contra Imperatorem alicuius facti vel dicti improbi eos onerant. Quod si enim tardius fidem adhibueris, nullo tuo magno id fiet damno: festinando autem fieri potest, vt peccatum aliquod irreparabile admittas.*

Mysticè, aues cæli sunt angeli (vnde Tigur. *Angeli veloces & alati*) boni vel mali, qui res nostras ad Deum & subinde ad homines deferunt, mali vt accusent, boni vt excusent & gratiam impetrēt. Angeli enim cognoscunt cogitationes subinde etiā secretas, non in se, sed ex signis & coniecturis, vel ex reuelatione Dei. Minus verè Hugo censet Angelos cognoscere quidem cogitationes ab ipsismet nobis immissas, an illis consentiamus, non verò cognoscere eas, quas nobis caro vel mundus suggerit; minus verè inquam; nam vtrasque æquè cognoscunt vel ignorant; vtrarumque enim eadem est ratio. & idem indagandi motus. Ita Olympio. Thaumat. Hugo & alij. Porrò Olympiod. per aues quoque accipit conscientiam propriam, quæ vt vulgo dicitur, est instar mille testium, & Spiritum sanctum. Sed hæc huic loco incongrua sunt.

Porrò S. Hieron. mysticè per Principem accipiens Christum & sanctos, per aues angelos, sic exponit: *Mandat*, inquit, *non solùm contra Christum temerè nihil loquendum, verùm etiam in arcanis cordis, quamuis varijs tribulationibus coarctemur, nihil blasphemum, nihil impium sentiendum. Et quia dilectionem, quam Christo exhibemus, debemus & proximo. Diliges quippe Dominum Deum tuum, sed & proximum tanquam teipsum; etiam nunc iubemur, ne post regem de sanctis quoque facile detrahamus, & eos, quos viderimus sapientia, scientia, virtutibusque dotatos lingua mordacitate rodamus: quia Angeli qui terram circumeunt & sunt administratorij spiritus, & in Zacharia loquuntur: Circuiuimus terram, & ecce omnis terra habitatur & silet; ad instar auium nostra verba & cogitationes ad cælum perferunt, & quod clam cogitamus Dei scientiam non latere.*

Porrò Chald. per aues accipit Angelum Razaelem & Heliam. Vnde sic vertit: *Tu autem ne tacitus apud te, in intimis & abditis cordis Regi prauè impreceris, neque in penetralibus thalami tui sapienti maledixeris. Razael enim Angelus omni die super montem Horeb clamat, & in vniuersum orbem vox eius peruagatur. Elias quoq; sacerdos magnus, velut aquila summis alis prædita volans aerem & cælos perlustrat, & quæ occultè facta sunt omnibus terram inhabitantibus defert & denunciat.* Verùm hæc sunt figmenta Iudaica & Cabalistica.

CAPVT VNDECIMVM.

SYNOPSIS.

Er ænigmata hortatur ad largas eleemosynas. Inde v. 8. monet, vt homo assiduè memor sit iudicij extremi, ideoque concupiscentias mortificet ac virtutibus & bonis operibus vacet.

1 Itte panem tuum super transeuntes aquas: quia post tempora multa inuenies illum.
2 Da partem septem, nec nō octo: quia ignoras quid futurum sit mali super terram.
3 Si repletæ fuerint nubes imbrem super terram effundent. Si ceciderit lignum ad Austrum, aut ad Aquilonem, in quocunq; loco ceciderit, ibi erit.
4 Qui obseruat ventum, non seminat: & qui considerat nubes, nunquam metet.
5. Quomodo ignoras quæ sit via spiritus, & qua ratione compingātur ossa in ventre prægnantis; sic nescis opera Dei qui fabricator est omnium.
6 Manè semina semen tuum, & vespere

cesset manus tua: quia nescis quid magis oriatur, hoc aut illud; & si vtrumque simul, melius erit. A

7 Dulce lumen, & delectabile est oculis videre solem.

8 Si annis multis vixerit homo, & in his omnibus lætatus fuerit: meminisse debet tenebrosi temporis, & dierum multorum: qui cùm venerint, vanitatis arguentur præterita.

9 Lætare ergo iuuenis in adolescentia tua, & in bono sit cor tuum in diebus iuuentutis tuæ, & ambula in viis cordis tui, & in intuitu oculorum tuorum: & scito quòd pro omnibus his adducet te Deus in iudicium. B

10 Aufer iram à carne tua. Adolescentia enim & voluptas vana sunt.

Vers. 1. Mitte panem super trāseuntes aquas.

Mitte (Syrus *proijce*) *panem tuum super transeuntes aquas: quia post multa tempora inuenies illum.* τὸ *transeuntes* non est in Hebræo, sed subintelligitur: aquæ enim veræ & viuæ sunt fluentes fluxuque suo transeuntes. Salomon secutus Ben Sira, quem Hebræi volunt fuisse nepotem Ieremiæ Prophetæ, Alphabeto 1. littera *zain*: *Sparge*, inquit, *panem tuum in superficie aquarum, & in arida, & tu inuenies eum in fine dierum.* q.d. sicut agricola iacit semen in terram, nulla habita ratione soli humidi vel aridi, sic & tu disperge tuas eleemosynas in egentes, etiam aridos, id est planè inopes, vel immemores & ingratos, vt tibi gratiam referre non possint aut nolint. Iam

1 Primò, Caiet. sic propriè explicat: Mitte tuum panem per maria & flumina ad distantes pauperes. Verùm ipse gnomen hanc vniuersalis eleemosynæ ad absentes restringit, nisi sic explices q. d. Ita dilata tuos animos & eleemosynas, vt non tantùm præsentibus eroges, sed & eas ad absentes remotosque quaqua versum mittas, vti fecit S. Gregorius. Chaldæus verò per transeuntes aquas accipit pauperes in aquis nauigantes. *Porrige*, ait, *alimentum tuum pauperibus, qui ambulant in nauibus super facies aquarum; quoniam post tempus dierum multorum inuenies mercedem eius in sæculo hoc & in sæculo venturo.*

2 Secundò, Aben Ezra contrariè vertit; nam pro *transeuntes* vertit *stantes* siue *stagnantes aquas*. q. d. D Sicut in stagnis & viuariis heri proijciunt panem, quem pisces deuorant, itaque se impinguant, vt pinguiores facti extractique herum pascant: sic pariter proijce panem tuum pauperibus, vt eo pasti vicissim te sua gratiarum actione, bonaque precatione reficiant & pascant. Huic sensui affine est prouerbium Arabicum: *Bonum operare quod potes, & illud in aquam proijce, quia piscis aliquis educet ipsum aliquando foras in tuum beneficium.* Exemplum litterale est in prato spirit. Ioannis Moschi c. 185. vbi narrat quendam 50. nummos dedisse pauperibus, ideoque eos sextuplicatos recepisse, dum in pisce ex aquis extracto inuenit gemmam, quam trecentis nummis diuendidit: quare pro 50. piscis reddidit ei trecentos.

3 Tertiò, Olympiod. per aquas accipit lachrymas: *Cum lachrymis* inquit, *& misericordia affectu facito* A *eleemosynam.* Possunt quoque accipi lachrymæ pauperum. q. d. Pauperi præ fame & afflictione gementi & lachrymanti dato stipem, vt ea lachrymas eius soleris & abstergas.

Quartò & magis appositè, alij censent esse metaphoram à mercatoribus, frumenta & panes per naues transmittentibus in exteras regiones, lucri causâ. q. d. Sicut mercator panes & grana per naues transuehit in alias oras, vt ibi ea carò vendat, itaque ingens lucrum domum reportet: sic tu mitte panes & opes tuas in pauperes tam vrbanos, quã forenses: inde enim ingens lucrum, putà Dei hominumque gratiam domum referes. Huc spectat illud Prouerb. 31. *Nauis institoris de longè portans panem suum.* Et illud Genes. 49. *Aser, pinguis panis eius, & præbebit delicias regibus*, 4

B Huc facit expositio subtilis & sublimis nostri Sebastiani Barradij lib. 7. prolegom. cap. 14. *Mitte panem super transeuntes aquas*, id est mitte panem tuum in mare, & in longinquam cæli regionem nauibus deportetur, & post multa tempora cum efflaueris animam, inuenies illum, quæ sunt naues? pauperes. Hinc ait Christus Luc. 18. Omnia quæcumque habes vende, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo. q.d. Onera tuis diuitiis naues, id est pauperes, hi in cælum viles opes deferent, & cum pretiosissimo thesauro commutabunt. Porrò naues hæ nunquam patiuntur naufragium, nec spolium, vti patiuntur naues mercatorum, sed certo cursu eleemosynam in cælum deuehunt. Vnde S. Chrysost. hom. 48. in c. 24. Genes. *Facilis*, inquit, *est hæc transuectio, securè illuc transferimus,* C *& in thesauro* [illegible] *reponimus, quæcumque per pauperum manus præmittimus*: Qui ergo sapis, imple tuis panibus opibusq; manus pauperum, illæ eas deportabunt in cælum, vbi pro eis centuplum, imò millecuplum recipies.

Rursum aliqui per *aquas transeuntes*, accipiunt animas in purgatorio detentas, quasi pro eis hic iubeat effundere eleemosynas, preces & suffragia: illæ enim animæ transierunt à præsenti sæculo in alterum alterius vitæ, ac è terra in purgatorium, vbi grauissimè igne cruciantur. Quare qui misericors est & sapiens, eis omni ope & arte per indulgentias, missas, eleemosynis soffragatur, vt à tantis tormentis eas liberet: illæ enim iam liberatæ in cælum euolabunt, vbi liberatori suo gratæ, ampla à Deo dona eidem impetrabunt.

Quintò & genuinè, q.d. Sicut semẽ copiosè seritur in terra humectata, per quã transierũt aquæ vel pluuiæ, vel fluuiales, vt ex ea succum sugat, quo germinare & segetem copiosam producere queat; Sic tu ô fidelis, ô Christiane panem, id est eleemosynam tuam copiose dispergito in pauperes, vt ex ea copiosos bonorum temporalium & spiritualium fructus colligas. Nam per *transeuntes aquas*, metonymicè intellige terram transeuntibus aquis madentem & humidam, ideoque aptam ad recipiendum semen: seritur enim non in aqua, sed in terra aquis humecta. Aqua enim viuifica est, atque omnis fœcunditatis effectrix, ait S. Cyrill. in Isaiæ 32. 20. sic est & eleemosyna. Sensus ergo est q.d. Postquam aquæ pluuiæ transierint, terramq; ad oportunum satum madentem præparatamque reliquerint, sementem facito: sic pariter vbi pauperum greges ex paupertate aliaue afflictione: egentes, ideoque ad eleemosynam, paratos & anhelan- 5 Genuinè.

tes videris, tu illis eam elargire. Ita S. Hieron. Ad *eleemosynã*, ait, *cohortatur, quòd omni petenti sit dandum & indiscretè faciendum bene. Quomodo enim qui super irrigua seminat, fructum sementis expectat, ita qui largitur egentibus non granum seminis, sed ipsum panem seris, fœnore quodam multiplicationem illius præstolans, & cùm dies iudicij aduenerit, multò amplius quam dederat recepturus.*

Hebr. est: *Mitte panem tuum super faciem aquarum*, id est super faciem terræ aquis irrigatam; nimirum feracissima est miseri & calamitosi hominis facies; *aquis* id est ærumnis & lachrymis madefacta; in hac semina panem tuum, & ipsa magno cum fœnore semen reddet.

Denique, τὸ *super aquas* posset exponi *iuxta aquas*, vti Christus *stans super*, id est iuxta eam, *imperauit febri*. Lucæ 4.39. Felicius enim semen iactum iuxta aquas, & vberiore fruge prouenit.

Transeuntes aquæ sunt pauperes.

Nota, aptè comparantur pauperes transeuntibus aquis. Primò, quia homines in hac vita transeunt & prætersluunt, vt aquæ & flumina. Vnde illud: *Aquæ multæ populi multi*. Apocal. 17.15. & illud: *Omnes*
a *quasi aquæ dilabimur*. 2. Reg. 14.14. Secundò, aquæ notant pauperum multitudinem, confluxum & transitum, quo ab vno ostio in aliud, ab vna vrbe & pago in alium mendicando & victum quærendo transeunt. Nec enim certo loco consistunt, sed assiduè circumeunt & peregrinantur, vt escam conquirant. Ita Olympiod. Bonau. Lyran.

3 Tertiò, transeuntes aquæ notant non esse spectãdam in eleemosyna pauperum recompensam, eò quòd illi transeant, vt aquæ non rediture, sæpéque sint ignoti vel impotentes ad retribuendum, imò subinde immemores & ingrati: quare à Deo expectandam esse mercedem. q. d. licèt pauperes sint, aut videantur fore ingrati, vt in eos quasi in aquas iactũ beneficium, & periturum videatur; ijs tamen benefacito, quia si non ipsi, certè alij, ac imprimis Deus tibi datum magno cum fœnore reddet. Vnde Pagni. vertit: *Mitte panem tuum etiam ignotis, ac si projiceres super faciem aquarum; quia in multitudine dierum inuenies illum*. Et R. Salomon: *Benefac homini, de quo corde cogitas fore, vt non amplius illum videat, sicut qui cibum suum in aquas projicit*. Thaumat. verò: *Iustum est panem & cætera huius vitæ necessaria impertiri egenti, tametsi periturum videatur beneficium, ac si quis in aquam projiciat panem. Apparebit autem procedente tempore, non inuisilem tibi fore eleemosynam*. Sapienter Seneca lib. 4. de beneficiis cap. 25. *Propositum*, inquit, *est nobis secundùm rerum naturam viuere, & Deorum exemplum sequi. Dij autem quodcumque faciunt, in eo nihil præter ipsam faciendi rationem sequuntur; nisi forte ex stimas illos fructum operũ suorũ ex fumo extortũ, & thuris odore percipere. Vide quanta quotidie moliãtur, quã distribuãt, quantis terras fructibus impleant, quàm opportunis & in omne: oras ferẽtibus ventis maria permoueãt. quãtis imbribus repente deiectis solum molliant, venasq; fontium arentes reintegrent, & infusi per occulta nutrimento renouent. Omnia ista sine mercede, sine vllo ad ipsos perueniente cõmodo faciunt. Hæc quoque nostra ratio, si exemplari ab suo non aberrat, seruet, ne ad res honestas conducta veniat. Pudeat vllum venale esse beneficium. Gratuitos habemus Deos. Da ingratis beneficia.*

4 Quartò, transeuntes aquæ innuunt copiosè dandam esse eleemosynã, quia copiosi & multi affluũt pauperes instar aquarum, & copiosus eleemosynarum erit fructus. Licet enim is modò non appareat,

A sitque occultus, sicut semen copiosè projicitur & occulitur in terra aquis humida, in messe tamen, puta in die iudicij copiosus & splendidus apparebit. Ita S. Gregor. Nazian. Orat. 19. *Huc*, inquit, scilicet ad lætam largamq; eleemosynam, *pertinere videtur quod scriptura inquit, panem in aquam quoque mittendum esse: non enim fore vt distrahatur, aut pereat apud iustum harum rerum æstimatorem, sed eo peruenturum esse, vbi omnia nostra collocabuntur.*

Simili modo Apost. 2. Corinth. 9. eleemosynam comparat semini producenti magnam messem. *Qui parcè seminat*, inquit, parce & metet: *Et qui seminat in benedictionibus*, id est beneficè, copiosè, largitur, *de benedictionibus & metet*. Vide ibi dicta.

Alludit ad Nilum, qui Ægyptum Iudææ vicinam exundatione sua pertranseundo oblimat, impinguat, fœcundat. Idem facit eleemosyna, quæ dantem ditat & omni bono cumulat. Vnde & sequitur:
B *Da partem septem nec non & octo*. Vbi alludit ad septem Nili sectiones & riuos (ita vt ipsum Nili corpus sit octauum) quibus totidem ostiis in mare decurrit, idque facit vt melius totam Ægyptum, in totidem partes dissectam irriget & fœcundet. Hinc à Virgil. 6. Æneid. Nilus vocatur *septem geminus*, & ab Ouidio 15. Metamor.

Perque Papyriferi septemflua flumina Nili.

In Ægypto enim non pluit, sed tota agrorum adaquatio fit à Nilo, vnde Claudian. Epigram. 6.

Ægyptus sine nube ferax, imbresque serenos
Sola tenet, secura poli, non indiga venti,
Gaudet aquis quas ipsa vehit, Niloque redundat.

Denique τὸ *mitte super transeuntes aquas*, significat eleemosynam faciendam esse primò liberaliter. Secundò, non tardè, sed cito. Tertiò, hilari animo iuxta illud, *Hilarem datorem diligit Deus*. 2. Corinth. 9. C
vnde *Fabius beneficium ab homine duro asperè datum, panem lapidosum vocabat*, ait Seneca lib 2. de benef. c. 1. & seq. quartò, præueniendos esse pauperes, vt antequam rogent vltrò mittamus in eorum sinum eleemosynam. Audi Senecam loco citato: *Illud melius, occupare antequam rogemur, quia cum homini probo ad rogandum os concurrat* (alij legunt *corruat*) & *suffundatur rubor, qui hoc tormentum remittit, multiplicat munus suum. Non tulit gratis, qui cùm rogasset, accepit. Serò beneficium dedit, qui roganti dedit. Ideo diuinanda cuiusque voluntas, & cum intellecta est necessitate grauissima rogandi liberanda est.*

Quintò, τὸ *panem tuum* significat eum dandum ex tuo, quem scilicet tuo labore comparasti, non ex rapto vel alienum, rursum *tuum*, id est necessarium, nõ tãtum superfluum. Ad hæc *tuum*, id est eotiem quo 5
tu vesceris, non eius micas & crustas decidentes, nõ panem alterum viliorem & secundarium. *Comedat pupillus de buccella tua*. Iob. 31.17. *Panem tuum cum esurientibus & egenis* comede. Tob. 4.17. *Frange esurienti panem tuum*. Isaiæ 58.7. D

Sextò, eleemosynam transeunti, id est occultè & secretò esse faciendã, tum vt vites inanem eius ostẽtationem, tũ ne egenum pudore afficias. Vnde Isidor. Pelus. l. 2. Epist. 151. celebrat Timotheum quẽdam, *quod cum eleemosynam singulari quodam amore complecteretur, id tamen studiosè captabat, vt obscura & incognita esset ea benignitas. Nã si ostẽtationis particeps eit, non benignitatem exhibere, verum eorum qui beneficio afficiuntur calamitates exaggerare, diuinumque opus molestissimo morbo labefactare*. Quocirca Timotheum his elogiis ornat: *Reuera pudicitiæ ac temperantiæ delubrum erat, prudentiæ sedes, arx fortitudinis, iustitiæ metropolis, humanitatis* 6

penu, mansuetudinis templum, atque vt vno verbo complectar, virtutum omnium thesaurus. Septimò, A non semel & iterum, sed assiduè & continuò faciendam esse eleemosynam quibuslibet egenis, quotidie affluentibus.

Præclarè S. Gregor. Nyssen. Orat. de pauperibus amandis: *studium ait; promerendi de propinquis tibi ab alio præripi non permittas. Caue ne alius rapiat thesaurum repositum tibi. Calamitatis affectum, vt aurum amplectere. Infirmam pauperis valetudinem ita fouc, vt in ea & sanitatem tuam, & salutem vxoris, & filiorum, seruorum, & totius familiæ positam putes.*

Mysticè per panem & eleemosynam corporalem accipias spiritualem, qualis est docere ignorantes, solari afflictos, conuertere peccatores. Ita S. Hieron. *In quocumque nomine ait, illam aquam videris, de qua dicitur: flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ: ne te pigeat panē sapientiæ, panē rationalis, panē præstare sermonis. Si enim hoc frequenter feceris, inuenies te non incassum doctrinarum iecisse sermonem. Tale quid & in Esaia dictum puto: Beatus qui seminat super aquam, vbi bos & asinus calcant: Quòd ille Magister beatitudine dignus habeatur, qui super irriguum pectus seminat audientium tam ex Iudæis, quàm ex gentium populo congregatum.* Citat S. Hieron. Isaiam c. 32. 20. iuxta septuag. Vide ibi dicta.

Quia post multa tempora inuenies illum, quasi rem perditam, vel potiùs absconditam, sed vt semen mirè multiplicatum inuenies *illum*, id est illius mercedem & copiosam retributionem, idque sæpe in hac vita, & semper in futura. Ita Chald. Hebr. est: *Quia in multitudine dierum inuenies illum.* Vide S. Chrysost. homil. *quòd eleemosyna sit ars omnium quæstuosissima.* Alludit ad originem Iordanis (qui est fluuius nobilissimus Iudææ) Hic enim teste Iosepho lib. 3. belli c. 18. Egesippo & alijs, oritur ex Phiala fonte in regione Trachonitide. Hic enim fons miræ profunditatis, aquas copiosas per abditos subterraneos meatus in Dan, siue Paneadem, fontem Iordanis ejcit & transmittit. Quare in Paneade intuentibus videtur oriri Iordanis, indeque ex confluxu duorum riuulorum, Ieor, & Dan, Iordanis nomen & flumen conflatum est; reuera tamen occultè, vt dixi, oritur longè anterius in Phiala fonte. Deprehensum id est à Philippo Tetrarcha Trachonitidis. Is namque missis in Phialā paleis, inuenit eas apud Panum in fontē Dā redditas, vnde antea fluuius Iordanis nasci credebatur. Sicut ergo panis & paleæ coniecti in Phialam fontem, post longos occultosque meatus redduntur in Iordane, sic panes coniecti in sinu pauperum post multa temporum spatia reddentur largienti. Vide Adrichom. in descriptione terræ sanctæ, in Iordane. Hic ergo quasi in phiala spargamus panem in aquas, id est in pauperes, vt illæ nobis reddantur in Iordane, id est in fluuio iudicij (hoc enim Hebr. est *Iordan*) hoc est iustæ retributionis in cælo, vbi Deus eos qui miserint panem in trāseuntes aquas, & calicem aquæ puræ, vel coctæ in vite aut Cerere, puta vinum aut cereuisiam dederint sitienti, fonte vitæ & torrente voluptatis potabit Psalm. 35. 9.

Vers. 2. *Da partem septem nec non & octo: quia ignoras quid futurum sit mali super terram.* Pro *partem*, in plurali *partes* legunt Lyran. Dion. & S. Hieron. in c. 41. Ezech. v. 1. & S. Gregor. hom. 16. in Ezech. sed legendum *partem* cùm Roman. Hebr. septuag. Syro, Arabico, Chaldæo & cæteris. *τὸ partem* notat A distribuendam esse eleemosynam pro cuiusque necessitate vel merito, & non ita vt esuriat vnus, alter ebrius sit 1. Corin. 11. 21. Iam

Da partem 7. & 8. quid? Resp. 1.

Primò Chald. hanc gnomen exponit de satione, quasi hic instruatur paterfamilias vt congruo tempore agrum serat, vti de eodem agricolam instruit Columella, Varro, Cato & alij scribentes de re rustica. q. d. sere semen in agro mense septimo & octauo. *Optimam*, inquit, *partem seminis confer mense Tisri in agrum tuum, neque tamen & mense Kislen à seminando abstineas, neque exploratum esse potest ipsi terræ imminens malum, prima an secunda sementis superatura sit.*

Verùm hic sensus alienus est, & ad propositum non pertinet. Agitur enim hîc de eleemosyna. 2

Secundò, R. Heccados per septem accipit septem planetas, per octo cælum octauum, siue stellatum; B per planetas autem & stellas fixas censet denotari viros eminentes & principes, quasi illis hic iubeat dari partem honoris cuique debiti, illosque colere & revereri, vt benigno fauoris sui aspectu vicissim nos aspiciant & prosequantur. Verùm hoc tam remotum est quàm cælum à terra.

Tertiò, R. Salomon, Aben Ezra & Clarius per septem accipiunt septem dies septimanæ, & octo diem octauum, qui est primus sequentis septimanæ. q. d. quotidie per septem dies hebdomadæ dato eleemosynam, nec ibi desinito, sed dato die octauo, hoc est primo sequentis hebdomadæ, vt denuò nouum septenarium cū noua hebdomada inchoes, & cum ea finias, idque assiduè & continuò. q. d. continuò per omnes dies cuiuslibet hebdomadæ, totiusque vitæ facito eleemosynam. 3

C Quartò, Caiet. per *septem*, pauperes septem propriè & præcisè accipit. *Forte enim*, inquit, *tunc temporis familiare erat Iudæis eleemosynariis pascere pauperes septem, ob reuerentiam diuinarum actionum, quæ septem diebus describuntur à Moyse, supputato sabbatho quietis. Da itaque partem mensæ pauperibus septem, hoc est decreto numero pauperum, & etiam octo, hoc est, si & alius superuenerit, da etiam & partem.* 4

Quintò Osorius & alij per septem & octo accipiunt septimam vel octauam partem opum & prouentuum, quasi hanc iubeat dari pauperibus, vti decimam dari ijsdem iubet Moses. Deuter. 14. 28. Alij per septem & octo accipiunt septuplā & octuplam, id est multiplicem & copiosam eleemosynā, quasi iubeatur, vt homo omnes benefaciendi, & bene de proximo merendi occasiones capessat. Ita D Osorius & Lyran. qui legit in accusatiuo: *Da partes septem & octo.* 5

Sextò, S. Bonauen. censet senarium significare id quod sufficit nobis; quicquid est vltra illud, dici septem & octo. q. d. danda est eleemosyna de eo quod superest, ac largè quidem pro facultatibus nostris, vt nostra abundantia aliorum inopiam suppleat. 6

Septimò & genuinè, q. d. da partem panis, id est cibi & eleemosynæ tuæ *septem*, id est multis pauperibus, imò *& octo*, id est longè pluribus. q. d. Esto liberalissimus in dando, da quotquot egentes occurrunt, da plurimis, imò infinitis si potes. Nota ex S. Hieron. in Isaiæ c. 4. & 5. Hebræis septenarium esse familiarem propter sabbathum, æquè ac denarium propter decalogum. Significat autem septenarius multitudinem & vniuersitatem, eò quòd omnes dies septimanæ semper recurrentes non sint 7. Genuinè

nisi septem, idem significat ternarius: vnde illud Aristotelis. *Tria sunt omnia*, scilicet prima; non enim duo, sed tria primò vocantur omnia. Iam si ad tria addas quartum, vel ad septem addas octo, significatur magna & inusitata multitudo. Vnde illud: *O terque quaterque*, id est omnimodè *beati*. Sic *Amos* 1.v.3. & seq. toties repetitur: *Super tribus sceleribus Damasci & super quatuor*, id est ob plurima & maxima eius scelera, *non conuertam eum*. Vide ibi dicta. Et Prouerb. 30.15. *Tria sunt insaturabilia, & quartum nunquam dicit sufficit*. Simile est Iob 5.19. *In sex tribulationibus liberabit te, & in septima*, id est in plurima & maxima, *non tanget te malum*. Et Michææ 5.v.5. *Suscitabimus super eum septem pastores, & octo primates homines*, id est plurimos & maximos principes, vti ibidem dixi: sic hic dicitur: *Da partem septem & octo*, id est da multis, imò longe pluribus & innumeris. Hinc Thaumat. vertit: *Da liberaliter & diuide pluribus, sex tamen cuique*. q. d. Noli terreri pauperum filatim affluentium multitudine, vt vlterius neges eleemosynam, quin potius omnibus da, vt crescente numero pauperum, crescat tibi animus & numerus eleemosynarum. Hinc Nazian. orat. 19. laudans patrem suum vita functum ab eleemosynis: *Re vera*, inquit, *tanquam alienorum bonorum procurator, de bonis suis cogitabat, pauperum inopiam, quàm maximè poterat subleuans, nec superflua duntaxat, sed necessaria quoque in eam rem sumens, partemque dans non septem duntaxat, velut Salomonis lex praescribit, verum si octauus etiam accederet; libentiùs sua profundens, quàm alij acquirant*.

Qua in re imitabatur Deum, qui liberalis est in omnes, nec vllum indotatũ relinquit. Verè Cicero: *Homines, ait, ad Deos nulla re propius accedũt, quàm dando: nihil habet fortuna melius quàm possis, nec natura meliùs quàm vt velis seruare quàm plurimos*.

Huc facit vetus Prouerbium: *Omnia octo*, de qua collector adagiorum, & Bongus in mysteriis Numerorum, cum nihil deesse significatur, siue propter Stesichori poëtæ monumentum, inquit noster Lorinus, Catanæ ex omnibus octonis constructum, columnis, gradibus angulisque; siue propter distributos à primo conditore Corinthios in octo tribus; siue propter totidem Deos summæ rerum imperantes, per quos iurare solitus Orpheus fertur, Ignem, Aquam, Terram, Cœlum, Lunam, Solem: Mithram (Persæ confundunt cum Sole) noctem, siue quia in Ægyptia Columna in signum iustitiæ inscribebantur Deorum octo nomina, Saturni, Rheæ, Osyris, Spiritus, Cœli, Terræ, Noctis, Diei, & totidem Xenocrates, vt prodit Cicero, licet diuersos Deos faciebat: siue propter octonas certaminum species in Olympus; siue propter aliam causam. Igitur septem & octo nullum non comprehendunt, valetque sententia ista idem ac quod præcipit Christus: *Omni petenti te tribue*. Lucæ 6.30. Alludit ad veterum comedendi & conuiuandi ritum, quo teste Macrobio lib. 1. Satur. c. 7. & Gellio lib. 13. c. 11. in conuiuio septem adhibebantur conuiuæ, & octauus erat rex siue præses conuiuij. Vnde Prouerbium *septem conuiuium, nouem conuitium*. Vide Sidon. Apollin. libr. 1. Epist. 11. & Rhodeginu lib. 28. c. 8. Hinc Heliogabalus Imper. teste Lampridio ad cœnam inuitabat simul octo luscos, octo caluos, octo surdos, octo podagrosos, octo nigros, octo longos, octo præpingues & obesos, vt sibi suisque risum moueret.

Tropol. Tropol. S. Ambros. in c. 6. Lucæ, explicans octo beatitudines: *Beati pauperes spiritu*, &c. his hunc locum applicat: *Mandatum accipis*, inquit, *octo illis partem dare, fortasse benedictionibus*, id est beatitudinibus, vt scilicet partem vitæ demus exercendæ paupertati, quæ est prima beatitudo à Christo proposita, partem mansuetudini, quæ est secunda beatitudo; partem luctui & compunctioni, quæ est tertia, & ita de cæteris. Causam subdit: *Sicut enim spes nostræ octaua perfectio est, ita octaua summa virtutum est*. q. d. Sicut spes nostra, id est vita æterna quam speramus, perficietur in octaua resurrectionis, cùm reipsa vitam æternam speratam adipiscemur, ita octaua beatitudinum est summa virtutũ, id est ita octo beatitudines sunt summa perfectio & culmen virtutum omnium. Dato igitur ac stude octo beatitudinibus, vt eas secteris, cõnitaris ad octauã, id est perfectionem virtutũ, ac per eam esset aquaris octauam gloriæ in beata resurrectione. Idem S. Ambros. lib. 2. de Iacob c. 11. alludens ad septem candelabri lucernas, & ad octauum quasi omnium vterum, illas applicãs septem Machabæis, quorũ octaua erat mater: *Quàm bonus*, inquit, *fidei parens, quã tutus portus iste pietatis, quã splẽdida lucerna Ecclesia septeno fulgẽs lumine, & octauo vtre cunctis luminibus oleum subministrãs. De quibus pulchrè dicitur: Date partem illis septem, & illis quidẽ octo, eò quòd in vtroq; numero cõsortiũ gratia consequantur, in lege nutrici, per gratiam coronati, septem tãquã in sabbatho; octo tanquã in euangelio. Pia mater supplemento passionis adiuncta, quæ in talibus filijs integram pietatis formam & parturiuit & peperit*.

Secundò, S. Gregor. prologo in Psal. 6. pœniten. docet dandam esse partem septem, id est vitæ actiuæ, obeundo septem opera misericordiæ, & octo, id est vitæ contemplatiuæ. *Da mihi*, inquit, *domine partes septem nec non & octo. Optauit enim ita subditos regere, vt tamen contemplationis diuinæ non fraudaretur perfectione. Ipsa namque officij administratoria necessitate cõstrictus, cogebatur temporali actioni insistere; sed suauis eum contemplationis diuinæ dulcedo reficiebat in mente. Potest etiam intelligi, quod ille quindecim gradus ad illud diuinæ illuminationis templum ascendit, qui sempiternæ virtutis Dei amore conceptus, temporalibus, quæ per septenarium numerum designantur, gradatim contemptis, per scalas octo beatitudinum ad sublimia prouehitur, donec Deus deorum in Sion mentis videatur*. Similia habet Philippus Solitarius lib. 3. Dioptræ cap. 8. 2

Rursum Olympiod. per septenarium accipit septem dona Spiritus Sancti. Hugo verò & alij accipiunt tres virtutes theologicas, puta fidem, spem, charitatem, & quatuor cardinales, puta prudentiam, iustitiam, fortitudinem & temperantiam, quasi iubeat illis studere in septenario huius vitæ, vt per eas pertingamus ad octauam felicitatis æternæ.

Allegor. Hebræi, ait S. Hier. ita hunc locum intelligunt: *Et sabbathum & circumcisionẽ*. (Hæc enim dabatur octauo die infanti) *serua: ne si fortè hoc non feceris, inopinatum tibi superueniat malum*. Melius Christiani nonnulli sic explicant q. d. serua septem, id est pascha, & octo id est Pentecosten. A paschate enim ad Pentecosten numerantur septem hebdomades, quarum quasi octaua est quinquagesima, putà Pentecoste, quo alludens S. Gregor. Nazian. Orat. 43. quæ in S. Pentecosten sub initium: *Da partem septem & octo*, id est inquit da partem S. Pentecosti & futuræ beatitudini. Sic enim habet: *Hic eximius septenarius Pentecostes honorem innexit. Septenarius enim in seipsum ductus quinquagenarium gignit vno die excepto, quem ex fu-* Alleg.

turo sæculo, quem ex futuro sæculo assumpsimus, octa num eundem & primum, vel vt rectiùs loquar vnum A *& sempiternum. Illic enim præsens animarum nostrarum sabbatismus desinat necesse est, vt detur pars septem atque adeo octo, sicut iam nonnulli maiorum nostrorum hunc Salomonis locum exposuerunt.*

Rursum S. Hieron. lib. contra Lucifer. per septenarium accipit vetus testamẽtum, per octo nouum: *Ecclesiastes*, ait, *iubet dare partes septem, dare partes octo, id est vtrique credere testamento.* Et S. Isidorus lib. 1. Offic. c. 24. legens: *Da partem illi septem & illi octo*, sic explicat q. d. Iudæi celebrant diem septimum, puta sabbathum, quod erat requies mortuorum; at Christiani celebrant diem octauam puta Dominicam, quæ est dies resurrectionis, ac proinde viuorum non mortuorum. Eodem modo explicat S. August. Epist. 119. cap. 13. & Olympiod. ac Salonius: *Præcipit*, inquit, *tam veteris, quàm noui testamenti seruari præcepta.* Denique S. Hieron. scribens in hunc Ecclesiast. locum: *In Ezechiele*, inquit, *septem & octo gradus ad templi leguntur ascensum. Et post Ethicum illum Psalmum, id est centesimum octauum & decimum, quindecim graduum Psalmi sunt, per quos primùm erudimur in lege, & septenario numero expleto, postea per ogdoaden ad euangelium scandimus. Præcipitur ergo vt in vtrumque instrumentum, tam vetus scilicet, quàm nouum pari veneratione credamus. Iudæi dederunt partem septem, credentes sabbathum: sed non dederunt octo, suscipientes euangelium, resurrectionem diei Dominicæ denegantes. E contrario hæretici Marcion & Manichæus, & omnes qui veterem legem rabido ore dilaniant, dant partem octo, suscipientes euangelium: sed eandem septenario numero non tribuunt, legem veterem respuentes. Nos igitur vtrique instrumento credamus. Non enim possumus dignos cruciatus, dignamque pœnam iam nunc mente comprehendere, quæ reposita est his qui versantur in terra, Iudæis atque hæreticis, è duobus alterum denegantibus.*

Porrò Cassian. lib. 2. de instit. renunc. c. 9. & 10. sic explicat q. d. Die sabbathi, puta septima serua ieiuniũ ex prisco Ecclesiæ ritu: die octaua verò celebra festum, puta Dominicam resurrectionis Christi.

Anagog. Anag. S. Greg. lib. 35. Moral. c. 7. per septenarium accipit præsentem vitam eiusque bona, per octonarium futuram. q. d. Sic dispensa temporalia, vt accipere merearis æterna. *Septenarium quippe*, inquit, *cum adhuc alius sequitur, ex ipso eius argumento exprimitur, quòd fine claudat tẽporalitas æternitate cõcluditur. Hinc est enim quod Salomon admonet dicens: Da partes septem nec non & octo. Per septenarium quippe numerum, hoc quod septem diebus agitur, præsens tempus expressit, per octonarium verò vitam æternam designauit, quam sua nobis Dominus resurrectione patefecit. Dominico scilicet die resurrexit, qui dum diem septimum, id est sabbathum sequitur, à conditione octauus inuenitur. Bene autem dicitur: Da partes septem nec non & octo: quia ignoras quid mali futurum sit super terram, ac si apertè diceretur: sic dispensa temporalia, vt appetere non obliuiscaris æterna. Oportet namque vt in posterum bene agendo prouideas, qui de venturo iudicio quanta tribulatio sequatur, ignoras. Hinc est quod quindecim gradibus templũ ascenditur, vt ex ipsa eius ascensione discatur, quatenus per septem & octo & temporalis sollicitè dispensetur actio, & promptè mansio æterna requiratur. Hinc & etiam quod dum monas in denarium surgit, centum quinquaginta Psalmos Propheta accepit; Propter hunc septenarium numerum temporalia, octonarium verò æterna signantem* D *sum per centum viginti fideles in cænaculo residentes Spiritus sanctus effusus est. Per septẽ quippe & octo quindecim cõponuntur, & si ab vno vsque ad quindecim numerando paulatim per incrementa consurgimus, vsque ad centesimum & vigesimum numerum peruenimus. Qui scilicet effusione Spiritus sancti didicerunt, vt & temporalia tolerando transirent, & æterna inhianter appeterent.*

Symbolicè idem S. Greg. hom. 16. in Ezech. *Partes*, ait, *simul septem & octo damus, quando sic ea quæ septem diebus euoluuntur disponimus, vt per hæc ad bona æterna veniamus.* Ætates enim hominis septimo quoque anno variantur, & per septenarios ad metã decurrunt, puta ad octauam resurrectionis, ait Hugo. *Septimus quisque annus ætati notam imprimit*, ait Seneca. Audi Hippocratem apud Philonem lib. de Mundi opificio: *In hominis vita septem sunt tempora, quas ætates vocant: Infans, puer, adolescens, iuuenis,* B *vir, senior, senex. Infans est vsque ad septennium, intra quod dentes emittit: puer vsque ad secundum septennium, quo ad genituræ emissionẽ fit tempestiuus. Adolescens vsque ad tertium septenniũ & barbæ lanuginẽ. Iuuenis vsq; ad quartum septenniũ, & accretionem totius corporis. Vir vsque ad annum vndequinquagesimum, & septimum septennium. Senior vsque ad quinquagesimum sextum, & octauum septennium. Senex toto quod reliquum est tempore.*

Et nonnullis interiectis: *Præter ea quæ dicta sunt, manifestissimè vim perfectionis designatiuam in septenario, repræsentant ætates ipsæ ab infantia ad senectutẽ vsq;, quæ mensurantur septenario: ac primo quidem septennio enascuntur dentes: In secundo tempestiuitas est ad genituram emittendam. In tertio barbæ accremẽtum. In quarto roboris accessio. In quinto tempus nuptiarũ. In sexto vigor intelligentiæ. In septimo vtriusq; augmentũ, intelligentiæ & eloquẽtiæ. In octauo* C *vtriusq; perfectio. In nono æquitas & mãsuetudo, affectibus maiori ex parte mãsuefactis. In decimo denique; vitæ exitus optabilis, adhuc integris sensuũ instrumẽtis. Solet enim alioqui senectus lõga supplantare & affligere.*

Hinc sequitur septenarium esse ætatum & vitæ definitorem in eo enim fit sanguinis, humorum, spirituũ, calorum & complexionis mutatio. Quocirca nonus septenarius annorum, puta annus vitæ 63. est climactericus, multisq; vitæ finem affert. Vnde 63. ætatis anno mortuus est Aristot. Cicero. Crysippus. Bocacius, Card. Cusanus, S. Benedictus, S. Bernard. & alij permulti. Vnde & Augustus Cæsar annũ 63. velut fatalem extimuit, eoq; exacto quasi periculo defunctus sibi gratulatus est. Abraham mortuus est anno ætatis 175. qui 25. septenarios complectitur. Iacob anno ætatis 147. qui 21. Dauid 70. qui decem septenarios in se concludit: eodem permulti decedunt. Nam vt idem ait Psal. 89. 10. *Dies annorũ nostrorum in ipsis septuaginta anni. Si autem in potentatibus octoginta*, qui octo denarios complectitur, iuxta id quod hic dicitur: *Da partem septem nec nõ & octo.* Similimodo Reipublicæ status per septenarios sæpe mutatur. Hebræorum captiuitas in Babylone desijt anno 70. qui est decimus septenarius: omniũ monarchiarum series desijt in 70. hebdomade Danielis c. 9. in qua natus est Christus monarcharum monarcha. Porrò 70. hebdomades annorum faciunt annos 490. qui est quasi cubus septenarij & denarij: septies enim decem faciunt 70. septies 70. faciunt 490. Atque circiter eundem annum 490. facta est crebra Reipublicæ Hebraicæ, vti & aliarum mutatio, puta prima à Mose & Iudicibus in Saulem & reges; Secunda à regibus in Zorobabel

Symbol.

Annus climactericus quis & qualis

& Duces tempore captiuitatis Babylonicæ; tertia à Ducibus in Christum. In qualibet enim harum inuenies circiter annos 490. vti colligere licet ex tabula, chronologica, quã præfix, Pentateucho. Iuxta hunc sensum monet sapiens, vt memores simus septenarij, id est decursus & finis ætatis, tũ nostræ, tum Reipublicæ, in eoque agnoscamus vtriusque vanitatem, dicamusque: *Omnis consummationis vidi finem, latum mandatum tuum nimis:* Sicut enim septenario dierum, putà septem diebus initio mundi Deus omnia creauit: ita septenario annorum eadem variat & finit. Rursum vt cuique ætati (quæ numero sunt septem) suam demus partem, officiũ scilicet cuiq; ætati debitum, puta infantiæ demus innocentiam, pueritiæ obedientiam, iuuentuti castimonium, adolescentiæ studium sapientiæ, virili ætati robur virtutis, senectuti maturitatem, apathiam, & perfectionem, decrepitæ meditationem instantis vitæ æternæ.

Virtutes ætati cuiq; propriæ.

Denique nonnulli vti superius indicaui, per septenarium accipiunt pauperes viuentes, per octonarium defunctos degentes in purgatorio. q. d. Da eleemosynam pauperibus viuentibus in septimana huius vitæ, da & defunctis qui ex hac vita transierunt ad purgatorium, vbi expectant octauam felicitatis æternæ.

Rursum nonnulli sic exponunt: *Da partes septem, nec non & octo: quia ignoras quid futurum sit mali super terram:* Hoc est, neminem à commercio laborum tuorum excludas, cũ nescias mala, scilicet tentationes hominibus euenturas, quæ si diuitem fortè prostrauerint, pauperculum in bono perseuerantem habebis per tui laboris industriam, in quo tanquam in filio sapiente glorieris.

Quia ignoras quid futurum sit mali super terram. q.d. Multæ calamitates, eæque improuisæ & quasi ineuitabiles imminent terræ: vt ergo ab iis te liberes, multas facito eleemosynas: *quoniã eleemosyna à morte liberat, & ipsa est quæ purgat peccata, & facit inuenire misericordiam & vitam æternam,* ait Raphaël Tobiæ c.12 9. Tales calamitates sunt furum, latronum & hostium incursus, sterilitas agrorum, venti, procellæ, ærugo, pestis, fames, bellum, morbi, mors, hæc sunt mala pœnæ; mala culpæ sunt peccata, & peccandi occasiones ac tentationes: contra vtraque antidotum est eleemosyna, vti ostendi Daniel 4.v.24. & Deuter. 26. vbi 12. eleemosynæ fructus recensui. Verè S. Hieron. ad Nepotianum: *Nunquam, ait, memini me legisse mala morte defunctum, qui libenter opera charitatis exhibuit.*

Rursum S. Hieronymus hic & S. Gregor. hom. 15. in Ezechielem, malum hoc referunt ad examen, sententiam, damnationem & gehennam impiorum in die iudicij, à qua misericordes eximet Christus Matth. 25. Sic & Olympiod. *Modestè age,* inquit, *quæ ad huius vitæ pertinent officia, cogitans assiduè & de futuro sæculo. Neque enim nosti, quàm grauia reposita sint tormenta iis, qui neque septenarijs partem suam dederunt, neque octonarijs.* Addit deinde alium sensum dicens: *vel eleemosynam omnibus confer in cordis tui simplicitate: Neque enim nosti quis hominum verè indigeat, quisue simulata paupertate per auaritiam petat.* Verùm primus sensus, quem dedi, est litteralis & genuinus.

Didicit hic Salomon à patre suo Dauide, qui Psal. 40.1. ita canit: *Beatus vir qui intelligit super egenum & pauperem, in die mala* (Symmach. *In die afflictionis.* Eusebius: *quandocunque vrgei calamitas*) *liberabit eum Dominus.*

A *Si repletæ fuerint nubes, imbrem super terram effundent.* (Hebr. *euacuabunt, exinanient*) *si* (Hebr. *& si*) *ceciderit lignum ad Austrum, aut ad Aquilonem, ibi erit.*

Sensus est, ait Olympiod. q. d. *Sicut nubes iussu diuino imbrem super omnes homines spargunt, ita conuenit eleemosynam cunctis hominibus impartiri:* nimirum cor plenum vti diuitijs ita & charitate, eleemosynam copiosam det oportet, sicut nubes aquæ turgidæ copiosam effundunt pluuiam. Vnde illud Osee 13.3. *Misericordia vestra quasi nubes matutina.* Et Eccles. c. 35.26. *Speciosa misericordia Dei in tempore tribulationis, sicut nubes pluuiæ in tempore siccitatis.* Vide dicta vtrobique.

Prognostica pluuiæ.

Porrò nubes densæ certum sunt signum pluuiæ, æquè ac multa alia, quæ physici assignant. Nam pluuiam præsagiunt canes gramina comedẽtes, eorumq; vẽtres murmurantes; muscæ & vespæ equos B acrius compungentes, fumus per camini gulam ipsius subuolans; Crebriores atrocioresque morsus pulicum. Sunt insuper argumenta pluuiarum, grues silentio per alta cæli inuolãtes; Boues aërem olfactantes, seque contra pilum lambentes; Hirundo lacum circumuolitans, summisque alis aquæ superficiem verberans; Ranæ insuetum coaxantes; formicæ è cauernulis oua efferentes; arcus cælestis; corui & cornices crocitantes; terrestres volucres aduersus aquam clangores edentes, seseque perfundentes; oleum lucernæ scintillans, & fungi se inde tollentes; luna crescens obscurior, sol exoriens concauus & maculosus; Item sub ortum solis nigræ nubes, rubentibus interuenientes.

Eleemosyna similis nubi.

Aptè eleemosyna comparatur nubi, quia sicut nubes à cœlo formata, non alium habet finem & scopum nisi pluuiam; sic opum à Deo datarum non C alius est finis, quàm vt erogentur in egentes.

Rursum sicut Deus pluit indifferenter & æquali- 1
ter super omnes, siue bonos siue malos, siue amicos 2
siue inimicos; sic & eleemosynarius omnibus benefaciat sine exceptione personarum. Tertiò, sicut 3
nubes à pluuia nullam gratiarum actionem expectat, sic nec diues quidpiam expectet à paupere, iuxta illud Christi: *Mutuum date, nihil inde sperantes.*
Quartò, sicut pluuia grata est nubi, ac nubem nubi 4
rependit, dum in terra à se humectata & radiis solis calefacta vapores excitat, qui in aërem eleuati, in nubes rursus concrescunt: sic pariter eleemosyna ditat dantem, adeoque eleemosynarius certat liberalitate cum Deo: vnde quò liberalior est in pauperes, eò liberaliorem in se Deum experitur vti se experiri fatebatur S. Ioannes eleemosynarius, teste D Leontio Episcopo Neapoleos in Cypro, in eius vita, qui & addit eum confidenter dicere solitum Deo: *Videbimus quis vincat, an tu mittendo, an ego dispergendo.* Hinc Chald. vertit: *si repleta fuerint nubes pluuiæ, super terram effundent aquas suas propter merita iustorum. Et si non fuerit iustus in illa generatione, in mare & in deserto descendent, vt non sit vtilitas ex iis filiis hominum.* Et sic explicat q. d. *Serua mandata, quæ tibi superius sunt præcepta, vt nubes super te effundant imbrem suum. Vbicumque enim tibi locum præparaueris, futuramque sedem siue ad Austrum siue ad Boream, ibi, cum mortuus fueris permanebis. Aliter: Propterea supra diximus: Mitte panem tuum super faciem aquæ, etenim pereunti te tribue, quia & nubes cum plenæ fuerint diuitias suas mortalibus largiuntur.* Nubes ergo misericordiæ nostræ in pauperes, elicit & prouocat nubem misericordiæ diuinæ, vt in nos gratias & dona sua

pluat & effundat, iuxta illud: *Beati misericordes, quoniam misericordiam consequentur*. Matth. 5.

Mysticè Olympiod. *Nubes, ait, sunt viri sancti, quorum unus fuit Moses, qui dicit: Expectetur vt pluuia eloquium meum. Deuter. 32. Sancti ergo repleti diuino verbo, quale scilicet factum est ad Osee aliosq; sanctos, effundunt fæcundum* doctrinæ *imbrem non super solam Iudæam, sed & in omnem terram, in quam exiuit sonus eorum*. Sic & S. Hieron. & S. Ambros. lib. 5. Epist. 19. ad Constantium, quem audi: *Quicumque colligit de montibus aquam atque ad se trahit, vel haurit è fontibus, & ipse rorat sicut nubes. Imple ergo gremium mentis tuæ, vt terra tua humescat & domesticis irrigetur fontibus. Ergo qui multa legit & intelligit impletur: qui fuerit impletus, alios rigat. Ideo; scriptura dicit: si impletæ fuerint nubes, pluuiam in terram effundent; sint ergo sermones tui profluí, sint puri, dilucidi, vt moralí disputatione suauitatem infundas populorum auribus, & gratia verborum tuorū plebem demulceas, vt volens quo ducis sequatur*.

Vide dicta Ezech. 20. v. 4. vbi proprietates nubium recensui, easque Apostolis & prædicatoribus applicui. Igitur nubes fœcundæ & fecundæ sunt sancti prædicatores, ait Hugo, quorum est sublimari à terra, pluere doctrinis, tonare minis, coruscare miraculis vitæque exemplo; nubes verò sine aqua, ventisque circumlatæ, vt ait S. Iudas, sunt illi, qui gratia vacui plausum auditorum captant, non planctum.

Si ceciderit lignum (Arabicus, *trabs*) *ad austrum aut ad Aquilonem, ibi erit*. Tigur. *In eo permanebit*. Campen. *E unt qui colligent illud*. Hebr. Septuag. Syrus & Arabicus præponunt copulam &: *& si ceciderit, &c.* ex quo patet hanc gnomen copulandā esse cum hemistichio præcedenti, *si repletæ fuerint nubes*, cumque eodem versu cohærere, siue per similitudinem, siue per dissimilitudinem. Vnde

Primò, Thaumat. vertit: *Non est arbor nulla quæ semper stet: hæc enim eadem hominis non succidant, vento tamen olim subuertetur*. q.d. Sicut arbor omnis casu, sic & homo, qui est arbor inuersa, morte subuertitur: quare si sapit, antequam succidatur benefaciat, vt successus præmium benefactorum recipiat vitam æternam.

Secundò, Aben Ezra, Clarius & Campen. per lignum siue arborem accipiunt fructus arboris, qui maturi ex ea decidunt. q. d. fructus arboris, v. g. poma & pyra in quamcumque arboris partem lateris; cadant, non pereunt, cùm non desint qui ea colligāt: sic hominis liberalis eleemosyna in quemcumque locum cadat, non perit, cùm nusquam desint pauperes, qui eam colligant, ac eleemosynam vbiq; suum apud Deum & homines inueniat præmium. Hic sensus satis videtur appositus, cui adde & hunc illi affinem. q. d. Sicut pluuia & fructus arboris decidens, non considerat quo cadere debeat, an in terram bonam, an in malam; an ad Aquilonem, an ad Austrum, sed naturali pondere cadit in quamcumque partem sibi procliuem & obuiam: sic pariter faciūt viri liberales in danda eleemosyna, scilicet in quamcumque partem, locum & sortem inciderit, vbiq; sunt munifici, hos & illos & alios quamplurimos alunt, beneficentiam suam in omnes obuios exerūt; nec curiosè scrutantur an digni sint, an indigni, an grati futuri vel ingrati, an bene eleemosyna vsuri, an malè, an eleemosyna sibi futura sit vtilis, an damnosa; quia in quemcumque tandem illa collata fuerit, ibi erit, dantis non peribit, sed ibi illam suo tempore inueniet. Simile est de pane proiecto in aquas præterfluentes v. 1.

A Huc accedit R. Salomon, qui τò *ceciderit* accipit non de casu, id est lapsu sed casuali sorte. q. d. sicut arbor vbicumque eius sors ceciderit, vt plantetur & subsistat, siue in Australi regione, siue in Aquilonari, ibi fructus suos profert ad incolarum commodum: sic vir liberalis vbicumq; collocetur, & quocumq; eum sors casusue tulerit, omnibus indigēis & alienis beneficum se exhibet.

Tertiò, R. Heccados q. d. Sicut nubes depluunt pluuiam in omnem locum, etiam aridum & sterilem, vbi scilicet ligna exaruerunt, & casu aliquo prolapsa sunt, sic pariter beneficus sua beneficia dispertit in omnes, etiam indignos & ingratos, qui ob ingratitudinem exaruisse, & ad omne bonum inutiles esse videntur.

B Quartò, Chald. hæc refert ad Principes immisericordes, qui ob immisericordiam Principatu excidunt, sicut misericordes ad eundem eleuantur, vel prolapsi eidem restituuntur, vt patet in Nabuchodonosore. Daniel. 4. partim ad rerum copiam vel famem, quæ à Deo nunc huic regioni, nunc illi ob virtutes vel vitia; ac præsertim ob misericordiā vel crudelitatem immittitur: Vnde sic vertit: *Si decretum fuerit de cælo, vt cadat rex & filii eius de Principatu eorum, ex auctoritate dicti Domini sit, & etiam saturitas aut fames in meridiem aut Septentrionem, vbicumque decretum fuerit, vt firmetur illud consilium, mitti tur eò, vt fiat*.

Quintò, Noster Pineda q. d. Da eleemosynam pauperi dum viuit, quia si moriatur illam amplius ei dare non poteris: Nam quocumq; tandem ceciderit & vbicumq; fuerit, non amplius illum reuocabit tua beneficentia ad vitam: maturanda igitur, &

C non procrastinanda eleemosyna indigenti. Qua ferè ratione diuinam misericordiam allicere conabatur Iob. cap. 7. vers. 7. dicens: *Memento quia ventus est vita mea, & non reuertetur oculus meus, vt videat bona, & v. 21. Ecce nunc in puluere dormiam, & si mane me quæsieris non subsistam*.

Sextò, nonnulli hanc gnomen attexunt præcedenti, quasi illam probet & cōfirmet, vt prius eius hemistichium respondeat priori hemistichio præcedentis, posterius posteriori. q. d. *Da partem septem nec non & octo*, id est da eleemosynam multis, imò plurimis, quia *sicut nubes repletæ*, copiosum *super terram imbrem effundunt*: Sic liberales, opibus & liberalitate abundantes & quasi turgidi, copiosas dant eleemosynas, adeoque multis, imò omnibus quibus possunt, benefaciunt. Rationem subdit: *Quia ignoras quid mali futurum sit super terram*. Hoc ergo

D malum omne satage præuenire, & euitare per eleemosynam: quia *si ceciderit lignum ad Austrum aut ad Aquilonem, ibi erit*. q. d. Vbicumque & in quamcumque plagam ceciderit malum; id est clades & strages à Deo immissa, ibi damna sua infliget, vt illa declinare vel amoliri sit impossibile, nisi per eleemosynam illa à te auertas.

Septimò, magis planè, congruè & propriè S. Hieron. *Propterea, inquit, supra diximus: Mitte panem tuum super faciem aquæ, & omni petenti te tribue, quia & nubes cùm plenæ fuerint diuitias suas mortalibus largiuntur, & tu quasi lignum, quamuis longæuus sis, non eris in perpetuum, sed subita te ventorum, ita mortis tempestate subuerſus, vbicumque cecideris, ibi iugiter permanebis, siue te rigidum & trucem, siue clementem & misericordem vltimum inuenerit tempus*.

Hunc sensum exigit Antithesis Austri & Aquilonis.

lonis. Nam vt notat S. Hieron. Auster in Scripturis dum opponitur Aquiloni, in bonam partem, Aquilo in malam partem accipitur, iuxta illud: *Dominus ab Austro veniet.* Habacuc. 3. Australis enim plaga est mundi dextera, lucida & calida; aquilonaris verò est sinistra, caliginosa & frigida. Adde Babylon, quæ per Nabuchodonosor euertit Ierusalem & Iudæam, eidem erat Aquilonaris. Vnde illud: *Ab Aquilone* (id est à Babylone) *pandetur omne malum.* Ierem. 1. Auster ergo notat statum misericordiæ, gratiæ & salutis; Aquilo statum immisericordiæ, peccati & damnationis, quod scilicet post casum, id est mortem ab vno statu ad alterum non sit transitus, vt qui decedũt in statu gratiæ & salutis, non possint transire in statum peccati & damnationis, nec hi vicissim in illum commeare; magnum enim chaos inter vtrumque firmatum est, quod nulli est penetrabile aut permeabile, vti aiebat Abraham diuiti Epuloni Lucæ 16. B

Hunc sensui optimè inhæret communis patrum & interpretum expositio, qui ligni casum interpretantur hominis mortem; homo enim est arbor inuersa, quia radices, putà caput cum capillis mittit sursum, ramos verò, puta pedes deorsum: Vnde illud cæci à Christo illuminati: *Video homines velut arbores ambulantes.* Marci 8. 24. sensus ergo est, q.d. In quemcumque locum & statum homo in morte ceciderit, siue ad Austrum, id est ad statum electorum & beatorum propter opera misericordiæ, quæ fecit in vita, siue ad Aquilonem, id est ad statum damnatorum, propter opera immisericordiæ, ibi manebit in æternum, vt in alterum & contrarium aliorum statum commigrare & transgredi nequeat. Cura igitur, vt eleemosynas & merita accumulando cadas ad Austrũ, non ad Aquilonem, dum tibi breui moriendum C erit: vide ergo quo inclinat mens tua, an ad auaritiã, an ad virtutes, an ad vitia, & si videris eam propendere ad Aquilonem, omni studio reflecte eam ad Austrum, vt ad illum cadat, non ad Aquilonem. Tota ergo vita tua disce quomodo semel bene moriaris: disciplina autem bene moriendi est sancta vita, sanctè ergo viue, si vis sanctè mori, vt cadas ad Austrum.

Cadunt ad Austrum sancti, ad Aquilonem impij.

Cur?

Appositè Auster, vtpote cæli regio dextera & calida, repræsentat felicitatem cælestem, Aquilo verò, quia sinister & frigidus, damnationem gehennalem. Ita S. Hieron. Olympiod. Albinus, Salon. & S. Gregor. 12. Moral. 4. quem audi: *Si ceciderit lignum ad Austrum aut ad Aquilonem, in quocumque loco ceciderit, ibi erit. In die etenim mortis suæ iustus ad Austrum cadit, peccator ad Aquilonem; quia &* D *iustus per feruorem spiritus ad gaudia ducitur, & peccator cum apostata Angelo, qui dixit: sedebo in monte Testamenti in lateribus Aquilonis, in frigido suo corde reprobatur.* Audi S. Bernard. serm. 49. inter paruos: *siue ad Austrum, siue ad Aquilonem arbor ceciderit, ibi erit. Austri calor & lenitas in sacra scriptura bonam solet habere significationem. Ab Aquilone vero panditur omne malum. Porro homines sicut arbores vidit aliquis. Exciditur autem arbor in morte, & quocumque ceciderit ibi erit, quia ibi te iudicabit Deus, vbi inuenerit. Ibi inquã erit; immutabiliter & irretractabiliter. Videat quo casura sit, antequam cadat, quia post quam ceciderit, non adiuuetur vt resurgat, sed nec vt se vertat. Quo vero casura sit arbor si scire volueris, ramos eius attende. Vnde maior est copia ramorum & ponderosior, inde casuram ne dubites; si tamen fuerit tunc excisa. Rami nostri desideria nostra sunt, quibus ad Austrum extendimur si spiritualia fuerint, si carnalia ad Aquilonem. Quæ vero præ-* A *ponderent, medium corpus indicat: ea namque præponderant, quæ secum traxerint corpus.* Idipsum deinde apposita similitudine declarat: *Sic enim est corpus inter Spiritum, cui seruire debet, & carnalia desideria, quæ militant aduersus animam, siue potestates tenebrarum, ac si vacca sit inter raptorem & rusticum constituta. Quicquid ille minetur, quicquid intendat, si vaccam non duxerit, rusticus viuet: sic quantumcumque saniat malignus, quantumcumque praua desideria crucient; si vas suum sibi vendicat anima; vicisse credenda est, vt quemadmodum ait Apostolus: Non regnet peccatum in nostro mortali pectore. Sed sicut exhibuimus membra nostra seruire iniquitati ad iniquitatem, sic exhibeamus seruire iustitiæ in sanctificationem.*

Tropol. Galfridus in Tropol. ad hunc locum: In oriente stat inquit, qui proficit, in occidente qui de- B ficit, in Austro qui tendit ad cælum, in Aquilone qui ad infernum.

Denique Auster, vtpote dextera pars mundi, repræsentat dexteram Christi Iudicis, ad quam in die iudicij à Christo statuentur omnes electi, vt beentur, Aquilo verò, vtpote sinistra pars mundi, repræsentat sinistram Christi iudicij, ad quam collocabuntur omnes reprobi & damnati.

Auster & Aquilo includunt purgatorium.

Obiiciunt hæretici: Ecclesiastes hic tantum nominat duo loca post casum, id est mortem, scilicet Austrum, & Aquilonem, id est cælum & infernum: Ergo non est medius inter hæc duo locus, putà purgatorium. Resp. Nego consequentiam. 1 Qui enim nominat duo extrema, media quæ inter extrema intercurrunt non excludit, sed potius includit: sicut hic sub Austro & Aquilone Ecclesiastes includit C Orientem & Occidentem, qui medij sunt inter Austrum & Aquilonem: nominat autem hos duos potius quam Orientem & Occidentem, quia hi duo duos respiciũt mundi polos, scilicet Aquilo polum Arcticum, Auster Antarcticum. Illi ergo qui sunt in Purgatorio pertinent ad Austrum, quia certi sunt peracta purgatione se ituros in cælum. Sic pariter Patres, qui tempore Salomonis erant in limbo, pertinebant ad Austrum, qui expectabant reserationẽ cæli per Christum. 2 Rursum Auster & Aquilo significant duo loca vltima, in quæ post mortem concedunt animæ, vt ibi perpetuò maneant. Talia autem sunt tantum duo, scilicet cælum & infernus. Nam purgatorium non est locus vltimus, sed mediatus, quia ex eo omnes animæ transeunt in cælum. Ita S. Hieron. Olympiod. Salon. & alij passim. Hinc Franc. Suarez hanc gnomen exponit primo, de duobus locis vlti- D matis, in quibus vltimo terminatur via viatorum. Secundò, de loco consolationis & tristitiæ: purgatorium autem est locus consolationis: vel optimè, q.d. Post hanc vitam non est locus amittendi vel recuperandi Dei amicitiam, sed si homo decesserit ad Austrũ, id est in diuina amicitia, ibi perpetuò manebit: sic & si ad Aquilonem, id est in Dei ira & inimicitia, ibi perpetuò erit. Ita Suarez 3. p. tom. 4. disput. 45. sect. 1.

Accedit Salonius: *Per lignum homo designatur,* inquit, *quoniam vnusquisque est quasi lignum syluæ generis humani: per Austrum qui est ventus calidus, requies paradisi designatur: per Aquilonem, qui est frigidus, designatur inferni supplicium.* Vide Bellarmin. lib. 1. de Purgat. c. 8.

Moral. Disce hic ingentem stimulum ad eleemosynam, & omnem virtutem esse considerationem æternitatis stabilis & immutabilis, quæ eleemosyna-

ras felicissima, immisericordibus miserrima accidet. Vnde hunc stimulum crebrò adhibet Ecclesiastes, vt v.9.& seq.c.9. v.10.c.12.v.5. Discant ab eo nostri Ecclesiastæ, in suis concionibus crebrò eodem stimulare auditores. Quid enim æternitate maius, longius, terribilius, felicius vel infelicius? quare qui ea non mouetur, aut saxum est, aut dæmon desperatæ salutis. Verè Beda in Collectaneis: *Tres*, ait, *mansiones principales constituit Deus, cælum, terram & infernum; & in illis tribus tres res principales: in cælo constituit pacem & æternitatem: in terra constituit fidem, pœnitentiam & remissionem peccatorum: in inferno constituit timorem & æternam pœnam. De terra autem quæ in medio est, replebitur cælum & infernus.*

VERS. 4. Obseruans ventos nō seminat, quid?

Qui obseruat ventum, non seminat, & qui considerat nubes, (Arabicus *aërem*) *nunquam metet.* q. d. qui terretur difficultatibus, & parcit eleemosynæ ob euentus dubios, v. g. quia timet depauperari, vel ne pereat fructus eleemosynæ, hic omittit opera bona frugifera & necessaria. Solent enim prudentes agricolæ obseruare ventos & nubes teste Columella, Varrone & Virgilio in Georg. sed moderatè: nimia ergo eorum obseruatio anxietas & pauor panicus duntaxat hic carpitur: nam alioqui semen nunc requirit ventum frigidum, vt profundas agat radices in terra: nunc calidum, vt foras in copiosum germen erumpat: sic nunc requirit pluuiam, vt crassescat, nunc siccitatem, vt se consolidet.

Est parœmia parabolicè significans nimis meticulosos & anxios de futuro rei successu, otiosos desidere, torpere nihilque boni agere. q. d. sicut agricola nimis anxiè obseruans ventos, seminare non audet: cogitat enim secum: si vento flante seminauero, ventus meum semen difflabit & dissipabit, vt extra agrum, vel in alias agri partes, quas seminare volo, feratur; aut ventus nunc frigidior semen enecabit, vel calidior in nimium germen effundet, itàque frustra & sine spe messis seminabo: quò fit vt nunquam seminet, & consequenter nunquam metat: semper enim aliquis est ventus, præsertim in hyeme, cùm tempus est seminandi: qui ergo ventum timet, nunquam seminabit, cùm nunquam aer in hyeme sit expers venti. Simili modo qui considerat nubes nunquam metet, sibi enim anxie persuadet, dicitque: si nunc metam, nubes depluent imbrem, qui segetem à me demessam sua humiditate inficiet & putrefaciet. Expectabo ergo dum nullæ sint nubes, tempusque omnino serenum & securum: quò fit, vt nunquam metere audeat, sed seges in agro desiccetur & perdatur. Nam semper in cælo sunt aliquæ nubes: qui ergo eas timet, nunquam seminabit. Sic prorsus qui nimis anxie timet publicam annonæ caritatem, aut ne quid domi sibi suisque desit, dicendo: si dedero panes pauperibus, frumentum meum non sufficiet alendæ familiæ per totum annum. Ex pectabo ergo rerum copiam, ac securitatem quòd mihi nil dederit ac tum largè erogabo superflua in pauperes: hic inquam nunquam dabit eleemosinam, quia semper metu aliquo instantis, vel futuræ necessitatis percelletur, qui illum à dando retrahet manusque eius claudet; vnde fiet subinde vt frumentum in horreo putrescat, cuius rei exemplum est apud Moschū in Prato spirit. c.85. Significat ergo hæc parœmia, non nimis anxiè cogitanda & metuenda esse pericula & difficultates, quæ occurrunt in exercenda virtute, præsertim eleemosinæ, sed illa committenda & resignanda esse diuinæ prouidentiæ, ac magno animo, magnaque in Deum confidentia liberaliter

A benefaciendum esse cuilibet egenti: sic enim liberalem vicissim erga nos Deum experiemur. Verè Seneca Epist. 13. *Plerumque*, inquit, *suspicionibus laboramus*, &c. *non coarguimus illa quæ in metum nos adducunt, nec excutimus, sed trepidamus, & sic vertimus terga, quemadmodum illi, quos puluis motus fuga pecorum exuit castris, aut quos aliqua fabula sine auctore sparsa conterruit. Nescio quomodo magis vana perturbant: vera enim modum suum habent; quicquid ex incerto venit, coniecturæ & licentiæ pauentis animi traditur. Nulli itaque tam perniciosi, tam irreuocabiles, quàm lymphatici metus sunt. Cæteri enim sine ratione, hi sine mente sunt.* Quia vt idem subijcit: *Nonnunquam nullis apparentibus signis, quæ mali aliquid prænuncient, animus sibi falsas imagines fingit.* Et nonnullis interiectis remedium metus

B assignans: *Hic*, inquit, *prudentia prosit, hic robore animi, euidentem quoque metum respue: Si minus, vitio vitium repelle, spe metum tempera. Nihil tam certum est ex his quæ timentur, vt non certius sit & formidata subsidere, & sperata decipere. Ergo & spem & metum examina, & quoties incerta erunt omnia, tibi faue, crede quod mauis: si plures habebis sententias metus, nihilominus in hanc partem potius inclina, & perturbare te desine. Ac subinde hoc in animo volue, maiorem partem mortalium, cum illi nec sit quicquam mali, nec pro certo futurum sit, æstuare ac discurrere. Nemo enim resistit sibi, cùm cœperit impelli, nec timorem suum redigit ad verum. Nemo dicit: vanus auctor est, aut finxit, aut credidit. Damus nos referentibus. Expauescimus dubia pro certis, non seruamus modum rerum, statim in timorem venit*

C *scrupulus.*

Paulò aliter S. Hieron. *Qui considerat*, inquit, *cui benefaciat, & non omni petenti se tribuit, sæpe præterit eum qui meretur accipere.* Olympiodorus: *Tu quoque ne tantopere sis sollicitus, curiosè quærendo cui sis eleemosinam daturus, cui non daturus, vt puta fidelisne sit ille aut infidelis, iustusne aut iniustus; etenim si pendebis animo ista disquirens, amittes sationis tempus, neque inuenies in tēpore messis quod metas. Sine vlla itaque dilatione temporis, in simplicitate cordis tui eleemosynam confer.*

Denique Thaumat. censet hæc dici contra Astrologos, qui ex astris de futura fertilitate vel sterilitate & coniectant & diuinant: Vnde sic vertit: *Multi quæ à cælo euentura sint præscire gestiunt, nec deest qui in nubes intuens ventumque expectans, à messe aut ventilatione abstinuerit, re inani confisus: nec eorum quæ diuinitus futura sunt, quicquam cognoscens.* Huc

D accedit S. Athanas. in Synopsi, qui ex hoc loco arbitratur prosterni à Salomone *Ægyptiorum religionem circa diuinationem ex hominis natiuitate.*

Accedit Chald. *Qui* inquit, *obseruat diuinos & ariolos, vix temerè hac vita res præclaras aget, & qui à sideribus sensum aucupatur, non augebit mercedem; Augures enim vento perquam similes sunt, qui hominis palma concludi non potest; at planetæ nubibus cæli comparantur, quæ semper eunt, neque vnquam redeunt.* Verùm primus sensus, quem dedi, est genuinus.

Tropol. Albinus per ventos accipit eos, qui nobis aduersantur, per nubes, qui nobis blandiuntur: sic & S. Hieron. *Qui tantum*, inquit, *eo tempore Dei verbum prædicat, quo populus libenter auscultat, & secunda aspirat aura, timoris sator negligens & ignauus agricola est: in ipsis enim prosperis dum nescimus aduersa, consurgunt. Sed opportunè, importunè Dei sermo est prædicandus, nec fidei tempore ad-*

nerfariorum nubium confideranda tempeftas. De qua A *in Prouerbys dicitur: ficut pluuia vehemens & inutilis, fic qui derelinquunt fapientiam, & impietatem laudant.* (Prou. 28. iuxta Sept.) *Abfque confideratione ergo nubium & timore ventorum, in medijs tempeftatibus feminandum eft, nec dicendum: illud tempus commodum, hoc inutile, cum ignoremus qua via & qua voluntas fit fpiritus vniuerfa difpenfantis.*

(Myfticè.) Porrò S. Gregor. 3. par. Paftor. c. 16. per ventos accipit fuggeftiones dæmonum, per nubes perfecutiones hominum: *Qui obferuat ventum*, inquit, *non feminat, & qui confiderat nubes, nunquam metit. Quid enim per vētum, nifi malignorum fpirituum tentatio exprimitur? Et quid per nubes, quæ mouentur à vento, nifi aduerfitates prauorum hominum defignantur? A ventis videlicet impelluntur nubes, quia immundorum fpirituum afflatu praui excitantur homines.* B *Qui ergo obferuat ventum non feminat, & qui confiderat nubes nunquam metit: quia quifquis tentationem malignorum fpirituum, quifquis perfecutionem prauorum hominum metuit, neque nunc grana boni operis feminat, neque tunc manipulos fanctæ retributionis fecat.* Similia habet 27. Moral. c. 5. Rurfum Nofter Aluarez de Paz lib. 5. p. 2. c. 20. de medijs perfectionis, per vētos & nubes accipit cōmoditatem & amorem proprium, virtuti inimicum: *Qui obferuat vētum*, inquit, *non feminat, & qui confiderat nubes nequaquam metet:* Eft ac fi dixiffet: Qui in omnibus quod fibi commodiffimum eft, exquirit, & quod fibi iucundiffimum eft, explere nititur, is profectò femen non feminat, ex quo præmium æternum metat. Seminat enim opera vitio propriæ voluntatis & inordinati amoris infecta, quæ dum foli homini operanti placent fructum æterni præmij non ferunt.

Vers. 5. *Quomodo ignoras quæ fit via fpiritus, & qua ratione compingantur offa in ventre prægnantis, fic nefcis opera Dei, qui fabricator eft omnium.* Pertinet hæc gnome ad eleemofynam, vt patet ex præced. & feq. Ne quis enim timidus vel auarus fe ab ea excufet metu, ne fortè ipfe rebus fuis omnibus in aliena familia indigeat, occurrit dicens: *Qui obferuat ventos non feminat, & qui confiderat nubes nunquam metet*, q. d. Non oportet tam anxiè futuros ventorum flatus & nubium pluuias extimefcere, vt propter eos à ferendo & metendo congruo tempore auocemur. Deus enim eft qui regit ventos & nubes, facitque eos feruire hominum vfibus, itaque eos moderatur & difpenfat, vt fationem & meffem non impediant, fed iuuent & promoueant, etfi hominibus id initio non appareat, fed potius contrarium, putà quod obfuturi fint, non profuturi. Deus enim occultos modos & rationes nouit, quibus efficit, vt profint, non obfint. Id probat nunc exemplo formationis hominis, dicens; *Quomodo ignoras quæ fit via fpiritus*, &c. q. d. Sicut ignoras qua ratione embryoni, & corpori exanimi in vtero matris à Deo inferatur anima, quæ corpus embryonis animet & viuificet, ac fingulis membris intimè fefe vniat, & quafi incorporet. Rurfum ficut ignoras quomodo offa tot tantaque embryonis, tam connexè & appofitè à Deo formentur, & compingantur in ventre matris: fic pariter nefcis cætera Dei opera, ac præfertim qua ratione Deus eleemofynariis fuccurrat, vt cum omnia fua liberaliter erogent, nunquam tamen exhauriantur aut depauperentur, fed potius rebus affluant & abundent inftar fontium & fluminum, quod fanè opus eft mirabile diuinæ prouidentiæ & munificentiæ, cuius effectum vides, fed caufam & modum non A vides. Illi ergo fecurus te crede & committe, nec metu futuræ inopiæ, eleemofynæ parcito: quia Deus tibi copiosè de omnibus prouidebit. Vnde Auctor Catenæ Græc. *Oportet*, inquit, *femper bonis operibus effe intentos, nec attendere opportunitates ac tentationes. Ignoramus enim quas difpofitiones habemus; Quemadmodum & quæ in vtero funt offa embryonum.*

Huic gnome fimilis eft illa Prouerb. 22. 2. *Diues & pauper obuiauerunt fibi, vtriufque operator eft Dominus*, q. d. Deus fecit hunc diuitem, illum pauperem, vt diues pauperi fuccurrat, & pauper pro diuite precetur, vt illi opes femper ad erogandum fuppeditet. Vnde Deus exoratus reipfa idipfum facit & præftat. Diues ergo pauperem alit, ac pauper viciffim diuitem ditat, dum ei opes maiores à Deo precatur & impetrat.

B *Quæ fit via fpiritus.*] Per fpiritum multi probabiliter accipiunt ventum, vti vertit Symmach. de quo fermo præceffit; vtrobique enim in Hebræo eadem eft vox רוח *ruach*: ventorum enim viæ motus & gyri funt occulti, ac hominibus impenetrabiles, quia ex arcana prouidentiæ Dei difpenfatione prodeunt iuxta illud Chrifti ad Nicodemum Ioan. 3. 8. *Spiritus vbi vult fpirat, & vocem eius audis, fed nefcis, vnde veniat, aut quò vadat*: quia vt explicat S. Dionyf. cæleft. Hierar. c. 15. venti habent *diuinæ actionis imaginem, propter celerem infuperabilemque difcurfum, & propter principiorum atque fontium incognitas nobis, atque inuifibiles latebras.* Ita Thaumat. Olymp. Hugo, Arias, & alij. (Via fpiritus. 1)

Secundò & aptius, per fpiritum accipias animam, quæ corpus informat. Agitur enim hic de compagine & forma ionohominis in vtero matris, vt patet C ex feq. Vnde Chald. vertit: *Sicut non poteft tibi omnino effe perfpectum, qua tandem via anima fpirabilis, & vitæ capax in corpus infantis infunditur, & in fœtum, qui vifceribus vtero gerentis matris continetur, & ignoras planè, donec in lucem edatur, mafculus ne fit, an femina: fic nec iudicare potes opera Domini; quæ omnia fumma prudentia perficit.* (2)

Ita S. Hieron. *Sicut nefcis*, inquit, *viam fpiritus & animæ ingredientis in paruulum, & ignoras offium & venarum varietates in ventre prægnantis, quomodo ex vili elemento corpus hominis in diuerfas effigies artufq; varietur, & de eodem femine aliud molliefcat in carnibus, aliud durefcat in offibus, aliud in venis palpitet, & aliud ligetur in neruis, &c.*

Ita quoq; explicant Lyran. Hugo, Caiet. Clarius, Vatab. & alij, qui viā fpiritus interpretantur viā, qua anima intrat in corpus hominis, dū viuere incipit, ac D viam qua ex eodem egreditur, dum moritur.

Porrò quam occultus & obfcurus fit animæ humanæ ortus, eiufdemque in corpus, fingulaque eius membra introitus, oftendunt variæ, imò contrariæ hac de re Philofophorum fententiæ. Democritus enim cenfuit animam, æquè ac res cæteras, ex fortuito atomorum concurfu conflatam. Plato in Timæo, quia rerum principia numeros fecit, animam quoque ex numeris compofitam pronunciauit. Heraclitus qui ignem rerum naturalium principium ftatuit, animam exhalationem calidam etiam opinatus eft. Diogenes, & qui ex aëre omnia cōpofuere, aërem, Thales humorem, Critias fanguinem, Empedocles harmoniam quandam & temperaturam elementorum. Hippocrates dixit animam effe fpiritum tenuem per corpus omne difperfum. Plura vide apud Theod. lib. 9. de natura hominis, Nyffen. difput. de anima, La-

ctant. lib. de Opificio Dei c. 17. Plutar. lib. 4. de placit. Philos. c. 2. & 3. Arist. lib. 1. de Anima. c. 2. Cicero. Tuscul. 1.

Denique S. August. vir acerrimi ingenij, vsque ad mortem dubitauit de animæ origine, an scilicet singulis infantibus singulæ animæ à Deo creantur, an verò sint ex traduce, ita scilicet, vt anima filij traducatur ex anima parentis, sicut lumen vnius candelæ traducitur & accenditur ex lumine alterius, vt patet ex lib. 1. de Origine animæ c. 15. & lib. 1. Retract. cap. 1. Hoc enim posterius videbatur ei arguere traductio peccati Originalis: illud enim cum anima videtur traduci in prolem ab anima parentis; sed contrarium iam definiuit Ecclesia, animas hominum scilicet, in natiuitate vel potius conceptione cuiusque, à Deo creari & creando infundi. Hinc sapienter mater septem Machabæorum ipsismet ait: *Nescio*, inquit, *qualiter in vtero meo apparuistis: neque enim ego spiritum & animam donaui vobis & vitam; & singulorum membra non ego ipsa compegi; sed enim mundi creator, qui formauit hominis natiuitatem, quique omnium inuenit originem*, &c. 2. Machab. 7.

Tertiò, S. Bonauent. per Spiritum accipit Deum & Spiritum Sanctum, q. d. Ventos & nubes, de quibus sermo præcessit, Spiritus diuinus occultè per omnia permeat format, cogit, mouet, dispensat. Rursum idem Spiritus ossa infantis in vtero matris, vt sequitur, occultè format, aptat, nectit, compingit. Mysticè, idem Spiritus ita occultè per gratiam & operationem intrat in animam, vt homo eum non videat, imò sæpe non agnoscat, iuxta illud Iob. 9. 11. *Si venerit ad me non videbo eum: si abierit non intelligam.* Vnde B. Isaias Abbas (extat in Biblioth. S. Patrum) orat. 19. in medio sic legit: *Quemadmodum compinguntur ossa in ventre gerentis, sic est via Spiritus*; sicque explicat de Spiritu Sancto: *Nam sicut Sancta Virgo gestauit filium Dei in carne, ita qui gratiam Spiritus Sancti accipiunt, concipiunt & gestant illum in corde suo.*

Et quomodo compingantur ossa in ventre prægnantis.] *Prægnans* Hebr. vocatur *plena*, scilicet suo fœtu & embryone grauida. Formatio ossium & membrorum embryonis est opus naturæ, vel potiùs Dei admirabile: vnde illud admirantur omnes Philosophi & Medici, vt Galenus lib. de vsu partium, Lactant. de Opificio Dei, Cicero lib. 2. de Natura Deorum, quin & Psaltes Psal. 138. *Non est occultatum*, inquit, *os meum à te quod fecisti in occulto, & substantia mea in inferioribus terræ: imperfectum meum viderunt oculi tui*, hoc est, non incognita tibi ossium compactio meorum, membrorumque omnium interiorum in abdito ventris materni (vti vertit Chaldæus) velut in terræ penetralibus, vbi ipse acu pictus sum quasi phrygionico opere, quod attinet ad neruos; carnes, ossa, cutes. Hoc enim est Hebr. רקמתי *ruckamti*, id est, velut à phrygione acu pictus sum, quod proinde Itali vocant *ricamo*. Et S. Iob. cap. 10. & sequent. *Nonne*, inquit, *sicut lac mulsisti me, & sicut caseum me coagulasti: pelle & carnibus vestisti me, ossibus & neruis compegisti me, vitam & misericordiam tribuisti mihi?*

Porrò præ cæteris partibus & membris, mira est in homine tot tamque variorum ossium compactio, putà formatio, solidatio, nexus, colligatio, articulatio, structura, vti videre est in Anatomia Vvesalij & cæterorum. Hoc ergo est opus *Elohim*, vt habent Hebræa, id est numinis omniscij, sapientissimi & summè prouidi, quod sua efficacitate & vi omnia permeat, penetrat, agitat, alit, viuificat. Emphasis est in τῷ *ventre prægnantis*, q. d. Dic mihi si potes, qua ratione venter vnus mollis & tener prægnantis, tot ossa dura & solida embryonis efformat? qua arte eadem tot musculis, neruis, tendinibus, cartilaginibus, venis, arteriis, &c. vestit, intexit, compaginat? præsertim cum ipsa prægnans, nihil horum sciat, imò non sentiat, quæ tamen tam varia & artificiosa sunt, vt nullus phrygio licet oculatissimus & peritissimus, ea non dico variegando formare, sed nec acu pingendo exprimere & repræsentare valeat.

Denique hæc Parœmia significat, quod sicut Deus ossa diuersa & subinde aduersa, aptè in corpore connectit & compingit, vt sese inuicem iuuent & firment, sic pariter idem dirigat & connectat ventos & nubes etiam contrarias, vt non obsint, sed prosint semini ac messi: item omnia aduersa & prospera, ac præsertim illa, quæ minantur annonæ caritatem & inopiam, omnesque difficultates & pericula, quæ hominem metu percellunt, auocantque ab eleemosyna, quod inquam hæc omnia Deus dirigat, disponat, combinet, vt non inopiam, sed copiam potius eleemosynario afferant. *Diligentibus enim Deum omnia* Deo dirigente *cooperantur in bonum*. Rom. 8. Deus enim omnes causas secundas regit, contemperat, connectit, vt seruiant commodis suorum amicorum & electorum.

Manè semina semen tuum, & vespere ne cesset manus tua: quia nescis quid magis oriatur, hoc aut illud, & si vtrumque simul melius erit. Vers. 6. Pro *non cesset*. Symmach. vertit: *Ne dimittas manum tuam.* Hebr. *Ne quiescere facias.* Septuag. *Ne remittat manus tua.* Pro *quid oriatur*. Hebr. est יכשר *ischsar*, id est *dirigetur*, *proueniet*. Aquila: *proficiet*. Symmach. *reperiet* vel *assequetur*, scilicet manus tua, S. Hieron. *Rectum erit*, vel *quid placeat*. Tigur. *Quid commodius futurum*. Alij: *Quid magis conueniat*, q. d. Nescis an matutina eleemosyna, an vespertina sit tibi, æquè ac pauperi, vtilior Deoque gratior. Chald. Hanc gnomen accipit de generatione filiorum: vnde sic vertit: *Iuuentute ineunte tua vxorem duc, vt liberos suscipias: sic enim te natu grandiore, illa velut pars tui finem pariendi non faciet. Neque tibi tamen cognitum esse poterit, si vnus ex eis ad bonum sit electus, siue hic vel alter, duoue etiam simul recti futuri sint.* Verùm hic sensus carnalis est & Iudaicus, nec ad rem propositam facit. Totus enim hic locus pertinet ad eleemosynam & beneficentiam.

Sensus ergo est, quasi dicat. Sicut prudens agricola dum tempus est seminandi, quouis tempore (nam sub mane & vespere quasi sub duobus extremis, omnia media tempora quæ intercurrunt intelligit) seminat tam matutino, quam vespertino suum semen, vt si vnum parum feliciter, alterum felicius germinet & fructificet: aut si vtrumque felicitet, duplicem & copiosam colligat messem. Ita tu ô fidelis omni tempore benefacito, nec vllo ab eleemosyna vel bono opere cessato; quia si vnum non succedat, succedet alterum fructumque speratum afferet: si vtrumque, planè fies compos voti. Denique vtriusque merces tibi certa parata est apud Deum. Ita S. Hieron. *Ne eligas*, inquit, *cui benefacias, sed cum benefeceris numquam à bono opere desistas. Matutinam iustitiã vesper inueniat: Et vesperi misericordiam solis ortus accumulet. Incertum est enim quod opus magis placeat Deo, & ex quo tibi* Semper bene agendum.

tibi fructus iustitiæ præparetur. Potest autem accidere, vt non vnum, sed vtrumque placeat Deo. Aliter: Et in adolescentia & in senecta equus tibi labor sit. Nec dicas: dum potui laboraui, debeo in senectute quiescere. Nescis enim an in iuuentute, an in ætate longæua placeas Deo. Nec prodest adolescentiæ singularitas, si senecta ducatur luxu. In quacumque enim die errauerit iustus, veteres eum iustitiæ à morte liberare non poterunt.

Solet enim senium senibus afferre torporem & tenacitatem, vt quia sunt frigidi & timidi, tunc sibi plus comparent viatici, cum minus viæ vitæque superest. Ita Lyran.

Accedit Olympiod. qui sic exponit, q.d. A principio vitæ stude virtutibus vsque ad eius finem, iuxta illud Christi: *Donec dies est operamini.* Ioan. 9. *Virtutem aggressus*, inquit, *persevera vsque ad finem,* B *neque enim nouisti quanam ex tuis bonis operibus placitura sit iudici, illane quæ iuxta carceres peregisti, an ea quæ iam perductus ad metam. Quod si vtraque eodem pariter modo approbentur, bonitatis & perfectionis plena censebitur huiusmodi operatio. Aut aliter ita intellige: Ab ineunte pueritia operare virtutem, neque dixeris, nunc adolescentior cùm sim, sinar delitijs quas habet vita, postea vero cum ad senectutem peruenero ad pœnitentiam me conuertam, nequaquam enim nosti, quid tibi euenturum sit, aut quando aderit finis vitæ. Est itaque operæ precium operari semper virtutem, summaque contentione ad hanc assequendam conari. Oportet etiam sæpe Deum precari, vt quæ ipsi operamur, suæ sint maiestati placita & bonitati.*

Nulla ergo vacatio ab opere conceditur homini in hac vita; nam vt ait Iob. 5. 7. *Homo nascitur ad laborem & auis ad volatum.* Et Psaltes Psal. 138. *Exibit homo* (mane orto sole) *ad opus & ad operationem suam vsque ad vesperam.* Quare crescere debemus C in virtutibus æquè ac meritis quotidie, vsq; ad vltimum vitæ habitum. Vnde sapienter Damascen. orat. de dormit. Virginis ait, mortem istos omnino perfici sanctosque effici, quæ id ipsis affert, vt in eorum virtutem nulla iam mutatio cadat.

Tropol. S. Hieron. per mane & vespere accipit vetus testamentum & nouum, quod est veluti pluuia serotina & matutina. *Vnde nunc admonemur*, inquit, *vt sic legamus legem veterem, ne Euangelium contemnamus: Sic quæramus spiritualem in veteri instrumento intelligentiam, ne in Euangelistis & Apostolis hoc tantum putemus sonare quod legitur. Ignorare enim nos in quo magis scientia nobis à Deo tribuatur & gratia, feliceemq; eum esse, qui vtrumq; in commune sociauerit, & quasi vnum corpus effecerit. Quod qui fuerit consecutus videbit lucem, videbit Christum solem iustitiæ.* D

Rursum per mane & vespere accipias prospera & aduersa, siue bonæ sortis ortum & occasum, q. d. Nec in rebus secundis, nec in aduersis cessandum est à virtute; in aduersis exerce humilitatem, patientiam, fortitudinem; in secundis modestiam, temperantiam, gratitudinem; in vtrisque charitatem & beneficentiam; quare nullam bene agendi occasionem prætérlabi sinas, vt si priora minus placita sint Deo, posteriora vel postrema magis placeant. Præclarè Seneca Epist. 12. *Itaque*, inquit, *sic ordinandus est dies omnis, tanquam cogat agmen, & consummat atq; expleat vitã.* Et inferiùs: *In somnum ituri læti hilaresque dicamus:*

Vixi, & quem dederas cursum fortuna (potius *Deus alme*) *peregi.*

Manè semina tuum & vespere.] Noster Delrio Adag. 300. p. 2. per mane & vespere accipit duo tempora serendi, scilicet tempestiuum & serotinum;

A sicut pluuia tempestiua dicitur quæ semen satum humectat, vt germinet; serotina, quæ grana iam formata maturat. Vnde Symmach. vertit: *Primo semina semen tuum, sed & serotinum ne remittat manus tua.* Verùm in Script. nusquam fit mentio tempestiuæ vel serotinæ sationis, sed tantùm pluuiæ. Propriè ergo accipe manè & vespere, q.d. Cum sole, imò ante solem oriatur nostrum benefaciendi studium; idem non nisi cum sole occidat, vt sol oriens benefacientes inueniat, & occidens benefacientes dimittat. Beneficentia nos mane lecto excitet, vespere lecto reddat. Frigide R. Akiba: *Cum manè*, inquit, *aliquid pauperi dederis, vespere redierit, vacuum ne dimitte.*

Et si vtrumque simul, melius erit. Hebr. *Et si ambo ipsa sint vnum bona*, q.d. Nescis an vtrumque futurum sit paris bonitatis, an vnum æquè bonum erit ac B alterum. Verùm Noster τὸ *bona* accipit pro *meliora*. Hebræi enim vtuntur positiuo pro comparatiuo quo carent: vnde clariùs & significantius vertit: *Et si vtrumque simul* (oriatur) *melius erit.*

Dulce lumen & delectabile est oculis videre solem. VERS. 7. Lucis oblectatio.
Lux enim nobilissima, iucundissima, cælestis, vtilissima & viuifica est qualitas; sol quoque est oculus mundi, & *vas admirabile excelsi*. Eccles. 43. vers. 2. vide ibi dicta. Vide & Dracontium lib. 1. Hexam. vbi lucem inter alia ita celebrat. (Extat tom. 8. Biblioth. S. Patrum.)

Lux iubar æthereum, lux noctis limes & vmbra.
Lux facies rebus cunctis, & lux elementis.
Lux genitis factisque calor, lux gratia Solis.
Lux decus astrorum, lux aurea cornua lunæ.
Lux fulgor cæli, lux & primordia mundi.
C *Lux splendor flammæ, lux magni temporis index.*
Lux honor agricolis, requies lux omnibus ægris.

Hinc & Varro lib. 5. de ling. Lat. *diem*, qui vehit lucem, *à Deo* dictum putat; vel vt Festus, quod *diuini sit operis*; vel à *Ioue*, quem Δία nuncupant. Hinc & sol à Cicerone lib. 2. de Nat. Deor. vocatur *Princeps siderum*, ab Heraclito teste Macrob. lib. 1. in somnium Scip. c. 20. *Fons lucis & cor cæli*; à Chalcidio in Timæum Platonis, ac Plinio lib. 2. c. 6. *Mundi anima, siderum cælique rector, naturæ regimen & numen.* Numen, id est nutus & potestas, ait Festus, à *nuo*, nuis, quod veteres pro *volo* vsurpabant. Hinc denique nonnulli, teste Plut. lib. *de occultè viuendo*, putarunt animam esse lumen quoddam, eò quòd ipsa impensè lumine gaudeat, & ignorantiam tenebrasque auersetur. Quocirca Anaxagoras teste Laertio dixit, hominem natum esse ad hoc, vt videret solem, eiusque lucem; ac Græci hominem vocarunt φῶτα, id D est *lucem*, quod solus luce solis verbique diuini in mente collustratus, eodem & alios collustret. Ita Nazian. Audi Lactant. lib. 3. de falsa Relig. cap. 12. *Tanti est (vt Anaxagoræ visum est) contẽplatio cæli, ac lucis ipsius, vt quascumq; miserias libeat sustinere.*

S. Hieron. eiusque sequaces hanc gnomen referunt ad præcedentia, quasi dicat. Manè & vespere, id est assiduè & semper semina semen eleemosynæ bonorumque operum, quia si id feceris consequeris præmium, scilicet dulcissimum lumen gloriæ, in quo videbis solem iustitiæ Christum Dominum in gloria cælesti.

Verùm hic sensus mysticus est & symbolicus, æquè ac ille R. Haccados, qui per lumen accipit filios: hi enim sunt quasi lumina parentum, q. d. Semina, id est genera filios: hi enim erunt lux & splendor tibi tuæque familiæ.

Dico ergo hanc gnomen pendere & pertinere ad sequentia: ibi enim expletur, q. d. Dulcis quidem

est hæc vita & lucis vsura, in qua solem fulgidissimum iucundè contuemur; sed tamen illi breui succedet mors, quæ nos horridis vndiq; tenebris inuoluet. Mortis ergo instantis memor, noli dulcedine vitæ ad nimias voluptates abuti, sed ea moderatè vtere ad omnem virtutem & beneficentiam. Itaq; dum viuimus vita fruendum, vel potius modestè & honestè vtendum est, vt quamplurimos officiis & beneficiis adiuuemus, memores imminentis mortis & iudicij. Nota ab hoc loco vsq; ad finem libri, Ecclesiastes, siue Salomun amolitur à se omnem suspicionem Epicuræismi, ac vitæ voluptuariæ, quam superius, sæpius commendando vt quis lætè rebus suis vtatur, dum viuit, nonnullis ingessit. Vnde hic seriò nos admonet finis nostri, scilicet vt à vanitate ad veritatem, à tempore ad æternitatem mente & affectu transeamus, qui pariter est finis & scopus totius libri, vt patet ex eius principio & fine.

Huc accedit Thaumat. qui hanc gnomen nectens sequentibus, ita omnes à v. 10. vno nexu aptè cõtexit: *Si autem quis secum ratiocinetur quàm pulcher sit sol, quàm suauis hæc vita, quam iucundum in summa felicitate lõgæuum fieri. Et quam horrendum perpetuumque malum sit mors, nihil omnino afferens commodi, vnde sentiat nos frui debere omnibus præsentibus, vtcumque videantur suauia. Insuper & adolescentibus consulat sua ætate abuti, permittere animabus suis omnem voluptatem, indulgere desiderijs, viuere vt libet, spectare oblectantia, auersari autem quæ non sunt eiusmodi. Ad quem id tantum dixerim: Insipienter agis, ô tu quisquis es, non expectans futurum in his omnibus Dei iudicium.* Similia habet Auctor Catenæ Græc.

Symbolicè, dulce est videre lumen & solem, id est contemplari Deum, qui sicut est dator munerum, sic & *pater luminum, apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio.* Iacobi 1. 17. Hinc Deus dicitur amictus lumine sicut vestimento. Psal. 103. 2. & lux dicitur propriè eius esse possessio. Iob. 36. 33. Vnde S. Dionys. cap. 4. de diuinis nom. ait solem

Lucis elogia;

esse viuum Dei simulachrum. Quocirca Christus: *Ego*, inquit, *sum lux mundi*. Ioan. 8. 12. Quin & Plato lib. 6. de Republ. Lucem & solem nuncupat boni prolem & filium. Audi Nazianzenum Orat. 40. *Ac quidem Deus summum & inaccessibile lumen est, quod nec mente percipi, nec verbis explicari potest, naturam omnem ratione præditã illuminans, hoc in intelligibilibus, quod sol in sensibilibus: eo se magis contemplandum nobis præbens, quo accuratius animos purgauerimus; eo rursus magis amandum, quo magis contemplati fuerimus; eo denique magis cognoscendum, quo magis amauerimus; sese ipse speculans & comprehendens, ac perexigue ad externa diffundens. Lumen porro hoc dico, quod in Patre & Filio & Spiritu Sancto consideratur: quorum opulentia natura identitas est, atque vna eademque splendoris profultatio. Secundum lumen est Angelus, primi illius luminis velut riuulus quidam, aut participatio per propensionem ad illud, ac ministerium illuminationem habens: de quo statuere nequeo, vtrum pro classis suæ ordinisque ratione splendor ei impertiatur, an potius pro diuinæ illuminationis modo hanc vel illam sedem accipiat. Tertium lumen homo est, quod externis etiam perspicuum & manifestum est, φῶς enim, id est lumen, hominem vocant, propter rationis nobis insitæ vim & facultatem. Quo etiam rursus nomine inter nos appellantur, qui Deo similiores sunt, propiusque ad Deum accedunt.*

Tropol. Olympiod. qui inquit, solem iustitiæ, putà

A

Christi illuminationem mente sua recipit, planè videt quæ ad eiusdem solis voluntatem sibi agenda sint, quæve dimittenda: idemq; idcirco magna voluptate lætitiaq; perfunditur, eò quod non solum sibi agenda cognoscat, sed etiam ab eodem sole illustratus, pacatissima mente cõtempletur pulcherrimas illas species, quæ à materia seiunctæ solo intellectu percipiuntur. Ad hæc animo comprehendit dies tenebrarum perennes, qui in futuro sæculo impios sunt comprehensuri: atque idcirco omni studio declinat à malo bonumque operatur. Hæc Olymp.

Anagog. Chald. Hanc gnomen explicat de lumine gloriæ, quo beantur sancti in cælo: *Et suauis*, inquit, *est lux legis & aptissima certè, quæ oculis caligantibus lumen afferat, vt aliquando dignitatem vultus Domini intueantur, qui diuino quodam splendore iustorum faciem est illustraturus, vt pulchritudine cum*

B

sole comparari queant.

Si annis multis vixerit homo, & in his omnibus lætatus fuerit, meminisse debet tenebrosi temporis & dierum multorum, qui cum venerint, vanitatis arguentur præterita. *Vers. 8.*

Cohæret hæc gnome præcedenti, eiusq; salubrem Antithesim suggerit, q.d. Dulce quidem est frui lucis vsura, solemque contemplari. Dulce est viuere vitæque voluptates degustare: at noli illis nimis te oblectare, noli ijs securus incũbere, nec per eas Deũ offendere, noli perpetuas aut diuturnas existimare, quia breui succedent illis dies tenebrosi & mœsti senectutis & mortis, qui cum venerint reipsa ostendent, quam præteriti vitæ & voluptatum dies fuerint vani, id est breues, pauci, fugaces, euanidi: tunc enim omnis lux desinet in caliginem, voluptas in ærumnas, lætitiæ in mœstitiam, vita in mortem. Perinde enim

C

ac sol, dum manè oritur splendidus est & fulgidus, crescitque in meridiem, mox post paucas horas decrescit, declinat, occumbit: sic prorsus & vita nostra; dum nascimur, splendet, crescitque in virilem ætatem; at post paucos annos decrescit, senescit, occidit. Dum ergo solem orientem & occidentem quotidie intueris, viuum vitæ tuæ simulachrum accipe, in eoque ortum & occasum tuum metire & intuere. Esto annos Mathusalem vixisses, cum illi exacti fuerint, perinde erunt ac si non fuissent, iuxta illud: *Mille anni ante oculos tuos, tanquam dies hesterna, quæ præterijt.* Psal. 89. 4.

Meminisse debet tenebrosi temporis & dierum multorum. Hebr. *Recordetur dierum caliginis, qui multi erunt.* Per quos primò accipi possunt dies senectutis, qui licet pauci, quia tamen multis ærumnis referti, senescenti multi longique æquè ac tenebrosi, id

Tenebrosum tempus mortis

D

est miseri tristesque videntur: sicuti infirmo nox alioquin breuis longa videtur. Adde senibus caligant oculi, vt eis sol tenebrescere videatur, vti dicet c. 12. 2. ibi enim fusè hosce dies senectutis tenebrosos describit.

Secundò, dies mortis & sepulturæ, hi enim multi sunt, quia durabunt vsque ad diem iudicij, quo à morte resurgemus. Vnde Chald. vertit: *Quoniam multi sunt dies, quibus dormiet in domo sepulturæ, & pertinet ei iudicium suscipere de cælo omni tempore, quo venerit super eum malum, propter vanitatem quam fecit.*

Tertiò, dies multi & tenebrosi sunt dies æternitatis, quos impij miserrimos & perpetuos agunt in tenebris gehennæ. Ita Olympiod. *Reputat*, inquit, *animo tenebrarum dies, qui in futuro sæculo sunt impios comprehensuri, peccatoresque post rerum omnium vanitatem ad æterna venturos supplicia.*

Qui

Qui cum venerint, vanitatis arguentur præterita. Hebr. *Omne quod venit est vanitas.* S. Hieron. *Omne quod venturum est, vanitas.* Alij: *Omne quod subsequetur, vanum erit.* Vatab. *Omnis qui nascitur, est vanitas,* q. d. Quicquid venit & euenit in hoc mundo, vanum est: Sicut enim præterita euanuerunt; sic præsentia illicò transeunt & euanescunt; ac futura transibunt & euanescent. Ex præterita enim rerum vanitate, licèt certo conijcere & metiri præsentem & futuram, quod vt indicaret Noster solerter vertit: *Qui cum venerint, vanitatis arguentur præterita.* Sapienter ergo S. Remaclus Episcopus Traiectensis moriturus, hoc vltimum suis dedit monitum: *Tota sapientis vita quædam debet esse commentatio mortis.* Quin & Plato ait: *Philosophia* (Ethica) *non est aliud quàm meditatio mortis.* Vitam S. Remacli scripsit Notgerus eius successor. Extat apud Surium die 3. Septem.

Vita sapiẽtis medita tio mortis.

Vers. 9. *Lætare ergo iuuenis in adolescentia tua, & in bono sit cor tuum in diebus iuuentutis tuæ, & ambula in viis cordis tui, & in intuitu oculorum tuorum: & scito; quod pro omnibus his adducet te Deus in iudicium.*

S. Hieron. hinc inchoat cap. 12. Pro iuuentutis, Hebr. est בחורותיך *bechurotecha*, id est *electionum tuarum*, id est in ætate planè electa & florida, iuuentus enim est ver, decor & flos ætatum omnium: quare tunc cuique eligendus est status & optima vitæ ratio, vt optimam ætatem optimè transigat, Deoque optimo dedicet. Septuag. addunt *ἄμωμος*, id est irreprehensibilis, immaculatus, inculpatus. Vnde vertunt: *Ambula in vijs cordis tui immaculatus.* Sic quoque vertit Arabicus. Rursum pro, *& in virtute oculorum tuorum*, Septuag. Romani legunt contrariè: *Et non in intuitu oculorum tuorum.* S. Ambros. verò Exhort ad Virg. sic legit: *Ambula in vijs cordis tui sine macula, & in aspectu oculorum tuorum, & non in audacia oculorum tuorum*, hoc est inquit, *in aspectu spiritali, non in audacia sæculari.* Verùm Complut. legunt eodem modo quo Hebr. Latina & Syrus, scilicet *in intuitu oculorum tuorum.* Quocirca S. Ambros. Albinus, Olympiod. & S. Gregor. 24. Mor. c. 4. censent iuuenes hic inuitari ad gaudium spirituale, ad quod inuitat Apostolus Philipp. 4. 4. dicens: *Gaudete in Domino semper, iterum dico gaudete. Modestia vestra nota sit omnibus hominibus. Dominus enim prope est.* Hinc & Chald. vertit: *Lætare iuuenis in diebus iuuentutis tuæ, & sit cor hilare in te in diebus adolescentiæ tuæ, & ambula in humilitate in viis cordis tui, & sta admonitus in visu oculorum tuorum, & non aspicias malum: & notum sit tibi, quod pro omnibus adducet te Deus in iudicium.*

Verùm ambulare in viis cordis & in intuitu oculorum, significat gaudium non spirituale, sed sensuale & carnale, iuxta illud c. 2. 20. *Et omnia quæ desiderauerunt oculi mei, non negaui eis, nec prohibui cor meum, quin omni voluptate frueretur, & oblectaret se in his, quæ præparaueram; & hanc ratus sum partem meam, si vterer labore meo.*

Et hoc quoque non aliud voluisse Septuag. patet ex interpretatione Thaumat. quem recitaui vers. præced. ex qua liquet eum in Septuag. non legisse τὸ ἄμωμος, id est *irreprehensibilis*, aut si legit ita interpretari q. d. Ambula in viis cordis tui irreprehensibilis, id est viue vt libet, sic vt nemo te reprehendere audeat, vtque tu nullius reprehensionem metuas, vel audias & in cor admittas. Est ergo Concessio q. d. Lætè & iucundè fruere ô adolescens voluptatibus adolescentiæ, ita tamen vt memineris te earum rationem redditurum Deo in iudicio; quod vt rectè facias, modestè & honestè iis vtere: Huc facit Prouerbium Arabum cent. 1. n. 69. *Viue aselle quamdiu floret pabulum*; fruere pabulo quamdiu illud obtines: breui enim deficiet, nec obtinebis. Viuere enim est εὐθυμεῖν, id est gaudere & frui, quod Galli dicunt, *Se donner bon temps.*

Vel potius est ironia. q. d. O iuuenis qui per adolescentiam ardes sanguine, spiritibus & concupiscentiis, age, in bono cor tuum sit, id est cor tuum exhilara (bonum enim sumitur pro hilari & iucundo) vnde S. Ambros. Exhort. ad Virgin. vertit: *Oblectet te cor tuum: Ambula in viis cordis tui*, id est sequere desideria tui appetitus, *& in intuitu oculorum tuorum*, vt quod oculi tui concupiscunt id prosequaris, indulge tuis desideriis, satia te tuis cupidinibus; sed *scito quod pro omnibus his adducet te Deus in iudicium.*

Pange toros, pete vina, rosas cape, pingere nardo:
Ipse iubet mortis te meminisse Deus.

Quare si sapis, metu mortis & diuini iudicij refræna tuas voluptates, resiste tuis cupidinibus, amores vanos mortifica, vt iudici, qui concessit earum vsum, sed vetuit abusum, congruam reddas rationem. Ita Thaumat. S. Bonauent. Hugo, Caiet. Titelm. & alij. Adolescentia enim, vt docet S. Ambros. de Interpel. Iob. cap. 7. & Aristot. 8. Ethic. cap. 6. *Calore corporis feruente æstuque sanguinis vaporantis ignescente, vt inualida est viribus, ita consilijs infirma, vitio calens, fastidiosa monitoribus, illecebrosa delitijs:* quare acribus stimulis timoris iudicij & gehennæ, à suis cupidinibus coercenda & refrænãda est. Quocirca S. Anysia Martyr solebat de iuuentute conqueri dicens: *O insidiosam ætatem, quæ aut lædit, aut læditur. Pulchra res est senectus. Hei mihi: Longitudo temporis me mæstitia afficit, quæ tamdiu separat à cælestibus.* Eadem breuissimo somno vtebatur dicens: *Malum est mihi dormire, cùm meus inimicus vigilat.* Ita habet eius vita apud Surium vltimæ edit. 29. Decembr.

Porrò ironia & sarcasmos, id est hostilis irrisio frequens est in script. præsertim in Prophetis, vt Thren. 4. 21. *Gaude & lætare filia Edom*, cui mox excidium à Nabuchodonosore inferendum intentatur: *ad te quoque perueniet calix*, iræ & vindictæ Dei, *inebriaberis atque nudaberis.* Similia sunt Isaiæ 14. 9. vbi insultat Balsasari: Et Ezech. 28. 12. vbi insultat Tyro, æquè ac Pharaoni cap. 31. 18. & cap. 32. 19.

Et scito quod pro omnibus his adducet te Deus in iudicium. Cuius iudicium, ait Tertul. lib. de patientia: *Non in compede aut pileo vertitur* (serui enim mali damnabantur ad compedes, boni verò donabantur libertate, cuius insigne erat pileus) *sed in æternitate aut pœnæ aut salutis.* Iudicium autem Dei complectitur, primò, strictum examen iuuentutis in voluptatibus exactæ; secundò, sententiam Iudicis; tertiò, supplicium puta gehennam.

Huic gnomæ similis est paræmia Arabum. Cent. 1. n. 20. *Omnis auis suspenditur è calcaneo suo in macello*, id est vnusquisque iudicabitur & punietur super moribus suis, præsertim vltimis & finalibus vitæ, iuxta illud Galat. 6. *Vnusquisque onus suum portabit.* Huc facit aurea gnome R. Achabiæ filij Mahaleel in *Pirke Aboth*, cap. 3. *Tria, ait, tibi con-*

Gnomæ de Iustitia.

siderandæ sunt, quibus à peccato coercearis: quæ origo tuæ conditionis est, quis finis, & ante quem iudicem ratio tibi reddenda est? Vnde tibi origo est? è fœtido spermate? Quo tendis? ad vermes & tineas. Cui iudici astare debes sententiam excepturus? Regi regum terribili, qui aufert spiritum Principum: terribili apud reges terræ, Deo sancto & benedicto. Ibidem R. Eleazar ait: *Qui nati sunt, oportet eos semel mori; qui mortui sunt, oportet eos rursus in vitam resurgere; & qui surrexerunt, oportet eos iudicari, & scire quod Dominus ipse sit Deus formator hominum, & mundi creator, & gubernator rectorque supremus. Ipse idem & litem mouens, & testis ad nos, & Iudex. Benedictus sit ille Sanctus & iustus in quo non est iniquitas, nec oblinio, nec respectus in faciem, nec munerum aut personarum acceptio; propterea quod omnia eius sunt, ac scito euentura omnia iuxta mensuram eorum, quorum tibi ratio reddenda est. Caue autem ne in vanam & stultam spem ascendas, qua furorum tibi sepulchrum refugij locum nequicquam præsumas, & frustra pollicearis: inconsulto enim te creatus es, inconsulto iterum te genitus es, & viuis & morieris, & ratio tibi reddenda est Regi Regum sancto & benedicto.*

Porrò iudicij diuini exactum & terribile examen graphicè depingit, & ad viuum repræsentat S. Cyrill. Orat. de exitu animæ & secundo aduentu, tom. 4. vbi quinque telonia quasi tribunalia recenset, in quibus anima à dæmonibus, seu sæuissimis publicanis accusatur de singulis, quæ per quinque sensus peccauit. *Tenetur*, inquit, *animus à sanctis angelis per aerem sublimis prætereuns, inuenitque quosdam quasi publicanos ascensum custodientes, & ascendentes animos prehendentes prohibentesque. Nam quisque publicanorum propria habet peccata, quæ illis obijciat: alius perperam dicta, quæcumque ore & lingua commissa sunt, mentiendo, iurando, & peierando: quum superflua, nugatoria & vana verba, tum bellinationes, vinique abusum & luxum, & immodicos indecorosque risus, leuia & inhonesta oscula, & impudica cantica. At sancti Angeli animum ducentes, proferunt & ipsi quæcumque ore linguaq; locuti sumus bona, supplicationes, gratiarum actiones, psalmos, carmina, laudes, diuinos cantus, scripturarumque lectiones, & quæcumque per os & linguam bona Deo præmisimus. Secundum telonium est oculorum visus, quæcumque indecoro aspectu, curiosoque & effrænato intuitu & fallaci nutu committuntur. Tertium telonium est auditionis, & quæcumque per hunc sensum impuros spiritus accipiunt. Quartus est olfactus odoriferorum vnguentorum, & suauium odorum, quæ inimas & impudicas decent mulieres. Quintum est eorum, quæ manuum tactu peruersè, & improbè facta sunt, & cætera vitiorum taberna, inuidiæ & æmulationis; inanis gloriæ & superbiæ; acerbitatis & iræ; iracundiæ & furoris; scortationis & adulterij & mollitiei; homicidij & veneficij, cæterorumque impiorum & peruersorum factorum, quæ in præsentia minutatim persequi non licet, vt in aliud tempus differantur. Breuiter eodem modo deinceps suos quisquis animi morbus & peccatum publicanos habet; & tributi quæstores. Animus igitur, qui hæc & his maiora pluraque cernit, quanto putas in metu, ac trepidatione est, donec sententia feratur, & eius libertas veniat? Illa est hora doloris, periculi gemitusque plena, atque inconsolabilis donec videat quid futurum sit.*

Quinque telonia animæ e corpore migrantis.

Aufer iram à corde tuo, & amoue, (Hebr. *transire fac.* Syrus, *distare fac.* Arabicus, *spolia malitia humanitatem tuam*) *malitiam à carne tua. Adolescentia enim, & voluptas vana sunt.*

A Ab hoc versu Complut. & Biblia Regia, Chald. Olympiod. Albinus ordiuntur cap. 12. Est conclusio educta ex vers. præcedenti. q. d. quia Deus te adducet in iudicium, vt iudicet te de concupiscentiis cordis, & oculorum, aufer & reseca eas à te, præsertim iram & libidinem. Pro *voluptas*, perperam aliqui legunt, *voluntas*, Hebr. enim שחרות *sacharut*, id est nigredo, crepusculum, aurora, indeque iuuentus: hæc enim est quasi rosea aurora ætatis, & vitæ. Vnde Clarius, Vatab. Caiet. vertunt hoc loco, *iuuentus*; Pagnin. *pubertas*; Chald. *Dies nigredinis capillorum*: Iuuenibus enim nigrescunt capilli, senibus albescunt; multò magis iuuenum mens nigra est, id est obscura, ignorans, cæca, confusa. Septuag. vertunt *ἄνοιαν*, id est amentia, stultitia. Noster melius vertit, *voluptas*: hæc enim sunt duo vitia iuuentutis, scilicet stultitia, & voluptas; stultitia nascitur ex inexperientia & imperitia, voluptas ex feruore sanguinis & flore ætatis. Est Catachresis, voluptas enim vocatur iuuentus, cuius quasi propria est voluptas, cum qua instar auroræ transit & euanescit, iuxta illud Osee 11. 1. *Sicut mane transit, pertransijt rex Israel.* Hinc Varroni adolescentiari idem est quod luxuriari, teste Nonio. cap. 1. & Terent. in Adel. *Crede mihi, ait, non est facinus adolescentum scortari.*

B Porrò hic taxat duo primaria iuuentutis vitia, scilicet iram in corde & malitiam, vel vt Ambros. legit *nequitiam*; Arab. *iniquitatem*, id est libidinem in carne: Præcipua enim carnis malignitas est libido, ait Olympiod. & Thaumat. sub quibus cætera omnia comprehendit: ira enim est filia superbiæ, & mater inuidiæ; libido filia est gulæ & mater acidiæ;

C vtraque oritur ex calore, & ardore ætatis iuuenilis: hic enim calor iuuenem excæcat, & præcipitem agit in voluptates, & vitia, ac præsertim in iram & appetitum vindictæ, ac libidinem. Audi S. Hieron. *In ira omnes perturbationes animi comprehendit. In carnis malitia vniuersas significat corporis voluptates. Sic ergo inquit, bonis sæculi huius fruere, ne aut desiderio, aut carne delinquas. Relinque antiqua vitia, quibus in adolescentia tua vanitati stultitiaque seruisti, quia iuuentus insipientia copulata est.*

Similia habent Olympiod. Hugo, Glossa, & Ferus, quem audi: *Ne tristitiis vexetur, neue aduersis frangatur, sed assuescat non irasci & indignatione vinci, vbi viderit omnia pessimè geri; si quid viderit triste, sciat pertinere ad mundum: sinat alios inuidere: ipse nolit perdere iucundam vitam.*

D Omnes enim passiones sunt in appetitu irascibili, vbi præsidet ira; vel in concupiscibili, vbi præsidet amor & libido, atque amor suscitat iram, vt impedimenta, quæ eum vetant frui bono amato, disijciat. Hinc illud Luciani in Dial. Merc. & Maij: *Iracundi sunt, qui amant*: & illud Aristot. 2. Rhetor. cap. 12. *Iuuenes*, ait, *omnia nimis amant, nimis oderunt; ad irascendum apti sunt acutaque ira, potentesque appetitiones sequi.* Quocirca in Emblematibus Iuuentus pingitur vt iuuenis animosus, diuersicoloribus amictus, floribus coronatus, manu spargens nummos, ad latus sinistrum astat & canis venatus, ad dextrum equus phaleratus. Nam vt ait Horat. de art. Poet.

Gaudet equis, canibusq; & aprici gramine campi,
Cereus in vitium flecti, monitoribus asper,

Vtilium

Vtilium tardus prouisor, prodigus æris,
Sublimis, cupidusque, damnata relinquere pernix.

Denique adolescentia & voluptas vana sunt, quia vtraque instar floris citò deflorescit, marcescit, corrumpitur, euanescit: Vnde Poetæ adolescentiam vocant florem marcescentem, præsertim dum nequiter, id est luxuriosè viuit iuxta illud:

Nequitia est, quæ te non sinit esse senem.

Per malitiam enim nequitia, pura libido accipitur; licèt Campen. Pro *malitiam* vertat *molestiam*. Meliùs Tigur. *vitiositatem*. Vnde Thaumat. vertit: *Mala res est intemperantia. Libido autem & spurcitia damnum & iniuriam corporibus nostris afferunt. Adolescentia comes est insipientia: insipientia vero ducit ad interitum.*

Gnoma. Verè Cicero lib. 5. de Legibus: *Ab ea, inquit, quæ penitus in omni sensu implicata insidet, imitatrix boni, voluptas, malorum autem omnium mater.* Et lib. de Senect. *In voluptatis regno virtus non potest consistere.* S. Chrysost. apud Anton. in Melissa, p. 2. cap. 20. *Ira*, inquit, *& cupiditatibus faciliùs iuuenes ducuntur & vincuntur: quare maiorem quandam custodiam requirunt, ac frænum durius.* Ibidem Nazian. *Iuuentus*, inquit, *est temporis æstus.* Et S. Basil. *Iuuentus est leuis, & ad improbitatem procliuis: cupiditas effrænata, belluarum ira, temeritas, iniuria, & inflationes magnique spiritus, congenita, & coalita mala iuuentutis hæc sunt: inuidia aduersus rem excellentem, suspiciones de familiaribus. Denique malorum tanquam examen iuuentuti connexum & copulatum est, quorum omnium fructum necesse est in subiectos redundare, propterea quod magistratuum vitia subiectis importent calamitatem.*

Porrò de voluptate iuuentutis illecebra ita censet S. Ambros. lib. 4. in Lucam: *Quasi clauis suffigitur anima corporeis voluptatibus, & cum semel adhæserit cupiditatibus, demersa terrenis difficile in altum potest reuolare.* Neruosius S. August. lib. 14. de Ciuit. cap. 16. *Hæc* (libido) *sibi non solùm totum corpus, nec solùm extrinsecus, verum etiam intrinsecus vendicat, totumque commouet hominem, animi simul affectu cum carnis appetitu coniuncto, atque permixto.* Hoc significat illud Genes. 6. *Non permanebit spiritus meus in homine in æternum, quia caro est.* In quæ verba scribens S. Chrysost. hom. 22. in Genes. *De illis*, inquit, *dictum est, quod ipsi sint carnes: nam licèt animam ratio-*

A *nalem haberent potiorem sui partem, perinde tamen viuebant sine ratione, ac si sola carne constarent.* Vide S. Gregor. lib. 6. in 1. Reg. vbi de Agag ait: *Caro homo efficitur, quando sensus carnis ratio subiugatur.* Et Cypr. de Bono Pud. *Impudicitia obscænum ludibrium reddit ministris suis, nec corporibus parcens, nec animis: totum hominem suum sub triumphum libidinis facit.* Et Lactant. lib. 6. cap. 23. *Mens inquinatur contagione impudici corporis.*

Hanc rationis cum iuuenili appetitu, siue spiritus & carnis, vel mentis & concupiscentiæ luctam repræsentarunt veteres per Herculem cum Antheo, id est contrario vel aduersario luctantem. Hercules enim rationis, mentis & spiritus est symbolum; Antheus verò corporis. Herculis pectus, sapientiæ est sedes atque prudentiæ, quibus perpetua est cum appetitu & voluptatibus pugna: semper enim appetitus rationi obsistit, nec potest ratio
B superare, nisi corpus ita in altum, & procul ab terrenarum rerum intuitu extulerit, vt pedes, hoc est affectus nullum amplius fomentum à tellure accipiant, imò cupiditates & affectus, qui terræ sunt filij; prorsus interficiat. Quo de genere mortis loquitur D. Paulus Coloss. 3. cum ait: *Mortui estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.* Et Dauid Psalm. 116. *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum eius.* Et Seruator ipse: *Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet; si autem mortuum fuerit multum fructum affert.* Ioan. 12. Et hæc est omnium victoriarum præstantissima. Vnde in Scipionis Affricani tumulo legitur hic elegantissimus versiculus:

C *Maxima cunctarum victoria, victa voluptas.*

Et Boëtius hoc ipsum Herculis factum celebrans ait: *Superata tellus sidera donat.* Porrò Fulgentius in Mythologia & Boccac. in Geneal. Deor. lib. 1. cap. 5. tradunt Antheum fuisse terræ filium, quem sæpius à se prostratum, robustiorem resurgere cernens Hercules, aduertens quòd è terræ contactu vires recuperaret, iam fessum vlnis in altum extulit, ibique tandiu tenuit donec expiraret. Fulgentius per Antheum accipit libidinem, quæ ex sola carne nascitur, quæ tacta, etsi fessa sit, resurgit: Verùm ab homine virtuoso castoque, carnis denegato actu, superatur. Anthei meminit S. August. in lib. de Ciuit. eumque vixisse tradit regnante Argis Danao. Et Euseb. in lib. de Præpar. Euang.

CAPVT DVODECIMVM.

SYNOPSIS.

GRaphicè & ingeniosè per varia symbola, & ænigmata depingit ærumnas senectutis & mortis, vt ijs impellat iuuenes ad spernendas voluptatum vanitates, & sectandam veritatem, verumque Dei cultum, antequam adolescentiam senectute commutent. Vnde concludit v. 13. Deum time & mandata eius obserua, hoc est enim omnis homo. Est ergo hic elegans ænigma Senectutis, & agoniæ mortis, in quo per 21. symbola notantur 21. defectus, ærumnæ & vitia Senectutis. Primus est v. 1. afflictio ex morbis varijs: Secundus displicentia & tædium rerum omnium: Tertius v. 2. quòd cælestes motus, & influxus destituant senes: Quartus continuæ distillationes & catharri: Quintus v. 3. custodum; id est sensuum defectus: Sextus nutatio virorum fortissimorum, hoc est crurum & tibiarum: Septimus minutio molentium, id est dentium: Octauus caligo videntium per foramina, id est oculorum: Nonus v. 4. exilitas vocis ex ostiorum in platea, id est arteriarum in pectore constrictione & clausura: Decimus tenuitas somni & nocturna vigilia, vt ad vocem auis euigilent: Vndecimus defectus aurium & auditus: Duodecimus v. 5. timor, pauor, & stupor: Decimus-tertius canities similis amygdalo floribus candescenti: Decimus-quartus, tumor ventris, pedum, & crurum instar locustæ. Decimus-quintus fastidium cibi, cuius orexin excitat capparis: Decimus-sextus abitus ex vita, quòd scilicet mox ibit in domum æternitatis suæ: Decimus-septimus funus, quod communi amicorum planctu celebrabitur: Decimus octauus v. 6. ruptura funiculi argentei, id est contractio medullæ spinæ dorsi: Decimus-nonus recursus vittæ aureæ, id est contractio menyngis, siue inuolucri cerebri: Vigesimus confractio hydriæ super fontem, id est venarum & sanguinis ex iecore prodeuntium: Vigesimus primus confractio rotæ super cisternam, id est capitis ex corde spiritus haurientis. *Ænigmata senectutis numero 21.*

Porrò hæc vitia, & ærumnæ Senectutis in omnibus quidem senibus locum habent: vnde & de omnibus hic agitur; maximè tamen de ijs, qui in iuuentute per symposia, & libidines iuueniles spiritus, & vires exhauserunt: hi enim noxas iuuentutis luunt per morbos senectutis. Vnde de ijs totum hoc caput accipit Osorius: Hinc & nonnulli illud applicant Salomoni, quasi ipse hic senij sui ærumnas describat, ex libidinibus adolescentiæ. Verè Cicero: Libidinosa intemperansque adolescentia effœtum corpus tradit senectuti. Aristot. quoque lib. 6. Histor. Animal. cap. 4. & lib. de Longitud. & breuit. vitæ, ac Plinius lib. 10. cap. 36. docent animalia salacia, & in venerem prona breuis esse æui. Igitur dicas hic gulæ, & luxuriæ iuuenilis damna describi: Videmus enim luxuriosorum corpora esse lurida, frigida, macilenta, marcida, morbida, mortifera, cerebro menteque minui, ac laborare epilepsia, oculis obtenebrari, palpebras pilosque defluere, custodes domus, id est sensus omnes hebetari, laborare pituita, & catharris; ijsdem dentes laxantur & decidunt: ijdem exurgunt ad vocem volucris, id est præ doloribus leuis paruique sunt somni, minimoque sonitu euigilant: obsurdescunt filiæ carminis, id est aures, & auditus eis obtunduntur: floret amygdalus, id est citò canescunt: impinguatur locusta, id est tumescunt cruribus, & ventre: dissipatur capparis, id est perit omnis appeti-

rus; pleni sunt nausea, tædio, fastidio. Audi Boetium lib. 3. de Consol. Prosa 3. Quid de corporis voluptatibus loquar, quarum appetentia quidem plena est anxietatis, satietas verò pœnitentiæ? Quantos illæ morbos, quàm intolerabiles dolores, quasi quendam fructum nequitiæ fruentium solent referre corporibus? Tristes verò esse voluptarum exitus, quisquis reminisci libidinum suarum volet, intelliget.

Et S. Chrysost. hom. quòd nemo læditur nisi à seipso: Qui in libidine, *inquit*, vitam ducunt, resoluta quidem corpora, & omni cera molliora circumferunt, atque agmine quodam infirmitatum repleta: quibusque ad cumulum malorum, podagræ tremor, & immatura senectus succedit, & est eis semper vita cum medicis, & medicamentis.

Mysticè: Senium, agonia, & mors hominis repræsentat senium, casum & occasum Regni & Reipublicæ, vel vrbis, aut orbis totius. Vnde Hebr. censent hîc per ænigmata describi excidium Ierosolymæ illatum per Chaldæos & Romanos. Thaumaturgus verò, S. Athanas. in Synopsi, in Ecclesiaste, & Richard de S. Victore tract. de medicandis plagis, quæ circa finem mundi euenient, censent hic describi excidium orbis, ac plagas mundi vltimas, signaque præuia iudicio extremo; imò vtrique censent hunc esse sensum litteralem; sed reuera est mysticus, vt patet intuenti. *Mystice.*

Rursum per senium & mortem accipias quamlibet vitæ difficultatem, & ærumnam, siue à Deo, siue ab homine immissam, tum publicam, tum priuatam, quæ benè operandi facultatem homini adimit; ac proindè suadet hic Salomon, vt ante eam homo operetur quicquid boni potest, itaque sibi suæque æternę saluti tempestiuè consulat, & prospiciat.

Tropol. senium, & mors naturalis hominis repræsentant senium, & mortem spiritalem peccatoris, dum per peccatum spoliatur gratia, quæ lux est, & vita animæ, omnibusque animæ potentiis, & viribus sauciatur & læditur: ac multò magis dùm per mortem ex hac vita abit in mortem secundam gehennæ, vbi omnibus corporis, & animę membris miserrimè excruciatur & dilaniatur. Hoc ergo ænigma est schema animæ peccatricis & damnatæ. Ita S. Hieron. Albinus, Olympiod. Hugo, & cæteri. *Tropol.*

MEmento Creatoris tui in diebus iuuentutis tuæ, antequam veniat tempus afflictionis, & appropinquent anni, de quibus dicas: Non mihi placent.

2 Antequam tenebrescat sol, & lumen, & luna, & stellæ, & reuertantur nubes post pluuiam.

3 Quando commouebuntur custodes domus, & nutabunt viri fortissimi, & otiosæ erunt molentes in minuto numero, & tenebrescent videntes per foramina.

4 Et claudent ostia in platea, in humilitate vocis molentis, & consurgent ad vocem volucris, & obsurdescent omnes filiæ carminis.

5 Excelsa quoque timebunt, & formidabunt in via, florebit amygdalus, impinguabitur locusta, & dissipabitur capparis: quoniam ibit homo in domum æternitatis suæ, & circuibunt in platea plangentes.

6 Antequam rumpatur funiculus argenteus, & recurrat vitta aurea, & conteratur hydria super fontem, & confringatur rota super cisternam.

7 Et reuertatur puluis in terram suam vnde erat, & spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum.

8 Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes, & omnia vanitas.

9 Cumque esset sapientissimus Ecclesiastes, docuit populum, & enarrauit quæ fecerat: & inuestigans composuit parabolas multas.

10 Quæsiuit verba vtilia, & conscripsit sermones rectissimos, ac veritate plenos.

11 Verba sapientium sicut stimuli, & quasi claui in altum defixi, quæ per magistrorum consilium data sunt à pastore vno.

12 His amplius fili mi ne requiras. Faciendi plures libros nullus est finis, frequensque

meditatio, carnis afflictio est.

13 Finem loquendi pariter omnes audiamus. Deum time, & mandata eius obserua: hoc est enim omnis homo.

14 Et cuncta, quæ fiunt, adducet Deus in iudicium pro omni errato, siue bonum, siue malum illud sit.

Vers. 1. *Memento creatoris tui in diebus iuuentutis tuæ, antequam veniat tempus afflictionis, & appropinquent anni de quibus dicas: Non mihi placent.*

Pro *tempore iuuentutis tuæ.* Hebr. est *tempore electionum tuarum*, id est tempore electissimo & florentissimo, puta tempore iuuentutis, quo proindè optima tibi eligenda sunt.

Explicatur hoc cap. de captiuit. Iudæorũ.

Hebræi totum hoc caput accipiunt de Iudæis, eorumque captiuitate tum Babylonica, tum Romana, eisque singula sigillatim adaptant. Audi S. Hieron. à v. 9. c. præced. hæc & sequentia omnia ex Hebr. sententia ijs adaptantem: *Lætare in iuuentute tua ô Israel, & fac illa, vel illa, de quibus iam dictum est, antequam captiuitas adueniat, & à te tuus honor recedat & gloria, & Iudices sanctissimi, quos in sole, & luna, & stellis intelligi volunt, auferantur à te: Antequam veniat Nabuchodonosor, siue Titus Vespasiani filius, accitus à prophetis, & eorum vaticinia compleantur. In die qua Angeli templi præsides recedent, & turbabuntur robustissimi quique in exercitu tuo, & otiosa erunt eloquia magistrorum, & Prophetæ, qui de cælis solebant visionum suarum lumen accipere, contenebrescent: quandò claudentur templi ianuæ & humiliabitur Hierusalem, & Chaldæus veniet quasi cantus volucris, ita Hieremia vocibus Prophetantis: & conticescent filiæ cantici in templo psallentium chori: Illo tempore, quando aduenientes Hierosolymam, ipsi quoque hostes Dei pertimescent magnitudinem, & in via dubij, Sennacherib interitum formidabunt. Hoc enim dictum putant: Et ab excelso timebunt, & formidabunt in via. In illis diebus florebit amygdalus: ille baculus & virga, quam Hieremias in prophetiæ suæ vidit exordio: & impinguabitur Locusta, Nabuchodonosor cum suo exercitu: & dissipabitur capparis, amicitia Dei cum Israel.* Et paucis interiectis: *Lætare ergo Israel in iuuentute tua, antequam rumpatur funiculus argenteus, hoc est donec gloria vestra vobiscum est: antequam recurrat vita aurea, id est antequam arca testamenti auferatur: priusquam conteratur hydria ad fontem, & conuoluatur rota super lacum, id est donec intra sancta sanctorum præcepta legis, & sancti Spiritus est gratia: & antequam reuertaris in Babylonem, vnde in lumbis egressus es Abrahæ, & incipias in Mesopotamia conteri, vnde quondam profectus es, omnisque gratia prophetiæ, qua quondam fueras inspiratus, reuertatur ad datorem suum.* Verùm hæc Iudaica sunt, & aliena à litterali genuinoque sensu.

Et de excidio orbis.

Rursum Thaumat. & Richardus de S. Victor. tract. de fine mundi, putant hoc ænigmate describi excidium orbis, eiusque plagas & signa præuia iudicio extremo. Audi Thaumat. *Opera pretium igitur, vt cum adhuc sis adolescens Deum timeas, priusquam inferijs abijciare, veniatque magnus ille & terribilis dies Domini: Quandò, neque sol, neque luna, neque stella alia vltra fulgebunt. Mouebuntur autem superna virtutes, angeli custodes mundi, in tempestate & turbatione illa vniuersi. Ita vt quiescent tunc tam viri potentes quam mulieres operariæ: Et fugiant in tenebrosa domiciliorum penetralia clausis ianuis omnibus; & si qua molendo occupata prohibita fuerit timore nimio, gracili vocula, vt auicula pæna clamabit. Omnes autem impuræ mulieres in terram cadent. Similiter & ciuitates, & illarum sanguinarij magistratus vindictam supernè expectabunt, vigente acerbissimo cruentissimoque illo tempore, quod erit vt amygdalus florens. Tunc ita frequentia aderunt supplicia, sicut multitudo locustarum aduolantium; & ita è medio abijcientur peccatores, vt nigra despicatissimaque capparis. Et bonus quidem vir in domum suam æternum gaudens proficiscetur. Improbi vero omnia suo luctu complebunt, neque illis repositum argentum, neque probatum aurum proderit. Magnus enim fons comprehendet omnia, quousque apud puteum stent hydria & vehiculum rotæ, quam continget quandoque confringi. Quum igitur cessabit cursus temporum per rotam, & vita per aquam signatus, & præterierit sæculum vrnam gerens, & iacuerint homines super terram: Tum erit vna salus, si agnouerint animæ conditorem suum, & ad eum reuolauerint.*

Hic sensus commodus est sed mysticus; quare eo vt tali vti possunt concionatores in Aduentu, cùm agunt de fine mundi, dieque iudicij. Sensus ergo litteralis est de ærumnis senectutis, agoniæ, & mortis vti docet. S. Hieron. Albinus, Lyran. Hugo, Dion. Caiet. Vallesius sacræ Philos. c. 66. & cæteri omnes, vno excepto Olympiod.

Planè enim verba significant hic moneri iuuenes, vt iuuentutem rectè & sanctè in Dei creatoris metu cultuque transigant, antequam obrepat senectus & mors. Sensus ergo est q. d. Adolescens, qui in flore & vigore es ætatis, blanditur tibi voluptas, sollicitat Venus, instigant socij, titillat caro, impellit Dæmon: quare ne ijs succumbas, & teipsum perdas, memento creatoris tui, quòd scilicet Deus sit tuus creator, tu eius creatura, quæ totum suum esse quantùm quantùm est debet creatori, ab eoque tota pendet, tam in esse, quàm in conseruari: sicut enim radius pendet ab assiduo influxu solis eum assiduè producentis, sic & creatura pendet ab assiduo influxu & continua quasi productione Creatoris, adeo vt si Deus hunc influxum subtraheret Creatura in suum nihilum, ex quo à Deo per creationem educta & producta est, illico recideret & relaberetur, sicut radius abeunte sole illicò perit & euanescit. Conseruatio ergo creaturæ est continuatio creationis, & continua quasi eius creatio. Si igitur homo creatura Dei es, memento te totum, quantus es, Dei esse, non tuum, non parentum, non alterius creaturæ. Redde ergo Deo quod suum est, redde teipsum, vt illum velut creatorem agnoscas, venereris, ames, colas eiusque voluntati, & legi per omnia obedias: ipse enim tuus erit Iudex, ac si ei seruieris cælestem conferet gloriam; sin creaturam Creatori præposueris, ipse hanc sui iniuriam æternis ignibus in te vlciscetur. Itaque creatoris nomen habet Emphasim: Creationis enim titulus à creatura exposcit, & extorquet vt Deo creatori suo velut pleno, & absoluto sui hero & Domino præstet omnem submissionem, reuerentiam, amorem, obseruantiam, timorem, fidelitatem, spem, obedientiam. Quocirca Moses acriter expostulans cum Israele: *Deum*, inquit, *qui te genuit dereliquisti, & oblitus es Domini creatoris tui? Vidit Dominus & ad iracundiam concitatus est.* Deuter. 32. 18. Hinc pro *Creatoris* Septuag. vertunt κτίσαντος,

κτίσαντος, id est *eius qui creauit*; pro quo Complut. legunt *κτήσαντος*, id est *possessoris* iuxta illud Mosis ad Israelem: *Nunquid non ipse est pater tuus, qui possedit te, & fecit & creauit te?* Deuter. 32. 6. Pro *creatoris tui* Hebr. est בוראיך *boreecha*, id est *creatorum tuorum* in plurali, id est creatoris tui. Hebræi enim de Deo in plurali loquuntur reuerentiæ, & honoris causa, vtque innuant pluralitatem personarum in eadem numero Deitate. Hebræi in Midras, siue Glosa, nomine R. Axabia, per Metathesin transponendo litteras, Cabalisticè sic legunt, & exponunt: Primò, memento בורך *borecha*, id est fossæ tuæ, puta sepulchri tui, quòd scilicet in eo à vermibus sis exedendus: dum ergo lautè carnem nutris, memento sepulchri & vermium qui te corrodent. Secundò, memento באורך *beerecha*, id est putei tui, vnde es excisus, quòd scilicet in fœtido matris vtero ex vili spurcoque seminesis formatus; sic disces te humiliare, carnalia spernere, cælestia ambire, ac ad Deum anhelare; sic sapientia, virtute, & meritis parabis tibi sanctam iucundamque senectam. Nam vt ait S. Ambros. lib. 1. Hexam. *Senectus ipsa in bonis moribus dulcior, in consiliis subtilior, ad constantiam subeundæ mortis potior, ad reprimendas libidines fortior. Infirmitas corporis, sobrietas mentis est.*

In diebus iuuentutis tuæ.] Semper quidem meminisse debemus Dei creatoris, sed maxime in iuuentute, tum quia iuuentus cæca est, & immemor Dei, vtpote voluptatibus addicta; tum quia à iuuentute pendet reliqua vita; quales enim sumus iuuenes, tales erimus & senes: tum quia multi in iuuentute præ maturè moriuntur, quia mors ita præuolat, vt alias sæpe ætates anteuertat; in quas proinde si memoria creatoris differatur, prorsus auferetur.

Sapienter Seneca lib. de breuit. cap. 4. *Non pudet*, inquit, *te ad reliquias vitæ tibi reseruare, & id solum tempus bonæ menti destinare, quod in nullam rem conferri possit? quàm serum est, tunc viuere incipere, cùm desinendum est? Quæ tam stulta mortalitatis obliuio, in quinquagesimum & sexagesimum annum differre sana consilia, & inde velle vitam inchoare, quò pauci perduxerunt?*

Antequam veniat tempus afflictionis tuæ. (Syrus: *Dies malorum.* Arab. *Dies mali tui.* Tigur. *Tempora periculosa.* Septuag. *Dies malitiæ.* Thaumat. *Priusquam miseriis obyciare.* Campen. *Antequam veniant dies pleni malis*) puta tempus senij, & mortis quandò Deo de iuuentute tua exactam daturus es rationem, & pro meritis, vel præmia, vel supplicia æterna recepturus. Senectus enim est tempus afflictionis, quia mille morbis, tædiis, & ærumnis est obnoxia vnde illud: *Senectus ipsa morbus est*, isque incurabilis, & vt ait Nazianzen. in Carm. de Morbo: *Siculis grauior est scopulis*, imò *Æthna*, ait Cicero de Senect.

Audi Nyssen. in funere Pulcheriæ Augustæ: *Sed forsitan angit te, quod ad senectutem* (Pulcheria) *non peruenit. Quid vero, dic mihi, pulchri cernis in senectute? an pulchrum prurire, ac fricare oculos? corrugari genas? & ex ore defluere dentes, & linguæ balbutiem ingenerari? manibus subtremiscere? ad terram incuruari? titubare atque subclaudicare pedibus? ducibus inniti? desipere corde ac delirare? voce absurda, & inepta pronunciare?*

Et S. August. lib. de Catech. rud. *Cum homines*, inquit, *sibi optant senectutem, non aliud optant nisi longam infirmitatem.* Et Innocen. 3. Pontifex lib. 1.
A de Contemptu Mundi c. 9. *Si quis, ait, ad senectutem processerit statim cor eius affligitur, & caput concutitur, languet spiritus, & fœtet anhelitus, facies rugatur, & statura curuatur, & caligant oculi, & vacillant articuli, nares effluunt & crines defluunt; tremit tactus, & deperit actus, dentes putrescunt, & aures surdescunt. Senex facilè prouocatur, difficilè reuocatur, citò credit & tardè discredit: tenax & cupidus; tristis & querulus; velox ad loquendum, & tardus ad audiendum: laudat antiquos, spernit modernos: vituperat præsens, commendat præteritum, suspirat & anxiatur, torpet & infirmatur.*

Hinc senium à Philosophis vocatur hyems ætatum, & fæx vitæ. Solon enim rogatus: *Quid esset senectus?* Respondit: *Est hyems vitæ.* Et Eratosthenes apud Phauorinum ait, ætatis partem vigentem
B (adolescentiam) esse ver: eam autem partem, quæ vigori & flori succedit (virilem ætatem) esse æstatem & autumnum: Senectutem verò esse hyemem. Ita Maxim. serm. 41. vbi & citat Gorgiam, qui rogatus qua ratione ad longam vegetamque senectam peruenisset? respondit: *Nihil vnquam ad voluptatem edens, neque faciens.*

Et appropinquent anni, de quibus dicas: Non mihi placent] id est qui mihi displicent, quia senium adducit tædium, tarditatem, obliuionem, inediam, molestiam, vt omnia quæ prius erant voluptati, tam fastidium & dolorem creent, ac proinde verè senem segnem, & seniorem segniorem vocare queas; quare tunc virtutis & pœnitentiæ labores, quos in iuuentute neglexisti capessere non voles, nec valebis, imò ob inolitas voluptatum consuetudines à
C peccatis iuuentutis tuæ auelli non poteris, vti pulchrè docet S. Basil. hom. 4. de Pœnit. vnde Campen. vertit: *Antequam veniant anni, quibus nihil licebit boni facere.*

Hinc senex omnibus, ac imprimis sibi ipsi est oneri, tædio, fastidio; quia senes sunt morosi, anxij, difficiles, suspicaces, iracundi. *Senium*, ait Nonius *est tædium, & odium dictum à senectute, quod senes omnibus odio sint & tædio.* Audi Hippocratem & Galenum in Aphoris. Comment. 3. 31. octodecim senectutis ægritudines, singula membra infestantes enarrantes: *Senibus sunt spirandi difficultates, distillationes cum tussi; vrinæ stillicidia, vrinæ difficultates, articulorum dolores, renum passiones, vertigines, apoplexia, mali habitus, pruritus totius corporis; vigiliæ; alui, oculorum & narium humiditates, visus obtusus, glaucedines, auditus graues.* Addit.
D Com. 2. 39. 40. *Raucedines, grauedines, nephritis podagra, morbi articulares, coxendicum dolores, & quæ laxiori intestino, ac splení frigida sunt dispositiones. & præterea crebri anhelitus, quos Græci asthmata vocant, tusses, dorsi curuationes, recuruationes & obliquationes, demum quæcumque alia morborum genera ex frigidis humoribus ortum habent.*

Vide Stobæum, p. 2. serm. 117. cuius titulus est Gnomæ:
vituperium senectutis; vbi has philosophorum decognomas citat. Antiphanis: *Senectus est velut ara quædam malorum: ad ipsam enim omnia confugisse videre est.* Philemonis: *Vbi senem videris aut arū aliquam, statim scias quod malè habeat.* Euripidis: *Quid aliud est vir senex, quàm vox & vmbra? Nos senes aliud nihil quàm turba sumus, & figura tantùm somniorumque simulachra serpimus. Mens autem non est amplius, putamur vero non rectè*

sapere. Ætas longa parit ægritudines infinitas. Herod. A *Ego vero imbecillis & incurvus sum. Senectus enim nos detrahit, & velut umbra assistit.* Menandri: *Molestum est animal senex domi manens.* Sophoclis: *Nihil non mali senectæ longæ inhæret, mens vana, opera inutilia, curæ supervacuæ, senectus morosa est, querula, & pro ui.inimis rebus anxia.* Mimnezeni: *Tithono Iuppiter malum immortale dedit senectam, quæ vel tristi morte magis est timenda.* Democriti.: *Senium commoda imperfectio est: omnia habet & omnibus indiget.* Phauorini: *Longo tempore multum laboris accrescit.* Iunci: *Iacet senex resolutus ætate, cibi potusque abstinens, inamabilis, nulla re cum iucunditate fruens: molestias vero nimis percipiens. Si quando autem in forum progredi ausus fuerit risum videntibus movet, videns obtusè, clamantes non audiens, & dum eundo sustinere se conatur concidens, de latere in* B *latus titubando transiliens: quinetiam communem civitatis aerem lædere ac inficere dicitur. Nec si in concione sit inter tribules refertur: neque magistratum gerere potest, tum propter impedimenta iam dicta, tum quia gibbosus, rugosus, deformis & invalidus est. Animo autem, ut proverbium habet repuerascit. In militia vero quid opus est referre, quam sine omni munere & nudus relinquatur? Non pedes, non eques constituitur, neque remexant miles in navi; Nam vel sedere solum, imo iacere etiam non sine labore potest, cum coniuncta ei mors sit, & iamiam intra fores suas ipsum ducat.* Vnde concludit: *Senecta est Ilias malorum.*

His adde versus C. Laberij:

Vt hedera serpens vires arboreas necat;
Ita me vetustas amplexu annorum enecat.
Sepulchro similis, nil nisi nomen retineo.

Et Comicus:

Ad senectam, vt ad cloacam mala cuncta cõfluunt.
Senex cum extemplo est, iam nec sentit, nec sapit.
Senex quoque curis impar est levissimus.
Senex vivendo multa quæ non vult videt.
Senex ad rem, quàm sat est, attentior.
Soles duos videre se putat senex.
Superesse senectui haud potest laboribus.
Suprema vita haud præterit, sed corruit.
Veteres triremes litus abiecta occupant.

Vers. 2. *Antequam tenebrescat sol, & luna, & stellæ, & revertantur nubes post pluviam.* τὸ *& lumen.* Exegesin habet: explicat enim quomodo tenebrescat sol, luna & stellæ, quia scilicet eorum lumen seni & moribundo obscuratur, & tenebrescit. S. Hieron. hæc refert ad finem mundi & diem iudicij: tunc enim *sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent de cælo, & virtutes cælorum commovebuntur.* D Matt. 24. 29. ac *sol vertetur in tenebras, & luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus & horribilis.* Ioelis 2. 31. Sic & Thaumat. Olympiod. Cyrillus catech. 15. & exactissimè Richardus de Victore lib. de fine sæculi, qui singula quæ hic dicuntur diei iudicij appositè applicat; qui rursum cum Thaumaturgo per siderum observationem accipit pestem, quæ inter alia signa prævia iudicio à Christo prædicta est Matth.

Verùm meliùs idem S. Hieron. & cæteri hæc referunt ad tempus senij & mortis, cuius hic & in seq. viva est hypotyposis, & repræsentatio: Senibus enim caligant oculi, & hebetatur visus, vt eis solis lux, æquè ac lunæ & stellarum, obscurari & tenebrescere videantur.

Est Hypallage: Sol enim in se semper lucidissimus nunquam tenebrescit, sed tenebrosis senum A oculis tenebrosus videtur; quia ipsi per internas oculorum tenebras internamque caliginem eum vident, ideoque caliginosum censent; & quia solis, omniumque astrorum illuminatio visusque eis intercipitur ac perit; imò senes præ debilitate visus, deficientibus spiritibus opticis, sive visivis, eorum lucem amplius non valent sustinere. Ita Hebræi, Lyran. Dion. Titelm. & communiter alij. Quin & Chald. qui sic vertit: *Antequam mutetur splendor gloriæ faciei tuæ, qui assimilatur soli; & lumen oculorum tuorum antequam obcæcetur, & decor maxillarum tuarum antequam obtenebretur; & pupilla oculorum tuorum, qui assimilantur stellis, antequam extinguantur: Palpebræ oculorum tuorum stillabunt lachrymas, vt nubes post pluviam.*

Gnoma. Huc pertinet Adagium Arabum Cent. 1. n. 44. B *Accende lucernam tuam ante tenebras, id est illumina te operibus bonis antequam superveniat tibi mors.* Et n. 23. *Nata in aqua ante vesperam, id est purificare pœnitentia ante migrationem è vita.* Et Cent. 2. n. 45. *Cogita ingressum tuum in hunc mundum & egressum tuum ex ipso, quia tu de nihilo factus es homo, & momento fies tanquam non fueris. Item considera qui fuerint ante te reges, præfecti & nobiles; considera quomodo migrarint ex hoc mundo; tu vero sicut illi migrabis.* Et n. 33. *Memento temporis morbi, & senectutis venientis post te, quia sapientia & scientia melior est, quàm ensis, & scientia excellentior quàm opes.* q. d. Compara tibi sapientiam, vt per eam providere & occurrere possis venienti senectæ, mortis iudicio, & æternitati.

Symbol. 1. Symbol. R. Salomon ex Chald. solem obtenebrantem interpretatur de senili & corruga- C ta facie, lumen de naribus, quæ in senectute propter defectum spirituum lucidorum, & duritiem densitatemque cartilaginum, fuliginosæ & obscuræ sunt, ac minimè transflucent; Lumen de anima, seu mente in discurrendo, ratiocinando, meditando, memorando languente & tenebrescente. Denique stellas de maxillis fuscis, & denigratis amisso iam vivido illo, & nitido adolescentiæ flore.

2. R. Haccados verò per solem accipit cor, quòd quasi sol virtutis suæ radios in totum corpus diffundit, sed in senibus tenebrescit & deficit: per *lumen* accipit lucidos & vitales spiritus, qui in cordis ventriculo ex purissimo sanguine elaborantur, & vniversum corpus pervadunt: Lunam verò cerebrum, quod rotunditate, candore, frigiditate, humiditate commodissimè Lunæ imaginem repræsentat: Stellas denique corporis sensus tam internos quàm externos, quibus suum quoque cognitionis lumen inest. Hæc omnia si langueant, si hebescant, si vires, si robur amittant, si deficiant ac nullum iam aut tenuem homini visum præstent, rectè dicas: *Solem, lumen, lunam ac stellas tenebrescere.*

Tropol 1. Tropol. senibus tenebrescit, & deficit lux mentis & rationis: vnde subinde delirant: deficiunt eis quoque doctores & monitores, quia vix vllus audet senem docere, vel monere.

2. Rursum Hugo per tenebras accipit adversa & calamitates, item prolapsum ex vita honesta in vitiosam: Sie & S. Bonauent. quin & S. Hieron. quem audi: *Ne cùm peccaveris occidat tibi sol iustitiæ meridie, & scientiæ lumen intereat, & splendor lunæ,*

1. Cor. 15. *lunæ, id est Ecclesiæ subtrahatur, & stellæ occidant, de quibus scriptum est: In quibus lucetis sicut luminaria in hoc mundo, rationem vitæ habentes. Et alibi: Stella à stella differt in claritate. Antequam reuertantur nubes post pluuiam: ne prophetæ, qui corda credentium suo sermone suisque pluuiis irrigant, postquã è imbre suo indignum esse perspexerint, reuertantur ad sedem suam, ad eum scilicet à quo missi sunt.*

Peccatori enim occæcato Christus, Ecclesia & sancti, omnisque sapientia, virtus & gratia tenebrosa videntur; quare similis est Harpactæ fatuæ, de qua scribit herus eius Seneca Epist. 51. *Hæc fatua*, inquit, *subito desiit videre. Incredibilem tibi narro rem, sed veram, nescit esse se cæcam. subinde pædagogum suum rogat vt migret, ait, domũ tenebrosam esse. Hoc quod in illa ridemus, omnibus nobis accidere liqueat tibi. Nemo se auarum esse intelligit, nemo cupidum. Cæci tamen ducem quærunt, nos sine duce erramus & dicimus: Non ego ambitiosus sum, sed vrbs ipsa magnas impensas exigit. Non est meum vitium quod iracundus sum, quod nondum constitui certum genus vitæ, adolescentia hæc facit. Quid nos decipimus? Non est extrinsecus malum nostrum, intra nos est, in visceribus ipsis sedet. Ideò difficulter ad sanitatem peruenimus, quia nos ægrotare nescimus.*

Et reuertantur nubes post pluuiam. Chald. *palpebræ oculorum tuorum stillabunt lachrymas, vt nubes post pluuiam.* Campen. *Et caligo obtegat oculos tuos.* Lemnius: *Caligo & nebula oculorum cum lachrymosa lippitudine.*

Thaumat. & Richardus de Victore tract. de fine sæculi, per reuersionem nubium accipiunt inundationem maris & fluminum, quæ erit præuia iudicio extremo & fini mundi.

Magis ad litteram Franc. Valles. Sacr. Philos. c. 66. per nubes post pluuiam accipit iuges catharros, ex iugibus stomachi vaporibus generatos, quibus senes laborant ex defectu caloris; debilis enim calor non valet cibos concoquere: Quare illi in cruditates, vapores, & fumos abeunt, qui elati in cerebrum eius frigiditate, teste Galeno, in pituitam & catharrũ resoluuntur: nubes ergo significant vapores, pluuia catharros; vapores enim in catharros densantur, & distillant iugiter in senibus, cùm iuuenes vi roboris, qua abundant, eos deficcent & consumant. Addit Titelm. per nubes post pluuiam significari caliginem, & obuolutionem cerebri post multum aqueum humorem fletus, spontanei fluxus oculorũ, nariumque, phlegmatũ excreationis, &c. Sic & Vatab. per nubes accipit caliginem oculorum, quæ solet sequi fletum in senibus. Denique moribundi illachrymant, adeoque inuoluntariæ morientium lachrymæ signum sunt instantis mortis, teste Hippocrate.

Nubes post pluuiam sunt catharri.

Pineda lib. 8. de rebus Salomonis c. 3. censet Salomonem hic describere suos in senio morbos, quos ex intemperantissima iuuẽtutis libidine contraxerat, ac hic notare suos frequentes & molestissimos catharros, alterum alteri succedentem instar nubium reuertentium post pluuiam, ideoque vltore Deo grauiter ex mœstitia diem obiisse. Verùm, vt initio libri dixi, incertum est qua ætate Salomon hunc librum scripserit, præsertim cùm in senectute delirarit & luxuriosus idola coluerit, cùm tamen hic è contrario Dei vnius timorem & cultum ex professo inculcet: quare ante lapsum, qui contigit in senio, hæc dictasse videtur: Si enim post lapsum in extrema senectute pœnituisset, vtique pœnitentiæ & doloris sui manifesta dedisset signa, quæ tamen nusquam est reperire. Ita

A multi, licet alij aliter sentiant.

Symbol. Isid. Clarius nubes post pluuiam sic explicat q. d. Serenum quoque post pluuias cælũ senibus, quibus oculi caligant, nubilum videtur. Moringus verò per nubes post pluuias accipit varios senectutis morbos, sibi vicissim succedentes. Denique Lyran. accipit tribulationem mortis super tribulationem senectutis.

Tropol. S. Hieron. accipit defectum doctrinæ, verba eius paulò ante recitaui.

Rursum nubes post pluuiam sunt minæ & supplicia, quæ Deus peccatori cæco & ingrato immittit, eò quod pluuiam cælestium illuminationum, gratiarum & beneficiorum respuerit, imò iis abusus sit ad suas voluptates contra Deum, Deique honorem.

Quando commouebuntur custodes domus, & nutabunt viri fortissimi, & otiosæ erunt molentes in minuto numero, & tenebrescent videntes per foramina. VERS. 5.

B

Pro *commouebunt*, Pagnin. vertit, *commouebunt se.* Caiet. & Tigur. *tremuerunt.* Camp. *debilitati fuerint.*

Hebræi, qui censent hic describi excidium Ierusalem per Titum, per custodes, accipiunt, Angelos, quorum voces paulò ante vrbis excidium in templo auditæ, dicentium: *Migremus hinc*, teste Iosepho. lib. 7. belli c. 12. Simili modo Thaumat. qui censet hic describi excidium orbis & signa præuia iudicio, per custodes accipit Angelos mundi præsides, de quibus ait Christus: *Virtutes cælorum commouebuntur.* Matth. 24. 29. Olympiod. verò custodes domus, inquit, id est prælati & sancti eximij; qui Ecclesiam custodiunt visis tot plagis, ac præsertim Antichristo trepidabunt, aliqui etiam à fide deficient.

C Verùm cæteri omnes censent hic describi ærumnas senectutis, præuias morti. Quæres quinam sint custodes domus, id est corporis; hoc enim est domus, in qua habitat anima, quæ proinde suos habet custodes, qui illã custodiant, ne morbo aut vi ex ea expellatur.

Primò, Caiet. accipit memoriam, vigilantiam, & prouidentiam; hæc enim suam domum, id est corpus custodit à cæli, morborum, & hostium iniuriis, atque in senibus vacillat & deficit. *Custodes domus qui? Respons. 1.*

2 Secundò, Olympiod. accipit oculos ac vires animæ, Moringus, vires corporis: hæ enim omnes in corpore, quasi in domo sua morantur.

3 Tertiò, Hugo accipit vim nutritiuam, & appetitiuã, item neruos & spiritus: R. Haccados musculos cũ neruis, quibus vestiũtur & quasi custodiũtur ossa.

4 Quartò, S. Hieron. Albinus, Glossa, & S. Bonau. accipiunt costas & ossa: hæc enim ventrem tenerum & intestina custodiunt & vallant, totamque

D carnem suffulciunt. Vnde Chald. vertit, *contremiscentes coxas.*

5 Quintò, Dionys. propriè accipit familiares & domesticos, qui senem & moribundum custodiunt.

Sextò & magis appositè Lyran. Titelm. & Valles. S. Philos. c. 66. accipiunt omnes sensus, omnes enim, sed præsertim oculi & aures quasi custodes & vigiles excubant, ne quid in corpus noxæ ingrediatur: hi pariter in senibus commouentur, quia hebetantur, læduntur, deficiunt, vt res sensibiles vix percipiant & sentiant, iisque dolore afficiantur, & lædantur. Vnde Auctor Catenæ Græc. *Tunc*, inquit, *robusti animæ sensus præ extrema angustia fluctuabunt.* Audi Plin. lib. 7. cap. 50. *Natura nihil hominibus breuitate vitæ præstitit melius; Hebescunt sensus, membra torpent, præmoritur visus, auditus,*

ancessus, dentes etiam ac ciborum instrumenta. Excipit tamen Xenophilum Musicum, quem asserit 105. annis vixisse sine vllo corporis incommodo: Subditque *senes minimè sentire pestilentiam.* Porrò sensus omnes maximè vigent in capite; in eo ergo sunt custodes domus, puta corporis. Hinc Pineda per commotionem custodum accipit tremorem capitis, quo laborant senes.

Verùm quia præcipui sensus, puta aures & oculi notantur v. 4. per filias carminis & videntes per foramina; hinc septimo magis distinctè, magisque Gen. iuxtà. ordinatè & congruè cum Clario, Vatab. & Emman.
7 Sa, per custodes hos corporis, accipias manus & brachia: hæc enim rectè iunguntur viris fortissimis, id est cruribus: hæc pariter custodiunt corpus, tum quia ab eo amouent arcentque omnia noxia, tum quia laborando illi victum, vestitum, domum, cæteraque ad eius incolumitatem, conseruationem & custodiam necessaria vel vtilia procurant; tum quia pugnando illud ab hostibus defendunt & propugnant. Porrò brachia & manus in senibus commouentur, quia fiunt tremula, chiragrica, contracta, ignaua, curua, rugosa, macilenta, rigida.

Tropol. custodes domus spiritalis, puta animæ sanctæ, sunt tum Angeli tutelares, qui eam post negligentiam & contemptum suarum inspirationum deserunt, dicentes: *Curauimus Babylonem, & non est sanata, derelinquamus eam.* Ierem. 51.9. tum sensus spiritales mentis, qui in iusto tepido & pigro, ac magis in peccatore hebetantur; ita vt nec videat, nec audiat, nec olfaciat, nec tangat, nec gustet, res salutiferas, cælestes & diuinas; quòd certum est signum, ac prænuncius instantis illi ruinæ & mortis.

Et nutabunt viri fortissimi] Hebr. *Et peruertentur viri virtutis.* Septuag. *viri fortissimi.* Symmach. *Perierunt viri fortes.* Aquila: *Errabunt viri fortitudinis.* Syrus: *Perturbabuntur Domini fortitudinis*: Arabic. *Redibunt viri potentia.* Olympiod. *In obliquum deprauati fuerint potentes.* Caiet. *Incuruabuntur.* Pagnin. *Incuruabunt se.* Tigur. *Vacillabunt.* Campen. *Viribus suis destituentur membra quibus nunc valemus.*

Hebræi id exponunt de fortissimis Iudæorum cæsis vel captis in excidio Ierosolymæ: Alij dæmones accipiunt, qui contremiscent in die iudicij, damnandi à Iudice: Alij viros potentes, sapientes, & sanctos, qui vel cadent à fide in persecutione Antichristi, vel percellentur signis & plagis terribilibus, quas Deus orbi impio immittet, vt eum deleat & perdat in fine mundi.

Verùm hæc spectant ad ærumnas senectutis: vnde Chald. per viros fortissimos nutantes accipit brachia, quæ tremunt in senibus. Caiet. incuruationem & decrementum corporis. Morinus, virium defectum. Carthusi propriè, ait, viros, qui in virili ætate fuerant robustissimi, in senio nutare & robore destitui.

Optimè per viros fortissimos accipias crura & tibias; hæc enim sunt fortissima hominis membra, quæ in senibus præ corporis pondere vacillant, deficientibus spiritibus animalibus & motiuis, ac vigore iuuenili siccato. Hinc crura claudi à Petro sanati, vocantur bases. Actor. 3. Rursum crura vocantur columnæ. Cant. 5. 15. Ita S. Bonauent. Albinus, Lyran. Hugo, Titelm. & Vallesi. c. 66. S. Philos. Accedit Aristot. in Physiogn. Quicumque, inquit, habent crura articulata, neruosa & robusta fortes sunt secundùm animam, referuntur ad masculinum. Item qui habent coxas osseas & neruosas fortes sunt: Qui habent pedes magnos & neruosos fortes sunt; qui paruos & strictos molles, pertinent ad feminas; quibus digiti pedum curui sunt, inuerecundi, referuntur ad aues curuorum vnguium; quibus digiti pedum coniuncti, sunt timidi, referuntur ad coturnices. Adduque, leo fortissimus animalium crura habet fortia & carnosa, gressum iuuenilem: ambulans autem tardè & magnificè incedit, & se in humeris quatit. Huc vsque Aristot.

Tropol. in iustis torpidis & peccatoribus nutant viri fortissimi, deficiunt labantque, id est virtutes, quæ sunt quasi ossa & nerui, id est robur & fortitudo animæ, ac præsertim patientia, magnanimitas, constantia; quorum loco succedit impatientia, pusillanimitas & inconstantia leuitasque animi, quia temerè à bonis ad mala, à virtutibus ad vitia transiliunt.

Et otiosæ erunt molentes in minuto numero. Hebr. *Et cessabunt molares, quia diminuta erunt.* Symmach. *Et cessauerint molæ.* S. Hieron. in priori edit. *Et cessabunt molentes.*

Thaumat. & alij hæc referunt ad mulieres operarias, scilicet ad molitrices, quæ iuxta morem Palæstinæ, fruges ad molem sedendo conterebant. q. d. Molitrices cessabunt molere ob defectum frumenti, quia erit summa caritas annonæ, qualis fuit in excidio Ierusalem per Titum, eritque in excidio orbis sub diem iudicij. Mysticè Olympiod. refert ad Iudæos, qui quasi in pistrino molentes graue iugum, tum legis, tum seruitutis subeunt: in excidio enim ad paucos redacti, sparsique per omnes gentes, vbique tractantur vt serui vel mancipia.

Verùm ad litteram notat vitium senectutis, scilicet dentium paucitatem & hebetationem: vnde senes vocant edentulos. Dentes enim sunt quasi molares, qui masticando molunt cibum; horum multi senibus excidunt, deteruntur vel putrescunt, ideoque minuto sunt numero & pauci. Hinc Chald. vertit: *Dentes tui hebetiores fient, & ad cibum mandendum infirmi.* Dentes enim in senibus laxantur luxanturque, fiuntque cariosi & corrosi, itaque decidunt, aut ad mandendum fiunt inepti. Molentes sunt dentes.

Mysticè S. Hieron. per molitores accipit doctores, qui populo doctrinam sacram explicando, velut dentes aperiunt & comminuunt; hi minuētur, quandò per mortem molentiū, id est magistrorum vna assumetur, altera relinquetur. Matth. 24. 41. cæteri qui superērunt inuoluentur tenebris, ac quasi per tenebrosa foramina veritatem aspicient. Rursum per dentes qui cibum masticant & ruminant, accipias meditationem & ruminationem S. Script. concionum rerumque diuinarum: hæc enim deficit & languet in iusto pigro, & magis in peccatore.

Et tenebrescent videntes per foramina. Hebr. בארבות *baarubboth*, id est, *in foraminibus*, vel *fenestris & speculis.* Syrus: *Tenebrescent visiones in fenestris.* Chal. *Obscurabūtur oculi tui, qui vident per foramina capitis tui.* Auctor Catenæ Græc. *Oculorum pupilla obscurabuntur.* Camp. *Cùm visus deficere cœperit, qui nunc veluti ex cancellis prospectat.* Tigur. *Speculantes per fenestras.*

Hebræi per videntes intelligunt prophetas, qui defecerunt in excidio Ierusalem. Thaumat. Sub diem iudicij, inquit, omnes metu plagarum perculsi fugient in tenebrosa domorum penetralia, clausis fenestris

nestris omnibus; ita vt nemo, ait, Rich. Victor. audeat ostia domus aperire & per ea aspicere; arescent enim homines præ timore & expectatione eorum, quæ superuenient vniuerso orbi. Lucæ 21. 26. quare tunc hominum commercia cessabunt.

Videntes per foramina sunt oculi.

Verùm dico *videntes* esse oculos, vel pupillas oculorum cum suis neruis opticis; oculi enim vident per sua foramina, id est concauitates superciliorum, quibus inserti sunt: pupillæ verò vident per tunicam corneam, quæ fenestrata est. Iam, tam oculi quàm pupillæ caligant in senibus. Vnde Chald. clarè vertit: *Caligabunt oculi tui, qui vident per tancellos capitis tui.* Nam vt rectè docet Valles. cap. 66. Senibus tum ex siccitate, tum ex excrementorum congestione crassescunt succi oculorum, ac membranæ anteriores durescunt & corrugantur: vnde, accedente præsertim inopia spirituum, fulgor amittitur, nonnullis etiam obturantur nerui optici. Senibus ergo tenebrescunt oculi, tum quia exiguo spirituum lumine perfunduntur, tum quia humor crystallinus crassescit & obscuratur, ait R. Haccados, albumque ipsum oculorũ velut nigrescit & decoloratur. Nam vt ait Galen. lib. 6. de morbis vulgar. commento. 4. 28. *animalis spiritus* luminosus è cerebro in oculos plurimus proficiscitur; quo deficiente, & ob frigiditatem nigrescente sanguine, nigrescunt pariter & tenebrescunt oculi. Quare rarum, & mirum est, quod de Mose moriente anno ætatis 120. dicitur Deuter. 34. 7. *Non caligauit oculus eius, nec dentes illius moti sunt.*

Oculi primò formantur.

Porrò oculi vltimo formantur in embryone, & primò in homine moriuntur; ex aduersò cor est primum viuens, & vltimum moriens: Homine enim moriente, sensim vita & vitalis spiritus ab extimis partibus redit ad intima, & ad suum principium, puta ad cor, ibique vbi cœpit emoritur & extinguitur.

Denique in oculis lucet cor, anima, & vita; vnde oculis conniuere, ait Arist. symbolum est timidi, oculis esse fixis signum constantis & interriti; quibus ab oculis tanquam vesiculæ dependent, amatores sunt vini; quibus vehementer cadunt, amatores somni. Oculi parui indicant pusillanimes, referuntur ad simiam; sicut oculi valde magni stolidos, referuntur ad boues; oculi concaui indicant maleficos, referuntur ad simiam; oculi eminentes, fatuos, referuntur ad asinos; oculi parum concaui, magnanimos, referuntur ad leones: quibus verò plus, mansuetos. Huc vsque Aristot. in Physiognom. Et Plinius lib. 11. cap. 37. *Oculi*, inquit, *lucis vsu vitam distinguunt à morte.* Et rursum: *Profectò in oculis animus inhabitat. Animo terminus: Oculi, seu vasa quadam, visibilem eius partem accipiunt, atque transmittunt: sic magna cogitatio obcæcat, abducto intus visu. Sic in morbo comitiali, aperti nihil cernunt, animo caligante.* Hisce Salomonis de sene & senectute ænigmatibus, similia sunt de homine Ænigmata apud B. Alcuinum, siue Albinum Flaccum Disput. cum Pipino, Caroli Magni filio: *Quid*, inquit, *est homo? Mancipium mortis, transiens viator, loci hospes. Cui similis est homo? pomo. Quomodo positus est homo? vt lucerna vento. Vbi est positus? Intra sex parietes. Quos? supra, subtus, ante, retro, dextra, læuaque? Quot habet socios? Quatuor. Quos? Calorem, frigus, siccitatem, humorem. Quot modis variabilis est? sex. Quibus? esurie & saturitate, requie & labore, vigilijs & somno. Quid est somnus? Mortis imago? Quid est libertas hominis? Innocentia. Quid est caput? culmen corporis. Quid est corpus?* A *domicilium animæ. Quid sunt comæ? vestes capitis. Quid est cerebrum? Seruator memoriæ. Quid sunt oculi? Duces corporis, vasa luminis, animi indices. Quid sunt nares? Adductio odorum. Quid sunt aures? Collatores sonorum. Quid est frons? Imago animi. Quid est os? Nutritor corporis. Quid sunt dentes? Mola morsorum. Quid sunt labia? valuæ oris. Quid manus? Operarij corporis. Quid digiti? Chordarum plectra. Quid est pulmo? Seruator aëris. Quid est cor? Receptaculum vitæ. Quid est iecur? Custodia caloris. Quid est fel? Suscitatio iracundiæ. Quid est splen? Risus & lætitiæ capax. Quid sunt crura? Columnæ corporis. Quid est sanguis? Humor venarum, vitæ alimentum. Quid sunt venæ? Fontes carnis.*

B Tropol. per oculos corporis accipias oculos mentis, qui sunt intelligentia, vigilantia, fides, prudentia, prouidentia rerum futurarũ, quę ad salutem pertinẽt, ac præsertim instantis mortis, iudicij, gehennæ, &c. quæ omnia tenebrescunt & obscurantur in iusto torpido, & magis in peccatore.

Et claudent ostia in platea in humilitate vocis molentis, & consurgent ad vocem volucris, & obsurdescent omnes filiæ carminis.

Septuag. *In infirmitate vocis molentis.* Syrus: *Per depressionem vocis molentium.* Arab. *In imbecillitate vocis molentis.* Hebræi, qui hæc omnia referunt ad excidium Ierusalem, explicant de clausis templi ostiis. Mysticè Olympiod. exponit de obstinatione Iudæorum, quibus proinde clausum est salutis ostium, dum versantur in platea, id est in foro præsentis vitæ legisque Iudaicæ. Thaumat. verò & Richard. Victor. qui hæc referunt ad diem iudicij, accipiunt de timore plagarum vltimarum mundi, quo omnes perculsi claudent ostia domus suæ; aut de fame, ob quam molentes claudent ostia molendini, ne vicini vocem molentis audientes ad rapiendam farinam accurrant. Accedit Hugo Card. qui accipit de claudendis ostiis domorum, tabernarum, ac templorum ob metum Antichristi, ita vt nemo publicè docere, & vt ait S. Bonauent. fidem profiteri audeat.

Respons. 1.

Verùm cæteri hæc congruentiùs ad litteram accipiunt de ærumnis senectutis & mortis. Vnde primò Vatab. per ostia in platea & humilitatem vocis molentis accipit os, nares, labia, & cibum, qui moli amplius à senibus nequeat, nec molarum audiri sonus dum masticatur, & dentibus (vnde & molares vocantur) teritur D cibus.

2 Secundò, Olympiod. per ostia in platea accipit meatus spirituum vitalium, qui necessarij sunt ad sentiendum, & ad mouendum corpus: hi enim obstruuntur in senibus: vnde sequitur exilis vox, debilis sensus & motus. Vnde Chald. vertit: *Et erunt impediti pedes tui ne egrediantur foras.*

3 Tertiò, Hebræi per humilitatem vocis accipiunt ructus & murmur stomachi, cuius est molere & digerere cibum: hic enim cum in senibus sit frigidus & debilis cibum concoquere nequit, sed eum in flatus ructusque conuertit. Sic & Clarius per humilitatem vocis molentis, accipit debilitatem facultatis digestiuæ ad concoquendum cibum. Et Chald. *Auferetur*, inquit, *à te appetitus cibi*: debilitatem enim sequitur inappetentia. Et Campen.

Vbi claudi cœperint ianua platea, per quam it cibus, vbi perierit latratus stomachi, & homo tam debilis factus fuerit, vt excitetur ad vocem auiculæ.

4 Quartò, S. Hieron. *Clausas in plateis ianuas,* inquit, *infirmos senis gressus accipi volunt, quod semper sedeat & ambulare non possit: Humilitatem autem vocis molentis de mandibulis interpretantur, quod cibum terere nequeat, & vix spiritu coarctato vox eius tenuis audiatur.* Accedit Gloss. interlin. Iuuenes, inquit, in plateis solent ludere, at senes hos lusus fugiunt, & clauso ostio mœsti domi desident.

5 Quintò, Vatab. accipit de duplici narium foramine quasi ostio, quod senibus sæpe obstruatur pituita, distillante coriza siue catharro.

6 Sextò, Pineda censet iecur esse *plateam* aut forum, in quo est vniuersi officina, ex quo vniuersum corpus alimenta capit: *ostia* verò *clausa* esse venas, quæ propter inopiam sanguinis in senibus flaccescunt, & quasi vacuæ & exhaustæ complicantur & comprimuntur.

7 Septimò, valdè appositè alij ostia clausa in platea referunt ad meatus vitalium operationum, sensuumque in senio & agonia mortis occlusos, scilicet ad oculos clausos, os clausum, clausas nares & aures. Platea verò est facies tota aperta & conspicua, variis sensuum & facultatum, quasi ostiis & officinis distincta.

8 Octauò, præcisè & genuinè ostia interna sunt arteriæ vocales, externa sunt labia, quæ sunt ostia plateæ, id est colli & pectoris, quod metaphoricè ob latitudinem foraneam patentem & apertam vocatur platea, sicut Plato nomen accipit ab humerorum latitudine, cùm antea Aristocles nominaretur: πλατὺς enim Græcè est *latus*. Pro ostia Hebr. est דלתים *delataim* duale, id est duo ostia, per quæ propriè notat duo labia; hæc enim propriè sunt duo capitis pectorisque ostia, per quæ ingreditur & egreditur aër, halitus, & vox: notat quoque duas arterias, vnam stomachalem, puta gulam, qua cibus transmittitur in stomachum; alteram vocalem, qua attrahitur anhelitus: vtraque in senio & morte clauditur. q. d. Senibus & moribundis constringuntur & clauduntur labia, æquè ac arteriæ, clauduntur inquam, tum ob defectum caloris & spirituum, tum ob pituitam & catharrum, quo cadente in arteriam & fauces plerique omnes in morte suffocantur, dum eum ob defectum virium expuere & eijcere non valent, ideoque respirare nequeunt, itaque suffocantur. Denique per *plateam* optimè accipias ipsam arteriam, tum vocalem, tum stomachalem siue gulam, quia per stomachalem quasi per plateam cibus ex ore ambulat & transit in stomachum, per vocalem halitus ex ore transit ad pulmones vt refrigeret cor: tam ostia plateæ erunt orificia, siue extremitates vtriusque arteriæ; siue eius initium, & finis in stomacho vel pulmone: in senio & morte vtrumque hoc orificium clauditur; quo fit vt homo, nec respirare, nec comedere, nec viuere valeat *in humilitate*, id est ob humilitatem, vel cum humilitate, hoc est cum tenuitate & exilitate vocis, quam causat humilitas, id est exilitas molentis, id est pulmonis debilitas & contractio: pulmo enim est quasi respirationis & vocis mola, sed senibus vocem debilem efficit, quia debilitatus eis parum aëris attrahit & inspirat. Ita Caiet. aut *molentis*, id est mandibulæ (mola enim aëris & vocis interior est pulmo, exterior est maxilla siue mandibula, quæ est sedes dentium: hi enim cum senibus sint pauci & debiles, spiritum vocalem non satis repercutiunt, sed sinunt effluere, quo fit vt vox articulatè & distinctè non sonet, sed effluat & confusè audiatur. Ita Lyran. Hugo Victor. Dion. & alij. Rursùm arteriæ in senibus sæpe distillante pituita clauduntur, vnde in ijs oriuntur raucedines, crebri anhelitus, asthma & tusses, quæ senes comitantur vsque ad mortem teste Hippocrate & Galeno: hæc enim omnia vocem vel raucam, vel exiguam efficiunt.

Accedit ad priorem de labiis sensum Valles. c. 66. sacræ Philos. (qui tamen per *plateam* accipit faciem expansam & obuiam omnibus) qui senibus ostia claudi ait, dum ipsi labia, vt loqui possint comprimunt introrsum, sicque vacua loca dentium obturant, vt spiritum vocalem labiis quasi dentibus repercutiant & collidant, itaque vocem edunt, sed humilem, id est mollem & tenuem ob labiorum mollitiem. Nec longè abit Titelmanus, qui per *plateam* accipit spatium inter labia, puta rictum & hiatum oris, per quem, tum cibus, tum aër ad respirandum & loquendum ingreditur & egreditur: hic enim arctatur & clauditur in senibus; hinc sequitur humilitas vocis, nam præ nimio frigore sic constringuntur, inquit, morientis labia, sic obdurantur præcordia, ex quibus vox procedit, vt vix tenuem per os vocem emittere queant. Auctor Catenæ Græc. vertit: *Et omnis vitæ præsentis intercluditur via: ipse vero exsibilante inter dentes, voce, loquetur exiliter & obscurè.*

Mysticè S. Hieron. hæc accipit de virginibus fatuis, quæ cum tardarent accipere oleum, ostia domus nuptialis inuenere clausa. Matth. 25.

Tropol. Tropol. ostia in platea, id est arteriæ & labia clauduntur in iusto socorde & in peccatore, quia ambo tardi & segnes sunt ad orationem vt Deum inuocent, laudent, illique gratias agant, de eoque ac rebus diuinis cum aliis colloquantur: hinc colloquia pia fastidiunt & fugiunt, quod signum est mortis animæ imminentis; quòd si aliquando ob socios coacti de Deo loquantur, ita inuitè, frigidè, languidè, insipidè id faciunt, vt quasi molere videantur.

Et consurgent ad vocem volucris. Septuag. *Consurgent ad vocem passeris.* Chald. *Vigilabunt à somno propter vocem latronum, qui ambulant in nocte.* Hebræi hæc referentes ad excidium Ierusalem exponunt. q. d. Iudæi surgent vt eant in captiuitatem Babylonicam, excitati voce Ieremiæ eandem prædicentis & comminantis.

Olympiod. & Auctor Catenæ Græc. & S. Cyrill. Catech. 15. referentes ad excidium orbis, exponunt de resurrectione, quæ fiet Archangelo tuba canente: *Surgite mortui, venite ad iudicium; idque iussu passeris, id est verbi diuini, quod carneum corpus assumpsit; qui propter suam solitariam in cruce mansionem de seipso dixit: factus sum sicut passer solitarius in tecto,* id est in cruce. Psal. 101. S. Bonauentura exponit de iis, qui prædicationem Antichristi excipient in nocte infidelitatis. Alij de ijs, qui eius voce audita præ metu diffugient. Hic sensus mysticè appositus est.

Verùm ad litteram loquitur Salomon de ἀγρυπνίᾳ & leui somno senum. q. d. Senes ob desiccatum cerebrum, ac debilitatem caloris & defectum spirituum, aut ob vaporum ex stomacho ad cerebrum ascendentium, illudque agitantium copiam, leuis exiguique sunt somni; vnde ad vocem volucris, v. g. galli

galli gallinacei au passerculi expergiscuntur seséque erigunt, vt naturæ necessitatibus, præsertim ad leuandam vrina vesicam satisfaciant. Ita Hugo, Bonau. Dion. Titelm. Valles. Caiet. Arboreus & cæteri. Audi S. Hieron. *Porro consurgere eum ad vocem volucris ostendit, quod frigescente iam sanguine & humore siccato, quibus maxime sopor alitur, ad leuem sonitum euigilet; noctisque medio cum gallus cecinerit festinius exurgat: nequaquam valens strato sæpius membra conuertere.*

Tropol. S. Hieron. Per pœnitentiam consurgit è somno vitiorum peccator, excitatus voce Presbyteri vel Episcopi, ac præsertim Christi, qui in peccatoris corde clamat: *Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus.* Ephes. 5. 14.

Aptiùs hæc accipias de iusto torpente & peccatore, qui ad vocem volucris, id est rei sensualis, leuis & vanæ excitatur, vt cantilenis, carminibus & fabulis vanis intendat, res veras & saluiferas fastidiens.

Et obsurdescent omnes filiæ carminis.] Syrus: *Filiæ gloriæ.* Arabicus: *Filiæ diuitiæ.* Vatab. *Filiæ vocis.* Campen. *Organa cantus.* S. Hieron. in priori edit. vertit *obmutescent*, vt scilicet non possint canere carmina vti solebant. Hebr. est ישחו *iisschu*, id est, *humiliabuntur, deprimentur, incuruabuntur.* Tigur. *Supprimentur.* Hebræi exponunt, q. d. Cessabunt in templo psallentium chori, cum Iudæi abducti fuerint in captiuitatem.

S. Bonau. verò q. d. Tempore Antichristi veritas non audietur, vel potius audita non exaudietur. Plenius Olympiod. de die iudicij sic exponit: *Tunc humiliabuntur filiæ cantici, hoc est animæ rationales mortalium hominum, quæ in delitiis, & in voce organi, & cantus suauitate musicisque instrumentis oblectatæ nimium fuerint. Aut animas intellige falsa docentium magistrorum ac mendacium prophetarum, quæ sonora volubilitate verborum, quasi dulci quodam cantico, perniciosa voluptate occuparint aures & animum auditorum. Sed & ipsæ Iudæorum animæ, quæ filiæ sunt cantici Prophetarum, humiliabuntur, quoniam non audierunt canentes Prophetas, & vocantes*
Isa. 5. *eas ad fidem Christi, sicut cecinit Isaias: Cantabo dilecto canticum dilecti: & quæ sunt generis eiusdem. Omnes itaque prædictæ peccatorum animæ admirabuntur & obstupescent, quando adducentur in viam iudicij, & videbunt ex alto venientem in nubibus filium hominis in gloria patris sui.* Hæc aptè, sed mysticè.

Ad literam enim loquitur de defectu auditus in senibus.

Filiæ carminis quæ? Resp. 1. Quæres, quænam sunt filiæ carminis? Primò, Thaumat. accipit cantatrices, quæ molli dulcique cantilena se suosque oblectant. *Omnes impuræ mulieres,*
2 *inquit, in terram cadent.* Secundò, Caiet. accipit musica instrumenta, quorum sonus senibus obsurdes-
3 cit. Tertiò. Vatab. ex Aben Ezra accipit arterias vocales, guttur & labia, quibus canuntur carmina. q. d. Cantus in senibus deficit, quo tamen iuuenes pasci delectariq; solebant. Vnde Chal. vertit: *Et remitten-*
4 *tur labia sua à dicendo cantico.* Quartò, filiæ carminis sunt ipsa carmina, sicut filius hominis est homo. q. d. Senes non canent nec audient cantum, vti solebant
5. genuinè. dum essent iuuenes. Quintò & genuinè, filiæ carminis sunt aures; tum quia aures ad hoc vnum factæ sunt, vt voces & carmina audiant, quare ex eis natæ, earumque filiæ esse videntur: Ob ectum enim delectabile, v. g. cantus efficit in auribus sensationem, puta auditionem delectabilem; quare eius quasi parens

A & mater esse videtur. Vnde Aquila vertit: *Et inclinabuntur omnia, quæ ad cantationem faciunt.* q. d. Omnis concentus musicus omnisque harmonia obsurdescet senibus, quia surdæ ipsorum aures eum vix audiunt, nec amplius eo delectantur; auribus enim senum idem contingit, quod de oculis dixi v. 3. ac insuper in auribus præ senio tabescit internus & congenitus aër, in quo fit sensatio siue auditio, ait Vallesius. Hinc ergo oritur in senibus Musices fastidium. Audi S. Hieron. *Obmutescere quoque, siue vt melius habetur in Hebræo, surdescere filias carminis, aures significat: quod grauior senum auditus fiat, & nulla inter voces valeant scire discrimina, nec carminibus delectari. Quod quidem & Berzellai loquitur ad Dauid, nolens transire Iordanem.* 3. Reg. 19. Verè Plato in Axiocho: *In senectam,* ait, *quod in natura ruinosum est se confertim effundit, vt nullis remediis possit auerti, &c. & ab aliis visum, ab aliis auditum, sæpe vtrumque tanquam pignus exigit.*
B

Tropol. in iusto socorde & magis in peccatore obsurdescunt aures, vt nec monitores, nec Dei inspirationes, nec conscientiæ occlamantis voces de cauendo peccato, de pœnitentia, de emendatione vitæ audiat, quia planè inhiat suis concupiscentiis; quare surdus est ad voces cælestes Angelorum, dum totus intentus est ad cantilenas vanas Sirenum, id est voluptatum, quibus inescatos & dementatus est.

Excelsa quoque timebunt & formidabunt in via, Vers. 5.
florebit amygdalus, impinguabitur locusta, & dissipabitur capparis: quoniam ibit homo in domum æternitatis suæ & circuibunt in platea plangentes.

Pro *timebunt* Hebr. est ייראו *iirau*, pro quo Septuag. & Symmach. legentes alio puncto יראו *iiru* vertunt
C *videbunt.* Vnde Symmach. *Super hæc etiam de excelso videbunt, & erit terror in via.* Campen. *Tunc è cælo metuent malum in se casurum.*

Vox *excelsa* ab aliquibus accipitur vt nominatiuus pluralis. q. d. Excelsi quoque & validi timent in senio. Ita Emman. Sa: aut excelsi & magni omnes timebunt præsentiam Antichristi, ac præ timore illum adorabunt: aut vt S. Bonau. & Hugo Victor. Excelsa inquit, corporis membra timent, id est efficiuntur tremula, vt iure senex dicere queat: *Timor & tremor venerunt super me, & contexerunt me tenebræ,* Psalm. 54. Aut vt Lyran. & Valles. q. d. Excelsæ animæ vires, puta mens & ratio timebunt mortem ingruentem, ob metum iudicij secuturi, & quia nesciunt quam viam sint ingressuri, an ituri in cælum, an in gehennam.

Verùm τὸ *excelsa* est accusatiui casus: Hebr. enim
D habent: *de Excelso timebunt.*

Hebræi, qui putant hic prædici excidium Ierusalem, censent hæc pertinere ad trepidationem Iudæorum, quia fugientes Chaldæos & Romanos ad excelsa montium se recipient, sed & ibi formidabunt, nullum sibi ab hoste locum tutum æstimantes. Addit S. Hieron. ex Hebr. sententia: *Aduenientes Ierosolymam ipsi quoque hostes, Dei pertimescent magnitudinem, & in via dubij Sennacherib interitum formidabunt.* Thaumat. verò hæc referens ad diem iudicij, vertit: *Similiter & ciuitates, & illarum sanguinarij magistratus vindictam supernè expectabunt, vrgente acerbissimo & cruentissimo illo tempore, quod erit vt amygdalus florens: Timebunt* enim *excelsa*, id est excelsam Dei magnitudinem, præsentiam, iram, & vindictam. Rursum vt Richar. Victor. timebunt etiam in celsis arcibus & rupibus locisque inaccessibilibus, nullam ibi securitatem sibi fore arbitrantes; *at for-*

midabunt in via (ita legit ipse, sed perperam cum legendum sit disiunctim *in via*, , id est in loco plano) quia hæc peruia erunt Christo Iudici. Hæc apposita sunt, sed mystica.

Senes metuunt excelsa, quę

Ad litteram enim pergit describere ærumnas senectutis, agoniæ & mortis. Sensus ergo est, ait S. Hieron. (quem sequitur Albinus, Glossa, Vatab. & alij) q.d. Senes *ardua ingredi non valebunt, & lassis poplitibus ac tremente vestigio etiam in plano itinere fluctuantes, offensam gressuum formidabunt.* Accedit Caiet. Senes, ait, verentur alta loca ascendere, quia metuunt, nequid ex alto decidens eos lædat. Clarè Campen. *Terrores eos quacumque iuerint inuadent.* Arias: *Et consternati in via.* Tigur. *Altum quoque locum timent & humilia in via*, q.d. Non modo timent alta & ardua, sed & plana ac facilia quasi enerues & elumbes forent. Et Titelm. *Dicuntur senes*, inquit, *iam morientes excelsa timere & formidare in via; quoniam propter debilitatem & defectionem vehementer sunt pauidi, statimque ubi vel leuem rumusculum audierint sursum respiciunt, quasi aliquid mali eis desuper immineat, & territamenta, quæ de cælo venire solent, vt tonitrua & coruscationes, vehementer horrent. Habent quoque imaginationem defectu debilitatam; vnde fit vt frequenter ex imaginatione desuper sibi mala euenire existiment, aut timeant, cum nihil sit. In via quoque ambulantes semper sunt pauidi*: Rursum senes metuunt *excelsa*, id est res arduas, periculosas, difficiles; quia frigus eos coarctat facitque timidos & pusillanimes; sicut calor iuuenes facit animosos, imo audaces & temerarios. Vnde Aquila vertit: *Tremore trement in via*, id est in loco plano & facili. Septuag. *Pauores in via*: inde stupores, qui cogunt eos sæpè in via subsistere, vt progredi nequeant ex pauore & constrictione spirituum: Qua in re senes similes sunt animalibus timidis, v. g. anseribus, qui ingressuri per portam aliquam quantumuis magnam & altam, caput inclinant, ne illud ad postes & superliminaria allidant. Facit id nimius timor, & defectus imaginationis, siue virtutis æstimatiuæ: Nesciunt enim comparare longitudinem colli sui cum altitudine portæ, vt æstiment & iudicent hāc illā longè superare, ac proinde nullum esse periculum allisionis capitis: quare timor cogit illos eligere id, quod securum est, scilicet vt caput inclinent: simili modo frigus & timor in senibus facit eos pauidos, læditque eorum vim æstimatiuam, vt non satis metiantur, nec æstiment conferantque vires suas cum excelsis & arduis, quæ prudenter aggredienda forent, sed eas illis infirmiores & impares iudicent: qua in re sæpe errant, cum pares, imò maiores vires habeant. Denique S. Bonau. & Hugo censent hæc pertinere ad tremorem capitis, & membrorum omnium in senibus, lassis iam poplitibus, iuncturis & ossium ligaturis. Alij, q.d. Senes, quia timidi, metuunt excelsa cæli fulgura, ventos, procellas, audito tonitru consternantur. Timent enim præ cæteris, ne lapis fulmineus ex tonitrui collisione dissiliens caput ipsorum feriat.

Mysticè, Senes & moribundi, item torpidi & peccatores metuunt excelsa, id est iudicium cæleste, vel vt Hebr. est *ab excelso*, id est Christum iudicem venientem ad iudicandum è nubibus cæli, & formidant *in via* scilicet iudicij, id est quandò rapientur ad tribunal iudicis, vt accipiant mercedem secundum opera sua, cælestem si bona sint, gehennalem si mala. Ita Olympiod. & Cyril. Ieros. Catech. 15. Rursum *formidabunt excelsa*, quia videbunt solem, lunam & stellas obscurari, virtutes cælorum commoueri, Angelos & Sanctos cum Christo descendere formidabiles, ad iudicandum & damnandum impios. Addit Chald. Quod metuent excelsa, id est iam præterita quæ superbè contra Deum fecerunt: de illis enim Deus exactam ab ipsis reposcet rationem: *Etiam opera*, inquit, *quæ erant ante hac eris timens, an recordatus fueris eorum, & aceruus lapidum paruus videbitur tibi sicut mons excelsus in tempore, quo ambulaueris in via.*

Florebit amygdalus. Symmach. vertit: *Obdormient vigilantes.* Verùm dissentit ab Hebræo, Septuag. & cæteris teste S. Hieron. Hebr. שקד *saked* & vigiliam & amygdalum, quæ prima inter arbores euigilat & effloret, significat. Vnde Syrus vtrumque complexus vertit: *Et emanabit super illum vigilia*, (senex enim laborat noctu vigilia, & insomnis est) *& germinabit amygdalus.*

Hebræi accipiunt virgam vigilantem (Hebr. שקד *saked*, id est amygdalinam; amygdalus enim prima arborum à rigore hyemis in vere euigilat, & flores emittit) quam vidit Ierem. cap. 1. v. 11. minitantem Hebræis verbera & excidium per Chaldæos.

Thaumat. accipit graues plagas, & supplicia impijs immittenda à Deo sub finem mundi. Richard. Victor. putat amygdalo florente significari, quod amygdalus cæteręque arbores in fine mundi deflorescent, nec maturescent in fructum, ideoque famem ingentem fore. *Non dicit*, inquit, *quod fructificabit, sed quod florebit, vt homines sub tanta inopia videant quod sperent, & amplius concupiscant: & cum postmodum amiserint quod sperauerant, profundius ingemiscant. Non ergo fructificabit, vt sustentetur famelicorum inedia.* Hæc apta sunt, sed mystica.

Amygdalus notat canitiem;

Verùm ad litteram, amygdalus floribus citissimè & densissimè candescens, repræsentat senectam pilis candidis pluribus subito canescentem, ait S. Hieron. Vnde Campen. vertit: *Canis aspergetur caput*; Canities enim senibus oboritur ex pituitosa cerebri humiditate. Canities ergo signum est senectæ & mortis instantis. Hinc coniectores, si puer somniarit se canum, eum citò moriturum coniectant, ait Pierius Hierogl. 51. cap. 25. Sic Galbæ futuro Imperatori, dum sacrificaret accidit, vt puero è ministris acerram tenenti capillus repente toto capite canesceret, quod Imperatoris mutationem portendere dixerunt Aruspices, successurumque iuueni senem, ac mox Neroni, qui anno 31. ætatis iuuenis sublatus est, successit Galba senex annos natus 73. Ita Suetonius in Galba c. 10.

Amygdali flos aptè repræsentat caniciem: primò 1
colore, qui vtrimque est candidus; secundò celerita- 2
te: sicut prima amygdalus flore candescit, sic iuue-
nis citò canescit & senescit, iuxta illud Poëtæ:

Obrepit properata malis inopina senectus,
Intempestiui funduntur vertice cani.

Tertiò, sicut flos amygdalo proprius est, sic pro- 3
pria est hominum canities. *Canities hominis tantum &*
equis, sed homini semper à priore parte capitis, tum de-
inde ab auersa, ait Plinius lib. 11. c. 37. Quartò, flos 4
amygdali & violę nunciat ver, sic canicies senectam.
Florum prima ver nunciantium, viola alba, ait Pli-
nius lib. 21. cap. 11. Quintò, flos amygdali citò deflo- 5
rescens & marcescens, iuuenem admonet instantis
mortis. Audi Plinium lib. 21. c. 1. *Flores odoresque in*
diem gignit (natura) magna (vt palam est) admo-
nitione hominum, quæ spectatissimè floreant celerrimè
marcescere. Sextò, Plinius lib. 16. c. 25. *Arborum flos*, 6
inquit, *est pleni veris indicium & anni renascentis, flos*
gaudium arborum. Tunc se nouas aliasque quam sunt,
ostendunt:

ostendunt: tunc varijs colorum picturis in certamen vsque luxuriant: Sic canities prudentia, & sanctitate efflorescens, senem facit venerabilem & maturum cælo, vt in nouum hominem eumque gloriosum re-
7 surgat. Septimò, amygdalus producens flores, mox ex iis producit fructus: sic senex producens canos, ex iis mox producit mortem. *Cani ergo*, inquit Hugo Card. *sunt flores mortis, illam quasi fructum in propinquo esse denunciantes; quia sicut flores in fructum, sic cani in mortem desinunt*: mors ergo est fructus canorum ceu florum, per quos senes fiunt candidi & quasi candidati mortis, & per eam beatæ immortalitatis.

Minus rectè Cald. vertit: *Germinabit caput spinæ tuæ præ macie sicut amygdalus*. Vnde Rabbini quidam teste S. Hieron. interpretantur sacram dorsi spinam, quod decrescentibus, inquit, natium carnibus illa, seu os femoris succrescat & quodammodo floreat. Et R. Haccados: *Caput ossium ex carne, & exsuccum apparebit*. Pagninus vocat *partem coxæ quæ dicitur auca*.

Minùs quoque rectè Caiet. pro ינאץ *ianets*, id est *florebit*, alio puncto legens ינאץ *iinats*, vertit *reprobabitur*. Alij: *irritabitur*. Alij: *asper erit fructus amygdali*, q.d. Senes laborant cibi nausea & fastidio, quare reprobant amygdala, quia cum dura sint & duro cortice inclusa, difficulter à senibus edentulis aperiri mandique possunt.

Peius Pagnin. & Rabbini nonnulli vertunt *reprobabitur coitus*: volunt enim amygdalum, quæ prima germinat & floret, esse symbolum generationis. Et alij: *reprobabitur vigilia*, q.d. Senex est somnolentus, ideoque odit vigiliam, æquè ac custodiam vitæ, C cuius eum tædium cœpit.

Tropol. Tropol. Senes sunt iusti segnes & pigri, item peccatores, qui otio ac mollitie torpidi ac velut elumbes desident, nec quid excelsi vel heroici aggredi audent, iuxta illud: *Excelsa stulto sapientia*, quia ipse illam viribus suis altiorem ex ignauia æstimat. Hinc *floret amygdalus*, id est senes subinde concipiunt desideria magnarum virtutum, ac florem, id est spem præbent magni profectus, sed minima tentatione ceu vento flante hæc omnia decutiuntur; itaque ipsi ad suam segnitiem relabuntur.

Allegor. Allegor. Salomus: florebit amygdalus, id est *germinabit radix Iesse, & flos de radice eius ascendet*. Isaiæ 11. puta, nascetur Christus è Beata Virgine, qui instar amygdali habentis corium, os & nucleum habebit carnem, & animam, ac efflorebit, id est coruscabit miraculis. S. Bonau. verò magis appositè D per amygdalum accipit Antichristum, qui florescet signis magnis fictisque miraculis. Vnde Dioscor. lib. 1. c. 39. *Vulpes*, ait, *si cum quadam esca eas* (amygdalos) *vorauerint emorientur*: Ita vulpinus & fraudulentus erit Antichristus cum suis, ac suis fraudibus captus peribit.

S. Gregor. verò 30. Moral. c. 20. vel 12. *Amygdalum*, inquit, *florem prius cunctis arboribus ostendit. Et quid in flore amygdali, nisi sancta Ecclesiæ primordia designantur? quæ in prædicatoribus suis primitiuos virtutum flores aperuit, & ad inferenda poma bonorum operum venturos sanctos, quasi arbusta sequentia præuenit. In qua mox locusta impinguata est: quia sicca gentilitatis sterilitas pinguedine est gratiæ cælestis infusa. Capparis dissipatur; quia cum gratiam fidei vocata Gentilitas attigit, Iudæa in sua sterilitate remanens benè viuendi ordinem amisit*. Similia habet Ruper. in c. 9. Apocal.

Anag. Anagog. S. Cyril. Catech. 15. per florentem amyg-
A dalum accipit resurrectionem corporum futuram post sæculi huius hyemem, cùm corpora nostra instar amygdali flore cælesti efflorescent. *Vides*, inquit, *hunc Domini aduentum Ecclesiastes, & mundi consummationem dicens: lætare iuuenis*, &c. & post pauca: *Et quid fiet veniente Domino? florebit amygdalus, & impinguabitur locusta, & dissipabitur capparis. Quemadmodum verò interpretes dicunt; Amygdalum florens hyemis transitum significat, sic & corpora nostra post huius sæculi hyemem florebunt flore supercælesti. Et dilatabitur locusta, hoc est anima volucris, quæ nunc corpore est circundata; & dissipabitur capparis, hoc est iniqui & spinosi dispergentur. Vides quomodo prædicunt aduentum Domini?* Vide quæ de virga Aaronis amygdalina dixi num. 17. 8. & de virga vigilante Ieremiæ 1. 11.

B *Impinguabitur locusta*. Syrus: *Multiplicabitur locusta*. Arab. *Crassabitur locusta*. Appositè amygdalo subiungit locustam, quia tradunt Physici amygdali floribus citius impinguari locustam: sic enim amygdalis valdè nutriri hominem experimur. Noti sunt Marcipanes, qui ex amygdalis conficiuntur & principibus sunt in delitiis: simili modo locustæ subiicit capparim, quæ colore, tumore, sapore similis est locustæ, ideoque eiusdem est esca & pabulum.

Hebræi per locustam accipiunt Nabuchodonosor cum Chaldæis, ac Titum cum Romanis, qui instar locustarum depasti sunt Ierusalem & Iudæam, iuxta illud Ioelis 1. 4. *Residuum erucæ comedit locusta*.

Thaumaturgus per locustas accipit crebras densasque plagas, quæ præibunt diem iudicij, ac depascentur homines orbemque vniuersum. *Tunc*, inquit, *ita frequentia aderunt supplicia, sicut multitudo locustarum aduolantium*. Richar. Victor. propriè accipit locustas, quæ depascentur agros & omnia germina. Vnde & S. Ioannes Apocal. c. 9. locustas iudicio præuias fusè describit. Vide ibi dicta.

Verùm ad litteram hæc omnia spectant ad ærumnas senectæ; sed locustam varij variè accipiunt. Hebr. est *Onerabitur vel oneri erit* החגב *hechachab*, id est *locusta*, vel *tali*, vel *cicada*, vt vertit Tigur. Vnde primò Tigur. vertit: *Seipsam gestas cicada*. Et Clarius: *grauabitur locusta*. Vatab. *Oneri est illi locusta*, q.d. Senex adeo est debilis, vt vel locustam aut cicadam ferre nequeat. Impinguabitur locusta, quæ? Resp. 1.

Secundò, Caiet. vertit: *Onerabuntur nates*: hæ 2
enim senibus adeo sunt ponderosæ, vt sedentes vix surgere queant. Pagnin. verò: *Onerabitur dorsum*.

Tertiò, Rabbini crassè per locustam accipiunt 3
libidinem & insultus venereos, quibus ad copiam D humorum & flatuum non rarò agitantur senes; cruditas enim & flatus sunt stimuli libidinis, teste S. Hieron.

Quartò, Vallesius c. 66. Sacræ Philos. locusta si- 4
gnificari putat callosam senum duritiem in cute, quæ instar locustæ in crustam durescit ob siccitatem; ipse enim per locustam accipit marinam, quæ è cancrorum est genere, & carabus dicitur siue ostracoderma, hoc est crustæ testaceæ.

Quintò & genuinè, S. Hieron. per impinguatam 5
locustam significatur, inquit, *crura senum tumentia pituita, & podagræ tumoribus prægrauata*. Vnde Chald. vertit: *Inflabuntur tali pedum tuorum*.

Moringus notat locustas, crassioribus esse femoribus præsertim in India, vbi ea tres pedes esse longa, ac instar serrarum secare germina docet Plinius lib. 11. c. 29.

S. Bonauent. per locustam accipit tumidam to- 6. genuinè.
tius corporis senilis inflationem, ob debilitatem ca-

loris, qui nequit copiam phlegmatum & humorum digerere. Propriè per locustam ventrosum & spurco herbarum succo turgidum, vt totum eius corpus non videatur esse nisi venter, accipias tumidum ventrem senum ex copia cibi indigesti, phlegmatum & humorum crudorum: Vnde sequitur alui mollitudo, humiditas & profluuium. Ita Lyran. Dion. Titelm. & Leuinus Lemnius: lib. similitud.& Parabol.cap. 48. vbi ænigmaticas hasce senectutis parabolas physicè & medicè pertractat.

Impinguabitur locusta, id est venter, ait Alcazar, Apoc.9.pag.525. locusta enim est vorax ac pingui ventre, vt tota venter esse videatur, q.d. Venter iuuenis, qui locustæ instar erat insaturabilis, in senectute tanta satietate afficietur, vt eius appetentiam, nec amygdala excitare possint, nec cappares; hæc enim duo maximè appetitum prouocant. Hoc est quod ait *florebit amygdalus*, q.d. Esto floreat amygdalus, ac amygdala producat mollia & sapidissima; locusta tamen, id est venter iam iacens & debilis ad earum esum nequaquam excitabitur, sed præ fastidio & nausea quasi satiatus iam sit, florem fructumque amygdali respuet. Hinc & *dissipabitur*, id est proijcietur, dispergetur ab eo capparis, quę alias solet prouocare & irritare appetitum.

Porrò locusta initio gracilis, leuis, mobilis, vaga & saliens repræsentat adolescentiam vagam, leuem, & agilem ad voluptates: eadem verò cibo plena, tumens & turgida repræsentat senium pituita tumidum, & cruditate turgidum. Audi Rupert. in c. 9. Apocal. *Florebit amygdalus & impinguabitur locusta: Quod idem est*, ait, *ac si dicat: Qui nunc viridis & rectus incedit, & tanquam locusta salit, canescet, & curuus vix incedere incipiet, habensque crura tumentia nequaquam vt tunc, leuis & gesticulosus in saltu sese excutiet: locusta namque impinguatur, dum transacta leui iuuentute crura tumescunt, vt fieri solet senibus.*

Mysticè, Hugo: *Florebit amygdalus*, id est, inquit, *vis rationalis per fidem, quæ purificando animam floridam facit. Impinguabitur locusta*, id est vis concupiscibilis per charitatem, quæ est pinguedo & sagina virtutum. *Dissipabitur capparis*, id est amarities vitiorum in irascibili per zelum, qui omnia vitia dissipat, vt mysticè hic describatur senium & mors vitiorum, & iuuentus virtutum.

Tropol. Salonius per pinguem locustam accipit copiam bonorum spiritualium: Hugo, etiam temporalium, datam Gentilibus per Christum; sic & S.Gregor. cuius verba iam recitaui. Aptius hæc referas ad senes, id est senes iustos, & peccatores, q. d. Sicut locusta ob ventris onus in terram decidit; Sic segnes subinde impulsi à Deo, vel à superioribus aut à sociis animas attollunt, ac desiderio ad cælestia euolant: sed illico ventris, id est gulæ & luxuriæ illecebra degrauati, ad carnis voluptates recidunt.

Anag. Cyrill. Catech. 15. Per locustam accipit animam, quæ in resurrectione inpinguata, Græcè πιανθῆ, id est *dilatata*, ex angustiis corporis, quasi carceris euolabit ad Deum. Rursum amygdalus densa floribus, prænuncia est copiosi fructus. Audi Pierium Hierogl. 52. cap. 23. amygdalus arbor ante alias omnes floribus induta, non suæ tantum spem ostentat opulentiæ, sed & aliarum frugum annum feracem pollicetur. Vnde Maro; cum videret eam primam omnium florere, nihil vel Ianuarij rigore deterritam, ex florum eius multitudine lætæ identidem featuræ spem in frumentis concipere nos posse, monet his versibus:

Contemplator item, cum se nux plurima syluis
Induet in florem, & ramos curuabit olentes;
Si superant fœtus, pariter frumenta sequentur:
Magnaque cum magno veniet tritura calore.

Ita Virgil. Georg. lib. 1. Simili modo senectus grauida meritis æquè ac annis, prænuncia est instantis in cælo ingentis coronæ & gloriæ: Senex enim probus vnum pedem habet in solo & sepulchro, alterum in cælo. Amygdalus ergo symbolum est spei, ac sperati fructus & gloriæ.

Aptiùs Olympiod. per locustas accipit corpora damnatorum gula & voluptatibus saginata, quæ depascetur infernus, adeo vt iis pinguescere videatur.

Et dissipabitur capparis. Symmach. *Dissoluetur Spiritus fortitudo.* Verùm dissentit ab Hebræo & à Septuag, ait S. Hieron.

Hebræi teste S. Hieron. interpretantur dissipationem amicitiæ Dei, ex qua traditi sunt Iudæi, Chaldæis & Romanis; Hebr. enim אביונה *abiona*, significat amorem & amicitiam, ab אבה *aba*, id est voluit, amauit. Vnde אב *ab* & *abba*, id est pater. Hinc quidam vertit: *Dissipabitur mutua confœderatio.*

Thaumat. refert ad diem iudicij, quod illo impij è medio tollendi sint velut nigri & despicabiles (& spinosa, ait Cyrill. Catech. 15.) Capparis: *ita è medio abijcientur peccatores vt nigra despicatissimaque capparis*, ait Thaumat. S. Bonauent. *Dissipabitur*, inquit, *capparis*, id est carnales & luxuriosi metu tormentorum Antichristi discedent à fide. Richard. Victor dissipationem capparis interpretatur famem & penuriam extremam. Capparis enim est vilis esca. Vnde Prouerbium: *Cappare victitat qui potes anthia.*

Capparis nutat appetitum.

Verùm ad litteram hæc spectant ad vitia senum. Vnde pro capparis Hebr. est אביונה *abiona*, id est amor, desiderium, appetitus, auiditas, concupiscentia, indéque capparis; hæc enim excitat orexin & appetitum cibi, præsertim si cum aceto & melle vel oleo sumatur, vt docet Galenus & Medici, ac quotidiana experientia: Sensus ergo est q. d. Senibus perit cibi appetitus, ait Caiet. & Moringus, iisdem perit appetitus veneris & luxuriæ; hunc enim instigat capparis (vnde nonnulli capparim deriuant à καπρίζω, id est ad luxuriam concito) ait Vallesius, *quod senum libido frigescat, & organa* coitus dissipentur ait S. Hieron. Sic & S. Eucher. in form. S. Bonauent. Albinus, Hugo, Lyran. & alij. Vnde & Chald. vertit: *Prohibeberis à concubitu.* Pagnin. *Dissipabitur concupiscentia.* Tigur. *Appetitus respuet res oblatas.* Vatabl. *Dissipabitur, vel extinguetur vis illa concupiscibilis.* Denique perit senibus quæuis cuiuslibet rei & voluptatis appetitus: laborant enim tædio & fastidio rerum omnium, quia debilis est in iis vis concupiscibilis, vti & quæuis alia. Vnde R. Dauid: *Soluit*, inquit, *anima concupiscens fœdus suum cum corpore.*

Paulò aliter Marinus in Lexico vertit & explicat: *Labefactabit*, inquit, *voluntas* scilicet *senem. Remanet enim in sene sola vis concupiscibilis eumque torquet, cùm nequeat perficere quod concupiscit.* Addit Pineda per dissipatam capparim accipi florentem & apertam, quæ esui est inepta. Nam cum capparis aperitur, videtur dissipari ac veluti dispergi. Commodè igitur dissipata repræsentat ætatem deuexam, quæ neque in delitiis pretiosa est, neque oportuna delitiis captandis, vt quæ hominem ad turpes voluptates non stimulat, sicut tenera adhuc capparis & clausa; cum nondum se in florem explicuit, contraria omnia efficit & repræsentat.

Denique

Denique Valesius per capparim, quæ nasci solet in locis incultis, parietinis & sepulchris accipit mortem & funeralia, q. d. Eo tandem senes euadent, vt dissipetur capparis occupans sepulchra, vt scilicet apetiatur sepulchrum, in quod senex iam mortuus inferatur. Verùm hæc explicatio incongrua est, imò minùs vera, aliena & remota: Agitur enim hic de signis senectutis potius, quam mortis; Nam mortis signa dabit v. 6.

Porrò quod carnales censent senij esse vitium, id eius laus est, decus & præmium, quod scilicet in ea sopiatur concupiscentia. Vnde Cicero de senect. ex Platone lib. 1. de Republ. *O præclarum*, inquit, *munus ætatis: Siquidem id aufert à nobis, quod est etiam in adolescentia vitiosissimum, nempe voluptas.*

Tropol.

Tropol. Dissipatur capparis, cum appetitus cibi cælestis, puta sanctæ doctrinæ, Eucharistiæ & rerum spiritualium in sene, id est segne iusto & peccatore languet, adeo vt etiamsi illi delicatissima illarum fercula proponas, velut nauseabundus omnia fastidiat; quare ipse nauseam mouet Deo, vt illum ex ore suo euomat. Apocal. 3. 16.

Anag.

Anagog. Olympiod. *Florentibus iustis* (velut amygdalis cælestibus,) inquit, *peccatoribus autem traditis ad æternum supplicium, dissipatur capparis & euanescit: quæ cum amaro rem quandam & salsedinem habeat, anxietatem figurat sollicitudinemque peccati. Ipsum verò peccatum priuatio quadam cum sit, neque reuera subsistat, in nihilum redigetur atque cessabit, cùm homines exacto iudicio ampliùs in hoc mundo peccaturi non sint.*

Hinc & Syrus vertit: *Dissipabitur capparis & cessabit malitia*, quam repræsentant spinæ capparis. Arabicus: *Dissoluetur superbia*; Capparis enim etsi lienosis, siue splene laborantibus prosit, stomacho tamen, & aliis membris obest, teste Plinio lib. 20. c. 15. & lib. 13. c. 23. agens de cappari: *Cauenda*, inquit, *eius genera peregrina; siquidem Arabicum pestilens, Africum gingiuis inimicum, Marmaricum vuluis, & omnium inflationibus, Apulum vomitus facit, stomachum & aluum mouet.* Addit Dioscorides lib. 2. cap. 169. *Africa, & præsertim Marmorica capparis vehementer inflat: Apula vomitum facit: Et quæ à Lybico, & quæ rubro mari defertur mirum in modum acris est: siquidem in ore pustulas excitat, gingiuasque osstenus exedit: quare in cibis non ab re damnatur.*

Aptè igitur capparis notat impios & maleficos, præsertim gulosos & luxuriosos; gulam enim & luxuriam stimulat capparis.

Quoniam ibit homo in domum æternitatis suæ. Hebr. *Quia vadit homo ad domum sæculi sui.* Chald. *Etenim declinat homo ad eundum in domum sepulchri sui.* Syrus: *Laboris sui.* Arab. *Profectus est homo ad habitationem sæculi sui.* Camp. *Domum alterius sæculi.* Tigur. *Domum perpetuam.* Itaque domus æternitatis, in quam it homo moriens, primò est ipse status mortis, vt degat inter mortuos, nec amplius ad vitam & viuos in hoc mundo redeat per omnem æternitatem. Secundò est sepulchrum. Ita Chald. & S. Hieron. Vnde *perpetuam sepulturam* nuncupat Vlpianus D. de sepult. violat. l. 3 §. *non perpetua.* Trita est vetus sepulchri inscriptio: *Hanc æternam sedem sibi posuit.* Et Epitaphium illud Petronij Antigenidis:

It homo in domum æternitatis.

Hæc domus æterna est: hîc sum situs: hîc ero semper.

Et illud Psalm. 48. 12. *Sepulchra eorum domus illorum in æternum.* Tertiò est domus æterna piorum in cælo, impiorum in inferno pro cuiusque merito vel demerito. Hoc enim significat τὸ *suæ*, q. d. quam quisque sibi commeruit suisque meritis comparauit. Ita Richard. de S. Victor. qui & ponderat τὸ *æternitatis*, quasi dicat. *Cuncta ibi sunt immobilia, nulla transitoria, & siue immobilia bona, siue immobilia mala*: Ergo si sapis, *in omnibus operibus tuis memorare nouissima tua* (præsertim æternitatem felicissimam vel miserrimam; alterutra enim te certò manet, imò expectat) *& in æternum non peccabis.* Eccles. 7. vlt.

Mysticè, Hebræi hoc aptant suæ captiuitati, & verè, quia hæc æterna est, & semper durabit vsque ad finem mundi. Meliùs Thaumat. refert ad diem iudicij, ac domum æternitatis tribuit iustis & electis, circuitum verò & planctum impiis & reprobis: *Et bonus quidem vir*, inquit, *in domum suam æternam proficiscitur: improbi verò omnia suo luctu complebunt, neque illis repositum argentum, neque probatum aurum proderit.* Sic & Olympiod. & S. Bonau. Hæc cogitans Theodorus Studita, moriturus, condens testamentum anno Domini 826. illud ita concludit. *Fratres valete; Iter enim ingredior, vnde reditus non patet, quod omnes ab æuo ingressi sunt, quod & vos postmodum hac vita peracta ingressuri estis. Ignoro autem fratres mei quo pergam, & quale iudicium me maneat, aut quisnam me locus excipiet.* Ita Michael Studita in eius vita. Quocirca Nazianz. in Tetrastichis pag. 1359.

Exempla.

Semper, ait, salutis quidem stude tuæ,
Potissimum autem sub diem vitæ vltimum,
Venit senectus, exitum præco canit:
Parentur omnes: imminet iudex Deus.

Idem in Distichis: *Sempiterno æuo viue*; & vt Xeuxes, *pinge æternitati.* Æternitatis longitudinem ruminans Theodorus, amplis terræ opibus & gaudijs, quasi caducis & vanis nuncium remisit, ac monasticen complexus est in monasterio S. Pachomij. Ita habet vita Sancti Pachomij. Sanctus Antonius moriturus ita suis valedixit. *Ego quidem*, inquit, *filioli secundum eloquia Script. Patrum gradior viam: Iam enim Dominus me inuitat, iam cupio videre cælestia; sed vos ô viscera mea admoneo, ne tanti temporis laborem repentè perdatis. Hodie religiosum studium vos arripuisse arbitramini, & cœpta voluntatis fortitudo succrescat. Iesum suspirate*, &c. *Estote solliciti, vt Domini præcepta seruetis, vt post mortem vestram sancti quique, quasi amicos & notos in æterna vos recipiant tabernacula*, &c. *Valete viscera mea: Antonius enim migrat, & iam non erit in præsenti sæculo.* Ita refert S. Athanas. in eius vita.

Simeonis Stylitæ concio.

Magni illius Simeonis Stylitæ quotidiana concio non aliud, quam æternitatem & æternam felicitatem inculcabat, *iubens in cælum suspicere, & euolare, & à terra discedere, & regnum quod expectatur visione apprehendere, & gehennæ minas timere, & terrena contemnere, & futura expectare*, ait Theodor. in Philotheo c. 28. & c. 30. Dominæ admirabilis hoc dogma commemorat: *Oportet conferre futura cum præsentibus, æterna cum momentaneis, cum afflictione gloriam; illa enim habet id quod est momentaneum, hæc verò id quod est æternum.* Denique æternitas est domus Dei, qui proinde est. *Sublimis, habitans æternitatem.* Isaiæ 57. 17. Sicut enim tempus est mensura durationis hominum, sic æuum est Angelorum, & æternitas Dei, vt docet D. Thom. 1. p. q. 10. art. 3. & 4.

Nuper Reuerendissimus Dominus Godefridus Episcopus Bambergensis (cuius colloquio spirituali Romam veniens Herbipoli fruitus sum) hoc in

mente fixum habebat: *Quotidie sto ad ostium æternitatis, vt in eius domum mox ingrediar.* Idem sibi quisque in mente figat, dicatque: Breui moriendum est tempori pompisque temporaneis. Viue ergo æternitati bonisque sempiternis. *Mors*, ait S. Bernard. *senibus in foribus est, iuuenibus autem in insidijs, ob varios iuuentutis casus: Adolescentes enim*, ait Macrobius, *facilius in morbos incidunt, grauius ægrotant, tristius curantur.*

Et circuibunt in platea plangentes. Primò, parentes, cognati & amici defuncti: hi enim feretrum ambire & circundare solent, vt vltimum defuncto vale dicãt, ac funebres lachrymas ritusq; persoluant. Circuitus hic, ait Noster Lorinus, innuit mentem irrequietam, anxiam, amore & doloro inter se confligentibus agitatam, corpus quoque variè vexatum vsque ad motionem mentis insaniamq; præ mœroris acer-
B bitate. Rursum τὸ *circuibunt* pertinet ad feretri portitores, & præficarum lamentantium discursus: solebãt enim preficæ, tibicines & elegiaci canere elogos & nænias ad tibiam, vel tubam circa funus discurrendo cum manuum complosione, genarum pilorumque vellicatione, pectoris vestiumque laceratione. Hæc enim erat pompa funeris, & planctus defuncti.

Priscus mos circũeundi funus.

Secundò, propriè accipias hunc circuitum, quia solebant circuire sepulchra, tam Gẽtiles, quam Christiani: vnde S. Hieron. in c. 40. Ezech. *Dum essem*, inquit, *Romæ puer*, &c. *solebam cum cæteris eiusdem ætatis, diebus dominicis sepulchra Apostolorum & Martyrum circuire.* Xiphil. de Seuero: *Honoratus est*, ait, *filiorum suorum circum cursione.* Appian. lib. 1. in funere Viriati: *Pedites & equites per turmas in orbem decurrentes, cum armis barbarico ritu illum laudabant.* Dio lib. 46. in funere Augusti, primum locum circumeundi assignat sacerdotibus, alterum equitibus.
C Et lib. 59. in funere Drusillæ: *Seorsim*, ait, *equestris ordo circa illius tumulum obequitauit.* Porrò in funere Ducum & illustrium virum, solebant milites cæterique ter rogum ambire clangentibus tubis, ac faces, quin & arma in eundem proiicere, vt amorem erga defunctum luctumque suum testarentur: Audi Virgil. 11. Æneid. in funere Pallantis:

Ritus circuitus.

Ter circum accensos, cincti fulgentibus armis
Decurrere rogos, ter mœstum funeris ignem
Lustrauere in equis, vlulatusque ore dedere.

Apud Lucan. lib. 8. Pompeius, ait, se nolle hanc funeris pompam:

---- Totus vt ignem,
Proiectis mœrens exercitus ambiat armis.

Valer. Flac. lib. 3. Argon.

D *Inde ter armatos Minyæ celsecentibus orbes,*
Concussi tremuere rogi, ter inhorruit æther
Luctificum clangente tuba, iecere supremo
Tum clamore faces.

Decurrebant autem in sinistrum latus versis signis luctus causa. Audi Statium lib. 6. Theb.

--- Lustrantque ex more sinistro
Orbe rogum, & stantes inclinant puluere flammas.
Ter curuos egere sinus; illisaque telis
Tela sonant: quater horrendum pepulere fragorem
Arma, quater mollem famularum brachia planctũ.

Addit Seruius in lib. 6. Æneid. *Populi circumstantis corona ad Pyram tamdiu stabat respondens planctibus præficæ, idest Principis planctus, quamdiu diceretur nouissimum verbum, ilicet, quod ire licet significat.* Macrob. lib. 2. in somn. Scipionis c. 3. ex communi ritu assent, *mortuos ad sepulturam prosequi oportere cum*
A *cantu, plurimarum gentium vel regionum instituta sanxerunt persuasione hac, quia post corpus animæ ad originem dulcedinis musicæ, id est ad cælum redire credantur.*

Symbolicè, nonnulli per plangentes in platea accipiunt oculos senum humidos, lippientes & lachrymantes *in platea*, id est in facie, in qua quasi in platea est omnis sensuum negotiatio & actio.

Mysticè, Angeli tam boni, quam mali circunstant moribundum, vt eius animum rapiant, ideóque de ea inter se disceptant, ac victores plaudunt, victi, plangunt. Ita Chald. *Circum circa*, inquit, *discurrent Angeli, te ad iudicium repetentes ploeantium instar, qui binia circumeunt, vt sententia tua rationem ineant.* Et Arabic. *Et electi*, ait, *iam perlustrauerunt plateam.*

Antequam rumpatur funiculus argenteus, recur- Vers. 6.
B *rat vitta aurea, & conteratur hydria super fontem, & confringatur rota super cisternam.* Symmach. *Antequam incidatur à funiculo argenti.* Pro *rumpatur* nonnulli Codices Hebr. legunt ירחק *ierachec*, id est *elongetur*, hoc est distendatur & distensione rumpatur. Complut. legunt ירתק *ieetec*, quod Rabbini vertunt *colligetur, constringatur, contrahatur*, id est, breuior fiat. Meliùs vertit Noster *rumpatur*, vt patet ex Septuag. qui vertunt, *euertatur.* Syrus: *disrumpatur.* Arabicus: *dissoluatur.*

Est Histerologia, siue Hyperbaton, id est perturbatus ordo. Post multa enim ærumnarum senij ænigmata, quæ hucusque recensuit, redit ad scopum & finem v. 1. propositum, eumque inculcat & vrget, q. d. Memento iuuenis creatoris tui in diebus iuuentutis tuæ, antequam rumpatur funiculus argenteus. Ita S. Hieron. Albinus & alij.

C Quæres, quisnam est funiculus argenteus? Funiculus argenteus quis?

Hebræi accipiunt gloriam & magnificentiam Ierusalem, quæ rupta & disiecta fuit in eius excidio per Chaldæos & Romanos. Thaumat. & Olymp. accipiunt argentum & opes, quæ auaros velut funiculi multis solent irretire peccatis, rumpendas & abolendas in die iudicij, ideóque contemnendas. Cyrill. Ierosl. Catech. 15. accipit astrorum complicationem futuram sub diem iudicij, iuxta illud Christi: *Stellæ de cælo cadent.* Et illud Isaiæ c. 34. 4. *Complicabuntur sicut liber cæli*: astra enim sunt alba, nitentq; instar argenti. Richar. Victor. propriè accipit funiculum argenteum, q. d. Solent nobiles res pretiosas appendere funiculis argenteis; at in die iudicij ex pauore & horrore communis vastitatis, eos rumpent & in sterquilinium abiicient, quia ipsa vita omnibus in tędium & odium veniet. Verùm hæc mystica sunt.

D Ad litteram enim notat ærumnam aliquam senij. Resp. 1.
Vnde primò per funiculum argenteum Chald. accipit lingulam, siue ligulam linguæ, qua lingua palato colligatur. Vnde vertit: *Antequam obmutescat lingua tua à loquendo.*

2 Secundò, Caiet. accipit humorum concatenationem, in qua vita hominis consistit. Lyran. *Elementorũ harmoniam, & contemperationem in corpore humano.*

3 Tertiò, Sanctus Bonauentura accipit inuolutionem & contractionem neruorum, qui albi sunt & velut argentei, corpusque cingunt & ligant, atque in senio & morte luxantur & soluuntur; quo fit, vt senes laborent paralysi, spasmo, apoplexia, chiragra, podagra.

4 Quartò, Hugo accipit vitæ continuationem: sicut enim funiculus ex continuatione filorum, sic vita ex continuatione dierum & temporum contexitur.

Quintò,

Quintò, Moringus accipit φιλαργυρίαν, siue studium argenti & pecuniæ, hoc est auaritiam, qua velut funiculo animi hominum auarorum colligantur, qui in morte abrumpitur.

Sextò, & genuinè, funiculus argenteus vocatur medulla spinalis dorsi cum neruorum, qui ex ea oriuntur, distributione: neruis enim velut quibusdam funiculis alligantur, & firmantur omnes corporis partes: Hæc enim medulla candida est, & colore argenteo resplendet; cum rumpitur, resoluitur aut laxatur, fit homo paralyticus (vt multi senes laborant paralysi) & in morte semper dissoluitur: prius autem in senibus flectitur, ideoque curuatur dorsum, totusque homo in terram pronus vergit, ac silices aspicit, vnde & silicernium vocatur. Huc facit illud Cornelij Galli:

Contrahimur, miroque modo decrescimus ipsi:
Diminui, nostri corporis esse putes.

Et illud eiusdem:

Fitque tripes prorsus quadrupesque vt paruulus infans,
Et per sordentem, flebile, serpit humum.

Et illud Ouidij lib. 14.

Tremuloque gradu venit ægra senectus,
Quæ patienda diu est.

Quocirca Hebræi omnes, funiculum hunc interpretantur filum hoc spinæ sacræ dorsi, quod à cerebro in occipitio incipiens ad nates vsque protenditur, per octodecim iuncturas & nodos dorsi. Ita Vallesius S. Philos. c. 66. Hugo, & alij. Addit Pineda vocari funiculum, eo quod ad dorsi fines peruenit, ac in paruulos quosdam & tenues funiculos, quasi in filamenta caudam equinam referentia, funditur & finditur; Tum etiam nerui, qui per vertebrarum foramina ab illa sacra spina egrediuntur, plurimi atque tenuissimi sunt, & simul per suas coniugationes coeuntes quasi funiculum efficiunt, vnicum crassiorem neruum componentes. Refert autem argentum colore albo; tum quia sicut & cerebrum, exsanguis est; tum propter excellentiam similem cerebri, proptereaque vertebris quasi sepimentis quibusdam includitur, & tenui meninge protegitur; tum etiam vt spiritus animales, qui per eam diffunduntur, limpidissimi sint atque lucidissimi.

Hactenus Pineda ex Andrea Laurentio lib. 10. Anatom. c. 12.

Huc accedit Ioannes Vitalis Cardinalis, qui vixit ante trecentos annos, in speculo morali S. Script. Verbo *Mors*, qui censet funiculo argenteo denotari continuationem medullæ, quæ ligat ossa spondylia, quæ à quibusdam Physicis vocatur nuca. Et dicitur, inquit, funis, quia extenditur ab vltima parte cerebri, & inde descendit ligans ossa spondijlia vsque inferius: argenteus, propter vtilitatem & nobilitatem; quoniam, vt ait Constantinus, sua caliditate frigiditatem ossium temperat, sua vnctuositate & humiditate ariditatem eorundem rigat; sua substantiali proprietate virtutem animalem nutrit atque conseruat; mediantibus quibusdam neruis sensum & motum continuum, ad modum argenti viui omnibus membris sub collo positis administrat. Hucusque Vitalis.

Symbolicè Symbolicè, funiculus argenteus, æquè ac vitta aurea, est candida hominis vita, ait S. Hieron. & Albin, ac præsertim candida & rosea iuuentus, in qua viget floretque homo. Ita & Hugo, Glossa Interl. & Titelm. qui & causam addit: quia, inquit, sicut ex tactu & conuolutione fragilis lini fit funiculus, sic vita contexitur ex diebus singulis, sibi mutuo ordine & nexo quodam succedentibus, iisque breuibus: argenteus est, quia vita est in pretio, fruiturque luce, qua caret damnatorum vita degens in caligine, pice & igne, ideoque piceo similis funiculo. Beatorum ergo vita est aurea, quia pretiosissima; viatorum argentea, quia in pretio media, damnatorum plumbea & picea, quia vilissima. Vocatur funiculus non funis, quia vita exigua est & breuis iuxta illud Iob. 14. *Breues sunt dies hominis.* Accedit Richard. Victor. *Funis*, inquit, *dicitur corpus, quia quibusdam legibus naturæ animam sibi*, ait S. Bonau. *ligat*.

Anag. in morte perit funiculus argenteus, id est cessat mundana eloquentia, quæ sonum gratum edit auribus, ac verba verbis nectit & colligat, iuxta illud: *Amice quomodo huc intrasti, non habens vestem nuptialem? At ille obmutuit.* Matth. 22. 12.

Rursum, Olympiod. accipit doctrinam S. Script. quæ affectus, & vitia comprimit & colligat, quam peccator abijcit, & rumpit: ac in morte omnis salubris doctrina obsurdescit & euanescit: moribundis enim hebetatur auditus, omnisque sensus, intellectus, cognitio & cogitatio, præsertim sublimis & cælestis, quæ ad salutem æternam pertinet.

Et recurrat vitta aurea. Pro *recurrat* Hebr. est תרוץ *taruts*; quod si à radice רוץ *ruts* deriues, significat *currat, recurrat*; sin à רצץ *ratsas*, significat *conteratur*. Vnde Thaumat. interpretatur de auro, & opibus in fine mundi disperdendis, & igne conflagrationis mundi liquandis. Alius, *Comprimatur rosa auri.* Alius: *frangatur fons aureus.*

Pro *vitta*, perperam Hugo & alij nonnulli legunt, *vita*. *Vitta* est capitis inuolucrum, siue linea theca, qua mulieres capillos capitis inuoluunt: hanc enim significat Hebr. גלה *gulla*.

Septuag. vertunt ἀνθέμιον χρυσίου, per quod licet Cyrill. Catech. 15. accipiat anthemin, quæ, inquit, nota est herba, habens multa foliorum germina, instar radiorum; Plinius lib. 22. cap. 21. ob pomi odorem chamemelum vocari scribit, additque *paruis esse floribus, vt rutæ candidis, aut melinis, aut purpureis.* Discor. *In medio floribus esse aureis.* Vnde Olympiod. hic vertit: *flos auri*: ἄνθος enim est flos. Lorinus censet esse illam, quam vulgo vocant camomillam. Vide Dioscor. lib. 3. cap. 154. Hesichius in Lexico, vocat amaracum. Suidas & Thaumat. vertunt, *electum aurum*: Melius tamen idem Olympiod. teste Budæo, censet ἀνθέμιον, siue ἀναθέμιον, idem esse, quod ἀναθήκη, id est repositorium, & theca, qualis est vitta. Vnde Vaticani, æquè ac S. Hieron. in veteri editione, sequens Septuag. vertit: *Vitta aurea.* Fauet Symmach. qui vertit: *Et percussum fuerit, quod circumstat, & conuulneratum fuerit.*

Quæres, quænam est aurea hæc vitta, quæ recurret, id est reuoluetur, & contrahetur in senio, & morte? Vitta aurea quæ? Hebr. opinio. Thaumaturgi.

Hebræi accipiunt arcam testamenti, quæ in captiuitate Babylonica perdita fuit, & translata à Ieremia, Thaumat. hæc omnia referens ad finem

mundi, diemque iudicij: *Tunc*, inquit, *sicut argentum reconditum, sic & aurum probum, nil'* A *vilitatis habebit.* Sic ferè & Richard. Victor. Cyrillus verò catech. 15. explicat: *Priusquàm sol alteratur.* Olympiod. interpretatur florem, & pulchritudinem auri, aut eius repositorium & arcam, omniaque pretiosa peritura sub finem mundi; imò cuilibet diuiti peritura in morte. q. d. Memor esto Dei tui ô adolescens, antequam veniat tempus illud, quo auaritia destruetur, & nihil prodesse poterit aurum, vel argentum: Sic & Titelm. per vittam auri, siue auream, accipit sacculum auri, quo gaudent auari.

Resp. 1. Verùm ad litteram, hæc spectant ad ærumnas senij, & mortis. Vnde primò, Hugo per vittam auream, accipit latum neruum, qui post decoctionem habet aureum colorem, & in morte rumpitur.

2 Secundò, Caiet. vertit: *Et frangetur fons auri*, id est colligatio elementorum & humorum, quæ est fons complexionis, & vitæ, adeoque pretiosa instar auri, dissoluetur; itaque homo morietur. Ita ipse.

3 Tertiò, sanctus Bonauent. per vittam auream, intelligit inuolutionem venarum & arteriarum aurearum ob sanguinem, quem continet. Sic & Titelm. *Per funiculum argenteum*, inquit, *intellige protractionem continuam neruorum, per omnia corporis membra. Per vittam auream, connexiones venarum & arteriarum, quæ similiter per totum corpus expanduntur: Constat enim ex doctrina physicorum, per totum corpus expansos esse neruos, qui omnia ipsius membra, ad modum funis colligant, sibique inuicem cohærere faciunt. Venas quoque, & arterias similiter per omnia membra expandi; vt per venas quidem nutrimentum, per arterias verò spiramen ad singula membra perferatur. Et sicut neruus, ex sua naturali qualitate, albus, & quodammodò lacteus apparet, argenti colorem aliquo modo repræsentans: sic venæ & arteriæ rubicundæ magis sunt, propter sanguinem, & colore magis auro sunt similes. Disperguntur autem venæ, & arteriæ per singulas corporis partes, dispositione, & artificio admodum mirabili, ad eum ferè modum, quo vittas solent per artificiosam compositionem contexere: Atque hinc fit, vt neruorum extensionem vocemus funiculum argenteum; venarum autem, & arteriarum dispositionem vittam auream. Quomodo autem in morte, & funiculus* [illegible] *argenteus rumpatur, & recurrat aurea vitta, satis manifestum est consideranti, vt omnia illatim post mortem in puluerem dissoluantur.* Hæc Titelmanus.

4 Quartò, Ioannes Vitalis Cardinalis, per vittam auream, accipit spiritum vitalem, qui est in corde: *Quia sicut vitta mulieris*, inquit, *continet capillos capitis, ne defluant, & dispergantur; ita spiritus vitalis continet omnia, quæ sunt in corpore humano, ne corrumpantur: vt proinde aurea nominetur, & ob pretiositatem, & propter perpetuitatem; quia cor semper est in motu perpetuo quamdiu viuit homo.*

5 Genuinè. Quintò, & genuinè, vitta aurea, est meninx, id est membrana tenuis, quæ cerebrum continet, eiusque est inuolucrum, & quasi vitta illud includens: vnde si illa frangatur, aut lædatur (vti fit in morte) hominem mori necesse est. Dicitur aurea; tum quia refusa est, & flaua vt aurum; tum quia calida; tum quia pretiosissima est instar auri, adeo vt multi medicorum, inter quos est Franc. Valles. censeant, ad illam potiùs, quàm ad cerebrum pertinere sentiendi principium. Hinc & ipsa ita indissolubiliter adhæret cerebro, vt eo siccato & imminuto (vti in senibus fit) ipsa quoque contrahatur, & corrugetur; itaque à capitis cranio recedat, & in seipsam arctata recurrat. Vnde cranium arescit, & caluescit, vti terra arefacta, exarescunt eius herbæ, & germina. Hæc est ergo causa caluitij. Ita Franc. Valles. Sacræ Philos. c. 66. Clarius & Chald. qui vertit: *Et confringatur cerebrum tuum in capite tuo.* Et Vatab. *Et diffluat collectio aurei liquoris.* Campen. *Pingue illud aureum.*

Symbol. S. Hieron. per vittam auream, æquè ac per funiculum argẽteum, accipit animam, & vi- B tã. *Funiculus argenti, inquit, candidam hãc vitam, & spiramen, quod nobis de cælo tribuitur, ostendit. Recursus quoque vittæ aureæ, animam significat, quæ illuc recurrit, vnde descenderat.* Sic & Albinus, Lyra. Hugo, Dionys. Glossa & Titelmanus, quem audi: *Vittam puto posse vocari animam hominis: quoniam sicut vitta capillos capitis omnes in vnum constringit, ne diffluant; ipsa verò ablata, disperguntur illi in suam multitudinem; sic anima in corpore omnia membra, tam multa, tam diuersa, quasi intra suæ virtutis ambitum concludens, simul continet, ne diffluant ab inuicem: mox verò ipsa ablata dissoluuntur omnia: Aurea autem vitta meritò dicitur ob excellentiam sui rationalis animæ, nimirum quia ad imaginem & similitudinem Dei creata est, magnificam in hac suæ conditionis nobilitate gloriam præ se ferens, formasque omnes corporales præcellens,* C *quemadmodum aurum suo fulgore, & nobilitate, cæteris omnibus præstat metallis.*

Anag. Vitta aurea, est beatorum gloria, ac vita æterna, siue nobilissima harmonia corporis & animæ, quæ tribuetur electis in resurrectione, ita Dionys. & Lyran. Accedit S. Bonau. *Vitta aurea*, inquit, *est insigne sacerdotalis, vel regiæ dignitatis, cui diadema tribuitur; quia tunc recurret vtraque ad suum principium; puta ad Christum & ad Deum, qui solus tunc dominabitur in beatis, eosque faciet sacerdotes & reges.* 1. Corin. 15. 25. Apocal. 5. 10. Anagog.

Et conteratur (Syrus: *frangatur* Arabicus: *corrumpatur hydria super fontem*) Caiet. *Rumpetur vrceus ad fontem.* Alius: *apud scaturiginem.* Hebræi per hydriam accipiunt tabulas decalogi, contentas in arca fœderis, velut in fonte, quæ contritæ D sunt in captiuitate. Thaumaturgus accipit de fine mundi: tunc enim tantas fore plagas quaquauersum, vt etiam hydrias stantes iuxta fontem euertant. Richard. interpretatur, tunc tantam fore hominum malitiam, & inuidiam, vt hydrias quoque proximorum, quibus aquas è fonte hauserunt, effundant, ne habeant, quod bibant: simili modo rotam, vt sequitur, super cisternam, id est funem, & situlas quibus è puteo aquam hauriebant, disijciant, ne aquam haurire queant. Verùm ad litteram hic agitur de ærumnis senij & mortis. Contereretur hydria super fontem quæ?

Resp 1. Primò ergo, per hydriam, Aben Ezra, Hugo, & Clarius, accipiunt folliculum fellis; per fontem hepar: vnde Chald. vertit: *Et confringatur fel tuum in iecore tuo*; vel vt Costus: *fel iecoris tui.*

Secundò, Caiet. & alij, per hydriam, accipiunt anhelitum, per fontem pulmones q. d. An-

quam per morbum & mortem intercidatur tibi anhelitus, claudaturque pulmo, qui ad ventilandum, & refrigerandum cor, halitum aeremque frigidum attrahit: ipse enim est ventilabrum cordis.

3 Tertiò, multi per hydriam, accipiunt corpus; per fontem, quatuor elementa q. d. antequam conteratur corpus in morte, diffluatque in sua elementa, ex quibus compactum est. ita Auctor Catenæ Græc. *Vt hydria*, inquit, *ad fontem confracta, à qua rursus in fontem recurrit; sic solutū corpus in terram reuertitur, opifici rerum omniū paratum, vt reformetur.* Sic & Titelm. per contritionem hydriæ super fontem, accipit corporis, quod instar fictilis hydriæ, formatum est à Deo è limo terræ, ad capiendam in se vitæ aquam, dissolutionem in partes, ex quibus conflatum, compactumque erat: idque iuxta fontem, quia non perit aqua animæ rationalis, vtpotè immortalis, sed fracta hydria, puta corpore, recurrit ad fontem, id est ad Deum, qui dedit illam, scilicet ad abyssum diuinæ bonitatis, vnde effluxit. Porrò hydriæ partes, non pereunt, sed manent iuxta fontem, quia non annihilatur corpus, sed tantùm dissoluitur: vnde partes dissolutas Deus in resurrectione rursum vniet, & coniunget. Hic sensus appositus est, sed generalis, & mysticus: Hæc enim ænigmata dispertita, dispertitas hominis partes, & membra notant.

4 Quartò, Lyran. per hydriam, accipit compaginem omnium membrorum, quæ à fonte, id est à corde hauriunt vitam, id est spiritum vitalem, quæ dissoluitur, & conteritur in morte. Alius per hydriam, accipit, cor ipsum, quod habet formam hydriæ, ac spiritus & vitam haurit à fonte, id est ab anima.

5 Quintò, R. Dauid per hydriam, accipit ventrem, qui finditur in fonte, id est in sepulchro; quia sicut homines hydriam deferunt ad fontem, velut ad locum suum; ita ventrem, totumque hominem vita functum, deferunt ad sepulchrum, vt redeat in terram, ex qua prodiit.

6 Sextò, S. Bonau. per hydriam, accipit vesicam, *Quæ*, inquit, *vrinam haurit ab hepate, vnde velut ex fonte colamentum sanguinis, & aliorum humorum emanat in corpus vniuersum: vesica autem in moribundis confringitur*, id est dissoluitur. Sic & Vallef. & Titelm. quem audi: *Sicut hydria vas est, recipiens aquam à fonte exhaustam; sic vesica receptaculum est humorum, procedentium ab hepate; quasi à fonte humanorum omnium: Inde enim ad cætera membra sanguis, & humores alij deriuantur. Conteritur igitur in morte hydria super fontem, quando vesica rumpitur, & frangitur, nec vltra accipit humores, vt solet, ab hepate.*

7. Genuinè. Septimo, & genuinè, per hydriam, accipe conceptacula illa sanguinis ac venas, quæ à iecore velut fonte sanguinem recipiunt, quæ in morte confringuntur, id est deficiunt, & dissipantur: deficiente enim iecore, defecit pariter sanguis, qui totum corpus rigat, humectat, nutrit, & per spiritus vitales, quos subministrat, viuificat, ac cuique corporis membro vim sensitiuam, & motiuam cōmunicat. Ita Vatab. In hepate enim est sanguinis, & humorum omnium fons, & origo: vita autem consistit in humore, & calore; mors in siccitate, & frigore. Quocirca, Ægyptij hydriam præferebant Osiridi Deo suo, per eamque significabant humorem, puta aquam, & Oceanum, quod aqua omnium rerum, præsertim viuentium, esset effectrix, teste Pierio Hierogl. 56. cap. 21. qui & cap. 22. addit certamen Ægyptiorum cum Persis: Persæ enim, ignem suum, dicebant esse rerum omnium principium, ideoque Deum: Ægyptij verò id ipsum aquæ tribuebant. Hydriam ergo aqua plenam, fundo perforato, sed cera obturato, igni supposuerunt. Mox ignis vi, liquata cera, apertisque foraminibus aqua ex hydria diffluens ignem subiectum extinxit; itaque se igne potentiorem ostendit: quo æstu Ægyptij vicere Persas.

Tropol. Tropol. conteritur hydria super fontem, quando opera sancta, ex mente sancta prodeuntia, euertuntur. Rursum, quando gratia; cuius auctor & fons est Spiritus sanctus, per peccatum mortale deperditur, & ad Spiritum sanctum, velut fontem recurrit.

Anag. Anagog. S. Bonau. accipit euacuationem mundanæ, & animalis sapientiæ, quæ hydria curiositatis hauritur: Olympiod. verò euacuationem S. fidei, & scientiæ præsentis vitæ, futuram in gloria cœlesti, tunc enim, cum ipsum scientiæ fontem, puta Deum facie ad faciem videbimus, euacuabitur omnis cognitio obscura, & imperfecta huius vitæ 1. Corinth. 13. 10.

Et confringatur rota super cisternam. Pro *confringetur* Hebr. est רוץ *narots*, quod & *confringetur*, & *transcurret* verti potest, vti paulò antè dixi: Vnde Septuag. vertunt: *Et conuoluatur rota ad cisternam.* Græcè est *συντροχάσῃ*, id est *concurrat*: iam *concurrere idem est ac rotam colligi & frangi, decideréque in lacum vnà cum hydria*, ait Scholiastes. Syrus: *Et curret* (Arabicus *gyret*) *rota super puteum.* Alius: *Coarctetur rota super lacum.* Alius: *confringetur* vel dissipetur *rota in fouea*: Caiet. *Rumpetur rota ad puteum.* Tigur. *Et rota puteo imposita currat.*

Confractio rotæ super cisternam quæ? Hebræi, confractionem rotæ super cisternam, æquè ac hydriæ super fontem, interpretantur confractionem tabularum legis in arca Testamenti contentarum, factam in captiuitate Babylonica, & Romana.

Resp. 1. Verùm ad litteram, hæc spectant ad ærumnas mortis. Vnde.

Primò, Clarius per rotam accipit cranium, quod in sepulchro confringitur, aut vitam, quæ quasi rotis currit fractis, præceps ruit in foueam sepulchri.

2 Secundò, Caiet. accipit halitum siue anhelitum, quo respiramus quamdiu viuimus, qui in morte tollitur, & cessat deficiente respiratione: aptè dicitur rota, quia halitus attractio, puta inspiratio, & expiratio fit quasi circulari motu ad puteum pulmonis.

3 Tertiò, Ioannes Vitalis in speculo morali S. script. verbo. *Mors*, per rotam, accipit volubilitatem appetitus sensitiui: quæ est in toto corpore, immittendi & emittendi istam aquam, scilicet caloris naturalis per omnia membra.

4 Quartò, Olympiod. S. Hieron. & alij, censent idem significari per confractionem rotæ super cisternam, quod per confractionem hydriæ super aquam, de qua iam dixi.

5 Quintò, magis appositè, Vallef. c. 66. S. Philos. confractionem tam hydriæ super fontem, quàm rotæ super cisternam, accipit de strangutia vel ischuria, id est difficultate vrinandi, qua laborant senes: *Fons enim*, inquit, *est hepar, eiusque meatus & via, per quam emanat vrina; hydria est vesica*

quæ illi superstat; Rotà est ren, qui aquam vrinæ trahit, & transmittit in vesicam; Cisterna est vena caua, & hepar vnde hauritur serum sanguinis, quod est materia vrinæ: quæ omnia in senibus confringuntur, id est debilitantur, luxantur, soluuntur: quare senibus ob debilitatam vim retentricem vesicæ, primò difficulter addunt; deinde omnino non reddunt vrinam; itaq; sensim aqua vrina, vitalia merguntur, & suffocantur, atque homo moritur. Sic & S. Bonau. Leuinus, Lemnius, & alij. Cùm enim renes, qui velut hydria exhauriunt aquosum ex sanguine humorem, calculosi fiũt, & interdum velut testacea fragmenta, decidunt cõfracti in vesicam lapilli; vel cũ etiam in vesica ex siccis excremẽtis generãtur; Tunc aut supprimitur vrina aut difficulter excernitur, & guttatim stillat.

Titelm. verò, sicut per confractionem hydriæ super fontem, accipit confractionem vesicæ; sic per confractionem rotæ super cisternam, accipit contritionem alui, per quem egeruntur stercora, sicut per vesicam egeritur vrina; *Per confractionem, rota super cisternam,* inquit, *intelligi potest destructio meatus impura superfluitatis: Rota enim instrumentum est, per quod de cisterna educitur aqua impura, & sordida; Cisterna enim plerunque continet aquam lutulentam, & frequenter purgari debet; Ita venter est quasi cisterna quædam impura stercora semper in se continens, quæ debent per secessum emitti, vt purgetur immunda cisterna: Rota autem, per quam fit purgatio hic meatus, & secessus ipse accipitur.* Igitur duplex ventris spurcities, duplici hoc ænigmate, honesta, eleganti que periphrasi describitur.

6. Genuinè. Sextò, & genuinè, rota est caput, cisterna est cor, à quo caput haurit omnes spiritus vitales per sensus, qui in capite resident: corde enim deficiente in senibus, deficit quoque cerebrum, & caput, atque eodem moriente pariter emoritur. Ita Lyran. Vatab. Emman. Sa. Dion & alij. Hinc in senibus videmus caput tremulum, ac cor palpitans, & pauidum. — *Cerebrum est rota, cor cisterna.*

Nota: aptè cerebrum & caput comparatur rotæ, cor cisternæ.

1 Primò, ob rotunditatem; sicut enim rotunda est rota; sic & caput: hinc à גלגל *gilgal*, id est rota, dicitur גלגלת *gulgolet*, id est caput. Chaldæi dicunt *gulgolta*; vnde *Golgota*, id est locus craniorum, & capitum eorum, qui morte plectebantur, vnde ibidem crucifixus est Christus.

2 Secundò, ob volubilitatem: sicut enim volubilis est rota; sic & caput, quod per colli vertebras in omnes partes se rotat, & gyrat.

3 Tertiò, ob rotationem cogitationum, imaginationum, desideriorum, volitionum, intentionum, quibus anima hominis in capite assiduè rotatur, & voluitur.

4 Quartò, ob vertigines, quibus in capite laborant senes ob defectum spirituum, & copiam humorum, quos cum debilis calor consumere nequeat, agitat, & rotat in orbem; itaque vertigines efficit.

Denique, caput cordi superpositum est, velut rota cisternæ: cor enim est fons caloris, & vitalium origo spirituum totius corporis, sed præsertim capitis.

Minùs aptè Clarius per rotam accipit cranium, quod cerebrum continet, eiusque est sedes: In morte enim non confringitur cranium, vtpote osseum & durum; imo crania cum cæteris ossibus in cæmeteriis collecta, ad plurimos annos integra perdurant, undeque dicitur cranium à κράνος, id est galea, quòd instar galeæ, cerebrum (vtpote natura sua mollissimum) à læsione tueatur teste Galeno lib. 8. de vsu

A partium c. 9. vbi cranium, vocat immobilem murum cerebro circundatum.

Symbolicè, per rotam æquè ac hydriam, accipias animam colligatam fonti vel cisternæ, id est corpori. q.d. sicut rupta hydria ad fontem, & disrupta rota, qua per funem attrahitur aqua ex cisterna, fonte, vel puteo, iam impossibile est haurire ex ea aquã; sic deficientibus, & exhaustis in senio facultatibus, viribusque naturalibus, & vitalibus anima & vita retineri non potest, sed anima ad Deum creatorem suum recurrente, corpus cum suis spiritibus, & humoribus in suos fontes, & cisternas, id est in sua elementa recurrit & resoluitur. Ita Chald. qui vertit: *Et decurrat corpus tuum in medium sepulchri tui.* Sic S. Iacobus c. 3. 6. ait de lingua, *inflammat rotam natiuitatis nostræ*, id est, omnem vitæ ordinem, cursum, periodum, & circulũ. Vide ibi dicta. Sic & S. Hier. qui proinde confractionem hydriæ, & rotæ censet B esse ænigmata mortis. Et scholiastes; *præsens vita,* inquit, *eo quòd voluatur, rota est: igitur antequam nos ad inferos detrudat, curam sui gerat vnusquisque.* — Symbol.

Olympiod. legit; *Antequam conuoluatur rota super lacum,* hoc est conuoluendo infringatur, & decidat in lacum, siue cisternam, vnà cum aqua ipsa, quam figuli suo operi superinfundunt. *Rota,* inquit, *accipitur, nostra hæc vita, ob ipsas reuolutiones, ac motus iuxta illud, vox tonitrui tui in rota. Innuit ergo, antequam rota huius vitæ nos secum præcipites deuoluat in lacũ, propriam curemus salutem.* Vide S. Hier. Quocirca S. Nilus in Parænesi. *Vide,* ait, *rotã vitæ sine ordine rotatam; caue vero foueam, in quam deuoluit dormientes in ipsa vita.* Dormit ergo, & desipit, qui viuit huic vitæ, vigilat verò, & sapit, qui viuit futuræ, & æternæ. Simili tropo Phocillides, ait ὁ βίος τροχός, id C est vita est trochum, quia instar trochi rotatur. Philosophus ille rogatus, quæ, & quantula esset vita hominis, non verbo, sed facto respondit: vertit enim seipsum in orbem, innuens eam vnius gyri duratione metiendam. Quocirca sapienter Agapetus Diaconus in exhort. ad Iustinian. Imper. c. 11. *Circulus,* inquit, *quidam humanarum reuoluitur rerum, qui modò sic, modo aliter agitat ipsas & circumfert: atque his inæqualitas est, eo quòd nihil in præsentibus, in eodem statu maneat. Oportet igitur, te potentissime Imperator, in hac rerum versatili mutatione, immutabilem habere pietatis cognitionem.* Et Isidor. Pelus. lib. 2. Ep. 158. *Tempus,* inquit, *rotæ speciem imitatur, vtpote quod in se se torqueatur, & conuoluatur.* — Vita est rota.

Tropol. Thaumat. tam per hydriam super fontem, quàm per rotam super cisternam, accipit tempus in hac vita nobis datum ad abluenda peccata, tum D Baptismo, tum lachrymis, & pœnitentiæ sacramento. — Tropol.

Anag. Titelm. confractionem rotæ super cisternã, accipit vt Symbolum resurrectionis. q. d. quemadmodum rota illa, quæ super cisternã posita est, violenter illic detineri debet inclusa ferramentis, & clauis affixa; postea verò quàm frangitur & illa, aut vincula, siue claui quibus illa hæret affixa, tum in plenitudinem aquæ ruit, & ibi quietem habet: sic anima hominis in corpore isto mortali & corruptibili, quasi violenter detinetur; nimirum quasi in carcere & ergastulo, compage naturali alligata: Quibus ligaminibus confractis in morte, anima ipsa in plenitudinem aquæ, puta in abyssum diuinitatis trãsit, ibique plena fruitur requie. Nec mirum videatur, quòd rotæ comparetur anima in corpore; quoniam sicut rota in suis retinaculis assiduè mouetur, & circumuoluitur; sic anima in hoc corpore corruptibili — Anagog.

ratò quiescit, sed continuò voluitatur nimia mutabilitate: Et quomodo rota illa, quæ supra cisternam A est, per hoc quod se voluit super cisternam, aquam haurit ex ea: non habet tamen requiem donec collabatur in ipsam; sic anima etiam pro statu corporis huius, dum se ad illam abyssum diuinitatis conuertit, ac circa illam sese occupando voluitur, aquas gratiæ ex ea haurit in consolationem, & refrigerium: Veruntamen non plenam habebit hic requiem, donec rupta ad illam recurrat, vt plenè in illam sese possit immergere. Huc facit illud Platonis σῶμα dici quasi σῆμα, quòd corpus sit quasi lacus, & carcer animæ, ex quo proinde anima euolare gestit, vt libertate sua in cœlo potiatur.

σῶμα σῆμα.

Porrò omnes ærumnæ, senij, & mortis hisce ænigmatibus repræsentatæ, competunt quidem, omnibus senibus, & moribundis, sed maximè ijs, qui iuuentutem in voluptatibus exegerunt, ac naturæ vires libidinibus exhauserunt, & corruperunt: Quare Salomon hic maximè monet iuuenes, vt ab ijs se contineant, dicendo in fine cap. præcedentis: *Aufer iram à corde tuo, & amoue malitiam* (nequitiam voluptatis, & libidinis) *à carne tua: Adolescentia enim, & voluptas vana sunt. Memento creatoris tui in diebus iuuentutis tuæ*, vt te ab ira & rixa, æquè ac à voluptate, & libidine contineas, *antequam* per ea, citiùs solutò, veniat *tempus afflictionis tuæ*, puta ne tibi obueniat præmatura senectus ærumnosa, ex eaque mors.

Igitur singulas has ærumnas ab initio capitis, vsque ad hunc versum recensitas ex libidine iuuentutis prouenire, ac per eas senium accelerari ostendi initio capitis in Synopsi, nunc idipsum ostendam in quatuor ænigmatibus hoc versu commemoratis.

Ergo salacibus, & luxuriosis iuuenibus, per gulas & libidines præmaturè recurrit *vitta aurea*, id est, contrahitur menynx cum cerebro, indéque oritur caluitium, quia semen maximè deciditur à cerebro; quare nimia seminis effusione læditur cerebrum, quo fit, vt luxuriosi laborent epilepsia, apoplexia, defluuio capillorum, hemicrania, aliisque cerebri capitisque morbis, fiuntque obliuiosi, tremuli, pallidi, languidi, infirmi, vti medici docent, & experientia quotidiana demonstrat: Videmus enim luxuriosos vti pene, sic & cerebro debilitari ac laborare. Quocirca Ætius loco mox citando, asserit libidinem, *Neque ad animæ ratiocinationes conducere; imò potiùs congelare, & obstupefacere intelligentiam.* Simplicius in Commentario Epicteti cap. 47. *Omnis voluptatis corporeæ continentia*, ait, *animum rationis capacem corroborat. Libido*, inquit S. Ambrof. *à ratione reuocat, aufert consilium, amentes suquerat*. Et S. Hieron. *Amor formæ, rationis obliuio est, & insaniæ proximus; fœdum, minimèque conueniens animo sospiti vitium.* Et iterum: *Quis enim, cum vtatur voluptate ea, attendere animo quicquam potest.*

Inde *rumpitur funiculus argenteus*, id est contrahitur, læditurque medulla spinæ dorsi, per quam spiritus vitales à cerebro ad partes inferiores commeant, quia medulla hæc oritur ex cerebro in occipitio; cerebro ergo per libidines læso, necesse est & medullam lædi. Vnde Plato dicebat, semen esse spinalis medullæ defluuium, teste Plutar. lib. 5. de Placitis Philos. c. 3.

Rursum, ex nimia luxuria, & seminis effusione *conteritur hydria super fontem*, id est sanguis iecoris effunditur: semen enim est purissimus sanguis; vnde semine per nimiam libidinem effuso, succedit, & effunditur sanguis: inde phtysis oritur, & sanguinis sputum. Ita Hippocrat. lib. 2. de morbis vulg. Cellus lib. 3. c. 22. Ætius Tetra. 1. serm. 3. c. 8. quem audi: *Viri multi, & multa venere sanguinem expuerunt; partim ob violentam spiritus compressionem, & intensionem; partim ob venarum, & arteriarum, quæ ad genitales partes desferuntur, communionem.* Deficiente sanguine, & spiritu, qui multus in semine effunditur; deficit pariter iecur, stomachus, & cor: vnde sequuntur languores, deliquia, cacochymia, pallor, macies, aliaque senitatis damna, vti iidem docent. Ad hæc salacibus conteritur *hydria super fontem*, id est renes, & vesica, morbos contrahunt: In renibus enim est seminis origo; hi proinde per libidines semine ex hausto, B deficiunt, & fatiscunt: vnde oritur stranguria, flatus, calculus, &c.

Denique, iisdem *confringitur rota super cisternam*, id est læditur caput, dum deficiente corde, iecore, & stomacho, ei vs nec alimoniam, nec sanguinē, nec spiritus vitales ad motū, & sensationem quamlibet necessarios haurire potest. Quocirca, visus, auditus, sensusque omnes hebetantur, & deficiunt. Hinc Theotimus impatiens libidinis, maluit patiens esse cæcitatis, quam medici ei prædixerant, si libidine vteretur. Vnde exclamauit: *vale amicum lumen*, vti narrat S. Ambrof. lib. 4. in Lucam, c. 17. Cur autem caput magis sentiat damna luxuriæ, quam cætera membra, duas causas dat Vegas Eborensis Artic. Med. c. 47. Prior est, quod cerebrum, & caput sit extremum, in quo cessat vis tractoria, quæ ex alia parte non potest trahere; trahunt autem partes infimæ successione continua vsque ad cerebrum: altera mollities cerebri, & medullæ dorsalis, quæ trahentibus partibus facilius cedit, quam partes solidæ. Inde salaces, & libidinosi, fiunt imminuti cerebri, & exhausti medulla dorsi.

Luxuriosi laborant capite.

Ratio à priori.

C

Sapienter ergo, veréque Galenus lib. 2. de Sanit. *Si voluptate esca malorum, ait, ad cōgressum impellamur, futurum profectò est, vt non corporis modo, sed animi vires frangantur penè omnes; prorsusque cum vita vna pereant; frequens enim Venus, corporis habitum soluit, senectutem accelerat, canos maturat, neruorum incontinentiam, podagras, arthritides, tremores, sensuum hebetudinem, mentis torporem, malum corporis habitum, succorum cruditatem, ac virium corporis omnium, functionumque ab his manantium infirmitatem facit* &c. Addit hic Ætius Tetra. 1. serm. 3. c. 8. *Renum & vesicæ morbos, oris grauεolentiam, dentium dolorem, gurgulionis inflam-* D *mationem, sanguinis sputum, vlcera in membris, febrem, & omnia mala.*

Quare, verè concludit S. Isidor. lib. 2. sentent. c. 40. *Castitas est securitas mentis, sanitas corporis.* Et Plutar. in præceptis de sanitate tuenda asserit, *Optimè dictum saluberrima esse hæc: Alimenti citra satietatem vsum, alacritatem impigram ad labores, naturæ seminis conseruationem.* Subiungit: *Intemperantia enim coitus, eo quod maximè eam facultatem debilitat, qua nutrimentum conficitur, excrementorum gignit copiam.*

Tria salubèrrima.

Et reuertatur puluis in terram, & spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum. Puluis, id est Adam, siue homo, puta corpus hominis ex adama, id est terrea & puluere aqua mixto, siue ex limo à Deo formatum, iuxta illud, quod Deus Adæ post peccatum intentauit: *In sudore vultus tui vesceris pane, do-*

VERS. 7. Puluis redit in puluerem.

nec reuertaris in terram, de qua sumptus es: quia puluis es & in puluerem reuerteris. Genes. cap. 3. 19. & cap. 2. v. 7. vide ibi dicta. Sic S. Paulus primus eremita teste S. Hieron. in eius vita, Antonium se inuisentem salutans: *En*, inquit, *quem tanto labore quæsisti, putridis senectute membris operit inculta canicies, en vides hominem, puluerem mox futurum;* Et mox instantem sibi mortem prædicens: *Sed quia, iam dormitionis meæ tempus aduenit; &, quod semper cupiebam, dissolui, & esse cum Christo, peracto cursu superest mihi corona iustitiæ, tu missus es à Domino, qui humo corpusculum meum contegas, imò terræ terram reddas.*

Exempla.

Et S. Maria Ægyptiaca ad Zozimam, qui vitam ex ore eiusdem acceptam conscripsit. *Sepeli, abba Zozima, miseræ Mariæ corpusculum. Redde terræ, quod suum est, & pulueri adijce puluerem.*

Hinc S. script. mortem vocat dissolutionem, scilicet animæ à corpore resolutionem, puta corporis in sua elementa, dimissionem, depositionem. Idem imitati sunt Plato, & Philosophi: vnde Plutar. in Apol. ad Apollon. mortem vocat discretionem rei concretæ, citatque illud Epicharmi:

Concretus fit, ac discretus, & rursus abijt, vnde venerat:
Terra quidem in terram, spiritus ad supera.
Viuens ergo, sæpe morere, vt mortuus viuas.
Ne *moriare, opus est mortem præcurrere morte.*

Hinc & Lyricus:

Puluis, & vmbra sumus: puluis nihil est, nisi fumus,
At nihil est fumus: nos nihil ergo sumus.

Et spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum, tanquam ad suum vti factorem, sic & Iudicem (hunc enim significat Hebr. *Elohim*) vt illi actionum suarum per omnem vitam exercitarum, rationem reddat, & pro meritis, vel præmia, vel supplicia recipiat. Aliter ergo puluis, siue corpus redit ad terram, aliter spiritus, id est anima redit ad Deum: Corpus enim redit, quia corrumpitur, & resoluitur in terrã, velut in materiem, ex qua formatum est: Spiritus verò, siue anima hominis non corrumpitur, sed immortalis manens redit ad Deum, velut sui Iudicem, vtpotè à quo creata est ad imaginem & similitudinem eius, puta, rationalis, libera, spiritalis, immortalis, vt bene agendo æternam gloriam, malè operando perennẽ gehennam subeat. Hinc ergo, & ex similibus locis clarè patet animam hominis esse immortalem, vtpote, quæ non sit ex traduce & semine parentum producta, sed immediatè à Deo creata, qui proinde vocatur pater spirituum. Vnde S. Hier. *Ridendi sunt*, inquit, *qui putant, animas cum corporibus seri, & non à Deo, sed à corporũ parentibus generari. Cũ enim caro reuertatur in terram, & spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum, manifestum est Deum patrem animarum esse, non homines.* Sic & Cassian. Collat. 8. c. 25. Et S. Aug. Epist. 3. ad Volusianum: *Quis nunc est, aut, ex eccmus idiota, vel quæ muliercula, quæ immortalitatem animæ non credat, vitamque post mortẽ, futuram?* Idem lib. 10. de Genesi ad litteram c. 9. ex hoc Salomonis loco, probat animã primi hominis, puta Adæ à Deo creatam ex nihilo; dubitat tamen de animabus posterorum, an ita dicantur creatæ à Deo, vt tamen, propagentur ex traduce Adæ.

Animæ immortalitas demonstratur.

Inculcat Salomon iuueni in voluptates, & libidines prono, animæ immortalitatem, ac iudicium ab ea coram Deo subeundum, quia hæc duo acre frænum voluptati, & libidini iniiciunt. Vnde videmus eos, qui voluptati, & luxuriæ totos se dedunt, vt id liberè sine metu vindictæ faciãt, sensim fiere atheos,
A ac negare animæ immortalitatem, iudicium, cœlũ, gehennam, imò omne numen. Quocirca Chald. vertit: *Memento creatoris tui, vt glorifices eum in diebus adolescentiæ tuæ.*

Rursum, ex eo quòd anima è corpore exiens redeat ad Deum factorem suum, refellitur error Pythagoræorum, Origenistarum, ac similium, *μετεμψύχωσις*, id est transmigratio animarum ex vno corpore in aliud. Illi enim censuere animam alia & alia corpora successiue transmigrare, aut verti in dæmonem, vel brutum.

Denique S. August. lib. 1. de lib. arb. c. 12. animas redire ad Deum, ad cœlum animas redire interpretatur, sed illud retractat, & explicat lib. 1. Retract. c. 1. *Alio loco*, inquit, *cum agerem de animo, dixi: securior rediturus in cœlum. Iturus autem quàm rediturus dixissem securius, propter eos, qui putant animos*
B *humanos pro meritis peccatorum suorum de cœlo lapsos, siue deiectos in corpora ista detrudi. Sed hoc ego propterea non dubitaui dicere; quia ita dixi in cœlum, tanquã dicerem ad eum, qui eius est auctor, & conditor: sicut Cyprianus non cunctatus est dicere: Nã cũ corpus è terra, spiritum è cœlo possideamus, ipsi terra & cœlum sumus. Et in libro Ecclesiastis scriptum est: spiritus reuertatur ad Deum, qui dedit illum: Quod vtique sic intelligendum est, vt non resistatur Apostolo dicenti: nondum natos, nihil egisse boni, aut mali. Sine controuersia ergo quædam originalis regio beatitudinis animi, Deus ipse est; Qui eum non quidem de seipso genuit, sed de nulla re alia condidit, sicut cõdidit corpus è terra. Nã quòd attinet ad eius originem, qua fit, vt sit in corpore; vtrum de illo vno sit, qui primùm creatus est, quando factus est homo in animam viuam, an semper ita fiant*
C *singulis singuli, nec tunc sciebam, nec adhuc scio.*

Ita ipse; sed iam ex Ecclesiæ interpretatione, & definitione certum est animas hominum, non à parentibus propagari, sed singulis dum nascuntur, à Deo singulis creari, & creando infundi.

Vanitas vanitatum dixit Ecclesiastes & omnia vanitas. Syrus: *Omnis res vanitas.* Arabicus: *Omnes enim res sunt vana.* Hoc est thema, quod Ecclesiastes initio libri probandum proposuit, ac nunc velut probatum repetit, & ex dictis, tanquam conclusionem inductione omnigena firmatum infert, & colligit: *Cum enim*, inquit, S. Hier. *cunctus mortalium labor, de quo in toto volumine disputatum est, huc perueniat, vt reuertatur puluis in terrã suam, & anima illuc redeat, vnde sumpta est, magnæ vanitatis est in hoc sæculo laborare, & nihil profutura conquirere;* præsertim cum de his iudicandus sit, & adiudicandus gehennæ,
D si illorum amore Dei legem violarit. Est ergo hic Epilogus, in quo Salomon colligit summam totius conditionis suæ, vt eã profundius lectoris menti infigat, vtque lector sciat, quid præcipuè ex ea memoria retinere, & opere exercere debeat. Idem imitetur Doctor & Concionator. Porrò Chald. magis enucleatè vertit: *Quando contemplatus est Salomon rex Israël vanitatem huius sæculi, & vanitates quas operantur filij hominum, dixit Ecclesiastes in verbo suo; omnia sunt vanitas.*

VERS. 8.

Gnome hæc fusè explicata est initio libri; quare nihil hic addendum occurrit.

Cumque esset sapientissimus Ecclesiastes docuit populum (*scientiam*, vt addunt Hebr. septuag. Syrus, Arabicus) *& enarrauit quæ fecerat*, & *inuestigans composuit parabolas multas.* Hebr. est *adhuc docuit populum.* q. d. Non tantùm contenta hoc libro, sed, & multa alia, eo non contenta

docuit populum: vnde liquet Salomonem multoties eum docuisse; tum viua voce docendo & exhortando ad virtutes, & Dei cultum; tum scriptis idem factitando per omnia sæcula: nam

Vox audita perit, litera scripta manet.

Simili modo Iob docuit populum sibi subditum cap. 29. v. 20. & seq. Hæc enim insignis est principis dos, & laus.

Thaumat. censet hic queri Salomonem, de auditorum oscitantia, & perdita vita, vt concionem hanc, & similes respuerent: *Cæterum*, inquit, *& hic meus, quamuis sapienter concionantis, labor fit superuacaneus apud populum illum, iustitiæ negligentem, doctrinamque & curam respuentem.*

Hebr. est. *Et amplius, quia fuit Ecclesiastes sapiens, adhuc docuit populum.* q.d. Quò fuit sapientior Ecclesiastes; eò diligentior fuit in docendo, quia sciebat ideo sibi hanc sapientiam datam à Deo, B vt eam alios, ac præsertim sibi subditos, doceret: itaque eos probos efficeret, & ad felicitatem æternam proueheret. Vnde Hugo: *Non suffocauit*, inquit, *inuenta, quasi partum in vtero; sed in lucem edidit; deriuauit fontes suos foras, & aquas suas diuisit, sicuti ipsemet docuerat. Prouerbiorum 5. v. 16.*

Porrò, Thaumat. τὸ, *& amplius*, refert ad id, quod præcessit hoc modo: *Vanitas Vanitatum dixit Ecclesiastes, omnia vanitas, & amplius*, quod sic explicat. Thaumat. *Dico igitur, sicut & principio dixi, miram esse vanitatem, qua occupantur homines, tamque superabundantem.* (Hoc illud est, *& amplius*) *vt nemo eam totam animo queat complecti.*

Verùm noster & cæteri. τὸ *& amplius* melius referunt ad sequentia, scilicet ad τὸ *sapiens*. q.d. Cùm Ecclesiastes esset amplius sapiens, id est sapientissimus.

C *Et enarrauit quæ fecerat.* Hebr. ואזן *veizzen*, id est audire fecit, vt vertit Aquila, id est enarrauit. S. Hieron. *audire eos fecit.* Syrus; *Auscultauit est.* Pagnin. *Et fecit auscultare.* Vatab. *Et commouit studium doctrinæ.* Minùs rectè Caietan. *Et auscultabat*, scilicet populus Salomonem tanta sapientia, & gratia docentem. Chald. *Et attendit voci sapientum.* Alij apud Pagnin. in Lexico: *Audiendo perpendit, ac inuestigauit, ponderauit, & librauit verba parabolarum.*

Septuag. pro אזן *izzen*, alio puncto legentes אזן *ozen*, id est *auris*, vertunt: *Et auris* (Salomonis, vel potius populi eum audientis) *inuestigabit ornatum parabolarum.* Arabic. *Et incrassata auris eius ornamentum similitudinum.*

Quæ fecerat] tum fabricando; vnde fabricam D templi à se ædificati, & officia ministrorum in libro descripsit, vt patet 2. Paral. 35. 4. tum res à se gestas, vti ea enarrauit c. 2. & seq. asserens, se in omnibus inuenisse vanitatem; tum maximè doctrinam, parabolas, & sententias, quas meditando inuenerat & composuerat, docuerat, dictarat, & amanuensibus scribenda tradiderat: hæc enim enarrare opus est Ecclesiastæ, id est concionatoris.

Et inuestigans cōposuit parabolas multas. Appositè, Noster pro וחקר *chicker*, id est *inuestigabit*, alio puncto in Benoni legit חקר *choker*, id est *inuestigans*, eo quòd desit copula *vau*, id est *&*; eam tamen subaudit, & supplet Chald. dum vertit: *Et scrutatus est libros intelligentiæ, & parabolas intelligentiæ multas valde.* Hinc liquet Salomonē, non tantùm composuisse parabolas, & gnomas nouas, & à se adinuentas, sed & priscorum sapientum æquè ac

A recentiorum sui æui audiuisse, vestigasse, concinnasse, correxisse, & in meliorem formam redegisse: Hæc enim omnia significat Hebr. תקן *tickēn*, quod propriè est rem dirigere, corrigere, concinnare, pangere, ita vt partes singulæ sibi inuicem æquè ac toti composito, harmonicè & apta conuenientia congruant, & respondeant, vti panguntur carmina, rhythmi, odæ. Vnde Campen. vertit: *Diligenter scrutando omnia multa inuenit ad sapientiam pertinentia, & multa restituit sapienter ab alijs dicta.* Rursum, R. Dauid *tickēn* vertit expendit, ponderauit, res inter se contulit, sicut solent, qui bilancibus duo pondera expendunt; *Inclinabo in parabolam aurem meam.* Psal. 48. 5. Cùm alios audiebat, iudicium & momentum aurium ad ponderandum adhibebat. 4 q.d. Salomon.
cum auditoribus suis aliquid enarrabat, inter dicendum etiam ponderabat rerum momenta, & singularum pondus, atque dignitatem; ac Dauidem patrem dicentem audiebat: quia ipse quoque inclinabat in suas parabolas aures suas: Vide quæ de parabolis Salomonis dixi initio Prouerb.

Quæsiuit verba vtilia, & conscripsit sermones rectissimos, ac veritate plenos. Septuag. *Quæsiuit Ecclesiastes, vt inueniret verba voluntatis, scriptum rectitudinis, verba veritatis.* Heb. *Quæsiuit verba voluntatis*, id est beneplacita, grata, & vt Caiet. vertit: *desiderata*, qualia sunt *vtilia*, vt vertit Aquila, & Noster, quæ scilicet vir sapiens & probus velle debet & solet, quæque, vt ait Olympiod. *Conformia sunt voluntati diuinæ*, quæ qui sequitur adipiscitur gloriam felicitatis æternæ. Hinc Vatab. exponit q.d. *quæsiuit verba voluntatis*, id est notitias veras de expetēdis, & auersandis, adeoque de summo bono & malo. S. Hieron. per *verba voluntatis*, accipit secreta voluntatis, & prouidentiæ diuinæ, *Super hæc*, inquit, *addidit causas naturasque rerum se voluisse cognoscere, & Dei dispositionem, & prouidentiam: quare vnumquodque, vel quomodo factum sit, scire voluisse; vt quod Dauid post dissolutionem corporis, & animæ ad cælum recursum se sperat esse visurum, dicens: videbo cœlos tuos opera digitorum tuorum; hoc nunc in præsenti Salomon nisus fuerit inuenire, & veritatem soli Deo cognitam, quam corporis vallata septo, mens humana cōprehendere non potest.* Chaldæus verò, per *verba voluntatis*, accipit secreta cordium: *Quæsiuit*, inquit, *Salomon, qui appellatur Ecclesiastes in sapientia sua, vt iudicaret iudicium de cogitationibus cordis hominis, & absque testibus, tunc dictum est ei in spiritu prophetiæ à facie Domini: Ecce iam scriptum est in libro legis per manum Moysi magistri Israel, verba recta, & fidelia, per verbum prædictorum testium stabit omnis res.*

Verùm, hæc aliena sunt, & minùs vera: solus enim Deus est cordiagnostes, id est secretorū cordis inspector, idque optimè sciebat Salomon; quare non est credibile eum illa voluisse scrutari. Optimè ergo S. Hieron. in vulgata vertit: *Quæsiuit verba vtilia*; vnde & sequitur.

Et conscripsit sermones rectissimos.) Hebr. & Septuag. *Et scriptum rectitudinis, repete quæsiuit*, id est volumē legis inquiunt Hebræi; huius enim studiū cōmendatum est regi à Mose Deut. 17. 19. & ipsi Iosue à Deo. Ios. 1. 8. Meliùs Noster pro כתוב *catub*, id est scriptum alio puncto legens כתוב *catob*, id est scribere, vertit *quæsiuit scribere*, id est cōscripsit *rectitudinē*, hoc est sermones rectissimos. Omnia enim hæc spectant ad parabolas & gnomas à Salomone dictatas, & conscriptas. Vnde S. Hieron. in veteri editione vertit, *Vt inueniret verba voluntatis*, Vers. 10.

et scriberet rectè verba veritatis. Aquila: *Et conscripsit rectè.*

Quod si retinere volis *catub*, id est *scriptum*, expone *scriptum*, scilicet non à Mose, sed ab ipso Salomone. Vatab. vertit: *scriptura rectitudinis, hoc est*, inquit, *quod rectè litteras mandare posset, vel stylo æquabili studuit tradere sapientiam.* Melius *verba rectitudinis*, exponas *verba recta*, id est rectæ rationi, veritati, iustitiæ, legi, & voluntati diuinæ, velut suæ normæ, & regulæ directè conformia, non obliqua, non torta, non peruersa, vti sunt verba impiorum, iuxta illud quod Sapientia de se ait Prouer. 8.8. *Iusti sunt omnes sermones mei, non est in eis prauum quid, neque peruersum.* Vnde Thaumat. rectum exponit, gratum Deo: *Ego, inquit, tam grandis natu longumque vitæ spatium emensus, in iis, quæ Deo grata, & accepta sunt per veritatis mysteria exquirendis, animum defatigaui.* B Recentior quidam clarè vertit: *Conscripta est rectitudo verborum veritatis.*

VERS. 11. Verba sapientum stimuli.

Verba sapientum, sicut stimuli, & quasi claui in altum defixi, quæ per magistrorum consilium data sunt à pastore vno. Clarè Thaumat. *Comperi animos, non minùs sapientum admonitionibus excitari, quàm si aculei, clauique corporibus infigantur: Vnde spero futuros, qui doctrinas illas sapientia plenas, sibique à fideli pastore & præceptore creditas posteris enarraturi sint multò vberius & ornatius, tamque consonanter, quasi ex vno ore audierint.*

Chald. *Verba sapientum comparantur stimulis, & sunt claui defixa sunt ad docendum scientiam eos, qui sunt vacui absque scientia; sicut stimulus docet bouem. Et Principes consilij habentes regulas, & doctrinas, quæ data sunt per manum* C *Moysi Prophetæ, qui solus pascebat populum domus Israel in deserto, in manna, in coturnicibus.*

Ostendit Salomon vtilitatem, vim & efficaciam suæ sapientiæ, & doctrinæ, quod scilicet sapientiæ, & sapientum (quorum ipse primus erat) verba animum pungant, vt stimuli vel aculei, ac profundè intimeque menti infigantur, vt claui. Ita S. Hieron. *Ne videretur*, inquit, *post legem Dei temerarius subitò præceptor erumpere, & sibi vendicare doctrinam, quam Moyses non tam sua sponte, quàm Deo irascente, primùm, dehinc inspirante susceperat; dicit verba sua esse, verba sapientum, qui in similitudinem stimulorum corrigant delinquentes, & pigros mortalium gressus aculeo pungente commoneant: sicque sint firma, quasi claui in altum, solidumque defixi, nec auctoritate vnius, sed consilio, atque consensu magistrorum* D *omnium proferantur. Et ne contemneretur humana sapientia, ait eam ab vno pastore concessam; id est licèt plurimi doceant, tamen doctrinæ auctor vnus est Dominus. Facit hic locus aduersus eos, qui alium legis veteris, alium Euangelij existimant Deum, quod vnus pastor consilium prudentium instruxerit. Prudentes autem, tam prophetæ sunt, quàm Apostoli.* Deinde appositè, annotando subiungit: *simul & hoc notandum est, quod dicuntur verba sapientum, pungere non palpare, nec molli manu attrahere lasciuiam, sed errantibus, & vt supra diximus, tardis pœnitentiæ dolores, & vulnus infigere. Si cuius igitur sermo non pungit, sed oblectationem facit audientibus, iste non est sermo sapientis. Verba quippe sapientum, vt stimuli: Quæ quoniam ad conuersionem prouocant delinquentem, & firma sunt, & à consilio sanctorum data,* A *atq; ab vno pastore concessa, & solida radice fundata sunt. Hoc stimulo necdum Paulũ, sed adhuc Saulum puto in via confusum erroris, audisse: Durum tibi est calcitrare contra stimulum Dei.* Huic sententiæ affinis est gnomæ quinque veterum Rabbinorum in *Pirke Auoth. c. 2. Ad ignem sapientum mulcesce si potes: incendio autem illorum ne ardeas caue: Dentes enim eorum dentibus vulpinis acutiores sunt; pungunt ad instar scorpionum, & verba ipsorum tædarum in modum vrunt, ac in cineres soluunt.*

Sic quoque exponit S. Gregor. hom. in Euang. *Clauis*, inquit, *ac stimulis, sapientum verba comparantur, quia culpas delinquentium nesciunt palpare, sed pungere.* Huc pertinet illud Dei per Ierem. *Quid paleis ad triticum, dicit Dominus: nunquid non verba mea quasi ignis? dicit Dominus, & quasi malleus conterens petram?* Ierem. 23.28. & 29. vbi D. Hieron. B *Pulchrè*, inquit, *doctrina peruersa paleis comparatur, quæ medullam non habent, nec possunt nutrire credentium populos, sed de manibus stipulas conteruntur.* Et statim docet talem esse hæreticorum doctrinam: *Qui omnes*, inquit, *auditores suos adulatione decipiunt?* Contra verò fidelis prædicator, igni & malleo comparatur, qui ab omni adulationis specie remotissimus. *Nuntiat*, inquit, *futura supplicia, vt deterreat homines à peccando; & paleis peccatorum comminatur incendium, vt Hæreticorum corda dura, & instar silicis indomabilia, sermonis sui malleo conterantur.* Intellige, pigris, tardis, & contumacibus hosce stimulos esse adhibendos; nam cum diligentibus, strenuis, & obedientibus oportet sermones esse profluos, puros, dilucidos, at demulcentes, C ait S. Ambros. Epist. 19. Illi enim aguntur timore, hi amore. Idem de bobus iubet Columela lib. 2. c. 2. & l. 6. c. 2. *Voce*, inquit, *potius, quàm verberibus bubulcus bouem terreat, vltimaq; sint opus recusantibus remedia, plagæ*: Hæc de veterano boue; ac de iuuenco. *Nunquam stimulo lacessat iuuencum, quod retractantem, calcitrosumq; eum reddit: nonnunquam tamen admoneat flagello.* Et iterum: *Boues verentes sint plagarum, & acclamationum.*

Sicut stimuli. Septuag. ὡς τὰ βούκεντρα, id est sicut stimuli boum, quo scilicet boues, & asini pigri punguntur ad citius incedendum, fortiusq; arandum. Audi Olympiod. *Sicut enim stimuli boues pungunt, vrgentq; aratro sulcum proscindere; ita & theologi verba excitant nos, qui spe bona aramus; proscindere sulcum spiritualem: vt cum purgatus fuerit ager cordis nostri, pulcros in eo virtutis surculos conseramus. Similia quoq; sunt clauis ignitis, atq; candentibus, qui* D *altius ac facilius lignis infiguntur: ita & sapientium verba theologorum, in penitissimos sinus intellectus nostri altius figuntur.* Syrus vertit: *Tanquam ferulæ*, quarum plagis magistri discipulos exstimulant ad studium.

Et quasi claui in altum defixi. Heb. *quasi claui plantati.* Septuag. pariter πεφυτευμένοι, id est *plantati*, pro quo Arabicus, & Olymp. legunt πεπυρωμένοι, id est *igniti*, & candentes; hi enim, inquit, facilius, altiusq; lignis infiguntur. Aquila & Theodot. addunt πεπηγότες, id est, *infixi*, scilicet explicant τὸ *plantati* per *infixi*. Hisce sapientum monitis, quasi clauis configimur Christo crucifixo, dum per ea crucifigimus vitia, passiones omnesq; priuatarum affectionum, & cupiditatum motus; *nam sicut clauus affixus retinet rem cui affigitur, ita doctrina hominem continet*, ait Vatab. Syrus pro *quasi claui* vertit *tanquam*

vomeres

vomeres. Hoc est quod ait Apost. Hebr. 4. vers. 12. *Viuus enim est sermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, & pertingens vsque ad diuisionem animæ, ac spiritus, compagum quoque, ac medullarum.*

Quæ per magistrorum consilium.] Hebr. *Per viros, vel Dominos, vel auctores collectionum*, vel congregationum, qui scilicet colligunt veterum sententias & dogmata, vel potius qui in collectione, id est cœtu, collegio, & cōcilio sedent, & præsident. Chal. vocat, *Magistros & Doctores viarum.* S. Hieron. in veteri editione vertit *habentibus cœtus data sunt.* Septuag. *Qui à consiliis dati sunt à pastore vno.* Syrus: *Qui concaui sunt Domini liminum, dati sunt à pastore vno.* Arabicus: *Quos intellexerunt ex thesauris operum suorum à pastore vno.* Alius: *Verba sapientum sunt quasi stimuli, & claui fortiter fixi, sustinentes collectam supellectilem.* Verum Hebræi enim nostro, genuinè vertunt: *Auctores collectionum, collectaneorum, vel congregationum,* vti dixi. Tigur. *Inter folia collectitia.* Camp. *Velut clari viri studiosi, qui aliis inculcant ea, quæ donata.* (Alij tradita) *sunt ipsis.* R. Dauid: *Quasi claui verba sapientum, qui congregant verba sapientiæ in libros suos.* Alius: *Magistri collegiorum, vel congregationum.* Alius: *Domini discipulorum collectorum in schola, vel auctores Pandectarum, qui multa hinc inde excerpta in vnum volumen conferunt.* Sensus nostræ versionis est, q. d. Per Magistrorum congregationes, & *consilium*, (pro quo multi Codices, præsertim manuscripti aptè cum Septuag. legunt *concilium*, idque habet S. Hieron.) id est vnanimem consensum, quasi ex vno cuncti loquantur ore, verba sapientum firma, & certa sunt tradita, vtpote qui omnes ab vno edocti sint pastore, & magistro scilicet Deo, & Christo.

Hinc disce dogmata sapientiæ, quæ sunt in Ecclesia, non esse nuper inuenta, sed per manus tradita à Deo, & Christo primis Prophetis & Apostolis, ac ab iis successiuè aliis & aliis communicata, tandem ad nos deuenisse. Rursum, quanta fides & reuerentia sit deferenda patribus cæterisque Ecclesiæ magistris. Porrò magistros hos enumerat Caiet. *Abraham*, inquit, *primus congregationis Auctor mediante circumcisione: Moyses auctor congregationis mediante lege. Iudices deinde, auctores congregationum ad cultum vnius Dei à diuersis idololatriis: Prophetæ deinde congregantes populum à malis moribus ad Deum: Omnes ergo hi ab vno pastore Deo, dati ad pascendum populum verbo diuino.*

Sapienter S. Paulus monet Timoth. Epist. 2. c. 2. *Quæ*, inquit, *audisti à me per multos testes, hæc commenda fidelibus:* Nam hi magistri, vt ait Thaumat. *Sapientissima illa documenta à bono vno Pastore, & magistro accepta, quasi ex vno ore omnes, atque inter se concordes dabunt, credit am sibi doctrinam ornatiùs & copiosiùs exponentes.*

Consilium.] Iam dixi alios legere, *concilium.* Hebr. מאספות *asupputh*, significat collectiones, collectanea (vti collectaneas ex philosophis, & patribus sententias collegit Damasc. Beda, Antonius in Melissa, S. Maximus, S. Bonauent. & alij) congregationes, cœtus. Igitur magistrorum consilium idem est, quod magistrorum cœtus, collectio, congregatio, consensus. Sic Consilium Regium vocatur ipse Senatus Regius, siue Consiliarij Regis. Septuag. vertunt συνθέματα, id est compositiones, compages, coagmentationes, item pacta, signa, tesseræ: aliqui legunt συλλέγματα, id est constructiones, constitutiones: vnde Olympiod. *Hæc autem verba tradita sunt no-*
A *bis ex constitutionibus:* alia verò exemplaria habēt, *è compositionibus. Constitutiones autem, sine compositiones, intellige opera Dei, quæ admirabili, ac supremo ordine, & harmonia disposita & constituta sunt: ex quibus proportione quadam, ac similitudine ducimur in aliquam Dei opificis cognitionem. Poteris & constitutiones hoc loco, accipere pacta vtriusque testamenti, veteris scilicet, ac noui.*

A pastore vno.] Campen. *Ab vnico pastore Deo.* Pastor vnus quis?
Tig. *Ab vno pastore Spiritu Sancto.* Chald. per pastorem populi, accipit Mosen. Meliùs Salonius & cæteri: Pastor vnus, inquiunt, est Deus, magistri sunt Prophetæ & Apostoli: Deum enim hic appositè vocat pastorem, vt persistat in metaphora stimulorum, quibus pastores boues & iumenta ad progrediendum extimulant, quasi dicat. Licèt plurimi sint magistri, qui populum doceant, vnus tamen omnis
B veræ doctrinæ auctor, fons, & origo est Deus, & Christus, qui proinde sui Vicarium in lege veteri cōstituit Pontificem, quasi summum Synagogæ Doctorē, & iudicem, cui in omnibus auscultari, & obediri iussit. Deut. 17. multò magis in lege noua constituit S. Petrum, eique succedentes Pontifices Romanos, Ecclesiæ totius Doctores & Pastores. Ioan. 21. 16. vt ab vno pastore vnitas fidei, & doctrinæ hauriretur, & seruaretur; nec in varias iretur hæreses, & errores, vti solidè, & eleganter docet S. Cyprian. lib. de vnitate Ecclesiæ. Sic enim hierarchia Ecclesiæ in monarchiam, quę optimum est regimen desinit: Monarcha enim est Pontifex. Hinc olim σύνθεμα, id est tessera orthodoxi, verique Christiani erat, & etiam nunc est, fide sociari, & obedientia subiici Romano Pontifici. Vnde S. Hieron. Epist. 57. ad Damasum
C Pontif. quærens ab eo an in diuinis dicendæ sint tres hypostases, an vna duntaxat: *A Sacerdote*, inquit, *victimam salutis, à pastore præsidium ouis flagito*, &c. *cum successore piscatoris, & discipulo crucis loquor, ego nullum primum nisi Christum sequens beatitudini tuæ, id est cathedræ Petri communione consocior: super illam petram ædificatam Ecclesiam scio: quicumque extra hanc domum agnum comederit, profanus est. Si quis in arca Noe non fuerit, peribit regnante diluuio.*

Ex dictis liquet, perperam Hunnium, Vvytacherum, similesque nouatores, vt longius ab hoc loco arceant Romanum Pontificem, per pastorem vnum intelligere ipsum Salomonem, quia reges pastores vocantur; per sapientes verò sententiarum Salomonis collectores: pastor enim hic vocatur non Rex, vel Rector, sed Doctor, & illuminator, qui alios pascit sua doctrina, quorum Princeps est Deus, à quo
D omnes magistri & sapientes, etiam qui ante Salomonem extiterunt, suam hausere sapientiam, vti hic ait Salomon. Vide Gretserum in Apolog. Belarm. tom. 1. lib. 3. c. 4.

His amplius fili mi ne requiras. Faciendi plures libros, nullus est finis, frequensq. meditatio, carnis afflictio est, q. d. Hoc libro hucusque sat superque tibi, ô Lector descripsi viam, & rationem bene beatéque viuendi; quare non est quod his plura requiras, nec alios libros curiosè euolues: sicut enim faciendi plures libros, sic & eos legendi non est finis; Curiositas enim hominum est immensa, nec habet finem; quare nisi illi modum ponas, limitemque figas, te ab vno vero summoque bono in vana multaque distrahet, & acriter cruciabit; quia frequens meditatio, quam parit frequens lectio, ac magis scriptio, est carnis afflictio. VERS. 12.

Rursum, *amplius his*, scilicet quæ tradita sunt à pastore vno per magistrorum consilium, & cœtum, puta per Prophetas, Apostolos, Patres, & Doctores, ne requiras: quare superfluum est plures inutiles libros conscribere, aut legere. Ita S. Hieron. *Exceptis his verbis*, inquit, *quæ ab vno pastore sunt data, & à consilio, atque consensu prolata sapientium, nihil facias, nihil tibi vendices: maiorum sequere vestigia, ab eorum auctoritate non discrepes. Alioqui quærenti multa, infinitus librorum numerus occurret, qui te protrahat ad errorem, & legentem multa, frustra faciet laborare. Vel certe docet breuitati studendum, & sensum magis sectandum esse, quam verba aduersus Philosophos, & sæculi huius Doctores, qui suorum dogmatum falsitates conantur asserere varietate ac multitudine sermonum: E contra Scriptura diuina breui circulo coarctata est & quantum dilatatur in* B *sensibus, tantum in sermone constringitur. Quia cõsummatum, breuiatumque sermonem fecit Deus super terram, & verbum eius iuxta est in ore nostro, & in corde nostro.* Hebr. habent: *Et amplius ab his monitus esto, vel caue*, scilicet ne plura requiras, vti solerter aduertit, vertitque Noster & Vatab. S. Hieron. in veteri editione vertit: *Et amplius ab his fili mi caue faciendi libros multos, quibus non est finis, & meditatio plurima est labor carnis.* Sic & Septuag. ac Syrus.

Contrariè vertit Chald. sic enim habet: *Et amplius fili mi ne requiras: faciendi plures libros nullus est finis, frequensque meditatio, carnis afflictio est.* Consentit Latina vulgata. Accedit & Arabicus: *Acceperunt*, inquit, *auctoritatem ex eis. O fili mi conserua hoc, faces libros multos, quorum vtilitatis non est finis, & in meditatione eorum labor est humanitati.* C

Denique Thaumat. sic interpretatur: *At quid pluribus? cum multiloquio nulla sit vtilitas: sed nec tibi, ô amice, consuluerim inutilia, & quæ minus conueniunt describere, cum in eis præter laborem nihil sit reliqui.* Aliter vertit Tigur. *Postremo fili mi*, inquit, *caue admonitus: nam libros multos facere infiniti esset operis.* Et Campen. *His paucis fili mi te admonitum puta, vt autem omnia perstringantur, nec plurimis quidem libris fieri poterit, & labor multa scribendi corpus defatigat.*

Denique, pro *amplius* Hebr. est יותר *iother*, quod verti potest, *excellentius, præstantius.* Vnde nonnulli exponunt, q. d. Nil amplius, id est nil excellentius, nil dignius, nil vtilius aliundè, quam ex dictis, scriptisque sapientum, ac præsertim ex hocce meo Ecclesiaste requiras: abundè ille tibi suppeditabit excellentissima dogmata, & consilia ad bene D beatéque viuendum, vt philosophorum, & profanorum magistrorum sermones, vel libros præ illo paruipendere, & despicere debeas. Multò enim plura, eaq; sanctiora, & diuiniora ex hoc vno disces, quam ex cæteris omnibus.

Mullis finis scribendi.

Faciendi plures libros nullus est finis. Dicit hoc, non quod taxet scriptores, studiumque scribendi,
1 cum post Salomonem omnes Prophetæ, Euangelistæ & Apostoli, item Patres Græci, & Latini, vt alios taceam, plures libros Ecclesiæ & Reipublicæ vtiles conscripserint: sed primò, vt ostendat sicut aliis in rebus, sic & in studio puta in scriptione, & lectione suam inesse vanitatem, & ærumnam, puta afflictionem cordis; sic enim ipse se explicuit cap. 1. v. 17. Ita S. Hieron.
2 Secundò, vt taxet pruritum scribendi; multi enim pruriunt, vt scribant, eduntque libros, vana dumtaxat A nominis gloria impulsi, cum libri ipsorum parum sint vtiles, aut prælo indigni; præsertim dum continent errores, hæreses, superstitiones, obscœnitates, &c. Verè Iuuenalis Satyra 7.

--- *Tenet insanabile multos*
Scribendi cacoethes, & ægro in corde senescit.

Tertiò, vt sapientem moneat pauca legere, & scribere, ac omissis profanis studio Sacræ Script. se dedere. Nam vt ait Hippocrates initio Aphorif. *Ars longa, vita breuis*: breuem ergo vitam, breuibus, paucisque, sed salutiferis impende. Relinque ergo vanos & prolixos cæterorum libros. Nam vt ait S. August. lib. de Doctr. Christian. c. vlt. *Et cum ibi* (in Script.) *inuenerit omnia, quæ vtiliter alibi didicit, multò abundantiùs ibi inueniet ea, quæ nusquam omninò alibi, sed illarum tantummodo scripturarum mirabili altitudine, & mirabili humilitate discuntur.* Quin & Cicero B Tuscul. 1. *Mandare*, inquit, *quenquam cogitationes suas litteris, qui eas, nec disponere, nec illustrare possit, nec delectatione aliqua allicere lectorem hominis est intemperanter abutentis, & otio, & litteris.* Hinc Stobeus serm. 19. narrat Socratem, Aristarchum, & Phauorinũ (qui Plutarchum sibi coæuum taxat, quod tam multa scripserit) noluisse quicquam scribere. Et Aristippus Socratis auditor cuidã iactanti se plurima legisse: *Quemadmodum*, inquit, *non illi qui plurimum edunt melius valent his, qui sumunt quantum opus est, ita non qui plurima, sed qui vtilia legerunt, studiosi & eruditi sunt habendi.*

Rationes eorum erant; prima, quod legere, scribereque tot libros ingens sit animi, corporisque labor, & defatigatio. Secunda, quod tot libri minuant ingenij exercitium, cum homines securè scriptis aliorum C indormiant. Tertia, quod officiant memoriæ, eamq; obtundant: dum enim tam varia studiosi legunt nihil retinent; quia posterius extrudit prius. Vnde S. Thomas rogatus, qua via, & methodo quis euaderet doctus? respondit, si vnum dumtaxat legat librum, vti refertur in Chron. S. Dominici p. 1. lib. 3. c. 37. Idem dixit, fecitque Noster Iacobus Lainez, secundus Societatis Iesu præpositus Generalis: ipse enim vnũ dumtaxat in cubiculo habebat librum, eumque à capite ad calcem perlegebat, quo facto, eum referebat ad Bibliothecam, atque ex ea alium sumebat pari modo euoluendum. Quarta, quod in scriptione, & lectione tot librorum multum insumatur, perdaturque temporis per tot circuitiones inuolutæ veritatis, quæ breuiter, & nudè tradita facilius, clariusq; intelligitur. Hæc tamen non vetant, quin vtile sit plures libros scribere, cum vel quid noui affertur, D vel nouo & meliori modo explicatur; aut cum necessitas respondendi hæreticis, aliisque aduersarijs id exigit; aut cum res ab iis fusè & confusè traditæ, breui, clara, & ordinata methodo traduntur, vti fecit Iustinianus, qui priscorum iurisperitorum duo librorum millia, in breuem iuris moderni Codicem redegit. Præclarè Clemens 1. Strom. *Filij quidem corporis, animæ autem liberi sunt scripta.* In libris ergo animam sapientis intueris. P. Damian. lib. 1. epist. 6. *Tulit librum meum, quem velut vnicum filium, vlnis vterinæ dulcedinis amplectebar.*

Multorum librorum incommoda.

(Margin numbers beside the above paragraph: 1 at "indormiant", 2 at "obtundant", 3 at "retinent", 4 at "bat ad Bibliothecam"; 3 beside "Tertiò".)

Petrus Venet. lib. 1. Epist. 20. *Plurimi scripserũt, & in diuinas litteras edidere cõmentarios felices, si iuuandi studio laborarunt, sudoresque suos diuinæ sacrarum gloriæ, non suæ. Viuunt adhuc in suis libris, licèt abierint, & operũ fructus semper pullulãt, dum liber viuit.*

Proclus Orat. in Chrysost. ...ribendi munus e uos scriptorum copia non auocet, vrgeat potius, ac prouocet, & in

& in exemplum aliorum scriptiones eant. Bonos libros qui conscribit, rerta salutis expandit.

Seneca Epist. 33. *Patet omnibus veritas, nondum est occupata. Multu ex illa etiam futuris relictum est.*

Plurium librorum commoda.

Vincentius Lirin. taxans ex Apostolo prophanas vocum nouitates adinuentas à nouatoribus, ac Hæreticis: *Non dicas noua*, inquit, *sed nouè*. Sanè nostro hoc sæculo viri eruditi, & religiosi ita suis scriptis illustrarunt Poësin, Rhetoricam, Philosophiam, Mathesin, Controuersi[...] Theologiam, Scholasticam, & Moralem, Spiritalem quoque, & mysticam, ac presertim S. Script. vt multa hactenus inaudita euulgarint, multa incognita, & clausa reserarint, multos ad scientiarũ apicem euexerint, adeo vt à Christo nato, vix vllum sæculum fuerit doctius, subtilius, profundius, idq; in omni scientiarum genere. Ratio à priori est, prima scientiarum immensa amplitudo, profunditas, & obscuritas; ex qua fit vt vna explicata, & superata, sẽper supersit, & cernatur alia & alia profundior, & obscurior, idq; sine fine & termino: quo fit, vt semper nouas quæstiones explicandi, nouosque libros scribendi materia relinquatur: Primæ enim cogitationes aditum patefaciunt, ait Dion. posterioribus commentationibus, iisque melioribus; iuxta illud: *δεύτεραι φροντίδες σοφώτεραι*. Nemo exantlat mare, & thesaurum immensum sapiẽtiæ. Quare tam verum est illud Terentij Prol. in Eunuch. *Nullum est dictum, quod non sit dictum prius*; quam nihil ex auri, argentiq; venis erui; nihil ex gemmiferis fluuiis educi; nihil laticis liquorisue, ex fontibus, & fluminibus exhauriri denuo, quod non sit erutum, eductum, exhaustum prius, sed aliis & aliis aquis, metallis, diuitiis semper affluẽtibus, aliis inquam, in indiuiduo, sed iisdem in specie.

2 Secunda, est immensa ingenij humani capacitas, curiositas, studiumque sciendi, quæ semper noua vestigat, vt vbi priores desiterunt, ibi posteriores incipiant vlterius profundiora scrutari, vti videre est in Philosophia, & Theologia Scholastica: indies enim noui Doctores, nouas mouent quæstiones, & nouas inueniunt distinctiones, diuisiones, sectiones, subtilitates: Hæretici quoque, nouos inueniunt errores, & hæreses, quas scriptis libris confutare opus. Quantum lucis, methodi, profunditatis, ordinis S. Augustino & patribus addidit S. Thom. & Scholastici? *Quotidie aliquid subtilius, aliquid elegantius cogitat luxuriæ furor, vsitata contemnens*, ait Seneca lib. 6. Natur. quæst. *Nec vero Aristotelem in Philosophia deterruit amplitudo Platonis*, ait Cicero de optimo genere dicendi.

3 Tertia, est indolum, & appetituum diuersitas, quæ facit, vt huic placeat hic scriptor, alteri alter; perinde ac in mensa, huic placet hic cibus, alteri alter: ac in foro vni placent merces huius mercatoris, alteri alterius: quare sicut in conuiuio, vt omnium appetitui satisfiat oportet plura proponere fercula, & in foro plures merces; sic & in doctrina plures libros etiam de eadem re tractantes, vt cui vnus non sapit, sapiat alter, tertius, vel quartus, &c. *Vtile est*, inquit S. August. 1. de Trin. c. 3. *plures à pluribus fieri libros diuerso stylo, non diuersa fide, etiam de quæstionibus eisdem, vt ad plurimos res ipsa perueniat, ad alios sic, ad alios autem sic.*

4 Denique, ad Dei magnificentiam, mundique ornatum, & plenam rerum vniuersitatem pertinet, vt sicut singularum rerum, & specierum plura variaque extant indiuidua; sic quoque artium, & scientiarum plures, & varij prostent tractatus & libri: hoc enim facit ad doctrinæ varietatem & copiam: quodque

A enim ingenium, suum sibique proprium habet genium, acumen, iudicium, dicendi scribendique methodum, gratiam, stylum, ac quippiam semper in quo emineat, & cæteros superet. Quocirca Origenes sex millia librorum in S. Script. edidit, teste S. Epiphanio. *M. Varro*, ait S. August. *tam multa legit, vt aliquid ei scribere vacasse miremur, tam multa scripsit, vt vix quicquam legere potuisse credamus.* Hinc illæ magnificæ regum, & sapientum Bibliothecæ, tot in omni arte librorum præstantium millibus instructæ, ac toto orbe celebratæ, Ptolomæi Philadelphi (quæ quingenta millia librorum continebat, ait Iosephus lib. 12. Antiq. c. 11. Et Euseb. lib. 8. Præpar. c. 1. imò septingenta millia ait Gellius lib. 6. c. vlt. Traiani, Vespasiani, Origenis, Pamphili, S. Augustini, &c. ac modernæ in singulis Prouinciis numerosissimæ; inter quas, *velut inter ignes luna minores* B emicat Biblioth. Vaticana, erecta à Nicolao Quinto. Quam iucundum, quam vtile, quam eruditum in iis versari, ac tot Sapientum sensa manu, oculis, mentéque versare? Annon hoc est vitam agere inter Musas, in Alcinoi hortis degere, Paradisum terrestrem incolere, perpetua in mentis delitiis conuiuia agitare?

Porrò Lectoris est meliores, sibiq; vtiliores seligere, legeréque libros, ac lectos ruminare & in memoriam, velut mentis vẽtrem recondere, instar conuiuæ, qui meliores, sibique salubriores in conuiuio seligit, comeditq; cibos: scriptoris vero est, non tantum vtilia scribere, sed & eximium quid, siue in re, siue in modo methodoq; scribendi afferre, vt rara gratia lectorem mulceat: qui enim trita scribunt, aut gratia scribendi destituuntur, ij in angulum detruduntur, vbi nec legantur, nec solem aspiciant. Denique, *qui ascendit* C *pulpitum* (ad docendum vel scribendum) *incurius, descendit inglorius.* Noli ergo præcox, & præceps esse in edendo ingenij tui fœtus. *Sit Elephantinus partus, nonumque prematur in annum.*

Mysticè, S. Hieron. plures libri sunt, qui discrepant ab vno, & vero, scilicet à Christo: vnus verò liber sunt omnes Prophetæ, Euangelia, Epistolæ, &c. quia vnum Christum loquuntur, & sonant. *Quicquid enim dixeris*, inquit, *si ad eum referatur, qui in principio erat apud Deum, & Deus erat verbum, vnum volumen est; & innumerabiles libri, vna lex, vnum euãgelium nominãtur. Quod si diuersa, & discrepantia disputaueris, & curiositate nimia huc atque illuc animum deduxeris; etiam in vno libro multi libri sunt. Vnde dictum est: Ex multiloquio nõ effugies peccatum. Talibus igitur libris non est finis: Bonum enim omne & veritas certo fine concluditur; malitia vero atque* D *mendacium sine fine sunt: Et quanto plus requiruntur, tanto maior eorum series nascitur.* Sic & Olympiod. qui & addit multos vocari libros Gentilium & Hæreticorum, eo quod in vnum non conspirent; sed sibi inuicem aduersentur, & quod vnus statuit, alter euertat. Concludit deinde: *Quod vero*, ait, *non est finis, intellige sine fine versari circa res vanas, vel quod res vana propositum finem, fructumque illum non habent, quem consequi possimus illas persequentes; vel quod infinita est librorum multitudo, qui per orbem terrarum circumferuntur.*

Frequensque meditatio, carnis afflictio est. Pro *meditatio* Hebr. est להג *labac*, quod vix alibi inuenitur: vnde à variis variè vertitur. Syrus vertit *Sermo*. Pagnin. *Doctrina*. Tigur. *Lectio*. Caiet. *Eloquium*.

Finem loquendi pariter omnes audiamus: Deum VERS. 13.

Finis libri, Deũ time. time, & mandata eius obserua; hoc est enim omnis ho- A
mo. Est Anacephalæosis, in qua paucis, imò vnica gnome omnia iamdicta summatim complectitur. Vnde S. Hieron. in veteri editione *Finis*, ait, *sermonis verbi vniuersi auditu perfacilis est, vt scilicet Deum timeamus, & eius præcepta faciamus: Ad hoc enim natum esse hominem, vt creatorem suum intelligens, veneretur eum metu, & honore, & opere mandatorum. Siquidem cum iudicij tempus aduenerit, quicquid à nobis gestum est, stare sub iudice, & ancipitem diu expectare sententiam, & vnumquemque recipere pro opere suo, siue mali quid gesserit, siue boni.*

Pagnin. *Finis verbi omnis auditus est.* Campen. *Finem vniuersæ rei audiamus.* Vatab. *In summa omnia audita sunt*; idque sic exponit, q.d. Omnia te docui, scilicet cuncta, quæ in mundo sunt, esse vana; imò ipsam vanitatem. Aculeum ergo acremq; sti- B
mulum metus Dei & iudicij diuini, hic in fine concionis infigit lectoribus. Idem faciat concionator, vt in Epilogo efficacissimè, & breuissimè totam concionem repetat, ac quæ maioris sunt momenti, menti auditorum infigat. Vnde Chald. partim litteraliter, partim mysticè vertit: *Finis verbi, quæ facta sunt in sæculo in abscondito, omnia futura sunt vt publicentur, & nota fiant filijs hominum; ideo verbum Domini time, & præcepta Domini custodi, & non pecces in absconditο; & si peccaueris esto admonitus, vt conuertaris: quoniam sic debet esse via omnium hominum.*

Præclarè, S. Ephrem serm. de S. Iuliano Anachoreta tomo 1. *Quid*, inquit, *est perfectio? Perfectio est cuiusuis sermonis, & omnis actionis finis. Nam scriptum est: Finis verbi, omne ausculta, Deum time, & mandata eius obserua: Quæ enim accidunt vnicuique nostrum in hoc sæculo, siue tristia ac grauia,* C
siue bona ac læta, finem habent: Quapropter etiam à tempore consumuntur, atque delentur: at quæ post vitæ huius exitum remanent, æterna sunt, & immortalia. Diem ergo iudicij & retributionis in mente habeamus, vt voluntas nostra perfecta sit in Domino. Ephr. tom. 3. de Iulian. Anachor.

Porrò, idem est finis dicendi Salomoni, qui est essendi homini: sicut enim equus nascitur ad cursum, hicque eius est finis; auis ad volatum; bos ad arandum; canes ad latrandum; ignis ad calefaciendum; aqua ad humectandum, &c. Sic homo nascitur ad Deum cognoscendum, amandum, timendum, & colendum, vt eius tandem visione, & possessione fruẽs beetur. Idem per vmbram videre Gentiles, vt Socrates, Plato, Cyrus, Xenophon, quorum sensa refert Cicero lib. de senectute in fine. Vnde concludit: *Ex*
ista vita discedo, tanquam ex hospitio, non tanquam ex D
domo: commorandi enim natura diuersorium nobis, non habitandi locum dedit. O præclarum diem, cum in illud animarum concilium, cœtumque proficiscar, & cum ex hac turba, & colluuione discedam?

Deum time.] Campen. *reuerere* Deum. Hebr. *Elohim*, id est Creatorem, Gubernatorem, Inspectorum, Iudicem, & vindicem omnium. Hinc S. Clemens Epist. 1. nomen *Deus* deriuat à δέος, id est timor. Nam *primus in orbe Deus fecit timor*: Timor autem hic intelligitur, tum initialis, & seruilis, quo timemus Dei iudicium, vindictam, supplicium, & gehennam. Vnde sequitur: *Et cuncta quæ fiunt, adducet Deus in iudicium*: tum potius filialis, quo ex amore, & reuerentia erga Deum vbique præsentem, eum reueremur, cauemusque, ne vel in minimo eius oculos offendamus, sicut filij reuerentur parentes charissimos, cauentque, ne quid faciant quod eis displi-

A ceat. Ita S. Hieron. & alij: Audi S. Bernard. serm. 1. in Cant. *Denique vniuersis humanis studijs, ac mundanis desiderijs prætulit Deum timere, eiusque obseruare mandata. Meritò quidem. Verè etenim sapientiæ primum illud initium, secundum consummatio est, si tamen constat vobis non aliud veram, & consummatam esse sapientiam, quàm declinare à malo, & facere bonum; itemque recedere à malo neminem posse perfectè, absque timore Dei; nec bonum opus omnino esse præter obseruantiam mandatorum.*

Idem serm. 20. *Valde omnino*, inquit, *mihi amandus est, per quem sum, viuo, & sapio. Si ingratus sum, & indignus. Dignus planè est morte, qui tibi Domine Iesu recusat viuere, & mortuus est: & qui tibi non sapit, desipit; & qui curat esse nisi propter te, pro nihilo est, & nihil est. Denique quid est homo, nisi quia*
B *tu innotuisti ei? propter temetipsum Deus fecisti omnia: & qui esse vult sibi, & non tibi, nihil esse incipit inter omnia. Deum time, & mandata eius obserua: hoc est*, inquit, *omnis homo. Ergo si hoc est omnis homo, absque hoc nihil est omnis homo. Inclina tibi Deus modicum, id quod me dignatus es esse, atque de mea misera vita suscipe obsecro residuum annorum meorum: pro his vero quos viuendo perdidi, quia perditè vixi, cor contritum, & humiliatum Deus non despicias.*

Hinc patet τὸ *mandata eius obserua*, velut effectum pendere à τὸ *Deum time*. Timor enim Dei causat obseruationem mandatorum Dei: quia enim timemus & reueremur Deum, hinc satagimus mandata eius studiosè obseruare, ne illi vel in minimo displiceamus, sed per omnia placeamus, ipseque in nobis vbique, & in omnibus sibi complaceat: qui er- Timor Dei causa vocatum.
C go Deum timet, studet ita opera sua peragere, vt Deo grata & iucunda sint, Deusq; iis quasi delitiis suis pascatur, delectetur, & fruatur. Audi Cassian. Collat. 11. c. 13. *Quem timorem*, inquit, *non pœnarum terror, nec cupido præmiorum, sed amoris generat magnitudo: quo filius, vel indulgẽtissimum patrem, vel fratrem frater, vel amicum amicus, vel coniugem coniunx, sollicitiore ueretur affectu; dum eius non verbera, neque conuicia; sed vel tenuem amoris formidat offensam, atque in omnibus non solum actibus, verùm etiam verbis attonita semper pietate distenditur, ne erga se quantulumcumque feruor dilectionis intepescat. Cuius timoris magnificentiam Esaias vnus Prophetarum eleganter expressit: Diuitiæ inquiens, salutis, sapientia, & scientia: timor Domini ipse est thesaurus eius*, &c. Cur?
Qui ergo timet Deum, hic Deum amat, & in omnibus eius voluntatem facit. *Voluntas autem Dei est*,
D ait S. Cypr. de Orat. Domin. *quam Christus & fecit & docuit: Humilitas in conuersatione, stabilitas in fide, verecundia in verbis, in factis iustitia, in operibus misericordia, in moribus disciplina, iniuriam facere nõ nosse & factam posse tolerare, cum fratribus pacem tenere, Deum toto corde diligere, amare in illo quod pater est, timere quod Deus est, Christo nihil omnino præponere, quia nec nobis quicquam ille præposuit; charitati eius inseparabiliter adhærere: cruci eius fortiter & fidẽter assistere: quando de eius nomine & honore certamen est, exhibere in sermone constantiam, qua confitemur: in quæstione fiduciam, qua congredimur: in morte patientiam, qua coronamur: hoc est cohæredem Christi esse velle, hoc est præceptum Dei facere, hoc est voluntatem Patris adimplere.*

Hoc est enim omnis homo. Syrus: *Quoniam hoc est, quod ab artifice vno datum est cuilibet.* Arabicus: *Ac finem sermonis audi, omne negotium: Deum time,*

me, & obserua mandata eius; quoniam cuilibet homini prodest hoc. Chald. *Quoniam sic debet esse via omnium hominum.* Scholiastes: *Hoc est enim totus homo.* Vatab. *Quia hoc spectat ad omnem hominem.* Tigur. *Nam in hoc consistit omnium hominum perfectio.* Campen. *Illo enim solo acquiritur, quicquid verè & solidè beatum facere potest.* Caiet. *Hoc dumtaxat diuinum est, fixum, stabileque bonum in omni homine.* Arias: *Vnum agit hoc opus, hic finis tibi, causaque vitæ.* Alius: *Omnis in hoc hominis consistit vita beati.* Simili stimulo Moses vrget populum dicens: *Et nunc Israel, quid Dominus requirit à te, nisi vt timeas Dominum Deum tuum, &c. custodiasque mandata Domini.* Deuter. 10. 12. Iam

Hoc est omnis homo. Quid? Respons. 1.

Primò, noster Luduuicus Alcazar in cap. 1. Apocal. Notat. 18. sic explicat: *Hoc est enim omnis homo: hoc*, scilicet ænigma hominis moribundi, quod toto cap. proposui; hoc enim totum summatim hisce verbis, quasi in tabella spectandum proponit Ecclesiastes; perinde ac si concionator quispiam de morte concionans sub finem concionis, vt viuaciùs mortis schema auditoribus imprimat; proposito cranio defuncti exclamet: *Hoc est omnis homo*, id est, huc deueniet omnis homo: quisquis ergo es homo, scito te moriturum, ac in cranium, & ossa nuda abiturum: quare dum viuis & viges, Deum time & mandata eius obserua. Verùm hic sensus coactus videtur & violentus aut certè symbolicus, ac vim sententiæ eneruare. Vnde cæteri omnes censent pronomen *hoc* genuinè demonstrare non ænigmata præcedentia, & remota, sed id quod proximè præcessit: *Deum time, & mandata eius obserua.*

2 Secundò, noster Cosmas Magalianus in Epist. 2. ad Timoth. cap. 4. v. 5. Annot. 2. num. 3. sic exponit, *hoc est omnis homo*, id est hæc est definitio hominis, vt si quæras? Quis est homo? Respondeat Salomon: Est is, qui timet Deum: cæteri enim quidem videntur homines, sed reuera sunt leones superbi, harpyæ tenaces, tigrides truculentæ, voraces lupi, &c. Sic Epictetus ait: *Hominis nomine dignus non est, qui virtutis studiosus non est.* Sed audi Cosmam: Symbolicus ille concionator omnia philosophiæ diuinæ placita aureo libello complexus, ad extremam operis sui coronidem, perinde ac si ab aliquo interrogaretur, quid esset homo, quem Hieremias nusquam vidit, quemque Cynicus ille philosophus in Atheniensi foro, circumspectante populi infinita multitudine, præeunte lucerna non inuenit; ita definit: *Deum time, & mandata eius serua; hoc est omnis homo.* Vbi Septuag. planius locuti: *In hoc*, inquiunt, *consistit omnis homo.* Non sunt hominis (palam denuncio) appellatione digni; qui vt oculis placeant calamistro vtuntur; qui refugos à fronte capillos gerunt; qui holosericati incedunt; qui pallio ab vno in alterum humerum reiecto, protrudere in viis volunt prætereuntes. *Qui Deum timet, & mandata eius seruat, hic homo est*, quem quærimus: hic est qui terram implet: hic non ficti hominis laruam gerit, vt asoti, & intemperantes, sed veri speciem, vt modesti, & frugales. Hunc sensum indicat quoque S. Bernard. serm. 1. & 20. in Cantic. cuius verba paulò antè recitaui. Et S. Chrysost. hom. 1. de incomprehens. Dei natura: *Nam siue scientia,* ait, *id quoque vt homines simus amittemus: Deum enim metue,* inquit, *& mandata eius custodi; quoniam hoc quisque homo est.* Et S. Hieron. hic: *qui adhuc homo est*, inquit, *& necdum meruit Dei accipit, hanc habet rationem substantiæ suæ, vt in corpore positus Deum timeat.*

3. Genuinè

Tertiò, & genuinè: *hoc est omnis homo*, id est huc natus, fictus, & factus est omnis homo, vt scilicet Deum timeat, & mandata eius obseruet: quare nemo se ab eis excuset, per ætatem, sexum, infirmitatem, dignitatem, aut aliam qualitatem: sit puer, sit femina, sit æger, sit diues, sit princeps, sit imperator, ea obseruet oportet: hoc est enim omnis homo; id est ad hoc obstringitur omnis homo, iure naturali, diuino, & humano.

Rursum, *omnis homo*, id est totus homo, vel integer homo. q. d. Quicquid est, quicquid habet homo, huc impendat oportet, scilicet vt timeat Deum, eiusque leges obseruet; quare omnes sensus, omnia membra, omnes vires animæ, & corporis ad hoc vnum conferat oportet, iuxta illud: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota fortitudine tua.* Deuter. 6. 5. & Matt. 22. 37. Intellectum ergo tuum impende ad Deum cognoscendum, voluntatem ad amandum, memoriam vt eius iugiter recorderis, oculos vt legas eius mandata, aures vt audias, manus, & pedes vt ea exequaris, &c. Vnde S. August. libro 20. de Ciuit. c. 3. *Quid breuius*, ait, *verius, salubrius dici potuit? Deum inquit, time, & mandata eius custodi; quia hoc est omnis homo: Quicumque enim est hoc, est custos vtique mandatorum Dei: quoniam qui hoc non est, nihil est: Non enim ad veritatis imaginem reformatur remanens in similitudine vanitatis.*

Sæpe enim Hebræi, Græci & Latini per Enallagen quantitatis, sumunt totum vniuersale pro toto quanto, siue integro. *Omnis* ergo *homo*, idem est, quod integer homo; vnde rursum per Metonymiam, qua res sumitur pro Adiunctis rei, puta homo pro bono, perfectione, & felicitate hominis; sic exponas, quasi dicat. Omnis homo, id est omne bonum, omne officium, omnis finis, omnis virtus, omne decus & laus, omnis perfectio, omnis felicitas hominis in hac vita consistit in timore Dei, & obseruantia legum ipsius: siue, hoc est, quò spectare debet omnis homo, quantus quantus est, in dictis, factisq; suis omnibus, ac tota vita, vt sibi semper, & vbique ob oculos ponat timorem Dei, eiusque præcepta exequi satagat. Vnde Chald. vertit: *Talis debet esse via omnium hominum.* S. Hieron. *Ad hoc creatus est homo.* Hinc & Salomonis explicat, quasi dicat. Qui aliter viuit, exlex scilicet, & immemor timoris legisque Dei, non homo est, sed bestia; quia non rationabiliter, quæ est natura hominis, sed bestialiter viuit, scilicet si gulosè, vt porcus; si dolosè, vt vulpes; si arroganter, vt taurus; si rixosè, vt canis; si inuidè, vt simia, &c.

Platonis Emblema: Homo bestia,

Salomonem de more secutus Plato censet hominem in vitia defluentem, non tam hominem esse quam bestiam. Vnde lib. 9. de Iusto, figurat animam hominis hunc in modum: Est aliqua congeries capitum plurium belluarum quasi in globum coacta ferinum, ex hac multiplici capitum ferinorum congerie pullulat quasi stipes aliquis ex radicibus, qui stipes hinc leo est, inde draco. Huic stipiti homo aliquis superponitur clauam manu tenens, qua bestias verberat fæuientes. Denum corporis humani pellis omnia illa circundat, per quam animal vnum videatur esse quod est simplex animal. Congeriem plurium bestiarum esse vult insatiabilem concupiscentiæ partem. Sapitem Leone & Dracone compositum iracundiæ vim. Quæ leo dicitur cum

suffragatur rationi, draco cum refragatur. Homo est ratio. Post hæc iubet Plato, vt interiorem illum hominem nutriamus potius quam bestias illas, ne propter famem deficiente homine solæ in nobis supersint bestiæ. Per hæc admonemur, vt transitum animarum accipiamus non in varias species, sed in habitus. Erit itaque arbor apud Platonem, qui nutritioni deditus die noctéque torpebit. Miluus, qui raptu viuet per concupiscentiam. Leo, qui egregiè militabit. Draco, qui crudeliter in genus humanum sæuiet. Homo, qui ratione ciuili viuet. Heros, qui naturalia perscrutabitur. Dæmon, qui Mathematica. Angelus, qui diuina. Talis enim fit animus, qualem induitur habitum, talis inquam in corpore, talis & extra corpus. Hinc & illud Platonicum: *Sapienti viro lex Deus est, insipienti verò libido.* Et illud: *Beatus ille futurus est, qui humiliter diuinæ legi se subijcit: miser verò, qui eam superbè contemnit.*

De officio hominis veri, & Christiani vide Nyssen. Oratione: *quid nomen & professio Christiana requirat*, vbi ait, hominem impiè viuentem, non hominem, sed simiam esse, hominis veste indutam. Tum subdit Christianismi definitionem; *Christianismus*, inquit, *est imitatio diuinæ naturæ.* Homo enim conditus est initio ad imaginem & similitudinem Dei, quo reuocatur per Christianismum: tandem subiicit, hominem peruersè viuere, ac bestialibus moribus exprimere numen diuinum, esse grauem numinis iniuriam; quia, inquit, numen illis simile videtur, eo quod eius imago, id est homo improbus, talis sit. Vide & S. Hilar. in Psal. 118. ad illud: *Manus tuæ Domine fecerunt me*; siue littera *jod* initio. Et Lactant. lib. 7. cap. 6. initio: *Idcirco*, inquit, *mundus factus est, vt nascamur: ideo nascimur, vt agnoscamus factorem mundi, ac nostri Deum; ideo agnoscimus, vt colamus: ideo colimus, vt immortalitatem pro laborum mercede capiamus, quoniam maximis laboribus cultus Dei constat? ideo præmio immortalitatis afficimur, vt similes angelis effecti, summo patri ac Domino in perpetuum seruiamus, & simus æternum Dei regnum. Hæc summa rerum est, hoc arcanum Dei, hoc mysterium mundi, à quo sunt alieni, qui sequentes præsentem voluptatem, terrestribus, & fragilibus se bonis addixerunt, & animas ad cælestia genitas suauitatibus mortiferis, tanquam luto cænoue demerserunt.* Et B. Petrum Damiani lib. 1. Epist. 17. ad Alexand. Pontificem, vbi hunc locum pertractans, ait, eum, qui Deum non timet, aut mandata eius non seruat, ratione carere; ac proinde vocabulum quidem hominis habere, sed hominis esse non habere. Exemplum dat S. Chrysost. hom. 21. ad populum, S. Iob, qui, inquit, cap. 1. describitur, non ex physiognomia, sed ex timore Dei. *Nec hoc dicit*, inquit, *quod duos pedes habebat, & vngues latos, sed indicia pietatis illius prabens dicebat: Simplex, & rectus, ac timens Deum, & recedens à malo, demonstrans, quod hoc est homo; sicut scilicet & alius inquit, Deum time, & ipsius mandata custodi, quoniam hoc est omnis homo: si autem hoc nomen homo tantam ad virtutem prabet exhortationem; multo magis fidelis: fidelis enim propterea vocaris, quoniam & credis Deo, & ab eo creditam ipse iustitiam habes, sanctitatem, munditiam animæ, in filium adoptionem, regnum cælorum, & hæc tibi commendantur.*

Porrò, quòd Iob dicitur *rectus*, Septuag. vertunt ἀληθινός, id est *verus*, eo quòd Dei imaginem, & similitudinem bonis in se retinuerit moribus, in-

A quit ibidem Orig. vt non pictus, sed verus esset homo, id est vera Dei imago. Philo lib. de Abraham explicans illud Genes. 6. 9. *Noe homo iustus, perfectus in generatione sua Deo placuit: Sciendum*, inquit, *quòd hominem non vulgari loquendi forma, rationale, mortale animal vocat; sed per excellentiam eum, qui verè suo nomini respondit electis ex animo immansuetis, rabidis, ferinisque vitiorum affectibus; argumento est, quod post hominem addit iustum, dicens: Homo iustus, quia nemo iniustus est homo, sed potius bestia humana forma prædita: in solum autem iustitiæ sectatorem nomen hoc competit.*

Hos secutus Seneca Epist. 77. *Omnia*, ait, *suo bono constant, vitem fertilitas commendat, sapor vinum, velocitas ceruum. Quàm fortia dorso iumenta sint quæris, quorum hic vnus est vsus, sarcinam ferre. In*
B *cane sagacitas prima est, si inuestigare debet feras; cursus, si consequi; audacia, si mordere & inuadere. Id in quoque optimum est, cui nascitur, quo censetur. Homo Deo seruiendo nascitur, ratione antecedit animantia cætera; virtute ergo, & pietate præstare debet.*

Denique, *omnis homo*, id est perfectus homo est (quia omne, & perfectum idem sunt, ait Aristot. lib. 1. de Cælo textu. 1.) si timeat Deum, eiusque mandata obseruet: quicquid præterea habet homo, siue opes sint, siue scientiæ, siue deliciæ, siue infulæ, siue purpura, siue regnum, ventus est, vanitas est, nihil est. Vnde Olympiod. vertit: *Hic est sapiens, integer, perfectus homo.* Sic & Bonauent. Lyra. Moringus & Alij: Perfectio enim hominis consistit in adæquatione eius ad suum exemplar, quod
C est Deus, vt scilicet Deo, eiusque voluntati, & sanctitati per omnia se conformet, quod ille vult velit, quod non vult nolit, quod ille amat amet, quod odit oderit: Timor Dei enim hic filialis intelligitur, qui in virtutibus est consummatus, quo solo perficitur, & consummatur homo iuxta illud: *Plenitudo sapientiæ est timere Deum.* Eccles. 1. v. 10.

Quocirca, S. Chrysost. in 1. Corinth. cap. 9. *Omnem*, inquit, *hominem Paulus exhibebat Deo.* q. d. Vnus Paulus erat omnis homo, id est homo perfectissimus, & instar omnium hominum, vtpote qui in se vno exprimeret omnem virtutem & perfectionem, quæ in omnibus hominibus simul sumptis inueniri potest.

Huc facit illud Senecæ lib. 3. Natur. quæst. in Præfat. *Quid*, inquit, *præcipuum in rebus humanis est? Non classibus maria compleße, nec in rubri*
D *maris littore signa posuisse, nec deficiente terra, ad iniurias aliorum errasse in Oceano, ignota quærentem; sed animo omne vidisse, & qua nulla est maior victoria, vitia domuisse. Innumerabiles sunt, qui vrbes, qui populos habuere in potestate, paucissimi qui se. Quid est præcipuum? erigere animum supra minas, & promissa fortunæ. Nihil dignum putare, quod speres: Quid enim habet dignum, quod concupiscas? qui à diuinorum contemplatione quoties ad humana recideris, non aliter caligabis, quam quorum oculi, in densam vmbram ex claro sole rediere.*

Inde deinde cætera educens, vti Salomon hic ex timore Dei, colligit obseruationem mandatorum eius: *Quid*, inquit, *est præcipuum? Posse læto animo aduersa tolerare, quicquid acciderit sic ferre, quasi tibi volueris accidere: Debuisses enim velle,*

si scisses ex decreto Dei fieri. Flere, quæ, i. gemere, desciscere est. Quid est præcipuum? Animus contra calamitates fortis, & contumax, luxuria non aduersus tantùm, sed & infestus, nec auidus periculi, nec fugax, prosperitatem non expectans, sed aduersus vtrumque intrepidus, & inconfusus, nec illius tumultu, nec huius fulgore percussus. Quid est præcipuum? non admittere in animo mala consilia, puras ad cælum manus tollere, nullum petere bonum, quod vt ad te transeat, aliquis possit amittere, optare, quòd sine aduersario optatur, bonam mentem. Cætera magno æstimata mortalibus, etiam si quis domum casus abstulerit, sic intueri; quasi exitura, quæ venerint. Quid est præcipuum? Altos supra fortunam (alij codices legunt *fortuita*) *spiritus hominis attollere. Meminisse, vt siue felix eris, scias hoc non futurum diu, siue infelix, scias, hoc te non esse nisi cùm putes. Quid est præcipuum? liberum animũ habere*, &c. *si tibi ipse dixeris, quid insanio? quid anhelo? quid sudo? quid terram verso? quid forum viso?* Vti socio suo dicebat aulicus ille Cæsaris, qui lecta vita Antonij, relicta aula, eiusdem secessum & sanctitatem imitatus est, cuius exemplo conuersum se memorat S. August. lib. 8. Confess. c. 6. *Dic mihi*, inquit *quæso te, omnibus istis laboribus nostris, quò ambimus peruenire? quid quærimus? cuius rei causa militamus? Maiorne esse poterit spes nostra in palatio, quàm vt amici imperatoris simus? Et ibi quid non fragile, plenumque periculis? Et per quot pericula peruenitur ad grandius periculum? Et quamdiu istud erit? Amicus autem Dei si voluero, ecce nunc fio.* Subiungit Augustinus sanctum felicemque rei euentum. *Dixit hoc*, inquit, *& turbidus parturitione nouæ vitæ reddidit oculos paginis, & legebat, & mutabatur intus, vbi tu videbas, & exuebatur mundo mens eius, vt mox apparuit: Namque dum legit, & voluit fluctus cordis sui, infremuit aliquando, & discreuit, decreuitque meliora. Iam iamque tuus ait amico suo: Ego iam abrupi me ab illa spe nostra, & Deo seruire statui, & hoc ex hora hac in hoc loco aggredior. Te si piget imitari, noli aduersari. Respondit ille adhærere se socio tantæ mercedis, tantæque militiæ. Et ambo iam tui ædificabant turrim sumptu idoneo relinquendi omnia, & sequendi te.*

VERS. 14 *Et cuncta, quæ fiunt adducet Deus in iudicium pro omni errato, siue bonum, siue malum illud sit. Cuncta*, intellige quæ fecimus, vel omisimus: Operis enim boni, quod facilè facere poteramus omissionem exiget à nobis Deus; ita Olympiod. Hebr. *Quia omne opus* (Septuag. *factum*) *venire faciet* vel *introducet Elohim in iudicium pro omni abscondito, siue bonum, siue malum sit.* τὸ *quia* significat hîc alteram causam stimulantem ad Dei timorem, & obseruationem mandatorum eius, quòd scilicet Deus omnes homines, & omnia opera hominum sit citaturus ad iudicium vniuersale, quod fiet publicè coram omnibus hominibus, & Angelis, ac à singulis omnium operum, etiam secretissimorum rigidam rationem exacturus, vt bonis cælestia gaudia, malis gehennæ tormenta retribuat, idque sine acceptione personarum, vel munerum iustissimè & irreuocabiliter; ita vt ab eo nulla sit appellatio, nulla fuga, nullæ latebræ, nulla euasio. *Pro omni errato*, scilicet scrutando, discutiendo, expendendo, iudicando, puniendo: hæc verba, quasi parenthesi includenda sunt, vt patet ex eo, quod sequitur *siue bonum*; hoc enim cum errato cohærere nequit; sed cum iudicio, quod præcessit cohæreat oportet. Ita Dion. & Titelm:

A Hebr. est *pro omni abscondito*. Vatab. *Occulto*. Alij *secreto*, scilicet *errato*, id est *peccato*, vt solerter vertit Noster: hoc enim quia turpe est occultat se, quæritque secretum & tenebras, cum virtus vtpote honesta, quærat lucem. Symmach. & Septuag. ἐν παντὶ παρεωραμένῳ, id est *de omni contemptu vel certè de omni ignoratu: quod etiam de otioso verbo, & non voluntate, sed ignoranter prolato reddituri simus rationem in die iudicij*, ait Sanctus Hieronymus.

Complut. vertit: *in omni neglecto*, id est de omni præcepto, & virtute, quam homo exercere neglexit. S. August. lib. 20. Ciuit. cap. 3. legit; *In despecto, hoc est*, inquit, *in omni* (homine) *etiam qui contemptibilis videbitur* (*& ideo nec videtur*) *quoniam Deus, & ipsum videt, nec eum despicit, nec eum cum iudicat præterit.* q. d. Deus iudicabit om-

B nem hominem, quantumuis vilem & despectum. Arab. vertit: *De omni negotio, quo molestiam intulere.*

Mirum videtur Nostrum vertisse. *Pro omni errato* (malè aliqui legunt *reatu*, peiùs alij *creato*) vnde suspicatur Franc. Lucas in notis hic, legendum *pro omni celato*. Hoc enim significat. Hebr. נעלם *nelam*. Hinc Biblia Regia, Compl. & nonnulla alia legunt *pro omni abscondito*, & sic se vertisse ait S. Hieron. in Comment. Et Chald. *Quoniam*, inquit, *omnia quæ fiunt adducet Deus in die iudicij magni, & futurum est, vt manifestet omne verbum, quod celatum à filijs hominum, siue bonum, siue malum.*

Passim tamen Biblia Latina legunt, *pro omni errato*: vnde hæc lectio, ait Franc. Lucas, non faci-

C lè auferenda est ex versione vulgata, nec omnino aliena est ab Hebr. *nelam*, id est *celato*, vel *abscondito*; non enim est error, nisi circa occulta aut abscondita. Rursum, error notat ignorantiam, inconsiderationem, & inaduertentiam mentis minùs attentæ ad opus, quod agit, vt dispiciat, an bonum sit, an malum; quin & opus bonum homo subinde agit minùs attentè, minùsque studiosè, quàm par est, imò remissè, negligenter, oscitanter. Rursum, error vocatur vagatio mentis, vel corporis; sic vocantur errores Vlyssis, errores viarum, nemorum, & labyrinthorum, errans luna, errantia sidera; quia scilicet non recto, vt stellæ, sed obliquo cursu incedunt; ita errat, id est vagatur mens in oratione, & opere bono. Hæc ergo errata discutiet Deus in iudicio. Et hoc videntur voluisse Septuag. dum vertunt ἐν παντὶ παρεωραμένῳ: quia παρορᾷν est incu-

D riosè aspicere, vel per incuriam mentis minùs attentis oculis præterire, seu per transitum aliquid respicere, negligere, & contemnere, quod proinde ab oculis est absconditum, & remotum. Hoc sensu Hebr. *nelam*, id est *absconditum*, Græcum παρεωραμένον, id est neglectum, & latinum *erratum* idem denotabunt, scilicet id quod per incuriam, & inaduertentiam ignoranter, negligenter, & minùs attentè factum est, vti sæpe fit ab hominibus fragilibus, & incogitantibus: quare Deus hæc omnia adducet in iudicium & diiudicabit, an bona, vel mala fuerint ea, quæ homo non satis diiudicauit, sed incogitanter & inaduertenter egit: Tunc enim *illuminabit Dominus abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium.* 1. Corinth. 4. v. 5. *Cunctaque cunctorum, cunctis arcana patebunt.* Hinc Septuag. Hebr. עלם *alam*, id est abscondere, sæpe vertunt

præterire, negligere, despicere, contemnere, vt Leuit. 20. 4. Deuter. 22. 1. Isaiæ 57. 11. Nahum. 3. 11. & alibi, ac subinde vertunt, iniquè agere, vt Psal. 25. 4. quod quid est aliud, quàm errare? Denique, abscondere oculos, aures, mentem, Hebræis idem est quòd non attendere, præterire, negligere, errare, vt patet locis iam citatis.

Vide & mirare hic profundam solertiam & perspicaciam nostri Interpretis, qui per abscondita, intellexit significari errata homini negligenti celata, & abscondita. Hinc Psaltes orat Psalm. 18. 13. *Ab occultis* (erratis meis) *munda me Domine*. Et Ierem. cap. 49. 10. *Reuelaui abscondita* (scelera) *eius*. Sic & Daniel cap. 2. 22. Abdias cap. 1. 8. Habacuc cap. 3. 14. & Iob. cap. 9. 28. *Verebar omnia opera mea, sciens, quod non parceres delinquenti*: Multa enim videt Deus in actionibus hominis, præsertim internis, quæ homo ipse non videt. Quocirca *iudicabit Deus occulta* (errata) *hominum*. Rom. 2. 16. *Quæ enim in occulto fiunt ab ipsis, turpe est & dicere*. Ephes. 5. 12. ideoque *abdicamus occulta dedecoris*. 2. Corinth. 4. v. 2. atque hæc est origo, & radix incertitudinis gratiæ, & prudentis sanctique timoris: quia enim homo suas actiones, cogitationes, intentiones intimè non peruidet; sed tantùm obiter, & quasi in superficie; hinc nescit, an bona, vel mala sint; an Deo placeant, vel displiceant, ideoque timore percellitur, ac cum timore, & tremore salutem suam operatur. Esto ergo omne peccatum sit erratum, & error iuxta illud: *Errant qui operantur malum*. Prouerb. 14. *Errant*, quia non satis considerant, & ponderant quale, quantum, & quàm noxium sit malum, quod operantur. Si enim hoc profundè perpenderent, vti rei grauitas exigit, vtique non peccarent. Tamen non hæc sola Deus adducet in iudicium, sed & illa, quæ speciem habent boni hominique videntur bona, imò in se subinde bona sunt; examinabit enim illa, an debita attentione, intentione, contentione, & studio ea fecerimus verbi gratia, orationem, psalmodiam, meditationem, ieiunium, eleemosynam, &c. peregerimus, ac multis dicet; *Mane thekel phares: Appensus es in statera, & inuentus es minus habens*. Daniel. 5.

Quare, hic insignis est stimulus pungens nos, vt singulis actibus, & cogitationibus nostris acriter inuigilemus, curemusque vt omni ex parte sint sinceræ, integræ, perfectæ; quia *omnes manifestabimur ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque propria corporis, prout gessit, siue bonum, siue malum*, ait Paulus 2. Corinth. 5. 10. Porrò, de forma, loco, tempore, personis iudicandis, & iudicaturis, cæterisque circunstantiis iudicij, vide exactè differentem Franc. Suarez tomo 2. 3. p. disp. 57. sect. 6.

Siue bonum, siue malum illud sit.] Hæc verba referri possunt ad τὸ *errato*, eo sensu, quo iam exposui. Aptiùs tamen ex Hebræo referas ad τὸ *cuncta*: vnde ex Hebræo, per Histerologiam vsitatam sic clarè vertas, ordines, & explices: *Et omne opus, vel factum siue bonum, siue malum illud sit, adducet Deus in iudicium super omni abscondito*, vt videlicet examinet opus, num in eo occultè absconditum sit aliquid errati, id est negligentiæ, inaduertentiæ, omissionis, & culpæ: omnia ergo in opere abscondita rimabitur, deteget, & propalabit Deus in iudicio, cum scrutabitur Ierusalem in lucernis. Sophoniæ 1. 12. Sic scrutatus est occulta Doctoris Parisiensis, qui publicè habebatur vir probus dum eum iam vita functum publicè in templo, ex feretro proclamare

A iussit: *Iusto Dei iudicio accusatus, iudicatus, & damnatus sum*; qua voce perculsus S. Bruno vanitati mundi valedixit, & in eremum cum sociis se recipiens, Ordinem Carthusianorum instituit, vt veritatem, veramque felicitatem sibi assecuraret anno Domini 1092. Climacus Gradu. 7. narrat Stephanum Eremitam clarum miraculis in morte cum dæmonibus se accusantibus disputasse, ac subinde dixisse: *Ita sanè, sic reuera est; sed pro hoc tot annis ieiunaui. Aliquando vero: Non certè, sed mentimini; hoc non feci. Deinde rursus: Ita verè est, hoc ita est, sed fleui, sed ministraui. Ac rursus: Verè me accusatis: In quibusdam aiebat: Ita sanè, & quid ad hæc dicam non habeo, ideo misericordia est*. Subdit Climacus: *Et erat profectò spectaculum horrendum ac terrificum, inuisibile illud sanctissimumque iudicium, in quo etiam (quod terribilius est) & quod non fecerat illi obijciebant*. Et post nonnulla: *Hic ipse tamen*

Exempla.

B *cum adeo iussè à se ratio reposceretur, carne solutus est, quod iudicium, quis terminus, quæ sententia, quis rationis illius finis fuerit, incertum penitus relinquens*. Quam sapit ergo, qui cum S. August. in Confess. ex animo dicit: *Nec me reuocabat à profundiore voluptatum carnalium gurgite, nisi metus mortis, & futuri iudicij, qui per varias quidem opiniones, numquam tamen recessit de pectore meo*.

Idem. August. Psalm. 49. ante finem: *Veniet*, inquit, *& non silebit, & arguet quando correctioni nullus locus erit. Statuam te inquit, ante faciem tuam. Modo ergo tu fac, quisquis talis es, quod tibi minatur facere Deus. Tolle te à tergo tuo, vbi te videre non vis, dissimulans à factis tuis, & constitue te ante te. Ascende tribunal mentis tuæ, esto*

C *tibi index, torqueat te timor, erumpat à te confessio, & dic Deo tuo: Quoniam iniquitatem meam ego cognosco, & delictum meum ante me est semper. Quod erat post te, fiat ante te, ne tu ipse postea à Deo iudice fias ante te, & non sit quo fugias à te. Nequando rapiat sicut leo, & non sit qui eripiat*. Idem in Psalm. 97. *In potestate tua est quomodo expectes venturum Christum; ideo differt venire, vt cum venerit non te damnet. Ecce nondum venit, ille in cælo est, tu in terra, ille differt aduentum, tu noli differre consilium. Aduentus ipsius durus est duris, mitis est pijs. Vide ergo modo tu qui sis: si durus, licet tibi mutescere: si mitis, iam gaude venturum*.

Narrat de seipso S. Hieron. Epist. ad Eustochium de custod. virgin. se ob leue iuuentutis erratum,

S Hieron. raptus ad iudicium.

D quòd scilicet Ciceronem auidiùs legeret, quàm S. Script. raptum ad Tribunal Iudicis: *Interrogatus*, inquit, *de conditione, Christianum me esse respondi. Et ille qui præsidebat: Mentiris ait, Ciceronianus es, non Christianus; vbi enim thesaurus tuus, ibi & cor tuum. Illico obmutui: & inter verbera (nam cædi me iusserat) conscientia magis igne torquebar, illum mecum versiculum reputans: In inferno autem quis confitebitur tibi? Clamare autem incepi: Miserere mei Domine, miserere mei. Hæc vox inter flagella resonabat. Tandem ad præsidentis genua prouoluti qui astabant, precabantur, vt veniam tribueret adolescentiæ meæ, & errori locum pœnitentiæ commodaret; exacturus deinde cruciatum, si gentilium litterarum libros aliquando legissem. Ego qui in tanto constrictus articulo vellem etiam maiora promittere, deierare capi, & nomen eius obtestans dicere. Domine si*

Matth. 6.

Psal. 6.

vnquam

vnquam habuero codices sæculares, si legero, te negaui. In hæc Sacramenti verba dimissus, reuertor ad superos, & mirantibus cunctis, oculos aperio tanto lacrymarum imbre perfusos, vt etiam incredulis fidem facerem ex dolore. Addit deinde: *Nec verò sopor ille fuerat, aut vana somnia, quibus sæpè deludimur: testis est tribunal illud, ante quod iacui: testis iudicium triste, quod timui. Ita mihi nunquam contingat in talem incidere quæstionem, liuentes fateor me habuisse scapulas, plagas sensisse post somnum, & tanto dehinc studio diuina legisse quanto non antè mortalia legeram.*

Si ob lectum Ciceronem in iudicio vapulauit S. Hieronymus, quantum vapulabunt gulosi, qui ventri, & Veneri seruiunt; auari, qui per vim, vel fraudem aliena diripiunt; superbi, qui proximis inuident, indignantur, calumniantur, officium, famam, vitamque eripiunt? Igitur ex hoc Epilogo Salomonis discamus iugiter mentis oculis proponere diem iudicij, vt eius cogitatione, & metu singulas nostras actiones ita honestè, sincerè, cautè, & exactè obeamus, sicut optabimus eas obiuisse cùm Tribunali Christi astabimus, vt rigidam Iudicij earumdem rationem reposcenti reddamus, ne quòd ipse in eis erratum inueniat. Ibi enim iacietur alea, imò dictabitur sententia decretoria, eaque irreuocabilis totius æternitatis nostræ, vel beatissimæ, vel miserrimæ. Siue ergo comedas, siue bibas, siue dormias, siue studeas, siue quid aliud agas semper cum S. Hieronymo auribus tuis insonet tuba nouissima Archangeli: *Surgite mortui, venite ad iudicium. Quis enim,* inquit S. Clemens Epist. 1. *peccare poterit, si sem-*

A *per ante oculos suos Dei iudicium ponat quod in fine mundi certum est agitandum?* Et Boët. in fine consolat. Philosoph. *Magna vobis est, si dissimulare non vultis, necessitas indicta probitatis, cùm ante oculos agitis iudicis cuncta cernentis.* Hoc sapiebat qui dicebat:

Linquo coax ranis, cras coruis, vanaque vanis:
Ad Logicam pergo, quæ mortis non timet ergo.

O æterna veritas, vera charitas, chara felicitas, felix æternitas, Deus meus, & omnia! Da vt nulla nos moueat mundi vanitas: Da, vt qui hæc legunt sapere discant, vt transeant à vanitate ad veritatem, à terra ad cælum, à morte ad vitam, à tempore ad æternitatem, ab ærumna ad felicitatem, à mundo immundo ad te Dominum Deum nostrum, vt in te quasi in pace in idipsum dor-
B miant & requiescant. Da nobis sapientiam hanc Domine Iesu, qua vana vt vana despiciamus, vera vt vera sectemur, quia tu es æterna Patris sapientia: tu via, veritas & vita: donec aspiret dies veræ, beatæque æternitatis, & inclinentur vmbræ vanæ, miseræque mortalitatis: *Tu via sanctæ conuersationis, veritas doctrinæ diuinæ, vita beatitudinis sempiternæ. Sequamur Domine Iesu te per te, quia tu es via in exemplo, veritas in promisso, vita in præmio*; vt iucundissima tui visione fruentes in æternum viuamus, beemur, & glorificemur, ac in abyssum veritatis, Deitatisque immersi, Trinitati perenne halleluia concinentes, totis cordium medullis iugiter iubilemus: *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui sancto: Sicut erat in principio & nunc & semper, & in sæcula sæculorum. Amen.*

O quantum est in rebus inane!

Sperne vanitatem, sectare veritatem, sursum veritas, deorsum vanitas.

S. Bernard. lib. S. vitæ, cap. 3.

Viue ÆTERNITATI.

Quicquid in mortali moliris vita, Æternitati geris, vel miseræ, vel beatæ. Hoc æuum horis & diebus fluens, imò fluctuans, cum inani rerum labentium flumine, tendit in vastum Oceanum

ÆTERNITATIS.

Memento te vnam dumtaxat habere animam, eámque immortalem, ac semel dumtaxat te moriturum, nec à morte ad vitam esse regressum: vnam quoque tantùm te habere vitam, illámque breuem, nec aliam quàm illam qua modò vteris: ac posteà vnam solùm superesse gloriam, illámque æternam: illi ergo viuere satage. *B. Teresia.*

Vnum necesse est, aut benè æternum, aut malè.

MOMEI TVM
VNDE PENDET
ÆTER
NITAS
VITÆ
ELIGE
Hic crux ducit Hic voluptas.

INDEX
RERVM ET VERBORVM, QVÆ HOC ECCLESIASTIS Commentario continentur.

Prior numerus paginam, col. columnam, littera intercolumnaris columnæ locum indicat.

A

Index

B

C

D

E

H

I

Inuidia

L

M

N

O

P

Q

R

S

FINIS.